

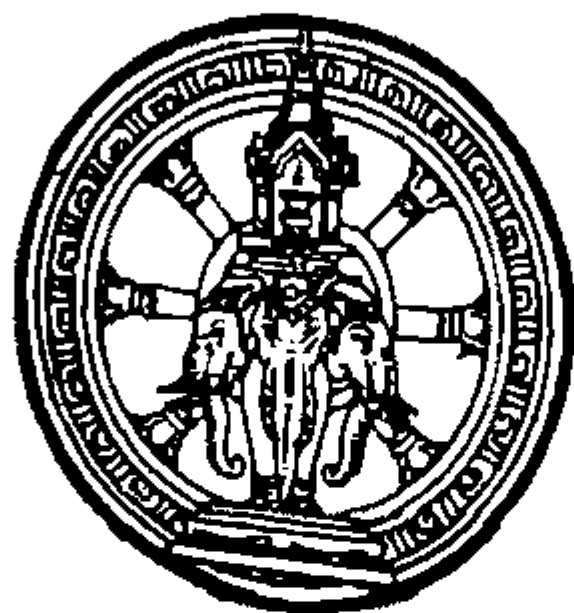
พระไตรปิฎก
มหัศจรรย์น้อย ๕๐๐๐ กัณฑ์

พระสุตตันตปิฎก
ขุ. ชาดก
เล่ม ๑

พระไตรปิฎก มหาวัดถาวรน้อย ๕๐๐๐ กัณฑ์

เท่าพระพุทธศาสนาบูกา ๕๐๐๐ ปี ใหญ่ที่สุดในโลก

พระสูตรตันตปิฎก

พร้อมทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา และธัมมัตถาธิบาย

เล่มที่ ๑ (นับอันดับรวม ๓ ปิฎก เป็นเล่มที่ ๖๕ ใน ๑๐๐ เล่ม)

คัมภีร์ที่ ๕ ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

เล่มที่ ๑ ถึง ๑๐ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑๑ ถึง ๘๖ เป็นพระสูตรตันตปิฎก

เล่มที่ ๘๗ ถึง ๑๐๐ เป็นพระอภิธรรมปิฎก รวม ๓ ปิฎก มี ๕๐ คัมภีร์)

(รวม ๕๐๐๐ กัณฑ์จบ แบ่งเป็น ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์)

โดย ปุ้ย แสงฉาย อนงคาราม

สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี สงวนลิขสิทธิ

เล่ม ๑

พระมหานีบาตชาตก

หรือ

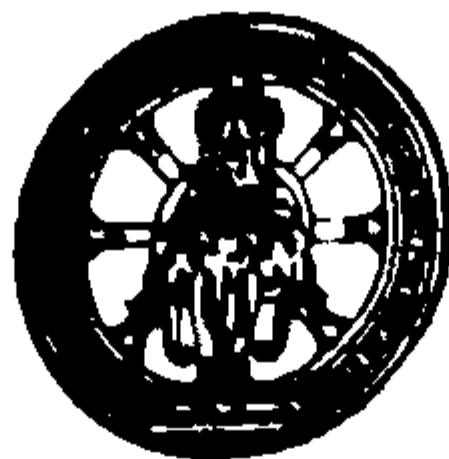
พระเจ้า ๕๐๐ ชาตพิสตา

มี ๕๐๐ ชาต ๕๐๐ เรื่อง

รวม ๕ เล่ม จบบริบูรณ์

ของ บัญ แสงฉาย ป.๖ อนงคาราม

ซึ่งพระอุปัชฌายาจารย์ประทานนามกลานาณาว่า “ปัญญาภิกขุ”

ถ้อยแถลงกิจการพิมพ์

พระไตรปิฎกแปล มหาวิถุการนัย ๕๐๐๐ กัณฑ์ รวม ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์ชุดนี้
หลังจากสำนักงานได้พิมพ์ครบจบบริบูรณ์แล้ว บรรดาท่านพุทธศาสนิกชนทุกชั้น
ทุกเพศ ทุกวัย เมื่อได้อ่านแล้ว ล้วนพอใจเป็นอันมาก เพราะมีการแปลทงบาลี
พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาพระไตรปิฎก บางแห่งยังเติมรั้มมัตถาธิบายไว้ในที่
แห่งเดียวกันพร้อม ยังเป็นการสะดวกแก่ผู้ศึกษา ผู้ค้นคว้าหาประมาณมิได้ จึงนิยม
สร้างไว้ประจำวัด ประจำห้องสมุด มากมายเป็นประวัติการณ์ของประเทศ

ขอได้รับความเคารพอย่างสูง

จาก

(สม พ่วงภักดิ์)

และ

(ทักษิณ พ่วงภักดิ์)

สารบาญ

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก เล่ม ๑

พระเจ้า ๕๐๐ บาทิ ๕๐๐ เรื่อง

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาต มี ๕ เล่มจบ เล่มนี้เป็นเล่มที่ ๑๕ ใน ๑๐๐ เล่ม

กัณฑ์ที่

• ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๔

อนันตชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ่อค้า
เกวียนที่ฉลาด ได้ไปค้าขายทางเคียวกันกับหัวหน้า
พ่อค้าเกวียนที่โง่เขลา ๆ ไปก่อน ถูกยักษ์หลอก
กินเสีย พระโพธิสัตว์ไปทีหลัง รู้เท่าทันอุบายยักษ์
จึงพาบริวารทั้ง ๕๐๐ พ้นตาย

วันณปถชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ่อค้า
เกวียน ไปขาดน้ำในทะเลทราย ค้นหาหาน้ำ แล้ว
ให้บริวารขุดลงไปจนได้น้ำขึ้นมาเลี้ยงคนและโคพื้น
จากความตาย

เสรีรวาณิชชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเครื่อง
ประดับ พ่อค้าอีกคนหนึ่งเข้าไปเที่ยวขายของใน
บ้านแห่งหนึ่งก่อน พบภคทองคำราคามาก โลก
อยากได้เปล่า แกล้งกดราคาเสีย พระโพธิสัตว์ไป
ทีหลังจึงบอกเจ้าของว่าเป็นภคทองคำจริง แล้วได้
ภคทองคำไป เรื่องนี้แหละเป็นเรื่องแสดงให้รู้ว่า
เป็นต้นเหตุที่พระเทวทัตผูกเวรกับพระพุทธเจ้า ของ
เราทั้งหลาย

อุพกเศรษฐีชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี ไป
พบหนุมตา จึงกล่าวคำทำนาย คนรับใช้เชื่อฟัง เอา
หนุมไปขายได้ทรัพย์ทำทุนจนได้เป็นเศรษฐี

- กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยชาดกที่ ๕-๑๐ ในอนันตวรรค ๑๕
- คันทนาฬิชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพนักงานซื้อ
ของหลวง พระราชาเข้าพระทัยว่าดีราคาเปลืองพระ
ราชทรัพย์ เปลี่ยนเอาบุรุษโหดเขลามาทำแทน ก็
เสียดพระเกียรติยศ ๑๕
- เหวธรรมชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นโอรสพระเจ้า
พาราณสี พาน้องชาย ๒ องค์ไปย้อมผ้า น้องชาย
ทั้ง ๒ ถูกผีเสื้อน้ำจับ ถ้ามเหวธรรมนั้นก็ไม่ได้ พระ
โพธิสัตว์ทรงแสดงเหวธรรมทรมานผีเสื้อน้ำให้หาย
พิษร้าย ๑๖
- กัญฐหาริชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นราชบุตรของ
พระเจ้าพาราณสี แต่พระราชาไม่รับเป็นบุตร ภายหลัง
ต้องรับด้วยอำนาจสัจจาธิษฐาน ขอรนางผู้เป็น
มารดา ๒๐
- คัมภีชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ถวาย
อรรถธรรมแก่พระราชา พระคัมภี कुमारผู้เป็นน้อง
เล็กที่สุดในราชกุมาร ๑๐๐ พระองค์ ตั้งอยู่ในโอวาท
ของพระโพธิสัตว์ ได้เสวยราชสมบัติต่าก่อนกุมาร
ทั้งปวง ๒๔
- มณฑเวชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามณฑ
เวระ หอศพระเนตรเห็นพระเกศาหงอกเพียงเส้น
เดียว ก็ทรงสังเวชสละราชสมบัติออกทรงผนวช ๒๕
- สุขวิหารชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์
มหาศาลออกบวชเป็นฤๅษี ถวายวิสัญญาน้ำยาแก่
พระเจ้าพาราณสี ๒๖
- กัณฑ์ที่ ๓ ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในสิลวรรคที่ ๒ ๒๘
- ถักขณชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพญาเนื้อให้ลูก
ชาย ๒ ตัวรักษาฝูง ลูกชายตัวหนึ่งโหดเขลา พาฝูง

	เนอพินาศ อีกตัวหนึ่งฉลาดรู้หลบหลีกพวกมนุษย์ได้	๒๘
	นิโครธชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพญาเนอ ยอม	
	สละชีวิตแทนนางเนอที่มกรรังก์ พระราชาทรง	
	เลื่อมใส พระราชทานอภัยแก่สัตว์ดิรัจฉานทั้งหมด	๓๐
	กัณฐกชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา	
	ติเตียนเนอบ้าตัวหนึ่ง ที่หลงรักนางเนอหู่ตามเข้า	
	มาในแค้นมนุษย์จนถูกยิงตาย	๓๑
	วาศมิกชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพาราณสี	
	ทรงติเตียนเลียงผาที่หลงสทัญญาทานามัง วังคามคน	
	เข้ามาถึงหน้าพระลาน	๓๔
	ขราทิยชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพญาเนอ ติ	
	เตียนลูกนอผู้เป็นหลาน ไม่เอาใจใส่เรียนมฤค-	
	มาขา เทยวกระเจิงไปคิคบ่วงตาย	๓๖
กัณฐก	๔ ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในสัลวรรคที่ ๒	๓๖
	ติบัลลัคคณิกชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นพญาเนอ	
	อุตสาหะเรียน เมื่อไปคิคบ่วงก็ทำกลอุบายรอดตัว	
	มาได้	๓๖
	มาลูกชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นฤาษี คัศสิน	
	ปัญหาเรื่องที่เกิดความหนาว ซึ่งราชสีห์กับเสือโคร่ง	
	เถียงกัน	๔๐
	มคกภัตตชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา	
	ติเตียนผู้ฆ่าสัตว์เช่นคนตาย ว่าเป็นหนทางให้ได้รับ	
	ความเดือดร้อน	๔๑
	อาชาจิตชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ติ	
	เตียนผู้ฆ่าสัตว์แก่บน	๔๑
	นพป่านกชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นพญาวานร	

	คิดแก้กลรากลสงมพ้นอันตรายได้	๔๔
กัณฑ์ที่ ๔	๕ ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกรุงกวรรคที่ ๓	๔๕
	กรุงคัมภชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นกวาง เวลา ไปเที่ยวหาอาหารพิจารณาโดยรอบคอบ มิได้ผลุน- ผลันไป ก็รอดพ้นจากอำนาจพราบไปได้	๔๖
	กุกุรราชกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพญาสุนัข สุนัข ในพระราชฐานลอบกัดกินหนังหุ้มราชรถ พระราชา รับสั่งให้ฆ่าสุนัขทั้งหมด พระโพธิสัตว์พิสุจน์สุนัข ผู้ร้ายถวายได้ สุนัขทั้งหลายจึงพ้นจากอันตราย	๔๘
	โพชชานันยชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นม้าอาชาไนย ออกรบศึกต้องอาวุธ ยอมสละชีวิตแข็งใจออกรบ จนจับข้าศึกได้หมด	๕๒
	อาชัญญชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นม้าอาชัญญะ ออกรบศึกต้องอาวุธสาหัส ยอมสละชีวิตแข็งใจ ออกรบ จนจับข้าศึกได้ (เหมือนชาดกที่ ๓)	๕๕
	คัคคชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นปูโรหิต คิดแก้ไข ให้ม้ามงคลราชพาหนะ ซึ่งรังเกียจมีสามัญลงอาบ น้ำได้	๕๖
กัณฑ์ที่ ๕	๖ ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในกรุงกวรรคที่ ๓	๕๗
	มเหสีพามุชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นราชเสวก คิด แก้ไขช้างทรงของพระเจ้าพราณสีซึ่งดุร้าย เพราะ พึงเกลียดใจให้หายดุร้ายได้	๕๘
	อภิณหชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นราชเสวก คิด แก้ไขช้างทรงของพระเจ้าพราณสี ซึ่งคุ้นเคยกับ ลูกสุนัขให้หายเหงามได้	๖๐
	นันทวิศาลชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นโค ทรมาน	

	เจ้าของทักกล่าวคำหยาบช้า	๖๓
	กัณชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นโคดำ สมองคุณ ยายแก่ผละยง	๖๖
	มุนีชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นโค สั่งสอนน้อง ชายอย่าให้อิงนาสุกร	๖๘
กัณชาดกที่ ๑๑	๑ ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกัณชาดกวรรคที่ ๔	๖๘
	กัณชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพระอินทร์ รม แพ้วพวกอสูร ขับรถหนีไปทางดงจว ได้ยินเสียงลูก ครุฑตกใจแข็งแข้งก็สงสาร ขอมสละพระชนม์ ให้ ขับรถไปทางข้าศึก	๗๐
	โมรณัจชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพญาหงส์ให้ ธิดาเลือกคู่ ธิดาเลือกนกยูง ๆ คือใจไม่รักษาสติ พระโพธิสัตว์เลยไม่ให้ธิดา	๗๔
	สัมโมทมานชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพญานก กระจาบ สอนให้พวกนกกระจาบพร้อมเพียงกัน เวลาตีดข้าวพันอันตายได้ ภายหลังไม่พร้อมเพียง กันตามคำพระโพธิสัตว์ พรานคลับเอาไปได้	๗๖
	มัจฉาชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นปูโรหิต ลงไปสู่ ท่าน้ำ ได้ยินปลาชังชาวประมงค์ จับขึ้นไว้บนบก ราพันเพื่อด้วยกิเลส จึงขอชาวประมงค์ปล่อยเสีย เพื่อให้พ้นอบาบทมิ	๗๘
	วิญญูชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นลูกนกคุ้ม ไฟ ไหม้มาใกล้รัง จึงเอาความจริงใจตั้งสัตยาธิษฐาน พันอันตรายได้	๘๐
กัณชาดกที่ ๑๒	๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในกัณชาดกวรรคที่ ๔	๘๔
	สกณชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นพญานก เห็นกิ่ง ไม้ต้นกออาศัย เสียดสีกันเป็นควั่นขึ้น แฉ่นำ	

- ให้นักทั้งหลายหนีไปเสีย พวกนกที่เชื่อฟัง หนีพ้น
อันตราย พวกที่ไม่เชื่อฟังก็ถูกไฟไหม้ตาย ๘๔
- สัตว์ชาติที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นนกกระหา จัก
ชวนช้างและวานรให้ประพฤตอปปายนธรรม คือ
ความเคารพกัน ๘๕
- พสกชาติที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นนกขาลา ตีเตียน
นกยางที่หลอกกินปลาได้หมดทั้งสระ กลับเสียรูป
ที่หนีบคอขาดตาย ๘๘
- นันทชาติที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นกุ่มพื บอกอุบาย
ให้ลูกชายของเพื่อนชู้ทรพียุทธาสาเการูจักที่ฝัง แต่
ไม่บอกให้ ๘๒
- ขจรังการชาติที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี จะ
ถวายทานแก่พระปัจเจกโพธิ์ พระยามารมานิรมิต
หลุมถ่านเพลิงขวางทางไว้ ท่านกล่าวจึงฝ่าหลุมถ่าน
เพลิงไปใส่บาตร ๘๔
- กณชาติ ๘ ว่าด้วยชาติที่ ๑-๕ ในอัทธกามวรรคที่ ๕ ๘๗
- โอสกชาติที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นทาสปาโมกข์
ตีเตียนศิษย์ขอมิตตวันทกะ ที่ไม่เอาใส่ในการเรียน
วิชา เทียวไปจนต้องราชอาญา ๘๘
- กโปตกชาติที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นนกพิราบ ช่วย
สงเคราะห์กา กากลับไปลักอาหารในโรงครัว จน
พ้อครัวจับได้ ๑๐๓
- เวพกชาติที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นฤๅษีเจ้าคณะ
ห้ามฤๅษีคนหนึ่งมิให้เอาลูกอสรพิษมาเลี้ยงไว้ ฤๅษี
นั้นไม่ฟัง ลูกอสรพิษกัดตาย ๑๐๖
- มกสชาติที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นพ้อคำ ตีเตียนลูก
ช่างไม้ใจเล่ห์คนหนึ่ง ซึ่งบิดาให้ไต่ยุงบนศีรษะ ด้วย

	ขวานพื้นลงที่ยงจับ ถูกศรระบิดาแตกตาย	๑๐๗
	โรหิตชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี ตีเตียน หญิงหาสี ที่เอาสาเกตีแมลงวันที่โตต่อมมารดา ถูก มารดาตาย	๑๐๘
กัณฑ์ที่ ๑๐	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในอดีตกามวรรค	๑๑๐
	อารามทศกชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นบัณฑิตบุรุษ ตีเตียนฝูงวานรซึ่งรตนน้ำต้นไม้ในสวน ด้วยความ ฉลาดนอกกริต จนต้นไม้ตายหมด	๑๑๐
	วารุณทศกชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นพ่อค้า ขาย สุรา ตีเตียนศิษย์ของตนซึ่งเอาเกลือใส่ในไหสุรา	๑๑๒
	เวทัพพชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นศิษย์พราหมณ์ ผู้มนต์เรียกฝนแก้ว ๘ ประการได้ ตีเตียนอาจารย์ ซึ่งห้ามไม่ฟัง จึงอ่านมนต์เรียกแก้ว ๘ ประการ ในเวลาไม่สมควร จนถูกโจรฆ่าตาย	๑๑๓
	นักขัตตชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นบัณฑิตบุรุษ ตี เตียนพวกชาวพระนครผู้ไปขอลูกสาวเขา แล้วมัว กอยถุกซ์ไม่ไปตามกำหนด จนเขายกลูกสาวให้คน อื่นเสีย	๑๑๗
	ทุมเมธชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพารานสี ทรงทำอุบายบวงสรวงเทวดาขู่ชาวพระนคร ให้เว้น จากการทำบาป	๑๑๘
กัณฑ์ที่ ๑๑	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอาสังสวรรคที่ ๖	๑๒๒
	มหาสัลวชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพระขามมหาสัลวะ ทรงมั่นอยู่ในขันติและมีเพียร กลับได้ราชสมบัติ ถูกชิงไปคืนมา	๑๒๒
	อุพชนกชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพญานก ตัง	

	ความเพียรว่ายนน้ำขึ้นบกได้	๑๒๘
	ปณณปาติกชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐีใน เมืองพาราณสี รุกเท้านักเลงสุราที่คิดจะวางยาพิษ แล้วพดขู่ให้ละพยศร่าย	๑๓๐
	กิงผลชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเกวียน ล่องเรือผลไม้ที่มรสเป็นพิษโดยความสังเกต	๑๓๒
	บุญจาวุธชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นราชโอรส พระเจ้าพาราณสี ถูกยักษ์จับได้ กลับทรมานยักษ์ ให้ละพยศร่ายตั้งอยู่ในคัก	๑๓๔
กัณฑ์ที่ ๑๒	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในอสังสวรรกที่ ๖	๑๓๖
	กาญจนขันธชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นชาวนา ได้ทองคำแท่งใหญ่ยกไม่ไหว คิดแบ่งยกมาเรือนได้	๑๓๗
	วารินทชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นวานร ลวง เหยียบศีรษะจระเข้โคตหนิเอาตัวรอดได้	๑๓๘
	คโฆธัมมชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นบุตรวานร บิดาคิดจะฆ่ากลับได้เป็นนายฝูง	๑๔๒
	เกรวาทกชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นคนตักถ้อง ถูก โจรแย่งเอาทรัพย์ เพราะบุตรไม่ตักถ้องตามคำสอน	๑๔๕
	สังขธมชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นบุตรคนเบา สังข์ ถูกโจรชิงเอาทรัพย์ที่ได้นมา เพราะห้ามบิดา ไม่ฟัง	๑๔๖
กัณฑ์ที่ ๑๓	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอิตถิวรรกที่ ๗	๑๔๗
	อาสาคมนันตชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นทาสปา- โมกขอาจารย์ ได้ทำอุบายแสดงโทษของสตรี ให้ มาณพผู้เป็นศิษย์ได้เห็น	๑๔๘
	อันทกตชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพระยาพา- ราณสี ทรงสะพานหนักกับปุโรหิต ปุโรหิตแพ้เพราะ	

	กรรขานอกใจ	๑๕๒
	คักกชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นคาบส ต้องสัก เพราะกลมารยาของสตรี ภายหลังถูกรรยาหลอก ไปจะให้โจรฆ่า	๑๕๗
	ทุราชาชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นทิสปาโมกข์ สอนศิษย์ให้รู้จักกรรมตาของหญิงที่ประพฤตินาจาร	๑๖๐
	อนภิตชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นทิสปาโมกข์- อาจารย์ สอนศิษย์ให้ทำการเพิกเฉยในภรรยาที่ ประพฤติกเล็ดลามก	๑๖๒
กัณฑ์ที่ ๑๔	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในอดีตวรรคที่ ๔	๑๖๓
	มุลลักขณชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นฤๅษีต้อง เสื่อมจากฉาน เพราะหลงรักมเหสีของพระเจ้า พาราณสี	๑๖๔
	อุจจิงกชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพา- ราณสี หญิงคนหนึ่งขอโทษให้พี่ชายก่อนลูกและผัว พอพระทัยจึงประทานอภัยโทษทั้ง ๓ คน	๑๖๘
	สาเกตชาดกที่ ๘ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาขแจ้งเหตุ ที่พราหมณ์แก้เมืองสาเกตกับนางพราหมณี ภรรยา อ้างพระองค์ว่าเป็นบุตรของตน	๑๗๐
	วิสวันตชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นหมองู ให้ความ มนุษย์ผู้ถูกงูขบให้รอดชีวิต ด้วยวิธีเวทมนต์เป็นคัน	๑๗๒
	กุกกชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นกุกกชาดกบัณฑิต แสดงธรรมถวายพระเจ้าพาราณสี ๆ ทรง เลื่อมใสจนออกทรงผนวช	๑๗๔
กัณฑ์ที่ ๑๕	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในวรรณวรรคที่ ๕	๑๗๖

	วรรณชาตกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นทศปาโมกข์อาจารย์ กล่าวเตือน มาณพผู้เกียจคร้านไปเที่ยวหาฟันแล้ว ไปนอนหลับเสีย	๑๘๘
	สัณณชาตกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพญาช้าง ช่วย นายพรานที่หลงทางไปส่ง พรานนั้นกลับประทุษร้าย	๑๘๙
	สัจจกัณฐชาตกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ออก บวชเป็นฤๅษี ได้ช่วยพระราชา กู หนู และ นกมชกเตาจนจากน้ำ ภายหลังพระราชาถูกร้าย ประทุษร้าย	๑๙๐
	รุกขัมมชาตกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา บอกอุบายให้หมู่ญาติจองวิมานในที่พื้นอันตราย	๑๙๑
	มัจฉชาตกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพญาปลา ตั้งความ สัจให้ฝนตกช่วยปลาทั้งหลายให้พ้นอันตราย	๑๙๒
กัณฐก	๑๖ ว่าด้วยชาตกที่ ๖-๑๐ ในวรรณวรรคที่ ๘ อสังกัษชาตกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ออก บวชเป็นฤๅษีเดินทางไปกับพ่อค้าเกวียน เดินทางกรม คัมภีร์ภักย์ให้พ่อค้าเกวียนได้	๑๙๓
	มหาสุบินชาตกที่ ๗ พระพุทธองค์ได้ทรงพยากรณ์ พระสุบิน ๑๖ ข้อ ของพระเจ้าปเสนทิโกศล แล้วทรง แสดงชาตกเรื่องพระโพธิสัตว์เป็นฤๅษี พยากรณ์ สุบินของพระเจ้าพาราณสี	๑๙๔
	อิลลิสชาตกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นช่างกลบกล ต้องตก เป็นพยาน ในเรื่องพระอินทร์ทรมานอิลลิสเศรษฐีผู้ เป็นบุตรชังตระหนี่	๑๙๕
	ขรสิทชาตกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเกวียน ได้ เห็นอำมาตย์นายบ้านช่วยอุบายเรียกชาวบ้านออกไป	

- บ้า ให้พวกโจรปล้นบ้านข้างหลัง ๒๐๓
- กัมเสนชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นนายขมังธนู ถูก
นายกัมเสนสบประมาท จึงได้แสดงกิตติคุณของตน
ให้ปรากฏ ๒๐๔
- กัณฑ์ที่ ๑๑ ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๖ ในอปาติมหรรคที่ ๕ ๒๐๖
- สุราปานวรรคชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์
ออกบวชเป็นฤๅษี ศิษย์พาท่านไปเมาสุราในเมือง
พาราณสี ๒๐๖
- มิตตวินทกชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นเทพยดา ได้
ไปเที่ยวที่เมืองนรก เห็นมิตตวินทกสัตว์นรก ซึ่ง
ทำร้ายมารดา เสวยทุกข์เวทนาอยู่ในที่นั้น ๒๐๘
- กาลกัณณชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี ช่วย
สงเคราะห์เพื่อนที่ตกยาก ภายหลังเพื่อนช่วยป้องกัน
รักษาทรัพย์ให้ ๒๑๑
- อติสสทวารชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี มี
บุตรฉลาดถามปัญหาทางมาของประโยชน์ ได้แสดง
ธรรม ๖ อย่างแก่บุตร ๒๑๓
- กัมมบักกชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเกวียน
พาบริวารไปพบต้นไม้มีพิษ ห้ามบริวารไม่ให้บริโภค
และช่วยบริวารที่ไม่เชื่อฟังให้พ้นความตายได้ ๒๑๕
- กัณฑ์ที่ ๑๔ ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในอปาติมหรรค ๒๑๗
- สัลลวมังสชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ปุโร-
หิต ทดลองว่าพระเจ้าแผ่นดินนับถือคนด้วยชาติสกุล
หรือด้วยศีล ๒๑๘
- มังกลชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ออก
บวชเป็นฤๅษี สอนให้พราหมณ์พ่อลูกละทิฐิที่ถือ

	ว่าผ้าหนูกัดเป็นอัมมมงคล	๒๒๐
	สารัมภชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นโคซื้อสารัมภะ เรื่องเหมือนนั้นทวิสาชชาดกที่แสดงมาแล้ว	๒๒๑
	กุหกชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นบัณฑิตบรุษ เล่ห์คาบสเจ้ามารยาที่ลักทองคำ บอกกุมภพผู้เจ้าของ ให้ตามจับได้ทองคำคืน	๒๒๔
	อกคณฺณชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี เพื่อน เศรษฐีไม่คบแทนคุณ พวกบริษัทของพระโพธิสัตว์ แก้แค้นแทน	๒๒๖
กัณท์ที่ ๑๔	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในลิตตวรรคที่ ๑๐ ลิตตชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นนักเลงสะกา ทำ อุบายแก้โกงนักเลงสะกาที่โกง ด้วยวางยาพิษแล้ว กลับช่วยให้รอดชีวิต	๒๒๘
	มหาสารชาดกที่ ๒ - เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ ทำ อุบายให้โคเครื่องประดับของพระราชเทวี หักไป อยู่กับนางวานรคืนมาได้	๒๓๐
	วิสสาสโกชนชาดกที่ ๓ เสวยพระราชเป็นเศรษฐี ให้หาพาพิษทานางเนื้อที่ราชสีห์หลงรัก ราชสีห์ไม่ พิจารณาจึงถึงแก่ความตาย	๒๓๖
	โลมหังสชาดกที่ ๔ พระโพธิสัตว์ออกบวชเป็นปริ- พาชก เพื่อจะทดลองมิจฉาตปะของบรรพชิตภายใน นอกดูว่าจะมีผลอย่างไร	๒๓๗
	มหาสุทฺธสสนชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้า จักรพรรดิเทศนาสอนพระราชเทวี และราชบริษัท เมื่อเวลาจะทิวศตให้เห็นว่าสังขารไม่เที่ยง	๒๓๘
กัณท์ที่ ๒๐	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในลิตตวรรค เตลบัตตชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นโอรสสุดท้อง	๒๔๐

- ของพระเจ้าพารานส์ ถือน้ำมันโอวาทของพระบึง-
เจกโพธิ ไม่หลงอุปายนางยักษ์ล่อลวง ได้ไปครอง
เมืองตักกสิลา ๒๔๐
- นามสัทธาชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นทศปาโมกข์
บอกศิษย์ที่เข้าใจว่าซื้อเป็นอัมพมณฑล จะขอเปลี่ยนชื่อ
ใหม่ ให้ไปหาซื้อที่พอใจ ศิษย์จึงได้ความรู้ว่า ซื้อ
เป็นแต่สมมติ ๒๔๓
- กุกุวานิชชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นพ่อค้า ซื้อ
บัณฑิต รู้เท่าอุปายพ่อค้าโกง เอาไฟสุ่มโพรงไม้
ให้รุกขเทวดาปลอม ต้องออกมาให้เห็นตัว ๒๔๖
- ปโรสหัสสชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์
มหาศาลออกบวชเป็นฤๅษี เมื่อจะตายศิษย์ถามถึง
คุณวิเศษ อาจารย์บอกว่าไม่มี ศิษย์โง่ไม่เข้าใจ
ความ เว้นแต่ศิษย์ผู้ใหญ่นคนเดียวเป็นผู้รู้ถึง ๒๔๘
- อสาครุปชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพา-
รานส์ ถูกพระเจ้าโกศลยกทัพมาล้อมเมือง ภายหลัง
พระโอรสกลับได้ราชสมบัติคืน และปลงพระ
ชนม์พระเจ้าโกศลบ้าง ๒๕๐
- กัณฑ์ที่ ๒๑ ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในปโรสทวรรคที่ ๑๑ ๒๕๓
- ปโรสชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ ออก
บวชเป็นดาบสเจ้าคณะ สรรเสริญศิษย์ผู้รู้เหตุผล
ของภานิค ๒๕๓
- บัณฑิตชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพฤกษเทวดาได้
เห็นคนขายผักลองใจคิดว่า จะรู้เพียงสาหร่ายยัง ๒๕๔
- เวรีชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี หนีพ้นพวก
โจรที่กลางทาง ๒๕๖

	มิตควินทุกชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นเทพยดา มี	
	สัตว์นรกถามถึงบพเพกรรมของตน	๒๕๖
	หุพพสกัฏฐชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นเป็นรุกข-	
	เทวดา สอนช้างให้หายคิน	๒๖๐
กัณท์ที่ ๒๒	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในปโรสทวรรคที่ ๑๐	๒๖๔
	อุทัญจน์ชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นดาบส ถูกผู้หญิง	
	ล่อลอบสาบสูญหายไปเป็นสาม	๒๖๔
	สาลิตชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นราชเสวกได้โอกาส	
	หลพระราชาเรื่องบุรุษเปลี่ยนคิดคุณแพะเข้าปากปุโร-	
	หิตผู้พคมาก	๒๖๗
	พาหิยชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นราชเสวก ชม	
	กิริยานางชาวชนบท ซึ่งได้เป็นนมเหสี	๒๗๐
	กุนทกปวชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา	
	บอกชมทรัพย์ให้ทุกตบรุษได้เป็นเศรษฐี	๒๗๒
	สัพพสังหารกบัญหาชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็น	
	มโหสถบัณฑิต ชำระความเรื่องโจรลักเครื่องประดับ	๒๗๔
กัณท์ที่ ๒๓	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในคัทรภวรรคที่ ๑๒	๒๗๕
	คัทรภบัญญัติชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นมโหสถ	
	บัณฑิต ทูลเปรียบเทียบบุตรประเสริฐกว่าบิดาถวาย	
	พระเจ้าวิเทหราช	๒๗๕
	อมรเทวีบัญญัติชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นมโหสถ	
	บัณฑิต กล่าวปริศนาต่าง ๆ กับนางอมร	๒๗๗
	สิงคาลชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา กล่าว	
	สอนพราหมณ์ซึ่งเสียรู้สุนัขจึงจอก	๒๗๘
	มิตตจินตชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นปลา ทำอุบาย	
	ช่วยเพื่อนปลาทั้ง ๒ ให้พ้นภัย	๒๘๐
	อนุสาสิกชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพญานก กล่าว	

	ดิเตยนนางนภเพ็ญไปด้วยความโลก	๒๘๔
กัณฑ์ที่ ๒๔	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในลิตตวรรคที่ ๑๒	๒๘๔
	ทพพัจชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นคนโลดเต้น	
	เดือนสตอจารย์เรื่องโศดข้ามหอก	๒๘๖
	ตติยชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ ออก	
	บวชเป็นฤๅษเฒ่าสอนเรื่องฤๅษีปากร้าย และ	
	นกกกระหาตายเพราะปาก	๒๘๘
	วฏฏกชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นนกกกระจาบ ทำ	
	อุบายอดอาหารรอดตายได้	๒๘๒
	อกาลรวิชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ที่ศา-	
	ปาโมกษ์ สอนศิษย์ด้วยเรื่องไก่ขันรู้จักเวลาและไม่	
	รู้จักเวลา	๒๘๕
	พันธโมกขชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นปุโรหิต ถูก	
	พระอักรมเหสีใส่ความ	๒๘๗
กัณฑ์ที่ ๒๕	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกุสณพิจวรรคที่ ๑๓	๓๐๐
	กุสณพิจชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นกุสณพิจเทวดา	
	ทำอุบายช่วยรুকขเทวดาให้ไต่รูกขวิมานคืน	๓๐๑
	ทุมเมธชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพญาช้าง ถูก	
	พระเจ้ามคธคิดแก่งจะให้ตกเหวตาย	๓๐๔
	นังคีสชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ที่ศา-	
	ปาโมกษ์ พยายามจะสอนศิษย์เฒ่าเฒ่าให้ฉลาด	๓๐๖
	อัมพชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ออกบวช	
	เป็นฤๅษี สรรเสริญฤๅษีที่ให้ทานแก่สัตว์ในฤๅษี	๓๐๘
	กฏาหกชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นมหาเศรษฐี ถูก	
	ทาสปลอมเป็นบุตร	๓๑๑
กัณฑ์ที่ ๒๖	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในกุสณพิจวรรคที่ ๑๓	๓๑๒
	อสิลักขณชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นพระราชนัดดา	

	จาม โดยอธิบายได้พระราชบิดาพระเจ้าพาราณสี	๓๑๓
	กัณฐกชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี ให้นก	
	แขกเคาะตามสับหาหาสที่หนีไปบ้านนอก	๓๑๖
	มุสิกชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นพญาหนู ปราบ	
	สุนัขจิ้งจอกซึ่งหลอกกินบรवार	๓๑๘
	อัครกัณฐกชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพญาหนู	
	คิดเคียนสุนัขจิ้งจอกซึ่งหลอกกินบรवार	๓๒๐
	โกสยชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ที่สา-	
	ปาโมกข์สอนศิษย์ให้ทำยานกัฬามารยา	๓๒๒
กัณฐกที่ ๒๑	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอัมปทานวรรคที่ ๑๔	๓๒๕
	อัมปทานชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐีอุปถัมภ์	
	เพื่อนผู้ไม่รู้จักคุณ	๓๒๕
	บุญจกรกชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรส	
	สุดท้องเชื่อมั่นในคำสอนของพระบิณฑกโพธิ ได้	
	ครองเมืองตักกสิลา	๓๒๕
	นคาสนชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพญานก พา	
	บรवारหนีพญานาคได้ด้วยสังเกตเห็นน้ำเป็นไฟ	๓๓๑
	ฉานโสธรมชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นดาบสเจ้า	
	คณะ สันชีพไปเกิดในพรหมโลก กลับมาสอนศิษย์	
	ซึ่งไม่เชื่อถือนักก่อน	๓๓๓
	จันทกชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นดาบสเจ้าคณะ	
	สันชีพไปเกิดในพรหมโลก กลับมาสอนวิธีทำกสิณ	
	แก่ศิษย์	๓๓๕
กัณฐกที่ ๒๔	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในอัมปทานวรรคที่ ๑๔	๓๓๗
	ตวัณณหังสชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นหงส์ทอง ถูก	
	ภรรยาจับก่อนชน	๓๓๗
	พิพพชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นช้างแก้ว ได้ทำ	

	โมครจิตกับหนูได้ทุนทรัพย์	๓๓๕
	โคธชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นพญาเห็บ ถูกดาบส ลงจะฆ่ากิน	๓๔๒
	อุกโคภฏฐานชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา กล่าวติเตียนพรานเบ็ดที่คิดรวกก่อนได้ลาภ	๓๔๔
	กากชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นพญากา แกะไข่มด กาที่ถูกโปรหิตอาฆาต	๓๔๖
กัณฑ์ที่ ๒๘	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๑๕ ในกัณฑ์อุกวรรคที่ ๑๕	๓๔๘
	โคธชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพญาเห็บ ห้ามไม่ ให้บุตรของตนคบกับกิ้งก่า	๓๔๘
	สิงคาลชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นสุนัขจิ้งจอก ถูก นักเลงสุราคิดทำร้าย	๓๕๑
	วิโรจนชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์ ถูก สุนัขจิ้งจอกเลียนเอาอย่าง	๓๕๓
	นังคณฐชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์บูชา ไฟ จนสนสรทัธา	๓๕๖
	ราชชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า ช่วย คนแลกรรยาของพราหมณ์ผู้เลียง	๓๕๘
กัณฑ์ที่ ๓๐	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในกัณฑ์อุกวรรคที่ ๑๕	๓๖๐
	กากชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นสมุทรวาฬ ห้าม ฝูงกาไม่ให้พยายามวัดน้ำในมหาสมุทร	๓๖๐
	ปุปผรัตตชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นอากาศเทวดา ห้ามบุรุษไม่ให้ลักของหลวง	๓๖๓
	สิงคาลชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นสุนัขจิ้งจอก หลง กินเครื่องในอยู่ในท้องช้าง	๓๖๖
	เอกปณณชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ออก บวชเป็นฤๅษี สอนพระราชากุมารให้ละพศร้าย	๓๖๗

	สัญญาชาตกที่ ๑๐	เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ที่สา-	
	ปาโมกษ์	ได้เคยสัมผัสกับเสือโคร่ง	๓๖๕
กัณชาที่ ๓๑	ว่าด้วยชาตกที่ ๑-๖	ในทัพพวรรคที่ ๑	๓๗๒
	ราโชวชาตกที่ ๑	เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพรหม-	
	มัต	ประทานโอวาทแก่พระเจ้ากรุงสาวัตถี	๓๗๓
	สิงคาลชาตกที่ ๒	เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ได้ขับไล่	
	สหนาทให้สุนัขจึงจอกหัวใจแตกตาย		๓๗๖
	สุกษชาตกที่ ๓	เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ขอมหนี	
	สุกรด้วยเกลียดกลัวที่ตัดตัวสุกร		๓๗๘
	อุรคชาตกที่ ๔	เสวยพระชาติเป็นค่างสอนให้	
	พญาครุฑกับพญานาคเป็นมิตรกัน		๓๘๑
	ภคตชาตกที่ ๕	เสวยพระชาติเป็นบุตรของพราหมณ์	
	หรมานยักษ์ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕		๓๘๓
กัณชาที่ ๓๒	ว่าด้วยชาตกที่ ๖-๑๐	ในทัพพวรรคที่ ๑	๓๘๖
	อลีนจิตตชาตกที่ ๑	เสวยพระชาติเป็นอลีนจิตตกุมาร	
	ได้ทรงชนะสงครามด้วยพญาช้างเผือก จนจับพระ		
	เจ้าโกศลได้		๓๘๗
	คุณชาตกที่ ๒	เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ รู้จักคุณ	
	สุนัขจึงจอกให้ช่วยตนให้ขึ้นจากหล่มได้ ได้ให้สุนัข		
	จึงจอกกับบุตรภรรยาไปอยู่กับตน		๓๙๑
	สุหนชาตกที่ ๓	เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ของพระ	
	เจ้าพาราณสี บอกอุบายแก้อำมาตย์โกง ให้แก่		
	พ่อค้าม้า		๓๙๔
	โมรชาตกที่ ๔	เสวยพระชาติเป็นพญานกขึงทอง ทรง	
	มันอยู่ในพระปริตร จนนายพรานจับไม่ได้ ๗ ชั่วโมง		
	กษัตริย์		๓๙๖
	วันลกชาตกที่ ๑๐	เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าวิเทหราช	

		ทรงพบเห็นลูกหงส์ทั้ง ๒	คาบไม้ให้ลูกกาจับไป	
		ในตอนกลาง		๓๕๘
กถา	๓๓	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในสันถวรรคที่ ๒ แห่งทกนิบาต		๔๐๐
		อินทสมานโคตตชาดกที่ ๑	เสวยพระชาติเป็นฤๅษี	
		ดิเตยณฤๅษีผู้ไวใจลูกช้างที่ตนเลี้ยงไว้ จนถูกลูกช้าง		
		ฆ่าตาย		๔๐๐
		สันถวชาดกที่ ๒	เสวยพระชาติเป็นบุครฤๅษี ดิเตยณ	
		การบูชาไฟว่าไม่มีประโยชน์อันใด		๔๐๒
		สุสิมชาดกที่ ๓	เสวยพระชาติเป็นบุตรของพราหมณ์	
		สำเร็จไตรเพทและหัตถิสสูตรจนได้รับตำแหน่ง	ทำ	
		พิธีสมโภชช้างแทนบิดา		๔๐๔
		กิชณมชาดกที่ ๔	เสวยพระชาติเป็นพญาแร้ง เลี้ยง	
		มารดาแม่กตัญญู ได้ตอบแทนคุณของเศรษฐีด้วยให้		
		ฝูงบริวารไปคาบเอาเสื่อผืนนอนตากไว้ ในที่ต่าง ๆ		
		ไปทิ้งลงในบ้านเศรษฐี		๔๐๖
		นกุลชาดกที่ ๕	เสวยพระชาติเป็นฤๅษี สอนให้ลูกกับ	
		พมพอนเป็นมิตรกัน		๔๐๘
กถา	๓๔	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในสันถวรรคที่ ๒ แห่งทกนิบาต		๔๑๐
		อุปสาพหกชาดกที่ ๖	เสวยพระชาติเป็นเป็นฤๅษี สอน	
		พราหมณ์กับบุตรให้รู้ว่าสัตว์โลกไม่เคยตาย ไม่มี		๔๑๑
		สมิทธิชาดกที่ ๗	เสวยพระชาติเป็นฤๅษี ได้ตอบ	
		เทพธิดาผู้ชักชวนในทางอสังกรรมประเวณี ให้จน		
		ปัญญา		๔๑๓
		สกุณกมิชาดกที่ ๘	เสวยพระชาติเป็นนกมดไถ สอน	
		บุตรของตนไม่ให้ทอดทิ้งถิ่นของตนไปหากินที่อื่น		๔๑๕
		อรกชาดกที่ ๙	เสวยพระชาติเป็นอรกศาสดา สำเร็จ	
		ทางเมตทา มีบริวารมาก		๔๑๗

	กัณฐกษัตริย์ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นมโหสถ คิเคียน กัณฐกษัตริย์ไม่เคยได้ทอง	๔๑๘
กัณฐกษัตริย์	๓๕ ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกัลป์ชาดกธรรมวรรคที่ ๓ กัลป์ชาดกธรรมวรรคที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี ออก ไปบวชเป็นฤๅษี แสดงกัลป์ชาดกธรรมถวายพระเจ้า พาราณสี	๔๒๐
	พัทธชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ คิเคียน สุนัขจิ้งจอกที่มันล่อเสียดแข่งราชสีห์	๔๒๒
	มัทธกษัตริย์ ๓ เสวยพระชาติเป็นดาบส สอนบุตร ให้รู้เท่าทันวานรที่ปลอมตัวเป็นฤๅษี เพื่อจะเข้ามา ฝังไฟด้วย	๔๒๔
	บุพภิยมัทธกษัตริย์ ๔ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ เห็นการกระทำไม่ดีของฝูงวานร แล้วคิเคียนวานร ว่าชั่วช้า กินน้ำในบ่อแล้วขมคอ หงขรคศีรษะ ของคนทั้งหลายที่อาศัยอยู่ได้ร่มไม้ใกล้บ่อนั้นด้วย	๔๒๖
	อาทิจบุปฺปฐกษัตริย์ ๕ เสวยพระชาติเป็นฤๅษีสอน ให้มหาชนที่เลื่อมใสต่อวานรตัวหนึ่งให้รู้ว่า ธรรม- ชาคิวนรข้อมไม่มีศีลธรรมคิ	๔๒๘
กัณฐกษัตริย์	๓๖ ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในกัลป์ชาดกธรรมวรรคที่ ๓ แห่งทุกนิบาต	๔๓๐
	กพายมฤฎฐกษัตริย์ ๖ เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ ของพระเจ้าพาราณสี แสดงความโง่ของวานรถวาย พระเจ้าพาราณสี ให้พระเจ้าพาราณสียกกองทัพกลับ	๔๓๑
	คินชุกษัตริย์ ๗ เสวยพระชาติเป็นพญาวานร ปลอบ ใจเหล่าบริวารให้เบาใจว่าจะต้องพ้นภัย ด้วยอุบาย แห่งหลานชายหลานตาของตน	๔๓๔
	กัจฉปชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นช่างหม้อ ให้นำ	

- เอาเรื่องเต่าไปเล่าให้ภรรยาฟังว่า เต่าสู้จมอยู่ใต้ดิน
เพราะห่วงใยที่อยู่เป็นการไม่ดีเลย ๔๓๖
- สตรัมมชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นบุรุษจันทาล แบ่ง
อาหารให้แก่พราหมณ์คนหนึ่งบริโภคนั้น พราหมณ์
นั้นบริโภคนั้นได้เพียงคำเดียวก็อาเจียนออกมา ด้วยนึก
เกลียดว่าเป็นของบุรุษจันทาล ๔๓๘
- ทุพพชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าฤๅษี แสดง
ธรรมแก่พวกชาวบ้าน ว่าผู้ให้สิ่งที่ให้ได้อย่างเป็น
การดี ๔๔๐
- กัณฑ์ที่ ๓๗ ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอสทิสวรรคที่ ๔ แห่งทุก-
นิบาต ๔๔๒
- อสทิสชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นอสทิสกमार ผู้
เก่งในทางธนู ป้องกันพระกนิษฐกาศาให้พ้นจาก
ศัตรู แล้วก็เสด็จออกผนวชเป็นฤๅษี ๔๔๒
- สังคามาวรรชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นนายหัตถา-
จารย์ พุคปลุกใจช้างให้อีกเหิมจนเข้าทำลายประตู
เมืองได้ ๔๔๖
- วาโลทกชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นราชปโรหิตของ
พระเจ้าพาราณสี แสดงธรรมดาของมูตาชาและมูมิ
ตระกูลสูงถวาย ๔๔๘
- กิริทตชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นราชปโรหิตของ
พระเจ้าพาราณสี ทำอธิบายให้ม้าพระที่นั่งละกิริยาที่
ทำเป็นขากะเผลกได้ด้วยให้ใช้สารภีที่มัวปากดี ๔๕๐
- อนภิตชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นทิสปาโมกข-
อาจารย์ สอนศิษย์ว่า ความกังวลในบุตรภรรยาอย่า
ทำให้เสียปัญญา ๔๕๒
- กัณฑ์ที่ ๓๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในอสทิสวรรคที่ ๔ ทุกนิบาต ๔๕๔
- ทิวาหนชาดกที่ ๖-๑๐ เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์

	ของพระเจ้าพาราณสี กราบทุกเหตุผลเรื่องต้นมะม่วง	
	มีรสขม	๔๕๔
	จคมัคคาชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ตี-	
	เคียนสนัขจิ้งจอกว่าไม่รู้จักฐานะของตัว	๔๕๕
	สีหโกฏฐชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ สอน	
	ลูกซึ่งเกิดจากสุนัขจิ้งจอก ไม่ให้มันลือเสียงในหมู่	
	ราชสีห์	๔๖๐
	สีหจัมมชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นชาวนาผู้ฉลาดรู้	
	เท่าทันลาที่สวมหนังราชสีห์แล้วไปกินข้าวในนา	๔๖๒
	สลังนีสงสาชดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นสมทก-	
	เทวดา ช่วยอบาสกผู้มึนเมา สล ภาวนา ให้พ้นภัย	๔๖๔
กัณฑ์ที่ ๓๘	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในรุทรกที่ ๕ ทุกนิบาต	๔๖๗
	รุทรกชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพาราณสี	
	สอนปโรหิตให้ดื่กัฏฐกรรยา แต่ไม่สำเร็จ	๔๖๗
	สิริกาลกัณณชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นมโหสถ	
	แสดงเรื่องสิริกาลกัณณถวายพระเจ้าวิเทห์	๔๖๘
	จุลลปทุมชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าปทุม	
	พระราชทานอภัยแก่พระมเหสีที่นอกพระทัย	๔๗๐
	มณีโจรชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นบรมมัทรี	
	สวส ถูกพระเจ้าพาราณสีอภัยหาว่าลักแก้วมณี	
	แล้วถูกสั่งให้นำไปตัดศีรษะ พระอินทร์ลงมาช่วย	๔๗๖
	ปัณฑุบัคคชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นปโรหิต	
	ของพระเจ้าพรหมทัต ทูลขอให้ทรงยกโทษแก่	
	อำมาตย์กับสนมที่ลอบรักกัน	๔๗๘
กัณฑ์ที่ ๔๐	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๑๐ ในรุทรกที่ ๕ ทุกนิบาต	๔๘๐
	วลาหกัสสาชดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นพญาม้าวลาหก	
	ช่วยพ่อค้าสำเภาแตกให้ไปจากเกาะถึงบ้านเมืองได้	๔๘๐
	มิตตามัคคชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นฤๅษีสอนพวก	

	ฤษีบริวารให้รู้จักลักษณะมิตรและศัตรู	๔๘๕
	ราชชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้าชื่อว่า	
	ราชะเห็นความประพฤติกามกของนางพราหมณ์ ใน	
	เวลาที่พราหมณ์เผลอหลับตนไว้ไม่อยู่ หงเห็นน้องชาย	
	ถูกนางพราหมณ์บิดคอให้ตายเสีย เมื่อพราหมณ์	
	กลับมาถามว่า ภรรยาของเขาเป็นอย่างไรก็ไม่บอก	
	เป็นแต่ตอบว่า ผู้มีปัญญาถ้ารู้ว่าจะมีอันตรายแก่ตน	
	เพราะการพูดตามความจริงก็ยอมไม่พูด แล้วอำลา	
	หนีไปอยู่ป่าเสีย	๔๘๕
	คหปติชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นคฤหบดี จับผู้ใหญ่	
	บ้านซึ่งเป็นชู้กับภรรยาของตนได้	๔๘๘
	สาธุสัลดชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นอาจารย์ที่ศา-	
	ปาโมกษ์ สอนให้พราหมณ์คนหนึ่งรู้จักเลือกลูกเขย	
	ว่าจงเลือกผู้สมควรธรรมดีกว่าผู้มรุษสวยเป็นคณ	๔๘๐
กัณฑ์ที่ ๔๐	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในนันทที่ศหรรคที่ ๖	๔๘๒
	พันธนาการชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นคนรับจ้าง	
	ทำงานมีศรัทธาจะบวชเป็นฤษี ถูกภรรยาขอผิด-	
	ผ่อนจนต้องหนีไปบวช	๔๘๒
	เทพีสัลดชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพระอินทร์	
	ทรมานพระราชซึ่งชอบการเล่นให้ละพยศ	๔๘๔
	ขันธปริตตชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์	
	ออกบวชเป็นฤษี สอนศิษย์ให้แผ่เมตตาในตระกูล	
	พญางูทั้ง ๔	๔๘๖
	วิรกชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นนกกาน้ำ ห้ามมิให้กา	
	บกเลียนเอาอย่าง กาบกไม่เชื่อ จึงติดสาหร่ายตาย	๔๘๘
	กัณฑ์ชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นเทวดา ได้รู้เห็น	
	ปลาทั้ง ๒ ไปถามเต่าว่า ไครงามกว่าไคร	๕๐๐

กัณฑ์ที่ ๔๒	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในมคังทัพหรรคที่ ๖	๕๐๒
	กรุงมคชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นกวาง เป็นสหาย กับเต่าและนกกระเรียน ช่วยชีวิตกันไว้ได้	๕๐๒
	อัสสภชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นคานส ช่วยพระ ราชาให้หายเศร้าโศกถึงพระมเหสีที่สับพระชนม์ไป เกิดเป็นหนอน	๕๐๔
	สุงสมุทรชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นพญาวานร ถูก จระเข้ลงไปเอาหัวใจ กลับลงจระเข้ให้พามาส่งได้	๕๐๗
	กักรชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ได้เห็น นายพรานเพียรคล้อง ถูกไถ่ตลาดไม่ยอมให้ดัก	๕๐๘
	กัณหคลกชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นนกหัวขวาน ห้ามนกกระไนไม่ให้เอาอย่าง นกกระไนไม่เชื่อ จึง เจาะไม้แข็งจนสมองแตกตาย	๕๑๐
กัณฑ์ที่ ๔๓	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในวโรกัณหกวรรคที่ ๗	๕๑๒
	โสมทัตตชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นบุตรพราหมณ์ ฝึกซ้อมบิดาให้ทูลขอโคต่อพระราชา	๕๑๒
	อุจฉิฏฐกัตตชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นทนต์บรหม บอกให้พราหมณ์รู้เหตุที่ข้าวร้อนอยู่บน ข้าวเย็น อยู่ล่าง	๕๑๕
	ภรรราชชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นคานสเจ้าคณะ เกิดวิวาทซึ่งกันไม่ให้อาศัยกับคานสเจ้าคณะอื่น	๕๑๖
	ปญณนทีชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นปุโรหิต ถูก พระราชาขับไล่ ภายหลังแก้ปริศนาได้ กลับได้ รับตำแหน่งตามเดิม	๕๒๐
	กัจฉปชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ ดิถียน เต่าตายเพราะพูดมาก เปรียบให้พระราชาได้สดับ	๕๒๐

กัณฑ์ที่ ๔๔	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในวัณตัมภกวรรคที่ ๑	๕๒๓
	มัจฉชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นปูโรหิต ไปเที่ยวที่	
	หาดทรายได้ช่วยปลาที่เขาจะบึงกินให้รอดชีวิต	๕๒๔
	เสกคุชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ได้เห็น	
	อุบาสกไปทดลองธิดาว่าจะรู้จักกามธรรมหรือไม่	๕๒๕
กัณฑ์ที่ ๔๕	กุกกานิชชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ พิ-	
	พากษาคัดทักกล่าวหากันด้วยเรื่องหนูกินผล และ	
	เหยียบวเฉยวเอาทารกไป	๕๒๖
	คหิตชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นพญาวานร ได้ไป	
	อยู่กับมนุษย์ แล้วเอาเรื่องของมนุษย์ไปเล่าให้พวก	๕๒๗
กัณฑ์ที่ ๔๖	ธัมมัทธชชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นปูโรหิต ถูก	
	เสนาบดขยี้ให้พระราชมา ต้องร้อนถึงพระอินทร์	๕๓๐
	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกาสาवวรรคที่ ๘	๕๓๔
	กาสาवชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพญาช้าง ถูกคน	
	ปลอมเป็นพระบิณฑุเอกโพธิมาช้างบริวาร	๕๓๕
กัณฑ์ที่ ๔๗	อุพนันทิยชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นพญาวานร ถูก	
	พรานฆ่าตายพร้อมทั้งแม่และน้อง แผ่นดินสุบพราน	
	ทั้งเป็น	๕๓๖
	ปฏักตชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นราชครู ทำอุบาย	
	ให้พระเจ้าพาราณสีกับพระอัครมเหสี	๕๓๘
กัณฑ์ที่ ๔๘	กุมภิลชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นพญาวานร ลวง	
	จระเข้หนีพ้นอันตรายได้	๕๔๐
	ขันตีวันณชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพา-	
	ราณสี ทรงอดโทษแก่อำมาตย์ ผู้ลวงประเพณีกับ	
	นางสนม	๕๔๒
กัณฑ์ที่ ๔๙	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในกาสาवวรรค	๕๔๕

	โกสยชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นราชบัณฑิต ได้ หลอธบายเรื่องฝูงกาตอมต้นไม้แก้ว กวายนพเก้า พาราณสี	๕๔๔
	กุณฑลชาดกที่ ๗ เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ได้เห็นแมลงภู่ทำอันตรายให้ทำสงครามกัน	๕๔๕
	กามณีชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นพระอินทร์ แปลงกายลงมาทรมานพระเจ้าพาราณสี ให้คลาย ความโลภ	๕๔๘
	ปลายาชาดกที่ ๙ เสวยพระชาติเป็นพระราชาเมือง ตักกสิลา พระเจ้าพรหมทัตยภทัฬมารบ เห็นขุม ประตวงก็ถอยทัพหนีกลับไป	๕๕๐
	ทุตยปลายาชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้า พาราณสีพระเจ้าคันธรรราชกทัฬมารบ เห็นความ สง่าของพระโพธิสัตว์เจ้าแล้วก็กลับไป	๕๕๒
กณฑ์ที่ ๔๗	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอุปาหนวรรคที่ ๙	๕๕๔
	อุปาหนชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นนายหัตถาจารย์ สอนวิชาฝึกช้างให้ศิษย์จนสิ้นเชิง ภายหลังศิษย์ กลับคิดสุมคร	๕๕๕
	วันาถกณชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี ไปสู่ ขอธดาเศรษฐี ผู้สำคัญว่าคนค่อมเป็นผู้มีบุญ	๕๕๗
	วิกัณณกชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพาราณสี ให้เลี้ยงเต่า และปลาที่ว่ายตามเสียงขับร้อง	
	อสิตภาชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นดาบส สอนกลีณ บริกรรมแก่นางอสิตภาผู้มีความเบื่อหน่ายสามี	๕๖๐
	วัจนขชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ ออก บวชเป็นดาบส เพื่อนชวนให้สึกกลับติเตียนจรรยา ให้เพื่อนฟัง	๕๖๓

กัณฑ์ที่ ๔๘	ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอุปทานวรรคที่ ๘	๕๖๔
	พกชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นพญาปลา ฤทธิยา นกขางทำอบายจะกินปลา	๕๖๕
	สาเกตชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นบุตรพราหมณ์ ถึง ๑๕๐๐ ชาติ ความเยื่อใยไม่ขาดเหมือนชาดกที่ ๑ วรรคที่ ๓	๕๖๖
	เอกปทชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี สอนให้ บุตรมีความเพียร	๕๖๗
	หริตมาตชาดกที่ ๘ เสวยพระชาติเป็นเขียด ตัดสิน ความเรื่องจะกินปลาในลอบ	๕๖๘
	มหาปิงคชาดกที่ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นราชโอรส ของพระเจ้าปิงคละ สอนคนเฝ้าพระทวารซึ่งกลัว พระยายมจะคืนพระราชาผู้ร้ายกลับมา	๕๖๙
กัณฑ์ที่ ๔๙	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในสังคาลวรรคที่ ๑๐	๕๗๐
	สัพพทาชาดกที่ ๑ เสวยพระชาติเป็นปโรหิตแก้กล สุนัขจิ้งจอก ซึ่งจะให้ราชสีห์แผดเสียงให้คนแก้วหู แตกตาย	๕๗๑
	สุนขชาดกที่ ๒ เสวยพระชาติเป็นบุตรคฤหบดี บอก อบายให้สุนัขกัดเขือกหนึ่งหนีได้	๕๗๒
	กุตติลชาดกที่ ๓ เสวยพระชาติเป็นอาจารย์คิดพิณ ศิษย์ขึ้นสู่อำจารย์	๕๗๓
	วิคคิจนชาดกที่ ๔ เสวยพระชาติเป็นดาบส ปฏิพาชก หมายจะถามปัญหาให้จน	๕๗๔
	มูลปริยาบชาดกที่ ๕ เสวยพระชาติเป็นทาสปาโมกข- อาจารย์ ศิษย์ ๕๐๐ ขึ้นสู่ความร่ำ	๕๗๕
กัณฑ์ที่ ๕๐	ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในสังคาลวรรคที่ ๑๐	๕๗๖
	พาโลวาทชาดกที่ ๖ เสวยพระชาติเป็นดาบส กุณุมณี	

- แก่งไส้โทษา ฉันทุสมังสะ ๕๘๕
ปาหฺญชลฺลชาคกทํ ๑ เสวยพระชาติเป็นราชครู ผู้
ถวายอรรกธรรม ทศลงปัญญาพระราชมารที่ได
แต่เคี้ยวพระโอษฐ์ ๕๘๖
กิงสุโกปมชาคกทํ ๘ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้า
พรหมทัต ทรงวินิจฉัยเรื่องที่เถียงกันด้วยลักษณะ
คันทองกวาว ๕๘๗
สาลกชาคกทํ ๕ เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก
รับฝากถึงราชของหมองูไว้ ๕๘๘
กบฺชาคกทํ ๑๐ เสวยพระชาติเป็นคาบส ถูกวานร
ปลอมเป็นฤาษีจะเข้ามาขอฝังไฟ ๕๘๙

พระสูตรอันตปิฎกมหาวิถถารนัย

พระสูตรอันตปิฎก มี ๕ คัมภีร์ ๓๘๐๐ กัณฑ์ จบ
เฉพาะคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก เป็นคัมภีร์ที่ ๕
แบ่งเป็น ๕ เล่มจบ (เล่มนี้เป็นเล่มที่ ๑)

คัมภีร์มหานิบาตชาดก

หรือ

พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ

กัณฑ์ที่ ๑

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยอภินนทชาดกเป็นต้น

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อปฺปณฺณํ จานเมเก ทุคฺคํ อามุ กุกฺกิกา

เอตทญฺญาย เมธาวี ตํ คณฺเห ขทปฺปณฺณกนฺติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย
คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๑ ซึ่งพระธรรมสังคายน
เถรเจ้าทั้งหลาย ยกขึ้นไว้ในพระไตรปิฎก โดยประพันธ์คาถา แต่ในคราว
ทำปฐมสังคายนาเป็นเดิมมา ตามลำดับ จนกว่าจะครบถ้วนทุกชาดก อันมี
อยู่ในพระไตรปิฎก สืบต่อไป ตามวาระพระบาลี พอสมควรแก่เวลาพึง
พระธรรมเทศนา

ดำเนนความว่า ในชาดกซึ่งมีอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น มีกำหนด ๕๕
 ชาดก ท่านจัดเป็นแผนก ๆ ดังต่อไปนี้ กล่าวคือ ชาดกเหล่านี้ได้มีเพียง ๑
 คาถา ชาดกเหล่านี้จัดไว้เป็นแผนก ๑ เรียกว่า เอกนิบาต ชาดกเหล่านี้ได้
 มีคาถา ๒ คาถา ชาดกเหล่านี้จัดไว้เป็นแผนก ๑ เรียกว่า ทวินนิบาต ชาดกเหล่านี้ได้
 มี ๑ คาถา ชาดกเหล่านี้ เรียกว่า ตติยนิบาต ชาดกเหล่านี้ ๔ คาถา เรียกว่า
 จตุตถนิบาต ชาดกเหล่านี้ ๕ คาถา เรียกว่า ปัญจกนิบาต ชาดกเหล่านี้ ๖ คาถา
 เรียกว่า ฉกกนิบาต ชาดกเหล่านี้ ๗ คาถา เรียกว่า สัตตกนิบาต ชาดกเหล่านี้ ๘
 คาถา เรียกว่า อัฐกนิบาต ชาดกเหล่านี้ ๙ คาถา เรียกว่า นวกนิบาต ชาดก
 เหล่านี้ ๑๐ คาถา เรียกว่า ทสกนิบาต เป็นลำดับไปจนกระทั่งถึงชาดกที่มี ๔๐
 คาถา เรียกว่า อสติกนิบาต และยังมีชาดกอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีคาถามากบ้าง
 น้อยบ้าง ประปนกันไปจัดไว้แผนกหนึ่ง เรียกว่า ปกิณณกนิบาต ส่วนเรื่อง
 ใหญ่ ๆ ซึ่งมีในที่สุดแห่งชาดกทั้งหลายอีก ๑๐ เรื่อง เรียกว่า มหานิบาต ๆ นั้น
 เรียกกันโดยมากกว่าทศชาติชาดก อันนี้ว่าด้วยคัมภีร์ ท่านจัดชาดกไว้ใน
 พระไตรปิฎก ส่วนเรื่องชาดกยังมีอีกต่างหาก ในนิบาตหนึ่ง ๆ ท่านยังจัดไว้
 เป็นวรรคเป็นตอนออกไปอีก ซึ่งจักได้แสดงไปโดยลำดับ จับแต่เอกนิบาต
 เป็นต้น เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ที่มีความ
 เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้สดับซึ่ง
 ชาดกเทศนา จักได้ประโยชน์ใหญ่อยู่ ๒ ประการ คือ ประการที่ ๑ จักเพิ่ม
 ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้น โดยที่ได้ทราบซึ่งบุพพ-
 ุชรรบาโพธิสมภาร การบำเพ็ญพระโพธิญาณแห่งสมเด็จพระบรมศาสดา
 จารย์เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแห่งเราทั้งหลาย ประการที่ ๒ จักได้
 สติปัญญายิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยที่ได้ฟังซึ่งเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งทางคดีโลก
 และคดีธรรม อันมีในนิบาตชาดกนั้น ๆ โดยเหตุนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชน
 ทั้งหลายจงตั้งใจสดับโดยเคารพเถิด เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้ง ๒ ประการ
 นั้นแก่ตน ตามสมควรแก่เวลาสดับพระธรรมเทศนา

ก็แลในชาดกเทศนาภินิหารที่ ๑ นี้ จักสาธกยกขึ้นแสดงเพียง ๔ ชาดก
 ที่ท่านจัดไว้เป็นเอกนิบาตฉบับถาวรไว้ อันเป็นปฐมวรรค ชาดกที่จะยกขึ้น

แสดงทั้ง ๔ นั้น คือ อภินิชาต ๑ วัณณูปถชาต ๑ เสรีวานิชาต ๑
จุฬกเศรฐชาต ๑

ในอภินิชาต อันเป็นชาตแรกมีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย เสด็จอยู่ ณ พระเชตวัน
มหาวิหาร ในกรุงสาวัตถี พระองค์ทรงปรารภซึ่งพวกอุบาสกอันเป็นสหายแห่ง
อนาถบิณฑิกเศรฐให้เป็นต้นเหตุ จึงทรงเทศนาซึ่งอภินิชาตนั้นให้
เป็นผล ด้วยพระพุทธานิพนธ์คาถาซึ่งได้สาธกยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น

มีเนื้อความพิสดารในชาตกันว่า ในเวลาวันหนึ่งอนาถบิณฑิกเศรฐ
ให้บ่าวไพร่บริวารถือเครื่องสักการบูชาออกไปกับตน สู่พระเชตวันมหาวิหาร
ครั้นถึงแล้วก็ถวายอภิวัตน์ทานการบูชา ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์
ด้วยเครื่องสักการบูชามีประการต่าง ๆ เสร็จแล้ว จึงถวายเกสัชและจีวร
บริขารแก่ภิกษุสงฆ์ แล้วนั่งฟังซึ่งพระธรรมเทศนาอยู่ในที่อันสมควร ใน
ครั้งนั้น สาวกแห่งเดียรถีย์ ๕๐๐ คน ซึ่งเป็นสหายอนาถบิณฑิกเศรฐ ก็
ได้ไปกับอนาถบิณฑิกเศรฐด้วย ในเวลาที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงแสดงธรรมไปโดยนัยอันน่าเลื่อมใสศรัทธา สหายแห่งอนาถบิณฑิก-
เศรฐทั้ง ๕๐๐ นั้น ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา มอบกายถวายตัวแก่พระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ตั้งตนอยู่ในพระไตรสรณคมน์ แล้วพร้อมกัน
ถวายบังคมลา กลับสู่วาสสถานของตน ครั้นต่อมาเมื่อสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเสด็จจากพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ไปประทับกรุงราช-
คฤห์ อุบาสกใหม่ทั้ง ๕๐๐ นั้น ก็ละทิ้งพระไตรสรณคมน์เสีย กลับไปนับถือ
ลัทธิแห่งเดียรถีย์ตามเดิม เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จกลับมา
สู่กรุงสาวัตถีอีก พวกนั้นจึงกลับนับถือพระไตรสรณคมน์อีก สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงแสดงโทษแห่งการถือผิดตามลัทธิของเดียรถีย์
และทรงแสดงคุณแห่งการถือโดยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า นับถือพระ
ไตรสรณคมน์ ย่อมไม่เกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ มีนรกเป็นต้น เกิดแต่ใน
มนุษย์และสวรรค์เท่านั้น แล้วในที่สุดพระองค์ได้ทรงแสดงซึ่งอภินิชาต
ชาตกว่า คุณก่อนอุบาสกทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วแต่หลัง ครั้นสมเด็จพระ

พระเจ้าพรหมทัต ได้เกลี้ยกล่อมราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพ่อค้าใหญ่อยู่ ๒ คน ได้ชักชวนกันไปค้าขายโดยทางเกวียนในประเทศอื่น พ่อค้าคนหนึ่ง พร้อมด้วยเกวียน ๕๐๐ กับพ่อค้าที่เป็นบริวารอีกเป็นอันมาก เดินทางไปก่อน จนกระทั่งถึงกัณธารด้วยน้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งมีระยะทางไกลประมาณ ๖๐ โยชน์ พ่อค้าที่เป็นหัวหน้าได้สั่งให้บริวารทั้งหลายเตรียมคักน้ำใส่คุ่มใหญ่ ๆ บรรทุกไปในเกวียนทั้งหลาย เพื่อจะได้กินอาบในทางกัณธาร แต่พอเดินทางไปได้กึ่งหนึ่ง ยักษ์ผู้สิงอยู่ในทางกัณธารนั้น ได้จำแลงเพศเป็นมนุษย์ขึ้นเกวียนอันเทียมด้วยโค เดินสวนทางมาข้างหน้า กับบริวารอีก ๑๐ คน หรือ ๒๐ คน ล้วนแต่มีผมและผ้าเปียกชุ่มไปด้วยน้ำ ครั้นมาพบกันกับพ่อค้าเกวียน ๕๐๐ นั้น ยักษ์นั้นบอกว่า ท่านทั้งหลายจงเฝ้าที่เสี้ยเถิด เพราะต่อไปอีกไม่ช้าก็จะถึงห้วยหนองคลองบึง อันเต็มไปด้วยน้ำ ซึ่งฝนกำลังตกใหม่ ๆ พ่อค้าที่เป็นหัวหน้าก็เชื่อฟัง จึงสั่งให้บริวารเฝ้าที่เสี้ยหมด โดยหวังว่าต่อไปไม่ช้าก็จะมีน้ำอยู่ข้างหน้า แต่เมื่อเดินทางไปก็หาได้พบน้ำไม่ ได้พากันหิวโหยอดโรยทั้งโคทั้งคน ครั้นครกเวลากลางคืน ก็พากันนอนไม่รู้สึกสติ พวกยักษ์ก็พากันมากินเสี้ยหมดทั้งโคทั้งคน เหลือแต่เกวียนอันบรรทุกเต็มไปด้วยสินค้าตั้งอยู่ในหาดทรายเท่านั้น ครั้นต่อมาอีกครั้งเดือน พ่อค้าเกวียนอีกคนหนึ่งจึงพร้อมด้วยบริวารกับเกวียน ๕๐๐ ออกเดินทางตามไปภายหลัง ในเวลาไปถึงทางกัณธารนั้น ยักษ์ก็จำแลงเพศมาหลอกลวงเหมือนกับพ่อค้าเกวียนพวกก่อนอีก แต่พ่อค้าเกวียนคนหลังนี้รู้เท่าทัน โดยสังเกตท่วงทีของยักษ์นั้นได้ จึงห้ามมิให้บริวารของตนเฝ้าที่เสี้ย โดยประกาศว่า ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาไม่เคยปรากฏว่าในทางกัณธารนี้มีห้วยหนองคลองบึงเลย อีกประการหนึ่งฝนเพิ่งตกใหม่ ๆ จึงตั้งคำเขวี้ยงแล้ว พวกเราทั้งหลายก็คงจักได้ขึ้นเสี้ยฟ้าร้อง และจักมีลมฝนพัดมากก็ต้อง แต่นี้ไม่ปรากฏเลยสักอย่างเดียว จักต้องเป็นกลอุบายของบุรุษนั้นแน่นอน บุรุษคงไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา จักต้องเป็นยักษ์หรือผีบาเป็นเทวดาแท้ เพราะนั่นตาแดงแปลกจากมนุษย์ทั้งหลาย กับไม่กระพริบตาเลย ทงกิริยาท่าทางก็องอาจ พวกพ่อค้าเกวียน

ที่ไปก่อนคงจักถูกยักษ์หรือพญานกนทสั่นแล้วโดยไม่ต้องสงสัย ไม่ช้า
 พวกเราทั้งหลายจักได้เห็นประจักษ์แก่ตา พวกท่านทั้งหลายจงรีบจับเกี่ยว
 ไปเถิด ครั้นพ่อค้าที่เป็นหัวหน้าประกาศแก่บริวารดังนี้แล้ว ก็เร่งจับเกี่ยว
 ต่อไป พอถึงเวลาเย็นก็ได้พบเห็นเกี่ยวทั้งหมด ๕๐๐ ของพวกพ่อค้าที่ถูกยักษ์
 กินตามที่กล่าวมาแล้วนั้น แล้วได้ให้บริวารเลือกสรรเอาสินค้าซึ่งมีราคา
 ในเกี่ยวทั้งหมด ๕๐๐ นั้นไปจำหน่ายต่อไป เมื่อพ้นทางกัณดารนั้นแล้ว ก็ไปถึง
 บ้านเมืองคน ได้จำหน่ายสินค้าแล้วกลับไปสู่บ้านเมืองของตนโดยสวัสดิ-
 ภาพ ครั้นต่อมาในพุทธปรุบาทกาลนี้ พ่อค้าเกี่ยวทั้งหมด ๕๐๐ ที่ถูกยักษ์กินนั้น
 ได้มาเกิดเป็นอุบาสกทั้ง ๕๐๐ คนนี้ ส่วนพ่อค้าเกี่ยวที่เป็นหัวหน้า ซึ่ง
 ไม่หลงเชื่อตามคำของยักษ์นั้น ได้มาเกิดเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ
 เราตถาคตเอง ส่วนบริวารทั้ง ๕๐๐ ของพ่อค้าเกี่ยวคนนั้น ก็ได้มาเกิด
 เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ทรงแสดงอภินิหารกษัตริย์ ยกเรื่องพ่อค้าเกี่ยว ๕๐๐ ในอดีตขึ้นแสดง
 จบลงแล้ว จึงประทานพุทธศาสนโนวาทคำสั่งสอนไว้ โดยพระพุทธานิพนธ์
 คาถา ซึ่งยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า อปณณกัม ชานเมเก เป็นอาทิ แปลว่า
 การถือการคาดคะเนเป็นประมาณ จัดเป็นการถือผิด การถือตามเหตุผล
 ซึ่งเป็นจริง จัดเป็นการถือถูก สิ่งใดที่ไม่ผิด ผู้เป็นบัณฑิตควรถือสิ่งนั้น ดังนี้
 ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้พุทธศาสนิกบริษัททั้งหลายทราบว่า การปฏิบัติ
 มี ๒ อย่าง คือ ปฏิบัติผิด ๑ ปฏิบัติถูก ๑ การปฏิบัติผิดนั้น ได้แก่ การ
 ปฏิบัติโดยการคาดคะเน เชื่อตามคำของผู้อื่นอย่างเดียว เหมือนกับพวก
 พ่อค้าเกี่ยว ๕๐๐ ซึ่งเชื่อถือคำของยักษ์เป็นตัวอย่าง ส่วนในการปฏิบัติ
 ถูกนั้น ได้แก่ การถือเหตุผลเป็นประมาณ โดยใช้วิจารณ์ญาณของตนให้
 แลเห็นผลชั่วและดี เหมือนกับพ่อค้าเกี่ยวคนหลัง ซึ่งไม่เชื่อฟังคำล่อ
 ลวงของยักษ์นั้น อีกประการหนึ่ง ชาดกนี้เล่าโบราณทั้งหลายได้กล่าว
 เป็นสุภาษิตไว้ว่า หวังน้ำบ่อหน้า บ่อดมตาบ ดังนี้ จบชาดกที่ ๑ แต่ท่าน
 ในชาดกที่ ๒ อันรองลงไปเป็นลำดับ เรียกว่า วัณณปถชาดก ๆ นี้
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภภิกษุผู้สละความเพียรรูปหนึ่ง ให้เป็น

ต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกให้เป็นผล มีเนื้อความว่า ภิกษุนั้นได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยอยู่ ๕ พรรษา แล้วออกไปบำเพ็ญวิปัสสนาอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ตลอด ๓ เดือนฤดูฝน ก็ไม่สำเร็จคุณวิเศษสักอย่างเดียว เธอจึงเฉลียวใจว่า ชะรอยตัวเราจะมีวาสนาบารมียังอ่อน ยังไม่สมควรที่จะสำเร็จมรรคผลนิพพานได้ ควรเราจะกลับไปอยู่ปฏิบัติสมเด็จพะโลกนาถเจ้า จะได้สดับคำสั่งสอนของพระองค์ต่อไป เพื่อเป็นปัจจัยแห่งสวรัคณิพพานในภพภาคน้ำ ดึกว่าที่เราจะอยู่ในป่าเช่นนี้ ถอนก็ค้อย่างนั้นแล้วก็คลาดแคล้วออกจากไพรสณฑ์กลับไปสู่พระเชตุพนมหาวิหาร แจ้งอาการที่ตนกลับมาให้นิกลัทธิทั้งหลายทราบ ภิกษุทั้งหลายจึงนำภิกษุรูปนั้นเข้าไปกราบพระบาทบังคมแห่งสมเด็จพะศรีสุคตเจ้า ทูลเล่าเรื่องภิกษุนั้น สละความเพียรให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสพลอบโชนภิกษุรูปนั้นว่า ดูก่อนภิกษุ เธอเป็นผู้มีความเพียรอันแรงกล้ามาแล้วแต่ปางก่อน มาบัดนี้เหตุไรจึงทอดยโสเสียดังนี้ แล้วจึงทรงแสดงซึ่งชาดกนั้นว่า ครั้งเมื่อสมเด็จพะเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพ่อค้าเกวียนอยู่คนหนึ่งได้พร้อมด้วยบริวาร ขับเกวียน ๕๐๐ เล่มไปค้าขายต่างประเทศ ผ่านทะเลทรายอันกัณการด้วยน้ำ ซึ่งมีประมาณระยะทาง ๖๐ โยชน์เป็นกำหนด ในเมื่อเดินทางไปอีกโยชน์หนึ่งจะข้ามทะเลทราย ได้ให้บริวารเทน้ำและฟืนในเกวียนทิ้งเสียแต่ในเวลาเย็น พอตกถึงเวลากลางคืนก็ออกเดินทางต่อไป แต่เผอิญบรรพบุรุษเป็นนายทาง ชื่อนอนแห่งนาคาวประจักษ์ที่จะไป ได้อ่อนใจกลับไปเสีย เกวียนได้กลับมาที่เก่าจนกระทั่งเกือบสว่าง เมื่อเขาตื่นขึ้นก็ทราบว่าหมู่เกวียนได้กลับมาถึงที่เก่าแล้ว จึงให้หมู่เกวียนกลับหน้า ประการจะเดินทางอีกต่อไป แต่พอกลับขบวนได้ก็พอสว่าง ไม่สามารถที่จะเดินทางกลางวันต่อไปได้ เพราะเหตุว่า ทะเลทรายนั้น ในเวลากลางวันย่อมร้อนเหลือประมาณ จึงจำเป็นต้องพักอยู่ในสถานหนึ่ง ฝ่ายคนทั้งหลายซึ่งพากันอดน้ำคิณขังรุ่ง เมื่อแลไม่เห็นหนทางจะได้นำมาบริโภคน้ำ ก็พากันขับเขาเข้าใจว่าต้องตายเป็นเหยียงแท้ในคราวนั้น พ่อค้าคนที่เห็นหัวหน้าได้เที่ยวเดินตรวจดูตามทะเลทราย ก็เผอิญได้ไปพบกอหญ้าใหญ่อยู่กอหนึ่ง จึงลงสันนิษฐาน

ว่า ได้ก่อก้อนลงไปคงจะมีตาน้ำ จึงให้คนใช้ของตนขุดลงไป แต่พอขุดลงไปได้ประมาณ ๖๐ ศอก ก็พบแผ่นศิลาใหญ่ ฝ่ายคนใช้นั้นกับพรรคพวกก็พากันทั้งจอบขุดมาเสียบโดยหมดหวัง ส่วนพ่อค้าที่เป็นหัวหน้าใหญ่นั้นจึงลงไปเอียงหูฟังที่แผ่นศิลา ก็ได้ยินเสียงกระแสน้ำไหลดังอยู่ข้างล่าง จึงเรียกคนใช้คนนั้นลงไปแล้วบอกว่า พ่อเอ๋ยพอมหาจำเริญ พ่อจงอย่าข่อย้อเสียบเลย จงช่วยชีวิตของโคและคนทั้งหลายไว้เถิด พ่อจงเอาแท่งเหล็กใหญ่ลงมากะทุแผ่นศิลานี้ให้แตกทำลายในบัดนี้ให้จงได้ ก็จักได้น้ำบริโภคดังประสงค์ เมื่อคนใช้ได้ฟังดังนั้นก็มีได้รั้งรอ ได้รับน้ำแท่งเหล็กอันใหญ่ลงไปกระทุ้งแผ่นศิลาดำตามคำสั่งของนาย ในทันใดนั้นแผ่นศิลาก็หลุดลงเป็นโพรงใหญ่ ท่อน้ำมีประมาณเท่าลำตาลก็พุ่งขึ้นมาทันที คนและโคทั้งหลายก็ได้อาศัยกินอาศัยอาบโดยผาสุกสำราญ พ่อค้าที่เป็นหัวหน้าได้นำกรวยเป็นเครื่องหมายเอาไว้ พ่อพระอาทิตย์อัสดงคดก็พากันออกเดินทางต่อไปจนกระทั่งข้ามทะเลทรายไปถึงชนบทที่มั่งคั่ง ได้จำหน่ายสินค้าเสร็จสิ้นแล้ว ก็พากันกลับไปยังบ้านเมืองของตน

ครั้นสมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงซึ่งชาดกนั้นจบลงแล้ว จึงประทานพุทธโอวาทไว้โดยพระพุทธนิพนธ์คาถาว่า

อภิสสุโน วณณปถे ขณนตา อุทกณเณ อตุล ปาปี อวินทุ
เอว มุนิ วิริยพลุปนโน อภิสสุ วินเท หทยสฺส สนฺตินฺติ
แปลว่า พ่อค้าทั้งหลายผู้ไม่ข่อย้อ พากันขุดบ่อน้ำในทะเลทราย ก็ได้
น้ำกินน้ำอาบตามประสงค์ฉันใด นักปราชญ์ผู้ประกอบด้วยความเพียร ผู้ไม่
ข่อย้อ ก็ย่อมได้ความสงบใจฉันนั้น ดังนี้

ครั้นประทานพระพุทธโอวาทอันนั้นจบลงแล้ว จึงประกาศซึ่งอริย-
สัจ ๔ ประการ ครั้นจบอริยสัจเทศนาลง ภิกษุผู้สละความเพียรนั้น ก็ได้
บรรลุซึ่งพระอรหัตผล แล้วสมเด็จพระทศพล จึงทรงประชุมชาดกยก
บุคคลในท้องเรื่องขึ้นประกาศว่า คนใช้ผู้ไม่ข่อย้ออดสู่อุทิศสัจจะศิลาให้
แตกทำลายในอดีตชาตินั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้สละความเพียรในบัดนี้
ส่วนพ่อค้าเกวียนเหล่านั้นก็ได้มาเป็นพุทธบริวาร พ่อค้าที่เป็นหัวหน้า ได้

อุบัตินี้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คือเรตถากตโนมัตถิ ด้วยประการ
ฉะนี้แล จบวัฒนปถชาดกอันเป็นชาดกที่ ๒ แต่เท่านี้

ในชาดกที่ ๓ อันมีนามว่าเสวีรวาณิชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมนาถ
ศาสดาจารย์ทรงปรารภภิกษุผู้สละความเพียร คงแต่หนหลังให้เป็นต้นเหตุ
แล้วสมเด็จพระบรมโลกเชษฐาได้โปรดประทานซึ่งชาดกนี้ต่อไปว่า ในอดี-
ตกาลล่วงแล้วมานับแต่กลับไปดอยหลังไปถึงกลับไป ๔ มีพ่อค้าอยู่ ๒ คน มีนาม
ว่าสรีระเหมือนกัน อยู่ในเสวีประเทศ พ่อค้าทั้ง ๒ นั้นอยู่ในตำบลเดียวกัน
ได้ไปค้าขายร่วมทางกันเสมอ ครั้นอยู่มาคราวหนึ่ง ได้ชวนกันสะพายห่อ
สินค้านั้นไปขายในตำบลหนึ่ง คนหนึ่งเข้าทางตะวันตกของบ้าน อีกคน
หนึ่งเข้าทางตะวันออก คนที่เข้าทางตะวันตกนั้นได้ไปถึงเรือนเศรษฐิกยา
คนหนึ่ง ซึ่งมีอยู่แต่ชายกับหลานสาว ๒ คนเท่านั้น ส่วนหลานสาว
พอได้เห็นเครื่องประดับที่พ่อค้านั้นเที่ยวเร่ขาย ก็ร้องให้อยากได้ ยาย
จึงนำทองคำคร่ำคร่ำสนิมเกราะใบหนึ่งออกมาขอแลก พ่อค้าคนนั้นจึงเอา
เข็มขัดคู่ที่ไว้ เป็นถาดทองคำจึงซึ่งนำหนักก็เห็นว่า หนักแสนกหาปณะ
รู้สึกใจก็อยากได้เปล่า ๆ จึงวางถาดนั้นเสีย แล้วบอกว่า ถาดของยาย
ไม่มีราคายศ ครั้นบอกแล้วก็เดินต่อไปข้างหน้า ด้วยหวังว่าเมื่อย้อนกลับมา
ก็จะได้ถาดนั้นเปล่า ๆ หรือไม่อย่างนั้น ก็จะได้แลกโดยราคาย่อมเยา แต่
พอเดินไปได้สักครู่ ฝ่ายพ่อค้าที่เข้ามาทางตะวันออกก็มาถึงเรือนเศรษฐี
คยาคนนั้นทันที เมื่อขายกับหลานสาวนำถาดใบนั้นออกมาขอแลกเครื่องประดับ
จึงจับถาดใบนั้นขึ้น เมื่อเห็นว่าหนักแปลกกว่าถาดธรรมดา จึงคิด
ด้วยเข็มที่ทราบว่าเป็นทองคำ จึงบอกตามความจริงว่า ถาดใบนี้เป็นทองคำ
มีราคาแสนกหาปณะ ส่วนสินค้านั้นข้าพเจ้ามีราคาเพียง ๕๐๐ กหาปณะ
เท่านั้น ขอมิสมควรจะแลกเปลี่ยนกัน ฝ่ายยายแก่ที่เป็นเจ้าของจึงบอก
ว่า เมื่อเห็นพ่อค้าคนหนึ่งมาได้แล้วเขาว่าเป็นของไม่มีราคา แต่มาบัดนี้ได้
ปรากฏขึ้นว่าเป็นทองคำ ก็เห็นจะเป็นบุญของพ่อ พ่อจึงให้ยายแลกสินค้า
ของพ่อเถิด เมื่อยายเจ้าของอ้อนวอนอย่างนั้นถึง ๒-๓ ครั้ง พ่อค้าคนนั้นจึง
ยอมตกลงยกสินค้าทั้งหมด ซึ่งมีราคา ๕๐๐ กหาปณะ กับเงินอีก ๕๐๐ กหา-

ปณะให้แก่ชายผู้เป็นเจ้าของแล้ว รับถือเอาถาดนั้นออกไปจากบ้านนั้นโดย
เร็ว เมื่อพ่อค้าคนนั้นออกไปพ้นหมู่บ้านแล้ว พ่อค้าโก่งคนนั้นก็ได้อัน
กลับมา พอลบว่าพ่อค้าคนนั้นได้นำถาดใบนั้นไปแล้ว ก็เสียใจจนล้ม
ลงทงบน เมื่อพนสตรชนจึงคว่ำไม้ค้อนออกวิ่งติดตาม ได้ไปพบพ่อค้าซึ่ง
นำถาดทองไปนั้นกำลังลงเรือจวนจะข้ามแม่น้ำแล้ว จึงร้องเรียกให้กลับ
คืนมา แต่เมื่อพ่อค้าคนนั้นไม่กลับคืนมาก็เกิดขัดเคืองผูกอาฆาตว่า ขอ
ให้เราได้ประทุษร้ายท่านในชาติหน้าต่อ ๆ ไปโดยเราประมาณมิได้เกิด ครั้น
ผูกอาฆาตอย่างนั้นแล้ว ก็มีโลหิตพลุ่งออกทางปากด้วยอำนาจความแค้น
เคืองเศร้าโศกเสียใจเป็นกำลัง ถึงกับล้มลงขาดใจตายในหาดทรายริม
แม่น้ำในสถานนั้น เรื่องนี้แลเป็นเรื่องที่พระเทวทัตผูกอาฆาตในสมเด็จพระ
พระบรมโลกนาถศาสดาเป็นปฐม

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงบอกอดีตนิทานมาแสดงดังนี้จบลง
แล้ว จึงประทานซึ่งพระพุทธโอวาทไว้ด้วยพระคาถาว่า

อิธ เจ นี นิราเชสิ สหุชมมสฺส นิยามกั

จิรํ ทวํ อนุตฺตเปสิ เสริวามํ วาณิโช

แปลว่า คุณอนภิกขุ ถ้าเธอพลาดจากคำสั่งสอนซึ่งเป็นของแน่นอน
ในศาสนาแห่งเราตถาคต เธอจักเดือดร้อนตลอดกาลนาน เหมือนกับ
พ่อค้าอันมีนามบรรหารว่าเสริวะ ซึ่งพลาดจากถาดทองคำฉะนั้น ดังนี้

ครั้นพระองค์ทรงแสดงซึ่งพระธรรมเทศนานจบลงแล้ว จึงทรงแสดง
ซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ ในอวสานที่สุดแห่งการทรงแสดงอริยสัจ ภิกษุ
รูปนั้นก็สำเร็จซึ่งพระอรหัตผล แล้วสมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุม
ชาดกยกบุคคลในท้องเรื่องขึ้นประกาศว่า พานิชผู้เป็นหินชาติอันธพาลซึ่ง
มีสันดานมากไปด้วยโลกเจตนาหวังจะโกงเอาซึ่งถาดทองในคราวนั้น ได้มา
เกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ ส่วนพานิชที่เป็นบัณฑิต ผู้น้อยในสัตย์
สุจริตในคราวนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตในบัดนี้ จบเสริวาทินชาดก

คำรบ ๓ แต่เท่านี้ ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า โลกนั้นมักกลาภาย โลกนั้นมักควดาบ ด้วยประการฉะนี้แล

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่าอุชกเศรษฐีชาดก ซึ่งองค์สมเด็จพระบรมนาถ ทรงปรารภพระอุชกบัณฑิตให้เป็นต้นเหตุ แล้วทรงเทศนาซึ่งชาดกนี้ให้เป็นผล มีเนื้อความพิสดารต่อไปนี้ มีธิดาของเศรษฐีคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในราชคฤห์ มหานคร ได้ผูกสมักรักใคร่กับบ่าวของตนในบ้าน ครั้นนานมาก็เกรงว่า เรื่องจะปรากฏขมแก่บิดามารดา จึงชวนชายรักหลบหนีจากกรุงราชคฤห์ ไปอาศัยอยู่บ้านนอกตำบลหนึ่ง ซึ่งไม่มีผู้ใดรู้แน่จะรู้จัก เมื่ออยู่มาจนถึง เวลาคลอดบุตร ฝ่ายภรรยาจึงปรึกษากับสามีว่า ถ้าเราจะคลอดบุตรอยู่ใน ที่นี้จะเป็นการลำบาก เพราะเราไร้ญาติวงศ์พงศ์พันธุ์ ที่จะช่วยดูแลปฏิบัติ ควรที่เราจะกลับไปหาบิดามารดาให้จงได้ เมื่อสามีได้สดับ จึงคัดค้านว่า เราทั้งหลายมีความผิดอันยิ่งใหญ่ต่อบิดามารดา ถ้าเรากลับไป ชีวิต ของเราก็จะไม่อีกต่อไปเป็นแน่นอน ถึงอย่างไรก็จงจำใจคลอดบุตรอยู่ในที่ นี้เถิด แต่ภรรยาไม่เชื่อฟังได้พยายามอ่อนวอนแล้ว ๆ เล่า ๆ เมื่อสามีไม่เห็น คิด้วย จึงลอบหนีไปเพื่อจะกลับไปสู่ตระกูลบิดามารดา แต่พอไปถึงท่ามกลางระหว่างมรรคาก็ได้คลอดบุตรเสียก่อน เมื่อสามีติดตามไปทันก็พากัน กลับไปยังเคหาสถานของตน และได้ตั้งชื่อบุตรคนนั้นว่าบัณฑิตกุมาร เพราะ เกิดในระหว่างทาง ครั้นอยู่ต่อมาอีกจวนจะคลอดบุตรคนที่ ๒ ภรรยา ก็ลอบหนีสามีไปเหมือนอย่างแต่ก่อน และได้คลอดบุตรคนที่ ๒ ในระหว่าง ทางอีก เมื่อสามีตามไปทัน ก็พากันกลับมาเหมือนอย่างแต่หลัง แล้ว ตั้งชื่อบุตรคนแรกว่ามหาบัณฑิต บุตรคนที่ ๒ ว่าอุชกบัณฑิต ในเวลาบุตร ทั้งสองเติบโตขึ้นพอรู้จักเดียงสา บุตรทั้งสองนั้นเมื่อได้ขึ้นเด็กชาวบ้าน พากันเรียกป้าตายาย จึงรบกวนถามมารดาของตนว่า ป้าตายายของเรา ในถิ่นไม่มีหรือ มารดาจึงบอกไปตามความจริงว่า ไม่มี มีอยู่แต่ในกรุง ราชคฤห์ บุตรทั้งสองได้รับรู้ให้พาเข้าไปในกรุง เมื่อมารดาอดทนไม่ได้ จึงอ่อนวอนสามีให้พาไปยังกรุงราชคฤห์ สามีก็ยินยอมตาม แล้วสองสามี ภรรยา ก็พาบุตรออกเดินทางไป จนกระทั่งถึงประตูนิเวศน์แห่งมหาเศรษฐีผู้

เป็นบิดามารดา แล้วให้คนนำเรื่องราวไปบอกแก่ท่านเศรษฐี ท่านเศรษฐีจึงให้คนนำเงินทองข้าวของไปให้สองสามภรรยา แล้วให้รับเอาเด็กทั้งสองเข้าไปเลี้ยงไว้โดยฐานะเป็นหลาน ให้ส่งบุตรพร้อมทั้งบุตรเขยกลับไปอยู่บ้านนอกตามเดิม ต่อมาเมื่อเศรษฐีไปฟังธรรมเทศนา ก็ได้พามหาบัณฑิตกุมารผู้เป็นหลานไปด้วย เมื่อมหาบัณฑิตกุมารได้ฟังธรรมเทศนาเสมอ ก็มีความปรารถนาจะบวชเป็นสามเณร มหาเศรษฐีก็นำไปให้บรรพชาอยู่ในสำนักสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่ออายุครบอุปสมบทแล้ว ก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ บำเพ็ญสมณธรรมไป ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ มีนามสมัญญาปรากฏว่าพระมหาบัณฑิตเถระเจ้า ครั้นต่อมา เมื่ออุปัชฌาย์มหาบัณฑิตเถระเจ้าผู้เป็นพี่ชายจึงให้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา มีนามว่าพระอุปัชฌาย์ แต่พระอุปัชฌาย์นั้นเป็นผู้มีสติปัญญาไม่เฉียบแหลม เพียงแต่เล่าเรียนพระคถา ๓๒ อักษรเท่านั้น เรียนอยู่ตลอดเวลา ๔ เดือนก็จำไม่ได้ พระมหาบัณฑิตผู้พี่ชายจึงขับไล่เสียจากวัด พระอุปัชฌาย์ก็อดัดไม่รู้จะทำประการใด ครั้นจะสึกเสีย ก็ยังอาลัยในพระพุทธศาสนา จึงอดทนต่อไป

ก็แลในสมัยนั้น พระมหาบัณฑิตผู้พี่ชายได้เป็นเจ้าหน้าที่จะจัดภิกษุให้ไปฉันตามทัฬหะทายิกานิมนต์ ในเวลาเย็นวันหนึ่ง หมอชวกโกมารภักจได้ไปนิมนต์ให้ภิกษุทั้งหลายเข้าไปฉันในที่อยู่ของตนในเวลารุ่งเช้า ต่อพระมหาบัณฑิตเถระเจ้า พระมหาบัณฑิตเถระเจ้าจึงตอบว่า เรารับนิมนต์ไว้เพื่อภิกษุทั้งหลายเหล่านี้ ยกเว้นพระอุปัชฌาย์เสีย เพราะเหตุว่าพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ไม่มีความเจริญอกงามในพระธรรมวินัย เมื่อพระอุปัชฌาย์ได้ทราบดังนั้น ก็เสียใจหมดอาลัยในพระพุทธศาสนา ตั้งใจจะลาสิกขาในวันรุ่งขึ้น แต่ในวันรุ่งขึ้น สมเด็จพระพุทธองค์ทรงแลเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ผลอันจักเกิดแก่พระอุปัชฌาย์ พระองค์จึงประทานผ้าขาวอันบริสุทธิ์ผืนหนึ่งให้พระองค์ทรงเนรมิตขึ้นแก่พระอุปัชฌาย์ รับสั่งให้พระอุปัชฌาย์ไปนั่งขบอยู่ที่หน้ามุขพระคันธกุฎีพร้อมด้วยให้คิดว่า ผ้านี้เป็นผ้าเบื่อนธลี พระอุปัชฌาย์ก็กระทำตามพระพุทธฎีกา ครั้นได้เวลาไปฉันในนิเวศน์แห่งหมอชวก

โกमारภัจจ์ พระพุทธรองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มีประมาณ ๕๐๐ เสด็จไปฉัน
ยังเหลืออยู่ในวัดแต่พระอุษณัฏฐกฐินเดียว ซึ่งนั่งขยำฝ้าน้อย เมื่อพระ
อุษณัฏฐกฐินขยำฝ้ายไปพร้อมด้วยการนึกว่า ฌานเป็นฌาเบอนธล ฌานนิก
เศร้าหมองลงทันที จนพระอุษณัฏฐกเกิดความสลดใจแลเห็นว่า สิ่ง
เบอนด้วยธูล้อมเป็นสิ่งที่เศร้าหมอง ในขณะนั้น สมเด็จพระพุทธรองค์
ทรงพระภาคเจ้า จึงทรงเปล่งพระรัศมีไปให้พระอุษณัฏฐกแลเห็นพระองค์
เหมือนกับพระองค์เสด็จขอบณะพาหน้า แล้วมีพระพุทธรูฏกาตรัสว่า ดูก่อน
อุษณัฏฐก คำว่า ธูล์ ไม่มีเฉพาะแต่ภายนอกเท่านั้น ธูล์ภายในก็ยังมี
อยู่อีก ธูล์ภายนอกย่อมทำให้สิ่งของภายนอกเศร้าหมอง ส่วนธูล์ภายใน
อันได้แก่ รากะ โสสะ โมหะ ย่อมทำให้ของภายใน คือ จิตใจเศร้าหมอง
ดังนี้ เมื่อพระอุษณัฏฐกได้สดับพระพุทธภาษณจบลงแล้ว ก็ได้สำเร็จซึ่ง
พระอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง ๔ การที่พระอุษณัฏฐกได้สำเร็จพระ
อรหัตผลด้วยถือความเศร้าหมองเป็นอารมณ์อย่างนี้ เพราะบุพพวาสนา
ที่ได้บำเพ็ญไว้ในปางก่อนครั้งเป็นพระราชา มีใจความว่า ในอดีตชาติ
พระอุษณัฏฐกได้เกิดเป็นพระราชา ในเวลาเสด็จเลียบพระนคร พระองค์
ทรงขับพระเสโทให้พระนลาตด้วยผ้าซับอันขาวบริสุทธิ เมื่อทรงเห็นผ้าอัน
เศร้าหมองไป พระองค์ก็ทรงถือซึ่งความไม่เที่ยงแห่งสิ่งทั้งปวงเป็นอารมณ์
ว่า สิ่งทั้งปวงล้วนแต่ไม่เที่ยง ตกอยู่ในความแปรปรวนเป็นธรรมดา มีผ้า
ขาวผืนเป็นอุทาหรณ์ ครั้นชาติเกิดเป็นพระอุษณัฏฐก จึงได้สำเร็จพระ
อรหัตโดยถือความเศร้าหมองเป็นอารมณ์ มินิยมดังแสดงมาแล้วนั้น การ
ที่พระอุษณัฏฐกเป็นผู้โง่ทึบ ไม่สามารถที่จะเรียนพระคาถาแม้แต่เพียง ๓๒
อักษรโคธ ๔ เคือนได้นั้น เพราะบาปกรรมที่พระอุษณัฏฐกได้ล่อเลียน
เพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน ให้เกิดความละอายในเวลาเรียนหนังสือ ในครั้ง
ศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า

มีเนื้อความสืบต่อไปว่า ในเวลาที่หมอชวกโกमारภัจจันื่อนำนำ
ทักษิโณทกเข้าไปถวายสมเด็จพระบรมนาถ พระองค์ทรงรับแล้วจึงตรัสถาม
หมอชวกว่า ภิกษุในวัดยังมีอยู่อีกไม่ไข้หรือ หมอชวกกราบทูลว่า ไม่มี

พระองค์จึงตรัสขึ้นพระวาจาว่า ยังมีอยู่อีก หมอชวกจึงให้คนไข้ไปตรวจดู
 ในขณะนั้น พระอุปัชฌาย์ได้บันดาลให้วัดเต็มไปด้วยภิกษุตั้งพัน เมื่อคนไข้
 ได้เห็นดังนั้นจึงกลับไปบอกแก่หมอชวก หมอชวกก็ให้ให้บริษัชนั้นออกไป
 นิมนต์พระอุปัชฌาย์ แต่เมื่อคนไข้ออกไปนิมนต์โดยอหังการของพระอุปัชฌาย์
 บันดาล ก็ได้ขึ้นเสวยภิกษุทั้งพันรูปที่เป็นรูปนิมิตขานขึ้นพร้อมกัน บริษ
 นั้นไม่ทราบว่าองค์ไหนเป็นรูปนิมิต และเป็นพระอุปัชฌาย์ จึงกลับไป
 บอกหมอชวก หมอชวกจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า
 รูปใดขานขึ้นก่อน รูปนั้นแหละเป็นพระอุปัชฌาย์ หมอชวกจึงให้บริษ
 นั้นออกไปนิมนต์อีกจนได้พระอุปัชฌาย์ไป เมื่อพระอุปัชฌาย์ฉันเสร็จแล้ว
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดให้กระทำการอนุโมทนา ครั้นในเวลาเย็น ภิกษุ
 ทั้งหลายจึงสรรเสริญพระคุณของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่โปรดประทาน
 อุบายให้พระอุปัชฌาย์ให้สำเร็จพระอรหัตในครั้นหนึ่งยามเดียว ด้วยประทาน
 ฝ่าขาวให้ข้านั้นว่า พระคุณแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าข้อนั้น เป็น
 การอัศจรรย์ยิ่งนัก เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสถิตด้วยทิพพ
 โสธ จึงเสด็จไปสัทธิสมสภาแล้วโปรดประทานพระพุทธบรหารว่า ดูก่อน
 ภิกษุทั้งหลาย การที่เราตถาคตทำให้พระอุปัชฌาย์ได้โลกุตตรทรัพย์ คือพระ
 อรหัตผลในบัดนี้หาเป็นการอัศจรรย์ไม่ ส่วนการที่เราตถาคตทำให้พระอุ
 ปัชฌาย์ได้โลกิยทรัพย์ในอดีตกาล ย่อมเป็นการอัศจรรย์ยิ่งกว่า แล้วทรง
 แสดงซึ่งอดีตชาติยกเรื่องอุพเพชฌัญญูประกาศว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ในอดีตชาติปางหลัง มีเศรษฐีคนหนึ่งอยู่ในเมืองพาราณสี เป็นผู้รอบรู้ใน
 ฤกษ์ตำฤกษ์บนและรอบรู้ด้วยนิมิตตราขึงปวง วันหนึ่งเมื่อเข้าไปเฝ้าพระเจ้า
 แผ่นดิน ได้พบหนตาขัวหนึ่งอยู่บนถนน จึงตรวจดูฤกษ์ตำฤกษ์บนแล้ว
 บอกแก่คนใช้ของตนซึ่งเป็นมาณพหนุ่มน้อยว่า ผู้นั้นนำเอาหนตัวนั้นไปขาย
 ผู้นั้นจะได้เป็นเศรษฐีในไม่ช้า คนใช้นั้นก็นำเอาหนตัวนั้นไปขายให้แก่
 คนเลี้ยงแมวได้ราคากาณิกหนึ่ง เท่ากับเงิน ๑ ไพ แล้วเอาเงิน ๑ ไพ
 นั้นไปทำเป็นทุนต่อไป คือ เอาไปซื้อน้ำอ้อยไปคอกขแจกคนเก็บดอกไม้
 หลวงในเวลาเขากลับจากเก็บดอกไม้ตอนเย็น พวกเก็บดอกไม้ก็ได้เอา

ดอกไม้นี้ให้เป็นของตอหนาน เขาได้เอาดอกไม้โน้นไปขายแล้วขอน้ำอ้อย
ไปคอยแจกพวกนั้นอีก ทำอย่างนั้นจนกระทั่งได้เงินมากขึ้น อยู่ต่อมาอีก
วันหนึ่งมีลมพายุใหญ่พัดต้นไม้ในสวนหลวงล้มลงเป็นอันมาก เขาได้ไปขอ
เอามาทำเป็นฟัน เมื่อพวกคนรักษาสวนอนุญาตให้ เขาจึงขอเอาน้ำอ้อย
ไปแจกพวกเด็กเลี้ยงโคอันมีจำนวนหลายร้อยคน แล้ววานให้ช่วยขนฟัน
ออกจากสวนหลวงออกไปนอกสวน แล้วไปบอกขายให้แก่พวกช่างหม้อ
พวกช่างหม้อก็ได้พากันไปซื้อเอาจนหมด ครั้นต่อมาเมื่อเขาได้ทราบข่าวว่า
จะมีพ่อค้ามาขายม้าที่เมืองนั้น เขาจึงไปเที่ยวซื้อหาไว้เสียหมดแล้ว
ได้ขายหาให้แก่พวกพ่อค้าม้าโดยราคางาม ครั้นต่อมาเขาได้ไปเหมาสินค้า
ในสำเภ ๕๐๐ ลำ โดยวิธีวางมัดจำไว้ด้วยทรัพย์สินอันนับเป็นจำนวนพัน
แล้วได้ขายสินค้าเหล่านั้นให้แก่พวกพ่อค้าอื่นอีก ได้กำไรถึง ๒ แสน
กาปณะ แล้วเขานำเอาทรัพย์สิน ๑ แสน ไปตอบแทนบุญคุณของเศรษฐี
ผู้เป็นนายเก่า เมื่อเศรษฐีผู้เป็นนายเก่าได้ทราบอุบายที่เขาหาเงินดังที่แสดง
มาแล้วนั้น ก็ได้ยกธิดาของตนให้เป็นภรรยา ในเวลาจะตายก็ได้มอบสมบัติ
ไว้เป็นมรดก เมื่อเศรษฐีผู้เป็นพ่อตาทำกาลกิริยาตายแล้ว ก็ได้รับตำแหน่ง
เป็นเศรษฐีแทนต่อไป ครั้นต่อมาในสมัยพุทธกาล เศรษฐีผู้เป็นพ่อตาซึ่ง
เป็นนายเก่าของมาณพนั้น ได้มาเกิดเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือเรา
ตถาคตนั่นเอง ส่วนมาณพนั้นได้มาเกิดเป็นพระอุปัชฌาย์ ครบสมเด็จพระ
บรมนาถโลกนาถเจ้า ทรงแสดงเรื่องอดีตกาลจบลงแล้ว จึงประทานเป็น
พระพุทโธวาทไว้โดยพระคาถาว่า

อปฺปเกนาปี เมธวํ ปากฎณ วีกุขโน

สมฺภูจาเปติ อุตฺตมานํ อนํ อคฺคิวั สนฺธมํ

แปลว่า ผู้มีปัญญาหลักแหลมย่อมตงตัวได้ด้วยตนทรัพย์แม้เล็กน้อย
เหมือนกับบุคคลก่อไฟให้ติดโผลงเป็นกองใหญ่ขึ้น ด้วยเชื้อเพลิงเพียงเล็ก
น้อยฉะนั้น ดังนี้ ในชาดกเรื่องนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า ผู้มีปัญญาข้อม
หาทรัพย์ได้โดยง่าย มีอุพกเศรษฐีที่ขายหนูไปเป็นตัวอย่างทีแสดงมาแล้ว
นับเป็นนิทานอุทาหรณ์ ด้วยประการฉะนี้ รับประทานแสดงมาในนิบาต

ชาดกเทศนา ๔ ชาดก อันมีในกัมภีร์เอกนิบาต อังคตตริภาย อรรถกถา
ก็ยุติไว้เพียงเท่านั้น.

เอว่ กัมม์ คัวยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒

กัมภีร์ขททกนิภาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๕-๑๐ อันมีในอรรถกถาเป็นต้น

กัมมุตติ ตณฺหุลนาฬิกา จ พารานสื่อนุตรพาหิราณี อสฺสปลฺลจสเตตานํ
เอกา ตณฺหุลนาฬิกาคี อิทํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต โลพุทฺทายิตฺเถรํ
อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิถถารนัย ใน
กัมภีร์ขททกนิภาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยนิบาตชาดกที่ ๕ จน
กระทั่งถึงที่ ๑๐ อันมีในอรรถกถา แห่งเอกนิบาต อังคตตริภาย สืบ
ต่อไปจากชาดกเทศนา กัณฑ์ ๑ ซึ่งแสดงมาแล้วนั้น เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ผู้มุ่งหมายซึ่งมัสมัสสวานิสงส์ โดยสมควร
แก่เวลา

ก็แลในชาดกเทศนา กัณฑ์ ๒ นี้ ว่าด้วยชาดกที่ ๕ คือ ตณฺหุลนาฬิก-
ชาดกที่ ๑ และชาดกที่ ๖ คือ เทวธรรมชาดก ๑ ชาดกที่ ๗ คือ กัณฐริ-
ชาดก ๑ ชาดกที่ ๘ คือ ความนิชาดก ๑ ชาดกที่ ๙ คือ มฆเทวชาดก ๑
ชาดกที่ ๑๐ คือ สุขวิหาริกชาดก ๑ รวมเป็น ๖ ชาดกด้วยกัน

ในชาดกที่ ๕ คือ ตณฺหุลนาฬิกชาดกนั้น สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัม-
พุทธเจ้า เสด็จประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ได้ทรงปรารภพระโลพุทฺทาย
เถรเจ้าเป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงเทศนาชาดกนั้นให้เป็นผล มีเนื้อความสืบ
อนุสนธิเทศนาต่อไปว่า ในคราวนั้น พระโลพุทฺทายเถรเจ้าได้ยกโทษติเตียนซึ่ง

พระทัพพมัลลบุตรเฝ้าหน้าท้าวแจกอาหารแก่สงฆ์ว่า ไม่เป็นการยบยตรธรรม สงฆ์จึง
 พร้อมกันมอหน้าท้าวแจกอาหารนั้นแก่พระโลพูทาย เมื่อพระโลพูทายได้
 รับหน้าท้าวแล้ว ก็ไปแจกอาหารให้แก่สงฆ์โดยวิธแจกสลากให้เป็นเวร
 กัน แต่แจกสลากไม่เป็น ผู้ที่จะจะได้ก่อนก็ได้ทีหลัง ผู้ที่จะได้ทีหลัง
 ก็ได้ก่อน ภิกษุสามเณรทั้งหลายจึงได้ถือว่าพระโลพูทายโดยประการต่าง ๆ
 แล้วทอดพระโลพูท่ายออกจากหน้าท้าวเสีย เมื่อทราบถึงพระบรมศาสดา
 พระองค์ตรัสว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโลพูท่ายถูกทอดออกจากหน้าท้าว
 โดยความโง่เขลาแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงกาลก่อนก็ได้ถูกทอดออกจาก
 หน้าท้าวแล้วเหมือนกัน ครั้นตรัสดังนั้นแล้วก็ทรงคณภาพนั่งอยู่ หม่อมภิกษุ
 สงฆ์จึงกราบทูลให้ทรงแสดงซึ่งเรื่องอดีตว่า มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร สมเด็จพระ
 พระจอมโคตรศาสดาจึงตรัสว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วแต่
 หลัง ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตสวราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีอำมาตย์
 เป็นเจ้าหัตถราคาของหลวงคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนเฉลียวฉลาดรอบรู้ในราคา
 สิ่งทั้งปวง ในเวลาจะซื้อของหลวงย่อมตราราคาของได้โดยถูกต้องเสมอมา
 แต่พระเจ้ากรุงพาราณสีนั้นมิพระหฤทัยเต็มไปด้วยความโลภ ประกอบด้วย
 เจตนาละโมภเป็นนิสัย ทรงเห็นว่าอำมาตย์นั้น ซื้อของหลวงด้วยราคา
 แพงไป พระองค์จึงไม่ทรงพอพระราชหฤทัย ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระองค์ได้
 ทอดพระเนตรเห็นซึ่งบุรุษชาวบ้านนอกคนหนึ่ง เดินผ่านหน้าพระราชวังมา
 พระองค์ทรงเห็นว่า บุรุษนั้นจะเป็นคนฉลาดสามารถซื้อของหลวงได้โดย
 ราคาเบา จึงทรงสั่งให้หาบุรุษนั้นเข้าไปเฝ้า ตรัสเล่าความประสงค์ให้ฟัง แล้ว
 ทรงทอดเจ้าหน้าท้าวของหลวงคนเก่าออกเสีย ตั้งบุรุษคนนั้นแทน บุรุษคน
 นั้นเป็นคนโง่เขลาไม่เข้าใจในราคาส่งของแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ครั้นต่อมา
 ไม่ช้า มีพวกพ่อค้าม้าน้ำ ๕๐๐ ไปขายที่กรุงพาราณสี พระเจ้ากรุงพาราณสี
 จึงมีรับสั่งให้ซื้อไว้ บุรุษผู้เป็นเจ้าหน้าท้าวคนใหม่นั้น จึงให้หาพวกพ่อค้าม้าเข้า
 ไปในพระราชวัง แล้วตราราคาม้าทั้ง ๕๐๐ ตัวเท่ากับราคาข้าวสารทะนานหนึ่ง
 แล้วต้อนม้าทั้ง ๕๐๐ ตัวนั้นเข้าสู่วังมาหลวง ฝ่ายพวกพ่อค้าม้าเมื่อไม่รับจะทำ
 ประการใด ก็พากันไปหาอำมาตย์ผู้เป็นเจ้าหน้าท้าวคนเก่า เล่าเรื่องให้ทราบ

ตลอดแล้วขอความช่วยเหลือ อำมาตย์ผู้เป็นเจ้าหน้าที่คนเก่าจึงบอกอุบายให้ตัดสินบนซึ่งเจ้าหน้าที่คนใหม่ เพื่อให้ตราการุณยาราคาสีเหมือนกับตราม้า ๕๐๐ ตัว ในที่เฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงพาราณสี พวกพ่อค้าม้าก็พากันทำตามอุบาย ได้ไปตัดสินบนเจ้าหน้าที่คนใหม่ แล้วพร้อมกันเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงพาราณสี ฝ่ายอำมาตย์ผู้เป็นเจ้าหน้าที่คนเก่ากับเหล่าบริวาร ก็พากันเข้าเฝ้าด้วย เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จออก พ่อค้าที่เป็นหัวหน้าผู้ใหญ่อิงถามเจ้าหน้าที่คนใหม่ว่า ข้าแต่ นาย ม้าทั้ง ๕๐๐ ตัวนั้น มีราคาเท่าไร เขาก็ตอบว่ามีราคาเท่าข้าวสารทะนานหนึ่ง แล้วพ่อค้าม้าก็ถามต่อไปว่า ข้าวสารทะนานหนึ่งเลามีราคาเท่าไร เขาตอบว่ามีราคาเท่าการุณยาราคาสี เมื่อพระจอมบริพรมหาดได้ทรงสดับก็ทรงขัดเคืองยิ่งนัก ฝ่ายเจ้าหน้าที่คนเก่ากับเหล่าบริวารก็พร้อมกันตบมือหัวเราะเยาะเย้ย ซึ่งเจ้าหน้าที่คนใหม่ในที่เฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงพาราณสี ๆ ก็ทรงมีความละอายยิ่งนัก จึงตรัสให้ถอดซึ่งเจ้าหน้าที่คนใหม่ออกเสียจากตำแหน่ง แล้วทรงมอบตำแหน่งนั้นให้แก่อำมาตย์คนเก่าอีกต่อไป ในชาตกนี้มีพระพุทธรูปนันทกาตังที่สาธกยกมาไว้เบื้องหน้าว่า กิมกมุติ ตณฺหุสนาพิกา เป็นอาทิ มีใจความเป็นคำถามถึงราคาม้าและราคาการุณยาราคาสี ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้จบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า บุรุษชาวบ้านนอกผู้ตราคาในคราวนั้น ได้เกิดมาเป็นพระอุทัยในบัดนี้ ส่วนอำมาตย์ผู้เป็นเจ้าหน้าที่ของหลวงคนเก่าในคราวนั้น คือเรตถากตฺตเอง จบตณฺหุสนาพิกาเพียงเท่านั้น ในเรื่องนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า คนเราไม่ว่าผู้หนึ่งผู้ใด เมื่อเป็นคนโง่เขลา ย่อมปราศจากลาภผลเสมอไป ถึงแม้จะได้รับหน้าที่อันดี ก็ไม่สามารถจะดำรงคงอยู่ในหน้าที่นั้นได้ ส่วนผู้มีสติปัญญา ถึงแม้ว่าจะอยู่ในที่ใดที่ย่อมบริบูรณ์ไปด้วยลาภผล แม้ว่าจะถูกปลดจากตำแหน่ง ก็จะได้กลับเข้ารับตำแหน่งหน้าที่นั้นอีกต่อไป มีเจ้าหน้าที่ตราคาของหลวงทั้งสอง ๒ คนนั้นเป็นนันทกาตัง ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๖ อันมีนามว่าเทวธรรมชาตก ซึ่งสมเด็จพระบรมนาคทรง

แสดง เพราะทรงปรารภภิกษุผู้มีความละเอียดรูปร่างให้เป็นต้นเหตุ นั้น มี
 เนื้อความพิสดารว่า สมเด็จพระบรมนาถศาสดาจารย์ ประทับอยู่ที่พระ
 เชศวันมหาวิหารนั้น มีพราหมณ์ผู้บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติคนหนึ่ง ได้ออก
 บวชในพระพุทธศาสนาในเวลาที่ภรรยาตาย แต่เมื่อพราหมณ์ได้บวชแล้ว
 ได้ให้บ่าวไพร่นำเอาของไปสะสมไว้ในกุฏิของตน และให้จัดแจงซึ่ง
 โภชนาหารให้ตนบริโภคเหมือนเมื่อยังเป็นฆราวาส เมื่อภิกษุทั้งหลายห้าม
 ประมาทได้ก็ถึง ภิกษุทั้งหลายจึงนำความไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์โปรดให้หาตัวภิกษุรูปนั้นเข้าเฝ้า เมื่อตรัสถามได้ความเป็นจริง
 ว่า เป็นผู้สะสมข้าวของไว้ จึงตรัสติเตียนว่า เป็นผู้ประพฤติน่าสมควรแก่
 พระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาย่อมถือความสันโดษเล็กน้อยเป็น
 ประมาณ ภิกษุนั้นเกิดขัดเคือง จึงเปลื้องจีวรออกเปลือยกายในท่ามกลาง
 ระหว่างบริษัทและกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าจักเป็นผู้มีความเล็กน้อยต่อไป
 ในครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนภิกษุ เหตุไรเธอจึง
 เปลือยกายในท่ามกลางบริษัทโดยไม่มี ความละเอียดเช่นนั้น เธอประพฤติดัง
 หน้าเรณูเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นการไม่สมควรยิ่งนัก แม้เมื่อ
 ร่ายสร้างพระบารมีอยู่ เธอก็ยังมีความละเอียดต่อเรา เมื่อภิกษุรูปนั้นได้ฟัง
 จึงบังใจได้สติ แล้วห่มจีวรให้เรียบร้อยแล้วกราบลงขอประทานอภัยโทษต่อ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เหล่าภิกษุที่ประชุมอยู่ในสถานนั้น จึงกราบ
 ทูลขอให้ทรงแสดงว่า เรื่องภิกษุรูปนั้นมีความละเอียดในปางก่อนนั้น เป็น
 ประการใด สมเด็จพระจอมไตรศาสดาจึงทรงแสดงเรื่องแต่ปางหลังว่า
 คุณอนภิกษุทั้งหลาย ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ อยู่ในกรุงพาราณสี
 พระองค์มีพระราชโอรสกับพระมเหสีองค์ก่อนอยู่ ๒ พระองค์ ทรงพระนาม
 ว่ามหัสสากุมารองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าจันทกุมารองค์หนึ่ง เมื่อพระมเหสี
 นั้นสวรรคต พระองค์ได้มีพระมเหสีใหม่อีกองค์หนึ่ง และมีพระโอรสกับ
 พระมเหสีใหม่นั้นอีกองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสุริยกุมาร เป็นที่โปรดปราน
 ของพระองค์มาก พระองค์ได้พระราชทานพรแก่พระมเหสีใหม่ว่าต้องการ
 สิ่งใดให้ทูลขอ ครั้นต่อมาพระมเหสีองค์ใหม่นั้น จึงทูลขอราชสมบัติให้

แก่พระโอรสของพระนาง ท้าวเชอก็ตรัสห้ามปวาม แต่พระนางเจ้าก็ได้
 รมกวนทลขอย่อยเสมอไป ในที่สุดพระนางได้กราบทูลว่า พระองค์เป็น
 กษัตริย์เหตุไรจึงตรัสเป็นคำสองเช่นนี้ เมื่อท้าวเธอได้ฟังพระราชเสาวน
 ีก็ทรงรู้สึกอายพระราชหฤทัย เพราะพระองค์ได้สิ้นพระวาจาไว้จริง จึง
 จำเป็นต้องพระราชทานตามที่พระนางได้ทูลขอ แล้วท้าวเธอโปรดให้หา
 พระราชโอรสทั้ง ๒ ซึ่งเกิดจากพระมเหสีองค์ก่อนที่ทรงนามกรวามหิสาส-
 กุมารและจันทกุมารเข้าเฝ้า ตรัสเล่าเรื่องให้พระองค์ได้พลั้งพระราชทานพร
 ให้แก่พระโอรสใหม่ และเรื่องที่ได้พระราชทานราชสมบัติ ให้แก่พระ
 โอรสใหม่นั้น ให้พระราชโอรสทั้ง ๒ ทราบ แล้วตรัสว่า ดูก่อนลูกรักทั้ง ๒
 ขอให้เจ้าทั้ง ๒ จงช่วยกันรักษาสัจจะของบิดาไว้ พวกที่ออกจากพระนครไป
 อยู่ในสถานก่อน เมื่อต้องการพลโยธาทัพยศสมบัติข้าวของมากน้อยเท่า
 ใด ก็จงนำเอาไปตามประสงค์ เมื่อสนับนุญบิดาแล้วจงพากันกลับมาครอบ
 ครองซึ่งราชสมบัติต่อไป ฝ่ายพระราชกุมารทั้ง ๒ เมื่อได้ฟังพระราชโองการ
 ดังนั้นก็พากันโศกเศร้าเสียใจ กราบลงทรงกันแสงแทบพระบาท แห่งพระ
 ราชบิดา แล้วกราบถวายบังคมลาพากันออกจากพระนคร แต่สุริยกุมาร
 ผู้เป็นราชกนิษฐาที่กำลังเล่นอยู่ที่หน้าพระลาน ได้แลเห็นซึ่งพระราชกุมาร
 ทั้ง ๒ เสด็จผ่านไป ก็วิ่งติดตามไป พระราชกุมารทั้ง ๒ จะห้ามปรามสัก
 เท่าไรก็ไม่เชื่อฟัง จินตติดตามไปจนกระทั่งราวไพรอันกว้างใหญ่ซึ่งมีนามว่า
 หิมวันตประเทศ พระราชกุมารทั้ง ๓ ได้พากันไปพักอยู่ริมป่าไม้แห่งหนึ่ง
 มีหิสาสกमारผู้เป็นพระเชษฐาธิราช จึงตรัสสั่งสุริยกุมารให้ไปตักน้ำใน
 สระแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สงอยู่แห่งผืนเสอนาแห่งหนึ่ง ผืนเสอนาตนั้นได้
 รับพรจากท้าวเวสวัณว่า ผู้ใดลงไปในสระนั้น ถ้าไม่รู้จักเทวธรรมให้จับ
 กินเสีย ผืนเสอนานั้นได้จับกินคนและสัตว์ที่ลงไปในสระนั้นเสียเป็นอันมาก
 ในเวลาที่สุริยกุมารลงไปในสระนั้น ผืนเสอนานั้นก็จับไว้แล้วได้ถามว่า ท่าน
 รู้จักเทวธรรมหรือไม่ สุริยกุมารก็ตอบว่า เรารู้จักเทวธรรมนั้น คือ พระจันทร์
 และพระอาทิตย์ ผืนเสอนนั้นจึงกล่าวว่าไม่ถูก แล้วจับลงไปขังไว้ในใต้น้ำอัน
 เป็นที่อยู่ของตนเพื่อกักกินเป็นภักษาหาร เมื่อหิสาสกमारเห็นสุริยกุมาร

หายไป จึงใช้ให้จันทกุมารตามลงไปอีก ๗ เดือนนั้นก็จับไว้อีก เมื่อ
 มหิสาสากุมารเห็นพระกนิษฐาทั้ง ๒ หายไปนานเช่นนั้น พระองค์จึงทรงส่ง
 พระขรรค์และธนาคติดตามไปจนกระทั่งถึงสระนั้น ได้ทรงตรวจดูรอบสระ ก็
 ได้เห็นรอยพระราชมารทั้งสอง ๒ ลงไป ไม่เห็นมีรอยขึ้น จึงทรงเข้าพระทัย
 ว่า สระนี้ต้องมีผีเสื้อน้ำจับจองแน่นอน แล้วพระองค์ทรงขืนนั่งคอยคอย
 ริมสระหาได้เสด็จลงไปในสระไม่ ฝ่ายผีเสื้อน้ำได้เห็นดังนั้น จึงจำแลง
 แปลงเพศเป็นช่างไม้เดินออกมาจากป่า มาได้ถามซึ่งพระราชมารว่า เหตุไร
 ท่านจึงไม่ลงอาบน้ำและเก็บผักบัวในสระนี้กินให้สบาย พระราชมาร
 ได้สังเกตเห็นอาการแปลกปลอม ก็ทรงเข้าพระทัยว่า เป็นผีเสื้อน้ำอัน
 สิงอยู่ในสระนั้นแน่นอน จึงตรัสถามออกไปว่า ตัวท่านเป็นผีเสื้อน้ำได้จับ
 นื่องชายทั้ง ๒ ของเราไปไว้ในที่ไหน ผีเสื้อน้ำจึงบอกไปตามความจริงว่า ได้
 จับไปไว้ได้น้ำอันเป็นที่อยู่ของเรา พระราชมารจึงตรัสถามถึงเหตุการณ์ว่า
 เหตุไรท่านจึงจับนื่องชายของเราไว้ ผีเสื้อน้ำตอบว่า เพราะเหตุได้รับพร
 จากท้าวเวสวัณดังแสดงมาแล้วนั้น พระราชมารจึงตรัสถามว่า ถ้าเรารู้จัก
 เทวธรรม ท่านจักให้นื่องชายให้เราหรือไม่ ผีเสื้อน้ำก็รับว่าจะคืนให้ แล้ว
 พระองค์จึงบอกให้ผีเสื้อน้ำ จัดแจงท่งแสดงเทวธรรม ให้แก่พระองค์
 และให้ผีเสื้อน้ำนำน้ำมาให้พระองค์ทรงสร้งเสร็จแล้ว พระองค์ได้ให้ผีเสื้อน้ำ
 นั่งลงประณมมือคอยฟังเทวธรรม พระองค์ได้ทรงนั่งลงบนอาสนะที่ผีเสื้อ
 น้ำจัดแจงถวาย แล้วทรงแสดงธรรมด้วยประพันธ์คาถาว่า

หิริโอตตปป์สมปณนา

สกุทมมสมาหิตา

สนโต สปปริสา โลเก

เทวธมมาติ วุจฺจเร

แปลว่า บุคคลผู้มีกาย เวจา ใจ สงบเรียบร้อย ซึ่งเรียกว่าสปปริษผู้

สมบูรณ์ด้วยความละอายและความกลัวต่อความชั่ว ผู้นั้นอยู่ในธรรมอัน
 บริสุทธิ์ เรียกว่าเทวธรรม คือธรรมอันประเสริฐในโลก ดังนั้น พอผีเสื้อ
 น้ำได้ฟังเทวธรรมดังนี้ ก็มีความเลื่อมใส จึงคืนจันทกุมารให้ แต่ได้กักตัว
 สิริยกุมารไว้ มหิสาสากุมารจึงตรัสถามว่า สิริยกุมารเป็นน้องต่าง
 มารดา ถ้าท่านไม่คืนให้เรา ก็จะมีคำครหานินทาเราได้ว่า รักแต่น้องของตัว

ยกน่องต่างมารดาให้เสือนำกินเสีย หรือไม้อย่างนั้นก็จะมีคำครหาว่า นำน่องต่างมารดาเสีย เพราะฉะนั้น ขอท่านจงคืนสรีริกุมารในบัดนี้ ผู้เสือนำก็เห็นจริงตาม ถึงคืนสรีริกุมารให้ แล้วขอรับศีล ๕ ในสำนักมหัสสาสกุมาร ย่อมเป็นผู้รับใช้มหัสสาสกุมารตั้งแต่นั้นมา ฝ่ายมหัสสาสกุมารกับพระกนิษฐาทั้ง ๒ ก็พากันบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในบ้านนั้น เมื่อได้ทราบข่าวว่าพระบิดาสวรรคตแล้ว ก็พากันเสด็จกลับสู่พระนคร ได้นำผู้เสือนำนั้นไปด้วย เมื่อไปถึงพระนครแล้ว มหัสสาสกุมารก็ได้ทรงราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่ในกรุงพาราณสี ทรงตั้งจันทกุมารให้เป็นมหาอุปราช พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีให้แก่สรีริกุมาร ผู้เป็นพระราชกนิษฐา ส่วนผู้เสือนำนั้น พระองค์ได้ทรงโปรดให้ทำให้อยู่นอกพระนคร ส่วนพระองค์ทรงเสวยราชสมบัติโดยทศพิศราชธรรมจนตลอดพระชนมชีพแล้ว เสด็จสวรรคต

ครั้นสมเด็จพระศรีสุทนต์ทศพลญาณ ทรงแสดงอดีตนิทานดังนั้นจบลงแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสี่ต่อไป พอจบอริยสัจลงแล้ว ก็ทูลเชิญเป็นพราหมณ์นั้น ก็ได้ดำรงตนอยู่โศคาปัตติผล สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า ผู้เสือนำในครั้งนั้นคือภิกษุรูปหนึ่งแล จันทกุมารคือพระสารีบุตร สรีริกุมารคือพระอานนท์ มหัสสาสกุมาร คือ เราตถาคตนั้นแล ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า ผู้มีเทวธรรม คือความละอายบาป อันได้แก่ละอายความชั่ว และความกลัวบาป อันได้แก่กลัวความชั่ว ไม่กล้าทำความชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง ย่อมเป็นผู้ปราศจากภัยในที่ทั้งปวง ไม่ว่าจะอยู่ในที่ใด อยู่ในโลกลีหรือโลกหน้า ก็รอดจากภัยอันตรายเหมือนดังเรื่องชาดกนั้นเป็นอุทาหรณ์ด้วยประการฉะนี้ จบชาดกที่ ๖ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกที่ ๗ อันมีนามว่า ภิกษุหาริชาดกนั้น มีเนื้อความว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนายกของโลก ได้เสด็จประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม ทรงปรารภซึ่งเรื่องนางวาสภขัตติยา อัครมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศลให้เป็นเหตุ แล้วทรงแสดงซึ่งชาดกแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล มีใจความว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีพระราชสาส์นไปทูลขอซึ่งพระราชธิดาแห่งศากยราชในกรุงกบิลพัสดุ์ แต่กษัตริย์ศากยราชได้ทรงยก

ซึ่งบุตรแห่งทาสีให้ โดยแสดงว่า เป็นพระราชธิดา พระเจ้าปเสน-
ทิโกศล ก็ทรงอภิเษกบุตรแห่งนางทาสีนั้นให้เป็นพระอัครมเหสี ทรงพระ-
นามว่า พระนางवासภักตติยานี ทั้งเป็นที่โปรดปรานของท้าวเธอเสมอตั้ง
ดวงนัยนา โดยท้าวเธอหาได้ทราบไม่ว่า นางนั้นเป็นบุตรแห่งทาสี จน
กระทั่งมีพระโอรสพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า วิชชกราชกุมาร มี
พระชนม์พรรษากาลได้ ๑๖ ปี ท้าวเธอจึงทราบ แล้วได้ทรงปลดซึ่งพระ-
อัครมเหสีนั้นออกจากตำแหน่งเสียพร้อมทั้งพระราชโอรส เมื่อสมเด็จพระ
ศรีสุคตเสด็จเข้าไปฉันในพระราชนิเวศน์ ท้าวเธอจึงกราบทูลเหตุให้ทรง
ทราบตั้งแต่นั้นจนอวสาน สมเด็จพระศรีสุคตทศพลจึงตรัสว่า ดูก่อน
มหาบพิตร อันโคตรแซ่ฝ่ายมารดาอย่าอย่าไม่เป็นการสำคัญ สำคัญอย่าแต่ฝ่าย
บิดาเท่านั้น บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อนก็ได้อภิเษกกับหญิงทาสีให้เป็น
อัครมเหสี แล้วบุตรราชสมบัติให้แก่ราชโอรส มีเยี่ยงอย่างปรากฏมา ขอ
พระองค์อย่าทรงเสียพระราชหฤทัยเลย จงทรงถือว่านางนั้นเมื่อได้เป็นอัคร-
มเหสีของพระองค์แล้ว ก็เท่ากับเป็นพระธิดาแห่งพระมหากษัตริย์ผู้
ประเสริฐ ส่วนพระราชโอรสที่อุปนิสัยบังเกิดมานั้น ก็เป็นพระราชโอรสของ
พระองค์โดยแท้แล ขอพระองค์ทรงพระราชทานซึ่งฐานันดรให้แก่นาง
वासภักตติยาและวิชชกราชกุมารตามเดิมเกิด จะได้เกิดเป็นสริมงคลแก่
พระองค์ต่อไป ครั้นครั้นดังนั้นแล้วก็ทรงนั่งอยู่ พระเจ้าปเสนทิโกศลจึง
กราบทูลอาราธนา ขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องอดีต ซึ่ง เป็นจารัด
ของโบราณบัณฑิตในปางก่อนว่า มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร สมเด็จพระ
จอมไตรศาสดาจึงทรงนำมาซึ่งเรื่องอดีตว่า ดูก่อนมหาบพิตร ในอดีตกาล
ที่ล่วงแล้วมา ในกรุงพาราณสี มีพระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้า
พรหมทัต วันหนึ่งพระองค์พร้อมด้วยราชบริพารเสด็จไปประพาสพระราช-
อุทยาน ได้ทรงทัศนากการเห็นหญิงทาสีคนหนึ่งซึ่งยังเป็นตรณกุมารี
ไปเที่ยวหาบ่อนอยู่ในพระราชอุทยานแต่ลำพังผู้เดียว พระองค์ทรงมีพระ
ราชหฤทัยรักใคร่ในนางนั้น ได้ร่วมอภิรมย์กับนางนั้นสมดังพระราชประสงค์
แล้วทรงถอดพระธำรงคิ้วหนึ่งออกพระราชทานแก่นางนั้นด้วย มีพระราช-

โองการตรัสสั่งว่า เจ้าจงรักษาตัวให้จงดี ถ้ามีบุตรขึ้นมาด้วยได้ร่วม
 อภิรมย์กับเราในคราวนี้ เจ้าจงขายซึ่งธำมรงค์นั้นเลี้ยงชีพไป ถ้าเจ้ามีบุตรชาย
 จงนำธำมรงค์นั้นกับบุตรเข้าไปหาเรา เราจักตั้งให้เป็นอัครมเหสี ครั้นตรัส
 สั่งนั้นแล้วก็เสด็จกลับสู่พระราชวัง ฝ่ายหญิงหาบพินนั้น ก็ได้ตั้งครรถ์ขึ้น
 ครั้นอยู่ต่อมาถึงกำหนดไตรมาส ๑๐ เดือน นางนั้นก็คลอดบุตรมาเป็นชาย
 มีรูปร่างอันบริสุทธิ์ผุดผ่องดุจดั่งทองคำธรรมชาติ เมื่อบุตรเจริญวัยวัฒนา
 มีพระชนมพรรษาประมาณ ๔-๕ ขวบ นางก็นำบุตรเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้า
 พรหมทัต ซึ่งเสด็จออกประทับในท่ามกลางอำมาตย์ราชมนตรี นางได้
 ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า กระหม่อมฉันนำพระราชโอรสมาถวายพระองค์
 ตามพระราชโองการที่รับสั่งไว้ เมื่อท้าวเธอได้ทรงสดับก็ทรงรู้สึกละอาบ
 อำมาตย์ราชมนตรี จึงทรงปฏิเสธเสี้ยวว่า เรื่องนี้เป็นมาอย่างไรเราหารู้ไม่
 นางจึงทูลเล่าเรื่องแต่เบื้องหลัง ครั้นเสด็จประพาสพระราชอุทยานให้ทรง
 ทราบทุกประการ แล้วนำพระธำมรงค์ของกลางออกถวาย แต่ท้าวเธอก็ทรง
 ปฏิเสธเสี้ยวว่า พระธำมรงค์นี้ไม่ใช่ของเรา เด็กนั้นก็ไม่ใช่บุตรของเรา เมื่อ
 นางนั้นได้สดับพระราชโองการปฏิเสธเสี้ยวดังนั้น ก็ให้อึดอัดใจ ไม่รู้จะ
 ทำประการใด จึงคิดแต่ในใจว่า สิ่งอื่นนอกจากความสัตย์แล้วก็ไม่มีสิ่งใด
 จะเป็นพยานของเรา ครั้นนางคิดอย่างนั้นแล้ว จึงประณมห์ตถ์อัญชลนทนต์
 เสือเกล้า ไหว้เทพเจ้าทั้งหลาย ผู้มีเทพโศตทิพพจักขุญาณแล้วตั้งสัตยา-
 ธิฐานว่า ถ้าเด็กนั้นไม่ได้เกิดกับพระเจ้าอยู่หัวแล้ว เมื่อข้าพเจ้าโยนขึ้น
 ไปในอากาศขอให้ตกลงมาตาย ถ้าเกิดกับพระเจ้าอยู่หัวจริงแล้ว ขอจง
 ให้เลื่อนลอยอยู่ในอากาศ ให้เห็นประจักษ์แก่อำมาตย์ราชมนตรีในกาล
 บัดนี้เถิด ครั้นนางกล่าวดังนั้นแล้ว ก็โยนบุตรขึ้นในอากาศ ด้วยอำนาจความ
 สัตย์ของนางบันดาลให้เห็นปรากฏเป็นอัศจรรย์ บุตรนั้นก็นั่งขัดสมาธิลอย
 อยู่บนอากาศ หม่อมอำมาตย์ราชมนตรีจะเรียกร้องเชอเชิญสักเท่าใด กุมารนั้น
 ก็ไม่ลงจากอากาศ ในครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าพรหมทัตจัดขัตติยราชจึงตรัส
 ประกาศว่า ถ้ากุมารนี้เป็นโอรสของเราจริง จงให้เลื่อนลอยลงมานั่งบนตัก
 ของเราให้เห็นประจักษ์ในบัดนี้ ครั้นตรัสชาดกแล้วกุมารนั้นก็ลอยลงมานั่งอยู่

บนพระพลางของพระองค์ พระองค์จึงทรงรับสารภาพตามเรื่องราวที่เป็นจริง แล้วทรงอภิเษกชงนางนั้นให้เป็นเอกอัครมเหสี ทรงตั้งกमारนั้นให้เป็น มหาอุปราช เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว พระราชกุมารนั้นก็ได้ทรงสืบราชสมบัติแทนต่อไปในกรุงพรวาส มีนามว่าพระเจ้ากัฏฐวาหนราช

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพรหมทัตในครั้งนั้น ได้อุบัติบังเกิดมาเป็น สมเด็จพระเจ้าสุทโธทนมหาราชในบัดนี้ ส่วนหญิงหาบพินผู้เป็นอัครมเหสี ของพระเจ้าพรหมทัตในคราวนั้น ได้อุบัติมาเป็นพระนางสิริมหามายา พระราชกุมารอันเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพรหมทัตในครั้งนั้น คือเรศกาคในบัดนี้ จบชาดกที่ ๗ แต่เท่านี้ ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัด ว่า จริตของโบราณบัณฑิต ย่อมสืบตระกูลฝ่ายบิดาเป็นบรรพตถกาน ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ เรียกว่า คามนิชาดก มีเนื้อความว่า สมเด็จพระบรมนาถโลกนาถ ได้ทรงปรารภภิกษุผู้สละความเพียรรูปหนึ่ง แล้วทรงแสดงชาดกเรื่องว่า ในอดีตกาลล่วงมาแล้ว มีพระราชกุมารพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าคามนิราช ได้ผ่านสมบัติอยู่ในพระนครแห่งหนึ่ง ด้วยเชื่อฟังคำสอนของอาจารย์ เมื่อได้ราชสมบัติแล้วเสด็จประทับอยู่ในราชบัลลังก์ พร้อมพริ้งด้วยพระเชษฐภคินีพระองค์เป็นบริวาร เมื่อทำเรศทอดพระเนตรซึ่งสิริราชสมบัติอันโอฬาร ก็มีพระราชหฤทัยเบิกบานไป ด้วยปีติ นึกนึกคุณแห่งอาจารย์ จึงทรงเปล่งอุทานวาจาว่า

อปี อตรมานัน ผลาสาว สมิขุณติ

วิปกกพรหมจรีโยสมิ เอว ชานาหิ คามนิ

แปลว่า ความหวังผลย่อมสำเร็จแก่คนทั้งหลายผู้ไม่รีบด่วน ตุก่อนคามนิ ท่านจงคิดเถิดว่า เรามีพรหมจรรย์อันแก่กล้าแล้ว ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงชาดกจบลงแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ ๔ พอจบลง ภิกษุผู้สละความเพียรนั้น ก็ได้สำเร็จซึ่งพระอรหัตผล แล้วพระองค์ได้ทรงประชุมชาดกเหมือนอย่างชาดกก่อน ชาดกนี้

มีพิสดารอยู่ในสังวรชาดก เอกาทสกนิบาตข้างหน้า ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การเป็นผู้ไม่รับตัวในสิ่งที่ไม่ควรรับตัว คือ ไม่มั่งง่ายตัวนเอาแต่ได้ ข้อมได้สำเร็จผลอันดีดังประสงค์ เว้นแต่สิ่งใดที่ควรรับแรงจึงจำเป็นต้องรับแรง ดังนี้

ในชาดกที่ ๕ ซึ่งเรียกว่ามมเทวชาดก กล่าวถึงเรื่องภิกษุทั้งหลายได้สรรเสริญ ซึ่งการเสด็จออกทรงผนวชแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าเป็นการมหัศจรรย์ยิ่งนัก เพราะพระองค์ไม่ทรงหมกหมม้อยในราชสมบัติ สู่สละราชสมบัติออกผนวชได้ พระองค์จึงตรัสว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งเราเป็นพระราชาทรงพระนามว่ามมเทวราช เราได้สละราชสมบัติออกผนวชเหมือนกัน แล้วก็ทรงแสดงมมเทวชาดกนี้ว่า ในอดีตกาลมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง ในกรุงมถิลามหานคร ทรงพระนามกว่า มมเทวราช ท้าวเธอมีพระชนมายุยืนนาน กำหนดถึงสองแสนห้าหมื่นสองพันปี ตามสมควรแก่ยุคสมัยแห่งคนทั้งหลายในคราวนั้น ครั้นต่อมาเมื่อพระองค์ทรงเห็นพระเกศาหงอกเส้นหนึ่ง บนพระเศียรของพระองค์ จึงทรงสลดพระราชหฤทัย ได้ไปให้นายช่างกลับมากถอนพระเกศาเส้นนั้นออกถวายด้วยแหวนทอง แล้วพระองค์ทรงสลดพระราชหฤทัยยิ่งนัก จึงพระราชทานบ้านส่วยให้แก่ นายช่างกลับเป็นรางวัล แล้วทรงมอบราชสมบัติให้พระราชโอรสผู้ใหญ่เสร็จแล้ว พระองค์จึงเสด็จออกทรงบวชเป็นฤาษี บำเพ็ญเพียรจนได้สำเร็จฉนสมาบัติอยู่ในพระราชอุทยานของพระองค์ เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว ได้เสด็จขึ้นไปอุบัติบังเกิดในพรหมโลก ดังนี้ ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า นักปราชญ์ทั้งหลายข้อมเป็นผู้ไม่ประมาทมิ้วเมาอยู่ในร่างกายและชีวิต เพียงแต่เห็นผมหงอกเท่านั้นก็เกิดความสลดจิตคิดสละมรवासาสออกบรรพชา โดยเห็นว่าไม่ช้าก็จะต้องถึงแก่ความตาย ถ้าตายอยู่ในเพศมรवासาก็ไม่ประเสริฐเท่ากับตายอยู่ในสมณเพศ ส่วนเราท่านทั้งหลาย ถึงแม้ว่าจะละเพศมรवासออกบรรพชา

ไม่ได้ เวลาแก่เฒ่าก็ควรจักเข้าวัดฟังธรรมดำรงตนอยู่ในทาน ศีล ภาวนา ซึ่งจักนำความสุขมาให้ในสัมปรายภพภายภาคหน้า

ในชาดกที่ ๑๐ อันได้แก่สัขวิหาริกชาดกนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเพราะปรารภซึ่งพระภิกษุเถรเจ้าสำเร็จพระอรหัต แล้วทรงเปล่ง วาจา สุขหนอ สุขหนอ ในที่แห่งปวง เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ยินแล้วจึงนำไป กราบหลสมเด็จพระมุนิทรโลกนาถว่า พระภิกษุที่เปล่งวาจาว่า สุขหนอ ๆ ในที่แห่งปวงนั้น เห็นจะนึกถึงความสุขเมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระ มุนิทรโลกนาถจึงตรัสว่า หามิได้ มิใช่พระภิกษุที่นึกถึงความสุขเมื่อ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นเพราะอุปนิสัยเขาเคยมาแต่ปางก่อน แล้วทรง แสดงว่า ในครั้งก่อนเรตถาคตได้เกิดเป็นดาบส เจริญพรตพรหมวิหาร อยู่ในป่าหิมพานต์ มีศิษย์บริวารเป็นอันมากล้วนแต่ได้ฌานสมาบัติ ในเวลา ฤดูแล้ง ได้พาพวกศิษย์ไปอาศัยอยู่ในพระราชอุทยานของพระเจ้าพาราณสี เมื่อสิ้นฤดูแล้งแล้ว พระเจ้าพาราณสีได้นิมิตขอให้ย้ายในพระราชอุทยาน นั้นต่อไป ได้ส่งศิษย์บริวารไปอยู่ในป่าหิมพานต์ตามเดิม ครั้นต่อมาศิษย์ ผู้ใหญ่รูปหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ได้มาเยี่ยมเราเป็นอาจารย์ซึ่ง อาศัยอยู่ในพระราชอุทยาน ในเวลาที่พระเจ้าพาราณสีเสด็จไปหาเรา ศิษย์ รูปนั้นก็มาถูกรับ ได้แต่นอนเปล่งวาจาอยู่ว่า สุขหนอ ๆ พระเจ้าพาราณสี ก็ทรงพระพิโรธว่า ฤาษีนั้นโง่เขลา ไม่มีความเคารพต่อท้าวเธอ ท้าวเธอจึง ตรัสว่า ฤาษีผู้นั้นเห็นจักฉ้อมสบายใจจึงนอนเปล่งวาจาว่า สุขหนอ ๆ เช่นนี้ ฤาษีผู้เป็นอาจารย์ จึงถวายพระพรว่า หามิได้ ที่เปล่งวาจาเช่นนั้น เพราะเขา นึกถึงความสุขในเพศบรรพชิตว่า ดีกว่าในเพศมรรวาส คือ เมื่อก่อนเขา ก็ได้เป็นพระราชาเหมือนมหาบพิตร แต่ในเวลาที่เขาเป็นพระราชาเขายังไม่ เคยมีความสุขเหมือนอย่างนั้น เพราะเขายังมีความกลัว และความกังวลอยู่ เป็นอันมาก ครั้นฤาษีผู้อาจารย์ถวายพระพรอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดง ธรรมถวายว่า

ขณฺณ อณฺเณ น รกฺขณฺติ
สเว ราช สุขํ เสติ

โย จ อณฺเณ น รกฺขติ
กามสุ อนุเปกฺขวา

แปลว่า ผู้ที่ไม่ได้รักษาผู้อื่น และไม่ต้องการให้ผู้อื่นรักษาทน ไม่มีความ
กังวลในกามารมณ์ทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นสุข ดังนี้

เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับซึ่งพระธรรมเทศนานี้ ก็ทรงปริศนา
ปราโมทย์หายพระพิโรธต่อฤๅษีรูปนั้น แล้วเสด็จกลับไปยังพระราชนิเวศน์
ส่วนฤๅษีผู้เป็นอาจารย์และศิษย์ทั้ง ๒ นั้น เมื่อสิ้นอายุแล้วก็ได้ขึ้นไปเกิด
ในพรหมโลก ครั้นต่อมาฤๅษีผู้เป็นอาจารย์ก็ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคค ส่วน
ฤๅษีผู้เป็นศิษย์ก็ได้มาเกิดเป็นพระภิกษุในบัดนี้ จบชาดกที่ ๑๐ แต่ท่าน
ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จงเข้าใจเถิดว่า ความสุขที่เกิดจากความ
ไม่กังวลในสิ่งทั้งปวง ย่อมเป็นความสุขอย่างยิ่ง ดีกว่าความสุขอย่างอื่น
ซึ่งมีอยู่ในโลก ความสุขที่เกิดจากความไม่กังวลนั้น คือ ความสุขอยู่ในเพศ
บรรพชิต หรือความสุขของผู้มีจิตไม่เกี่ยวข้องกับของล่อลวงในโลก คือ
เบญจกามารมณ์ มีบุตรภรรยา ทรัพย์สมบัติเป็นต้น ถึงตนจะยังอยู่ในเพศ
ฆราวาส ก็ไม่มีใจหมกมุ่นอยู่ในเบญจกามคุณ ไม่หมกมุ่นในบุตรภรรยา
ทรัพย์สมบัติพัสถานจนเกินประมาณ ถือแต่เพียงว่าเป็นของอาศัยชั่วคราว
ชั่วเวลาเท่านั้น ดังนี้ ฯ ตามที่แสดงมาในกัณฑ์ที่ ๑ และที่ ๒ นี้ เป็นอัน
จบ ๑๐ ชาดก อันมีในอนัตตกวรรค แห่งเอกนิบาตแต่ท่าน.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐ์ที่ ๓

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในสัลวรรคที่ ๒

โหติ สิวคิ อตโก	ปฏิสนธการวุดินิ
ลกขณิ ปสฺส อายนติ	ณาสงฆปรกจิติ
อด ปสฺสสิมิ กุฬิ	สวีนนฺวณตภติ.

ณ บัณเฑาะฐิ อาคณภักกแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคการณิ
ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐ์ที่ ๓ ว่าด้วยสัลวรรคที่ ๒
แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป เริ่มแต่ชาดกที่ ๑ จนจบชาดกที่ ๕ เพื่อประดับสติ
ปัญญาแห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลายพอสมควรแก่เวลา

ในชาดกที่ ๑ เรียกว่าลักขณชาดก สมเด็จพระบรมนายกเมื่อประทับ
อยู่ที่พระเวฬุวัน ในกรุงราชคฤห์ ได้ทรงแสดงเพราะปรารภพระเทวทัตเป็น
ต้นเหตุ มีเนื้อความว่า พระเทวทัตผู้ผูกอาฆาตมุ่งหมายจะทำลายสงฆ์ให้
แตกจากกัน เพราะความแค้นเคืองในสมเด็จพระสัมพันธัญญ์เจ้า แล้วได้ออก
อุบายหลอกลวง ๕ ประการ แก่สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้า เมื่อพระองค์
ไม่ทรงประทานให้สมประสงค์ จึงยกโทษติเตียนว่าพระองค์เป็นผู้มักมาก
ในลาภ ขศ สุข สรรเสริญ แล้วชักชวนภิกษุที่บวชใหม่ให้เป็นพรรคพวกได้
ถึง ๕๐๐ รูป แล้วพากันไปอยู่ในกาฬศิลาประเทศ สมเด็จพระโลกเชษฐเจ้า
จึงทรงรับสั่งให้พระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน์ ผู้เป็นอัครสาวกทั้งสอง
ติดตามไปแสดงธรรม แนะนำให้ภิกษุใหม่ทั้ง ๕๐๐ รูปนั้น กลับใจจาก
พระเทวทัตหันกลับมาบิณฑิพระองค์แล้ว พระอัครสาวกทั้งสองก็พา
ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปนั้น เหาะมาโดยอากาศจนถึงสำนักพระโลกนาถเจ้า เหลือ
อยู่แต่พระเทวทัตกับพรรคพวกอีก ๒-๓ รูปเท่านั้น อยู่ในกาฬศิลาประเทศ
ภิกษุทั้งหลาย เมื่อได้เห็นเหตุดังนี้ จึงพากันสรรเสริญพระอัครสาวก

ทั้งสองว่า เป็นผู้ส่งด้วยบริวารในเวลาคนมาเฝ้าสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า และได้ตีเตียนพระเทวทัตว่า เป็นผู้เสื่อมจากบริวาร สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้วในปางก่อน แล้วองค์สมเด็จพระชินวรจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครั้นพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงราชคฤห์ มีเนื้อหนุ่มฝูงหนึ่งอาศัยอยู่ในป่าใหญ่แห่งหนึ่ง เนื้อที่เป็นนายฝูงมีบุตรอยู่ ๒ ตัว ชอลักขณะตัว ๑ ชอกาพะตัว ๑ เมื่อเนื้อที่เป็นนายฝูงนั้นแก่ลง จึงมอบธุระให้บุตรทั้งสองปกครองเนื้อที่เป็นบริวารแทนตน ตัวละ ๕๐๐ เท่า ๆ กัน ส่วนเนื้อทั้งสองที่เป็นบุตรนั้น ตัวหนึ่งฉลาด ตัวหนึ่งโง่เขลา ตัวที่ฉลาดนั้นชื่อว่าลักขณะ พาบบริวารเที่ยวหากินโดยปราศจากภัยอันตราย ได้พาบบริวารกลับมาสู่สำนักบิดาโดยสวัสดิภาพ ส่วนบุตรที่โง่เขลานั้นชื่อว่ากาพะ ได้พาบบริวารไปเป็นอันตรายเสียหมด กลับมาสู่สำนักบิดาแต่ตัวผู้เดียว เมื่อบิดาได้แลเห็นบุตรทั้งสองพากันกลับมา ด้วยอาการอย่างนั้น จึงกล่าวเป็นคาถาประพันธ์ขึ้นในเวลานั้นว่า โหด สัลดัต อตุโถ เป็นต้น ดังที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น แปลว่าความเจริญย่อมมีแก่ผู้มีศีล ผู้ฉลาดในการต้อนรับ จึงดูแลเนื้อชอลักขณะที่หมัญชาติห้อมล้อมมาเป็นตัวอย่าง ผู้ไม่มีศีล ไม่ฉลาดในการต้อนรับปราศรัย ย่อมหาความเจริญมิได้ จึงดูแลเนื้อกาพะอันเสื่อมจากหมัญชาติเป็นตัวอย่างเกิด

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐด้วยคุณธรรม ทรงนำเรื่องอดีตมาแสดงดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า เนื้อชอลักขณะในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร เนื้อชอกาพะได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต ส่วนเนื้อผู้เป็นบิดาได้อุบัติมาเป็นเรตถาคตในบัดนี้ जबลัทธิขณเขาดกแต่เท่านั้น ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า คนโง่ย่อมปกครองผู้อื่นไม่ได้ บางทีปกครองตัวเองก็ไม่ได้ ส่วนคนฉลาดย่อมอาจปกครองตนและผู้อื่นได้โดยสวัสดิ์ เพราะฉะนั้น ในเวลาที่จะยกสมบัติมรดกให้แก่บุตรธิดาปกครองแทนต่อไป จงเลือกผู้ใดโง่และฉลาด แล้วมอบให้แก่ผู้ฉลาดปกครองแทนต่อไป ทรัพย์สินสมบัติมรดกของตนจึงจักไม่เป็นอันตรายสูญหาย

ในชาดกที่ ๒ รองลงไปมีนามว่านิโครธชาดก สมเด็จพระบรมนาถ ศาสตราจารย์ทรงประทานเทศนาไว้ในเวลาที่พระองค์เสด็จอยู่ ณ พระเชตุวนาราม กรุงสวตถิ โดยทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นมารดาแห่งพระกุมารกัสสปให้เป็นเหตุ มีเรื่องราวมาน่ามรดาแห่งพระกุมารกัสสปนั้นเป็นบุตรแห่งเศรษฐีคนหนึ่ง ได้อ้อนวอนมารดาบิดาเพื่อบรรพชาแต่ในเวลาซึ่งสาวมารดาบิดาก็ไม่อนุญาต มารดาบิดาได้แต่งงานให้กับบุตรเศรษฐีคนหนึ่ง เมื่อนางได้แต่งงานแล้วก็พยายามขออนุญาตบรรพชาจากสามีเสมอไป แต่ก็ไม่ได้รับอนุญาต จนนางตั้งครรภ์ สามีจึงอนุญาต ทั้งตัวนางเองและสามีก็ไม่รู้ว่ามครรภ์ เมื่อนางได้บรรพชาเป็นภิกษุณีแล้ว ครรภ์ก็ปรากฏแก่ชนภิกษุณีทั้งหลายจึงนำตัวไปหาพระเทวทัตผู้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ สำหรับปกครอง พระเทวทัตไม่ได้พิจารณาให้ถนัดต้องตามธรรมเนียม คำนึงกับให้นางสึกเสีย นางก็ไม่ยอมตาม นางได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลเล่าความบริสุทธิ์ของนางถวายให้ทรงทราบ พระองค์โปรดให้ประชุมสงฆ์และพระใหญ่ ๆ ในกรุงสวตถิ มีนางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นต้น แล้วมอบให้นางวิสาขากับพระอุบาลีเถระเจ้าพิจารณาได้สวนหาข้อเท็จจริงว่า นางจะมีครรภ์มาแต่เมื่อเป็นฆราวาส หรือประการใด นางวิสาขามหาอุบาสิกาให้ขังนางลงเป็นวง แล้วนำตัวนางภิกษุณีนั้นเข้าไปตรวจดูด้วยระว่างกายภายใน มานพร้อมด้วยนัขวันเดือนปี ก็เข้าใจชื่อนางมีครรภ์คิดมาแต่เมื่อเป็นคฤหัสถ์ จึงแจ้งแก่พระอุบาลีเถระเจ้า ๆ ก็ตัดสินให้นางเป็นผู้บริสุทธิ์ หมดมลทินในท่ามกลางบริษัท ในเวลาตลอดบุตรแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงรับบุตรนั้นไปเลี้ยงไว้ในพระราชวัง เมื่อบุตรนั้นเติบโตขึ้น ก็ได้เข้าบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา มีนามปรากฏว่าพระกุมารกัสสป ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล ฝ่ายนางภิกษุณีผู้เป็นมารดา นับแต่พรากจากบุตรมาตลอดเวลา ๑๒ ปี นางไม่เป็นอันเจริญสมณธรรม ได้แต่ร้องไห้คิดถึงบุตรอยู่เป็นนิจ เข้าวันหนึ่งได้พบบุตรเวลาไปบิณฑบาต พอเห็นนางก็จำได้ นางได้วิ่งไปเพื่องอ้ม แต่บุตรได้หลบเสีย นางคว่ำไม่ถูกก็ได้อุ้มลงกับที่ พอถูกชนได้ก็วิ่งเข้าไปหาอีก บุตรก็ได้หลบเสีย บุตรได้ให้

สตีว่า ถ้ามารดาแล้วแต่กับบุตรอยู่เช่นนั้น เมื่อไรจะพ้นทุกข์ได้ เมื่อนางได้สติ
ดังนี้ ก็ตัดความรักในบุตรเสียได้ แล้วได้ไปเฝ้าพระบรมศาสดาได้ฟังธรรม-
เทศนาของพระองค์ ก็ได้ดำรงอยู่ในพระอรหัตตศีลซึ่งก็เลิให้ขาดจาก
สันดาน อยู่มาภิกษุทั้งหลายพากันสรรเสริญพระคุณแห่งพระบรมศาสดาว่า
เป็นทนายอสงขรขยงนัก ทสมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายเป็นทพ
แห่งนางภิกษุณี กับบุตร ผู้อันพระเทวทูตให้พินาศเสียโดยบังคับให้สีกเสีย
เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปยังที่นั้น แล้วตรัสว่า
เราได้เป็นทพแห่งนางภิกษุณีนุปรนกับบุตร แต่ในชาตินี้ ก็หาไม่ ถึงใน
ชาตกอน เราก็ได้เป็นทพแห่งเขาทั้งสองเหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว
ก็ทรงนั่งอยู่ หม่อมภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ทรงแสดงเรื่องอดีต สมเด็จพระบรม
ศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วนาน ครั้งสมัย
กาลแห่งสมเด็จพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีฝูง
เกืออยู่ในป่าใหญ่แห่งหนึ่ง ๒ ฝูง มีฝูงละ ๕๐๐ เท่ากัน เมื่อนายฝูงตัวหนึ่ง
ชื่อว่านิโครธมฤคราช เมื่อนายฝูงอีกตัวหนึ่งชื่อว่าสาขมฤคราช ในสมัย
นั้น สมเด็จพระเจ้าพรหมทัตมีพระราชอัชฌาศัยฝักใฝ่ในการเสด็จประพาส
เนื้อในป่า จนไพร่ฟ้าประชาชนไม่ค่อยมีเวลาทำมาหากิน แล้วแต่ตาม
เสด็จทั่วเขาไปล่าเนื้อ ในครั้งนั้น คนทั้งหลายได้พร้อมกันทำรั้วล้อมดงใหญ่
แห่งหนึ่ง แล้วต้อนฝูงเนื้อเข้าไปไว้ในดงนั้น สำหรับพระเจ้าพาราณสีจะได้
เสด็จประพาสโดยสะดวกตามพระประสงค์ ต่อแต่นั้นมา พระเจ้าพาราณสี
ก็ได้เสด็จไปทรงยิงเขาเนื้อในที่นั้นโดยลำพังพระองค์ก็มี บางทีก็โปรดให้
พนักงานครัวต้อนไปยิงเขาเนื้อมาทำภัตตาหารถวายก็มี เมื่อนายฝูงทั้งสอง
คือ นิโครธมฤคราชกับสาขมฤคราชจึงปรึกษากันว่า พวกเราควรจะทำเนว
ให้แก่เนื้อที่เป็นบริวารให้ไปนอนคอยอยู่ในที่ที่เขาจะฆ่า วันละตัว ๆ เกิด เมื่อ
ตกลงกันแล้ว ก็ได้ขบเนวให้แก่เนื้อที่เป็นบริวารของตน ๆ เมื่อกิ่งเวรแห่งเนื้อ
ตัวใด เนื้อตัวนั้นก็ไปนอนคอยอยู่ในที่ที่เขาจะฆ่า เป็นอย่างนั้นเสมอมา
ครั้นต่อมาวันหนึ่ง กิ่งเวรแห่งแม่เนื้อตัวหนึ่งซึ่งกำลังมีครรภ์ อันเป็นบริวาร
แห่งสาขมฤคราช นางเนื้อนั้นจึงไปอ่อนวอนต้อนนายของตนว่า บัดนี้

ข้าพเจ้ามีครรภ์อยู่ ขอเปลี่ยนไปให้เนื้อตัวอื่นไปก่อนเกิด เมื่อข้าพเจ้าคลอด
บุตรแล้ว จึงจะเข้าไปรับเวรต่อภายหลัง สาขมฤคราชผู้เป็นนายฝูงก็ไม่
อนุญาตให้ตามคำขอร้อง นางเนื้อนั้นจึงไปหา นิโครธมฤคราชผู้เป็นนายฝูง
แห่งเนื้ออีกฝูงหนึ่ง ขอให้ช่วยชีวิตตนกับลูกในครรภ์ไว้ นิโครธมฤคราช
จึงรับอาสาไปแทนนางเนื้อนั้น กริยาวว่า นิโครธมฤคราชนั้นเป็นที่โปรดปราน
แห่งพระเจ้าพาราณสี ๆ ได้พระราชทานอภัยตั้งแต่วันแรกที่พระองค์ได้ทรง
เห็น ในวันนั้นพระองค์ไม่ได้เสด็จเอง ได้โปรดให้พ่อครัวไปแทนพระองค์
พ่อครัวได้เห็นนิโครธมฤคราชมานอนคอยอยู่ในที่จะฆ่า จึงกลับไปกราบทูล
แก่พระเจ้าพาราณสี ๆ จึงได้เสด็จไปด้วยพระองค์เอง ได้ตรัสถามนิโครธ-
มฤคราชว่า เหตุไรท่านจึงมานอนอยู่ในที่นี้ นิโครธมฤคราชจึงแจ้งเหตุให้
ทรงทราบตั้งแต่ตนจนอวสาน สมเด็จพระจอมภูมิบาลก็ทรงสลดพระหฤทัย
ในการที่พระองค์มาเนื้อเป็นภิกษาหาร และทรงเลื่อมใสในการที่นิโครธ-
มฤคราชมีเมตตากรรมแก่นางเนื้อผู้มครรภ์ จนถึงกับยอมสละชีวิตของตน
แทน พระองค์จึงพระราชทานอภัยแก่เนื้อทั้งหลาย มีนิโครธมฤคราชเป็น
ประธาน ตลอดถึงสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้าเหล่านี้อยู่ในที่นั้น และทอนด้วย
นิโครธมฤคราชได้แสดงธรรมถวายพระเจ้าพาราณสีแล้ว ก็ถวายบังคมลาพา
บริวารของตนออกจากสถานนั้นไปอยู่ในป่าตามเดิม ส่วนนางเนื้อนั้น เมื่อ
บุตรเติบโตขึ้นห้ามปรามมิให้ไปหาสาขมฤคราชเป็นอันขาด โดยนางกล่าวว่า
นิโครธเมว เสเวยฺย นสาขมฺปสฺสวเส แปลว่า ควรคบแต่นิโครธมฤคราช
เท่านั้น ไม่ควรคบสาขมฤคราชเลย นิโครธสมิ มตฺตํ เสยฺโย ขณฺเฏ สาขสมิ
ชีวิตํ คายเสยฺยในสำนักพญานิโครธ เป็นการประเสริฐกว่ามีชีวิตอยู่ใน
สำนักพระยาสาขมฤคราช ดังนี้ จำเดิมแต่นั้นมา เนื้อทั้งหลายได้พากัน
เคี้ยวกินข้าวกล้าแห่งคนทั้งหลายตามใจชอบ เพราะไม่มีผู้ใดฆ่าเนื้อเหล่านั้น
ได้ โดยเกรงกลัวพระราชอาญาที่ได้พระราชทานอภัยแก่ฝูงเนื้อไว้ คน
ทั้งหลายได้พร้อมกันเข้าไปร้องทุกข์ต่อพระเจ้าพาราณสี แต่พระเจ้าพาราณสี
ตรัสว่า เราได้ให้อภัยแก่ฝูงเนื้อแล้ว ถึงท่านทั้งหลายจะถอดเราออกจาก
ราชสมบัติ เราก็ไม่อาจจะคืนภัยคำได้ ในครั้งนั้น ก็ทราบถึงพญานิโครธ

มฤคราช พระองค์จึงประกาศห้ามปราชญ์แก่งเนื้อทั้งหลายที่เป็นบริวาร ไม่ให้เนื้อตัวใดตัวหนึ่งกินข้าวกล้าแห่งคนทั้งหลาย ตั้งแต่นั้นมา คนทั้งหลายก็ทำนาไม่จำเป็นต้องล้อมรั้ว เพียงแต่ผูกใบไม้ไว้ให้เป็นเครื่องหมายเท่านั้น ก็ไม่มีเนื้อตัวใดจะไปกินข้าวกล้าในนาของคนทั้งหลายได้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้จบลงแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ แล้วทรงประชุมชาดกว่า สาขมฤคราชในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ นางเนื้อห่มครรภได้เกิดมาเป็นนางภิกษุณีรูปนี้ ลูกแห่งนางเนื้อนั้น ได้มาเกิดเป็นพระกุมารกัสสป ผุ่งเนื้อที่เป็นบริวาร ได้เกิดเป็นพุทธบริษัท ส่วนพระญาติโคธรมฤคราช คือ เราตถาคตตนเอง จบชาดกนแต่เท่านี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนจงจำไว้ว่า ในชาดกนี้กล่าวถึงการเป็นภิกษุอาศัยอยู่ในสำนักของผู้มีเมตตา กรุณา และผู้ไม่มีเมตตา กรุณา ว่าการอาศัยอยู่ในสำนักผู้มีเมตตา กรุณาดีกว่ามีชีวิตอยู่กับผู้ไม่มีเมตตา กรุณา ดังนี้

ในชาดกที่ ๓ อันมีนามว่ากัณเฑกชาดก สมเด็จพระบรมนาถศาสดาได้ทรงแสดงไว้โดยปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้ถูกภรรยาแก่รบเร้าให้ลาสิกขา มีเนื้อความปรากฏในชาดกว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา มีเนื้อหนุ่มตัวหนึ่งซึ่งอยู่ตามเชิงเขาได้มารักใคร่ผูกพันกับนางเนื้อที่อยู่ในป่าใกล้บ้านคน แล้วติดตามนางเนื้อนั้นมา พอมาถึงมรรคาแห่งหนึ่ง นางเนื้อนั้นได้กลั่นมนุษย์ว่า มีนายพรานแอบอยู่ข้างทาง จึงให้เนื้อหนุ่มนั้นออกเดินหน้า นายพรานก็ได้แทงเนื้อหนุ่มนั้นให้ล้มลงตายกับที่ ฝ่ายนางมฤคินนั้นก็กระโดดหนีโดยเร็วพลัน เมื่อพญากษเทวดาตนหนึ่งได้แลเห็นเหตุการณ์ดังนั้น ก็กล่าวติเตียนเนื้อหนุ่มนั้นว่า ตายเพราะอำนาจมาตุคาม แล้วแสดงสิ่งที่ควรติเตียน ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ ว่า การตายแห่งเนื้อหนุ่มนี้ไม่ใช่มารดาหรือบิดาทำให้ มาตุคามทำให้โดยแท้ ประการที่ ๒ ว่า คนทั้งหลายที่ต้องภัยได้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ก็ล้วนแต่เพราะมาตุคามเป็นต้นเหตุ ประการที่ ๓ ว่า ในบ้านใดเมืองใดมีสตรีเป็นหัวหน้า บ้านเมืองนั้นเป็นที่น่าครหาติเตียน ครั้นแสดงข้อที่ควรติเตียน ๓ อย่างนี้แล้ว จึงได้แสดงธรรมด้วย

กล่าวหา ชีรตุ กณจัน สลัล ปุริสคางแหเวหิ ชีรตุ ตัม ชนปัม ขตติตถิ
 ปรีณายิกา เต วาปี ชิติกา สตุตา เข อิตถัม วลั คตา แปลว่า การ
 ที่บรมขิงสรไปถกร่างกายแห่งสัตว์ ก็เป็นของน่ากลัวอย่างหนึ่ง การมีสตรี
 เป็นหัวหน้าในบ้านเมืองนั้น ๆ ก็เป็นของน่ากลัวอย่างหนึ่ง การมีผู้ตก
 อยู่ในอำนาจแห่งสตรีก็เป็นของน่ากลัวอย่างหนึ่ง

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องอดีตนั้นจบลงแล้ว จึง
 ทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุผู้ถูกภรรยาบเร้าให้
 สักนั้นก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล แล้วจึงทรงประชุมชาดกสบบอนสนธิเทศนา
 ต่อไปว่า เนื้อหนุ่มในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็นพระภิกษุรูปนี้ นางเนื้อในครั้งนั้น
 ได้มาเกิดเป็นภรรยาเก่าแก่แห่งภิกษุรูปนี้ ส่วนพฤกษเทวดาในครั้งนั้น คือ เรา
 ตถาคคในบัดนี้ ด้วยประการฉะนี้ ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า
 สรรพสัตว์ที่อุบัติมาในโลกนี้ มักถึงความพินาศเพราะเหตุแห่งมาตุคาม นัก
 ปราชญ์ทั้งหลายจึงได้สอนกลุบุตรไว้ไม่ให้ละเลิงหลงในมาตุคามจนเกินการ

ในชาดกที่ ๔ เรียกว่าวตมิกชาดก ๆ นี้ ว่าด้วยเลียงผาตัวหนึ่งซึ่งหลง
 รสอาหารจนนายอุทยานจับตัวได้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้
 เพราะทรงปรารภพระตีสสเถระเป็นต้นเหตุ มีเรื่องราวมว่า พระตีสเถระ
 นั้นได้เป็นบุตรแห่งเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ ท่านได้ออกบวชด้วยความ
 เลื่อมใสศรัทธาอย่างแท้จริง เมื่อท่านได้บวชแล้วก็ปฏิบัติเคร่งครัดในพระ
 ธรรมวินัย ได้ถือการเที่ยวบิณฑบาตอย่างเดี๋ยวนับเป็นข้อวัตร ครั้นอยู่มาถึง
 เทศกาลประจำปี มารดาของท่านได้ร้องไห้รำไรถึงท่านโดยประการต่าง ๆ
 มีหญิงแพศยาคนหนึ่งไปรับอาสาว่า จะหาอบายให้ท่านสึกมาจนได้ มารดา
 ของท่านจึงให้คำมั่นสัญญาว่า ถ้าให้ท่านสึกมาได้จริงดังว่า เราจะยกสมบัติ
 เศรษฐีให้ทั้งสน ตั้งตัวเจ้าให้เป็นลูกสะใภ้ต่อไป ส่วนหญิงแพศยานั้นก็รับ
 ถ้อยคำว่าดีละ แล้วได้ขอเสบียงอาหารและบริวารผู้คนให้ไปกับตน ไป
 สู่เมืองสาวตถซึ่งพระตีสเสอาศัขออยู่ แล้วคอยสังเกตทางที่พระผู้เป็นเจ้า
 เที่ยวนิณฑบาต เมื่อเห็นแล้วได้คอยจัดอาหารใส่บาตร ครั้นนานมา พระผู้
 เป็นเจ้าก็คิดในรสอาหาร ถึงกับขึ้นไปถ่มบนเรือนอันเป็นที่พักแห่งหญิง

แพศยานั้น ได้คุ้นเคยกันขึ้นโดยลำดับ ครั้นต่อมาวันหนึ่ง หญิงแพศยานั้น ได้กำชับคนใช้ของตนไว้ว่า พอพระผู้เป็นเจ้าเข้ามาถึงจงบอกว่า เราไม่สบาย แล้วนิมนต์ให้ท่านเข้าไปในห้องของเรา เมื่อพระผู้เป็นเจ้าไปถึงก็ได้เข้าไปในห้องแห่งหญิงนั้นตามคำแห่งพวกคนใช้ หญิงนั้นได้เล่าเรื่องรับอาสามารดาแห่งพระตีสสเถระมาตั้งแต่ต้นจนตลอดเรื่อง แล้วเปลื้องพระผู้เป็นเจ้าออกเสียจากความเป็นภิกษุพากลับไปหา มารดาบิดา ในกรุงราชคฤห์ได้ตามสัญญา เมื่อเรื่องนั้นปรากฏไปถึงสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จึงแสดงเรื่องอดีตว่า คุณอนภิกขุทั้งหลาย ในครั้งก่อนมีเลียงผาตัวหนึ่งเที่ยวหากินอยู่ในพระราชอุทยานของพระเจ้าพรหมทัต ในกรุงพาราณสี นายอุทยานได้นำมันไปเที่ยวหยดไว้ตามใบหญ้า ตั้งแต่ประตูสวนไปจนกระทั่งถึงภายในสวน เลียงผานั้นได้เลกกินน้ำมันเข้าไปทีละน้อย ๆ ในที่สุดนายอุทยานก็ได้เอาน้ำผึ้งมหาญาอันถือไปหล่อให้เลียงผากินกับมือของตน จนเลียงผานั้นคุ้นเคยสนิทสนม นายอุทยานจึงนำเลียงผานั้นเข้าไปถวายแด่พระเจ้าพาราณสี ๆ ประรภเลียงผานั้นเป็นต้นเหตุ จึงทรงพระราชทานโอวาทแก่ราชบริพารทั้งหลายด้วยพระคาถาว่า น กิรตุถิ รเสหิ ปาปิโย อวเสหิ วา สณฺขเวหิ วา วาตมิกคํ คหณนิสฺสิตํ วสนานเนหิ รเสหิ สณฺขโย แปลว่า สิ่งใดเลวกว่ารสอาหารมิได้มี การติดอยู่ในที่อยู่อาศัยก็ดี การติดอยู่ในความรักใคร่ฐานมิตรสหายก็ดี นับว่าเป็นของเลว มักให้โทษอยู่แล แต่ยังไม่เลวเท่าการติดในรสอาหาร ดูแต่นายอุทยานผู้ชื่อว่าสณฺขชัย นำซึ่งเลียงผาอันอาศัยอยู่ในป่ามาได้ด้วยรสอาหารเป็นตัวอย่างเกิด ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตดังที่จบลงแล้ว จึงตรัสว่า พระตีสสภิกษุจะถึงความพินาศขาดจากความเป็นภิกษุด้วยการติดรสอาหารแต่ในกาลนั้นเท่านั้นก็หาไม่ ถึงเมื่อก่อนก็ได้หลงติดรสอาหารมาแล้วเหมือนกัน แล้วพระองค์ทรงประชมชาดกว่า นายอุทยานในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็นหญิงแพศยาในบัดนี้ เลียงผาตัวนั้นได้มาเกิดเป็นพระตีสสะ ส่วนพระเจ้าพาราณสีได้มาเกิดเป็นเรตถาคตในบัดนี้ ดังนี้ ในชาดกนี้เป็นเรื่องชี้ให้เห็นชัดว่า รสต่าง ๆ ที่ทำให้บุคคลตกอยู่ในอำนาจได้เหมือนรสอาหาร

ช่อมไม่มี จบวาทมิกชาดกที่ ๔ แต่เท่านั้น

ในชาดกที่ ๕ เรียกว่าขราทียชาดก สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกมาแสดงเพราะมีภิกษุผู้ว่าขารูปหนึ่งเป็นต้นเหตุว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลปางก่อน ภิกษุรูปนั้นก็เป็นผู้ว่าขาก็ไม่เชื่อฟังคำของนักปราชญ์ทั้งหลาย จึงคิดบ่วงของนายพรานตาย ครนตรสคังนแล้ว จึงทรงแสดงชาดกนั้นต่อไปว่า ครั้งสมเด็จพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีเนอผู้หนึ่งอยู่ในป่าใหญ่แห่งหนึ่ง นางเนอตัวหนึ่งได้นำเอาบุตรของตนไปมอบให้แก่เนอพชายผู้เป็นนายฝูง เพื่อให้ช่วยสั่งสอนเล่ห์กลมารยาแห่งนั้น เนอผู้เป็นพชายก็รับว่าจะช่วยสั่งสอนให้ แล้วจึงส่งเนอนั้นให้มาเรียนตามเวลาที่จะไว้ แต่ลูกเนอหาได้มาเรียนตามคำสั่งไม่ จนล่วงไปได้ ๑ วัน ได้แต่เที่ยวชุกชอนอยู่ตามลำพังของตน ไม่ช้าก็ได้ไปคิดบ่วงของนายพรานป่า เมื่อมารดาได้ทราบจึงไปไต่ถามพชายว่า ท่านได้สอนอุบายให้แก่หลานแล้วหรือ พชายตอบว่า เจ้าอย่าได้คิดถึงบุตรหัวคือของเจ้านาย เขาไม่ได้มาเล่าเรียนตามเราสั่งแม้แต่ครั้งเดียว ครนกล่าวดังนั้นแล้ว เมื่อไม่ประสงค์จะสอนลูกเนอนั้นต่อไป จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

อฏฐกขุริ ขราทียะ มิคัง วักกาทิวักกีนี

สตตฺถิ กาลาติกกนฺตํ น นํ โอวทิตฺสเห

แปลว่า ดูก่อนนางเนอผู้ชื่อว่าขราทียา เราไม่สามารถจะสั่งสอนเนอซึ่งเป็นสัตว์มีเท้า ๔ กับ มีเขาคดแต่โคนขึ้นไป ถึงที่แตกเป็นหลายกิ่งก้อยคดเคี้ยวหนักหนา ผิดคดไม่เชื่อคำของเราถึง ๑ วัน เราไม่ยินดีที่จะว่ากล่าวลูกเนอผู้ว่าขานั่นเลย ดังนั้น ส่วนลูกเนอที่คิดบ่วงของนายพรานนั้น นายพรานก็ได้ฆ่าแล้วเนอเนื้อหนึ่งเอาไปตามอักษกสย ครนสมเด็จพระบรมศาสดาได้โปรดประทานเทศนาซึ่งเรื่องอดีตจบลงดังนั้นแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลูกเนอผู้ว่าขากในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้ว่าขากในบัดนี้ นางมฤคผู้เป็นมารดาแห่งลูกเนอนั้น ได้มาเกิดเป็นนางอุบลวันณา ส่วนเนอผู้เป็นนายฝูง คือเราตถาคตนี้แล จบชาดกที่ ๕ แต่เท่านั้น ในชาดกนั้นขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า การว่าขาก คือคด ไม่

เชอพังคำสั่งสอนของนักปราชญ์ ข้อมถึงซึ่งความพินาศในปัจจุบัน เหมือน
กับลูกเนื่อนเป็นนอทาหรณ์ รับประทานแสดงมาในชาดกที่ ๑ ถึงที่ ๕ อันมี
อยู่ในสัลวรรคที่ ๒ แห่งเอกนิบาต ก็ขอยติไว้เพียงเท่านั้น.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในสัลวรรคที่ ๒

มิกิ คิปลุตตมเนกมาขิ อญฺชกขุริ อชุตมรตฺตาปฺปายิ เอนเนว โส-
เตน ฉมาสุสฺสนฺโต ฉหิ กลาหติโกติ ภาคิเนยฺโยติ อิทํ สตุถา โกสมพิยฺ
พหริการาเม วิหรนฺโต ลิกฺขกามิ ราชุลตฺเถริ อารพฺภ กเตสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย
ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๔ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จน
จบชาดกที่ ๑๐ อันมีในสัลวรรคที่ ๒ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป ตามสมควร
แก่ผู้มีสสวณมัยเจตนาของพหุศาสนิกชนทั้งหลาย

ก็แลในชาดกที่ ๑ เรียกว่าคัมภีร์ลลิตมคชาดก มีเนื้อความว่า เมื่อ
สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสำเร็จซึ่งพุทธชาธิวาส อยู่ในพัทริการาม เมือง
โกสัสมิ ได้ทรงปรารภพระราหุลผู้สมบูรณ์ด้วยอักษณาสัยพอใจในการศึกษา
ให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกให้เป็นผล มีเนื้อความว่า
ครั้งนั้น ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย ได้พากันฟังธรรมที่วิหารแต่
ในเวลากลางวัน ครั้นน่านมาพวกภิกษุณีและอุบาสิกาทั้งหลายก็หาไปฟัง
ธรรมไม่ คงไปแต่พวกภิกษุกับพวกอุบาสกเท่านั้น ต่อมาจึงได้มีการฟัง
ธรรมในเวลากลางคืน เมื่อเลิกฟังธรรมแล้วพระภิกษุทั้งหลายที่เป็นผู้ใหญ่

ไปจนกว่าจะแยกที่นอนกันได้กับผู้มีไข้ภิกษุหนึ่ง ดังนี้ ในเพลานั้นวันนั้น
 ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสรรเสริญพระราหุลในธรรมสภาว่า พระราหุลเป็น
 ผู้เคร่งครัดการศึกษามาก เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เพียงแต่ภิกษุทั้งหลาย
 บอกให้หาที่นอนในเรือนคำเดียวเท่านั้น ก็ได้จัดขึ้น ได้ไปนอนอยู่ใน
 วัจกฏฐของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จไป
 ถึงธรรมสภา จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ราหุลจะได้เป็นผู้เคร่งครัดการ
 ศึกษา เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายแต่ในกาลนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในกาลก่อนก็เป็น
 ผู้เคร่งครัดการศึกษามาก ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลครั้งพระเจ้ามคธเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง
 ราชคฤห์ มีเนื้อผู้ใหญ่นอนในป่าแห่งหนึ่ง ซึ่งมีนายเนื้อเป็นผู้ปกครอง อยู่
 มากราวหนึ่ง นางเนื้อตัวเป็นน้องสาวแห่งนายเนื้อนั้นได้นำลูกของตนไป
 มอบให้นายเนื้อผู้เป็นพี่ชายช่วยสั่งสอน ให้รอบรู้บายเล่ห์กลสำหรับ
 เนื้อ เนื้อพี่ชายก็ตั้งใจสั่งสอนจนสิ้นเชิงในเล่ห์กลบายของเนื้อ อยู่
 มาวันหนึ่ง ลูกเนื้อได้ไปติดบ่วงของนายพราน แล้วได้ร้องขึ้นด้วยเสียงอัน
 ดัง เมื่อหมู่นกทั้งหลายได้ฟังก็ตกใจกลัวพากันวิ่งหนีไปเสียสิ้น เมื่อนาง
 เนื้อที่เป็นมารดาทราบ ว่า ลูกของตนติดบ่วงของนายพรานมาแล้ว ก็รีบมาหา
 พี่ชาย ได้ถามว่าท่านได้สั่งสอนอุปบายให้หลานชายของท่านแล้วหรือ พี่ชาย
 จึงตอบว่า เจ้าอย่าวิตกไปเลย ลูกของเจ้าได้ศึกษาเล่าเรียนชำนาญเป็น
 อันดีแล้ว ไม่ช้าก็จะหลุดพ้นจากบ่วงของนายพรานได้ แล้วจึงกล่าวว่า มิคิ
 ติปลลุตตมเนกมาขิ เป็นอาทิ ดังที่ยกขึ้นไว้เบื้องหน้านั้นแล้ว แปลว่า พี่ยัง
 เนื้อนี้เป็นหลานชายซึ่งมักกับเท้า ๘ กับ ให้นอนโดยท่าทั้ง ๒ คือ นอน
 โดยข้างทั้งสองและนอนตรงมีอาการดุจโคนอน มีเล่ห์กลมารยาดีมาก จึง
 ออกจากป่า มาคืบหน้าในเวลาเที่ยงคืน ให้ศึกษาเล่าเรียนเป็นอันดีแล้ว
 ดูก่อนน้องผู้เป็นพี่รัก เนื้อหลานชายเป็นสัตว์ฉลาด รู้จักกลลวงมารยาใจ
 ผ่อนลมหายใจเข้าออกโดยช่องจุมูกข้างล่าง ซึ่งแบบสันนาคค้อยก้นเห็นดิน
 จะลวงนายพรานด้วยอุปบาย ๖ อย่าง คือ จักเหยียดเท้าทั้ง ๔ ออกแล้วนอน
 ตะแคง ๑ จักก่ายหน้าและฝ่าด้วยกับเท้า ๑ จักเลบล้นออกให้เหยียด

แล้วช้อบลง • จักทำให้ห้องของนางขึ้น ๑ จักกำขมตรและศกออก ๑
 จักกลืนลมหายใจไว้ • อีกอย่างหนึ่ง จักกวาดฝุ่นและทรายกองไว้เบื้องหน้า
 บ้าง ผลักออกไปบ้าง ทำอาการศรณไปมาในข้างทั้งสองบ้าง ตะเบ็ง
 ท้องจนเบอบบ่นบ้าง เข้มวห้องลงเบอบคำบ้าง เนื้อผืนหลานชายจักทำ
 อุบายลวงนายพรานอย่างนั้นเป็นแน่นอน ดังนี้ ฝ่ายลูกเนื้อติดบ่วงของนาย
 พรานก็ได้ทำอาการหลอกลวงนายพราน ตั้งเนื้อนายฝูงแจ้งไว้ทุกประการ
 เมื่อนายพรานไปเห็นเข้าก็เข้าใจว่า เนื้อนั้นตายแล้ว จึงแก้บ่วงออก ไปเที่ยว
 หากินไม้และใบไม้มา เพื่อจะรองเชือดเนื้อในที่นั้น ส่วนลูกเนื้อนั้นได้
 ก็ลุกขึ้นสลัดร่างกายแล้ววิ่งหนีไปโดยเร็วพลันจนกระทั่งถึงสำนักมารดา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้แล้ว จึง
 ทรงประชุมชาดกว่า ลูกเนื้อติดบ่วงในคราวนี้ คือ พระราหูในบัดนี้ นาง
 เนื้อเป็นมารดา คือ นางอุบลวัฒนา ส่วนพระญาติเนื้อเป็นนายฝูง คือ เรา
 ศกาคคนเอง ดังนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า การเป็น
 สัตว์ฝ่ายสอนง่าย ย่อมเป็นอุบายให้รอดพ้นจากทุกข์ได้เหมือนอย่างลูกเนื้อ
 นั้น ด้วยประการฉะนี้

ในบทชาดกที่ ๑ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์พุทธเจ้าทรงปรารภนิมิต
 ๒ รูปให้บังเกิด มีเรื่องราวว่า มีภิกษุแก้อยู่ ๒ รูปอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง
 ใกล้กับโกสธนาบท รูปหนึ่งชื่อชอนทะ รูปหนึ่งชื่อกาฬะ ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง
 ภิกษุ ๒ รูปนั้นได้เกิดโต้เถียงกันว่า ความหนาวมีมาในเวลาไหน รูปซึ่ง
 ชื่อชอนทะตอบว่า มีมาในเวลาข้างขึ้น รูปซึ่งชื่อกาฬะตอบว่า มีมา
 ในเวลาข้างแรม แล้วโต้เถียงกันไปเมื่อไม่ตกลงกันได้ จึงได้พากันไปทูลถาม
 พระบรมศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า พวกเธอทั้งสองจะได้มีการแก่งแย่ง
 ในเรื่องความหนาวมาแต่บัดนี้ก็ไม่ ได้ถึงในปางก่อนเธอทั้งสองก็มี
 ความแก่งแย่งกันในเรื่องความหนาวเหมือนกัน แล้วจึงทรงแสดงเรื่อง
 ๒ เรื่องว่า ในอดีตกาลอันล่วงมาแล้ว มีสัตว์สองสหาย คือ ราชสีห์และเสือโคร่ง
 อยู่ด้วยกันในถ้ำแห่งหนึ่ง รวมกันอยู่ในถ้ำแห่งเดียวกัน ครั้นอยู่ต่อมาวันหนึ่ง
 ราชสีห์และเสือโคร่งนั้น ได้เกิดเถียงกันในเรื่องความหนาว ราชสีห์

กล่าวว่า ความหนาวย่อมมีมาในเดือนข้างขึ้น เสือโคร่งกล่าวว่า ความหนาวย่อมมีมาในเวลาเดือนข้างแรม เมื่อไม่ตกลงกันได้ จึงพากันไปถามฤๅษีรูปหนึ่ง ฤๅษีรูปนั้นจึงตอบว่า

กาเพ วา ยถิ วา ชุนเห
วาชานิ หิ สัตานิ

ยถา วายติ มาลูลो
อุโภตถมปาราชิตา

แปลว่า ความหนาวจะกำหนดลงแน่ว่า มีมาในข้างขึ้นหรือข้างแรมนั้นไม่ได้ เมื่อใดลมพัดมาแต่ทิศต่าง ๆ ความหนาวก็ย่อมมีมาเมื่อนั้น เพราะว่าความหนาวมีลมเป็นต้นเหตุ เชotlandสองเป็นผู้ผลิตด้วยกันทั้งนั้น ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระธรรมิกราชได้ทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เวลาจบอริยสัจลง ภิกษุ ๒ รูปนั้นก็สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วองค์สมเด็จพระทศพลได้ทรงประชุมชาดกว่า ราชสีห์ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระชนพะในบัดนี้ เสือโคร่งได้มาเกิดเป็นพระกาฬะ ส่วนฤๅษี คือ เราตถาคตเอง ดังนี้ ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ต้นเหตุแห่งความหนาว คือลม เมื่อลมพัดมาเวลาใด ความหนาวหรือความเย็นก็มีมาในเวลา นั้น อันนี้ว่าด้วยความหนาวหรือความเย็นในฤดูร้อนฤดูฝน ไม่ใช่หมายความว่าความหนาวในฤดูหนาว ส่วนในฤดูหนาวนั้นจะมีลมพัดมาหรือไม่ก็ตาม ก็ย่อมมีความหนาวเป็นธรรมดา ด้วยประการฉะนี้

ในมตกถิตกชาดกที่ ๘ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ทรงปรารภเรื่องมตกถิตแล้วทรงแสดงเรื่องชาดกที่มีเรื่องราวว่า ในครั้งนั้น เมื่อภิกษุทั้งหลายได้เห็นพวกคนฆ่าสัตว์ทำบุญให้แก่มุญจาทิตายไป จึงไปกราบทูลเล่าถวายแด่สมเด็จพระบรมศาสดา แล้วทูลถามว่า พวกนั้นจะได้ผลานิสงส์หรือไม่ประการใด พระองค์ตรัสตอบว่า พวกนั้นไม่ได้ผลานิสงส์เลย เรื่องนั้นบันทึกทั้งหลายในปางก่อนได้แสดงไว้แล้ว แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินิยอยู่ในกรุงพาราณสี มีพราหมณ์ผู้หนึ่งเป็นทศปาโมกข์อาจารย์ ได้สั่งให้ศิษย์บริวารไปจับแกะตัวหนึ่งมาฆ่าเพื่อจะทำบุญให้แก่มุญจาทิตายไป แกะตัวนั้นได้หัวเราะและร้องไห้ เมื่อพวกศิษย์ของทศปา-

ปาโมกข์อาจารย์ได้ถามว่า เหตุไรจึงหัวเราะและร้องไห้เช่นนั้น แกะนั้นตอบว่า เมื่ออยากจะร้องพาข้าพเจ้าไปสู่สำนักท่านทิสปาโมกข์เกิด ข้าพเจ้าจึงจับบอกให้ทราบ พวกศิษย์ได้นำแกะตัวนั้นไปหาอาจารย์ เล่าเรื่องให้อาจารย์ฟังแล้ว อาจารย์มีความสอเคล็ดสงสัยจึงได้ถามว่า คุณก่อนแกะเหตุไรจึงหัวเราะแล้วร้องไห้ มีอาการวิปริตผิดไปกว่าแกะทั้งหลายอื่น ๆ แกะจึงตอบว่า เมื่อก่อนข้าพเจ้าได้เกิดเป็นทิสปาโมกข์อาจารย์เหมือนกับตัวท่านนี้ ได้ฆ่าแกะตัวหนึ่งทำบุญให้หมู่ญาติที่ตายไป ต่อจากชาตินั้นมา ข้าพเจ้าได้ถูกตัดศีรษะถึง ๔๕๕ ชาติแล้ว จะเป็น ๕๐๐ ชาติกับทั้งชาตินี้ แล้วข้าพเจ้าจะสิ้นบาปกรรมที่ฆ่าแกะตัวนั้น เมื่อข้าพเจ้าระลึกชาติได้อย่างนี้ ข้าพเจ้าจึงหัวเราะด้วยความดีใจว่า จะพ้นจากบาปกรรมแล้ว ที่ข้าพเจ้าร้องไห้เช่นนั้น เพราะมีความสงสารท่านที่จะต้องได้รับบาปกรรมเหมือนข้าพเจ้า เมื่อทิสปาโมกข์อาจารย์ได้ฟังดังนั้น ก็เกิดสลดใจ และเกรงกลัวบาปกรรม จึงตกลงใจว่า จะไม่ฆ่าสัตว์แกะเป็นอันขาด จึงประกาศออกไปด้วยเสียงอันดังว่า แกะเอ๋ยเจ้าจงเบาใจเถิด เราจะไม่ฆ่าเจ้าเป็นอันขาด แกะนั้นจึงตอบว่า ท่านจะฆ่าข้าพเจ้าหรือไม่ก็ตาม ข้าพเจ้าก็จะไม่พ้นจากความตายในวันนั้นเป็นแน่ พราหมณ์ทิสปาโมกข์จึงกล่าวว่า เราจะคอยระมัดระวังเจ้าไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดทำอันตรายเจ้า แล้วก็ปล่อยแกะนั้นไป เมื่อแกะนั้นเดินไปทางใด พราหมณ์ทิสปาโมกข์ก็พาพวกศิษย์เดินตามไป เพื่อระวังภัย อันจักมีแก่แกะ พอเดินไปไม่ช้า แกะตัวนั้นก็ได้บินบ้ายขึ้นไปกินใบไม้ที่สีลาก่อนหนึ่ง ด้วยบาปกรรมที่แกะตัวนั้นได้กระทำไว้ในปางก่อน ก็เมื่อญอสน์บาดฟาดลงมาถูกศีรษะแกะตัวนั้นให้ขาดลงไปทันที คนทั้งหลายซึ่งประชุมกันอยู่ในที่นั้น ต่างก็เกิดความสลดใจ มีเทพยเจ้าองค์หนึ่งซึ่งสิงสถิตย์ในไม้ต้นหนึ่ง ได้แสดงตนให้ปรากฏด้วยเทวานุภาพ นั่งแสดงธรรมอยู่บนอากาศด้วยบทพระคาถา

เอว.น.เจ สด.ตา ขา.เน.ย.ย. หุ.ก.ข.ย. ชาติ.สม.ภ.โว

น ปา.โณ ปา.ณ.น. หณ.ณ. ปา.ณ.ชาติ. หิ. โส.จ.ติ

แปลว่า คนทั้งหลายที่รู้ว่าการเกิดเป็นทุกข์ ก็ไม่ควรฆ่าสัตว์ เพราะ

เหตุว่า การฆ่าสัตว์ย่อมทำให้ได้รับความทุกข์โศกตลอดกาลนาน ดังนั้น
เมื่อกันทั้งหลายได้ฟังซึ่งการแสดงธรรมของเทพยดานั้น ดันแล้ว ก็พากัน
สะดุ้งหวาดหวั่นตอบาปกรรม แล้วพากันงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตั้งแต่วัน
นั้นไปตลอดกาลนาน

ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีต
จบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พุทธเทพยดาในครั้งนั้น คือ เราตถาคต
ในบัดนี้ ดังนี้ ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า การฆ่าสัตว์ทำบุญ ย่อมไม่มี
ประโยชน์เลย มีแต่ให้โทษแก่ผู้ทำอย่างเดียว ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
จงจำไว้เถิดว่า การฆ่าสัตว์ทำบุญ หรือฆ่าสัตว์มาบริโภคเป็นอาหาร หรือ
ฆ่าไปขายเอากำไรก็ดี ย่อมให้โทษสันกาลนานทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในอาชาจิตกัตตชาดกที่ ๘ ว่า ครั้งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทับ
อยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ได้ทรงปรารภการเช่นสรวงเทพยดาให้เป็นต้นเหตุ
แล้วจึงทรงแสดงชาดกเรื่องนั้นให้เป็นผล มีเรื่องรวมน่าว่า ในคราวนั้น พ่อ
ค้าทั้งหลายจะพากันไปค้าขาย ได้ฆ่าสัตว์บวงสรวงเทพยดาว่า ขอให้พวก
ข้าพเจ้าไปค้าขายมีกำไร ครั้นไปค้าขายกลับมาโดยสวัสดิ์แล้ว ก็เข้าใจว่า
เป็นด้วยอานุภาพเทพยดา จึงพร้อมกันฆ่าสัตว์เพื่อจะไปแก้บน เมื่อภิกษุ
ทั้งหลายได้เห็นดังนั้น จึงพร้อมกันไปทูลถามสมเด็จพระพุทธเจ้าว่า คน
เหล่านั้นจะได้ประโยชน์เป็นประการใด พระองค์จึงตรัสตอบว่า ประโยชน์
อันใดจะได้แก่พวกนั้นด้วยการฆ่าสัตว์บวงสรวงเทพยดานั้นหาไม่ได้ แล้ว
พระองค์ได้ทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วง
แล้วมา มีกฤณพญานกอยู่ในแขวงกรุงพาราณสี ได้บนเทพยดาที่สิงอยู่
บนต้นไทรใกล้ประตูบ้านของตนว่า ข้าพเจ้าจะมีที่ไป ขออย่าให้ข้าพเจ้า
มีภัยอันตรายสิ่งใดจนกลับมา ถ้าได้สมปรารถนาแล้ว ข้าพเจ้าจะฆ่า
สัตว์มาบวงสรวงท่าน ครั้นกฤณพญานกได้สมปรารถนาแล้ว ก็ไปนิโคณ
ต้นไทรด้วยตั้งใจจะฆ่าสัตว์บวงสรวงเทพยดานั้น เพื่อให้พ้นจากความ
บนบาน ฝ่ายเทพยดาที่สิงอยู่ที่ต้นไทรนั้นก็แสดงกายให้ปรากฏ แล้ว
แสดงธรรมด้วยพระคาถาว่า

สเจ มณเฑ เปจจ มณเฑ มุจจมาโน หิ พชณสิ
น เหว ฐรา มุจจนติ มุตติ พาลสส พนชนิ

แปลว่า ถ้าบุคคลจะเปลื้องตนให้พ้นจากปฏิกูลาณ จงละบาปกรรม
มีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเสีย เมื่อละไปจากโลกนี้แล้ว จึ่งจะพ้นจากทุกข์ใน
โลกหน้า เมื่อบุคคลเปลื้องตนอยู่ด้วยการฆ่าสัตว์ดังนี้ ก็กลับจะติดหนัก
เข้าทุกที ผู้มีปัญญาหาได้เปลื้องตนด้วยอาการอย่างนี้ไม่ การเปลื้องตน
ด้วยอาการอย่างนี้ เป็นคติของคนพาล ดังนี้ คำสอนของเทพยดาซึ่งที่แปล
มาแล้วนี้ ทำให้คนทั้งหลายละบาปไว้เพื่อกุศลอุสสนกาลนาน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาซึ่งเรื่องอดีต
นอบลงแล้ว จึ่งทรงประชุมชาดกว่า พุทฺธเทวดาในครั้งนั้น คือ เราตถาคต
ในบัดนี้ จบชาดกนี้แต่เพียงเท่านั้น ในชาดกนี้ให้เห็นว่า การฆ่าสัตว์
บวงสรวงเทพยดา ข้อมไม่มีคุณานุคุณบุญกุศลผลความชอบแก่ผู้ประกอบ
แม้แต่อย่างหนึ่งอย่างใด มีแต่จะกลับให้โทษแก่ผู้ประกอบฝ่ายเดียว ด้วย
ประการฉะนี้ โดยเหตุนี้ ผู้มีปัญญาทั้งหลายจึงไม่นิยมการเซ่นสรวงบูชา
ซึ่งเทพยดาอารักษ์ด้วยการฆ่าสัตว์ทำพิธีกรรม จึ่งจะผลกรรมแก่เทพยดา
อารักษ์ก็ทำโดยวิธีอื่น เป็นต้นว่า ผลกรรมด้วยดอกไม้ธูปเทียน หรือถวาย
ทานแก่ภิกษุสามเณร แล้วอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้ อันจัดเป็นเทวดาผล
ซึ่งหาโทษมิได้ เป็นการบวงสรวงเทพยดา ที่ถูกต้องตามคำสั่งสอนแห่ง
สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้า เหมือนอย่างพุทธศาสนิกชนบางคน
ได้ทำในประเทศของเราเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ในพป่านชาดกที่ ๑๐ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปใน
ประเทศโกศล บรรลุถึงบ้านตำบลหนึ่ง ซึ่งเรียกว่านพป่านคาม ประทับ
อยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ใกล้สระโบกขรณีอันมีนามว่านพป่านคาม ทรง
พระปรารภไม้อ้อเป็นต้นเหตุ แล้วทรงแสดงชาดกให้เป็นผล มีเนื้อความ
เป็นอนสนธิสืบต่อไปว่า ในครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายพากันลงไปอาบน้ำใน
สระโบกขรณีนั่นแล้ว ได้ใช้สามเณรไปเอาไม้อ้อมาหลายลำ เพื่อจะเอามา
ทำกลองเข้มน เมื่อได้เห็นไม้อ้อนั้นกลวงหมดทุกลำ ไม่มีลำใดจะมีข้อ

จึงกราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า เหตุใดไม้้อเหล่านีจึงไม่มีข้อเหมือน
ไม้้ออื่น ๆ สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า เป็นเพราะเราตถาคตได้
อธิษฐานไว้แต่ปางก่อน ครั้นตรัสดังนี้แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ในครั้งก่อนทณเป็นบาทมีสระโบกขรณน้อย มีผเส
นารักษาสระโบกขรณนั้น ไม่ว่าคนหรือสัตว์ที่ลงไปในสระโบกขรณนั้น
แล้ว ผเสนั้นก็จะจับกินเป็นอาหารสิ้น ในกาลครั้งหนึ่ง มีวานรอยู่ฝูงหนึ่ง
มีมากถึง ๘ หมื่นตัว วานรที่เป็นนายฝูงมีรูปร่างใหญ่เท่าลูกมะม่วง วานรที่
เป็นนายฝูงนั้นได้สั่งแก่พวกบริวารว่า ชรรดาในป่าใหญ่ย่อมมีต้นไม้ที่เป็น
พิษ สระโบกขรณที่เกิดขึ้น ก็มักมีผเสน่าหวงแค้น เมื่อพวกเธอพบปะ
ผลไม้ที่ยังไม่เคยกิน หรือสระโบกขรณที่ยังไม่เคยลง จึงบอกให้เราทราบ
โดยตรงเสียก่อน แล้วจึงค่อยผ่อนผันกิน และผ่อนผันลงต่อภายหลัง
เมื่อสั่งดังนี้แล้ว ก็พาบริวารเที่ยวมาถึงสถานนั้น เมื่อฝูงบริวารได้มาถึงสระ
โบกขรณ ก็พากันคอยนายฝูงอยู่ ไม่กล้าจะลงไปกินและไปอาบ เมื่อวานร
นายฝูงมาถึงจึงได้ถามว่า เหตุไรพวกเจ้าจึงยังไม่ลงไปสู่สระโบกขรณ
เมื่อพวกบริวารตอบว่า ยังคอยท่านอยู่ วานรนายฝูงนั้นจึงตอบว่า เป็นการดี
ทีเดียว แล้วจึงเที่ยวตรวจดูรอบ ๆ สระ ก็เห็นแต่รอยเท้าของคนและสัตว์ที่
ลงไป หากได้มีรอยเท้ากลับขึ้นจากสระนั้นไม่ จึงบอกแก่บริวารว่า สระนี้มี
ผเสน่าหวงแค้นอยู่ ที่เจ้าทั้งหลายไม่จรรจงลงไปเป็นการดีหาน้อยไม่ ใน
ขณะนั้น ผเสนั้นพาเผ่าสรู่ว่าพวกวานรไม่ลงไปในสระนั้น จึงจำแลง
เพศน่าเกลียดน่ากลัวให้ปรากฏแก่วานรทั้งหลาย คือ ทำให้ดีต้องเขี้ยวหน้า
เหลือง มือแดง เท้าแดง แหวกหน้าโผล่ขึ้นมาถามฝูงวานรว่า เหตุไรพวก
เจ้าจึงนั่งเฉยอยู่อย่างนี้เล่า จึงพากันลงไปในสระดื่มน้ำให้สราญใจเกิด
วานรที่เป็นนายฝูงจึงถามว่า ท่านเป็นผเสนี้อยู่ในสระนี้หรือ เมื่อผเส
ตอบว่า เออ ข้าพเจ้าเป็นผเสนี้อยู่ในสระนี้แหละ จึงถามว่า คนและสัตว์
ที่ลงไปในสระนี้แล้ว ท่านอาจจับกินเป็นอาหารหรือ เออ ข้าพเจ้าอาจจับกิน
โดยที่สุดแม้แต่หม่นกที่ตกลงในสระนี้แล้ว เราก็จับกินสนิททั้งนั้น ถึง
พวกท่าน ถ้าลงไปในสระนี้แล้ว เราก็จะจับกินเหมือนกัน พญาวานรจึง

กล่าวว่า พวกเราจะไม่ยอมให้ท่านจับกินเล่นเลย ผู้เสอนำจึงถามว่า พวกท่านจะค้ำน้ำในสระของเราหรือไม่ พญาวานรตอบว่าค้ำ แต่จะไม่ให้ท่านจับพวกเรากินได้ดังใจหวัง คือ เรากับบริวารจักถือเอาไม้้อั่วตัวละลำ ๆ ค้ำน้ำในสระของท่านมาค้ำตามประสงค์ จะไม่ลงไปในสระของท่านเป็นอันขาด ครั้นพญาวานรกล่าวดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

ทิสฺวา ปหมนุคฺคินฺณํ ทิสฺวา โน ตฺวิตํ ปทํ

นเพน วาริ ปิวิสุสาม เนว มํ ตฺวํ วิสุสฺสสิ

แปลความว่า เมื่อพญาวานรเห็นแต่รอยเท้าลงไปไม่เห็นรอยขึ้น จึงกล่าวกับผู้เสอนำว่า พวกเราจะค้ำน้ำด้วยไม้้อั่ว ท่านก็จับเรากับบริวารกินไม่ได้ดังประสงค์ ดังนี้ ครั้นพญาวานรกล่าวดังนี้แล้ว ก็ให้บริวารไปนำไม้้อั่วลำหนึ่งมาก่อน แล้วนึกถึงบารมีที่ได้สะสมมา ตั้งสัตยาธิษฐานเบาลงไปในปล่องไม้้อั่ว ไม้้อั่วก็กลวงตลอดปลาย ไม่มีข้ออันใดอันหนึ่ง แล้วพญาวานรก็ส่งไม้ลำนั้นให้แก่บริวาร แล้วให้บริวารตัวอื่นไปนำไม้้อั่วมาให้เบาอีก เมื่อเห็นว่าเวลาจะไม่เพียงพอ จึงอธิษฐานรวมกันทีเดียวว่า ขอให้ไม้้อั่วบรรดาที่เกิดอบรมสระนั้น จะมีปล่องทะลุตลอดยอดเกิด พอสนกำอธิษฐานลง ไม้้อั่วทั้งดงที่อบรมสระนั้นก็ปล่องทะลุหมดทุกลำ ตั้งแต่วันนั้นมาจนกระทั่งวันเน ซึ่งเป็นเวลาานอย่ตลอดกาลปาวสาน ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงแสดงเรื่องในอดีตกาลดังนั้นจบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกยกตัวเรื่องมาแสดงให้แจ่มแจ้งต่อไปว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้เสอนำในครั้งนั้น ครั้นต่อมาได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ ถึงบริวารทั้งหลาย ได้มาเกิดเป็นพทชบริษัท ส่วนพญาวานรนั้นได้มาเกิดเป็นเรวตถาคคในบัดนี้ จบชาดกที่ ๑๐ เพียงเท่านั้น ในชาดกที่ ๑๐ นี้ พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ว่า สิ่งที่น่าอัศจรรย์ซึ่งคงอยู่ชั่วกัลป์หนึ่งนั้นมีอยู่ ๔ ประการ คือ รูปกระต่ายในวงพระจันทร์ ๑ ป่าที่พญานกค่อมอธิษฐานไม่ให้ไฟไหม้ ๑ ที่อยู่ของนายช่างหม้อ ครึ่งศาสนาพะกัสสป ๑ ไม้้อั่วที่เกิดอบรมสระโบกขรณี ซึ่งมีปล่องเดียวตลอดยอด อันมีอยู่ในสระโบกขรณี ใกล้บ้านนพปानคามในประเทศโกศล ๑ ของทั้ง ๔ อย่างนี้

เรียกว่า กัมปนีฏฐิปาฏิหาริย์ แปลว่า สิ่งที่น่าอัศจรรย์ประจำกลับ ดังนั้น
ตามที่แสดงมาแล้ว ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๓ จนจบกัณฑ์ที่ ๕ นี้ เป็นอันจบชาดก
ที่ยกขึ้นกล่าวไว้ในสัลวรรค ทั้ง ๑๐ ชาดกเพียงเท่านั้น.

เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕

กัมปนีฏฐิปาฏิหาริย์ มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกรุงฉวรรคเป็นต้น

ฌาตเมตฺถิ กรุงฉสฺส ยํ ตวํ เสปนฺณิ เสขยฺสิ
อณฺณํ เสปนฺณิ คจฺฉามิ น เม เต รุจฺเจเต ผลนฺติ
อิทํ สตุถา เวพฺพเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคิตารนัย
ในกัมปนีฏฐิปาฏิหาริย์ มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๕ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึง
ที่ ๕ อันมีในกรุงฉวรรค แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป ตามวาระพระบาลี โดย
สมควรแก่เวลา

คำเนนความในชาดกที่ ๑ ซึ่งมีในวรรณนี้เรียกว่ากรุงฉมิกชาดก องค์
สมเด็จพระบรมนาถ ทรงแสดงในเวลาที่พระองค์เสด็จอยู่ในพระเวฬุวัน
วิหาร กรุงราชคฤห์ เพราะทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นเหตุ มีเนื้อความ
ในบัดนี้ว่า ครึ่งหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันในโรงธรรมสภา
ถึงเรื่องพระเทวทัตว่า พระเทวทัต ได้ใช้ให้พวกนายขมังธนูไปพยายามยิง
สมเด็จพระบรมครูเจ้า ก็ไม่สำเร็จดังประสงค์ ครั้นต่อมาวาระที่ ๒ พระ
เทวทัตขึ้นไปส่ายอวดกู่เขา กลังศิลาลงมาหวังจะให้ทัตองค์สมเด็จพระบรม
ศาสดา แต่ก็ไม่สำเร็จดังเจตนา ต่อมาครั้งที่ ๓ พระเทวทัตได้ขอให้พระ

เจ้าอชาตศัตรูปล่อยช้างข้ามแม่น้ำชื่อว่าชนปาละกะ เพื่อจะให้แห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ช้างข้ามแม่น้ำแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใสในสมเด็จพระพุทธรองค์ หมอบลงแทบพระบาททั้งคฤหาสน์แห่งสมเด็จพระประทับแล้ว แล้วก็คลาแคล้วนิวัตนาการกลับไปสถานที่อยู่ของตนตามเดิม เมื่อพระเทวทัตพยายามจะปลงพระชนมชีพแห่งสมเด็จพระพุทธรองค์เจ้า ด้วยอบายทั้ง ๓ นั้น ไม่สำเร็จถึงความประสงค์แล้ว พระเทวทัตก็หมัดหนทางที่จะพยายามต่อไปอีก เพราะเหตุว่าความชั่วร้ายของพระเทวทัตทั้ง ๓ ประการนั้น ปราภฏ ออฉาวไปในทั้งปวง พระเจ้าอชาตศัตรูก็ไม่สามารถจะไปหาพระเทวทัตได้อีก เมื่อพระเทวทัตหมดหวัง จึงพาบริวารไปอาศัยอยู่ในป่า ต่อมาเกิดอาพาธป่วยหนักอยู่ถึง ๕ เดือน ในที่สุดก็ถูกแผ่นดินสูบลงไปสวดยทุกขเวทนาอยู่ในอเวจีมหานรก เมื่อภิกษุทั้งหลายสนทนากันอยู่อย่างนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสร็จไปสู่ธรรมสภา ประทับบนอาสนะอันประเสริฐแล้ว ครัสว่า ตัก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตพยายามประทุษร้ายเรา แต่ไม่สำเร็จในชาตินี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในชาติก่อนก็เหมือนกัน แล้วสมเด็จพระสัมพันธยูเจ้าจึงทรงแสดงซึ่งเรื่องในอดีตกาลว่า ตัก่อนภิกษุทั้งหลาย ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพรานบางคนหนึ่ง ได้เที่ยวขจัดหางอยู่ตามต้นไม้ แทะซึ่งหม่นเนื้อทั้งหลายในเวลาต้นไม้ทรงดอกออกผล ครั้นต่อมาพรานบ้านั้นได้ไปขจัดหางอยู่ตามมะลัน คอยแทงฝูงกวางอันไปกินผลมะลันต้นนั้น ครั้นนมกวางตัวหนึ่งได้ไปกินมะลันนั้นโดยประสงค์ที่จะกินผลมะลันอันหล่นลงมา กวางนั้น เป็นสัตว์ที่มีบุญญารอบคอบ ไม่คว้นเข้าไปในร่มมะลันเหมือนกวางอื่น ๆ ได้ยินคอยสังเกตเหตุการณ์อยู่แต่ไกลว่า เห็นต้นไม้จะมีอันตรายหรือไม่ประการใด เมื่อนายพรานไม่เห็นกวางเข้าไปภายในร่มมะลันดังนั้น จึงโยนผลมะลันลงไปให้ตกตรงหน้ากวาง กวางจึงเฉลียวใจว่า เหตุไรหนอผลมะลันจึงหล่นลงใกล้ต้นเช่นนั้น เมื่อพิจารณาไปก็เห็นว่าพรานขจัดหางอยู่ข้างบน จึงทำเป็นไม่รำกั แกล้งกล่าวออกไปด้วยพระคาถาว่า “นายแม่ดี กรุงคสุส” เป็นอาทิ ซึ่งยกขึ้น

ไว้ในเบื้องต้นนั้นแล้ว แปลว่า ดูก่อนไม้มะลิ้น การที่เจ้าทั้งผลมะลิ้นมา
ล่อลวงเราเช่นนั้น เราจักเล่ห์ของเจ้าแล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ชอบกิน
ผลของเจ้า เราจักไปหาผลมะลิ้นในที่อื่นต่อไป กล่าวคังนั้นแล้วก็บ้ายหน้า
กลับไป นายพรานก็ได้ซัดหอกตามลงไปแล้วกล่าวว่า ไปเถิดเจ้า ทนข้า
ปลาตเจ้า ว่าแล้วก็กลับไป กวางจึงตอบว่า ถึงเถิงปลาตข้าในเวลาวันนั้น เอิ้ง
ก็จะไม่ปลาตนรกดต่อไปในข้างหน้า เพราะเอื้องทำบาปกรรมด้วยการฆ่าเนื้อ
มาเป็นอันมากแล้ว ครั้นกล่าวคังนั้นแล้วก็หนีไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อ
นายพรานตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ไปทนทุกข์อยู่ในนรกตลอดกาลนาน
ครั้นต่อมาในปัจจุบันกาลนี้ ได้เกิดมาเป็นพระเทวทัต ส่วนกวางนั้น ได้
อุบัติมาเป็นเรตถาคตในบัดนี้ จบชาตกที่ ๑ อันมีในกรุงฉวรกเพียงเท่านั้น

ในชาตกนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า การทำบาป
ถึงแม้จะไม่ได้รับโทษในปัจจุบัน ก็ต้องได้รับในอนาคตเป็นเที่ยงแท้ ผู้ทำ
บาปแล้ว จะไม่ได้รับโทษในโลกนี้หรือโลกหน้า เป็นอันหาไม่ได้ จะอยู่ใน
สถานที่ใดก็ไม่พ้นจากผลแห่งบาปกรรม ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๒ รองลงไปได้นามว่ากุกกรุงชาตก ซึ่งสมเด็จพระบรมนายก
เมื่อเสด็จอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการที่พระองค์ทรงสงเคราะห์
หมู่ญาติให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาตกนี้เพื่อให้แจ่มแจ้งแก่เทพยดา
มนุษย์ทั้งหลายว่า พระองค์มิได้สงเคราะห์หมู่ญาติแต่เพียงปัจจุบันชาตินี้
เท่านั้น ถึงในกาลก่อนพระองค์ก็ได้ทรงสงเคราะห์มาแล้วเหมือนกัน จึงได้
ทรงแสดงชาตกเรื่องนี้ มีเนื้อความว่า ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่าน
ราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีมหานคร มีสุนัขเป็นอันมากอาศัยอยู่ในป่า
ช้าใหญ่แห่งหนึ่ง ใกล้กรุงพาราณสี สุนัขนั้นมีสุนัขนายฝูงเป็นผู้นำครอง
ครันอยู่มาในเวลาวันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จกลับจากพระราช-
อุทยานด้วยขบวนรถแล้ว เจ้าหน้าทีทั้งหลายได้พักรถพระที่นั่งไว้นอกโรง
ราชรถ ในเวลาฝนตกกลางคืน หันหันมาบริดสาขามอันมีในรถพระ
ที่นั่งนั้น ก็เปียกชุ่มด้วยน้ำฝน ในเวลากลางคืนฝูงสุนัขในพระราชวังก็พา
กันไปกินหนังที่หุ้มรถ และหนังสาขบริดสาขาม อันมีในรถนั้นจนหมดสิ้น

ในเวลารุ่งเช้า พวกเจ้าพนักงานได้วิ่งขึ้นไปกราบทูลจอมภูมิบาลพรหมทัตว่า พระพุทธเจ้าข้า เมื่อคนนั้นสุนัขทั้งหลายพากันกัดกินหนังหุ้มรถตลอดถึงสาย รัศทายาม อันมีในรถพระที่นั่งซึ่งจอดไว้ที่หน้าพระลานชัย ขอพระองค์ ได้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเกิด เมื่อพระเจ้าพรหมทัตได้ทรง สดับก็ทรงโหม่นสخطเคือง ทรงโปรดให้ประกาศทราบทั่วกันทั้งพระนคร พาราณสีว่า นับแต่วันนี้ไปเมื่อผู้ใดพบปะสุนัขในที่ไหน จงฆ่าเสียให้สิ้น คนทั้งหลายได้ยินดังนั้นก็พากันฆ่าสุนัขในที่ทั่วไป ฟ่งสุนัขในป่าช้านั้นก็ถูก ฆ่าเป็นอันมาก สุนัขนายฝูงซึ่งปกครองฝูงสุนัขอยู่ในป่าช้าใหญ่ นั้น เมื่อ เห็นบริวารของตนถูกฆ่าลงมากมาขนาดนั้น ก็สืบสวนว่าเหตุผลเป็นประการ ใด เมื่อทราบว่าเพราะมีสุนัขกัดกินหนังหุ้มรถของพระเจ้าแผ่นดินเป็นต้น เหตุ สุนัขนายฝูงนั้นจึงคิดว่า ความผิดอันนี้มิได้มีแก่สุนัขเหล่านั้น นอก จากสุนัขในพระราชวัง แล้วสืบสวนทราบว่าสุนัขในพระราชวังมิได้ถูกฆ่า เลยสักตัวเดียว ครั้นแล้วจึงคิดต่อไปว่า นอกจากเราแล้วใครจะยอมไม่ มีใครจะเป็นแพ่งแก่สุนัขทั้งหลายได้ จำเราจะต้องไปเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว ให้จงได้ แล้วจึงนึกถึงบารมีที่ได้อบรมมาในปางก่อน ตั้งเมตตาไว้ในคน และสัตว์ทั้งหลายทุกถ้วนหน้า อธิษฐานไว้ว่า ขออย่าให้มนุษย์ผู้ใดทำ อันตรายแก่ข้าพเจ้าได้เลยเป็นอันขาด แล้วก็ออกจากป่าช้าเข้าไปสู่ราชธานี เมื่อคนทั้งหลายแลเห็นก็มีแต่เมตตากฤณา ไม่มีผู้ใดจะฆ่าตีสุนัขนั้น จน กระทั่งสุนัขนั้นเข้าไปถึงในพระราชวัง วิ่งผ่านหมู่อำมาตย์เข้าไปนอนอยู่ใต้ ราชบัลลังก์แห่งพระเจ้าพรหมทัต ในท้องพระโรงราชวินิจฉัย ในขณะที่ พระเจ้าพรหมทัตเสด็จออกจากหมู่อำมาตย์ ครั้นสุนัขนั้นนอนพักอยู่ สักครู่หนึ่งแล้ว จึงออกมากราบทูลพระเจ้าพรหมทัตว่า พระพุทธเจ้าข้า ได้ยินว่า พระองค์โปรดให้ฆ่าสุนัขทั้งหลายจริงหรือประการใด เมื่อพระเจ้า พรหมทัตตอบว่า จริง จึงทูลถามถึงเหตุการณ์ เมื่อจอมภูมิบาลทรงชี้แจง ให้ทรงทราบ จึงกราบทูลขึ้นว่า สุนัขที่กัดกินหนังนั้นพระองค์รู้จักตัวหรือไม่ เมื่อตรัสตอบว่า ไม่รู้จัก จึงทูลถามว่า พระองค์โปรดให้ฆ่าสุนัขทั้งหมด หรือ หรือสุนัขที่ไม่ถูกฆ่ามียอยู่ เมื่อตรัสว่า มียอยู่ คือหมู่สุนัขในพระราชวัง

จึงทูลถามว่า ถ้าอย่างนั้นพระองค์ก็ไม่ทรงตั้งอยู่ในยถากรรม เพราะพระองค์
ไม่ทรงรู้จักสุนัขที่เป็นขโมย ๑ ไม่ได้โปรดให้ฆ่าสุนัขทั้งหมด ๑ สุนัข
เหล่านี้ที่ไม่มีเจ้าของโปรดให้ฆ่าแต่สุนัขเหล่านั้น ส่วนสุนัขที่มีเจ้าของหา
ได้ถูกฆ่าไม่ กระหม่อมฉันขอรับรองว่านอกจากสุนัขในพระราชวังแล้วไม่มี
สุนัขเหล่านี้จะเข้ามากัดกินหนังหุ้มรถพระที่นั่งได้เลย เมื่อพระเจ้าพาราณสี
ได้ทรงสดับคำของพญาสุนัขนั้น ก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงตรัสถามว่า เจ้าจะ
ทำให้เราเห็นได้หรือไม่ว่าฝูงสุนัขในพระราชวังนั้นแหละเป็นขโมย กราบ
ทูลว่า ได้ แล้วทูลให้นำน้ำมันเปรียบกับหญ้ามาหน่อหนึ่ง ให้ขยำหญ้า
ลงในน้ำมันเปรียบกรอกปากสุนัขทั้งหลายในพระราชวัง สุนัขเหล่านั้นก็
อาเจียนออกมาล้วนมีแต่หนังเป็นประจักษ์พยาน แล้วสมเด็จพระจอมภูมิบาล
พรหมทัต ก็ทรงพระโสมนัสต่อถ้อยคำแห่งสุนัขนั้นเป็นอันมาก ได้ทรง
ยกราชสมบัติทั้งพระราชทานแก่สุนัขนั้น พร้อมด้วยทรงพระราชทาน
อภัยแก่บรรดาสุนัขทั้งหลาย พญาสุนัขได้ทูลแนะนำให้พระเจ้าพรหมทัตดำรง
รัฐสีมาโดยทศพิธราชธรรม แล้วถวายคืนซึ่งราชสมบัติ แล้วนิวัตนาการ
กลับไปสู่ป่าช้าอันเป็นที่อยู่อาศัยแห่งตน ต่อนั้นมา จอมบพิตรพรหมทัต
ก็โปรดให้ราชบุรุษทั้งหลาย นำพระกระยาหารเหมือนอย่างที่เคย
ไปพระราชทานแก่สุนัขนายฝูงนั้นทุกวัน และให้พระราชทานอาหารธรรมดา
แก่สุนัขทั้งหลาย ที่เป็นบริวาร อยู่จนตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์
โอวาทคำสั่งสอนของสุนัขนายฝูงนั้น ได้มีผู้ประพฤติกตามอยู่ตลอดหมื่นปี

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำมาซึ่งอดีตนิทานดังนั้นแล้ว จึงตรัส
ว่า คุณก่อนนิกขทั้งหลาย เราตถาคตจะได้สงเคราะห์หมู่ญาติแต่ในบัดนี้หา
ไม่ ถึงในกาลปางก่อนก็ได้สงเคราะห์มาแล้วเหมือนกัน มีเรื่องสุนัขเป็น
นิทสน์อุทาหรณ์ คุณก่อนนิกขทั้งหลาย พระเจ้าพรหมทัตในครั้งนั้น ได้มาเกิด
เป็นอานนท์ในครั้งนั้น สุนัขบริวารทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในป่าช้า ได้มาเกิดเป็น
พุทธบริษัท ส่วนสุนัขนายฝูงได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนเอง จบกถุกรชาดก
เพียงเท่านั้น ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อม
ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันहु่มาก แม้แต่เพียงเสวยพระชาติเป็นสัตว์

ศิริจณานก็ทรงทำการอันเป็นประโยชน์ใหญ่ ให้แก่สัตว์จณานทั้งหลาย
ที่เป็นบุญญาติด้วยประการฉะนี้ เหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
ณาคทานณจ สงคโห การสงเคราะห์ญาติเป็นมงคลอันสูงสุด ดังนี้

ในชาคกที่ ๑ ซึ่งมีนามว่าโกชชานียชาคก สมเด็จพระบรมนาภ
ได้ทรงแสดงที่พระเชตะวัน เพราะทรงปรารภเรื่องภิกษุรูปหนึ่งผู้สละความเพียร
ให้เป็นเหตุ มีเรื่องราวว่า ครั้นนั้น สมเด็จพระโลกเชษฐเจ้าโปรดให้หาภิกษุ
ผู้สละความเพียรนั้นเข้ามาเฝ้าแล้วตรัสว่า นันนะภิกษุ นักปราชญ์ทั้งหลายใน
ปางก่อนถึงจะถูกประหารอาการปางตาย ก็ยังไม่วายที่จะพากเพียรพยายาม
ทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จไป ซึ่งเป็นหน้าที่อันไม่สมควร ส่วนตัวเธอซึ่งได้
บรรพชาอุปสมบทในศาสนาของเราตถาคต ซึ่งเป็นศาสนาที่เธอควรจะพาก
เพียรเช่นนั้นแล้ว เหตุไรเธอจึงทอดยเสีย ครั้นตรัสดังนั้นแล้วจึงทรงแสดง
เรื่องอดีตกาลต่อไปในท่ามกลางภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ใน
รัชกาลของพระเจ้าพรหมทัต ซึ่งเกลิงฉวลิยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มหานคร จอมอคิสรภูมินทรราชบิดามีสินธพชาติอาชาไนยตัวประเสริฐอยู่
ตัวหนึ่ง ซึ่งเกิดในโพชประเทศบริบูรณ์ด้วยอาการพิเศษน่าอัศจรรย์ เป็น
อัครมวงคของประชาชนชาวกาลี บริโภคข้าวสาลีอันมีกลิ่นหอมชื่นชอุใจ ที่
เก็บไว้ถ้วน ๓ ปีเป็นกำหนด ประดับด้วยสรรพรสอันเลิศหลายประการ ใน
สุพรรณภาชน์พานทอง อัครมวงคตัวประเสริฐนั้นอยู่ในโรงอันมีภาคพื้น
ประพรมด้วยจตุคันธชาติ ๔ ชนิด เบื้องบนวิจิตรด้วยเครื่องอลังการ มี
เพดานแล้วด้วยผ้ากำพล ห้อยย้อยด้วยดาวทองอันสุกใส มีพวงสกุณธมาลัย
ประดับอร่ามตา ตามประทีปนำหอมอยู่ตลอดทุกเวลา ในคราวนั้น
ท้าวพระยาสามนตราชทั้งหลายล้วนแต่มีความมุ่งหมายจะชิงราชสมบัติ ใน
กาลิกรัฏฐกรุงพาราณสี จึงพร้อมกันกริทาพยุหเสนาขากรมล้อมพระนครไว้
เป็นชนัด แล้วทรงจัดส่งราชสาส์นเข้าไปถึงพระเจ้าพรหมทัตว่า พระองค์จะ
ขอมยกราชสมบัติให้ หรือจะออกชิงชัยประการใด เมื่อท้าวไทพรหมทัต
ทรงทราบพระราชสาส์นดังนั้น จึงเสด็จออกท้องพระโรงคัลรัตนา มีพระราชน
โองการตรัสปรึกษากับมุขอำมาตย์ราชเสนาว่า เราจะทำประการใด ครั้นนั้น

ที่ประชุมทั้งหลาย จึงกราบทูลอวยวชิระอันจะมีชัยในราชสงครามถวายให้
ทรงทราบว่า สมควรจะส่งอำมาตย์ผู้เป็นนายอัสสาจารย์ ให้ออกไปชิงชัยแต่
ผู้เดียวก่อน เพราะนายอัสสาจารย์ผู้หาตัวจับมิได้ในกระบวนยุทธวิธี ท้าว
เธอก็ทรงเห็นด้วย จึงมีพระราชโองการให้นายอัสสาจารย์เข้าเฝ้า แล้ว
ตรัสถามว่า เจ้าจะสามารถออกชิงชัยกับท้าวพระยาสามนตราทั้งหลายได้
หรือไม่ประการใด นายอัสสาจารย์กราบทูลว่า ถ้าข้าพระองค์ได้พญา
อาชาในยัตว์ประเสริฐออกสู้รบแล้ว ย่อมว่าแต่ท้าวสามนตราเพียงเท่านั้น
เลย ถึงกษัตริย์ในชมพูทวีปทั้งสน ก็สามารถจะเอาชนะได้โดยไม่ต้อง
สงสัย จอมนราไทพรหมทัตจึงตรัสอนุญาตตั้งประสงค์ นายอัสสาจารย์
ก็ถวายบังคมลาจากท้องพระโรงรัตนมณี ไปจัดแจงสรรพาวุธพร้อมเสร็จ
แล้วไปเชิญเสด็จพญาอัสวราชว่า ขอพระองค์จงยাত্রาออกสู่สมรภูมิชัย
ต่อยุทธกับสามนตราทั้งหลายในกาลนี้เถิด ครั้นนั้น พญาม้าผู้ประเสริฐ
ด้วยกตัญญู ระลึกถึงคุณูปการแห่งพระเจ้ากรุงพาราณสี และประชาชน
ชาวกาฬี ที่มีแก่ตนมาตลอดกาลนาน จึงระลึกเหตุการณ์ว่า สงครามใน
ครั้งนี้เป็นสงครามอันใหญ่หลวง ประชาชนคนทั้งปวงในกาฬีรัฐ นอก
จากตัวเรานี้แล้วไม่มีผู้ใดจะเอาชนะได้ สมควรที่เราจะสนองพระ
คุณแห่งพระเจ้าพรหมทัต และสงเคราะห์ชาวกาฬีรัฐให้พ้นจากมหาพินาศ
ครั้นพญาอัสวราชดำรงใจแล้ว ก็แสดงอาการให้นายอัสสาจารย์ขึ้นสู่หลัง
แล้วร้องด้วยศัพทสำเนียงอันดังขนถึง ๓ ครั้ง เพื่อจะประกาศความมีชัย
ให้ทราบแก่ประชาชนทั้งหลาย ครั้นแล้วจึงคลาตแคล้วออกจากโรงรัตน
วิ้งออกสู่สนามชัยด้วยกำลังอันว่องไวจดลัมพัต ทำลายค่ายที่ ๑ แดกกระ
จัดกระจายแล้ว นายอัสสาจารย์ก็จับเอากษัตริย์ในค่ายนั้นเข้าไปถวายแก่
สมเด็จพระเจ้าพรหมทัต แล้วออกไปตีค่ายที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ จับ
เอากษัตริย์ในค่ายเหล่านั้นเข้าไปถวายแด่สมเด็จพระเจ้าพรหมทัตอีก ใน
ขณะที่ไปตีค่ายที่ ๖ นั้น พญาม้าได้ถูกอาวุธของข้าศึกบาดเจ็บสาหัส เมื่อวิ้ง
กลับไปถึงประตูพระนครแล้วก็ล้มลงแทบประตูพระนคร นายอัสสาจารย์
ก็แก้เกราะให้หย่อนลงไป เพื่อผ่อนให้พญาม้า ได้ระบายลมหายใจเข้า

ออกได้โดยสะดวกแล้ว นายอัสสาจารย์ปรารถนาจะผูกมัดตัวอ่อนออกซึ่งชัยอก
เมื่อพญาม้าเห็นดังนั้น จึงคำนึงว่า นอกจากเราแล้วย่อมไม่มีม้าตัวใดที่
สามารถจะเอาชนะแก่ข้าศึกได้ ถ้าเราปล่อยให้นายอัสสาจารย์เหิรมม้าตัวอ่อน
ออกสู้รบ ดังนี้ นายอัสสาจารย์ผู้หาตัวเสมอมิได้ในยุทธวิธี ก็จะถึงซึ่ง
ปราชัยสิ้นชีวิต ความพยายามที่เราทำไว้ทั้งสี่นั้นก็หามิประโยชน์อันใดไม่
จำเราจะแข็งใจออกซึ่งชัยอีกครั้งหนึ่ง พญาม้าคำนึงดังนั้นแล้ว จึงบอกให้
นายอัสสาจารย์เตรียมตัวออกรบ นายอัสสาจารย์ก็กระทำตาม ได้ผูกเกราะ
พญาม้าให้มั่นคง แล้วจับอาวุธขึ้นหลัง รับจับพญาม้าออกยังสมรภูมิ
ชัย คำนวณข้าศึกทั้งหลายไปจนทำลายค่ายที่ ๑ แดกกระเจาย จับได้พระยา
สามนตราชนเป็นนายแล้วนำกลับไปเพื่อถวายสมเด็จพระเจ้าพรหมทัต แต่
พอไปถึงประตูพระนคร ก็มอบตัวพระยาสามนตราชนนั้นแด่พระเจ้าพรหม-
ทัต แล้วพญาม้าก็ล้มลง ณ ที่นั้น แต่ยังไม่ถึงตักชัย จอมนราไท
พรหมทัตทรงพระโสมนัสหาประมาณมิได้ ในการที่พญาม้ากับนายอัส-
สาจารย์มีชัยชนะแก่ข้าศึกถึงปานนั้น จึงตรัสพระราชทานความชอบให้แก่
นายอัสสาจารย์กับพญาม้า ส่วนพญาม้าจึงกราบทูลว่า ความชอบอันใด
ที่จะพระราชทานแก่ข้าพระบาท ขอพระองค์จงพระราชทานแก่นาย
อัสสาจารย์ผู้เคยเกิด แล้วกราบทูลถวายโอวาทว่า ขอพระองค์จง
โปรดพระราชทานอภัยให้แก่สามนตราชนทั้ง ๑ พระองค์ โดยให้ทรงถวาย
สัตย์สาบาน แล้วปล่อยไปสู่พระราชฐานตามเดิมเกิด ส่วนพระองค์
เล่าก็จงสถิตอยู่ในทศพิศราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ครั้นพญาม้ากราบทูล
ดังนั้นแล้วก็ถึงมรณกาลไปตามกรรม พระเจ้าพาราณสีโปรดให้ทำศพพญาม้า
อย่างมโหฬารแล้ว พระราชทานยศใหญ่แก่นายอัสสาจารย์กับให้กษัตริย์
ทั้ง ๑ พระนคร กระทำสัตย์สาบานต่อพระองค์ แล้วส่งกลับไปสู่ประเทศ
ของตน ๆ ส่วนพระเจ้าพรหมทัตก็มีพระกมลหฤทัยเต็มไปด้วยทศพิศราช-
ธรรม ทรงบำรุงรัฐราชอาณาจักรของพระองค์อยู่โดยชอบ จนตลอดชนม์ชีพ
ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงอย่างนั้นแล้ว จึง
ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายในปางก่อนได้กระทำความ

เพียรในที่มิใช่หลักแหล่ง ถึงถูกอาวุธสาหัสเช่นนั้นก็ยังไม่สละเสียซึ่งความ
เพียร ส่วนตัวท่านได้บวชในศาสนาอันสมควรพากเพียรอย่างยิ่งเช่นนั้นแล้ว
เหตุไรจึงได้ทอดอภัยเสีย ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป
ครั้นจบอริยสัจลง ก็ทูลผู้สละความเพียรนั้น ก็ได้สำเร็จโสดาปัตติผล
แล้วสมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายพระเจ้า
พรหมทัตในครั้งนั้นได้อุปติมาเป็นอาณนทโนบัติน นายอัสสาจารย์ผู้ชำนาญ
ในยุทธวิธี ได้อุปติมาเป็นสารีบุตร ส่วนพญาม้า ได้อุปติมาเป็นเรเตถาคต
โนบัติน จบโกชชาณิชาดกที่ ๓ แต่เท่านั้น ในชาดกนั้นแสดงซึ่งประเพณี
แห่งนักปราชญ์ทั้งหลายในปางก่อนซึ่งไม่ทิ้งความเพียร แม้ถึงเจ็บจนปาง
ตาย ก็ยังสู้พยงกายลุกขึ้นมาทำกิจการจนสำเร็จ ขอให้พุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย จงจำไว้เป็นแบบฉบับสำหรับตน และสั่งสอนลูกหลานต่อไปด้วย
เพื่อช่วยให้สำเร็จผลซึ่งตนประสงค์ด้วยประการฉะนี้

ในอาชัญญชาดกที่ ๔ ว่า สมัยที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่
ที่พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้สละความเพียรรูปหนึ่งเหมือนใน
กาลหนหลัง แล้วจึงทรงแสดงชาดกนั้นต่อไปว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ใน
อดีตกาลล่วงแล้วมา ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสี มีพระยาสามนตราชทั้ง ๑ พระนคร ได้มาล้อมกรุงพาราณสีเหมือน
กับเรื่องอันมีมาในชาดกก่อน ครั้นนั้นม้านายทหารรถผู้หนึ่งเทียมม้าสินธพ
พี่น้องทั้งคู่เข้าสู่ในราชรถออกไปต่อสู้อริราชศัตรู จับได้พระยาสามนตราช
ทั้ง ๑ พระองค์ ก็พอม้าสินธพผู้พาขากอาวุธของข้าศึก นายสารถกรีบขับมา
มายังประตูพระนคร แก้ม้าสินธพนั้นออกจากรถ ทำเกราะให้หย่อนให้นอน
ตะแคงข้างหนึ่งแล้วปรารถนาจะเทียมม้าตัวอื่นออกรบแทน พญาสินธพเห็นดัง
นั้นก็คำนึงถึงคุณพระรัตนมาแล้วในชาดกที่ ๓ ได้เรียกนายสารถกมากล่าวคาถาว่า

ขทา ขทา ขตุถ ขทา ขตุถ ขตุถ ขทา ขทา

อาชณโณ กรเท เวคิ หายนติ ตตุถ วาพวาติ

แปลว่า ไม่ว่าเมื่อใดเมื่อมีอาชาน์ออกรบ ม้าลาหะย่อมถอยหนี นาย
สารถกได้พยม้าอาชาในขบวนเทียมรถ ออกตีค่ายที่ ๑ ให้แตกทำลายหมด

อภัยภักขีที่ ๑ ได้ แล้วขับรถไปถึงประตูพระนคร จึงแก้ม้าสินธพออก
คัง^๕ มีเนื้อความสืบต่อไปว่า ม้าสินธพนั้นเมื่อนายสารถักเกราะออกแล้วกลง
นอนตะแคงที่ประตูพระนคร ถวายโอวาทแก่บรมภักขีผู้จอมอดิสรแล้ว
ก็ดับจิตไป บรมภักขีก็โปรดให้ทำศพพญาสินธพนั้นอย่างมโหฬาร
พระราชทานบำเพ็ญความชอบแก่นายสารถัก แล้วทรงส่งพระยาสามนตราช
ทั้งหลายกลับไปสู่พระนครของตน ๆ ส่วนจอมมหิคลพรหมทัตก็ทรงปกครอง
กรุงพาราณสีมาโดยยุติธรรม จนตลอดพระชนมชีพของพระองค์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงชาดกนั้นจบลงแล้ว จึงทรงแสดง
อริยสัจข้อต่อไป เวลาจบอริยสัจภิกษุผู้สละความเพียรนั้นก็ได้รับรล^๕พระ
อรหันต์ผล แล้วสมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
สมเด็จพระเจ้าพรหมทัตในครั้งนั้น ได้อุปติมาเป็นเราอนันต์ในบัดนี้ นาย
สารถักได้มาเป็นสารีบุตร ส่วนม้าสินธพอาชาในบัดนั้น ได้มาเป็นเรตถาคค
คัง^๕ จบอาชัญญชาดกที่ ๔ เพียงเท่านั้น ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่านักปราชญ์
ทั้งหลายล้วนแต่ไม่ทิ้งความเพียรเหมือนกับชาดกที่ ๓ ด้วยประการฉะนี้

ในคิณชาดก ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระ
เชศวนารวม กรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นศิษย์แห่งพระธรรม-
เสนทศิสารีบุตรให้เป็นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกนั้นให้เป็นผล มีเรื่อง
ราวว่า พระสารีบุตรเถระเจ้าแนะนำภิกษุรูปนั้น ให้บำเพ็ญสมณธรรมประจำ
อยู่ในถ้ำนักของตนถึง ๕ เดือน ภิกษุรูปนั้นก็ได้สำเร็จมรรคผลถึงโค
พระสารีบุตรเถระเจ้าจึงพาภิกษุรูปนั้นไปเฝ้าพระบรมศาสดา กราบทูลว่า ภิกษุ
รูปนั้นแหละเป็นพทธเวไนยแน่แท้ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดประทานแนะนำ
ภิกษุรูปนี้ต่อไปเถิดพระพทธเจ้าข้า พระพทธองค์ก็ทรงรับภิกษุรูปนั้นไว้
พระองค์ได้ทรงพิจารณาซึ่งอุปนิสัยของภิกษุรูปนั้น ก็เห็นว่าเธอเคยเป็น
บุตรช่างทองมาถึง ๕๐๐ ชาติแล้ว การที่สารีบุตรให้เจริญอุสภกรรมฐาน
ในเวลา ๕ เดือนนั้นย่อมไม่ถูกกับนิสัยของเขา เขาควรจะได้อารมณ์อันงค
งาม จึงจะสำเร็จธรรมอันพิเศษได้ แล้วพระพทธองค์จึงทรงนิรมิตสระ
โมกขรณเต็มไปด้วยบัวทอง ในมุนีพระเชตวันวิหาร ในเวลาเย็นวันนั้นแล้ว

ให้ภิกษุรูปนั้นนั่งคุกเข่าอยู่ในสระนั้น ส่วนพระองค์ได้เสด็จขึ้นสู่พระ
คันธกุฏี เมื่อภิกษุรูปนั้นนั่งคุกเข่าอยู่ก็รำเริงบันเทิงใจ มีใจผ่องใสขึ้น
เป็นลำดับ พระพุทธองค์จึงทรงบันดาลให้ดอกบัวในสระเหี่ยวแห้ง ร่วง
โรยไปตามลำดับ จนภิกษุรูปนั้นจับความไม่เที่ยงแห่งสังขารทั้งปวงได้ แล้ว
พระพุทธองค์จึงทรงเปล่งพระรศมีไป ทำให้ภิกษุรูปนั้นแลเห็นพระองค์
เหมือนประทับนั่งอยู่ในที่เฉพาหน้า แล้วจึงตรัสพระคาถาว่า

อุจฺฉินฺท สันหนตฺตโน

กมุทํ สารทิกว ปาณินา

สนฺติมคฺคเมว พุรุห

นํ พุพฺพานํ สุกเตน เทสิตํ

แปลว่า ดูก่อนภิกษุ เธอจงตัดซึ่งความรักเสีย เหมือนกับบุคคลเด็ด
ก้านดอกบัวให้ขาด แล้วจงพยายามบำเพ็ญข้อปฏิบัติอันจะไปสู่นิพพานที่
เราได้ประกาศไว้ ดังนี้ พอภิกษุรูปนั้นได้ฟังก็ได้สำเร็จอรหัตผล อยู่มา
วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงประชุมสนทนากันว่า พระสารีบุตรไม่รู้จักอุปนิสัย
ของศิษย์ ส่วนสมเด็จพระธรรมสามีสรรเสริญทรงรู้จักอุปนิสัยแห่งเวไนย
ทั้งปวง ได้ทรงแนะนำภิกษุรูปนั้น ให้สำเร็จพระอรหัตได้โดยเร็วพลัน
สมเด็จพระสรรรเพชญ์พุทธเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ว่า
สารีบุตรจะไม่รู้จักอุปนิสัยแห่งศิษย์แต่ในกาลบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในกาล
ก่อนก็เหมือนกัน แล้วจึงทรงแสดงเรื่องในกาลก่อนว่า นายอัสตรผู้เลียง
ม้าพระที่นั่งของพระเจ้าพรหมทัตในกรุงพาราณสี ได้นำม้าพระที่นั่งไปอาบ
น้ำที่ท่าสำหรับพญาม้าเสมอ อยู่มาวันหนึ่ง มีม้าวลาหะ คือ ม้าธรรมดาหลาย
ตัวลงไปอาบน้ำที่ท่านั้น ในเวลาที่นายอัสสาจารย์นำพญาม้าไปยังท่านน
พญาม้าก็ไม่ลงอาบน้ำตามที่เคย นายอัสสาจารย์ไม่รู้จะทำประการใด จึง
นำความไปกราบทูลต่ออนเรนทรสุริยพรหมทัต ท้าวเธอจึงโปรดให้ราชบุโรหิต
ผู้หนึ่งไปพิจารณาดู เมื่อราชบุโรหิตนั้นออกไปพิจารณาดูก็ทราบว่ ม้า
พระที่นั่งรังเกียจว่าม้าสามัญได้ลงอาบน้ำที่นั่น แต่บุโรหิตนั้นไม่บอกนาย
อัสสาจารย์ให้ทราบตามความจริง ได้กล่าวเปรียบเปรยไปในทางอื่นว่า

อนฺณมณฺเฑหิ ติตฺเตหิ

อสุสํ ปาเยหิ สารถิ

อจุจาสนสฺส ปรีโส ปายาสสฺสปี ตปฺปติ

นปลว่า คุณอนนายสารถิ เรอจนนำม้าพระที่นั่งไปอาบนํ้าและคั้นนํ้าทำ
อื่นบ้าง เพราะแม้ว่าข้าวปายาสที่มีรสอร่อย ถ้าคนเราบริโภคอยู่เสมอ ก็
ยังรู้จักเบื่อ ดังนั้น นายสารถิก็กระทำตามคำแนะนำของปุโรหิตนั้น

ครั้นทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า คุณอนภิกษุทั้งหลาย
เมื่อก่อนเราได้รับจักอธยาสัยแห่งสัตว์ทั้งหลาย มีเรื่องนี้เป็นตัวอย่างที่
อ้างให้เห็น แล้วจึงทรงประชุมชาดกว่า ม้าพระที่นั่งในครั้งนั้น ได้มาเกิด
เป็นภิกษุรูปนี้ คนเลี้ยงม้านั้น ได้มาเกิดเป็นสารีบุตร พระเจ้าพรหมทัต
ได้มาเกิดเป็นอานนท์ ส่วนราชปุโรหิต ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตในบัดนี้ จบ
คิตกชาดกที่ ๕ เพียงเท่านั้น ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า คนและสัตว์
ทั้งหลายย่อมมีอธยาสัยต่าง ๆ กัน เมื่อได้อารมณ์ถูกต้องตามอธยาสัยของ
ตนแล้วก็มีความสุข จะทำสิ่งใดมักจะได้รับผลอันดีงาม จึงจำเป็นทุกคน
เราทั้งหลาย จะต้องเลือกอารมณ์ที่ถูกต้องกับความนิยมของตน เป็น
ประมาณ แต่อารมณ์นั้นต้องเป็นอารมณ์ที่หาโทษมิได้จึงจะให้คุณประโยชน์
สมดังเจตนา รับประทานแสดงมาในชาดกที่ ๑ ถึงที่ ๕ ในกรุงกวรรคที่ ๓
แห่งเอกนิบาต ก็ยุติไว้เพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัถา ๖

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนถึงที่ ๑๐ ในกรุงกวรรค

ปฺราณโอราน วโง นิสมมม มหิพามุโข โปถยมานุจาริ สฺสญฺญตานิ
หิ วโง นิสมมม กชุตฺตโม สหฺพคฺคณฺสฺส อญฺจาทิ ฯ อิทํ สตฺถา เวพฺพเน
วิหรนฺโต เทวหตฺถํ อารพฺภ กถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนํย ใน

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๖ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนจบ
ชาดกที่ ๑๐ ในกรุงวรรค สืบต่อไป โดยสมควรแก่กาลเวลา

คำเน้นความในชาดกที่ ๖ มีนามว่ามหิพามุขชาดกสมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าผู้ทรงเป็นนายกของโลก เมื่อพระองค์ทรงประทับอยู่ที่เวฬุวันวิหาร
ทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงตรัสเทศนาชาดกให้เป็น
ผล มีเรื่องราวสืบอนุสนธิว่า เมื่อพระเทวทัตทำให้อชาตศัตรูราชกุมาร
เลื่อมใสในคุณสมบัติของตนแล้วก็บริบูรณ์ด้วยลาภสักการะ อชาตศัตรู
ราชกุมาร ได้โปรดให้สร้างวิหารถวายแก่พระเทวทัตที่ตำบลช่อคยาสี่สะ
แล้ว โปรดให้นำอาหารไปถวายวันละ ๕๐๐ สำหรับ ต่อئ้นมา พระเทวทัต
ก็มีบริวารมากจนเป็นลำดับ

ในครั้งนั้นมีกุลบุตรสองสหาย คนหนึ่งไปบวชอยู่ในสำนักพระเทวทัต
คนหนึ่งไปบวชอยู่ในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุ ๒ รูปนั้น
ได้พบปะกันเสมอ วันหนึ่งภิกษุผู้บวชอยู่ในสำนักพระเทวทัต ได้ชักนำ
ภิกษุผู้เป็นสหายที่บวชอยู่ในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้ไปฉันใน
วัดแห่งพระเทวทัต ภิกษุผู้เป็นสหายก็อนุโมทนาตามคำแนะนำ เมื่อภิกษุรูป
นั้นไปฉันอาหารอันมีรสเลิศหลายประการ ก็ติดใจในรสอาหาร ได้เวียน
ไปฉันเสมอเป็นนิตยกาล เมื่อภิกษุทั้งหลายทราบจึงกล่าวห้ามปรามว่า ท่าน
ไม่ควรไปฉันในวัดแห่งพระเทวทัต เพราะเหตุว่าพระเทวทัตเป็นศัตรู
ของสมเด็จพระบรมครู ภิกษุรูปนั้นจึงตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ไปฉันอาหาร
ที่พระเทวทัตให้ ได้ฉันอาหารที่ผู้อื่นให้ต่างหาก แล้วภิกษุรูปนั้นก็ยังไม่เชื่อ
ฟังตามถ้อยคำห้ามปรามของภิกษุทั้งหลาย ๆ จึงนำเรื่องนั้นไปกราบทูลสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์โปรดให้หาตัวภิกษุนั้นเข้าเฝ้า เมื่อตรัสถาม
ได้ความตามเป็นจริงแล้ว พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เธอจะได้เป็นคน
ใจเลาะแหละเชื่อฟังคำของผู้อื่นโดยง่ายแต่ในบัดนี้ก็หาไม่ ถึงในปางก่อน
ก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องในอดีตกาลว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินิพพานในกรุงพาราณสี ท้าวเธอ
มีมงคลหัตถ์อยู่เชือกหนึ่งเป็นช้างพระที่นั่ง มีหน้าเหมือนกับหน้าช้างพัง มี

กิริยาสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ไม่ร้ายกาจหยาบช้าเหมือนช้างสามัญชรรมดา
 ช้างนั้นมิชานามว่ามเหษามุข อยู่ในโรงช้างช้างพระราชวัง ครึ่งหนึ่ง พวกโจรมา
 ประชุมสมทนากันข้างโรงพญาช้างในเวลากลางคืนอยู่หลายคน พวกโจร
 นั้นสมทนากันแต่ในทางคิงวังราวลักขโมยปล้นสะดมก็ แนะนำเพื่อนกัน
 ให้นิยมในทางร้ายกาจว่า พวกเราทั้งหลายอย่าเป็นคนมีเมตตากรุณาแก่ผ
 หนึ่งผู้ใด เห็นว่าควรฆ่าได้ก็ให้ฆ่า ควรตักได้ให้ตัก จึ่งจะดั่งดังนั้นเป็นต้น พญา
 ช้างนั้นก็เข้าใจว่าพวกนั้นไปแนะนำสั่งสอนตนให้ร้ายกาจ จึ่งคิดว่า แต้นไป
 เราจะประพฤติกัฏร้ายจึ่งจะสมควร คิดดังนี้แล้วก็ได้ประพฤติดำตามทีคิดไว้
 นั้น ในเวลาเช้าเมื่อคนเลี้ยงเข้าไปในโรง ก็จับคนเลี้ยงฟาดลงกับพื้นให้
 ถึงแก่ความตาย เมื่อคนเลี้ยงอื่น ๆ เข้าไป ก็ฆ่าตายเสียเหมือนกันเป็นอัน
 มาก ราชบุรุษทั้งหลายหลากหลาย จึ่งนำความไปกราบทูลแด่สมเด็จพระเจ้า
 พราหมณ์ พระองค์จึงโปรดให้อำมาตย์ผู้มีปรีชาญาณผู้หนึ่งไปตรวจดูว่า จะ
 มีเหตุผลเป็นประการใด พญาช้างจึงได้ร้ายเช่นนั้น เมื่ออำมาตย์นั้นไป
 พิจารณาดู ก็เห็นว่าพญาช้างนั้นมีร่างกายเป็นปกติดีอยู่ จึ่งคิดเลี้ยวใจ
 ว่า ชะรอยจะมีผู้มาแนะนำสั่งสอนให้พญาช้างนักร้ายเป็นแน่ เมื่อได้
 ถาม ได้ความเป็นแน่แท้ว่า มีพวกโจรมาสมทนากันที่ข้างโรงพญาช้าง
 หลายราตรีแล้ว จึ่งกลับไปกราบทูลพระเจ้ากรุงพราหมณ์ให้ทรงทราบ แล้ว
 ขอให้โปรดอัญเชิญสมณพราหมณ์ผู้มั่งคั่ง ให้ไปสั่งสมทนากันถึงเรื่องตังการ
 ให้พญาช้างได้ฟังเสมอ พระองค์ก็ทรงอนุโมทนาตาม โปรดให้สมณพราหมณ์
 หิงหลายไปสั่งสมทนากันถึงกิริยามารยาทตังการ และอัธยาศัยใจคออัน
 อ่อนโยน ประกอบด้วยเมตตากรุณา เมื่อพญาช้างได้ฟังก็กลับตั้งตนอยู่ใน
 สัลาจารวัตรตามเดิม อำมาตย์จึงนำความไปกราบทูลแด่เราเทรสุรย์ขัตติเบศ
 ด้วยพระคาถาว่า ปราโจรานิ วโจ นิสมม เป็นอาทิ ดังที่ยกขึ้นไว้ข้างต้น
 แล้วนั้น แปลว่า พระองค์ผู้วิเศษด้วยพระคุณธรรม พญาช้างมิหามุข
 ได้ทำลายชีวิตของมนุษย์ไปเป็นอันมาก เพราะอาศัยได้ฟังถ้อยคำแห่งหม
 โจรอันเหี้ยมหาญ บัณฑิตพญาคชสารศรีตัวประเสริฐ ได้ตั้งอยู่ในคุณธรรม
 อันพิเศษตังการ เพราะได้ฟังถ้อยคำแห่งสมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้มั่งคั่งธรรม

อันดีแล้ว ดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงเรื่องนอบลง
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ช่างมหิพามขในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้
ไปคบกับศิษย์พระเทวทัตในบัดนี้ พระเจ้ากรุงพาราณสี ได้มาเกิดเป็น
อานนท์ อำมาตย์ผู้พิจารณาเหตุผลในพญาช่างนั้น คือ เราธกาคทในบัดนี้
แล ดังนี้ ในชาตกนี้ชื่อว่า การเป็นผู้มีใจเหลวไหลและไม่หนักแน่น
มั่นคง ข้อมเป็นเหตุเตียนของนักปราชญ์ทั้งหลาย มิ่งมงคลสมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาตก ๗ มีนามว่าอภินชาตก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาขณะ
ประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร ได้ทรงยกขึ้นแสดง เพราะทรงปรารภอุบาสก
คนหนึ่ง กับภิกษุแก่รูปหนึ่งให้เป็นเหตุ มีเรื่องมาว่า อุบาสกกับภิกษุแก่
รูปนั้นคุ้นเคยกันสนิทสนม ในเวลาที่ภิกษุนั้นเข้าไปฉันในบ้านอุบาสกนั้น
แล้วก็กลับออกมา อุบาสกนั้นก็ตามส่งจนถึงวิหาร แล้วทั้งสองก็ได้
สนทนากันตลอดทิวาวาร แล้วเวลาเย็น อุบาสกนั้นก็กลับไปจากวิหาร
ภิกษุแก่นั้นก็ตามไปส่งจนถึงประตูเมือง เป็นต้นเสมอมาตลอดกาลเนือง
นิจ ภิกษุทั้งหลายจึงนำไปกราบทูลสมเด็จพระพิชิตมารให้ทรงทราบ พระ
องค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนทั้งสองนี้จะได้คุ้นเคยกันแต่ในบัดนี้
ก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้วจึงทรงแสดงเรื่อง
อดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในรัชสมัยแห่งสมเด็จพระเจ้าพรหมทัต
เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีลูกสุนัขตัวหนึ่ง เข้าไปอาศัยกินข้าว
อยู่ในโรงพญาช่างต้นมณฑลหัตถิเสมอ เป็นนิจมา จนได้คุ้นเคยสนิท
สนมกับพญาช่าง พญาช่างได้จับสุนัขนั้นด้วยวงขันทูเล่ด้วยอาการ
ต่าง ๆ บางทีก็เอาขันทูเล่บนศีรษะของตน ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง มีชายคน
หนึ่งชื่อเอาสนั้นออกไปเลี้ยงไวนอกพระนคร นับแต่สุนัขนั้นหายไป
พญาช่างนั้นก็อาจจับหญ้าและคิมมา ได้แต่อนุสรณ์คำนึงถึงแต่สุนัขนั้น
เป็นอารมณ์ พวกควาญช่างจึงนำความกราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงพาราณสี
พระองค์จึงได้โปรดให้อำมาตย์ผู้หนึ่งไปพิจารณาเหตุการณอันร้ายคดี เมื่อ
อำมาตย์นั้นทราบว่ พญาช่างไม่บริโภคโภชนาหาร เพราะเหตุระลึกถึง

สุนัขเป็นประมาณ จึงกลับไปกราบทูลเหตุการณ์ให้ท้าวเธอทรงทราบ ท้าว
เธอจึงโปรดให้ประกาศว่า ผู้ใดนำสุนัขนั้นไป จงนำมาคืนโดยเร็วอย่าได้
ช้า เมื่อชาวนั้นได้ทราบคำประกาศดังนั้นก็เร่งเร่งกลับไปหาพระราชาญา รับ
ปล่อยสุนัขตัวนั้นทันที สุนัขนั้นก็รีบกลับมาสู่โรงพญาข้างในทันที พญา
ข้างก็เกิดความดีใจกับร้องไห้ตาไหล แล้วจึงจับสุนัขนั้นอุ้มชูงูไปมา
เมื่ออำมาตย์ได้เห็นกริยาอาการดังนั้นแล้ว จึงกลับไปกราบทูลให้พระเจ้า
พาราณสีทรงทราบ ด้วยพระคณาว่า

นาลิ กพล ปทาตเว น ปิตุ น กุเส น มิสิตู

มณฺณมิ อภินทสฺสนา นาคี สีนหมกาสี กุกฺกุเร

แปลว่า พญาข้างไม่บริโภคอาหาร ไม่สีกายที่เสาสำหรับสีกายตามเคย
เป็นเพราะว่าพลัดพรากจากสุนัขอันเป็นที่รัก พญาข้างได้รักใคร่สุนัขเพราะ
ได้คบหาสมาคมกันเนื่อง ๆ ดังนี้ เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับ ก็ทรง
โปรดปรานอำมาตย์ผู้นั้นมาก ทรงพระราชทานอสรียยศแก่อำมาตย์ผู้นั้น
เป็นบำเหน็จความดี ที่เขมมผู้สดับพญาสามารถรู้จักกระทั่งอริยาบถสัตว์
ครุฑฉาน ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตจบ
ลงดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกเรื่องต่อไปว่า สุนัขในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็น
อบาสกคนนั้น พญาข้างได้มาเกิดเป็นภิกษุแก่รูปนี้ พระเจ้ากรุงพาราณสี
ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนอำมาตย์ผู้รอบรู้ในเหตุผล คือ เราตถาคต
ทศพลันแล ดังนี้ ชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ความรักใคร่พอใจอัน
จะเกิดขึ้นแก่คนและสัตว์ทั้งหลาย เพราะอาศัยการคบหาสมาคมกันเนื่องนี้
เป็นมูลเหตุ โดยเหตุนี้ สมเด็จพระพิชิตมารสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงโปรด
ประทานเทศนาไว้ในพระธรรมบทว่า

ปฺกฺกเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา

เอวณฺติ ชาบเค เปมฺ อูปฺปลวฺ ขโถทเก

แปลว่า ความรักย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ การเคยอยู่ร่วมกันใน
ปางก่อน ๑ การได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑ เหตุ ๒ ประการนี้
ย่อมทำให้บุคคลมีความรักใคร่สนิทสนมในกันและกัน มีอุปมาเหมือน

กับพันธุ์ดอกบัว คือ ธรรมดาดอกบัวย่อมเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยโคลนและน้ำทั้ง ๒ ประการฉะนั้น ดังนี้ มีอธิบายตามอรรถกถาว่า บุคคลเคยอยู่ร่วมกันในชาติใกล้เคียงกับปัจจุบัน คือ นับถอยหลังไปเพียง ๗ ชาติ เมื่อได้เห็นกันเข้าเวลาใด ก็เกิดความรักใคร่พอใจขึ้นในเวลานั้นทันที ถ้าเคยเป็นสามีภรรยากันใน ๗ ชาตินั้น เมื่อได้เห็นกันเข้าในปัจจุบันชาตินี้ ความรักนั้นย่อมมีกำลังแรงกล้า แปลกกว่าความรักธรรมดาอันมีในระหว่างหญิงชาย คือ ความรักนั้นวิ่งเข้าไปจับดวงใจจรดเข้าไปถึงเยื่อในกระดูกทันที บางทียังไม่ได้เห็นกันเลย เพียงแต่ได้ยินชื่อเสียงเท่านั้น ก็เกิดความรักขึ้นเสียแล้ว ความรักนี้เองที่โบราณเรียกว่า บพเพสันนิวาส ด้วยประการฉะนี้

ในนันทวิสาลชาดกที่ ๔ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันาราม กรุงสาวัตถี ทรงปรารภซึ่งความหยาบคายแห่งภิกษุพวกฉัพพคีย์ทั้งหลาย แล้วทรงแสดงซึ่งชาดกนี้ไว้ มีเรื่องราวปรากฏว่าในครั้งนั้นภิกษุพวกฉัพพคีย์ทั้งหลายได้ทะเลาะวิวาทกัน คำว่ากันด้วยคำหยาบหลายประการ เมื่อทราบถึงสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ พระองค์จึงโปรดให้หาตัวภิกษุเหล่านั้นเข้าเฝ้า ตรัสถามได้ความจริงแล้วจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขันขื่อว่าคำหยาบคายย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของผู้ใด อย่าว่าแต่มนุษย์เลย ถึงสัตว์ดิรัจฉานก็ไม่ชอบคำหยาบคาย ครั้นตรัสดังนี้แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าคันธราชาเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองตักกสิลา พราหมณ์คนหนึ่งได้ลูกโคตัวหนึ่งมาจากสำนักบุคคลผู้บริจาคทาน แล้วได้เลี้ยงไว้ด้วยความรักใคร่เหมือนดังบุตร ให้บริโภคอาหารมีข้าวต้มข้าวสวยเป็นต้นเหมือนดังมนุษย์ให้นามว่าโคนันทวิสาล เมื่อโคนันทวิสาลเจริญวัยวัฒนาการขึ้นมากก็มีกำลังวังชาหาโคตัวอื่นจะเสมอเหมือนมิได้ โคนันทวิสาลนั้นได้จินตนาการอยู่เสมอว่า พราหมณ์ผู้นี้ได้เลี้ยงดูเรามาด้วยความลำบากยากเย็น สมควรที่เราจะตอบแทนคุณของพราหมณ์นี้ให้ถึงขนาดเห็นทันตา ประจักษ์แก่หมาขนทุกถ้วนหน้า ด้วยการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้พราหมณ์นี้บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติพัสถานในวันใดวันหนึ่งจงได้ อยู่มาวันหนึ่ง โคนันทวิสาล

จึงบอกพราหมณ์ว่า ให้ท่านไปบอกโคณินทเศรษฐีว่า โคของข้าพเจ้าอาจ
 ลากเกวียน ๑๐๐ เล่ม ซึ่งเต็มไปด้วยกรวดและทรายได้ ถ้าเศรษฐีไม่เชื่อจง
 พนันด้วยทรัพย์สินหนึ่งเกิด พราหมณ์ก็ไปบอกตามคำของโคณินทวิศาล
 เศรษฐีไม่เชื่อจึงรับพนันด้วยทรัพย์สินหนึ่ง แล้วพราหมณ์ก็กลับมาบรรทุก
 เกวียน ๑๐๐ เล่ม ให้เต็มไปด้วยกรวดทราย ผูกติดต่อกันเป็นลำดับ
 แล้วจับโคณินทวิศาลไปอาบน้ำเจิมด้วยแป้งหอม ๕ แห่ง เอามาลับสวมลง
 ที่คอแล้วนำไปเทียบกับเกวียนเล่มหน้าเสร็จแล้ว ส่วนตัวเองได้ขึ้นนั่งทับ
 เกวียนขกปลูกขึ้นทำทางเหมือนจะแหง พร้อมกับมีวาจาสำหรับ เป็น
 ผรสาวทว่า เฮ้ยโคโกง เอ็งจงลากเกวียนไปให้คลาดเคลื่อนจากที่ในบ้น
 จงได้ ฝ่ายโคณินทวิศาลก็รู้สึกเดือดดาลในใจว่า พราหมณ์คนนี้เรียกเราไม่
 โกงว่า เป็นโคโกง ดังนี้ หาสมควรไม่ แล้วจึงขึ้นกรานเท้าทั้ง ๔ เสียให้มันคง
 เหมือนกับเสาที่บุคคลปักลงในพื้นพสุธา พราหมณ์จะทำเป็นประการใดก็ไม่
 คลาดคลาไปจากที่ ขณะนั้น เศรษฐีจึงทวงเอาทรัพย์สินหนึ่งจากพราหมณ์
 ตามที่สัญญากันไว้ พราหมณ์ก็จำใจต้องเสียทรัพย์สินนั้นด้วยพันให้แก่ท่าน
 เศรษฐี แล้วก็แก้โคณินทวิศาลปล่อยไป ส่วนตัวก็กลับไปยังเคหสถาน
 ด้วยความเศร้าโศกเสียใจ อาหารก็รับประทานไม่ได้ ได้แต่นอนซบเซาอยู่
 วันยังค่ำ เมื่อโคณินทวิศาลกลับมาในเวลาเย็น เห็นพราหมณ์นอนซบเซา
 อยู่ จึงเข้าไปสู่ที่ใกล้แล้วจึงมีวาจาปราศรัยว่า ข้าแต่ท่านพราหมณ์ ท่านนอน
 หลับอยู่หรือประการใด พราหมณ์จึงตอบไปว่า เราจะนอนหลับที่ไหนได้
 เพราะเราได้เสียทรัพย์สินไปตั้งพัน โคณินทวิศาลจึงกล่าวไปทันใดว่า ข้าแต่
 ท่านพราหมณ์ นับแต่ข้าพเจ้ามาอยู่ในบ้านของท่านจนกระทั่งเพลวันนั้น
 ได้เคยทำสิ่งใดของท่านให้แตกหักเสียหายมួយบ้างหรือ ได้เคยเหยียบบ้นใด
 หนึ่งซึ่งเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่มួយบ้างหรือ ได้เคยถ่มขี้หรือจาระบัสสาวะลง
 ในที่ไม่สมควรมួយบ้างหรือ พราหมณ์ตอบว่า ไม่มีเลยลูกเอ๋ย โคณินทวิศาล
 จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นทำไมท่านจึงเรียกข้าพเจ้าว่าเป็นโคโกง การที่ท่าน
 แค้นในทางพนัน เป็นด้วยความผิดของท่านเอง ไม่ใช่ความผิดของข้าพเจ้า
 ถ้าท่านรู้สึกตัวว่ามีความผิดดังนี้แล้ว จงกลับไปพนันกับเศรษฐีใหม่ด้วย

ทรัพย์ ๒ พัน ข้าพเจ้าขออาสาพนันอีกเป็นครั้งที่ ๒ ในครั้งที่ ๒ นี้ขอท่าน
อย่าเรียกข้าพเจ้าว่าเป็นโคโงคงก่อน ข้าพเจ้าจะทำให้ท่านชนะเศรษฐีให้
จงได้แน่นอน เมื่อพราหมณ์ได้ฟังคำของโคนันทิวศาลดังนั้น ก็ไปพนัน
ต่อเศรษฐีใหม่ด้วยทรัพย์ ๒ พัน แล้วนำโคนันทิวศาลเข้าเทียมเกวียน ส่วน
ตนได้ขึ้นนั่งบนทบเกวียน เอมือลูบหลังโคนันทิวศาล แล้วกล่าวว่า ดูก่อน
โคนันทิวศาลผู้เจริญ ขอพ้อจงลากเกวียน ๑๐๐ เล่มนี้ไปเถิด เมื่อโคนัน-
ทิวศาลได้ฟังดังนั้น ก็เกิดความอุตสาหะลากเกวียนทั้ง ๑๐๐ เล่มนั้นไปให้
พ้นจากที่โคยรวดเร็ว ทำให้พราหมณ์ชนะเศรษฐีได้ทรัพย์ไป ๒ พัน จัด
เป็นกำไรเสียพันหนึ่ง แล้วพราหมณ์ก็นำโคนันทิวศาลกลับยังเคหสถาน
ของตน มีดวงกลมอันปลาบปล้ำประคองประมาณมิได้

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรศาสดาทรงแสดงเรื่องนั้นจบลงแล้ว จึงตรัส
ต่อไปว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันธรรมดาคำหาบคายนั้นย่อมไม่เป็นที่
พึงพอใจของผู้ใด ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงติเตียนภิกษุผู้พดัดด้วย
พระพุทธรูปการต่าง ๆ แล้วทรงวางซึ่งสิกขาบทบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุ
รูปใดรูปหนึ่งด่าว่ากันด้วยถ้อยคำอันหาบคาย เมื่อภิกษุใดฝ่าฝืน ภิกษุ
รูปนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์ แล้วจึงทรงแสดงพระธรรมด้วยถ้อยคำอันเป็น
สุนทรวาที โดยประพันธ์คาถา

มณฺฑลเมว ภาเสยฺย

นามมณฺฑลํ กุหาจํ

มณฺฑลํ ภาสมานสฺส

ครุการํ อุตฺตริ

ชนนฺจ นํ อลาเภสํ

เตน จตุคฺคโม อหุ

แปลว่า ไม่ว่าเวลาใด บุคคลควรกล่าวแต่คำที่พึงพอใจ อย่ากล่าวถ้อยคำ
อันไม่เป็นที่พึงพอใจเป็นอันขาด เพราะเมื่อพราหมณ์ทักขาคีกล่าวถ้อยคำ
อันเป็นที่พึงพอใจ โคนันทิวศาลก็ได้ถูกลากเกวียนอันหนักไปได้ ทำให้
พราหมณ์ได้ทรัพย์นับพัน ทั้งตัวโคนันทิวศาลเองก็เกิดโสมนัสปลาบปล้ำ
ในดวงฤทัย ดังนี้ พระอรรถกถาจารย์ผู้แตกฉานในพระพุทธพจน์ ได้
ขยายบทพระคาถานี้ให้แจ่มแจ้งว่า เมื่อบุคคลเจรจากับผู้อื่น ควรเจรจา

แต่ถ้อยคำอันเป็นทรวงอย่างเดียว เว้นเสียซึ่งถ้อยคำอันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ คำเท็จ • คำต่อเสียด • คำหยาบ • คำเหลวไหล • ให้ เจริญแก่คำที่จริงแท้ • ถ้อยคำที่สมานมิตร • ถ้อยคำที่อ่อนหวาน • ถ้อยคำอันมีประโยชน์ • เพราะเมื่อบุคคลเจริญถ้อยคำอันประกอบด้วยโทษ ข้อมเปล่าปราศจากประโยชน์เหมือนกับพราหมณ์นั้นเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดประทานพระพุทธโอวาทดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดก ยกบุคคลในท้องเรื่องขึ้นประกาศว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ในอดีตชาตินั้น ครั้นต่อมาในปัจจุบันชาตินี้ ได้มาเกิดเป็นอานนท์ ส่วนโคณันทวิศาล ได้มาเกิดเป็นเรวตภาคตโนปัตถ์ ดังนี้ จบ นันทวิศาลชาดกที่ ๘ เพียงเท่านั้น ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า คนเรา ข้อมมีวาจาเป็นสำคัญ โบราณจึงได้ประพันธ์ภาษิตไว้ว่า พูดดีเป็นเงินเป็นทอง พูดไม่ดีเสียเงินเสียทอง ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้ ปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์แก่ตน ทั้งในชั่ววันและชั่วหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในกัณหาชาดกที่ ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ได้ทรงปรารภยมกปาฏิหาริย์ให้เป็นเหตุ แล้วจึงทรงประชุมชาดกนั้นต่อไป มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์เสร็จแล้ว เสด็จขึ้นไปประทับบนดาวดึงส์เทวโลก ทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดา และหมู่เทพดาในหมื่นจักรวาลแล้ว ในเวลาสิ้นพรรษากาล จึงเสด็จจากเทวสถานลงมาประทับที่ประตูเมืองสังกัสสนคร พร้อมเทพนิกร อินทร์ พรหม ขมยักษ์ ที่เป็นพุทธบริวาร แห่แหนแน่นไปในกัณคณานต์เป็นอัสจรรยอันแปลกประหลาดในโลก ครั้นนั้น ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้าไม่มีผู้ใดจะเสมอเหมือนในไตรภพ เมื่อพระองค์ทรงปรารภจะทำยมกปาฏิหาริย์ มีสาวกสาวิกาตลอดจนอุบาสกอุบาสิกาเข้าไปทูลรับอาสา จะทำปาฏิหาริย์แทนพระองค์ พระองค์ก็ไม่ทรงอนุญาต ด้วยทรงเห็นว่าไม่มีผู้ใดจะสามารถทำได้ดังพระพุทธประสงค์ ดังนี้ ขณะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสดับด้วยทิพพโสตาสน์ แล้วทรงเสด็จลลิตไปสู่ธรรมสภา

มีพระพุทธรูปกาตรัสว่า คุณอนภิกขุทั้งหลาย ไม่มีผู้จะทำระแทนเราได้
แต่ในบัดนี้หาไม่ได้ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรง
แสดงเรื่องอดีตว่า คุณอนภิกขุทั้งหลาย ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัต
ผ่านสมบัตย์อยู่ในกรุงพาราณสี มีหญิงแก่คนหนึ่ง ได้เลี้ยงลูกโคตัวหนึ่ง
ไว้ด้วยความรักใคร่เหมือนดังบุตรในอุทร ได้บ่อนข้าวอาบน้ำให้ จนโคนั้น
โตใหญ่ โคนนั้นมีนามว่า กัณหา แปลว่า คำ เพราะมีสีเหมือนดอกอัญชัญ
เมื่อโคนั้นเติบโตขึ้น ก็เป็นโคที่มีกิริยามารยาทอันเรียบร้อย ได้เที่ยวไปปะปน
กับหมู่เด็กชาวบ้าน หมู่เด็กชาวบ้านก็เล่นหัวกับโคตัวนั้น เหมือนอย่าง
เพื่อนเล่น ครั้นต่อมา โคตัวนั้นจึงคิดว่า มารดาของเราเป็นคนยากจน แต่
รักใคร่เลี้ยงดูเราเหมือนอย่างบุตรมาด้วยความลำบาก เราควรจะช่วยมารดา
ของเราให้พ้นจากความตกยากจงได้ ครั้นคิดดังนี้แล้ว โคนนั้นก็เที่ยวแสวงหา
การรับจ้างต่อไป อยู่มาวันหนึ่ง มีพ่อค้าเกวียน ๕๐๐ เล่ม ขี่หมู่เกวียนมา
ติดหลุมที่ท่าหน้าแห่งหนึ่ง โคของเขาไม่สามารถจะลากเกวียนขึ้นได้ เขาจึง
ปลดโคออก แล้วเอาเกวียน ๕๐๐ เล่มผูกติดกัน แล้วมานำโค ๕๐๐ คอไปฉุดก็
ไม่สามารถจะฉุดขึ้นได้ ในเวลานั้น โคกัณหาสุภราชตัวนั้นเที่ยวไปอยู่ในที่
ใกล้กับบริเวณนั้น ฝ่ายพ่อค้าเกวียนเป็นนครอบรัในลักษณะโค เมื่อได้
แลเห็นโคกัณหาสุภราชตัวนั้น ก็เข้าใจว่า โคตัวนี้เป็นโคอันประเสริฐ อาจ
ลากเกวียนทั้ง ๕๐๐ เล่มขึ้นจากหลุมได้ แต่เราไม่รู้จักรว่าเป็นโคของใคร จึง
ถามพวกเด็กที่เล่นอยู่ในสถานนั้น เมื่อทราบว่าเป็นโคของยายแก่ เป็นโค
เที่ยวรับจ้าง จึงเข้าไปหาโคนั้น แล้วกล่าวว่า คุณอนโคผู้เจริญ เราจะจ้าง
ไปช่วยลากเกวียนของเราทั้ง ๕๐๐ เล่มขึ้นจากหลุม แล้วจะให้ค่าจ้างแก่เจ้า
เล่มละ ๒ กหาปณะ รวมเป็นพันกหาปณะด้วยกัน เมื่อโคกัณหาสุภราช
ได้ฟังดังนั้น ก็รีบไปโดยดี เมื่อไปถึงพ่อค้าเกวียนก็เอาเข้าเทียบเกวียน
เล่มหน้า โคตัวนั้นก็ลากเกวียนทั้ง ๕๐๐ เล่มขึ้นจากหลุมได้ในทันใด พ่อค้า
นั้นจึงเอาทรัพย์ ๕๐๐ กหาปณะ ห่อผูกติดที่คอโคกัณหาสุภราช แล้วปล่อย
ไป แต่โคกัณหาสุภราชเห็นว่าค่าจ้างยังขาดอยู่จึงไม่ไป ได้ขึ้นขวางทาง
เกวียนนั่งอยู่ จนกระทั่งพ่อค้าผู้นั้นนำทรัพย์อีก ๕๐๐ กหาปณะ มาผูกติดที่

คอให้ จึงได้เดินไปจากสถานนั้น พวกเด็ก ๆ ทั้งหลายเห็นก็พากันเข้ายอแบ่ง
โลกัณหอนุสสุภราชนั้นได้สลัดวิ่งหนีไปโดยกำลังแรง จนกระทั่งไปถึงชายแ่ง
ผู้เป็นมารดา ได้มอบทรัพย์พันกหาปณะให้ยายแก่นั้น สมดังเจตนา
ของคน ยายแก่นนั้นก็พ้นจากความยากจนกลับเป็นคนมั่งมีต่อไป ครั้น
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้แล้ว จึงครีเสวว่า

ยโต ยโต กุ ชุ ยโต คมภีรวตฺตนิ

ยหาสุสุ กณฺหํ ขุณฺณนฺติ สวาสุสํ ตํ วหเต ชุ

แปลว่า ในเวลาใดมีเกวียนหนัก มีทางอันลุ่มลึก ในเวลานั้นคนทั้งหลาย
ก็เทียมโลกัณหะ โลกัณหะก็ลากเกวียนไปได้ ดังนี้ แล้วพระองค์จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ยายแก่นในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็นนางอบลวันณา ส่วนโค
กัณหะได้มาเกิดเป็นเรวตถาคคโคในบัดนี้ จบกัณหาชาดกที่ ๘ เพียงเท่านั้น

ในมุนิกชาดกที่ ๑๐ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่
พระเชตุวนาราม ทรงปรารภสตรีก่อนหนึ่งซึ่งเล่าโลมให้ภิกษุรูปหนึ่งเกิดความ
รักใคร่พอใจ จนถึงกับภิกษุรูปนั้นตกลงใจลาสิกขาบท เมื่อทราบไปถึง
สมเด็จพระศรีสุทนต์ พระองค์จึงโปรดให้ภิกษุรูปนั้นเข้าเฝ้า ครัสถาบันได้ความ
จริงแล้ว จึงมีพระพุทธปฏิภาณตรัสห้ามว่า คุณอนภิกขุ เธออย่าหลงรัก
สตรีนั่นเลย เพราะเธอได้ถูกฆ่าในเวลาสตรีนั้นแต่งงานแต่เมื่อในอดีตกาล
มาแล้ว แล้วทรงแสดงเรื่องอดีตว่า คุณอนภิกขุทั้งหลาย ในอดีตกาล
ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติน้อยในกรุงพาราณสีอันล่วงมานานแล้ว มี
สุภรตัวหนึ่งเขาเลี้ยงไว้ในตระกูลแห่งหนึ่ง ตั้งแต่สุภรนั้นยังเล็กจนเติบโต
เขาได้ฆ่าสุภรตัวนั้นเลี้ยงแขกในเวลาแต่งงานบุตรของเขา เวลาที่เขายัง
ไม่ชำนัน เขาเลี้ยงดูด้วยข้าวสุกและขนมสดให้อิ่มหนำสำราญอยู่เสมอ
และในตระกูลนั้นมีโคพันธุ์อยู่ ๒ ตัว สำหรับใช้ลากเกวียนและทำนา เมื่อ
โคตัวนั้นได้เห็นเขาเลี้ยงสุภรนั้นให้อิ่มหนำสำราญ ด้วยอาหารอันโอชะรส
หลายประการ ก็เกิดริษยาว่าเราทั้งสองซึ่งเป็นกำลังทำการงานอยู่ในตระกูลนี้
ไม่ได้รับเลี้ยงดูเหมือนอย่างสุภรตัวนี้ ในเวลานั้นโคตัวพี่ชายจึงสอนน้องว่า

มา มุณิกสส ปิหิ

อาครนุณานิ ภุชติ

อปโปสสุโก ภูสงฆา

เอตํ ทิมาขลภุณ

แปลว่า เจ้าอย่าวิฆาสุกรซ่อมุณิกะเลย สุกรมุณิกะนั้นย่อมกินของที่
ต้องทำให้เคืองร้อนในภายหลัง เจ้าจงยับยั้งอดทนกินแต่เกลบไปก่อนเกิด
เพราะการไม่เห็นแก่ปากแก่ท้องนี้เป็นของประเสริฐ ทำให้มีอายุยืน ดัง
ในเวลาจบเทศนาลง ภิกษุรูปนั้นก็สำเร็จโศคาปัตติผล แล้วทรงประชุม
ชาดกสืบอนุสนธิต่อไปว่า สุกกรในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุรูปนี้ บุตร
ของตระกูลนั้นได้มาเกิดเป็นสตรียุคนั้น โคตัวนี้เองที่วิฆาสุกรนั้น ได้มาเกิด
เป็นอาณนํห์ ส่วนโคตัวนี้ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคคในบัดนี้ จบมุณิกชาดก
ที่ ๑๐ เพียงเท่านั้น ได้แสดงมาในชาดกที่ ๖ จนถึงชาดกที่ ๑๐ อันมีในกรุงค-
วรรคที่ ๓ ก็จบลงแต่เพียงเท่านั้น.

เอวํ กัม คัวยประการณะนี ฯ

กัณฑ์ที่ ๗

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกัถาบรรพตที่ ๔

กัถาภา มาตลี สัมพลีสุมิ อีสามุเจน ปวีชชยสสุ กามิ จชาม
อสุเรสุ ปาณิ มายิเม ทิชา วิกัถาว อเหสนุติ อิหิ สตุถา เขตวเน
วิหรนโต อปวิสสาเวตวา ปานิยํ ปิวิตํ อารพุก กเถสสิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคัลลายนํย ใน
คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๗ ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ใน
กัถาบรรพตที่ ๔ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป

มีเนื้อความในกลางชาดกที่ ๑ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชศวนาราม ทรงปรารภภิกขุรูปหนึ่ง ซึ่งคมน้ำยังไม่ได้กรอง แล้วจึงทรงแสดงซึ่งชาดกเรื่องนี้ มีเรื่องมาว่า ภิกขุหนุ่ม ๒ สหายพากันออกจากเมืองสาวัตถี เทียวไปตามชนบท พักอยู่ตามสมถรรแถมโนรธ ของคนในตำบลบ้านแห่งหนึ่ง แล้วพากันกลับเมืองสาวัตถี ด้วยความคิดถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ในภิกขุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งมีผ้ากรองน้ำ อีกรูปหนึ่งไม่มี รูปที่ไม่มีผ้ากรองน้ำนั้น ได้อาศัยผ้ากรองน้ำของเพื่อนกันเสมอมา แต่เวลาวันหนึ่งทั้ง ๒ รูปนั้นได้เกิดวิวาทกันขึ้นในกลางทาง รูปที่มีผ้ากรองน้ำ ก็ไม่ยอมให้รูปที่ไม่มีผ้ากรองน้ำอาศัยผ้ากรองน้ำของตนต่อไป เมื่อเดินทางมาเกิดความกระหายน้ำขึ้น ภิกขุที่ไม่มีผ้ากรองน้ำก็คมน้ำที่ไม่ได้กรอง เมื่อภิกขุทั้ง ๒ ไปถึงที่เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงไต่ถามว่า เธอทั้งสองเดินทางมาสบายหรือ ถูกต้องกันค้อยหรือประการใด รูปที่ไม่มีผ้ากรองน้ำจึงกราบทูลขึ้นก่อนว่า ภิกขุรูปนี้โกรธเคืองข้าพระพุทธเจ้าไม่ให้ผ้ากรองน้ำแก่ข้าพระพุทธเจ้ามาตลอดทาง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า จริงหรือภิกขุ เมื่อภิกขุนั้นกราบทูลว่า จริง แล้วกราบทูลขึ้นว่า ภิกขุรูปนี้คมน้ำที่ไม่ได้กรอง เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามได้ความจริงแล้ว จึงตรัสติเตียนว่า คุณก่อนภิกขุ การที่เขาคมน้ำที่ไม่ได้กรอง ไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย นักปราชญ์ทั้งหลายในปางก่อน ซึ่งทรงเสวยทิพยสมบัติอยู่ในเทพนคร ได้กระทำสงครามกับพวกอสูร เมื่อพ่ายแพ้พวกอสูรก็หนีไปทางหลังมหาสมุทร ได้สู่สละชีวิตให้เป็นทานแก่ลูกครุฑทั้งหลายด้วยตั้งใจว่า ถึงตัวเราจะตายก็ไม่ทำลายซึ่งศีล ครั้นตรัสดังนี้แล้วก็แสดงเรื่องในอดีตว่า ในครั้งพระเจ้ามคธเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงราชคฤห์ มีมาณพคนหนึ่งซึ่งมีนามว่า มชฌาณพ เป็นบุตรแห่งตระกูลผู้ใหญ่ในบ้านอจลคาม ซึ่งเป็นเขตแคว้นแดนราชคฤห์ เมื่อมชฌาณพเติบโตขึ้น ก็ได้แต่งงานกับสุชาดา कुमारิกาของลุง และต่อมาได้มีภรรยาขึ้นอีก ๓ คน คือ นางสุธรรมมา สุภันทา สุจิตรา ครั้นอยู่มาวันมา มชฌาณพพบกับสหาย ๓๒ คน

ได้พร้อมใจกันทำบุญกุศลโดยก่อถนนหนทางขุดบ่อน้ำสร้างศาลา ส่วนนาง
สุธรรมาได้สร้างช่อฟ้าศาลา นางสุนันทาสร้างสระโบกขรณี นางสัจจิรา
สร้างสวนอุทยาน นางสุชาดาไม่ได้สร้างสิ่งใด ได้แต่ตกแต่งร่างกายเท่านั้น
โดยถือว่าเป็นภรรยาหลวงแห่งมมมานพด้วย เป็นบุตรของลงด้วย เมื่อ
มมมานพทำสิ่งใด ตนก็จะพลอยมีส่วนได้ด้วย ครั้นต่อมาเมื่อคนเหล่านั้น
ทำกาลกิริยาตายไปแล้ว ก็ได้แยกกันเป็น ๒ พวก มมมานพกับสหายอีก ๓๒
คน ช่างที่ใช้บรรทุกขนเครื่องสร้างศาลากับช่างไม้และนางสุธรรมา สุนันทา
สัจจิรา ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยผลกุศลที่ทำไว้ตกแต่งให้
เป็นไป กล่าวคือ มมมานพผู้เป็นหัวหน้าได้เกิดเป็นสมเด็จจอมรินทราธิราช
สหายอีก ๓๒ คน ก็ได้เกิดเป็นเทวราช ๓๒ องค์ ช่างไม้ได้เกิดเป็นมณฑิ
เทพบุตร ช่างที่ใช้สำหรับลากขนเครื่องสร้างศาลานั้น ได้ไปเกิดเป็นเฮอร์วัณ
เทพบุตร นางทั้ง ๓ ได้เกิดเป็นอัคมเหสีของสมเด็จจอมรินทราธิราช เสวย
ทิพย์สมบัติอยู่ในเวชยันตปราสาท เวชยันตปราสาทนั้นได้เกิดขึ้นด้วยผลที่
สร้างศาลา มีกำหนดสูงได้ ๓๐๐ โยชน์ แล้วด้วยแก้ว ๘ ประการ มีเทวสภา
หลังหนึ่งกว้างใหญ่ ๕๐๐ โยชน์ มีนามอโฆษา สุธรรมาเทวสภา เป็นที่ประ-
ชุมฟังธรรมแห่งเทพดาทั้งหลาย เกิดขึ้นด้วยบุญที่นางสุธรรมาได้สร้างช่อฟ้า
ศาลาไว้ มีทิพย์วนอุทยานกว้างยาว ๕๐๐ โยชน์ ประดับด้วยต้นไม้อันทรง
ดอกออกผลอยู่เป็นนิตยกาล เกิดขึ้นด้วยผลบุญที่นางสัจจิราได้สร้างสวน
อุทยานไว้ในชาติก่อน มีทิพย์สระโบกขรณีกว้างยาวได้ ๕๐๐ โยชน์ เคียงราย
ด้วยปทุมชาติ ๕ ประการ เกิดขึ้นด้วยผลบุญที่นางสุนันทาได้สร้างสระ
โบกขรณีไว้ในปางก่อน ส่วนนางสุชาดาได้เกิดเป็นนักษัตรอยู่ระหว่างชอก
เขาแห่งหนึ่ง ด้วยกรรมที่ตนไม่ได้ทำบุญกุศลสิ่งไรไว้ ในเวลาที่เขาทำบุญ
ตนก็กังวลจะแต่งตัว ต่อมาสมเด็จจอมรินทราธิราชเจ้าจึงเสด็จมาให้โอวาท
สั่งสอนให้นางนักษัตรรักษาเบญจศีล ๕ ประการ เมื่อตายจากกำเนิดนก ก็
ได้ไปเกิดเป็นลูกช่างมุกอยู่ในเมืองพาราณสี แล้วได้รักษาศีล ๕ ต่อไปอีก
ในชาติเป็นลูกสาวช่างมุกนั้น สมเด็จจอมรินทราธิราชได้นำทองคำมาพระราช-

ทานให้ ๑ เกวียนทองคำ ๑ เกวียนนํ้า พระองค์ทรงบันดาลให้เป็นเหมือน
 พิกทอง เพื่อบ้องกันโจรภัยมิให้มีผู้ใดคิดฉกฉกช่วงชิงปล้นสะดมภัก นางก็
 ได้ตั้งโอรชาศิล ๕ โดยนิยมนา ครั้นตายจากชาตินั้นแล้วได้ไปเกิดเป็นพระ
 ราชบุตรแห่งท้าวเวปจิตตอสุนทรในพิภพอสุร เป็นผู้มีรูปร่างอันโสภาทา
 สศรีโคเสมอเหมือนมิได้ ด้วยผลที่นางได้รักษาศิลมาตลอดถึง ๒ ชาติ เมื่อ
 พระนางทรงพระเจริญวัยได้ ๑๖ ปี ท้าวเวปจิตตอสุนทรผู้เป็นพระราชบิดา
 ก็ได้บำวประกาศให้พวกอสูรมาสนับนิบาตประชุมกันที่ท้องพระลานชัย ให้
 พระนางทรงเลือกคู่ ในขณะนั้นก็รู้ไปถึงสมเด็จพระนรินทรราชราช พระองค์
 จึงลงมาจากดาวดึงส์สวรรค์ ทรงจำแลงแปลงเพศให้เป็นอสูรแก่ตนหนึ่ง
 ไปยืนอยู่ข้างนอกหม้ออสุร เมื่อพระนางได้แลเห็นก็ทรงพระเสนาหา ด้วย
 บุษพวงสนาอันเคยเป็นสามักรรยากันมาในปางก่อน พระนางจึงทรงโยน
 เหวมาลัยไปสวมกรอสุรแก่นั้น ๆ จึงประกาศแก่พวกอสูรทั้งหลายว่า
 บัดนี้ พระราชบุตรได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเราแล้วโดยถูกต้องตามประเพณี
 ครั้นประกาศแล้ว จึงได้ตรงเข้าไปอุ้มพระราชบุตรเหาะขึ้นสู่อากาศ
 กลับกลายพระองค์เป็นสมเด็จพระนรินทรราชราชตามเดิม แล้วร้องประกาศแก่
 อสูรว่า ตัวเราก็คือท้าวสหสัณห์เทวราช ผู้เป็นใหญ่ในอมรมาศเมืองแมน
 แคนสวรรค์ ครั้นทรงร้องประกาศดังนี้แล้ว ก็ทรงอุ้มพระนางเหาะขึ้นไป
 ทรงเวชยันตราจรดไปสู่ดาวดึงส์สวรรค์ ตั้งให้พระนางเป็นเอกอัครมเหสี
 มีพระนามว่านางสุชาดา ตามที่เคยมีมาแล้วในครั้งก่อน แล้วก็เสวยทิพย-
 สมบัติโดยปราศจากทุกข์ภัย ครั้นต่อมาก็ได้ทำสงครามกับพวกอสูร เมื่อ
 พวกเทพดาพ่ายแพ้ สมเด็จพระท้าวสหสัณห์เทวราชก็ทรงเวชยันตราจรดหนี
 กลับไปทางหลังมหาสมุทร เมื่อเสด็จผ่านแดงวโป ก็ได้ทรงสดับเสียงลูก
 ครุทอันร้องอยู่ในรังด้วยความกลัวตาย พระองค์จึงตกลงพระทัยว่า ถ้าเรา
 ขึ้นเดินรถไปทางนี้ ลูกครุททั้งหลายซึ่งอยู่ในคังวณก็จะแห่กลลานไปด้วย
 ๗ เ้ามาสนับพ้อชาในขันธ์หนึ่งหมื่นมรต บำไม่จงทงหมดก็จะแห่กลเป็นผง
 ด้วยกำลังเวชยันตราจรดอันกว้างยาวถึง ๓๐๐ โยชน์ เราควรจะกลับรถไปทางเก่า

ถึงพวกอสูรจะจับเรามากก็ตามที ครั้นทรงดำริดังนี้แล้วจึงตรัสบอกแก่มาตลี เทพสาวก ว่า กุลาวกา มาตลี เป็นอาทิ ดังที่ยกขึ้นไว้ข้างต้นแล้ว แปลว่า ตุก่อนมาตลี ลูกครุฑทั้งหลายย่อมเต็มไปในต้นงิ้วเหล่านั้น เองหนึ่งอรุณ ฤกษ์ไปข้างหน้า อย่าให้งอนรตถูกต้องลูกครุฑเหล่านั้นเลย เราหมดความ อยากได้ใครดีแล้ว เราสละชีวิตอันหิรัญย์ให้แก่พวกอสูรแล้ว อย่าให้ลูก ครุฑเหล่านั้นลงไปจากรังถึงแก่ความตายเลย ดังนี้ เมื่อมาตลีเทพสาวกได้ พึงเหวี่ยงปัญหาดังนั้นแล้ว ก็บ้ายหน้าราชรถกลับทางเก่าอีก เมื่อพวกอสูรแลเห็น ก็เข้าใจว่ามีพระอินทร์องค์อื่นจะมาช่วย ต่างก็พากันกลัวตาย จึงพร้อมกัน บ้ายหน้ากลับเข้าสู่พิภพอสูร ส่วนพระอินทร์จึงโปรดให้มาตลีเทพสาวก บ้ายหน้าราชรถเลี้ยวกลับไปทางเหนือมหาสมุทรขึ้นสู่ดาวดึงส์พิภพ เสวย ทิพย์สมบัติต่อไป แล้วให้ทรงตั้งด่านรักษาดาวดึงส์ไว้ ๕ ชั้น คือ ด้านหน้าอยู่ ดันเขาพระสุเมรุซึ่งตั้งอยู่บนมหาสมุทร ถัดขึ้นไปเป็นด่านครุฑ ถัดขึ้นไป เป็นด่านกมภักดิ์ ถัดขึ้นไปเป็นด่านยักษ์ ต่อขึ้นไปเป็นด่านท้าวจาตมมหา- ราช ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่ ๑ ด้านทั้ง ๕ นั้นตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ แห่งดาวดึงส์สวรรค์ สูงขึ้นไปกว่ากันเป็นลำดับ ส่วนดาวดึงส์สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนยอดภูเขาพระสุเมรุ มีรูปร่าง ๔ เหลี่ยมจตุรัส วัดตรงไปด้านละ หกหมื่นโยชน์ สูงจากพื้นดินขึ้นไปได้ ๘๔๐๐๐ โยชน์ ซึ่งจัดเป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ มีพระอินทร์เป็นผู้ปกครองสืบมา ฯ ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนา จบลงดังนี้แล้วจึงตรัสว่า ตุก่อนภิกษุ บัณฑิตในปางก่อนย่อมสละชีวิตให้ เป็นทานแก่สัตว์ดิรัจฉานอย่างนี้ ส่วนท้าวเชตทัตถะในศาสนาของเรา เหตุไร จึงดมน้ำที่ไม่ได้กรองซึ่งมีสัตว์อยู่ในน้ำเข้าไป เป็นการไม่สมควรยิ่งนัก แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า มาตลีเทพสาวกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอนนท์ ในบัดนี้ ส่วนท้าวโกสีย์ คือ เราตถาคตเอง ดังนี้ ในชาดกนี้เป็นเครื่องนให้ เห็นว่า ถึงตัวจะตายก็ไม่ควรทำลายศีลเป็นอันขาด เพราะศีลมีอำนาจให้ได้ รับความสุขในภพภาคหน้าเป็นอันมาก ตัวอย่างดังนางนกยางที่รักษาศีล ๕ แล้วเลื่อนขึ้นไปเกิดในชาติสูงเป็นลำดับไป จนถึงกับได้เป็นอัครมเหสีแห่ง

ท้าวโกสีย์อมรินทราธิราชซึ่งที่แสดงมาแล้วนั้น จบกล่าวชาดกที่ ๑ เท่านั้น

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่าโมรณังจชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตุวัน โดยทรงปรารภภิกขุรูปหนึ่งให้เป็นคณฺเหคุ มีเรื่องมาว่า มุกกุฏมพฺพหนึ่งซึ่งอยู่ในกรุงสาวัตถี เมื่อภรรยาสิ้นชีพอันเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ออกบวชในพระพุทธศาสนา เมื่อบวชแล้วก็เก็บเอาทรัพย์สินสมบัติข้าวของเงินทองไปสะสมไว้ในกุฏิของตน ทั้งเรียกว่าไพร่ไปใช้ให้หญิงสาวค้มแครงกระทำกิจการงานให้แก่ตน เหมือนเมื่อยังเป็นฆราวาสชน เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบ จึงโปรดให้หาตัวเข้าเฝ้าตรัสถามว่า เธอสะสมบริวารไว้มากจริงหรือประการใด ภิกษุนั้นกราบทูลว่า จจริง จึงตรัสถามว่า เหตุไรเธอจึงสะสมบริวารไว้มากเช่นนั้นเล่า แต่พอพระพุทธองค์ตรัสเท่านั้น ภิกษุรูปนั้นก็มีความโกรธขึ้นมาทันที จึงเปลืองสบงจิวรออกเสีย แล้วกล่าวว่า ข้าพระองค์จะก่อวิบัติจรรยาเป็นหมกน้อยเช่นนั้นต่อไป ในขณะที่คนทั้งหลายซึ่งอยู่ในที่ประชุมชน ต่างก็กล่าวตักเตือนภิกษุรูปนั้นๆ ก็หลีกออกจากที่นั้นไปเสีย รุ่งขึ้นวันหลังภิกษุทั้งหลายได้ร่วมกันประชุมสนทนากันอยู่ในธรรมสภาว่า ภิกษุรูปนั้นเป็นผู้ไม่มียางอาย คือสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า และประชุมชนทั้งหลาย ลงท้ายก็ได้ถึงซึ่งความวิบัติเสียจากพระพุทธศาสนา ขาดจากสาระประโยชน์อันสำคัญ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต เมื่อสมเด็จพระศรีสุคตได้ทรงสดับด้วยทิพโสตชาตุนั้น จึงเสด็จลีลาศไปสู่ธรรมสภา แล้วมีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้โง่เขลานั้น จะเปล่าปราศจากประโยชน์เพราะโทษไม่มียางอายแต่ในบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว ก็ทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในต้นภัททกัลป์อันนี้ สัตว์ทั้งหลายต่างก็ตั้งพวกของตนให้เป็นพญาสำหรับปกปักรักษา คือ จำพวกสัตว์ ๔ เท้าก็ตั้งให้ราชสีห์เป็นพญา จำพวกปลาที่ตั้งให้ปลาฉลามเป็นพญา จำพวกนกก็ตั้งให้หงส์เป็นพญา อยู่มาคราวหนึ่ง พญาหงส์ทองมีความประสงค์จะแต่งงานให้แก่บุตรของตนซึ่งมีรูปร่างงดงาม จึงโปรดให้ประชุมฝูงนก

มีหงส์และนกยูงเป็นต้น ก็พินสีลาใหญ่แห่งหนึ่งแล้วให้บุตรเลือกคู่ บุตร
ได้แลเห็นหมู่กนกทั้งหลายซึ่งมาประชุมพร้อมกันอยู่ในสถานหนึ่ง ก็ให้เกิด
ความรักใคร่รักนงใหญ่ตัวหนึ่ง ซึ่งมีสร้อยคอเหมือนกับสีแก้วมณี จึงกราบ
ทูลพระชนกชนนี กล่าวคือ พญาหงส์ทองและนางพญาหงส์ให้ทราบ
พญาหงส์ทองผู้เป็นพระราชบิดาจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น บิดาจะยกเจ้าให้
เป็นภรรยาแห่งนกยูงตัวนั้น ในขณะนั้น นกทั้งหลายก็เข้าไปหานกยูงยกย่อง
ชมเชยบุญวาสนาว่า ตัวท่านจะได้เป็นพระราชบุตรเขยแห่งพญาหงส์ทอง
ด้วยท่านมีรูปร่างสะสวยงดงามยิ่งกว่านกทั้งหลายเหล่านี้ ฝ่ายนกยูงหนุ่ม
ตัวนั้นก็รู้สึกชกheimใจ จึงอวดอ้างความสวยงามของตนว่า ท่านทั้งหลาย
ยังไม่เคยเห็นความสวยงามของเรา ได้เห็นแต่เพียงรูปร่างธรรมดาเท่านั้น
ครั้นกล่าวดังนั้นแล้วก็ยกปีกกางขนร่าเริงในท่ามกลางที่ประชุม นกทั้งหลาย
เหล่านี้เมื่อได้เห็นดังนั้นก็พากันตื้นเขินว่า เหตุไรนกยูงนี้จึงไม่มีความ
ละอายเข่นนี้ ฝ่ายพญาหงส์ทองเมื่อได้สดับคำตื้นเขินแห่งนกทั้งหลาย
พร้อมกับเห็นอาการปรีดาแห่งนกยูงตัวนั้น ก็รู้สึกละอายใจ คิดจะไม่ให้
ลูกสาวของตนแก่นกยูงหนุ่มตัวนั้น จึงกล่าวเป็นนิพนธ์คาถาว่า รุท มนุญญ
รุจิรา จ บัญจิ เป็นอาทิ ดังปรากฏอยู่ในมหานิบาตนั้น แปลตามนิพนธ์คาถา
ว่า เสียงเจ้าก็ไพเราะ หลังเจ้าก็งาม คอเจ้าก็อร่าม เหมือนกับสีแก้วไพฑูรย์
หางเจ้าก็ยาวประมาณวาหนึ่ง แต่เจ้าไม่มีความละอาย ได้พ้อนรำในท่ามกลาง
ที่ประชุม เราจะไม่ยกลูกสาวให้เจ้า ครั้นพญาหงส์ทองกล่าวดังนั้นแล้วก็ยก
ลูกสาวของตนให้แก่หงส์ทองหลานชาย ฝ่ายนกยูงนั้นเมื่อไม่ได้ลูกสาวพญา
หงส์ทอง ก็เกิดความละอายบิบนหนีไปเสียจากที่นั้น ๆ ครั้นสมเด็จพระบรม
ศาสดาโปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตจบลงดังนั้นแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้ได้ขาดประโยชน์สำคัญในศาสนาแห่งเราเพราะหาทาง
อาษมิได้ ในชาติก่อนก็ได้ขาดจากนางแก้ว กล่าวคือ ลูกพญาหงส์ทองด้วย
ไม่มีขางอาษเหมือนกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นกยูง
ในครั้งนั้น ได้เกิดมาเป็นภิกษุผู้มีขางอาษในบัดนี้ ส่วนพญาหงส์ทอง คือ
เรตถาคคณแล จบโมรณังชาดกแต่เท่านี้ ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า

ความละเอียดและความเกรงกลัวในทางที่ถูกที่ควร ย่อมเป็นคุณธรรมอันประเสริฐ เมื่อผู้ใดไม่มีคุณธรรม ๒ ข้อนี้ประจำใจ ผู้นั้นย่อมไร้ประโยชน์ที่ตนปรารถนา เหมือนคังที่แสดงมาแล้วนี้เป็นนิทานอุทาหรณ์ ด้วยประการฉะนี้

ในสันนิบาตชาดกที่ ๑ อันมีในกุกลาววรรคที่ ๔ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่โครธารามกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภซึ่งหมู่พระประยูรญาติอันเกิดวิวาทกันแล้วมารับสั่งให้หาพระญาติมาประชุม เมื่อหมู่พระญาติมาพร้อมกันแล้ว จึงประทานพระพุทโธวาทว่า ดูก่อนมหาราชาทั้งหลาย การวิวาทกันย่อมเป็นการไม่สมควร สัตว์ดิรัจฉานในปางก่อนเมื่อเวลายังถูกต้องกันก็ยังช่วยกันป้องกันอันตรายได้ เมื่อเกิดวิวาทกันขึ้นก็ถึงความพินาศใหญ่หลวง ครั้นตรัสดังนี้แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีนกกกระจาบฝูงหนึ่งอาศัยอยู่ในป่า นกกกระจาบฝูงนั้นมีจำนวนหลายพัน มีนกกกระจาบเป็นนายฝูงอยู่ด้วยหนึ่ง ครั้นต่อมามีนายพรานคนหนึ่ง เอาข่ายไปดักนกกกระจาบเหล่านั้นได้วันละหลายตัว จนนกกกระจาบบางลงไปเป็นลำดับ นกกกระจาบที่เป็นนายฝูงเมื่อเห็นบริวารของตนบางลงไปเช่นนั้น ก็พิจารณาเหตุผล เมื่อทราบว่า นายพรานคนหนึ่งนำข่ายมาแอบดัก จึงเรียกบริวารทั้งหลายประชุมกันแล้ว ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า นับแต่วันนี้ไป เมื่อพวกเราติดข่าย นายพราน ควรพร้อมกันเอาศีรษะลอดตาข่ายแล้วช่วยกันบินโดยแรงยกข่ายขึ้นไปครอบไว้บนยอดไม้ แล้วพากันบินหลบลางมาข้างล่างจนทุกครั้งหลีกเราไป นกทั้งหลายที่เป็นบริวารก็กระทำตามคำสั่งของนายฝูง ในเวลาที่ติดข่ายของนายพราน ก็พร้อมเพรียงกันยกข่ายขึ้นไปครอบไว้บนต้นไม้แล้วหลบหลีกมาข้างล่าง ทำให้นายพรานหมดหนทาง นับแต่นั้นมา นายพรานบ้างก็ได้กลับไปบ้านมือเปล่าทุกวัน ฝ่ายภรรยาที่อยู่ทางบ้านก็เข้าใจว่า สามีมัวแต่ไปติดพันผู้หญิงไม่เอาใจใส่ต่อการทำมาหากิน บางวันก็ด่าสามีว่า เอานกไปปรนซ์เสียหมด ทำให้ลูกเมียทางบ้านอดอยาก เมื่อนายพรานถูกภรรยาต้อว่าดังนี้ ก็ขมแค้นให้ภรรยาฟังตามความจริงว่า บัดนี้ ฝูงนกกกระจาบมันกลาดใน

อธิบายวิธี เวลาติดขำมันช่วยพากันยกขำขึ้นทอดไว้บนต้นไม้ทำให้ตัวที่
ต้องปีนป่ายขึ้นไปปลดขำอย่างแสนลำบากทุกวัน แต่ไม่ว่าวันหนึ่งมัน
คงจะเกิดวิวาทกัน แล้วเราก็จกจับมันได้เหมือนดังที่เคยมา ครั้นบอก
ภรรยาตั้งนแล้ว จึงกล่าวกันว่า

สมโมทมานา กณฺณติ

ชาลมาทาบ ปกฺขิโน

ยทา เต วุทฺติสฺสณฺติ

ตทา เอหินฺติ เม วสํ

แปลว่า แกทั้งหลายพร้อมกันหอบเอาตาข่ายไปได้ เมื่อมันเกิด
วิวาทกัน มันก็จะตกอยู่ในอำนาจของเราเมื่อเนิ่น ดังนี้ ๆ ต่อมาอีก ๒-๓ วัน
เวลาฝูงนกกระจาบลงมาหากินอยู่ที่พื้นดิน มีนกกระจาบตัวหนึ่ง ซึ่งไม่ทัน
สังเกตเห็น ก็บินลงไปเหยียบหัวนกกระจาบอีกตัวหนึ่งโดยไม่เจตนา เมื่อรู้
ว่าตัวผิดก็ขอโทษ แต่นกกระจาบตัวนั้นได้ถือเป็นเรื่องโกรธเคือง แล้วเลย
เกิดทะเลาะกันขึ้น นายฝูงจกห้ามปรามสักเท่าใดก็ไม่เชื่อฟัง ต่างตัวต่างก็
อวดกำลังวังชาว่า เอ็งไม่ตายก็เพราะข้ายกขำ อีกตัวหนึ่งก็คัดค้านว่า ข้าก็
เหมือนกัน นับแต่ข้ายกขำมาจนบัดนี้เขย ข้ายังไม่เคยเห็นใครสามารถ
ไปกว่าข้า ฝ่ายบรรดานกกระจาบทั้งหลายก็แยกกันเป็น ๒ พวก คือ เข้าข้าง
โน้นบ้าง เข้าข้างนี้บ้าง เมื่อนายพรานได้สังเกตเห็นกริยาเช่นนี้รู้ได้ทันที
ว่า นกเหล่านั้นแตกสามัคคีกันแล้ว พรุ่งนี้แลมันจกตกอยู่ในอำนาจของเรา
ในเวลากลางคืน พญานกกระจาบที่เป็นนายฝูง เมื่อเห็นว่าจะอยู่ต่อไป
ก็จะพาญาติวงศ์พงศ์พันธุ์ถึงความพินาศ เพราะความวิวาทแห่งบริวารเป็น
ต้นเหตุ พอถึงเวลาเที่ยงคืน พญานกกระจาบก็ชักชวนหมู่ญาติบินหนีไป
เสียจากนิवासสถานนั้น ยังเหลืออยู่แต่พวกบริวารที่ทะเลาะกัน รุ่งเช้า
ขึ้น นายพรานก็รีบแบกขำไปคอยดักไว้ในที่นกกระจาบเหล่านั้นลงมาหากิน
เมื่อฝูงนกกระจาบลงหากินพร้อมกันแล้ว นายพรานจึงกระตุกขำตลบ
เอานกกระจาบเหล่านั้นไว้ นกกระจาบเหล่านั้นเวลาติดขำก็ได้แต่เถียงกัน
ว่าใครอวดดีก็งยกขำเกิด ดังนี้เป็นโกลาหล ฝ่ายนายพรานก็ได้รับจับ
ปีกหางหักใส่ตะกร้านำไปให้ภรรยาทำเป็นอาหารสุกกินบ้าง นำไปขาย

ในคราวบ้าง นกกระจาบเหล่านั้นก็ถึงซึ่งความพินาศสนด้วยกัน ๆ ครั้น
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องนกกระจาบจบลงแล้ว จึงทรง
สั่งสอนพระประยูรญาติทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในสามัคคีธรรม แล้วทรงประชุม
ชาดกว่า นกกระจาบที่เป็นพาลในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้
ส่วนพญานกกระจาบที่เป็นบัณฑิตได้เกิดมาเป็นเรวตภาคตนเอง ดังนี้ ใน
ชาดกนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การแตกร้างกันเป็นเหตุให้ถึงความพินาศ
ส่วนความพร้อมเพรียงถูกต้องปรองดองเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ย่อมเป็นเหตุ
ให้มีแต่ความสุขความเจริญ ไม่มีศัตรูหมุ่บงจามิตรจะมากิดทำร้ายได้ ถ้า
แตกสามัคคีกันในคราวใด ศัตรูก็ได้ช่องในคราวนั้น เหมือนดังเรื่อง
นกกระจาบเป็นตัวอย่าง ด้วยประการฉะนี้

ในมัจจชาดกที่ ๔ ว่า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่
พระเชตะวันมหาวิหาร ได้ทรงปรารภการที่ภรรยาเก่าแห่งภิกษุรูปหนึ่งประเล้า
ประโลมให้ภิกษุรูปนั้นเกิดความรักใคร่พอใจ แล้วจึงทรงแสดงซึ่งเรื่อง
ให้จุ่มจัมกัภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในรัชกาลแห่งพระเจ้า
พรหมทัต ซึ่งเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีปลาใหญ่ตัวหนึ่งเล่น
น้ำอยู่กับนางปลาอันเป็นที่รักของตน ปลาใหญ่ตัวนั้น วายน้ำวนเวียนอยู่ไป
มาด้วยความเพลิดเพลินนางปลานั้นว่ายไปข้างหน้าแห่งปลาใหญ่ตัวนั้น ก็ได้
กลั้นเหงื่อว่ายหลบหนีไปเสียทางอื่น ส่วนปลาใหญ่ตัวนั้นมีได้ทันพิจารณา
ด้วยอำนาจความเสนาหานางปลา ได้ว่ายตามหลังนางปลาไปโดยเร็ว
จนกระทั่งพังควไปในห้องแห ชาวประมงผู้เป็นเจ้าของแหก็ยกแหขึ้นจับเอา
ปลาตัวนั้นไปวางไว้ที่หาดทราย แล้วไปติดไฟและเหลาไม้แหลมด้วยจิต
คิดจะฆ่าปลาตัวนั้นกิน ฝ่ายปลาใหญ่ตัวนั้นก็รำพันด้วยถ้อยคำต่าง ๆ ตาม
อย่างประสาปลาว่า การที่เราจะถูกขังบนถ่านไฟก็ดี จะถูกเสียบด้วยไม้
แหลมก็ดี เราไม่เป็นทุกข์นัก เราเป็นทุกข์เพียงอกหัก แต่ที่นางปลาไม่รู้ว่า
เรามาติดในแห จะน้อยใจให้เราว่าไปหลงแต่นางปลาตัวอื่นเสีย ข้อนั้นแหละ
เป็นทุกข์อันยิ่งใหญ่ของเรา แล้วกล่าวต่อไปว่า

น มํ สิตํ น มํ อุณ्हํ น มํ ชาลสมิ พาณํ
ขณฺจ มํ มณฺเฑเต มจฺฉิ อณฺณํ โส รัตติยา กโธ

แปลว่า ความหนาว ความร้อน ความลำบากใจในการดิ้นรนที่ไม่สู้
ทำให้เราเป็นทุกข์นัก การที่นางปลาจะเข้าใจว่าเราไปหลงคบหานางปลาตัวอื่น
นั้นแหละเป็นทุกข์อันยิ่งใหญ่ของเรา ดังนี้ ฯ อธิบายว่า ในเวลานั้นแห่ง
ความหนาวย่อมเกิดมีแก่ปลาทั้งหลาย เมื่อเกิดความหนาวแล้ว ก็เกิดความ
ร้อน ปลาใหญ่ตัวนั้นถึงแก่ ๒ ประการนี้แหละ จึงรำพันเพ้อว่า ความ
หนาวและความร้อน ไม่สู้จะทำให้เราเป็นทุกข์นัก ฯ ความทุกข์จะถูกบงลง
บนถ่านเพลิงก็ดี ปลาใหญ่ตัวนั้นก็ไม่สู้จะเป็นทุกข์นัก การที่ลำบากอยู่ใน
خابปลาใหญ่ตัวนั้นก็ไม่ถือว่าเป็นทุกข์นัก ปลาใหญ่ตัวนั้นเวลาทีนอนอยู่บน
หาดทรายได้บ่นเพื่อรำพันอยู่ว่า นางปลาเมื่อไม่ทราบว่าเราดิ้นรน ก็จะทำให้เกิด
ความน้อยใจว่าเราไปหลงนางปลาตัวอื่น ข้อนั้นแหละเป็นทุกข์ของเราอันยิ่ง
ใหญ่ ดังนี้ ฯ ในเวลานั้นปุโรหิตอาจารย์คนหนึ่ง ซึ่งเป็นอาจารย์แห่งพระเจ้า
พาราณสี มีบ่าวไพร่ห้อมล้อมเป็นบริวารได้ไปสนที่ธารเพื่อจะอาบน้ำ ปุโรหิต
ผู้นั้นเป็นผู้รอบรู้ภาษาสัตว์ทุกจำพวก เมื่อได้ฟังเสียงพรรณนาแห่งปลาใหญ่
ตัวนั้นจึงคิดว่า ปลาตัวนั้นหมกมุ่นอยู่ในกิเลส มีใจเร่าร้อนด้วยความรัก
ถ้าตายลงจักต้องไปเกิดในนรกเป็นเที่ยงแท้ เราควรจะเป็นที่พึ่งของปลาตัวนี้
ครั้นคิดแล้วมีข้า ก็ตรงไปหาชาวประมงผู้นั้นแล้วกล่าวว่า คุณก่อนพ่อผู้เจริญ
พวกเธอไม่เคยให้ปลาเราไปต้มแกงกินเลยแต่สักตัวเดียว ชาวประมงคนนั้น
จึงตอบว่า ข้าแต่ นาย พุคคะอะไรเช่นนั้น เมื่อ นาย ต้องการปลาตัวไหนก็
เลือกเอาไปเถิด ปุโรหิตจึงกล่าวว่า ปลาตัวอื่นเราก็ไม่ต้องการ เราต้อง
การเฉพาะปลาใหญ่ตัวนี้ ถ้าเธอมีแกล้งใจก็จงให้ปลาใหญ่ตัวนี้แก่เรา ชาว
ประมงคนนั้นจึงตอบว่า โปรดถือเอาไปตามชอบใจเถิด แล้วปุโรหิตก็นำ
ปลาใหญ่ตัวนั้นไปที่ฝั่งแม่น้ำแล้วกล่าวสั่งสอนว่า คุณก่อนปลาตัวเจริญ ถ้า
เราไม่พบท่านในวันนี้ ท่านก็จะสิ้นชีวิตอันทรีย นับแต่วันนี้ไปท่านอย่าตก
อยู่ในอำนาจแห่งราคะคำฤศณา ว่าแล้วก็ปล่อยปลาใหญ่นั้นลงไปสู่แม่น้ำ

ให้พ้นจากความตาย ฯ ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงบรรยายซึ่งเรื่องอดีต
 ครั้งนั้นจบลงแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ ๔ สืบไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุผู้
 ถกภรรยาเก่าเล่าโลมนั่นก็ได้สำเร็จโศคาปัตติผล แล้วทรงประชุมชาดกยก
 เป็นอนุสนธิต่อไปว่า ครั้นก่อนภิกษุทั้งหลาย นางปลาในครั้งนั้นได้เกิดมาเป็น
 ภรรยาเก่าแห่งภิกษุรูปนี้ ปลาใหญ่ตัวนั้นได้เกิดมาเป็นภิกษุรูปนี้ ส่วน
 ปุโรหิต คือ เราตถาคตเอง จมัจฉาชาดกที่ ๔ แต่ท่าน ในชาดกอันเป็น
 เครื่องชี้ให้เห็นว่า ทุกข์อันยิ่งใหญ่ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ก็คือทุกข์อันเกิด
 จากความพลัดพรากจากอารมณ์ อันเป็นที่รักใคร่พอใจ อีกประการหนึ่ง
 ชาดกนั้นเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า สรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าจะได้เสวยทุกข์เวทนา
 ในโลกนี้และโลกหน้า ก็เพราะกิเลส คือ ความรัก ความโกรธ ความ
 ลุ่มหลงเป็นต้นเหตุ บุคคลผู้หวังความสุขแก่ตน ไม่ควรกังวลด้วยกิเลส ไม่
 ควรปล่อยให้กิเลสครอบงำใจของตนเกินประมาณ ด้วยประการฉะนี้

ในวัฏฏกชาดกที่ ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จจาริกไปใน
 แคว้นแคว้นมคธ ได้ทรงปรารภการบังไฟป่าให้ดับ แล้วจึงทรงแสดงชาดก
 เรื่องนี้ให้แจ่มแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลาย มีเรื่องราวกล่าวมาว่า ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระ
 บรมศาสดาเสด็จไปในประเทศมคธ แล้วเสด็จเข้าไปบิณฑบาตใน
 หมู่บ้านเล็ก ๆ ตำบลหนึ่ง เมื่อเสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้วได้เสด็จดำเนิน
 ค่อยไปพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก ในเวลานั้นเกิดไฟไหม้ป่าขึ้น
 อย่างใหญ่หลวง ภิกษุสงฆ์ทั้งปวงกำลังเดินไปข้างหน้าก็มีอยู่ ข้างหลังก็มี
 อยู่ ไฟป่านี้ได้เป็นควันและเปลวรุ่งเรืองเป็นอันเดียวกัน ไหม้ลุกลาม
 มาตามป่าใหญ่นั้น ฝ่ายพระภิกษุทั้งหลายที่ยังเป็นปุถุชนก็มีความทรมานทรมาย
 ด้วยกลัวตาย ได้พากันเอาไม้มาตีไฟเพื่อจะจดับไฟป่านี้ ส่วนภิกษุพวก
 หนึ่งจึงกล่าวว่า เหตุใดพวกท่านจึงทำอย่างนี้ พวกท่านไม่แลดูสมเด็จพระ
 พระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคลผู้ล้ำเลิศในโลกหรือ พระองค์
 ได้เสด็จมากับพวกเรา พวกท่านทำเป็นเหมือนไม่เห็นซึ่งปริมณฑลพระจันทร์
 อันตั้งอยู่ในท่ามกลางฟ้า และเหมือนกับไม่เห็นปริมณฑลพระอาทิตย์ อัน
 วิจิตรไปด้วยรัศมีพันหนึ่ง ซึ่งขึ้นมาจากป่าจีนโลกธาตุตะวันออก และ

ท่าทั้งหลายเป็นเหมือนกับคนที่ขมขื่นสมุท แต่ไม่แลเห็นสมุท เป็น
เหมือนกับบุคคลที่ยืนฟังเขาสุเมธราชแต่มีสัญญาวิปลาส ไม่แลเห็นเขาพระ
สุเมธ พวกเขาคิดสไฟเพื่อจะกันไฟป่า พวกท่านหารู้จักกำลังแห่งพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าไม่ เพราะฉะนั้น พวกท่านจงมาไปกับเราทั้งหลาย เราทั้งหลาย
จักนำไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย
ไปข้างหน้าและอยู่ด้านหลัง ก็ได้พร้อมใจกันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระสรเพชญ์
พุทธเจ้า เมื่อพระภิกษุสงฆ์ไปพร้อมกันแล้ว พระพุทธองค์จึงเสด็จไป
ประทับยืนอยู่ที่แห่งหนึ่งในป่า ซึ่งไฟไหม้ลุกลามมาประหนึ่งว่าจะทำให้ป่า
ใหญ่ย่อยยับไปสิ้น แต่ครั้นมาถึงที่สมเด็จพระมุนิทรโลกนาถเจ้าประทับอยู่
ห่างจากที่ประทับออกไปโดยรอบได้ ๑๖ กฤษีเป็นประมาณ ไฟป่าก็อันตรธาน
ดับหายไปเหมือนกับไฟที่บุคคลจุ่มลงในน้ำ ไม่สามารถที่จะลุกลามต่อไปอีก
(๑ กฤษีเป็น ๑๒๕ ศอก ๑๕ กฤษีเป็น ๕๐๐ วา คิดเป็นเส้นได้ ๒๕ เส้น)

เมื่อภิกษุทั้งหลายได้เห็นความอัศจรรย์ดังนั้น จึงพร้อมกันสรรเสริญ
คุณเป็นมหัศจรรย์ ไฟในป่าที่ไหม้ลุกลามมาเหมือนกับจะทำลายป่าใหญ่ให้
ย่อยยับเป็นจวนไป แต่พอมาถึงที่ใกล้พระองค์ก็ดับลงทันใด เหมือนกับ
ไฟที่บุคคลจุ่มลงไปใต้น้ำที่น้ำอัศจรรย์อย่างยิ่ง เมื่อสมเด็จพระมิ่งมกุฏ
โมลีโลก ได้ทรงสดับซึ่งคำสรรเสริญแห่งพระภิกษุทั้งหลาย ดังนี้ จึงมีพระ
พุทธภูคาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟที่ไหม้ป่าซึ่งลุกลามกถึงทันแล้ว
ดับไป จะดับไปเพราะกำลังแห่งเรตถาคตในบัดนี้หามิได้ ดับไปเพราะ
กำลังความดีของเราในปางก่อนต่างหาก คือ ในสถานนั้นไม่มีไฟจะไหม้ได้
ตลอดกาลป็นหนึ่ง ขณะนั้น พระอานนทเถรเจ้าจึงปฐัสสงฆาภิ ๕ ชั้น ลงถวาย
เพื่อให้พระพุทธองค์ทรงเอนพระกาย แต่พระพุทธองค์ได้ทรงประทับนั่ง
พร้อมด้วยภิกษุทั้งหลายที่หอมล้อมเบเนนบริวาร ครั้นนั้น ภิกษุทั้งหลายจึง
กราบทูลถามว่า พระพุทธเจ้าข้า การที่ไฟดับไปเพราะอานุภาพของพระองค์
ในบัดนี้ ก็ปรากฏแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายแล้ว ส่วนในอดีตยังไม่

ปรากฏ ขององค์สมเด็จพระศรีสุคตเจ้า ได้โปรดประทานแสดงซึ่งเรื่องในอดีตกาล แก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยเกิด พระเจ้าข้า

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐในสากลโลก ได้ทรงรับอาราธนาครั้งนี้ จึงมีพระพุทธานุญาตเสนาเรื่องอดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงมาแล้วช้านาน มีกำหนดกาลในต้นภัททกัลป์เป็นต้นนั้น นอนองค์สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ตัวเรตถาคตนี ได้เกิดเป็นนกกลุ่มตัวหนึ่งอยู่ในเขตแคว้นแดนมคธราช พ้อออกจากท้องแห่งมารตาก็มีร่างกายใหญ่เท่าคนเกวียน มารดาบิดาทั้ง ๒ ได้ให้นกกลุ่มที่เป็นลูกนั้นนอนอยู่ในรัง ส่วนตัวได้ไปเที่ยวแสวงหาอาหารจากที่ต่างๆ มาเลี้ยงลูกในรัง ลูกนั้นยังไม่มีกำลังพอที่จะบินไปมาได้ และยังไม่มีความพอที่จะเดินได้ ก็แลในบัดนั้น มีไฟไหม้อยู่เสมอทุกปี อยู่มาวันหนึ่ง ได้บังเอิญไฟป่าไหม้ลูกกลามาจนจะถึงนั้น บรรดานกทั้งหลายที่อยู่ในนั้น ก็ได้พากันบินหนีไปด้วยความกลัวตาย ฝ่ายวานกที่เป็นมารดาบิดาของนกกลุ่มตัวนั้นก็ได้อิงลูกหนีไปเสีย ด้วยความกลัวตายเหมือนกันทั้งหลาย ฝ่ายนกกลุ่มที่ยังนอนอยู่ในรังแต่ตัวเดียว ได้ยกคอขึ้นจากรังได้แลเห็นไฟป่าไหม้ลูกกลามาจึงคิดว่า ถ้าเรามีกำลังปีกหางพอบินได้ เราก็จะได้บินหนีไปพ้นเสีย หรือถ้าเรามีกำลังเท้าพอจะเดินไปได้ เราก็จะได้เดินไปเสียทางอื่น แต่ในบัดนี้ไม่มีกำลังปีกหางพอบินไปได้ ไม่มีกำลังเท้าพอจะเดินหนีไปได้ ส่วนมารดาบิดาทั้งสองของเราทั้งสองเสียแล้ว บินหนีไปด้วยความกลัวตาย สิ่งอื่นจะเป็นที่พึ่งแก่เราเป็นอันไม่มี บัดนี้เราจะเป็นประการใด ครั้นลูกนกกลุ่มคิดดังนี้แล้ว จึงระลึกถึงคุณแห่งศีลและแห่งสัจจวาจา ศีลและสัจจะทั้ง ๒ ประการนี้ ย่อมมีคุณประจำอยู่ในโลก ในอดีตกาลล่วงแล้วมา พระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งบำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการ ให้บริบูรณ์แล้ว และเสด็จประทับที่โพธิบัลลังก์ ได้ตรัสพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงบริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ก็ล้วนแต่เป็นผู้ประกอบด้วยความสัจ มีพระฤทธิย์เอ็นดูสรรพสัตว์ ประกอบด้วยพระเมตตา พระกรุณา พระขันติคุณ แห่งธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น

มื่อยเป็นอันมาก ส่วนความสัจก็คุณอันล้ำเลิศประการหนึ่ง เพราะเหตุ
นั้น ในวันนั้นสมควรที่เราจะระลึกถึงพระสุคตเจ้าทั้งหลายล่วงแล้วมา และ
สมควรระลึกถึงคุณแห่งพระธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย สมควรจะต้อง
สัจจาธิษฐานบันดาลให้ไฟดับไป เพื่อให้ตัวเรากับเหล่าลูกนกซึ่งมอยอยู่ในรัง
ที่บานรอดพ้นจากความตาย ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่อง
แก่กลุ่มมาอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า อตถิ โลเก สัตถุโน เป็นต้น
แปลว่า คุณแห่งศีล ๑ ความสัจ ๑ ความสงบสงี่ยม ๑ ความเอ็นดู
กรุณา ๑ ทั้ง ๔ อย่างนี้ ย่อมมอยอยู่ในโลก ลูกนกกลุ่มก็คิดงันแล้ว จึงคิดต่อ
ไปว่า เราควรจะทำสัจกิริยาด้วยความสัจอันนั้น ครั้นพิจารณาซึ่งกำลังแห่ง
พระธรรม และระลึกถึงพระพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อนแล้ว ลูกนกกลุ่ม
จึงกระทำสัจจาธิษฐานว่า

สนฺติ ปกฺขา อปตฺตา สนฺติ ปาหา อวญฺจนา
มาตา ปิตา จ นิคุขฺนตา ชาตเวห ปฏิกุม

แปลว่า นึกทั้งสองของเราก็มอยอยู่แล้วบินไม่ได้ ทำทั้งสองของเรา
ก็มอยแต่เดินไม่ได้ อีกประการหนึ่ง มารดาบิดาทั้งสองของเรา ก็บินออก
หนีไปจากรังเสียแล้ว ข้าแต่ไฟที่กำลังไหม้มา ขอท่านจงกลับไปในบัดนี้
เถิด ดังนี้ เมื่อลูกนกกลุ่มได้ทำสัจจาธิษฐานดังนี้แล้ว พอไฟไหม้มาถึง
ที่ใกล้อีก ๑๖ กรีส ก็จะถึงที่อยู่ของลูกนกกลุ่มนั้น ไฟนั้นก็หวนกลับไป
แล้วดับลงในทันใด เหมือนกับคบเพลิงอันบุคคลจุ่มลงในน้ำฉะนั้น

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้าจึงตรัสไว้ว่า สห สจฺเจ
กเต มยฺหิ เป็นต้น แปลว่า เปลวเพลิงอันใหญ่แฉะซึ่งที่อันมีประมาณ
๑๖ กรีส เหมือนกับเปลวไฟอันไหม้ไปถึงน้ำแล้วดับลงในทันใด พร้อม
กับสัจจาธิษฐานของเรา ดังนี้ แล้วตรัสว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย สถานทั้ง
ไม่มีไฟไหม้อยู่ตลอดกาลป็นหนึ่ง ด้วยอำนาจสัจจาธิษฐานของลูกนกกลุ่มนั้น
ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลงแล้ว
บางพวกก็ได้บรรลุพระโสดาบัน บางพวกก็ได้บรรลุพระสกทาคามี บาง

๘๔ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

พวกก็ได้บรรลุพระอนาคามี บางพวกก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล แล้วพระพุทธองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นกคุ่มที่เป็นมารดาบิดาในครั้งนั้น ได้อุบัติมาเป็นพระเจ้าสุทโธทรมหาราช และพระนางสิริมหามายาในบัดนี้ ส่วนลูกนกคุ่มในครั้งนั้น ได้อุบัติมาเป็นเรวตภาคตนเอง จบวิญญูชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านั้น ฯ รับประทานแสดงมาตั้งแต่ชาดกที่ ๒ จนจบชาดกที่ ๕ อันมีในกถาวรรคที่ ๔ ก็สิ้นเนื้อความลงแต่เพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๘

กัมมปริชททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในกถาวรรค

ขณิสสัสสีตา ชคติริหิ สุวามิ อคฺคิ ปมฺลวจฺจิ
ทิสสา ภชถ วฏฺกฺกา ชาติ สรณโต ภยฺนติ
อิหํ สตุถา เขตฺวเน วิหรณฺโต ททฺธมฺปณฺณสาลิํ ภิกฺขุ อารพฺภ
กถสฺสติ.

ณ บัดนี้ อาคตภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิคตารนัย ในกัมมปริชททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนจบชาดกที่ ๑๐ อันมีในกถาวรรคที่ ๔ สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

ก็แลในชาดกที่ ๖ มีนามว่า สกุกเขาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกษุผู้มีศาลาอันถูกไฟไหม้เป็นเหตุ มีเรื่องราวน่าว่า ภิกษุรูปหนึ่งเรียนพระกรรมฐานในสำนักพระบรม

ศาสตราจารย์ แล้วออกจากพระเชตะวันมหาวิหาร ไปอยู่ในเสนาสนะป่าแห่ง
 หนึ่ง อาศัณฐานตำบลหนึ่งซึ่งมีในแคว้นแคว้นแดนโกศลเป็นที่เหี้ยวบินชบาต
 แต่ศาลาที่ภิกษุนั้นอาศัยอยู่ไฟได้ไหม้เสียแต่เดือนแรกที่ไปอยู่ ภิกษุรูปนั้น
 จึงบอกกล่าวแก่คนทั้งหลายให้ทราบ คนทั้งหลายต่างก็อ้างว่า การงาน
 ของตนยังมีมาก แล้วไม่ได้พากันไปปลูกศาลาให้ภิกษุนั้น ภิกษุรูปนั้นได้
 จำพรรษาอยู่ในกลางแจ้งตลอด ๓ เดือน ได้รับความลำบากจากแดดฝน
 เหลือบขุงเป็นอันมาก จนไม่สามารถจะทำให้สำเร็จธรรมวิเศษได้ ครั้นออก
 พรรษาแล้ว จึงกลับไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลเรื่องราวที่เป็นมา
 ให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เมื่อครั้งก่อน แม้แต่สัตว์
 ติรฉณาก็ยังรู้จักที่สบายและไม่สบาย เหตุไรเธอจึงไม่รู้จักที่สบายและไม่
 สบาย ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องในอดีตว่า ในอดีตกาลครั้ง
 พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีนกตัวหนึ่งกับบริวาร
 อาศัณอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งบริบูรณ์ด้วยกิ่งก้านสาขา ครั้นอยู่ต่อมา
 ต้นไม้นั้นต้องลมพัดคำคบกสกัน จึงเกิดเป็นควัน นกนายฝูงนั้นจึงคิดว่าไม่ช้า
 ก็จะมีไฟไหม้ขึ้นที่ต้นไม้นี้ เราไม่ควรจะอยู่ที่ต้นไม้นอกต่อไป แล้วจึงกล่าว
 แก่กนกบริวารทั้งหลายว่า ขณินสุสิดา ชกติริหิ เป็นอาทิ ดังที่ยกขึ้นไว้ข้างต้น
 นั้นแล้ว แปลว่า หม่นกทั้งหลายที่บินไปมาอยู่ในอากาศ ได้อาศัยต้นไม้นั้นใด
 ซึ่งเกิดอยู่กับแผ่นดิน บัดนี้ต้นไม้นั้นจะเกิดเป็นไฟขึ้นเสียแล้ว พวกเรา
 ควรจะพากันไปในที่อื่นเสีย เพราะมีภัยเกิดจากต้นไม้นั้นเป็นที่พึงของเรา
 ทั้งหลายเสียแล้ว ดังนี้ ครั้นกล่าวดังนี้แล้วก็พาบริวารที่มีบุญญาหนีไปจาก
 ต้นไม้นั้นเสีย ส่วนบริวารที่หาบุญญามีได้ก็พากันกล่าวว่า นกนายฝูงนี้เพียง
 แต่แลเห็นนาหยาตเดียวก็เพ้อว่าจะมีจระเข้ เป็นนกที่ขลาดเกินประมาณ
 นกพวกนั้นได้พากันอาศัยอยู่ที่ต้นไม้นั้น ก็ล่วงลงสู่ไฟถึงซึ่งความตาย
 เสียสิ้น ครั้นสมเด็จพระมุนีพรโลคนาถเจ้า ทรงแสดงเรื่องจบลงแล้ว
 จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุรูปนั้นก็สำเร็จ
 โสโภกนิมิต แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าจึงทรงประชุมชาดกว่า นกทั้งหลายที่
 เป็นบริวารแห่งนกตัวนั้น ได้มาเกิดเป็นบริวารแห่งเรตถาคคในบัดนี้ ส่วน

รกที่เป็นนายฝนนั้น คือ เราตถาคตเอง จบสกนชาดกที่ ๖ แต่เท่านี้ ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้มีบุญญาข้อมมาให้อยู่ในที่สบายใจ เพราะให้อยู่เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าอย่างอื่น เมื่อได้ให้อยู่ในที่สบาย ไม่มีภัยอันตรายเบียดเบียนแล้ว จะคิดสิ่งใดก็ย่อมสำเร็จได้ดังประสงค์ ได้ให้อยู่ไม่เป็นที่สบาย ถึงจะตั้งใจทำสิ่งที่ประโยชน์ให้สำเร็จแน่นอน สิ่งนั้นก็ยังไม่สำเร็จได้ดังปรารถนา เหมือนกับภิกษุที่ถูกไฟไหม้ศาลานั้น เป็นตัวอย่างด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่าจิตติริชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมนบทุกศาสดาได้ทรงแสดงไว้ในเวลาเสด็จไปสู่กรุงสาวัตถี เพราะทรงปรารถนาที่ภิกษุหวงห้ามเสนาสนะ ไม่ให้พระสารีบุตรเถรเจ้าพักอาศัย มีเรื่องปรากฏมาว่า เมื่ออนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างวิหารเสร็จแล้ว จึงส่งให้ทูตไปกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์เพื่อจะไปสู่กรุงสาวัตถี ได้เสด็จแวะประทับที่กรุงไพศาลี ในเวลานั้นภิกษุทั้งหลายที่เป็นศิษย์แห่งภิกษุพวกฉัพพัคคีย์ ได้พากันไปถึงกรุงไพศาลีก่อน ไปเกลี้ยกล่อมเสนาสนะไว้หมด เมื่อศิษย์แห่งพระสารีบุตรเถรเจ้าไปถึงก็หาเสนาสนะให้แก่พระเถรเจ้าไม่ได้ เมื่อพระสารีบุตรเถรเจ้าไปถึงก็ไม่ได้ที่พักอาศัย ท่านจึงไปอาศัยนั่งบ้าง เดินจงกรมบ้าง อยู่ที่ได้รับไม้แห้งหนึ่งต้นไม้ต้นนั้นอยู่ใกล้ที่ประทับของสมเด็จพระบรมศาสดา ในเวลาจวนสว่างสมเด็จพระบรมศาสดาก็เสด็จออกจากที่ประทับ แล้วทรงกระแอมไอ ส่วนพระสารีบุตรเถรเจ้าก็กระแอมรับ พระองค์จึงตรัสถามว่า ใครอยู่ที่นั่น พระผู้เป็นเจ้ากราบทูลว่า ข้าพระพุทธองค์พระสารีบุตร พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ตรัสถามว่า เหตุไรสารีบุตรจึงมาอยู่ที่นี่ พระผู้เป็นเจ้าจึงกราบทูลตามมลลคติที่มา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงทรงคำนึงว่า แม้แต่เมื่อเรายังดำรงชีพอยู่ หมู่ภิกษุสงฆ์ก็ยังไมเคียดต่อกัน เมื่อเราตถาคตนิพพานเสียแล้วจักทำอย่างไรกัน คงมี ๓ กรณีรุ่งเช้าขึ้น พระองค์จึงตรัสให้ประชุมสงฆ์ เมื่อทรงซักถามได้ความเป็นจริงว่า เหล่าภิกษุที่เป็นศิษย์แห่งฉัพพัคคีย์ได้เกลี้ยกล่อมเสนาสนะไว้เช่นนั้น จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุเช่นไรควร

จะได้รับเสนาสนะและบิณฑบาตอันดี ภิกษุบางจำพวกก็กราบทูลว่า ภิกษุที่เคยเป็นชาติตระกูลมาก่อนควรจะได้รับเสนาสนะและบิณฑบาตก่อน บางพวกก็กราบทูลว่า ผู้เคยเป็นพราหมณ์มาก่อน บางพวกก็กราบทูลว่า ผู้ทรงธรรมทรงวินัย บางพวกก็กราบทูลว่า ผู้ที่ได้ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตตฌาน ท่านที่เป็นโสดาบัน พระสกทาคามี อนาคามี อรหันต์ ท่านที่ได้วิชา ๓ อภิญญา ๖ ท่านเหล่านั้นสมควรจะได้รับเสนาสนะและบิณฑบาตอันละเอียด เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลถวายความเห็นของกันต่าง ๆ อย่างนั้นแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ในศาสนาของเราจะได้ขบถของบุคคลโดยชาติตระกูลเป็นต้น ว่าเป็นผู้สมควรได้รับเสนาสนะและบิณฑบาตอันดี เหมือนกับภิกษุทั้งหลายกราบทูลกันหาไม่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในศาสนาของเรา เราขบถของซึ่งบุคคลคือภิกษุผู้มีพรรษาแก่กว่า แต่เดิยวันสาริบุตรซึ่งเป็นอัครสาวกของเรา สมควรจะได้รับเสนาสนะต่อจากลำดับเรา แต่เมื่อคณิน สาริบุตรหาได้รับเสนาสนะไม่ ได้ไปอาศัยนั่งและเดินที่โคนต้นไม้ตลอดคืนยังรุ่ง เป็นการไม่สมควรยิ่งนัก เหตุว่าแม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็ยังเคารพนับถือผู้มีอายุแก่กว่า ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วมามีสัตว์ ๓ สหาย คือ นกกระทาและลิงกับช้าง อาศัยอยู่ที่ใต้ต้นไม้ใหญ่แห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ สัตว์ ๓ สหายนั้นได้คิดกันว่า เราควรจะเคารพยำเกรงกัน แต่บัดนี้ยังไม่ทราบว่ามีอายุมากกว่ากัน อยู่มาวันหนึ่ง สัตว์ ๓ สหายนั้นจึงประชุมได้ถามกันที่ใต้ต้นไม้ว่า ใครมีอายุเท่าไร ช้างตอบว่า เราก็จำไม่ได้ว่า มีอายุเท่าไร แต่จำได้ว่าเมื่อเรายังเล็ก ๆ ต้นไม้ที่ขึ้นสูงพอลอดใต้ท้องของเรา วานรกล่าวว่า เมื่อเรายังเล็ก เราได้เคยมาชะเง้อคอกัดกินยอดไม้ที่ต้นนั้นเสมอ นับว่าต้นไม้ที่ขึ้นยังเล็กกว่าที่ช้างได้เห็น นกกระทาตอบว่า ดูก่อนท่านทั้งสอง เมื่อก่อนที่ตรงโน้นมีต้นไม้ใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง เราได้ไปกินลูกไม้ที่ต้นนั้นแล้วมาถายลงไว้ที่นี้ เมื่อกาลูกไม้ที่เราถายออกมา จึงเกิดเป็นไม้ที่ต้นนั้นขึ้น เมื่อนกกระทากล่าวดังนั้นแล้ว วานรกับช้างจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าทั้งสองก็อ่อนกว่าท่าน ท่านเป็นอันแก่กว่าข้าพเจ้าทั้งสอง นับแต่วันนี้ไป ข้าพเจ้าทั้งสองจะเคารพยำเกรง

ท่าน จักเชือก้อยด้วยกำแห่งท่าน จำเดิมแต่นั้นมา นกกระทาก็ให้โอวาท
สั่งสอนแก่ช้างและวานรสองสาย แะนำให้ช้างและวานรตั้งอยู่ในศีล ๕
ช้างและวานรก็กระทำตามโอวาทคำสั่งสอนจนตลอดชีวิต

ครั้นสมเด็จพระเจชิตมาร ทรงแสดงเรื่องในอดีตกาลดั่งนั้นจบลงแล้ว
จึงทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า ภิกษุใดห้ามปรามเกียจคร้านเสนาสนะแก่ภิกษุผู้
แก่กว่า ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ แล้วทรงแสดงธรรมด้วยพระพุทธพจน์ว่า

เย วุฑฒอปจายนติ นรา ชมมสฺส โกวิทา

ทิจฺเจ ชมฺเม จ ปาสฺสา สมปราโย จ สคฺติ

แปลว่า คนเหล่าใดฉลาดรอบรู้ในธรรมขำเกรงผู้แก่กว่า คนเหล่านั้น
ย่อมได้รับความสรรเสริญในชาตินี้ ส่วนในชาติหน้าย่อมได้ไปสัคติอันดี
คັນ มีอรรถาธิบายว่า ผู้ที่เรียกว่าแก่กว่านั้น มี ๓ จำพวก คือ แก่โดยชาติ
อันได้แก่ตระกูลสูงกว่า ๑ แก่โดยคุณ อันได้แก่ผู้มีความรู้ความดีมากกว่า
คุณ ๑ แก่โดยวัย อันได้แก่ผู้มีอายุมากกว่า ๑ ส่วนในพวกภิกษุสามเณร
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบัญญัติให้เคารพขำเกรงผู้หมั่นพระนามาก
กว่า สำหรับฆราวาสให้เคารพขำเกรงกัน ตามสมควรแก่ชาติตระกูลบ้าง
ตามสมควรแก่คุณความดีบ้าง ตามสมควรแก่อายุบ้าง เมื่อบุคคลผู้ใดเป็น
ผู้เคารพขำเกรงต่อบุคคล ๓ จำพวกนี้ บุคคลนั้นย่อมมีขีวิตโดยกัมม
สรรเสริญว่าเป็นคนดี เมื่อสิ้นชีวิตอันหรรย์แล้วก็ได้ไปเกิดในที่อันดี คือ ได้ไป
เกิดในสวรรค์ หรือได้มาเกิดในมนุษย์ในตระกูลอันสูง มีตระกูลแห่งกษัตริย์
เป็นต้น เพราะฉะนั้น สมควรที่คนทั้งหลายจะถือไว้เป็นแบบฉบับ สำหรับ
ปฏิบัติตาม จบติคตริชาดกแต่ท่าน ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า คนเรา
ที่อยู่กันเป็นหมวดหมู่ โดยที่สุดแต่ ๒ คนขึ้นไป ก็จำเป็นต้องเคารพขำเกรง
ซึ่งกันและกันตามฐานานุรูปของตน ผลแห่งการเคารพขำเกรงย่อมส่งผลให้
เกิดในตระกูลสูง อาการเคารพขำเกรงนั้นมีหลายอย่างต่าง ๆ กัน ตามกาละ
และ เป็นต้นว่าการหลีกทางให้ การหลีกที่นั่งให้ การให้น้ำดื่ม และเครื่อง
รับรองต่าง ๆ ก็เป็นอาการแห่งความเคารพขำเกรงทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่าพตชาดก ในชาดกนี้มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จ

พระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ได้ทรงพระปรารภ
 ภิกษุผู้เป็นช่างจีวรรูปหนึ่งแล้วทรงแสดงไว้ มีเรื่องมาว่า ภิกษุรูปนั้นเป็นผู้
 ฉลาดในการตกแต่งจีวร เมื่อได้จีวรเก่า ๆ มา ก็ตกแต่งให้เป็นเหมือนกับ
 จีวรใหม่ ๆ ได้ ก็ท่านย่อมจีวรด้วยน้ำเจือด้วยแป้งบ้าง เมื่อย้อมตากให้
 แห้งแล้วก็ขัดด้วยสังข์ให้เนื้อแน่นดีบ้าง เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ผ้าสำหรับทำ
 จีวรมา จึงไปขอให้ภิกษุนั้นทำเป็นจีวรให้ ภิกษุรูปนั้นจึงเอาจีวรเก่าที่ตน
 ทำไว้ดีแล้ว แลกเอาผ้าใหม่ของภิกษุเหล่านั้นเสีย ภิกษุเหล่านั้นไม่รู้ว่
 เป็นจีวรเก่าก็ยอมแลกเอาไป แต่เมื่อไปนั่งห่มในไม่ช้าก็ปรากฏว่าเป็นจีวร
 เก่า ภิกษุเหล่านั้นก็พากันเสียใจ อาการที่ภิกษุรูปนั้นหลอกลวงภิกษุทั้งหลาย
 ด้วยเอาจีวรเก่าแลกเอาจีวรใหม่ดังนี้ ก็ปรากฏไปในที่ทั้งปวง ครั้นต่อมา
 มีภิกษุช่างจีวรอีกรูปหนึ่งไปจากบ้านนอก เทียบหลอกลวงด้วยการแลกจีวร
 เก่ากับจีวรใหม่เหมือนอย่างเดียวกันกับภิกษุรูปนั้น จนกระทั่งไปถึงพระ
 เชตวันมหาวิหาร ไปพักอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ภิกษุทั้งหลายที่เป็น
 สหายแห่งภิกษุช่างทำจีวรที่มาจากบ้านนอกนั้นก็บอกแก่เธอว่า ที่พระเชตวัน
 มหาวิหารนี้ มีภิกษุช่างจีวรอยู่รูปหนึ่ง ทำการหลอกลวงภิกษุทั้งหลายอยู่
 เสมอ ภิกษุบ้านนอกนั้นก็คิดจะทดลองดู แล้วจึงแต่งจีวรเก่าของตนให้เป็น
 เหมือนจีวรใหม่ แล้วห่มไปหาภิกษุช่างทำจีวรองค์ที่อยู่ในพระเชตวันมหา
 วิหาร ภิกษุที่อยู่ในพระเชตวันมหาวิหารได้แลเห็นก็นึกชอบใจ จึงได้ถามว่า
 จีวรผืนนี้ท่านทำเองหรือ เมื่อได้รับคำตอบว่าทำเอง จึงขอเอาจีวรผืนนั้น แต่
 ภิกษุชาวบ้านนอกนั้นตอบว่า เมื่อข้าพเจ้าให้จีวรผืนนี้แก่ท่านแล้ว ข้าพเจ้า
 ก็ไม่มีจีวรจะห่มต่อไป แล้วจึงบอกว่า ถ้าอย่างนั้นท่านจงเอาผ้าใหม่ของ
 ข้าพเจ้าไปกระทำเป็นจีวรเถิด แล้วได้ให้ผ้าใหม่ของตนแลกจีวรเก่าของ
 ภิกษุชาวบ้านนอกนั้นได้ เมื่อเธอห่มจีวรนั้นอยู่มาเพียง ๒-๓ วัน จึงทราบว่
 เป็นจีวรเก่า ความเรื่องนั้นก็ออกฉาวไปในหมู่ภิกษุสงฆ์ว่า ภิกษุชาวบ้านนอก
 ได้หลอกลวงภิกษุชาวพระนครผู้ทอวดตัวว่าเก่งในทางทำจีวรเสียแล้ว เมื่อ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่อง

ภิกษุ ๒ รูปนั้นได้เคยมีมาแล้วในปางก่อน กล่าวคือ ในอดีตกาลมีรุกขเทพยดา
 ของคันทิง สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ไผ่สละสระบัวแห่งหนึ่งในกลางป่า ในเวลา
 หน้าแล้งน้ำในสระนั้นก็แห้งไป ในสระนั้นมีฝูงปลาอยู่เป็นอันมาก ครั้นนั้น
 นกยางตัวหนึ่งได้แลเห็นฝูงปลาแล้วคิดว่า เราจะหลอกลวงกินฝูงปลา
 เหล่านั้นด้วยอุบายอันหนึ่งซึ่งเป็นอุบายกลับ คิดแล้วก็ไปจับอ้อยริมชายเลน
 ฝูงปลาได้แลเห็นนกยางนั้นแล้วจึงถามว่า ท่านนังคิดอะไรอยู่ในที่นั้น นกยาง
 ตอบว่า เรานังคิดสงสารพวกท่านทั้งหลายอยู่ ฝูงปลาทั้งหลายจึงถามว่า
 ท่านนังคิดสงสารพวกข้าพเจ้าด้วยเหตุผลเป็นประการใด นกยางจึงตอบว่า
 ด้วยเหตุว่าน้ำในสระนั้นน้อย ทั้งอาหารก็น้อย พอถึงฤดูแล้งน้ำก็แห้งหาย
 ไปหมด เมื่อน้ำแห้งไปหมดฝูงปลาจะทำอย่างไร แต่เราคิดอยู่ว่า ถ้าพวกท่าน
 จักทำตามถ้อยคำของเรา เราจะคาบพวกท่านไปปล่อยที่สระใหญ่ที่ละตัว ๆ
 ในสระใหญ่นั้นเป็นสระที่คาดาชไปด้วยปทุมชาติ ๕ ประการ ปลาทั้งหลาย
 จึงคัดค้านว่า ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ขึ้นชื่อว่านกยางแล้วจะคิดอย่างนี้ไม่มี
 เลย เราทั้งหลายหาเชื่อถ้อยคำของท่านไม่ นกยางจึงตอบออกไปว่า เรา
 ขอสาบานต่อท่านทั้งหลายด้วยความจริงใจว่า เราจักไม่กินท่านทั้งหลายเป็น
 อัมชาด ถ้าท่านทั้งหลายไม่เชื่อ ก็ลองส่งปลาให้ไปกับเราสักตัวหนึ่งก่อน
 ปลาทั้งหลายก็เชื่อถ้อยคำแห่งนกยางนั้น จึงให้ปลาหมอตัวใหญ่ไปตัวหนึ่ง
 ด้วยเข้าใจว่าปลาหมอตัวนั้น เป็นปลาที่กล้าหาญทั้งทางน้ำและทางบก
 นกยางก็คาบปลาหมอตัวนั้นไปปล่อยไว้ในสระใหญ่แห่งหนึ่ง ให้อายุเล่นพอ
 สมควรแก่เวลาแล้ว นกยางก็คาบปลาหมอตัวนั้นกลับไปส่งอีก ปลาหมอ
 ตัวนั้น ได้พรรณาสระอันใหญ่กว้างให้ปลาทั้งหลายฟังดังที่ตนได้เห็นมาทุก
 ประการ เมื่อปลาทั้งหลายได้ฟังต่างก็อยากจะไป จึงขอให้นกยางนำไปส่ง
 นกยางก็คาบปลาหมอตัวใหญ่นั้นไปก่อน ตรงไปถึงที่ไผ่สละแล้วก็ย้อน
 กลับมาที่ต้นกุ่ม วางปลาหมอตัวนั้นลงไปที่กุ่ม จิกด้วยจะงอยปากให้
 ตาย แล้วจิกเนื้อกินเป็นอาหาร ทั้งกระดูกอันเหลือเศษจากอาหารลงไปที่
 โคนต้นไผ่ แล้วกลับไปบอกฝูงปลาอีก ได้คาบเอาปลาไปจากสระนั้นที่ละ
 ตัว ๆ จนปลาในสระนั้นหมด ยังเหลืออยู่แต่ปู้่อีกตัวหนึ่ง นกยางคิดจะกิน

จึงกล่าวว่า ปุเอ๋บ ปลาทั้งหลายที่อยู่ในสระเราได้นำไปปล่อยไว้ในสระใหญ่
เสียหมดแล้ว ถ้าตัวท่านคิดจะไปเราก็จะพาไป ปุจึงถามว่า ท่านจะพาเรา
ไปด้วยอาการอย่างไร นกยางตอบว่า เราจะคาบท่านไป ปุตอบว่า เราจะ
ไปกับท่านไม่ได้ เพราะเรากลัวจะหล่นลง นกยางตอบว่า อย่างกลัวเลย
เราจะคาบท่านไปให้ดี ปุคิดว่า นกยางนี้จะไดคาบปลาไปปล่อยในสระ
เหมือนอย่างว่าห้ามมิได้ แต่อย่างไรก็ตามที ถ้าว่านกยางนี้พาเราไปปล่อย
ที่สระจริงก็เป็นการดี ถ้าไม่พาเราไปปล่อยที่สระไซ้ ระวังจะหนีบคอนกยาง
ตัวนี้ให้ตาย ครั้นคิดแล้วจึงกล่าวกับนกยางว่า ดูก่อนนกยางผู้สหาย
เราเห็นว่าท่านไม่สามารถจะคาบเราไปให้ดีได้ เพราะเหตุว่าร่างกายของเรา
แข็ง ถ้าเราหนีบคอของท่านแล้ว เราก็จะไปกับท่าน นกยางนั้นจะได้รู้
ว่าปล่อยลงก็ห้ามมิได้ จึงรับคำว่าดีละ ปุก็เอาก้ามทั้งสองหนีบคอนกยางนั้น
ให้มันคงค้ำค้ำเหล็ก แล้วจึงกล่าวว่า ท่านจงพาเราไปเถิด นกยางก็พา
ตัวนั้นไปพอให้ได้แลเห็นสระใหญ่ แล้วก็เลี้ยวไปสู่ต้นกุ่มต้นนั้นอีก ปุจึง
ถามว่า ข้าแต่ลุง สระใหญ่อยุ่ที่นั่นหรือ เหตุไรจึงพาเรามาที่นี่ นกยาง
จึงตอบว่า ปากเจ้าก็พูดได้ว่าข้าเป็นลุง ตัวเจ้าเป็นลูกน้องสาวของข้า เจ้า
คงเข้าใจว่า ข้าจะพาเจ้ามาปล่อยไว้ในสระเหมือนกับข้าเป็นบ่าวของเจ้าไซ้
เจ้าจงดูกระดุกที่เป็นกองใหญ่อยู่ใต้ต้นกุ่มเถิด ล้วนเป็นกระดุกปลาที่เรากิน
แล้วทั้งนั้น ถึงตัวเจ้าเราก็จักกินเหมือนปลาเหล่านั้น ปุจึงตอบว่า ท่านกิน
ได้แต่ปลาเหล่านั้นเท่านั้น เพราะปลาเหล่านั้นล้วนแต่เป็นปลาที่โง่เขลา ส่วน
ตัวเราท่านจะกินไม่ได้เป็นอันขาด เราก็จักทำให้ท่านถึงความพินาศในบัดนี้
ท่านไม่รู้วาท่านถูกปล่อยแล้ว เรากับท่านจักต้องตายด้วยกัน เราก็จักหนีบ
คอท่านให้ขาดตกลงไปบนแผ่นดินในบัดนี้ ครั้นพูดแล้วก็หนีบคอนกยาง
ด้วยก้ามอันแข็งแรง มือปูมาประหนึ่งว่าค้ำเหล็ก เมื่อนกยางถูกหนีบ
ด้วยก้ามปูค้ำนั้นก็ทำอะไรไม่ได้ ได้แต่อาปากน้ำตาไหล มีความกลัวต่อ
ความตายเป็นกำลัง จึงร้องออกไปว่า ข้าแต่นาย เราจะไม่กินท่านเป็น
อันขาด ขอท่านจงให้ชีวิตแก่เราสักครั้งหนึ่งเถิด ปุจึงตอบว่า ถ้าท่าน
กลัวตายก็จงนำเราไปปล่อยในสระในบัดนี้ นกยางก็รีบบินลงไปสู่สระทันที

วางปุไว้ที่โคนริมสระ แต่พอจะเงละตัวออกไปให้ห่าง ปุก็หนีบคอนกขาง
ตัวนั้นให้ขาดเหมือนกันบนคอกแลเห็นก้านปามชาติด้วยกรรไกร แล้วจึงหนี
ลงไปเสียในสระน้ำ ส่วนเทพดาซึ่งสถิตอยู่ใต้ต้นกุ่มเห็นอัศจรรย์ดังนั้น
แล้ว จึงทรงสรรเสริญไปด้วยคาถาว่า

นาจุจันติ นิกติปปญฺโณ นิกตฺยา สุขเมธติ

อาราธติ นิกติปปญฺโณ พโก มกุกฎคามิว

แปลว่า ผู้มีปัญญาล่องลวงผู้อื่น จะได้ความสุขเพราะล่องลวงผู้อื่นเสมอไป
หาไม่ได้ ผู้ที่ล่องลวงผู้อื่นจะต้องได้รับผลร้าย เหมือนอย่างนกขางที่ถูกปุ
หนีบคอตายฉะฉาน ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องนั้นจบลงแล้ว จึงตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุช่างทำจิวรชาวบ้านนอก จะได้หลอกภิกษุที่อยู่ใน
พระเชตวันมหาวิหารแต่ในกาลบัดนี้ก็หาไม่ได้ ถึงในกาลก่อนก็เหมือนกัน
แล้วทรงประชุมชาดกต่อไปว่า นกขางในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้เป็น
ช่างทำจิวรซึ่งอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารนี้ ปุตว์นั้นได้มาเกิดเป็นภิกษุช่าง
ทำจิวรชาวบ้านนอก ส่วนเทพดาที่สถิตอยู่ใต้ต้นกุ่มนั้น ได้มาเกิดเป็นเร
ศภาคคในบัดนี้แล จบพทชาดกที่ ๘ แต่เท่านั้น ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า
การหลอกลวงผู้อื่น ย่อมจะต้องมีผู้หลอกลวงตนบ้างไม่คราวใดก็คราวหนึ่ง
เป็นแน่นอน เพราะฉะนั้น คนทั้งหลายจึงไม่ควรหลอกลวงผู้ใดเป็นอันขาด
ถึงแม้ตัวเองก็ไม่ควรหลอกลวงตัวเอง ควรเป็นผู้ตั้งอยู่ในสัจย์สุจริต
เสมอไป พระพุทธองค์ได้ทรงสอนให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายทำกายวาจาใจให้
ซื่อตรง ไม่ให้คิดแม้แต่เล็กน้อย เพราะการคคกายวาจาข้อมเป็นของให้โทษ
ทั้งปัจจุบันและอนาคต การคคจะลงโทษแก่ผู้คคในเวลาใดเวลาหนึ่งจง
ได้ มีเรื่องนกขางดังที่แสดงมาเป็นตัวอย่าง ด้วยประการฉะนี้

ในนิบาตชาดกที่ ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเจ้าทรงประทับเนา
สำราญพระอิริยถอยู่ในมหาวิหาร อันมีกามปรากภูโฆษา พระเชตวัน
ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุผู้เป็นภิกษุแห่งพระสารบุตรเถรเจ้า แล้วจึง
ทรงแสดงชาดกเรื่องนั้นในท่ามกลางภิกษุสาวกต่อไป

มีเรื่องมาว่า ภิกษุรูปนั้นเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย อุตสาหะปฏิบัติพระ
 สาริบุตรเถรเจ้าเป็นนิตยกาล ครั้นนานมาพระสาริบุตรเถรเจ้าก็ทูลลาพระบรม
 ศาสดาจารย์พากิษุรูปนั้นไปในทักษิณาคิริชนบท แต่พอไปถึงทักษิณาคิ
 รชนบทนั้นแล้ว ภิกษุรูปนั้นก็กลับเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย หาเชื่อฟังถ้อยคำ
 พระสาริบุตรเถรเจ้าไม่ เมื่อพระเถรเจ้ากล่าวแต่โดยดี ก็กลับเป็นข้าศึกชน
 เมื่อพระเถรเจ้ากลับมาจากชนบทแล้ว ได้เข้าไปกราบทูลสมเด็จพระบรม
 ศาสดาให้ทรงทราบเรื่องนั้น พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนสาริบุตร ภิกษุรูป
 นี้จะได้เป็นอย่างนี้แต่ในปัจจุบันกาลนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในอดีตกาลก็เหมือน
 กัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนสาริบุตร ในอดีต
 กาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินิพพานในกรุงพาราณสี มีกุฎุมพ็อยู่ ๔ คน
 เป็นสหายนั่น แต่กุฎุมพ็คนหนึ่งเป็นคนชรา มีภรรยาสาว มีบุตรด้วยกันคน
 หนึ่ง กุฎุมพ็ชราผู้นั้นจึงคิดว่า ภรรยาของเรายังสาวอยู่ เมื่อเราตายแล้วก็จัก
 ไปรักใคร่กับบุรุษอื่น จะทำให้ทรัพย์สมบัติของเราพินาศไป จะไม่ให้แก่
 บุตรของเรา เราควรจะนำทรัพย์ไปฝังไว้เสียเถิด แล้วจึงชวนหาสคนหนึ่ง
 ซึ่งมีนามว่านันทบุรุษ พาไปฝังทรัพย์ไว้ในที่แห่งหนึ่ง แล้วตรัสว่า ถ้าเราตาย
 เจ้าจงบอกขุมทรัพย์นี้แก่บุตรของเรา ครั้นต่อมากุฎุมพ็นั้นก็ตาย ฝ่ายบุตรของ
 กุฎุมพ็นั้นก็โตขึ้นโดยลำดับ อยู่มาวันหนึ่ง มารดาจึงบอกว่า บิดาของเจ้าได้
 นำทรัพย์ไปฝังไว้กับนายนั้นหะ เจ้าจงให้นายนั้นหะนำไปขุดเอาทรัพย์นั้นมา
 ก่อสร้างสร้างตัวเถิด ลูกชายจึงให้นายนั้นหะพาไปสู่ที่ฝังทรัพย์ไว้ เมื่อนาย
 นั้นหะไปถึง ก็เข้าไปยืนอยู่ตรงที่ฝังทรัพย์ แล้วจึงเกิดมานะขึ้นเพราะอาศัย
 ทรัพย์นั้นทันที ได้คิดว่ากุมารนั้นด้วยคำหาบายคายต่าง ๆ กุมารนั้นก็ถือ
 เอาจอบและตะกร้ากลับไป ต่อมาอีก ๒-๓ วัน ก็พากันไปอีก นายนั้นหะ
 ก็คิดว่าอีกเหมือนดังก่อน แต่กุมารนั้นหาได้ตอบประการใดไม่ ได้แต่คิด
 สงสัยว่า หาสคนนั้นเมื่อยังไม่มาถึงตรงนั้น ก็รับรองว่าจะบอกขุมทรัพย์ให้แก่
 เรา แต่ครั้นมาถึงเหตุไรจึงไม่บอก มีหน้าเข้ายังกลับตำเรออีกเล่า เราควร
 จะกลับไปถามกุฎุมพ็ผู้เป็นสหยาแห่งบิดาของเรา ครั้นคิดแล้ว ก็พานาย
 นั้นหะกลับไป ได้ส่งนายนั้นหะให้กลับไปสู่บ้านก่อน ส่วนตนได้ไปหากุฎุมพ็

ผู้เป็นสหายแห่งบิดา เล่าเรื่องให้ฟังตลอดแล้ว ได้ถามว่า ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร กุญมพินจึงบอกว่า ถ้านายนั้นทะยีนค่าเจ้าอยู่ในที่ใด ในที่นั้นแหละเป็นที่ฝังศพแห่งบิดาของเจ้า เจ้าจึงกลับไปใหม่ ถ้านายนั้นทะยีนค่าเจ้าอีก เจ้าจึงเข้าไปจุดม้อให้ไปเสียจากที่นั้น แล้วจงขดลงไปในที่นั้นเถิด กุมารนั้นก็กระทำตามอบาย เมื่อขุดได้ศพแล้วจึงให้นายนั้นทะยีนกลับมา แล้วบอกอุบายวิธีตามที่เรียนมาจากกุญมพินแล้ว จึงกล่าวว่า

มณเฑ โสวณณโย ราสี โสวณณเนลา จ นนทโน

ขตุท ทาโส อามชาโต จิตฺตํ กุลลานิ คชชติ

แปลว่า นันทาสเกิดจากอามทาส ยีนค่าเราด้วยคำหยาบอยู่ในที่ใด เราเข้าใจว่าที่นั้นแหละเป็นกองทองและระเบียบทอง ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นันทาสในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุรูปนี้ กุมารผู้เป็นบุตรแห่งกุญมพิน ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร กุญมพินบอกอุบายวิธีนั้น คือเรตถาคตนเอง ดังนี้ จนนิมิตชาดกที่ ๕ แต่เท่านั้น ในชาดกนี้เป็นตัวอย่างอันดีที่ชี้ให้เห็นซึ่งนิสสัยสันดานแห่งคนอันธพาลต่ำช้าว่า เมื่อได้คิดแล้วข้อมมีใจอีกเหิม ตุกตुकหมิ่นผู้อื่นด้วยกิริยาหยาบคายหลายประการ โบราณทั้งหลายจึงได้ห้ามปรามลูกหลาน ไม่ให้เกี่ยวข้องกับทาสและทาสี โดยทางเป็นสามัคคียกกัน เพราะเหตุว่าธรรมเนียมคนต่ำช้า เมื่อได้คิดแล้วมักจะเอนงตัว จึงมีสุภาษิตว่า ขี้ขลาดคิดเหมือนสังกะสีปนนาถ ผู้ติดชากเหมือนก้นนากปนทอง ด้วยประการฉะนี้

ในขัตติการชาดกที่ ๑๑ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสด็จประทับอยู่ที่พระเชตะวันาราม ได้ทรงพระปรารภการถวายทานแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีให้เป็นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงเรื่องนี้ให้เป็นผล มีเรื่องราวเป็นมาว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้สละทรัพย์ออกบำรุงพระพุทธศาสนา สิ้นทรัพย์ไปประมาณ ๕๕ โกฏิ จะได้นับถือรัตนฉัตรยิ่งไปกว่าพระรัตนตรัยมิได้มี เศรษฐีนั้น ได้บำรุงพระพุทธศาสนาเสมอมา สิ้นทรัพย์ไปจะนับจะประมาณมิได้ ในครั้งนั้นมีหอคำนกหนึ่งเป็นหนอนาถบิณฑิกเศรษฐีอยู่ ๑๘ โกฏิ ท่าน

เศรษฐีก็ได้ทวงคืนมา ยंत्रหทัยอีก ๑๘ โกฎิ ที่ท่านเศรษฐีฝังไว้ริมฝั่งมหา-
สมุทร ก็ถูกน้ำเซาะคลั่งพังกลงไปสู่ท้องมหาสมุทรเสีย ท่านเศรษฐีได้ยาก
จนลงโดยลำดับ จนกระทั่งไทยทานก็มีแต่ข้าวปลาเฝือกกับน้ำส้มผัดคอก
เท่านั้น สำหรับถวายแก่พระภิกษุสงฆ์วันละ ๕๐๐ องค์เป็นนิจ ครั้นต่อมา
เทวดาคนหนึ่งซึ่งสถิตที่หมู่บ้านเศรษฐี ซึ่งเป็มเทวดาจำพวกมาร
ได้หาโอกาสตัดการถวายทานแห่งเศรษฐีอยู่เสมอ แต่พอเห็นเศรษฐียากจน
ลงก็เข้าใจว่าเป็นโอกาสอันดี เมื่อถึงราตรีมีขนิมขามก็จำแลงตัวให้ปรากฏ
เข้าไปในห้องสรีโรยาศน์ บันดาลให้ปราสาทสว่างไสว ทำให้ท่านเศรษฐี
แลเห็นควักได้ถนัด เมื่อท่านเศรษฐีได้ถามหาเหตุที่ตนเข้าไปในสถานนั้น
จึงตอบว่า คุณก่อนท่านเศรษฐี บัดนี้ท่านจงเลิกการให้ทานเสียเถิด เพราะ
ท่านยากจนลงด้วยเหตุให้ทานแก่สมณะศรัทธาได้ เมื่อท่านเศรษฐีได้ฟัง
ดังนั้น จึงได้ถามว่า ท่านคือใคร อยู่ที่ไหน เมื่อเทวดานั้นตอบว่า ข้าพเจ้า
เป็นเทวดาอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านของท่าน ท่านเศรษฐีจึงขับไล่เทวดา
นั้นเสีย ไม่ให้อยู่ในหมู่บ้านของตนอีกต่อไป เมื่อเทวดาถูกขับไล่
ก็ได้ออกจากที่นั่นไป ขอให้เทวดาองค์หนึ่งมาช่วยขอขมาโทษท่านเศรษฐี
เพื่อให้ตนได้อยู่ในที่เก่าต่อไป ก็ไม่มีเทวดาตนใดสามารถจะไปขอโทษท่าน
เศรษฐีได้ ในที่สุดเทวดาตนนั้นจึงขึ้นไปร้องทุกข์ต่อสมเด็จพระอมรินทราบหาราช
เพื่อให้ช่วยตน สมเด็จพระอมรินทราบหาราชจึงตรัสว่า เราก็ไม่สามารถที่จะพา
เธอไปขอขมาโทษได้ เพราะเธอเจรจาถ้อยคำอันไม่สมควรยิ่งนัก แต่เรา
จักบอกอุบายให้ คือ เธอจงจำแลงเพศเป็นนายคลังแห่งท่านเศรษฐี ไปทวง
เอาทรัพย์ ๑๘ โกฎิ ที่พ้อค้ำนั้นขึ้นไป กับจงไปนำเอาทรัพย์อีก ๑๘ โกฎิ ซึ่ง
เป็นทรัพย์ของเศรษฐีอันจมลงไปในห้องมหาสมุทร กับทรัพย์อีก ๑๘ โกฎิ
ซึ่งไม่มีเจ้าของอันอยู่ในที่โน้น รวม ๓ ราย เป็น ๕๔ โกฎิ ไปบรรจุไว้ในคลัง
แห่งท่านเศรษฐี แล้วจงไปขอขมาโทษต่อท่านเศรษฐีในภายหลัง เมื่อเทวดา
ได้ฟังดังนั้น ก็กระทำตาม แล้วไปขอโทษต่อท่านเศรษฐี ๆ จึงกล่าวว่า เราขี
ยขอโทษให้ท่านไม่ได้ เพราะท่านได้ดำรัสถึงสมเด็จพระบรมศาสดา ถ้าท่าน
จะไปขอโทษในสำนักพระบรมศาสดา เราจึงจะบอกโทษให้ได้ เทวดานั้นก็

ยนิคิกระทำคาม แล้วท่านเศรษฐีก็นำเทวดานั้นไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบพล่ำเรื่องที่เป็นมาถวายให้ทรงทราบ เมื่อเทวดานั้นขอมาโทษเสร็จ แล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี บุคคลผู้กระทำกรรมอันชั่วช้าตามกในโลกละ ถ้ากรรมที่ท่านนั้นยังไม่ให้ผลอยู่เพียงใด เขาก็ยังเห็นความเจริญอยู่เพียงนั้น ต่อเมื่อใดกรรมนั้นให้ผล เขาจึงจะเห็นผลร้าย ส่วนคนดี ถ้าความดียังไม่ให้ผลอยู่ทราบใด ก็ยังลำบากอยู่ทราบนั้น เมื่อความดีให้ผลแล้วจึงจะมีความสุขความเจริญ ดังนี้ ดูก่อนคฤหบดี ท่านเป็นโสดาบันมีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเห็นอันบริสุทธิ์ การที่เทวดาผู้มีศักดิ์อันเล็กน้อยนั้นท่านไม่ได้ ดูไว้น่าอัศจรรย์ ในปางก่อนบัดนี้ ท่านมีปรีชาญาณไม่แก่กล้า ซึ่งพระยามารห้ามไม่ได้ นั่นแหละเป็นการอัศจรรย์ แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนเศรษฐี ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต ผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งยินดีอยู่ในการบริจาคทานมาแต่กำเนิด เมื่อบิดาสมบุญแล้ว ก็ได้ดำรงตำแหน่งเศรษฐีแทน แล้วได้สร้างโรงทานขึ้น ๘ แห่ง บริจาคทานอยู่เสมอ ทั้งรักษาศิลปอยู่เป็นนิจ อยู่มาวันหนึ่ง ขณะที่พ่อครัวยกสำรับมาตั้งให้รับประทาน ก็มีพระบิณฑุเจ้าองค์หนึ่ง ออกจากนิโรธสมบัติ เหาะมาขึ้นอยู่ที่ประตูบ้านแห่งท่านเศรษฐี ท่านเศรษฐีพอแลเห็นพระบิณฑุเจ้าแล้ว จึงลุกขึ้นไปปลุกคนใช้ ๆ ได้ไต่ถามว่า จะให้ข้าพเจ้าทำสิ่งใด ท่านเศรษฐีก็บอกว่า เธอจงไปรับบาตรของพระผู้เป็นเจ้าเข้ามาใส่อาหารในเตียนนี้ แต่ในขณะนั้น พระยารามาทิราชอยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๖ ได้แลเห็นด้วยทิพพเนตร ก็มีเจตนาจะตัดการถวายทานแก่เศรษฐีนั้น จึงรับลงมาจากสวรรค์บันดาลให้เป็นหลุมถ่านเพลิงอันใหญ่ มีส่วนลึกถึง ๘ ศอก ขวางทางที่คนใช้จะไปรับบาตรแห่งพระบิณฑุเจ้า บรรดาคนใช้ก็ไม่มีผู้ใดสามารถจะฝ่าหลุมถ่านเพลิงนั้นไปได้ เศรษฐีนั้นจึงต้องไปเอง ได้ยกสำรับขึ้นทูลศรัทธาแล้วได้ลงมาจากปราสาท พอไปถึงใกล้หลุมถ่านเพลิง จึงตัดสินใจว่า ถึงเราจะตายก็ควรจะถวายทานให้จงได้ ครั้นตกลงใจดังนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

กาม ปตัม นิธิ

อุทฺธปาโท อวิโร

นาริธิ กริสสามิ

หนฺท ปิณฺฑํ ปฏิกุห

แปลว่า ถึงข้าพเจ้าจะตกลงไปในหลุมถ่านเพลิงนั้นก็ตามที่ ข้าพเจ้าจัก
ไม่ทำอันตรายแก่การถวายทานเป็นอันขาด ขอพระผู้เป็นเจ้าจงกรณารับ
บิณฑบาตที่ข้าพเจ้าจักถวายนั้นเถิด ดังนี้ ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว จึงได้เดินฝ่าไป
บนหลุมถ่านเพลิง ในบัดเดี๋ยวนั้น ก็มีดอกปทุมอันใหญ่เท่ากงเกวียน มี
กลีบได้ตั้งร้อยชั้นพันชั้น ผุดขึ้นมารับเท้าแห่งเศรษฐีนั้น เศรษฐีนั้นก็ได้ใส่
บาตรพระปัจเจกพุทธเจ้าตั้งประสงคฺ เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้ารับบาตรแล้ว
ก็ทรงแสดงคาถาอนุโมทนา แล้วเหาะขึ้นสู่อากาศเวหา ตรงไปสู่ที่อยู่ของ
พระองค์ท่าน ฝ่ายเศรษฐีนั้นก็ได้แสดงผลแห่งทานและผลแห่งศีล แก่
มหาชนซึ่งอยู่ในที่นั้น แล้วบำเพ็ญทาน รักษาศีล อยู่เสมอมาจนตลอดอายุไข
ครั้นสมเด็จพระบรมจอมไตรสาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องนั้นจบลง
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า เศรษฐีในครั้งนั้น ได้อุบัติมาเป็นเรตถาคตนแล
จบขัตติการชาดกที่ ๑๐ แต่เท่านี้ ตามที่แสดงมาแล้วนี้ เป็นอันจบชาดก
อันมีในกถาวรรคที่ ๕ แห่งเอกนิบาตแต่เท่านี้.

เอวํ กิเม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฺฐาท ๕

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาตกที่ ๑-๕ อันมีในอรรถกามวรรคเป็นต้น

โย อุตฺตกามสฺส หิตานุกมฺปิโน โอวชฺชมานโน น กโรติ สาสนํ
อชิยา ปาทโมลฺลพฺภ มิตฺตโก วิย โสจตฺติ.

อิทํ สคฺกา เขตฺวเน วิหรนฺโต โลกิสฺสสฺสเถรํ อารพฺภ กถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณารัตน์ ในคัมภีร์ขทกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๕ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึงที่ ๕ อันมีในอรรถกถาบรรคที่ ๕ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป โดยสมควรแก่ สมัยเวลา

ในชาดกที่ ๑ มีนามว่าโลกชาดก ในโลกชาดกนี้ มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภพระ เณรเจ้ารูปหนึ่ง มีนามว่าโลกติสสะ แล้วทรงแสดงชาดกนี้ในท่ามกลาง พระภิกษุสงฆ์ มีเรื่องปรากฏว่า พระโลกติสสเณรเจ้านั้น เป็นบุตรแห่ง ชาวประมงคนหนึ่ง ในประเทศโกศล แขวงกรุงสาวัตถี นับแต่วันที่พระ เณรเจ้าถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งมารดา พวกชาวประมงในตำบลนั้น ต่างก็ พากันออกหากินจนลงโดยลำดับ หาปลาไม่ได้อย่างที่เคยมา มีหน้า ช้ำถูกไฟไหม้หมดทั้งตำบลอีก ๑ ครั้ง ถูกพระราชาชนาอีกถึง ๑ ครั้ง คนในตำบลนั้นจึงประชุมปรึกษากันว่า แต่ก่อนมาไม่เคยเป็นเหมือนอย่างนี้ ชะรอยจะมีคนกาลกัณณอยู่ในตำบลนี้ พวกเราควรจะแยกพวกกัน ครั้น ปรึกษากันแล้วจึงแยกกันเป็น ๒ จำพวก ๆ ละ ๕๐๐ ตระกูล ในพวกที่มารดา แห่งพระโลกติสสเณรเจ้านั้น ก็ยังผดเคืองอยู่เหมือนเดิม ส่วนอีก พวกหนึ่ง กลับมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเหมือนดังเดิม พวกที่มารดาแห่ง พระเณรเจ้านั้น เขาจึงแยกพวกกันอีกเป็นพวกละ ๒๕๐ ตระกูล แยกกัน ไปโดยนัยนี้ จนรู้ได้ว่ามารดาบิดาแห่งพระเณรเจ้ามีบุตรกาลกัณณ เมื่อ พระเณรเจ้าคลอดจากครรภ์มารดาแล้ว มารดาบิดาเกลียดชังด้วยความ ลำบากยากเข็ญ ถ้าในวันใดมารดาบิดาพาท่านไปหาปลา ในวันนั้นย่อม ไม่ได้ปลาแม้สักตัวเดียว เมื่อมารดาบิดาเห็นว่า ลูกของตนรู้จักเลี้ยงสาพอ จะเที่ยวขอทานหาเลี้ยงชีพได้แล้ว จึงมอบกระเบื้องสำหรับขอทานให้แล้ว บอกว่า คุณก่อนลูกรักของมารดาบิดา มารดาบิดาได้อุด ๆ อดยาก ๆ เพราะ เกลียดเจ้ามาเป็นเวลานานแล้ว บัดนี้เจ้าจงเที่ยวขอทานเลี้ยงตัวเองต่อไปเถิด มารดาบิดาไม่สามารถจะเลี้ยงเจ้าต่อไปได้อีกแล้ว कुमारนั้นกรับเอา กระเบื้องสำหรับขอทาน ออกจากสำนักบิดามารดาไปเที่ยวขอทานเลี้ยงชีพ

ตามประสาเด็ก ได้กินบ้างไม่ได้กินบ้าง เทียบขอไปตามแต่จะได้ ไม่ได้
 อาน้ำชำระกายเหมือนกับเด็กทั้งหลายอื่น ๆ มีร่างกายเปราะเบือนไปด้วย
 ฝุ่นธุลี มีอุปมาเหมือนกับปิศาจคลุกฝุ่น ครั้นอยู่ต่อมาถึงเวลาอายุได้ ๗
 ขวบ วันหนึ่งได้เที่ยวเก็บเมล็ดข้าว ที่เขาล้างหม้อเทไว้ในที่ใกล้ประตูเรือน
 แห่งหนึ่งกินทีละเมล็ด ๆ เหมือนกับกาจิกกินเมล็ดข้าว ฉะนั้น พระสารีบุตร
 เถรเจ้าได้ไปพบเข้าก็เกิดความสงสาร จึงถามหาบิดามารดา เมื่อทรงทราบเรื่อง
 ราวทเป็นมาแล้ว ท่านจึงชักนำไปบวชเป็นสามเณร กุमारนั้นก็นับดี พระ
 เถรเจ้าได้พาไปสู่อาราม อาน้ำชำระตัวให้แล้ว จัดการบรรพชาให้เป็น
 สามเณรเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ มีนามว่าโลกะพระโลก-
 ศิสสะนั้น นับแต่บรรพชาเป็นสามเณรมาจนกระทั่งได้อุปสมบทเป็นภิกษุ
 ก็ยังลำบากด้วยอาหารเหมือนอย่างเดิม ไม่เคยได้บริโภคอาหารอัมเลข แม้
 แต่สักครั้งเดียว เมื่อท่านอุปสมบทแล้ว ในเวลาไปเที่ยวบิณฑบาต เมื่อ
 คนทั้งหลายนำอาหารมาใส่บาตร ก็จะไม้มากสักเท่าไรก็ตาม อาหารใน
 บาตรนั้นก็อันตรธานไป เหลืออยู่แต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ครั้นต่อมาท่าน
 ก็เจริญวิปัสสนา ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว
 ก็ยังลำบากอยู่ด้วยอาหารอย่างเดิม ในวันที่ท่านจะปรินิพพาน พระสารีบุตร
 เถรเจ้าผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ คิดจะอนุเคราะห์ให้ท่านได้ฉันอาหารจน
 อิ่มหน้าสำราญ จึงพาท่านเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี แต่ก็มีผู้บิณฑบาต
 แม้เพียงทัพพีเดียว จึงพาท่านกลับมาส่งทวहारแล้วพระสารีบุตรเถรเจ้าจึง
 ไปแคว่งค้เคียว คนทั้งหลายจึงนิมนต์ให้ท่านฉันอาหารอยู่ในที่แห่งหนึ่ง เมื่อ
 ท่านรับนิมนต์แล้ว จึงบอกให้คนทั้งหลายจัดอาหารออกไปถวายพระโลก-
 ศิสสเถรเจ้าผู้ร่ออยู่ในวิหาร แต่เผอิญคนที่ถืออาหารไปนั้นได้ลืมนึกถึงท่าน
 เสีย หาได้นำไปถวายท่านไม่ เมื่อพระสารีบุตรเถรเจ้ากลับออกไปจาก
 บ้าน ได้ทราบว่าท่านยังไม่ได้ฉันอาหาร พระเถรเจ้าก็เกิดความสลดใจ จึง
 ย้อนกลับไปบิณฑบาตอีก พระเจ้ากรุงสาวัตถีเห็นว่าหมดเวลาใส่บาตรแล้ว
 จึงนำจตุมธุรสไปใส่บาตรพระเถรเจ้าให้เต็มบาตร พระเถรเจ้าจึงรีบกลับไป
 นิมนต์ให้พระโลกศิสสะดื่มจตุมธุรสในบาตรของท่าน ในขณะที่ท่านถือ

บาตรอยู่ แต่พระโลกกตีสสะไม่กล้าดื่ม เพราะความเคารพในพระเถระเจ้า
 พระเถระเจ้าจึงกล่าวว่า ถ้าเราไม่ประคองบาตรไว้ จะส่งบาตรให้ท่านถือเอง
 จมฺมธฺรฺสในบาตรนั้นก็หายไปหมด ท่านจึงดื่มเถิด พระโลกกตีสสะเถระเจ้า
 จึงดื่มจนอิ่มหน้าสำราญตามต้องการ แล้วก็ดับขันธเข้าสู่พระนิพพานใน
 วันนั้น สมเด็จพระสรเพชญพุทธเจ้าพร้อมด้วยเหล่าพุทธบริษัท ได้ทรงทำ
 ฌาปนกิจปลงศพพระเถระเจ้าแล้ว ไปรณำอัฐิธาตุของท่านไปบรรจุไว้ใน
 พระเจดีย์แห่งหนึ่ง ครั้นอยู่มากก็ทั้งหลายจึงประชุมสนทนาในโรงธรรม-
 สภาว่า เพราะเหตุไรพระโลกกตีสสะเถระเจ้า ซึ่งเป็นผู้มีวาสนาบารมีแก่กล้า
 จนกระทั่งได้สำเร็จพระอรหันต์ จึงเป็นผู้ลำบากด้วยอาหาร อยู่จนถึงวันดับ
 ขันธปรินิพพาน ในวันจะปรินิพพานได้นั้นจฺมฺมธฺรฺส พ้ออิมเพียงครั้งเดียว
 เท่านั้น เมื่อสมเด็จพระสัพพัญญูเจ้า ได้ทรงสดับคำสนทนาแห่งภิกษุ
 ทั้งหลายดังนี้ พระองค์จึงเสด็จไปสู่ธรรมสภา มีพระพุทธรูปกาตรัสว่า ดูก่อน
 ภิกษุทั้งหลาย การที่พระโลกกตีสสะเป็นผู้ผัดเคืองด้วยอาหาร ตั้งแต่เกิดมา
 จนกระทั่งวันปรินิพพานนั้น เป็นด้วยบุพพกรรมของเขานิปางก่อน

ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงบุพพกรรมของพระเถระเจ้าอันมีมาใน
 ครั้งก่อนว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
 มีภิกษุรูปหนึ่ง เป็นผู้ฉลาดจารวัตรปฏิบัติเคร่งครัดในธรรมวินัย เจริญ
 วิบิสสนาอันสมอ ภิกษุนั้นอยู่ในอาวาสแห่งหนึ่ง มีกุฎุมพผู้หนึ่งเป็นผู้
 อับญฺฐาก ครั้นต่อมาเมื่อพระอรหันต์องค์หนึ่งไปพักอยู่ในอาวาสนั้น เมื่อกุฎุมพ
 ผู้นั้นได้เห็นก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ได้นิมนต์ไปฉันอาหารที่บ้านของตน
 พร้อมกับภิกษุเจ้าอาวาส เมื่อเสร็จการฉันแล้ว กุฎุมพผู้นั้นจึงขอนิมนต์ให้
 พระอรหันต์นั้นพักอยู่ในอาวาสนั้นต่อไป ในเวลาเย็นกุฎุมพผู้นั้นก็ออกไป
 ห้างธรรมเทศนา เสร็จการห้างธรรมเทศนาแล้วก็อาลาพระเถระเจ้าทั้งสองกลับ
 ไปบ้าน ฝ่ายพระเถระผู้เป็นเจ้าอาวาสก็เกิดระแวงใจว่า พระเถระที่มาใหม่นั้น
 นั้นจะขบถกุฎุมพให้แตกจากตน ในเวลารุ่งเช้าเมื่อถึงเวลาจะเคาะระฆังซึ่ง
 เป็นเครื่องสัญญาณให้เข้าไปฉันในบ้าน ก็เคาะระฆังด้วยเล็บ แล้วไปเคาะ
 ประตูปลุกพระเถระเจ้าที่มาใหม่นั้นด้วยเล็บ ทั้งนเพื่อประสงค์จะเกลียดกันไม่

ให้พระเถระเจ้าที่ใหม่ได้เข้าไปในบ้านกฐณพินันอีก เมื่อถึงเวลาเข้าไปฉัน ก็เข้าไปฉันแต่องค์เดียว บอกกฐณพินันว่าภิกษุที่ใหม่ฉัน เมื่อวานเห็นจะฉันอาหารอิ่มเกินไป เราเคาะประตูปลุกสักเท่าไรก็ไม่ตื่น เคาะระมังให้สัญญาณาก็ไม่ตื่น กฐณพินันก็เห็นกริยาของพระเถระเจ้าก็ทราบได้ว่า พระเถระเจ้ามีเจตนาเกียติกัน จึงกล่าวว่า ช่างเถิด แล้วก็จัดอาหารถวายแก่พระเถระเจ้า เมื่อพระเถระเจ้าฉันเสร็จแล้ว จึงจัดข้าวบาตรใส่ลงในบาตรฝากออกไปถวายพระเถระเจ้าที่ใหม่ แต่พระเถระเจ้าผู้เป็นเจ้าอาวาสนั้นคิดว่า ถ้าเรานำข้าวบาตรไปให้ภิกษุรูปนั้นฉัน เขาก็จักติดใจในรสอาหาร จักไม่ไปจากอาวาสของเรา เราควรจะเหี่ยงเสียในกลางทางจะดีกว่า เมื่อคิดแล้วก็กลับออกไปจากบ้านกฐณพินัน พอดีไปพบไฟไหม้คันทนาอยู่แห่งหนึ่ง จึงเทข้าวบาตรลงในกองไฟนั้นเสีย แล้วนำหม้อสุรา ผายพระอรหันต์เถระเจ้าที่อยู่วัด เมื่อทราบอริยาศัยของภิกษุเจ้าอาวาส ก็ไปเที่ยวบิณฑบาตเสียแห่งอื่น แล้วก็เหี่ยงหนีไปในตำบลข้างหน้า ผายพระเถระเจ้าผู้เป็นเจ้าอาวาส เมื่อกลับไปถึงวิหารไม่เห็นพระเถระเจ้าองค์นั้น จึงคิดว่า ภิกษุนั้นคงจะเป็นพระอรหันต์แน่ไม่ต้องสงสัย เมื่อคิดแล้วก็เกิดความเสียใจ นับแต่นั้นมาก็ชอบผอมลงไปทุกที จนกระทั่งถึงมรณภาพ ครั้นมรณภาพแล้ว ได้ไปสกนรกอยู่ตลอดแสนปี เมื่อพ้นจากนรก ได้มาเกิดเป็นยักษ์และสุนัขอย่างละ ๕๐๐ ชาติ รวมเป็นพันชาติด้วยกัน ในระหว่างพันชาตินั้น มิได้กินอาหารพ้ออิ่มเลยแม้แต่สักชาติเดียว คือ ในระหว่างที่เกิดเป็นยักษ์ก็หาอาหารกินอย่างแสนลำบาก ในวันหนึ่งได้กินรอกของเด็ก พ้ออิ่มท้องเพียงครึ่งเดียวเท่านั้น ในระหว่างเกิดเป็นสุนัข ก็ได้กินอาเจียนพ้ออิ่มท้องในวันเดียวเท่านั้น ไม่ได้กินอาหารอิ่มท้องเลยแม้แต่สักครั้งเดียว

เมื่อพ้นจากพันชาตินั้นแล้ว ก็ได้เกิดในตระกูลเจิญใจตระกูลหนึ่ง ซึ่งอยู่ในแคว้นแคว้นกาสิ จำเดิมแต่เกิดนั้นเกิดมา ตระกูลนั้นก็ไม่ได้ข้าวและน้ำพ้ออิ่มแม้แต่สักมื้อเดียว เด็กนั้นชื่อว่ามิตตวันทกะ พอเจริญวัยรู้จักเตียงสา มารดาบิดาก็ปล่อยให้ไปเที่ยวขอทานเลี้ยงชีพโดยลำพังมือเดียว มิตตวันทกะนั้นก็เที่ยวซัดเซไปถึงกรุงพาราณสี ที่สาปามิภขาจารย์ได้พบ

เห็น ก็นำไปเลี้ยงไว้เป็นศิษย์ แต่มิตตวินทกะนั้นไม่เอาใจใส่ต่อการ
ศึกษาเล่าเรียน ถึงอาจารย์จะว่ากล่าวสักเท่าไรก็ไม่เชื่อฟัง ครั้นเติบโตขึ้น
ก็หนีจากอาจารย์ไป ไปได้ภรรยาคนใจดีอยู่ในตำบลหนึ่ง เมื่อมิตตวิน-
ทกะนั้นไปอยู่ในตำบลนั้น คนในตำบลนั้นก็เกิดวิตต่าง ๆ คือ ถูกอาชญา
ถึง ๑ ครั้ง ไฟไหม้บ้านถึง ๑ คราว ขอน้ำพังถึง ๑ แขน คนทั้งหลายจึงตกลง
กันว่า คงจะเป็นเพราะมิตตวินทกะมาอยู่ในตำบลของเรา จึงเกิดความ
พิณาศยอับยับเช่นนี้ แล้วเขาก็พร้อมกันขับไล่มิตตวินทกะทั้งบุตรภรรยา
ให้ไปเสียจากตำบลนั้น มิตตวินทกะก็พาบุตรภรรยาออกไปจากบ้านนั้น
เข้าไปสู่บ้านแห่งหนึ่ง เมื่อจะเข้ามาหากันอยู่ในบ้านนั้น แต่ไปอยู่ได้ไม่ช้า
บุตรภรรยาก็ตาย มิตตวินทกะก็ออกจากบ้านนั้น ไปสู่บ้านท่าเรือแห่งหนึ่ง
อยู่มาได้อาศัยเป็นลูกจ้างออกไปในเรือพวกพ่อค้า อันจะไปค้าขายทางเรือ
แต่เมื่อออกเรือไปในมหาสมุทรได้ ๑ วัน เรือก็หยุดนิ่งในท่ามกลางมหา
สมุทร มีอาการเหมือนกับคนมาดไว้ พ่อค้าทั้งหลายจึงจับสลากกันด้วย
สงสัยกันว่าจะมีคนกาลกัณณอยู่ในเรือลำนี้ด้วย มิตตวินทกะได้จับถูกสลาก
กาลกัณณถึง ๑ ครั้ง พวกพ่อค้าทั้งหลายจึงทำแพไม้ไผ่ให้มิตตวินทกะอยู่
ในแพนั้นแล้วก็ลอยแพนั้นไป พอมิตตวินทกะลงจากเรือนั้นแล้ว เรือก็ได้
แล่นไปโดยสะดวก ฝ่ายมิตตวินทกะ ได้ลอยไปในแพไม้ไผ่ในท่ามกลางมหา
สมุทร ไปได้นางเทพธิดา ๔ องค์ในวิมานแก้วผลึกหลังหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่เหนือ
มหาสมุทรเป็นภรรยา พออยู่มาได้ ๑ วัน ก็ได้ไปจากที่นั้นอีก ไปได้นาง
เทพธิดาอีก ๘ องค์ ซึ่งอยู่ในวิมานเงินหลังหนึ่ง จากนั้นไปได้นางเทพธิดา
อีก ๑๖ องค์ อันอยู่ในวิมานแก้วมณี แล้วไปพบนางเทพธิดาอีก ๓๒ องค์
ซึ่งอยู่ในวิมานทอง มิตตวินทกะได้กินอยู่กับนางเทพธิดาเหล่านั้นเพียงแห่ง
ละ ๑ วันเท่านั้น พอในวันที่ ๘ ก็ได้จากไป ด้วยเหล่าเทพธิดาเหล่านั้น
ไม่ใช่เทพธิดาแท้ เป็นเทพธิดาจำพวกเปรตชนิดหนึ่ง คือ เป็นเทพธิดาอยู่
๑ วัน แล้วไปเกิดเป็นเปรตอยู่ ๗ วัน แล้วกลับมาเป็นเทพธิดาอีก เป็นอยู่
อย่างนี้เสมอไป การที่มิตตวินทกะได้เทพธิดาเหล่านั้นเป็นภรรยา ก็เพราะ
อานิสสที่ได้อริยาศิล เมื่อครั้งบรรพชาเป็นภิกษุในครั้งศาสนาพระกัสสป

สัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อมิตตวินทุกะจากแถวเจ้า
เหล่านั้นไปแล้ว ได้ลงไปสู่พลอยไปถึงเมืองยักขเมืองหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ใน
ระหว่างเกาะกลางมหาสมุทร มีนางยักขินตนหนึ่ง จำแลงตัวเป็นแม่แพะ
เที่ยวไปมาอยู่ในเมืองนั้น เมื่อมิตตวินทุกะได้เห็นจึงคิดว่า จะจับแม่แพะนั้น
ฆ่ากินเป็นอาหาร จึงเข้าไปจับทำแม่แพะนั้น แม่แพะนั้นก็คิดมิตต-
วินทุกะกระเด็นไปตกที่กรุงพาราณสี ซึ่งเป็นเมืองที่อาจารย์อยู่

ในครั้งนั้น มีโจรขโมยนางแพะของพระเจ้ากรุงพาราณสีไปตัวหนึ่ง
พวกคนเลี้ยงแพะได้เที่ยวสืบหาจับโจร แต่แม่แพะนั้นโจรได้เอาไปผูก
ซ่อนไว้ในป่าแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้กันกับที่มิตตวินทุกะกระเด็นไปตก เมื่อ
มิตตวินทุกะได้เห็นแม่แพะนั้นก็เกิดความดีใจ อยากจะให้แม่แพะนั้นคิดให้
กระเด็นไปตกในวิมานของเทพธิดาอีก จึงตรงเข้าไปจับทำแม่แพะนั้น ๆ
ก็ร้องขึ้นทันที พอดีพวกคนเลี้ยงแพะได้ไปถึงก็ตรูเข้าไปจับมิตตวินทุกะ
ด้วยเข้าใจว่าเป็นโจรขโมยแพะ ได้มัดมือไขว้หลังของออกจากบ้านนั้นไป
ยังพระนคร เพื่อยุติในวันนั้นที่ศาปาโมกข์อาจารย์ ได้มาพบจึงขอให้ปล่อย
มิตตวินทุกะนั้นเสีย เมื่อมิตตวินทุกะพ้นจากการจับกุมแล้ว ที่ศาปาโมกข์-
อาจารย์จึงสั่งสอนศิษย์ทั้งหลายว่า โย อุตถกามสฺส หิตานุกมฺปิโน เป็น
อาทิ ดังที่ยกขึ้นไว้ข้างต้นนั้นแล้ว แปลว่า ผู้ใดไม่เชื่อถ้อยคำของผู้คิดจะ
เกือกกลแก่ตน ซึ่งแนะนำในทางดีทางชอบ บุคคลผู้นั้นย่อมจะถึงซึ่งความ
เศร้าโศกเหมือนกับมิตตวินทุกะ ผู้ไม่เชื่อฟังคำสอนของเรา ได้รับความ
เศร้าโศกเพราะไปจับทำแม่แพะนั้น ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเรื่องจบลงดังนี้แล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า มิตตวินทุกะในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระโลกกิตติสสะ
ในบัดนี้ ส่วนที่ศาปาโมกข์นั้น ได้มาเกิดเป็นเรวตาคตทสพผลญาณนั่นเอง
จบโลกชาดกที่ ๑ แต่เท่านี้

ในไปตกชาดกที่ ๒ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับอยู่
ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกษุผู้มีความโลภรูปหนึ่งให้เป็นที่นั้นเหตุ แล้ว
จึงทรงแสดงชาดกให้เป็นผล มีเรื่องปรากฏว่า ในครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายได้

กราบทูลเรื่องภิกษุนั้นเป็นผู้อำนาจแก่ความโลก ถวายให้สมเด็จพระบรม
 ศาสดาทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้จะได้เป็น
 ผู้อำนาจแก่ความโลกแต่ในบัดนี้นั้นเท่านั้นหาไม่ ถึงในอนาคตก็เหมือน
 กัน ครั้นครัสคณันต์แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ในอดีตกาลครั้งพระเจ้า
 พรหมทัตผ่านสมณียอยู่ในกรุงพาราณสี ชาวเมืองพาราณสีผู้มีใจบุญได้พา
 กันทำกระเช้าแขวนไว้ให้นกพิราบอาศัยในบ้านเรือนของตน ครั้นนั้น พ่อครัว
 ของเศรษฐีคนหนึ่ง ได้แขวนกระเช้าไว้ในครัวของตนเหมือนกัน มีนกพิราบ
 ตัวหนึ่งไปอาศัยอยู่ในกระเช้านั้น นกพิราบตัวนั้นในเวลาเช้าได้ออกจากโรง
 ครัวไปเที่ยวแสวงหาอาหาร ครั้นถึงเวลาเย็นก็กลับมายังห้อง ครั้นต่อมา
 วันหนึ่ง มีกาตัวหนึ่งบินผ่านมาทางโรงครัวนั้น เมื่อได้กลิ่นเนื้อกลิ่นปลา
 ให้เกิดความโลภขึ้นมา จึงคิดว่า ทำอย่างไรจึงจะได้กินเนื้อกินปลาในโรง
 ครัวนี้ ได้คิดหาเล่ห์กลอุบายอยู่ เมื่อถึงเวลาเย็นจึงเห็นนกพิราบตัวนั้นกลับ
 มาจากหาอาหาร บินเข้าไปพักสำราญอยู่ในโรงครัว กาตัวนั้นจึงคิดว่า เรา
 จะอาศัยอยู่กับนกพิราบตัวนี้ เราจึงจะได้กินเนื้อกินปลาสมดังปรารถนา ครั้น
 คิดแล้ว ก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน รุ่งเช้าขนกก็รีบบินมาจับอยู่ในที่ใกล้โรง
 ครัวนั้น พอเห็นนกพิราบบินออกจากโรงครัว ก็บินตามหลังไป นกพิราบ
 จะไปในแห่งหนตำบลใด กาตัวนั้นก็บินตามเรื่อยไป ทำอาการเหมือนกับ
 บ่าวติดตามหลังนาย นกพิราบจึงถามว่า คุณนกกา เหตุไรเธอจึงติดตาม
 เรามาอย่างนี้ กาจึงตอบว่า เหตุเพราะข้าพเจ้าชอบกิริยาของท่าน ข้าพเจ้าจะ
 ขอเป็นผู้นับใช้ท่านตั้งแต่นี้เป็นต้นไป นกพิราบตอบว่า อาหารของท่านกับ
 ของเราต่างกัน ถ้าท่านมาเป็นผู้นับใช้เรา ท่านก็จะลำบากด้วยอาหาร ข้าแต่
 นกพิราบ ข้อนี้นั้นไม่สำคัญ คือ ในเวลาที่ท่านไปแสวงหาอาหาร ข้าพเจ้าก็จักไป
 กับท่าน ต่างฝ่ายต่างแสวงหาอาหารตามต้องการ คุณนกกา ถ้าอย่างนั้นก็เช่น
 การดี ท่านจะอยู่กับเราก็อายุได้ แต่อย่าเป็นผู้ประมาททำความพินาศเสื่อม
 เสี่ยงให้เกิดมีแก่ตนและผู้อื่น ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ไปเที่ยวแสวงหาอาหาร
 ตามกำหนดของตน ส่วนกาที่ไปค้ำเขี่ยซึ่งมูลโคจิกกินสัตว์มีชีวิตจนอัมหม่า
 สำราญแล้วก็บินกลับมาหานกพิราบ ในเวลาเย็นก็บินตามนกพิราบกลับไป

เมื่อนกพิราบบินเข้าไปในโรงครัว ก็บินตามเข้าไปด้วย พ่อครัวเห็นว่าเป็น
 เพื่อนของนกพิราบ จึงจัดแจงแขวนกระเช้าไว้ให้กาในโรงครัวนั้น นับ
 จำเดิมแต่นั้นมา นกพิราบก็คบหากันอยู่ด้วยกัน รวมเป็นสัตว์ ๒ ตัวในโรงครัว
 หลังนั้น อยู่มาวันหนึ่ง คนทั้งหลายนำเนื้อและปลาไปให้เศรษฐีเป็นอันมาก
 พ่อครัวได้เอาไปเก็บไว้ในโรงครัว เมื่อกาเห็นก็เกิดความโลภขึ้นมา จึงคิดว่า
 พรุ่งนี้เช้าเราจักไม่ไปเที่ยวแสวงหาอาหาร เราจักกินเนื้อและปลาเหล่านั้น
 ให้ได้สมประสงค์ ในเวลารุ่งเช้าขึ้น เมื่อถึงเวลาไปเที่ยวแสวงหาอาหาร
 นกพิราบจึงชักชวนกาตามที่เคยมาแต่กาลก่อน กาคอบว่า วันนี้ข้าพเจ้าปวด
 ท้องไปไม่ได้ ขอท่านจงไปแต่ผู้เดียวเถิด นกพิราบถามว่า คุณก่อนกาผู้เบ
 สหาย ขึ้นชื่อว่ากาปวดท้อง ย่อมไม่เคยมีปรากฏมาแก่พวกกาในยามทั้ง ๓
 แห่งราตรี ธรรมดาคาย่อมหิวทุก ๆ ยาม เพราะเหตุว่าอาหารที่กินเข้าไปแล้ว
 คาย่อมอิ่มแต่เพียงครู่เดียวเท่านั้น แล้วก็หิวอีก เหมือนกับไส้ประทีปที่
 ตามเพลิงไว้ เพราะธรรมดาไส้ประทีปที่ติดเพลิงนั้น ชุ่มอยู่ด้วยน้ำมันเพียง
 ครู่เดียวเท่านั้น ชะรอยท่านต้องการกินเนื้อและปลาเหล่านั้นกระมัง ท่านไป
 เที่ยวแสวงหาอาหารด้วยกันเถิด ขึ้นชื่อว่าอาหารเป็นเครื่องบริโภคนของคน
 ไม่ว่าแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านไม่ควรจะกินเป็นอันขาด ท่านอย่าได้ทำ
 อាកารอย่างนี้ ท่านมาไปด้วยกันเถิด กาคอบว่า ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้าไปไม่ได้
 นกพิราบจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นสิ่งที่ท่านทำก็จะปรากฏขึ้นเอง แต่เราขอ
 เตือนว่า ท่านอย่าล่ออำนาจแก่ความโลภเลย เมื่อกล่าวดังนั้นแล้วก็บินไป
 เที่ยวแสวงหาอาหาร เวลาพ่อครัวทำอาหารเสร็จแล้วก็ปิดฝาห่อไว้หน้อย
 หนึ่ง เพื่อให้ไอดับไป ได้เอาฝาห่อครอบสำรับไว้ แล้วออกไปขึ้นเข็ดแห้งอยู่
 ข้างนอก ในขณะนั้น กาได้โผล่ศีรษะขึ้นมาจากกระเช้า แลดูทั่วโรงครัว
 เมื่อทราบวาพ่อครัวออกไปอยู่ข้างนอก ก็รีบบินลงไปเปิดฝาห่อเข้าไปซ่อนตัว
 อยู่ข้างใน ด้วยคิดจะคาบเอาชิ้นเนื้อขึ้นไปกินในกระเช้า แต่พ่อครัวได้
 ยืนเสียดฝาห่อรีบตรงเข้าไปเปิดดู พอดีเห็นกาทันที ก็เกิดความโกรธขึ้น
 มาทันที แล้วจึงจับถอนขนเสีย มีหน้าชาดำพริกปนเกลือกะโหลมตลอดทั่ว

๑๐๖ พระสุคันธปฏิก มหาภิเนศวรรค์ หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑
หงอินทรีย์ แล้วโยนขึ้นไว้ในกระเช้า ในเวลาเย็นเมื่อนกพิราบกลับมาเห็น
จึงกล่าวว่า

โย อคฺคกามสฺส หิคานุกมฺปิโน โวชฺชมาโน น กโรติ สาสนํ
กโปคกสฺส วณฺโณ อคฺควา อมิตฺตหตฺถกโถว เสติ
แปลว่า ผู้ที่ไม่ทำตามคำสั่งสอนของท่านที่มุ่งหวังประโยชน์ให้แก่ตน ย่อม
ได้รับแต่ความเศร้าโศกเหมือนกับกา อันตกอยู่ในเงื้อมมือศัตร เพราะไม่
เชื่อถ้อยคำของนกพิราบ ดังนั้น ครั้นนกพิราบกล่าวดังนั้นแล้ว ก็คิดว่า
เราไม่อาจจะอยู่ในที่นี้อีกต่อไป เพราะเพื่อนของเราได้ทำความเสียหาย
เสียแล้ว ครั้นคิดดังนั้นแล้ว ก็บินไปอยู่เสียในที่อื่น ส่วนพ่อครัวก็ได้เอากา
กับหังกระเช้าไปหังเสีย

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตมาดังนี้แล้ว จึงทรง
แสดงอริยสัจ ในเวลาจบอริยสัจลง ภิกษุรูปหนึ่งได้สำเร็จพระอนาคามีผล
สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า กาในครั้งนั้น ได้เกิดมาเป็นภิกษุ
ผู้ชำนาญแก่ความโลภนั่นเอง ส่วนนกพิราบได้เกิดมาเป็นเรตถาคตนแล้ว
จบไปตกชาดกที่ ๒ แต่ท่าน ในชาดกนี้ขอให้พหุศาสนิกชนทั้งหลาย
จงจำไว้เป็นเครื่องเตือนสติเถิดว่า ความโลภก็ไม่ดี ความดื้อดึงต่อมารดาบิดา
ครูบาอาจารย์ หรือผู้มุ่งหวังคุณงามความดีให้แก่ตนก็ไม่ดี มีกาเป็นตัวอย่าง
ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

ในเวฬุชาดกที่ ๓ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ที่
พระเชตวันาราม ทรงพระปรารภภิกษุผู้ว่าชากรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึง
ทรงแสดงชาดกนี้ให้เป็นผล มีเรื่องปรากฏว่า มีภิกษุผู้ว่าชากรูปหนึ่งอยู่
ในพระเชตวันนั้น เมื่อทราบถึงสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จึงตรัสให้หา
ภิกษุรูปนั้นเข้าเฝ้าแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เธอจะเป็นคนว่ายากแต่ในบัดนี้
ก็หาไม่ ถึงในกาลก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนั้นแล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีต
ต่อไปว่า ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินั้นอยู่ในกรุงพาราณสี
มีกุลบุตรผู้หนึ่งอยู่ในแขวงเมืองพาราณสี เป็นผู้มีความรู้ในทางโลก และทาง
ธรรม จำเนียรกาลต่อมาได้ออกบรพชาเป็นฤๅษี เจริญกุศลจนได้สำเร็จ

อภิญญา ๖ สมบัติ ๘ คือ แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ และมีฤทธิ์ ตาทิพย์
 รู้จักใจผู้อื่น ระลึกชาติหนหลังได้ กับได้รูปฌาน ๔ และอรุฌาน ๔ ต่อมา
 ได้มีฤๅษีที่เป็นศิษย์นอก ๕๐๐ คน ในจำนวนฤๅษีทั้ง ๕๐๐ คนนั้น มีฤๅษี
 คนหนึ่ง ไปได้ลูกงูพิษตัวหนึ่งมาเลี้ยงไว้ในกระบอกไม้ไผ่ ให้อาหารลูก
 พิษนั้นกินเสมอ รักลูกงูนั้นเหมือนกับบุตรของตน เมื่อฤๅษีผู้เป็นอาจารย์
 ได้ทราบ จึงเรียกมว่ากล่าวห้ามปรามไม่ให้เลี้ยงลูกงูพิษนั้นต่อไป แต่ฤๅษี
 คนนั้นหาเชื่อฟังไม่ ครั้นต่อมาคราวหนึ่ง ฤๅษีทั้ง ๕๐๐ คนนั้นได้พากันไป
 เทยวป่าหิมพานต์ ได้ทั้งลูกงูตัวนั้นไว้ในปล้องไม้ไผ่ เมื่อเวลากลับมาจากป่า
 หิมพานต์ ฤๅษีคนนั้นจึงนำอาหารไปให้ลูกงูพิษกิน พอหยิบอาหารเข้าไป
 ในกระบอกไม้ไผ่ ลูกงูพิษนั้นก็กัดเอามือแห่งฤๅษีคนนั้น ให้ถึงซึ่งความตาย
 ในทันนั้น ด้วยอำนาจที่ลูกงูพิษนั้นเกิดความโกรธ โดยไม่ได้กินอาหารมาถึง
 ๓ วัน ครั้นลูกงูพิษได้กัดฤๅษีนั้นตายแล้วก็เลื้อยเข้าไป เมื่อฤๅษีทั้งหลาย
 ไปพบเห็นจึงไปแจ้งให้อาจารย์ทราบ อาจารย์พร้อมกับเหล่าศิษย์บริวารก็ได้
 จัดการทำศพฤๅษีนั้น เมื่อเสร็จการทำศพแล้ว ฤๅษีผู้เป็นอาจารย์จึงให้โอวาท
 แก่เหล่าศิษย์และบริวารด้วยประพันธ์คาถาว่า

โย อตฺถกามสฺส หิตานตฺมโน โอวชฺชมาโน น กโรติ สาสนํ
 เอวํ โส นิหโต เสติ เวพฺถสฺส ขลา ปิตา

แปลว่า ผู้ใดไม่ทำตามโอวาทคำสั่งสอน แห่งผู้มีเมตตากรุณาแก่ตน บุคคล
 ผู้นั้นย่อมถึงความพินาศ เหมือนกับฤๅษีผู้ตั้งตนเป็นบิดาแห่งลูกงูพิษอันอยู่
 ในกระบอกไม้ไผ่นั้น ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องจบลงแล้ว จึงทรง
 ประชุมชาดกว่า ฤๅษีคนนั้นได้มาเกิดเป็นภิกษุชื่อว่ายากรูปนี้ ฤๅษีที่เป็นบริวาร
 ทั้งหมดนั้น ได้มาเกิดเป็นพุทธบริษัทในปัจจุบันนี้

ในมกสชาดกที่ ๔ ว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วย
 เหล่าพระภิกษุสงฆ์ เสด็จไปในประเทศมคธ ได้ทรงพระปรารภพวคนึง
 เวลาในตำบลหนึ่งให้เป็นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกในเรื่องนี้ให้เป็นผล
 มีเรื่องเป็นอนุสนธิสืบต่อไปว่า คณทั้งหลายที่เฝ้าเวลาเหล่านี้ได้พร้อมกันถือ

เอาสาตราวุธออกไปสู้รบกับขงโนป้า ด้วยเหตุว่าขงเป็นศัตรูสำคัญที่เคย
ชกกัดในเวลาทำการงาน คนเหล่านั้นต่างก็ได้ประหัตประหารฟันแทงซึ่งกัน
และกันพากันเจ็บป่วยเป็นอันมาก แล้วพากันกลับมาสู่เคหสถานในเพลานั้น
เมื่อภิกษุทั้งหลายได้เห็นจึงประชุมสนทนากันว่า คนเหล่านั้นล้วนแต่เป็นคน
โง่เขลา สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้าจึงได้ทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ในครั้ง
ผ่านคืนพระเจ้าพรหมทัต อันเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีช่างไม้
เป็นอันมากอยู่ในปลายแดนแห่งแคว้นกาสิ ช่างไม้คนหนึ่งเป็นคนศรัทธา
ในขณะที่หากไม้อยู่ก็มีขงมากัดศีรษะ จึงบอกให้บุตรช่วยไล่ขงให้ บุตรได้คิด
จะฆ่าขง จึงเอาขวานฟันลงที่ศีรษะของบิดา บิดาก็ถึงซึ่งความตายในขณะนั้น
และในขณะนั้น มีพ่อค้าคนหนึ่งยืนอยู่ในที่นั้นด้วย เมื่อพ่อค้าคนนั้นเห็น
ดังนั้น จึงกล่าวประพันธ์คาถาว่า

เสขโย อมิตโต มติยา อุเปโต น เทว มิตโต มติวิปปหิโน
มกสั วิธิสสนคิ เอลมุโค ปตโต ปิตุ อพภิตา อุตตมังกิ
แปลว่า ข้าศึกที่มีบุญญาองค์กว่ามิตรนี้ไม่มีบุญญา ดูแต่ลูกนี้โง่เขลา
ได้ทำลายศีรษะของบิดาด้วยคิดว่า จะฆ่าขงเป็นตัวอย่างเถิด ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พ่อค้าคนนั้นได้อุปมาเป็นเรตถาคตในบัดนี้ ในชาดกนี้
เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ธรรมดาคนโง่เขลา ถึงคิดจะให้มิประโยชน์
แต่กลับเป็นโทษด้วยความโง่เขลาของตน เหมือนกับเรื่องที่เกิดขึ้นมาแล้วนี้
อันคนโง่เขลาถึงจะเป็นมิตรก็ไม่ดี ศัตรูที่มีบุญญาไม่ได้ เพราะเหตุว่า
ศัตรูที่มีบุญญา บ่อมไม่ทำความพินาศฉิบหายให้โดยง่าย คือ ธรรมดาผู้มี
บุญญา บ่อมไม่กล้าที่จะทำความผิด โดยคิดกลัวโทษทุกขภัยทั้งในปัจจุบัน
และอนาคต ถึงจะเป็นศัตรูของผู้อื่น ก็ได้แต่เป็นศัตรูด้วยใจ หรือกาย วาจา
บ้างเล็กน้อยเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้

ในโรหิตชาดกที่ ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่
พระเชตवनาราม ได้ทรงปรารภนางโรหิตีผู้เป็นทาสีแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี
แล้วทรงแสดงซึ่งชาดกเรื่องนั้น ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย มีเรื่องปรากฏ

มาว่า วันหนึ่งมารดาของนางโรหิตีได้นอนอยู่ที่โรงกระเดื่อง ในเวลาแมลงวันตอมร่างกาย จึงบอกนางโรหิตีผู้เป็นธิดาให้ช่วยไล่แมลงวันให้ นางโรหิตีคิดจะฆ่าแมลงวันเหล่านั้น จึงยกเอาสาบกลงไปที่ร่างกายของมารดา มารดาก็ถึงแก่ความตาย คนทั้งหลายจึงนำเรื่องไปข้แจ้งแก่เศรษฐี ๆ ได้ทำศพแห่งหนึ่งเสร็จแล้ว จึงออกไปสู่พระเชตวัน กราบทูลเรื่องนั้นแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภคอุบาลี เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้วในปางก่อน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ในอดีตกาลครั้งรัชกาลแห่งพระเจ้าพรหมทัต ผู้เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีทาสของเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อนางโรหิตี เมื่อมารดาซึ่งนอนอยู่ที่โรงตำข้าวได้บอกให้ช่วยไล่แมลงวันให้ เขาก็ตีมารดาด้วยสาบให้สิ้นชีวิตด้วยคิดจะฆ่าแมลงวัน เศรษฐีผู้เป็นนายได้ทราบเรื่องจึงกล่าวว่า

เสยโย อมิตโต เมธาวิ ขณฺเญ พาลานุกมฺปโก

ปสฺส โรหิตีกํ ชมฺมํ มาตริํ หนฺตฺวาน โสจติ

แปลว่า ศัตถ์ที่มีปัญญา คิดว่าคนโง่เขลาที่เป็นมิตรอันมีจิตเหินคน
กรุณา ดูแต่นางโรหิตีผู้ชั่วช้าซึ่งฆ่ามารดาของตนแล้วโสกเศร้าอันเกิด ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า มารดานางโรหิตีในครั้งนั้น ก็ได้มาเกิดเป็นมารดาแห่งนางโรหิตีคนนั้น นางโรหิตีในครั้งนั้น ก็ได้มาเกิดเป็นนางโรหิตีคนนั้น ส่วนเศรษฐีผู้เป็นนาย ได้อุปติมาเป็นเวตถาคตนั่นแล จบโรหิตีชาดกที่ ๕ แต่เท่านั้น ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า ชรรคมดาคนโง่เขลาถึงจะเป็นมิตร ก็ไม่ดีไปกว่าศัตถ์ที่มีปัญญา เพราะอาจทำความพินาศให้แก่คนผู้ที่คบหาสมาคมได้โดยง่าย คนทั้งหลายจึงควรระมัดระวัง เมื่อเห็นว่ามิตรของตนเป็นคนโง่เขลา ก็อย่าไว้ใจให้ทำสิ่งใดแทนตน ถึงจะใช้ก็ให้อยู่ในความควบคุมของตน จึงจะเป็นการดี รับประทานแสดงมาในชาดกที่ ๑ ถึงที่ ๕ ก็ยุติลงแต่เพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ คัวยประการณํ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๐

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในอรรถกถาบรรคที่ ๕

น เว อนตถกุสเลน อตถจริยา สุขาวหา
หาเปติ อตถํ ทุมเมโธ กปิ อารามิ ยถาคิ
อิถํ สตุถา เขตวณ วาหรนโต อณฺณทรมิ โกสลคามเก อุษฺยานทุสฺสํ
อารพเณ กเถสสิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถิตารนัย
ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๑๐ ในชาดกที่ ๖ ไปจนจบ
ชาดกที่ ๑๐ อันมีในกถาวรรค แห่งคัมภีร์เอกนิบาต สืบต่อไป โดย
สมควรแก่ธัมมัสสวนมัยเจตนา แห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ผู้ใคร่ตอบุญ
กุศลจริยาสัมมาปฏิบัติ

ดำเนินความตามพระบาลีในชาดกที่ ๖ ซึ่งมีนามว่าอารามทุสสกชาดก
ที่สมเด็จพระศรีสุทนต์บรมศาสดา ทรงยกขึ้นแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระ
เชตวันวิหาร เพราะทรงปรารภผู้ทำลายสวนให้เสียไปในโกสลคาม ตำบล
หนึ่ง มีเรื่องมาว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปในแคว้นโกสล
ประทับที่หมู่บ้านตำบลหนึ่ง อันมีกฐณพุ่มหนึ่งอยู่ในบ้านนั้น ได้มีมนต์พระ
พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปประทับที่สวนของตน จัดไถยทานถวาย
เสร็จแล้วจึงจะเสด็จพระภิกษุสงฆ์ให้ไปเที่ยวชมสวน เมื่อพระภิกษุสงฆ์เที่ยว
ชมสวนได้พบลานหญ้าแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่มีต้นไม้งอกขึ้น จึงถามว่า เหตุไร
ในท้องนี้ไม่มีต้นไม้งอกขึ้น พึงจึงตอบว่า เพราะเมื่อเอาต้นไม้มาปลูกในท้องนี้ได้ใช้
ให้เด็กบ้านนอกรดน้ำ เวลาจะรดเขาได้ถอนต้นไม้ขึ้นมารดรากด้วยความ
โง่เขลาของเขา ต้นไม้จึงได้ตายหมด ที่จึงได้กลายเป็นสนามหญ้าไป เมื่อ
ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนั้น จึงกลับไปกราบทุกแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระองค์ตรัสว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องได้เคยมีมาแล้วในปางก่อน แล้วพระองค์จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไป

ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินั่งอยู่ในกรุงพาราณสี ครั้นถึงวันนักขัตฤกษ์ประจำปีคราวหนึ่ง นายอุทธานก็ตบอาวาสจะไปเล่นนักขัตฤกษ์กับเขา จึงเรียกลูกนายฝูงซึ่งอยู่ในพระราชอุทธานนั้นมาสั่งว่า บัดนี้เราจักเข้าไปดูนักขัตฤกษ์ในเมือง เจ้าจงหาบริวารช่วยกันรดน้ำต้นไม้แทนเรา จนกว่าเราจะกลับมา เพราะว่าเจ้าทั้งหลาย ได้พากันอาสยกินผลไม้ที่อยู่ในพระราชอุทธานมานานแล้ว เจ้าจะรับอาสาได้หรือไม่ ลูกนายฝูงก็ตอบว่าได้ แล้วนายอุทธานก็เข้าไปดูนักขัตฤกษ์ในเมือง ฝ่ายลูกนายฝูงก็ได้เรียกระบิวารมาสั่งการ มอบถ้ำน้ำให้ตัวละครใบ และลิงทั้งหลายก็พากันตักน้ำรดต้นไม้ และลูกนายฝูงก็จะเปลืองน้ำจึงสั่งบริวารว่า ก่อนแต่จะรดน้ำต้นไม้ก่อน ๆ พวกเจ้าควรถอนขึ้นดูเสียก่อนว่า รดต้นไม้ไหนยังหลงลักสากเท่าไร จะได้รดน้ำลงไปให้พอเหมาะกัน บริวารก็ทำตามคำสั่ง จนกว่านายอุทธานจะกลับมาในเวลาสิ้นนักขัตฤกษ์ ๗ วันแล้ว ต้นไม้ก่อน ๆ ในพระราชอุทธานก็ได้ตายหมด ในคราวนั้น บุรุษบัณฑิตคนหนึ่งได้ไปพบเข้า จึงกล่าวเป็นโอวาทสุภาษิตไว้ว่า นเว อนตฤกขสเลน เป็นอาทิ ซึ่งแปลว่า ได้ยกขึ้นไว้ในเบ้องต้นนั้นแล้ว แปลว่า ผลชาติในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ จะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้มีผลก็ไม่ได้เลย คนโง่เขลาข่มทำประโยชน์ให้เสียไป เหมือนลิงที่รดน้ำต้นไม้ในสวนฉะนั้น ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องในอดีตดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย เด็กบ้านนอกคนนั้นจะได้ทำให้สวนเสียไปเพียงแต่ในบัดนี้จักกาลเท่านั้นก็หาไม่ ถึงในอดีตกาลก็เหมือนกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า ลูกนายฝูงในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นเด็กบ้านนอกคนนั้น ฝ่ายบุรุษบัณฑิตในครั้งนั้น คือ เราตถาคตนั่นเอง จบอารามพุทธชาดกแต่เท่านั้น ในชาดกนี้เนื้อความเด่นชัดอยู่แล้วว่า คนโง่เขลาข่มทำประโยชน์ให้เสียไป ถึงแม้ตั้งใจจะทำให้เป็นประโยชน์ แต่กลับเป็นโทษ ดังเรื่องที่เราแสดงมาแล้ว

ในวารณีสกชาดกที่ ๗ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมนาถศาสดา ประทับ
อยู่ที่พระเชศวนาราม ทรงปรารภผู้ทำให้สุราเสียไปคนหนึ่ง แล้วจึงทรง
แสดงชาดกนี้ อันมีเนื้อความสืบต่อไปว่า สหายแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี
คนหนึ่งเป็นพ่อค้าสุรา เขาได้ทำสุรารายเสมอ สุราของเขาถ้วนแต่มีรส
ครันอยู่มาคราวหนึ่ง เขาจะต้องมีที่ไป จึงส่งคนใช้หนึ่งให้ตวงสุราราย
แทนคน เมื่อนักเลงสุรามาประชุมพร้อมกันแล้วบุรุษนั้นก็ตวงสุราราย เมื่อ
เห็นพวกนักเลงสุราเรียกเอาก่อนเกลือไปกินแกล้มเสมอ เขาจึงคิดว่า สุรา
ของเขาคงไม่เค็ม แล้วเขาจึงหยิบเกลือเค็มลงไปในไหสุรา ทำให้สุราเสียรส
ไปหมดทั้งไห เมื่อพวกนักเลงสุราพากันซื้อดื่มต่อไป ต่างก็สิ้นศรัทธาแล้ว
พากันกลับ เมื่อพ่อค้าสุราผู้เป็นนายกลับมาถึงจึงได้ถามว่า เหตุไรพวก
นักเลงสุราจึงพากันกลับไปเร็วนัก เมื่อคนใช้แจ้งให้ทราบแล้ว พ่อค้าสุรา
ได้นำเรื่องนั้นมาเล่าให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีฟัง อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ออกไป
เฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาเจ้า ทูลเล่าเรื่องนั้นถวาย สมเด็จพระบรมศาสดา
จึงตรัสว่า ดูก่อนศกฺขหคิ บุรุษผู้ทำสุราให้เสียไปนั้น เขาได้เคยทำมาแล้ว
ในกาลก่อน แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า

ในอดีตกาล ครั้งสมเด็จพระเจ้าพรหมทัต ผ่านสมบัติน้อยในกรุง
พาราณสี มีพ่อค้าสุราคนหนึ่งได้อาศัยเศรษฐีคนหนึ่งอยู่ พ่อค้าคนนั้นได้
ปรุงสุรารายอย่างฉุน แล้วส่งคนใช้ว่า เจ้าจงขายสุรานี้ให้แก่พวกนักเลงสุรา
ครันรสแล้วก็ไปอาบน้ำชำระตัว ฝ่ายคนใช้นั้นก็หยิบเกลือใส่ลงไปในไหสุรา
ทำให้รสสุราเสียไปทั้งไห เวลาพ่อค้ากลับมาทราบเรื่องนั้น จึงนำความไป
เล่าให้เศรษฐีฟัง เศรษฐีจึงกล่าวว่า ชรรณคนใจข้อมเป็นอย่างนี้ แล้วได้
กล่าวเป็นสุภาษิตไว้ว่า

น เว อนตุกกุสเลน

อคฺคจริยา สุขาวหา

หาเปติ อคฺคิ ทุมเมโธ

โกณทณฺโธ วารณิ ยถา

แปลว่า ผู้ฉลาดในทางเสียหาย จะทำสิ่งที่ประโยชน์ได้ก็ไม่ได้
เลย คนใจข้อมทำสิ่งที่ประโยชน์ให้เสียไป เหมือนกับโกณฑัญญบุรุษ
ผู้ทำให้สุราเสียไปฉะนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า บุรุษทำให้รสสุราเสียไปในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบุรุษที่ทำให้
สุราเสียไปในบัดนี้ ส่วนเศรษฐีในครั้งนั้น คือ เราตถาคตนั่นเอง จบ
วารุณียุทธชาดกแต่เท่านี้ ในชาดกนี้มีเนื้อความชัดเจนอยู่แล้วว่า ชรรมา
คนโง่ข้อมทำให้เสียประโยชน์เสมอไป แต่คนที่เรียกว่าโง่นั้น ไม่ใช่ว่าจะ
โง่ทุกสิ่งไป คือ เขาโง่แต่ทางคิดเท่านั้น ส่วนทางเสียทางชั่วเขาข้อมเข้าใจดี
โดยไม่มีผู้ใดสั่งสอน เพราะฉะนั้น ขอให้เข้าใจเถิดว่า คนที่ฉลาดในทาง
ชั่วช้าเสียหาย นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เรียกว่าคนโง่
ทั้งนั้น เหมือนอย่างพวกทำทุจริตทั้งสิ้น เรียกว่าคนโง่ทั้งสิ้น เพราะเหตุว่า
ความฉลาดของเขาเป็นความฉลาดในทางเลว จึงไม่นับว่าเป็นคนมีปัญญา
อีกอย่างหนึ่ง คนที่ไม่รู้จักทางชั่วและทางดี ก็เรียกว่าคนโง่ทั้งนั้น คนโง่
จำพวกหลังนี้ นักปราชญ์พอจะแนะนำสั่งสอนในทางดีได้บ้าง ส่วนคนโง่
จำพวกก่อน ขาค้นักปราชญ์จะแนะนำสั่งสอน โดยเหตุนี้ ขอพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลายควรจำหลักนี้ไว้สังเกตดู ผู้ที่อยู่ในปกครองของตน หรือใน
บ้านของตนว่า คนไหนจะโง่ หรือฉลาดประการใด ถ้าคนไหนรู้จักแต่
ทางเลวไม่รู้จักทางดี หรือไม่รู้จักทางเลวและทางดี ก็ให้รู้เถิดว่าคนนั้น
เป็นคนโง่ ถ้าคนนั้นรู้จักทางเลวและทางดี หรือรู้จักแต่ทางดีทางเดียว ให้รู้
เถิดว่าคนนั้นเป็นคนฉลาด ขอนทานทั้งหลายผู้เคยสังเกตดูบุตรหลานก็ควรจะ
เคยเห็นมาแล้วเป็นบรรทัดฐาน ด้วยประการฉะนี้

ในเวทัพพชาดกที่ ๘ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่
ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกษุผู้มีสันดานคือรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้ว
จึงทรงแสดงชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย มีเรื่องปรากฏว่า เมื่อสมเด็จพระ
บรมศาสดาได้รับคำกราบทูลของภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุรูปนั้นเป็นผู้มีสันดาน
คือ จึงโปรดให้หาตัวเข้าเฝ้าแล้วตรัสว่า ตุก่อนภิกษุ เธอจักได้เป็นคนคือ
แต่ในบัดนี้หาไม่ แม้เมื่อก่อนเธอก็เคยเป็นคนคือมาแล้วเหมือนกัน ครั้น
ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตให้ฟังว่า

ในอดีตกาล ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น มีพราหมณ์คนหนึ่งเป็นพมัตอันเชื่อว่าเทวทัตพะๆ เป็นมนต์ที่หาคำมิได้ เพราะเหตุว่าเมื่อพราหมณ์นั้นสาธยายขึ้นในเวลาฤกษ์ดีแล้ว บ่อมมีฝนห่าแก้ว ๑ ประการ ตกลงมาจากอากาศ พราหมณ์นั้นมิศษยอบุคคลหนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ผู้ใหญ่ใกล้ชิดกับพราหมณ์นั้น อยู่มาคราวหนึ่ง พราหมณ์ได้พาศิษย์ผู้ใหญ่นั้นเดินทางไปเมืองเจตราชู พอไปถึงป่าใหญ่แห่งหนึ่ง ได้ถูกพวกโจร ๕๐๐ จับตัวไว้ แล้วปล่อยศิษย์ให้ไปหาเงินมาเพื่อไถ่ตัว เมื่อศิษย์จะลาไปได้สั่งอาจารย์ไว้ว่า ขอท่านอาจารย์อย่าสาธยายมนต์นั้นเป็นอันขาด ถึงแม้ว่าพวกโจรจะทำให้อาจารย์ลำบากสักเพียงไรก็ตาม ท่านอาจารย์จงอดทนไว้นานกว่าข้าพเจ้าจะกลับ เมื่อสั่งอาจารย์อย่างนั้นแล้วก็กราบลาไป เพื่อจะแสวงหาทรัพย์มาไถ่อาจารย์

เมื่อตะวันตกแล้ว พวกโจรก็มัดพราหมณ์ให้นอนในที่แจ้งแห่งหนึ่ง พราหมณ์นั้นพอเห็นพระจันทร์ตงขึ้นมาในทิศตะวันออก ก็แลดูอากาศเห็นว่า เป็นฤกษ์ที่ฝนห่าแก้ว ๑ ประการจะตกลงมาได้ จึงคิดแต่ในใจว่า เราจะมาสนทนาลำบากอย่างนี้ทำไม เราควรจะสาธยายมนต์เรียกฝนห่าแก้วลงมาไถ่ตัวเราจะเป็นการดี ครั้นคิดแล้วจึงถามพวกโจรว่า ท่านทั้งหลายจับข้าพเจ้าไว้เพื่อประโยชน์อะไร พวกโจรจึงตอบออกไปว่า เพื่อประโยชน์แก่ทรัพย์ พราหมณ์จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเจ้าจงแก้เราเถิด ท่านามาให้เราชำระเกล้า หาเครื่องนุ่งห่มใหม่มาให้เรานุ่งห่ม หาเครื่องหอมมาให้เราบูชาไว้ถวาย จิตที่นิ่งอันสมควรให้เรานั่งตามสบาย เราจะนั่งสาธยายมนต์ให้ท่านแก้ว ตกลงมาให้แก่ท่านทั้งหลายตามปรารถนา เมื่อพวกโจรได้ฟังนั้นก็ปรึกษากันว่า ด้วยหวังประโยชน์ในทรัพย์ศฤงคาร จึงแก้พราหมณ์ออกจากเครื่องพันธนาการ พร้อมกับทำตามคำของพราหมณ์ทุกประการ เมื่อพราหมณ์เห็นว่าฤกษ์ดีแล้ว จึงสาธยายมนต์นั้นขึ้น เมื่อจบแล้วก็มีฝนห่าแก้ว ๑ ประการ ตกลงมาจากอากาศ ขณะนั้นฝนห่าแก้ว ๑ ประการ ก็ตกลงมาจากอากาศ พวกโจรก็พากันจับพราหมณ์ ๑ ประการนั้น เค็มตามความประสงค์ทุกคนแล้ว ก็พาพราหมณ์นั้นไป ได้ไปพบโจรอีกพวกหนึ่ง ซึ่งมีประมาณ ๕๐๐

เท่ากัน ก็ได้เกิดต่อสู้กันขึ้นโดยความเก่งกาจ ในที่สุดโจรพวกใหม่ก็ได้
 ชัยชนะ จับโจรพวกเก่าได้ทั้งสี่ โจรพวกเก่าจึงบอกว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะ
 ต้องการทรัพย์ จงอย่าจับพวกข้าพเจ้าเลย เพราะทรัพย์ที่พวกข้าพเจ้าได้มานี้
 เป็นทรัพย์ของพราหมณ์ทั้งสี่ คือ พราหมณ์คนนี้มีมนต์เสกเอาทรัพย์ได้
 เมื่อเขาร่ายมนต์แล้วขึ้นบนอากาศแล้ว ทรัพย์ย่อมตกลงมาจดเท้าฝน พวก
 ข้าพเจ้าจะมอบพราหมณ์คนนั้นให้แก่พวกท่านทั้งหลาย เมื่อโจรพวกใหม่
 เชื่อกัน ขอมอบเอาพราหมณ์นั้นไว้ พวกโจรเก่าก็ลาไป ฝ่ายพวกโจรใหม่
 จึงบังคับให้พราหมณ์ร่ายมนต์เอาทรัพย์ พราหมณ์บอกว่า สำหรับในบัดนี้
 ถูกขโมยทรัพย์ได้เพียงสองหน คือ ต้นกับปลายปีเท่านั้น เมื่อ
 ท่านทั้งหลายต้องการทรัพย์ก็จงรอไปถึงปลายปีเถิด เราจึงจักร่ายมนต์เอา
 ทรัพย์ให้ท่านทั้งหลายได้ เมื่อพวกโจรได้ฟังดังนั้น ก็โกรธวาทออกไปว่า
 เฮ้ย อ้ายพราหมณ์ถ่อย แก่ร่ายมนต์เอาทรัพย์ให้แก่โจรพวกก่อนในเคียว
 เอง ส่วนพวกเราจักต้องให้รอไปถึงปลายปี เป็นอันเสียเวลาเปล่า พวกเรา
 หาเชื่อฟังไม่ ว่าแล้วก็ฟันพราหมณ์นั้นด้วยดาบขาดเป็นสองท่อน ทั้งศพไว้
 ริมทางแล้วรีบติดตามโจรพวกก่อนไป เมื่อไปทันเข้าก็เกิดสู้รบกัน ต่างฝ่าย
 ต่างล้มตายเป็นอันมาก ยังเหลืออยู่เพียง ๒๕๐ คน ในไม่ช้า ๒๕๐ คนนั้น
 ก็เกิดรบพุ่งแย่งทรัพย์กันอีก มีเหลือตายอยู่เพียงสองคน ทั้งสองคนนั้น
 ได้พากันขนเอาทรัพย์ไปซ่อนไว้ในป่าใกล้หมู่บ้านตำบลหนึ่ง แล้วใช้ให้คน
 หนึ่งเข้าไปหุงข้าวในบ้าน อีกคนหนึ่งอยู่เฝ้าทรัพย์ ทั้งสองคนนั้นต่างก็มี
 ความโลภอยากได้ทรัพย์แต่ตัวเดียว คนที่เฝ้าทรัพย์จึงคิดว่า เมื่อโจร
 คนหุงข้าวกลับมาจากบ้านเราจักแอบฟันเสียให้ตาย ถ้าไม่อย่างนั้นเราก็จัก
 ต้องแบ่งทรัพย์ออกเป็น ๒ ส่วน ซึ่งไม่สมควรแก่เราผู้เป็นโจรอันแก่กล้า
 ฝ่ายโจรคนที่เข้าไปหุงข้าวในบ้านก็คร่ำครวญเหมือนกัน คือ เขาคิดว่า เราควร
 จะเอาบาฬิสใส่หม้อข้าวไปให้เจ้าคนที่เฝ้าทรัพย์นั้นกินตายเสีย แล้วเราจะ
 ได้รวบรวมเอาทรัพย์แต่คนเดียว ครั้นคิดแล้ว ก็เอาบาฬิสใส่ลงใน
 หม้อข้าว เมื่อหุงสุกแล้วก็ถือหม้อข้าวออกไป พอไปจนจะถึงที่ฝังทรัพย์
 ก็ถูกฟันตายอยู่ในที่นั้น เมื่อโจรคนที่เฝ้าทรัพย์ได้ฆ่าเพื่อนตายแล้ว ก็มิ

ความดีใจเป็นอันมากด้วยสมเจตนาที่คิดไว้ จึงจัดแจงกินข้าวต่อไป เมื่อ
กินอิ่มหน้าค้มลงในไม่ช้าก็ถึงซึ่งความตายด้วยกำลังยาพิษนั้น เป็นอันว่าโจร
ทั้งพันคนนั้นได้สิ้นชีวิตเพราะพราหมณ์เป็นคัมภีร์

ฝ่ายลูกศิษย์ที่ไปเที่ยวแสวงหาทรัพย์มาได้ ครั้นล่วงมาได้ ๒-๓ วัน
ก็นำทรัพย์กลับมาแต่มีได้เห็นอาจารย์อยู่ในสถานที่นั้น เห็นแต่สิ่งของกระจัด
กระจายอยู่ก็สันนิษฐานว่า จะรอต่านอาจารย์จะไม่ทำตามคำของเรา คง
รำมนต์ให้ฝนทรัพย์ตกลงมาเป็นแน่นอน ทำให้ตนกับพวกโจรได้พบความ
พินาศเป็นแน่แท้ ครั้นคิดแล้วจึงเดินทางต่อไป ในไม่ช้าก็ได้พบศพอาจารย์
ซึ่งถูกพิษชาติเป็น ๒ ท่อน ตายอยู่ที่ริมรรคา จึงคิดว่า อาจารย์เราไม่ทำ
ตามคำสั่งของเรา จึงได้ถึงความตายลงเช่นนี้ แล้วก็จัดการเผาศพอาจารย์
พร้อมด้วยหาดอกไม้มาทำสักการบูชา แล้วออกเดินทางไปได้พบศพอโจร ๕๐๐
แล้ว พบอีก ๒๕๐ แล้วไปพบอีก ๒ คน แล้วก็เก็บเอาทรัพย์แห่งโจร ๒ คน
ที่ตายอยู่เป็นจำนวนสุทธัย แล้วจึงกล่าวเป็นคำสอนไว้ว่า

อนุปาเยน โย อตุถิ อิจฺฉติ โส วิหฺลฺยติ

เจตา หนิสฺส เวทพฺพิ สพฺเพ เต พุชฺชนมฺมชฺฌกฺกนฺติ

แปลว่า ผู้ใดต้องการความเจริญโดยหาอบายไม่ได้ ผู้นั้นย่อมเดือดร้อน
โจรชาวเจตราชูทั้งหลายได้ฆ่าพราหมณ์ผู้นามว่าเวทัพพะ แล้วพากันถึงซึ่ง
ความพินาศสิ้น ดังนี้ ในขณะที่นั้น เทพยดาทั้งหลายต่างก็ได้สรรเสริญยินดี
ต่อถ้อยคำที่เป็นสุภาษิต ส่วนศิษย์ผู้กล่าวสุภาษิตได้จัดแจงนำเอาทรัพย์
ไปสู่บ้านเรือนของตน แล้วบำเพ็ญทานเป็นต้นอยู่จนตลอดชีวิต

ครั้นสมเด็จพระพิชิตมารทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้แล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า เวทัพพพราหมณ์ ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุชื่อว่ายา
ก ในบัดนี้ ส่วนศิษย์ของพราหมณ์นั้น คือ เราตถาคตนั่นเอง จบเวทัพพชาดก
แต่เท่านั้น ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การทำสิ่งใดทั้งหมดย่อม
เกี่ยวกับบุญญาอูบมายทั้งนั้น ถ้าไม่มีอูบมายบุญญาถึงจะทำการที่เป็นประโยชน์
ก็ย่อมกลับได้รับโทษในภายหลัง เพราะฉะนั้น คนเราทุกคนเมื่อจะทำ
อะไร จะคิดสิ่งใด ต้องพิจารณาผลได้ผลเสียให้รอบคอบก่อน อย่าด่วนทำ

ด่วนพูด ด่วนคิด ต้องพิจารณาหน้าหลังให้รอบคอบ เมื่อเห็นว่าจะไม่มีผล
ร้ายภายหลังจึงค่อยทำ ค่อยพูด ค่อยคิด ในเวลาทำ เวลาพูด ก็ให้มีสติ
สัมปชัญญะ คือ ความระมัดระวังประจําอยู่เสมอ สิ่งที่ทำ คำที่พูด เหตุที่
คิดนั้นจึงจะไม่พลั้งผิดเสียหาย ตัวอย่างดังบุคคลจะเดินทาง ต้องคิดให้
ตลอดก่อนว่า การเดินทางนั้นจะยากง่ายเพียงไร มีภัยอันตรายแล้วเราควร
จะทำอย่างไร ? ในเวลาเดินทางนั้น ดังนี้ เป็นต้น รวมใจความว่า เมื่อ
คนใดมีปัญญาออกหน้า ใช้สติสัมปชัญญะกำกับ คนนั้นย่อมไม่พลาดท่า
เสียที ถึงอันตรายจะเกิดมีก็หลีกเลี่ยงได้ โดยเหตุนี้ ขอพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลายมุ่งหวังความสุขความเจริญแก่ตน จึงจำข้อนไว้เป็นเครื่องปฏิบัติ
กล่าวโดยรวบรัดว่า ในเวลาจะทำ จะพูด จะคิด อย่าใช้ความโลภ ความ
โกรธ ความเกลียด ความง้อออกหน้า จงทำใจให้เย็นแล้วใช้ปัญญาออก
หน้า ใช้สติสัมปชัญญะกำกับไปจึงจะได้รับผลอันดี ปราศจากโทษทุกขภัย
โดยประการทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้

ในนักขัตตชาตกที่ ๘ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสตฺยประทับอยู่
ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภอาชีวก คือ นักบวชนอกศาสนาองค์หนึ่ง
แล้วจึงทรงแสดงชาตกนี้ในท่ามกลางระหว่างภิกษุทั้งหลาย มีเรื่องมาว่า
มีตระกูลหนึ่งซึ่งอยู่ที่หัวเมือง ได้ไปขอหญิงคนหนึ่งซึ่งอยู่ในกรุงสาวัตถีให้
แก่บุตรของตน เมื่อตกลงกันแล้วก็กำหนดวันแต่งงาน ครั้นถึงวันจน
กำหนดจึงไปตามอาชีวกคนหนึ่งว่า ข้าพเจ้าจะแต่งงานให้บุตรข้าพเจ้าวันนั้น
จะมีฤกษ์ดีร้ายประการใด อาชีวกคนนั้นนึกจิตใจที่ไม่ตามตัวเสียก่อนไปด่วน
นับแต่งงานเสียเช่นนั้น จึงแก้ลับบอกว่าไม่ดี ถ้าขึ้นแต่งงานในวันที่กำหนดไว้
ท่านทั้งหลายก็จะเกิดความพินาศเป็นแน่นอน เมื่อตระกูลนั้นได้ฟังคำทำนาย
แห่งอาชีวก ก็พากันตกใจกลัวภัยอันตรายจะบังเกิดมี พอถึงวันนัดแต่งงาน
ก็หาได้ไปตามกำหนดไม่ ฝ่ายตระกูลแห่งหญิงก็ได้เตรียมการไว้พร้อมสรรพ
ครั้นเห็นฝ่ายชายไม่มาก็ได้ยกริศาของตนให้แก่ตระกูลอื่นเสีย รุ่งขึ้นวันหลัง
ฝ่ายชายจึงไป ข้างฝ่ายหญิงจึงต่อว่ามีประการต่างๆ แล้วบอกว่า พวกเรา
ได้ยกบุตรสาวให้แก่ตระกูลอื่นเสียแล้ว แล้วฝ่ายชายก็พากันกลับไปด้วยความ
เสียใจ ทั้งแค้นใจแก่อาชีวกเป็นอันมาก ต่างก็ยกโทษติเตียน

ก็เขียนพวกอาชีวกว่า พวกเขาปราศจากลาภผล ก็เพราะอาชีวกคนจัญไร
ถ้าหาไม่ก็จะไม่เสียการ คงได้แต่งงานให้แก่ลูกชายของเราเสียแล้ว

เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ยินเรื่องนั้น จึงนำไปสนทนากันในธรรมสภา
สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้วในปางก่อน แล้วทรง
แสดงอุทาหรณ์ในอดีตว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มี
ตระกูล ๆ หนึ่ง ในกรุงพาราณสี ได้ออกไปขอกุลสตรีในหัวเมือง เพื่อบตร
ของตน ได้ตกลงนัดวันแต่งงานกันไว้แล้ว จึงกลับไปถามอาชีวกผู้เป็นชู้ตน
ของตนว่า ฤกษ์แต่งงานที่กำหนดไว้นั้นจะดีหรือร้ายประการใด อาชีวกนั้น
จิตใจโดยนัยหนหลัง จึงแก้งบอกว่าฤกษ์ไม่ดี ตระกูลนั้นก็เชื่อถือตามไม่
ไปแต่งงานตามกาลเวลาที่กำหนดไว้ เขาจึงยกหญิงนั้นให้แต่งงานกับบุรุษอื่น
เสีย ครั้นวันหลังจึงพากันไปใหม่ แต่ก็ได้รับความเสียใจกลับมา ในเวลานั้น
มีนักปราชญ์คนหนึ่งได้กล่าวขึ้นในที่ประชุมดังนี้ว่า

นกุขตฺตํ ปฏีมาเนนตํ อตุโถ พาลํ อุปจุงคา

อตุโถ อตุสฺส นกุขตฺตํ ก็ กริสฺสนฺติ คารกา

แปลว่า ประโยชน์ย่อมล่วงเลยคนพาลซึ่งมัวแต่คอยหาฤกษ์อยู่ ประโยชน์
นั้นแหละเป็นฤกษ์ของพวกต้องการด้วยประโยชน์ ดาวทั้งหลายในท้องฟ้า
จักทำอะไรได้ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงตรัส
ว่า ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย อาชีวกนั้นได้ทำให้ตระกูลนั้นขาดประโยชน์เพียง
แต่ในชาติหนึ่งเท่านั้นก็หาไม่ ถึงในชาติปางก่อนก็ได้เคยทำมาแล้วเหมือนกัน
แล้วทรงประชุมชาดกว่า อาชีวกในครั้งก่อนนั้น ได้มาเกิดเป็นอาชีวกคนนั้น
ตระกูลที่เชื่อถืออาชีวกในครั้งก่อนนั้น ได้มาเกิดเป็นตระกูลนี้ ส่วนบุรุษ
ผู้เป็นบิดาเจตทกล่าวสุภาษิตไว้นั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบนักขัตตชาดกแต่
เพียงเท่านี้

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ความชั่วและความดีย่อมไปเกี่ยวกับฤกษ์
ขาม ความดีมีพระพรหมทัตทั้งหลาย เกี่ยวกับการทำเท่านั้น คือ ถ้าบุคคลทำชั่ว

ในเวลาใด เวลานั้นก็เป็นฤกษ์ชั่วของผู้ทำนั้น เหมือนอย่างผู้ทำโจรกรรม
 ถ้าไปลักทรัพย์ของเขาในเวลาใด เวลานั้นก็นับว่าเป็นฤกษ์ร้ายของผู้นั้น
 ผู้นั้นได้ชื่อว่าทำบาปในเวลาใด หรืออีกอย่างหนึ่ง คนไปจับไฟในเวลาใด
 เวลานั้นจัดว่าเป็นฤกษ์เจ็บของคนนั้น ถ้าบุคคลทำดีในเวลาใด เวลานั้นก็นับว่า
 เป็นฤกษ์ดี เหมือนอย่างบุคคลให้ทาน รักษาศีล พังกรรมเสนาในเวลาใด
 เวลานั้นก็จัดว่าเป็นฤกษ์ดียามดี อันธรรมดาฤกษ์ยาม ย่อมไม่ทำความชั่ว
 ความดีให้แก่ผู้ใด เมื่อผู้ใดคิดจะทำความดี แต่ไปหวังคอยฤกษ์ยามอยู่
 ผู้นั้นจะต้องขาดประโยชน์เสียเวลาเปล่า เหมือนดังเรื่องที่มีมาในชาตกนี้
 เป็นตัวอย่างที่อ้างอิง เมื่อความจริงมีอยู่เช่นนั้น ท่านผู้มีวิจารณ์ญาณทั้งหลาย
 จะประกอบกิจการสิ่งใดควรพิจารณาเสียก่อนว่า สิ่งนั้นดีหรือไม่ดี เมื่อ
 เห็นว่าไม่ดีก็อย่าทำ เมื่อเห็นว่าดีจึงทำ ไม่ต้องรอฤกษ์ยามเป็นประมาณ จึง
 จะไม่เสียประโยชน์และเสียกาลเวลา ด้วยประการฉะนี้

ในทุมเมธชาตกที่ ๑๐ ว่า ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาสั่งประทับอยู่
 ที่พระเชตวันารามนั้น ทรงปรารภเหตุที่พระองค์ประพบัติให้เป็นประโยชน์
 แก่โลก จึงทรงแสดงชาตกนี้ให้เป็นผล เรื่องที่ทรงปรารภนี้ มีแจ้งอยู่ใน
 มหากัณฺฐชาดก คัมภีร์ทวาทสกนิบาตข้างหน้า ส่วนในชาตกนี้มีแต่เพียง
 เรื่องอดีตเท่านั้น กล่าวคือ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ว่า

ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระองค์
 มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง มีพระนามว่าพรหมทัตราชกุมาร เมื่อ
 พรหมทัตราชกุมาร มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ก็เสด็จไปทรงศึกษาศิลปศาสตร์
 อยู่ในเมืองตักศิลา เรียนได้สำเร็จไตรเพทและวิชา ๑๘ ประการแล้ว ก็
 เสด็จนิวัตนาการกลับยังกรุงพาราณสี ครั้นต่อมาสมเด็จพระราชบิดาก็ได้
 พระราชทานตำแหน่งมหาอุปราชให้แก่พระราชกุมารนั้น

ในสมัยนั้น ชาวกรุงพาราณสี ได้พากันถือการฆ่าสัตว์บูชาเทวดา
 โดยเชื่อถือว่า เทวดาอาจบันดาลความสุขความเจริญให้แก่ตนได้ทุกประการ
 ฝ่ายพรหมทัตราชกุมาร เมื่อได้เป็นมหาอุปราชแล้วจึงทรงดำริว่า ในเวลานี้
 ชาวเมืองได้พากันถือการฆ่าสัตว์บูชาเทวดา ซึ่งเป็นการไม่สมควร เมื่อเรา

ได้เสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดาแล้ว เราจะไม่ให้ใครมาสัตว์บูชาเทวดา
 เช่นนี้เลย ครั้นทรงพระดำริอย่างนี้แล้ว พระองค์ก็ทรงเริ่มออกกอบาย คือ
 พระองค์ได้เสด็จออกไปทอดพระเนตร มหาชนประชุมกันมาสัตว์บูชาเทวดา
 ที่ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งนอกพระนคร พระองค์จึงเสด็จลงจากรถบพจรไปด้วย
 พระบาทเข้าไปที่ต้นไม้ใหญ่ นั้น ทรงบูชาด้วยดอกไม้และของหอม ทรงรด
 ด้วยน้ำ และทำปทักษิณเวียนขวา ๓ รอบ ทำอาการประหนึ่งว่า ทรงนับถือ
 เทวดาแล้วเสด็จกลับเข้าสู่พระนคร ต่อแต่นั้นมาก็เสด็จไปทรงทำกริยาอย่าง
 นั้นเสมอเป็นนิจ จนคนทั้งหลายเชื่อถือว่พระองค์เสด็จไปบวงสรวงเทพยดา
 เพื่อปรารภนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นแน่ เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้วก็ได้เสด็จ
 ขึ้นสืบราชสมบัติแทน เมื่อพระองค์ได้ทรงเสวยราชสมบัติแล้วก็ทรงเห็นว่า
 เป็นโอกาสอันดีสมดังพระราชประสงค์ที่ทรงตั้งไว้แต่เดิม จึงมีพระราช-
 โองการให้ประชุมอำมาตย์ราชเสวกและพสกนิกรทุกถ้วนหน้า แล้วตรัส
 ถาว่า ท่านทั้งหลายทราบหรือไม่ การที่เราได้เสวยราชสมบัตินี้เพราะ
 เหตุใด คนทั้งหลายก็กราบทูลว่า หาทราบไม่ จึงตรัสว่า การที่เราได้
 เสวยราชสมบัตินี้เป็นเพราะเราได้บวงสรวงบูชาเทพยดาที่ต้นไม้ใหญ่ นั้น คือ
 เมื่อก่อนเราได้ฝันไว้ว่า ถ้าข้าพเจ้าได้ครองราชสมบัติเมื่อใดแล้ว จะทำ
 เครื่องสังเวยเทพยดาที่ต้นไม้ใหญ่นั้นอย่างมโหฬาร บัดนี้ เราได้สมประสงค์
 แล้ว ขอท่านทั้งหลายจงจัดแจงเครื่องสังเวยเทพยดาโดยพลัน คนทั้งหลาย
 จึงกราบทูลถามว่า จะให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจัดสิ่งไรไปบ้าง จึงตรัส
 ตอบว่า เราได้ขอพรต่อเทพยดาเจ้าไว้ว่า ในรัชกาลของเรานี้ ถ้าผู้ใดทำบาป
 อุกุศล มีการฆ่าสัตว์เป็นต้น เราจะนำผู้นั้นเอาเลือดเนื้อไปเช่นสรวงเทวดา
 เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงตกลงร้องประกาศให้ทราบทั่วพระราชอาณา-
 จักรว่า เราได้ขอพรต่อเทวดาไว้ดังนี้ หม่อมอำมาตย์ก็ได้จัดการประกาศว่า
 ร้องตามพระราชโองการ แล้วพระองค์จึงตรัสว่า จำเดิมแต่บัดนี้ไป คน
 เหล่าใดยังทำทุจริตด้วยกาย วาจา จิต เราจักฆ่าคนเหล่านั้นบูชาเทพยดา
 ผู้ศกตสัทธซึ่งสถิตอยู่ต้นไม้ใหญ่ นั้น แล้วได้พระราชทานพระนิพนธ์ไว้ว่า

ทุมเมธานิ สหสฺเสน

ขณฺโณ เม อุปฺยาจิโต

อิทานิ โขหิ ขชิสสามิ

พหุ อธมมิโก ชโน

แปลว่า เราได้บนกับเทวดาไว้ว่า จะฆ่าคนเจ้าพวกทุจริตมาบูชาถึงพันคน
 ในเวลานี้ถึงกำหนดที่เราจะทำการบูชาเทวดา เพราะคนทั้งหลายยังทำการ
 ทุจริตกันอยู่มาก ดังนี้ ต่อแต่นั้นมา ก็มีได้มีผู้ใดที่จะทำการทุจริตผิดต่อ
 กฎหมายบ้านเมือง เป็นต้นว่า ฆ่าฟันกันหรือฆ่าสัตว์บูชาอัญชลีดวงสรวยเทวดา
 โดยกลัวพระราชอาญาที่จะนำไปฆ่าบูชาเทวดา ส่วนสมเด็จพระเจ้าพรหมทัต
 ก็ได้ทรงเสวยราชสมบัติโดยทศพิศราชธรรม อยู่จนตลอดพระชนม์ชีพของ
 พระองค์ แล้วพระองค์ก็ได้พาประชาชนทั้งหลายไปเกิดในพรหมโลก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตได้ทำให้เป็นประโยชน์แก่โลกเพียงแต่ใน
 ปัจจุบันกาลนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในอดีตกาลเราก็ได้ทำให้เป็นประโยชน์แก่
 โลกมาแล้วเหมือนกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชาว
 เมืองพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนพระเจ้า
 กรุงพาราณสี ได้อุบัติมาเป็นเรตถาคตนี้แล จบหม่อมราชวงศ์ชาดกแต่เท่านั้น

ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การฆ่าสัตว์เช่นสรวง เป็นการ
 ไม่สมควร เพราะเหตุว่าเทพยดาทั้งหลายจะยินดีรับการเช่นสรวงนั้นก็หาไม่
 ด้วยเทพยดาทั้งหลายล้วนแต่กินอาหารทิพย์ ไม่กินอาหารมีเนื้อและปลา
 เป็นต้นเหมือนอย่างมนุษย์ อีกอย่างหนึ่ง การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตก็เป็นบาปตาม
 ธรรมตา นักปราชญ์จึงได้ห้ามเสีย รับประทานแสดงมาในชาดกที่ ๖ จน
 จบชาดกที่ ๑๐ ในอรรถกถาบรรคที่ ๕ ก็จบลงแต่เพียงเท่านั้น

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฐ ๑๑

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในอสังสวรรค

อัสสเสถว ปุริโส น นิพพินนุญจ ปณฺธิโต
ปสฺสามิ โวหํ อคฺคตํ ขณฺหา อิจฺฉิ ตณฺหา อหุติ

อิหํ สคฺคณฺหา เขตฺตวเน วิหรณฺโต โอสถุจวิธิ ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสฺสิดิ

ณ บัดนี้ อาคมภาพักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิตถารนัย ใน
คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐกัณฐ ๑๑ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึง
ชาดกที่ ๕ อันมีในอสังสวรรคที่ ๖ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป โดยสมควร
แก่ธัมมัสสนมัยเจตนา แห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ที่ได้อุตสาหะสัจดับฟัง
ซึ่งชาดกเทศนามาถึง ๑๐ กัณฐกัณฐ อันกำหนดได้ ๕๐ ชาดกแล้ว

คำเนนความในชาดกที่ ๑ อันมีนามว่ามหาสัลลชาดก ซึ่งสมเด็จพระ
บรมศาสดาทรงยกขึ้นแสดง มีเนื้อความแจ่มแจ้งสืบต่อไปว่า เมื่อสมเด็จพระ
พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรง
พระปรารภภิกษุผู้ละความเพียรรูปหนึ่งให้เป็นเหตุ แล้วทรงแสดงชาดกเรื่อง
นี้ให้เป็นผล

มีเนื้อความสืบอนุสนธิต่อไปว่า เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ตรัสแก่ภิกษุผู้ละความเพียรว่า เหตุไรเธอผู้บวชในศาสนาของเรา อัน
เป็นศาสนาที่จะนำผู้นับถือปฏิบัติตามให้ข้ามพ้นจากทุกข์เช่นนี้แล้ว จึงสละความ
เพียรเสียเล่า บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อนกลับได้อริยขสอก ก็เพราะ
อำนาจความเพียร ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ท้าว
เธอมีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสัลลราชกุมาร เมื่อท้าวเธอ

สวรรคแล้ว สิวราชกุมารก็ได้ผ่านราชสมบัติแทนพระองค์ ทรงพระนามว่าพระเจ้ามหาสัลวะ ๆ นั้น เป็นผู้ประกอบคุณธรรมหลายประการ มี ทาน ศีล ขันติ เมตตา กรุณา เป็นต้น ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนโดยยุติธรรมเสมอมา

ครั้งนั้น มีอำมาตย์คนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ทุจริตต่อนางฝ่ายใน ลอบรักกับนางฝ่ายใน ภายหลังเมื่อมีเรื่องปรากฏขึ้น หม่อมอำมาตย์จึงนำความขึ้นกราบทูลแด่พระนเรนทรสุริย์มหาสัลวราช พระบาทท้าวเธอให้หาตัวอำมาตย์ทุจริตนั้นเข้าเฝ้า เมื่อทรงตรัสถามได้ความจริงแล้ว จึงทรงเนรเทศเสียจากบ้านเมือง อำมาตย์ทุจริตนั้นได้หนีออกจากกรุงพาราณสีไปยังกรุงสาวัตถี เข้าถวายตัวเป็นข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสาวัตถี ปฏิบัติราชการเป็นอันดีจนได้เป็นข้าราชการผู้ใกล้ชิด

อยู่มาวันหนึ่ง อำมาตย์ทุจริตจึงกราบทูลพระเจ้ากรุงสาวัตถีว่า ทุกวันนี้กรุงพาราณสีอ่อนแอในทางปกครอง เปรียบเหมือนรวงผึ้งที่ปราศจากแม่หวงแทน ถ้าพระองค์ยกแสนยากรไปแม้แต่เพียงเล็กน้อย ก็จะยึดเอาราชสมบัติได้โดยไม่ต้องสงสัย ๆ เมื่อพระเจ้ากรุงสาวัตถีได้ทรงสดับ ก็ทรงระแวงว่า จะรอยอำมาตย์ผู้นี้จะเป็นคนสอดแนมแห่งพระเจ้ากรุงพาราณสี เพราะกรุงพาราณสีเป็นเมืองใหญ่หลวงนัก แต่เหตุไรอำมาตย์ผู้นี้จึงกราบทูลเราว่า อาจยึดเอาราชสมบัติได้โดยง่าย ครั้นทรงพระดำริอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสถามขึ้นว่า เจ้าเป็นคนสอดแนมหรือ อำมาตย์ทุจริตนั้นจึงกราบทูลว่า หามิได้ ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อด้อยค่าแห่งข้าพระบาท ก็ทราบทุกมานไซ้ ขอพระองค์ได้โปรดส่งโยธาเพียงเล็กน้อย ปลอมเป็นโจรไปปล้นสดมภ์ในปลายอาณาเขตแห่งพระเจ้าพาราณสีดูก่อนว่า จะเป็นอย่างไร ข้าพระองค์ขอกราบทูลล่วงหน้าว่า เมื่อพลโยธาที่ปลอมเป็นโจรถูกจับไป พระเจ้าพาราณสีจะไม่ลงโทษประการใด กลับจะพระราชทานทรัพย์สินเงินทองให้แล้วปล่อยตัวมา เมื่อพระเจ้ากรุงสาวัตถีได้ทรงสดับคำกราบทูลดังนี้ ก็ยิ่งทรงสงสัยมากขึ้น จึงได้ทรงจัดส่งพลโยธามีประมาณเล็กน้อยให้ปลอมเป็นโจรไปปล้นปลายแดนแห่งเขตแคว้นกรุงพาราณสี เมื่อเจ้า

หน้าท่ายกรงพารานส์จับตัวได้ ก็คุมตัวไปถวายพระเจ้ากรงพารานส์ ๆ ทรง
รับสั่งถามว่า เหตุไรพวกเธอจึงทำโจรกรรมเช่นนั้น เมื่อพวกโจรปลอมกราบ
ทูลว่า เป็นเพราะความยากจนขัดสน ไม่มีหนทางอื่นที่จะหาเลี้ยงชีวิต จึง
ได้คิดทำโจรกรรมเช่นนั้น พระองค์ตรัสว่า เหตุไรพวกเธอจึงไม่มาขังแจ้งต่อ
เรา นับแต่วันนี้ไปพวกเธออย่าพากันทำโจรกรรมอีก ถ้ายากจนขัดสนจงมา
บอกเรา ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงพระราชทานทรัพย์ตามสมควรแล้วปล่อย
ตัวไป โจรปลอมเหล่านั้นก็พากันกลับไปกราบทูลให้พระเจ้ากรงสาวัดถึงทรง
ทราบ ความเหตุการณ์ที่เป็นมา แต่พระเจ้ากรงสาวัดก็ยังไม่ทรงแน่พระทัยว่า
เมืองพารานส์กำลังอ่อนแอพอจะไปได้เอาได้โดยง่าย จึงโปรดให้พลโยธา
หาญปลอมเป็นโจรไปปล้นตำบลต่าง ๆ เลยขายแดนเข้าไปอีกเป็นครั้งที่ ๒
เมื่อพวกนั้นถูกจับไป ก็ได้รับพระราชทานทรัพย์แล้วถูกปล่อยเหมือนกับ
พลโยธหาญพวกที่ ๑ พระเจ้ากรงสาวัดก็ จึงโปรดให้พลโยธาปลอมเป็นโจร
เข้าไปปล้นหัวเมืองใกล้เคียงกับกรงพารานส์อีก เป็นครั้งที่ ๓ เมื่อพวก
นั้นถูกปล่อยตัวมา ก็ทรงแน่พระราชหฤทัยว่าส มารถจะยึดเอาราชสมบัติ
ในกรงพารานส์ได้โดยง่าย จึงเสด็จยาตราทัพหลวงออกจากกรงสาวัด
โดยลัดับ จนล่วงเข้าไปถึงปลายอาณาเขตแห่งประเทศกาสิ แล้วทรงพัก
กองทัพคอยดูหวังที่จะมีกองทัพมาต่อต้านหรือไม่ประการใด ฝ่ายอำมาตย์
ผู้คอยดูเหตุการณ์ในชายอาณาเขต เมื่อทราบเหตุนั้น พระเจ้ากรงสาวัด
ยกทัพมา จึงรีบให้ม้าใช้นำความไปกราบทูลแด่พระเจ้ากรงพารานส์ให้
ทรงทราบ พระองค์จึงมีพระราชโองการรับสั่งว่า อย่าให้ผู้ใดผู้หนึ่งทำการ
ขัดขวางกองทัพเราเลย จงให้เขาบกกองทัพเข้ามาโดยสะดวก ในขณะ
นั้น สหชาติโยธาหาญของพระองค์ ซึ่งแก่วัยกล้าในการณรงค์สงคราม
อันมีประมาณพันหนึ่ง ได้หลรับอาสาจะออกไปกำจัดกองทัพที่ยกมา
ให้พ่ายแพ้กลับไป แต่พระเจ้าพารานส์รับสั่งว่า พวกท่านทั้งหลายตลอดถึง
ราษฎรทุกถ้วนหน้าอย่าเคียดแค้นเพราะเราผู้เดียวเลย เราจะยกราชสมบัติ
ให้แก่เขาโดยดี อย่าให้มีภัยอันตรายแก่ราษฎรทั้งหลาย เมื่อตรัสดังนั้น
ฝ่ายสหชาติโยธาหาญตลอดถึงพลเสนาเหล่าอื่นก็พากันนั่งอยู่ ไม่มีผู้ใดจะ

กล่าวขึ้นพระราชโองการ เมื่อพระเจ้ากรุงสาวัตถีทรงทราบว่า ไม่มีกอง
ทัพทางกรุงพาราณสียกไปขัดขวาง ก็ทรงยาตราทัพพลวงเลยเข้ามาตามลำดับ
จนถึงจังหวัดกลางประเทศกาลิ เมื่อเจ้าหน้าทัพปกครองหัวเมืองย่านนั้น
บอกเข้าไปกราบทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีเป็นครั้งที่ ๒ พระเจ้ากรุงพาราณสี
ก็ตรัสเหมือนอย่างนั้นหลัง จนกระทั่งกองทัพพลวงเลยเข้าไปถึงชายพระนคร
พระองค์ทรงเฉยอยู่เหมือนอย่างเดิม ฝ่ายสหชาติโยธาหาญทั้งหลาย
ต่างคนก็ขัดแย้งให้แก่กองทัพที่ยกมา ได้พร้อมกันทูลรับอาสาว่า ข้า
พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะออกไปกำจัดอริราชศัตรูที่ยกมาล้อมพระนคร ให้ถึง
ปราชัยพ่ายแพ้ในเวลาพริบตาเดียว ขอพระองค์ได้ทรงอนุญาตเถิด ข้า
พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะไม่ให้เดือดร้อนแก่พลนิกรเหล่านั้น เป็นอันขาด
เพียงแต่ข้าพระบาททั้งพหุคน ก็สามารถกำจัดข้าศึกได้แน่นอน การที่สห
ชาติโยธาพหุหนึ่งกราบหลดงัน ล้วนแต่เป็นความจริง เพราะเหตุว่าสหชาติ
โยธาเหล่านั้นล้วนแต่เป็นผมกำลังกายกำลังใจเข้มแข็ง ชำนิชำนาญในการ
ณรงค์สงครามเป็นอันดี ถ้าวาดถึงกำลังกายแต่ละคน ๆ ก็สามารถจับช้าง เสือ
ราชสีห์ฟาดลงไปถึงความตายกับที่ได้ ถ้าวาดถึงกำลังใจ แต่ละคนก็ไม่มีใคร
จะย่อท้อต่อสิ่งใด เมื่อสุนับาตผ่าลงมาในที่ใกล้ก็ไม่หวาดหวั่น จะว่าถึง
ความเชี่ยวชาญในการสงคราม ก็ไม่มีผู้ใดจะเสมอเหมือน เพราะล้วนได้
ศึกษามาเป็นอันดี ถ้าจะว่าถึงความภักดีต่อเจ้านายก็ล้วนแต่ไม่มีตัวจับ แต่
ละคน ๆ ขอมตายแทนเจ้านายได้ทั้งนั้น แต่เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีไม่
ทรงอนุญาตตามที่ทูลรับอาสา ก็พากันจิตใจไม่ร้อจะทำประการใด เมื่อพระ
เจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบว่า กองทัพยกเข้ามาถึงชายพระนครแล้ว ก็โปรด
ให้จัดทัพประทับเสด็จสมเด็จพระเจ้ากรุงสาวัตถี และทัพักพลโยธาหาญ
ให้พร้อมเสร็จ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงสาวัตถี จึงส่งพระราชสาส์นเข้าไป
เป็นใจความว่า พระเจ้ากรุงพาราณสีจะทรงยกพระราชสมบัติให้เราโดยดี
หรือจะทรงยกกองทัพออกมาต่อสู้ประการใด จงตอบมาโดยเร็วอย่าได้ช้า
เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงทราบพระราชสาส์นนั้น ก็ทรงตอบไปว่า
เราบัดนี้จะยกสมบัติให้ ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้ามารับเถิด เมื่อพระเจ้า

กรุงสาวตถิไค้ทรงทราบพระราชสาส์นที่ตอบออกไปตั้งนั้นแล้ว จึงเสด็จ
ยกกองทัพหลวงเข้าไปในพระนคร เข้าไปถึงพระบรมมหาราชวัง ขึ้นประทับบน
ที่รับเสด็จแล้วโปรดให้นำพระเจ้าพารานสี กับโยธาหาญพันหนึ่ง ไปฝังทั้ง
เป็น ในป่าช้าผัดิบ พลโยธาทั้งหลายก็ทำตามรับสั่ง ได้จับเอาพระเจ้ากรุง
พารานสีกับพลโยธาพันคน นำออกไปสู่ป่าช้าผัดิบ ขุดหลุมลึกไปเพียงคอ
โหล่พื้นปากหลุมเท่านั้น ที่เขาทำดังนี้โดยมีความประสงค์จะให้พวกสุนัข
จึงจอกมากัดกินในเวลากลางคืน ครั้นฝังเสร็จแล้วพวกเขาก็กลับไป

มหาสีลวราชา ปณ ฝ่าฝายพระเจ้ามหาสีลวราช ผู้เกลิงราชสมบัติใน
กรุงพารานสี เมื่อถูกศัตรูประทุษร้ายพระองค์กับเหล่าพลโยธาหาญด้วย
อาการอันหยาบช้าเช่นนั้น พระองค์ก็ยังทรงมั่นอยู่ในศีลธรรม หาได้ทรง
เสียพระทัยแม้แต่น้อยหนึ่งไม่ พระองค์ได้ทรงโอวาทแก่สหชาติทวยหาญ
ทั้งหลาย ให้แผ่เมตตาไปถึงข้าศึกทุกถ้วนหน้า อย่าให้มีผู้หนึ่งผู้ใดโกรธ
เคืองเคียดแค้นต่อข้าศึกเลย สหชาติโยธาทั้งหลายก็กระทำความพระบรมราช-
โอวาท พวกกันตั้งใจแผ่เมตตาไปให้อริราชศัตรูทุกหมู่เหล่า

พอตกถึงกลางคืนฝูงสุนัขจิ้งจอกหมื่นจำนวนดังร้อย ๆ พัน ๆ พวกกันไป
เพื่อจะกินซากศพในป่าช้า ตามที่เคยมา แต่เมื่อได้ยินเสียงร้องทวาด
แห่งพระเจ้ามหาสีลวราชกับพลโยธาพันหนึ่ง สุนัขเหล่านั้นก็สะดุ้งตกใจ
กลัว แล้วพากันหนีไป แต่เมื่อไม่เห็นมีคนติดตาม สุนัขจึงจอกเหล่านั้น
ก็กลับมาออกเบ้นคำรบที่ ๒ เมื่อได้ยินเสียงร้องทวาดก็พากันแตกหนีกลับไป
อีก แต่เมื่อเห็นว่าไม่มีคนติดตามมา ก็พากันกลับมาออกเบ้นคำรบ ๓ ด้วย
พากันเข้าใจว่า คงจะเป็นพวกนักโทษที่นำมาฝังไว้ทั้งเป็น หรือนำมาผูกไว้
เพื่อให้เป็นอาหารแห่งตน แล้วสุนัขจิ้งจอกนายฝูงจึงตรงเข้าไปเพื่อจะกัด
พระเจ้ามหาสีลวราช แต่พระบาทท้าวเธอทรงฉลาดในอุบายจึงงยพระศอขึ้น
พอสุนัขกระโดดเข้าไปจะจับพระศอของพระองค์ ๆ จึงเอากางกอดคอสุนัขลง
ไว้กับพื้นดินจนสุนัขดิ้นไม่ได้ ด้วยพระกำลังของพระองค์ ได้แต่ร้องและ
ตะกุกดิ้นเท่านั้น เมื่อสุนัขจิ้งจอกที่เบ้นบริวารได้ยินเสียงนายฝูงร้อง ก็

เข้าใจว่านายฝูงเป็นอันตรายแล้ว ก็พากันหนีกลับไปด้วยกลัวตาย ฝ่ายสุนัข
จึงออกที่เป็นนายฝูงนั้นก็ร้องตะกบดินหนักขึ้น จนดินในหลุมนั้นพร่องไป
เป็นอันมาก เมื่อพระเจ้ามหาสัลวราชทรงเห็นดินในหลุมหลวม พอพระ
องค์จะขึ้นไปได้แล้ว จึงทรงปล่อยสุนัขจึงออกไป แล้วพระองค์ก็ทรงโยก
พระกายไปมาจนเขยื้อนขึ้นได้จากหลุม แล้วพระองค์ได้ขอเอาพลโยธา
ขึ้นมาได้ทีละคน แล้วช่วยกันขุดพลโยธาเหล่านั้นอีก จนขึ้นได้หมดทั้งพัน
แล้วประทับยับยั้งอยู่ในกลางป่าช้า

ในขณะนั้น มียักษ์สองตนเกิดวิวาทกันด้วยเรื่องชิงซากศพในป่าช้า
เมื่อตกลงกันว่าใครควรจะได้ ยักษ์ตนหนึ่งจึงกล่าวว่า บัดนี้พระเจ้า
สัลวราชผู้ทรงศีลธรรม กับอำมาตย์พินหนึ่งเสด็จอยู่ ณ กลางป่าช้า เรา
ทั้งสองพากันไปขอให้พระองค์ทรงวินิจฉัยให้เกิด แล้วยักษ์ทั้งสองนั้นก็
พากันไปตั้งที่ตกลงกันได้ ฝ่ายพระเจ้ามหาสัลวราชตรัสว่า เรายังวินิจฉัย
ให้ไม่ได้ก่อน เพราะตัวเรายังมอมแมมอยู่ด้วยฝุ่นด้วยดิน ทั้งข้าวปลา
อาหารก็ยังมิได้กินให้อิ่มหน้าสำราญ เครื่องนุ่มห่มก็เศร้าหมอง เมื่อยักษ์
ทั้งสองได้ฟังพระดำรัสดังนี้แล้ว จึงพากันเหาะไปน่าน้ำในพระเต้าแก้ว
สำหรับพระเจ้ากรุงสาวตถพร้อมด้วยเครื่องทรง และพระกระยาหารในพระ
บรมมหาราชวังมาถวาย เมื่อพระองค์ทรงสงและทรงเครื่องประดับสำหรับ
กษัตริย์เสร็จแล้ว ก็ทรงเสวยพระกระยาหารเป็นที่สำราญพระทัยแล้ว จึง
ตรัสสั่งยักษ์ทั้งสอง ให้ไปนำพระขรรค์ของพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง
มาถวาย ยักษ์ทั้งสองก็กระทำตามพระราชโองการ ไปนำพระขรรค์มาถวาย
แล้วพระองค์ทรงถือพระขรรค์ เสด็จไปผ่าซากศพตั้งแต่ศีรษะไปจนตลอด
ตัวแบ่งให้แก่ยักษ์ตนละซีก เมื่อยักษ์ทั้งสองได้กินซากศพอิ่มสำราญ
แล้ว ก็มีใจผ่องแผ้วเบิกบานชื่นชมต่อบรมราชวินิจฉัยว่า ตัดสินโดย
เที่ยงธรรม แล้วจึงกราบทูลถามว่า บัดนี้จะให้ข้าพเจ้าทั้งสองทำอย่างไร
จึงตรัสสั่งให้ยักษ์ทั้งสอง นำพระองค์ไปวางไว้ในห้องบรรทมของพระเจ้า
กรุงสาวตถ ให้ นำสหัสชาติโยธาทั้งพันคนกลับไปไว้ในบ้านของตน ๆ ยักษ์
ก็กระทำตามพระราชโองการ เมื่อยักษ์วางพระองค์ลงในห้องบรรทมของ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนาเรื่องอดีตมาแล้ว
จึงทรงแสดงอริยสัจสี่ต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ก็ทูลผู้ละความเพียรนั้น
ได้บรรลุพระอรหัตผล แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงประชุมชาดกว่า อามาศย์
ผู้จืดในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ สหชาติโยธาทั้งพัน
หนึ่งนั้น ได้มาเกิดเป็นพทธบริษัต์ในบัดนี้ ส่วนพระเจ้ามหาสัลวราชาธิบดี
ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จมมหาสัลวชาดกแต่เท่านั้น ในชาดกนั้นให้
เห็นว่า พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นแก้วแก้วกล้าเด็ดเดี่ยว ไม่
ย่อท้อต่อภัยอันตรายแม้แต่ประการใดประการหนึ่ง เมื่อทรงถือคุณธรรมข้อ
ใด ก็ทรงถือไว้มั่นคงไม่ทำลายคุณธรรมข้อนั้นเสีย เหมือนอย่างในชาดก
การที่พระเจ้ามหาสัลวราชไม่ทรงทำสงคราม ก็เพราะพระองค์ทรงมั่นอยู่ใน
ศีล กลัวศีลของพระองค์จะขาดวิน กลัวคุณธรรมอย่างอนัมเมตตา กรณา
เป็นต้น จะเสื่อมเสียไป ทั้งทรงเห็นว่าความลำบากแห่งประชาชนจะเกิดมี
เพราะการทำสงคราม เพราะอาศัยพระองค์ผู้เดียวเป็นต้นเหตุ พระองค์จึง
ยอมยกราชสมบัติให้แก่ข้าศึกเสียโดยง่าย ส่วนนักปราชญ์ทั้งหลาย
เหล่านั้น ล้วนแต่เป็นผู้มีอริยสัจประกอบด้วยพระคุณธรรมเหมือนกัน
การที่แก้วกล้าต่ออันตรายก็ดี แก้วกล้าในการทำสิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์
ก็ดี เรียกตามบาลีว่าความเพียร นักปราชญ์ทั้งหลายล้วนเป็นผู้มั่นอยู่
ในความเพียร คือ ความแก้วกล้าทั้งนั้น ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงถือ
ไว้เป็นแบบฉบับสำหรับตน ตามเรื่องที่ได้แสดงมาแล้วนั้นเกิด ก็จักเกิดสาระ
ประโยชน์แก่ตน ทั้งในปัจจุบันและอนาคตภายภาคหน้า โดยนัยดังแสดงมา
ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ รองลงไป มีนามว่าอุพชนกชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรม
นาถศาสดา ทรงยกขึ้นโปรดประทานเทศนาไว้ โดยปรารภทูลผู้สละ
ความเพียรรูปหนึ่งให้เป็นเหตุ ก็แต่เรื่องราวอันพิสดารในอุพชนกชาดก
จักมีแจ้งในมหาชนกชาดกข้างหน้า ส่วนในที่นี้แต่เนื้อความโดยย่อที่

หน่อพระศรีสรรเพชญบรมพงศโพธิสัตว์ ได้แสดงผลของความพากเพียร
ไว้โดยวาระพระบาลีเป็นนิพนธคาถาว่า

วายเมถว ปุริโส น นิพพิณุเทยบ ปถเจโต

ปสฺสามิ วาโก อุตฺตานิ อุตฺตา ถลุมพุกตํ

แปลว่า บุรุษควรพากเพียรให้ได้ บัณฑิตไม่ควรเบือนหน้าต่อความ
เพียร เราเห็นลัทธิของเราเป็นตัวอย่าง คือเรากำลังถูกละลอกขุดอยู่กลาง
มหาสมุทร ก็ยังข้ามขึ้นจากมหาสมุทรได้ด้วยความเพียร ดังนี้ เมื่อสมเด็จพระ
พระสมุหพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องจบลงแล้ว ก็ขุณเฑาะความเพียรนั้นก็ได้อ
สำเร็จพระอรหัตผล บุคคลที่กล่าวในชาดกอันมีนามว่า พระเจ้าชนกน
ครั้นต่อมาก็ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ณ บจบพชนกชาดกแต่เท่านั้น
ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจำไว้เถิดว่า อันความเพียรพยายามยอมทำให้
ข้ามพ้นกองทุกข์ได้ ถึงจะตกอยู่ในท่ามกลางทะเลหลวง ก็จะล่องพ้นมาได้
เหมือนอย่างวาระของพระเจ้านกชาดกที่ขุณเฑาะมาแสดงโดยย่อ

ในปุณณปาติกชาดกที่ ๓ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงสำราญ
พระอิริยาบถอยู่ในพระเชตวันาราม ทรงปรารภสุราอันเจือด้วยยาพิษ แล้ว
จึงแสดงชาดกเรื่องนี้ มีเรื่องปรากฏว่า ครั้งหนึ่งนักเลงสุราในเมืองสาวัตถี
ได้ประชุมปรึกษากันว่า บัดนี้สุราของพวกเราหมดเสียแล้ว ทำอย่างไร
เราจึงจะได้สุรามาดื่ม นักเลงสุราคนหนึ่งพูดขึ้นว่า พวกท่านทั้งหลายอย่า
เป็นทุกข์เป็นร้อนไปเลย จงมอบไว้เป็นธุระของเรา เราคิดอุบายได้อย่างหนึ่ง
แล้ว คือ พวกเราจงเอายาพิษชนิดดื่มแล้วสลบ มาปนลงไว้ในสุราแล้วไปตั้ง
ร้านขายวิมมรรคา เมื่อเห็นอนาถบิณฑิกเศรษฐีเดินผ่านมา พวกเราพร้อม
กันเชิญให้เข้ามาดื่มสุราให้จงได้ ครั้นเศรษฐีสลบไปแล้วจึงพร้อมกันปลด
เปลื้องเอาเครื่องประดับมาจับจ่ายให้เป็นค่าสุราต่อไป นักเลงสุราทั้งหลายก็
เห็นชอบด้วย จึงพร้อมกันทำตามคำของนักเลงคนนั้น เวลาอนาถบิณฑิก-
เศรษฐีเดินผ่านมาจึงพร้อมกันเชื้อเชิญให้เข้าไปดื่มสุรา แต่อนาถบิณฑิก-
เศรษฐีเป็นพระโสดาบัน จงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา
แล้ว แต่นักเลงเหล่านั้นไม่รู้ เมื่อท่านเศรษฐีได้ฟังคำร้องเชิญ จึงแะ

เข้าไปดูให้รู้เล่ห์กลของพวกนักเลงสุราเหล่านั้นว่า เขาจะทำกลประการใด เมื่อ
ท่านเศรษฐีเข้าไปในบ้านสุราของพวกเขาก็เข้าใจได้ทันทีว่า มียาพิษอยู่ใน
สุรา ด้วยสังเกตกิริยาอาการของพวกนั้น พร้อมด้วยสังเกตขวดสุราไม่บก
พร่อง แล้วจึงจ้องหน้าพวกนักเลงทั้งหลายพร้อมก็บอกว่า พวกเธอพากัน
เอายาพิษใส่ไว้ในสุรา เพื่อหมายจะทำการทุจริตต่อคนที่สัญจรไปมา
พวกเธอลงหนีไปจากที่นั้นอย่าได้ช้า เมื่อนักเลงสุราเหล่านั้นได้ฟังคำท่าน
เศรษฐี ก็มีความเกรงกลัวเป็นอันมาก แล้วพากันหลบหนีไปจากที่นั้นโดย
มิได้รอช้า ฝ่ายท่านเศรษฐีก็ได้เลบออกไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ที่
พระเชตวันวิหาร แล้วกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระ
บรมศาสดาจารย์มีพระพุทธรูปบรรหารตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี เรื่องนี้ได้เคย
มีมาแล้วในปางก่อน ครั้นสมเด็จพระชินวรตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่อง
ในอดีตกาลต่อไปนี้ว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านาชาสมบัติ อยู่ในพระนคร
พาราณสี มีนักเลงพวกหนึ่งซึ่งได้ปรุงสุราเจือยาพิษไว้แล้ว คอยร้องเชื้อเชิญ
เศรษฐีคนหนึ่งให้แวะเข้าไปดื่มสุรา ในขณะที่เศรษฐีเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้า
กรุงพาราณสี แต่เศรษฐีหาได้แวะไม่ เมื่อกลับจากเฝ้าแล้วจึงได้แวะเข้าไปดู
เมื่อเข้าไปถึงแล้วจึงตั้งใจสังเกตกิริยาของนักเลงสุราพวกนั้น ก็รู้ได้ทันทีว่า
มียาพิษอยู่ในสุรา จึงกล่าวเป็นคาถาขึ้นว่า

ตถะ ปุณณปาติโย อนุญายี วตตเต กถา

อาการเกณ ชานามิ เนวายี ภททกา สุรา

แปลว่า ในเวลาเราผ่านไป ไหสุรายังเต็มอยู่ฉันใด บัดนี้ไหสุราก็เต็ม
อยู่ฉันนั้น ถ้อยคำที่ท่านทั้งหลายกล่าวว่าสุราดีนั้น เป็นอันผิดไปเสียแล้ว
เพราะสุราเป็นสุราเจือยาพิษ เมื่อนักเลงสุราพวกนั้นได้ฟังคำท่านเศรษฐี
ดังนี้แล้ว ก็พากันหลบหนีไปจากสถานนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้แล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า นักเลงสุราเหล่านั้น ได้มาเกิดเป็นนักเลงสุราพวกนี้ ส่วน
เศรษฐีนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนั่นแล จบปุณณปาติกชาดกแต่เพียงนี้ ใน

ชาตกน เป็นเครื่องเตือนสติอันดีของคนทั้งหลาย ในเวลาที่มีผู้เชื่อเชิญให้
บริโภคข้าวน้ำโภชนาหาร หรือคัมสุราเมรัย ถ้าเป็นคนไม่รู้จักคันเคยกัน
เป็นที่ไว้วางใจกันได้สนิทสนมแล้ว อย่าพึงบริโภคกินดื่มโดยรวดเร็ว ให้
สังเกตอาการปฏิกิริยาของผู้เชื่อเชิญ และของที่จะกินดื่มนั้นให้ดีกว่าก่อนว่า จะ
เป็นของคร้ายประการใด ควรทำตามเศรษฐกิจอันมีในชาตกนให้จงได้เสมอ
ไป จึงจักพ้นภัยอันตรายได้ทุกเมื่อ ถ้ายังเดินทางไปตามถิ่นแล้ว ก็ยังเป็น
การสำคัญมากขึ้น จึงได้มีสุภาษิตในเรื่องหนึ่งไว้ว่า

เดินทางต่างประเทศให้	พิจารณา
อาสนนึ่งนอนอาหาร	อีกน้า
อดนอนอดบันดาล	ความโกรธ
สามสังคนคลา	เลิกล้วนควรวิต
อาหารเย็บหีบให้	กากิน ก่อนนา
คืบคืบท่านกวล	เหต
พบแผ่นพระภุมรินทร์	บินโสลก สารนา
กึ่งเมืองให้	ปราชญ์แล้วบูชา ดั่งนี้

ในสุภาษิตนี้มีอีกเรื่องหนึ่งว่า พ่อค้าคนหนึ่งไปพักอยู่ที่หาดทรายริม
น้ำแห่งหนึ่ง มีมหาโจรคนหนึ่งนำอาหารไปขายให้ พ่อค้าคนนั้นซื้ออาหาร
ไว้แล้ว ก็หยิบไปวางไว้ที่ต้นไม้ให้กากินเสียก่อน พอตัวหนึ่งมากินแล้ว
บินไปไม่ช้าก็ตกลงมาตายอยู่ที่หาดทราย เมื่อความเรื่องนี้ทราบถึงพระเจ้า
แผ่นดินเมืองนั้น ก็ทรงโปรดปรานพ่อค้าคนนั้นว่า เป็นผู้มิตตปัญญารอบคอบ
จึงยกสมบัติพระราชทานกึ่งหนึ่ง ตั้งให้พ่อค้าคนนั้นเป็นเสนาบดีรับราชการสืบ
ต่อไปในพระนครนั้น ดังนี้

ถึงผลชาตกที่ ๔ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชต-
วันมหาวิหาร ได้ทรงปรารภอุบาสกคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในผลไม้ แล้วจึง
ทรงแสดงชาตกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย มีเรื่องปรากฏว่า มีกุมภพิกขาว
กรุงสาวัตถีคนหนึ่ง ได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ให้
เสด็จคมนาการไปสู่สวนของตน ถวายอาหารเสร็จแล้วจึงนิมนต์ให้พระ

สงฆ์ไปเที่ยวชมสวน นายอชยานจึง^๕ ผลไม้^๕ อันอ่อนแก่ห้ามและสูกซึ่งอยู่บน
ต้นไม้ให้ภิกษุทั้งหลายได้ถูกต้องทุกผล เมื่อกลับจากเที่ยวชมสวนแล้ว
ภิกษุทั้งหลายจึงสรรเสริญนายอชยานนั้นว่า เป็นผู้ฉลาดในการดูผลไม้ ถวาย
แต่สมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ผู้ฉลาดในการดูผลไม้^๕ อย่างนี้^๕ ได้^๕ มาแล้วแต่ปางก่อน หาได้มีแต่^๕ นายอชยาน
คนเดียว^๕ ไม่^๕ ครันตรัส^๕ ดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพ่อค้า^๕ เกวียน
คนหนึ่งได้พาบริวารไปค้าขายต่างประเทศ พ่อค้าคนนั้น ก่อนแต่จะออก
เดินทาง ได้สั่งสอนบริวารทั้งหลายให้ระวังการกินโดยกวดขันและสั่งสอนไว้ว่า
สิ่งใดยังไม่เคยกิน ถ้าประสงค์จะกินจงบอกเราให้ทราบก่อน ครั้นสั่งสอน
บริวารอย่างนั้นแล้วก็ออกเดินทางต่อไป ได้ไปพักอยู่ใกล้ต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่ง
กำลังมีผลสุกอยู่เต็มต้น อยู่ใกล้ตำบลบ้านแห่งหนึ่ง ต้นไม้นั้นมีผลและต้น
กิ่งใบเหมือนกับมะม่วงทุกอย่าง เมื่อพวกบริวารแจ้งให้ทราบ จึงตรวจดู ก็
ได้เห็นว่าไม่ใช่มะม่วงอย่างที่เคยมีปรากฏมา จึงห้ามบริวารทั้งหลายไม่ให้
กินผลไม้^๕ นั้น แต่บอกไม่ได้ว่าเป็นผลไม้^๕ อะไร

ในเวลาเช้าขึ้น พวกชาวบ้านนั้นก็พากันหลังไหลออกมาโดยหวังว่า
พวกพ่อค้า^๕ เกวียนนั้นคงพากันตายหมด ด้วยพากันกินผลไม้^๕ นั้นแล้ว พวก
ตนจักได้เก็บเอาทรัพย์สินสมบัติข้าวของเงินทองดังที่เคยมาแต่ปางก่อน เมื่อ
ออกมาเห็นพวกพ่อค้าเหล่านั้นยังค้อยจึงถามว่า เหตุไรท่านทั้งหลายจึงไม่พา
กันกินผลไม้^๕ นั้นให้เป็นสุขสบายเล่า พ่อค้า^๕ เกวียนจึงตอบว่า

นาย รุกโข ทูรโรห น ปิ คามโต อารกา

อาการเกน ชานามิ นาย สาทุผลโล ทูโม

แปลว่า ต้นไม้^๕ นั้นในที่ไม่ไกล ไม่ห่างจากหมู่บ้าน แต่ไม่มีผู้ใด
มาเก็บกินผล เราจึงรู้ว่าต้นไม้^๕ นั้นมีผลเป็นพิษ ไม่ใช่ต้นไม้^๕ ที่มีผลอันมีรสอร่อยดี
เมื่อกล่าวดังนี้แล้วก็ได้เดินทางต่อไป

ครั้นพระบรมศาสดาได้^๕ ตรัสเรื่องอดีตนั้นจบลงแล้ว จึงทรงประชุม
ชาดกว่า พ่อค้า^๕ เกวียนที่เป็นบริวารทั้งหลายในครั้งนั้น ได้^๕ มาเกิดเป็นพุทธ-

บริษัทในบัดนี้ ส่วนพ่อค้าเกวียนที่เป็นหัวหน้านั้น ได้อบรมมาเป็นเวลาดกาค
ในบัดนี้ จบกิ่งผลชาดกแต่เท่านั้น ในชาดกก็เป็นเครื่องเตือนสติอันดีแก่
คนทั้งหลายเหมือนกับชาดกที่เล่ามาแล้ว คือ ให้คนทั้งหลายมีความรอบคอบ
ในการกินอยู่ทุกประการ เพื่อไม่ให้ได้รับโทษจากอาหาร ด้วยประการฉะนี้

ในปัญจาวุธชาดกที่ ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่
พระเชตะวันมหาวิหาร ได้ทรงปรารภภิกษุผู้ไม่มีความอาทรหาญในการบำเพ็ญ
สมณธรรมรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงเทศนาชาดกให้เป็นผล แก่
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย มีเรื่องปรากฏว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรง
ทราบวาทะ ภิกษุรูปนั้นหมดความกล้าหาญในการบำเพ็ญสมณธรรม ดังนั้น
จึงโปรดให้หาตัวเข้าเฝ้าแล้วตรัสว่า ตุก่อนภิกษุ บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน
ได้เสวยราชสมบัติ ก็เพราะมีความกล้าหาญประจักษ์ในจิตสันดาน ครั้นตรัส
ดังนั้นแล้ว จึงมีพระพุทธบรรหารประทานเทศนาต่อไปว่า

ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ในรัชกาลแห่งสมเด็จพระเจ้าพรหมทัต ซึ่ง
เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตมีพระราชโอรส
พระองค์หนึ่งซึ่งสมปรารถนาด้วยพระลักษณะอันดี เมื่อพระราชโอรสนั้นมี
พระชนม์ได้ ๑๒ ปี ท้าวเธอก็ทรงส่งไปเรียนศิลปศาสตร์ในตักกสิลาราชฐาน
เมื่อเสร็จการศึกษาแล้ว อาจารย์จึงมอบอาวุธ ๕ อย่าง คือ พระขรรค์ ธนู
หอกชาติ ขวาน ตะบอง ให้แก่พระราชกุมารนั้น ๆ ก็อำลาอาจารย์ออกเดิน
ทางกลับมาสู่กรุงพาราณสี มาถึงป่าใหญ่แห่งหนึ่งได้พบยักษ์ตนหนึ่ง ซึ่ง
จำแลงตัวให้มีร่างกายสูงเท่าลำตาล มีศรัทธาประมาณเท่าปราสาท มีลูกตาโต
ประมาณเท่าบาตรขนาดใหญ่ มีเขี้ยวทั้ง ๒ งอกออกจากเท้าหัวปลี มี
หน้าขาวทองแดง มีมือเขี้ยวทองเขี้ยวหน้าพลกสพงกลัว เมื่อพระราชกุมาร
แลเห็นยักษ์นั้นยืนขวางทางอยู่ ก็รู้แน่ว่าเป็นยักษ์ หรือเป็นผีป่าอันจะมาทำ
อันตรายแก่พระองค์ ๆ จึงดำรงสติไว้ให้มั่นคง ไม่สะทกสะท้านหวาดท้อ
ต่ออันตราย แม้แต่เพียงประมาณเล็กน้อย พลกกำลังใจของพระองค์
ไว้แน่นแข็งว่า เราจะฆ่ายักษ์นี้ ไม่ให้ยักษ์กินเราได้ดังประสงค์ ครั้น
ปลุกใจให้กล้าหาญอย่างนี้แล้ว ก็เดินตรงเข้าไปใกล้แล้วกล่าวว่า ตุก่อน

ยักษ์ เราได้เตรียมตัวไว้พร้อมแล้วจึงได้กล้าเข้ามาในป่าใหญ่^๕ ถ้าท่าน
กลัวตายก็จงเลิกทางให้เราแต่โดยดี หากไม่เราจะยิงท่านให้ตายด้วยลูกศร
อันกำขาบด้วยยาพิษ เมื่อยักษ์ไม่เลิกทางให้ จึงแฉ่งศรไปจนสิ้นลูกศร
ถึง ๕๐ ลูก ยักษ์นั้นก็ไม่เป็นอันตรายแต่อย่างใด เพราะลูกศรเหล่านั้นได้
ไปติดอยู่ที่ขนยักษ์เสียสนิท พระราชกุมารนั้นจึงชักพระขรรค์อันมีประมาณ
ยาว ๓๓ อองคุลี เดินตรงเข้าไปตวาดว่า ลูกอนยักษ์ ถ้าท่านไม่เลิกไปเรจัก
ฟันท่านให้ขาดเป็น ๒ ท่อน ด้วยพระขรรค์อันมีฤทธิ์ของเรา ครั้นว่าแลวก็
ฟันลงไป พระขรรค์ก็ไปติดอยู่ที่ขนยักษ์อีก จึงแทงด้วยหอก ฟันด้วยขวาน
ตีด้วยตะบอง เป็นลำดับกันไป หอก ขวาน ตะบองเหล่านั้นก็ไปติดอยู่ที่ขน
ยักษ์อีก พระราชกุมารก็ทราบว่ายักษ์นั้นมันทนเหนียว จึงตวาดด้วยสุรสีห-
นาทว่า แะะยักษ์ ท่านไม่เคยได้ยินชื่อเราบ้างหรือ ตัวเรานชื่อบุญจาวุธ-
กุมาร ผมความอาจหาญแก่วักกล้าสามารถใช้อาวุธทั้ง ๕ ประการ ประหาร
ชาวโลกได้พนาศ ถ้าท่านขึ้นจะกินเรา เราจะประหารท่านให้แหลกละเอียด
ไปด้วยมีดและเท้าของเราในบัดนี้ ครั้นตวาดดังนั้นแลวก็ตรงเข้าชกเตะต่อย
ด้วยกำปั้นอันมีแรงกล้าตามวิชาที่เรียนมาจากครู แต่มือและเท้า ก็ได้เข้า
ไปติดอยู่ในขนของยักษ์อีก จึงตวาดออกไปอีกว่า ถ้าท่านขึ้นจะกินเรา ๆ
จะเอาศีรษะฟาดท่านให้แหลกเป็นจุนไปในบัดนี้ แลวก็เอาศรระยะกระบ
ยักษ์โดยสดกำลังแรง แต่ศรยะได้เข้าไปติดอยู่ในขนของยักษ์อีก ถึงอย่างนั้น
ก็ไม่รู้สึกเกรงกลัว ยักษ์รู้สึกประหลาดใจจึงถามว่า ลูกอนบุรุษ เหตุไร
ท่านจึงไม่เกรงกลัวเราแม้แต่เล็กน้อย จึงตอบว่า ลูกอนยักษ์ เพราะเรา
มีวีรราชอยู่ในท้องของเรา ถ้าท่านกินเราเข้าไป ไส้ของท่านก็จะขาดเป็น
ชิ้นน้อยชนใหญ่ ถึงซึ่งความตายไปกับเราด้วย โดยเหตุนี้เราจึงไม่กลัว
ท่าน ขอให้พระราชกุมารนั้นกล่าวว่า มีวีรราชอยู่ในท้อง หมายถึงเอาอาวุธ
บุญญา แต่ยักษ์เข้าใจว่าเป็นอาวุธจริง จึงไม่กล้าจะกินพระราชกุมารนั้น
ยอมปล่อยพระราชกุมารนั้นไป พระราชกุมารได้สั่งให้ยักษ์งดเว้นจากการ
ฆ่าสัตว์เป็นต้น โดยแสดงผลว่า ท่านเกิดมาเป็นยักษ์ดังนั้นก็เพราะโทษที่ทำ
บาปกรรมไว้ในปางก่อน ต่อไป ขอให้ท่านจงตั้งอยู่ในศีล ๕ จนชีวิตหาไม่

๑๑๖ พระสดันคปู้ก มหานิบาดชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

เมื่อสอนขัณฑ์ค้งนแล้วก็เดินทางต่อไปจนกระทั่งถึงกรุงพาราณสี ครั้นต่อมา
เมื่อพระราชาบิดาสวรรคตแล้ว ก็ทรงเสวยราชสมบัติสืบแทนโดยทศพิชราช-
ธรรม ทรงบำเพ็ญบุญกุศลมีทานเป็นต้น อยู่ตลอดพระชนมชีพของพระองค์
สมเด็จพระทศพลทรงแสดงเรื่องอดีตค้งนแล้ว จึงตรัสว่า

โย อลันเนน จิตฺเตน	อลันมนโส นโร
ภาเวติ กุสลํ ธรรมํ	โยกกุเขมสฺส ปคฺติยา
ปาปุณเณ อนุปุพฺเพน	สพฺพสํโฆชนกฺขยํ

แปลว่า ผู้ใดไม่มีใจหดห้อยท้อ ตั้งหน้าต่อการบำเพ็ญกุศล ผู้นั้นย่อม
ได้สำเร็จธรรมอันไม่มีเครื่องเกาะเกี่ยว สิ้นเครื่องกังวลทั้งปวงโดยลำดับ ดังนี้
ครั้นสมเด็จพระทศพลโปรดประทานเทศนาค้งนแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสืบ
ต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุผู้ทอดอຍต่อการบำเพ็ญสมณธรรมนั้น ก็ได้บรรลุ
พระอรหัตผล แล้วพระพุทธองค์จึงทรงประชุมชาดกเป็นอนุสนธิสืบต่อไปว่า
ปัญจาวธกมารในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคคตในบัดนี้ จบปัญจาวธกมาร
ชาดกเพียงเท่านั้น ฯ รับประทานแสดงมาในชาดกที่ ๑ ถึงชาดกที่ ๕ อันมี
ในอาสังสวรรคที่ ๖ แห่งเอกนิบาต ก็จบเพียงเท่านั้น

เอวํ กิเม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๒

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาดชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในอาสังสวรรค แห่งเอกนิบาต

โย ปหุจฺเณ จิตฺเตน	ปหุจฺมนโส นโร
ภาเวติ กุสลํ ธรรมํ	โยกกุเขมสฺส ปคฺติยา
ปาปุณเณ อนุปุพฺเพน	สพฺพสํโฆชนกฺขยณฺติ.

อิหํ สคฺกา เขตฺวเน วิหรณฺโต อณฺเณศฺรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาเวตถกนิยาย ในคัมภีร์ขุททกนิคาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๑๒ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนจบชาดกที่ ๑๐ อันมีในอาสังสวรรคแห่งเอกนิบาต สืบต่อไป โดยสมควร แก่ธัมมัสสนมัยเจตนา แห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

ก็แลในชาดกที่ ๖ อันมีนามว่า กาญจนกัณฐชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภภิกขุรูปหนึ่งให้เป็นที่เห็นเหตุ มีเรื่องมาว่า มีกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถี คนหนึ่งสดับฟังพระสัทธรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ แล้วมีจิตเลื่อมใสศรัทธา ได้อุทิศชีวิตถวายในพระพุทธศาสนาโดยออกบรรพชาอุปสมบท ครั้นอุปสมบทแล้ว เมื่อได้ฟังพระอุปัชฌาย์อาจารย์ชี้แจงเรื่องศีลให้ฟังเป็นอันมาก ก็เกิดข้อย้อใจ ไม่สามารถที่จะปฏิบัติในทางบรรพชิตได้ จึงหวนคิดจะลาสมณเพศออกไปบำเพ็ญบุญอยู่ในทางฆราวาส จึงเข้าไปลาพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ชี้แจงเหตุการณืตามความคำร้องของตนให้ทราบ พระอุปัชฌาย์อาจารย์ จึงนำภิกษุณนั้นไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ แล้วกราบทูลให้พระองค์ทรงทราบเหตุที่ภิกษุณนั้นจะลาสิกขาบท ครั้นนั้น สมเด็จพระศรีสุทนต์เจ้าจักรีรัตนเจดีย์พระอุปัชฌาย์ของภิกษุรูปนั้นว่า เหตุไรเธอทั้ง ๒ จึงต้องชี้แจงเรื่องศีลเป็นอันมากแก่ภิกษุรูปนี้โดยเร็วพลัน ต่อแต่นั้นไปพวกเธออย่าว่ากล่าวสิ่งใดแก่ภิกษุรูปนี้อีก เราตถาคตจะรับเป็นพระ แล้วจึงตรัสถามภิกษุณนั้นว่า เธอจะรักษาศีลเพียง ๓ ประการได้หรือไม่ ภิกษุณนั้นจึงกราบทูลว่า ได้ แล้วพระองค์จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นก็เป็นกาณโถแล้ว ต่อแต่นั้นไปเธอจงรักษาแต่ กาย วาจา ใจ เท่านั้น อย่าทำความชั่วเสียหายนด้วยกาย วาจา ใจ ภิกษุรูปนั้นก็ยินดีกระทำตาม มีความปลอดโปร่งขึ้นมาก ไม่รู้สึกลำบากต่อการปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติไปจึงรู้สึกว่ามีศีลทั้งหลายที่พระอุปัชฌาย์ชี้แจงให้ฟังนั้น ล้วนแต่รวมอยู่ที่กาย วาจา ใจนั่นเอง ต่อมาไม่ช้าก็เจริญวิปัสสนาได้สำเร็จซึ่งพระอรหัต เป็นพระอริยบุคคลอันประเสริฐ ในพระพุทธศาสนา ครั้นต่อมาภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันในธรรมสภา

ว่า สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เป็นผู้ทรงเฉลียวฉลาดในการทำของหนัก ให้เป็นของเบา เมื่อองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ทรงสดับ จึงเสด็จ ไปสู่ธรรมสภาครีเสถียมภิกษุทั้งหลายให้ทราบว่า สันทนกันด้วยเรื่องอะไร แล้วพระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะฉลาดทำของหนักให้ ง่ายเป็นของเบาขึ้นแต่ในบัดนี้เท่านั้นหาไม่ ถึงในปางก่อนก็เคยฉลาดมา เรามิเหมือนนั้น ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ อยู่ในกรุงพาราณสี มีบุรุษคนหนึ่งซึ่งเป็นชาวนา ไปทำนาอยู่ในที่แห่งหนึ่งซึ่ง เคยเป็นบ้านเก่าของเศรษฐีในกาลก่อน เศรษฐีได้ฝังทองแท่งใหญ่ประมาณ เก้าษา ขาว ๕ ศอก ไว้ในที่แห่งหนึ่ง แล้วทำกาลกิริยาตาย เมื่อชายคนนั้น ได้ไถนาไปถึงในที่นั้น ไถของเขาก็ไปโดนแทงทองเข้า เขาจึงขุดเอาขึ้นมา แล้วไถนาต่อไป ในเวลาตะวันตกก็ปลดไถเก็บไว้ในที่สมควร แล้วจัดการ ยกทองขึ้นโดยคิดว่า จะแบกไปบ้าน แต่ไม่อาจจะยกขึ้นได้ จึงนั่งตรอง หาบายอยู่ เมื่อตรองไปก็คิดว่าเราจะแบ่งทองนี้ออกเป็น ๔ ส่วน คือ จะ จักจ่ายเลี้ยงชีวิตส่วนหนึ่ง จักเก็บไว้ส่วนหนึ่ง จักลงทุนการงานส่วนหนึ่ง จักทำบุญส่วนหนึ่ง เมื่อคิดตกลงใจอย่างนั้นแล้ว ก็ยกทองแท่งนั้นขึ้นมาได้ เหมือนกับเป็นของเบา เขาได้แบกทองแท่งนั้นไปจนถึงเคหสถาน แล้ว จัดแบ่งสรรปันส่วนให้เป็น ๔ ประเภท ตามเจตนาที่คิดไว้ เมื่อบุรุษนั้นสิ้น ชีวิตแล้ว ก็ไปตามบุญกรรมของตน

ครั้นสมเด็จพระทศพลทรงแสดงเรื่องอดีตนั้นจบลงแล้ว จึงตรัสว่า โส ปทภูเรน จิตฺเตน เป็นอาทิ ดังวาระพระบาลีที่ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแล้วนั้น แปลว่า ผู้ใดมีใจโสมนัสราเริงยินดีปราศจากนิวรณ์ห้า ตังหน้าเจริญธรรม อันเป็นกุศล เพื่อบรรลุผลคือความปลอดโปร่งจากกิเลสเครื่องร้อยรัด ผู้นั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้โดยลำดับ ดังนี้ แล้ว พระองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า บุรุษชาวนาผู้ได้ทองคำแท่งนั้น ครั้นจำเนียร กาลนานมา ก็อุบัติมาเป็นเรตถาคตนแล จบกาลอุกฤษฏ์ชาดกแต่เพียงนี้ ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า อุบายที่จะทำความหนักใจให้เป็นความเบาใจ

จนย่อมมีหลายอย่าง ตามเหตุการณ์ แต่ใจความว่า มนิกใจในเรื่องใด ควรจะแก้ไขให้มาลงในเรื่องนั้น โดยอุบายจับใจอันหนึ่งให้จงได้ เมื่อแก้ไขการหนักใจได้แล้ว จึงจะคิดสิ่งอื่นให้สำเร็จต่อไป เปรียบดั่งอย่างนั้น ได้แห่งทองซึ่งแสดงเป็นตัวอย่างในชาดกนี้ เมื่อคนนั้นนำเงินมาแลกทองคำเทียบเคียงของคนทั้งหลายต่อไป แต่สิ่งเหล่านี้ย่อมกล่าวในอุบาย เมื่อมีสิ่งใดเกิดขึ้น มนิกหนักใจในสิ่งนั้น ส่วนผู้กล่าวอุบาย ย่อมไม่รู้สึกหนักใจในสิ่งอื่นใด เหมือนนางวิสาขา กับภิกษุสามเณรด้วยกัน มีใจความว่า เมื่อแต่งงานนางวิสาขาถูกสาวเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองสาเกต กับลูกชายแห่งเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งอยู่ในเมืองสาวัตถี เวลาที่ส่งตัวนางวิสาขาให้ไปอยู่ในตระกูลของสามี มีบ่าวไพร่บริวารของนางติดตามไปนับจำนวนด้วยร้อยด้วยพัน ข้างบิดาของสามีก็หนักใจในการจะเลี้ยงดูคนเหล่านั้น จึงได้ไล่คนเหล่านั้นกลับไปเสีย ฝ่ายนางวิสาขาเป็นสะใภ้จึงคิดว่า อย่าให้เขากลับไปเลย เมื่อเขาสมภารจะอยู่ด้วยกันก็ให้มาตามใจสมัครเถิด เราไม่ต้องหนักใจในเรื่องที่จะเลี้ยงดูเขา เพราะธรรมดาคนเราต่างก็มีมือเท้าด้วยกันทุกคน ย่อมรู้จักการทำมาหาเลี้ยงตัวเองไปตามสติกำลัง เมื่อบิดาของสามีได้ฟังก็เห็นด้วย จึงอนุญาตให้บ่าวไพร่เหล่านั้นติดตามไปกับนางวิสาขาด้วย เรื่องนี้ ก็เป็นตัวอย่างที่จะแนะนำบุคคลให้รู้จักคิดแก้ไขความหนักใจ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เป็นแบบฉบับต่อไปเถิด จะเกิดประโยชน์แก่ตนในภายหลัง ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่า วาณินชาดก ในชาดกนี้มีใจความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทับอยู่ที่พระเวฬุวนาราม ได้ทรงปรารภการที่พระเทวทัตเพียรพยายามทำลายพระชนมชีพของพระองค์ ให้เป็นต้นเหตุแห่งเทศนาแล้ว พระองค์จึงทรงแสดงวาณินชาดกนี้ แก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งสนทนากันถึงเรื่องที่พระเทวทัตจะทำอันตรายพระองค์ด้วยอุบายต่าง ๆ แต่ไม่สามารถจะทำอันตรายแก่พระองค์ได้ พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้ว แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า

ในอดีตกาล ครึ่งเมืองจอมภูมิบาลพรหมเมทัต เสวยสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสี มีวานรย้อยตัวหนึ่งมีร่างกายใหญ่เท่าลูกม้ออัศตร มีกำลังแข็งแรง
เที่ยวหากินอยู่ตามลำเนาแต่ตัวเดียว ในแม่น้ำนั้นมีเกาะอยู่เกาะหนึ่งบริบูรณ์
ด้วยต้นไม้อันมีผลต่าง ๆ มีมะม่วง มะปราง และขนุน เป็นต้น ลิงตัวนั้น
ได้กระโดดจากฝั่งแม่น้ำข้างนี้ไปลงที่ก้อนหินก้อนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในกลางแม่น้ำ
แล้วกระโดดจากก้อนหินนั้น ขึ้นไปที่เกาะนั้นอีกครั้งหนึ่ง เทียวเก็บกิน
ผลไม้ตามอวามปรารถนา ครั้นถึงเวลาเย็นก็กระโดดมาที่ก้อนหินนั้น แล้ว
กระโดดขึ้นฝั่งกลับไปยังที่อยู่ของตน ทำอยู่อย่างนี้เสมอมาทุกวัน

ในครั้งนั้น มีพระเจ้า ๒ ตัวผู้มีเมียอาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น เมื่อนางพระเจ้าผู้
ขึ้นกรรบกได้เห็นวานรกระโดดข้ามไปมาอยู่นั้น ตัวกำลังแพ่ท้อง ก็ต้อง
ประสงค์จะกินเนื้อหัวใจวานร จึงบอกสามีให้ทราบ ฝ่ายพระเจ้าตัวเป็นสาม
ก็รับปากว่า เรื่องนี้ไม่เป็นไร ครั้นว่าแล้วก็ขึ้นไปนอนอยู่บนก้อนหิน
มีอวณรกับจากเกาะนั้น ในเวลาเย็น ก็เห็นก้อนหินนั้นสูงขึ้นพ่นน้ำฝัด
กว่าแต่ก่อน จึงคิดสงสัยว่า คงจะมีอันตราขแน่นอน เพราะแต่ก่อนมา
หินก้อนนั้นสูงพอเสมอกับหลังเขาเท่านั้น แต่บัดนี้ปรากฏสูงขึ้นมา ทงนาก
มิได้ตกลง คงจะมีพระเจ้ามานอนคอยจับเรากินเป็นแน่ ครั้นคิดดังนี้แล้ว
จึงทำที่เรียกก้อนหินว่า ก้อนหิน ๆ ดังถึง ๓ ครั้ง ก็มิได้มีเสียงขานรับ มี
อรรดาธิษายว่า วานรนั้นได้กล่าวกับก้อนหินอีกว่า นี่แน่ะก้อนหิน เหตุไร
ในวันนั้นท่านจึงไม่ตอบเรา ฝ่ายพระเจ้าเมื่อได้ยินดังนั้น ก็สำคัญว่าก้อนหิน
เคยพูดได้ตอบกับพญาวานรนั้นในวันก่อน ๆ จึงตอบไปว่า ดูก่อนพญาวานร
ท่านจะต้องการอะไร พญาวานรจึงถามต่อไปว่า นั่นคือใคร พระเจ้าตอบ
ว่า เราคือพระเจ้า ท่านมานอนอยู่บนก้อนหินนี้เพราะเหตุไร เพราะเรา
ต้องการหัวใจของท่าน ดูก่อนพระเจ้า ถ้าอย่างนั้นท่านจงอำปากไว้เถิด เรา
จะกระโดดลงไปในปากของท่าน ให้ชีวิตเป็นทานแก่ท่าน แล้วจงคาบ
เอาเราไปตามปรารถนาเถิด ที่พญาวานรกล่าวดังนี้ เพราะพญาวานรรู้เท่า
ทันธรรมชาติของพระเจ้า คือ ธรรมชาติพระเจ้าทั้งหลาย เมื่ออำปากจะต้องหลับตา
ฝ่ายพระเจ้าหารู้เท่าทันอุบายของพญาวานรไม่ จึงอำปากไว้คอยทำพญาวานร ๆ

จึงกระโดดลงไปจากเกาะเหยียบศีรษะจระเข้ แล้วกระโดดขึ้นฝั่งโดยรวดเร็ว
ดุจดั่งสายฟ้าแลบฉะนั้น เมื่อจระเข้เห็นดังนั้น ก็เกิดความอัศจรรย์ใจ จึง
กล่าวสรรเสริญพญาวานรว่า ดูก่อนพญาวานร ขรรคมตามัคณธรรม
๔ ประการ ประจักษ์มั่นอยู่ในใจแล้ว ย่อมครอบงำข้าพเจ้าซึ่งบังจามิตรได้
ครั้นกล่าวดังนั้นแล้ว จึงกล่าวเป็นสุภาษิตคาถาไว้ว่า

ขสฺสเสเต จตุโร ชมฺมา

วานรินฺท ขถา ทว

สจฺจํ ชมฺโม ชิตี จาโค

ทัญญํ โส อตีวตฺตติ

แปลความว่า ดูก่อนพญาวานร ผู้ใดมีธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ธรรมะ
ชิตี จาคะณ ผู้นี้ย่อมพ้นจากอำนาจศัตรูได้เสมือนกับตัวท่านในบัดนี้ ดังนี้

มีคำอธิบายตามอรรถกถาออกไปว่า คำว่า สัจจะ ได้แก่ความจริงทาง
วาจา คือ พญาวานรว่า จะกระโดดลงไปหาจระเข้ ก็กระโดดลงไปจริงมิได้
เหลวไหล ฯ คำว่า ธรรม ได้แก่ความตรึกตรองหาเหตุผลว่า เมื่อเราทำอย่าง
นี้ จะมีผลดีอย่างนั้น ๆ เหมือนกับพญาวานรได้คิดฉะนั้น ฯ คำว่า ชิตี ได้
แก่ความเพียรพยายามทำการสำเร็จในทางที่ชอบ ฯ คำว่า จาคะ ได้
แก่การสละซึ่งสิ่งของ หรือร่างกาย จิตใจ ขอมแลกเอาผลประโยชน์
เหมือนอย่างพญาวานร ได้ขอมสละชีวิตกระโดดลงไปเหยียบศีรษะจระเข้
โดยขอมเสี่ยงโชคฉะนั้น คือ พญาวานรได้ตกลงใจแล้วว่า ถึงจระเข้
จะคาบเอาเราไปกินได้ โดยความว่องไวของเราที่ตามที่เกิด

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตพยายามทำลายชีพของเราไม่สำเร็จ ทั้ง
ในชาติหนึ่งและชาติก่อน แล้วประชุมชาดกว่า จระเข้ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็น
พระเทวทัตในบัดนี้ นางจระเข้ผู้เป็นภรรยา ได้มาเกิดเป็นนางจิญจมาณวิกา
พญาวานร ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบวานรินทชาดกแต่ท่าน ใน
ชาดกนี้ แสดงให้เห็นความฉลาดของพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย แม้แต่
พระองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ก็ยังมีปัญญาครอบรอบในเหตุ
ผล เอาตัวรอดพ้นจากอันตรายได้ และในชาดกนี้มีธรรมสำหรับสู่ข้าศึกอีก
๔ ข้อ คือ ความจริงวาจา • ความตรึกตรอง • ความพากเพียรพยายาม •

ความขอมสละชีวิต • เมื่อโคใช้กรรมทั้ง ๔ ข้อน ต่อสู้กับข้าศึกศัตรู
นั้นขอมชนะศัตรูได้โดยไม่ต้องสงสัย มีเรื่องพญาวานรแสดงมาแล้ว
เป็นนิทานนัย โดยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่า ตโยธัมมชาดก ๗ นมเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภพระเทวทัตผู้พยายามจะทำลายพระองค์ แล้วจึงทรงแสดงชาดกเรื่องนกกะทีกุญแจหลายว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีวานรฝูงใหญ่อยู่ฝูงหนึ่ง อาศัยอยู่ในป่าหิมวันตประเทศ วานรฝูงนั้นมีวานรที่เป็นนายฝูงอยู่ตัวหนึ่งสำหรับปกครองฝูง แต่วานรนายฝูงนั้นเป็นวานรมีสันดานหยาบช้า เวลาเกิดลูกตัวผู้ขึ้นในหม่อนนางวานรที่เป็นบริวารทั้งหลาย วานรนั้นได้ขับพิชวานรที่เป็นลูกตัวผู้ขึ้นเสียสิ้น โดยเกรงว่าจะแย่งนางวานรซึ่งเป็นบริวารของตน ตกว่าวานรฝูงนั้นมีวานรเป็นผู้พิชพันธุ์บริบูรณ์เกือบแต่ตัวเดียว คือนายฝูงเท่านั้น นอกนั้นล้วนแต่ถูกตอนสิ้น

ครั้นต่อมาคราวหนึ่ง เมื่อนางวานรตัวหนึ่งได้ตั้งครรภ์ขึ้น นางวานรตัวนั้นได้ลักหนีจากฝูงไปอาศัยอยู่ในซอกเขาแห่งหนึ่ง จนกระทั่งคลอดลูก เมื่อนางวานรนั้นเห็นว่าลูกเป็นตัวผู้ ก็ตั้งใจเลี้ยงดูอยู่ในซอกเขานั้นแต่ลำพังตัวเดียว เพื่อหลบหนีจากวานรนายฝูง เมื่อลูกเติบโตขึ้นก็ถามหาบิดา แต่มารดาไม่บอกให้รู้ว่าอยู่แห่งหนตำบลใด ครั้นเมื่อวันต่อมาอีกในคราวหลัง มารดาจึงบอกว่า บิดาของเจ้ามีนางวานรอยู่กับเขาคำบลโน้น แล้วจึงอ้อนวอนแม่ให้พาไปหาบิดา แม่บอกว่า เราจะไปหาบิดาไม่ได้เป็นอันขาด เพราะเหตุว่าบิดาของเจ้ามีใจร้ายกาจยิ่งนักภรรยาเขาบอกว่าคุณตัวผู้แล้วเขาก็ไม่มีใจเอ็นดูกรุณาเลย เมื่อเห็นเขามาเป็นครอบครัวเลยทุกตัว จึงตอบมารดาว่า ลูกไม่กลัวเลย ขอแต่ให้พาไปพบเท่านั้น เมื่อบิดาจะทำอย่างไรต่อไป ลูกจะแก้ไขเอง มิให้เดือดร้อนถึงมารดา กริยาว่าลูกวานรตัวนั้น มีกำลังแข็งแรงดั่งช้างสาร ทั้งสติปัญญาก็เฉลียวชาญรอบรู้ในเหตุการณ์ได้รวดเร็ว โดยเหตุนี้ ลูกวานรตัวนั้นจึงกล่าวอ้อนวอนขอให้มารดาพาไปหาบิดา เมื่อมารดาขจัดอ้อนวอนไม่ได้ก็ให้พาไป พอพญาวานร

เป็นนายฝูงได้แลเห็น ก็รู้ได้ทันทีว่า ลูกวานรตัวนั้นเมื่อเติบโตขึ้นจะแบ่งคุมฝูงของเราเป็นแน่นอน จึงคิดว่า เราควรจะฆ่าเสียให้ตายในบัดนี้จึงจะดี ครั้นคิดแล้วจึงมีวาจาปราศรัยที่ประหนึ่งว่า มีความรักใคร่โดยน้ำใสใจจริงว่า ดูก่อนลูกรัก เหตุไรเจ้าจึงหลบหน้าบิดาจนกระทั่งเติบโตถึงปานนี้ เข้ามาให้บิดาอดจุกสากหน่อยเถิด ลูกวานรตัวนั้นก็กระโดดขึ้นไปนั่งตักทันที พอบิดาได้ก็รวบรัดด้วยกำลังแรงประสงค์จะให้ขาดใจตาย แต่ลูกวานรตัวนั้นม้กำลังร่างกายแข็งแรงกว่า จึงกางแขนทั้ง ๒ ออกแล้วสลัดพลัดจากตักทันที เมื่อบิดาทานกำลังวังชาไม่ได้จึงคิดต่อไปว่า เราจะต้องฆ่าลูกวานรตัวนี้ด้วยอุบายอันใดอันหนึ่งให้จงได้ แล้วนั่งคิดด้อยสักระยะหนึ่ง ก็นึกขึ้นได้ว่า ที่สระแห่งหนึ่งในสถานที่นั้น เป็นสระที่สมเด็จพระมโหฬารแห่งหนึ่ง เราจะใช้วานรตัวนี้ให้ไปเก็บดอกบัวในสระนั้น เพื่อให้ผีเสื้อนาจบกินเป็นอาหาร ครั้นจินตนาการดังนี้แล้วจึงบอกว่า ดูก่อนลูกรัก บิดาจะตั้งเจ้าให้เป็นนายฝูงปกครองบริวารแทนบิดาต่อไป เพราะเวลานี้บิดาแก่แล้ว แต่ว่าในการที่จะตั้งเจ้าเป็นนายฝูงนั้น จะต้องทำพิธีบูชาด้วยดอกบัว ๓ ชนิดเสียก่อน ตามพิธีแห่งวานร เพราะฉะนั้น เจ้าจงไปเก็บดอกบัวในสระซึ่งอยู่ในตำบลนั้น มาให้บิดาให้ได้ถึง ๓ อย่าง คือ เอาดอกบัวขาว ๒ ดอก ดอกบัวขาว ๓ ดอก ดอกบัวหลวง ๕ ดอก รวมเป็น ๑๐ เป็น ๕ คู่ด้วยกัน ในกาลบัดนี้ ให้จงได้

ลูกวานรตัวนั้นรับคำแห่งบิดาแล้วก็ไปยังสระนั้น เมื่อไปถึงก็ได้เดินตรวจดูตามริมสระนั้นถึง ๓ รอบ เห็นมีรอยเท้าสัตว์ลงไป ไม่มีรอยกลับขึ้นมาเลย ก็ทราบว่าที่สระนั้นคงจะมีผีเสื้อนาเป็นแน่นอน ถ้าเราลงไปในสระนั้น ก็จะต้องเป็นภิกษาหารแห่งผีเสื้อนา เราจำเป็นจะต้องเลือกเก็บเอาดอกบัวตามริมสระจึงจะได้ ครั้นคิดแล้วก็เก็บเอาดอกบัวซึ่งเกิดอยู่ในที่ใกล้ริมสระที่ละดอก ๆ มากองไว้ริมสระ เมื่อผีเสื้อนาเห็นดังนั้น ก็เกิดอัสจรวบใจ จึงขึ้นมาจากสระเข้าไปหาวานรนั้น แล้วกล่าวสุนทรพจน์ว่า ข้าแต่พญาวานร ธรรมที่ให้ครอบงำศัตรูได้ในเวลา มีอยู่ ๓ ประการ ตัวของท่านเห็นจะมีธรรม ๓ ประการนั้น แล้วจึงกล่าวเป็นคาถาต่อไปว่า

ขสฺเสเต จตุโร ชมฺมา วานรินฺท ขภา คว

ทกขิย์ สริย์ ปณฺหา ทิฏฺฐิ โส อติวตฺตติ

แปลความว่า ข้าแต่พญาวานร คุณธรรม ๓ ประการ คือ ความขยัน ๑ ความแกล้วกล้า ๑ ความรอบคอบ ๑ มียุทธ์แก่ผู้ใด ผู้นั้นย่อมพ้นศัตรูได้เหมือนกับตัวท่าน ดังนี้

ครั้นเมื่อเสือน่ากลัวดังนี้แล้วจึงถามว่า ท่านจะเก็บดอกบัวเหล่านี้ไปทำสิ่งใด เมื่อวานรแจ้งให้ทราบว่า จะเก็บไปทำพิธีในการที่บิดาจะตั้งให้เช่นพญาวานรปกครองบริวารสืบต่อไป ผู้เสือนานนั้นจึงคิดว่า เราไม่ควรจะให้วานรที่ประเสริฐอย่างนี้ถือดอกไม้ไปเอง เราควรจะไปให้ ครั้นคิดแล้วก็รีบนำดอกไม้ตามหลังวานรตัวนั้นไป จนกระทั่งถึงสำนักแห่งวานรที่เป็นนายฝูง เมื่อวานรที่เป็นนายฝูงเห็นดังนี้ ก็เกิดความโหม่นสน้อยใจ จนถึงกับหัวใจแตกออกเป็น ๗ ภาค ทำกาลกิริยาตายในสถานนั้น ฝ่ายฝูงวานรที่เป็นบริวาร ก็พร้อมกันยกวานรตัวนั้นให้เป็นพญาปกครองต่อไป

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงได้ทรงประชุมชาดกว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย วานรที่เป็นนายฝูงในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเวทิต์ในบัดนี้ สวรรูปวานรตัวนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตในบัดนี้แล จบคโยธัมมชาดกเพียงนี้ ในชาดกนี้ ว่าด้วยความฉลาดรอบรู้แห่งสมเด็จพระบรมครูของเราทั้งหลาย เหมือนกันกับในชาดกก่อน แต่ในชาดกนี้มีข้อธรรมสำหรับปราบปรามศัตรูไว้ ๓ ประการ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ข้อธรรมทั้ง ๓ ประการนั้น คือ ข้อที่ ๑ ซึ่งว่าได้แก่ความขยัน ทั้งความแข็งแรงทางกาย วาจา ใจ คือ มีกำลังกาย กำลังใจไม่อ่อนแอ ข้อที่ ๒ ซึ่งว่าได้แก่ความแกล้วกล้า นั้น หมายความว่า ไม่ย่อท้อต่อเหตุการณ์ทุกประเภท ข้อที่ ๓ ซึ่งได้แก่ความรอบคอบนั้น หมายความว่า ละเอียดถี่ถ้วน คือ ความพิจารณาเหตุผลก่อนแต่จะทำ จะพูด จะคิด ให้รู้จักทางหนีทีไล่โดยรอบคอบเสียก่อน แล้วจึงทำ พูด คิด ต่อภายหลัง ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจดจำไว้โดยย่อว่า ธรรม ๓ ข้อ สำหรับต่อสู้ศัตรูนี้ คือ ความแข็งแรง ๑ ความแกล้วกล้า ๑ ความพิจารณาให้รอบคอบ ๑ ดังนี้

ไว้สำหรับใช้ด้วยตนเอง และสั่งสอนลูกหลานต่อไป ก็จะพ้นอันตราย
เหมือนดังเรื่องพญาวานร ดังที่ได้บรรยายมาแล้วนี้ ด้วยประการฉะนี้

ในเกร็ดชาดกที่ ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าประทับ
อยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงพระปรารภภิกษุผู้มีสันดานว่ายากรูปหนึ่งให้เป็น
เหตุ แล้วตรัสเทศนาชาดกเรื่องต่อไปว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ใน
กรุงพาราณสี มีนักตีกลอง ๒ คนพ่อลูก อยู่ที่บ้านตำบลหนึ่ง ซึ่งมีใน
แขวงกรุงพาราณสี ถึงเวลานักขัตฤกษ์ประจำปี นักตีกลอง ๒ คนพ่อลูกนั้น
ก็ได้นำกลองไปตีในที่เล่นมหรสพต่างๆ ในกรุงพาราณสี เมื่อได้ทรัพย์แล้วก็
พากันกลับไป ส่วนบุตรเมื่อมาถึงกลางป่าแห่งหนึ่งซึ่งมีพวกโจรซ่อนสมออยู่ จึง
ตีกลองกระชั้นขึ้น เพื่อจะขู่พวกโจรให้หนีไป เมื่อพวกโจรได้ฟังครั้งแรก
เข้าใจว่าเป็นกลองแห่เสด็จพระราชาก็ได้พากันวิ่งหนีไป ส่วนบิดาได้
สอนบุตรว่า อย่าตีกลองให้กระชั้น จึงตีให้เป็นระยะจังหวะเหมือนกับกลอง
แห่หน้าเสด็จ แต่บุตรไม่เชื่อฟัง จึงตีกลองกระหน้าใหญ่ พวกโจรเข้าใจว่า
ไม่ใช่เสียงกลองแห่หน้าเสด็จ จึงพากันกลับมา เมื่อแอบดูเห็นแต่ ๒ คนพ่อ
ลูกพากันเดินตามมรรคา จึงตรึงเข้าไปจับทุบตีให้บอบช้ำแล้วเอาทรัพย์
ไปเสีย เมื่อหม้อโจรกลับมาแล้วบิดาจึงกล่าวแก่บุตรว่า เราได้ทรัพย์ด้วย
ความเหนื่อยยาก แต่ได้เสียทรัพย์ไปทั้งเจ็บร่างกาย ก็เพราะเจ้าไม่ฟังคำบิดา
จึงตีกลองไม่เป็นจังหวะ ครั้นกล่าวดังนี้แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

ธเม ธเม นาคิธเม อติธนัคคิ หิ ปาปกัม

ธนฺนเตน สคฺคิ ลทฺธิ อติธนฺเตน นาสคฺคิ

แปลความว่า เจ้าจะตีกลองก็จงตีเถิด แต่อย่าตีให้มากเกินไป เพราะว่า
การตีมากเกินไปย่อมเกิดโทษ ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะที่เราได้มานี้ ก็ได้มา
ด้วยการตีกลอง แต่ได้พินาศไปเพราะการตีมากเกินไป ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา มีพระพุทฺธวิภาแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า บุตรของคนตีกลองในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็น

ภิกษุผู้ว่ายากคนนั้น ส่วนบิดานั้นได้มาเกิดเป็นเรตถาคคนแล จบเกรียวทก-
ชาดกแค่เพียงเท่านั้น ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่พูดมากเกินไปและพูดไม่เป็น
ระยะจังหวะ ย่อมได้รับโทษจากการพูด ถ้าพูดแต่พอประมาณไม่มากไม่น้อย
เกินไป ทั้งพูดเป็นระยะจังหวะสละสลวย ย่อมได้รับประโยชน์จากการพูด
โดยเหตุนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เป็นคติสอนตนและบุคคล
อื่นสืบต่อไป เริ่มแต่หัตถการทวาริกาที่กำลังสอนพูดเป็นต้น ให้เป็นคนรู้จัก
ประมาณในการพูด ให้พูดสละสลวยเป็นระยะจังหวะ อย่าให้เรกรรกรนอน
ฟังไม่ได้เรื่อง เพื่อจะได้ประโยชน์แห่งการเจรจา ถ้าไม่อย่างนั้นจะได้รับโทษ
เหมือนกับเรื่องคักกลองไม่เป็นจังหวะตามที่แสดงมานี้ ด้วยประการฉะนี้

ในสังขชนชาดกที่ ๑๐ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ประทับอยู่ที่
พระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกษุหัวดีรูปหนึ่ง แล้วทรงแสดงเรื่องอดีตว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วมานี้ ครั้งพระเจ้าพรหมทัต
เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีนักเบ้าสังข์อยู่ตระกูลหนึ่ง นักเบ้าสังข์
ตระกูลนั้นอยู่ในบ้านนอกตำบลหนึ่ง เมื่อมีการเล่นนักขัตตฤกษ์ประจำปี
ในกรุงพาราณสี ก็พาบุตรนำสังข์ไปเบ้าในที่เล่นมหรสพต่าง ๆ เมื่อได้ทรัพย์สิน
ค่าจ้างแล้วก็พาบุตรกลับมา เมื่อมาถึงดงแห่งหนึ่งซึ่งมีโจรช่องชุมอยู่ จึง
เบ้าสังข์กระซิบมีได้ขาดเสียง บุตรจึงห้ามและให้เบ้าเป็นจังหวะ แต่บิดา
ไม่เชื่อฟัง กลับพูดว่า ข้าจะเบ้าให้นายโจรหนีไป ว่าแล้วก็เบ้าสังข์ขึ้น ๆ
เมื่อพวกโจรได้ยินเสียงสังข์ ก็พากันมาโอบตักแย่งชิงเอาทรัพย์สินไป เหมือนกับ
ในชาดกที่ ๕ เมื่อพวกโจรหนีไปแล้ว บุตรจึงเตือนบิดาว่า

ธเม ธเม นาคิธเม อธิชนตี หิ ปาปกัม

ธเนเนวธิดา โภคา เต ตาโต วิรมิ ธมฺ

แปลว่า บิดาจะเบ้าสังข์ก็จงเบ้าตามประสงค์เกิด แต่อย่าเบ้าให้เกินประมาณ
เพราะเหตุว่าการเบ้าเกินประมาณ ย่อมเป็นการเสื่อมเสีย ทรัพย์สินที่ได้
มานี้ ล้วนแต่ได้มาด้วยการเบ้าสังข์ก็จริง แต่ก็ได้พินาศไปเพราะเหตุที่เบ้า
สังข์เกินไป ดังนี้

ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า การเจรจาปราศรัยหรือกล่าวสิ่ง

โต เมื่อเกินประมาณไปก็เกินของไม้ค้ำ มีแต่จะให้โทษ ไม่มีประโยชน์แก่
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อย่าให้มากให้น้อยเกินไปจึงจะได้รับผลดี อีกประการ
หนึ่ง ต้องให้รู้จักเวลา ถ้าไม่รู้จักเวลาก็ให้โทษ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงได้โปรดประทานบรมพุทธโอวาทไว้ว่า วาจา ยสฺวโร สาธุ การระวังวาจา
ย่อมเป็นการดี ดังนี้ ในพุทธโอวาทข้อนี้มีอรรถาธิบายว่า ถ้าบุคคลไม่ระวัง
วาจา กล่าวคือ อยากพูดสิ่งใดก็พูดไปตามประสงค์ ไม่เลือกว่าควรหรือไม่
ควร ทั้งไม่รู้จักเวลาว่าเป็นเวลาที่สมควรพูดหรือไม่ วาจาอันเป็น
วาจาที่ไร้ประโยชน์ มีแต่จะให้โทษแก่บุคคลผู้เจรจาฝ่ายเดียว ถ้าพูดแต่
พอประมาณ ให้ถูกต้องตามกาลเวลา ย่อมนำมาซึ่งประโยชน์ โดยเหตุนี้
ของท่านทั้งหลายแลเห็นโทษแห่งการไม่ระวังวาจา และเห็นคุณแห่งการ
ระวังวาจา จึงถือพระพุทธโอวาทข้อนี้ไว้สำหรับปฏิบัติสืบต่อไป โดยนัยที่
แสดงมาแล้วนี้แล ก็จะเป็นประโยชน์สมกับที่ได้สดับฟังซึ่งชาดกเทศนา
อันว่าด้วยเรื่องคนตักถอง และคนเป่าสังข์ทั้ง ๒ เรื่องนี้

ก็แลในชาดกเทศนาทั้งหมดนี้ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนถึงชาดกที่ ๑๐ อันมี
ในอาสังสวรรค ซึ่งเป็นวรรคที่ ๖ แห่งคัมภีร์เอกนิบาต ก็จบลงแต่เพียงเท่านั้น

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณห์ที่ ๑๓

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในอภิตถวรรคที่ ๗

เอวํ โลกิตุติโย นาม เวลา ตาสํ น วิชชติ

สารตฺตา จ ปภมฺภา จ กิञ्ชิตฺตํ สหุพฺพคฺขมฺโส ยถา

ตา หิตฺวา ปพฺพชฺชิสฺสามิ วิเวกมฺนุพฺพุทฺทชนฺติ

อิทํ สุตฺวา เชตวนเณ วิหรนฺโต อุกฺกณฺณจิตฺตํ อารพฺภ กถาสิตฺติ

ณ บัดนี้ อาคมภาพักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถิตารนัย ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๑๓ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึง ที่ ๕ อันมีในอัครวรรคที่ ๗ สืบต่อไป ตามวาระพระบาลี เพื่อให้เป็นเครื่อง ประดับสติปัญญาบารมี ของท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ผู้ใคร่ในบุญกุศล จริยาสัมมาปฏิบัติ

ดำเนินความในชาดกที่ ๑ ซึ่งมีนามว่า อสาคมนตชาดก สมเด็จพระ ศรีสักคศาสดาจารย์ ได้ทรงยกขึ้นแสดงในระหว่างที่พระองค์ทรงสำราญอยู่ ณ พระเชตะวันบรมพทธารวาส ด้วยทรงปรารภภิกษุผู้มีความกระสันรูปหนึ่ง ให้เป็นคัมภีร์ ก็นำเรื่องของภิกษุผู้มีความกระสันนั้น จักมีแจ่มแจ้งอยู่ใน ออมมาหัตตชาดกในปัญญาสมาธิ ส่วนในชาดกนี้มีแต่เรื่องราวโดยย่อว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงตรัสแก่ภิกษุผู้มีความกระสันว่า ดูก่อนภิกษุ หญิง บางจำพวกย่อมเป็นหญิงไม่มีสติ มีความประพฤติดันเลวทราม แต่เหตุไร เธอจึงมีความกระสันคึณรน เพราะหญิงเหล่านั้นเป็นเหตุ ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเถลิงถวัลยราชสมบัติอยู่ในเมือง พาราณสี มีทศปาโมกขอาจารย์องค์หนึ่ง อยู่ในเมืองตักกสิลา อันเป็น พระราชาณาจักรคันธารราช

ในครั้งนั้น มีพราหมณ์ตระกูลหนึ่งอยู่ในกรุงพาราณสี เป็นผู้นิยมการ บูชาไฟ ตั้งแต่วันที่บุตรถือปฏิสนธิจนกระทั่งบุตรคลอด เมื่อบุตรมีชันษาได้ ๑๖ ปี จึงบอกบุตรว่า ไฟที่มารดาบิดาจุดไว้ในเรือนนี้ เริ่มจืดจางตั้งแต่เจ้ายัง อยู่ในครรภ์ เติมใส่และน้ำมันอยู่เป็นนิจ ไม่ได้ให้ไฟดับลงเลย เพื่อ ประสงค์จะบูชาพรหม ถ้าเจ้าต้องการจะไปเกิดในพรหมโลก จงออกบวช บูชาไฟอยู่ในป่า ถ้าเจ้าประสงค์จะอยู่ในฆราวาส ก็จงไปศึกษาศิลปศาสตร์ ในสำนักที่ศาปาโมกขอาจารย์ ซึ่งอยู่ในตักกสิลาราชธานี เมื่อเรียนสำเร็จ แล้ว เจ้าจึงกลับมารับทรัพย์มรดกของมารดาบิดาในภายหลังเถิด

เมื่อบุตรได้ฟังดังนั้น จึงตอบว่า ข้าพเจ้าไม่อาจจะออกไปบวชบูชาไฟ

อยู่ในป่าได้ ข้าพเจ้าขึ้นก็จะอยู่ในเพศฆราวาส ครั้นแล้วก็กราบทูลถามารดา
บิดา ถือเอาทรัพย์พื้หนึ่งเป็นส่วนนบชาคร ไปสู่สำนักอาจารย์ทิสปาโมกข์
เพื่อขอเรียนศิลปศาสตร์ทั้งปวง เมื่อเรียนจบแล้วก็กลับมาสู่สำนักมารดาบิดา
แต่มารดาบิดาของมาณพนั้น ไม่มีปรารถนาจะให้บุตรอยู่ครองฆราวาส แต่
ปรารถนาจะให้บุตรนั้นออกบวชบูชาไฟอยู่ในป่า จึงหาอุบายให้บุตรเบื่อหน่าย
สตรี โดยให้พิจารณาเห็นโทษให้เด่นชัดด้วยตนเอง จึงถามบุตรว่า เจ้าได้
เรียนมนต์อันชื่อว่า อสาคมนต์ ในสำนักอาจารย์แล้วหรือ เมื่อบุตรตอบว่า
หาไม่ได้ จึงบอกว่า ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงกลับไปเรียน อสาคมนต์ ให้ได้เสียก่อน
แล้วจึงค่อยกลับมา มาณพเป็นบุตรที่รับคำมารดา แล้วกราบลาไปสู่เมือง
ตักสิลา เพื่อจะเรียนอสาคมนต์นั้นในสำนักอาจารย์

ก็แลมารดาของอาจารย์ทิสปาโมกข์นั้นเป็นหญิงแก่ชรามีอายุ ๑๒๕ ปี
แล้ว อาจารย์ทิสปาโมกข์นั้น ได้ปฏิบัติมารดาด้วยมือตนเอง ทุกประการ
เป็นต้นว่า อาบน้ำชำระร่างกายให้ และให้ข้าวน้ำโภชนาหารอยู่เป็นนิตยกาล
จนคนทั้งหลายรังเกียจ จึงได้นำมารดาออกไปปฏิบัติเลี้ยงดูอยู่ในป่า สร้าง
บรรณศาลาอยู่โดยผาสก

เมื่อมาณพนั้นไปถึงเมืองตักสิลาทราบข่าวอาจารย์ไม่อยู่ จึงติดตาม
ออกไปสู่ป่าจนกระทั่งพบอาจารย์ แล้วขแจ้งเหตุการณ์ที่ตนต้องกลับมาให้
อาจารย์ทราบ อาจารย์ก็ดำริว่า มนต์อันใดอันหนึ่งที่ชื่อว่าอสาคมนต์นั้น
มิได้มี พระรอยมารดาของมาณพปรารถนาจะให้บุตรรู้จักโทษของสตรีเป็น
แน่นอน ดำริอย่างนั้นแล้วจึงบอกแก่มาณพนั้นว่า เราจะให้เธอเรียนอสาค-
มนต์นั้นตามประสงค์ แต่เธอจะต้องปฏิบัติมารดาแทนเราสืบแต่วันนี้เป็นต้นไป
ในเวลาที่เธออาบอาบน้ำรดพินชิตส์ให้แก่มารดาของเรา เธอจงสรรเสริญรูปร่าง
กายมารดาของเราว่า ข้าแต่แม่เจ้า ในเวลาที่แม่เจ้าแก่ชราถึงเพียงนี้แล้ว
แต่ร่างกายยังสวยงามเหลือเกิน เมื่อเวลาแม่เจ้ายังสาวอยู่ ร่างกายของแม่
เจ้าจะสวยงามสักปานใดหนอ ดังนี้ เธอจงกล่าวอย่างนั้นเสมอไป ถ้ามารดา
ของเรากล่าวอย่างไร เธอจงจำมาบอกเราให้จงได้ เราจึงจะสอนอสาคมนต์
ให้ มาณพนั้นรับคำอาจารย์และทำตามสิ่งทุกประการ เมื่อมาณพนั้นสร-

เสริญร่างกายอยู่เนือง ๆ คึงนี้ ก็เลสก็เกิดขึ้นในใจ มารดาของทิสปาโมกข-
อาจารย์ ด้วยความสำคัญว่า มาณพณังจะมีความยินดีร่วมอภิรมย์กับเรา

เมื่อเข้าใจอย่างนั้นแล้ว อยู่มาวันหนึ่ง มารดาแห่งทิสปาโมกขอาจารย์
จึงถามมาณพนั้นว่า เจ้าปรารถนาจะร่วมอภิรมย์กับเราหรือ จึงได้สรรเสริญ
ร่างกายของเราว่าสวยงามอย่างนี้ มาณพณังจึงตอบว่าปรารถนา แต่ว่ายัง
เกรงอาจารย์มากอยู่ไม่รู้อะไรจะทำการใด จึงบอกว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงฆ่า
อาจารย์ผู้ซึ่งเป็นบุตรของเราเสียเถิด มาณพณังก็ตอบว่าฆ่าไม่ได้ เพราะท่าน
มีพระเดชพระคุณแก่ข้าพเจ้ามาก ข้าพเจ้าได้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยากับ
ท่าน จักฆ่าท่านเพราะอำนาจกิเลสไม่สมควรยิ่งนัก จึงถามว่า ถ้าอย่างนั้น
เธอจะไม่ทิ้งเราหรือ ถ้าเธอก็ไม่ทิ้งเรา เราจักเป็นผู้ฆ่าเอง

เมื่อมาณพได้ฟังคึงนั้น จึงไปบอกแก่อาจารย์ ๆ กล่าวว่า เป็นการดี
แล้ว อาจารย์จึงตรวจดูอายุสังขารของมารดาตามตำราไสยศาสตร์ ก็เห็นว่า
มารดาจะขาดชีวิตอันตรัย ถึงซึ่งความตายในเพลานั้นเป็นแม่นมั่น จึง
ชวนมาณพนั้นไปตัดไม้มะเดื่อคั้นหนึ่ง มาทำเป็นรูปหุ่นประมาณเท่ารูปคน
แล้วเอาไปวางให้นอนหงายอยู่ในที่นอนของตน เอาผ้าคลุมไว้เป็นอันดี
แล้วทำราวเชือกสำหรับจับไว้ราวหนึ่ง เมื่อทำเสร็จแล้วจึงบอกมาณพนั้นว่า
เธอจงถือขวานเล่มนี้ไปให้มารดาของเรา บอกว่าเรานอนอยู่ในที่นี้ หน
ทางที่จะมาเห็นก็มาราวเชือกสำหรับจับ มาณพณังก็กระทำตามคำของอาจารย์
ฝ่ายมารดาของอาจารย์จึงซักถามมาณพนั้นอีกว่า เธอจะไม่ทิ้งเราแน่แล้วหรือ
เมื่อมาณพนั้นตอบว่าแน่แล้ว จึงพองให้ลุกขึ้นถือเอาขวานเดินเกาะราว
เชือกได้ไปทิ้งมีร่างกายสิ้นระริว เมื่อไปถึงหุ่น จึงนั่งลงคลำคลำด้วยมือ
แต่เบา ๆ เข้าใจว่าหุ่นนั้นเป็นบุตรของตน จึงเปลื้องผ้าคลุมหน้าออก
ด้วยคิดจะหันให้คอขาดทีเดียว ในขณะที่นั้น บุตรได้แอบไปค้อยในที่ใกล้
เมื่อเปลื้องผ้าคลุมออกแล้ว จึงยกขวานขึ้นฟันลงที่คอ พอทราบว่าเป็นของ
แท้จริงจึงทราบว่าเป็นรูปหุ่น ฝ่ายบุตรที่แอบค้อยนั้นจึงถามออกไปว่า ข้าแต่
มารดา เหตุไฉนมารดาจึงทำอย่างนี้ เมื่อมารดานั้นรู้สึกตัวว่าถูกลงแล้วก็เสียใจ
และล้มลงขาดใจตายอยู่ในสถานนั้น

ฝ่ายบุตรผู้เป็นทศปาโมกขอาจารย์ จึงพร้อมกับมาณพผู้เป็นศิษย์ช่วยกันทำศพนารดา เมื่อทำเสร็จก็เผาศพเสร็จแล้ว จึงบูชาด้วยดอกไม้และของหอม แล้วพามาณพผู้เป็นศิษย์กลับไปทบธรรมศาลาบอกว่า ดูก่อนมาณพ มนต์ที่ชื่อว่าอสาตมนต์นั้นมิได้มี อสาตมนต์นั้น ได้แก่ความไม่มีสติแห่งหญิงบางจำพวก ดังมารดาของเราที่เธอเห็นเป็นตัวอย่างนั้นแล ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็ให้มาณพกลับบ้านเมือง

เมื่อมาณพกลับไปถึงบ้านเมืองของตนแล้ว ก็บอกมารดาว่า ได้เรียนอสาตมนต์แล้ว มารดาจึงถามว่า บิดน้าเจ้าจะอยู่หรือจะบวช ตอบมารดาว่า ข้าพเจ้าได้เห็นโทษของสตรีทั้งหลายแล้ว ไม่ยินดีที่จะอยู่ในฆราวาส ข้าพเจ้าจะออกบวชบวชไปอยู่ในป่า แล้วกล่าวต่อไปว่า เอว โลกิตถิโย นาม เป็นอาทิ ซึ่งยกขึ้นไว้เป็นเบืองตนแห่งเทศนาแล้วนั้น แปลว่า หญิงบางจำพวกในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีสติเห็นขจรใจ ไม่มีสติเป็นเครื่องกั้นทางเขตแดนของหญิงจำพวกนั้นไม่มี หญิงจำพวกนั้นมีแต่ความรักใคร่ยินดีและแต่ความคะนองกาย วาจา ใจ ไม่รู้จักอิ่มในกามารมณ์ เปรียบเหมือนกับไฟซึ่งไม่รู้จักอิ่มด้วยเชื้อไฟทั้งปวงฉะนั้น โดยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงจะละเพศฆราวาสออกบรรพชาเจริญวิเวกสมาบัติอยู่ในป่า ดังนี้

ครั้นมาณพนั่งกล่าวดังนี้แล้ว ก็กราบลาบิดาออกไปบรรพชาเป็นฤๅษีอยู่ในป่า เวลาละเบญจจันชกขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ด้วยอำนาจกุศลสมาบัติและด้วยจิรวาวัตรของตน

ครั้นสมเด็จพระศพลทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสซ้ำอีกว่า ดูก่อนภิกษุ หญิงบางจำพวกเป็นผู้ไม่มีสติ เป็นคนชั่วช้าลามก ให้ทุกข์แก่ผู้รักใคร่ตน เหมือนดังเรื่องที่แสดงมาแล้วนี้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจต่อไป แล้วทรงประชุมชาดกว่า มารดาของทศปาโมกขอาจารย์ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นนางภัททกาน์ลานีในบัดนี้ บิดาแห่งทศปาโมกขอาจารย์นั้น ได้มาเกิดเป็นพระมหากัสสป มาณพผู้เป็นศิษย์ของทศปาโมกข์ ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนทศปาโมกขอาจารย์ ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตน้อง จบอสาตมนตชาตกเพียงเท่านั้น ในชาตกนี้ให้

เห็นว่า สตรีบางคนหรือบางพวกย่อมเป็นผู้ขาดสติ ไม่รู้จักเห็นขว้างใจ
 ของตนเอง เมื่อความรักเกิดขึ้นก็ปล่อยให้ไปไปตามความรัก จนถึงกับ
 อาจทำความชั่วอันใหญ่หลวงได้ เหมือนกับเรื่องในชาตกนี้เป็นอาทิ
 โดยเหตุนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายจึงสั่งสอนกุลบุตรสืบ ๆ กันมาว่า ขึ้นชื่อว่า
 สตรีแล้วอย่าไว้วางใจ ให้ถือว่าเป็นอสรพิษตัวสำคัญ ถ้าพลาดก็จะฆ่า
 คนได้ถึงซึ่งความตาย และยังมีสุภาษิตตอบบทหนึ่งว่า ธรรมดาช่างสารและ
 งูเห่า ช้างเถา เมียรัก อย่าไว้วางใจนักมักจะระหม ดั่งนี้ นักกลอนเป็นคำเตือน
 สติของกุลบุตรทั้งหลายให้ระวังตัว อย่ามัวเมาเลออำนาจแก่ความรัก ต้อง
 ให้สังเกตพิจารณาว่า สตรีคนใดจะเป็นผู้ที่ตนไว้วางใจได้ ถึงสตรีเล่า
 ก็เหมือนกัน ต้องให้มีสติพิจารณาว่า บุรุษคนใดจะเป็นผู้ที่ตนไว้วางใจได้
 เพราะเหตุว่าบุรุษก็มีหลายจำพวกเหมือนกันกับสตรี กล่าวโดยย่อ คือ จำพวก
 ที่เลวก็มี จำพวกที่ดีก็มี แต่สำหรับบุรุษมักเป็นผู้มีสติเห็นขว้างใจของ
 คน ไม่ถึงกับฆ่าลูกฆ่าเมียด้วยความรัก เป็นแต่ทำความเดือดร้อนเสียหายใน
 ทางทำลายความสุขแห่งครอบครัวบางอย่างเท่านั้น เว้นแต่ภรรยาทำความ
 ชั่วช้าด้วยการคบชู้หาผิวเท่านั้น บุรุษจึงจักฆ่าภรรยาได้ เพราะเหตุว่า
 ธรรมดาบุรุษทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้กำลังใจแข็งแรง มีสติปัญญากว้างขวาง
 กว่าสตรี จะทำสิ่งใดย่อมพิจารณาเห็นกาลไกลเสมอว่า เมื่อเราทำลงไปแล้ว
 จะได้รับผลอย่างไรต่อไปในข้างหน้า ส่วนสตรีจำพวกที่ดีก็เหมือนกันกับ
 บุรุษ มิใช่ว่าจะเลวไปหมดทุกคนก็จะหาไม่ ด้วยประการฉะนี้

ก็ในชาตกที่ ๓ รองลงไป อันมีนามว่าอันธฤตชาตก ซึ่งมีเนื้อความว่า
 เมื่อเวลาสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ประทับอยู่ที่พระเชตวันารามนั้น ได้
 ทรงปรารภภิกษุผู้มีความกระสันอีกรูปหนึ่ง แล้วจึงทรงแสดงชาตกนี้ให้เป็น
 ผล แก่ภิกษุรูปนั้นว่า

ดูก่อนภิกษุ ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
 ท้าวเธอมีพระราชโอรสอยู่พระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้เชียวชาญในศิลปศาสตร์
 ทั้งปวง ได้เสวยราชสมบัติแทนพระองค์ ทรงพระนามว่าพรหมทัต
 เหมือนกัน พระเจ้าพรหมทัตผู้เป็นพระราชโอรสนั้น พอพระทัยทรงเสภา

กับปุโรหิตอาจารย์เสมอเป็นนิจ เวลาที่ท้าวเธอจะทรงหงส์ลูกบาศก์ลงในแผ่น
กระดาน ได้ทรงขับเพลงสกะกาเสียก่อนว่า

สพฺพา นทํ วคฺคํ

สพฺเพ วฏฺฐมฺหา วนา

สพฺพิตฺติโย กเร ปาปํ

ลภฺมานํ นีวาตเก

แปลว่า แม่น้ำทั้งปวงย่อมมีกระแสศดไปมา ป่าทั้งปวงย่อมมีไม้ หญิง
ทั้งหลายเมื่อได้หลับแล้วมักทำความชั่ว ดังนี้

ครั้นจบเพลงสกะกาดังนั้นแล้ว ก็ทรงเหล็กบาศก์ทองคำลงในกระดาน
เงิน มีชัยชนะแก่ปุโรหิตอาจารย์เสมอไป ฝ่ายปุโรหิตอาจารย์เมื่อพ่ายแพ้
เสียทรัพย์ย่อยยับลงไปเป็นลำดับ จึงจับเหตุผลได้ว่า คงเป็นเพราะเพลง
สกะกาที่พระมหากษัตริย์ขับตนเอง เราจึงพ่ายแพ้เสมอมา เราควรจะหัก
ล้างซึ่งความจริงอันมีอยู่ในเพลงสกะกาของพระมหากษัตริย์ให้ได้ ครั้นคิด
แล้วก็ถวายบังคมลากลับไปสู่निवासสถานของตน ในเวลาวันหนึ่งปุโรหิตนั้น
ได้พบสตรีมคครักษ์คนหนึ่ง พิจารณาเห็นว่าเด็กที่อยู่ในครรภ์ของสตรีนั้น
จะเป็นหญิง จึงเรียกสตรีนั้นมาถามได้ความว่า เป็นหญิงอนาถา จึงให้หญิง
นั้นมาอยู่ที่บ้านของตนเลี้ยงดูให้เป็นสุขสำราญ พอหญิงนั้นคลอดลูกแล้ว
ก็ปรากฏว่าลูกเป็นหญิงเหมือนที่คิดไว้ จึงซื้อเด็กหญิงนั้นมาเลี้ยงไว้ในบ้าน
ของตน ส่งหญิงมารดาให้ออกไปเสียจากบ้าน ต่อแต่นั้นมาปุโรหิตก็ได้
จัดหาพี่เลี้ยงนางนมให้ประคบประหงมเลี้ยงดูเป็นอันดี จัดให้อยู่แต่บน
ปราสาท ๑ ชั้น มิให้เห็นบุรุษอื่นเลยตั้งแต่คลอดมา เมื่อทวาริงานนเจริญ
วัยขึ้น จึงตั้งให้เป็นภรรยาของตน ลำดับแต่นั้นมาสองสามราตรี ปุโรหิต
อยากจะไปเล่นสกะกากับพระมหากษัตริย์ เพราะนับแต่ปุโรหิต ได้นำหญิงมี
ครรภ์มาเลี้ยงไว้ในบ้านของตนแล้ว มิได้ไปเล่นสกะกากับพระมหากษัตริย์เลย
เพิ่งจะมีโอกาสในคราวนี้ แต่คราวนี้พระมหากษัตริย์ทรงทอดสกะกา ก็ได้ขับ
เพลงไป ปุโรหิตก็ขับเพลงสกะกาแทรกว่า ขเปตฺวา มาณวิกา เว้นไว้แต่
माणวิกาเท่านั้น ดังนี้ แล้วเหล็กบาศก์ลงไปที่ชนะพระมหากษัตริย์ทุกครั้ง

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระมหากษัตริย์ทรงดำริว่า ในบ้านปุโรหิตเห็นจะมี

สตรีซึ่งยังไม่เคยนอกใจสามีเป็นแน่นอน ครั้นทรงดำริแล้ว ก็ทรงสืบสวน
ดู ก็ได้ความว่า ปุโรหิตนั้นมีภรรยาสาวคนหนึ่ง และเพิ่งแต่งงานกัน
ใหม่ ๆ จึงไปรุดไปหานักเลงหญิงคนหนึ่งเข้าเฝ้า ตรัสเล่าเรื่องให้ฟังแล้ว
พระราชทานทรัพย์ให้สำหรับใช้จ่ายของต่าง ๆ และเป็นค่าเสบียงอาหาร
แก่นักเลงหญิงคนนั้น แล้วตรัสสั่งว่า เจ้าจงไปทำลายศีลนางมาณวิกา
ภรรยาสาวของปุโรหิตคนนั้นให้จงได้ แล้วกลับมาบอกเราโดยเร็วพลัน

นักเลงคนนั้นรับพระราชทานทรัพย์แล้ว ก็กราบถวายบังคมลาไป
เที่ยวจัดหาขอสั่งของต่าง ๆ มีเครื่องหอมและฉวน รูป การะบูรณ เป็นต้น ได้
แล้ว ก็ไปตั้งร้านขายเครื่องหอมอยู่ที่ใกล้บ้านปุโรหิตนั้น

ที่แลบ้านปุโรหิตนั้นมีกำแพงล้อมรอบ มีประตูเข้าออก ๑ แห่ง ล้วน
แต่มีสตรีเป็นนายประตูทั้งนั้น เรือนของปุโรหิตนั้นก็เป็ปราสาท ๑ ชั้น
บุรุษอื่นนอกจากปุโรหิตแล้วไม่มีผู้ใดที่จะเข้าออกในบ้านได้ โดยที่สุดแต่
คนใช้สำหรับเทหยากเขือกเป็นสตรีทั้งนั้น อยู่มาวันหนึ่ง พี่เลี้ยงของนาง
มาณวิกาได้ออกไปซื้อเครื่องหอมภายนอกบ้าน ผ่านหน้าร้านของนักเลง
นั้นไป พอนักเลงนั้นแลเห็นก็ตรงเข้ากอดเท้าแล้วทำเป็นร้องไห้ กล่าวว่า
ข้าแต่มารดา ๆ ไปไหนมาจึงเพิ่งปรากฏวันนี้ ฝ่ายนักเลงทั้งหลายที่นักเลง
คนนั้นนัดแนะไว้ก็พร้อมกันไปยืนมองดู แล้วต่างคนต่างกล่าวว่า บุตรกับ
มารดาค้นซางเหมือนกันเป็นพิมพ์เดียว หญิงผู้นั้นรู้สึกดีใจบอกว่า มารดา
ไปเป็นคนรับใช้ของนางมาณวิกา ผู้มีรูปร่างกิริยาล้ายนางกนิรี ซึ่งเป็น
ภรรยาแห่งปุโรหิตอยู่ในบ้านนักเลงคนนั้นจึงถามว่า เดียวนี้มารดาจะไป
ไหน ตอบว่า จะไปหาซื้อเครื่องหอมมีดอกไม้เป็นต้นไปให้แก่นางมาณวิกา
นักเลงคนนั้นจึงตอบว่า มารดาอย่าไปซื้อท่อนเลย จงซื้อที่ร้านของบุตร
นี้เถิด ว่าแล้วก็จัดเครื่องหอมไปให้เป็นอันมากโดยไม่คิดราคา เมื่อนาง
สาวใช้นั้น นำไปให้นางมาณวิกา ๆ ได้เห็นเครื่องหอมนั้นมากกว่าทุกวัน
จึงถามว่า วันนี้ท่านปุโรหิตให้ค่าเครื่องหอมมากกว่าทุกวันหรือ จึงตอบ
ว่า หามิได้ แล้วเล่าให้ฟังว่าตนได้ซื้อจากร้านแห่งบุตรของตน รุ่งขึ้นวัน
หลังหญิงคนใช้นั้น ก็ไปซื้อเครื่องหอมที่ร้านนักเลงนั้นอีก นักเลงคนนั้น

ก่อนญาติให้เลือกเอาเครื่องหอมได้ตามชอบใจ ต่อมาอีก ๒-๓ วัน นักเลง
คนนั้นก็ทำเป็นไขนอนอยู่ในร้าน เมื่อหญิงคนใช้นั้นออกไปซื้อเครื่องหอม
ก็เข้าไปไต่ถามอาการว่าเจ็บไข้เป็นประการใด นักเลงคนนั้นจึงตอบว่า บอก
ไม่ได้ ถึงจะบอกไปมารดาจะช่วยไม่ได้ จึงจำต้องขอมตายอยู่ในที่นี้ หญิง
นั้นก็ตกใจ อ้อนวอนถามแล้วถามแล้วว่าจงบอกมารดาเถิด เจ้าประสงค์
สิ่งใด มารดาจะช่วยให้สมประสงค์ทุกอย่าง นักเลงนั้นก็บอกว่า นับแต่วัน
ที่ข้าพเจ้าได้ฟังมารดาพูดถึงเรื่องรูปร่างภรรยาของปุโรหิตแล้ว ข้าพเจ้ากิน
ไม่ได้นอนไม่หลับ ด้วยความเสนาหาจนถึงกับล้มเจ็บลงเช่นนี้ ถ้าข้าพเจ้า
ไม่ได้ร่วมรักกับภรรยาท่านปุโรหิตสมประสงค์แล้ว ก็เห็นว่าจะตายเป็นแน่
นอน หญิงนั้นจึงกล่าวว่า ของเช่นนั้นเห็นเป็นการยากทีเดียวหรือ มารดา
จะช่วยให้สมประสงค์ ว่าแล้วก็รีบจัดเครื่องหอมเข้าไปให้นางมานวิกา
ครั้นไปถึงจึงแกล้งทำเป็นร้องไห้หมอบลงที่เท้านางมานวิกา นางจึงถามว่า
เหตุผลเป็นประการใดจึงได้ร้องไห้เช่นนั้น ตอบว่า เพราะมีเหตุอันลึกลับอยู่
เรื่องหนึ่ง ซึ่งถ้าแม่จะให้โอกาสนั้นก็จะบอกให้ทราบได้ นางมานวิกาจึง
ตอบว่า เราจะให้โอกาสนั้น มีเหตุผลอย่างไรจงบอกมาเถิด หญิงคนใช้นั้น
จึงบอกว่า บิดบุตรชายของข้าพเจ้าซึ่งเป็นเจ้าของเครื่องหอม ได้ตรอมอก
ตรอมใจ กินไม่ได้นอนไม่หลับถึงกับเป็นไขนอนอยู่ในร้าน เพราะความ
รักใคร่ในแม่เจ้า ถ้าเขาไม่สมความรักเห็นว่าจะตายเป็นแน่แน่นอน เหตุผลมี
อย่างนั้นแหละ พระแม่เจ้าจะโปรดประการใด นางมานวิกาจึงตอบว่า ถ้า
ช่วยให้เขาเข้ามาในที่นี้ได้ เป็นต้องสมประสงค์ เมื่อสาวใช้ได้โอกาส
อย่างนั้นแล้ว จึงออกปากไล่พวกเทหยากรเข้าไปถึงเสียทีละคน ๆ แล้วตนเอง
ทำการปิดกวดหยากรเข็ลงใส่ตะกร้าใหญ่ออกไปเททิ้งนอกบ้าน ขากลับ
เข้ามาก็ให้นำเอาหยากรเข็เข็ฝอยอย่างอื่นใส่ตะกร้าใหญ่เข้ามาอีก เมื่อหญิง
นายประตู่จะตรวจดูก็ไม่ยอมให้ตรวจ พวกหญิงนายประตู่ก็ปล่อยเข้าไป
ด้วยกลัวเกรงอำนาจของหญิงคนใช้นั้น เพราะเหตุว่าหญิงคนใช้นั้นเป็นคน
ใกล้ชิดของนางมานวิกา รุ่งขึ้นวันต่อมา หญิงคนนั้นให้นักเลงนั้นลงนั่ง
ในตระกร้าแล้วเอาผ้าคลุม แยกขึ้นนำพาเข้าไปในบ้านของปุโรหิต นำ

ขึ้นไปส่งถึงห้องของนางมาณเวกาในปราสาทชั้น ๗ แล้ว ส่วนตนก็รีบกลับลงมา ฝ่ายนักเลงคนนั้นก็สำเร็จความรักไกรกับนางมาณเวกาสมประสงค์ แต่เฉพาะกลางวัน คือ ในเวลาปุโรหิตเข้าไปสู่พระราชวังเท่านั้น พอถึงเวลาเย็นซึ่งเป็นเวลาที่ปุโรหิตกลับมา ก็เข้าไปหลบซ่อนนอนในที่กำบังตนจนตลอดราตรี แต่ลอบร่วมประเวณีอยู่ถึง ๓ วัน นางมาณเวกาจึงบอกให้กลับออกไป นักเลงนั้นก็บอกว่า ข้าพเจ้ายินดีจะกลับอยู่แล้ว แต่อยากจะขอเชกษีรมะของปุโรหิตเสียก่อน จะช่วยได้หรือไม่ได้ประการใด นางตอบรับว่าได้ แล้วในเวลาปุโรหิตกลับจากที่เฝ้า นางขอให้ปุโรหิตคิดพินให้ฟัง เมื่อปุโรหิตคิดพินนางก็จะอ่อนว่า ดินนี้พึงเลี้ยงพินแล้วรสกเพล็ดเพล็ดอยากจะเดินราเล่นให้สนุก แต่ยังสะอายท่านอยู่ แล้วนางให้ปุโรหิตเอาผ้าผูกตาคิดพิน ปุโรหิตก็กระทำตาม เมื่อคิดพินไปสักครู่ นางก็ขอเชกษีรมะเล่น ปุโรหิตก็อนุญาตให้ เมื่อนางจะเชกษีรมะก็ได้ให้อาณัติแก่ชายชู้ ๆ ก็ย่องออกมาตองศีรมะปุโรหิตลงเต็มแรง จนประหนึ่งว่าลูกตาของปุโรหิตจะทะล่อนอกจากกระบอกตา แล้วรีบเข้าไปซ่อนในที่เก่า ปุโรหิตรีบแก้ผ้าผูกตาออกตรวจดูมือของภรรยาทันทีว่า เหตุไฉนนางจึงแข็งนัก แต่พอยืนมอมานางก็ทวาคให้หัดไป พอตกกลางคืนนางก็ให้สาวใช้นำชู้ออกไปส่งด้วยตะกร้าเหมือนอย่างเมื่อเข้ามา นักเลงนั้นก็รีบเข้าไปทุลเลา เหตุการณ์แต่พระมหากษัตริย์แต่ต้นจนอวสาน รับพระราชทานรางวัลแล้วก็ทุลลา พอจวนรุ่งเช้าปุโรหิตก็เข้าไปเล่นสกะกับพระมหากษัตริย์อีก ได้พ่ายแพ้พระมหากษัตริย์ทุกกระดานไป ก็เกิดอศุขรย์ใจ จึงได้หยุดเล่นสกะ พระมหากษัตริย์จึงตรัสว่า ดูก่อนปุโรหิต นางมาณเวกาของท่านได้ทำลายสกลของท่านเสียแล้ว คือ ใช้ให้ชายชู้ตองศีรมะของท่านด้วยศอกเสียแต่วานนี้แล้ว ครั้นตรัสโดยย่ออย่างนั้นแล้วก็ตรัสว่า

ยัม พราหมณเณ อวาเทสิ วัณ สมมุขเวจิโต

อถเทภูตา ภทา ภริยา ตาสู โก ชาตุ จิสฺสเส

แปลว่า พราหมณ์ผู้เป็นปุโรหิต ถูกภรรยาเอาผ้าผูกตาแล้วได้คิดพินอยู่ด้วยเหตุอันใด ก็มีได้รู้ซึ่งเหตุอันนั้น ภรรยาอันพราหมณ์ผู้เป็นปุโรหิตนำมา

เลี้ยงไว้แต่ยังอยู่ในครรภ์ ยังนอกใจถึงเพียงนี้ ใครเล่าจะควรไว้วางใจ
ในภรรยาได้ ดังนั้น ปุโรหิตรู้สึกพิศวง จึงรับถวายบังคมลาออกจากปราสาท
กลับไปสู่นิवासสถานของตน ชักไขว้ไล่เลี้ยงผู้คนและภรรยาสาวอยู่หลาย
อุบาย ก็ไม่ได้ความว่าภรรยาเม้ม จึงจัดการทำพิธีให้ภรรยาหลบลึง ฝ่าย
ภรรยาก็รับจะทำตาม แต่ได้บอกว่า นับแต่ข้าพเจ้าเกิดมาได้พบเห็นบรม
โศก นอกจากตัวท่านปุโรหิต โดยที่สุดแม้แต่เพียงมือ ข้าพเจ้าก็ไม่เคยมี
บุรุษอื่นมาได้สัมผัส ว่าแล้วนางก็ออกมาให้อาณัติสัญญาแก่หญิงสาวใช้ให้
ไปลอบสังหารฆ่าไว้เพื่อทำการขัดขวางแก่พิชิตลึง รุ่งขึ้นวันหลัง ในเวลา
ที่นางจะวิ่งผ่านเข้าไปในกองเพลิงอันใหญ่ ซึ่งมีคนมุงดูกันอยู่เป็นอันมาก
นักเลงนั้นก็รีบวิ่งออกไปจับมือนางไว้ นางนั้นก็สะบัดมือแล้วร้องบอก
กล่าวขึ้นว่า บัดนี้ข้าพเจ้าจับมือข้าพเจ้าเสียแล้ว ข้าพเจ้าไม่สามารถ
จะหลบลึงเพื่อความบริสุทธิ์ได้ เมื่อปุโรหิตเห็นเหตุการณ์ดังนั้น ก็รู้ทันที
เป็นอุบาย จึงโอบตักนางมาฉีกฉีก แล้วจับไล่ให้ออกไปเสียจากบ้าน

ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์แสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประกาศอธิบายสืบต่อไป พอบออธิบายลง ภิกษุผู้กระสันอยากสึกนั้น
ก็ได้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล แล้วพระองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า พระ
มหากษัตริย์ในครั้งนั้น คือ เราตถาคตนั้นแล จบอันชาดกชาดกเพียงเท่านั้น

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่าตักกชาดก ฯ น สวเด็จพระชินศรีศาสดา ครั้น
ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งมีความกระสัน
เหมือนกับภิกษุ ๒ รูป ที่ได้ทรงแสดงมาแล้วนั้น ให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึง
ทรงเทศนาชาดกให้เป็นผล

มีเรื่องปรากฏว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทราบว่า ภิกษุรูปนั้น
มีความกระสันอยากสึกจึงให้หาตัวเข้าเฝ้า เมื่อตรัสถามได้ความจริงแล้ว จึง
ตรัสว่า ตุก่อนภิกษุ ชรรณดาหญิงทั้งหลายมักเป็นคนอกตัญญู มิได้รู้อุป-
การคุณที่สามเณรกระทำแก่ตน มักเป็นคนประทุษร้ายต่อมิตร คือสามเณร เหตุไร
เธอจึงมีความกระสัน เพราะอาศัยหญิงเป็นต้นเหตุ ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว
จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มี
ฤๅษีคนหนึ่ง สร้างอาศรมบนศาลาอยู่ใกล้ฝั่งน้ำคงคา ทำอภิญญาสมาบัติ
ให้เกิดขึ้นแล้ว ก็ยังอยู่ด้วยความสุขอันเกิดจากฌานในสถานนั้น

ในกาลครั้งนั้น มีธิดาแห่งเศรษฐี ซึ่งอยู่ในกรุงพาราณสี มีนาม
ว่าทุณ्डกุมารี เป็นผู้มีสันดานมากไปด้วยความโกรธ คำว่าโบริตบ้างโพร
กรรมกร จนเป็นที่เกลียดชังของพวกบ่าวไพร่ทุกทั่วหน้า ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง
พวกบ่าวไพร่พากันเล่นน้ำที่คงคานี้ พอได้โอกาสอันดีก็ชวนกันผลักไส
ลงไปในกระแสน้ำซึ่งกำลังไหลเชี่ยว แล้วก็พากันกลับบ้าน ฝ่ายมารดาบิดา
ก็หาทราบเหตุการณ์นั้นไม่ เมื่อทราบว่าบุตรหาย ก็ใช้ให้ผู้คนออกติดตาม
ทั่วทุกสถานแต่มิได้ร่องรอยประการใด ก็เข้าใจว่าบุตรทำกาลกิยาตาย ฝ่าย
ทุณ्डกุมารีเมื่อถูกกระแสน้ำพัดไป ก็ร้องด้วยเสียงอันดังไปแต่ลำพังผู้เดียว
เวลานั้นเป็นเวลากลางวัน นางได้ลอยมาถึงในที่ใกล้บรรณศาลาอันเป็นที่
อาศัยอยู่แห่งฤๅษีคนหนึ่ง เมื่อฤๅษีได้ยินเสียงร้องก็รู้ว่า เป็นเสียงผู้
หญิงถูกกระแสน้ำพัดมา จึงลงจากบรรณศาลาออกมาเพื่อไปส่องดู เมื่อ
รู้ว่าเป็นผู้หญิงลอยมาจริงดังนั้น จึงว่ายน้ำไปช่วยนำขึ้นมาพาไปสู่อาศรม
ให้ผลัดเครื่องนุ่งห่มเรียบร้อยแล้ว จึงก่อไฟให้ผิง และให้บริโภคน้ำ
ต่างอาหาร ครั้นบริโภคมื้อหน้าสำราญแล้ว ฤๅษีจึงได้ถามถึงเหตุการณ์
ว่า เหตุไรจึงถูกกระแสน้ำพัดมาเช่นนั้น เมื่อนางเล่าเรื่องให้ฟังแล้ว ก็จัด
ให้นางพักหลับนอนในบรรณศาลา ส่วนตนออกไปนอนภายนอก เวลารุ่ง
เช้า ก็บอกมรรคาให้นางกลับไปกรุงพาราณสี แต่นางหาได้ไปไม่ ด้วยกลัว
กับในมรรคา จึงขอพักอยู่ในที่นั้นอีกต่อไป ส่วนฤๅษีก็อนุญาตตามคำร้องขอ
และได้แสวงหาผลไม้มาเลี้ยงดูด้วยความเมตตากรุณา ครั้นอยู่ต่อมา ฤๅษี
นั้นก็ลาหฤต ด้วยเกิดความรักใคร่ในนางทุณ्डกุมารี เมื่อได้อยู่ด้วยกัน
โดยฐานะเป็นสามีภรรยา ก็พอสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ก็พากันออกจาก
บรรณศาลา ไปอาศัยอยู่ในบ้านตำบลหนึ่งแห่งกรุงพาราณสี ฝ่ายสามีทำ
การเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างขายเปรียง จนมีนามว่าตักกบัณฑิต ครั้นอยู่ต่อมา
วันหนึ่ง มีพวกโจรเข้าไปปล้นในบ้านตำบลนั้น ในเวลาที่ตักกบัณฑิตไม่อยู่

นายโจรได้เห็นภรรยาของตักกบัณฑิต ซึ่งมีรูปร่างอันสวยงาม ก็มีจิตคิด
 เสน่หา จึงจับนางไปเป็นภรรยา ฝ่ายตักกบัณฑิตเมื่อกลับมาจากป่าทราบว่า
 ภรรยาถูกพวกโจรจับไป ก็มีความทรมานทรมานด้วยความรักใคร่เสียตาย จึง
 คิดหาอุบายที่จะติดตาม แต่ยังไม่เห็นอุบายอย่างใด ส่วนภรรยาเมื่อไปอยู่
 กับนายโจรรู้สึกมีความสุขยิ่งกว่าอยู่กับสามี จึงเกรงว่าสามีจะติดตามมา
 เอาตัวกลับไป นางจึงตกลงใจว่า เราควรจะหาอุบายลวงสามีมาให้โจรฆ่า
 เสียจึงจะเป็นการดี ครั้นคิดแล้ว ก็ลอกเขียนหนังสือใช้ให้โจรคนหนึ่งไป
 ส่งให้แก่สามีในเวลาที่นายโจรไม่อยู่ โจความในจดหมายนั้นว่า นับแต่
 ข้าพเจ้าตกไปอยู่กับโจรแล้วหาความสุขมิได้เลย มีความทรมานตลอดเวลา
 ขอให้ตักกบัณฑิตผู้เป็นสามี จงรีบมารับข้าพเจ้ากลับเสียแต่วันนี้ เมื่อ
 ตักกบัณฑิตได้ทราบแล้ว ก็รีบไปกับโจรนั้น แต่พอไปถึง ภรรยาจึงบอกว่า
 เวลาวันนี้เย็นแล้ว ไม่ช้านายโจรก็จะกลับมา ถ้าเราทั้งสองหนีไปก็จะ
 ไม่พ้นเงื้อมมือแห่งนายโจร ขอให้ไปซ่อนตัวอยู่เสียก่อนจึงค่อยผ่อนหนี
 ไปในเวลากลางคืน ตักกบัณฑิตก็ทำตามคำของภรรยา เมื่อนายโจรกลับมา
 จากป่ากำลังเหน็ดเหนื่อย นางก็ยกสุราไปให้ดื่ม แล้วแกล้งทำเป็นร้องไห้
 บอกแก่นายโจรว่า บัดนี้สามีได้มาตามจะนำตัวกลับไป ข้าพเจ้าไม่
 พอใจจะกลับ แล้วบอกแก่นายโจรว่า เวลาสามชอนตัวอยู่นอกบ้าน
 เมื่อนายโจรได้ฟังดังนั้นก็นั่งดลโทสะยิ่งนัก จึงพร้อมด้วยบริวารออกไป
 ค้นจับตัวตักกบัณฑิตมามัดโดยตีด้วยอาการอันทารุณร้ายกาจ ส่วนตักก-
 บัณฑิตถูกโจรโดยตีดังนั้น ก็ไม่ได้กล่าวอันใด กล่าวแต่คำว่า ธรรมดาหญิง
 หงหลายมักเป็นคนขโมย เป็นคนอกตัญญู เป็นคนส่อเสียด เป็นคน
 ประทุษร้ายมิตร ดังนั้นทุกขณะที่นายโจรโดยตี เมื่อนายโจรโดยตีจนเป็นท
 หน้าใจแล้ว ก็มัดให้นอนอยู่กลางแจ้ง ด้วยรังเข้านจะฆ่าเสีย แล้วนายโจร
 ก็ไปบริโภคอาหาร เมื่อบริโภคอาหารแล้วก็เข้าสันทอน ครั้นตื่นเช้าขึ้น
 สร้างเมสสุราแล้วก็ไปโดยตีตักกบัณฑิตอีก แต่ตักกบัณฑิตก็กล่าวแกล้ง
 อย่างเดิมอีก นายโจรก็เกิดความเฉลียวใจจึงได้ถามว่า นี่แน่ะบุรุษ เธอถูก
 เราโดยตีเช่นนี้ น่าจะร้องขอโทษหรือคำวิงวอน แต่เหตุใดเธอจึงกล่าวเช่น

๑๖๐ พระสคคันทปญฺญ มหาเนปาทชาตก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

คำขออย่างนั้นทุกครั้ง ตักกบัณฑิตจึงชี้แจงให้ฟังตั้งแต่ตนบวชเป็นฤาษย์
ในป่า มาจนกระทั่งถูกโอบตักให้นายโจรฟัง เมื่อนายโจรได้ฟังดังนั้นก็เกิด
ความสลดใจว่า ธรรมดาหญิงทั้งหลายย่อมเป็นคนเช่นนั้นหนอ ครั้นแล้วก็
ฉวยเอาดาบกลับเข้าไปในบ้าน นำภรรยาไปฆ่าเสียทันที ครั้นได้ถาม
ตักกบัณฑิตว่า บัณฑิตท่านจะไปยังสถานที่ใด เมื่อตักกบัณฑิตตอบว่า ข้าพเจ้า
จะกลับไปบวชอีก นายโจรก็ตกลงตามไปด้วย แล้วคนทั้งสองก็พากัน
บวชเจริญมานสมาบัติอยู่ในป่า เมื่อสิ้นชีพแล้ว ก็ย้ายหน้าขึ้นไปเกิดใน
พรหมโลก ส่วนนางฤๅษภูกูมารีนั้น ได้ไปทนทุกข์เวทนาอยู่ในนรกตลอด
กาลนาน ด้วยโทษที่เผลอผิดต่อสามี

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเรื่องนั้นจบลงแล้ว จึงตรัส
สอนภิกษุทั้งหลายด้วยพระคาถาว่า

โกธมา อกตญฺญ จ

ปิสุณา จ วิเภทิกา

พรหมจรรย์ จร ภิกขุ

โส สุขํ น วิหาสิ

แปลว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลมักเป็นคนขโมยโกรธ เป็นคนอกตัญญู
เป็นคนส่อเสียต เป็นคนประทุษร้ายมิตร เปรื่องประพฤติพรหมจรรย์
จึงจักไม่ปราศจากความทุกข์ ดังนี้

ครั้นตรัสแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุ
รูปนั้นก็สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วจึงทรงประชุมชาดกว่า นายโจรในครั้ง
นั้น ได้มาเกิดเป็นพระอนนทในบัดนี้ ส่วนตักกบัณฑิต ได้อุปติมาเป็น
เรตถาคตนเอง จบตักกชาดกเพียงเท่านี้

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่าทราชนชาตก ซึ่งสมเด็จพระศรีสุคตศาสดา
ทรงปรารภอุบาสิกคนหนึ่งให้เป็นเหตุ แล้วทรงยกเรื่องนั้นขึ้นในเวลาที่พระ
องค์ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร

มีเรื่องปรากฏว่า อุบาสิกคนนั้นเป็นคนนับถือพระรัตนตรัย แต่ฝ่าย
ภรรยาเป็นนทาส ถ้าไม่ได้ประพฤติกิจจาจารได้ วันนั้นก็มีการอา้อน
หน่อหน่อคนบวส เหมือนกับทาสที่ไถ่มาด้วยทรัพย์ ๑๐๐ ตำลึง ถ้าวันใด
ไม่ได้ประพฤติกิจจาจาร ก็แสดงอาการดุร้ายด่าว่าอุบาสิกผู้สามี เหมือนกับ

เป็นนายเงิน จนอุบาสกนั้นรู้สึกอึดอัดรำคาญในภรรยาของตนมิใช่น้อย จนถึงกับไม่ได้ออกไปสู่ที่อุปัฏฐากปฏิบัติพระพุทธเจ้าอยู่หลายวัน ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง จึงออกไปเฝ้าพระบรมศาสดา แล้วทูลเล่ากริยาแห่งภรรยาของตนถวายให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนอุบาสก ธรรมดากิริยาของสตรียากที่จะรู้โดยง่าย ครันตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ดูก่อนอุบาสก ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีทิสปาโมกขอาจารย์ชื่อบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นคณาจารย์ใหญ่อยู่ในกรุงพาราณสีนั้น ในครั้งนั้น มีศิษย์ชื่อบุคคลหนึ่งได้นำกริยาของภรรยาไปชี้แจงให้ฟังว่า ภรรยาของตนมีอาการคัมคัมร้าย บางวันก็อ่อนน้อมดุจหาส บางวันก็แข็งกระด้าง หยาบคายร้ายกาจดุจนายเงิน ไม่ทราบว่าจะมีเหตุผลร้ายประการใด อาจารย์จึงบอกว่า เป็นเพราะภรรยาได้นอกใจเธอเสียแล้ว ในวันที่เขาอ่อนน้อมดุจหาสนั้นแหละ ให้รู้เถิดว่าเขานอกใจเธอ ในวันที่เขาร้ายกาจ ข่มเป็นนิสัยธรรมดา เพราะไม่ได้คิดนอกใจ แต่เธออย่าถือเรื่องนี้เป็นอารมณ์เลย แล้วกล่าวเป็นคาถาต่อไปว่า

มา สุ นนฺทิ อิจฺฉติ มํ มา สุ โสจิ น อิจฺฉติ
 ถินํ ภาโว ทูราชาโน มจฺจุสฺสเสโวทเท กตํ

แปลว่า ท่านอย่าหลงเพลินว่าภรรยารักเรา ท่านอย่าเศร้าใจว่าภรรยาไม่รักเรา
 กริยาของหญิงทั้งหลายย่อมรู้ได้ยาก ดุจกริยาเป็นที่ไปของปลาในน้ำ
 ข่มขากที่พรานเบ็ดทั้งหลายจะรู้ได้ฉะนั้น

เมื่อศิษย์นั้นได้ฟังโอวาทของอาจารย์ก็มีใจเพิกเฉย ฝ่ายภรรยาเข้าใจว่าสามีรู้เท่าทันว่าตนกระทำมิชอบ จึงไม่ประพฤติมิชอบนี้อีกต่อไป

ครันสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง อุบาสกนั้นก็ได้เป็นพระโสดาบัน แล้วพระองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า สองสามีภรรยาในครั้งนั้น ก็คืออุบาสกกับภรรยาในบัดนี้ ส่วนทิสปาโมกขอาจารย์นั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบพุทธชาดกเพียงเท่านี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าอนภิตชาดก ในชาดกนี้ก็มีอุบาสกซึ่งมีภรรยา
นอกใจเหมือนกับชาดกที่แล้วมา แต่อุบาสกรู้เท่าทันว่าภรรยาเป็นคนทุจริต
แล้วตนก็มีจิตนุ่งนวมไปด้วยความโกรธ จึงมิได้ออกไปเฝ้าสมเด็จพระบรม
ศาสดาจารย์ถึง ๖ วัน เมื่อถึงวันที่ ๗ จึงออกไปเฝ้าทูลเรื่องถวายให้ทรงทราบ
พระองค์จึงตรัสว่า ตุก่อนอุบาสก ท่านอย่าทำความโกรธในหญิงนั้นว่า
เราได้ประพฤติอนาจารเลย จงเพิกเฉยเสียเป็นการดี เพราะเรื่องนี้ได้เคย
มีมาแล้วในปางก่อน ครั้นตรัสแล้วพระองค์จึงนำอุทาหรณ์ในอดีตมาแสดงว่า

ตุก่อนอุบาสก ในสมัยพระเจ้าพรหมทัตครองสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
อันมีมาแล้วในอดีตกาลนั้น มีภรรยาของศิษย์แห่งทศปาโมกข์คนหนึ่ง
ได้ประพฤตินอกใจสามี เมื่อสามีรู้เห็นก็เกิดความโกรธเคืองในภรรยาเป็น
อันมาก จนไม่ไปหาอาจารย์ถึง ๖ วัน ครั้นต่อมาวันหลังได้ไปเล่าให้อาจารย์
ฟัง อาจารย์จึงสั่งสอนว่า

ขถา นที จ ปนุโก จ ปานคาริ สภา ปปา
เอว โลกิตถิโย นาม นาส กุชณฺติ ปญฺจิตา
แปลว่า แม่น้ำ หนอง โรงสุรา ศาลาที่ประชุม บ่อน้ำ ทั้ง ๕ อย่าง
ย่อมทั่วไปแก่ฝูงชนอันใด สตรีทั้งหลายในโลกนี้ก็นั้นนักปราชญ์
มีปัญญา ย่อมไม่โกรธแก่สตรีเหล่านั้น ดังนี้

เมื่อศิษย์ได้ฟังโอวาทดังนี้ ก็หายความโกรธเคืองภรรยา มีใจ
เพิกเฉยในภรรยาต่อไป ฝ่ายภรรยาเข้าใจว่าทศปาโมกข์อาจารย์ขบแฉง
ความประพฤติอนาจารของตนให้แก่สามีของเราทราบแล้ว ตั้งแต่นั้นมา
นางก็เลิกละการประพฤติอนาจารนั้นเสีย

ถึงภรรยาของอุบาสกนั้นก็เหมือนกัน คือ เขาคิดว่า บัดนี้สมเด็จพระ
บรมศาสดาจารย์คงทรงทราบว่า เราเป็นคนทุจริตแล้ว และคงทรงขบแฉงให้
สามีของเราทราบด้วย เมื่อนางคิดดังนี้ก็ได้ประพฤติดังอาจารย์ต่อไป

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงประกาศอริยสัจ
สืบต่อไป แล้วทรงประชุมชาดกว่า ศิษย์แห่งทศปาโมกข์ของอาจารย์และ

ภรรยาในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นอบาสกกับภรรยาในบัดนี้ ส่วนทีสา-
ปาโมกข์อาจารย์นั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบนภิตชาตกเพียงเท่านั้น

ในชาตกที่ ๕ ที่แสดงมาแล้วนั้น ล้วนเป็นชาตกที่ยกหญิงจำพวกเลว
หยาบจนแสดงทั้งนั้น ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า ไม่ใช่
หมายหญิงธรรมดาทั่วไป แต่เมื่อมีเรื่องเกี่ยวกับหญิงเลวหยาบเกิดขึ้นใน
ปัจจุบันแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงยกเอาเรื่องหญิงเลวหยาบในอดีตมาแสดง
เพื่อให้เรื่องแจ่มแจ้งแก่เราในบัดนี้ทั้งหลาย ถ้ามีเรื่องเกี่ยวกับหญิงที่ดี
พระองค์ก็ทรงยกเรื่องหญิงดีในอดีตขึ้นทรงแสดงเหมือนกัน การที่พระองค์
ทรงยกเรื่องหญิงเลวขึ้นแสดงนั้น ก็เพื่อประสงค์จะสั่งสอนหญิงทั้งหลาย
เหล่าอื่นมิให้ประพฤติตามอย่างเช่นนั้น ไม่ใช่ว่าพระพุทธองค์จะทรงมุ่ง
ติเตียนหญิงทั้งหลาย ฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายผู้สดับจงจับใจความอันนี้ไว้
อย่าได้ข้องใจในกรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงมุ่งหวังซึ่ง
ประโยชน์สุขแก่เราในบัดนี้ทุกถ้วนหน้าเป็นนิตยกาล แสดงมาในชาตก
ที่ ๑ ถึงที่ ๕ อันมีมาในอิตถวรรค คัมภีร์เอกนิบาต ก็ยุติลงเพียงเท่านั้น.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๔

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาตก

ว่าด้วยชาตกที่ ๖-๑๐ อันมีในอิตถวรรคที่ ๖

เอกา อัจฉา ปุเร อาสี	อลหุธา มุทูลกขณ
ยโต ลหุธา อพารกขิ	อิจฉา อิจฉา วิชาภกาคิ
อิหํ สคฺคา เขตวเน วิหรนฺโต สงฺกิลเลสิ อารพก กณฺเฐสิ.	

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มาเวิตถารนัย ในคัมภีร์ขทกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐกที่ ๑๔ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนจบ ชาดกที่ ๑๐ อันมีในอิตถวรรค ซึ่งเป็นวรรคที่ ๗ แห่งคัมภีร์เอกนิบาต สืบต่อไป ตามวาระพระบาลี เจือเป็นเครื่องประดับสติปัญญาบารมีของ พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ขอสมควรแก่เวลา

ดำเนินความในชาดกที่ ๖ ซึ่งเรียกว่ามุลักขณชาดก มุลักขณชาดกนี้ สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม ทรงปรารภซึ่งสิ่ง ที่ทำให้บุคคลเศร้าหมอง แล้วจึงทรงแสดงชาดกเรื่องนั้นในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ดังได้สดับมาว่า มีกุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีคนหนึ่ง ได้ฟังพระธรรมเทศนา แห่งสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว มีความเลื่อมใสศรัทธา ได้ออกบรรพชา ถวายชีวิตในพระพุทธศาสนา ครั้นบรรพชาแล้ว ก็ได้ศึกษาเล่าเรียนพระ ธรรมฐานปฏิบัติอยู่ในธรรมฐานเป็นนิตยกาล

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุนั้นไปเที่ยวบิณฑบาตในกรุงพาราณสี ได้ เห็นสตรีคนหนึ่งได้ประดับร่างกาย ด้วยเครื่องอลังการหลายอย่างต่าง ๆ กัน ก็ทำลายอินทรีย์สังวร แลดูสตรีนั้นด้วยความรักใคร่พอใจ จนเกิด ราคะคำฤๅณา จำเดิมแต่นั้นมา ภิกษุนั้นก็มิจิตล่ออำนาจแก่กิเลส ไม่ยินดี ในทางสมณธรรมเหมือนแต่ก่อน มีความร้อนด้วยกิเลสอยู่เสมอ จน ปล่อยให้ผมและหนวดเจริญขึ้น ปล่อยให้เล็บยาว ปล่อยให้สบงจิวรขึ้นรา มีร่างกายชบพอมผิดปกติธรรมดา เมื่อภิกษุทั้งหลายได้เห็นเช่นนั้น จึง ได้ถามถึงเหตุการณื เมื่อทราบแล้ว จึงพาภิกษุนั้นไปเฝ้าสมเด็จพระบรม ศาสดาจารย์ กราบทูลข้แจงเรื่องภิกษุรูปนั้นให้ทรงทราบ พระองค์จึง ตรัสว่า คุณ่อนภิกษุ เธอเสียอินทรีย์สังวร เพราะเห็นสตรีคนนั้นยังไม่เป็น การอัสจรรย์ เพราะเธอยังไม่ได้ธรรมวิเศษอันใด แม้แต่บุคคลผู้ได้ธรรม วิเศษ คือ อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ แล้ว ก็ยังเลื่อมจากฉานด้วยอำนาจแลดู วิสภาคารมณื นับว่าเป็นการอัสจรรย์ยิ่งกว่าเธอ

ก็แลพายุใหญ่อันแรงกล้ามีอยู่ ๓ จำพวก คือ พายุสามารถพัดภูเขา สุเมรุราชให้กิ่นที่พังพินาศลงได้ ๑ พายุอันสามารถพัดต้นขมพูใหญ่ ซึ่ง

เป็นต้นไม่ประจําชมพูทวีปให้มียากเพิกถอนขึ้นได้ ๑ พายที่สามารถพัดน้ำ
ในมหาสมุทรให้เหือดแห้ง ๑ พายทั้ง ๓ จำพวกนั้น ย่อมพัดสิ่งทั้งปวง
โดยไม่เลือกฉันทใด ก็เลสทั้งหลายก็พัดจิตใจของบุคคลโดยไม่เลือกหนา
ฉันทนั้น โดยเหตุนี้ ก็เลสจึงทำให้เชือกอยู่ในอำนาจ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว
จึงทรงแสดงเรื่องในอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาลล่วงแล้วแต่ปางหลัง ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเกลิงกวลย-
ราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ครั้นนั้นมีบุตรแห่งพราหมณ์มหาศาลคนหนึ่ง
ออกบวชเป็นดาบส เจริญพรตอยู่ในหิมวันตประเทศ จนได้ธรรมวิเศษ
คือ อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ มีฤทธิ์ พละ ๕ เป็นต้น อยู่มาวันหนึ่ง ดาบสนั้น
ได้เหาะมาจากป่าหิมพานต์ บรรลุถึงกรุงพาราณสี เข้ามาอาศัยอยู่ในพระราช-
อุทยานแห่งจอมภูมิลาลพรหมทัต รุ่งเช้าขึ้นก็ได้เข้าไปบิณฑบาตในพระนคร
ผ่านไปทางพระราชนิเวศน์ พระเจ้าพรหมทัต ได้ทอดพระเนตรเห็น
กัทรงเลื่อมใสในอริยาบถ จึงโปรดให้ราชบริพารไปนิมนต์มา อาราธนาให้
นั่งบนอาสนะอันมีค่ามาก ทรงถวายอาหารให้ฉันอิ่มหน้าสำราญแล้ว กัทรง
อาราธนาให้อยู่ในพระราชอุทยาน และให้เข้ามาฉันในพระราชวังต่อไปทุก
วันวาร ดาบสนั้นก็รับคำอาราธนาของท้าวเธอ ได้ถวายพระพรลากลับไป
พักอยู่ในพระราชอุทยาน พอถึงเวลาเช้าก็เข้าไปฉันในพระราชวัง และให้
โอวาทสั่งสอนแก่ราชตระกูลทั้งปวง จนล่วงมาได้ ๑๕ พรรษา

เมื่อผู้มีพระราชกรณียกิจเกิดแก่พระเจ้าพรหมทัต ผู้เป็นมหิศรา-
ธิบดีในกรุงพาราณสี กล่าวคือ พระองค์จะทรงเสด็จยাত্রาทัพออกไปปราบ
ปัจฉิมตชนบทที่กำเริบ จึงรับสั่งพระอัครมเหสีผู้ทรงพระนามว่ามุกตลักขณา
ให้ปฏิบัติพระดาบสแทนพระองค์ ในเวลาที่พระดาบสเข้ามาฉัน จนกว่า
พระองค์จะเสด็จกลับ รับสั่งแล้วก็เสด็จเคลื่อนพยุหโยธาทัพไป จำเดิม
แต่นั้นมา พระดาบสก็เข้าไปฉันในพระราชนิเวศน์ตามชอบใจของตน มิ
ได้จำกัดเวลาเหมือนเมื่อพระราชาประทับอยู่ อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระนาง
มุกตลักขณาราชเทวีตกแต่งอาหารไว้เสร็จแล้ว จึงดำริว่า วันนี้นพระผู้เป็นเจ้า
เห็นจะมาเข้า พระนางจึงโสรจสรงพระองค์โดยสุคนธทวารเสร็จแล้ว

ประทับพระองค์ด้วยเครื่องอลังการ ทรงบรรทมทอดพระเนตรดูทางที่พระคาบสจะมา ฝ่ายพระคาบสกำหนดเวลาว่า สมควรจะเข้าไปฉันในพระราชวังแล้ว จึงเข้ามานสมาบัติเหาะไปสู่พระราชนิเวศน์ พอพระนางมุลลักขณาราชเทวีได้ทรงสดับเสียงผ้าปลือกไม้ที่ดังมาบนอากาศ ก็ทรงทราบว่า พระคาบสมา จึงรีบเสด็จออกจากพระแท่นที่บรรทมโดยเร็วพลัน ส่วนพระภุชชาติพระนางทรงนกก่เล่นหลุดลงมาจากพระสรีรกาย พระคาบสแลเข้าไปโดยลับัญชรพระมกล ก็ได้พบเห็นวิสภาคารมณ ก่กล่าวคือ ร่างกายของพระราชเทวี ก็มีใจกำเริบด้วยโรคคำคุณา เสื่อมจากมานสมาบัติทันที จึงตกจากอากาศลงไปในห้องพระมกล มีอาการประคองคั่งว่าสกุณชาติซึ่งมีปีกหักทั้งสองข้าง อันล่องลงสพันพสุธาณั้น แต่ไม่เป็นอันคราย ด้วยอำนาจมานสมาบัติ พระผู้เป็นเจ้าตำรังสรีรับอาหารบิณฑบาตแล้วนำกลับไปสู่พระราชอุทยาน ตั้งอาหารทงไว้แล้วก็เข้าสห้องนอน มีใจเร้าร้อนด้วยอำนาจกิเลส ลมฉันอาหารอยู่ถึง ๗ วัน จึงมีร่างกายชุปผอมลงเป็นลำดับ

ในวันเป็นค้ำรบ ๘ นับแต่วันนั้นไป สมเด็จพระเจ้าพรหมทัต เมื่อมีรัชแกข้าศึกแล้ว ก็ยกทัพเสด็จกลับถึงพระนคร ทรงกระทำปทักษิณพระนครแล้ว ก็เลยเสด็จไปยังพระราชอุทยาน เพื่อทอดพระเนตรพระคาบส เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็นพระคาบสนอนนิ่งอยู่ในบรรณศาลา มีอาการชุปผอมผิพรรณคา ก็ทรงเข้าพระทัยว่าพระคาบสเกิดโรคาพาธ จึงตรัสสั่งให้ข้าราชการบริวารบิณฑบาตบริเวณศาลาให้เรียบร้อยเป็นอันดีแล้ว จึงเสด็จเข้าไปนวดพันบาทพระคาบส มีพระราชดำรัสไต่ถามว่า พระผู้เป็นเจ้าไม่สบายหรือ พระคาบสถวายพระพรว่า หามิได้ เป็นแต่ใจของอาตมภาพตกอยู่ในอำนาจกิเลส จึงตรัสถามว่า พระผู้เป็นเจ้ามีใจผูกพันในบุคคลใด ถวายพระพรว่า อาตมภาพมีใจผูกพันในพระนางมุลลักขณาราชเทวี จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้เป็นเจ้าอย่าเป็นทุกข์เลย โยมจะถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าดังปรารถนา ขอพระผู้เป็นเจ้าจงลกขณฉันโภชนาหารเถิด เมื่อพระคาบสลกขณฉันอาหารเสร็จแล้ว จึงเสด็จเข้าไปในพระบรมมหาราชวัง ตรัสสั่งให้พระนางมุลลักขณาราชเทวี ตกแต่งพระองค์ให้เรียบร้อยเป็นอันดี ทรง

ให้อาณัติสัญญาเป็นความลับว่า ขอพระน้องจงช่วยรักษาพระดาบสของเราไว้ด้วยปัญญา อย่าให้เสียศีลธรรม เมื่อพระนางรับพระราชโองการแล้ว ก็พระราชทานแก่พระดาบส เมื่อจะทรงส่งออกจากพระราชวัง พระนางจึงทูลขอกฤตสถานสำหรับอยู่ต่อไป ท้าวเธอจึงได้พระราชทานซึ่งเว็จกฐินแห่งหนึ่งในภายในพระราชวัง พระดาบสก็พาพระราชเทวีเข้าไปในเว็จกฐินนั้น พระราชเทวีจึงมีพระเสาวนีย์ตรัสสั่งพระดาบสให้ทำความสะอาด เริ่มแต่นำเครื่องโสโครกไปทิ้ง นำจอมเสียบมาตากถางเป็นต้น จนกระทั่งถึงตักน้ำใส่ตุ้มไว้ให้เต็มเสร็จแล้ว ในเวลาจะเข้านอน พระราชเทวีจึงทรงจับส้างพระดาบสจตุลาลามา กดศีรษะให้ก้มลงทักถาม แล้วตรัสว่า นินะดาบส ท่านไม่รู้สึกตัวว่าเป็นสมณพราหมณ์บ้างเลยหรือไฉน ขณะนั้น พระดาบสก็ได้สติทันที เกิดญาณปริชาขึ้นว่า โอ ! ก็เลสหหลาย ช่างเป็นเหตุทำให้บุคคลมีคตินธิปราศจากปัญญา เห็นสภาวะปานฉะนี้หนอ ครั้นพระดาบสกลับได้สติอย่างนั้นแล้ว จึงคิดว่า อันตักหา คือ ความคั่นรณปรารณานี้ ถ้าเจริญอยู่ตราบใด ก็จักไม่ให้เรายกศีรษะขึ้นจากอบายไต่อยู่ตราบนั้น ในวันนั้น เราก็ก็นพระราชเทวีให้แก่พระราชชา แล้วจักกลับไปสู่ป่าหิมพานต์ตามเดิม ครั้นศกลงใจอย่างนั้นแล้ว จึงนำพระราชเทวีไปถวายคืนแก่พระเจ้ากรุงพาราณสี ซึ่งแจ้งความคำริชของตนให้ทรงทราบแล้ว จึงกล่าวว่า เอกา อิจฺฉา ปเร อาสี เป็นอาทิ ซึ่งเป็นวาระพระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้น แปลว่า เมื่อก่อนเรามีความปรารถนาอยู่อย่างเดียว คือ ต้องการพระนางมุลลักขณาพระราชเทวีเท่านั้น แต่ครั้นได้รับพระราชทานซึ่งพระราชเทวีผู้มั่งคั่งพระเนตรอันกลมงาม ก็เกิดความปรารถนาอย่างอื่นอีกเป็นอันมาก ดังนี้

ในขณะนั้น พระดาบสก็กลับได้มานอีก พอแสดงธรรมถวายพระเจ้าพาราณสีจบลงแล้ว ก็เหาะขึ้นสู่อากาศวิถี ไปเจริญพรหมวิหาร ๔ อยู่ในป่าหิมพานต์ แล้วไม่กลับไปสู่ถิ่นมนุษย์อีก เมื่อสิ้นชีพทำลายขันธก็ได้อันไปบังเกิดในพรหมโลก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้แล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ก็ทูลรูปลักษณะที่ได้ดำรง

อยู่ในพระโศคาปัตติผล สมเด็จพระเทพพลจึงทรงประชุมชาตกว่า พระเจ้า
 กรุงพาราณสีในครั้งนั้น ได้อุบัติมาเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ พระนางมทุ-
 ลักขณาราชเทวี ได้อุบัติมาเป็นนางอุบลวัฒนาเถรี ส่วนดาบสนั้น คือ เรา
 ตถาคตแล จมมหลักขณาชาตกแต่เพียงเท่านั้น ในชาตกนั้นให้เห็นอำนาจ
 แห่งความรักว่า มีกำลังอาจหักหาญซึ่งฉานสมบัติได้ นับประสาอะไรกับ
 จิตใจของคณธรรมคา โดยเหตุนั้นจึงจำเป็นที่คนทั้งหลายจะต้องระมัดระวัง
 คา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของตนไม่ให้หลงคิดกังวลอยู่ด้วยกามารมณ์จนเกิน
 ไป การระวังกนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้เป็นชั้น ๆ ไป
 ชั้นที่ ๑ ทรงสั่งสอนว่า ไม่ให้มองดูอารมณ์อันเป็นที่รักใคร่ ชั้นที่ ๒
 ทรงสั่งสอนว่า เมื่อจำเป็นต้องเห็นต้องดู ก็อย่าให้เจรจาปราศรัย ชั้นที่ ๓
 ทรงสั่งสอนว่า เมื่อมีกิจธุระจำเป็นที่จะต้องเจรจาปราศรัย ก็ให้มีสติคอย
 กำกับใจ อย่าให้ความรักครอบงำได้ อันนี้เป็นโอวาทสำหรับพระภิกษุ
 สามเณร ส่วนสำหรับบรมสตรียาวบ้านนั้น ไม่มีปรากฏเป็นบรรทัดฐาน
 แต่เมื่อวิจารณ์ดีเห็นว่า พระพุทธโอวาทข้อนี้ใช้ได้ทั่วไปสำหรับบรมสตรี
 ทั้งหลาย เมื่อผู้ใดปฏิบัติได้ตามพระพุทธโอวาททั้ง ๓ ข้อนี้ ผู้นั้นจะไม่
 เสียดสิริราศี เพราะอำนาจความรัก จักมีความสุขความเจริญถูกต้องตาม
 ประเพณีคัลโลก ในฐานะที่ต้องมีสามีภรรยาเป็นหลักฐาน โดยเหตุนั้น ขอ
 ท่านทั้งหลายผู้ได้สดับ จงจับใจความพระพุทธโอวาท ๓ ข้อนี้ไว้ให้ได้ แล้ว
 นำไปปฏิบัติด้วยตนเอง และสั่งสอนลูกหลานเหลนต่อไปเถิด ก็จักเกิด
 ความสุขสวัสดิคามฐานะของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๑ มีนามว่า อัจฉกชาตก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงยก
 ขึ้นแสดงในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภสตรียาวชนบทคนหนึ่ง
 ให้เป็นต้นเหตุ มีเรื่องปรากฏว่า ในครั้งนั้น ชนชาวประเทศโกศล ๓ คน
 ไปทำนาอยู่ต่างแห่งหนึ่ง พวกโจรที่อยู่ในดงพากันออกมาปล้นชาวบ้าน
 แล้วหนีไป พวกเจ้าพนักงานพากันไปเที่ยวสืบจับโจรเหล่านั้น เมื่อไม่
 พบพวกโจรก็พากันกลับมา ได้เห็นคนทั้ง ๓ อยู่ในที่นั้นก็เข้าใจว่าเป็นพวก
 โจร จึงจับตัวไปถวายพระเจ้าโกศล มีหญิงคนหนึ่งมาร้องขอเครื่องปกปิด

ร่างกายริมพระราชวังว่า ขอพระเจ้าอภัยห้วงโปรดพระราชทานเครื่องปกปิด
 ร่างกายแก่เกล้ากระหม่อมฉันด้วยเถิด เมื่อพระเจ้าโกศลได้ทรงสดับ ก็รับ
 สั่งราชบุรุษว่า จงนำเครื่องนุ่งห่มไปให้แก่หญิงนั้น ราชบุรุษก็นำผ้าสาฎก
 ไปให้ หญิงคนนั้นบอกว่า นี่ไม่ใช่เครื่องปกปิดร่างกาย เป็นเครื่องนุ่งห่ม
 ต่างหาก เครื่องปกปิดร่างกายที่ข้าพเจ้าทูลขอนั้น ข้าพเจ้าหมายถึงสาม
 เพราะธรรมดาว่า สามได้ชื่อว่า เป็นเครื่องปกปิดร่างกายของสตรีทั้งหลาย
 พวกราชบุรุษก็นำเนื้อความนั้นเข้าไปกราบทูลให้ทรงทราบ จึงตรัสสั่งให้หญิง
 นั้นเข้ามา แล้วตรัสถามว่า เจ้าว่าอย่างนั้นจริงหรือ หญิงนั้นทูลว่า จริง
 แล้วกราบทูลความคิดของตนให้ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าข้า ธรรมดาสาม
 ย่อมเป็นเหมือนเครื่องปกปิดของสตรีทั้งหลาย สตรีที่ไม่มีสาม ถึงแม้ว่า
 จะนุ่งผ้าสักพันผืน ก็เป็นเหมือนเปลือยกายฉะนั้น เมื่อท้าวเธอได้ทรง
 สดับ ก็ทรงเลื่อมใสพอพระราชหฤทัย จึงตรัสถามว่า ชายนักโทษทั้ง ๓
 คนนั้นเป็นอะไรกับเจ้า กราบทูลว่า ชายทั้ง ๓ คนนั้น คนหนึ่งเป็นสามของ
 กระหม่อมฉัน อีกคนหนึ่งเป็นพี่ชาย อีกคนหนึ่งเป็นบุตร จึงตรัสถามว่า
 เจ้าต้องการคนไหน เราจะยกให้เจ้าสมประสงค์ กราบทูลว่า เมื่อกระหม่อมฉัน
 ยังมีชีวิตอยู่ ก็จักหาสามและบุตรได้ แต่พี่ชายนั้นกระหม่อมฉันจะหา
 อีกไม่ได้แล้ว ขอพระองค์จงพระราชทานพี่ชายให้กระหม่อมฉันเถิด พระเจ้า
 โกศลทรงโปรดปรานในถ้อยคำของหญิงนั้น จึงมีพระราชโองการรับสั่ง
 ให้ปล่อยไปทั้ง ๓ คน

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันถึงเรื่องนี้ ในธรรมสภา
 สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสมัยล่วงแล้วมา ครั้นรัชกาลพระเจ้า
 พรหมทัต ผ่านสมบัติในกรุงพาราณสี ก็มีเรื่องเช่นนั้นเหมือนกัน แต่วิถีแปลก
 ออกไปว่า เมื่อพระเจ้าพาราณสีตรัสถามหญิงนั้นว่า จะต้องการคนไหน หญิง
 นั้นกราบทูลถามว่า พระองค์จะไม่พระราชทานแก่กระหม่อมฉันหมดทั้ง ๓ คน
 หรือ เมื่อตรัสตอบว่า อย่างนั้น หญิงนั้นจึงกราบทูลขอพี่ชายต่อไป โดย

นัยเหตุผลดังที่แสดงมาแล้วข้างต้น แล้วจึงกราบทูลเป็นนิพนธ์กาว่า

อุจฺจนฺตเก เทว เม ปุตฺโต ปเท ชาวนฺติยา ปติ

ตณฺจ เทสํ น ปสฺสามิ ยโต โสทรียมานเย

แปลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ชรรณดาบุตรนั้น กระหม่อมฉันหาได้โดยง่าย
เหมือนกับผักที่อยู่ในพริก ถึงสามเล่มก็เหมือนกัน เพียงแต่กระหม่อมฉัน
เดินไปตามหนทางก็อาจหาได้ง่าย แต่ผู้ที่เกิดร่วมอุทรแห่งมารดาเดียวกัน
ซึ่งมีฐานะเป็นพี่ กระหม่อมฉันไม่อาจหาได้ในที่ใดเลย ดังนี้

เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับถ้อยคำดังนี้ ก็ทรงมีพระราชหฤทัย
เต็มไปด้วยความเห็นดี จึงทรงพระราชทานอภัยโทษ โปรดให้ปล่อยคน
ทั้ง ๓ นั้น ให้พ้นโทษทางราชอาณาจักร

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า คนทั้ง ๔ ในอดีตกาลนั้น ได้มาเกิดเป็นคนทั้ง ๔ ในกรุง
สาวัตถินิ ส่วนพระเจ้าพาราณสี ได้มาบังเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบ
อุจฺจนฺตชาดกแต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกที่ ๔ เรียกว่าสาเกตชาดก สาเกตชาดกนี้ สมเด็จพระชินศรี
ทรงยกขึ้นแสดงเมื่อประทับอยู่ที่อุฏฺชนวัน เมืองสาเกต เพราะทรงปรารภ
พราหมณ์คนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

มีเรื่องปรากฏว่า ในเวลาที่สมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมด้วยพระ
ภิกษุสงฆ์จะเสด็จคมนาคมการไปยังเมืองสาเกต เพื่อทรงบิณฑบาตไปตามลำดับ
โคจรคาม ขณะนั้น มีพราหมณ์ชราชาวเมืองสาเกตคนหนึ่งออกมาจากเมือง
ไปพบสมเด็จพระบรมศาสดาในระหว่างประตูเมือง จึงหมอบลงแทบพระบาท
ทูลทูลสมเด็จพระบรมครูเจ้า จันทข้อพระบาทไว้แล้วกราบทูลว่า ดูก่อน
พ่อเจ้าเจริญ ชรรณดาบุตรบิดาข้าแล้ว บุตรทั้งหลายต้องปฏิบัติเลียงค
มิใช่หรือ เหตุใดนพ่องจึงหายตัวไปตลอดกาลนานถึงเพียงนี้ บิดาเพิ่งได้เห็น
พ่อกับมาในวันนี้ ขอพ่อกไปเยี่ยมเยือนมารดาของพ่อเถิด กราบทูลดังนี้แล้ว
ก็เชิญสมเด็จพระบรมศาสดาไปสู่เรือนของตนพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์

ฝ่ายนางพราหมณี เมื่อได้เห็นสมเด็จพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า

ก็กราบทูลว่า บุตรของเรามาแล้ว แล้วหมอบลงแทบพระบาททั้งสองของ
พระศาสดาทูลรำพันว่า พ่อหายไปในหนตลอดกาลนาน ชรรณดาบิดามารดา
ที่ชราแล้ว บุตรจะต้องปฏิบัติเลี้ยงดูมิใช่หรือ ครั้นกราบทูลอย่างนั้นแล้ว
จึงเรียกบุตรธิดาทั้งหลายให้ไปถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วถวาย
ทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน

เมื่อเสร็จกตกิจแล้ว สมเด็จพระประทีปแก้วบรมศาสดาจึงโปรด
ประทานเทศนาขราสูตรแก่ ๒ สามัภรรยา ครั้นจบเทศนาลง ๒ สามัภรรยา
ก็ดำรงอยู่ในอนาคามิผล แล้วสมเด็จพระทศพลและพระภิกษุสงฆ์ก็เสด็จ
ไปประทับอยู่ที่อุยฺยชนวันวิหาร

ภิกษุทั้งหลายจึงสาธนากันในธรรมสภาว่า เหตุไฉนพราหมณ์ ๒ สามั
ภรรยาซึ่งร่ำว่า สมเด็จพระเจ้าสุทโธทรมหาราชเป็นพระพุทธบิดา พระ
นางสิริมหามายาเป็นพระพุทธรมารดาอยู่โดยเต็มใจ แล้วยังมาอ้างตนว่าเป็น
บิดามารดาแห่งพระพุทธองค์ ฝ่ายพระพุทธองค์ก็ทรงรับสมอ้างว่าเป็นบุตร
ของพราหมณ์ ๒ สามัภรรยา ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไรหนอ เมื่อคิดไปก็น่า
อัศจรรย์นัก จักมีเหตุผลเป็นประการใด เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้
ทรงสดับ จึงเสด็จไปสู่ธรรมสภา ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่
๒ สามัภรรยาเรียกเรตถาคดว่าเป็นบุตรนั้น ข้อนั้นเป็นจริงตามเหตุการณฺ์ ครั้น
ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วมา พราหมณ์ผู้หนึ่งได้เป็น
บิดาของตถาคตถึง ๕๐๐ ชาตฺ์ ได้เป็นอาวก ๕๐๐ ชาตฺ์ ได้เป็นลูก ๕๐๐ ชาตฺ์
โดยติด ๆ กัน โดยไม่มีชาติอันคั่น ส่วนนางพราหมณ์ก็ได้เป็นมารดาของเรา
ตถาคตถึง ๕๐๐ ชาตฺ์ ได้เป็นน้ำและเป็นนํ้าก็อย่างละ ๕๐๐ ชาตฺ์ เหมือนกัน
เมื่อตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า

ขสฺมิ มโน นวิสตี

จิตฺตญฺจาปี ปสํหิตี

อทิฏฺฐปฺพพฺเพ โปเส

กมฺมํ ทสฺมึปี วิสฺสเส

แปลว่า ใจฝังอยู่ในบุคคลใด เกื้อมโสถอบบุคคลใด ก็ย่อมคุ้นเคยในบุคคลนั้น
ถึงไม่เคยพบเห็นกันมาแต่เมื่อก่อนก็ตาม ดังนี้

ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พราหมณ์และนางพราหมณ์
ในอดีตกาลนั้น ก็ได้มาเกิดเป็นพราหมณ์สองสามีภรรยาในปัจจุบันกาลนี้

ส่วนบุตรและหลานของพราหมณ์ทั้งสองนั้น คือเรตถาคตน้อง จบ
สาเกตชาดกแต่ก่อน ในชาดกนี้ได้อธิบายว่า คนที่ไม่เคยพบเห็นกันมา
แต่กาลก่อน แต่พอได้พบเห็นกันเข้าก็เกิดรักใคร่ชอบพอกันทันที เบื้องต้น
เพราะความรักใคร่ชอบพอกันเคยกันมาแต่ปางก่อนเป็นต้นเหตุ ดังนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าวิสวันตชาดก วิสวันตชาดกนี้มีเนื้อความว่า
เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภซึ่ง
พระธรรมเสนาบดีให้เป็นเหตุให้ จึงทรงแสดงชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย

กล่าวคือ เมื่อพระสารีบุตรเถรเจ้ามีความประสงค์จะฉนัชนมที่
ด้วยแบริ่ง ย่อมว่าหนึ่งคนทั้งหลายจึงทำขนมไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ มี
พระสารีบุตรเป็นประธาน เมื่อเสร็จการฉนัแล้ว คนทั้งหลายจึงขอให้พระ
สารีบุตรเถรเจ้ารับขนมที่เหลือไว้ให้ภิกษุอื่นซึ่งยังไม่กลับจากบิณฑบาต

ในขณะนั้น ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งซึ่งเป็นศิษย์ของพระสารีบุตรเถรเจ้า
ยังเข้าไปบิณฑบาตในบ้าน คนทั้งหลายจึงเอาขนมที่เป็นส่วนของภิกษุหนุ่มนั้น
ไปถวายพระสารีบุตร พระสารีบุตรจึงบอกว่า ภิกษุหนุ่มรูปนั้นยังไม่กลับมา
คนทั้งหลายจึงถวายขนมนั้นแก่พระสารีบุตร พระสารีบุตรรับขนมนั้นมาฉนั
พอฉนัเสร็จ ภิกษุหนุ่มรูปนั้นก็มาถึง พระสารีบุตรเถรเจ้าจึงบอกว่า ขนมที่
เขาถวายไว้เพื่อเธอ เราฉนัเสียหมดแล้ว ภิกษุหนุ่มรูปนั้นจึงกล่าวว่า ข้าแต่
ท่านผู้เจริญ ธรรมดาขนมที่มรสหวานอร่อย ใครเล่าจะไม่เป็นที่พึงพอใจ
เมื่อภิกษุหนุ่มนั้นกล่าวดังนี้แล้ว พระสารีบุตรเถรเจ้าก็เกิดความสลดใจ
จึงตั้งใจไว้ว่า ต่อไปเราจะไม่ฉนัขนมที่ทำด้วยแบริ่งอีก แล้วท่านก็ปฏิบัติได้
โดยความตั้งใจ

เมื่อเรื่องที่พระสารีบุตรเถรเจ้าไม่ฉนัขนมแบริ่งนั้น ปราภฏแก่หมู่ภิกษุ
สงฆ์ ภิกษุสงฆ์จึงสนทนากันในธรรมสภา สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรง
สดับ จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรนถจะเสียชีวิตก็ไม่ถือ
เอาสิ่งของตนละแล้ว อันนี้เป็นนิสัยของสารีบุตร ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึง

ทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ดุก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครั้นพระเจ้าพรหมทัต
เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่งถูกอสริพิกัด
พวกญาติจึงนำไปหาแพทย์คนหนึ่ง แพทย์จึงถามว่า งามเป็นอย่างไร เมื่อ
คนทั้งหลายบอกลักษณะอยู่แล้ว แพทย์จึงบอกว่า เราจะใส่ยาถอนพิษให้
แล้วเราจะเรียกภูตวันนั้นมาให้ดูดพิษออกจากแผล คนทั้งหลายจึงกล่าวว่า
ขอท่านจงกระทำตามประสงค์เถิด แพทย์จึงรำมนต์เรียกภูตวันนั้นมาถามว่า
ท่านกัดขาของคนหรือ งามก็แสดงอาการเหมือนจะตอบว่า ข้าพเจ้ากัด แพทย์
จึงบอกว่า ถ้าอย่างนั้นท่านจงดูดพิษออกจากแผลโดยเร็ว งามตอบว่า พิษที่
ข้าพเจ้าได้คายออกไปแล้ว ข้าพเจ้าไม่เคยดูดกลับคืนมาเลย ข้าพเจ้าจะไม่
ยอมดูดพิษกลับคืนมาเป็นอันขาด แพทย์จึงให้คนก่อไฟขึ้นแล้วบังคับว่า
ถ้าท่านไม่ดูดพิษออก ท่านจงเข้าไปสู่กองเพลิงเถิด งามได้ฟังดังนั้นจึงตอบว่า
ข้าพเจ้ายินดีจะเข้าสู่กองเพลิง ไม่ยินดีที่จะดูดพิษกลับคืนมาอีก ครั้นกล่าว
ดังนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

อิรตุ ตัม วิสํ วนตัม

ขมห์ ชีวิตการณ

วนตัม ปจฺจาวมิสุสสามิ

มตัม เม ชีวิตา วรํ

แปลว่า พิษที่คายออกไปแล้วนั้น เป็นของน่าเกลียด ข้าพเจ้าดูดพิษนั้น
กลับคืนมาเพราะเห็นแก่ชีวิตใด ชีวิตนั้นย่อมเป็นของไม่ประเสริฐ ความ
ตายของข้าพเจ้าที่ยอมเข้าไปในกองเพลิงยังประเสริฐกว่า ดังนั้น ครั้นกล่าว
ดังนั้นแล้ว ก็เลียบไปเพื่อจะเข้าสู่กองเพลิง ขณะนั้นแพทย์จึงห้ามไว้ แล้ว
แพทย์นั้นก็รักษาภรรยานั้นให้หายด้วยอำนาจยาและมนต์ จึงให้โอวาทแก่
งามว่า จงเต็มเต้นไป ท่านอย่าได้ขบกัดผู้ใดอีกเป็นอันขาด แล้วก็ปล่อย
ให้งามนั้นปลาตนาการหนีไป

ครั้นองค์สมเด็จพระศาสดาจารย์ทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงแล้ว จึง
ตรัสซ้ำอีกว่า ดุก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรจนถึงตัวจะตายก็ไม่ยอมเอาสิ่ง
ที่ตนสละแล้วกลับคืนมา แล้วทรงประชุมชาดกว่า งามในครั้งนั้นได้มาเกิด
เป็นสารีบุตร ส่วนแพทย์ได้มาเกิดเป็นเวรตถาคตน้องเอง จบวิสวันตชาดกแต่

เพียงเท่านั้น ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีใจหนักแน่นมั่นคง เมื่อตั้งใจ
 เลิกละสิ่งใดแล้ว ย่อมไม่กลับไปประพฤติสิ่งนั้นอีก ถึงตัวจะตายก็ไม่เสียคาบ
 จีวติ เป็นแบบอย่างอันดีของคนทั้งหลายทั่วไป แต่ขอท่านทั้งหลายผู้ได้
 สดับฟังจงเข้าใจว่า สิ่งทีเเลาะซึ่งไม่ควรกลับไปประพฤติอีกนั้น ได้แก่สิ่ง
 ที่มีโทษในปัจจุบันหรืออนาคต หรือมีโทษทั้งในปัจจุบันและอนาคตทั้งสอง
 ประการ ไม่ใช่หมายถึงสิ่งที่มีประโยชน์ ถ้าเป็นสิ่งที่มีความดีประโยชน์ ถึง
 คังใจเลิกละแล้ว ก็ควรกลับไปประพฤติอีก อันนี้เป็นหลักแห่งการปฏิบัติใน
 พระพุทธศาสนา คือบประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่า กุททาลกชาดก กุททาลกชาดกนี้เมื่อสมเด็จพระ
 พระชินศรีศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า
 จิตตหัตตะให้เป็นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย

มีเรื่องมาว่า ภิกษุผู้มีชื่อว่าจิตตหัตตะองค์นั้น เป็นบุตรแห่งชาว
 กรุงสาวัตถี อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อภิกษุนั้นยังเป็นฆราวาส เวลาเลิกจากไถนา
 ได้แวะเข้าไปในวิหาร อาศัยรับประทานซึ่งอาหารอันเหลือจากพระ แล้ว
 จึงคิดว่า เราทำงานเหน็ดเหนื่อยทั้งกลางวันและกลางคืน เรายังไม่ได้
 รับประทานอาหารอันมีรสโอชาเห็นปานนี้ เราควรจะบวชเสียดีกว่า ครั้น
 คิดตกลงอย่างนั้นแล้ว ก็ไปขอบวชเป็นภิกษุ ครั้นเมื่อบวชแล้ว ก็ได้เล่า
 เรียนพระกรรมฐาน จิตสันดานก็ตกไปในอำนาจกิเลส พอล่วงไปได้ถึง
 เคือนเศษ ก็สึกออกไปด้วยความรำคาญ อยู่มาไม่นานก็กลับมาบวชอีก แต่
 บวช ๆ สึก ๆ อยู่อย่างนั้นถึง ๘ ครั้ง ในเวลาบวชครั้งที่ ๘ ได้ศึกษาเล่าเรียน
 พระอภิธรรมจนจบทั้ง ๘ พระคัมภีร์ ทั้งได้เจริญวิปัสสนาให้แตกแล้ว จนได้
 สำเร็จพระอรหัต

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายที่เป็นสหายนัดกล่าวเขาเขี้ยวว่า ดูก่อน
 ท่านจิตตหัตตะ กิเลสไม่เจริญขึ้นแก่ท่านเหมือนแต่ก่อนหรือ ท่านตอบว่า
 คังแต่ไปเราไม่ควรเป็นคฤหัสถ์อีกแล้ว ในเวลาประชุมกันในธรรมสภา
 ภิกษุทั้งหลายจึงสนทนากันว่า พระจิตตหัตตะได้สำเร็จเป็นพระหัตต์แล้ว
 ผู้ที่มีอุปนิสัยพระอรหัตต์เช่นนั้น เหตุไรจึงบวช ๆ สึก ๆ อยู่ถึง ๘ ครั้ง

ขณะนั้น ก็พอดีสมเด็จพระบรมศาสดาสด็จมาถึง เมื่อทรงทราบเรื่องที่
ภิกษุทั้งหลายสนทนากันแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชรรณา
จิตใจปลุกขึ้นเป็นของห้ำได้ยาก ครันตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า

ทุนนิกุคหสฺส ลหุโน ยตถ กามนีปาคีโน

จิตตสฺส ทมโก สาธ จิตฺตํ หนตฺตํ สุขาวหํ

แปลว่า การฝึกหัดจิตที่เป็นของข่มขี้ได้ยาก เป็นของกลับกลอกรวดเร็ว
เป็นของตกไปตามความใคร่ ได้ เป็นการดี เพราะจิตเหวี่ยงคลุกคลีหัดดีแล้ว
ข่มนำมาซึ่งความสุข ดังนี้ ครันตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วมา บัณฑิตทั้งหลายได้เวียนบวชเวียนสึกถึง
๖ ครั้ง เพราะอาศัยขอบเล่มเดียว ในเวลาบวชครั้งที่ ๗ จึงข่มความโลภได้
แล้วทำมานสมาบัติให้บังเกิด ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ใน
กรุงพาราณสี มีบุตรของบุคคลผู้ปลูกผักขายคนหนึ่ง ชื่อว่ากุกกาทลภันฑิต
เพราะมีจอมเป็นนิมิตเครื่องหมาย กล่าวคือ กุกกาทลภันฑิตนั้นได้ถากพื้น
พรวนดินด้วยจอบ แล้วปลูกผักพืชพันธุ์ต่าง ๆ ในฤดูฝน อาศัยเลี้ยงชีพ
ด้วยการปลูกผักและพืชพันธุ์เป็นอาจณ

อยู่มาวันหนึ่ง จึงเห็นว่าการอยู่เป็นฆราวาสไม่ประเสริฐ แล้วก็เอา
จอบข่อนเสียบ หนีออกไปบวชเป็นฤๅษี เวลานั้นถึงจอบนั้นขึ้นมา ก็เกิด
ความโลภในการปลูกผักและพืชพันธุ์ จึงสึกออกไปจากฤๅษี ไปทำกิจการ
นั้นอีก แต่ได้เวียนบวชเวียนสึกอยู่อย่างน้อยถึง ๖ ครั้ง ในครั้งที่ ๗ เวลาบวช
แล้ว จึงคิดขึ้นมาได้ว่า เป็นเพราะจอบเล่มนี้เอง เราจึงเวียนบวชเวียนสึก
เสมอมา ถ้าจอบเล่มนี้ยังอยู่ตราบใด เราก็จะต้องเวียนบวชเวียนสึกอยู่
ตราบนั่น ครันคิดแล้ว จึงเอาจอบไปขว้างลงในแม่น้ำคงคา แล้วปลั่ง
วจาขึ้น ๓ ครั้งว่า เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว ดังนี้

ขณะนั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีได้เสด็จกลับจากปราบข้าศึกมาถึงแม่น้ำ
นั้น ครันได้สดับเสียงแห่งกุกกาทลภันฑิตนั้น ก็ทรงพระพิโรธว่า ใคร
บังอาจมาปลั่งวจาว่า เราชนะแล้ว ๆ ดังนี้ จึงโปรดให้หาตัวเข้าเฝ้าทันที

มีพระราชโองการตรัสถามว่า คุณก่อนนิมิต เราเป็นผู้ชนะสงครามมาใน
 เคียงตัวเอง ส่วนเรอชนะใครเล่า จึงได้เปล่งวาจาเช่นนั้น กุททาลกบัณฑิต
 กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ผู้ที่ชนะสงครามทั้งร้อยครั้งพันครั้งหรือแสน
 ครั้งก็ดี ยังไม่เรียกว่าชนะแท้ เพราะอาจจะกลับแพ้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง
 ก็ได้ ส่วนผู้ชนะกิเลสทั้งหลายนั้นแหละ เรียกว่าชนะแท้ ครั้นกราบทูล
 ดังนั้นแล้ว ก็แลดูในเมื่อนั้นเป็นอารมณ์ บัดเดี๋ยวใจก็ได้สำเร็จงานสมบัติ
 แล้วลอยขึ้นไปนั่งอยู่บนอากาศ กล่าวพจนารถคาถาว่า

น ตัม ชิตัม สารุ ชิตัม ยัม ชิตัม อวชิยบติ
 คัม โข ชิตัม สารุ ชิตัม ยัม ชิตัม นาวชิยบติ

แปลว่า ความชนะใดที่อาจกลับแพ้ได้ ความชนะนั้นไม่ดี ความชนะใด
 ที่ไม่อาจกลับแพ้ได้อีก ความชนะนั้นแลดี ดังนี้

พระเจ้าพาราณสี ได้ทรงสถาปนาธรรมเทศนาขึ้น ก็ทรงละกิเลสทั้งหลาย
 ได้ชั่วขณะ มีพระราชหฤทัยใคร่จะทรงบรรพชา จึงตรัสถามกุททาลกบัณฑิต
 ว่า บัดนี้ท่านจะไปในที่ไหน เมื่อกุททาลกบัณฑิตถวายพระพรว่า จะไปอยู่
 ในป่าหิมพานต์ จึงมีพระราชโองการว่า ข้าพเจ้าจักตามไปบวชเป็นฤๅษีด้วย
 ฝ่ายพลโยธาก็ตกลงตามเสด็จ พระเจ้าพาราณสีกับไพร่พลจึงออกบรรพชา
 อยู่ในป่าหิมพานต์ เมื่อทราบถึงชาวพระนคร ชาวพระนครก็พากันตามออก
 ไปบรรพชาทั้งสาม พากันสร้างบรรณศาลากว้างยาวได้ถึง ๑๒ โยชน์ สำหรับ
 เป็นที่อยู่เจริญสมณธรรม ขณะนั้น ทราบถึงท้าวสักกเทวราชในชั้นดาวดึงส์
 สวรรค์ พระองค์จึงทรงบัญชาให้พระวิสสุกรรมเทพบุตร ลงมานมิต
 บรรณศาลาถวายฤๅษีเหล่านั้น วิสสุกรรมเทพบุตรก็ได้กระทำตามเทวบัญชา

ในเวลานั้น มีกษัตริย์อีก ๑ พระนคร พาราชนริพารออกไปบวชอยู่
 ในสำนักกุททาลกบัณฑิต อยู่กันเต็มไปในอาศรมบรรณศาลาอันมีประมาณถึง
 ๓๐ โยชน์ โดยทางกว้างยาวเป็นกำหนด กุททาลกดาบสก็สั่งสอนบริวารให้
 เจริญกุศลทั้งหลายและพรหมวิหารทั้ง ๔ จนได้งานสมบัติไปเป็นอันมาก
 ก็มี ได้แต่เพียงคุณธรรมชั้นต่ำกว่างานสมบัติก็มี เมื่อตาบสเหล่านั้นสนชพ
 แล้ว ก็ขึ้นไปบังเกิดในเทวโลกบ้าง ขึ้นไปเกิดในพรหมโลกบ้าง

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องอดีตดั่งนี้แล้ว จึงตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อจิตชุ่มด้วยอำนาจกิเลส ก็เป็นการยากที่จะละได้
ความโลภทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว ยากที่บุคคลจะละได้โดยง่าย ครั้นตรัสดังนี้
แล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุทั้งหลายก็ได้
สำเร็จมรรคผลต่าง ๆ กัน ตามสมควรแก่บารมีของตน ๆ แล้วทรงประชุม
ชาดกยกมุกดกลั่นประกาศว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าพาราณสีใน
ครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ส่วนกุกกาทาลกบักเจ็ด คือ
เรวดถาคตนเอง จบกุกกาทาลกชาดกแต่เท่านั้น ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า ใจ
ของคนทั้งหลายย่อมเป็นของกลับกลอก ยากที่จะฝึกหัดให้คงที่ได้ แต่เมื่อ
ฝึกหัดได้แล้ว ก็มีประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไพศาล ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
จงพยายามฝึกหัดใจของตนให้แน่วแน่ไปในทางดี เหมือนอย่างเรื่องที่มี
มาในชาดกนี้เกิด

รับประทานแสดงมาในชาดกที่ ๖ จนถึงชาดกที่ ๑๐ อันมีในอดีตวรรค
ซึ่งเป็นวรรคที่ ๑ แห่งคัมภีร์เอกนิบาต ก็จบลงแต่เพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๕

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาตกที่ ๑-๕ อันมีในวรรคที่ ๑

โฆ ปุพฺเพ กรณิยานิ ปจฺฉา โส กาคุมิจฺฉติ
 วรรณกฺขจํ ภณฺโฆ ส ปจฺฉา อนุตฺตปฺปติ
 อิทํ สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต กุณฺณพิกปฺปตฺตํ ติสฺสคฺคเณ อารพฺก
 กณฺเฐติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิตถารนัย ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๑๕ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึง ที่ ๕ อันมีในวรรคที่ ๔ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป โดยสมควร แก่เวลา

ก็แลในวรรคชาดกที่ ๑ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่ พระเชตวันาราม ทรงปรารภพระคิณิสสภิกขุผู้เป็นบุตรแห่งกุกกุณพี้ แล้วทรง แสดงซึ่งชาดกเรื่องน

มีเรื่องกล่าวมาว่า ในเวลาวันหนึ่ง บุตรแห่งชาวกรุงสาวัตถีซึ่งเป็น สหายกัน ๓๐ คน ได้ถือเอาดอกไม้ของหอมและผ้าผืนอ่อนสีสะไบเป็นต้น ออกไปสู่พระเชตวันารามเพื่อจะฟังพระธรรมเทศนา ได้พากันนั่งพักอยู่ใน นาคมาลากะและสาลมมาลกสถานเป็นต้น ในเพลานั้น

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปยังธรรมสภา กลุบุตรเหล่านี้ ก็พร้อมด้วยบริวารคมนาการไปสู่ธรรมสภา นั่งฟังธรรมเทศนาอยู่ใน สถานหอนัสมควรส่วนหนึ่ง

ในขณะนั้น กลุบุตรเหล่านั้นก็คิดกันว่า เราทั้งหลายได้รู้จักพระธรรม แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วเช่นนั้น ควรจะออกบรรพชา ในเวลาพระพุท ธองค์เสด็จออกจากธรรมสภา กลุบุตรเหล่านั้นก็ตามเสด็จไปทูลขอบรรพชา

สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้า ก็ประทานบรรพชาแก่ กลุบุตรเหล่านั้น เมื่อกลุบุตรเหล่านั้นได้บรรพชาแล้ว ต่อมาก็ได้อุปสมบท เป็นภิกษุ ได้อยู่ในสำนักอุปัชฌาย์อาจารย์ถึง ๕ พรรษา ศึกษาเล่าเรียนพระ ธรรมวินัยพอสมควรแล้ว จึงอำลาพระอุปัชฌาย์อาจารย์ไปเฝ้าสมเด็จพระบรม ศาสดาจารย์กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายกลัวภัยในวัฏสงสาร ขอ พระองค์จงโปรดบอกพระกรรมฐานแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยเถิด ครั้น นั้น สมเด็จพระพุทธองค์ ก็ทรงสอนพระกรรมฐานให้แก่ภิกษุเหล่านั้นตาม นิสัยของตนๆ แล้วภิกษุเหล่านั้นก็พากันถวายบังคมลากลับมาหาพระอุปัช ฌาย์อาจารย์ แล้วลาออกไปเจริญพระกรรมฐาน ในพวกภิกษุเหล่านั้น มี พระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นบุตรแห่งกุกกุณพี้คนหนึ่ง มีนามว่าพระคิณิสสภิกขุ เป็นผู้

เกียจคร้านมัวเมาอยู่แต่ในรสอาหาร เมื่อติดตามพระภิกษุเหล่านั้นไปถึงป่า
แห่งหนึ่งก็กลับคืนมาเสีย

ส่วนพระภิกษุเหล่านั้น ก็พากันไปจำพรรษาอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ใกล้
กับปัจฉิมคาม อันมีในประเทศโกศล ได้พร้อมกันเจริญพระกรรมฐานด้วย
ความไม่ประมาท ก็ได้สำเร็จพระอรหัตตผลด้วยกัน ครั้นออกพรรษาแล้ว
ก็พากันมาเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาฯ ได้ตรัสถามถึงการเจริญสมณธรรมของ
พระภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบ ก็ทรง
สรรเสริญด้วยประการต่าง ๆ ฝ่ายพระคัสสปิกษุเมื่อได้ฟังพระพุทธองค์ทรง
สรรเสริญพระภิกษุเหล่านั้น ตนก็อยากเจริญสมณธรรมบ้าง แล้วตั้งใจ
พากเพียรจนเกินไป ได้ขึ้นพึงกระดานกลับไป พอพลิกตัวก็ล้มลงกระดูกขา
หักแล้วร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง พระภิกษุเหล่านั้นได้ช่วยกันพยายามเป็น
โกลาหล เมื่อทราบถึงสมเด็จพระทศพล พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย พระคัสสปิกษุนี้พากเพียรจนเกินไป ในเวลาอันไม่สมควร จึงเป็น
อันตรายแก่ร่างกาย แต่จะเป็นเฉพาะแต่ในปัจฉิมคามนี้เท่านั้น ถึงใน
อดีตกาลก็เหมือนกัน ตรัสดังนี้แล้วก็ทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตสมัยมีทศปาโมกขอาจารย์อยู่คนหนึ่ง เป็นอาจารย์สั่งสอน
ศิลปศาสตร์แก่ศิษย์บริวาร ๕๐๐ คน ซึ่งล้วนแต่เป็นหนุ่มน้อย อยู่ในเมือง
คักกสิลา อยู่มาวันหนึ่ง พวกมาณพที่เป็นศิษย์ได้พากันออกไปเพื่อหาพน
มาณพคนหนึ่งซึ่งเป็นคนเกียจคร้าน ได้หนีออกไปผูกเปลนอนอยู่ที่ต้นกุ่ม
ต้นหนึ่ง ด้วยคิดว่านอนต้นขนแล้วจะหาพน เวลาต้นขนก็เห็นพวกเพื่อน
ได้พนพนแล้ว ตนก็ลุกขึ้นเพื่อจะหาพน ได้คิดว่าหักกิ่งต้นกุ่มกิ่งหนึ่งโดย
กำลังแรง กิ่งต้นกุ่มนั้นก็หักตกตาวางหนึ่งลงมาเพนั้น พวกเพื่อนก็ช่วยกัน
พากลับบ้าน เมื่อทราบถึงอาจารย์ ๆ ก็คิดเตียนมาณพนด้วยถ้อยคำต่าง ๆ
แล้วกล่าวเป็นสุภาษิตด้วยถ้อยคำที่ขกขั่นไว้เป็นเบืองต้น แห่งเทศนานั้นแล้ว
แปลในถ้อยคำแห่งอาจารย์นั้นว่า ผู้ใดประสงค์จะทำสิ่งที่ควรทำก่อนใน
ภายหลัง ผู้นั้นย่อมเดือดร้อนในภายหลัง เหมือนกับมาณพที่หักกิ่งไม้กุ่ม
ฉะนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงเทศนาเรื่องอดีตกาลจบลงดังนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า มาณพยูเกยจกร้านซึ่งถูกกึ่งกุ่มกระหนบลูกตาบอดใน ครั้นนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุชาวกัถโฆบัตถิ มาณพทเป็นบรืวารของทิสปาโมกข์ อาจารย์นั้น ได้มาเกิดเป็นบรืวารแห่งเรตถาคคโฆบัตถิ ส่วนทิสปาโมกข์ อาจารย์ ได้มาเกิดเป็นเรตถาคคตนแล จมวรรตชาดกแต่เท่านั้น ในชาดกนั้น ช้ให้เห็นเด่นชัดว่า คนขเกยจกง่ายยอมได้ทุกข์เสมอไป ขอท่านทั้งหลาย ผู้ได้สัคคัจฉบใจความแห่งชาดกนี้ไว้เถิดว่า ช้ชื่อว่าความเพียรแล้วยอม เป็นของประเสริฐสูงสุดสมควรที่หม่อมมนุษย์จะจดจำไว้เป็นแบบฉบับ สำหรับ ผกกาย วาจา เพื่อไม่ให้เป็นคนเกยจกร้าน ให้มีความหมั่นในกิจการ หังปวง เพื่อล่วงเสียบซึ่งทุกข์ทั้งในปัจจุบันชาติน และอนาคตภพภาคหน้า ค้วยประการฉะนี้

ในสัลวันนาชาดกที่ ๒ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ ที่พระเชควนาราม ทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นเหตุ แล้วทรงแสดงชาดก เรืองนี้ให้เป็นผล

มีเรื่องปรากฏว่า ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันในธรรมสภา ถึงเรื่องทพระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้จักพระคุณแห่งพระพุทธองค์ พระ พุทธองค์ได้ทรงสัคคิจึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตจะเป็นคนอกตัญญูแก่เรตถาคคแต่ในชาตินี้ก็หาไม่ ถึงในชาติปางก่อนก็เหมือนกัน แล้วพระองค์ทรงแสดงเรื่องอดีตว่า

ในอดีตกาล ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัต้อยู่ในกรุงพาราณสี มี พราหมณ์คนหนึ่งได้เดินลงทางไปในป่าทึบวรวงให้อยู่แต่คนเดียว ครั้นนั้น มีพญาช้างเผือกคอยเชือกหนึ่ง ซึ่งมีช้างแปดหมื่นเป็นบรืวารได้ไปพบนายพราหมณ์นั้น พญาช้างเผือกนั้นเป็นช้างทริภักศได้หนีออกจากบรืวารไปเที่ยว สงบกายอยู่แต่ตัวเดียว เมื่อเห็นนายพราหมณ์เดินลงป่าอยู่เช่นนั้น ก็มีความ กรุณาสงสาร จึงให้นายพราหมณ์ขึ้นหลังของตนเพื่อจะนำไปส่งให้ถึงหนทาง คนเดินไปมา นายพราหมณ์จึงทำเครื่องหมายหนทางไว้เพื่อจะกลับมาโดย สะดวก เมื่อไปถึงบ้านเมืองแล้ว ได้พบงาช้างที่เขาวางขายอยู่ในร้านตลาด

จึงตกลงราคากับพวกพ่อค้า แล้วจัดหาเสบียงอาหารออกไปสู่ป่าหิมพานต์ จนกระทั่งถึงสำนักพญาช้างเผือกนั้น แล้วขอตัดเองา พญาช้างเผือก นั้นก็อนุญาตให้ตามปรารถนา นายพรานก็ตัดเองากลับไปขาย เมื่อใช้ ทรัพย์หมดแล้วก็เวียนไปขออีก แต่เวียนไปตัดเองาอยู่เช่นนั้นถึง ๗ วัน ในวันที่ ๗ นั้น นายพรานคนนั้นได้ผ่าศรยะเลื่อยเองาจนกระทั่งโคนแล้ว นำไป พอเดินไปล้มตาพญาช้างนั้น แผ่นดินก็แยกออกเป็นช่อง สิบเอา นายพรานนั้นไปสู่เว็จิมหานรก ด้วยโทษที่ตนอกตัญญูไม่รู้จักคุณแห่งท่าน ผู้มุกุณ

ในครั้งนั้น เมื่อพฤกษเทพบิดาตนหนึ่งได้แลเห็นเหตุการณ์ดังนั้น จึง กล่าวติเตียนนายพรานนั้นว่า

อกตญญุสสุ โปสสุส นิจจิ วิวรทสุสิโน

สพฺพญเจ ปจฺวี ทชฺชา เณว นํ อภิราชเช

แปลว่า ถึงบุคคลจะยกสมบัติในแผ่นดินทั้งสิ้น ให้แก่คนอกตัญญู ที่คอยหาช่องประทุษร้ายตนอยู่เป็นนิจ ก็ไม่อาจทำให้คนอกตัญญู มีจิตคิด ยินดีได้เลย ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงทรง ประชุมชาดกว่า พรานป่าในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นเทวทัตในบัดนี้ พฤกษ- เทวตาได้เกิดมาเป็นพระสารีบุตร พญาช้างผู้มีนามว่าสัลวันนาคราช ได้มาเกิด เป็นเร เตภาคตนแล จบสัลวันนาคชาดกแต่เพียงเท่านั้น ในชาดกนั้นแสดง ให้เห็นว่า ผู้มีนิสัยอกตัญญู ถึงแม้จะทำอุปการคุณสักเท่าใด ก็ย่อม ไม่รู้จักบุญคุณที่เขากระทำแก่ตน มีแต่คอยจะประทุษร้ายผู้มีบุญคุณแก่ ตนเสมอ ไม่ควรที่คนทั้งหลายจะทำคุณแก่คนอกตัญญูเป็นอันขาด เพราะจะ กลับให้โทษแก่ตนในภายหลัง ด้วยประการฉะนี้แล

ในสังฆกิจรชาดกที่ ๓ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่ พระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภการที่พระเทวทัตได้พากเพียรทำลายพระ ชนมชีพของพระองค์ให้เป็นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกนั้นให้เป็นผล

กล่าวคือ ในวันหนึ่งเมื่อภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในธรรมสภา

ว่า พระเวทได้เป็นผู้พยายามเพื่อจะทำลายพระชนมชีพของพระพทองค์
แต่ก็ไม่สำเร็จดังประสงค์ เมื่อสมเด็จพระพทองค์ได้ทรงสดับ จึงเสด็จ
ไปสู่ธรรมสถานแล้วตรัสว่า คุณอนภิกขุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้วแต่
ปางก่อน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงยกอุทาหรณ์ในอดีตกาลมาแสดงว่า

คุณอนภิกขุทั้งหลาย ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมมติอยู่
ในกรุงพาราณสี มีพระราชกุมารพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าทูลภูกุมาร มี
กิริยาอาการร้ายกาจ เปรียบด้วยพิษชาคิงพิษซึ่งถูกประหาร เมื่อไม่ได้คำว่า
หรือเชยชมคำใดแล้วเป็นอันไม่ตรัสเจรจากับใคร พระราชกุมารนั้นไม่เป็นที่
พอใจรักใคร่แก่คนทั้งหลาย เปรียบเหมือนกับปิศาจที่มาคอยกินเนื้อมนุษย์
ฉะนั้น อยู่มาวันหนึ่ง พระราชกุมารพร้อมด้วยบริวารได้เสด็จไปสู่ฝั่งแม่น้ำ
เพื่อจะลงเล่นน้ำในนทีธาร

ในขณะนั้น เมฆอันใหญ่ก็ตั้งบนมามืดหมดทั่วทุกทิศ พระราช-
กุมารจึงมีประกาศสั่งพวกมหาเดเล็ก ให้พาพระองค์ว่ายไปในกลางแม่น้ำ
พวกมหาเดเล็กได้ลอบปรึกษากันว่า พวกเราจะปล่อยคนชั่วร้ายนี้ให้ตาย
เสียในกลางแม่น้ำ ครั้นแล้วก็พร้อมกันพาพระราชกุมารไปปล่อยในกลาง
แม่น้ำแล้วพากันกลับ เมื่อพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดาทรงได้ถาม
ว่า พระราชกุมารหายไปไหน ก็กราบทูลว่า หายไปในเวลามืดห้ามัวฝน
ซาพระพทเจ้าทั้งหลายได้พร้อมกันค้นหาจนสุดความสามารถแล้ว จึงกลับ
มากราบทูลให้ทรงทราบในบัดนี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ได้ทรงทราบดังนั้น ก็
โปรดให้บุรุษออกเที่ยวตามหาทุกแห่งหน แต่ก็ไม่มีใครพบเห็น

ฝ่ายพระราชกุมารได้ถูกกระแสน้ำพัดไป ได้เกาะขอนไม้อันหนึ่งลอย
ไปตามกระแสน้ำ ครั้นนั้นก็ถึงกับหน ๒ ตัว ว่ายมาเกาะขอนไม้ได้ไปด้วยกัน
เมื่อลอยไปอีก ก็มีลูกนกแขกเต้าตัวหนึ่ง ซึ่งตกลงมาจากรังได้เกาะอาศัย
ที่ขอนไม้นั้นอีก ในเวลานั้น มีฤๅษีคนหนึ่งสร้างอาศรมบทธาลาอยู่ริมแม่น้ำ
นั้น ได้ช่วยพระกุมารและสัตว์ทั้ง ๓ นั้นให้ขึ้นจากน้ำ พาไปสู่อาศรมบถ
ของตนแล้วก่อไฟให้ผิง แต่ได้ให้สัตว์ทั้งสามนั้นผิงก่อน ด้วยเห็นว่าสัตว์
มีกำลังอ่อนแอ แล้วจึงผ่อนให้พระราชกุมารผิงต่อภายหลัง เวลาให้อาหารก็

ให้แก่สัตว์ทั้ง ๓ นั้นก่อน แล้วจึงให้แก่พระราชากรมต่อไป ฝ่ายพระราชากรม
ผู้หมั่นตามร้ายกาจก็ผูกอาฆาตในฤๅษีว่า นั้ถือสัตว์ดิรัจฉานมากกว่าตน
พ้ออยู่ได้ ๒-๓ วัน ต่างก็พากันลาฤๅษีกลับไปสที่ที่อยู่ของตน ๆ

ฤๅษีได้สั่งฤๅษีไว้ว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าต้องการทรัพย์จงไปที่โน้น ข้าพเจ้า
จะยกทรัพย์ ๔๐ โกฏิ บุชาคุณพระผู้เป็นเจ้า กล่าวคือ เมื่อก่อนงูตัวนี้ได้เกิด
เป็นเศรษฐีแห่งทรัพย์ไว้ในที่แห่งหนึ่ง เวลาจะตายได้มีความเสียดายห่วงใย
ในทรัพย์ จึงมาเกิดเป็นงูเผ่าทรัพย์อยู่ ณ ที่นั้น

ฝ่ายหนูกก็ได้บอกฤๅษีเหมือนกันว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าต้องการทรัพย์
จงไปหาข้าพเจ้า ๆ จะถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าสมดังความต้องการ ด้วยเหตุว่า
หนูกตัวนั้นเมื่อก่อนก็ได้เป็นเศรษฐีเหมือนกันงูตัวนั้น

นกแซกเต้าได้กล่าวว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าต้องการข้าวสาลี ให้ไปหา
ข้าพเจ้าในสถานที่โน้น ข้าพเจ้าจะไปคาบเอาข้าวสาลีซึ่งมีสีแดงงามมากถวาย

ส่วนพระราชากรมไม่กล่าวแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็คอยแต่ว่า เมื่อ
ฤๅษีตนนี้ไปสูบ้านเมืองของเรา เราจะฆ่าเสีย เมื่อคิดดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า
ถ้าพระผู้เป็นเจ้าต้องการบัจฉัย ๔ ขอจงไปสู่กรุงพาราณสี ในเวลาซึ่งข้าพเจ้า
ได้รับราชสมบัติแทนพระราชบิดา เมื่อสัตว์และบุคคลทั้ง ๔ ต่างก็กล่าวคำ
อำลาด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็กลับไปสที่ที่อยู่ของตน ๆ

ครั้นต่อมา ฤๅษีคิดจะทดลองขงสัตว์ทั้ง ๓ และพระกุมารนั้นว่า ผู้ใด
จักรู้คุณของตน จึ่งไปหางูก่อน พอร้องเรียกเพียงคำเดียว งูนั้นก็ออกมาจากรู
ไหว้พระฤๅษีแล้วกล่าวว่า ทรัพย์ ๔๐ โกฏิมีอยู่ในสถานที่นั้น เมื่อพระผู้เป็น
เจ้าต้องการก็จงนำเอาไปทั้งหมด ฤๅษีจึงตอบว่า เอาไว้ก่อนเถิด เรายังไม่
ต้องการ ว่าแล้วก็ไปหาหนและนกแซกเต้าตามลำดับ หนและนกแซกเต้า
ก็กล่าวขยันคำอยู่ตามเดิมดังที่บอกฤๅษีนั้น แล้วฤๅษีก็ลาหนและนกแซกเต้า
ไปสู่กรุงพาราณสี ไปพักอยู่ในพระราชอุทยาน พอรุ่งเช้าชนกคมนาการ
เข้าไปบิณฑบาตในราชธานี

ขณะนั้น พระราชากรมก็ได้เสวยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงช้างพระที่นั่ง
สะพรั่งพร้อมด้วยราชบริวารเสด็จเลียบพระนคร พอดีทอดพระเนตรเห็น

ฤๅษีมาแต่ไกล ก็ทรงจำได้ จึงทรงพระดำริว่า ฤๅษีโง่งมนั้นปรารถนาจะมา
อยู่ในสำนักเรา เราจะคิดศรัทธาเสียก่อน อย่าได้ทักให้ประกาศคุณแก่
เราให้เสียความ ครั้นทรงพระดำริอย่างนั้นแล้ว จึงทอดพระเนตรดูราชบุรุษ
ราชบุรุษจึงกราบทูลถามว่า ต้องพระประสงค์สิ่งใด จึงมีพระราชโองการ
ตรัสสั่งว่า เจ้าทั้งหลายจงไปจับฤๅษีนั้นมาคือโพล่หลังโอบนในที่ ๔ แห่ง คือ
ข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย ข้างขวา แล้วนำไปตัดศรัทธาเสียที่ตะแสงแกลง
นอกพระนคร เสียศรัทธาประจานไว้ พวกราชบุรุษรับพระราชโองการแล้ว
ก็พร้อมกันไปจับฤๅษีผู้มคโอบน แล้วนำไปสู่ตะแสงแกลง เมื่อฤๅษีได้ถูก
พระราชอาญาเช่นนั้น ก็ได้กล่าวขึ้นว่า

สจฺจํ กิเรวมาหํสุ นรา เอกจฺจิยา อีธ

กญฺจํ นิปฺพลิตํ เสขุโย น ตฺวเควจฺจิโย นโร

แปลว่า บางคนในโลกนี้กล่าวไว้ว่า ยกเอาท่อนไม้ขึ้นจากน้ำ ยังดี
กว่ายกคนบางคนขึ้นจากน้ำ ดังนี้

ฤๅษีนั้นได้กล่าวขึ้นคำอย่างนั้นเสมอไป ในเวลาที่ถูกโอบนและ
เวลาที่เขานำไปฆ่า พวกราชบุรุษผู้มคโอบนจึงเกิดความสงสัยว่า จะมี
เหตุผลกลใดฤๅษีจึงกล่าวอย่างนั้น แล้วได้พร้อมกันถามฤๅษี ๆ ก็เล่าเรื่องให้ฟัง
ครั้งใดครั้งได้ช่วยพระราชนนชนจากน้ำ เมื่อพวกราชบุรุษและชาวพระนคร
ทั้งหลายได้ฟังดังนี้ ก็พากันโกรธว่า พระราชาของพวกเราเป็นคนอกตัญญู
ได้ประหารราชบุรุษคนแก่ตน ถ้าขึ้นเอาพระราชนนชนไว้ บ้านเมืองก็จักไม่เจริญ
แล้วพากันลุกฮือขึ้นไปล้อมจับพระราชนนชนฆ่าเสีย ทั้งชาวศัพทไวกุหลาบ
พระนคร แล้วอภิเศกฤๅษีนั้นให้ขึ้นเสวยราชสมบัติต่อไป

เมื่อฤๅษีได้เสวยราชสมบัติแล้ว ก็พร้อมด้วยราชบริพารยกพยุหโยธา
พาญไปเอาทรัพย์ของ ๕๐ โกฏิ และทรัพย์ของหนูอีก ๓๐ โกฏิ มาไว้ใน
ห้องพระคลัง แล้วเสด็จไปสู่ที่อยู่ของนกแขกเต้า ตรัสเล่าพระประสงค์
ให้ทราบว่า พระองค์ทรงต้องการข้าวสาลี นกแขกเต้าก็ไปคาบเอาข้าวสาลี
มาถวาย พระองค์โปรดให้นำสัตว์ทั้ง ๓ นั้น ไปเลี้ยงไว้ในพระราชวัง โปรด
ให้ทำหะนันทองให้อยู่ ให้กระทำโพรงแก้วผลึกให้หนูอยู่ ให้ทำกรงทองให้

นกแขกเต้าอยู่ พระราชนาข้าวตอกและน้ำผึ้งรวงด้วยจานทอง ให้แก่ง
และนกแขกเต้า พระราชนาข้าวสารอันมีกลิ่นหอมให้แก่หนู พระองค์ทรง
เล็งดูสัตว์ทั้ง ๓ เสมอมา และทรงบำเพ็ญบุญกุศลสม่ำเสมอปฏิบัติจนตลอด
พระชนมชีพของพระองค์ แล้วเสด็จสู่สวรรคาลัย

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรบรมศาสดา ทรงเทศนาเรื่องอดีตดังนี้แล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้ากรุงพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระ
เทวทัตในบัดนี้ งูได้มาเกิดเป็นพระโมคคัลลาน์ นกแขกเต้าได้มาเกิดเป็น
พระอานนท์ ส่วนฤษัชนั้นได้มาเกิดเป็นเรตถาคค ดังนี้ จบสังข์จักรชาดก
แต่เท่านั้น ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ชรรmacคนอกตัญญูย่อมคอยดัด
โทษของท่านผู้คนแก่ตนเท่านั้น เมื่อเห็นโทษของผู้คนแม้เพียงเล็กน้อย
ก็ถือเอาเป็นเครื่องขุ่นแค้นคิดอาฆาต เหมือนดังพระราชมารณนั้น แล้ว
ก็ได้รับโทษต่อภายหลัง ส่วนผู้ทำคุณแก่คนอื่น ย่อมได้รับผลตอบแทนโดย
ทางอ้อมก็มี โดยทางตรงก็มี เหมือนอย่างฤษัชนั้นเป็นตัวอย่างที่อ้างให้เห็น
โดยเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลายผู้ได้สดับ จงจดจำไว้สำหรับสั่งสอนตนและคน
อื่นต่อไป อย่าได้เป็นคนอกตัญญูประทุษร้ายผู้เป็นอันชาติ จงมีเมตตา
กรุณาแก่ผู้อื่นเสมอเป็นนิตย์กาล เมื่อเห็นผู้ใดประสพภัยอันตรายหรือตก
ทุกข์ได้ยาก จงพยายามช่วยเหลือตามกำลังของตน อย่าเป็นคนใจคับแคบ
เห็นแก่ตัวฝ่ายเดียว จงเหลียวแลถึงผู้อื่นด้วย จะช่วยให้ตนมีความเจริญด้วย
ยศทรัพย์ศฤงคารบริวาร เหมือนดังฤษัชนั้นแสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในรুকขธรรมชาดกที่ ๔ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมนาถศาสดา ประทับ
อยู่ที่พระเชตะวันาราม ทรงทราบความเจ็บไข้ใหญ่จะเกิดแก่พระประยูรญาติ
ของพระองค์ ด้วยการทะเลาะวิวาทแย่งน้ำในลำธารเป็นมูลเหตุ แล้วองค์
สมเด็จพระบรมโลกเชษฐาจึงเสด็จขึ้นสู่อากาศ ประทับนั่งบนอากาศ เปล่ง
พระรังสีโยภาสให้แผ่ไปในเบื้องบนแม่น้ำโรหิตี แล้วจึงเสด็จลงประทับ
ที่ฝั่งน้ำธาร แล้วทรงแสดงเรื่องชาดกนี้ต่อไป

แต่ก่อนที่พระองค์จะทรงแสดงชาดกนี้ พระองค์ได้ตรัสว่า ดูก่อนมหา

ราชทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเป็นญาติวงศ์อันเดียวกันควรจะดำรงมั่นอยู่ใน
สามัคคี เพราะเหตุว่าเมื่อมีความสามัคคีกันอยู่แล้ว ข้าศึกศัตรูหมุ่บ้งจามีตร
ก็คิดทำร้ายมิได้ อย่างว่าแค้นมนุษย์เลย ถึงต้นไม้ที่ไม่มีจิตวิญญาณ เมื่อ
รวมกันอยู่เป็นหมวกก็สลายใหญ่ได้ ส่วนต้นไม้ที่อยู่โดดเดี่ยวย่อมหักโค่น
ด้วยกำลังลมโดยง่าย เรืองนเคยมีมาแล้วในอดีตกาล กล่าวคือ ในอดีตกาล
ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตอยู่ในกรุงพาราณสี ท้าวเวสวัณมหาราช
องค์ก่อนได้จุติจากเทวโลก สมเด็จพระอมรินทราบาราชได้ประกาศตั้งท้าว
เวสวัณขึ้นใหม่ ท้าวเวสวัณองค์ใหม่นั้น ได้มีคำสั่งแก่เทพยดาที่สิง
สถิตอยู่ตามต้นไม้กอหญ้าสดาวัลย์ ให้เลือกจับจองที่อยู่ตามความพอใจ
ของคน ๆ

ครั้งนั้น มีรุกขเทวดาคนหนึ่งอยู่ในกรุงแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในหิมวันต-
ประเทศ ได้ประกาศแก่เทวดาทั้งหลายที่เป็นญาติของตน ให้จับจองที่อยู่
ใกล้วิมานของตน โดยเห็นว่าเป็นป่าไม้ที่มีต้นไม้เครือเถาประสานกัน
แน่นหนาสามารถต่อสีกาลงพายุอันใหญ่ได้

พวกญาติที่มีสติปัญญาพิจารณาถึงเหตุผลรอบคอบ ก็ได้จับจองวิมาน
ในหล้อมรอบวิมานของรุกขเทวดานั้น

ฝ่ายพวกเทพยดาที่เป็นอันธพาลมีสันดานมากไปด้วยโลกในจิต ต่าง
ก็คิดว่า การที่จะจับจองวิมานอยู่ในกลางป่าหาประโยชน์อันใดมิได้ สู้ไป
จับจองวิมานใกล้กับหมู่บ้านนิคมชนบทราชธานีไม่ได้ ครั้นคิดกันแล้ว ก็
พากันไปจับจองวิมานอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ ซึ่งเกิดอยู่กลางทุ่ง ใกล้ถิ่นมนุษย์
โดยมุ่งหวังต่อการเช่นสรวงบูชาแห่งคนทั้งหลายที่ไปมา

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ได้เกิดลมพายุใหญ่ขึ้นพัดต้นไม้ใหญ่ ๆ ที่อยู่
โดดเดี่ยวให้ล้มลงเป็นอันมาก แต่ไม่อาจพัดต้นไม้รังซึ่งมีต้นและเครือไม้
เกาะเกี่ยวกันแน่นหนาให้หักโค่นลงได้

ส่วนพวกเทวดาที่พากันไปจับจองวิมานบนต้นไม้ใหญ่ กลางทุ่งนานั้น
เมื่อต้นไม้โค่นลงวิมานก็หักทะลายหาที่อาศัยมิได้ จึงงม้อลูกหลานกลับ
มาสู่ป่าหิมพานต์ แจ้งเหตุการณ์แก่เทวดาทั้งหลายซึ่งอยู่ในป่าไม้เรียงให้

ทราบ เทวดาเหล่านั้นจึงนำความไปแจ้งแก่เทวดาผู้เป็นหัวหน้า ๆ จึงกล่าวว่า

สาธุ สมพหูลา ญาติ อภิ รุกขา อรณฺยชา
วาโต วหฺติ เอกภูฏี พรหมตมฺปิ วณฺปิฏี

แปลว่า หมู่ญาติวงศ์เป็นอันมากที่พัวพันกันจึงเป็นการดี ถึงแม้ว่าต้นไม้ที่เกิดอยู่ในป่าก็เหมือนกัน ถ้าอยู่แต่ลำพังต้นเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับต้นไม้อื่น ก็จะเป้นต้นไม้ใหญ่ลมก็พัดให้โค่นลงได้ ดังนี้

มีคำอธิบายตามอรรถกถาว่า หมู่ญาติที่อยู่ด้วยกันนับแต่ ๕ คนขึ้นไป จนกระทั่งถึงร้อยถึงพัน ก็เรียกว่าหมู่ญาติที่อยู่ด้วยกัน หมู่ญาติที่อยู่ด้วยกันมากนั้น ถ้ามีความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกันและกันจึงจะเป็นการดี ไม่มีผู้ใดจะกดขี่ข่มเหงเบียดเบียนได้ ไม่ว่าแต่คนเรา ถึงต้นไม้ที่เกิดในป่าก็เหมือนกัน ถ้าต้นไม้ใหญ่ ๆ ก็มีเถาวัลย์ผูกพันอยู่ ก็อาศัยกันและกันไว้ ไม่เป็นอันตรายด้วยพายุที่จะพัดมา ถ้าต้นไม้ที่อยู่โดดเดี่ยวเมื่อถูกลมพัดย่อมหักโค่นกระเจาบลงได้โดยง่าย ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนมหาราชทั้งหลาย การที่หมู่ญาติมีความพร้อมเพรียงกัน ย่อมเป็นการดีหาที่มิได้ มหาชนทั้งหลายจงมีความพร้อมเพรียงกัน ดังนี้ แล้วทรงประชุมชาดกว่า พวกเทพดาในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนรุกขเทพดาผู้แนะนำหมู่ญาติในครั้งนั้น คือเรตถาคคในบัดนี้ จบุรุษธรรมชาดกแต่ท่าน ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นผลแห่งสามัคคีว่า สามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงรักใคร่ปรองดองกัน ย่อมมีคุณประโยชน์นำมาซึ่งโศตถิผลแก่ปวงชน ตลอดถึงสัตว์ดิรัจฉาน และต้นไม้กอหญ้าสาธวาลย์ เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายผู้ได้สดับชาดกนี้ จงมีความสามัคคีประจําใจ จะอยู่ในที่ใด จงอยู่ในหมู่ญาติและจงพร้อมเพรียงกัน ซึ่งจะปราศจากอันตรายซึ่งจะเกิดจากข้าศึกศัตรูภายนอก ก็หมู่ญาตินี้มี ๒ อย่าง ต่างกันตามประเภท คือ ญาติเก่า ๑ ญาติใหม่ ๑ ญาติเก่านั้น ได้แก่ผู้ที่เกี่ยวพันโดยสายโลหิตข้างมารดาและบิดา ญาติใหม่นั้น ได้แก่คนที่รู้จักคุ้นเคยรักใคร่ชอบพอกันสนิทสนม มีความช่วยเหลือสุขทุกข์กัน กลมเกลียวกัน มีความรักใคร่ซื่อตรงต่อกัน ทั้ง

คือน้ำและปล้หลัง ญาติทั้ง ๒ ประเภท ย่อมมีแก่กันทั้งหลายเหมือนกัน
หมด ต่างแต่มากและน้อยเท่านั้น โดยเหตุนี้เมื่อได้อยู่ร่วมญาติเก่าหรือ
ญาติใหม่ก็ตาม จึงมีความพร้อมเพรียงกันเป็นนิตยกาล จึงจะเป็นการดี
ประโยชน์สุขทุกเวลา ถ้าหากไม่มีความร้อนใจเสมอไป ข้อสำคัญอัน
ยิ่งใหญ่อีกคือ ในครอบครัวของตน ถ้าครอบครัวใดไม่ถูกต้องปรองดองกัน
ครอบครัวนั้น จะหาความสุขสบายใจมิได้เลย ส่วนครอบครัวที่มี
ความพร้อมเพรียงกัน แม้จะยากจนเชยโง่ ก็ย่อมมีความสุขใจคล้ายกับคน
มั่งมี เพราะจะทำให้บุคคลสิ่งใดก็มีความชื่นตาชื่นใจ ผลของสามัคคีคือความ
ถูกต้องปรองดองกันนี้ มีมากมายหลายประการ แต่เมื่อย่อลง ก็คงมี
ประการเดียว คือ ความสุขเท่านั้น ของจงจำชาติกตัญยกันแสดงแล้วไว้
เป็นตัวอย่างให้อ่างให้แลเห็น ด้วยประการฉะนี้

ในมัจจชาดกที่ ๕ ว่า สมเด็จพระบรมนาถศาสดาประทับอยู่ที่พระ
เชตวันาราม ทรงปรารภฝนที่พระองค์ทำให้เกิดเป็นเหตุ แล้วทรงแสดง
ชาดกในสังฆมณฑล

มีเรื่องปรากฏว่า ในครั้งนั้น เกิดฝนแล้งทั่วประเทศโกศล ต้นข้าวใน
นาที่เขียวแห้ง น้ำในบึงบ่อห้วยตลอดถึงสระโบกขรณี อันมีในภายนอก
พระเชตวันมหาวิหาร ก็เหือดแห้งกันดารไปหมด สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่
ในน้ำก็เป็นอาหารของนกและกา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทอดพระเนตร
เห็นซึ่งบุคคลเข็ญอันมีมาถึงแก่ปลาและเต่าเหล่าสัตว์น้ำและสัตว์บก ตลอด
ถึงหม่มมนุษย์ด้วยนั้น ก็มีพระมหากรุณาหวังจะช่วยเปลื้องทุกข์ภัยแก่คนและ
สัตว์ทั้งหลาย จึงทรงพระดำริว่า เราควรจะให้ฝนตกในวันพรุ่งนี้ เมื่อราตร
สว่างแล้ว สมเด็จพระประทีปแก้วบรมศาสดาทรงออกทวารเสร็จแล้ว จึง
เสด็จเข้าไปโคจรนิมิตบาต ในกรุงสาวัตถี เมื่อทรงเสวยเสร็จแล้วก็เสด็จ
กลับพร้อมด้วยพระภิกษุเป็นอันมาก ในเวลาเที่ยงวันนั้นพระองค์ได้เสด็จ
ไปทรงขึ้นที่ชั้นบันไดอันมีในสระโบกขรณีในพระเชตวันาราม รับสั่งให้พระ
อานนทเถระเจ้าน้ำสรงออกทวารไปถวายว่า ดูก่อนอานนท์ จงนำน้ำสรง
น้ำมา เราจะสรงน้ำในสระโบกขรณีนี้นี้ พระอานนท์ได้ทูลคัดค้านว่า น้ำใน

สระโบกขรณีไม่มี มียแต่โคลนตมเท่านั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ กำลังของพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเป็นกำลังอันใหญ่หลวง เสด็จนำผ้าสร่งนำมาให้แก่เรา พระเถรเจ้าก็มีได้ลงคำสั่ง ได้น้อมนำผ้าสร่งนำไปถวายโดยเร็วพลัน พระองค์ทรงรับแล้วจึงทรงนุ่งเสียบชายหนึ่ง ทรงสะพักเฉียงพระเศียรเสียบชายหนึ่ง แล้วตรัสว่า เราจะอาบน้ำในสระโบกขรณี

ขณะนั้น บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราชก็แสดงอาการวิปลาสร้อน จอมอมรเทวราชจึงเล็งเห็นด้วยทิพพเนตรก็แจ้งเหตุนั้น สมเด็จพระพุทธองค์มีพระประสงค์จะสร่งน้ำในสระโบกขรณี จึงตรัสสั่งวัสสวาทกเทวราชว่า บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์เสด็จยืนอยู่ชั้นบันไดสระโบกขรณี ในพระเชตวนารามเพื่อจะสร่งอทกธารี เสด็จรับบันดาลให้วัสโสทกตกทวารอาณจักรแห่งประเทศโกศลโดยเร็วพลัน เมื่อวัสสวาทกเทวราชได้รับทวัญญาแล้ว ก็บันดาลให้ฝนห่าใหญ่ ตกลงทั่วทั้งประเทศโกศล มีอาการดุจเห็นออกจากหม้อฉะนั้น ในครั้นเวลานั้นทวารอาณจักรโกศล สระโบกขรณีอันมีในพระเชตวนารามก็เต็มเปี่ยมไปด้วยน้ำ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ก็ทรงสร่งน้ำในสระโบกขรณีเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นประทับที่พระคันธกุฎี ดูเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนักหนา

ครั้นถึงเพลานั้น พระภิกษุสงฆ์ก็ประชุมกันสรรเสริญขังพระบรมเชษานุภาพแห่งพระพุทธองค์ ในเรื่องที่พระพุทธองค์ทำให้ฝนห่าใหญ่ตกลงในประเทศโกศลนั้น พระองค์จึงเสด็จไปประชุมสงฆ์แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้วแต่ในอดีตกาล ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในเวลาล่วงแล้วมา มีลำห้วยแห่งหนึ่งล้นไปด้วยต้นไม้กอหญ้าลาดวาลย์ ยืนตรงกันกับสระโบกขรณี

ในลำห้วยนั้นมีปลาอยู่เป็นอันมาก ในครั้งนั้นเกิดฝนแล้งเหมือนกับในครั้งนี้ สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในน้ำ ก็เป็นอาหารแห่งนกและกาทั้งหลาย ฝ่ายพญาปลาที่เบญนายนผู้จึงคิดว่า นอกจากราแล้วไม่มีใคร

จะเป็นที่เพ่งแก่ญาติทั้งหลายได้ ควรเราจะทำสักการีบาให้ฝนตกลงมาจงได้
ครั้นคิดแล้ว พญาปลาอันมีสีกายดังดอกอัญชัญซึ่งซ่อนอยู่ใต้โคลน จึง
แหวกโคลนขึ้นมา ลมตาซึ่งมีสีแดงดังแควมณขึ้นไปในอากาศ แล้ว
กล่าวว่า ข้าแต่ปณชนเทวราช เมื่อข้าพเจ้าผู้มศีลได้รับความลำบากอยู่เช่น
นี้ เทวไรท่านจึงไม่ให้ฝนตก ข้าพเจ้าเกิดในกำเนิดที่จะต้องกินสัตว์ด้วย
กันเป็นอาหารก็จริง แต่ข้าพเจ้าไม่เคยกินสัตว์อื่น มีปลาเล็กปลาน้อยเป็น
คณฺเษย ไม่เคยทำร้ายชีวิตสัตว์แม้แต่ครั้งเดียว ด้วยคำสัตย์นี้ ขอท่านจง
บันดาลให้ฝนตก ยกพวงญาติของข้าพเจ้าให้พ้นจากทุกข์เกิด ครั้นกล่าว
ดังนั้นแล้ว จึงกล่าวต่อไปว่า

อภิศุณฺณบ ปชฺชุนฺนิ นิธิ กากสฺส นาสย

กาคํ โสกาย รนฺເຢຶ ມນຸຈ ໂສກາ ປໂມຈຍ

แปลว่า ข้าแต่ท้าวปณชนะ ท่านจงทำให้ฟ้าร้องบันดาลให้ฝนตกต้อง
ทั่วทั้งธรณี จงกระทำขุมทรัพย์ของกาให้พินาศ กล่าวคือ จงอย่าให้ฝูงกา
เคี้ยวกินซึ่งปลาทั้งหลาย จงทำให้ฝูงกาเศร้าโศกเสียใจ และจงช่วย
ข้าพเจ้าให้พ้นจากความเศร้าโศกในบัดนี้

พอขาดคำลง ก็มีฝนห่าใหญ่ตกลงมา เหมือนกับใบพลาว์นั้น
ด้วยสักการีของพญาปลานั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ปลาทั้งหลายในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพวกระบิษัฏของเรา
ตถาคคในบัดนี้ ส่วนท้าวปณชนเทวราชผู้ช่วยให้ฝนตก ได้มาเกิด
เป็นพระอาณนที ส่วนพญาปลานั้น ได้อันติมาเป็นราชกาคคตนแล จบ
มัจฉชาดกแต่ท่าน ในชาดกนี้แสดงให้เห็นอำนาจของการประกาศความจริง
ว่า เมื่อบุคคลมีความจริงอย่างไร ยกความจริงนั้นขึ้นประกาศ อาจบันดาล
ให้เป็นได้ด้วยประสงค์ เหมือนอย่างเรื่องที่แสดงมาแล้วนี้ ขอพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลายจงตั้งใจรักษาความจริง อย่าเป็นคนหละหละเหลวไหล จะ
ทำสิ่งใดให้ทำจริง ก็จักได้ประสบซึ่งความสุขเห็นเป็นอัศจรรย์

รับประทานพรณนามาในชาดกที่ ๑ ถึงที่ ๕ อันมีในวรุณวรรคที่ ๘
ก็จบลงแต่เพียงเท่านั้น เอวံ กัมม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๖

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในวรรณวรรคที่ ๘

อสงฺกัโหมฺหิ คามหิ อรณฺณ นตฺถิ เม ภยํ
 อุชฺฌมคฺคํ สมารุพฺโพ เมตฺตาบ ญฺญาย จาติ
 อิหํ สตฺถา เขตฺวเน วิหรณฺโต สวตฺถิ วาสํ อปาสกํ อารพฺภ กถาสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถการนัย ใน
 คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๑๖ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ ถึง
 ที่ ๑๐ อันมีในวรรณวรรคที่ ๘ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป เพื่อเป็นประโยชน์
 แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ที่มาสโมสรสนับนิตอยู่ในธรรมสภาศาลาน
 โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๖ มีนามว่าอสังกัชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดา
 ทรงยกขึ้นแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภ
 อุบาสกชาวกรุงสาวัตถีคนหนึ่ง ให้เป็นต้นเหตุ โดยวาระพระบาลีอันเป็น
 อุทเทสที่ยกขึ้นไว้แล้วนั้น

มีเรื่องราวว่า อุบาสกคนนั้นเป็นพระโสดาบัน ได้เดินทางไปกับ
 พ่อค้าเกวียนหนึ่ง ด้วยฐานะอย่างใดอย่างหนึ่ง เวลาพวกพ่อค้าเกวียน
 ปลูกเกวียนพักแรมอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง อุบาสกคนนั้นก็เดินจงกรมไปมาอยู่
 ใต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง ซึ่งมีในที่ไม่ห่างไกลจากพ่อค้าเกวียนเหล่านั้น ในเวลา
 กลางคืน มีพวกโจรประมาณ ๕๐๐ ได้พากันไปเพื่อจะปล้นพวกพ่อค้าเกวียน
 แต่พอได้เห็นอุบาสกคนนั้นเดินจงกรมอยู่ ก็เข้าใจว่า เป็นคนขาม
 จึงคิดกันว่า เมื่อชายคนนั้นนอนหลับแล้วพวกเราจึงจักเข้าปล้น แล้วจึง
 พากันซ่อนอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ส่วนอุบาสกนั้นหาได้นอนไม่ ได้เดินจงกรม
 อยู่จนตลอดคืนยังรุ่ง ฝ่ายพวกโจรเมื่อไม่ได้โอกาส ก็พากันทิ้งเครื่องมือ
 ต่าง ๆ มีก้อนศิลาและกระบอง เป็นต้นแล้วพากันหนีไป

เมื่ออาสาคนนั้นเสร็จกิจธุระของตนแล้ว ก็กลับมายังกรุงสาวัตถี
 เข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ บุคคล
 รักษาตน นับว่าเป็นรักษาคณอื่นใดหรือไม่ประการใด จึงตรัสตอบว่า ได้
 แล้วอาสาคนนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ เมื่อข้าพระองค์ได้
 เดินทางไปกลับพ้อคำเกวียนหม่มหนึ่ง ข้าพระองค์ได้เดินจงกรมอยู่ใต้ต้นไม้
 แห่งหนึ่ง ด้วยคิดว่าจะรักษาคณเอง แต่เป็นอันได้รักษาพวกพ้อคำเกวียน
 นั้นด้วย สมกับว่าข้าพระองค์ได้ตรัสมา

ครั้งนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า อาสาคน บัณฑิตทั้งหลายที่
 รักษาตน เป็นอันชื่อว่ารักษาพ้อคำเกวียน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่อง
 อีกว่า ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
 มีฤๅษีคนหนึ่ง ได้เดินทางไปกับพวกพ้อคำเกวียนหม่มหนึ่ง เวลาพวกพ้อคำ
 เกวียนนั้นพักนอนอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ฤๅษีตนนั้นก็เดินจงกรมอยู่ตลอดคืน
 ยิ่งรุ่ง พวกโจรไม่ได้โอกาสที่จะไปปล้นพ้อคำเกวียนเหล่านั้น แล้วพากัน
 หุงเครื่องมอด่าง ๆ เสียได้ร้องบอกแก่พวกพ้อคำเกวียนนั้นว่า ถ้าไม่มีฤๅษีตน
 นี้ ท่านทั้งหลายก็จะถูกปล้น เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงสักการบูชาฤๅษี
 คนนี้เถิด ครั้นร้องประกาศดังนี้แล้วก็พากันหนีไป ฝ่ายพวกพ้อคำเกวียนเมื่อ
 ได้เห็นไม้ค้อนก้อนศิลาที่โจรเหล่านั้นทิ้งไว้ ก็มีความสะดุ้งกลัว จึงพร้อม
 กันไปหาฤๅษีคนนั้น พากันไหว้แล้วได้ถามว่า พระผู้เป็นเจ้าได้เห็นโจรเหลา
 นั้นหรือไม่ ฤๅษีนั้นตอบว่าได้เห็น เมื่อพระผู้เป็นเจ้าได้เห็นแล้วมีความกลัว
 หรือไม่ เราไม่กลัวเลย เพราะเราไม่มีทรัพย์สมบัติสิ่งใด ครั้นกล่าวดังนี้
 แล้ว จึงแสดงธรรมต่อไปว่า อสงกิโยมहि เป็นอาทิ แปลว่า เราไม่มีความ
 ระแวง ความกลัวย่อมไม่มีแก่เราทั้งในเวลาอยู่ในบ้านหรือในป่า เพราะเรา
 ได้เดินทางตรงมาด้วยเมตตากาญญาแล้ว ดังนี้ ๆ มีคำอธิบายต่อไปว่า เราจะ
 อยู่ในป่าหรือในบ้านก็ดี ก็ไม่มีความระแวงสิ่งใด ไม่มีความกลัวสิ่งใด
 เพราะเราได้เดินทางตรงไปสู่พรหมโลก ด้วยการเจริญเมตตากาญญาแล้ว
 อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า เราได้เดินทางตรงอันจะไปสู่พรหมโลกด้วยความ
 ซื่อตรงทางกายและทางวาจา แล้วด้วยศีล และเดินทางไปสู่พรหมโลกด้วยการ

เจริญเมตตากรรณ เพราะเหตุว่า เมตตากรรณย่อมเป็นทางตรงสู่พรหมโลก
ดังนี้ เมื่อพวกพ่อค้าเกวียนเหล่านั้นได้สดับธรรมเทศนาดังนี้ ก็มีใจชื่นชม
ยินดี พร้อมกันสักการะถวายตนนั้นด้วยความเคารพ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงโปรดประทานอดีตเทศนาดังนี้แล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า พ่อค้าเกวียนในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบริวารแก่เรา
ตถาคตในบัดนี้ ส่วนภยานั้นได้อุปมาเป็นแรตถาคตตนแล จขอสังกย-
ชาดกแต่ท่าน ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า ความระวังและความสะดุ้งกลัว
ย่อมมีแก่คนทั้งหลายผู้มีความห่วงใยในทรัพย์สินสมบัติ บุตรภรรยา คณาญาติ
ส่วนผู้ปราศจากความห่วงใยแล้ว ย่อมไม่มีความสะดุ้งกลัวต่อสิ่งใดเลย
จะขึ้นเดินนั่งนอนอยู่ในสถานที่ใด ก็มีความสุขทุกเวลา ส่วนพวกเราเหล่า
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ยากที่จะปฏิบัติตามชาดกนี้ได้ แต่ขอเตือนพุทธ-
ศาสนิกชนทั้งหลายว่า เมื่อมีทรัพย์สินสมบัติบุตรภรณาคณาญาติแล้ว ควร
รักษาไว้โดยทางธรรม คือ ถิ่นทรัพย์สินสมบัติ ก็ให้รักษาด้วยการบริจาคทาน
แก่พระภิกษุสามเณรบ้าง เลี้ยงดูบิดามารดาปู่ย่าตายายบ้าง เลี้ยงดูตนเอง
กับครอบครัวบ้าง ทำทุนค้าขายหรือใช้ประกอบในการงานบ้าง เก็บไว้เพื่อ
ใช้ในเวลาเจ็บไข้ หรือเวลาเกิดอันตรายต่าง ๆ มีเทพภิกษุภิกษุการอดอยาก
เป็นต้นบ้าง อย่างวางแผนไว้อย่างเดียว เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็จะมี ความ
สะดุ้งกลัวต่อภัยอันตรายน้อยลง ในเวลาทำลายขันธ ก็จะไม่พลันเกิดใน
สวรรค์ เสวยทิพย์สุขอันโอฬาร เพราะฉะนั้น ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
จงปฏิบัติตามพระธรรมเทศนาที่แสดงมานี้เถิด ก็จะไม่เสียดายที่เกิดมาเป็น
มนุษย์พบพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่า มหาสุบินชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ได้ทรงปรารภพระสุบิน ๑๖ ข้อ แห่งพระเจ้าโกศลแล้วจึงทรง
แสดง กล่าวคือ ราตรีวันหนึ่ง พระเจ้าโกศลได้ทรงเห็นพระสุบินนิมิต ๑๖
ประการ ในเวลารุ่งเช้าจึงโปรดให้หาพราหมณ์พฤตมาจารย์เข้ามาเฝ้า แล้วตรัส
เล่าพระสุบินนิมิตให้ฟังจนตลอดทุกข้อ ครั้นแล้วจึงตรัสถามว่า จะมีผลดี

และร้าย จะเกิดมีประการใด พราหมณ์ทั้งหลายก็พากันสะบัดมือทันที
จึงมีพระราชปจฉาตรัสถามว่า เหตุใดท่านทั้งหลายจึงพากันสะบัดมือเช่นนั้น
พราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า เพราะพระสวีนิมิตของพระองค์ เป็น
นิมิตบอกเหตุร้ายแรง คือ จะมีอันตรายแก่ราชสมบัติประการหนึ่ง จะมี
อันตรายแก่พระอัครมเหสีประการหนึ่ง จะมีอันตรายแก่พระชนมชีพของ
พระองค์ประการหนึ่ง จึงตรัสถามว่า ถ้าอย่างนั้น จะมีอุบายแก้ไขประการใด
พราหมณ์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า ผู้นั้นนอกจากเข้าพระบาททั้งหลายแล้ว ไม่
มีผู้ใดจะรู้จักอุบายป้องกันและแก้ไขได้ จึงซักถามว่า ท่านทั้งหลายจะทำ
ประการใด จึงกราบทูลว่า ถ้าพระองค์ทรงบูชาด้วยสัตว์สิ่งละสี่ ๆ
ก็จะป้องกันอันตรายทั้ง ๓ ประการนี้ได้ เมื่อพระเจ้าโกศลได้ทรงสดับคำ
ทำนายและอุบายของพราหมณ์นั้น ก็ทรงสะอึกแล้ว และทรงอนุญาต
ให้พราหมณ์เหล่านั้นจัดการบูชาด้วย การฆ่าสัตว์ ๔ เท้า และ ๒ เท้า
อย่างละสี่ ๆ ตามคัมภีร์พราหมณ์ ส่วนพวกพราหมณ์นั้น ก็พากันถวาย
บังคมออกไปเตรียมการบูชา

ครั้งนั้น พระนางมัลลิกาอัครมเหสี จึงเข้าไปกราบทูลทักทวนไม่ให้
พระเจ้าโกศลทรงเชื่อถ้อยคำของพวกพราหมณ์ ทูลแนะนำให้ออกไป
เฝ้าสมเด็จพระบรมนาถเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ฝ่าย
พระเจ้าโกศลเมื่อได้สวณาการ คำตักเตือนแห่งพระอัครมเหสี ก็ทรงเห็นดี
ด้วย จึงพร้อมด้วยราชบริวารเป็นอันมาก เสด็จออกไปเฝ้าสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วก็ประทับอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเปล่งพระสุรเสียงอันไพเราะว่า ดู
ก่อนมหาบพิตรผู้ประเสริฐ มหาบพิตรเสด็จมาในเวลาเช้านักเช่นนั้น ด้วยมี
เหตุการณ์เป็นประการใด จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระจอมไตรศาสดา ด้วย
เหตุข้าพระองค์ได้เห็นสวีนิมิต ๑๖ ประการ ในเวลาจวนใกล้รุ่ง พวก
พราหมณ์ได้ทำนายว่า จะมีอันตรายบังเกิดแก่ราชสมบัติ และอัครมเหสี
กับตัวกระหม่อมฉัน แล้วพวกพราหมณ์แนะนำให้ฆ่าสัตว์บูชาด้วยสิ่งละ
สี่ ๆ แต่นางมัลลิกาได้ทูลคัดค้านไว้ กระหม่อมฉันจึงได้ออกมาเฝ้าพระองค์

เพื่อให้ทรงทำนายพระสุบินนิมิต สมเด็จพระพิชิตมารจึงโปรดให้พระเจ้า
โกศลตรัสเล่าพระสุบินนิมิตนั้นถวาย พระเจ้าโกศลก็ทูลเล่าพระสุบินนิมิต
ถวายทั้ง ๑๖ ข้อ โดยใจความย่อว่า โคอุสุภราชเป็นที ๑ ต้นพุกผาชาติ
เป็นที ๒ นางโคเป็นที ๓ โคสามัญเป็นที ๔ มาเป็นที ๕ ถาดทองคำเป็น
ที ๖ สุขนังจงจอกเป็นที ๗ กระอมน้ำเป็นที ๘ สระโบกขรณีเป็นที ๙
ข้าวหุงไม่สุกเป็นที ๑๐ แก่นจันทน์เป็นที ๑๑ น้ำเตาจมน้ำเป็นที ๑๒
ศีลาลอยน้ำเป็นที ๑๓ นางเชียดกลิ้งเหงาเป็นที ๑๔ สุวรรณราชหงส์
เป็นบริวารแห่งกาเป็นที ๑๕ เสือดาวกลวแพะเป็นที ๑๖ ดังนี้

ข้อที่ ๑ มีเนื้อความพิสดารว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นโคอุสุ-
ภราชดำ ๔ ตัว วิ่งมาแต่ทิศทั้ง ๔ ทำอาการเหมือนจะชนกันที่หน้าพระลาน
หลวง ครั้นชนทั้งปวงมาประชุมกันดู โคอุสุภราชทั้ง ๔ นั้นก็ร้องคำราม
แล้วหนีออกจากกันเสีย พระเจ้าโกศลกราบทูลถามสมเด็จพระทศพลว่า
ตามพระสุบินนิมิตข้อนี้ จะมีเหตุผลประการใด สมเด็จพระทศพลทรง
พยากรณ์แก้ไขว่า ตามพระสุบินนิมิตข้อนี้ จะเกิดฝนแล้งในอนาคตกาล
คือต่อไปในอนาคต พระราชาทั้งหลายจะไม่คงอยู่ในศีลธรรม ฝนจะไม่
ตกต้องตามฤดูกาล จักมีแต่เมฆตึงขึ้นมาจากทิศทั้ง ๔ ทำอาการเหมือน
ฝนจะตกแล้วก็หายไประยะ

พระสุบินนิมิตข้อที่ ๒ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นต้นไม้ และ
กอไม้เล็ก ๆ สูงเพียงหนึ่งคืบบ้าง สอกหนึ่งบ้าง ล้วนแต่ทรงดอกออกผล
ข้อนี้สมเด็จพระทศพลทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปในอนาคตภายหน้า กุมาร
ทั้งหลายจะมีสามและบุตรธิดาแต่ในเวลาอายุยังเยาว์

พระสุบินนิมิตข้อที่ ๓ ว่า พระเจ้าโกศลได้ทรงเห็นแม่โคกินนม
ลูกโค ข้อนี้พระชินสีห์ทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปในอนาคตภายภาคหน้า ผู้
เฒ่าผู้แก่จักงอนง้อต่อคนหนุ่มสาวโดยขอพึ่งพาอาศัย

ข้อที่ ๔ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นคนทั้งหลายปล่อยโคที่มีกำลัง
เสีย แล้วเอาโคที่ฝึกหัดใหม่เข้ามาเทียมเกวียน โคที่ฝึกหัดใหม่ก็สลัด
แอกเสียแล้วยืนอยู่ ข้อนี้สมเด็จพระบรมครูทรงทำนายว่า ต่อไปในภาย

ภาคหน้า พระราชาผู้มีบุญญาธิการน้อยจะมีได้ตั้งอยู่ในยติธรรม จักไม่พระราชทานยศศักดิ์แก่อำมาตย์ผู้ใหญ่ ผู้ฉลาดรอบรู้ในการประเพณีกรณีก็จน้อยใหญ่ จักพอพระทัยโปรดปรานแต่อำมาตย์หนุ่ม ๆ ซึ่งไม่มีความสามารถในราชการ

ข้อที่ ๕ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นม้าตัวหนึ่งมีปาก ๒ ข้าง คนทั้งสองได้ให้กล่าข้าวเหนียวแก่ม้าตัวนั้น ๆ ก็กินกล่าข้าวเหนียวด้วยปากทั้งสองข้าง ขอนสมเด็จพระสมเ็จพระภาคเจ้าทรงทำนายว่า ต่อไปภายภาคหน้า พระราชาทั้งหลายผู้ไม่ตั้งอยู่ในยติธรรม จะตั้งคนโลเลให้เป็นผู้พิพากษา ผู้พิพากษานั้นจะเรียกสืบบนจากคำความทั้งสองฝ่าย แล้วชำระความตามใจของตน

ข้อที่ ๖ พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นมหาชน นำถาดทองเข้าไปให้สุนัข จึงออกจากราศ์หนึ่งถ่ายของจากระบัสสาวะลงใส่ ขอนสมเด็จพระจอมไตรตรัสว่า ต่อไปภายภาคหน้ากษัตริย์ทั้งหลายจะไม่ตั้งอยู่ในธรรม จักไม่พระราชทานยศศักดิ์แก่กษัตริย์ผู้สมบูรณ์ด้วยชาติตระกูล จักพระราชทานให้แก่กษัตริย์ที่มีตระกูลต่ำช้าเลวทราม ผู้มีตระกูลสูงทั้งหลายจะพากันยกธิดาของตนให้แก่กษัตริย์ผู้ต่ำช้าซึ่งได้รับพระราชทานยศศักดิ์นั้น ด้วยคิดจักพึงพาอาศัย

ข้อที่ ๗ พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นบรุษหนึ่ง นั่งพนเชือกเกลียวหนึ่งอยู่บนตั่งแห่งหนึ่ง หย่อนปลายเชือกกลงไปได้ตั้ง ยังมีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งมาคอยกัดกิน แต่บรุษนั้นหารู้ไม่ เชือกหนึ่งนั้นก็หมดไปโดยลำดับ ขอนสมเด็จพระชินสีร์ทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปภายภาคหน้า สตรีทั้งหลายจักเป็นคนเหลวไหลในบรุษ จักลอบลักเอาทรัพย์ของสามีไปบำรุงชายอื่น

ข้อที่ ๘ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นกระอมน้ำใบใหญ่ใบหนึ่งเต็มไปด้วยน้ำ มีโอ่งเปล่าเป็นอันมากตั้งล้อมกระอมน้อย มีคน ๔ จำพวกนำหมอน้ำไปตักนำมาแต่ทิศทั้ง ๔ เหลงไปในกระออมใบนั้น ให้เต็มล้นไหลไปมิได้ขาด แต่โอ่งเปล่าเหล่านั้นไม่มีใครเหลียวแลดู ขอนพระสัพพัญญูเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปภายหน้า พระมหากษัตริย์องค์ใดเป็นใหญ่กว่ากษัตริย์ทั้งปวง พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นจักเป็นที่ยำเกรงแก่คนทั้งหลาย ๆ

จักพร้อมกันนำส่วยสาอากรไปถวายแก่พระราชองค์นั้น เกษปะพระองค์
เดียว มิได้เหลียวแลถึงพระราชองค์อื่น

ข้อที่ ๕ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นสระโบกขรณีแห่งหนึ่งดารดาษ
ไปด้วยปทุมชาติ ๕ ประการ มีท่าขึ้นลงรอบข้าง สัตว์ ๔ เท้า ๒ เท้า ได้พากัน
ลงดื่มในสระนั้นโดยรอบ จนน้ำขึ้นไปถึงสระ แต่ริมฝั่งสระที่สัตว์ทั้งหลาย
เหยียบย่ำลงไป กลับใสสะอาดปราศจากขุ่นมัว ข้อนั้นสมเด็จพระมนี
โลกนาถได้ทรงประกาศว่า ในภายภาคหน้า พระราชาทั้งหลายจักไม่ตั้ง
อยู่ในยุติธรรม จักพอพระทัยแต่ในสินบนแห่งประชาชน จักไม่มีขันติ
และเมตตาแก่ประชาชน จักบีบคั้นแก่ประชาชนด้วยส่วยสาอากรต่าง ๆ จน
ประชาชนซึ่งอยู่ในเมืองหลวง และในที่ไกลเมืองหลวง ได้พากันหนีไป
อาศัยอยู่ปลายเขตแดน

ข้อที่ ๑๐ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นข้าวที่บุคคลหุงไม่สุกในหม้อ
ใบเดียวกัน ข้าวในหม้อแต่ละเม็ดได้ต่างกันเป็น ๓ อย่าง คือ ข้าง
หนึ่งดิบ ข้างหนึ่งเบก ข้างหนึ่งพอเป็นท้องเดิน ข้อนั้น สมเด็จพระ
ชินเนทราสดาทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปภายหน้า พระราชาทั้งหลายจัก
ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรม ตลอดถึงประชาชนทั้งหลายด้วย ฝนก็จักตกไม่เสมอกัน
ทั่วทุกแห่งหน จักเกิดฝนแล้งข้าวแพงในสถานที่ต่าง ๆ

ข้อที่ ๑๑ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นคนทั้งหลายเอาแก้วเจันทน์อัน
มีค่าแสนตำลึงไปแลกกับเปรียงเน่า คือ นมโคที่แรมคั้นจนบูด ข้อนั้นพระ
พุทธองค์ทรงทำนายว่า ต่อไปภายภาคหน้าภิกษุพวกอลัชชีซึ่งมีความโลภ
ในปัจจัย ๔ จักนำเอาธรรมไปแสดงแลกแลกสักการะของคนทั้งหลาย

ข้อที่ ๑๒ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นน้ำเต้าเปล่าจมลงไปในน้ำ ข้อ
นั้นพระพุทธปฏิภาศรว่า ต่อไปภายภาคหน้า พระราชาทั้งหลายจะไม่ตั้งอยู่
ในยุติธรรม จักไม่พระราชทานยศศักดิ์แก่กษัตริย์ทั้งหลายผู้มั่งคั่ง
จักกลับยกย่องกษัตริย์ผู้ต่ำให้เชิดหน้าขานตา อีกประการหนึ่ง ภิกษุ
อลัชชี จักขึ้นหน้าขึ้นตาด้วยมีลาภสักการะยิ่งกว่าภิกษุผู้เป็นลัทธิ ซึ่ง
มีความละอายต่อบาปทุจริต

ข้อที่ ๑๓ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นศิลาก้อนใหญ่ฟูขึ้นเหมือนกับ
สำเภา ขอนมพระพุทธรูปภาตรัสว่า กลบุตรผู้มีตระกูลต่ำจะเฝ้าฟูขึ้นด้วย
ยศศักดิ์สมบัติ ภิกษุผู้ไม่มีศัลจะเฝ้าฟูขึ้นด้วยลาภสักการะในภายหน้า

ข้อที่ ๑๔ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นนางเขียดตัวหนึ่งโล่งเท่าตัว
ใหญ่ไปโดยรวดเร็ว ครั้นตื่นเข้าแล้วก็ตกใจนึกเรื่องเห่าเหมือนกับก้านบัว
ฉะนั้น ขอนมพระพุทธรูปภากรณว่า ต่อไปภายภาคหน้าคนทั้งหลาย
จักมีมาไปด้วยความรักใคร่ในเบญจกามคุณ ชายแก่จักหลงภรรยาสาว
ภรรยาสาวจักข่มขืนข่มเหงสามีของตนประดุจหนึ่งว่าทาส

ข้อที่ ๑๕ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นพญาหงส์ทองขอมเป็นบรวาร
แห่งกา ขอนมพระพุทธรูปภากรณว่า ต่อไปภายภาคหน้ากษัตริย์ทั้งหลาย
ผู้ไม่ฉลาดในศิลปศาสตร์ต่าง ๆ จักไม่แคล้วกล้าในการสงคราม จักถึง
ความวิบัติแห่งราชสมบัติ จักไม่พระราชทานอิสริยยศแก่กลบุตรผู้มี
ชาติเสมอกัน จักพระราชทานอิสริยยศแก่กลบุตรพวกราชา ซึ่งเป็นข้าเฝ้า
ของพระองค์ ฝ่ายกลบุตรผู้มีตระกูลสูงจะต้องเป็นบรวารของผู้มีตระกูลต่ำ

ข้อที่ ๑๖ ว่า พระเจ้าโกศลทรงฝันเห็นแพะไล่เสือเหลือง ขอนมพระ
พุทธรูปภากรณว่า ต่อไปภายภาคหน้ากลบุตรผู้มีตระกูลต่ำ จักได้เป็น
ใหญ่กว่าผู้มีตระกูลสูง จักหุบลยงให้พระราชาล่ไปเอาที่ไร่นาของกลบุตร
ทั้งหลายผู้มีตระกูลสูง ภิกษุผู้ชั่วช้าลามกจักเบียดเบียนภิกษุผู้มีศีลทั้งหลาย
เมื่อภิกษุผู้มีศีลทั้งหลายไม่ได้พึ่งค้ำคือพระมหากษัตริย์แล้วจักพากันหนีไปสู่ป่า

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงพยากรณ์พระสุบินนิมิต ๑๖ ข้อ
ของพระเจ้าโกศลดังนี้แล้ว จึงทรงเล่าเรื่องในอดีตว่า ดูก่อนมหาบพิตร ใน
ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ในครั้งนั้น พระ
องค์ทรงพระสุบินนิมิตครบทั้ง ๑๖ ประการ แล้วตรัสถามพราหมณ์ปุโรหิตา-
จารย์ทั้งหลาย ๆ ได้กราบทูลแนะนำให้มาสัตว์บูชาญ เหมือนกับมหา
บพิตรในครั้งนั้น มีพราหมณ์คนหนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ของพราหมณ์ปุโรหิตา-
จารย์นั้น ได้ไต่ถามขึ้นว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านได้สอนไว้ว่า ผู้ที่เรียน
ใคร่เพ่งหน้าไปมากนักหรือสัตว์" ขอนมไปเป็นสวัสดิมงคลมิใช่หรือ" อาจารย์

จึงตอบว่า ทรัพย์เป็นอันมากจักเกิดแก่เราด้วยอบายที่จะให้พระราชบาชา
 ษัตริย์ ส่วนเจ้าประสงค์จะรักษาทรัพย์ของพระราชบิดาไว้หรือ พราหมณ์ผู้เป็น
 ศิษย์จึงตอบว่า ถ้าอย่างนั้นขออาจารย์จงทำตามชอบใจเถิด ข้าพเจ้าจักทำ
 ตามท่านอาจารย์ไม่ได้ ครั้นกล่าวดังนั้นแล้ว ก็หนีจากอาจารย์ไปอยู่ในพระ
 ราชอุทยาน ในเวลานั้นมีดาบสคนหนึ่งทราบเหตุการณ์ดังนั้นจึงดำริว่า ถ้า
 เราไปในกรุงพาราณสีวันนี้ คนและสัตว์ทั้งหลายก็จักพ้นจากเครื่องจองจำ
 และถูกฆ่าฟัน ครั้นดำริแล้ว ก็เหาะมาสู่พระราชอุทยาน แล้วนั่งอยู่ที่
 มงคลศิลา คือ แทนหินอันเป็นที่ประทับของพระเจ้าพาราณสี

ส่วนมาณพผู้เป็นศิษย์ของพราหมณ์นั้น ก็เข้าไปหาดาบสนั้นแล้วต่าง
 ก็ปราศรัยไต่ถาม ตามสมควรแก่คนที่แรกรู้จักกันแล้ว มาณพจึงชี้แจง
 เรื่องพระเจ้าพาราณสีทรงพระสับนิมิต และพวกพราหมณ์ทำนายว่า จักมี
 อันตรายให้ฤๅษีทราบ ฤๅษีจึงอ้างว่า ถ้าพระเจ้าพาราณสีมาหาเราเวลาใด
 เราก็จักทำนายพระสับนิมิตให้ทรงทราบในเวลานั้น มาณพนั้นจึงกลับ
 ออกไปกราบทูลพระเจ้าพาราณสี ๆ ก็เสด็จออกไปสู่พระราชอุทยาน ทรงเล่า
 พระสับนิมิตทั้ง ๑๖ ประการให้ฤๅษีฟัง ฤๅษีจึงถวายพระพรทำนายเหมือน
 อย่างที่วิเศษมาแล้ว เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงสดับ ก็หายพระวิตก
 ไปรดให้ปล่อยคนและสัตว์ทั้งหลายออกจากเครื่องจองจำ แล้วฤๅษีจึงเหาะ
 ขึ้นสู่อากาศ ถวายโอวาทแด่บรมกษัตริย์ให้ดำรงอยู่ในเบญจศีล และแสดง
 ธรรมเทศนาถวายให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท แล้วก็เหาะไปสู่ป่าหิมพานต์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงแสดงเรื่องอดีตนิทานดังนั้นแล้ว
 จึงตรัสแก่พระเจ้าโกศลว่า ถ้ายันตรายทั้ง ๑๖ ประการนั้น จะได้เกิดขึ้นเพราะ
 พระสับนิมิตเหมือนอย่างพราหมณ์ทำนายนั้นหาไม่ได้ ขอพระองค์จง
 โปรดให้เลิกการบูชาขีญเสียเถิด ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า
 พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ มาณพผู้เป็น
 ศิษย์ของพราหมณ์ ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร ส่วนฤๅษีได้เกิดมาเป็นพระ
 ฤๅษีคฤคานั่นเอง จอมให้สับนิมิตชาดกที่ ๑๖ นี้แล้ว

ในชาดกที่ ๑๖ มีนามว่า อิลลิตตชาดก ๆ นี้

แผ่นใหญ่ฟูขึ้นเต็มกระทะ เศรษฐีจิตใจจึงทอดเอง แต่ก็เป็นเหมือนอย่าง
ภรรยาทอด จึงช่วยกันกับภรรยาจับขนมคนละข้างตักมาเพื่อจะให้ชาดเป็น
ชิ้นเล็ก ๆ แต่จะตักสักเท่าใดขนมก็ไม่ขาดออกจากกัน จึงน้อมขนมก้อนนั้น
เข้าไปใส่บาตรพระเถระเจ้า ๆ ที่บันดาลบันได ทอดแต่หน้าต่างปราสาท
ของเศรษฐีไปจนถึงพระเชตุวนาราม สันระยะทางไกลได้ ๔๕ โยชน์ แล้วได้
ให้เศรษฐีกับภรรยาถือถาดขนมเบื่องตามไป บัดเดียวใจก็ไปถึงสำนักพระ
พุทธองค์ ให้เศรษฐีกับภรณาน้อมนำขนมเบื่องถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ด้วย
อานภาพแห่งสมเด็จพระทศพล ขนมเบื่องถาดเดียวก็เหลือจากภิกษุสงฆ์ ๕๐๐
องค์ ถึงจะแจกให้แก่ศิษย์วัด ขนมนั้นก็ยังไม่เหลืออยู่ สมเด็จพระบรมครูได้
ทรงแสดงธรรมแก่เศรษฐี ๆ กับภรรยาได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน หมดความ
ตระหนักรู้เห็นขวนขวาย กลับกลายเป็นคนยินดีในการให้ทานจำเดิมแต่นั้นมา

สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงสรรเสริญพระมหาโมคคัลลานเถระเจ้า
ว่าเป็นผู้เข้าใจการแนะนำตระกูลทั้งหลายให้เลื่อมใสศรัทธา แล้วทรงเสด็จไป
เรื่องอดีตกาลล่วงแล้วมาว่า มีเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่าอลลิสเศรษฐี อยู่ในกรุงเว
พารานส์ มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ แต่เป็นผู้ประกอบด้วยบุรุษโทษหลายประการ
คือ เป็นคนงอแง เป็นคนกระจองอก เป็นคนตาเข เป็นคนตระหนักรู้เห็นขวนขวาย
ส่วนบิดามารดาของอลลิสเศรษฐีนั้น เป็นคนยินดีในการบริจาคทาน เมื่อครั้ง
ทำลาบขันธแล้วได้ขึ้นไปเกิดเป็นพระอินทร์อยู่ในเทวโลก ออลลิสเศรษฐีผู้
ได้รับมรดกให้เผาโรงทานเสียสิ้น ครั้นต่อมาบิดาของอลลิสเศรษฐีที่ไปเกิด
เป็นพระอินทร์ได้ทราบเหตุการณ์ดังนั้น จึงเสด็จมาจากสวรรค์เป็นเจ้าแก้ว
ตนให้มีรูปร่างเหมือนอลลิสเศรษฐีทุกอย่าง แล้วเข้าไปเฝ้าพระเจ้ากรุงเว
พารานส์ ขอมอบทรัพย์ ๘๐ โกฏิถวายให้เป็นของหลวง แต่พระเจ้ากรุงเว
พารานส์ไม่ทรงรับ จึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นกระหม่อมฉันจะขอนำทรัพย์
ทั้ง ๘๐ โกฏิออกบริจาทานให้หมดสิ้น แล้วถวายบังคมลาไปสู่บิดาของอลลิส
เศรษฐีที่ในเวลานั้นอลลิสเศรษฐีไม่อยู่ในเมืองไปตั้งปราสาทแล้ว ได้สั่งให้
นำอาหารบริวารเป็นคฤหาสน์ทรัพย์ออกบริจาทาน ครั้นเมื่อมีบิดาของอลลิสเศรษฐี
นั้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

กลับจากพระปรารภจะเข้าไปในบ้าน แต่นายประตูห้ามไม่ให้เข้าโดยอ้างว่า
เมื่อกระณหันมเสรษฐีได้สั่งไว้ว่า ถ้ามีผู้ใดมีรูปร่างเหมือนอย่างท่านมาอ้าง
ตนว่าเป็นเสรษฐี จะเข้าไปในบ้านนี้จงขับไล่ไปให้พ้น เมื่ออิลลิสเสรษฐีได้
ฟังดังนั้น ก็สะอึกใจรำพึงว่า ผู้นอกจากพระมหากษัตริย์แล้วไม่มีผู้ใด
จะเป็นที่พึงของเราได้ จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าพาราณสีกราบทูลเรื่องนั้นให้
ทรงทราบ พระเจ้ากรุงพาราณสีก็ทรงฉงนสนเท่ห์ จึงรับสั่งให้หาอิลลิส-
เสรษฐีให้ท่านนั้นเข้าเฝ้า เมื่อคนทั้งสองไปพร้อมหน้ากันแล้ว พระเจ้า
พาราณสีก็ถามไถ่ว่า คนไหนเป็นอิลลิสเสรษฐีแท้ หรืออิลลิสเสรษฐีปลอม
จึงให้ภรรยาของอิลลิสเสรษฐีเข้าไปชี้ตัว แต่ได้ไปชี้เอาอิลลิสเสรษฐี
ปลอม ถึงบรรดาบ่าวไพร่กรรมกรก็เหมือนกัน ส่วนอิลลิสเสรษฐีแท้จึง
คิดว่า ค่อมที่ศีรษะของเรามีอยู่ มีผู้เห็นก็แต่ช่างตัดผมคนเดียวเท่านั้น
เราควรจะกราบทูล ขอให้รับสั่งให้ช่างตัดผมนั้นเข้ามาเฝ้า เมื่อคิดแล้วก็
กราบทูลขอให้ช่างตัดผมมาชี้ตัว พระเจ้ากรุงพาราณสีก็ทำตาม เมื่อ
ช่างตัดผมเข้ามาเฝ้าแล้ว พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงตรัสถามว่า คนไหนเป็น
อิลลิสเสรษฐีแท้ ช่างตัดผมกราบทูลว่า ถ้าข้าพระพุทธเจ้าได้ดูศีรษะแล้วจึง
จะรู้ได้ ในขณะนั้น พระอินทร์ก็บันดาลค่อมให้เกิดขึ้นที่ศีรษะ เวลาช่างตัด
ผมตรวจดูก็เห็นมีค่อมอยู่บนศีรษะทั้งสองคน ไม่รู้ว่าคนไหนเป็นอิลลิส-
เสรษฐีจริง จึงทูลว่า โอโห ขณชา โอโห กุณ เป็นอาทิ แปลว่า ทั้งสอง
คนก็เหมือนกัน เป็นกระบอกเหมือนกัน ตาเขเหมือนกัน เป็นค่อมที่
ศีรษะเหมือนกัน ข้าพระองค์ไม่ทราบว่าคนไหนเป็นอิลลิสเสรษฐีแท้ ดังนี้
เมื่ออิลลิสเสรษฐีได้ฟังถ้อยคำดังนี้ ก็เกิดความเลิขใจจนดำรงสติไว้
ไม่ได้ จึงได้มีผู้ตรึงหน้าพระที่นั่ง ขณนั้น อิลลิสเสรษฐีปลอมจึงเหาะ
ขึ้นไปยืนอยู่บนอากาศปรายภาวแล้ว ข้าพเจ้าไม่ใช่อิลลิสเสรษฐี ข้าพเจ้า
คือพระอินทร์เจ้าจงฟังเถิด แล้วสั่งอำมาตย์ทั้งหลายก็พากันช่วยแก้ไขอิลลิส-
เสรษฐีให้กลับคืนมา แล้วอิลลิสเสรษฐีจึงกราบไหว้สิ่งพระอินทร์ ๆ จึงขยับ
ขึ้นมายืนที่หน้า เป็นอีกครั้ง ให้เข้มน้ำล้างค่อมแล้วขึ้นไปเกิดเป็นพระอินทร์
และนางจึงสั่งสอนให้อิลลิสเสรษฐี ไม่ควรคบคนประหลาด ยินดีในกรให้ทาน

แล้วก็กลับไปสู่เทวสถาน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงแสดงอดีตนิทานดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า อิลลิสเศรษฐีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นมังจรียเศรษฐีคนนั้น พระอินทร์ได้มาเกิดเป็นพระโมคคัลลาน์ พระเจ้ากรุงพาราณสีได้เกิดมาเป็นพระอานนท์ ส่วนช่างคัณห์ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนั่นแล

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่าขรัสสรชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรศาสดาได้ทรงแสดงที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภอำมาตย์ผู้หนึ่ง ให้เป็นต้นเหตุมีเรื่องปรากฏว่า อำมาตย์นั้นเป็นคนโปรดปรานของพระเจ้าโกศล ๆ โปรดให้ไปกินบ้านส่วยอยู่ในบ้านพรหมแดนแห่งหนึ่ง แต่อำมาตย์นั้นเป็นคนทุจริต ได้สมรู้ร่วมคิดกับพวกโจร ให้เข้าปล้นบ้านแล้วแบ่งทรัพย์สมบัติกัน กล่าวคือ อำมาตย์ผู้นั้นได้ชักชวนพวกชาวบ้านไปเที่ยวป่า ให้พวกโจรลอบเข้าปล้นบ้านภายหลัง แต่ทำอย่างนั้นหลายครั้ง จนมีผู้ล่วงรู้อุบายของอำมาตย์ทุจริตผู้นั้น แล้วนำความไปกราบทูลพระเจ้าโกศล ๆ รับสั่งให้หาตัวเข้าเฝ้าทรงสอบถามได้ความจริงแล้ว จึงถอดจากตำแหน่งอำมาตย์แล้วลงพระราชอาญาตามสมควรแก่ความผิด ทรงตั้งอำมาตย์คนอื่นออกไปแทน แล้วเสด็จออกไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเล่าเรื่องอำมาตย์ทุจริตนั้นให้ทรงทราบแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ในอดีตกาลครั้งแผ่นดินพระเจ้าพรหมทัต ได้ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระองค์ได้พระราชทานบ้านปลายแดนตำบลหนึ่งให้แก่อำมาตย์ผู้หนึ่ง อำมาตย์ผู้นั้นได้ประพฤติตนเป็นคนทุจริตจริงเหมือนกับอำมาตย์ผู้นั้น ในเวลานั้น มีพ่อค้าคนหนึ่งได้ไปพักอยู่ที่ตำบลนั้น ได้เห็นอำมาตย์คนนั้นมีคนตักกลองนำหน้า มีบริวารแห่ห้อมล้อมตามหลังกลับไปสู่เคหสถานในเวลาเย็น ก็กล่าวว่า นายบ้านผู้นั้นเป็นคนทุจริตสมรู้ร่วมคิดกับพวกโจรทั้งหลาย แล้วกล่าวว่า ยโต วิสุตฺตา ปหฺตาย คาโว เป็นอาทิ แปลว่า เวลาใดพวกโจรมาฆ่าโคกิน แล้วปล้นบ้าน และเผาเรือนแล้วจับเอาคนไปเป็นเชลยแล้วนั้น บุตรที่มั่งคั่งดาบอกศาลา กลับมาตักกลองอยู่อีกทีก็ มารดาก็มิได้นับว่าเป็นบุตร คำว่า บุตรที่มารดาบอกศาลาแล้ว

นั้น หมายเอาอำมาตย์ในนครนั้น ดังนี้ ๆ ครั้นต่อมาไม่นาน กิตติพท
ของนายบ้านนั้นก็เลื่องลือไป พระเจ้าพาราณสีจึงโปรดให้ไต่สวนไต่ความ
จริงแล้ว ก็ลงพระราชอาญาตามโทษานุโทษ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงชาดกจบลงแล้ว จึงทรงประชุม
ชาดกว่า อำมาตย์ในนครนั้น ได้มาเกิดเป็นนายบ้านในนครนั้น ส่วน
พ่อค้านั้นได้มาเกิดเป็นเรือดากคนแล จบขรัสชาดกแต่เท่านั้น

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่ากัมเสนชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงยก
ขึ้นแสดงในพระเชตะวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภภิกษุผู้อ้อวดรูปหนึ่งเป็น
ต้นเหตุ ๆ มีเรื่องปรากฏว่า ภิกษุนั้นได้เที่ยวอ้อวดว่า ตนเป็นผู้
ชาติตระกูลสูง บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติยศศักดิ์บริวาร หากใดจะเปรียบ
ปานมิได้ มีภิกษุรูปหนึ่งรู้จักตระกูลของภิกษุนั้น จึงกล่าวขึ้นว่า ภิกษุนั้น
ตระกูลต่ำเรไรจักดี เมื่อทรงทราบถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์
จึงทรงแสดงเรื่องในอดีตว่า ในอดีตกาล ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ
อยู่ในกรุงพาราณสี มีมาณพคนหนึ่งเกิดในตระกูลแห่งอุทัยพราหมณ์ เมื่อ
เจริญวัยขึ้น ได้ไปศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักที่ศาปาโมกข์อาจารย์ เมือง
คักกาสลา มีนามว่าอุพชนกบัณฑิต เป็นผู้เชี่ยวชาญในศิลปธนู แต่เป็นผู้
ร่างกายเตี้ยค่อม เมื่อกลับจากอาจารย์ได้คิดหาอุบายที่จะเข้าถวายตัวฟังพระ
บรมของพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง เกรงว่าพระมหากษัตริย์จะไม่ทรง
เชื่อดูตนว่าเป็นนายขมังธนูอันประเสริฐ เพราะว่าร่ายกายของตนไม่สม
ประกอบ จึงคิดจะให้ผู้นอนเป็นโล่ห์ ตนจะแอบอาศัยเลียงช่พ่อยู่เบื้องหลัง
เมื่อคิดแล้วก็เที่ยวแสวงหาบุรุษที่มีร่างกายสวยงาม ได้ไปพบบุรุษคนหนึ่ง
มีนามว่า กัมเสน ซึ่งมีรูปร่างเหมาะแก่เป็นนายขมังธนู จึงออกอุบายให้แล้ว
พากันไปเฝ้าพระเจ้าพาราณสี ถวายตัวเป็นข้าเฝ้าเข้าไปรับพระราชทานทรัพย์
ขึ้นกหาปณะต่อหนึ่งเดือน เมื่อมีราชการเกิดขึ้นแก่นายกัมเสน มาดแพน
ก็กระทำให้ทกประการ ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง คนทั้งหลายเข้าไปกราบทูลพระ
เจ้าพาราณสีว่า มีเสือร้ายที่ขบกัดคนและสัตว์เป็นอาหารอยู่ในที่แห่งหนึ่ง
ทรงเจ้าพาราณสีจึงตรัสสั่งให้กัมเสนออกไปกำจัดเสือร้ายนั้น นายกัมเสน

ก็นำเรื่องนั้นมาแจ้งแก่มาณพนั้น มาณพนั้นก็ออกอบายให้แล้วส่งนาย
 กัมเสนไป นายกัมเสนก็กระทำตามอบายของมาณพนั้น คือ เขาบ่าวร้องให้
 ชาวบ้าน พร้อมกันไปให้เสื่อนั้นในเวลาเห็นเสื่อออกมาเขาก็หลบไปอยู่ใน
 พุ่มไม้เสีย เวลาชาวบ้านฆ่าเสื่อตายแล้ว เขาจึงตัดเอาเครือเขาลากออกไป
 จากพุ่มไม้ เมื่อเห็นเสื่อตายแล้วจึงทำเป็นเกรี้ยวกราดว่า ผู้ใดฆ่าเสื่อ
 เช่นนี้ เราคิดจะจับเป็นไปถวายพระมหากษัตริย์ ท่านทั้งหลายทำเกินพระ
 ราชดำรัส จะต้องมิโทษ คนทั้งหลายก็เกรงกลัวพระราชอาญา จึงให้ทรัพย์
 เป็นสินบนอย่าให้หลว่ พวกตนฆ่าเสื่อนั้น แล้วนายกัมเสนก็ให้ห้ามเสื่อไป
 ถวาย ได้รับพระราชทานรางวัลเป็นอันมาก ได้นำทรัพย์และรางวัลนั้นไป
 แบ่งกันกับมาณพผู้เป็นอาจารย์ ต่อมาอีกไม่นานก็มีรับสั่งให้ไปจับโคราย่อ
 และได้ทำตามอบายของมาณพผู้เป็นอาจารย์อีก ต่อขึ้นมา นายกัมเสนก็มี
 ชื่อเสียงยศศักดิ์บริวารขึ้นเป็นอันมาก เขาได้ดูถูกดูหมิ่นมาณพผู้เป็นอาจารย์
 ว่า ไม่ใช่ลูกผู้ชาย ครั้นอยู่มาอีกไม่นาน มีกษัตริย์พระองค์หนึ่งยกกองทัพ
 มาล้อมกรุงพาราณสี พระเจ้าพาราณสีรับสั่งให้นายกัมเสนออกไปสู้รบ
 นายกัมเสนก็แต่งตัวเป็นกษัตริย์ ชวนมาณพผู้เป็นอาจารย์ขึ้นขี่คชสารข้าง
 พระที่นั่งปรารถนาจะออกสู้สมรภูมิ แต่พอพ้นประตูพระนครแลเห็นข้าศึก
 เท่านั้น นายกัมเสนก็มีความกลัวจนตัวสั่นขวัญหาย อูจาระบัสสาวะออก
 รดหลังข้าง มาณพผู้เป็นอาจารย์จึงกล่าวว่า นี่แน่ะกัมเสน เมื่อก่อนท่านได้
 อดว่าไม่มีใครคิดเสมอท่าน แต่บัดนี้สิ ท่านได้ทำลายหลังข้างให้เสียไปด้วย
 อูจาระบัสสาวะแล้ว แล้วจึงกล่าวว่า ขนฺเตน ปวีกตฺติ ตฺ ปเร เป็นอาทิ
 แปลว่า นี่แน่ะกัมเสน คำใดที่ท่านกล่าวไว้แต่ก่อนว่าเราไม่ใช่ชาย ยกตัวท่าน
 ว่าเป็นชายชาติทหาร คำนั้นเป็นอันไม่จริงเสียแล้ว เพราะบัดนี้ร่างกาย
 ของท่านได้แปรเปลี่ยนไปด้วยมูลและคูก ดังนั้น เมื่อกล่าวอย่างนั้นแล้วจึงให้ลง
 จากหลังข้างกลับไปสู่เคหาสถาน ส่วนมาณพนั้นได้ออกไปสู่สนามรบพร้อม
 ด้วยพลโยธาหาญ ทำยุทธการได้ชัยชนะแก่ข้าศึก จับเอาตัวพระเจดีย์
 สามนตราเข้าไปถวายพระเจ้ากรุงพาราณสี ยังมีพระราชหฤทัยยินดีแก่พระ
 ราชทานทรัพย์สิ่งของยศศักดิ์ แก่มาณพผู้ว่าให้จับตัวท่านนั้นเป็นอันมาก

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเรื่องอดีตนั้นจบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นายภิมเสนในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุโง่อวดในบัดนี้ ส่วนอุษณฺคหบัณฑิตได้มาเกิดเป็นเรวตถาคตนั่นแล จบภิมเสนชาดกที่ ๑๐ ในรวณวรรคที่ ๑ แค่นี้.

เอว ก็มิ ค้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๗

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในอปาติมหวรรคที่ ๕

อปาติมฺห อนจิมฺห

อคาติมฺห รุทิมฺห จ

วิสณฺณิกรณํ ปิตฺวา

ทัญญา นามฺหํ วานราติ

อิทํ สตุฏฺฐา โกสมฺพิยํ

อุปนิสฺสาย โมสิตารามे วิหรนฺโต

สาคนเถว อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์พระไตรปิฎกเทศนา มหา-
วิคตารณีย์ ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๑๗ ว่าด้วย
ชาดกที่ ๑-๕ อันมีในอปาติมหวรรค แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป เพื่อ
บำรุงอุปนิสัยบารมีแห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ มีนามว่า สราปานวรรคชาดก ชาดกนี้สมเด็จพระ
ชินศรีศาสดาทรงแสดงที่เมืองโกสัมพี เพราะทรงปรารภพระสาคนเถรเจ้า
เป็นคัมภีร์ มีเนื้อความพิสดารว่า สมเด็จพระบรมศาสดาทรงจำพรรษาอยู่
ณ ฌงสาวคฺคิ พ้อออกพรรษาแล้วเสด็จไปสู่เจตียชนบท ได้เสด็จแวะบ้าน
อุททวคฺคิถาณ บรรดาคนเลี้ยงโคและคนเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนชาวนา
และคนเดินทาง ได้พากันกรูมล้อมว่า ข้าแต่พระองค์ ขอพระองค์อย่าได้
เสด็จไปสู่ท่าอัมพละเลย เพราะว่าหมู่คนหมู่มากนั้นซึ่งมีพญารักขแรง อาศัย

อยู่ใกล้อาศรมแห่งชฎิลที่ท่านั้น ถ้าพระองค์ขึ้นเสด็จไป พญานาคนั้นก็
จะทำอันตรายแก่พระองค์ แต่พระพุทธองค์ทรงทำเป็นไม่ได้ยิน ถึงคน
เหล่านั้นจะทูลห้ามถึง ๓ ครั้ง พระองค์ก็ทรงนั่งเฉยเสีย แล้วเสด็จเข้าไป
ประทับอยู่ที่ภัททวตีกคาม ฝ่ายพระสาคตเถรเจ้าผู้ได้สำเร็จโลกียฉาน ได้ไป
สู่อาศรมแห่งชฎิลซึ่งนาคนั้นอาศัยอยู่ แล้วพระผู้เป็นเจ้าก็เข้าไปสู่โรงบูชา
ไฟ ถาดหญาลงรองนั่ง ตั้งตัวให้ตรงดำรงสติไว้ให้ดี เมื่อนาคนั้นแลเห็น
ก็เกิดขัดใจจึงพ่นพิษออกไป พระเถรเจ้าก็บันดาลให้เป็นพิษได้ตอบกำจัด
พิษนาคนั้นเสีย นาคนั้นบันดาลให้เป็นไฟลุกรุ่งเมืองขึ้น พระเถรเจ้าก็เข้า
เตโชสมาบัติ บันดาลให้เป็นไฟได้ตอบจนนาคนั้นยอมแพ้ แล้วพระผู้เป็น
เจ้า จึงสั่งสอนนาคนั้นให้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ และเบญจศีล แล้ว
พระผู้เป็นเจ้าจึงกลับมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ภัททวตีกคาม เมื่อพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภัททวตีกคาม ตามสมควรแก่พระประสงค์แล้ว
เสด็จกลับไปสู่เมืองโกสัมพี ชาวเมืองโกสัมพีทราบว่า พระสาคตเถรเจ้า
มีชัยชนะแก่พญานาค ต่างคนก็ออกไปต้อนรับพระบรมศาสดา แล้วไป
นมัสการพระเถรเจ้าได้ถามว่า สิ่งใดเป็นของหายากและเป็นของชอบใจ
แห่งพระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจะจัดถวาย ภิกษุพวกฉัพพัคคีย์จึง
บอกว่า สุราอย่างใสซึ่งมีสีแดงดังสีเท่านกฟิราบนั้นแล เป็นของหายาก
และเป็นที่ชอบใจแห่งคนทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงจัดเตรียมสุรานั้นไว้
ถวายจึงจะดี คนเหล่านั้นก็กระทำตามถ้อยคำแห่งภิกษุพวกฉัพพัคคีย์ เวลา
พระสาคตเถรเจ้าไปบิณฑบาต ก็ขอให้พระผู้เป็นเจ้าดื่มสุรานั้น พระ
ผู้เป็นเจ้าก็ดื่มสุราทุก ๆ เรือนไป เมื่อออกจากเรือน ก็ล้มลงที่ประตูเมือง
ด้วยความเป็นเมาสุรา

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดากับภิกษุเป็นอันมาก เวลาเสด็จออกจาก
เมืองได้ไปพบพระผู้เป็นเจ้านอนอยู่ จึงตรัสสั่งให้ภิกษุทั้งหลายช่วยกัน
พยุงเข็นไปสู่อาราม แล้วให้นอนหันศีรษะไปทางข้างพระบาทพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เมื่อก่อนสาคตภิกษุมีความเคารพพบนอบเรามาใช่หรือ ? ภิกษุ

ทั้งหลายกราบทูลว่า ไช้ พระพุทธเจ้าข้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เวลานี้
 สาคตภิกษุเคารพบนอบเรตถาคตหรือไม่ ไม่เคารพพระพุทธเจ้าข้า ดูก่อน
 ภิกษุทั้งหลาย สาคตภิกษุขณะพญานาคแล้วจึงมาไช้หรือ ไช้ พระเจ้าข้า
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เวลานี้จะให้เขาเข้าสู่กับดินนั้นจะได้หรือไม่ ไม่ได้
 พระพุทธเจ้าข้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย น้ำที่บุคคลดื่มเข้าไปแล้วเสียด
 เช่นนั้น เป็นน้ำที่ควรดื่มหรือไม่ ไม่ควร พระพุทธเจ้าข้า ดูก่อนภิกษุ
 ทั้งหมด การที่สาคตภิกษุค้ำน้ำเมาย่อมไม่สมควร ไม่ใช่กิจของสมณะ
 ครันตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายดื่มสุราเมรัยอีก
 ค่อไป ถ้าภิกษุใดดื่มสุราเมรัย ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์ แล้วพระองค์
 ก็เสด็จเข้าพระคันธกุฏี

ภิกษุทั้งหลาย ได้เจรจากันถึงโทษแห่งการดื่มสุราในโรงธรรมสภาว่า
 การดื่มสุรามิโทษมาก แต่พระสาคตเถรเจ้าผู้มปัญญาและอิทธิฤทธิ์ เมื่อ
 ดื่มสุราเข้าไปแล้ว ก็ยังเสียดไม่รู้จักพระคุณของพระองค์ เมื่อพระพุทธ-
 องค์ทรงสดับคำของภิกษุทั้งหลายด้วยทิพโสต จึงเสด็จไปสู่ธรรมสภา
 ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรพชิตที่ดื่มสุราแล้วเสียดเช่นนี้ จะได้
 มีมาแต่ในปัจจุบันนี้หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เคยมีเหมือนกัน ครันตรัส
 ดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครั้ง
 พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีกัลบุตรผู้หนึ่งซึ่ง
 เป็นบุตรแห่งพราหมณ์ อันมีตระกูลสูง อยู่ในแคว้นแคว้นแดนพาราณสี
 เมื่อเจริญวัยขึ้นได้ออกบวชเป็นฤๅษี สำเร็จภิกษุญาสมบัติอยู่ในป่าหิมพานต์
 มีศิษย์ ๕๐๐ เป็นบริวาร

อยู่มาคราวหนึ่ง ศิษย์ทั้ง ๕๐๐ ได้ลาไปจำพรรษาอยู่ในกรุงพาราณสี
 พระเจ้ากรุงพาราณสีนิมนต์ให้จำพรรษาอยู่ในพระราชอุทยาน และนิมนต์
 ให้เข้าไปฉันในพระราชวังเสมอ ครนอยู่มาวันหนึ่ง มีนักขัตฤกษ์ขึ้นใน
 เมือง พระเจ้ากรุงพาราณสีได้จัดสุราร้อยแก้วถวายแก่ฤๅษีเหล่านั้น ฤๅษี
 เหล่านั้นได้พากันดื่มสุราจนมึนเมา แล้วกลับไปสู่พระราชอุทยานอย่างเดิม
 ฤๅษีบางองค์ก็ตื่นรำ บางองค์ก็ขบร้อง บางองค์ก็ล้มลุกคลุกคลาน เมื่อสร้าง

สุราแล้วต่างพากันเสียใจ และห้ามปรามกันไม่ให้ดื่มสุราอีกต่อไป เวลา
กลับไปถึงอาจารย์ ก็ได้สารภาพโทษของตนด้วยคำว่า

อปาติมฺห อนฺจิมฺห เป็นอาทิ ดังที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น
แปลว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายเคยอยู่แต่ในป่า เมื่อได้ดื่มสุราแล้วก็พากันเดิน
รำซักร้อง แล้วได้ร้องให้เสียใจ เมื่อดื่มสุราจนเสียสติแล้วกลับเห็นคิดเป็น
ชั่ว ชั่วเป็นคติ ไม่ประพฤติกุเหมือนอยู่ในสำนักอาจารย์ ดังนี้

เมื่อฤๅษีเป็นอาจารย์ ได้ฟังคำสารภาพโทษแห่งศิษย์ทั้งหลายดังนี้
ก็ได้กล่าวสั่งสอนว่า การทำอย่างนี้ ไม่สมควรแก่พวกเราที่บวชเป็นฤๅษี
อยู่ในป่า ฤๅษีเหล่านั้นก็พากันเชื่อฟังคำสั่งสอนของอาจารย์ ปฏิบัติ
ปฏิบัติชอบตามระบอบแห่งฤๅษีอยู่จนตลอดชีพแล้วไปเกิดในพรหมโลก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า ฤๅษีทั้งห้าร้อยในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบริวาร
แห่งเรตถาคคในบัดนี้ ส่วนฤๅษีเป็นอาจารย์ คือเรตถาคคตนแล จบสุรา
ปานชาดกเพียงเท่านั้น ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้โทษแห่งสุราเมรัยว่า ทำให้
ผู้ดื่มเมามายเสียสติ ไม่ว่าแต่คนธรรมดา ถึงท่านผู้ได้ฉานสมบัติ มีฤทธิ์
ศักดิ์านุภาพสักปานใดก็ดี เมื่อดื่มสุราเมรัยแล้วก็เมามายเสียสติ มีพระ
สาครเถรเจ้า และเหล่าฤๅษีเป็นตัวอย่าดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ รองลงไปได้นามว่า มิตตวินทุกชาดก ซึ่งสมเด็จพระ
บรมศาสดาทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตวันาราม เพราะปรารภภิกษุผู้ว่ายาก
รูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

มีเรื่องปรากฏว่า ครั้นศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า มีบุตร
เศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่ามิตตวินทุกะ เป็นคนไม่เชื่อถ้อยฟังคำของมารดาบิดา
ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มารดาได้จ้างให้ไปฟังธรรมเทศนา และ
รักษาอุโบสถศีลครั้งละพันกหาปณะ แต่มิตตวินทุกะหาได้ตั้งใจฟังธรรมและ
รักษาอุโบสถไม่ เพียงแต่รับศีลแล้วก็เลียงไปนอนเสียในที่อื่น จนตลอดคืน
ยังรุ่ง เป็นอย่างนั้นเสมอมา ครั้นอยู่มามีมิตตวินทุกะได้ขออนุญาตมารดาเพื่อจะ

ไปค้าขายทางสำเภา มารดาห้ามสักเท่าไรก็ไม่ฟัง จึงจะไปให้ได้ มารดา
ได้ออกขวางหน้าไว้ เขาได้กับมารดาให้ล้มลงแล้ววิ่งหนีลงเรือสำเภาไป
กับพวกพ่อค้าประมาณ ๕๐๐ คน เมื่อสำเภาแล่นไปได้ ๑ วัน กรรมของเขาก็
คลบ้นดาลให้สำเภาหยุดนิ่งท่าอาการเหมือนจะแตกทำลายลง ในท่ามกลาง
มหาสมุทร คนทั้งหลายต่างก็สะดุ้งตกใจกลัว ได้แจกสลากกาลกัณณถึง ๓
ครั้ง สลากกาลกัณณนั้นได้ถูกมิตตวินทุกะถึง ๓ แขน คนทั้งหลายจึงทำแพ
น้อย ๆ จมมิตตวินทุกะปล่อยลงไปในแพลอยไปตามกระแสน้ำ ด้วยอำนาจ
อุโบสถศีล ที่มิตตวินทุกะได้รับเพียงคนเดียวนั้น แพมิตตวินทุกะได้ลอย
ไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่อาศัยของนางเปรตทั้งหลาย ผู้มีรูปร่างเหมือน
อย่างเทพธิดา และมีทิพย์วิมานแก้วผลึกเป็นที่อาศัยสุขสำราญ มิตตวิน-
ทุกะได้ขึ้นไปบนเกาะนั้น ไปได้นางเปรต ๔ คนเป็นภรรยา เสวยสุขอยู่
๒-๓ ทวาราศรี แล้วมิตตวินทุกะก็ลงสู่แพลอยไปอีก ไปได้นางเวมานิก-
เปรตอีก ๔ คน ซึ่งอยู่ในวิมานแก้วมณีในเกาะที่ ๒ เป็นภรรยา เมื่อจากเกาะ
นั้นไป ไปได้นางเวมานิกเปรตในเกาะที่ ๓ เป็นภรรยาอีก ๑๖ คน ทั้ง ๑๖ คน
นั้น ล้วนแต่อยู่ในวิมานแก้วมณี เขาจึงคิดต่อไปอีกว่า ในเกาะข้างหน้าคง
จะมีนางเทพธิดาดีขึ้นไปกว่านี้อีกมาก เขาจึงจากเกาะที่ ๓ นั้นไปอีก เมื่อ
ไปถึงเกาะที่ ๔ ได้พบเปรตคนหนึ่งมีจักรกรตอยู่บนศีรษะ กรรมที่มิตตวินทุกะ
ได้กับมารดาในเวลาลงสู่สำเภา นั้น คลบ้นดาลให้เขาเห็นจักรกรตเป็น
ดอกบัว เขาจึงอ่อนวอนขอจากเปรตคนนั้น ๆ บอกว่า นี่ไม่ใช่ดอกบัว เป็น
จักรกรตค่างหาก เขาก็ไม่เชื่อฟังจึงอ่อนวอนขอแล้ว ๆ เล่า ๆ เปรตนั้นก็เข้าใจว่า
ชายคนนั้นคงจะทำความไวเหมือนอย่างเรา แล้วเขาจึงยกกวงจักรนั้น
ลงวางบนศีรษะของมิตตวินทุกะแล้วหนีไป มิตตวินทุกะก็ได้รับทุกข์เวทนา
ด้วยจักรกรตที่ค้ำศีรษะอยู่เป็นนิจตลอดเวลา ครั้นนั้น มีเทวราชองค์หนึ่งมา
พบมิตตวินทุกะ ๆ จึงถามว่า ข้าพเจ้าได้ทำบาปสิ่งใดไว้ จักรกรตจึงค้ำศีรษะ
ของข้าพเจ้าอยู่เช่นนั้น เทวราชนั้น ก็สำแดงบาปกรรมที่มิตตวินทุกะทำไว้ให้
ปรากฏแก่เขา แล้วกล่าวว่า

อดีตกมฺม รณณํ

สทามคฺคตฺตฺยจฺ ทฺวํ

สวาสี ปาสาณมาสโน ยสฺมา จีวํ น โมกฺขสึ

แปลว่า เจ้าลวงเล่ห์ปราสาทแก้วผลึก ปราสาทเงิน ปราสาทแก้วมณี มาแล้ว
บัดนี้มาถึงจักรกรต อันสำเร็จด้วยหิน เจ้ายังมีชีวิตอยู่ จักสันททกข้ออย่างนี้
ไปจนกว่าจะสิ้นบาปกรรมของเจ้า ดังนี้ ครั้นเทวราชกล่าวอย่างนั้นแล้วก็เสด็จ
กลับไปสถิตวิมานของพระองค์ ฝ่ายมิตตวันทุกะก็เสวยทุกข์อยู่ในสถาน
นั้น จนกว่าจะสิ้นบาปที่ทามา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า มิตตวันทุกะในครั้งนั้น ได้เกิดมาเป็นภิกษุ
ผู้ว่ายากในครั้งนั้น ส่วนเทวราชนั้น คือเรวตภาคตนแล จบเรื่องมิตตวันทุกะ
แต่เท่านั้น แสดงโทษของบุคคลผู้ว่ายาก โดยยกมิตตวันทุกะบรมชฎีแสดงเป็น
ตัวอย่างเพื่ออ้างให้เห็นว่า ชรรคมดาคนผู้ว่ายาก ไม่ฟังคำสั่งสอนของมารดา
บิดา ครูอาจารย์ หรือนักปราชญ์อื่น ๆ แล้ว ข่มใจได้รับโทษทุกข์ภัยในปัจจุบัน
เห็นทันตา โบราณจึงกล่าวไว้ว่า ไม่ฟังคำมารดา ผิดคร่ำไปสิ้นรทกทั้งเป็น
ดังนี้ โดยเหตุนี้ เมื่อมารดา บิดา ครู อาจารย์ หรือนักปราชญ์ผู้ใดผู้
หนึ่ง ว่ากล่าวสั่งสอนห้ามปรามในทางที่ชอบแล้ว ควรที่คนทั้งหลายจะ
เชื่อถือปฏิบัติตาม เว้นแต่ท่านว่ากล่าวแนะนำในทางที่ผิด จึงไม่ควรจะ
กระทำตาม ทั้งนี้เพื่อหวังความดีความงามแก่ตนทั้งในปัจจุบัน และอนาคต
ภายภาคหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่ากาลกัณณิชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีสัม-
มาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงที่พระเชตวันารามมหาวิหาร เพราะทรงปรารภ
สหยาแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีให้เป็นต้นเหตุ

ครั้งได้สดับมาว่า สหยาแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ชื่อนาย
กาลกัณณิ เคยเป็นสหยาเล่นแผ่นกันมาแต่เยาว์ และเคยเรียนศิลปศาสตร์
ในสำนักอาจารย์เดียวกัน แต่ครั้นต่อมา นายกาลกัณณิยากจนขัดสนลง
ได้ไปขออาศัยอยู่กับอนาถบิณฑิกเศรษฐี ๆ ก็เลี้ยงดูเป็นอย่างดี ในฐานะที่
เคยเป็นสหยากันมา

ครั้นอยู่มาวันหนึ่งมิตรและอำมาตย์แห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงไปขอ

ให้นายกบิลทิกเศรษฐี ปลักตัวเสียให้่างไกล อย่าได้เลียงนายกาลกัณณไว้
ในบ้านเรือน เพราะเห็นว่าชื่อเขาไม่ดี แล้วจะเป็นอัปรีชัญไรแก่บ้าน
เรือน แต่นายกบิลทิกเศรษฐีไม่กระทำตาม เพราะถือว่าบัณฑิตทั้งหลาย
ย่อมไม่ถือชื่อเป็นสำคัญ

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อเศรษฐีจะไปบ้านส่วยของตน ได้มอบให้นายกาล-
กัณณเป็นรักษากันเรือนแทน เมื่อเศรษฐีไปแล้ว โจรได้ปรึกษากัน
จะเข้าไปปล้นบ้าน ได้พร้อมกันถือศาสตราวุธ ไปล้อมบ้านเศรษฐีในเวลารাত্রี
เมื่อนายกาลกัณณรู้ว่าพวกโจรมาล้อมบ้าน จึงปลุกคนทั้งหลายให้ตื่นขึ้นทำ
เสียงอ้ออังก้าง ๆ กัน บางพวกก็เป่าสังข์ บางพวกก็ตีกลอง เสียงกึกก้อง
ไปทั้งบ้าน เหมือนกับมีการมหรสพ พวกโจรเข้าใจว่าเศรษฐีอยู่ จึงพากัน
ทั้งสาครามีก่อนคินและตะบองเป็นต้นไว้แล้วหนีไป

รุ่งขึ้นคนทั้งหลายได้เห็นศาสตราวุธดังนี้ ก็เกิดความกลัวสยดสยอง
ต่างพากันสรรเสริญนายกาลกัณณว่า คินวันนั้นถ้าไม่ได้นายกาลกัณณแล้ว พวก
โจรคงจะเข้าไปปล้นบ้านเป็นแน่นอน เวลาเศรษฐีกลับมาจากบ้านส่วย จึง
พากันเล่าเรื่องให้ฟังทุกประการ เศรษฐีจึงกล่าวว่า พวกท่านซิ จะให้เราขับ
ไล่นายกาลกัณณไปเสีย ถ้าเราเชื่อตามถ้อยคำของพวกท่านแล้ว ทรัพย์สินสมบัติ
ของเราก็จักไม่มีเหลือ นี่แหละท่านทั้งหลาย ธรรมดาชื่อจะถือเอาเป็น
ประมาณไม่ได้ ใจที่เคยเมตตาอารีย์ต่อกันนั้นแหละเป็นประมาณ เมื่อ
เศรษฐีกล่าวดังนี้แล้ว ก็ให้รางวัลเป็นอันมากแก่นายกาลกัณณ แล้วออกไป
เฝ้าสมเด็จพระชินศรีศาสดา กราบทูลพฤติการณ์นั้นให้ทรงทราบ ตั้งแต่ต้น
จนจบสถาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสว่า คุณก่อนศฤหบดี นายกาล-
กัณณ จะได้รับรักษาสมบัติในเรือนของสหายไว้แต่ในบัดนี้จนท่านนั้นก็หาไม่
ถึงในกาลก่อนเขาก็เคยได้รับรักษามาแล้วเหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึง
ทรงแสดงอดีตนิทานว่า ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ
อยู่ในกรุงพาราณสี มีสหายแห่งเศรษฐีคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อนายกาลกัณณ
และได้รับรักษาทรัพย์สินสมบัติของเศรษฐีนั้นไว้ เหมือนกันกับเรื่องปัจจุบัน
เศรษฐีได้กล่าวว่า

มิตโต เหว สดุดปเทน โหติ
 สหาโย ปณ ทวาทสเสน โหติ
 มสขมมาเสน จ ฌาภี โหติ
 ตตฺตริ อตฺตสโมปี โหติ
 โสหิ กลิ อตฺตสุขสฺส เหตุ
 จิรสนฺตํ กาลกณฺณํ ขเหยยฺย

แปลว่า บุคคลตั้งอยู่ด้วยเมตตา คือมีความรักใคร่ต่อกันเรียกว่ามิตร
 อีกอย่างหนึ่ง บุคคลที่เดินทางร่วมกันตั้งแต่ ๑ ก้าวขึ้นไปก็เรียกว่ามิตร บุคคล
 ที่ร่วมการงานกันเรียกว่าสหาย และบุคคลที่เดินทางร่วมกันตั้งแต่ ๑๒ ก้าว
 ขึ้นไปก็เรียกว่าสหายคนที่ระลึกถึงกันหรือไปมาหากันเดือนละครึ่ง หรือครึ่ง
 เดือนต่อครึ่ง เรียกว่าผู้เสมอด้วยญาติ ส่วนคนที่อยู่ด้วยกันโดยถูกต้อง
 ประสงค์กัน ช่วยกันทำงาน ดีกว่ามิตร ดีกว่าสหาย ดีกว่าคนที่เสมอ
 ด้วยญาติ เราจะละนัยกาลกณณผู้เป็นสหายกันมานาน เพราะเห็นแก่ความ
 สุขของเราอย่างไร ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระชินศรีศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงดังนี้แล้ว จึง
 ทรงประชุมชาดกว่า นายกาลกณณในครั้งนั้น ต่อมาก็คืออาณนทน์เอง ส่วน
 เสขรฐิ คือเรตถาคคณเอง จบกาลกณณชาดกที่ ๓ เพียงเท่านั้น ในชาดกนี้
 ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า ชื่อเสียงเรียงนาม บ่่อมไม่ดี
 ไม่ร้าย ไม่ให้คุณประโยชน์อันใด ดีและร้ายได้เพราะอาศัยความประพฤติ
 เท่านั้น ถึงชื่อจะไม่ดี แต่มีความประพฤติดี มีสติปัญญาเฉียบแหลม ก็นำ
 มาซึ่งประโยชน์คุณ เหมือนเรื่องที่แสดงมาแล้วนี้ เป็นนิทสน์อุทาหรณ์
 ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่า อัถถัสสทวารชาดก ฯ สมเด็จพระบรมศาสดา
 เมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ได้ทรงปรารภกถาบทหนึ่งซึ่งเป็น
 ผลลาดในสิ่งที่ประโชชน์ และไม่ประโชชน์ ให้เป็นเหตุ แล้ว
 ทรงแสดงไว้

มีเรื่องปรากฏว่า ในกรุงสาวัตถี บุตรของเสขรฐิคนหนึ่งซึ่งมีอายุได้

๑ ขวบ เป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม วันหนึ่งได้ตามบิดาว่า ประตุนแห่ง
ประโยชน์ คือ สิ่งที่เป็นประโยชน์ ได้แก่สิ่งอันใด ส่วนบิดาแก้ไขไม่ได้
จึงคิดว่า บัญชาณลกซึ่งยากที่ผู้อื่นจะรู้ได้ มีแต่พระพุทธเจ้าพระองค์เดียว
เท่านั้นที่จะทรงล่วงรู้ จึงให้บุตรถือเอาดอกไม้ของหอมเรื่องสักการบูชา
ออกไปสู่พระเชศวนาราม กระทำสักการบูชาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
แล้วกราบแล้วว่า ทารกนี้เป็นผู้มีปัญญาหลักแหลม ได้ตามประตุนประโยชน์
ต่อข้าพระองค์ ๆ แก้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ขอพระองค์จงทรงแก้ไขด้วยเถิด
พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนอุบาลก
กุมารนี้ได้เคยตามบัญชาเราเรื่องต่อเรามาแล้ว เราก็เคยได้แก้ไขให้ฟังแล้ว
แต่เขาได้ลืมเสีย ครั้นตรัสดังนั้นแล้วจึงทรงแสดงอดีตนิทานว่า ในอดีตกาล
ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตรเศรษฐีคน
หนึ่ง มีอายุได้ ๑ ขวบเหมือนกัน ได้ตามบิดาว่า สิ่งใดเป็นประตุนแห่ง
ประโยชน์ บิดาได้แก้ไขว่า

อาโรคยมิชฺเช ปรมณฺญ ลาภี สัลลนฺจ พุทฺธานุมตฺถิ สุตถนฺจ
ธมฺมานวตฺติ อลันตา จ อคฺคสฺส ทวารา ปมฺชา ฉนฺเต
แปลว่า ประตุนแห่งประโยชน์มี ๖ ประการ คือ ความไม่มีโรคภัยไข้

เจ็บ ๑ ความเป็นผู้มีศัล ๑ คำสั่งสอนของผู้มีความรู้ทั้งหลาย ๑ การสดับ
เล่าเรียน ๑ การประพฤติตามธรรม คือประพฤติให้เป็นสุจริต ๑ การ
ไม่ขัดข้องต่อสิ่งทั้งปวง ๑ ดังนี้

พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายขยายความออกไปให้พิสดารว่า การที่
ร่างกายไม่ร้าวร้อนกระสับกระส่าย เรียกว่าความไม่มีโรค ผู้ที่มีโรคย่อมไม่
สามารถจะทำทรัพย์ซึ่งยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นได้ และไม่สามารถจะทำทรัพย์
ที่มีอยู่แล้ว ให้เป็นประโยชน์งอกงามได้ ส่วนผู้ไม่มีโรค ย่อมสามารถทำ
ทรัพย์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นได้ และทำทรัพย์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เป็นประโยชน์
งอกงามได้ อีกประการหนึ่ง ผู้มีใจกระสับกระส่ายด้วยกิเลส ซึ่งนับว่าเป็น
โรคภายใน ก็ไม่อาจจะทำทรัพย์ภายในมีกามสมบัติเป็นต้นให้เกิดขึ้นได้

ทำไม่อาจเพื่อจะเสวยผลอันเกิดแต่ฌานสมาบัตินั้นได้ รวมใจความว่า เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บประจำอยู่ ทรัพย์ที่ยังไม่ได้ก็เป็นอันยังไม่ได้ ก็ได้มาแล้วก็หาประโยชน์ไม่ได้ ถ้าไม่มีโรคจึงจะหาทรัพย์ได้ และทำทรัพย์ที่ได้มาแล้วให้เป็นประโยชน์ได้ โดยเหตุนี้ ความไม่มีโรคจึงจัดว่าเป็นลาภอย่างเอก ๆ ศีลนั้น หมายความว่าด้วยกาย วาจา ที่เรียกว่าศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ได้แก่คำสั่งสอนของนักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ๆ การสดับนั้น ได้แก่การฟัง การเวียน การไต่ถามซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ตลอดถึงศิลปวิทยาต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งหาโทษมิได้ ๆ การประพฤติดตามธรรมนั้น ได้แก่การประพฤตีสัจจัตถ์ด้วยกาย วาจา จิต คือไม่ทำชั่ว พูดชั่ว คิดชั่ว ๆ การไม่ย่อท้อนั้น ได้แก่การไม่ทอดทิ้งการทำงานหรือการศึกษาเล่าเรียน หรือความลำบากยากเข็ญ ตลอดถึงทกขเวทนาซึ่งเกิดขึ้นมาแก่ตน ๆ ธรรมทั้ง ๖ อย่างนี้ ล้วนแต่ให้สำเร็จประโยชน์ทางโลกีย์และทางโลกุตตระ จึงเรียกว่าประตุแห่งประโยชน์ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงชี้แจงประตุแห่งประโยชน์ด้วยเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาตกว่า บุตรของเศรษฐีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบุตรของเศรษฐีคนนั้น ส่วนเศรษฐีในครั้งนั้น คือเราตถาคตนั่นเอง จบอิทกัสสหาชาตกแก่ท่าน ๆ ในชาตกนี้มีธรรมสำคัญอยู่ ๗ ประเภท ดังที่แสดงมาแล้วในห้องนิทานนั้น ควรที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะพยายามทำสิ่งทั้ง ๖ นั้นให้เกิดขึ้นในตนด้วย และนำไปสั่งสอนลูกหลานด้วย จึงจะสำเร็จประโยชน์แก่การฟังชาตกนี้ ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๕ มีนามว่ากิมบักกชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม ได้ทรงปรารภภิกษุผู้กระสันอยากสักรูปหนึ่งให้เป็นที่เห็นเหตุ แล้วทรงแสดงชาตกนี้ในท่ามกลางสงฆ์

ดังได้สดับมาแล้ว มีกุลบุตรคนหนึ่ง ออกบวชด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุรูปนั้นเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ได้เห็นสตรีคนหนึ่งประดับประดาร่างกายสวยงาม ก็มีความปฏิพัทธ์รักใคร่ปรารภนาอยากสัก เมื่ออุปัชฌาย์อาจารย์ทราบเหตุ จึงพาภิกษุรูปนั้น

ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ตรัสถามว่า ตุก่อนภิกษุ เชื้อชากสัก
จริงหรือ ภิกษุรูปนั้นก็ทูลรับว่า จริง จึงตรัสว่า ตุก่อนภิกษุ กามคุณทั้ง ๕
เป็นของน่าขบขัน ก็แต่เมื่อผู้ใดพัวพันเข้าแล้วยอมให้เกิดทุกข์ เหมือน
กับบุคคลบริโภคผลไม้อันมีพิษ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต ผ่านสมบัตินิคมในกรุงพาราณสี มี
พ่อค้าเกวียนคนหนึ่ง นำเกวียน ๕๐๐ เล่ม อันเต็มไปด้วยสินค้าไปจำหน่าย
ตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เมื่อไปถึงปากดง
แห่งหนึ่ง จึงเรียกบริวารมาประชุมแล้วบอกว่า ในดงนี้มีต้นไม้พิษอยู่
เป็นอันมาก ผลไม้สิ่งใดที่พวกเจ้ายังไม่เคยกิน หากพวกเจ้าพบเห็นจง
บอกเราก่อน ครั้นสั่งดังนี้แล้วก็เดินผ่านดงไป พวกบริวารได้เห็นต้นไม้
ชนิดหนึ่งตายไปด้วยผล ตั้งแต่ลำต้นจนกระทั่งถึงยอด ผลไม้ต้นนั้นเล็ก
งอม กลิ่นหอม รสก็อร่อย เหมือนกับผลมะม่วงธรรมดา แต่บอกไม่ได้ว่า
เป็นต้นไม้อะไร จึงมีนามตามขาลว่ากิมบักกพฤกษ์ แปลว่า ต้นอะไร พวก
บริวารบางคนก็กินผลไม้ นั้น บางคนก็ยังรอพ่อค้าเกวียนที่เป็นหัวหน้าอยู่
เมื่อพ่อค้าเกวียนที่เป็นหัวหน้าไปถึง จึงบอกแก่บริวารทั้งหลายว่า ต้นไม้
เป็นต้นไม้มีพิษ ถ้าไม่อย่างนั้น คงมีคนและมนุษย์เก็บกินผลหมดแล้ว
ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว จึงให้พวกกินผลไม้ นั้นกินยาแก้ไข้สารออกออกมา บางคน
ก็รอดตาย บางคนก็ตายไป แล้วพ่อค้าเกวียนนั้นก็พาบริวารเดินทาง
ต่อไป จำหน่ายสินค้าหมดแล้วก็กลับสู่เคหาสถานโดยสวัสดิภาพ

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสาธกเรื่องอดีตมานแสดง
แล้วจึงตรัสว่า

อาชติ โทสํ นาณญาย

โย กามะ ปฏิเสวติ

วิปากนฺเต หนนฺติ น

กิมฺปกุกมิว ภกฺขิตํ

แปลว่า ผู้บริโภคกามคุณเพราะไม่เห็นโทษในอนาคต ผลที่สุด
กามคุณย่อมฆ่าผู้นั้นเสีย เหมือนกับผลกิมบักกพฤกษ์ คือผลไม้อันไม่มี
ชื่อเรียกว่าอย่างไร ที่ฆ่าบุคคลผู้บริโภคฉะนั้น

เรียกว่าอย่างไร ที่น่าบุคคลผู้บริโศคนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
แสดงอริยสังสัคต่อไป เมืองบอริยสังลง ภิกษุผู้กระสันอยากสักนั้น
ก็ได้สำเร็จโสดาปัตติผล ส่วนบุคคลเหล่านั้นซึ่งอยู่ในสถานนั้น บางพวก
ก็ได้สำเร็จสกทาคามีผล บางพวกก็ได้สำเร็จอนาคามีผล บางพวกก็ได้
สำเร็จอรหัตผล แล้วสมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า บรรดา
ของพ่อนั้น ได้มาเกิดเป็นพุทธบริวารในบัดนี้ ส่วนพ่อค้าเกวียนที่เป็นหัว
หน้านั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบกัมมัฏกชาดกที่ ๕ แต่เท่านั้น ใน
ชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ผลไม้ในป่าย่อมมีหลายอย่างหลายประการ
เหมือนกับผลไม้ที่บริโภคได้อันมีอยู่ในบ้านเมืองเราก็มิ แต่เป็นผลไม้
พิษ โดยเหตุนี้ ผู้เดินทางไปทางนั้น ต้องระวังการกินเป็นสำคัญ อย่าเห็น
แก่ปากแก่ท้อง เพราะจะต้องลำบากต่อภายหลัง ถ้าสิ่งใดไม่เคยบริโภค
ก็จงสังเกตว่า มีรอยผู้คนและหนูเก็บกินหรือไม่ ถ้าไม่อย่างนั้นย่อมจะ
ถึงแก่ความตาย เหมือนกับเรื่องที่เราแสดงมาแล้ว

เอวี่ กัม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๑๘

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในอปาติมหรรคเป็นต้น

สีลํ กิเรว กลฺยาณํ สีลํ โลเก อนุตฺตรํ

ปสฺส โขววิโส นาโค สีลวาติ น หณฺณตฺติ

อิหํ สตุถา เขตวเน วิหรณฺโต เอกํ สีลวิมฺสํ พฺรหฺมณํ

อารพฺก กณฺตสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิปัสยิกา ในคัมภีรขทกนิกาย มหาวิปัสยิกา กัณฑ์ที่ ๑๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ ถึงที่ ๑๐ อันมีในอปาติมหารคที่ ๕ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป เพื่อเป็นธัมมสังฆมัยกศลแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ดำเนินความในชาดกที่ ๖ ซึ่งมีนามว่า สลวิมังสชาดก ว่าด้วยเรื่องพราหมณ์ผู้ทดลองคุณแห่งศีล ชาดกนี้ สมเด็จพระมุนิพรตศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่พระเชตุวันาราม ได้ทรงปรารภพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งทดลองศีลให้เป็นต้นเหตุ แล้วทรงแสดงแกกัณฑ์ทั้งหลาย

ดังได้สดับมาว่า พราหมณ์ผู้นั้นเป็นปุโรหิตอาจารย์ของพระเจ้าโกศล ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้มั่งคั่ง ๕ ประจำตัว ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ และแตกฉานในไตรเพท เป็นที่นับถือแห่งภุมินทรเศรษฐกรังโกศลยิ่งกว่าคนอื่น พราหมณ์นั้นจึงคิดสงสัยว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือเรายิ่งกว่าผู้อื่นจะเป็นเพราะชาติโคตรตระกูล และศิลปศาสตร์แห่งเรา หรือจะเป็นเพราะศีลที่เรารักษา เป็นประการใดหนอ เราควรจะทดลองดูให้รู้แน่ เมื่อพราหมณ์คำนึงนึ่กันอย่างนั้นแล้ว วันหนึ่ง เมื่อกลับจากที่เฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ได้แวะมาที่บ้านพนักงานคลังคนหนึ่ง ได้หยิบเงินกหาปณะหนึ่งจากกระดานับเงินโดยไม่บอกกล่าวประการใดแล้วกลับไป ส่วนพนักงานคลังก็ไม่ว่ากล่าวประการใด เพราะมีความเคารพยำเกรงต่อพราหมณ์นั้น รุ่งขึ้นวันที่ ๒ พราหมณ์นั้นได้หยิบเอาทรัพย์ไปอีก ๒ กหาปณะ รุ่งขึ้นวันที่ ๓ ได้ถือทรัพย์ไปเต็มกำมือ เจ้าพนักงานคนนั้นจึงร้องขึ้นว่า พราหมณ์นั้นขโมย แล้วช่วยกันหุบคืบคนละ ๒-๓ ที่ เสร็จแล้วจึงมีมือไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน

พระเจ้าแผ่นดินทรงเสียดพระราชมหัทธยเป็นอันมาก แล้วตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ เหตุไรท่านจึงเสียดสละอย่างนี้ แล้วรับสั่งให้ราชบุรุษลงอาญา แต่พราหมณ์ได้กราบทูลขแจ้งขึ้นก่อนว่า ขอเคชะมหาราชเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นโจร ข้าพเจ้าได้ทำเพื่อทดลองศีลดูต่างหากว่า พระองค์ทรงนับถือข้าพระพุทธเจ้า เพราะชาติตระกูล ศิลปวิทยา หรือเพราะศีลเป็นประการใด บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าทราบด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมแล้วว่า พระองค์ทรงนับ

ถือข้าพระพุทธเจ้าด้วยศีล ข้าพระพุทธเจ้าเห็นชัดแล้วว่า ศีลเป็นใหญ่ใน
โลกนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอทูลลาออกบรรพชา รักษาศีลในพระพุทธศาสนา
ขอพระองค์จงโปรดประทานให้ข้าพระพุทธเจ้า ได้บรรพชาเถิด พระเจ้า
แผ่นดินทรงอนุญาตตามคำร้องขอ พราหมณ์นั้นก็ถวายบังคมลากลับไป
สู่เคหสถาน สังกัฏฐกรรยาณัติมิตรทั้งปวงแล้ว ก็ออกไปบรรพชา
อุปสมบท ในสำนักพระศรีสุคตศาสดาจารย์ ไม่ช้าก็สำเร็จพระอรหัตผล
แล้วเข้าเฝ้ากราบทูลแด่สมเด็จพระทศพลให้ทรงทราบ

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงประชุมสนทนากันในธรรมสภา ประการ
เรื่องพราหมณ์ทดลองศีลนั้นชน เมื่อได้ทราบถึงพระโสดแห่งพระทศพล
พระองค์จึงทรงเสด็จสู่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์
นี้จะได้ทดลองศีล จะได้ฟังแต่คนเดียวนั้นก็หาไม่ได้ ถึงคนอื่นก็เหมือนกัน
แล้วทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติ
อยู่ในกรุงพาราณสี มีพราหมณ์ปุโรหิตอาจารย์ของท่านคนหนึ่ง เป็นผู้
ทดลองศีล จนถึงเจ้าพนักงานหาว่าลักพระราชทรัพย์จับตัวไปถวายพระเจ้า
แผ่นดิน เหมือนกับเรื่องของพราหมณ์ในปัจจุบัที่แสดงมาแล้วนั้น แต่ใน
เวลาที่เขาจับมัดไปนั้น มีพวกเล่นงูอยู่ในระหว่างทาง โดยจับหางงูบ้าง
จับคองงูบ้าง เอาจูพันคอของตนบ้าง พราหมณ์จึงห้ามพวกหมองูว่า พ่อ
เอ๋ย เจ้าอย่าพากันเล่นงูเลย งูจะกัดพวกเจ้าตาย พวกหมองูจึงว่า งูตัว
นี้มีศีล มีความประพฤติดี ไม่เป็นคนทศศีลเหมือนกับตัวท่าน ส่วนตัวท่าน
เป็นคนไม่มีศีล ถูกเขามัดมาว่าเป็นโจรลักพระราชทรัพย์ พราหมณ์นั้น
จึงคิดแน่วใจว่า เพียงแต่งูไม่กัดผู้ใด ยังได้ชื่อว่าตนงูมีศีล ไม่ต้อง
กล่าวถึงมนุษย์ ศีลเป็นของสูงสุดในโลก ไม่มีสิ่งใดจะเสมอเหมือน ดังนั้น
เมื่อไปถึงที่เฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ก็ได้กราบทูลชี้แจงตามความจริงให้ทรงทราบ
ว่า ตนไม่ได้ขโมย เพียงแต่ทำเพื่อทดลองศีลเท่านั้น แล้วกราบทูลถึง
เรื่องงูนั้นด้วย ลงท้ายจึงกราบทูลสรรเสริญด้วยศีลเถาว่า สัตว์ ก็เร็ว
กลายเป็น เป็นอาทิ ดังบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นนั้นแล้ว แปลว่า ศีลเป็น
ของดี ศีลเป็นของสูงสุดในโลก ดูแต่งูซึ่งไม่ทำร้ายผู้ใด เขาก็ยังเรียกว่า มี

๒๒๐ พระสุคันศรปัญญ มหาบัณฑิตชาต หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาต เล่ม ๑

ศก คังน กรันกราบหลอย่างนแล้ว ก็หลลาออกบวชเป็นฤาษี ได้สำเร็จ
ฌานสมาบัติอันเป็นโลกีย์ แล้วได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก

กรันสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนี้แล้ว
จึงทรงประชุมชาตกว่า พระเจ้าแผ่นดินในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นอานนท์ใน
บัดนี้ ส่วนพราหมณ์ปุโรหิตจารย์ผู้ทดลองศัลนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคค
นแล จบสละมังสชาตกแต่เท่านั้น ในชาตกน เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า
ชาติตระกูลและยศศักดิ์สมบัติบริวาร หรือศิลปวิทยาการอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งมีอยู่ในโลก ย่อมไม่ประเสริฐเท่าศัล เพราะถ้าเสียศัลแล้ว ย่อมไม่มีผู้
นับถือ ต้องได้รับโทษทุกขภัย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต เหมือนอย่าง
พราหมณ์ผู้ทดลองศัล ด้วยการขโมยพระราชทรัพย์ของพระเจ้าแผ่นดิน
ทั้งสองนั้นเป็นพยาน ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๗ เรียกว่า มังคลชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรง
แสดงที่พระเวฬุวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภพราหมณ์คนหนึ่ง ผู้ดูลักษณะ
ผ้าสาฎกให้เป็นคันเหต

มีเรื่องมาว่า พราหมณ์นั้นเป็นชาวกรุงราชคฤห์ เป็นผู้ถือสิ่งต่าง ๆ ว่า
เป็นมงคล เป็นมัจฉาทิฎฐิ ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย เป็นคนมั่งมีทรัพย์
สมบัติข้าวไพร่บริวาร อยู่มาคราวหนึ่ง เห็นได้กัศผ้าสาฎก พราหมณ์นั้นคิด
ว่า ผ้าสาฎกที่หนักัดคน ถ้ายังอยู่ในบ้านเรือนก็จะเกิดความพินาศ ถ้า
ข้าวไพร่กรรมกรเป็นต้น ถือเอาผ้าคนไป เขาก็จะเกิดความพินาศ เราควร
จะเอาไปทิ้งเสียในป่าช้าผัดิบ แต่เราจะใช้คนอื่นไม่สมควร เพราะเขาจะ
เกิดความโลภแล้วถือเอาไป เราควรจะใช้บุตรของเราเอาไปจึงจะเป็นการดี
ครันคิดแล้วจึงเรียกบุตรมาสั่งว่า เจ้าจงเอาผ้าหนักัดคนไปทิ้งเสียในป่า แต่
อย่าถูกต้องด้วยมือ ให้เอาไม้คอนไป เมื่อทิ้งแล้วจงอาบน้ำดำเกล้าก่อน
แล้วจึงกลับบ้าน สั่งแล้วก็ส่งบุตรไป

ในเวลาใกล้รุ่งวันนั้น พระพุทธองค์ทรงพิจารณาอุสวัตโลกด้วยพุทธ-
จักขุญาณ ก็ได้ทรงเห็นอุปนิสัยพระโสดาปัตติผล ของพราหมณ์พ่อลูก
ทั้ง ๒ คน พอรุ่งขึ้น พระองค์จึงเสด็จไปประทับอยู่ที่ป่าช้าผัดิบ ทรงเปล่ง

พระรัศมี ๖ ประการ ให้โองาสัชชวาลไปท้วงป่าช้า เมื่อบุตรของพราหมณ์นำผ้าไปถึงที่นั้น พระองค์จึงตรัสถามว่า ดูก่อนมาณพ เธอจะทำอะไร กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าได้นำผ้าหนักดีเป็นกาลกัณณมาท้วงในสถานนั้น ตามคำสั่งของบิดา จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเธอจงท้วงเถิด พอมานพนั้นท้วงแล้วพระองค์ก็ตรัสว่า ผ่านยอมสมควรแก่เรา แล้วพระองค์ก็ทรงถือเอาผ้าสาฎกคันนั้นมาเพได้ทูลห้ามว่า อย่าถือเอาไปเลย เพราะผ้าหนักดีเป็นกาลกัณณ ตั้งนั้นถึง ๓ ครั้ง พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อฟัง ทรงถือเอาผ้าสาฎกคันนั้นเสด็จไปสู่พระเวฬุวันมหาวิหาร มาณพนั้นก็ได้ละละลาไปบอกบิดา ๆ จึงคิดว่า ผ้าสาฎกคันนั้นไม่เป็นมงคล เป็นของกาลกัณณ เมื่อพระสมณโคตมนำไปใช้จะถึงซึ่งความพินาศทั้งตัวเองและวงศ์วานาราม คนทั้งหลายก็จะติเตียนเราได้ เราควรจะนำผ้าสาฎกคันใหม่ไปถวาย ขอเอาผ้าสาฎกคันนี้คืนมา เมื่อพราหมณ์นั้นคิดตกลงอย่างนั้นแล้ว ก็ให้คนใช้ถือเอาผ้าสาฎกเป็นอันมากไปเผ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่พระเวฬุวันาราม แล้วกราบทูลถามว่า ข้าแต่พระสมณโคตม พระองค์ได้ทรงถือเอาผ้าสาฎกคันนี้มาจากป่าช้า จริงหรือประการใด ครั้นตอบว่า จริง จึงทูลว่า ข้าแต่พระโคตม ผ้าคันนั้นไม่ใช่ของเป็นมงคล ถ้าพระองค์ใช้ก็จะถึงซึ่งความพินาศ ถ้าผ้านุ่งผ้าห่มของพระองค์ไม่เพียงพอ ของรับผ้าสาฎกเหล่านี้ แล้วท้วงผ้าสาฎกนั้นเสียเถิด จึงตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราเป็นบรรพชิตมกจะจะต้องแสวงหาผ้าที่เขาท้วงในป่าช้า ผักดิบ หรือกลางถนนหนทางนั้นแหละเป็นการดี ส่วนตัวท่านจะได้ถือลัทธินี้แต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน พราหมณ์จึงทูลขอให้ทรงแสดงเรื่องอดีต พระองค์จึงโปรดประทานอดีตเทศนาว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าแผ่นดินคินชาวมครตั้งอยู่ในยชิสธรรม บำรุงไพร่ฟ้าประชาชนในกรุงราชคฤห์นั้น มีฤาษีอยู่คนหนึ่ง เป็นผู้ได้อภิญญาสมบัติมาจากป่าหิมพานต์ พักอยู่ในพระราชอุทยานกรุงราชคฤห์ รุ่งเช้าขึ้นก็เข้าไปบิณฑบาตในพระนคร พระเจ้ากรุงราชคฤห์มีความเลื่อมใส นิมนต์ให้เข้าไปฉันในพระราชวัง แล้วอาราธนาให้กลับไปพักอยู่ในพระราชอุทยาน

ในกาลครั้งนั้นมีพราหมณ์ผู้ถือลัทธิณะผ้าสาฎกคันหนึ่งอยู่ในกรุงราชคฤห์นั้น หนูได้กัดผ้าสาฎกของพราหมณ์นั้น ๆ ได้นำไปท้วงที่ป่าช้า ฤาษีได้

เก็บเอาผ้าสาฎกนั้นไป พราหมณ์ได้ตามไปว่ากล่าวให้ทั้งผ้าสาฎกนั้น ฤๅษี
นั้นตอบว่า ผ้าที่บุคคลทั้งในป่าช้าย่อมเป็นผ้าที่สมควรแก่เรา เราไม่ถือมงคล
งมงายอย่างคัวท่าน การถือมงคลงมงายนั้น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า
และโพธิสัตว์เจ้า ย่อมไม่ทรงสรรเสริญ ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้วก็แสดงธรรม
แก่พราหมณ์ เมื่อพราหมณ์นั้นได้ฟังธรรมแล้วก็ละลัทธิอื่นเสีย ครั้น
สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

ยสฺสมงฺกลา สมุหฺคา อุปฺปาทา สุปฺปนา จ ลกฺขณา จ

โส มงฺกลโทสฺสวักฺคโต บุคฺคโยคาสฺสโต จ ชาตเมติ

แปลว่า การถือมงคล การถืออุบาทว์ การถือความฝัน การถือลักษณะ
เหล่านี้ ผู้ใดละเสียได้แล้ว ผู้นั้นเป็นผู้พ้นโทษแห่งการถือมงคล เป็นผู้ครอบ
รั้งกิเลส เป็นผู้จะไม่เกิดอีกต่อไป ดังนี้

พระอรรถกถาจารย์ ขยายความออกไปให้พิสดารว่า มงคลนั้นมี ๓
อย่าง ตามทศนภายนอกพระพุทธศาสนานับถือ คือ เขาถือสิ่งที่ได้เห็น ๑
สิ่งที่ได้ยิน ๑ สิ่งทรง ๑ ว่าเป็นมงคล คือ ถือว่าเป็นเครื่องทำให้เจริญ แต่ทาง
พระพุทธศาสนาถือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นมงคล คำว่า อุบาท คือถือ
จินตการ สรวิการ นักขัตการ อุกกาบาท และแสงไฟอันโพล่งขึ้นในที่
ต่าง ๆ รวมเป็น ๔ อย่างด้วยกัน ทศนภายนอกพระพุทธศาสนาย่อมหลงเชื่อ
ว่าสิ่งทั้ง ๔ นั้น อาจจะให้เกิดความดีและความชั่ว ความเจริญและความ
พินาศแก่บ้านเมืองได้ การถือความฝันนั้น ได้แก่ ถือว่า ฝันอย่างนั้นจะดี
ฝันอย่างนั้นจะร้าย การถือลักษณะนั้น ได้แก่ ถือลักษณะคน สัตว์ สิ่งของว่า
ลักษณะอย่างนั้นดี ลักษณะอย่างนั้นชั่ว การถือเหล่านั้นทั้งหมด ล้วน
แต่เป็นการถืองมงาย ทำลายเสียซึ่งประโยชน์ ส่วนผู้ที่ไม่ถือสิ่งเหล่านี้ จัด
ว่าเป็นผู้ถือถูกต้องตามคลองธรรม คือ เมื่อผู้ใดถือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ
เป็นประมาณ ผู้นั้นจะต้องพ้นจากทุกข์โทษภัย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต
จะได้รับความสุขในมนุษย์ สวรรค์ นิพพาน ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงแสดงอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว
จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง พราหมณ์พอลูกทั้ง ๒

คน ก็ได้สำเร็จโศดาปัตติผล แล้วสมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า บิดาและบุตรในอดีตกาลนั้น ได้มาเกิดเป็นพราหมณ์บิดา และบุตรในปัจจุบันนี้ ส่วนภยานั้น คือเรตถาคตนแล จบมังคลชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านั้น ในชาดกนี้เป็นเครื่องบ่งชี้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ไม่ให้ถือสิ่งอื่น นอกจากความประพฤติเป็นประมาณ ให้ถือความประพฤติเป็นหลักเป็น

ประธานว่า ประพฤติดีก็ได้ดี ประพฤติชั่วก็ได้ชั่วเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้ ในชาดกที่ ๘ เรียกว่า สารัมภชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดาจารย์ ได้ทรงแสดงที่พระเชตวนาราม เพราะทรงปรารภโอมสวาทสิกขาบท เป็นต้นเหตุแห่งเทศนา

มีเรื่องปรากฏว่า ในอดีตกาลมีโคตัวหนึ่งชื่อว่าสารัมภะ เป็นโคของพราหมณ์คนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในเมืองทักกสิลา เจ้าของได้กล่าววาจาหยาบคายในเวลาเทียมเกวียน โคสารัมภะนั้นก็ไม่พอใจ ได้สลัดแอกทั้งเกวียนหนีไปเสีย มีเรื่องเหมือนกับเรื่องโคนันทวิศาล ซึ่งแสดงมาแล้วข้างต้น เมื่อสมเด็จพระทศพล ได้ทรงแสดงเรื่องอดีตโดยย่ออย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

กลุณณิเมว มนุญฺเจยฺย น หิมุญฺเจยฺย ปาปิก

โมกฺโข กลุณณิยา สาธ มุตฺวา ตปฺปติปาปิก

แปลว่า บุคคลควรกล่าวแต่ถ้อยคำที่ดี ไม่ควรกล่าวถ้อยคำที่ไม่ดี การกล่าวถ้อยคำที่ดี เป็นของมีประโยชน์ การกล่าวถ้อยคำที่ไม่ดี ย่อมให้โทษเดือดร้อนต่อภายหลัง ดังนี้ ฯ ถ้อยคำที่ไม่ดีนั้น ได้แก่ คำเท็จ คำส่อเสียด คำหยาบคาย คำเหลวไหล ส่วนถ้อยคำที่ดีนั้น ได้แก่ คำจริง คำอ่อนหวาน คำสมานมิตร คำมีประโยชน์ ฯ เมื่อบุคคลไม่กล่าวคำที่ไม่ดีก็ไม่เดือดร้อนใจ ตัวอย่างเช่น เราไม่ได้กล่าวคำเท็จให้ผู้ใดฟัง เราก็ไม่ร้อนใจว่า เขาจะจับได้ต่อภายหลัง ดังนี้เป็นตัวอย่าง

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดก ยกบุคคลขึ้นแสดงว่า พราหมณ์ในอดีตกาลนั้น ได้มาเกิดเป็นอานนท์ ส่วนพราหมณ์นั้น ได้มาเกิดเป็นนางอบลวันณา โคสารัมภะนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบสารัมภชาดกที่ ๘ แต่เพียงเท่านั้น ฯ

ในชาดกนี้ เป็นเครื่องสอนให้บุคคลระวังวาจาของตน อย่าให้กล่าววาจาอันเป็นเท็จ มีคำเท็จเป็นคัมภ์ ให้กล่าววาจาอันเป็นสุจริต มีคำจริงเป็นคัมภ์ จึงจะเป็นใจ และเป็นที่ยรักใคร่แห่งคนทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๕ เรียกว่า กุหกชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทับอยู่ที่พระเวฬุวนาราม ได้ทรงปรารภกัฏฐโกหกรูปหนึ่ง แล้วจึงทรงแสดงชาดกนี้ เรื่องของกัฏฐโกหก จะมีแจ้งในกุลาลชาดกข้างหน้า ในชาดกนี้แต่เรื่องอดีตว่า ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี มีขนิษฐ คือ คาบสผลวงโลกรูปหนึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีกุณุมพินัทรพัสสมบัติมากผู้หนึ่ง ได้สร้างบรรณศาลาให้แก่คาบสนั้น และถวายอาหารทุกวันไป ด้วยเข้าใจว่าคาบสนั้นเป็นผู้มีศีล ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง กุณุมพินัทรได้นำทองคำ ๑๐๐ ลึงค์ ไปฝังไว้ใต้บรรณศาลาฝากคาบสนั้นไว้ คาบสก็รับรองว่าจะดูแลรักษาไม่ให้เป็นอันคราย แล้วกุณุมพินัทรก็ลา กลับ คาบสรับนั้นจึงคิดว่า เราควรจะเลี้ยงชีวิตได้ด้วยทรัพย์อันมากมายถึงเพียงนี้ ครั้นคิดแล้ว อยู่มา ๒-๓ วัน ก็ได้ขโมยเอาทองคำนั้นไปซ่อนไว้ในที่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นหนทางที่ตนจะไป แล้วจึงกลับมา ในเวลารุ่งขึ้นจึงเข้าไปลากุณุมพินัทรว่า ข้าพเจ้าอาศัยท่านอยู่นานแล้ว การคลุกคลีกับผู้คนทั้งหลาย บ่ยอมแก่ผู้อยู่ในที่แห่งเดียว ธรรมเนียมการคลุกคลี บ่ยอมไม่สมควรแก่บรรพชิตทั้งหลาย โดยเหตุนี้ จึงจักขอลาท่านไปเดี๋ยวนี้ ถึงกุณุมพินัทรจะอ่อนวอนไว้หลายครั้งก็ไม่เชื่อฟัง กุณุมพินัทรจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพระผู้เป็นเจ้าจงไปเถิด แล้วก็ตามไปส่งจนกระทั่งถึงประตูบ้าน ส่วนคาบสนั้นเมื่อเดินไปได้หน่อยหนึ่งจึงคิดว่า เราจะลองกุณุมพินัทร แล้วจึงเอาหญาวางไว้ในชะฎา คือ มวยผมของตน แล้วย้อนกลับมา กุณุมพินัทรถามว่า พระผู้เป็นเจ้ากลับมาโดยเหตุใด ตอบว่า หญาบนหลังคาเรือนของท่านติดมวยผมของเราไปเสียหนึ่ง เราเห็นว่า การถือเอาของท้าวเจ้าของเขาไม่ได้ให้ บ่ยอมเป็นการไม่สมควรแก่บรรพชิตทั้งหลาย โดยเหตุนี้ เราจึงเอาหญ้านั้นกลับมาคืนให้ท่าน กุณุมพินัทรกล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้าจงทิ้งเสีย แล้วนิมิตต์ไปเกิด เมื่อกล่าวอย่างนั้นแล้วคาบสนั้นก็ลาไป ส่วนกุณุมพินัทรได้

นักสรรเสริญว่า พระผู้เป็นเจ้าองค์นี้ เป็นผู้มีศีลธรรมอันดี เพียงแต่ทัญญา
เส้นเดียวก็มีความรำคาญใจ

ในเวลานั้น มีพ่อค้าคนหนึ่งอยู่ในสถานนั้น เมื่อได้ฟังถ้อยคำของ
ดาบสนั้นจึงคิดว่า ดาบสนั้นคงจะลักเอาสิ่งของสิ่งใดสิ่งหนึ่งของกุมภพิน
เป็นแน่นอน จึงถามกุมภพินว่า คุณก่อนสหาย ท่านได้ฝากสิ่งใดไว้กับดาบสน
หรือไม่ กุมภพินตอบว่าได้ฝากทอง ๑๐๐ ลี้มไว้ พ่อค้าคนนั้นจึงตอบว่า ถ้า
อย่างนั้นท่านจงรีบไปตรวจดูอย่าได้ช้า กุมภพินก็กระทำตาม เมื่อเห็นทอง
หายไปถึงรีบกลับมาบอกแก่พ่อค้าคนนั้น พ่อค้าคนนั้นจึงตอบว่า ทองของท่านนั้น
ไม่ใช่ผู้อื่นขโมย คือ ดาบสนั่นเอง ท่านจงติดตามดาบสนั้นไปเถิด กุมภพิน
ก็ติดตามดาบสนั้นไปโดยเร็ว เมื่อทันแล้วก็ตะลึงสอบถาม จนกระทั่งดาบส
นั้นรับสารภาพตามเป็นจริง เมื่อได้ทองแล้วก็เอากลับคืนไปสู่เคหสถานพร้อม
ด้วยดาบสนั้น เมื่อพ่อค้าจะตักเตือนดาบสนั้น จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

วาจา ว กิร เต อาสิ สณฺหา สขิลภาณินโน

คินฺเมตฺเต อสฺสขจิตฺโต โน จ นิกฺขสฺสํ หริ

แปลว่า วาจาของท่านเป็นวาจาอ่อนหวาน เป็นวาจาสละสลวย
เพียงแต่ทัญญาเส้นเดียวเท่านั้น ท่านถือว่าเป็นของขัดข้อง ส่วนทองคำตั้ง ๑๐๐
ลี้ม ที่ท่านนำไป ข่อมไม่เป็นการขัดข้อง ดังนี้ เมื่อพ่อค้าคนนั้นกล่าวอย่างนี้
แล้วก็สั่งสอนดาบสนั้น ไม่ให้ทำการลวงโลกอีกต่อไป

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึง
ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้จะได้ลวงโลกแต่ในบัดนี้เท่านั้น ก็
หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน แล้วได้ทรงประชุมชาดกว่า ดาบสลวงโลก
ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้ลวงโลกในบัดนี้ ส่วนพ่อค้าคนนั้น ได้มาเกิด
เป็นเรวตกาณนแล จบกุลชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านั้น ฯ ในชาดกนั้นให้
เห็นชัดว่า ธรรมาคณทวาริธ ข่อมมีกิริยาผิดปกติเสมอ ไม่อย่างใดก็อย่าง
หนึ่ง เพื่อจะลวงให้คนอื่นตาบใจ เหมือนกับเรื่องดาบสที่แสดงมาแล้ว
โดยเหตุนี้ ของงสังเกตกิริยาของคนอื่นไว้เถิดว่า ถ้าผู้ใดมีกิริยาผิดปกติ

ผู้นั้นต้องทำทุจริตเป็นแน่ โดยไม่ต้องสงสัย ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ เรียกว่าอกตัญญูชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงต่อพระเชตะวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภอนาถบิณฑิกเศรษฐี ให้เป็นต้นเหตุ แห่งการทรงแสดงธรรม

ครั้งใดสลับมาว่า มีเศรษฐีคนหนึ่งอยู่ในเมืองอันเป็นที่สุดแดนแห่งประเทศ ได้บรรทุกสิ่งของเต็มเกวียน ๕๐๐ ให้เกวียนไถ้นำไปสู่กรุงสาวัตถี ให้ไปขอแลกเปลี่ยนสินค้า กับอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้เป็นสหาย บ่าวไพร่ทั้งหลายก็กระทำตามล้อยคำ พาเกวียนนำเกวียน ๕๐๐ ไปสู่กรุงสาวัตถี จนกระทั่งถึงบ้านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ๆ ได้จัดแจงต้อนรับเป็นอย่างดี แลกสินค้าหมดแล้วจึงส่งกลับไป บ่าวไพร่เหล่านั้น เมื่อไปถึงเศรษฐีผู้เป็นนายของตน ก็ได้แจ้งให้ทราบตามขุบหลัทธิมา

ครั้นต่อมาภายหลัง อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ให้บ่าวไพร่บริวารจัดสินค้าบรรทุกเต็มเกวียน ๕๐๐ ออกไปแลกเปลี่ยนสินค้ากับเศรษฐีผู้เป็นสหาย ในหัวเมืองนั้น บ่าวไพร่บริวารก็กระทำตาม เมื่อออกไปถึง เศรษฐีคนนั้นก็ถามว่า พวกท่านมาแต่ไหน เมื่อได้ยินคำตอบว่า มาแต่บ้านอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้เป็นสหายของท่านซึ่งอยู่ในกรุงสาวัตถี ดังนี้ แล้วก็หัวเราะเยาะเย้ยกล่าวว่า อนาถบิณฑิกะนั้น คงจะเป็นชื่อของผู้ใดคนหนึ่งก็ได้ แต่เราไม่รู้จักเขา ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็รับเอาเครื่องบรรณาการ แล้วได้ให้ออกไปเสียจากบ้าน โดยไม่จัดการต้อนรับแม้แต่ประการใด คนเหล่านั้นก็เที่ยวหาแลกเปลี่ยนสินค้าเอาเอง แล้วกลับไปสู่กรุงสาวัตถี เล่าเรื่องให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีฟัง

ครั้นนานมา เศรษฐีผู้อยู่ในหัวเมืองนั้น ก็จัดให้บ่าวไพร่ของตนนำเกวียน ๕๐๐ ไปหาอนาถบิณฑิกเศรษฐีอีก พวกบ่าวไพร่ของอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็พากันรับเอาเครื่องบรรณาการ แล้วบอกให้ไปพักที่นอกพระนคร พอถึงเวลาเที่ยงคืนก็ยกพวกเข้าปล้น เก็บเอาข้าวของในเกวียนจนหมดสิ้น แล้วกลับมาบอกแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ๆ ก็ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว จึงทรงแสดงอดีตนิทาน

ว่า ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีเศรษฐี ๒ คน เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นกัน คนหนึ่งอยู่ในกรุงพาราณสี อีกคนหนึ่งอยู่ที่หัวเมือง มีเรื่องเหมือนกันที่แสดงมาแล้ว แล้วพระองค์ก็ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่นาถบัณฑิตเศรษฐีต่อไปว่า

โย ปุพฺเพ กตกลยาโน กตตโก นาวพฺชณติ
ปจฺจา กิจฺเจ สมฺปฺปนฺเน กตตาริ นาริกจฺจติ

แปลว่า ผู้ใดในอดีตทำคุณงามความดีให้แก่ตนแล้ว ย่อมไม่รู้สึกคุณความดีของเขา ผู้ใดเมื่อตนมีกิจเกิดขึ้นภายหลัง ย่อมหาผู้ช่วยเหลือไม่ได้ ดังนี้

อธิบายว่า คนทั้งหลาย มีภักตร์เป็นต้น ไม่ว่าผู้ใดคนหนึ่ง เมื่อผู้หนึ่งมีบุญคุณเกื้อหนุนแก่ตนไว้แล้ว ย่อมไม่รู้สึกคุณของเขา คนเช่นนั้นเมื่อตนมีกิจจะเกิดขึ้นภายหลัง ย่อมจะค้นหาผู้ช่วยทำการไม่ได้ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระชินศรีศาสดาจารย์ โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า เศรษฐีบ้านนอกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นเศรษฐีบ้านนอกคนนั่นเอง ส่วนเศรษฐีในเมือง ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนั่นแล จบอภัตตัญญูชาดกที่ ๑๐ และจบอปาขิมหรรคแต่เพียงเท่านั้น ฯ ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นชัดอยู่แล้วว่า ธรรมาคนอกตัญญู ไม่ว่าในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ย่อมเป็นคนไม่ดีทั้งนั้น จะติดต่อกับบุคคลผู้ใด ก็ย่อมไม่ตลอด เมื่อคนทั้งหลายทราบว่า คนเป็นคนอกตัญญูแล้ว ย่อมไม่มีผู้ใดที่จะพอใจช่วยเหลือเกื้อกูล อันบุคคลผู้มันัสนัยอกตัญญู จะทำสิ่งใดย่อมไม่เจริญงอกงาม เปรียบเหมือนกับหว่านข้าวกล้าลงในศิลาฉะนั้น โดยเหตุนี้ทุกคนควรละเว้นเป็นคนอกตัญญูเสีย หัดนึสสัยใจคอให้เป็นคนมีกตัญญู รู้จักบุญคุณของผู้อื่นที่ทำได้แก่ตนแม้แต่เพียงเล็กน้อย แล้วให้คอยหาโอกาสตอบแทนด้วยกาย วาจา น้าใจ หรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งให้จงได้ เมื่อทำได้อย่างนี้ ตนจะมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป แม้ถึงคราวที่ต้องภัยได้ทุกข์ ด้วยบาปกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะมีผู้ยินดีช่วยเหลือให้รอดพ้นจากทุกข์ภัย โดยเหตุนี้ จึงมีสุภาษิตไว้ว่า

กตัญญูกวรวกิต

กตเวทิตถกค้ำเข้า

คนจะสรรเสริญกิต-

ติศัพท์ชอ สัตย์แฮ

ผลจะส่งเสริมเข้า

เขตข้างทางเกษม

คังนี้ สภาขณสอนให้บุคคลมีกตัญญูกตเวทิต เพื่อจะได้มีความสุข
ความเจริญในชั่ววันและชั่วหน้า ผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่ง
เป็นบรมครูของโลกก็ดี ผู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี ผู้เป็นพระสาวก
สาวกาทั้งหลายก็ดี ก็ล้วนแต่เป็นผู้มีอยู่ในกตัญญูกตเวทิตทั้งนั้น เป็นอัน
ว่า กตัญญูกตเวทิตเป็นของสำคัญยิ่ง ดังที่แสดงมาโดยสังขัตินัยจะน.

เอวี่ กัม ค้วยประการณะนี้ ฯ

กัณฐาทิ ๑๔

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในลิตตวรรคที่ ๑๐

ลิตฺติ ปฺรเมณ เตชสา

กิลมกขิ ปุริโส น พุชฺฌติ

คิล เร คิล ปาปชุตฺตก

ปจฺจนา เต กญฺจํ ภวิสฺสตีติ

อิทํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต อปจฺจเวกขิตปริโภคํ อารพฺภ กเถสตีติ.

ณ บัณฑิต อาคมกาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย ใน
คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐาทิ ๑๔ ตั้งแต่ชาดกที่ ๑ ถึงที่ ๕
อันมีในลิตตวรรคที่ ๑๐ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่กาลเวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ เรียกว่าลิตตชาดกๆ นี้ เมื่อองค์สมเด็จพระบรม-
ศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภการที่ภิกษุทั้งหลาย บริโภค
บิณฑิย ๔ โดยมีได้พิจารณาให้เป็นต้นเหตุ แล้วทรงแสดงชาดกนแก่ภิกษุทั้ง-
หลาย ครั้งได้สดับมาว่า ครึ่งหนึ่งภิกษุทั้งหลายได้บิณฑิย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ คิลานเภสัช แล้วได้บริโภคโดยไม่พิจารณา ข่อมมีโดยมาก

ครั้นภิกษุเหล่านั้นทำกาลกิริยาแล้ว ย่อมไปเกิดในนรก และในกำเนิดสัตว์
ดิรัจฉาน ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงทราบ จึงทรงแสดงโทษแห่ง
การไม่พิจารณานั้นโดยอเนกปริยาย แล้วทรงวางแบบแผนไว้ให้พิจารณาว่า
ปฏิสงขา โขนิโส จีวร ปฏิสเวามี หิริโกป็นปฏิจจาทนตถ์ ดังนั้นเป็นต้น
แปลว่า ภิกษุจะนั่งห่มสบงจีวรสังฆาฏิ ให้พิจารณาโดยปัญญาอันชอบก่อน
แล้วจึงนั่งห่มเพื่อปกปิดร่างกาย อันเป็นเหตุให้เกิดความละอาย ให้ภิกษุ
ทั้งหลายพิจารณาปริณิชาต เสนาสนะ กิลานเภสัช ให้พิจารณาโดยอุบาย
อันชอบคล้ายกับพิจารณาสบง จีวร สังฆาฏิ ตามแบบนั้นก่อนเสมอไป ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อันการบริโภคน้ำขี้ ๔ โดยไม่พิจารณานั้น เหมือนกันกับ
การบริโภคน้ำพิษอันร้ายแรง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้วแต่
ในปางก่อน ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ในอดีตกาลล่วง
แล้วมา ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีนักเลง
สะกาคคนหนึ่งเป็นคนโกง ได้เล่นสะกากับสหายคนหนึ่งอยู่เสมอ ในเวลาใด
ที่ชนะก็พาลไม่เลิก เวลาที่ตนแพ้ก็พาลเลิก โดยวิธีอมลูกสะกาท่อนไว้เสีย

ครั้นต่อมา สหายคนนั้นคิดจะแก้อุบายโกงของนักเลงสะกาทองคน
นั้น จึงเอาลูกสะกาไปข้อมยาพิษตากไว้ให้แห้งถึง ๓ วัน แล้วจึงไปชวน
นักเลงสะกาคคนนั้นเล่นกันอีก ในเวลานักเลงสะกาคนั้นแพ้ จึงอมลูกสะกานั้น
เสีย โดยไม่รู้สีกว่าแช่ยาพิษ เมื่อสหายคนนั้นจะบอกให้ทราบ จึงกล่าวเป็น
คาถาว่า ลิตฺตํ ปรมณฺ เตชสา เป็นอาทิ ดังว่าระพระบาลีที่ได้สาธกยกขึ้น
ไว้ในเบื้องต้นนั้นแล้ว แปลว่า บุรุษอมลูกสะกา อันข้อมด้วยยาพิษอัน
แรงกล้า ข้อมไม่รู้สีกตน นี้แน่ะนักเลงโกงผู้มีใจชั่วช้า เธอจงกลืนลูกสะกา
เข้าไปเกิด ก็เกิดพิษอันร้ายแรงขึ้นภายหลัง ดังนี้ ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว
จึงให้นักเลงสะกาคคนนั้นกินยาสารอกพิษอันปรุงด้วยโอสถพิเศษ ให้สารอกยาพิษ
ออกมา และให้ดื่มเนยใสและน้ำอ้อยสด น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวดเป็นต้น ให้
รอดพ้นจากอันตราย แล้วสั่งสอนมิให้ทำอุบายอย่างนั้นอีกต่อไป

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงอย่างนี้
แล้ว จึงทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายนั้นอีกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การบริโภคน้ำ

๒๑๐ พระสุคันธปฏิก มหานิภาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

บังจยโดยไม่ได้พิจารณานั่น ข้อมเป็นเหมือนกับบริโกทยาพิษ ดังเรื่องที่
แสดงมาแล้วนี้ แล้วจึงทรงประชุมชาดกว่า นักเลงสกาฬเป็นสหายของ
นักเลงสกาโกงณนั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบลิตตชาดกที่ ๑ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ทรงบอกนักเลงสกาโกง
คนนั้นขึ้นแสดงว่า ได้แก่บุคคลใด เพราะเหตุว่านักเลงสกาโกงคนนั้นไม่มี
ตัวปรากฏอยู่ในครั้งนั้น โดยเหตุนี้ จึงไม่ได้ตรัสไว้เวลาในประชุมชาดก
ส่วนในชาดกอื่นๆ ก็เหมือนกัน ขอให้ท่านนักปราชญ์ทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า
ผู้ใดที่กล่าวไว้ในท้องเรื่องชาดกใด ถ้าไม่มีตัวปรากฏในครั้งพระพุทธเจ้าทรง
พระชนม์อยู่แล้ว ข้อมไม่มีชื่อปรากฏในเวลาประชุมชาดก และในชาดกนี้
เป็นเครื่องสั่งสอนบุคคลทั้งหลาย ให้มีสติปัญญาเวลาจะนั่งห่ม และเวลา
จะบริโภคอาหาร เวลาจะเข้านอน เวลาจะกินยาเพื่อรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ
ควรมีสติพิจารณาให้รอบคอบก่อนจึงค่อยบริโภคต่อภายหลัง อย่าบริโภคใช้
สอยด้วยความประมาทเลินเล่อ จะเกิดโทษในภายหลัง ถึงสิ่งทั้ง ๔ คือ
เครื่องนั่งห่ม โภชนาหาร ทอขุทนอน และยาแก้โรคร้ายไข้เจ็บ ถึงจะเป็น
ของเราเองก็ต้องพิจารณาให้รอบคอบก่อน อย่าด่วนนั่งห่ม กินอยู่ใช้สอย
แต่พิจารณาแล้วไม่ต้องให้พิจารณาเหมือนกับภิกษุสงฆ์ เป็นต้นแต่ให้พิจารณา
ให้ว่าจะมีอันตรายหรือไม่เท่านั้น ก็เป็นอันเพียงพอ สันข้อความที่จะกล่าว
ในชาดกที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๑๐ แต่เพียงเท่านั้น ต่อไปนี้เป็นชาดกที่ ๒

ในชาดกที่ ๒ รองลงไปมีนามเฉลยใจว่า มหาสารชาดก ฯ นี้ สมเด็จพระ
พระชินศรีศาสดาได้ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาที่ประทับอยู่ที่พระ
เชตวันาราม เพราะทรงพระปรารภพระอานนตเถระเจ้าให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความพิเศษตามวาระพระบาลีว่า ครึ่งหนึ่ง พวกนางสนมของ
พระเจ้าปเสนทิโกศลปรึกษากันว่า การที่พระศุภคณาสัมมาสัมพุทธเจ้าจะ
ทรงอุบัติขึ้นในโลกแต่ละพระองค์ ฯ นั้น ข้อมเป็นของยากนักหนา แต่เรา
ทั้งหลายไม่ได้ฟังธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เลย ไม่ได้ให้ทาน สักการบูชา
เพราะเหตุว่า เราทั้งหลายมาอยู่ไม่เหมือนกับนักโทษที่อยู่ในคุกขัง ไม่มี
โอกาสออกไปฟังธรรมเทศนา และให้ทาน รักษาศีลได้ เราทั้งหลายควร

จะกราบทูลพระราชำให้ทรงอาราธนาภิกษุองค์หนึ่ง เข้ามาแสดงธรรมแก่ พวกเราทั้งหลายในพระราชวังนี้จึงจะเป็นการดี เมื่อเหล่าสมณาวีปรินิพพานกัน ดังนี้แล้ว จึงพร้อมกันเข้าไปกราบทูลพระมหากษัตริย์ พระองค์ก็ทรงอนุมัติมิได้ขัดขวาง แต่ยังมีโศกพระบรมราชโองการให้อาราธนาพระภิกษุรูปใด

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระมหากษัตริย์ได้เสด็จประพาสพระราชอุทยาน โปรดให้นายอุทยานไปชำระแผ้วทางพระราชอุทยาน เมื่อนายอุทยานไปพบสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทับอยู่ภายใต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง ซึ่งมีในพระราชอุทยานนั้น จึงกลับไปกราบทูลพระมหากษัตริย์ให้ทรงทราบ พระมหากษัตริย์ได้เสด็จไปสู่พระราชอุทยานโดยราชรถทรง ครั้นถึงแล้ว ได้เสด็จตรงเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ แต่พอแลเห็นฉัตตปาณิอุบาสกนั่งเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาอยู่ ก็ไม่ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะเสด็จเข้าไปเฝ้า แต่เมื่อทรงหวนคิดได้ว่า ถ้าอุบาสกคนนี้เป็นคนดีแล้ว โทณเลยจะได้นั่งอยู่ใกล้พระบรมศาสดา เมื่อทรงหวนคิดได้อย่างนี้จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ส่วนฉัตตปาณิอุบาสกก็ไม่ได้ถูกรับโดยคิดว่า ตนนั่งอยู่ในสำนักของพระพุทธองค์ผู้สูงสุดในโลกแล้ว จะลุกขึ้นแสดงความเคารพพระมหากษัตริย์นั้นไม่สมควร เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเห็นอย่างนี้ ก็ทรงนึกพิโรธฉัตตปาณิอุบาสก เวลาประทับนั่งแล้ว พระพุทธองค์ทรงทราบพระราชหฤทัยว่า พระมหากษัตริย์ทรงพระพิโรธดังนั้น จึงทรงแสดงคุณความดีของฉัตตปาณิอุบาสกให้ฟังว่า ดูก่อนมหาบพิตร อุบาสกนี้เป็นผู้สดับเล่าเรียนพระธรรมวินัย เป็นผู้สันทนการะห่างจากโลกีย์แล้ว เมื่อพระมหากษัตริย์ได้ทรงสดับ ก็ทรงหายพระพิโรธ จึงทรงโปรดพระราชทานพรแก่ฉัตตปาณิอุบาสกว่า ต่อไป ท่านต้องการสิ่งใดจงบอกแก่เรา เราจะให้สิ่งนั้นแก่ท่านตามประสงค์ อุบาสกก็ทูลรับว่า ดีแล้ว พระพุทธเจ้าข้า เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงสดับธรรมเทศนาแล้ว ก็ถวายบังคมลาสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จกลับเข้าสู่พระราชวัง

ต่อมาภายหลัง เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงทอดพระเนตรเห็นฉัตตปาณิอุบาสกเดินผ่านพระราชวังออกไปสู่พระเชตวัน จึงดำรัสสั่งให้เข้าเฝ้า แล้ว

ขอให้สอนธรรมวินัยแก่พวกสมณาริ ฉัตตปาณโอบาสกกราบทูลว่า ไม่เป็นการสมควร เพราะธรรมาคฤหิศักดิ์เข้ามาคลุกคลีในพระราชวังอาจเกิดโทษขึ้นได้ ทางทิศทิศใต้ก็ได้นำพรตนิมนต์ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เข้ามาแสดงธรรม และสั่งสอนธรรมวินัย ออมนราไทก็ทรงเห็นด้วย พระองค์จึงเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ กราบทูลความประสงค์ให้ทรงทราบ แล้วกราบทูลขออาราธนาพระอานนท์ ให้เข้าไปแสดงธรรมและสอนธรรมในพระราชวัง สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ก็ทรงอนุญาต ได้โปรดให้พระอานนท์รับน้ำที่นั้นคือไป พระอานนท์เกรงเจ้าก็กระทำตามพระพุทธานุญาต

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระจุฬามณีสำหรับประทับพระเมไลของพระมหากษัตริย์นั้นได้หายไป จึงมีรับสั่งให้จับคนทั้งหมดในพระราชวังมาไต่สวน เมื่อพระอานนท์เกรงเจ้าได้ทราบเหตุนี้ จึงถวายพระพรบอกอุบายที่จะให้ได้พระจุฬามณีคืนมาแก่พระมหากษัตริย์ว่า ขอถวายพระพร พระองค์จึงทรงโปรดให้ปล่อยคนเหล่านั้นเสีย แล้วทรงทำตามอุบายของอาตมาภาพเกิดจะได้พระจุฬามณีคืนมาโดยสะดวกคาย ไม่ให้คนทั้งหลายเดือดร้อนเหมือนอย่างนี้ พระมหากษัตริย์จึงครุสถามว่า จะทำประการใด จึงถวายพระพรว่า ขอจงโปรดให้แจกฟางแก่คนทั้งหลายคนละฟ่อนๆ หรือก้อนดินเหนียวคนละก้อนๆ ให้ทั่วกัน แล้วจงรับสั่งให้นำมาทิ้งไว้ในที่นั้น จงทำอย่างนี้ถึง ๓ วัน พระมหากษัตริย์ก็ทรงกระทำตาม เมื่อครบ ๓ วันแล้ว ก็ยังไม่ได้พระจุฬามณี พระอานนท์เกรงเจ้าจึงทรงแนะนำอุบายถวายอีกอย่างใหม่ คือ ให้พระมหากษัตริย์รับสั่งให้กั้นม่านไว้ในที่แห่งหนึ่ง แล้วให้นำถาดน้ำใหญ่ไปตั้งไว้ภายในม่านนั้น แล้วให้คนทั้งหลายห่มผ้าเข้าไปล้างมือในถาดน้ำนั้นทีละคนๆ พระมหากษัตริย์ก็ทรงกระทำตาม ในเวลานั้นโจรซึ่งลักพระจุฬามณีไป ได้เกิดเกรงกลัวขึ้นว่า ถ้าเราไม่นำพระจุฬามณีไปคืน เราก็จะไม่พ้นพระราชอาญาเป็นแน่ พระอานนท์เกรงเจ้าได้เฝ้าถวายในพระธรรมวินัย ได้เอาเป็นธุระ เราคงไม่พ้นอุบายของท่านในวันใดวันหนึ่งเป็นแน่ แล้วโจรคนนั้นก็เอาพระจุฬามณีไปทิ้งไว้ในถาดน้ำ เมื่อคนทั้งหลายเข้าไปล้างมือในถาดน้ำจนทั่วทุกตัวคนแล้ว เจ้าพนักงานก็ไปค้นดู ก็ได้พระจุฬามณีไปถวายแก่

บรมชัตติยาธิบดี ท้าวเธอทรงปรีดาปราโมทย์เป็นอันมาก ส่วนคนทั้งหลาย ก็พลอยปลื้มยินดีไปตาม ๆ กัน ต่างก็สรรเสริญซึ่งพระอานนทเถรเจ้าเชิงแซ่ ไปทั่วทั้งพระนครพารา

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้สนทนาปรารภเรื่องกันขึ้นในธรรมสภา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ฉลาดในอุบายเหมือนกับอานนท์ที่เคย มีมาแล้วเหมือนกัน ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ในอดีตกาลนั้น วันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตพร้อมด้วยพระอัครมเหสีนารีนาถได้เสด็จไปประพาสพระราชอุทยาน เวลาทรงเล่นน้ำในสระโบกขรณี พระอัครมเหสีทรงเปลื้องเครื่องประดับพระศอออกวางไว้ที่ผ้าสะไบให้ทาสีเฝ้าอยู่ เวลาทาสีนั่งง่วงหลับไปก็มีนางวานรตัวหนึ่งลงมาจากต้นไม้ขโมยเอาเครื่องประดับพระศอนั้นไปซ่อนไว้ในโพรงไม้ พอทาสีตื่นขึ้นเห็นเครื่องประดับนั้นหายไปในที่ร้องโวยวายขึ้นว่า ผู้ร้ายลักเครื่องประดับของพระราชเทวีหนีไปแล้ว ในขณะนั้น พวกเจ้าหน้าที่รักษาเหตุการณ์ ได้พากันไปยังที่เกิดเหตุนั้น ได้สวนถ้อยคำของนางทาสีเสร็จแล้ว ได้นำขึ้นเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต พระองค์มีพระราชดำรัสให้เร่งตรวจตราตามจับผู้ร้ายมาให้ได้ พวกเจ้าหน้าที่ก็กระทำตามพระราชโองการ พวกนี้บริบนรานหาตัวคนร้าย ในเวลานั้นมีบุรุษบ้านนอกคนหนึ่ง ได้ตกเบ็ดอยู่นอกพระราชอุทยาน พอได้ยินเสียงพวกราชบุรุษออกตามค้นหาผู้ร้าย ก็เกิดความกลัวทั้งเบ็ดแล้ววิ่งหนีไป ราชบุรุษทั้งหลายได้พากันไปจับนายพรานเบ็ดคนนั้นโดยเร็วพลัน ครั้นทันตัวเข้าแล้วก็จับมัดโบยตี ชักถามหาเครื่องประดับทันที พรานเบ็ดเห็นว่า ถ้าไม่รับว่าตนเป็นขโมย ก็จะถูกโบยตีหนักขึ้น จึงแก้รับว่าตนขโมย เมื่อเขาคุมตัวไปถวายพระมหากษัตริย์ก็ขัดทอคำว่า เครื่องประดับนั้นตนได้ส่งให้แก่หมาเศรษฐกิจแล้ว เมื่อจับหมาเศรษฐกิจมา มหาเศรษฐกิจก็ขัดทอว่าได้ให้แก่พราหมณ์ปุโรหิต พราหมณ์ปุโรหิตก็ขัดทอว่า ได้ให้แก่คนขับร้อง

คนขับร้องก็ชักว่าให้แก่นางวันทาสี คือ หญิงนครโสเภณีคนหนึ่ง เมื่อจับนางวันทาสีนั้นมาซักถาม เขาก็ปฏิเสธตามความเป็นจริง จึงมีพระบรมราชโองการสั่งให้คุมขังคนทั้ง ๕ ไว้ แล้วเสด็จกลับเข้าสู่พระนคร

มีมหาอำมาตย์คนหนึ่งคิดว่า เครื่องประดับนั้นคงไม่ใช่คนทั้ง ๕ ขโมยไปเป็นแน่นอน เพราะคนทั้ง ๕ นั้นล้วนแต่เป็นคนนอกไม่ใช่คนใน ที่ไหนเลยจะลอบลักเข้าไปในพระราชอุทยานได้ โดยเหตุว่ามีเจ้าหน้าที่จุกช่องประจำการอยู่ทุกแห่งหน คงจะเป็นคนข้างในขโมยไปเป็นแน่นอน แต่การที่คนเหล่านั้นรับว่าขโมย ก็เพราะเกรงกลัวพระราชอาญา เราจะต้องหลอกลวงสืบจับเอาตัวคนร้ายให้จงได้ ครั้นคิดแล้วก็เข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ กราบทูลขอรับพระราชทานนำคนทั้ง ๕ นั้น ไปคุมขังไว้ในบ้านของตน ได้ลอบกำชับสั่งคนใช้ไว้ให้คอยฟังคนทั้ง ๕ นั้นพูดจากัน เมื่อคนทั้ง ๕ นั้นถูกคุมขังอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ต่างก็ต่อว่ากันคนละอย่าง กล่าวคือ เศรษฐีได้ต่อว่าพรานเบ็ดข่มก่อนว่า เรากับท่านไม่เคยรู้จักกันเลย เหตุไรจึงขัดทอมาถึงเรา พรานเบ็ดตอบว่า เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าไม่ได้ขโมยเครื่องประดับนี้ แต่ข้าพเจ้ากลัวพระราชอาญา จึงได้รับว่าขโมย แล้วขัดทอมาถึงท่าน การที่ขัดทอมาถึงท่าน ก็เพราะเห็นว่าท่านเป็นคนมั่งมี อาจจะพาข้าพเจ้าให้พ้นจากพระราชอาญาได้ เมื่อเศรษฐีได้ฟังดังนั้นจึงได้ว่าขานประการใด

ลำดับนั้น ท่านปุโรหิตจึงได้ต่อว่าเศรษฐีโดยทำนองเดียวกัน เศรษฐีตอบว่า เพราะข้าพเจ้าเห็นว่า เราทั้งสองเป็นคนใหญ่คนโตด้วยกัน อาจจะช่วยกันแก้ไขให้พ้นพระราชอาญาได้

คนขับร้องจึงต่อว่าท่านปุโรหิต ๆ จึงตอบว่า เพราะเราเห็นว่าท่านเป็นนักร้อง ในเวลาตกทุกข์อยู่ในเรือนจำ จะได้อาศัยให้ท่านขับร้องให้พ้นพอบรรเทาเสียได้ซึ่งความทุกข์

นางวันทาสีจึงต่อว่าคนขับร้อง ๆ ก็กล่าวว่า ขอน้องอย่าโกรธพี่เลย เพราะพี่เห็นว่า เมื่อเราทั้ง ๕ ต้องพ้นจากการอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ก็จะมีความสุขความสำราญได้บ้าง

เมื่อคนใช้ของมหาอำมาตย์จดจำคำพูดของคนทั้ง ๕ ได้ถนัดแล้ว ก็ไปบอกแก่มหาอำมาตย์ ๆ จึงแน่ใจว่า เครื่องประดับนั้นต้องเป็นคนภายในขโมยเป็นแน่ แต่เมื่อพิจารณาไปก็เห็นว่าไม่มีใครเลยที่จะอาจเอื้อมไปในเวลานั้นได้ จึงนึกสงสัยพุ่งถึงในพระราชอุทยาน รุ่งขึ้นวันหลังได้จัดการให้คนจับถึงในพระราชอุทยานเป็นอันมาก แล้วให้นำเครื่องประดับสำเร็จด้วยขางไม้ประดับให้ถึงเหล่านั้นทุกตัวแล้วปล่อยไป ถึงเหล่านั้นต่างก็คิดว่าได้เครื่องประดับอันงดงาม ฝ่ายมหาอำมาตย์จึงสั่งพวกราชบุรุษให้ไปคอยคักคฝถึงว่า ถ้าเห็นสิ่งใดนำเครื่องประดับของพระอักรมเหสีออกมา จงทำให้สิ่งตัวนั้นตกใจถึงกับทิ้งเครื่องประดับให้จงให้ เมื่อนางสิ่งตัวที่ขโมยเครื่องประดับไปนั้น ได้เห็นเพื่อนกันนำเครื่องประดับไปอวด จึงอดทนไม่ได้ได้นำเครื่องประดับออกจากโพรงไม้มาอวดบ้าง พวกราชบุรุษก็พากันตบมือให้ร้องขึ้นเป็นโกลาหล นางถึงตัวนั้นตกใจก็ได้ทิ้งเครื่องประดับลงมา แล้วพวกราชบุรุษก็นำเอาไปมอบให้แก่มหาอำมาตย์ มหาอำมาตย์ได้นำไปถวาย แล้วทูลถึงอุบายที่ตนได้กระทำมาให้ทรงทราบทุกประการ

จอมภูมิบาลพรหมทัตก็ทรงโสมนัส ชมเชยมหาอำมาตย์นั้นเป็นอันมาก แล้วตรัสพระภาณว่า

อกกญฺเฐ สุมิจฺจนฺติ

มนตฺสฺ อุกฺตฺหลํ

นฺนฺยจฺ อนนฺปานมฺหิ

อตฺเต ชาเต จ ปณฺชิตํ

แปลว่า คนทั้งหลายย่อมต้องการคนแก่กล้าในเวลาเกิดสงคราม ต้องการคนใจคอหนักแน่นในเวลาปรักภากิจการอันสำคัญ ต้องการคนเป็นที่รักในเวลามีข้าวนำบริบูรณ์ ต้องการนักปราชญ์ในเวลามีเหตุอันลักซงเกิดขึ้น ดังนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์ตรัสสรรเสริญมหาอำมาตย์อย่างนั้นแล้ว ก็พระราชทานแก้ว ๗ ประการ ให้เป็นรางวัลความชอบตามราชประเพณี

ครั้นสมเด็จพระชินศรีบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานอดีตเทศนาจบลงอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระมหากษัตริย์ในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ส่วนมหาอำมาตย์นั้นได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล

จบมหาสารชาตกที่ ๕ แต่เพียงเท่านี้

ในวิสาสโกชนาชาดกที่ ๑ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่ พระเชศวนาราม ทรงปรารภการที่ภิกษุทั้งหลายบริโภคโภชนาหารของบุคคล ผู้คุ้นเคยกันทั้งหลายให้เป็นคันเหต แล้วจึงทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย

มีเรื่องปรากฏว่า ครั้นนั้นมีภิกษุเป็นอันมากบริโภคโภชนาหารของผู้ ที่คุ้นเคยกันถวายโดยไม่พิจารณา ด้วยถือว่า เป็นของมารดาบิดาถวายบ้าง เป็นของพี่น้องถวายบ้าง เมื่อทราบถึงสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ พระองค์ จึงทรงคิดเห็นว่าไม่เป็นการสมควร แล้วทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในครั้งอดีตกาล เมื่อจอมภุมิบาลพรหมทัตผ่าน สมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี เวลาฤดูทำนา อันเป็นเวลาที่มีเลียงสัตว์คัมภาย มหาเศรษฐีคนหนึ่งอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น ได้ให้บ่าวไพร่ของตนนำฝูงโค ออกไปเลี้ยงในป่าใหญ่แห่งหนึ่ง มีราชสีห์ตัวหนึ่งมีความรักใคร่กับนางเนื้อ ตัวหนึ่ง เวลากลางวันได้ไปวนเวียนอยู่รอบคอกโคเสมอ จนกระทั่งฝูงโคนม มีน้ำนมน้อยลงไปด้วยความกลัว เวลาเศรษฐีรู้เรื่องจึงให้นายโคบาลจับนาง เนื้อตัวนั้นมาแล้ว เอายาพิษไปชะโลมทาตัวนางเนื้อนั้นถึง ๑ วัน แล้วจึง ปลดปล่อยไป เมื่อราชสีห์ได้แลเห็น ก็วิ่งไปเลียร่างกายของนางเนื้อนั้นด้วยความ รัก แล้วถึงซึ่งความตายด้วยอำนาจพิษอันร้ายแรง พวกนายโคบาล ก็นำเอาหนัง และเล็บ และเขี้ยว และน้ำมันของราชสีห์ตัวนั้นเข้าไปให้แก่ มหาเศรษฐี ๆ ได้คิดเตียนราชสีห์ว่า ตายเพราะความรัก แล้วได้กล่าวในที่ ประชุมบ่าวไพร่บริวารด้วยประพันธ์กาถาว่า

น วิสฺเส อวิสฺสตุเถ วิสฺสตุเถปี น วิสฺสเส
วิสฺสา ภยมเนวติ สํหฺว มิกมาตกา

แปลว่า บุคคลอย่าไวใจในบุคคลที่ยังไม่คุ้นเคยกัน ถึงบุคคลที่คุ้นเคยกัน แล้วก็ไม่ควรวางใจ เพราะความคุ้นเคยกันอาจนำภัยอันคร่าบมาให้ เหมือน กับนางเนื้อนำยาพิษไปให้แก่ราชสีห์ตัวนั้น ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงชี้โทษแห่งการไม่พิจารณา โดยถือว่า เป็นของที่บุคคลผู้คุ้นเคยกันให้ ด้วยยกเรื่องในอดีตมาทรงแสดงอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า มหาเศรษฐีในครั้งนั้น คือเรือดากตนแล จบวิสาส-

โกชนชาดกที่ ๓ เพียงเท่านั้น ๑ ในชาดกนี้ เป็นเครื่องสอนให้บุคคลละมັถ
ระวังหนักขึ้น ไม่ให้ไว้วางใจในเวลาบริโภคข้าวน้ำโภชนาหาร ให้ใช้ความ
วิจารณ์ให้เสมอไป อย่าไว้วางใจว่าเป็นของคนที่รักใคร่กันเคยกัน เพราะ
เหตุว่า ถึงแม้ว่าผู้ให้นั้นจะไม่มีเจตนาทำร้ายก็ดี อาจมีผู้อื่นคิดทำร้ายก็ได้
เหมือนอย่างนางเนอกับราชสีห์นั้นเป็นนิตสนอทาหรณ์ ด้วยประการฉะนี้

ในโลมหังสชาดกที่ ๔ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทับนั่ง
ที่ป่าฏิการามเมืองเวสาลี ได้ทรงปรารภสนุกชัตตภิกษุให้เป็นต้นเหตุ แล้ว
ทรงแสดงชาดกนี้ให้เป็นผล

กล่าวคือ สนุกชัตตภิกษุนั้นได้เป็นผู้รับใช้สอยพระพุทธองค์ เกยถือ
บาตรจีวรตามเสด็จอยู่เสมอ อยู่มาวันหนึ่ง สนุกชัตตภิกษุได้ฟังธรรมกถา
ของโกฏฐัตถปิณฑก ผู้เป็นนักบวชนอกศาสนา เกิดความชอบใจขึ้น
แล้วมอบบาตรจีวรถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วเที่ยวประกาศไปในระหว่าง
กำแพงเมืองทั้ง ๓ ชั้น แห่งเมืองเวสาลีว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่ออย่างนั้นอย่างนี้

เมื่อพระสารีบุตรได้สดับ ได้ไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์ตรัสว่า สนุกชัตตภิกษุผู้กลับไปถือผิดนั้น ทั้งนี้เป็นด้วยอุปนิสัย
ที่จะต้องได้เกิดในนรกหนทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส แล้วเกิดเป็นเปรต
กาลกัญชีกาสुरเป็นแน่นอน เพราะการปฏิบัติของพวกอาชีวกเป็นการปฏิบัติ
ที่ผิด แล้วตรัสว่า ในอดีตกาลนับแต่พุทธกาลไปถอยหลังไปได้ ๕๐ กลับ
เรตถาคคได้ทดลองดูข้อปฏิบัติของพวกอาชีวก ซึ่งเขาถือว่าเป็นพรหม-
จรรย์อันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ ประการที่ ๑ ไม่นั่งผ้า
ห่มผ้า ประการที่ ๒ ไม่อาบน้ำชำระตัว ปลอຍให้ร่างกายหมักหมมอยู่ด้วย
เหงื่อไคลเป็นนิจ ประการที่ ๓ อยู่ในป่าอันเจ็บบสงัดเป็นนิจ ไม่พบปะ
คนเลยเป็นอันขาด ประการที่ ๔ บริโภคแต่ขี้โลกกับใบไม้เท่านั้น เมื่อเราทำ
อยู่นานก็ปรากฏเห็นในเวลาตะวันขึ้น เราจึงเลิกเสีย แล้วหันมาปฏิบัติใน
ทางที่ถูกต้องต่อไป ก่อนแต่เราจะเลิกนั้น ได้มีความรู้สึกอันหนึ่งเกิดขึ้นว่า

โสตตโต	โสสีโต	คุโต	เอโก	ภิสนเก	วเน
นคโค	น วคฺคิมาสีโน		เอสนาปสุโต	มุนิ	

แปลความว่า เราเราร้อนหนักแล้ว ตัวของเราเบียดข่มหนักแล้ว เราอยู่ในป่าที่
น้ำกล้วแต่ฝนเดียว เราเป็นคนเปลือยกายอยู่เป็นนิจ ถึงหนาวก็ไม่ได้ผิงไฟ
ด้วยเข้าใจว่าความประพฤติอย่างนั้นเบนหนทางให้ได้คุณพิเศษ แต่ก็ได้
สมประสงค์ไม่ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า อาชวกในครั้งนั้น คือเราตถาคตนี้แล จบโศมทั้งสชาดก
แต่เท่านั้น ฯ ในชาดกนั้นเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การประพฤติพรหมจรรย์ของ
นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนานั้น ล้วนแต่เป็นความประพฤติเลวทราม
ต่ำช้า นำผู้ประพฤติก่อให้เกิดในจตุราบายทั้ง ๔ มัรกายเป็นต้น ไม่เป็นการ
ประพฤติอันประเสริฐ เหมือนอย่างในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ในมหาสุทฺธสชาดกที่ ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่
ที่พระแท่นปรินิพพาน ได้ทรงปรารภคำอาราธนาของพระอานนท์ให้เป็นเหตุ
แล้วจึงทรงแสดงชาดกนั้นให้เป็นผล มีเรื่องราวปรากฏว่า ในปีก่อนหน้าพระ
พุทธองค์จะปรินิพพานนั้นพระอัครสาวกทั้ง ๒ ได้ปรินิพพานก่อน คือพระสารี-
บุตรปรินิพพานในเดือน ๑๒ เพ็ญ พระโมคคัลลาน์ปรินิพพานวันสิ้นเดือน ๑๒
นั่นเอง ส่วนพระพุทธองค์ทรงพระดำริว่า เราตถาคตจะต้องปรินิพพานใน
เดือน ๖ เพ็ญปีใหม่ ครั้นต่อมา พระพุทธองค์ได้เสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์
ในที่ต่าง ๆ จนตรากเท้าถึงเมืองกุสินาราราชธานี แล้วประทับบนพระแท่น
ศิลาอาสน์ใต้ต้นรังทังค อันมีอยู่ในพระราชอุทยานของพระเจ้ากรุงกุสินารา
ทรงปรารภจะปรินิพพานในสถานนั้น พระอานนท์เกรงเจ้ากราบทูลอาราธนา
ขอให้เสด็จไปปรินิพพานในพระนครใหญ่ มีกรุงสาวัตถีและกรุงราชคฤห์
เป็นต้น พระพุทธองค์ตรัสห้ามว่า อย่าดึกกว่าเมืองกุสินารานเป็นเมืองเล็ก
เมืองน้อยเลย เพราะเมื่อก่อนเมืองกุสินารานเป็นราชธานีอันใหญ่โตกว้าง
ขวาง วัดโดยรอบได้ ๑๒ โยชน์ บริบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ เป็นที่ประทับ
อยู่แห่งมหาสุทฺธสจักรพรรดิราช ตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงแสดงเรื่องในอดีต
กาลว่า มีพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่ามหาสุทฺธสนะ ครอง
เมืองกุสินาราน บริบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพระเตชานุภาพแผ่ไปทั่ว

โลก เมื่ออยู่มานาน พระองค์ได้เสด็จขึ้นไปเจริญสถานอยู่ในสุธรรมปราสาท
กำหนดได้ ๘ หมื่น ๔ พันปี เวลาจะเสด็จสวรรคต ได้เสด็จลงจากปราสาท
เสด็จไปประทับ ณ พระแท่นอันมีในพระราชอุทยาน พระอัครมเหสีทุกเชษฐ
ให้เสด็จไปประทับที่อื่น พระองค์หาได้เชื่อฟังไม่ พระองค์ตรัสว่า

อนิจจา วต สงขารา อุปฺปาทวชฺชมฺมิโน
อุปฺปชฺชติวา นิรุชฺชนฺติ เตสํวปสโม สุโข

แปลความว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นมาและดับไป
เป็นธรรมดา ครั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป การที่สังขารทั้งหลายสงบรวม ไม่
เกิด ไม่ตาย สำเร็จซึ่งนิพพานนั้นแล เป็นความสุข ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระชินศรีศาสดา โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชเทวีในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็นมารดาพระราहुล
ในบัดนี้ ขุนพลแก้วได้มาเกิดเป็นพระราहुล ราชบริวารของพระเจ้ามหา
สุทฺธสนะ ได้มาเกิดเป็นพุทธบริวาร ส่วนพระเจ้าสุทฺธสนะ คือ เราตถาคต
นี้แล จอมมหาสุทฺธสนชาดกแต่เท่านั้น ฯ ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า ที่ตายไม่สำคัญ
จะเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย บ้านใหญ่เมืองใหญ่ บ้างคงพองไพรอย่างไรก็ตาม
สำคัญอยู่แต่บาปบุญที่เราทำไว้เท่านั้น คือ ถ้าเราทำบาปไว้ถึงตายในปราสาท
๑ ชั้น ก็จะต้องไปทนทุกข์ในเบื้องหน้าโดยเร็วพลัน ถ้าเราทำบุญไว้ ถึง
จะตายในกระท่อมเล็ก ๆ ก็ตาม ก็จะต้องได้ไปเสวยสุขในทิพย์วิมานสุราลัย
เทวสถานเป็นแม่นมั่นโดยไม่ต้องสงสัย.

เอวํ กิเม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฐ ๒๐

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในลิตตวรรค

สมคิตฺติโก อนุวเสถิ เทลปตฺติ ขตา ปรีหเรยฺย
เอวํ สจฺจิตฺตมนุรกฺเข สติยา ปตฺตยาโน ทิสํ อคฺคปฺพุพฺพติ
อิหํ สตุฏฺทา โกสํพุริฏฺเฐ เสตกํ นาม นิกมํ อุปนิสฺสาช อยฺยตฺรสมิ
วนสณฺเฑ วิหรนฺโต ชนปทกฺลยาณิสฺสุตฺตํ อารพฺภ กเถสฺสิติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถการณัย
ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐกัณฐ ๒๐ ว่าด้วยชาดกที่ ๖
ถึงที่ ๑๐ อันมีในลิตตวรรคที่ ๑๐ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป ตามวาระพระบาลี
เพื่อเป็นเครื่องอบรมนิสัย ในชั้นมัคฺคสวณมัชฌิมสวณ แห่งพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย หอสมควรแก่เวลา

คำเนนความในชาดกที่ ๖ ซึ่งมีนามว่าเคลปตตชาดก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระ
พระชินศรีบรมศาสดาจารย์เสด็จประทับยับยั้งอยู่ในราวไพรแห่งหนึ่ง อาศัย
เสตนิกม ในแวนแคว้นโกสัณพี เป็นที่โคจรบิณฑบาต ทรงปรารภชนบท
กัลยาณสูตร แล้วจึงทรงแสดง

มีเนื้อความพิสดารว่า สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ทรงแสดงพระ
สูตรนี้โดยอุปมาว่า คุณอนภิกขุทั้งหลาย ตถาคตจะบอกตัวอย่างมาอุปมาให้
ฟัง เหมือนอย่างว่า ถ้าจะมีหมู่ชนเป็นอันมากประชุมกล่าวกันว่า นาง
ชนปทกัลยาณี ซึ่งเป็นหญิงอันงามพร้อมทุกอย่าง ทั้งฉลาดในการพ้อนรำ
ขับร้อง ได้พ้อนรำขับร้องในสนามแห่งหนึ่ง ขณะนั้น มีบุรุษผู้รักหาชีวิต
คนหนึ่งมาในสถานนั้น และมีราชบุรุษคนหนึ่ง นำบาตรอันเต็มไปด้วยน้ำ
มัทนงา บังคับให้บุรุษนั้นถือไปว่า ถ้าเธอทำน้ำนั้นให้ตกในที่ใด เราจะฟัน
เธอให้ล้มลงในที่นั้น คุณอนภิกขุทั้งหลาย เราถามเธอทั้งหลายว่า บุรุษนั้น

จะตั้งใจประกอบบาตรนํ้ามํ้านั้นหรือไม่ ตั้งใจประกอบพระพุทธเจ้าข้า จึง
ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความอุปมาในข้อนี้ฉันใด ส่วนความอุปมา
มีอยู่ว่า บาตรอันเต็มไปด้วยนํ้ามํ้านั้น ได้แก่ กายคตาสติ คือ การพิจารณา
ร่างกาย เธอทั้งหลายจงตั้งใจพิจารณาร่างกาย ให้เหมือนกับบุรุษผู้ประกอบ
บาตรนํ้ามํ้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่บุรุษนั้นประกอบบาตรนํ้ามํ้าโดย
ความตั้งใจ ด้วยกลัวราชบุรุษจะพันด้วยคาบนั้นไม่เป็นการอศจรรยํ ส่วน
บัณฑิตในปางก่อน ไม่หลงระเหิรในยถัมภินํ้ามํ้าที่มิมีร่างกายประหนึ่งว่านางฟ้า
นั้นแหละเป็นการอศจรรยํ กรณฺตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินิพพานในกรุงพาราณสี
พระราชโอรสองค์ที่ ๑๐๑ ซึ่งเป็นองค์สุดท้ายของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ได้
ครองนํ้าถวายและชำระเท้าพระบิณฑุพุทธเจ้า และปฏิบัติอย่างอื่นเสมอ
เป็นนิจ ในเวลาที่พระบิณฑุพุทธเจ้าเข้าไปฉันในพระราชวัง

อยู่มาวันหนึ่ง พระราชกุมารนั้นทรงดำริว่า พระเชษฐาของเราผู้อยู่มา
เราจะได้รับราชสมบัติในพระนครนี้หรือไม่หนอ เราควรจะถามพระบิณฑุ-
พุทธเจ้าให้รู้แน่ รุ่งขึ้นวันที่ ๒ เวลาพระบิณฑุพุทธเจ้าไปฉันในพระราชวัง
จึงถามตามที่ได้ดำริไว้ พระบิณฑุพุทธเจ้าถวายพระพรว่า พระองค์จัก
ไม่ได้รับราชสมบัติในเมืองนั้นเป็นแน่แท้ แต่ว่าตั้งแต่เมืองนี้ไปไกล ๕๐ โยชน์
มีเมืองหนึ่งชื่อว่าคักกสลา อยู่ในแคว้นแคว้นคันธารราช ถ้าพระองค์สามารถ
ไปถึงเมืองนั้นได้ ก็จักได้รับราชสมบัติในเมืองนั้นในวันที่ ๑ นับแต่วันนี้ไป
แต่ว่าในระหว่างทางกลางดงนั้น มีอันตรายใหญ่อยู้อย่างหนึ่ง ถ้าจักเดิน
อ้อมคงไปหนทางก็ไกลถึง ๑๒๐ โยชน์ ถ้าจักเดินตัดตรงไปหนทางไกล ๕๐
โยชน์เท่านั้น แต่หนทางตรงนั้นมียถัมภินํ้ามํ้าทั้งหลายได้มีริมบ้านและศาลา
พร้อมด้วยเครื่องใช้สอยอันน่าทัศนา เมื่อเห็นบุรุษเดินไปก็ล่อลวงกินเสีย
ถ้าพระองค์จะดำรงสติไว้ให้ดี ไม่หลงไหลในจำพวกนางยถัมภินํ้ามํ้า อุตสาหํ
เดินทางไปจนถึงเมืองคักกสลา ก็จักได้รับราชสมบัติในวันที่ ๑ สมประสงค์

เมื่อพระราชากรมารได้ทรงสดับดังนั้น ก็กล่าวขึ้นว่าจักไม่หลงไหล
ต่อพวคนางยักษ์เป็นอันขาด แล้วไปถวายบังคมลาพระชนกนาถราชชนนี
ขณะนั้น มีมหาดเล็ก ๕ นายขอตามเสด็จไปด้วย พระราชากรมารก็ชี้แจงเรื่อง
พวคนางยักษ์ให้ฟังแล้วทรงห้ามเสีย แต่มหาดเล็กทั้ง ๕ นั้นได้อ้อนวอน
ขอตามเสด็จไปจนได้ เมื่อเดินทางไปถึงค่านางยักษ์ มหาดเล็กทั้ง ๕ นั้น
ก็หลงใหลนางยักษ์ นางยักษ์ก็จับกินเป็นอาหารเสียสิ้น แลเฝ้าอยู่แต่
พระราชากรมารพระองค์เดียว เมื่อพระองค์ไปถึงเมืองตักกสิลา ได้เข้าไป
พักอยู่ในศาลาหลังหนึ่งภายนอกพระนคร

ในเวลานั้น พระมหากษัตริย์นครกรุงตักกสิลา ได้เสด็จออกประพาส
พระราชอุทยาน พบนางยักษ์ชงนรมิตเพศเป็นนางเทพธิดา ติดตามพระ
ราชากรมารไป จึงพอพระราชหฤทัย เมื่อทรงทราบว่าไม่ใช่ภรรยาของพระ
ราชากรมาร ก็ทรงรับนางยักษ์นั้นขึ้นสวามิภักดิ์ แล้วเสด็จเข้าสู่พระนคร
ตั้งให้เป็นอัครมเหสี ในเวลากลางคืน นางยักษ์นั้นแกล้งทำเป็นร้องไห้
พระมหากษัตริย์จึงตรัสถามถึงเหตุที่ร้องไห้ นางยักษ์นั้นบอกว่า กลัวจะมีผู้
ดูถูกดูหมิ่นว่าตนเป็นคนไม่มีหลักแหล่ง พระเจ้าแผ่นดินได้พบปะถาม
ถนบนทนทาง ถ้าพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้หม่อมฉันเป็นใหญ่กว่า
ชาวพระนครทั้งสนธิ์จึงจะไม่มีผู้หมิ่นประมาทได้ พระเจ้าแผ่นดินจึงตรัส
ตอบว่า เราจะยกให้เจ้าเป็นใหญ่ดังที่ทูลขอไม่ได้ เพราะเมื่อชาวเมือง
ไม่พอใจก็จะเกิดความเคียดแค้นขึ้น นางจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นของ
ให้หม่อมฉันเป็นใหญ่เพียงในพระราชวังเท่านั้นพอ พระเจ้าแผ่นดินก็ทรง
อนุญาต เมื่อนางยักษ์อัครมเหสีได้รับพระราชทานพรอย่างนี้แล้ว เวลา
พระเจ้าแผ่นดินบรรทมหลับสนิท นางก็กลับไปยังเมืองยักษ์เรียกพวกพ้อง
มากินคนในพระราชวังเสียสิ้น ส่วนตนก็ได้กินพระเจ้าแผ่นดิน แล้วพากัน
กลับไปสู่เมืองยักษ์ตามเดิม

ครั้นเวลารุ่งเช้า ชาวพระนครจึงรู้ข่าวเรื่องนั้นแล้วพร้อมกันชำระพระ
ราชวังให้สะอาด ประพรมด้วยน้ำจันทน์แดงอันมีค่า ฉาบพาดด้วยสรรพเครื่อง
หอม โปรยปรายบุบผาชาติต่าง ๆ แขนงพวงมาลัยไว้อร่ามตา อบควันธูป

กำจัดกลิ่นร้ายให้อันตรธาน จัดแจงพระราชฐานให้งดงามวิจิตรแล้ว จึง
 ปรึกษากันว่า บุรุษนางยักษิณีติดตามมาเมื่อวานนี้ เขาเป็นคนดีไม่แกล้ง
 มันเลย จัดว่าเป็นบุรุษอัศจรรย์ ถ้าเราได้เขามาปกครองบ้านเมือง เรา
 จะมีความสุข เมื่อกล่าวกันอย่างนั้นแล้ว จึงพร้อมกันอำมาตย์ราชเสนา
 น้อยใหญ่ ไปทูลเชิญพระราชกุมารให้เข้าไปรับราชสมบัติ เป็นพระมหา
 กษัตริย์ในกรุงทักกสิลา พระองค์ก็ทรงรับอาราธนา เมื่อได้เป็นพระมหา
 กษัตริย์แล้ว พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญโพธิสมภารบารมี มีการบริจาคทาน
 เป็นต้น จนตลอดพระชนมายุไขว่

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
 ประทานพระโอวาทไว้โดยกาลว่า

สมมติตถิกิ อนุวเสกั เป็นอาทิ ซึ่งเป็นวาระพระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้
 ในเบื้องต้นนั้นแล้ว แปลว่า บุรุษควรตั้งใจประกอบบาตรอันเต็มไปด้วยน้ำ
 มันทันใด นักปราชญ์ผู้ประสงค์จะไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป ควรตั้งใจประกอบ
 สติให้คั่นนั้น คำว่า ทิศที่ไม่เคยไป ได้แก่ พระนฤพาน ผู้ประสงค์จะ
 ไปพระนฤพาน ควรตั้งใจประกอบสติพิจารณาร่างกายให้มั่นคงเป็นอารมณ์
 ฉะนั้น จบเตลปิตตชาตกที่ ๖ เพียงเท่านั้น ในชาตกนี้เป็นเครื่องสั่งสอนหมู่
 มนุษย์นิกรไม่ให้หลงใหลร่างกาย อันเปรียบเหมือนนางยักษิณีแปลง
 โดยอธิบายว่า นางยักษิณีแปลง ข้อมล่อลวงให้บุรุษหลงรักใคร่แล้วจับกิน
 เสียฉันใด ส่วนร่างกายก็ทำให้คนทั้งหลายหลงรักใคร่ในเบื้องต้น คือ ใน
 เวลายังหนุ่มสาว แล้วทำให้เกิดกลับคลั่งในคอนปลาย คือ ในเวลาแก่เฒ่า
 ชราฉันนั้น เมื่อผู้ใดหลงใหลร่างกายเกินไป ผู้นั้นก็จะได้รับโทษทุกข์ภัย
 ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งเป็นแน่แท้ จะตัดกระแสสมรรถผลนิพพาน ทำให้
 ตกจากคุณงามความดี เหมือนกับนางยักษิณีหลอกฆ่าบุรุษฉะนั้น ด้วย
 ประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๗ มีนามว่า นามสัทธชาตก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระบรม
 ศาสดาจารย์ประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม ทรงปรารภกิริยารูปหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า
 นามสัทธ แล้วจึงทรงแสดงชาตกนี้

มีเนื้อความว่า มีกัลปบุตรหนึ่งชื่อปาปะกะ แปลว่า คนลามก ได้
 บวชในพระพุทธศาสนา ภิกษุทั้งหลายได้ร้องเรียกว่า ท่านปาปะกะ คือ
 เรียกว่า ท่านลามก ท่านจอมานี่ ท่านจอมอน้อยนั่น ตั้งนี้เป็นต้น

ภิกษุนั้นจึงคิดว่า เราจักไปขอให้พระอุปัชฌาย์อาจารย์เปลี่ยนชื่อให้
 เสียใหม่ให้เป็นชื่อดีงาม แล้วจึงไปหาพระอุปัชฌาย์อาจารย์ๆ กล่าวว่าธรรมดา
 ชื่อเพียงแต่เป็นของสมมติขึ้นเท่านั้น จะทำให้ดีชั่วไม่ได้เลย ท่านจงอยู่ตาม
 ชื่อเดิมเถิด พระปาปะกะได้อ่อนน้อมอยู่เสมอจนรู้ทั่วไปถึงพระสงฆ์ทั้งปวง

วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงประชุมสนทนากันในธรรมสภา ปรารภเรื่อง
 พระปาปะกะขึ้น เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปสู่ธรรม-
 สภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องของภิกษุนั้นเคยมีมาแล้วในอดีต-
 กาล แล้วจึงมีพระพุทธบรรหารตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งอดีตกาล
 มีทิสปาโมกขอาจารย์คนหนึ่ง อยู่ในเมืองตักกสิลา มีศิษย์อยู่ถึง ๕๐๐ คน
 คนหนึ่งชื่อปาปะกะ อาจารย์ได้เรียกว่า เจ้าปาปะกะจอมานี่ จงไปโน่น ตั้ง
 เป็นคณน้อยเนื่อง ๆ เขาจึงคิดว่า ชื่อของเราไม่ได้เลย เราจะขอให้อาจารย์
 เปลี่ยนชื่อให้เสียใหม่ จึงไปหาอาจารย์ ๆ ให้ไปเที่ยวเลือกหาชื่อซึ่งเป็นที่
 พอใจของเขาว่า เจ้าจงไปเที่ยวในบ้านน้อยและเมืองใหญ่ เมื่อได้ชื่อเป็น
 ที่พอใจของเจ้าแล้ว จงนำมาบอกเรา ๆ จะเปลี่ยนให้ตามความประสงค์ เขา
 ก็รับคำอาจารย์ เที่ยวไปในสถานที่ต่าง ๆ ได้ไปถึงเมืองหนึ่งพบบุรุษคนหนึ่ง
 ซึ่งทำกาลกิริยาตาย บุรุษนั้นชื่อว่าชวก เรียกตามภาษาไทยว่า นายเป็น
 หมูญาติของนายเป็นได้พากันนำศพของนายเป็นไปสู่บ้ำช้า เขาจึงถามว่า
 รายคนนั้นชื่ออะไร คนทั้งหลายตอบว่า ชื่อนายเป็น แล้วเขาจึงถามว่า เมื่อ
 เขาชื่อนายเป็นเหตุใดจึงตายเล่า คนทั้งหลายตอบว่า จะชื่อนายเป็นหรือ
 ชื่ออะไรก็ตาม ต้องตายเหมือนกันทั้งนั้น เพราะเหตุว่าชื่อไม่เป็นสิ่งสำคัญ
 ประการใด เป็นแต่ตั้งไว้สำหรับร้องเรียกกันเท่านั้น เมื่อนายปาปะกะได้ฟัง
 ก็หมดความทะยานอยากเปลี่ยนชื่อของตน จึงตั้งตนกลับมาทางเก่า ได้
 พบหญิงทาสีคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อนางชนปาละ เรียกตามภาษาไทยเราว่า นาง
 รวย แต่นางนั้นยากจนขัดสน จนถึงกับเป็นทาสีให้ผู้อื่นเขย็นต้อยอยู่เสมอ

นายปาปกะได้เดินเข้าไปถามว่า เหตุไรจึงโบยตีหญิงคนนี้ นายเงินตอบว่า เพราะเขาไม่มีเงินให้ดอกเบี้ยแก่เรา แล้วจึงถามว่า หญิงคนนั้นชื่อเรื่องเสียงไร นายเงินตอบว่า ชื่อนางรวบ เขาจึงซักถามว่า เหตุไรจึงขากจนเล่า นายเงินจึงตอบว่า นั้นเป็นแต่ขอเท่านั้น เขาจึงเดินออกจากที่นั้นแล้วไปพบคนหลงทางคนหนึ่ง เขาจึงถามว่าชื่ออะไร บุรุษนั้นตอบว่านายทาง จึงซักว่า ถ้าเช่นนั้นเหตุไรจึงได้หลงทาง บุรุษนั้นตอบว่า ท่านเป็นคนเซอะเลี้ยแล้ว เพราะกรรมตาช่อ ไม่ใช่จะบันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปได้เหมือนกับช่อ

เมื่อนายปาปกะ ซึ่งเรียกตามภาษาไทยว่านายลามกได้ฟังดังนั้น ก็สิ้นความกระหายในการอยากจะเปลี่ยนชื่อของตน จึงบ้ายหน้ากลับไปสู่สำนักอาจารย์ ๆ ถามว่า เจ้าไปเที่ยวเลือกชื่อมาได้แล้วหรือยัง จึงตอบว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ คนที่มิชื่อนายเป็นกิตาย ที่ชื่อนางรวบกจน ที่ชื่อนายทางก็หลงทาง ข้าพเจ้าเข้าใจแล้ว ชื่อย่อมไม่สำเร็จประโยชน์สิ่งใด เพียงแต่อาศัยเรียกพอให้รักกันเท่านั้น ข้าพเจ้าไม่ยินดีที่จะเปลี่ยนชื่อแล้ว เมื่ออาจารย์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวเป็นคาถาประพันธ์ว่า

ชวณญ มตฺ ทิสฺวา ธนปาลิณฺจ ทุกฺคตํ

ปนฺนถณฺจ วเน มุพฺหิ ปาปโก ปุนฺราคโค

แปลว่า ปาปกมาณพได้เห็นเหตุ ๓ ประการ คือ บุรุษชื่อนายเป็นกิตาย • หญิงชื่อนางรวบกจน • ชายชื่อนายทางก็หลงทาง • จึงได้กลับมาสู่สำนักอาจารย์อีก ครั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงขเรองอดตอบอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ปาปกมาณพในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นปาปกภิกษุผู้ถือว่าสำคัญ เพราะชื่อนั้น ส่วนทิสปาโมกขอจารย์นั้น คือเรวตถาคคณณต จบนามสัทธชาตกแต่เพียงเท่านั้น ๑ ในชาดกนี้เป็นเครื่องคัดค้านตำราพราหมณ์ ซึ่งถือการตั้งชื่อเป็นสำคัญ คือพวกพราหมณ์ย่อมมีตำราตั้งชื่อ ตามวัน เดือน ปี ของบุคคล โดยถือว่าการตั้งชื่อไม่ถูกต้องตามตำราแล้ว ก็จักเกิดความอัปรีชยัญไร ถึงคนทั้งหลายเหล่านั้นก็ยอมรับจะเชื่อเหมือนกัน แต่ในทางพุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ ถือแต่ความประพฤติและบาปบุญที่ทำไว้

เท่านั้น โคขเหตุน^๕ ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงอย่าหลงมกยาในการตั้ง
ชื้อเลข ให้ระวังแต่ความประพฤติทางกาย วาจา ใจ เท่านั้นเกิด เมื่อมี
ความประพฤติดีอยู่แล้ว ก็จะมีสิริสวัสดิ์เกิดขึ้นเอง ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๘ มีนามว่า กุฏวาณิชชาตก ๆ น^๕ เมื่อสมเด็จพระบรม
ศาสดาจารย์ประทับอยู่ที่พระเชศวนาราม ได้ทรงปรารภพ้อคำโก่งคนหนึ่ง
แล้วจึงทรงแสดงให้แจ่มแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

มีเนื้อความเป็นปริยายต่อไปนี้ว่า ในกรุงสาวัตถีนั้นมีพ่อค้าอยู่ ๒ คน
คนหนึ่งเป็นบัณฑิต มีใจสุจริตซื่อตรง อีกคนหนึ่งเป็นพาล มีสันดานโก่ง
พ้อคำทั้ง ๒ คน^๕ เป็นพ่อค้าขายเล่ห์ด้วยกัน คราวหนึ่งได้เข้าห็นกันซื้อสินค้า
บรรทุกเกวียนไปขายตามบ้านนอก เมื่อได้กำไรแล้วก็พากันกลับมายังกรุง
สาวัตถี พ้อคำโก่งจึงคิดว่า พ้อบัณฑิตเห็นดีเห็นชอบอดโรยมาก เมื่อไป
ถึงบ้านเรือนก็จักบริโภคอาหารจนเกินประมาณ จักตายไปก่อนแบ่งกำไร
กัน เมื่อเขาตายเราจักแบ่งทรัพย์ออกเป็น ๓ ส่วน ให้แก่บุตรของเขาส่วน
หนึ่ง เราจะเอาเสีย ๒ ส่วน เมื่อคิดดังนี้แล้ว เวลาไปถึงบ้านเรือนก็หาอบาย
วังรอนัดเพื่อน ไม่ยอมแบ่งทรัพย์และกำไรโดยเร็ว ส่วนพ้อคำผู้ซื่อสัตย์
สุจริตจึงไปเค้นไค้ขอแบ่งทุนทรัพย์และผลกำไรจนได้ เมื่อเสร็จการแบ่ง
ทรัพย์กันแล้ว จึงถือเครื่องสักการบูชาออกไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา
พระองค์ตรัสถามว่า เธอไปไหนจึงไม่ปรากฏเห็นหลายเวลา ได้กราบทูล
เรื่องไปค้าขายให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัส
ว่า คุณ่อนอบาสก พ้อคำโก่งนั้นคิดโกงเธอไม่สำเร็จแต่เพียงคนเดียว
เท่านั้นหาไม่ ถึงเขาจะคิดโกงคนอื่นก็ไม่สำเร็จเหมือนกัน แล้วจึงทรงยก
เรื่องอดีตมาแสดงต่อไปนี้ว่า

ในอดีตกาล ครองพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีพ่อค้าอยู่ ๒ คน คนหนึ่งชื่อว่า บัณฑิต อีกคนหนึ่งชื่อว่า อดบัณฑิต ได้ค้า
ขายเข้าห็นส่วนกัน

อยู่มาวันหนึ่ง พ้อคำทั้ง ๒ คนนั้น บรรทุกสินค้าเต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม
ออกไปจำหน่ายตามบ้านนอกหัวเมือง เวลาจำหน่ายสินค้าหมดแล้ว ก็ได้

พากันกลับมาสู่กรุงพาราณสี พ่อค้าทั้งสองอภินิหารจึงกล่าวว่า เราควร
จะได้กำไร ๒ ส่วน บัณฑิตพานิชจึงถามว่า เพราะเหตุไร เขาตอบว่า
เพราะชื่อของเราดีกว่าท่าน ตัวท่านเพียงแต่ชอบัณฑิตเท่านั้น ส่วนตัว
เรามือดีคนนอกคตหนึ่ง รวมเป็นอภินิหาร ถ้าจะแปลตามชื่อของเรา
ทั้งสองแล้วดีกว่ากัน คือ ท่านชอบัณฑิต ซึ่งแปลว่า ผู้มีปัญญาเท่านั้น
ส่วนตัวเราชออภินิหาร ซึ่งแปลว่า ผู้มีปัญญายิ่ง โดยเหตุนี้ เราควรจะได้
กำไรมากกว่าท่านอีกส่วนหนึ่ง แต่บัณฑิตพานิชไม่ยินยอม

ครั้นต่อมาอีกหลายวัน อภินิหารคิดได้อบายอย่างหนึ่ง คือ ให้บิดา
ของตนเข้าไปอยู่ในโพรงไม้ใหญ่ ทำเป็นเหมือนรกขเวดากับให้ทำเสียง
แปลกกว่าเดิม ให้ตัดสินว่าเขาควรได้ ๒ ส่วน เมื่อออกอบายอย่างนี้แล้ว
จึงชวนเพื่อนว่า นี่แน่ะบัณฑิต เราพากันไปถามรกขเวดาคือต้นไม้ใหญ่โน้น
เถิด ว่าใครควรจะได้กำไร แล้วก็พากันไป แต่บัณฑิตพานิชเป็นผู้จิตร
ไปด้วยปัญญาหาหนทาง อบาย จึงกล่าวว่า รกขเวดานตัดสินไม่เป็นยุติธรรม
เราจะต้องเอาไฟเผาเสีย ว่าแล้วก็หาฟางมาสมต้นไม้นั้น ผ่าขบดาของ
อภินิหารทนความร้อนไม่ได้ ก็ทะลุขึ้นจากโพรงไม้นั้น แสดงตัวให้
ปรากฏ ได้หยอกลงมาย่อจนหมดกำลัง แล้วตกลงมาที่พื้นดิน จึงกล่าวขึ้นว่า

สาธุ โข ปณชิโต นาม น เตว อติปณชิโต

อติปณชิเตน ปุตเตน มนมหิ อปกุฏชิโต

แปลว่า พ่อค้าทั้งสองอภินิหารดีแท้ แต่พ่อค้าชออภินิหารไม่ดี
เลย เราถูกไฟลวกหน้อยหนึ่งแล้วเพราะอภินิหารผู้เป็นบุตรของเรา ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า อภินิหารผู้เป็นพ่อค้าโกงในครั้งนั้น ได้เกิดมา
เป็นพ่อค้าโกงในครั้ง ส่วนบัณฑิตพานิชผู้เป็นพ่อค้าที่ซื่อสัตย์ในครั้งนั้น
คือเรตถาคตนแล จบกฎวณิชชาดกแต่เพียงเท่านั้น ฯ ในชาดกนั้นเป็น
เครื่องชี้ให้เห็นว่า ธรรมดาคนโกงย่อมสุขคนซื่อสัตย์สุจริตไม่ได้ จำเป็น
จะต้องพบคนดีในเวลาใดเวลาหนึ่งจนได้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
จงจดจำเรื่องไว้สั่งสอนตนเอง และลูกหลานเหลนต่อไปเถิด ก็จะได้เกิด
คุณความดีทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๑๕ เรียกว่า ปโรสหัสสชาตก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทับอยู่ที่พระเชศวนารามบรมพุทธานิवास อันอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายใกล้กรุงสาวัตถีมหานคร พระองค์ทรงปรารภปัญหาปุณณ ๕ ข้อ ให้เป็นคัมภีร์ แล้วทรงแสดงให้แจ่มแจ้งแก่เวไนยนิกรทั้งหลาย

ส่วนปัญหา ๕ ข้อนั้น มีอยู่ในสรวังคชาตก ในไตรสนิบาต อันจะทราบอรรถาธิบายประกาศข้างหน้า ในชาตกนี้มีใจความโดยย่อว่า ครึ่งหนึ่งภิกษุทั้งหลายได้ประชุมกันในธรรมสภา กล่าวสรรเสริญคุณแห่งพระสารีบุตรเถระเจ้าว่า เป็นผู้อาจกล่าวถึงพระพุทธานิวัตต์ที่แสดงโดยย่อให้พิสดารได้ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับ ณ ธรรมสภา ครั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรได้กล่าวถึงคำที่ย่อของเราให้พิสดารได้ครบถ้วนบริบูรณ์เท่าที่หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในสมัยที่ล่วงแล้วมานาน ครึ่งพระเจ้าพรหมทัต ผู้พระราชสมภพอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตรของพราหมณ์มหาศาลคนหนึ่ง เมื่อสำเร็จการศึกษาจากเมืองคถกาสีลาแล้ว ภายหลังได้ออกไปบรรพชาเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมพานต์ สำเร็จอภิญญา ๕ สมบัติ ๘ มีฤๅษีเป็นบริวาร ๕๐๐ องค์

ครั้นต่อมาถึงฤดูฝน ศิษย์ผู้ใหญ่ของฤๅษีนั้นได้พาฤๅษี ๒๕๐ รูป ไปจำพรรษาอยู่ในพระนครแห่งหนึ่ง เวลาฤๅษีผู้เป็นอาจารย์จะทำกาลกิริยาตาย ศิษย์ ๒๕๐ รูปได้ไต่ถามว่า ข้าแต่พระอาจารย์ คุณวิเศษอันใดที่ท่านอาจารย์ได้แล้งม้วยบ้างหรือ อาจารย์ตอบว่า คุณวิเศษหน้อยหนึ่งมิได้มี ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็ทำกาลกิริยาตาย ไปเกิดในอภัสสรพรหมโลก

ฝ่ายศิษย์ทั้งหลาย เมื่อได้ฟังคำตอบของอาจารย์ดังนี้ ก็เข้าใจว่า อาจารย์ของตนไม่ได้คุณวิเศษสิ่งใด จึงพร้อมกันนำศพอาจารย์ไปเผ่าในป่าช้า โดยไม่ได้ทำสักการบูชาสพเลย เมื่อศิษย์ผู้ใหญ่พาศิษย์บริวารมาถึงทราบว่อาจารย์ทำกาลกิริยาตายแล้ว จึงถามว่า เมื่ออาจารย์ของพวกเราจะต้องบรรพชา ท่านทั้งหลายได้ไต่ถามถึงคุณวิเศษของท่านบ้างหรือไม่ ฤๅษี

ทั้งหลายก็เล่าให้ฟังตามเรื่องที่มา จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายไม่รู้จักถ้อยคำ
ของอาจารย์ การที่ท่านอาจารย์กล่าวว่า คุณวิเศษหน้อยหนึ่งมีได้มันนั้น ท่าน
หมายความว่า ท่านได้อากิญจัญญาชนสมบัติ ซึ่งแปลว่า สมบัติอันไม่มี
อะไรสักหน้อยหนึ่งเป็นอารมณ์ แต่ฤๅษีทั้งหลายมิได้เชื่อฟัง

ขณะนั้น มหาพรหมผู้เป็นอาจารย์ได้ทราบเหตุนี้ จึงลงมาจาก
พรหมโลก มานั่งอยู่บนอากาศตรงอาศรมบทแห่งฤๅษีเหล่านั้น แล้วเปล่ง
รัศมีให้รุ่งโรจน์ ได้ออกโอษฐ์เปล่งวาจาสรรเสริญศิษย์ผู้ใหญ่ว่า

ปโรสหัสสมบัติ สมาคตานิ

กนฺเทขฺยํ เต วสฺสสคํ อปฺปญฺโณ

เอโกว เสขฺยโณ ปุริโส สปฺปญฺโณ

โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อคฺคํ

แปลว่า จำนวนคนตั้งพันก็ดี ถ้าไม่มีปัญญา ให้ใคร่ครวญไปตั้ง ๑๐๐
ปีก็ตาม (ที่ไม่รู้จักถ้อยคำของเรา) ส่วนบุรุษผู้มีปัญญา ซึ่งรู้จักถ้อยคำ
ของเราเพียงคนเดียวเท่านั้นแหละประเสริฐ เมื่อมหาพรหมกล่าวดังนี้แล้ว
ก็กลับไปสู่พรหมโลก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ฤๅษีผู้เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ในครั้งนั้น ได้เกิดมาเป็นสาริบุตร
ในครั้งนั้น ส่วนอาจารย์นั้นได้เกิดมาเป็นเวตถาคคตนแล จบปโรสหัสชาดก
แต่เพียงเท่านั้น ฯ ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า คนโง่เง่าโงดเขลา ข่มไม่เข้าใจ
ความหมายแห่งถ้อยคำของนักปราชญ์ทั้งหลาย รู้แต่ความหมาย แห่ง
ถ้อยคำของคนโง่เขลาด้วยกัน กล่าวคือ คำพูดคำเดียวกัน แต่บางคำ
นักปราชญ์หมายความว่าอย่างหนึ่ง คนโง่หมายความว่าอย่างหนึ่ง เหมือนกับ
คำพูดของฤๅษีในชาดกที่แสดงมาแล้วนี้ อีกอย่างหนึ่ง อย่างคำว่า โปรด
ถ้าเป็นคำของคนโง่เขลา ซึ่งไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ก็หมายความว่าฆ่า
ให้ตาย อย่างคนอันธพาลทั้งหลายพูดกันอยู่เสมอว่า จงเอาปลาน้ำไปโปรด
เสีย หรือจงโปรดปลาน้ำ ดังนี้ คำนี้เขาหมายความว่า ให้เอาปลาไปฆ่า

๒๕๐ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ถ้าเป็นคำพูดของนักปราชญ์ ก็หมายความว่า ให้ปล่อยปลาไปให้พ้นทุกข์
ในแม่น้ำแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเหตุนี้ คนฉลาดกับคนโง่งงพูดกันไม่สู้จะ
รู้เรื่อง พอจะเปลืองความสงสัยให้เพิ่มไปได้ เพราะคนมีปัญญา มักจะพูด
ให้เป็นแง่คิดเสมอ ส่วนคนโง่งงย่อมพูดข้อ ๆ ไม่ถือว่าเรื่องที่พูดนั้นเป็น
เรื่องลับหรือเปิดเผย ควรไม่ควรพูดในที่เช่นไร เป็นเรื่องตนหรือลูก เป็น
เรื่องควรพูดค่อยหรือควรพูดดัง เพราะเหตุนี้ สามภรรยาคนใดมีอุปนิสัย
สติปัญญาไม่เหมือนกัน สามภรรยาค้นนั้นมักทะเลาะวิวาทกันถึงกับเสมอ
ด้วยเหตุความคิดความเห็นไม่ตรงกัน แต่ถ้าคนทั้งสองนั้นต่างรู้สึกรู้ว่า
ใครมีสติปัญญาดีกว่าใคร ใครต่ำกว่าใครแล้ว ข้างสูงอย่าถือโกรธในเมื่อ
ข้างต่ำไม่เข้าใจคำพูดของตน ส่วนข้างต่ำก็ไม่ควรจะถือมานะและทิฐิ คอย
เช็ดถูตามข้างสูงแล้ว ก็จะระงับการมีปากเสียงกันได้ ขอให้พหุศาสนิกชน
ทั้งหลายผู้ทรมสามภรรยา จงปฏิบัติตนตามทวิสังขนามาเถิด จึงจะเกิด
สิริมงคลแก่ตนและครอบครัว ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่า อสตรปชาดก ๆ น เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าเป็นพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่กณทิชฐานวันวิหาร อันมีใน
กถกคิยนคร ทรงปรารภนางสุปวาสาเป็นพระราชธิดาแห่งพระเจ้าโกลิยะ
ให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงซึ่งชาดกในท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย

กล่าวคือ นางสุปวาสาราชธิดานั้นทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี แล้วทรงปวด
พระครรภ์อยู่อีก ๗ วัน ได้เสวยทุกขเวทนาอย่างสาหัส นางกษัตริย์จึง
ทรงระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคณาว่า พระพุทธองค์ย่อม
ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ปฏิบัติสันทกขทั้งนั้น พระธรรมที่พระองค์ทรง
แสดง ก็ล้วนแต่ยังผู้ปฏิบัติให้สันทกข พระสงฆ์ผู้เป็นศิษย์ของพระพุทธองค์
ก็ล้วนแต่ปฏิบัติเพื่อให้สันทกข ให้ได้ประสบสุขในพระนฤพาน ส่วนพระ
นฤพานไม่มีความทุกข์เลย มีแต่ความสุขอย่างเดียว ดังนี้ เมื่อพระนาง
ทรงระลึกรู้ดังนั้นแล้ว จึงขอให้พระราชสามีไปกราบทูลเรื่องพระนางประจวบ
พระครรภ์ แต่สมเด็จพระบรมศาสดาว่า บัดนี้พระนางขอถวายวันทนา
การด้วยความเคารพ พระราชสามีก็ทรงกระทำตาม สมเด็จพระบรมศาสดา

จึงตรัสว่า ขอให้นางสุปาวาสาจงเป็นสุขเกิด จงประสูติ कुमार ไม่มีโรคเกิด
พอสันกระแสพระพุทธรูฏกา นางสุปาวาสาก็ประสูติพระกุมารโดยสวัสดิ์

เมื่อพระราชสามเฝ้าจกกลับมาพบ ก็ทรงอัศจรรย์ในพระพุทธานภาพ
เฝ้าพระนางสุปาวาสา ครั้นประสูติพระกุมารแล้ว ก็มีพระหฤทัยผ่องแผ้ว
ใคร่จะถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรูปเป็นประธาน ให้ถว้นถึง
๑ ทิวารเป็นกำหนด เมื่อพระนางเจ้าถวายทานตลอดถึง ๑ วันแล้ว ในวันที่
ที่ ๑ ได้ขนานนามพระราชมารณันว่า สวลี แล้วพาพระกุมารไปถวายบังคม
พระบรมศาสดาและพระภิกษุสงฆ์ทุก ๆ องค์ ตามลำดับกัน แต่พอมายัง
พระสารีบุตรเถรเจ้า ๆ ได้ไต่ถามว่า ดูก่อนสวลีกุมาร ท่านมีความสุขสบายดี
อยู่หรือ สวลีกุมารตอบทันทีว่า ข้าพเจ้าไม่มีความสุขเลย เพราะข้าพเจ้า
ต้องอยู่ในครรภ์มารดาถึง ๑ ปี ๑ วัน พอสันนางผู้เป็นมารดาได้ฟังคำพระ
กุมารว่าดังนี้ ก็เกิดโรคาปราโมทย์อัศจรรย์ใจ สมเด็จพระบรมศาสดาจึง
ตรัสว่า ดูก่อนนางสุปาวาสา บุคคลอย่างนี้ท่านต้องการหรือไม่ พระนาง
กราบทูลว่า ถ้าเป็นอย่างนี้ถึงหม่อมฉันจะได้อีกสัก ๑ คน ก็ยังต้องการอยู่
พระพุทธรูฏกา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงอนุโมทนาแล้ว ก็พาพระ
ภิกษุกลับไปสู่พระวิหาร

ส่วนสวลีกุมาร เมื่อมีพระชนมพรรษากาลได้ ๑ ปี ก็ได้บรรพชาใน
พระพุทธศาสนา เมื่อมีพระชนมายุเต็ม ๒๐ ปีแล้ว ก็ได้อุปสมบทเป็นพระ
ภิกษุผู้เลิศด้วยลาภสักการะ ครั้นต่อมาก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล

อยู่มาวันหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันในธรรมสภา ถึงเรื่องที่
พระสวลีอยู่ในครรภ์ของมารดาถึง ๑ ปี ๑ วัน เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา
ได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับในธรรมสภาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
การที่พระสวลีอยู่ในพระครรภ์มารดาถึง ๑ ปี ๑ วันนั้น เป็นเพราะบาปกรรม
ที่เขาและมารดาได้ทำมาแต่ปางก่อน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดง
เรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
เมื่อพระเจ้าพรหมทัตสวรรคตแล้ว พระราชโอรสได้สืบราชสมบัติแทน

๒๕๒ พระสุกคันทบฏก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ครั้งนั้น พระเจ้าโกศลทรงยกพลนิกรมาล้อมกรุงพาราณสี จับพระเจ้ากรุงพาราณสีสำเร็จโทษเสีย ริมเอาอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสีนั้น ตั้งให้เป็นอัครมเหสีของพระองค์ แล้วประทับอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น ฝ่ายพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสีมีอยู่พระองค์หนึ่ง ซึ่งได้เสด็จรอดออกไปพ้นจากเงื้อมมือข้าศึกได้ ได้ไปเกลี้ยกล่อมพลนิกรเพียงพอแล้ว ก็ทรงยกมาล้อมกรุงพาราณสี หมายจะแก้แค้นแทนพระชนกชนนี เมื่อพระราชชนนีได้ทราบข่าว จึงลอบส่งพระราชสาส์นออกไปว่า การจะรบพุ่งซึ่งชนนียังไม่ควรก่อน พ้องจงตั้งล้อมเมืองไว้ให้มั่นคง อย่าให้ผู้คนเข้าออกได้ จนกว่าจะหมดเสบียงอาหารในพระนคร ก็จะได้พระนครโดยไม่วุ่นวาย พระราชกุมารก็กระทำตามอุบายของพระราชชนนี ได้ล้อมพระนครนั้นไว้ถึง ๗ ปีกับ ๗ วัน เมื่อชาวพระนครหมดกำลังแล้วก็เสด็จกรีธาทัพเข้าไปจับพระเจ้ากรุงโกศลตัดพระเศียรเสีย แล้วเสวยราชสมบัติสืบต่อไป ในอดีตชาติอีกชาติหนึ่ง พระราชกุมารนั้นได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธรูปเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตรเป็นประธาน แล้วปรารภว่า ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้เลิศด้วยลาภและยศในอนาคตกาลเกิด ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า

อสาดี สาตรูปน ปีชรูปน อปปีย

ทุกขํ สุขสฺส รูปน ปมตฺตมตฺตวตฺตติ

แปลว่า กรรมอันไม่เป็นที่พอใจ บ่อมครอบงำผู้ประมาทได้ ประหนึ่งว่ากรรมอันเป็นที่พอใจ กรรมอันเป็นที่รักใคร่ บ่อมครอบงำผู้ประมาทได้ เหมือนกับกรรมอันเป็นที่รัก ความทุกข์บ่อมครอบงำผู้ประมาทได้ เหมือนกับความสุข ดังนี้

พระพุทธรูปนั้น พระคันถรจนางาโรยอธิบายไว้ว่า สิ่งทั้ง ๓ คือ ความไม่พอใจ • ความเกลียดชัง • ความทุกข์ • บ่อมครอบงำข้าศึกบุคคลผู้ประมาทด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ พึงใจในสิ่งที่ไม่น่าพอใจ • ความรักในสิ่งที่ไม่น่ารัก • ความเห็นว่าเป็นสุขในที่เกิดทุกข์ • ดังนี้

ได้ใจความว่า ผู้ใดพอใจในสิ่งที่ไม่น่าพอใจ รักในสิ่งที่ไม่น่ารัก เห็นว่าเป็นสุขในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้นั้นต้องได้รับสิ่งที่ไม่พอใจ และสิ่งที่ไม่น่ารัก สิ่งที่เป็นทุกข์ เหมือนดังชาดกที่แสดงมาแล้วนี้เป็นตัวอย่าง.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๑

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในปโรสทวรรค

ปโรสคัม เฌบิ สมากตานิ ฌาเขยฺยํ เต วสุสคัม อปญฺญา
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อคฺคณฺติ
อิทํ ชาตกํ วตฺตฺโต จ เวชฺยากรณฺโต จ สโมธานฺโต จ ปโรสทสฺส-
ชาตกสทิสเมวติ.

ณ บัณฑิต อาทมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย
ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๒๐ ว่าด้วยชาดกที่ ๑
ถึงชาดกที่ ๕ อันมีในปโรสทวรรคที่ ๑๐ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป
เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเกิดปริชาญาณ ในการฟังพระสัทธรรม-
เทศนา โดยสมควรแก่เวลาฟังธรรม

ก็แลในชาดกที่ ๑ มีนามว่าปโรสทชาดก ชาดกนี้ว่าโดยเรื่องและ
ไวยากรณ์หรือประชุมชาดก ก็เหมือนกันกับปโรสทสสชาดกที่ยกขึ้นแสดง
แล้วในกัณฑ์ที่ ๒๐ นั้น มีแปลกแต่วาระพระบาลีเพียงคำเดียวว่า ฌาเขยฺยํ
เท่านั้น ซึ่งได้ยกขึ้นตั้งเป็นกระทู้แห่งเทศนาแล้ว แปลตามวาระพระบาลี
อันเป็นพระคาถาพุทธภาษิตว่า ถ้าชนทั้งหลายมีจำนวน ๑๐๐ มาประชุมกัน
ก็ตาม เมื่อผู้ไม่มีปัญญาจะใคร่กรวญไปตั้ง ๑๐๐ ปีก็ตาม ก็ไม่สามารถจะ
รู้เนื้อความที่บัณฑิตกล่าวไว้แล้วนั้น ส่วนบุรุษผู้มีปัญญาผู้เดียว ซึ่งรู้จักเนื้อ
ความที่บัณฑิตกล่าวไว้แล้วนั้น จักว่าเป็นผู้ประเสริฐกว่าคนทั้ง ๑๐๐ นั้น ดังนี้

พระอรรถกถาจารย์สังวรณนาการไว้ คนที่ประชุมกันตั้ง ๑๐๐ ขึ้นไป ก็ตาม ถ้าไม่มีปัญญาพิจารณาอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปีก็ตาม ก็ไม่สามารถจะรู้เนื้อความ แห่งคาถาที่อาจารย์ผู้เป็นฤๅษีกล่าวไว้ ผู้มีปัญญาซึ่งรู้คนนั้นแล จักว่าเป็น ผู้ประเสริฐคนเดียว ดังนี้ ฯ ในชาดกนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายผู้ที่ยังไม่ได้ศรัทธาซึ่งกันที่ ๒๐ อันว่าด้วยปโรสหัสสชาดกนั้น จงเข้าใจว่า ที่ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงชาดกนี้ ก็โดยอาศัยปรารภพระสารีบุตร ผู้พุทธภาษิตอันพระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยย่อได้โดยพิสดาร แล้วพระองค์ จึ่งทรงแสดงปโรสหัสสชาดกนี้ เพื่อยกเรื่องขึ้นประกาศให้เห็นว่า พระสารี- บุตรเถระเจ้า เป็นผู้ฉลาดรอบรู้ในอรรถธรรมอันสุขุมคัมภีรภาพมาแล้ว เมื่อ ครังเป็นฤๅษีมุ่งใจความว่า ในครั้งอดีต พระพุทธเจ้าของเราเสวยพระชาติเป็น ฤๅษีสำเร็จอภิญญาญาณตนสมามบัติ ซึ่งแปลว่า สมามบัตินั้นไม่มีอะไรหน้อย หนึ่งเป็นอารมณ์ ในเวลาทำกาลกิริยาตายได้บอกศิษย์ทั้งหลายว่า คุณวิเศษ หน้อยหนึ่งของเราไม่มี ส่วนศิษย์ทั้งหลายซึ่งมีจำนวนตั้ง ๑๐๐ พวกนั้นเข้าใจ ว่า อาจารย์ไม่ได้สำเร็จคุณวิเศษประการใด ส่วนพระสารีบุตรซึ่งเกิดเป็น ศิษย์ผู้ใหญ่ เมื่อได้ฟังคำอาจารย์ดังนี้ ก็รู้ได้ว่า อาจารย์ได้สำเร็จอภิญญา- ญาณตนสมามบัติ จึ่งบอกเพื่อนศิษย์ทั้งหลายให้ทราบ แต่เพื่อนศิษย์ ทั้งหลายไม่เชื่อ จนรังอาจารย์ที่ไปเกิดเป็นพรหม อาจารย์จึงลงมารับรอง ว่าถูกต้องตามคำศิษย์ผู้ใหญ่ เมื่ออาจารย์จะสรรเสริญศิษย์ผู้ใหญ่ จึ่งได้กล่าว คาถาไว้ ดังที่ได้สาธกยกขึ้นแปลไว้แล้วนั้น อันนี้เป็นใจความใน ปโรสหัสสชาดกที่ ๑ ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่าบัณฑิตชาดก ชาดกนี้เมื่อสมเด็จพระชินศรี ศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันารามมหาวิหาร ได้โปรดประทานเทศนาไว้ เพราะปรารภอุบาสกผู้หนึ่งซึ่งมีนามว่า บัณฑิตอุบาสกให้เป็นต้นเหตุ มีเรื่อง แห่งอุบาสกนั้นว่า อุบาสกผู้นั้นตั้งเคหสถานสำเร็จ การเลี้ยงชีพด้วยการ ขายรากไม้ ใบไม้ ผลไม้ต่าง ๆ อยู่ในกรุงสาวัตถี อุบาสกผู้นั้นมีธิดาอยู่ คนหนึ่งซึ่งบริบูรณ์ด้วยรูปสมบัติ จรรยาสมบัติ น่ารักเอ็นดู แต่ชอบเล่นหัว อยู่เหมือนนารีกา ครั้นนานมา จึ่งมีตระกูลหนึ่งซึ่งมีฐานะเสมอกันมาสู่ขอ

อบาสกนั้นจึงนึกว่า การที่เขาขอก็คงเรียบร้อยแล้ว แต่ว่าธิดาของเรายังมี
กิริยาเป็นทาสอยู่ ถ้าเราขิดาของเราให้ไป ก็จะมีผู้ครหานินทา

อยู่มาวันหนึ่ง อบาสกนั้นจึงทดลองธิดาของตนดูว่า จะเป็นผู้เคยสา
สมการจะมีสามได้หรือไม่ จึงให้บุตรถือกระเช้าไปสับไม้ เพื่อจะหาเก็บผัก
ด้วยกันกับตน ครั้นถึงกลางป่า ก็ทำอาการประหนึ่งว่าชายหนุ่มกับหญิงสาว
กล่าววาจาเกี้ยวพาราสีและจับข้อมือธิดาไว้ ส่วนนางกุมาริกาเป็นธิดานั้น
จึงร้องให้ขมขื่นทันที แล้วตอบบิดาว่า บิดาทำอย่างนี้ไม่สมควร ดั้นไฟหรือจะ
ปรากฏขึ้นบนแม่น้ำได้ พ่ออบาสกผู้เป็นบิดาได้ฟังดังนั้น จึงบอกความ
ประสงคืว่า คนทำเพื่อจะทดลองให้รู้ว่าธิดารักแต่เพียงสาหรือยัง ธิดาจึงชี้แจง
ให้ทราบว่า ตนรู้เคยสาแล้ว แต่ยังไม่เคยแลดูชายคนใดคนหนึ่งด้วย
ปรารถนาจะได้เป็นสามเเลข เมื่ออบาสกทดลองธิดาอย่างนั้นแล้ว ก็พากลับ
บ้าน จัดการทำว้าวามงคล ส่งธิดาไปอยู่ในตระกูลสามเเลเสร็จสรรพเป็นอัน
ดีแล้ว ก็น้อมนำเครื่องสักการบูชาออกไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ที่
พระเชตะวันมหาวิหาร กราบทูลตามที่ตนทดลองให้ทรงทราบทุกประการ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสว่า คุณก่อนอบาสก นางกุมาริบุตร
ของท่านนี้ แต่กาลก่อนนางก็สมบุรณ์ด้วยสัลาจารย์วัตร และตัวท่านก็ได้
ทดลองมาอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วพระองค์จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ครั้ง
เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ได้เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี อันมีในอดีต-
กาลแล้วนั้น มีอบาสกผู้หนึ่งเป็นคนขายผักอยู่ในกรุงพาราณสี ได้ทดลอง
บุตรของตนเหมือนกันกับท่านนี้ อยู่ในป่าใกล้ที่อยู่แห่งพฤกษเทพยดา
คนหนึ่ง ในเวลานั้นพ่อธิดาถูกบิดาจับข้อมือก็กล่าวว่า

โย ทุกขพญายา ภาเวยฺย ตาณํ โส เม ปีตา ทพฺภี วเน กโรติ
สา กสฺส กนฺทามิ วณฺสส มชฺเช โย ตายิตา โส สหสา กโรติ
แปลว่า เมื่อข้าพเจ้าตกทุกข์ได้ยาก ถ้าผู้ใดเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า ผู้นั้น
ก็คือบิดาของข้าพเจ้า ก็เมื่อบิดามาทำลายข้าพเจ้าในป่าเช่นนี้ ข้าพเจ้าจะ
คร่ำครวญหาใคร ในกลางบ้านเล่า ข้าพเจ้านับถือผู้ใดว่าเป็นที่พึ่งของ
ข้าพเจ้า ผู้นั้นกลับมาทำลายอย่างนี้ ดังนี้

ครั้นนางมาริกานนกล้าวอย่างนั้นแล้ว อุบาสกผู้เป็นบิดาก็ปลอบโยนให้หายเสียใจแล้วถามว่า เจ้ารักษาตัวได้แล้วหรือ จึงตอบบิดาว่า ได้แล้ว บิดาก็พากลับเคหาสถาน ทำการวิวาหมงคลส่งไปอยู่ในตระกูลที่มาขอ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ ๔ ประการ เมื่อจบอริยสัจลง อุบาสกนั้นก็ได้รับรสโสดาปัตติผล สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงประชุมชาดกว่า อุบาสกในครั้งนั้น คืออุบาสกในบัณฑิตนางมาริกาในครั้งนั้นก็คือบุตรของอุบาสกคนนั้นส่วนพฤกษเทพดาผู้เห็นเหตุแจ่มแจ้งในครั้งนั้น ก็คือเรตถาคตนั่นแล จบบัณฑิตชาดกที่ ๒ แลเพียงเท่านั้น ฯ ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นเหตุ ๒ ประการ กล่าวคือ อากัปภิกขิยาของบรรพชิตประการหนึ่ง การรู้จักรักษาตัวของสตรีที่ดีประการหนึ่ง ฯ กล่าวคือ บรรพชิตทั้งหลาย เมื่อจะกล่าวโดยอากัปภิกขิยาแล้ว ก็มี ๒ อย่าง คือ อากัปภิกขิยาของเด็กอย่างหนึ่ง อากัปภิกขิยาของผู้ใหญ่อย่างหนึ่ง บางคนตัวเป็นผู้ใหญ่แต่มีอากัปภิกขิยาเหมือนกับเด็ก บางคนตัวเป็นเด็ก แต่มีอากัปภิกขิยาเหมือนกับผู้ใหญ่ ฯ เมื่อผู้ใดเป็นอย่างนี้ ผู้นั้นยากที่คนอื่นจะรู้ว่าภายในใจของเขาจะเป็นอย่างไร โดยเหตุนี้ อุบาสกนั้นจึงจำเป็นต้องทดลองธิดาของตนเพื่อให้แน่ใจในความในใจว่า ใจจะเป็นเด็กเหมือนภิกษิยาหรือไม่ ฯ เมื่อผู้ใดมีอากัปภิกขิยาไม่สมควรแก่อายุของตน ผู้นั้นย่อมเป็นที่น่าคิดเคียดของคนทั้งหลาย ยิ่งตัวแก่แล้วแต่แสดงอากัปภิกขิยากระปรกระเปร่า มีท่าทางเป็นเจ้าชู้หรือเป็นเด็ก ผู้นั้นก็ยิ่งเป็นที่น่าเกลียดของคนทั้งหลาย แต่ถ้าใจของผู้นั้นเป็นไปตามภิกษิยาที่ทำเนา สำหรับเด็กเล่า ขอให้ท่านทั้งหลายจงจำไว้ว่า ถ้าเด็กชายหรือเด็กหญิงคนใด มีอาการพูดจาทำทางเหมือนอย่างผู้ใหญ่ คือชอบพูดชอบฟังแต่สิ่งที่เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ เป็นต้นว่า การทำมาหาเลี้ยงชีพหรือการบ้านการเรือน เด็กคนนั้นย่อมเอาดีไม่ได้ ลงท้ายจะต้องกลายเป็นคนเหลวไหล ส่วนผู้ใหญ่คนใดชอบเล่นหัวอย่างเด็ก ก็ไม่ดีเหมือนกัน ไม่อาจจะดำรงตนให้สมควรแก่เพศบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ได้ ด้วยเหตุนี้ไซ้ ขอให้ท่านทั้งหลายจงกล่าวสั่งสอนลูกหลานให้ประพฤติตัวให้สมควรแก่วัยอายุกาล จึงจะหวังความเจริญในข้างหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๓ มีนามว่าเวรีชาตก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงสาธก
ยกขึ้นแสดงแก่พุทธบริษัท ในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารถนา
อนาถบิณฑิกเศรษฐีให้เป็นต้นเหตุแห่งการแสดงธรรม

กล่าวคือ อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ในเพลวันหนึ่งเมื่อกลับมาจากบ้าน
ส่วยของตนได้พบพวกโจรที่กลางทาง จึงคิดว่าเราไม่ควรพักในระหว่างทาง
ควรจะรีบไปให้ถึงพระนครโดยเร็ว ก็รีบขับโคมาถึงกรุงสาวัตถี รุ่งขึ้นเช้า
จึงไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลเหตุการณ์ให้ทรงทราบ

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภคอุบาลี ไซ้จะเป็นอย่างนั้น
แต่ภคอุบาลีคนเดียวก็หาไม่ ถึงนักปราชญ์ทั้งหลายในปางก่อนก็เหมือนกัน
เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีทูลอาราธนาให้ยกเรื่องอดีตขึ้นทรงแสดง พระองค์จึง
ทรงนำมาซึ่งอดีตชาตกยกเป็นอุทาหรณ์ต่อไปว่า

ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ในอดีตกาล
โน้น มีเศรษฐีคนหนึ่งเมื่อกลับจากการกินเลี้ยงในบ้านที่เขาเชื่อเชิญ ตำบล
หนึ่ง ได้พบโจรคนหนึ่งกลางทาง เศรษฐีนั้นก็ได้ค้างแรมอยู่ในมรรคา
รีบขับโคมาบ้านของตนโดยด่วน ครั้นถึงก็บริโภคโภชนาหารอันมีโอชารส
แล้ว ก็นิยสนหาการอยู่ในที่นอนของตน จึงคิดว่า เราได้รอดพ้นจากเงื้อม
มือของพวกโจรมาถึงบ้านโดยสวัสดิแล้ว เมื่อคิดอย่างนี้ แล้วก็เกิดความ
ปลื้มใจ จึงเปล่งวาจาขึ้นในเวลานั้นว่า

ขตุ เวรี นิสิติ

น วส ตตุ ปณชิโต

เอกรตัม ทวีรตัม

ทุกขัม วสตี เวรีส

แปลว่า ในที่ใดมีข้าศึกศัตรู นักปราชญ์ย่อมไม่อยู่ในที่นั้น เพราะจะอยู่
ในที่นั้นแม้เพียงราตรีเดียว หรือ ๒ ราตรี ก็ย่อมเป็นทุกข์ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า เศรษฐีในครั้งนั้น คือเรตถาคคณแล จบเวรีชาตกที่ ๓ แต่
เท่านั้น ในชาดกนั้นหมายความว่า ผู้มีปัญญาไม่ควรอยู่ใกล้คนพาล ควร
จะหลีกเลี่ยงคนพาลให้ห่างไกล เหมือนกับพวกพ่อค้าเกวียนหลีกเลี่ยงหน

ทางอันเป็นหล่มเป็นโคลนฉะนั้น หรือมีฉะนั้น ให้บุคคลผู้มีปัญญาหลักเลียง
 คนพาล เหมือนกับบุคคลผู้สนสรวาดหลักเลียงทางอันสกปรกโสมน หรือ
 เหมือนกับคนผู้รักชีวิตหลักเลียงเขาพิษอันร้ายแรงฉะนั้น เพราะการอยู่ใกล้
 คนพาลซึ่งมีสันดานลามกไปด้วยเวรและภัย ข่มหาความสงามิได้ เพราะ
 จะต้องระวังตัวอยู่เป็นนิจ ถ้าพลาดพลั้ง ก็จะเกิดเป็นเวรภัยแก่คนพาล คือ
 เหตุว่านิสัยคนพาลข่มคอยหาโอกาสประทุษร้ายผู้น้อยเสมอ ถ้ายังมิได้
 โอกาส ก็มักเสียดสีให้เกิดความรำคาญใจ นิสัยคนพาลข่มถือความชั่ว
 ว่าเป็นความดี ข่มเห็นความดีว่าเป็นของเลว คือ เห็นคนที่มีศีลธรรมว่าเป็น
 คนโศคนเขลา แล้วชอบข่มเหงด้วยอาการกาชวจา เมื่อเห็นผู้ใดไม่สู้ ก็ถือว่า
 เขากลัวคน เปรียบเหมือนกับสุกรอันเบื่อนคนแล้วไปทำทนายราชสีห์ เมื่อ
 เห็นราชสีห์ไม่ต่อสู้ด้วยความเกลียด สุกรก็ถือว่าราชสีห์กลัว ข้อนั้นฉันใด
 อันนิสัยคนพาลก็ฉันนั้น การอยู่ใกล้คนพาลมีแต่ทุกข์ข้อยทุกเมื่อ การคบ
 หาคคนพาลมีแต่ความเสื่อมเสียพนาศเป็นนิตย์กาล ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น สมเด็จพระ
 พระผู้พระภาคเจ้า จึงทรงสั่งสอนไม่ให้ไว้ในนิกายสมาคมกับคนพาล
 คือ คนที่มนิสัยสันดานเป็นทอริต ในเวลาที่จะทำ หรือพูด หรือคิด ก็ล้วนแต่
 หนักไปในทางทอริต ซึ่งแย้งเป็นทางกาย ๑ คือ การฆ่า หรือการทำร้ายร่างกาย
 หรือการเบียดเบียนผู้ไม่มีความผิด ๑ การลักขโมยฉ้อโกงผู้อื่น ๑ การ
 ล้วงประเวณีมิชอบ ๑ ทางวาจา ๔ คือ การพูดเท็จ ๑ การพูดส่อ
 เสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเหลวไหลหาประโยชน์มิได้ ๑ ทางใจมี ๓
 คือ การเพ่งอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตนเปล่า ๆ ๑ การคิดปองร้ายหมาย
 ล้างผู้อื่น ๑ การเห็นผิดว่าบาปเป็นบุญ บุญเป็นบาป ๑ ๑ ผู้ที่มีลักษณะอย่าง
 ที่ว่ามานี้ เรียกว่า คนพาล ขอท่านทั้งหลายจงจำไว้ให้ดี เพื่อตรวจตนและ
 ผู้นั้นว่าจะเป็นพาลหรือไม่ประการใด ถ้าเห็นว่าผู้นั้นเป็นพาลโดยเข้าลักษณะ
 ๑๐ ประการนี้ แม้แต่ประการใดประการหนึ่งก็ตาม ให้หลักเลียงเสีย อย่า
 คบหาสมาคม วิธีหลักเลียงนั้น ต้องให้หลักเลียงด้วยที่อยู่ คือ อย่าให้อยู่
 ใกล้ ถ้าจำเป็นต้องอยู่ใกล้ ให้หลักเลียงด้วยกายและวาจา คือ อย่าติดต่อกับ
 ด้วยการทำงานและการพูดจาปราศรัย ในเมื่อไม่มีธุระจำเป็น เมื่อทำได้ดังนี้

จะดี ๒ ประการ คือ ประการที่ ๑ คนพาลนั้นจะไม่ได้โอกาสที่จะทำร้ายตน
 ประการที่ ๒ ตนจะไม่เสียชื่อว่าคบหาสมาคมกับคนพาล แต่ต้องระวังกิริยา
 ของตน อย่าให้คนพาลจับได้ว่าเกลียดชังเขา จึงทำเพิกเฉยเหมือนกับตน
 ไม่มีความรังเกียจ ในเวลาจำเป็นควรช่วยเหลือก็ให้ช่วยเหลือ จำเป็นควร
 พุดก็ให้พุด ถัดคราวที่คนพาลต้องภัยได้ทุกข์ ตนควรช่วยได้ด้วยกำลัง
 ทรัพย์หรือกำลังกาย แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ให้ช่วยไว้ เมื่อช่วยไว้
 อย่างนั้นแล้ว ก็ให้เพิกเฉยต่อไปอีก ฝ่ายคนพาลก็จะเกิดความขำเกรงไปเอง
 อีกประการหนึ่ง คนพาลย่อมกลัวคนจริง ในเวลาใดที่ควรแสดงความจริง
 ให้คนพาลเห็น หรือแสดงความกิตติความสามารถให้คนพาลรู้ ในเวลานั้นต้อง
 แสดงให้ได้ คนพาลจึงจะเกิดความเกรงกลัว แต่ในเวลาปกติ อย่าอวด
 ความกิตติความสามารถแก่พวกคนพาล ให้ทำตนเหมือนกับคนอันคมกล้า
 ซึ่งสวมอยู่ในฝักฉะนั้น ตามที่แสดงมานี้ เป็นทางปฏิบัติอันดีต่อคนพาล
 ทั้งนั้น แต่ยังมีอีกวิธีหนึ่ง คือ การที่จะทำให้คนพาลรักใคร่เกรงกลัว ต้องทำ
 เป็นคนใจใหญ่ ไม่เห็นแก่ได้แก่เสีย ควรเลี้ยงให้เลี้ยง ควรเกื้อกูลให้
 เกื้อกูล แต่ระวังกิริยาอย่าได้เป็นเพื่อนกับคนพาล ให้วางอาการเป็นผู้ใหญ่
 ของคนพาลเสมอ คนพาลจึงจะมีความรักใคร่เกรงกลัว ขอท่านทั้งหลาย
 จงปฏิบัติดังซึ่งแจ้งมานี้เถิด จึงจักเกิดสิริสวัสดิมงคล พ้นจากอำนาจคนพาล

ในชาตกที่ ๔ มีนามตามพระบาลีว่า มิตตวินทุกชาตก ซึ่งสมเด็จพระ
 บรมนาถกษัตรา ทรงแสดงที่พระเชตุพนารามมหาวิหาร เพราะทรงปรารภ
 ภิกษุผู้ว่ายากรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

ก็แลเรื่องภิกษุผู้ว่ายากรูปนั้น เหมือนกันกับมิตตวินทุกชาตก ที่ยก
 ขึ้นแสดงมาแล้วข้างต้นนั้น ชาตกนี้มาแต่ครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมา-
 สัมพุทธเจ้า ๑ มีเนื้อความในชาตกนี้ว่า ในเวลานั้น สัตว์นรกผู้หนึ่งทนจักร
 กรดไว้บนศีรษะ ได้ถามอุบัตติเทพยดาคนหนึ่งว่า ข้าพเจ้าได้ทำกรรมหยาบ
 ข้ำประการใด จึงได้มาทนทุกข์เวทนาอย่างนี้ อุบัตติเทพยดาจึงชี้แจง
 ว่า ท่านได้ทำกรรมอันหยาบช้าอย่างนี้ ๆ ไว้ จึงได้รับทุกข์เวทนาอย่างนี้
 แล้วยกกล่าวต่อไปเป็นคาถาว่า

จตุพภี เพชรมณมา

อัญญาภิ จ โสฬส

โสฬสภี จ พคตัส

อตรังถัม จกุกมาสโท

อิจฉาหตสส โปสสม

จกุก ภมตี มตถเก

แปลว่า ผู้มีความปรารถนาเกินไป เป็นต้นว่ามี ๔ แล้วต้องการ ๘ มี ๘ แล้วต้องการ ๑๖ มี ๑๖ แล้วต้องการ ๓๒ บ่อมต้องงจักรเบียดเบียนอยู่อย่างนั้น
ธรรมคากจักร บ่อมหัตถ์นอย่นบนหม่อมของผู้ชำนาญแก่ความปรารถนา
ดังนี้ เมื่อเทพยดากล่าวดังนี้แล้ว ก็กลับไปสู่เทวโลก ส่วนสัตว์นรกนั้น
ครันสนโทษแล้ว ก็ไปตามขณกรรมของตน

สมเด็จพระทศพลทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว ก็ทรงประชุมชาดก
ว่า สัตว์นรกในครั้งนั้น คือ ภิกษุผู้ว่ายากสอนยากรูปนี้ ส่วนอดีตเทพยดา
คือเรวตภาคคนแล จบมิลตวันทุกชาดกที่ ๔ แต่เท่านั้น ฯ ในชาดกนี้เป็นแบบ
อย่างอันดีสำหรับสอนคนหัวดี ให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย ไม่ถือดีด้วยทิฏฐิ
มานะของตน เพราะเหตุว่า คนที่ว่ายากสอนยากต้องทนทุกข์ลำบากเหมือน
สัตว์นรกที่ถูกจักรกรดพันศีรษะ ดังที่แสดงมาแล้วนี้ ส่วนบุคคลผู้ว่าง่าย
สอนง่าย ต้องได้รับความสุขกายสบายใจทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ในชาตินี้
เบนทร์ใคร่ชอบใจแห่งคนทั้งหลาย มีมารดาบิดา ครูบาอาจารย์เป็นต้น
ผู้ว่าง่ายสอนง่ายต้องหวังได้ผล คือ ความสุขอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแก่นนอน
เหมือนอย่างเรื่องท้าวกุมาร ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพรหมทัต
ในกรุงพาราณสี เมื่อพระบิดาจะสวรรคต ได้ทรงสั่งสอนไว้ประการใด
พระราชกุมารก็ทรงกระทำตามทุกอย่าง จนได้เสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์
ถึง ๒ ประเทศ มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล ประเทศทั้ง ๒ มีนามว่าประเทศ
กาสิและโกศล เพราะฉะนั้น จึงมีนักปราชญ์นิพนธ์เป็นสุภาษิตไว้ว่า

สิริสวัสดิพิพัฒน์ศรี

ยศยิ่งสุขมีวรลาภมหันต์

ลุปะสิทธิประสงค์

ดุจดงมานะพลัน

นิรทุกข์นิรสร

นิรภัยนิรโรค

นิรโรควรรผล

ทมนัสบ่มิตล

ทุรกรรมบ่กราบ

สุภลัมภกาย

ก็เพราะตามบิณฑอน	จนนักประคิษฐ์
กลกลอนพิพิธ	สาธกสาธ
เชือกถ้อยบิดา	อาพาสมิตร
สบสกุการ	ลากลาเหลือดรา
แต่ไข่หมายประสงค์	เอาความซื่อตรง
เดิยวแต่บิดา	ถึงแม้ชนนเมธีกรูบา
กล่าวสภา-	นิกเป็นแก่นสาร
ก็ควรจักเออ	เชือกถ้อยโวหาร
โดยพจน์สุภาณ	อาจให้สมหวัง
จบสุนทรกวน	แต่ละอย่างล้วนคุณอนันต์
แจกเช่นตัวอย่าง	ที่อ้างแต่หลัง
ถ้าผู้ใดฟัง	อย่าคิดสงสัย ดังนี้

ในโครงสภานิกตถกษณแสดงแล้วนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ผู้เชือกถ้อย
คำมารดาบิดา ครมาอาจารย์ ย่อมมีแต่ความสุขความเจริญ โดยเหตุ
ขอพทธศาสนิกชนทั้งหลายจงฝึกหัดตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เมื่อเรา
เติบโตเป็นพ่อเรือนหรือแม่เรือน แก่เฒ่าชราแล้ว ต้องหัดตนให้เป็นคนท
พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าว่าง่าย คือ อย่าคิดตั้งขัดขืนคำสอน
ของพระพุทธเจ้า เมื่อพระภิกษุสามเณรเทศนาคำแปลของพระพุทธเจ้าให้
ฟัง ก็ให้เชื่อตามอย่าง อย่าอวดรู้วดดมีทิฏฐิมานะ จังจะพ้นความทุกข์
ในอบายอันจักมีในภายหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าทุพพลกัฏฐาชาดก ชาดกนี้สมเด็จพระบรม
ศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนา ครังเมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
เพราะทรงปรารภภิกษุชลาครุหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

ดังได้สดับมาแล้ว ภิกษุรูปนั้นเดิมเป็นบุตรแห่งตระกูลหนึ่ง ในกรุง
สาวัตถี เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ก็มีความ
เลื่อมใสศรัทธา ละฆราวาสออกบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา พระ
ภิกษุรูปนั้น เป็นผู้มิ้นสยกลัวความตายอยู่เป็นนิจ ไม่ว่าจะอยู่ในที่แห่งใด

จะเป็นกลางวันหรือกลางคืนก็ตาม เมื่อได้ยินเสียงลมพัดหรือเสียงกิ่งไม้
แห้งหักตกลงมา หรือเสียงนกเสียงสัตว์ต่าง ๆ ในเวลาใด ก็มีแต่กลัว
ความตาย จนถึงกับร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง แล้ววิ่งหนีไป

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า การ
ที่ภิกษุรูปนั้นกลัวตายยิ่งกว่าคนทั้งหลายเหล่านี้ คงเป็นเพราะภิกษุรูปนั้น
ไม่ระลึกถึงพระกรรมฐานว่า ตัวเรามีความตายเป็นธรรมดา ถ้าภิกษุรูปนั้น
ระลึกถึงกรรมฐานอยู่อย่างนี้ ก็เห็นจะไม่กลัวตายถึงเพียงนี้ ธรรมดาเหตุเป็น
ภิกษุ ควรจะเรียนพระกรรมฐาน เจริญพระกรรมฐานจึงจะสมควร เมื่อ
สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับภิกษุทั้งหลายสนทนากันดังนี้แล้ว จึงเสด็จ
ไปประทับที่ธรรมสภา ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การที่ภิกษุรูปนั้นกลัวตายมาก
มาถึงเพียงนี้ จะได้มีแต่ในปัจจุบันเท่านั้นก็หาไม่ ถึงในอดีตก็เหมือน
กัน ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวย
ราชสมบัติในกรุงพาราณสี ท้าวเชอทรงมอบช้างต้นมงคลหัตถิเชือกหนึ่งให้
พวกนายหัตถาจารย์นำไปฝึกหัดให้หายคันตกใจในป่า พวกนายหัตถาจารย์
รับพระราชโองการแล้ว ก็นำพระคชาธารช้างพระที่นั่งไปสู่ป่าแห่งหนึ่ง ผูก
ไว้กับเสาตลุงให้มันแล้วค้ำถ่อหอกซัดเข้าแหวะล้อม ทำท่าล่าช้างนั้นด้วย
ประการต่าง ๆ ช้างนั้นก็ยิ่งตกใจมากขึ้น จึงทำลายเสาตลุงออกไล่พวก
นายหัตถาจารย์ให้แตกหนีไป แล้ววิ่งเข้าป่าหิมพานต์ไป พวกนายหัตถา-
จารย์ เมื่อไม่สามารถจะตามจับช้างนั้นได้ก็พากันกลับไป ส่วนช้างนั้นเมื่อ
อยู่ในป่าหิมพานต์ก็ยิ่งกลัวตายมากขึ้น กลัวจนถึงเมื่อได้ยินเสียงใด ๆ เชน
ต้นว่า เสียงลมพัดก็สลดงวแล้ววิ่งหนีไปจากที่นั้น เหมือนกับในเวลา
ที่เขาผูกไว้ที่เสาตลุงและมัดล่ออยู่ขณะนั้น มิได้มีความสำราญกายเลย มิแต่
กลัวตายอยู่เป็นนิตย์กาล

ในเวลานั้น มีพฤกษเทพยดาตนหนึ่ง เมื่อได้เห็นกริยาของคชาธาร
ดังนั้น ก็แสดงคนประคิษฐานให้ปรากฏอยู่ที่คำขอบไม้ แล้วสั่งสอนช้าง
นั้นด้วยประพันธ์คาถาว่า

พหุเมปถิ วเน กญฺจ วาโต ภณชติ พุพฺพลํ
ตสฺส เจ ภายสิ นาค กิโส นุน ภวิสฺสติ

แปลว่า ดูก่อนช้างตัวประเสริฐ ไม้ที่แห้งเหี่ยวกลมพัดให้หักลง ย่อมมี
อยู่มากในป่าหิมพานต์ ถ้าท่านจะตกใจต่อไม้แห้งอันหักลงเช่นนั้น ก็น่าที่
ท่านจะชมพอมลงโดยแท้ ดังนี้ เมื่อช้างนั้นได้ฟังโอวาทของเทพยดาอย่างนี้
แล้ว ก็หายความตกใจกลัวตัวแต่นั้นมา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
แสดงอริยสัจ สืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุผู้กล่าวคาบรูปนั้นก็ได้รับร
โสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลอันประเสริฐในพระพุทธศาสนา แล้ว
สมเด็จพระศัลยบรมศาสดาจึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชาธรรมาจารย์พระห
นึ่งในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุรูปนี้ ส่วนพฤกษเทพยดา คือ เราศภาคคนแล
จบพุพพลกัฏฐชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านั้น ฯ ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นเด่นชัดว่า คน
และสัตว์ทั้งหลายที่อุบัติเป็นรูปเป็นกายในบัดนี้ โดยมากย่อมไม่ทำวาสนา
กล่าวคือ ผู้ใดเคยอบรมมาเป็นอย่างไรในชาติก่อน ผู้นั้นย่อมเป็นอย่างไร
อีกในบัดจวบจนชาตินี้ ถ้าในบัดจวบจนชาตินี้ ไม่พยายามละสิ่งนั้นจนหายขาดได้
ต่อไปในชาติหน้าก็จะต้องเป็นอย่างนั้นอีก โดยเหตุนั้น เมื่อพุทธศาสนิกชน
ผู้ใดเห็นว่า สิ่งใดเป็นนิสัยไม่ดีก็จงอย่าอบรมสิ่งนั้น คือ จงอย่าทำสิ่งนั้นให้
มาก จงพยายามละสิ่งนั้นเสีย ถ้าสิ่งใดเป็นนิสัยดี จงสงวนสิ่งนั้นไว้ จง
ทำสิ่งนั้นไว้ให้มาก เพื่อเป็นวาสนาต่อไปในอนาคต ส่วนผู้มีนิสัยชั่วช้า
หวาดกลัวต่อความตาย จงให้นึกถึงพระกรรมฐานบทหนึ่งซึ่งมีนามว่า มรณสติ
ให้ได้เสมอ จึงจะหายกลัวตาย มรณสติกรรมฐานนั้นว่า ชีวิตของเรา
ไม่ยั่งยืน ยั่งยืนแต่ความตายเท่านั้น เราต้องตายในเวลาใดเวลาหนึ่งเป็น
แน่ เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ชีวิตของเราไม่เที่ยง ความตายของ
เราเที่ยง ดังนี้ เมื่อจำไม่ได้ทั้งหมดนี้ จะนึกแต่โดยย่อว่า เราจะต้องตาย ฯ
ดังนี้ เมื่อทำได้อย่างนี้เสมอ จะไม่กลัวตายเลย เราจะไม่เกียจคร้านในการ
งาน และการให้ทาน รักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนา ขอให้พุทธศาสนิกชน

๒๖๔ พระศกัณฐ์พิณุก มหาธิเบศชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ทั้งหลาย จึงทำตามอนาสนาที่แสดงมานี้เกิด รับประทานแสดงมาใน
มหาธิเบศชาดก กัณฐ์ที่ ๒๑ จบลงแต่เพียงเท่านี้.

เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐ์ที่ ๒๒

คัมภีร์ขททกนิกาย มหาธิเบศชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในปโรสทวรรคที่ ๑๑

สุข วัต ช้วนตัม ปงมานา อุตญจน์
โจริ ชยปปวาเทน เตลโลณญจ ขาจตติ.

อิหิ สคฺคา เขตฺวาเน วิหรนฺโต ฤทฺฐมาริกปโลภนํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัณฑิตน์ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิตถารณัย
ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหาธิเบศชาดก กัณฐ์ที่ ๒๒ ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐
อันมีในปโรสทวรรคที่ ๑๑ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป เพื่อจะให้เกิด
ธรรมปรีชาญาณหยั่งเห็นเหตุการณ์ในอศต แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดย
สมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๖ ซึ่งจะยกขึ้นแสดงมีนามตามบาลีว่า อุตญจน์ชาดก
อุตญจน์ชาดกนั้น เมื่อสมเด็จพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับเนา
สำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร พระองค์ทรงปรารภเรื่อง
กุมาริกาผู้เป็นสาวแก่คนหนึ่ง เจรจาเล่าโลมพระภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ
แล้วจึงทรงแสดงให้แจ่มแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งปวง

ก็แต่เรื่องนางกุมาริกาเจรจาเล่าโลมพระภิกษุนั้นจะมีในจุลนารทกัถสส
ชาดก ในไตรสนิบาตข้างหน้า ส่วนในชาดกนี้ มีแต่ปลายเรื่องแห่งเหตุ
กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระโลกเชษฐีศาสดา ได้ทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึง
รับสั่งให้ภิกษุนั้นเข้าไปเฝ้าทรงซักถามว่า ดูก่อนภิกษุ เธอมีความปฏิพัทธ์

ในสิ่งใด ภิกษุนั้นก็กราบทูลว่า มีใจปฏิบัติในนางกุมารนั้น จึงตรัสว่า
 คุณก่อนภิกษุ นางกุมารนั้นแหละได้ทำให้เธอเสียศีล ถึงกับต้องชบเขาใน
 ภายหลัง แต่หากเธอได้อาศัยนักปราชญ์จึงกลับได้ความดีใจ ครั้นตรัส
 ดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไป

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
 มีฤๅษีคณาจารย์องค์หนึ่งอยู่ในป่าหิมพานต์ มีบุตรเป็นศิษย์อยู่คนหนึ่ง ชื่อว่า
 จุลตาบส ในเวลาวันหนึ่ง เมื่อฤๅษีผู้เป็นบิดาไปเที่ยวแสวงหาผลาหารผลไม้
 น้อยใหญ่ในป่า แล้วกลับมาในเวลาเย็น เมื่อเปิดประตูเข้าไปในบรรณศาลา
 ได้เห็นจุลตาบสผู้เป็นบุตรนั่งชบเขาอยู่ จึงถามว่า ในวันก่อนๆ เธอตกน้ำ
 หาขึ้นมาไว้ แต่เหตุไรวันนี้จึงไม่ทำ นั่งหน้าชบชดอยู่เช่นนั้น จุลตาบสผู้เป็น
 บุตรจึงตอบว่า เมื่อบิดาไปหาผลไม้ในป่า มีนางกุมารคนหนึ่งเข้ามาเล่าโลม
 ขำพเจ้า และปรารภจะพาขำพเจ้าไป แต่ขำพเจ้ายังคิดอยู่ว่า เมื่อบิดา
 อนุญาตจึงจะไป

ครั้งนั้น ฤๅษีผู้เป็นบิดาจึงว่า บัดนี้ เราไม่สามารถจะกลับใจของลูก
 ได้เสียแล้ว จึงอนุญาตว่า ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงไปเถิด แต่บิดาขอสงัไว้ว่า
 เมื่อนางกุมารพาเจ้าไปแล้ว เวลาเขาอยากกินอาหาร เป็นต้นว่าปลา หรือ
 เนื้อก็ดี หรือเวลาเขาอยากได้สิ่งของ เป็นต้นว่า เนยใส กะลือ และ
 ขำวสารก็ดี เวลานั้นแหละเขาจะทำให้เจ้าลำบาก คือ เขาจะอ่อนวอนให้เจ้า
 ไปเที่ยวแสวงหาสิ่งนั้นๆ มาให้เขา เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าจงนึกถึงคุณแห่ง
 บิดาแล้วจงรีบกลับมาหาบิดาเสีย

จุลตาบสผู้เป็นบุตร ได้ตามนางกุมารกาไปจนถึงบ้านเมืองของนาง
 แล้วก็ทำให้จุลตาบสตกอยู่ในอำนาจของนาง ใ้ให้ไปหาเนื้อหาปลาและสิ่ง
 ของต่างๆ ตามปรารถนา จุลตาบสก็เฉลียวใจว่า บัดนี้ เราถูกบังคับให้
 รับใช้เหมือนกับทาส หรือกรรมกรเสียแล้ว หากเราขืนอยู่ไปก็จะต้องเป็น
 ขข้าแห่งหญิงคนนั้นไปตลอดชีวิต เมื่อคิดได้ดังนี้แล้ว ก็ได้กลับไปหาฤๅษีผู้
 เป็นบิดา ครั้นถึงก็ยกมืออภิวาทวันทากล่าวเป็นคาถาว่า สุขี วต มัม ชีวเนติ

เป็นอาทิ แปลว่า แฉ่งโจรนั้นมันเผาลูก อบลูก ซึ่งลูกได้เคยมีชีวิตเป็นสุข
ให้เป็นทุกข์ตลอดเวลา โดยกิริยาที่ใช้ให้น้ำมันและเกลือ ด้วยถ้อยคำ
อันอ่อนหวาน ดังนี้

ลำดับนั้น ลาบสผู้เป็นบิดาจึงเลอบบุตรให้คลายความเสียใจว่า ช่าง
เกิด เจ้าจงอย่าทำเจริญพรหมวิหารต่อไป ว่าแล้วก็สอนพรหมวิหาร ๔ ให้
บุตรก็กระทำตาม จนได้สำเร็จอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ มีฤทธิ์ พละ
เป็นต้น เมื่อทำลายชนมียังได้ไปบังเกิดในพรหมโลกกับบิดา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำมาซึ่งเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
แสดงอริยสัจ ๔ สืบต่อไป ภิกษุนั้นก็สำเร็จโสดาปัตติผล ในเวลา
อริยสัจเสนา แล้วพระองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า นางกมารีในครั้งนั้น
ได้มาเกิดเป็นสาวแก่ที่เล่าโลมภิกษุรูปนี้ ส่วนจุลดาบส ก็คือภิกษุรูปนี้ ภายหลัง
เป็นบิดา คือ เราตถาคตคนแรก จบอัญญาชนชาดกทั้ง ๖ แต่เพียงนี้ ๆ ในชาดก
นี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า บุรุษทั้งหลายซึ่งพัวพันอยู่ในทางโลก ล้วนแต่เป็น
ทาสช่วงใช้แห่งสควิ แต่นักปราชญ์โบราณได้เปลี่ยนโวหารเสียใหม่ว่า เป็น
ทาสค้นหา โดยอธิบายว่า บุรุษทั้งหลายเมื่อมีภรรยาแล้ว ต้องหาเลี้ยง
ภรรยาเป็นธรรมดา บางคนก็เกินธรรมดา คือ ขอมให้ภรรยาบังคับทำการงาน
ทั้งหนักและเบา ทั้งในบ้านและนอกบ้าน ทั้งกลางวันและกลางคืน เหมือน
อย่างทาสนาเงิน มีหน้าจำแถมให้ภรรยาว่า เหมือนข้าในเรือนเบี้ยก็มี
เจ้าในสภานิตว่า ไม่รู้ไม่ใช่เป็นหนี้เขาจนตาย สภานิตนี้มีอรรถาธิบายว่า
ปลูกชนผู้หมกมุ่นอยู่ในทางฆราวาสวิสัย คือเป็นคนใช้ของบุตรภรรยาไป
เหมือนกับเป็นหนี้บุตรภรรยาต้องร้อยชั่วพันชั่ว ถ้าถูกภรรยาที่คึกคักพอทำเนา
ถ้าถูกภรรยาที่ชั่วช้าก็ยิ่งชั่วร้ายใหญ่ โดยเหตุนั้น ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ที่เป็นสควิ จงพยายามทำตนให้เป็นภรรยาที่ดีของสามี อย่าได้เป็นภรรยาที่
ชั่วร้าย เพราะเมื่อแตกกายทำลายขันธ ก็พลันที่จะต้องไปส่ทุกข์ในอบายภูมิ
มีนรกเป็นต้น เมื่อทำตนให้เป็นภรรยาที่ดี เรายังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ก็จะ
เป็นที่สรรเสริญแก่คนทั้งหลาย เวลาตายไปก็จะได้ไปเสวยสุขในมนุษย์ หรือใน
สวรรค์กายภาคหน้า หากจะมีคำค้านเข้ามาว่า ถ้าสามีบางคนเป็นคนโหดร้าย

ต่อกรรบา กตขัมเหมงค้ำว่าทูปตกรรบาเหมือกับทาสกัม สามิคนัน
จะไม่ได้บาปหรือ วิสัชนาว่าได้บาปเหมือกัน เพราะเหตุว่าชาดเมตตา
กรรนา สำหรับสามิ คือ ธรรมดาสามิต้องมีหน้าที่ช่วยทุกข์ยากของกรรบา
เป็นผู้จะต้องมีเมตตา กรรนาต่อกรรบา แต่ถ้ากรรบาเป็นคนชั่วช้าเลวทราม
ก็ให้ว่ากล่าวแต่โดยดี เมื่อเกิน ๓ ครั้งแล้ว จึงค่อยตบตี เมื่อตบตีแล้วยัง
ไม่เชื่อฟัง เวลาบั้นดาลโทสะขึ้นมาจึงทูปตก็ได้ แต่อย่าให้เป็นการทารุณ
ให้เป็นไปด้วยอาการเมตตา กรรนา เหมือกับภิกษุสามเณรตักขยานศิษย์
ถ้าต่อไปยังไม่เลิกละความชั่วร้ายที่เขาเคยกระทำมา เป็นต้นว่า ยักขอก
เอาทรัพย์สมบัติไปเล่นการพนัน ส่วนสามิได้ขังใจคิดว่า ตนจะเลี้ยงดูเขาได้
หรือไม่ ถ้าเห็นว่าได้ก็ควรหาอุบายให้เขาเลิกละสิ่งนั้นแต่โดยดี ถ้าเห็นว่า
ไม่ได้ ก็ควรเลิกหย่าตามธรรมเนียมของบ้านเมือง ไม่ต้องอยู่ฆ่าตักกัน
เหมือนเจ้ากับข้าอีกต่อไป เมื่อผู้ใดทำตนให้เป็นสามิ หรือกรรบาที่ดี
ผู้นั้นจึงจะมีความสุขความเจริญ ทั้งชวนและชวน้ำ ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๗ มีนามว่า สาลิตชาตก ในชาดกน สมเด็จพระชินศรี
ศาสดา เวลาเสด็จประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกษุผู้ฆ่าหงส์
รูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกนแก่ภิกษุทั้งหลาย

มีเรื่องปรากฏว่า ภิกษุรูปนั้นเดิมเป็นกุลบุตรชาวกรุงสาวัตถี ได้
เรียนสำเร็จวิชาคึกกรวดจนชำนาญชาญเป็นอันดี อยู่มาวันหนึ่ง ได้สดับ
ธรรมเทศนาของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็มิจักเลื่อมใส ได้ออก
มรรพชาถวายชีวิตในพระพุทธศาสนา แต่ไม่สันทัดใจในการศึกษาเล่าเรียน
และไม่ปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุรูปนั้นได้พาภิกษุหนุ่มหลายรูปด้วยกันไปสงวน้ำ
ที่แม่น้ำอจิรวดี ขึ้นจากสงวน้ำแล้วยืนอยู่ริมฝั่ง ขณะนั้น มีหงส์ขาว ๒ ตัว
บินผ่านมา ภิกษุนั้นจึงบอกแก่พวกเพื่อน ๆ ว่า เราจะคิดคาหงส์ตัวหลังด้วย
ก้อนกรวดให้เห็นประจักษ์ในเดี๋ยวนี้ พวกเพื่อนจึงตอบว่า เหลือวิสัยที่จะทำ
ได้อย่างนี้ ภิกษุนั้นจึงตอบว่า ไม่เป็นการอัสจรรย์ประการใด ว่าแล้วจึง
หยิบเอาก้อนกรวดคึดตามหลังหงส์ตัวนั้นไป หงส์ตกใจด้วยก้อนกรวด ก็

สักทะนานหนึ่ง ก็จะสามารถทำให้สำเร็จดังพระราชประสงค์ได้ จอมนราใน
พรหมทัตจึงโปรดให้พาบุรุษเตยนันเข้าไปในห้องพระโรง ให้นั่งภายในม่าน
ที่เจาะช่องเล็ก ๆ ไว้ และจัดขแพะทะนานหนึ่ง พระราชทานให้แก่บุรุษ
เตยนัน แล้วให้จัดที่นั่งสำหรับท่านปุโรหิตอาจารย์บ้ายหน้ามาตรงช่องนั้น พอ
ถึงเวลาเข้าเฝ้า ท่านปุโรหิตอาจารย์ก็นั่งตามที่จัดไว้พระราชทาน พระมหา
กษัตริย์ทรงเริ่มสนทนากับหม้ออำมาตย์ราชบริวาร ฝ่ายท่านปุโรหิตอาจารย์
ประสงค์จะไม่ให้โอกาสแก่คนอื่นพูด จึงเริ่มเผยปากขึ้นกราบทูล ทันใดนั้น
บุรุษเตยกก็เริ่มดัดขแพะเข้าในปากของปุโรหิตนั้นทีละก้อนๆ ตามช่องม่าน
พอท่านปุโรหิตจะพูด ก็ต้องหยุดกลืนขแพะเข้าไปก่อน แต่หารู้สึกตัวไม่
เป็นดังนี้เรื่อยไป พอพระมหากษัตริย์ทรงทราบว่า สนิขแพะทะนานหนึ่งแล้ว
จึงตรัสแก่ท่านปุโรหิตว่า ท่านกลืนขแพะเข้าไปทะนานหนึ่งแล้ว ท่านก็ยัง
ไม่รู้รู้สึกตัว เป็นเพราะท่านเป็นคนเงรจามากเกินไป บัดนี้ ท่านไม่อาจจะให้
ขแพะย่อยไปได้ ท่านจงไปดื่มน้ำใบประยงค์सारอกออกมาเสีย จึงจะไม่เป็น
อันตราย ฝ่ายปุโรหิตอาจารย์เมื่อได้สดับพระราชโองการดังนั้น ก็มีความ
อดสูแก่เสวกอำมาตย์ราชมนตรี แล้วได้ไปทำตามพระราชโองการ ต่อئนั้นมา
ก็ไม่เงรจามากเหมือนเมื่อหนหลัง พระมหากษัตริย์ก็ได้ความสบายพระราช-
หฤทัยสมพระราชประสงค์ จึงทรงพระราชทานบ้านส่วย ๔ ตำบล ซึ่งมีใน
ทิศทั้ง ๔ แห่งราชธานี อันมีส่วยขึ้นบดะแสนตำลึงให้แก่บุรุษเตยนัน ครั้น
นั้น มีอำมาตย์ของพระเจ้าพาราณสีคนหนึ่ง ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เป็นสมมติเทวราช ขนเชื่อว่าศิลปศาสตร์แล้ว สมควรที่บุคคลจะศึกษา
ทุกประการ แต่บุรุษเตยซึ่งเพียงแต่ชำนาญในวิชาคัตถกรวด ก็ยังได้รับ
พระราชทานถึงเพียงนี้ เมื่อกราบทูลดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

สาธุ โข สิปปกนฺทาม

อปี ขาทิสกิทสั

ปสฺส ขณฺขปฺปหารณ

อตุธา คามา จตุทฺทิสา

แปลว่า ขนเชื่อว่าศิลปะไม่ว่าชนิดใด ข่อมให้สำเร็จประโยชน์ทุกอย่าง แต่
บุรุษเตยเกิด ยังได้บ้านส่วยถึง ๔ ตำบล เพราะศิลปะคัตถกรวดเท่านั้น ดังนี้

กรมสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานเทศนา เรื่องอดีตอย่างนั้น แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า บุรุษเคยในครั้งนั้น คือ ภิกษุผู้ติดกรวดถูกตาเงสเอง พระเจ้าพรหมทัต คือ อานนท์พุทธอนุชา ส่วนอำมาตย์ผู้กล่าวคาถาสรรเสริญศิลปะนั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบสาธิตชาดกที่ ๗ แต่เท่านั้น ฯ ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า บรรดาศิลปวิทยาทั้งนั้น ล้วนแต่เป็นของมีประโยชน์ทั้งนั้น ควรที่บุคคลจะขวนขวายศึกษา ไม่ควรเกียจคร้านในการศึกษาศิลปวิทยา เพราะคนเราเมื่อได้ศิลปวิทยาแล้ว ก็ได้รับความสุขกายสบายใจ คนทุกคนควรจึงคนให้เป็นคนขยันบากบั่นต่อการศึกษา ให้นึกถึงสุภาษิตบทหนึ่งว่า

อลสสฺส กุโธ ลีปิ

อลปิปสฺส กุโธ ธนํ

ธนสฺส กุโธ มิคฺคํ

อมิตฺตสฺส กุโธ สุขํ

อสุขสฺส กุโธ ปุณฺณํ

อปุณฺณสฺส กุโธ นิพฺพานํ

แปลว่า คนเกียจคร้าน บ่ห่อนมีศิลปะ คนไม่มีศิลปะ บ่ห่อนมีทรัพย์ได้โดยง่าย คนไม่มีทรัพย์ บ่ห่อนมีมิตรสหาย คนไม่มีมิตรสหาย บ่ห่อนจะมีความสุข คนไม่มีความสุข บ่ห่อนจะได้ทำบุญ คนไม่มีบุญ บ่ห่อนจะไปนิพพานได้ ดังนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจดจำนิพนธ์สุภาษิตนี้ไว้สั่งสอนบุตร หลาน เล่น ต่อไป ไม่มากก็น้อย ตามสติกำลังความสามารถท่องจำไว้ได้ ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่าพาหิยชาดก ฯ เมื่อสมเด็จพระชินศรีศาสดาประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลาในป่ามหาวัน ใกล้กรุงเวสาลี ทรงปรารภกิจฉว้องค์หนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงโปรดประทานเทศนาแก่พุทธบริษัททั้งหลาย

มีเนื้อความว่า กษัตริย์ฉจฉวพระองค์นั้น เป็นผู้ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน พระชายาของฉจฉวพระองค์นั้น เป็นผู้มัวร่างกายฟุ้งฟี่ หงไม่มียาแก้พิษภัยด้วย เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ทรงเสวยเสร็จแล้ว ก็พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จกลับทรงไปยังกุฎาคารศาลา ประทานพุทธโอวาทแก่พระภิกษุสงฆ์เสร็จแล้ว ก็ทรงเสด็จเข้าประทับในพระคันธกุฎี

ภายหลังภิกษุทั้งหลายได้เริ่มสนทนากันในธรรมสภาถึงพระชายาของฉจฉวพระองค์นั้นว่า เหตุไรนางจึงเป็นกบไปรดปรานของพระสามี เพราะนางมีรูป

ร่างลำสันพ่วงพิ ทั้งกริยาที่ไม่สมประกอบ ไม่น่าที่พระราชสามจะพอพระทัย
เมื่อพระพุทธรองค์ได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับ ณ ธรรมสภา แล้วตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กษัตริย์ลึงฉวพระองค์นั้นจะได้พอพระทัยในสตรีอันพ
มคในปัจจุบัชาตนักหาไม่ ถึงแม้ในอดีตชาติปางก่อนก็เหมือนกัน แล้วจึง
ทรงแสดงเรื่องในอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีสตรีชาวชนบทคนหนึ่งเป็นคนมีรูปร่างอันพ แต่มีอาภักปกริยาไม่ดี เทียว
รับจ้างทำการงานเลียงชพอยเป็นนิตยกาล วันหนึ่งได้ไปที่หน้าพระราชวัง
ก็ขอคิปวดทองทกขชนมา จึงนั่งลงริมทางเอาผ้าถุงคลุมศีรษะถ่ายอจจาระ
แล้วลุกไป ครึ่งนั้น พระเจ้าพาราณสีได้ทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงพระดำริว่า
สตรีคนนคเป็นคณมีความละอายคิ พถ่ายอจจาระแล้ว ก็รีบลุกไปไม่ชักช้า
น่าจะเป็นหญิงปราศจากโรคาพาธ สตรีที่มีรูปร่างอันพเช่นนั้น เห็นจะมีบุตร
ปราศจากโรคาภัย ทั้งบุตรจะมีปัญญาเฉียบแหลม ควรจะรับมาเป็นสนม
เมื่อทรงพระดำริเช่นนั้นแล้ว ก็โปรดให้อำมาตย์ไปตามหญิงคนนั้นมาเฝ้า เมื่อ
ทรงทราบว่า เป็นหญิงไม่มีสามิ จึงตั้งให้เป็นอัครมเหสี เป็นที่โปรดปรานของ
ท้าวเธอ แล้วมีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง ภายหลังพระราชโอรสพระองค์
นั้นก็ได้สืบราชสมบัติแทน

ครึ่งนั้น อำมาตย์คนหนึ่งได้กราบทูลว่า ขนเชื่อว่าศิลปศาสตร์สมควร
ที่บุคคลจะต้องศึกษาไว้ คแต่พระอัครมเหสีถ่ายอจจาระด้วยความละอาย
และได้ปกปิดร่างกายด้วยเครื่องนุ่งห่ม ก็ยังเป็นทนิยมโปรดปรานของพระ
มหากษัตริย์ถึงเพียงนี้ แล้วกราบทูลว่า

สิกขเขยฺย สิกขจิตฺตพฺพานิ

สนฺติ คจฺจนฺตโน ชนา

พาหิยาบิ สฺทมนฺเตน

ราชานํ อภิราชยิ

แปลความว่า บุคคลควรศึกษาศิลปะ เพราะคนทั้งหลายที่สนใจในศิลปะ
ยังมีอยู่ คแต่สตรีที่มีกริยาอายกระมิคกระเมียนนั้นเกิด ยังเป็นที่โปรดปราน
ของพระมหากษัตริย์ได้ ดังนี้

ครึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า คู่สามิภรรยาในครึ่งนั้น ก็คือสามิภรรยาคน ส่วนอำมาตย์

เฝ้ากราบทูลแสดงคุณแห่งศิลปวิทยา คือ เราตถาคตนี้แล จบพาทิยชาดก
เพียงเท่านั้น ฯ ในชาตกนี้ชี้ให้เห็นว่า การแสดงความละเอียดกระเมิบ
แห่งสตรีทั้งหลาย จัดเป็นศิลปะเสน่ห์อย่างหนึ่ง ควรที่สตรีทั้งหลายจะถือไว้
เป็นแบบอย่าง ส่วนในทางบรรพชิตก็เหมือนกัน คือ ถ้าบรรพชิตรูปใดมี
ความละเอียดประจักษ์ บรรพชิตรูปนั้นก็เป็นที่รักใคร่นับถือแห่งคนทั้งหลาย
เป็นอันได้ใจความว่า สตรีกับบรรพชิตต้องวิจิตรงดงามด้วยกิริยา คือ ต้องมี
หรือความละเอียดออกหน้าเสมอไป แต่ไม่ใช่เอาหน้าเห็นจนเป็นที่ดูถูกแห่งบุรุษ
และคนทั้งหลาย ควรละเอียดตามสมควรแก่เพศของตน อีกประการหนึ่ง
อย่าแสดงความละเอียดให้เป็นเชิงล้อชาบ ต้องแสดงความละเอียดให้เป็นเชิง
ที่ชายจะรักและเกรงกลัว คือ ต้องให้แสดงความละเอียดอย่างผู้ใหญ่ หรือ
อย่างสุภาพสตรีที่มักน้อยโดยมาก และควรต้องมีความกลัวออกหน้าด้วย
ความกลัวนั้น ให้กลัวความเสียหายอันจะเกิดขึ้นแก่ตน และแก่บิดามารดา
ตลอดถึงวงศ์สาคนาญาติ ไม่ให้กลัวบุรุษ ต้องให้กลัวต่อบุรุษ คือ ให้กล้า
แสดงกิริยาของอาจเฝ้าเผยต่อบุรุษ อย่าให้บุรุษดูถูกได้ เวลาบุรุษพูดจาทะเลาะ
อย่ามัวก้มหน้าละอาย ต้องเงยหน้าขึ้นตา ใช้เวลาต่อสู้โดยว่ากล่าวจนให้
ชายละอาย ขอสตรีทั้งหลายจงปฏิบัติตามโอวาทนี้เถิด ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๕ มีนามว่า กุณฑกปุจฉาชาดก ฯ สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า เมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ได้โปรดประทานเทศนาแก่
ภิกษุทั้งหลาย เพราะทรงปรารภบุรุษเขื่องใจคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

มีเรื่องปรากฏว่า ในกรุงสาวัตถีครั้งนั้น บางครั้งตระกูลเดิวกักถวายน
ทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งค้ำพระพุทธเจ้าเป็นประธานได้ บางครั้งต้องรวม
กันเข้าถึง ๓-๔ ตระกูล จึงถวายทานได้ บางครั้งต้องรวมกันแทบทั้งตำบลถึง

ครั้งนั้น บุรุษเขื่องใจคนหนึ่ง ได้เลียงชีพด้วยการรับจ้างทำงานให้แก่
ผู้อื่น เมื่อคนทั้งหลายบาร้องให้ถวายทาน เขาจึงจินตนาการว่า เราขวกจน
ยิ่งนัก ไม่สามารถที่จะถวายทานที่ดีได้ เราควรจะทำขนมร่ำถวาย ครั้น
คิดแล้ว ก็กรองเอารำทะเล่เอ็ดมาขยำให้เบยกน้ำทำเป็นขนมปัง โดยห่อใบ
รักเผาไฟให้สุกดี แล้วรับนำออกไปเพื่อจะถวายพระพุทธองค์ พระพุทธองค์

ทรงมีรับสั่งให้นำเข้าไปถวาย เขาก็นำไปใส่บาตรของพระพุทธองค์ แล้ว
ก็ถอยออกไปยืนอยู่ ส่วนสมเด็จพระบรมครูก็ได้ทรงรับอาหารบิณฑบาต
ของผู้ใดอีก ฉะนั้นนมร่าของบุรุษเข็ญใจเท่านั้น คนทั้งหลายก็พากันโกรธ
บุรุษนั้น แล้วพร้อมกันไปขอซื้อส่วนบุญกับบุรุษนั้น บุรุษนั้นจึงกล่าวว่า
เราจะไปกราบทุกถามพระพุทธองค์ก่อน ว่าแล้วก็ตามออกไปทุกถามพระ
พุทธองค์ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เธอจะรับทรัพย์เขาหรือไม่ก็ตาม
แต่เธอควรแบ่งส่วนบุญให้แก่คนทั้งหลาย บุรุษนั้นก็กลับไปรับเอาทรัพย์แห่ง
คนทั้งหลายจนกระทั่งได้ทรัพย์สมบัติ จัดเป็นจำนวนได้ ๘ โกฏิ แล้วได้
เป็นเศรษฐีในวันนั้น

ในเพลานั้น พระภิกษุสงฆ์ได้ประชุมกันในธรรมสภา สนทนากัน
เรื่องบุรุษเข็ญใจ และเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงพ้อพระทัยฉันทนมร่าของเขา
เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา แล้วโปรดประทาน
อดีตนิทานว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติในกรุงพาราณสี ในครั้ง
นั้น คนทั้งหลายพากันนับถือเทพยดาที่สถิตอยู่ ณ ต้นละหุ่งว่า เป็นสิริมงคล
พากันมีมหรสพอยู่เสมอ ครั้นนั้นมีบุรุษเข็ญใจคนหนึ่ง ได้ทำนมร่าไปเช่น
สรวงเทพยดานั้น แต่พอไปถึงก็กลับนึกขึ้นมาได้ว่า ขรรคมคายเทพยดาข่ม
บริโภครื่องที่พ้อ คงจะไม่บริโภคนมร่าของเราเป็นแน่ ครั้นคิดแล้ว
ก็บ่ายหน้ากลับไป ส่วนรุกขเทวดารู้จักใจบุรุษนั้น จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

อถโน ปุริโส โหติ ตถนนา ตสฺส เทวตา
อาหาเรคฺ กุณฺหาปฺว มา เน ภาคํ วินาสย

แปลว่า บุรุษกินสิ่งใด เทพยดาของบุรุษนั้นก็ต้องกินสิ่งนั้น ท่านจงนำนม
ร่าของท่านมาเถิด อย่าให้ของ ๆ ท่านเสียหายไปเลย ดังนี้

บุรุษเข็ญใจนั้น ก็นำเอานมร่ากลับไปถวายแก่เทพยดานั้น เทพยดา
นั้นบริโภครุ่งแล้วจึงถามว่า บุรุษปรารถนาสิ่งใด เขาตอบว่า ปรารถนาจะให้
พ้นจากความเข็ญใจ เทพยดาจึงให้เงินทองซึ่งฝังอยู่รอบต้นละหุ่ง แก่บุรุษ

เข็ญใจนั้น บรมเข็ญใจนั้นจึงเอาเกวียนมาบรรทุกไปไว้ที่หน้าพระลานหลวง
พระมหากษัตริย์ได้ตั้งให้บรมเข็ญใจนั้นเป็นเศรษฐีในเพลานั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนี้แล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า บรมเข็ญใจในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบรมเข็ญใจคน
ส่วนเทพยดาที่สถิตอยู่ที่ต้นละหุ่งได้มาเกิดเป็นเรวตถาคตนแล จมูกุณฑ-
ปัวชาดกที่ ๘ แต่เพียงเท่านั้น

ในสัพพสังหารกัณฺหาชาดกที่ ๑๐ ว่า เมื่อพระเจ้าวิเทโหราชส่ง
ราชบริพารไปสอดแนมตบฏญามโหสถนั้น มีหญิงเข็ญใจคนหนึ่งได้ปลอม
เครื่องประดับทำด้วยสัค่า ๆ วางไว้บนผ้า แล้วลงไปอาบน้ำในสระโบกขรณี
ของพระมโหสถ มีหญิงอีกคนหนึ่งหยิบเอาเครื่องประดับนั้นไป เมื่อเจ้าของ
แลเห็นก็รีบชนจากน้ำคิดตามไป เมื่อหันเข้าแล้วต่างก็ได้เถียงกัน จนกระทั่ง
ไปถึงสำนักพระมโหสถ พระมโหสถจึงรับวินิจฉัย ก่อนแต่จะวินิจฉัย
ได้ถามหญิงใจนั้นก่อนว่า เธออบเครื่องประดับด้วยสิ่งใด หญิงใจตอบว่า
อบด้วยเครื่องหอมทั้งปวง แล้วจึงได้ถามหญิงเจ้าของ หญิงเจ้าของตอบว่า
อบด้วยดอกประยงค์อย่างเดียว พระมโหสถจึงเอาเครื่องประดับแช่ลงใน
ถาดน้ำ แล้วให้บรมผู้หนึ่งพิสูจน์ดู บรมผู้พิสูจน์นั้น เมื่อรู้ว่าเป็นกลิ่น
ดอกประยงค์อย่างเดียว จึงกล่าวเป็นกาถาว่า

สพฺพสังหารโก นตฺถิ

สุทฺธํ กงฺคฺ ปวายติ

อลิกํ ภาสติยํ ชุตฺตํ

สจฺจมาหุ มหาลลิกา

แปลว่า กลิ่นเครื่องหอมทั้งปวงมิได้มี มีแต่กลิ่นดอกประยงค์อย่างเดียว
หญิงนักเลงคนนั้นกล่าวถ้อยคำเหลวไหลและ ส่วนหญิงแก่นคนนั้นกล่าวจริง ดังนั้น
นักปราชญ์คนนั้นจึงถามหญิงใจว่า เธอเป็นใจจริงหรือ เขาก็รับว่าจริง
ปรากฏแก่คนทั้งหลาย เป็นอันว่า ในชาดกนี้มีเนื้อเรื่องเหมือนกับอุมมังค-
ชาดกที่จะแสดงในมหานิบาตข้างหน้า จบสัพพสังหารกัณฺหาชาดกที่ ๑๐
และปโรสทวรรคที่ ๑๑ แต่เท่านี้ ๆ ในชาดกนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
จงเข้าใจเถิดว่า คนพูดเท็จย่อมสู้คนพูดจริงไม่ได้เสมอ แต่คนโดยมากมัก
แก้ตัวด้วยคำเท็จ ในเวลาที่มีผู้ซักถาม หรือเวลาเกิดคดีถ้อยความ เพราะ

ไม่เห็นโทษแห่งการพูดเท็จ และไม่เห็นคุณแห่งการพูดจริง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้คนทั้งหลายพูดจริงอยู่เป็นนิจ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่า การพูดจริงเป็นของมีประโยชน์ยิ่งใหญ่ ไม่ทำผู้พูดให้ได้รับความร้อนใจ เป็นคำพูดที่ไม่ตาย เป็นคำพูดที่โลไม่จมน ส่วนคำพูดเท็จ เป็นคำพูดที่โลจมน สมควรที่คนทั้งหลายจะงดเว้นให้เด็ดขาด จึงจักไม่ปราศจากผลแห่งการเจรจา ดังเรื่องหญิงโจรนั้นเป็นนิตฺตสนุทาหรณ์ ดังนี้.

เอวี่ กัม ค้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฐกัณ ๒๓

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในคัมภีร์ภววรรค

หสิ ตูวี่ เอวี่ มณฺณสิ เสยฺโย ปุคฺเคน ปิตฺติ ราษ เสฏฺฐ
 หนุสฺสตรสฺส เต อัยย อสฺสตรสฺส หิ คหฺรโก ปิตฺติ-
 ณ บัณฺฑิ อาคฺมภาพจกฺแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคฺคารนัย
 ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐกัณ ๒๓ ว่าด้วยชาดกที่ ๑
 จนถึง ๕ อันมีในคัมภีร์ภววรรคที่ ๑๒ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป เพื่อเป็น
 เครื่องหลังโหลมาแห่งธัมโมชฌัญญูการ ได้คติในทางพระพุทธศาสนา
 โดยสมควรแก่สมัยเวลา

ดำเนินความในชาดกที่ ๑ มีนามว่ากัทรภัญญาชาดกนี้ ๆ มีเนื้อความ
 พิศดารอยู่ในมหาอุมมังคชาดกข้างหน้า จักหยิบยกมาแสดงให้เห็นแจ่มแจ้ง
 แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยย่อเฉพาะข้อใหญ่ใจความ กล่าวคือ
 เมื่อมโหสถกุมารเข้าเฝ้าถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าวิเทหราชแล้ว ขึ้นเฝ้าอยู่
 ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง พระเจ้าวิเทหราชทอดพระเนตรเห็นมโหสถกุมาร
 ก็มีพระหฤทัยเบิกบาน ตรัสปฏิสนธิการด้วยสุนทรวาจาแล้วตรัสว่า คุณก่อน

ก่อนบังเกิด เจ้าจงเลือกอาสนะที่นั่งเกิด มโหสถกumar จึงแลดูบิดาของตน
ซึ่งนั่งเฝ้าอยู่ก่อน เมื่อบิดารอการตั้งนอน ก็ลุกขึ้นจากที่นั่งบอกให้มโหสถ
กุมารนั่งแทน ฝ่ายอาจารย์ทั้ง ๕ มีเสนกเป็นต้น และเหล่าคนเฝ้าเวลา
พอเห็นมโหสถกุมารนั่งบนอาสนะของบิดา ก็พากันหัวเราะเยาะเย้ยว่า
มโหสถทำผิดจากธรรมเนียมของบัณฑิตทั้งหลาย เมื่อพระเจ้าวิเทโหราชได้
ทอดพระเนตรเห็นและได้ทรงสดับดังนั้น ก็มีพระอภัยโทมนัส มีพระ
พิศุทธิ์พิศุทธิ์ปกติทันที มโหสถกumar จึงกราบทูลขึ้นทันทีว่า พระองค์มีส
พระพิศุทธิ์เมื่อลงไปด้วยเหตุใด หัวเรอจึงตรัสตอบว่า เพราะมโหสถให้
บิดาลุกจากที่นั่งแล้วนั่งแทนลงไป จึงกราบทูลถามว่า พระองค์ทรงเข้าพระ
ทัยว่า บิดาประเสริฐกว่าบุตรเสมอไปหรือ ตรัสตอบว่า เราเข้าใจอย่างนั้น
ลำดับนั้น มโหสถจึงลุกขึ้นจากอาสนะสั่งพวกบริวารให้นำลาเข้าไปในที่เฝ้า
แล้วกราบทูลถามว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ลาตัวนมราคาเท่าไร ตรัสตอบว่า
ถ้ายังใช้การงานได้ก็มีราคาสัก ๘ กหาปณะ จึงทูลถามอีกว่า ส่วนม้อัสตร
ที่เป็นลูกของนางลาตัวนมราคาเท่าไรเล่า ตรัสว่า หากไม่มี ก็จะต้องราคา
ว่าเท่านั้นเท่านั้นไม่ได้ จึงกราบทูลถามว่า เหตุไรพระองค์จึงตรัสว่า ม้อัสตร
หากมีได้ เดิมทีพระองค์ตรัสว่า บิดาประเสริฐกว่าบุตรเสมอไปมิใช่หรือ
จึงตรัสว่า เราได้กล่าวอย่างนั้นจริง แล้วมโหสถจึงกราบทูลต่อไปว่า ถ้า
พระองค์ทรงเห็นว่าลาประเสริฐกว่าม้อัสตรแล้ว ก็จงโปรดรับลา คือบิดา
ของข้าพระองค์ไว้ ถ้าทรงเห็นว่าม้อัสตรซึ่งเป็นลูกลา ประเสริฐกว่าลา
ก็ทรงรับข้าพระองค์ไว้ แล้วกราบทูลต่อไปว่า พวกนักปราชญ์ของพระองค์
ไม่รู้จักอะไร มาคบบมือหัวเราะเยาะเย้ยข้าพระองค์เล่น พวกนักปราชญ์เหล่านั้น
พระองค์ทรงได้มาจากไหน ครั้นมโหสถกราบทูลดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นคาถา
ต่อไปว่า อสิ คฺวั เอว มณฺณสิ เสขุโย เป็นอาทิ ตั้งวาระพระบาลี
ที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นนั้นแล้วว่า ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ ถ้าพระองค์ทรง
เข้าพระทัยว่า บิดาประเสริฐกว่าบุตรแล้ว ลานีประเสริฐกว่าม้อัสตรของ
พระองค์หรือ เพราะเหตุว่า ลานีเป็นบิดาของม้อัสตร ดังนี้

ครั้นมโหสถกล่าวเป็นคาถาอย่างนั้นแล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหา
ราชเจ้า ถ้าว่าบิดาประเสริฐกว่าบุตรแล้ว พระองค์จงทรงชุบเลี้ยงบิดาของ

ข้าพระองค์เกิด ถ้าว่าบุตรประเสริฐกว่าบิดา ก็จงทรงชุบเลี้ยงข้าพระองค์เกิด
เมื่อพระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับดังนี้ ก็ทรงโสมนัส ทั้งราชบริพาร
ก็นับถือซ้องสาธุการ พร้อมกับโบกธงอยู่ไว้ ฝ่ายนักปราชญ์ทั้ง ๔ ก็พากัน
นั่งกันหน้าชบเขายอยู่ในนั้น

มีคำปุจฉาสอดขึ้นมานว่า บุคคลที่รู้จักคุณบิดามารดา เหมือนกับพระ
โพธิสัตว์ ข่อมไม่มีมิใช่หรือ แต่เหตุไรมโหสถโพธิสัตว์จึงกราบทูลว่า
ม้อัสตรประเสริฐกว่าลา บุตรประเสริฐกว่าบิดา ดังนี้ มีคำวิสัยนานกัไขว่
การที่มโหสถกล่าวดังนั้น ไม่ใช่ประสงค์จะดูหมิ่นบิดา เพราะเหตุว่าพระเจ้า
วิเทหราช ส่งราชสาส์นไปให้นาม้อัสตร หรือผู้ประเสริฐกว่าม้อัสตรไป
ถวาย มโหสถกราบทูลอย่างนั้น เพื่อประสงค์จะแก้ปัญหาของพระ
มหากษัตริย์ ทั้งประสงค์จะประกาศว่า พระองค์เป็นบัณฑิตและประสงค์จะ
กำหราบนักปราชญ์ทั้ง ๔ นั้นด้วย ดังนี้ จบคัทรภัญญาชาดกที่ ๑ แต่เท่านั้น ฯ
ในชาดกนี้ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงเข้าใจว่า การที่กล่าวว่า บุตรประเสริฐ
กว่าบิดานั้น หมายคุณธรรมมีวิริยะปัญญาเป็นต้น ไม่ใช่หมายอุปการธรรม
คือบุญคุณ ถ้าจะหมายอุปการธรรมคือบุญคุณแล้ว บิดาข่อมประเสริฐกว่า
บุตรเสมอไป บางคนก็เสมอกับบุตร บางคนก็ต่ำกว่าบุตร โดยเหตุนี้ สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ว่า มีบุตรอยู่ ๓ จำพวก
คือ อภิชาติบุตร บุตรที่ดีกว่าบิดาด้วยความรู้และความประพฤติอย่างหนึ่ง
อนุชาติบุตร บุตรที่มีความรู้ความประพฤติเท่ากันกับบิดามารดาอย่างหนึ่ง
อวชาติบุตร บุตรที่มีความรู้ความประพฤติต่ำกว่าบิดามารดาอย่างหนึ่ง ดังนี้
เพราะฉะนั้น มโหสถกราบทูลจึงได้กราบทูลสนองพระราชโองการว่า บิดาไม่
ประเสริฐกว่าบุตรเสมอไป ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ รองลงไปมีนามตามเฉลยว่า อมรเทวีปัญหาชาดก ฯ นี้
ก็มีเนื้อความพิสดารอยู่ในมหาอุมมังคชาดกเหมือนกัน มีเนื้อความว่า เมื่อ
มโหสถกราบทูลให้ศนาการเห็นนางอมรกุมารีหาบข้าวต้มไปส่งบิดา จึงคิดว่า
หญิงคนนี้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวง ถ้ายังไม่มีสามีเราควรจะรับเลี้ยงเป็น
ภรรยา ฝ่ายนางอมรกุมารีก็คิดว่า ถ้าเราได้บุรุษคนนี้เป็นสามีคงจะตั้งตัวได้

ขณะนั้น มโหสถกุมารจึงจินตนาการว่า หญิงคนนั้นจะมีสามีแล้วหรือยัง เราควรจะถามด้วยขอบาขบัญญัติ ถ้านางเป็นคนมีบัญญัติก็จะตอบได้ ครั้นคิดแล้ว จึงกำมือยกขึ้นโดยความหมายว่า ชรรคหาญจะมีสามีแล้วก็เป็นอันตกอยู่ในกำมือของผู้อื่นแล้ว เมื่อนางอมรแลเห็นก็เข้าใจความหมายทันที จึงแบมือออกรับ โดยความหมายว่านางยังไม่มีสามี มโหสถกุมารจึงเข้าไปใกล้แล้วไต่ถามถึงชื่อนางว่า น้องชื่ออะไร นางตอบว่า สิ่งที่ไม่มีในอดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็นชื่อของข้าพเจ้า มโหสถก็เข้าใจว่าชื่ออมรที่แปลว่าไม่ตาย โดยอธิบายว่า คำว่าความไม่ตาย ย่อมไม่มีในอดีต อนาคต ปัจจุบันเลย แล้วจึงถามต่อไปว่า น้องจะนำข้าวต้มไปให้ใคร นางตอบว่านำไปให้บุพพเทวดาของน้องนะซี เพราะบิดามารดาจัดว่าเป็นบุพพเทวดา จึงตอบว่าถูกต้อง แล้วจึงถามต่อไปว่า บิดาของน้องไปทำอะไร นางตอบว่าไปทำที่อื่นหนึ่งให้เป็นสอง ถ้าอย่างนั้นบิดาของน้องก็ได้ไปไถน่านะซี นางตอบว่าถูกต้อง ก็บิดาของน้องไปไถนาอยู่ที่ไหน ไปไถนาอยู่ที่คนไปแล้วไม่กลับ ถ้าอย่างนั้นเห็นจะไปไถนาอยู่ใกล้กับป่าช้า นางตอบว่าถูกต้อง บิดาของน้องจะกลับมาในวันหรือไม่ ถ้าเขามากก็ไม่กลับ ถ้าเขาไม่มากก็กลับ ถ้าอย่างนั้นบิดาของน้องก็คงไปไถนาอยู่ฟากห้วย หรือคลองนะซี เพราะถ้าน้ำมีมา บิดาของน้องก็กลับไม่ได้ ถ้าน้ำไม่มีจึงจะกลับได้ นางตอบว่าจริง เมื่อสนทนากันดังนี้แล้ว ภายหลังมโหสถกุมารจึงถามหนทางไปบ้านของนาง นางจึงตอบเป็นคาถาประพันธ์ว่า

เขม สดตฺตฺ วิลงฺกา จ	ทิกฺขณฺปลาโส จ ปุปฺผิโต
เขนาทามิ เตน วทามิ	เข ทานามิ น เตน วทามิ
เอส มคฺโค ยวณฺชณฺกสฺส	เอตํ ฉนฺนปถํ วิชานาหิ

แปลว่า ร้านขายข้าวสัตฺตฺ ร้านขายน้ำส้มพะยอม ต้นทองหลางใบซ้อนกัน ๓ อย่างนี้ มีอยู่ในที่ใด ท่านจงไปในที่นั้น ข้าพเจ้าจะให้ของแก่ท่านด้วยมือข้างใด ข้าพเจ้าก็กล่าวถึงมือข้างนั้น ข้าพเจ้าไม่ได้ให้ของด้วยมือข้างใดก็ไม่กล่าวถึงมือข้างนั้น อันนี้เป็นหนทางไปบ้านยวณฺชณฺกะ ท่านจงรู้จักทาง

ในอดีตกาล ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มี
 รุกขเวทดาตคนหนึ่ง อยู่ใกล้ป่าช้าแห่งหนึ่ง ครึ่งนั้นในกรุงพาราณสีมีการเล่น
 นักขัตฤกษ์โกสลาหล คนทั้งหลายได้พากันมาทำพลักรรมเช่นสรวงแก่ยักษ์

๒๘๐ พระสุคตคันคบฏก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ด้วยเนื้อและปลาเป็นต้น แล้วใส่สุราเป็นอันมากลงไป ในกระโหลกกะลาทิ้งไว้ในที่ต่าง ๆ มีตรอก ๔ แห่งเป็นต้น

เวลาเที่ยงคืน มีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่งรอบเข้าไปในเมืองตามทางหน้ากินเนื้อกินปลาคิมสุราแล้ว ก็เข้าไปนอนอยู่ในระหว่างใต้พุ่มต้นบุญนาจนสว่าง เมื่อคืนนั้นจึงคิดว่า เราจะออกไปจากเมืองในเวลานี้ไม่ได้ จึงไปนอนซ่อนอยู่ในที่ใกล้มรรคาแห่งหนึ่ง เมื่อเห็นคนทั้งหลายเดินมา ก็นั่งสงบอยู่ เวลานั้นพราหมณ์ผู้หนึ่งเดินมาจึงคิดว่า ชรรคพราหมณ์ ย่อมมีความโลกในทรัพย์สมบัติ เราจะหลอกพราหมณ์คนนี้ ให้นำเราออกไปจากเมืองจงได้ ครั้นคิดแล้วจึงกล่าวด้วยภาษามนุษย์ว่า คุณ่อนพราหมณ์ เรามีเงินอยู่ ๒๐๐ กหาปณะ ถ้าท่านช่วยซ่อนเราไว้ในระหว่างรักแร้ของท่าน เอาผ้าปกคลุมให้คล้ายให้ผู้ใดเห็นจนออกพ้นจากเมืองแล้ว เราจะให้ทรัพย์แก่ท่าน ๒๐๐ กหาปณะ พราหมณ์ก็เชื่อก้อยคำสุนัขจึงจอก นำสุนัขจอกออกไปพ้นเมืองใต้หน่อหนึ่ง สุนัขจอกจึงถามว่า มาถึงไหนแล้ว พราหมณ์บอกว่ามาถึงนั่นแล้ว จึงบอกว่า ท่านจงไปอีกหน่อย แต่เวียนตามและเวียนบอกอย่างนี้เรื่อยไปจนกระทั่งถึงป่าช้าใหญ่ จึงบอกพราหมณ์ว่า จงวางเราลงทันที เมื่อพราหมณ์วางลงแล้ว จึงบอกให้พราหมณ์เอาผ้าห่มปลง พราหมณ์ก็กระทำตาม แล้วบอกให้พราหมณ์ขุดดินลงไปในที่นั้น เมื่อพราหมณ์กำลังขุดดิน จึงถ่ายขอรจระเลศผ้าพราหมณ์ทั้ง ๕ แห่ง คือ ห่มผ้าทั้ง ๔ และที่กลางผ้าอีกแห่งหนึ่ง แล้ววิ่งหนีเข้าไป

ขณะนั้น มีรุกขเทวดาได้เห็น จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

สททหาสิ ลีกาลสสุ สุราปิตสสุ พราหมณ

ลีปิกันณิ สคฺ นคฺคิ กุโธ กัสสตา ทเว

แปลว่า คุณ่อนพราหมณ์ ท่านเชื่อก้อยคำสุนัขจอกตัวคิมสุราหรือ เงิน ๑๐๐ เบี้ยก็ไม่มี ทรัพย์ ๒๐๐ กหาปณะจะมีมาแต่ไหน ดังนี้ แล้วเทวดาจึงกล่าวต่อไปว่า คุณ่อนพราหมณ์ ท่านจงไปเอาผ้าซีกฟอกผ้าห่มของท่านเสียให้ดี แล้วจงกลับไปทำงานเถิด ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็อันตรธานหายไป ส่วนพราหมณ์ก็ได้ทำตามก้อยคำแห่งเทวดา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตต้งนจบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ ส่วนรุกขเทวดาได้มาเกิดเป็นเรวตถาคณันแล จบสีกาลชาดกที่ ๓ แต่เท่านั้น ฯ ในชาดกนี้เป็นเครื่องเตือนสติแก่คนทั้งหลายว่า อย่าหลงเชื่อถ้อยมลาย เมื่อมีผู้บอกกล่าวสิ่งใดให้พึงต้องพิจารณา เมื่อได้เห็นด้วยตา ให้ตรึกตรองด้วยใจ ให้เป็นคนมีสติออกหน้าเสมอไป จึงจะไม่ได้รับความเดือดร้อนเสียหายต่อภายหลัง ให้ถือตามสภานี้ว่า เมื่อได้ยินด้วยหูให้ดูด้วยตา เมื่อได้เห็นด้วยตา ให้พิจารณาด้วยใจ ดังนี้ รวมใจความก็คือ ชาดกนี้สอนไม่ให้เป็นคนหัวใจเบา ให้เป็นคนหนักปาก หนักใจ ไม่ให้เชื่อฟังง่าย ๆ ไม่ให้เชื่อฟังคำเล่าลือของคนอื่น ให้เชื่อด้วยความพินิจพิจารณาของตนเอง ตามเหตุผลที่ควรเชื่อ แต่ไม่ให้ถือมานะถือปฏิบัติตามลำพังใจของตนเอง ให้ถือที่ถูกต้องควรเป็นใหญ่จึงจะไม่เสียที่ ดังพราหมณ์ที่โศดเขลาซึ่งหลงเชื่อถ้อยคำของสุนัขจิ้งจอก จนถูกสุนัขจิ้งจอกหลอกให้อุ้มไปส่งถึงบ้ำชา แล้วชาวขรตผาดังที่แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่ามิตตจินตชาดก ฯ สมเด็จพระชินศรีศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภพระเถระผู้ใหญ่ ๒ รูป ให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงแก่งักขุทั้งหลาย

มีเรื่องปรากฏว่า พระเถระ ๒ รูปนั้นจำพรรษาอยู่ในป่า ใกล้บัจจันตชนบทแห่งหนึ่ง พอออกพรรษาแล้วจึงปรึกษากันว่า จะพากันไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเตรียมกันเสร็จแล้วก็ผลัดเพยนว่า วันนั้นยังไม่ไป พรุ่งนี้เกิดจึงค่อยไป แต่ผลัดเพยนอยู่อย่างนั้นจนล่วงไปได้ ๓ เดือน จึงพากันไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อไปถึงพระเชตวันวิหาร จึงพร้อมกันเก็บบาตรจีวรไว้ในที่อันสมควร แล้วจึงไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงปราศรัยไต่ถามว่า นานแล้วท่านทั้งสองมิได้มาเฝ้าพระบรมศาสดา เป็นเพราะเหตุผลประการใด พระเถระทั้งสองก็

๒๘๒ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

เล่าเรื่องให้ฟังตามที่เป็นมาแล้ว เรื่องที่พระเถระทั้งสองเป็นผู้เกียจคร้าน และเฉื่อยชากรู้อัวไปในหมู่พระสงฆ์ ๆ จึงประชุมสนทนากันในธรรมสภา

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา แล้วตรัสว่า ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ๒ รูปนี้ได้เคยเป็นผู้เกียจคร้านมาแล้วในปางหลัง แล้วทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติน้อยในกรุงพาราณสี มี ปลา ๓ ตัว เป็นเพื่อนกัน ปลาตัวหนึ่งชื่อว่าพหูจินต์ ตัวหนึ่งชื่ออัปปจินต์ ตัวหนึ่งชื่อมิตตจินต์ ปลาทั้ง ๓ ตัวนั้น พวกมันออกจากบึงที่อยู่ใบบัว เทียวมาจนถึงแดนมนุษย์

ปลาทั้ง ๓ ตัวนั้น ปลาตัวที่ชื่อว่ามิตตจินต์จึงพูดกับเพื่อนทั้งสองว่า ธรรมดาถิ่นมนุษย์ย่อมมีอันตรายมาก เพราะเหตุว่าพรานเบ็ดและพรานข่ายทั้งหลายย่อมจับปลาด้วยข่ายและไซเป็นต้น ควรเราทั้งหลายจะพากันกลับไปอยู่ในบึงตามเดิม ปลาทั้งสองก็พลัดเพี้ยนไปว่า วันไหนเถอะ พรุ่งนี้เถอะ จนกระทั่งล่วงไปได้ ๓ เดือน

ครั้นนั้นพรานข่ายทั้งหลายก็พากันไปทอดข่ายในแม่น้ำนั้น ปลาทั้งสองก็เข้าไปติดอยู่ในข่ายเพราะความโง่เขลาของตน ฝ่ายปลาที่ชื่อว่ามิตตจินต์พอได้กลิ่นข่าย ก็รู้ว่าเพื่อนทั้งสองเข้าไปอยู่ในข่ายแล้ว เราควรจะให้ชีวิตแก่ปลาทั้งสองที่โง่เขลา ครั้นคิดแล้วก็วิ่งไปข้างข่ายทำอาการเหมือนกับปลาติดข่ายแล้วว่ายข้ามข่ายออกไป ทำให้น้ำขุ่นไปหมด แล้วกลับเข้าไปข้างข่ายอีก ทำอาการเหมือนปลาเข้าข่ายออกไปอีกตัวหนึ่ง ทำให้น้ำขุ่น แล้วกระโดดข้ามข่ายออกไปอีก พวกพรานเห็นดังนั้นเข้าใจว่าปลาข้ามข่ายไปเสียหมดแล้ว จึงได้พากันฉุดข่ายขึ้น ปลาชื่อว่าพหูจินต์และอัปปจินต์ทั้งสองนั้น ก็หลุดพ้นออกจากข่ายตกลงไปในน้ำรอดพ้นจากความตายด้วยอุบายของปลาที่ชื่อว่ามิตตจินต์ ๆ ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสเป็นคาถาว่า

พหูจินต์ อัปปจินต์

มิตตจินต์ อโมเจสี

อุโก ชเล อพชกรเร

อุโก ตตถ สมากตา

แปลว่า ปลาทั้งสองที่ซอพพหุจินต์และอัปปจินต์ได้ติดอยู่ในข่าย ส่วนปลา
ที่ซอว่ามิตตจินต์ได้ช่วยแก้ไขให้หลุดพ้นจากข่าย ปลาทั้งสองจึงได้มาพบ
กันกับปลาที่ซอว่ามิตตจินต์ในแม่น้ำนั้น ดังนี้

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ปลาที่ซอว่าพหุจินต์นั้น เพราะเป็นปลา
ที่คิดมากเกินไป เป็นปลาที่มีใจฟุ้งซ่าน คิดโน่น คิดนี้ อยู่เสมอ ปลาที่ซอว่า
อัปปจินต์ เพราะเป็นปลาที่คิดน้อย มีนิสัยไม่ชอบคิดมาก ส่วนปลาที่ซอว่า
มิตตจินต์ เพราะเป็นปลาที่คิดพอประมาณ ไม่มาก ไม่น้อยเกินไปเหตุการณ์ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่าง
นี้แล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสี่ต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง พระเถระ ๒ รูป
นั้น ก็ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงประชุมชาดก
ว่า ปลาที่ซอว่าพหุจินต์ คือ ปลาที่คิดมาก กับปลาที่ซอว่าอัปปจินต์ คือ ปลาที่
คิดน้อย ในครั้งนั้น ได้แก่ภิกษุ ๒ รูปนี้ ส่วนปลาที่ซอว่ามิตตจินต์ คือ ปลาที่
คิดพอประมาณ ได้แก่เราฬศาสดาจารย์เอง จบมิตตจินต์ชาดกเท่านั้น ฯ ใน
ชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การเป็นผู้เกรงคร้านและชักช้า บ่อมนำมาซึ่ง
อันตราย เหตุที่จะทำให้ชักช้าและเกรงคร้านนั้น มีหลายประการ แต่เมื่อ
ว่าตามชาดกนี้ ก็มี ๒ ประการ คือ ความคิดมากและคิดน้อยเท่านั้น มี
อรรถาธิบายว่า การคิดมากย่อมเป็นเหตุให้ฟุ้งซ่านรำคาญจับโน้นวางนี้ ไม่
เป็นอันทำสิ่งใดให้สำเร็จลงได้ โดยที่สุดแต่จะไปข้างไหน ก็ไม่สำเร็จใด
โดยง่าย ส่วนการคิดน้อยก็เป็นเหตุให้เกรงคร้านและชักช้าเหมือนกัน คือ
คนเราตลอดถึงสัตว์จรจณานทุกหมู่เหล่า ถ้าคิดน้อยไม่พอกับเหตุการณ์
จิตก็ย่อมไม่อาจหาญต่อกิจการทั้งปวง คนที่คิดน้อยใจบ่อมหดหู่ นิ่งที่ไหน
ก็นิ่งอยู่ที่นั่น ใจไม่คลุกคลีต่อการทำงาน เมื่อถึงเวลานอนพอศีรษะถึงหมอน
ก็หลับไปทีเดียว ไม่นึกเหลียวแลถึงข้างหน้าและข้างหลังบ้างว่า วันนั้นเรา
ทำสิ่งใด ได้รับผลเป็นประการใด พรุ่งนี้เราจะทำสิ่งใดต่อไป และจะได้รับ
ผลเป็นประการใด ถึงเวลาตื่นนอนก็ไม่คิดว่าเราจะทำสิ่งใดอีก เพียงแต่ว่า
เวลานอนเป็นเวลาลางหน้าอาบนำหรือรับประทานอาหาร ก็กระทำไปตามกาล
เวลาที่เคยเท่านั้น คนชนิดนี้ จะเรียกว่าเป็นคนไม่มีความคิดเสียเลยก็ว่า

ได้ แต่คนชนิดนี้มด้อยอย่างเดียว คือ ใจไม่รู้จักทุกข์ร้อนกับผู้อื่น ได้ก้ม
ก้ม โคนอนก็นอน ไม่ทุกข์ร้อนกับผู้อื่น ตัวเป็นคนแต่ใจเหมือนกับ
ต้นไม้ เป็นคนที่สำเร็จประโยชน์ได้เท่ากับต้นไม้ที่นอนพินเท่านั้น คือ
ธรรมดาที่ต้นไม้ที่นอนพิน มีประโยชน์แต่เพียงเอาสมไฟเท่านั้น จะนำมา
ทำให้เป็นเครื่องใช้ไม้สอยอย่างอื่นไม่ได้ การคิดทั้ง ๒ อย่าง คือ การคิด
มากและน้อย ย่อมเป็นเหตุให้เฉื่อยชาตั้งพรรณนามานี้ จัดเป็นความคิดที่
ไม่ดีทั้ง ๒ ประการ ส่วนการคิดพอประมาณ คือ ไม่คิดให้มากนัก ให้น้อย
นัก ย่อมเป็นเหตุไม่ให้เกิดความเฉื่อยชา เป็นเหตุให้ทำ ให้พูด
ให้คิด พอดีกับสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ให้เร็วเกินไป และไม่ให้ช้าเกินไปจนเสียการ
เป็นความคิดที่สำเร็จประโยชน์ทุกเมื่อ เป็นความคิดที่บัณฑิตทั้งหลาย
ยกย่องสรรเสริญเป็นอันดี เมื่อผู้ใดคิดแต่พอดีพองาม ผู้นั้นก็ย่อมทำยอม
พูดแต่เพียงพอดีพองาม ไม่มากนัก ไม่น้อยนัก ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
จงทำตนให้เป็นคนพอประมาณ ทั้งการทำ การพูด การคิด จึงจะสำเร็จอิฏฐผล
ที่ตนปรารถนาทุกประการ ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าอนุสาสิกชาดก ๕ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา
ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าอนุสาสิกา
ให้เป็นคนเหต แล้วจึงทรงแสดงชาดกให้แจ่มแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลาย

เรื่องแห่งนางภิกษุณีนามปรากฏว่า เดิมทีนางภิกษุณีนี้นับเป็นชาว
กรุงสาวัตถี เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ไม่ปฏิบัติในทางสมณธรรม มี
แต่แส่หาอามิสลาภผล เทียบบัณฑิตทั่วโลกกว่าภิกษุณีเหล่านั้น จนกระทั่ง
ไปถึงที่อันภิกษุณีทั้งหลายยังไม่เคยไปถึง คนทั้งหลายได้ถวายอาหารอัน
ประณีตแก่ภิกษุณีนี้น ภิกษุณีนี้นักติดอยู่ในรสอาหาร จึงคิดว่า ถ้าภิกษุณี
เหล่านั้นมาเที่ยวภิกขาจารในที่นี้ ลากของเราจักเสื่อมเสียไป เราควรจะ
ออกอุบายไม่ให้ภิกษุณีเหล่านั้นมาเที่ยวภิกขาจารในที่นี้ ครั้นคิดแล้ว จึง
หลอกลวงภิกษุณีทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายอย่าไปบิณฑบาตในที่โน้น เพราะ
เหตุว่ามัวช้าร้ายและสุนัขดุ ภิกษุณีทั้งหลายก็พากันเชื่องอมมิได้มีผู้ใดไป
บิณฑบาตในที่นั้นอีกเลย

ครั้นอยู่ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุรูปนั้นได้ไปบิณฑบาตในที่นั้น ได้รับเข้าไปสู่เรือนหลังหนึ่ง โดยยังไม่ได้พิจารณา ได้ถูกแพะตัวหนึ่งขวิดเข้าที่ขา จนกระทั่งกระดูกขาหัก คนทั้งหลายได้ช่วยกันพยาบาล และช่วยกันยกขึ้นบนเตียงหามไปส่งถึงอาราม เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ทราบเรื่องดังนั้น จึงพากันเหาะเหินเดินานว่า นางภิกษุณีนั้นได้สอนผู้อื่น ส่วนตัวหาได้ทำตามไม่ เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ทราบเรื่อง จึงยกขึ้นสนทนาในธรรมสภา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงเสด็จมาประทับที่ธรรมสภา แล้วตรัสเทศนาเรื่องอดีตทรงแสดงจาริตแห่งนางภิกษุณีนั้นต่อไป

ในอดีตกาลล่วงแล้วมา เมื่อพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีนกตัวหนึ่ง มีนกหลายร้อยเป็นบริวาร อยู่ในป่าหิมพานต์แห่งหนึ่ง ครั้นนางนกจันทาลตัวหนึ่งเที่ยวไปหากินตามซอกห้วยบราวเขาแต่ตัวเดียว เมื่อได้พบอาหารบริบูรณ์แล้วเข้าเปลือกและถั่วเขียวเป็นต้น ซึ่งตกหล่นจากเกวียนแห่งคนทั้งหลาย จึงคิดว่า เราควรจะหาอุปายไม่ให้คนทั้งหลายมาหากินในที่นี้ ครั้นคิดแล้วจึงสอนนกทั้งหลายว่า ธรรมดาทางใหญ่มีซอกเขาเป็นต้น ข่อมมีอันตราต่าง ๆ มีข้างร้ายและมาร้ายเป็นต้น และโคที่ร้ายที่บุคคลเหี้ยมเกวียนข่อมมีอยู่มาก ท่านทั้งหลายไม่สามารถจะบินหนีทัน จงอย่าพากันไปหากินในที่นั้น ดังนี้ นางนกตัวนั้นได้สอนนกเหล่านั้นอย่างน้อยเนื่อง ๆ จึงชื่อว่าอนาสาสิกา แปลว่า ผู้สั่งสอนเรื่อง ๆ

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อนางอนาสาสิกาสุกนั้นไปหากินในที่นั้น เวลาได้ขึ้นเสียงแห่งล้อเกวียนผ่านมากิ่งหนึ่ง แล้วหันหน้ากลับมาดู ทำอยู่อย่างนั้นเสมอไป แต่พอเห็นว่าเกวียนนั้นไปไกลแล้วก็หยุดกินอาหาร ในทันใดนั้นพอมิเกวียนเล่มหนึ่งวิ่งมาโดยเร็ว ทับนางนกตัวนั้นจนกระดูกละเอียด เมื่อคนที่เบนนายฝูงตรวจดูนกที่เป็นบริวารทั้งหลาย เห็นขาดไปตัวหนึ่งจึงเที่ยวค้นดู นกพวกบริวารได้ไปพบนางนกตัวนั้นตายอยู่ในทางเกวียน จึงนำความไปแจ้งกับนายฝูง ๆ จึงกล่าวว่า นางนกตัวนั้นได้สั่งสอนผู้อื่นไม่ให้ไปเที่ยวหากินในที่นั้น ส่วนตัวหาได้ทำตามไม่ จึงต้องมีร่างกายแตกทำลายเป็นภาค ๆ ครั้นกล่าวดังนั้นแล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาต่อไปว่า

สาขณณมนุสาสติ

อภัย โสณุปจารินี

สาขํ วิปกจิตา เสติ

เตตา จกฺเกน สาลิกา

แปลว่า นางนกตัวนั้นชื่อว่าอนุสาสิกาทาสีสอนนกเหล่าอื่นน้อยน้อย ๆ ได้เที่ยวไปหากินในดินนั้นด้วยความโลภในอาหาร จึงถูกล้อเกวียนทับปีกหักนอนตายอยู่ในที่นั้น ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระสุกัณฐกเสวยลาณ โปรตประทานเทศนาในเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นางนกตัวนั้นได้มาเกิดเป็นนางภิกษุณีชื่อว่าอนุสาสิกาน ส่วนนกนายฝูงได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบอนุสาสิกชาดกแต่เท่านี้ ในชาดกนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายพึงเข้าใจเถิดว่าการเกียติกันลาภผลของผู้อื่นหวังไว้เพื่อความดีด้วย ความตระหนี่เหนียวแน่น ข่มเกิดโทษทุกข์ภัยอันตรายทันตาเห็น ประการหนึ่ง จงเข้าใจเถิดว่าเมื่อตัวสั่งสอนผู้อื่นอย่างไร ก็ต้องกระทำตามอย่างนั้น ถ้าไม่อย่างนั้นจักเกิดโทษทุกข์ภัยแก่ตัวภายหลัง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง อย่างน้อยที่สุดก็มีผิดเสียว่าเป็นคนดัดสอนผู้อื่น สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสั่งสอนไว้ว่า เมื่อบุคคลสั่งสอนผู้อื่นอย่างใด ตนก็ควรกระทำอย่างนั้น จึงจักไม่เป็นกตเทยยนแก่คนทั้งหลาย ดังนี้ อีกประการหนึ่ง พระองค์ทรงสั่งสอนไว้ว่า เมื่อบุคคลจะสอนผู้อื่นด้วยสิ่งใด ตนต้องทำสิ่งนั้นให้ได้ก่อนจึงจะเป็นการดี ดังนี้ พระพุทธโอวาททั้ง ๒ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติอันดีแห่งบุคคลทั้งปวงทุกถ้วนหน้า ควรที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจะถือไว้เป็นแบบฉบับสำหรับตัวสืบต่อไป จึงจะไม่เสียเวลาที่ได้อุตส่าห์ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องชาดกกันเช่น มีบางคนซึ่งเรียกกันว่าบางคนแก่ศาลา เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาจดจำไว้ได้มากแล้ว ก็มักจะนั่งคิดว่าตนเป็นผู้พิเศษ ตั้งตนแต่จะสั่งสอนผู้อื่นอย่างเดียว ไม่เหลียวแลดูตัวเอง ผู้นั้นจะต้องได้รับโทษเหมือนชาดกที่ได้แสดงมานะ

เอวํ กิเม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๔

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในคัมภีร์ภววรรค

อภิกกรมกรางริย

มขุเมเปตฺติ น รุจติ

จตุตถะ ลิงขมิตฺวาน

ปณฺณมาบสี อวฺโธตติ.

อิทํ สุตถา เชตฺวเน วิหรนฺโต เอกํ ทพฺพจกฺกขุ อารพฺภ กเกสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิตถารนัย ใน คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๒๔ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ ถึง ชาดกที่ ๑๐ อันมีในกลาวภววรรคที่ ๑๒ สืบต่อไป เพื่อเป็นอดิสัยบุญเขต นำมาซึ่งผลพิเศษ แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลาแห่ง การฟังพระธรรมเทศนา

ก็แลชาดกที่ ๖ มีนามตามบาลีบทว่า ทพฺพจกฺกขุ หมายความว่า เมื่อ สมเด็จพระศรีสุทศศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวันารามมหาวิหาร ในกรุง สาวตถิ ได้ทรงปรารภภิกษุผู้ว่ายากสอนยากรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึง โปรดประทานเทศนาซึ่งชาดกนี้ แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย มีพระภิกษุ สงฆ์เป็นประธาน เนื้อความพิสดารของภิกษุผู้ว่ายากสอนยากนั้น จักมี แจ้งในคัมภีร์ชาดก อันมีในนวกนิบาตข้างหน้า

ส่วนเรื่องราวในชาดกนี้ มีแต่เพียงว่า พระบรมศาสดารับสั่งให้หา ภิกษุผู้ว่ายากนั้นเข้าเฝ้า แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอจะเป็นผู้ว่ายาก แต่ในบัดนี้ก็หาไม่ได้ ถึงปางก่อนก็เหมือนกัน ในปางก่อนเธอเป็นผู้ว่ายาก สอนยาก ไม่ทำตามคำสั่งสอนของนักปราชญ์ จนถึงความพินาศด้วย ถูกหอกทำลาย ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตโดยพระพุทฺธ- บรมการสืบต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินิพพานในกรุงพาราณสี มี บุรุษคนหนึ่งซึ่งเป็นบุตรแห่งคนโลดเต้น ได้เป็นผู้เฒ่าในทางเดินข้ามหอก

แล้วได้ไปเที่ยวแสวงวิชาเต็มข้ามหอกด้วยกันกับอาจารย์ ส่วนอาจารย์
เชี่ยวชาญแต่ในการเดินข้ามหอกเพียง ๔ เล่มเท่านั้น หาได้เข้าใจในการ
เดินข้ามหอก ๕ เล่มไม่ วันหนึ่งอาจารย์แสดงศิลปะนั้นอยู่ในหมู่บ้านแห่ง
หนึ่ง เวลาค่ำสุราเมาแล้วได้บอกให้คนบักหอก ๕ เล่มเรียงกัน แล้วกล่าวว่า
คนจะกระโดดข้าม ส่วนบรมผู้เป็นศิษย์นั้นจึงคัดค้านว่า ข้าแต่อาจารย์
อาจารย์ยังไม่รู้จักวิธีที่จะกระโดดข้ามหอกถึง ๕ เล่ม อาจารย์จึงให้เขา
ยกออกเสียเล่มหนึ่งเถิด ถ้าไม่อย่างนั้นอาจารย์จะถูกหอกเล่มที่ ๕ แห่งตาย
แต่อาจารย์นั้นไม่เชื่อฟัง ได้คิดเสียว่า ตัวเจ้าไม่รู้จักประมาณความรู้ของเรา
ว่าแล้วก็กระโดดข้ามหอก ๔ เล่ม ไปตกลงบนปลายหอกเล่มที่ ๕ หอกนั้นก
ว้างตัวจะหลุดนกระเด็นๆ อยู่ เหมือนกับปลาที่เขาเสียบไว้ด้วยไม้ฉะนั้น

ขณะนั้น บรมผู้เป็นศิษย์จึงกล่าวว่า ท่านอาจารย์มีความพินาศดังนี้ ก็
เพราะไม่เชื่อฟังถ้อยคำของข้าพเจ้า แล้วจึงกล่าวคาถาว่า

อศิกรมกรารจิบ มขหมเปคํ น รุจจติ

จตุตถะ ลิงขมยิตวาน ปญจมาบสี อาวุโตะ

แปลว่า ข้าแต่อาจารย์ ท่านได้ทำเกินตัวไปเสียแล้ว ข้าพเจ้าไม่
พอใจเลย ครั้นท่านกระโดดพ้นหอกเล่มที่ ๔ แล้ว หอกเล่มที่ ๕ ก็เสียบ
ท่านได้ ดังนี้ ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว จึงยกอาจารย์ออกจากหอก นำไปจัดการ
ตามสมควรทำ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่าง
นั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า อาจารย์ผู้หัวค้อนในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็น
ภิกษุรูปนี้ ส่วนศิษย์ผู้ห้ามปรามได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบทุกปัจจุ
ชาดกทั้ง ๖ แต่เท่านั้น ฯ ในชาดกนี้เป็นคติอันดีแก่คนทั้งหลาย ที่ควรทำตน
ไม่ให้เป็นคนหัวค้อนผิด เพราะถึงแม้ว่าจะเป็นผู้มีความรู้ได้เป็นครูสั่งสอน
ผู้อื่นก็ตาม ถ้าถือดีไม่เชื่อฟังผู้อื่นในสิ่งที่ควรเชื่อฟังแล้ว ย่อมได้รับโทษ
แห่งความถือดีไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง เหมือนกับเรื่องที่แสดงมาแล้วนี้เป็น
ตัวอย่าง การที่เรีกว่าหัวค้อนนี้ หมายความว่า เป็นผู้ไม่เชื่อฟังในทางที่ถูก
ที่ควรเท่านั้น ไม่ใช่หมายความว่าไม่เชื่อฟังในทางที่ไม่ถูกไม่ควร โดยเหตุนี้

ไม่ว่าผู้ใดหนึ่งจงอย่าคัดตึง ในเวลาผอนว่ากล่าวห้ามปรามแนะนำในทางที่ชอบ เว้นแต่การแนะนำห้ามปรามนั้นเป็นไปในทางที่ผิด ไม่เป็นกิจที่ควรกระทำตาม อันคนมีนิสัยคัดตึงนั้นมอญ ๒ จำพวก คือ จำพวกหนึ่งเป็นคนโง่ และเป็นคนขเกย เป็นคนตามใจตัวเอง อีกจำพวกหนึ่ง เป็นคนฉลาด แต่เป็นคนถือดี ถ้าจะเชื่อฟังผอนก็กลัวจะมีผลดีกว่าตนไม่เป็นคนฉลาดหลักแหลม เมื่อผู้ใดเข้าลักษณะคน ๒ จำพวกนี้ ก็จงพยายามเลิกละเสีย คือ ผู้ที่ชอบทำตามใจตัวเอง ก็จงหัดสังเกตว่า การที่ทำตามใจตัวเอง ซึ่งเคยมีมาแล้วนั้น ให้คุณและโทษอย่างไรบ้าง ส่วนผู้ฉลาดมีมานะไม่ยอมเชื่อฟังผอนนั้น ก็ให้หัดสังเกตคุณและโทษไปที่ละน้อย ๆ จนกว่าจะละมานะความถือดีได้ จึงจะไม่ได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๗ มีนามว่าติดติชาตก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระชินศรีศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภพระโกกालิกภิกษุให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงแก่พระภิกษุสงฆ์

ก็เล่าเรื่องพระโกกาลิกภิกษุนั้น จักมีแจ้งในกัมมการชาตก ในเตรสนิบาตข้างหน้า ส่วนในชาตกนี้มีเนื้อความว่า สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโกกาลิกภิกษุได้ถึงความพินาศ เพราะวาจาของตนเองแต่ในชาตินี้ก็หาไม่ ถึงในชาติก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงมีพระพุทธบรรหารประธานอดีตเทศนาสืบต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพราหมณ์คนหนึ่ง สำเร็จศิลปศาสตร์ในสำนักทิสปาโมกข์อาจารย์ ในเมืองตักกสิลา แล้วต่อมาภายหลังได้ออกบรรพชาเป็นดาบส ได้สำเร็จอภิญญา ๕ สมบัติ ๘ มีอายุ ๕๐๐ ปี เป็นบรโฆ อยู่ในบ้านหิมพานต์

ในครั้งนั้น มีดาบสคนหนึ่งชื่อว่าบัณฑิต ถือขวานผ่าฟันอยู่ มีดาบสปากร้ายคนหนึ่งนั่งอยู่ในที่ใกล้บัณฑิตดาบสนั้น ได้สอนบัณฑิตดาบสว่า ท่านจงผ่าอย่างนี้ ๆ เพื่อยั่วให้บัณฑิตดาบสโกรธ เมื่อบัณฑิตดาบส

โกธชนมาจึงว่า ท่านไม่ใช่อาจารย์สอนวิชาผ่าฟันให้แก่เรา ว่าแล้วก็ยก ขวานอันคมขึ้นฟันดาบสปากร้ายนั้นให้ถึงซึ่งความตายในทันใด ฝ่ายดาบส ผู้เป็นอาจารย์พร้อมด้วยดาบสทั้งหลาย ก็ได้จัดการเผาศพดาบสปากร้ายนั้น ให้สำเร็จเรียบร้อยเป็นอันดี

ในครั้งนั้น มีนกกระทาตัวหนึ่งอาศัยอยู่บนจอมปลวกแห่งหนึ่ง ซึ่งมี ในที่ใกล้อาศรมบพฤกษ์เหล่านั้น ในเวลาเช้า ๆ เย็น ๆ ได้ขึ้นขึ้นอยู่บน จอมปลวกด้วยเสียงอันดัง มีนายพรานคนหนึ่งได้พยายามไปดักนกกระทา นั้นได้แล้วนำถือเอาไป เมื่อดาบสผู้เป็นอาจารย์ไม่ได้ยินเสียงนกกระทา ขึ้นตามที่เคย จึงได้ถามศิษย์ทั้งหลาย ๆ จึงแจ้งให้ทราบว่า นายพรานจับไป ข่านเสียแล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาสุนัขว่า

อจจุคฺคตา อติเพลตา

อติเวลํ ปกาสิตา

วาจา หนฺติ ทุมฺมธํ

ตติตฺติรฺวาทิวสฺสตี

แปลว่า วาจาที่สูงเกินประมาณ มีกำลังเกินประมาณ ที่บุคคลกล่าว ไม่เป็นเวลา ข้อมฆ่าผู้กล่าวซึ่งไม่มีความคิดเสียเลย เหมือนกับเสียงนก กระทาฆ่านกกระทาตัวนั้น

พระอรรถกถาจารย์ได้ขยายความให้พิสดารว่า คำว่า วาจาที่สูงเกินไป นั้น ได้แก่วาจาที่สูงเกินประมาณ ฯ คำว่า วาจาที่มีกำลังเกินไปนั้น ได้แก่วาจา ช้า ๆ ชาก ๆ วาจาตั้งเกินประมาณ และวาจาช้า ๆ ชาก ๆ ทั้ง ๒ ประการ นี้ ข้อมให้โทษแก่ผู้กล่าว เหมือนกับเสียงขันอันดัง ที่ทำให้นกกระทา ตายฉะนั้น ดังนี้

ครั้นพระบรมศาสดาทรงขอจิตเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดก ว่า ดาบสหัวโตในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระโกกาลิกภิกษุในบัดนี้ หมู่ ดาบสในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบริวารแห่งเรตถาคคตผู้เป็นศาสดาจารย์ ส่วน ดาบสผู้เป็นอาจารย์ คือ เรตถาคคตนั้นแล จบตติตติชาดกที่ ๑ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้โทษแห่งวาจาเพื่อให้เห็นว่า วาจาชนิดใดเป็น วาจาที่ไม่ควรกล่าว และเป็นเครื่องชี้ว่า เวลาไหนเป็นเวลาควรจะเจรจา

ก็เวลาที่ไม่ควรกล่าวนั้น ตามที่ขกขึ้นแปลไว้แล้วในพระคาถานั้นว่า มี ๒ ประการ คือ วาจาที่ดั่งเกินประมาณ • วาจาช้า ๆ ชาก ๆ • ๑ คำว่า วาจา ดั่งเกินประมาณ หมายถ้อยคำของบุคคลพูดดั่งเกินประมาณ เช่นพูดอยู่ใน บ้านดั่งได้ยินไปถึงนอกบ้าน พูดในที่ลับดั่งได้ยินไปถึงที่แจ้ง เหมือน อย่างนกกระหาจันอยู่ในถิ่นของตน ดั่งเกินไปจนกระทั่งได้ยินถึงนายพราน ที่อยู่ไกล ทำให้นายพรานมาฆ่านกกระหานั้นเสีย เป็นอันว่านกกระหา จันทั้งหลายยอมตายด้วยวาจา คือ เสียงขันของตนทั้งนั้น มิใช่แต่่นกกระหา จันพวกเดียวเท่านั้น ยังมีนกค่อม นกเขา และองค์อ่าง กบ เขียดคอก ซึ่งตาย ด้วยวาจาหรือตายด้วยปาก คือ เสียงร้องของตนเอง โดยเหตุนี้ ทุก ๆ คนจึง ไม่ควรเจรจาถึงเกินประมาณ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ทรงบัญญัติห้าม ไว้ในพระวินัยไม่ให้ภิกษุทั้งหลายเจรจาเสียงดั่ง ได้ยินไปไกลถึง ๑๒ สอก คือ เกิน ๓ วาไป ๑ กวาจาช้า ๆ ชาก นั้น ได้แก่วาจาพรั่ำเพรื่อ คือพูด แล้วพูดอีกไม่รู้จักจบสิ้น วาจาชนิดนี้ก็เป้นวาจาที่ไม่ควรพูด เพราะเป็น เหตุให้ผู้ฟังเกิดโทสะ เหมือนกับเรื่องตาสปากร้ายที่แสดงมาแล้วนั้นเป็น ตัวอย่าง อันการพูดพรั่ำเพรื่อ ก็จะเป็นเรื่องที่ควรพึงปานใจก็ตาม ย่อมทำให้ผู้ฟังเบื่อหุ ถ้ายิ่งเป็นวาจาที่คำว้าสั่งสอนด้วยแล้วยิ่งร้ายใหญ่ ข้อ นี้เปรียบเหมือนกับขนม ถึงแม้จะมีรสหวานอร่อยสักปานใดก็ตาม ถ้า รับประทานบ่อย ๆ ก็ทำให้เบื่อได้ ถ้ายิ่งเป็นของขมขื่นเหมือนบรเพ็ดหรือ ไพล ก็ยิ่งทำให้ผู้รับประทานเบื่อหน่ายเกลียดชัง ขอพุทธศาสนิกชนทั้ง- หลายจงอย่าพูดดั่งเกินไป อย่าพูดพรั่ำเพรื่อเกินไป ให้รู้จักเวลาที่ควรพูด และไม่ควรพูด เวลาที่ควรพูดและไม่ควรพูดนั้น ต้องให้สังเกตตาม เหตุการณ์ จะนำมาแสดงแต่เพียงเล็กน้อย พอเป็นหลักฐานแห่งการพูดจา คือ ก่อนแต่จะพูด ให้นึกถึงผู้ฟังก่อนว่า ผู้ที่เราจะพูดด้วยนั้นเขาพอใจจะฟัง หรือไม่ อันนี้เป็นหลักสำคัญ คือ ในเวลาใด ถ้าผู้ฟังหรือผู้ที่จะพูด ด้วย กำลังคั่นนอนหรือไม่ก็กำลังหิวกระหาย กำลังเมื่อยเพลีย กำลังฉุน เจ็บวกลัดกลุ้ม หรือกำลังตั้งหน้าทำกิจธุระอันใดอันหนึ่งอยู่ เหล่านี้ ล้วน แต่เป็นเวลาที่ไม่ควรเจรจา โบราณได้สั่งสอนลูกสาวหลานสาวว่า เมื่อ

ผัวกลับมาจากทำงานกำลังเหน็ดเหนื่อย ถึงจะมีเรื่องเดือดร้อนอย่างไรก็ตาม ก็อย่าได้หุดขื่นในเวลานั้น ต้องรอให้ผัวอบน้ำชำระกายรับประทานอาหาร ให้อิ่มหน้าสำราญเสียก่อนจึงได้พูด ดังนี้ ถ้าหญิงคนนั้นไม่ปฏิบัติตามนี้ หญิงคนนั้นจะต้องได้รับโทษจากวาจาของตนเอง คือ ผัวจะโกรธแล้วทุบตี หรือไม่อย่างนั้น ก็จะทำให้ผัวบันดาลโทสะประทุษร้ายผู้อื่นได้ เป็นต้น ได้ใจความว่า ในชาดกนี้แสดงโทษแห่งวาจาไว้มาก ๒ ประการ คือ วาจาที่ดั่งเกินประมาณ และวาจาซ่าๆ ซากๆ ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่า วัตตชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดาจารย์ ได้ทรงแสดงที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภบุตรอุตตรเศรษฐีให้เป็นอุบิเสศ

มีเนื้อความตามวาระพระบาลีที่เทศสืบต่อไปว่า ในกรุงสาวัตถี มีเศรษฐีอยู่คนหนึ่ง ชื่อว่าอุตตระ บุตรอุตตรเศรษฐีนั้นเป็นผู้จักลงมาจากพรหมโลก มีรูปร่างอันสวยงาม เป็นที่รักใคร่พอใจแก่คนทั้งหลาย แต่เมื่อเจริญวัยขึ้นแล้ว ได้เป็นผู้ประพฤติกิริยาเหมือนกบพรหม คือ ไม่นิยมยินดีในสตรีเหมือนกบพรหมอื่น อยู่มาวันหนึ่ง ได้มีมหรสพเต็มราชันในเดือน ๑๒ คนทั้งหลายได้บ่าวร้องกันให้ไปดู ฝ่ายบุตรเศรษฐีทั้งหลาย ผู้เป็นสหายแห่งบุตรอุตตรเศรษฐีนั้น ล้วนแต่เป็นผู้มีปัญญาทั้งสิ้น ได้พากันจินตนาการว่า พวกเราควรจะหาหญิงสักคนหนึ่งมาให้แก่บุตรอุตตรเศรษฐี แล้วจึงพากันไปคุมมหรสพ เมื่อปรึกษากันดังนี้แล้ว จึงไปชี้แจงให้บุตรอุตตรเศรษฐีทราบ ฝ่ายบุตรอุตตรเศรษฐีตอบว่า เราไม่ต้องการผู้หญิง พวกเพื่อนจึงแค้นใจได้แล้ว ๆ เถา ๆ จนบุตรอุตตรเศรษฐียินดียิ่งนักแล้ว พวกเขาก็จึงไปหาหญิงนครโสเภณีคนหนึ่งไปให้บุตรอุตตรเศรษฐี แล้วพากันไปคุมมหรสพ แต่บุตรอุตตรเศรษฐีมิได้แลดูหญิงนครโสเภณีนั้นเลย หญิงนครโสเภณีจึงคิดว่า เราผู้มีร่างกายอันสวยงาม และมีมารยาทอันดี ถึงเพียงนี้ จักทำให้บุตรเศรษฐีแลดูเราด้วยจริตมารยาทของเรา ในบัดนี้ให้ได้ เมื่อจะแสดงจริตมารยาทจึงได้แหม่นพ่นออกหัวเร้าด้วยอาการร่าเริง พอบุตรอุตตรเศรษฐีได้แลเห็น ก็ยัศกระดุก คือ พ้นเป็นอารมณ์ แล้วเกิด

ความสำคัญในกระตักขัน แลเห็นตัวหญิงนั้นเหมือนกับแท่งกระตัก จึงให้
รางวัลแล้วส่งกลับไป พอหญิงนครโสเภณีนั้นเดินกลับไป ก็มีชายอีก
คนหนึ่งรับไปสู่เรือนของตน

เวลาสิ้นเขตนกขัตตฤกษ์ ๗ วันแล้ว มารดาแห่งหญิงนั้นไม่เห็นธิดา
กลับมา จึงไปตามที่บ้านบุตรเศรษฐี บุตรเศรษฐีบอกว่า เราได้
ให้ทรัพย์แล้วส่งกลับไปแต่วันนั้น หญิงผู้เป็นมารดาเข้าใจว่าบุตรของตน
หายโดยอุบายเล่ห์กลของบุตรเศรษฐี จึงนำบุตรเศรษฐีไปเฝ้าพระมหา-
กษัตริย์ เมื่อพระมหากษัตริย์จะทรงวันฉัตร จึงรับสั่งถามบุตรเศรษฐีว่า
พวกเพื่อนได้นำหญิงนั้นมาให้แก่เธอจริงหรือ บุตรเศรษฐีกราบทูลว่าจริง
จึงทรงซักถามต่อไปว่า บัดนี้อยู่ที่ไหน กราบทูลว่าไม่ทราบเกล้า ฯ เพราะ
ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งให้กลับไปแล้วแต่ในวันนั้น จึงตรัสว่า บัดนี้เธอจะนำ
หญิงนั้นมาได้หรือไม่ จึงกราบทูลว่าไม่ได้ แล้วพระมหากษัตริย์จึงตรัสสั่ง
ราชบุรุษทั้งหลายว่า ถ้าบุตรเศรษฐีนำหญิงนั้นมาไม่ได้ จะลงพระราช-
อาชญา ราชบุรุษทั้งหลายก็มัดบุตรเศรษฐีนำออกจากที่เฝ้าเพื่อจะลงอาชญา
ในครั้งนั้น กิตติศัพท์ก็แพร่ไปทั่วพระนคร มหาชนก็พากันเดือดร้อนแทน
บุตรเศรษฐี ได้เดินตามบุตรเศรษฐีไป บุตรเศรษฐีจึงคิดว่า เราได้รับ
ทุกข์เช่นนี้ ก็เพราะเหตุเราอยู่ในมราวาส ถ้าเราพ้นโทษในคราวนี้แล้ว
เราจักออกบรรพชาในสำนักพระพุทธเจ้าให้จงได้

ในครั้งนั้น หญิงนครโสเภณีก็นั้นพอได้ยินเสียงโกลาหลเซ็งแซ่ จึง
ถามว่าเรื่องอะไรกัน เมื่อทราบเรื่องก็รีบติดตามไปโดยเร็ว ได้ขอให้พวก
ราชบุรุษปล่อยบุตรเศรษฐี ส่วนตนก็กลับไปอยู่กับมารดาตามเดิม

เมื่อบุตรเศรษฐีนั้นพ้นโทษไปแล้ว ก็มีสหายแห่งห้อมแวดล้อม
ไปสู่ที่ลาธาร อาบน้ำชำระตัวแล้วจึงกลับไปสู่เกศสถาน บริโภคอาหารให้
อิ่มหน้าสำราญแล้วก็เข้าสู่ที่ไสยาสน์ รุ่งเช้าจึงขออนุญาตบรรพชาต่อบิศา-
มารดา เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงถือเอาเครื่องบริวารออกไปขอบรรพชาใน
สำนักพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อได้บรรพชาแล้วไม่ช้า ก็ตั้งหน้าเจริญ
พระกรรมฐาน ก็ได้สำเร็จพระอรหัตตตักกิเลสขาดจากสันดาน

ครั้นอยู่ต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า
ภิกษุผู้เป็นบุตรอัครเสนาฐานัน เมื่อภิกษุเกิดขึ้นแก่ตนจึงรู้จักคุณแห่งพระ
พุทธศาสนา จนละเพศฆราวาสออกบรรพชาสำเร็จพระอรหัตผลอันล้ำเลิศ
เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสด็จไปประทับ ณ ธรรมสภา จึงตรัสว่า พวก
ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้จะให้มีแต่บุตรอัครเสนาฐานันเดียวก็หาไม่ ถึง
บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นครุสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดง
เรื่องในอดีตต่อไปนี้ว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินิพพานแล้ว มี
พรานนกคนหนึ่งเที่ยวต้อนนกกระจาบมาขังไว้ในเรือนแล้วขายเลี้ยงชีพ วัน
หนึ่ง พรานนกนั้นต้อนนกกระจาบได้มาเป็นอันมาก มีนกกระจาบตัวหนึ่งซึ่ง
พรานนกต้อนได้นั้นคิดว่า ถ้าเราบริโภคอาหารที่นายพรานให้ เราจัก
ถูกขายไปเป็นแนนอน ถ้าเราไม่บริโภคอาหารของเขา ปล่อยให้ร่างกายซูบ
ผอมหิวแห้ง เราจักไม่ถูกขาย ครั้นคิดดังนี้แล้ว นกกระจาบตัวนั้นจึงอด
ข้าวอดน้ำเสียจนซูบผอมลง เมื่อคนทั้งหลายมาดูพอรู้ว่านกกระจาบตัวนั้น
ซูบผอมก็ไม่มีคนซื้อไป

เมื่อนายพรานขายนกเหล่านั้นไปหมดแล้ว ยังเหลืออยู่แต่ตนกกระจาบ
ตัวนั้น นายพรานจึงนำนกกระจาบตัวนั้นออกจากกรง ให้เกาะอยู่ที่ประตู
เพื่อจะจับมาตรวจดูว่า นกตัวนี้เป็นอย่างไรจึงไม่มีผู้ใดซื้อไป ในขณะนั้น
พอนกตัวนั้นได้โอกาสก็รีบบินไปสู่ป่าทันที

เมื่อบินไปถึงป่าอันเคยอยู่มา นกกระจาบทั้งหลายจึงได้ถามว่า ท่าน
หายไปนานเพราะเหตุใด ได้ตอบว่า เพราะนายพรานจับเราไป ทำอย่างไร
ท่านจึงหลุดมาได้ เราหลุดมาได้ด้วยอุบายอย่างหนึ่ง คือ การไม่กินข้าว
กินน้ำของนายพราน เมื่อกล่าวดังนี้แล้ว จึงกล่าวต่อไปว่า

นาจินตยนุโต ปุริโส

วิเสสมาชิกฉนติ

จินติตสส ผลํ ปสส

มุตโตสุมิ วธพนุชชา

แปลว่า เมื่อบุรุษไม่ได้คิด ก็ไม่ได้แลเห็นผล ท่านจงเห็นผลแห่งอุบายที่
คิดเกิด เราได้พ้นจากการขังและการฆ่าแล้วด้วยอุบายที่เราคิด ดังนี้

พระคันถรจนายจารย์ขยายความไว้ว่า บุรุษต้องภักย์ได้ทุกข์ เมื่อได้คิดหาอุบายก็ย่อมพ้นไปจากทุกข์ได้ นกกระเจาบินได้กล่าวว่า ตัวได้พ้นจากการขังและการฆ่าด้วยอุบายปัญญาของตนซึ่งนับว่าเป็นผลวิเศษ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงชี้เรื่องในอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นกกระเจาที่พ้นจากความตายด้วยอุบายปัญญาในครั้งนั้น คือ เราตถาคตในครั้งแล้ว จบวัดตกชาตกที่ ๘ แต่ท่าน

ในชาตกนี้ชี้ให้เห็นว่า การคิดดีกว่าไม่คิด คือ เมื่ออยู่เฉย ๆ ไม่คิดอ่านสิ่งใด ก็ไม่มีประโยชน์อันใด ยิ่งเวลาต้องภักย์ได้ทุกข์ หรืออดอยากยากจน ถ้าไม่คิดหาอุบายแก้ไข ก็ไม่อาจรอดพ้นจากทุกข์ภัยหรือความยากจนเจ็บไข้ได้ โดยเหตุนี้ ทุก ๆ คนควรหัดใช้ความคิดเสมอ จะเป็นเวลาปกติอยู่ดีสบายไม่เจ็บไข้ได้ทุกข์ หรือมีภักย์อันตราย เมื่อยากจนเจ็บไข้อย่างไรก็ตาม ก็ควรคิดอ่านหาอุบายไว้เสมอว่า ถ้าเราเจ็บไข้หรือเราต้องภักย์ได้ทุกข์ หรือเรายากจนลงจะทำอย่างไร ต้องหัดคิดอย่างนั้นไว้เสมอ จึงจักเอาตัวรอดได้ในเวลาคับขัน ข้อสำคัญมีอยู่ว่า เวลาทุกข์มาถึงอย่าทำใจให้เป็นทุกข์ จงนึกว่าเรายังทำให้ชนะทุกข์จงได้ กำลังใจจึงจักดี จึงจักวิธีแก้ไข เช่นเมื่อเวลาเจ็บไข้ ก็รู้จักหาหมอหรือหายามาแก้โรค เวลาต้องภักย์ได้ทุกข์ ก็จักรู้จักหาอุบายเอาตัวรอด เวลายากจนก็จะทำให้พ้นความยากจนได้ เหมือนอย่างนกกระเจาที่นำมาแสดงแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๘ มีนามว่ากาลวิชาตก ซึ่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภภิกษุผู้ไม่รู้จักกาลให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ภิกษุรูปนั้นไม่ได้เล่าเรียนกิจวัตรและสิกขาบท ไม่รู้ว่าเวลาไหนควรทำกิจวัตร หรือควรปฏิบัติอาจารย์ ควรเรียน ควรท่องบ่น สวดแต่แต่นอนคั่นขึ้นในเวลาใด ก็ทำเสิบงอึกทักเอะอะขึ้นในเวลานั้น จนภิกษุทั้งหลายไม่เป็นอันหลับนอน

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้พากันติเตียนภิกษุเหล่านั้นในธรรมสภา
สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้เขา
เคยเป็นอย่างมาแล้วแต่ในอดีตกาล จนถึงถูกบิณฑกตายนในเมื่อเขาไม่รู้จัก
เวลา ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตสมัย ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสี มีทิสปาโมกขอาจารย์คนหนึ่งซึ่งมีศิษย์ถึง ๕๐๐ คน อยู่ในกรุง
พาราณสี ศิษย์ทั้ง ๕๐๐ คนนั้น มีไก่ที่ขันตามเวลาอยู่ตัวหนึ่ง เขาได้พา
กันตบฆ้องร้องขับสาธยายด้วยไถ่ขันไก่ตัวนั้นขึ้น เมื่อไก่ตัวนั้นตายแล้ว
จึงได้ไก่มาเลี้ยงอีกตัวหนึ่ง แต่เป็นไก่ป่าไม่รู้จักรเวลาที่ควรขัน บางทีขัน
ในเวลาผิดเกินไป บางทีขันจนสว่าง มาดเพเหล่านั้ได้ตื่นขึ้นตาม
เวลาที่ไก่ขัน ถ้าขันไหนตื่นตกเกินไป ก็พากันง่วงเหงาหาวนอนไม่นึกถึง
บทเรียนที่ตนได้เรียนไว้ ถ้าขันไหนตื่นจนสว่าง ก็ไม่มีเวลาพอจะท่องบ่น
จึงปรึกษากันว่า ไก่ตัวนั้นขันไม่รู้จักรเวลา ทำให้เสียประโยชน์แก่เราทั้งหลาย
แล้วก็พร้อมกันจับไก่ตัวนั้นมาจับคอเสียให้ตาย แล้วจึงนำไปขังแจ้งให้
อาจารย์ทราบ อาจารย์จึงกล่าวเป็นสุนทรโวหารว่า

อมาตปิตุสวุฑฺโธ อนาจริยาकुเลวส

นาย กาลมากาล วา อภิชานาติ กุกกุโ

แปลว่า ไก่ตัวนี้ไม่ได้เติบโตอยู่กับบิดามารดา และไม่ได้อยู่ในสำนักครู
บาอาจารย์ จึงไม่รู้จักรเวลาไม่ควรไม่ควร ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงขเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุม
ชาดกว่า ไก่ที่ขันไม่รู้จักรเวลาในครั้งนั้น ได้มาบังเกิดเป็นภิกษุไม่รู้จักร
เวลาในบัดนี้ ศิษย์แห่งทิสปาโมกข์ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบรรพชแห่ง
เราผู้เสวยศาสดาจารย์ในบัดนี้ ส่วนทิสปาโมกขอาจารย์ คือ เราตถาคตตนแล
จนอภิลรรวชาดกที่ ๘ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า การไม่รู้จักรเวลา ย่อมนำมาซึ่งความเสียหาย
แก่ตนและคนอื่น การไม่รู้จักรเวลาขึ้น เนื่องด้วยความโง่เขลาของตน อีก
ประการหนึ่ง เนื่องด้วยตนไม่ได้โตอยู่กับมารดาบิดาหรือครูบาอาจารย์ ไม่

เคยเห็นแบบอย่างอันดีงามของผู้อื่น หรือไม่เคยได้รับคำสั่งสอนจาก
ผู้ใด เวลาที่สำคัญของคนทั้งหลาย ก็คือเวลากิน เวลานอน เวลาทำงาน
๓ ประการนี้เป็นเวลาสำคัญอย่างยิ่ง ควรที่คนทั้งหลายจะศึกษาหรือไต่ถามท่าน
ผู้ให้เข้าใจและปฏิบัติตาม ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะต้องได้รับทุกข์ คล้ายกับ
ไก่ซึ่งขันไม่รู้จักเวลา ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๑๐ มีนามว่า พันธโมกขชาตก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงปรารภนางจิณฺจมาณวิกาให้เป็นต้นเหตุ แล้วทรงแสดง ส่วนเรื่องนาง
จิณฺจมาณวิกานี้จักมีในมหาปทุมชาตก ในทสกนิบาตข้างหน้า ส่วนชาตกนี้
มีแต่เรื่องอดีตซึ่งจักนำมาแสดงดังต่อไปนี้

ในอดีตสมัย ครั้งแผ่นดินพระเจ้าพรหมทัตซึ่งครองราชสมบัติอยู่
ในกรุงพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตนั้น มีปุโรหิตอยู่คนหนึ่งสำหรับสั่งสอน
พระองค์

อยู่มาวันหนึ่ง ท้าวเธอได้พระราชทานพรแก่พระอัครมเหสีว่า ถ้า
เจ้าต้องการสิ่งใด เราจักให้สิ่งนั้นสมดังความประสงค์ พระนางกราบทูลว่า
สิ่งอื่น ๆ กระหม่อมฉันไม่ปรารถนา กระหม่อมฉันปรารถนาอย่างเดียว
คือนับแต่บัดนี้ไป ขอพระองค์อย่าทอดพระเนตรหญิงอื่นด้วยความรักเป็น
อันขาด เมื่อพระบาทท้าวเธอได้ทรงสดับก็ตรัสห้ามเสีย แต่พระนางไม่
ยอม ได้หาโอกาสทูลขอยุ่ไป จนพระองค์ได้ทรงอนุญาตให้สมดัง
ปรารถนา ต่อนั้นมาพระองค์ก็ทรงปฏิบัติตามที่พระนางได้ทูลขอไว้

อยู่มาคราวหนึ่ง ได้เกิดโจรผู้ร้ายขึ้นในพรมแดน พระมหากษัตริย์
จะเสด็จออกไปปราบ จึงตรัสสั่งพระอัครมเหสีไว้ว่า การที่เราจะออกไป
ปราบปรามข้าศึกในเวลานี้ การแพ้หรือชนะยังรู้ไม่ได้ เจ้าจงอยู่รักษาพระ
นครจนกว่าเราจะกลับมา แต่พระนางขอเสด็จตาม พระองค์ก็ทรงห้ามเสีย
พระนางไม่ฟังได้ขึ้นตามเสด็จไปจนได้ แต่พอเสด็จไปไม่ช้าก็มีพระราชนิ
ษัณฺฑชาเค็ดขาด ให้พระนางกลับสู่พระราชฐาน พระนางจึงยอมกระทำตาม
แต่ได้ทูลขอไว้ว่า พระองค์จงใช้ให้ราชบุรุษกลับมาให้ข่าวแก่หม่อมฉันทุก

๒๕๘ พระสุตตันตปิฎก มหาวชิราลงคก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ระยะทาง ๑ โยชน์ พระมหากษัตริย์ก็ทรงกระทำตาม พระองค์ได้เสด็จ
ไปสามหมื่นทาง ๓๒ โยชน์ ได้ส่งราชบริพารกลับมากราบทูลพระอัคมเหสีถึง
๓๒ คน เมื่อปราบข้าศึกให้ราบคาบแล้ว ก็เสด็จยাত্রาบำยพระพักตร์
กลับสู่พระนคร ในเวลาเสด็จกลับ ก็ได้โปรดให้ราชบริพารไปส่งข่าวเหมือน
กันกับเวลาเสด็จไป เวลากลับจนถึงพระนคร ได้ประทับอยู่ที่พลับพลาชัย
โปรดให้ไปโรหิตตกแต่งพระนครไว้รับเสด็จ เมื่อไปโรหิตตกแต่งพระนคร
เสร็จแล้วได้เข้าไปเฝ้าพระอัคมเหสีถึงที่ประทับ

ขอพระอัคมเหสีได้ทรงทักท้วง ก็เกิดความรักขึ้นมาในทันใด ตรัส
เรียกให้ไปโรหิตขึ้นสู่ที่บรรทม แต่ไปโรหิตไม่กระทำตาม พระนางจึงว่า
ถ้าเจ้าไม่กระทำความประสงค์ของเรา ศรีษะของเจ้าก็จะขาดเป็นแม่นมั่น
ไปโรหิตจึงกราบทูลว่า ถ้าข้าพเจ้าจะถูกตัดศรีษะถึงพันชาติก็ตาม ข้าพเจ้า
ก็จะไม่ยอมทำบาปอันร้ายกาจเช่นนั้นเป็นอันขาด ว่าแล้วก็ทูลลาออกไป ส่วน
พระอัคมเหสีได้แก่งหยิกข่วนแกะเการ่างกาย ให้เป็นบาดแผลด้วยรอบ
เล็บ แล้วก็ทำอาการเหมือนกับคนเจ็บไข้ บรรทมอยู่ในห้องไสยาอาสน์

ส่วนไปโรหิตพร้อมด้วยอำมาตย์ทั้งหลาย ได้ออกไปรับเสด็จพระเจ้า
พรหมทัต เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงปราสาท พวกสาวใช้กราบทูลว่า พระอัค-
มเหสีเป็นไข้ จึงรับเสด็จเข้าไปเฝ้าถาม พระองค์ตรัสถามถึง ๓ ครั้งว่า
เจ้าเป็นอย่างไร พระนางจึงขื่นแล้วกราบทูลว่า หญิงเช่นข้าพระบาท
เมื่อพระองค์ยังมีพระขามเฒ่า ก็เชื่อว่าสามเฒ่า ท้าวเธอเฉลียวพระทัย
จึงตรัสถามว่า เหตุไรเจ้าจึงว่าอย่างนี้ นางกราบทูลว่า ไปโรหิตที่พระองค์
ทรงตั้งไว้ให้รักษาพระนคร เข้ามาถึงในพระราชนิเวศน์ อ้างเหตุว่าจะ
ตบแต่งที่รับเสด็จ แล้วบังอาจปลุกปล้ำกระหม่อมฉัน ทำตามความ
ประสงค์ของตนแล้วก็กลับออกไป

เมื่อจอมนราไทพรหมทัต ได้ทรงสดับอัคมเหสีทูลดังนี้ ก็ทรงพระ
พิโรธ แผลพระสุริยงดุจก่อนเกล็ดแตกออกในกองไฟ รับสั่งให้จับ
ไปโรหิตไปตัดศรีษะทันที ราชบริพารทั้งหลายจึงพร้อมกันจับไปโรหิตมัดแขว
โซ่หลังนำไปประเวณตามพระนคร ไปโรหิตจึงได้บอกพวกราชบริพารว่า ขอ

จงนำเรากลับไปเฝ้าเสียก่อน เพราะบัญชีพระราชาทรัพย์ซึ่งเราทำไว้นั้นไม่มี
 ผู้ใคร่เห็น พวกราชบุรุษก็กระทำตาม เมื่อมาถึงที่เฝ้าพระมหากษัตริย์จึง
 ตรัสว่า เหตุไรเธอจึงไม่เคารพนับถือเรา กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราช
 ข้าพระบาทได้เกิดในตระกูลอันดี นับแต่รู้เตยงสามา ไม่เคยฆ่าสัตว์ ลัก
 ทรัพย์ ประพฤติผิดในทางกาม เจริญงามสาวาท ต้มสุราเมรัย แต่พระอัคร-
 มเหสีของพระองค์ เป็นผู้ทำความชั่วอันใหญ่หลวง ได้ลอบรักกับราชบุรุษ
 ทั้งปวง แต่บรรดาที่พระองค์โปรดส่งให้นำข่าวสาส์นมากราบทูล ทั้ง ๖๔ คน
 ขอพระองค์ได้โปรดให้นำคนเหล่านั้นมาซักถามเถิด เมื่อพระมหากษัตริย์ได้
 ทรงสดับดังนี้ ก็เกิดสลดพระทัยอย่างยิ่ง โปรดรับสั่งให้ราชบุรุษทั้ง ๖๔ คนนั้น
 เข้าเฝ้า เมื่อตรัสถามได้ความสัตย์จริงแล้ว จึงให้หาตัวพระอัक्रमเหสีไปซักถาม
 นางก็ไม่สามารถจะปฏิเสธได้ จึงกลับตามจริง พระมหากษัตริย์จึงตรัสสั่งให้
 มัดพระอัक्रमเหสี กับราชบุรุษทั้ง ๖๔ คนนั้นไปฆ่าเสีย แต่ปุโรหิตทูลขอโทษ
 ไว้ โดยอ้างว่า ราชบุรุษ ๖๔ คนนั้นหาโทษมิได้ เพราะทำด้วยความกลัวพระ-
 ราชอาณา ที่พระอัक्रमเหสีทรงบังคับ มิไยชยแต่พระอัक्रमเหสีคนเดียว
 แต่ไม่จำเป็นต้องฆ่า เพียงแต่ให้เนรเทศเสียก็เพียงพอ พระมหากษัตริย์
 ก็ทรงอนุমိติ ปุโรหิตจึงกราบทูลถวายพระโอวาทเป็นคาถาว่า

อพทฐา ตตถ พชฌนติ ขตถ พาลา ปภาสเร

พทฐาปิ ตตถ มุจจนติ อตถ ธีรา ปภาสเร

แปลว่า คนพาลทั้งหลายไม่ถูกมัด ข้อมกล่าวในที่ใด ก็ถูกผูก
 มัดในที่นั้น ส่วนบัณฑิตทั้งหลายถึงถูกผูกมัดแล้ว เมื่อกล่าวในที่ใด
 ก็พ้นจากเครื่องผูกมัดในที่นั้น ดังนี้

เมื่อกราบทูลดังนี้แล้ว ก็ทูลลาออกบรรพชาเป็นฤาษี สำเร็จภิกษุญา
 สมาบัติอยู่ในป่าหิมพานต์ แล้วได้ไปบังเกิดในพรหมโลก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้
 แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า อัक्रमเหสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นนางจิณฺจ-
 มาณวิกาในครั้งนั้น ส่วนปุโรหิตนั้น คือเรตถาคตนแล จบพันธโมกข-
 ชาตกที่ ๑๐ และคัมภีร์ภววรรคที่ ๑๒ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้เป็นเครื่องขสันทามแห่งหญิงอันธพาล ซึ่งกล้ากระทำการเม-
 สุมิงลาจาร โดยไม่กลัวบาปกรรมอันจะทำให้ได้รับทุกข์ ทั้งในบัดนี้
 และอนาคต และเป็นเครื่องแสดงถึงชนชั้นอันมีเกียรติของบัณฑิตทั้งหลาย
 ว่า ธรรมดาบัณฑิต ถึงจะตายก็ไม่ยอมกระทำความผิด ส่วนในพระคาถาอันมี
 ในชาดกนี้ ได้กล่าวเป็นใจความว่า ธรรมดาคนอันธพาล เมื่อเพศจะต้อง
 ถูกผูกมัด เพราะคำพูดของคนอันธพาล ย่อมบ่งถึงความชั่วที่กระทำไว้
 ถึงจะหาอธิบายเหตุผลเล็กน้อยอย่างไรก็ตาม ก็ย่อมมีแรงที่จะให้เขาจับหิรัญได้
 ส่วนบัณฑิตถึงแม้จะถูกผูกมัดแล้ว เมื่อเพศย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัด
 เพราะคำพูดของบัณฑิตทั้งหลาย ย่อมชี้ให้เห็นถึงความจริงหมอย มี
 ปุโรหิตเป็นบรมราชครูของพระเจ้าพรหมทัต ดังที่แสดงมาแล้ว เป็นเหตุสืบ-
 อุทาหารณ์แห่งพระธรรมเทศนานั้นแล.

เอว ก็มิด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๕

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
 ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในกุสณافیวรรคที่ ๑๓

กร สรอุโข อถวาปี เสฏฺโฐ นิห็นโก วาปี กาเรยฺย เอโก
 กาเรยฺยเมเต พุชฺชนเอดฺตมกฺกํ ยถา อหํ กุสณافی รุจายนฺติ
 อิทํ สตฺถา เขตวเน วิหรนฺโต อนาถปณฺฑิตสฺส นิจฺฉยขมิตฺตํ
 อารพฺภ กถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวัตถุการณัย
 ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๒๕ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึง
 ที่ ๕ อันมีในกุสณافیวรรคที่ ๑๓ สืบต่อไป เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
 ได้บำเพ็ญบุญญาบารมี ในการสดับเรื่องอดีต อันเป็นจากแห่งสมเด็จพระ
 ขันสรวิสมมาสัมพุทธเจ้า โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ มีนามว่ากุสณาสวรรคก ๆ นั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตะวันาราม เพราะทรงปรารภซึ่ง นิจฉยมิตรแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความพิเศษสืบต่อไปว่า คนทั้งหลายที่เป็นญาติมิตรสาโลหิต แห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้นได้พร้อมใจกันว่ากล่าวห้ามปรามเศรษฐี นั้นอยู่ เมือง ๆ เพื่อไม่ให้คบนิจฉยมิตร โดยอ้างว่านิจฉยมิตรเป็นผู้มีชาติตระกูล และทรัพย์สมบัติต่ำกว่าเศรษฐีมาก แต่เศรษฐีนั้นมิได้เชื่อฟัง ด้วยคิดเห็นว่า แม้วานิจฉยมิตรซึ่งเป็นบิณฑิกของเรา จะเลวกว่าเราอย่างไรก็ตาม เราก็ ควรจะประพฤติดีต่อเขาเหมือนอย่างที่เคยมา ครั้นคิดอย่างนั้นแล้วก็นั่งอยู่ เวลาจะไปบ้านส่วยของตน ได้มอบให้นิจฉยมิตรเป็นผู้ดูแลรักษากันเรือน ของตนแทน อ

เมื่อเศรษฐีไปแล้ว พวกโจรได้พากันมาล้อมบ้านเศรษฐีในเวลารাত্র เพื่อประสงค์จะปล้น เมื่อนิจฉยมิตรผู้คอยดูแลได้เห็นดังนั้น จึงให้คน หนึ่งหลายเป่าสังข์ตีกลองให้ร้องเตือนว่า เหมือนกับเล่นมหรสพอยู่ในบ้าน พวก โจรได้พากันตกใจกลัวแล้วหนีไป หังอาวธวัไถ่เลื่อนกลาดในภายนอกบ้าน

รุ่งเช้าขึ้น คนทั้งหลายได้ออกมาเห็นอาวธวัไถ่เหล่านั้นต่างพากันสรรเสริญ นิจฉยมิตรว่า บ้านไม่ถูกปล้นเพราะความกตัญญูของเขา เมื่อเศรษฐีนั้นกลับ มาจากบ้านส่วย คนทั้งหลายได้ชี้แจงเรื่องนั้นให้ทราบ เศรษฐีจึงผูกคำเดิม ขึ้นว่า นี่แหละเราเห็นเหตุผลอย่างนี้ จึงไม่เลิกคบหาสมาคมกับนิจฉยมิตร แล้วจึงออกไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ ตั้งแต่ต้นจนจบ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสว่า ตุก่อนคฤหบดี ธรรมดาว่ามิตร ข้อมมีคุณไม่น้อย เมื่อบุคคลอาจรักษาธรรมสำหรับมิตรไว้ได้แล้ว ข้อม เป็นคุณประโยชน์แก่ตน ถึงแม้ว่ามิตรนั้นจะเสมอตน หรือเลวกว่าตน ดีกว่า ตนประการใดก็ตาม ก็ควรจะคบหาสมาคมไว้ เพราะว่ามีตรนั้นจะได้ช่วย เหลือในเวลามีกิจธุระเกิดขึ้น ตุก่อนคฤหบดี ตัวท่านได้เป็นเจ้าของแห่ง ทรัพย์อยู่ในกาลนี้ ก็เพราะอาศัยนิจฉยมิตร ถึงโบราณบัณฑิตในปางก่อน

ได้เป็นเจ้าของแห่งวิมาน ก็เพราะอาศัยนิจกขมิตรแห่งตนเหมือนกัน ครั้น
ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตสมัย ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเถลิงถวัลยราชย์อยู่ในกรุงพาราณสี
มีรุกขเทพดา ๒ องค์ อาศัยอยู่ในพระราชอุทยานแห่งพระเจ้าพรหมทัต
เทพดาองค์หนึ่ง มีนามตั้งอยู่ว่ามณฑลเพกษัตถ์หนึ่ง ซึ่งมีพระแท่นศิลาอยู่
ภายใต้ต้น ต่อมาจึงมีเทพดาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีนามตั้งอยู่ที่กอหญ้าคา
ได้เป็นมิตรกับรุกขเทพดาตนนั้น

ในเวลานั้น พระเจ้าพาราณสีประทับอยู่ที่ปราสาทเสาเดียว ปราสาทนั้น
โหรงเหรง ราชบุรุษทั้งหลายจึงกราบทูลต้นเหตุให้ทรงทราบ พระองค์ทรง
ดำริจะแก้ไข จึงโปรดให้หาพวกช่างไม้เข้าเฝ้า ตรัสสั่งให้ไปหาต้นไม้ที่หนักแน่น
แน่นหนาแข็งแรง มาทำเป็นเสาปราสาท พวกช่างรับพระราชโองการแล้ว
จึงพากันเข้าไปในพระราชอุทยาน ได้ไปเห็นต้นไม้ใหญ่ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่แห่ง
รุกขเทพดานั้นว่า สมควรที่จะทำเป็นเสาปราสาทได้ แต่ยังไม่กล้าตัด ด้วยเห็น
ว่าเป็นต้นไม้ที่นับถือแห่งบรมกษัตริย์ จึงพากันกลับเข้าไปกราบทูลให้ทรงทราบ
พระองค์ก็ทรงพระอนุญาตให้ตัดต้นไม้ขึ้นดังประสงค์ พวกช่างรับพระราช-
โองการแล้ว จึงนำเครื่องพลีกรรมไปบวงสรวงสักการบูชาต้นไม้ขึ้น ว่าพรุ่งนี้
เช้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจะได้พากันมาตัด เมื่อสักการบูชาแล้วก็พากันกลับไป

ฝ่ายเทพดาทั้งสองตนนั้น ได้อัมมบุตรจงหลานลงมาจากวิมานไป
เที่ยวหาสถานที่อยู่ เมื่อไม่มีที่อาศัยก็ขึ้นร้องไห้อยู่ในที่แห่งหนึ่ง ฝ่าย
เทพดาที่เป็นมิตรสหายทั้งหลาย ก็ได้แต่พากันร้องไห้ไม่รู้จะทำประการใด

ในเวลานั้นมีเทพดาตนหนึ่งได้กล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้วิตกเลย
เราจะไม่ให้พวกช่างไม้ตัดต้นไม้ขึ้นได้ด้วยอุบายของเรา พวกท่านจงคอยดู
ในวันพรุ่งนี้ รุ่งขึ้นเมื่อพวกช่างไม้เข้ามาในพระราชอุทยาน เทพดาตนนั้น
จึงจำแลงเป็นงูกวางนำหน้าพวกช่างไม้ไป พอเข้าไปถึงโคนต้นไม้ใหญ่ขึ้น
ได้หายตัวเข้าไปในต้นไม้ แล้วไปโผล่ขึ้นที่คาคบไม้ขึ้นไปถึงยอด พวกช่าง
ไม้ได้เห็นก็เข้าใจว่า ต้นไม้นี้เป็นโพรง จึงได้เลิกล้มความคิดเสีย แล้ว
พากันกลับไป

ฝ่ายเทพยดาซึ่งเป็นเจ้าของวิมานในต้นไม้นั้น จึงได้กลับไปอยู่ที่ต้น
ไม้นั้นตามเดิม เวลาญาติมิตรสาโลหิตไปเยี่ยมเยือนจึงกล่าวสรรเสริญคุณ
แห่งเทพยดาที่ช่วยเหลือว่า เราทั้งหลายล้วนแต่เป็นมเกลส์กษัตริย์ แต่
ไม่มีบุญญาที่จะคิดแก้ไข ส่วนกุสณพเทพยดาผู้มีวิมานอยู่ที่กอหญ้าคา ซึ่ง
เป็นเทพยดาต่ำกว่าพวกเรา ยังมีบุญญาดีกว่าพวกเรา ได้ช่วยป้องกันวิมาน
ของเราไว้ได้ ธรรมดาว่ามิตรผู้มีไมตรีจิตต่อกัน ถึงเลวกว่าหรือเสมอกัน
หรือยิ่งกว่าอย่างไรก็ตาม ก็ควรจะคบไว้ เพราะมิตรผู้มีไมตรีจิตต่อกัน
ย่อมช่วยทุกข์ภัยกันได้ เมื่อกล่าวดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาต่อไปว่า กร
สริโก โข อถวาปี เสฏโฐ เป็นต้น ที่ยกขึ้นไว้เป็นอุปพโยกแห่งเทศนา
แล้วนั้น แปลว่า ผู้ที่เป็นมิตรคือผู้มีไมตรีจิตต่อกัน จะเป็นผู้เสมอกับหรือ
ดีกว่า หรือเลวกว่าอย่างไรก็ตาม บุคคลก็ควรจะคบไว้ เพราะเมื่อมีภัย
อันตรายเกิดขึ้น มิตรย่อมช่วยเหลือได้เหมือนกับตัวเรา และกุสณพ
เทพยดาผู้สิงอยู่ที่กอหญ้าเป็นตัวอย่างนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนี้แล้ว จึงทรง
ประชุมขเดกว่า รุกขเทวดาผู้มีวิมานอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ ในพระราชอุทยาน
คราวนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ส่วนเทพยดาที่สิงอยู่ในกอหญ้า
คา ได้อุบัติมาเป็นเรตถาคตในบัดนี้แล จบกุสณพชาดกที่ ๑ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้ให้เห็นว่า คนที่เราจะคบค้าสมาคมนั้น จะเป็นคนต่ำกว่า
เรา หรือสูงกว่าเรา เสมอกับเรา โดยชาติตระกูลยศศักดิ์สมบัติบริวาร ความรู้
และการงานอย่างไรก็ตาม ถ้าเขาเป็นผู้มีไมตรีจิตคิดเมตตาแก่เราอยู่เป็น
นิจแล้ว เราก็ควรจะคบหาสมาคมไว้ แล้วควรผูกใจเขาไว้ด้วยเครื่องผูก
๔ ประการ คือ การให้ปันสิ่งของเงินทองและความรู้ความดี ๑ การเจรจา
ถ้อยคำอ่อนหวานต่อเขา ๑ การช่วยเหลือกิจธุระของเขา ๑ การไม่ถือตัว
ต่อเขา ๑ เมื่อผู้ใดทำได้อย่างนี้ ย่อมไม่รู้จักแตกร้างจากมิตรสหาย และ
จะได้รับประโยชน์ตอบแทนจากมิตรสหายในเวลาจำเป็น เหมือนกับเรื่อง
ที่แสดงมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่าเหมเมธชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมนายกศาสดา ทรงยกขึ้นแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเวฬุวนาราม กรุงราชคฤห์ เพราะ ทรงปรารถนาพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันในธรรมสภา กล่าวถึงโทษของพระเทวทัตว่า เมื่อพระเทวทัตแลดูพระพักตร์ของ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอันงดงามดจจันทรเพญเห็นปานนี้ ก็ยังไม่เลื่อมใสยินดี กลับมีความริษยาเคียดแค้น ในเวลาที่ได้ยินคนทั้งหลายสรรเสริญ พระคุณแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ยังมีใจริษยามากขึ้น ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระชินศรีศาสดา ได้ทรงสดับซึ่งคำสนทนาแห่งภิกษุ ทั้งหลายด้วยทิเพโสธธาตु จึงเสด็จลลาศไปประทับ ณ ธรรมสภา ตรัสว่า ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตได้เคยเป็นอย่างนั้นมาแล้วแต่ในปางก่อน แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตเป็นนิตินุสสาสน์ต่อไป

ในอดีตสมัย ครั้นพระเจ้ามคธราชเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงราชคฤห์ ท้าวเธอมีช้างพระที่นั่งอันสมบูรณ์ด้วยลักษณะอยู่เชือกหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่ง เป็นวันจะเล่นมหรสพ พระมหากษัตริย์โปรดให้ตกแต่งพระนครเสร็จแล้ว จึงทรงพระเสวตรกฤษณชวลีบนพระนคร

ในเวลานั้น คนทั้งหลายได้เห็นพระเสวตรกฤษณชวลีอันงามเลิศ ก็เกิด โสมนัสปรีดา สรรเสริญพญาช้างด้วยประการต่างๆ เมื่อพระมหากษัตริย์ ได้ทรงสดับก็ทรงริษยาขึ้นทันที ทรงพระดำริว่า เราจะให้ช้างตัวนี้ตกจากยอด เขาถึงซึ่งความตายในวันนี้ให้จงได้ ครั้นทรงดำริอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสถาม คราญช้างว่า ช้างตัวนี้เจ้าได้ผูกหัดดีแล้วหรือ เมื่อคราญช้างกราบทูลว่า ได้ผูกหัดดีแล้ว จึงถามว่า เราจะให้ช้างตัวนี้ขึ้นไปบนยอดเขาได้หรือไม่ จึงกราบทูลว่าได้ แล้วท้าวเธอจึงเสด็จลงจากคอกพญาช้าง รับสั่งให้คราญ ช้างขับพญาช้างขึ้นไปสู่ยอดภูเขา ส่วนพระองค์กับหม่อมาตย์ราชบริวาร ก็ได้เสด็จตามขึ้นไปด้วย เมื่อเสด็จขึ้นไปถึงยอดเขาแล้ว จึงรับสั่งให้คราญ ช้างหันหน้าพญาช้างไปตรงเหวอันลึก แล้วตรัสสั่งว่า จงให้ช้างยืนชนด้วย เท้าทั้ง ๓ คราญก็ทำตามพระราชโองการ ช้างนั้นยืนชนด้วยเท้าทั้ง ๓

แล้วตรัสสั่งอีกว่า จงให้ช่างขึ้นขึ้นด้วยเท้าเบื้องหน้าทั้งสอง ช่างก็กระทำตาม แล้วรับสั่งให้ขึ้นขึ้นด้วยเท้าหลังทั้งสอง และให้ขึ้นด้วยเท้าข้างเดียว ช่างก็กระทำตามทุกประการ เมื่อพระมหากษัตริย์เป็นอันธพาล ไม่เห็นพระคชาชาตกลงในเหวดังพระประสงค์ จึงตรัสสั่งควาญอีกว่า จงให้ช่างขึ้นอยู่ในอากาศ

ในเวลานั้น ควาญช่างก็เข้าใจว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชประสงค์จะให้พญาช่างตกเหวตาย จึงคิดว่า พญาช่างนี้เราได้ผูกมัดดีแล้ว ไม่มีช่างอื่นจะเสมอเหมือน จึงก้มหน้ากระซิบที่หูว่า ดูก่อนพญาช่าง พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ มีพระประสงค์จะให้ท่านตกเหวตาย ท่านไม่ควรจะอยู่เป็นพาหนะของเขา ถ้าท่านสามารถเหาะไปได้ ก็จงพาเราเหาะไปสู่กรุงพาราณสีเถิด

เมื่อพญาช่างได้ฟัง ก็ขึ้นไปขึ้นอยู่บนอากาศ ให้เห็นเป็นอัศจรรย์ ขณะนั้น ควาญช่างจึงกราบทูลพระเจ้านมัสว่า พญาช่างนี้ประกอบด้วยบุญกุศล สมควรเป็นราชพาหนะของพระมหากษัตริย์ อันประกอบด้วยบุญญาธิการเหมือนกัน ไม่สมควรแก่กษัตริย์อันธพาลเหมือนอย่างพระองค์เลย เพราะเมื่อพระองค์ได้พญาช่างเห็นปานนี้แล้ว ยังไม่รู้จักคุณของพญาช่าง ไม่เห็นว่าพญาช่างมีคุณสมบัติอย่างไร เมื่อควาญช่างกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นพระคาถาคือไปว่า

ยสั ลหุธาน ทุมเมโธ อนตถิ จรติ อตฺตโน
 อตฺตโน จ ปเรสฺสจ หีสาย ปฏิปชฺชติ

แปลว่า คนไม่มีปัญญา ครั้นได้ยศศักดิ์แล้ว ข่อมทำความฉิบหายให้แก่ตน ข่อมเบียดเบียนผู้อื่น ดังนี้

เมื่อควาญช่างกล่าวอย่างนี้แล้ว พญาช่างก็พาเหาะไปสู่กรุงพาราณสี ครั้นถึงจึงขึ้นอยู่บนอากาศตรงหน้าพระราชวัง ครั้นนั้นชาวพระนครทั้งสนได้แตกตื่นมาดูพญาช่างว่า พญาช่างนี้มาด้วยบุญญาธิการแห่งพระมหากษัตริย์ของพวกเรา ฝ่ายพระเจ้าพาราณสี ก็ได้เสด็จออกยังหน้าพระลาน มี

พระราชโองการตรัสว่า ถ้าท่านมาด้วยความหวังดี เพื่อจะเป็นพยานะของเรา
ก็จงลงมาภาคพื้นเกิด พอพญาช้างได้สลับก็ลงมาประดิษฐานที่หน้าพระลาน
ดังพระราชโองการ ครั้นพระเจ้าพารานส์ดำรงสถาถึงเหตุการณ์ที่มา นาย
หัตถาจารย์จึงลงจากพญาช้าง กราบถวายบังคมแล้วทูลความให้ทรงทราบ
ตั้งแต่ต้นจนอวสาน จอมภูมิบาลพารานส์ก็ทรงโสมนัสหาที่เปรียบมิได้
โปรดให้ตกแต่งพระนครรับพญาเศวตกญฺชกร เข้าไปไว้ในมหามงคลสถาน
แล้วทรงแบ่งราชสมบัติออกเป็น ๓ ส่วน พระราชทานแก่พระคชาธารส่วน ๑
พระราชทานแก่นายหัตถาจารย์ส่วน ๑ สำหรับพระองค์เองส่วน ๑

จำเดิมแต่พญาเศวตกญฺชกรชาตึกษาธาร ไปประดิษฐานอยู่ในกรุง
พารานส์แล้ว ราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสน ประหนึ่งว่าอยู่ในเงื้อมพระ
หัตถ์ของพระเจ้าพารานส์ ๆ ก็ได้เป็นพระมหากษัตริย์ผลาเลิศในชมพูทวีป
พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบุญราศี มีทานเป็นต้น อยู่จนตลอด
พระชนมชีพของพระองค์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้ามครในกรุงราชคฤห์คราวนั้น ได้มาเกิด
เป็นพระเทวทัตในบัดนี้ พระเจ้ากรุงพารานส์ ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร
พญาช้างได้มาเกิดเป็นพระอนนท ส่วนพญาช้างมงคลเศวตร ได้มาเกิด
เป็นเรวตถาคตนแล จบหมเมธชาดกที่ ๒ แต่ท่าน

ในชาดกนี้ ขอให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายจงเข้าใจเกิดว่า เมื่อผู้ใดมีนิสัย
ริษยา คือ เห็นผู้อื่นได้เต็มสุข หรือมีผู้สรรเสริญแล้วไม่ยินดีด้วย มีแต่คิด
โกรธแค้น ผู้นั้นเป็นคนอันธพาลไม่มีปัญญา ไม่ควรที่ผู้ใดจะคบหาสมาคม
เพราะผู้นั้นจะทำความเคียดแค้นเสียหายให้แก่ผู้คบหาสมาคม เหมือนอย่าง
พระเจ้ากรุงราชคฤห์ที่ทรงโกรธแค้นให้แก่พญาช้างของพระองค์ ในเวลา
ได้ทรงสลับคนทั้งหลายสรรเสริญพญาช้าง แล้วตั้งพระหฤทัยจะให้พญาช้าง
ตกเหวตาย ดังเรื่องที่บรรยายมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่านังคสีชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรง
ยกขึ้นแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม เพราะทรงพระปรารภเรื่อง
พระโลหุทัยให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ พระโศพทายันน์เป็นผู้แสดงธรรมไม่ถูกกัณงานแห่งทายก ทายิกาทั้งหลาย คือ ในเวลาที่เขาทำงานมงคลมีทำบุญขึ้นบ้านใหม่และตัด จุกเป็นต้น เมื่อพระโศพทายันน์ถูกนิมนต์ไปในงานนั้น เวลาฉันเสร็จแล้วก็ อนุโมทนาด้วยคำไชสวดในงานศพ ถ้าไปในงานที่เป็นมงคล มีงาน เสาศพเป็นต้น พระโศพทายันน์ก็อนุโมทนาด้วยคำอันเป็นมงคล เป็นต้นว่า มงคลสูตร อันว่าด้วยมงคล ๓๘ ประการ

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันขึ้นในธรรมสภาถึงเรื่องที่ พระโศพทายันน์ไม่รู้จักเวลาว่า เวลาไหนควรอนุโมทนาหรือควรแสดงธรรม อย่างไร สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระ โศพทายันน์ย่อมเคยเป็นอย่างนั้นมาแล้วในอดีตกาล แล้วจึงทรงโปรดประทาน เทศนาเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตรของพรหมทัตมหาศาลคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น ได้ไปเรียน ศิลปศาสตร์ในเมืองตักกสิลาสำเร็จมาเป็นอันดี แล้วได้เป็นทศาปาโมกข อาจารย์มีศิษย์บริวารถึง ๕๐๐ คนเป็นกำหนด อยู่ในกรุงพาราณสีนั้น

ในศิษย์ ๕๐๐ คนนั้น มีศิษย์อยู่คนหนึ่งซึ่งเป็นคนมีความพากเพียรดี ปฏิบัติอาจารย์ดี แต่เป็นคนโง่เขลาจดจำสิ่งใดก็ไม่ได้ อยู่มาวันหนึ่ง เวลาศิษย์ คนนั้นเข้าไปนวดมือ นวดเท้าให้อาจารย์ อาจารย์จึงบอกให้หนุนเท้าเตี้ยให้สูง ขึ้นสักหน่อยแล้วจึงค่อยกลับออกไป ศิษย์คนนั้นก็หาไม้มาหนุนเท้าเตี้ย ข้างหนึ่งให้สูงขึ้น อีกข้างหนึ่งหาเครื่องหนุนไม่ได้ จึงเอาขาของตนเข้าหนุน อยู่จนคันขึงรุ่ง เมื่ออาจารย์ตื่นขึ้นมาเวลาเช้าจึงถามว่า เจ้ามานั่งทำอะไรอยู่ ในที่นี้ บอกว่านั่งเอาขารองเท้าเตี้ยเพื่อแทนเครื่องรองอย่างอื่น เพราะหา เครื่องรองอย่างอื่นไม่ได้ เมื่ออาจารย์ได้ฟังดังนั้นก็สลดใจ คิดว่าศิษย์คน นี้คือเรายังนึก ทำอย่างไรจึงจักสอนเขาให้เป็นคนเฉลียวฉลาดได้ แต่ก็คอย อย่างนั้นเสมอไป ครั้นอยู่ต่อมาวันหนึ่ง จึงได้ความคิดขึ้นว่า เราควรจะให้ ศิษย์คนนั้นไปเที่ยวเก็บผักหักฟัน เวลาเขากลับมาถึงจึงจะถามว่า ในที่ไป เก็บผักหักฟันในวันนี้ ได้เห็นสิ่งใด ได้ทำอะไรบ้าง เมื่อเขาตอบเราแล้ว

เราจะซักถามต่อไปว่า สิ่งที่ได้เห็นหรือได้ทำนั้นเป็นอย่างไร เมื่อทำอย่างนั้น
เสมอ เขาก็จะเป็นคนฉลาดขึ้นได้

เมื่อคิดได้อย่างนั้นแล้ว จึงสั่งศิษย์คนนั้นให้ไปเที่ยวเก็บผักหักพืชม
กินเหมือนฝูง เขาได้เห็นงูตัวหนึ่ง เวลากลับมาอาจารย์ได้ถามว่า วันนี้เจ้า
ได้ไปเห็นสิ่งใดบ้าง จึงบอกแก่อาจารย์ว่า ได้ไปเห็นงู อาจารย์จึงถามว่า
งูนั้นมีรูปร่างเป็นอย่างไร เขาตอบว่า รูปร่างเหมือนงอนไถ อาจารย์บอกว่า
ถูกแล้ว จงจำไว้ให้ดี

อยู่มาวันหนึ่ง เขาได้ไปพบช้างตัวหนึ่งเวลาอาจารย์ถามว่า ช้างตัวนั้นมี
รูปร่างอย่างไร เขาตอบว่า มีรูปร่างเหมือนงอนไถ อาจารย์จึงนึกในใจ
ว่า งวงช้างและงาช้างกับอวัยวะบางอย่างคล้ายกับงอนไถก็มี แต่ศิษย์คนนั้น
เป็นคนโง่เขลาไม่อาจจะพูดให้ถูกต้องได้ ที่เขากล่าวว่า เหมือนกับงอนไถ
นั้น เขาเห็นจะหมายเอางวงช้างเป็นแน่นอน ครั้นคิดอย่างนั้นแล้วก็นั่งเฉยอยู่

อยู่มาวันหนึ่ง ศิษย์คนนั้นได้ไปในที่ที่เขาเชื่อเชิญแห่งหนึ่ง ได้อ้อย
มาลำหนึ่งจึงบอกแก่อาจารย์ว่า กระผมได้อ้อยมาลำหนึ่ง อาจารย์จึงถามว่า
อ้อยมีลักษณะเหมือนกับสิ่งใด เขาตอบว่าเหมือนกับงอนไถ อาจารย์จึง
คิดว่า คำตอบนั้นก็ใช้ได้ แล้วก็นั่งอยู่

อยู่มาวันหนึ่ง เขาได้ไปในที่เชื่อเชิญกับพวกศิษย์ทั้งหลายอีก ศิษย์
บางคนก็บริโภคอาหารกับนมสั้ม บางคนก็บริโภคอาหารกับนมสด เมื่อ
เขากลับมาจึงเล่าให้อาจารย์ฟัง อาจารย์จึงถามว่า นมสั้มและนมสดนั้นเป็น
อย่างไร เขาตอบว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ นมสั้มและนมสดเป็นเหมือนงอน
ไถ ฝ่ายอาจารย์จึงคิดว่า เจ้าคนนั้นเมื่อเห็นงูก็ว่าเหมือนงอนไถ เห็นช้างก็ว่า
เหมือนงอนไถ เห็นอ้อยก็ว่าเหมือนงอนไถ แต่สามอย่างนี้พอฟังได้ ส่วน
นมสั้มและนมสดที่เขาว่าเหมือนงอนไถนั้น เหลือวิสัยที่จะฟัง เราเห็นจะไม่
สามารถที่จะสอนเขาให้ฉลาดได้เป็นแน่นอน เมื่อคิดอย่างนั้นแล้วจึงกล่าวว่า

อสพฺพศฺทุกคามิ วาจิ

พาโล สพฺพศฺก ภาสติ

นายิ ทธี น นงฺกสสิสํ

ทธีปโปยิ มนุญฺหาติ นงฺกสสิสํ

แปลว่า คนโง่ย่อมกล่าวถ้อยคำซึ่งไม่ควรกล่าวในที่ทั้งปวง คนโง่
นั้นย่อมไม่รู้จักนมนัสและงอนไถ เขาว่านมนัสและงอนไถนั้นเป็นอันเดียวกัน
ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า ศิษย์ผู้โง่เขลาในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระโลพูทาย
บัณฑิต ส่วนอาจารย์ได้มาเกิดเป็นเรตถาคคนแล จบนังคสีชาดกที่ ๓
แต่เพียงเท่านั้น

ชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า การเจรจาต้องให้ถูกกับกาลเทศะจึงจะเป็นการดี
โดยเหตุนี้ ทุกคนควรจะสำเหนียกศึกษาให้รู้ไว้ว่า คำพูดอย่างไรควรพูด
ในเวลาไหน ควรพูดที่ไหน แต่ถ้อยคำพูดย่อมมีมากเหลือประมาณ จะ
จำกัลดลงไปให้ละเอียดว่า คำนั้นควรพูดในเวลาไหน และควรพูดในที่นั้น
ย่อมไม่ได้ เป็นแต่ย่นลงไปให้น้อยได้เป็น ๒ ประการ คือ คำที่เป็นมงคล
คิงาม เป็นต้นว่าคำให้ศีลให้พร ควรพูดในเวลาที่เหมาะสมมงคล เป็น
คินว่า งานบ่าวสาว ๑ คำที่ควรพูดในเวลาที่ไม่ใช่มงคล คือ ในเวลาคนตาย
หรือเวลาทำศพ เป็นต้น จึงพูดถึงการให้ทานเพื่อทิศผลไปให้ผู้ตาย ๑ จง
จำหลัก ๒ ประการนี้ไว้ แล้วจึงหัดสังเกตถ้อยคำที่พูดในเวลาอื่น ๆ ต่อไป
จงให้เป็นผู้แตกฉานรู้จักกาลเวลา และถ้อยคำที่ควรเจรจาให้จงได้ จึง
จักได้รับประโยชน์จากการเจรจา ไม่ได้รับโทษ คือ การติเตียนเหมือนอย่าง
พระโลพูทายที่แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่าอัมพชาดก ชาดกนี้เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค
เจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ได้ทรงแสดงเพราะทรงปรารภพราหมณ์
ผู้สมบุรณ์ด้วยข้อวัตรคนหนึ่ง

มีเรื่องปรากฏว่า พราหมณ์คนนั้นเป็นชาวกรุงสาวัตถี มีความ
เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ออกบรรพชาอุปสมบทแล้วก็ตั้งใจบำเพ็ญ
ข้อวัตรต่าง ๆ จนเป็นที่เลื่อมใสของคนทั้งหลาย คนทั้งหลายได้พร้อมใจกัน
ถวายภัตตาหารวันละ ๕๐๐ สำหรับ ภิกษุเหล่านั้นก็พลอยอาศัยภิกษุรูปนั้น
ด้วยภัตตาหาร

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันถึงเรื่องนั้น ใน
ธรรมสภา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับที่
ธรรมสภา แล้วทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปนี้ว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตได้ดำรงสิริราชสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสี มีพราหมณ์คนหนึ่งออกบวชเป็นฤๅษีอยู่ในเชิงเขา ป่าหิมพานต์
มีหมู่ฤๅษี ๕๐๐ เป็นบริวาร เมื่อถึงฤดูแล้งน้ำในที่ต่าง ๆ แห่งไปหมด สัตว์
ดิรัจฉานลำบากด้วยน้ำ ฤๅษีคนหนึ่งจึงโค่นต้นไม้ต้นหนึ่ง ทำเป็นรางไข
น้ำเข้ารางให้เป็นทานแก่สัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายได้มาประชุมกันดื่มน้ำ
เป็นอันมาก จนฤๅษีคนนั้นไม่มีโอกาสที่จะไปแสวงหาอาหาร เพราะมีวแต่ไข
น้ำให้ทานแก่สัตว์ทั้งหลาย

สัตว์ทั้งหลายได้ประชุมปรึกษากันว่า ตั้งแต่วันนี้ไปเมื่อใครจะไปดื่มน้ำ
ให้หาผลไม้มาถวายฤๅษีคนนั้นตามกำลังของตน ๆ ตั้งแต่วันนั้นมา สัตว์ทั้ง
หลายก็ได้ทำตามที่ได้ตกลงกันไว้ ในวันหนึ่ง ๆ มีจำนวนผลไม้ที่สัตว์ทั้งหลาย
นำมามากกว่า ๒ เล่มเกวียน ฤๅษีทั้งหลายก็ได้พลอยอาศัยบริโภคน้ำไม่ต้องไป
แสวงหาผลไม้ในป่าเหมือนที่เคยมา ฝ่ายฤๅษีผู้เป็นอาจารย์เห็นอัศจรรย์ดังนี้
จึงสรรเสริญความเพียรให้ฤๅษีทั้งหลายฟังเป็นคาถาว่า

วายนเมเกว ปริโส น นิพพินฺนเตยฺย ปณฺชิตโต

วายนมสฺส ผลํ ปสฺส ภุตตา อมฺพา อนิทิหิ

แปลว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตควรพากเพียรไป ไม่ควรเบื่อหน่ายความ
เพียร จึงได้ผลแห่งความพากเพียรเกิด ผลไม้ทั้งหลายมีมะม่วง เป็นต้น ที่ฤๅษี
ทั้ง ๕๐๐ ได้บริโภคนี้ ล้วนแต่เป็นผลแห่งความเพียร ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ฤๅษีคนที่มีข้อวัตรปฏิบัติและมีความพากเพียรให้น้ำเป็น
ทานแก่สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุรูปนี้ ส่วนฤๅษีผู้เป็น
อาจารย์ ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคคณเฑาะ จบอัมพชาดกที่ ๔ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ ช้ให้เห็นผลแห่งความเพียร และความเมตตาการุณาแก่ผู้
อื่นว่า บุคคลมีความเพียรช่วยทุกข์ผู้อื่นได้มากเพียงใด ตนก็ได้รับความสุข

มากเพียงนั้น อีกประการหนึ่ง ถ้าหากเพียรเพื่อช่วยทุกข์ของตนอย่างเดียวนั้นก็ต้องได้พ้นทุกข์เป็นแน่นอน จึงมีคำสอนไว้ว่า ให้บุคคลพากเพียรไปเถิด อย่าทอดทิ้งความเพียรเสียเลย

ในชาตกที่ ๕ มีนามว่ากฏาหกชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงที่พระเชตวันมหาวิหาร เพราะปรารภภิกษุผู้ชอบโอ้อวดรูปหนึ่ง

มีเนื้อความในเรื่องอดีตว่า ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเป็นพระมหากษัตริย์ อยู่ในกรุงพาราณสี มีทาสเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่ากฏาหกะ ได้เป็นผัวความรูทางหนังสือ ถึงกับได้รับหน้าที่เป็นนายคลังของมหาเศรษฐี ครั้นต่อมา นายกฏาหกะนั้นคิดว่า ถ้าเราผิดพลั้งลงไปในวันใด เราจะต้องถูกลงโทษในวันนั้น เราควรจะหลบหนีไปหาเศรษฐีในหัวเมืองซึ่งเป็นสหายแห่งนายเราเถิด แต่เราจะออกอุบายขอลูกสาวเศรษฐีหัวเมืองคนนั้น เป็นภรรยาให้ได้ ครั้นคิดแล้ว จึงทำหนังสือปลอมเป็นใจความของเศรษฐีว่า เราได้ส่งบุตรของเรา คือผู้ถือหนังสือนี้มา เพื่อแต่งงานกับบุตรของท่าน ครั้นเขียนเสร็จแล้วก็ประทับตราของมหาเศรษฐี แล้วหลบหนีออกไปสู่หัวเมือง ไปได้ลูกสาวเศรษฐีในหัวเมืองเป็นภรรยาสมกับเจตนาที่คิดไว้ แต่เมื่อเขาได้เป็นลูกเขยเศรษฐีแล้ว เวลาบ่าวไพร่นำข้าวปลาอาหารและเครื่องนุ่งห่มใช้สอยมาส่งให้ในเวลาใด เขามักคิดว่า ของบ้านนอกไม่ดีเหมือนของในเมือง ดังนี้เสมอ

ฝ่ายเศรษฐีผู้เป็นนาย เมื่อทราบชื่อนายกฏาหกะหายไป ก็ให้บ่าวไพร่ออกติดตาม เมื่อทราบชื่อนายกฏาหกะไปอยู่หัวเมืองแล้ว ก็เตรียมการจะออกไปจับตัว เมื่อนายกฏาหกะได้ทราบข่าวจึงคิดว่า ถ้าเราจักหลบหนี เราก็จะกลับมาอยู่ที่นี่อีกไม่ได้ เราควรจะออกไปรับมหาเศรษฐี สารภาพความจริงแล้วขอให้ท่านปกปิดต้นเหตุไว้ เมื่อเศรษฐีเตรียมการออกไปจับ เขาก็ได้ไปต้อนรับและสารภาพโทษตามที่คิดไว้ มหาเศรษฐีก็ให้อภัยแล้วล่วงเลยเข้าไปถึงบ้าน เศรษฐีผู้เป็นพ่อตาของนายกฏาหกะ เมื่อต่างสนทนาปราศรัยกันแล้ว ลูกสาวเศรษฐีจึงบอกว่า บุตรของท่านมหาเศรษฐีดีหมดทุกอย่าง เสียแต่ชอบติโน่น ติโน้อย่างนี้ชื่อว่า สุขของในเมืองหลวงที่เขาเคยบริโภคใช้สอยไม่ได้ มหาเศรษฐีจึงบอกว่า ถ้าอย่างนั้นเวลาเขาจะบริโภคอาหาร เจ้าจงขับเพลงนันทน์ว่า

พหุมนี โส วิกตฺเตยฺย อนุญ ชนปทํ คโต
อนฺวาคณฺฐาน หุเสยฺย ภูณฺช โภเค กฺภาพก

แปลว่า ผู้ใดไปอยู่ท่อน ผู้นั้นต้องอวดมาก นี่แน่ะกภาพกะ ถ้า
เจ้าเงินตามมาถึงจักทำลายท่าน ท่านจงบริโภคอาหารเถิด ดังนี้ ธิดาเศรษฐี
ก็กระทำความ ค่อนนั้นมานายกภาพกะก็ไม่มีเสียงติเตียนสิ่งใดอีก แต่ภรรยา
ของเขาก็ไม่รู้ว่า เขาชอกภาพกะ ได้เคยเป็นทาสของมหาเศรษฐีมา เพราะ
เขาได้เปลี่ยนชื่อของเขาเสียแล้ว

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า นายกภาพกะในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้ชอบอวด
ในบัดนี้ ส่วนเศรษฐีผู้เป็นนาย ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคตนแล จบกภาพก-
ชาดกที่ ๕ แต่ท่าน

ในชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เมื่อข้าได้ด้อยอ้อมวิมานะทะนงตัว
ชอบยกตัวอวดอย่างอวดเสมอ มีกิริยาราวา เป็นที่น่าเกลียดน่าชัง แก่คน
ทั้งหลาย เพราะต้นความดีใจที่ตนไม่เคยได้มี เหมือนเรื่องที่แสดงมานี้.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฺชาท ๒๖

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในกุสณาสีวรรคที่ ๑๓

คเตเวกสฺส กลฺยาณํ คเตเวกสฺส ปาปกํ
ตสฺมา สพฺพํ น กลฺยาณํ สพฺพํ วาปี น ปาปกนฺติ
อิทํ สตฺถา เขตฺวาน วิหรนฺโต โสสลรณฺโวล อสิลกฺขนปาปิกํ
พฺรหฺมณํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาเวศถารนัย คัมภีร์ขาทกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๒๖ ว่าด้วยชาดก ที่ ๖ ถึงที่ ๑๐ อันมีในกุสณาวรรคที่ ๑๓ สืบต่อไป เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้สดับซึ่งพระพุทธรายาของพระบรมศาสดา อันมีในอดีตกาล ครึ่งพระองค์ยังทรงสร้างโพธิสมภารบารมีอยู่นั้น โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๖ ซึ่งมีนามว่า อสลักขณชาดก ตามวาระพระบาลี ทักขณโวแล้วนั้น เป็นชาดกที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาในเวลา ที่เสด็จประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพราหมณ์ผู้หายลักษณะ ตาบของพระเจ้าโกศลคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ พราหมณ์คนนั้น เมื่อพวกช่างนำตาบมาถวายพระเจ้าโกศล ก็หยิบตาบขึ้นตมคมแล้วหายลักษณะตาบ ถ้าเจ้าของตาบคนใดให้ลาภผลแก่ พราหมณ์ ๆ ก็หายตาบเล่มนั้นว่า ถูกลักษณะเป็นมงคล ถ้าตาบของผู้ไม่ บันบานก็ถูกถือว่า ไม่ถูกต้องลักษณะตาบ ครั้นอยู่ต่อมาช่างตีตาบคนหนึ่งเมื่อ ตีตาบเสร็จแล้ว ได้บรรจุพริกอย่างละเอียดลงในฝักตาบ แล้วนำไปถวาย พระเจ้าโกศล ๆ รับสั่งให้พราหมณ์นั้นมาพิจารณา พอพราหมณ์ชักตาบ ออกตม พริกก็เข้าจุมอกเลขงาม ตาบก็บาดจุมอกออกเป็น ๒ เสี่ยง ในไม่ช้า เสี่ยงก็คัสพท์แล้วเล่าเรื่องตาบถูกจุมอกของพราหมณ์ ก็แผ่ไปในหมู่ประชาชน เมื่อทราบถึงหมู่พระภิกษุสงฆ์ หมู่พระสงฆ์จึงยกเรื่องนั้นขึ้นสนทนากันใน ธรรมสภา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ พระองค์จึงเสด็จไป ประทับที่ธรรมสภา แล้วตรัสว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย จมูกของพราหมณ์ คนนี้จะได้ถูกตาบบาดแต่ในครั้งนกหาไม้ ถึงในครั้งก่อนก็เหมือนกัน พระ องค์จึงทรงชักอดีตนิทานมาแสดงว่า

ในอดีตกาล ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระ องค์มีพราหมณ์สำหรับทายลักษณะตาบอยู่คนหนึ่ง ซึ่งมีเรื่องราวเหมือน ที่กล่าวมาแล้ว ฝ่ายพระเจ้ากรุงพาราณสีมีพระราชบัญชาให้แพทย์รักษา ปลายจมูกนั้นจนหายแล้ว โปรดให้เอาครึ่งทำเป็นจุมอกสวมไว้ และให้คง อยู่ในตำแหน่งเดิม

พระเจ้ากรุงเขาราดเสนีนพระองค์ไม่มีพระราชโอรส มีแต่พระราชธิดา
อยู่พระองค์หนึ่ง พระองค์เล็งดูพระราชธิดาและพระภาคินัยทั้งสอง
พระองค์ทรงพระเจริญวัย พระราชธิดาและพระภาคินัยทั้งสองพระองค์
นั้น เมื่อทรงพระเจริญวัยก็ประทัยปฏิพัทธ์ต่อกัน พระมหากษัตริย์จึงดำรัส
ให้เหล่าอำมาตย์มาประชุมกันแล้วตรัสว่า หลานเราที่เป็นเจ้าของแห่งราช
สมบัตินี้ เราจะยกธิดาของเราอภิเษกให้เป็นคู่ครองกัน เมื่อตรัสดังนั้นก็
ได้ทรงดำริอีกว่า หลานเราที่เป็นญาติของเราแท้ ชอบแต่เราจะให้นัราชธิดา
ของพระราชามืออื่นมาอภิเษกให้เกิด และยกธิดาของเราให้พระราชา-
คังเมือง ญาติของเราจึงจะมีมากขึ้น ทั้งเรายังได้ชื่อว่า เป็นเจ้าของแห่ง
ราชสมบัติทั้งสองเมือง แล้วตรัสสั่งหม่อมอำมาตย์ว่า ให้แยกพระราชธิดากับ
พระภาคินัยไปไว้เสียแห่งละองค์

เมื่อพระภาคินัยและพระราชธิดามีพระชันษาอย่าง ๑๗ ปี ก็ยังมีพระทัย
ปฏิพัทธ์กันมากขึ้น พระภาคินัยทรงดำริว่า ทำอย่างไรหนอ จึงจักให้
พระเจ้าลุงทรงยินยอมให้พระราชธิดาเสด็จออกจากมณฑลนี้ได้ เมื่อไม่
ทรงเห็นอุบายอันใด จึงให้หาหญิงแม่มดมาเผ่าประทานสิ่งของมีค่าแก่แม่มด
แม่มดจึงทูลถามว่า จะให้หม่อมฉันทำอะไรเพื่อสนองคุณ ตรัสตอบว่า
จงหาอุบายให้พระเจ้าลุง อนุญาตให้พระราชธิดาเสด็จออกจากภายในพระ
ราชมณฑลจริงได้ แม่มดจึงกราบทูลว่า หม่อมฉันจะไปกราบทูลพระมหา
กษัตริย์ว่า พระราชธิดามีตัวกาลกัณณอยู่เบื้องบน ในเวลาที่กาลกัณณอยู่นั้น
เป็นอันไม่มีผู้เหลียวแล ในวันนั้นหม่อมฉันจะเชิญเสด็จพระราชธิดาขึ้นทรง
รถห้อมล้อมด้วยราชบริพารที่ถืออาวุธครบมือเป็นอันมากไปสู่ป่าช้า แล้วจัด
คนตาบอดให้นอนอยู่ใต้แท่น เชิญพระราชธิดาขึ้นประทับเบื้องบนเอาผ้าหอม
๑๐๘ หม้อสรงองค์พระราชธิดาไล่ตัวกาลกัณณเสีย เมื่อพระมหากษัตริย์ทรง
อนุญาตแล้ว จึงจัดเชิญเสด็จพระราชธิดาไปสู่ป่าช้า ขอให้พระองค์ทรงถือ
พริกอย่างละเอียดสักหนึ่งชิ้นขึ้นทรงรถห้อมล้อมด้วยบริวารของพระองค์
ซึ่งล้วนแต่มีอาวุธครบมือเสด็จไปสู่ป่าช้าเสียก่อน แล้วหยุดรถพระที่นั่งไว้
ริมประตูป่าช้าปล่อยให้ข้าเฝ้าเข้าไปในป่า ส่วนพระองค์ให้เข้าไปบรรทม

คุดคู้อยู่ได้แก่แม่เหมือนกับคนตาย เมื่อหม่อมฉันไปถึงแล้วจะให้วางตั้ง
 คร่อมพระองค์ให้พระราชธิดาขึ้นประทับเหนือตั้ง ทันใดนั้น ขอให้พระองค์
 ทรงนัฏ์พริกให้จามสัก ๒-๓ ครั้ง พอพระองค์จามพวกหม่อมฉันจักพากัน
 หิงพระราชธิดาขึ้นมา พระองค์จึงทรงพระเศียรเกล้าแห่งพระราชธิดา
 และพระองค์เอง แล้วพาพระราชธิดากลับพระราชวัง เมื่อพระภาคินัยได้
 ทรงสดับคำกราบทูลของแม่มดอย่างที่ได้แสดงมานี้ จึงตรัสว่า อุบายนี้ดีสุด
 แล้วแม่มดก็ไปกราบทูลพระมหากษัตริย์ตามที่ตกลงได้ พระมหากษัตริย์
 ก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงตรัสบอกแก่พระราชธิดา ๆ ก็ทรงเห็นดีตาม

เมื่อถึงวันกำหนดที่จะไปทำพิธีไล่กาลกณณนั้น แม่มดได้ส่งข่าวให้
 พระภาคินัยทรงทราบ ส่วนตัวได้เชิญพระราชธิดาเสด็จไปเข้าพร้อมด้วย
 ราชบริวารเป็นอันมาก ครั้นแล้วจึงหาอุบายให้พวกราชบริวารมีความกลัว
 จึงกล่าวว่า เมื่อข้าพเจ้าได้เชิญพระราชธิดาขึ้นประทับบนตั้งแล้ว คนตายที่อยู่
 ได้ตั้งจักต้องจามและออกจิบคนทมนั่นเห็นก่อนเป็นแท้ พวกเจ้าจึงพากัน
 ระวัง ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้วจึงยกพระราชธิดาขึ้นวางบนตั้ง ในทันใดนั้น
 พระภาคินัยก็นัฏ์พริกเข้าไปแล้วจามขึ้นทันที แม่มดก็ออกจากที่นั่ง พระ
 ราชธิดาได้ร้องโวยวายวิ่งหนีไปก่อนคนทั้งหมด ๆ ก็ไม่มีผู้ใดจะอยู่ในที่นั่งได้
 ต่างพากันทิ้งอาวุธหนีไปเสียสิ้น ส่วนพระภาคินัยได้ทำตามอุบายแม่มด
 สั่งไว้ทุกประการ แล้วพาพระราชธิดาเขวมาลัยเสด็จกลับพระราชฐานของ
 พระองค์ ฝ่ายแม่มดได้ไปกราบทูลแด่พระมหากษัตริย์ตามเหตุการณ์ที่อุบัติ
 มา พระมหากษัตริย์จึงตรัสว่า การที่เราสงวนพระราชธิดาของเราไว้ก็เพื่อ
 ประโยชน์แก่หลานของเรา เปรียบด้วยเนยใสที่รินไว้ในข้าวปายาสฉะนั้น
 ครั้นต่อมา พระมหากษัตริย์ก็ได้พระราชทานสมบัติแก่พระเจ้าหลาน พร้อม
 ทั้งอภิเษกพระราชธิดาของพระองค์ให้เป็นพระอัครมเหสี ส่วนพราหมณ์
 ผู้ทาสลักณะดาบส ก็ได้เป็นมหาดเล็กของพระมหากษัตริย์ต่อไป

ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อพราหมณ์ผู้ทาสลักณะดาบสนั้นเข้าไปเฝ้ารับ
 ใช้อยุ่ตรงดวงอาทิตย์ จมูกที่ทาเห็บมพุดต้องแสงอาทิตย์ร้อนจัด ก็หลุดตก
 ลงไป ทำให้พราหมณ์ต้องขมก้นหน้าด้วยความละอาย พระมหากษัตริย์

จึงตรัสเป็นอนุบายว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ๆ อย่างวิตกไปเลย เพราะการจามได้ให้ผลดีแก่ผู้หนึ่ง และให้ผลร้ายแก่อีกผู้หนึ่ง คือ ท่านอาจารย์จมกวันเพราะจาม เราได้พระราชธิดาและราชสมบัติก็เพราะจาม ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสเป็นพระคาถาต่อไป ดังที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น แปลว่า เหตุอย่างเดียวกัน แต่ให้ผลดีแก่ผู้หนึ่ง และให้ผลร้ายแก่อีกผู้หนึ่ง ไม่ใช่จะให้ผลดีผลร้ายแก่คนทั้งหลายเหมือนกันไปหมด ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระชินศรีศาสดา โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกยกบุคคลขึ้นประกาศว่า พราหมณ์หมอดุลักษณะดาบในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพราหมณ์สำหรับดูลักษณะดาบในครั้งนั้น ส่วนพระภาคินัยซึ่งได้เสวยราชสมบัติแทนพระเจ้าอุกในครั้งนั้น ได้อุบัติมาเป็นเรวตภาคคศาสดาแล จบอสังกชนชาดกที่ ๖ แต่ท่าน

ในชาดกนั้นวาระพระบาลีชี้คำว่า ตถเวกสฺส กลฺยาณํ เหตุอย่างเดียวกันแต่ให้ผลดีแก่ผู้หนึ่ง ตถเวกสฺส ปาปกัมมํ ให้ผลร้ายแก่อีกผู้หนึ่ง ดังนี้ ขอผู้ฟังทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า เหตุอย่างเดียวกันแต่ให้ผลต่างกันนั้น บ่อมน่าเป็นด้วยเจตนาอาการของผู้ทำ คือ ถ้าผู้ทำมีเจตนาทำดีโดยอาการดี อันได้กระทำด้วยความระมัดระวัง ก็ย่อมให้ผลดี ถ้าทำโดยเจตนาชั่ว และไม่มี ความระมัดระวัง ต้องได้รับผลร้ายแน่นอน เหมือนอย่างเรื่องที่พราหมณ์กับพระภาคินัยจามนั้นเป็นอุทาหรณ์ ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่ากลั่นทุกชาดก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระชินศรีศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภภิกษุผู้ชอบโอ้อวดรูปหนึ่ง ให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงเทศนาชาดกนี้ให้เป็นผล ก็เล่าเรื่องราวแห่งภิกษุผู้ชอบโอ้อวดนั้น เหมือนในกฏาหกชาดกที่แสดงมาแล้ว ส่วนในชาดกนี้มีเรื่องในอดีตว่า เศรษฐีในกรุงพาราณสีมีทาสอยู่คนหนึ่งชื่อว่ากลั่นทุกะ อยู่มาวันหนึ่งนายกลั่นทุกะได้หนีไป พาลูกสาวเศรษฐีไปอยู่บ้านนอกในที่แห่งหนึ่ง มีบวรารหอมล้อมเป็นอันมาก ส่วนเศรษฐีผู้เป็นนายได้ให้คนออกเที่ยวติดตามไปหลายทาง แต่ไม่มีผู้ใดพบปะ จึงส่งลูกนกแขกเต้าที่เคยอยู่กับนายกลั่นทุกะให้ออกไปเที่ยวติดตาม ลูกนกแขกเต้าได้บินไปถึงเมืองที่นายกลั่นทุกะอาศัยอยู่

ในเวลานั้น นายกลั่นทุกะประสงค์จะเล่นน้ำ จึงให้บ่าวไพร่นำเครื่อง
ขัดสีร่างกายและเครื่องกินเครื่องใช้ไปยังแม่น้ำ ส่วนตนเองได้ลงเรือไป
กับภรรยา ธรรมดาคนที่มั่งมีและเจ้านายในกรุงนั้น ก่อนจะลงเล่นน้ำ
ย่อมดื่มยานมผสมกับยาที่แรงกล้าจึงลงอาบน้ำ เพื่อกันความหนาว ฝ่าย
นายกลั่นทุกะหาได้ทำอย่างนั้นไม่ เขาได้จับถ้วยขนมขึ้นปั้นปากแล้วอมรด
ศีรษะภรรยาลงไป ส่วนลูกนกแขกเต้าตัวนั้น พอแลเห็นนายกลั่นทุกะ
ก็จำได้ จึงร้องลงมาจากต้นมะเดื่อว่า เฮ้ยอ้ายกลั่นทุกะ เอ็งไม่นึกถึงชาติ
และตระกูลของเอ็ง บังอาจมาปั้นนมรดศีรษะลูกสาวเศรษฐี ซึ่งมีชาติตระกูล
สูงได้ ว่าดังนี้แล้วจึงกล่าวเป็นคาถาต่อไปว่า

เต เทสา ตานี วตุณิ อหฺลจ วนโคจโร
อนฺวิจฺจ โข ตํ คณฺเหยฺยํ ปิว จิรํ กลณฺหฺกา
แปลว่า สถานที่ซึ่งเจ้าอยู่มาแล้ว คือครรภ์ ที่เจ้าเคยเกิดมาแล้ว
ไม่ใช่ครรภ์ของคนมีตระกูลสูง เป็นครรภ์ของทาสต่างหาก ถึงผู้เป็นสัตว์
ดิรัจฉานรู้จักเรื่องนิต เมื่อเรานำเอาการที่เจ้าประพฤตินี้สมควรอย่างนี้
ไปบอกแก่นายของเจ้า เจ้าก็คงจะถูกเข็มนและถูกจับเอาตัวไป เจ้าจึงรู้จัก
ประมาณตน จงดื่มนมไปเถิดกลั่นทุกะ

เมื่อนายกลั่นทุกะ ได้ยินเสียงกึกแห่งหน้าซันดังรู้ว่าเป็นลูกนกแขก
เต้าที่เคยอยู่มาอยู่กับตน ก็ว่าลูกนกแขกเต้าจะเปิดเผยเรื่องของตนให้แจ่มแจ้ง
แก่บริวารชน จึงพูดเอาใจว่า นายมาเมื่อใด เชิญลงมาที่นี่เถิด ลูกนก
แขกเต้าก็รู้เท่าทันว่า นายกลั่นทุกะมีใ้ร้องเรียกด้วยความปรานี ร้องเรียก
ให้ลงไปด้วยประสงค์จะเค้นคอกให้ตายต่างหาก จึงอ้าปากร้องตอบลงไปว่า
เราไม่เกี่ยวข้องกับเจ้า ว่าแล้วก็บินกลับไปสู่เมืองพาราณสี เข้าไปแถลง
เรื่องราวให้เศรษฐีทราบทุกประการ เศรษฐีจึงจินตนาการว่า อ้ายกลั่นทุกะ
ไม่สมควร เราจะต้องไปนำมันมาลงโทษโดยด่วน แล้วได้ชวนบ่าวไพร่
ออกติดตามตัวนายกลั่นทุกะกลับมาใช้สอบตามฐานะสืบต่อไป

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า นายกลั่นทุกะครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้ชอบโอ้อวด

รูปนี้ ส่วนเศรษฐีในกรุงพาราณสีเป็นนาย คือ เราตถาคตผู้เป็นศาสตรา
แห่งท่านทั้งหลายแล จบถกจากชาดกที่ ๗ แต่เพียงเท่านี้

ในชาดกนี้ กับในกฐาฬกชาดกที่ยกขึ้นแสดงในกัณฑ์ก่อนนบ ล้วน
แต่แสดงนิสัยของคนโพธิ์แรพลว่า ธรรมดาคนเกิดในตระกูลต่ำช้า เป็น
ตระกูลต่ำหาสหาสของผู้อื่น เมื่อได้ด้อย่อมมีใจอึกเหิมยกตนข่มผู้อื่น
มีกริยาวาจาน่าเกลียดแก่คนทั้งหลาย โบราณจึงได้กล่าวไว้เป็นสุภาษิต
ปริยายไว้หลายสถาน เป็นต้นว่า กางคกขมวอ แมลงปอใส่ตังตง ตังน
เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นสุภาษิตสอนให้สำนึกตนของคนอันต่ำช้า ขอให้
ผู้ฟังทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า ชาตชั่วได้ดีใคร ๆ ไม่ควรไปสวามิภักดิ์ จง
หลีกเลี่ยงให้ห่างไกล เว้นแต่เหตุจำเป็น ถ้าไม่อย่างนั้น คนอันต่ำช้าจะต้อง
ทำเข็ญให้แก่ตัว เหมือนกับลูกสาวเศรษฐีซึ่งได้นายกัลลัญฑะเป็นสามี พออยู่
มาไม่ช้าก็ถูกนายกัลลัญฑะบ้วนปากรดศีรษะ ทำให้ได้รับความอัปยศแก่คน
ทั้งหลาย ดังที่ได้แสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่ามุลลิกชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงยก
ขึ้นแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชศวนาราม เพราะทรงปรารภภิกษุ
โกหกรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความตามบาลีนี้เทศว่า ในครั้งนั้น เมื่อสมเด็จพระโลกเชษฐีเจ้า
ทรงทราบว่า ภิกษุรูปนั้นเป็นคนโกหกแล้วจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุรูปนี้ ย่อมเคยเป็นคนโกหกมาแล้วในปางก่อน พระองค์จึงทรงนำ
อดีตนิทานมาแสดงเป็นอุทาหรณ์ต่อไปนี้ว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีหนูตัวหนึ่งมีร่างกายใหญ่เท่าสุกร มีหนูลาหลายร้อยตัวเป็นบริวาร อยู่ใน
ป่าพนาคร มีลูกสุนัขจึงจอกตัวหนึ่งเที่ยวจรจรไปในที่นั้น พอได้เห็นหนู
ฝูงนั้นก็คิดว่า เราจักลองกินหนูลาเหล่านี้ให้จงได้ คิดแล้วจึงขึ้นเท้าข้างเดียว
เหยียดหน้าไปสู่วางอาทิพย์ อ้าปากออกกินลมอยู่ในที่ใกล้กับที่อาศัยอยู่แห่ง
ฝูงหนุนั้น เวลาหนูใหญ่ตัวเป็นนายฝูงไปเห็นจึงว่า สุนัขจิ้งจอกตัวนี้
เห็นจะเป็นผู้มึนสล แล้วจึงถามว่า ท่านชื่ออะไร สุนัขจิ้งจอกตอบว่า เราชื่อ

ว่าธรรมิกะ แปลว่า ผู้ตั้งอยู่ในธรรม หนจึงถามว่า เพราะเหตุไรท่านจึงไม่
เหยียบแผ่นดินด้วยเท้าทั้ง ๔ ขึ้นด้วยเท้าข้างเดียวอย่างนั้น สุนัขจึงจอก
ตอบว่า ถ้าเราเหยียบแผ่นดินด้วยเท้าทั้ง ๔ แล้ว แผ่นดินก็จักไม่อาจทรงเรา
ไว้ได้ จักกล่มลงไป หรือไม่อย่างนั้นก็จักเอียงไปข้างหนึ่ง เราจึงขึ้นอยู่ด้วย
เท้าข้างเดียวอย่างนี้ ก็ท่านอย่าปากเล่าเพราะเหตุใด เพราะเราไม่กินของ
อื่น เรากินแต่ลมเท่านั้น ก็ท่านขึ้นหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเล่า เป็น
เพราะเหตุผลประการใด เป็นเพราะเราตั้งใจให้ดวงอาทิตย์อยู่เสมอ เมื่อ
หนูใหญ่ตัวนั้นได้ฟังคำโกหกของสุนัขจึงจอกอย่างนี้ ก็เข้าใจว่าสุนัขจึงจอก
เป็นผมสกล ตอนนั้นมา ก็พาบริวารไปหาสุนัขจึงจอกทุกเช้าเย็น ในเวลากลับ
สุนัขจึงจอกก็จับหนูตัวสุดท้ายเคี้ยวกินเป็นอาหารครั้งละตัว ๆ เสมอไป จน
หนูได้ลดน้อยไปเป็นลำดับ หนูทั้งหลายแจ้งให้นายหนูทราบ ว่า แต่ก่อนมา
ที่อยู่ของพวกเราไม่พออยู่ ต้องขัดเขียดกันอยู่ มาเวลานี้ที่อยู่ว่างออกไป
มาก จะเป็นเพราะเหตุผลประการใดก็หาทราบไม่ เมื่อนายหนูได้ฟังคำแจ้ง
จึงเกิดระแวงสงสัยสุนัขจึงจอก ได้คอยจับอาภักปฏิกิริยาของสุนัขจึงจอก
ตั้งแต่นั้นเป็นเดิมมา คือในเวลาซากลับ พญาหนูได้ให้บริวารออกหน้า
ส่วนตนเดินหลัง สุนัขจึงจอกได้วิ่งตามพญาหนูไป พญาหนูได้หันหน้า
มาพูดว่า เฮ้ยสุนัขจึงจอก การประพฤติวัตรของเจ้าหาได้ชอบธรรมไม่ เจ้า
ประพฤตินั้นด้วยอาการบกพร่องขึ้นเป็นชง ด้วยคิดจะเบียดเบียนผู้อื่นทางหาก
ครันกล่าวดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาต่อไปว่า

โย เว ธรรมทชฺชํ กตฺวา นิคุยฺโห ปาปมาจเร

วิสุสาสยิตฺวา ภูตานิ พิฬารนฺนาม ตํ วตฺติ

แปลว่า ผู้ใดประพฤติชั่ววัตรบกพร่องเป็นชง ข้อนความประพฤติชั่ว
ไว้ให้ผู้อื่นตายใจ ชั่ววัตรของผู้นั้นเรียกว่าพิฬารวัตร แปลว่า เบี่ยงอย่าง
แฉว ดังนั้นแล้ว ครันหนูก่กล่าวดังนี้แล้ว ก็กระโดดกัดกานคอของสุนัขจึงจอกให้
ตาย แล้วพาบริวารช่วยกันกินเนื้อสุนัขจึงจอกเป็นอาหาร ตอนนั้นมาหนู
ทั้งหลายก็พากันอยู่เป็นสุขสบายทั่วหน้ากัน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้ แล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุโกหกรูปนี้
ส่วนพญานาค คือ เราผู้ตกตาตนแล จอมุสิกชาดกที่ ๘ แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้ แสดงถึงเรื่องความประพฤติกของคนลวงโลกว่า ธรรมดาผู้
ลวงโลก ข้อมมีอุบายถ่ายเทได้หลายประการ ซึ่งล้วนแต่เป็นอุบายให้ผู้อื่น
เข้าใจผิดทั้งนั้น อุบายลวงโลกนี้เมื่อกล่าวโดยข้อมมี ๒ สถาน คือ อย่างต่ำ
และอย่างสูงเท่านั้น อุบายลวงโลกอย่างต่ำ ได้แก่อุบายลวงโลกปลิ้นปล้อน
หาเงินโดยทางทุจริตอย่างต่ำช้า เป็นต้นว่า หลอกลวงเอาทรัพย์สินสมบัติข้าว
ของเงินทองของผู้อื่น ด้วยอุบายพนันหรือซื้อขายของปลอม เป็นต้น ส่วน
อย่างสูงนั้น ได้แก่แสดงตนเป็นผู้พิเศษออกเล่ห์เพอบายให้คนทั้งหลายเชื่อ
ถือว่าเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ เหมือนอาการแห่งสุนัขจิ้งจอกดังที่แสดง
มานั้นเป็นตัวอย่างให้อ่างให้แลเห็น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่า อัคคิกถาชาดก ๗ นี้ เมื่อสมเด็จพระ
บรมศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งให้เป็น
ต้นเหตุ แล้วจึงตรัสเทศนาชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย

ก็เรื่องแห่งภิกษุโกหกรูปนั้น เหมือนกับเรื่องที่แสดงมาแล้วในเรื่อง
ก่อน ส่วนเรื่องในอดีตมีนัยดังต่อไปนี้ ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต
เป็นพระมหากษัตริย์อยู่ในกรุงพาราณสี มีพญาหนูตัวหนึ่งอาศัยอยู่
ในป่าแห่งหนึ่ง ครั้นนมสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง เมื่อเกิดไฟไหม้ลูกกลามา
ไม่สามารถหนีไปพ้นได้ ได้ห้วยบนเขกเข้าที่ต้นไม้ต้นหนึ่งถูกไฟไหม้ชนหมด
ไปทั้งตัว ยังเหลืออยู่ที่หัวหน้อยหนึ่งแต่ไม่ถึงตาย เมื่อสุนัขจิ้งจอกหาย
จากแผลไฟไหม้แล้ว เวลาไปดื่มน้ำในกะพ้อน้ำแห่งหนึ่ง เห็นเงาชนเป็น
แหยมอยู่ที่หัวของตน จึงคิดว่า ขงมีค่าได้เกิดมีแก่เราแล้ว แล้วสุนัข
จิ้งจอกตัวนั้นได้เที่ยวไปในป่าพบหนูเข้าฝูงหนึ่ง คิดว่า เราจะหลอกลวง
กินหนูเหล่านี้ แล้วยืนอยู่ในที่ใกล้ฝูงหนู ด้วยท่าทางเหมือนอย่างที่กำลังมา
แล้วในชาดกก่อน

ครั้งนั้น พญาหนุได้พาบริวารไปเที่ยวหาเหยื่อ เมื่อเห็นสุนัขจิ้งจอกตัวนั้นเข้าใจว่าเป็นผลไม้ จึงถามสุนัขจิ้งจอกว่า ท่านชื่ออะไร สุนัขจิ้งจอกตอบว่า เราชื่ออัครกการทวาชะ ท่านมาในสถานที่เพื่อประโยชน์สิ่งใด เรามาเพื่อประสงค์จะรักษาพวกเจ้าที่เป็นเหล่าหนุทั้งสิ้น ท่านจะรักษาพวกข้าพเจ้าโดยวิธีใด เรารู้จักวิธีชนิดหนึ่งชื่อว่าอังกฤตะ แปลว่า วิธีนับหาง คือ นับหนุตัวสุดท้ายในเวลาที่พักพวกเจ้าพากันไปหาอาหารแต่เช้า เราจะนับพวกเจ้าว่ามีอยู่ประมาณเท่าใด ในเวลากลับเราก็จะนับดูอีก เมื่อเราทำอย่างนี้ทั้งเช้าทั้งเย็น ก็เป็นอันได้ชื่อว่ารักษาพวกเจ้า พญาหนุจึงตอบว่า ถ้าอย่างนั้นขอท่านจงรักษาเถิด สุนัขจิ้งจอกรับว่าดีละ ในเวลาที่พวกหนุพากันไปหากินอาหารจึงนับว่า ๑๒ เป็นต้น ในเวลาขากลับก็เหมือนกัน แล้วจับหนุตัวสุดท้ายกินเสีย ข้อความในตอนนั้นเหมือนกับชาดกก่อน แปลกแต่เรื่องต่อไป คือ เมื่อพญาหนุหันหน้ากลับไปพูดกับสุนัขจิ้งจอกนั้น ได้พูดว่า เฮ้ย อ้ายอัครกการทวาชะ แหยมบนกระบานของเจ้านี้ หาได้มีย่อยโดยชอบธรรมไหม มีอยู่สำหรับเป็นอุบายให้เจ้าเลี้ยงท้องเท่านั้น แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

นาย สิวา ปุลลเหตุ

มาลเหตุ อัย สิวา

นงกุฏชคณนี้ ยาคี

อลนเต โหตุ อคคิกา

แปลว่า แหยมมิได้มีย่อยด้วยบุญ มีอยู่เพื่อหากินต่างหาก ผูกหนุไม่ได้บริบูรณ์อยู่ด้วยวิธีนับหางอังกฤตะเลย นี่แน่ะอัครกการทวาชะ ทำที่เจ้าทำมานี้เป็นอันเพียงพอแล้ว ครั้นกล่าวดังนั้นแล้วก็กระโดดขึ้นกัดคอสุนัขจิ้งจอกนั้นให้ถึงแก่ความตาย แล้วพาบริวารกินเนื้อสุนัขจิ้งจอกนั้นเป็นอาหาร

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ไปรคประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกตัวนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุ หลอกหลวงรูปนี้ ส่วนพญาหนุได้มาเกิดเป็นเร่าผู้บรมครูในครั้งนั้น จบอัครกการทวาชชาดกแต่เท่านั้น

ในชาดกนี้เป็นเรื่องที่เคยมีผู้ทำกันในทางลือกหลวง และเป็นเครื่อง
แสดงโทษแห่งการลือกหลวงว่า ตัวลือกหลวงผู้หนึ่งถึงความพินาศฉิบหาย
อย่างไร คนต้องได้รับความพินาศฉิบหายอย่างนั้น โดยเหตุนี้ ขอร่าน
ทั้งหลายผู้สดับจงรับฟังเรื่องไว้เป็นคติสอนใจตนเอง และบุตรหลานสืบ
ต่อไป อย่าให้ผู้ใดหนึ่งประพฤตินเป็นคนลือกหลวงผู้หนึ่ง ให้เขา
เสียทรัพย์สิ้นและชีวิตอันทรย์ เพราะถ้าผู้ใดทำ ผู้นั้นจักถึงความพินาศ
เหมือนสุนัขจิ้งจอกที่แสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่าโกสิยชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดา ทรง
หยิบยกขึ้นแสดงในเวลาพระองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร เพราะ
ทรงปรารภสตรีในกรุงสาวัตถีคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความต่อไปว่า มีนางพราหมณ์คนหนึ่งเป็นภรรยาแห่งพราหมณ์
ผู้เป็นอุบาสกนับถือพระพุทธศาสนาคนหนึ่ง สตรีคนนั้นเป็นคนไม่มีศีล ได้
ประพฤติดุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เวลากลางวันได้ประพฤตินอกใจผัว เวลา
กลางวันแกล้งทำมารยาเป็นใจไม่ทำสิ่งใด ได้แต่นอนอย่างเดียว พราหมณ์
ผู้เป็นสามีซักถามอาการเจ็บไข้ว่าเป็นอย่างไร เขาบอกว่า เป็นลมขอกเสีย
จึงถามต่อไปว่า ทำอย่างไรจึงจักหาย เขาตอบว่า ต้องกินข้าวกินน้ำผางและน้ำ
มันอย่างคิ พราหมณ์ก็จัดให้ดังประสงค์ พราหมณ์ได้จัดการพยาบาลเหมือน
อย่างว่าเป็นทาสของภรรยา ส่วนภรรยาเมื่อเวลาพราหมณ์อยู่บ้านก็ทำเป็น
นอนเจ็บ เวลาพราหมณ์ไม่อยู่ก็ออกจากบ้านไปคบชู้ เป็นอย่างนั้นเสมอมา
พราหมณ์จึงคิดว่า ลมขอกเสียร่างกายภรรยาของเรายังไม่ปรากฏว่าจะ
หายเมื่อไร ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พราหมณ์นั้นจึงถือเครื่องสักการบูชาออกไป
เฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ๆ ตรัสถามว่า คุณก่อนพราหมณ์ เป็นอย่างไรจึง
หายไปนาน พราหมณ์ได้กราบทูลอาการให้ทรงทราบตามที่เป็นมาแล้ว จึง
ตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ โรคของสตรีซึ่งนอนกินอยู่ไม่รู้จักหายเช่นนั้น เธอ
ก็ได้พยาบาลอย่างนั้นในปางก่อนแล้ว นักปราชญ์ทั้งหลายได้บอกยาให้
แล้ว แต่มาในชาดกนี้เธอกลับเสีย แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเป็นมหากษัตริย์อยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตรของพรหมณ์คนหนึ่ง ได้ไปเรียนศิลปศาสตร์สำเร็จมาจากเมืองตักกสิลา ราชธานี ได้เป็นทศปาโมกข์อาจารย์อยู่ในกรุงพาราณสี มีชื่อนักศึกษามาก และพรหมณกุมารร้อยเอ็ดพระนคร มาศึกษาอยู่ในสำนักทศปาโมกข์อาจารย์นั้น ต่อมาพรหมณ์ชาวบ้านนอกคนหนึ่งมาเรียน สำเร็จเวททั้ง ๓ และวิชา ๑๘ ประการแล้ว ลาอาจารย์ไปมีภรรยาอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น ได้ไปหาอาจารย์วันละ ๒-๓ ครั้งเสมอ ครั้นต่อมาเกิดการพยาบาลภรรยาเหมือนกับเรื่องที่เคยมาแล้วข้างต้น เมื่อไปหาอาจารย์ บอกเหตุการณ์ที่ตนพยาบาลภรรยาให้อาจารย์ทราบ อาจารย์จึงคิดว่า ศิษย์ของเราถูกผู้หญิงหลอกหลวงเสียแล้ว เราควรจะบอกยาแก้โรคมารยาหญิงให้ศิษย์ของเราในบัดนี้ เมื่อคิดอย่างนั้นแล้วจึงบอกว่า ตั้งแต่วันนี้ต่อไป อย่าหาเนยใส น้ำมันให้แก่ภรรยาของเจ้า เจ้าจงเอาใบไม้และผลสมอทั้ง ๓ มาตำแช่น้ำมตรโคไว้ในหม้อทองเหลืองจนให้สนิมทองเหลืองออกแล้ว จงถือเอาเชือกหรือพรวน หรือเถาวัลย์ แล้วไปบอกภรรยาของเจ้าว่า ยานเป็นยาสำหรับโรคของเจ้า จงลุกขึ้นดื่มยาน ถ้ามันจะหนักจงลุกขึ้นทำงาน ให้สมกับคำอาหารของเรา ถ้าเขาไม่กระทำตาม จงหวดด้วยเชือกหรือเถาวัลย์สัก ๒-๓ ที แล้วจึงผมมากองไว้ เขาก็จักลุกขึ้นทำงานทันที

เมื่อพรหมณ์ผู้เป็นศิษย์ ได้ฟังอาจารย์แนะนำอย่างนั้นแล้ว จึงไปปรุงยาตามที่อาจารย์บอก แล้วไปบังคับภรรยาให้ดื่ม ภรรยาถามว่า ยานใครบอกให้แก่ท่าน ตอบว่า อาจารย์บอก ภรรยาจึงบอกว่า จงเอาไปทิ้งเสีย เราไม่ดื่มเป็นอันขาด พรหมณ์จึงบังคับว่า เจ้าจงดื่มยาที่เหมาะสมแก่โรคของเจ้า ถ้าไม่ดื่มก็จงลุกขึ้นทำงานให้สมกับคำอาหารของเราแล้วกล่าวต่อไปว่า

ยถา วาจา จ ภุชสสุ

ยถาภุคฺตญฺจ พยารห

อภยเนเต เน สเมติ

วาจา ภุคฺตญฺจ โกลิยา

แปลว่า นี่แนะนำเจ้าผู้โกลิโยโคตร เจ้าจงกินยาให้สมกับอาการที่เจ้าอ้างว่าป่วย ถ้าไม่กินยา ก็จงไปทำงานให้พอกับคำอาหารที่เจ้าบริโภคนั้น เพราะวาจาของเจ้าที่บอกว่าป่วย กับการที่เจ้าบริโภคน้ำอาหารนั้นย่อมไม่สมกัน ดังนั้น

เมื่อนางพราหมณ์ได้ฟังจึงคิดว่า สามของเรากำลังได้รับคำแนะนำมาจากอาจารย์ ก่อนไปเราไม่สามารถจะลงเขาได้อีก ครั้นคิดแล้วจึงลงขันทำ การงานแล้วนึกต่อไปว่า อาจารย์คงคิดว่า เราเป็นคนทสิล ไม่ซื่อสัตย์ คอสาม ก่อนไปเราจะประพฤติอย่างนั้นอีกไม่ได้ แล้วนางพราหมณ์นั้น ก็เลิกประพฤติมิจอาจารย์เสีย

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง ประชุมชาดกว่า ผัวเมียคู่นั้นได้มาเกิดเป็นผัวเมียคู่อีก ส่วนทิสปาโมกข- อาจารย์ในครั้งนั้น ได้อุปติมาเป็นเรวตภาคตนแล จบโกสิยชาดกที่ ๑๐ และ กุสมาฬีวรรคที่ ๑ แต่ท่าน

ในชาดกนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นซึ่งอบายวิธของสตรีทุจริตซึ่งคิดนอก ใจสามี ธรรมศาสตร์เช่นนี้ย่อมมีเล่ห์เหลี่ยมหลายประการ บากที่บุรุษจะ หยั่งถึง แม้ไม่วันใดก็วันหนึ่งความทุจริตของเขาก็จะปรากฏขึ้นโดยทางใด ทางหนึ่งจนได้ ขอเตือนเหล่าอุบาสกผู้เป็นเพศชายไว้ว่า ถ้าเห็นภรรยา มี กิริยาผิดปกติขึ้นเวลาใด ให้รีบค้นหาเหตุผลในเวลานั้น โดยไม่มโนใจ หรือจะถือว่า บรพกรรมเป็นของมีประจำโลก ผู้ใดทำผิดนั้นก็ได้รับ จะถือ อย่างนั้นก็ ได้ จะถือว่าใครทำดีก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่วอย่างนั้นก็ ได้ เมื่อ ถือได้อย่างนี้ เป็นการถืออย่างเอก เพราะจะไม่ทำให้ใจขุ่นหมองเป็นทุกข์ หรือถือว่า เรากับภรรยาไม่ใช่คน ๆ เดียวกัน เวลาไปนรกหรือสวรรค์ก็ ไม่ใช่จะผูกคอตัดกันไป เมื่อใครทำบาปก็ไปนรก เมื่อใครทำบุญก็ไปสวรรค์ จะถืออย่างนั้นก็ ได้ อีกอย่างหนึ่ง นับแต่แต่งงานแล้วไปให้เสกคาถาปราบมาร ไว้เสมอ ๆ ยังเป็นการดี คาถาปราบมารนั้นมีอยู่บทหนึ่งว่า ท่านทำดีข้าพเจ้า เลี้ยง ท่านไม่ดีข้าพเจ้าไล่หิวไป ดังนี้ ถ้าเสกคาถาบทนั้นอยู่เสมอ จะเป็นสิ่ง บังคับให้ภรรยามีความรักใคร่เกรงกลัว ไม่กล้าประพฤติความชั่วช้าได้ ทั้ง ใจของตัวก็จักแข็งไม่หลงมัวไปตามอุบายมารยาของภรรยาที่ชั่วช้า แต่ ในเวลาเสกให้เสกด้วยใจ อย่าเสกด้วยปาก ถ้าผู้ใดไม่เสกคาถานี้ ผู้นั้นจัก ได้รับโทษหลายประการ เป็นต้นว่า จักโทมนัสจัดแค้นในเวลาภรรยาประ- พฤติอนาจาร ถ้าผู้ใดคิดอยู่เสมอว่า เราจักรักภรรยาของเรา จักเลี้ยงดูภรรยา

ขอเราให้มีความสุขตลอดชีวิต ดังนี้ ในไม่ช้าภรรยาจะต้องขึ้นคาน เพราะผีนกอย่างนี้ ข้อมมีใจอ่อนต่อภรรยา เมื่อภรรยาเฝ้าทันขึ้นเวลาใด เขาจะมีใจกำเริบเล่นตัวขึ้นในเวลานั้น ด้วยเหตุว่า นิสัยของสตรีโคยมมาก คล้ายกับนิสัยของเด็ก ธรรมดาเด็กเมื่อผู้ใดเล่นด้วย ไม่ช้าผู้นั้นต้องถูก เด็กจับหัวเล่นตามสบาย ขอลูกผู้ชายทั้งหลายทั้งแก่ หนุ่ม และปานกลาง จงพยายามเสกคาถา หรือหัดนึกไว้ตามที่มาแล้วนนั้นให้จงได้ จึงจะไม่ เสี่ยงเหมือนกับเรื่องพราหมณ์ซึ่งแสดงมาแล้วนั้น

เอวี่ กัม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๗

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอัมปทานวรรคที่ ๑๔

อสมปทานเนตริตรสสุ พาลสสุ มิตฺตานิ กลิ ภวนฺติ

คสฺมา หราม กุสมทฺธมมานํ มา เม มิตฺติ ภิชฺชิตฺถ สสฺสตาขณฺติ

อิทํ สตุถา เวพฺพเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กถาสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย ใน คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๒๗ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ จนถึงที่ ๕ อันมีในอัมปทานวรรคที่ ๑๔ แห่งคัมภีร์เอกนิบาต สืบต่อไป เพื่อให้เกิดสติปัญญาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่กาลเวลา

ดำเนินความในชาดกที่ ๑ ซึ่งมีนามว่าอัมปทานชาดก ฯ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสตราจารย์ ได้โปรดประทานในพระเวฬุวนาราม กรุงราชคฤห์ เพราะทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ในวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันในธรรมสภาว่า พระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้จักคุณแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ได้ทรงสดับคำสนทนาแห่งภิกษุทั้งหลาย

ด้วยเทพโศตธาตุ จึงเสด็จลลาศไปประทับ ณ ชรรณสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตจะเป็นคนอกตัญญูต่อเราตถาคต แต่ในบัดนี้ เทวทัตก็หาไม่ ถึงในกาลก่อนมาก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำ มาซึ่งอศิตเสนาว่า

ในอศิตสมัยครั้งพระเจ้ามคธพระองค์หนึ่ง ได้เสวยราชย์ไอสริย- สมบัติอยู่ในกรุงราชคฤห์มหานคร ครั้นนั้น มหาเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ เศรษฐีนั้นชื่อว่าสังขเศรษฐี ส่วนในกรุงพาราณสีมีเศรษฐีคนหนึ่ง มีทรัพย์ ๘๐ โกฏิเหมือนกัน มีนามว่าบิลยเศรษฐี เศรษฐีทั้งสองคนนั้น เป็นสหายกัน ครั้นอยู่นานมาบิลยเศรษฐีได้ยากจนขัดสนลงโดยลำดับ ด้วย มหาภัยอันหนึ่งซึ่งเหลือวิสัยจะป้องกันแก้ไข เมื่อบิลยเศรษฐียากจนลง จึงพาภรรยาออกจากกรุงพาราณสีไปสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อจะไปพึ่งพาอาศัย สังขเศรษฐีเป็นสหาย พอสังขเศรษฐีได้แลเห็นก็มีความยินดีเป็นอันมาก ได้ต้อนรับด้วยความเต็มใจ เมื่อบิลยเศรษฐีพักอยู่ ๒-๓ ราตรีแล้ว จึงถามว่า สหายมาเพื่อประโยชน์สิ่งใด บิลยเศรษฐีบอกว่า มาเพื่อหวังจะ ให้สหายช่วยเหลือ เพราะภัยใหญ่ได้เกิดขึ้นแก่เรา ทรัพย์สมบัติของเรา หมกสิ้นไปแล้ว สังขเศรษฐีก็รับว่าจาวา ดีแล้วสหาย ขอสหายอย่าเป็น บุคคลที่ไม่เชื่อ เราจะช่วยสหายอย่างเต็มที่ ว่าดังนี้แล้ว จึงไปเปิดคลังแบ่ง ทรัพย์ ๔๐ โกฏิ ให้แก่บิลยเศรษฐี และแบ่งทรัพย์ที่มีวิญญาณกับหา วิญญาณมิได้ ให้ไปอีกครั้งหนึ่ง บิลยเศรษฐีรับทรัพย์สมบัติเหล่านั้นด้วยความยินดี แล้วลากลับไปสู่กรุงพาราณสี

ครั้นต่อมาภายหลังมหาภัยได้เกิดขึ้นแก่สังขเศรษฐีบ้าง จนสังขเศรษฐี ได้ยากจนขัดสนลง สังขเศรษฐีจึงคิดว่า เราได้ทำคุณแก่สหายของเราไว้ เป็นอันมาก หากเราไปหาเขา เขาคงไม่ทิ้งเรา ครั้นคิดแล้วจึงพาภรรยาไป บังกรุงพาราณสี ครั้นถึงจึงบอกภรรยาว่า ให้เจ้าพักอยู่ที่นี่ พี่จะส่งยานมา พาไปพร้อมกับบริวารอันใหญ่ต่อภายหลังเถิด แล้วได้ให้ภรรยา และบริวาร ส่วนตนเองบวชเข้าไปสู่พระนคร ครั้นไปถึงบ้าน บิณฑุสสหาย จึงให้คนไปบอกบิลยเศรษฐี ๆ ได้ให้คนมาเชิญเข้า

ไปภายในบ้าน แต่พอแลเห็นสังขเศรษฐีเข้าก็ไม่ลงไปรับ และไม่ต้อนรับ
ประการใด ถามคำเดียวว่า สหายมาเพื่อประโยชน์สิ่งใด สังขเศรษฐีตอบว่า
มาเพื่อเยี่ยมสหาย บิณฑุเศรษฐีจึงถามว่า บัณฑิตสหายพักอยู่ที่ไหน ตอบว่า ที่
พักของเรายังไม่มี เราให้ภรรยาพักอยู่ศาลานอนพระนครเรามาแต่ผู้เดียว
บิณฑุเศรษฐีจึงบอกว่า ในบ้านเราไม่มีที่จะให้พัก เธอจงรับเสบียงอาหารไป
หุงต้มบริโภค แล้วไปตามความต้องการเถิด อย่ากลับมาหาเราอีกเลย ว่า
แล้วก็สั่งให้ทาสคนหนึ่งดวงขาวลิบ ๔ ทะนาน ห่อขายผ้าให้แก่สังขเศรษฐี

ในวันนั้น บิณฑุเศรษฐีได้ใช้ให้ทาสกรรมกรมัดข้าวสาลีอันมีสีแดงขึ้น
บรรทุกฉางไว้ต่ง ๑๐๐ เกวียน แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังให้ข้าวลิบแก่สหายเพียง
๔ ทะนานเท่านั้น

ฝ่ายทาสผู้นั้นดวงขาว ๔ ทะนานแล้ว เดินไปหาสังขเศรษฐี ๆ จึงคิดว่า
บิณฑุเศรษฐีตัดไม้ตรีต่อเราเสียเช่นนั้น เพราะเห็นว่าทรัพย์สมบัติของเรา
สิ้นไปเสียหมด ถ้าเราจะไม่รับของ ๆ เขาไว้ ก็ได้ชื่อว่าเราทำลายไม้ตรีตอบ
ถ้าเรารับของ ๆ เขาไว้ ไม้ตรีของเราก็จะดำรงอยู่ ครั้นคิดดังนี้แล้วรีบ
ข้ามนั้นไว้ แล้วจึงรับลงจากปราสาทออกไปหาภรรยา ที่ศาลานอกพระนคร
ภรรยาถามว่า ท่านได้สิ่งใดมาบ้าง จึงบอกว่าได้ข้าวลิบมา ๔ ทะนาน แล้วเล่า
เหตุการณ์ให้ภรรยาฟังว่า บัณฑิตบิณฑุเศรษฐีทวงเราเสียแล้ว ภรรยาจึงกล่าวว่า
ท่านรับข้าวลิบ ๔ ทะนานนี้มาทำไม จะสมควรแก่ทรัพย์ ๔๐ โกฏิของเรา
แล้วหรือ ว่าแล้วก็ร้องไห้ด้วยความเสียใจยิ่งใหญ่ว่า สังขเศรษฐีจึงปลอม
ภรรยาว่า อย่าร้องไห้ไปเลย ที่เรารับข้าวลิบ ๔ ทะนานนี้ เพื่อรักษามิตรธรรม
ของเราไว้ ไม่ให้เสียธรรมเนียมของมิตรที่ดี ว่าดังนี้แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า
อัมปิทานเมตริตรัสส เป็นอาทิ ซึ่งเป็นวาระพระบาลีทักขณไว้ในเบื้อง
ต้นแล้วนั้น แปลว่า ไม้ตรีของคนพาลผู้มึนคานลามก ย่อมเป็นกลแตก
ร้างแห่งกันและกัน เพราะไม่รับสิ่งของเล็กน้อยไว้ โดยเหตุนี้ เราจึงได้รับ
ข้าวลิบ ๔ ทะนานไว้ ด้วยคิดว่า ไม้ตรีของเราอย่าเสียไป จงยังยืนอยู่
ตลอดกาลนาน ดังนี้

ครั้นสังขเศรษฐีกล่าวอย่างนั้นแล้ว ภรรยากร้องไห้อีก ในขณะนั้น ทาสกรรมกรทั้งสังขเศรษฐีให้แก่บิณฑิเศรษฐี ได้มาที่ประตูศาลานั้นเป็นหลายคน พอได้ยินเสียงภรรยาเศรษฐีร้องไห้ จึงพากันเข้าไปในศาลา หมอบลงประพรมการแล้วไต่ถามว่า นายทั้งสองมาที่นี่เพื่อประสงค์สิ่งใด สังขเศรษฐีก็เล่าความให้ฟังทุกประการ ฝ่ายทาสกรรมกรเหล่านั้นจึงกล่าวว่า ขออย่าวิตกเลย แล้วได้พาเศรษฐีทั้ง ๒ สามัภรรยาไปสู่น้ำของตน ให้อาบน้ำชำระกายด้วยน้ำหอมเป็นอันดีแล้ว ให้บริโภคโภชนาหาร เมื่อเสร็จจากการบริโภคแล้ว จึงเรียกพวกเพื่อนซึ่งเป็นทาสกรรมกรด้วยกันมา แล้วบอกว่า เจ้านายของเราทั้งหลายมาแล้ว

เมื่อสังขเศรษฐีพักอยู่ที่นั่นได้ ๒-๓ วัน ทาสกรรมกรทั้งหลายจึงพากันไปร้องทุกข์ที่หน้าพระราชวัง พระเจ้าพาราณสีมีรับสั่งให้หาตัวเข้าไปถามว่า เหตุผลเป็นประการใด ท่านทั้งหลายจึงพร้อมกันมาร้องทุกข์อย่างนี้ ทาสกรรมกรเหล่านั้นจึงกราบทูลเหตุทั้งปวง แก่พระเจ้าพาราณสี ๆ จึงมีรับสั่งให้หาเศรษฐีทั้งสองเข้าเฝ้า ครั้นถามสังขเศรษฐีว่า ท่านได้ให้ทรัพย์ ๔๐ โกฎิให้แก่บิณฑิเศรษฐีจริงหรือ กราบทูลว่าจริง มิใช่แต่ทรัพย์ ๔๐ โกฎิเท่านั้น ยังทรัพย์นอกเป็นอันมาก จึงครั้นถามบิณฑิเศรษฐีว่า ถ้อยคำทั้งนี้จริงหรือ หามิได้ บิณฑิเศรษฐีกราบทูลว่าจริงทุกประการ พระเจ้าพาราณสีทรงชกถามว่า ท่านได้ตอบแทนสังขเศรษฐีอย่างไรบ้าง บิณฑิเศรษฐีหาได้ทูลตอบประการใดไม่ พระเจ้าพาราณสีจึงตรัสว่า ท่านได้ให้ข้าวลُب ๔ ทะนาน แก่สังขเศรษฐีมิใช่หรือ บิณฑิเศรษฐีได้ฟังพระราชโองการดังนั้น ก็ไม่รู้ที่จะกราบทูลประการใด

พระเจ้าพาราณสีตรัสปรึกษากับหม้ออำมาตย์ราชมนตรีทั้งหลายว่า ควรจะทำประการใด ครั้นเพียงเท่านั้นแล้วทาสกรรมกรบิณฑิเศรษฐี ด้วยถ้อยคำอันหยาบคายต่าง ๆ แล้วโปรดให้รับทรัพย์สมบัติทั้งปวงของบิณฑิเศรษฐีมาให้แก่สังขเศรษฐีทั้งสน สังขเศรษฐีจึงทูลว่า ข้าพระบาทไม่ต้องการทรัพย์ของผู้นั้น ขอพระราชทานแต่ทรัพย์ที่เป็นส่วนของข้าพระบาท ซึ่งให้เอามาเท่านั้นเถิด พระเจ้าพาราณสีก็ทรงจัดการให้ตามความประสงค์ เมื่อสังข-

เศรษฐีได้ทรัพย์สมบัติทั้งปวงแล้ว ก็พาเหล่าทาสกรรมกรกลับไปสู่เมือง
ราชคฤห์ ตั้งหน้าประกอบกิจการงานและทำการกุศล มีให้ทานเป็นต้น อยู่จน
ตลอดอายุไข

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำมาซึ่งเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า บิณฑุเศรษฐีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตใน
บัดนี้ ส่วนสังขเศรษฐีนั้น ได้มาเกิดเป็นเรวตภาคตนแล จบอัมปทาน-
ชาดกแต่เพียงเท่านี้

ในชาดกนี้ เป็นเครื่องชี้โทษแห่งความอกตัญญู และชดเชยแห่งความ
เมตตากรุณาให้ปรากฏเด่นชัด แก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายว่า ธรรมดา
ความอกตัญญู เมื่อมีอยู่ในใจของผู้นั้น ย่อมทำให้ผู้นั้นถึงซึ่งความวิบัติ
ต่าง ๆ เป็นต้นว่า ถูกตีเคียนและทรัพย์สมบัติย่อยยับหมดไป ส่วนความ
เมตตากรุณา เมื่อมีอยู่ในบุคคลใด ย่อมทำให้บุคคลนั้นเจริญขึ้นด้วยทรัพย์
ยศ สุข สรรเสริญ จนเกินคาดที่จะเห็น แม้ว่าจะตกระกำลำบากยากเข็ญ
ประการใดแล้ว ก็กลับตั้งตัวขึ้นได้อีก เหมือนอย่างเรื่องสังขเศรษฐีที่แสดง
มาแล้วนี้เป็นนัยที่สนับสนุน ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่า บัญจภิกขุชาดก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระบรม
ศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภการเล้าโลมแห่งชิตามาร
ทั้ง ๓ ในยามที่พระองค์ประทับอยู่ได้ร่มไม้ของपालนิโครธให้เป็นต้นเหตุ แล้ว
จึงทรงแสดงชาดกนี้ให้เป็นผล

ดำเนินความว่า ในเมื่อสมเด็จพระทศพลตฺรัสพระสุตตันตเทศนา
จำเดิมแต่ต้นจนปริโยสาน มีเนื้อความในพระบรมหารว่า ชิตามารทั้ง ๓ คือ
นางตันทา นางราคา นางอรดี ผู้มีรัศมีช่วงโชติฉัพพาล หมอบคลานเข้าไป
ประโลมสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ก็ทรงเกลียดกันเสีย ประหนึ่งว่า
พายุอันพัดปยุ่นให้ปลิวไปในที่อื่นฉะนั้น

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันในธรรมสภาว่า สมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมครูแห่งเราทั้งหลาย เมื่อชิตามาร

นิมิตรูปที่พบบ่อยกว่าร้อยละ ๖๐ เข้าไปประโลมพระองค์ เพื่อให้
หลงเสน่ห์กามกิเลส พระองค์มิได้ลืมพระเนตรขึ้นแลดู เป็นที่น่าอัศจรรย์
ยิ่งนัก ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระมหารามบรมศาสดา เสด็จไปประทับที่ธรรมสภาแล้ว
จึงตรัสว่า คุณกณิกะทั้งหลาย เมื่อเราตถาคตกำจัดกิเลสให้หมดไปแล้ว
เช่นนั้น ไม่แลดูตามารเหล่านั้น ไม่เป็นการอัศจรรย์ ส่วนในปางก่อน
เมื่อเรายังละกิเลสไม่ได้ แต่ไม่หลงในรูปที่พบบ่อยที่นางยักษิณีได้นิมิตนั้น
เป็นการอัศจรรย์ ครั้นตรัสดังนี้แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไป

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
พระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสีมี ๑ พระองค์ด้วยกัน แต่เรื่องพระราช-
โอรสทั้ง ๑ พระองค์ ได้มีพิสดารอยู่ในตักกสิลาชาดก ซึ่งยกขึ้นแสดงแล้ว
ข้างต้น ส่วนในชาดกนั้นเนื้อความว่า ในครั้งนั้นมหาชนชาวเมืองตักกสิลา
ได้เข้าไปหาพระราชกุมาร ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์สุดท้าย ของพระเจ้า
พาราณสีที่ศาลานอกพระนคร กราบหลอ้อนวอนให้ทรงครองสิริราชสมบัติ
ในเมืองตักกสิลา อภิเษกพระราชกุมารให้ผ่านสมบัติแล้ว จึงพร้อมกันตัก
แต่งพระนครอันเชิญเข้าไปยังพระนคร เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นไปประทับบน
บรรณิณบัลลังก์ภายใต้เศวตฉัตร ซึ่งตั้งอยู่ในมหาปราสาทแล้ว เหล่าอำมาตย์
ราชปุโรหิต พราหมณ์ คฤหบดี และขัตติยราชกุมารทั้งหลาย ได้
หมอบเฝ้าอยู่เป็นหลั่น ๆ กัน ทั้งเหล่าขัตติยนารีหมั้นหมักพันนาง ก็บรรเลง
เครื่องดนตรีกลองไปทั่วห้องพระโรง ครั้นนั้น พระมหากษัตริย์ทรงทอด
พระเนตรสิริราชสมบัติของพระองค์แล้ว จึงทรงจินตนาการว่า ถ้าเราหลง
ไหลอยู่ในรูปที่พบบ่อยที่เหล่านั้นยักษิณีนิมิตไว้ เราก็จักถึงซึ่งความสนับ
เสียบ การที่เราไม่แลดูรูปที่พบบ่อยของเหล่านั้นยักษิณี แล้วได้ราชสมบัติครั้งนี้
ก็เพราะเราตั้งอยู่ในโอวาทของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นทรงพระดำริ
ดังนี้แล้ว จึงทรงเปล่งวาจาขึ้นว่า

กุสลุปะเทเส ชิตฺติยา ทพฺพาย จ อวตฺตติตฺตตา ภยภิริตฺตาย จ
น รกฺขสํ วสฺมาคฺมิห ส โสตฺติภาโว มหฺตา ภเยน เม

แปลว่า เราไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งนางยักษิณี เพราะมีสติมั่นคง ดำรงอยู่ในคำสอนของพระปัจเจกพุทธเจ้าฉลาด และเพราะเป็นคนฉลาด ต่อภัยอันตราย ความสวัสดิจึงมีแก่เราในวันนี้ ดังนี้

ครั้นบรมขัตติยชาติ เพล่งพระวาจาดังนี้แล้วก็ทรงนั่งอยู่ ต่อมา พระองค์ก็ได้ทรงดำรงราชสมบัติตามคลองธรรม และทรงตั้งอยู่ในทศพิธ-
ราชธรรม ทรงบำรุงไพร่ฟ้าประชาชนให้ร่มเย็นเป็นสุข ทว่าสากลราชอาณาเขต จนตลอดพระชนมายุของพระองค์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องนอบลงแล้ว จึงทรง ประชุมชาดกว่า พระราชาผู้ผ่านพิภพตักกสิลราชธานีในครั้งนั้น คือ เรตถาคคินแล จบบัญญัติภิกษุชาดก ๒ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นให้เห็นชัดว่า ธรรมดาผู้มีบุญญาทั้งหลาย ย่อมกลัวในทศ-
ควรกลัว กลัวในทศควรกลัว ส่วนคนที่หาบุญญามีได้ ย่อมตรงกันข้าม คือ
ที่ควรกลัวกลับกลัว ที่ควรกลัวกลับกล้า เหมือนอย่างไส้เดือน และนกกระเรียน
นกกระทายตัวดี กับพวกพราหมณ์ ทั้ง ๔ ชนิดนี้ ย่อมกลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว
คือ ไส้เดือนเป็นสัตว์กินดินเป็นอาหาร แต่ไส้เดือนไม่กินดินมาก เพราะกลัว
ดินจะหมดไป นกกระเรียนไม่เหยียบดินเต็มทั้ง ๒ เท้า เหยียบเต็มแต่ข้างเดียว
เพราะกลัวแผ่นดินจะไหว นกกระทายตัวดี ย่อมนอนหงายขาค้นขึ้นฟ้า เพราะ
กลัวฟ้าจะล้มทับ ส่วนพวกพราหมณ์ย่อมถือว่า ถ้าไม่มีบุตรภรรยา ก็จะ
หมดตระกูลพราหมณ์ สิ่งทั้ง ๔ เหล่าดังที่เล่ามานี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งโง่เขลา ขอ
พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า คนโง่เท่าไรย่อมกลัวต่อความผิด
เท่านั้น ส่วนคนฉลาดย่อมฉลาดต่อความผิด กลัวความผิดเหมือนกับกลัว
อสรพิษ แต่กล้าในทางดี ถึงกับยอมเสียชีวิตอันทรีย แล้วยอมได้รับผลดี
ดังเรื่องพระราชาผู้กลัวต่อนางยักษิณี ซึ่งนิรมิตเพศเป็นนางเทพธิดา แล้ว
ไปได้ราชาภิเษกเป็นเอกบรมกษัตริย์ดังที่แสดงมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่า ฆตาสนชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์
ได้ทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตวันวิหาร เพราะทรงปรารภภิกษุรูปใด รูปหนึ่ง
ให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อภิกษุรูปนั้นได้ไปเรียนกรรมฐานจากสำนัก
สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์แล้ว ไปจำพรรษาอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ปลาย
เขตแดนประเทศ ในเดือนแรก เวลาภิกษุรูปนั้นเข้าไปนิมิตบาตในบ้าน ไปได้
ไหม้ศาลานั้นเสีย พระผู้เป็นเจ้าหาที่อยู่ไม่ได้จึงไปบอกแก่พวกอุปัฏฐาก ๆ ก็
ผลัดเปลี่ยนไปว่า วันนั้นก่อน วันนั้นก่อน อยู่อย่างนั้นจนตลอดไตรมาส ๓ เดือน
ภิกษุนั้นได้รับความลำบากด้วยตรากตรำแดดฝนอยู่เป็นนิจ จึงไม่สามารถที่จะ
ได้สำเร็จกิจแห่งสมณะได้ เมื่อออกพรรษาแล้ว จึงกลับไปเฝ้าสมเด็จพระบรม-
ศาสดา กราบทูลเหตุการณ์ที่เป็นมาแล้วให้ทรงทราบ จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ
ถึงสัจจวิธานในปางก่อน ก็ยังรู้จักหาที่อยู่อันเป็นที่สบายแก่ตน เหตุไรเธอจึง
ไม่รู้จักหาที่สบายและไม่สบาย ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไป

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตครองสมบัติอยู่ในนครพาราณสี มี
พญานกตัวหนึ่ง พายวiharไปอาศัยอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง ใกล้สระแห่งหนึ่ง
ในป่าหิมพานต์ ต้นไม้นั้นนามกิ่งก้านสาขapakคลุมสระ นกทั้งหลายซึ่ง
จับอยู่ตามกิ่งไม้ ได้พากันไปถ่ายอุจจาระมีสีขาวลงในน้ำ ส่วนพญานก
ซึ่งอยู่ในสระนั้น ได้โกรธแก่นกทั้งหลายว่า ทำให้สระของตนระคนไปด้วย
ของโสโครก จึงคิดว่า เราจักทำให้ไฟลุกเป็นเปลวขึ้นจากน้ำไหม้ต้นไม้เสีย
ครั้นคิดแล้ว เมื่อถึงเวลากลางคืน จึงบันดาลให้น้ำเดือดขึ้นเป็นครั้งที่ ๑ ก่อน
แล้วจึงบันดาลให้เป็นควันกรุ่นขึ้นเป็นลำดับที่ ๒ ส่วนในลำดับที่ ๓ ได้บันดาล
ให้เป็นเปลวเพลิงขึ้นทั่วลำตาล

เมื่อพญานกได้แลเห็น จึงบอกนกทั้งหลายว่า บัดนี้ไฟได้กลับเกิด
เป็นไฟขึ้นแล้ว เราทั้งหลายไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้อีกต่อไปแล้ว จึงได้กล่าว
เป็นคาถาขึ้นว่า

เขมิ ขฬิ ตตถ อริ อหิริโต ทกสฺส มชฺเชน ชลเต จตาสโน

น อชฺช วาโส มหิยา มหิริเห ทิสฺสา ภวชฺโช สรณชฺช โน ภยิ

แปลว่า ความเกษมสุขซึ่งมีอยู่ที่หลังน้ำแห่งใด ที่หลังน้ำแห่งนั้นได้
มีข้าศึกเกิดขึ้นแล้ว คือ มีไฟลุกขึ้นมาแล้วในวันนั้น ที่อยู่ของเราทั้งหลายที่
ต้นไม้อันเกิดไฟไหม้ในแผ่นดินนั้น เป็นที่อาศัยไม่ได้อีกแล้ว

เราทั้งหลายจงพร้อมกันไปอยู่ที่นั่นเถิด เพราะในวันนั้นภัยได้เกิดขึ้นในที่อาศัย
ของเราทั้งหลายแล้ว ดังนี้

พญานกกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็พาบริวารบินหนีไปยังสถานที่อื่น รอด
พ้นจากอันตราย ส่วนนกทั้งหลายที่ไม่เชื่อถ้อยคำของพญานก ก็ถึงซึ่ง
ความสิ้นชีวิตไปทั้งสิ้นนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
แสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุรูปนั้นก็สำเร็จพระ-
อรหัตผล สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า เหล่านกที่เชื่อฟังถ้อยคำ
ของพญานกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนพญานกนั้น
คือเรตลาคตในบัดนี้แล จบมตาสนชาตกที่ ๑ แต่เพียงเท่านั้น.

ในชาตกนี้เนื้อความเด่นชัดว่า กนทั้งหลายควรจะทำที่อยู่อันไม่มีภัย
อันตราย คือที่อยู่อันไม่มีหมู่ศัตรูที่จะคอยทำร้าย หรือที่อยู่สบายด้วย
อากาศ น้ำท่า อาหาร ทางคมนาคมการไปมา จึงจักมีความสุข จะคิดสิ่งใด
ก็ได้สำเร็จสิ่งนั้นดังประสงค์ ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๔ มีนามว่า ฌานโสธนชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดา
เมื่อทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการที่
พระธรรมเสนาบคิสารีบุตร แก้ปัญหาที่พระองค์ตรัสถามโดยย่อได้โดย
พิสดารให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงให้แจ่มแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งปวง โดย
เนื้อความดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้าว่า

ในอดีตกาลครั้งจอมภูมิบาลพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสีนั้น มีฤๅษณ์คณาจารย์องค์หนึ่ง เมื่อจะกระทำกาลกิริยาในป่า เหล่า
ฤๅษณ์ผู้เป็นศิษย์ ได้พากันเข้าไปติดตามถึงคุณวิเศษที่มีอยู่ ได้บอกแก่ศิษย์
ทั้งหลายว่า เนวสณฺณึนาสณฺณึ ซึ่งแปลว่า เรามีสัญญา คือการจดจำก็ไม่ใช่
ไม่มีก็ไม่ใช่ ดังนี้ โดยอธิบายว่า เรามีจิตวิญญาณก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่
ฝ่ายศิษย์ทั้งหลาย ไม่เชื่อตามถ้อยคำอาจารย์ ศิษย์ผู้ใหญ่จึงช่วยชี้แจงให้
ฟังอีก แต่เหล่าศิษย์ก็หาเชื่อฟังไม่ เมื่ออาจารย์ทำกาลกิริยาแล้วได้ขึ้นไป
เกิดในอาภัสสรพรหมโลก เมื่อทราบว่ศิษย์ทั้งหลายไม่เชื่อตามถ้อยคำของ

ตนและของศิษย์ผู้ใหญ่ จึงลงมาจากพรหมโลก เลื่อนลอยอยู่บนอากาศ
กล่าวเป็นบาทคาถาว่า

เย สลฺยโน เตปปี ทุคฺคตา
เยปปี อสลฺยโน เตปปี ทุคฺคตา
เอตํ อุภํ ววชฺชย
ตํ สมาปตฺติสฺสํ อนนฺถกมํ

แปลว่า บุคคลเหล่าใดมีสัญญา คือ จิตวิญญาน บุคคลผู้นั้นเรียกว่า
เป็นทศตะเข้ญใจ ฯ บุคคลเหล่าใดไม่มีสัญญา คือ วิญญาน บุคคลเหล่านั้นก็
ชื่อว่า เป็นทศตะเข้ญใจเหมือนกัน ท่านจงละเสียซึ่งความเป็นบุคคลที่มีสัญญา
คือ มีจิตวิญญาน และไม่มีสัญญา คือ จิตวิญญาน จึงจะได้ความสุข อันเกิด
จากฉานสมาบัติ ซึ่งไม่มีกิเลส ดังนี้ ฯ ในคาถานี้หมายความว่า ฉานสมาบัติ
๒ อย่าง คือ ทั้งมีสัญญากับไม่มีสัญญาเป็นอารมณ์ จัดเป็นสมาบัติชั้นต่ำ ส่วน
ฉานสมาบัติที่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ คือว่าผู้ใดได้ฉานสมาบัติ
ชั้นนี้ มีจิตใจก็ไม่ใช่ ไม่มีจิตใจก็ไม่ใช่ จัดเป็นฉานสมาบัติชั้นอุดม สมควร
เรียกว่าไม่มีกิเลส แต่ความจริงก็เลสมีย่อย แต่เป็นเหมือนกันไม่มี

ครั้นพรหมเป็นอาจารย์กล่าวอย่างนั้นแล้ว จึงกลับสู่พิภพวิมานใน
พรหมโลก เหล่าฤษทเป็นศิษย์จึงพร้อมกันเชอฟังตามถ้อยคำของอาจารย์
และศิษย์ผู้ใหญ่มหคความสงสัยที่เคยมีมา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า ศิษย์ผู้ใหญ่ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร
ในบัดนี้ ส่วนฤษทเป็นอาจารย์ คือเรตถาคตทศพลญาณในกาลบัดนี้ จบ
ฉานโสธนะชาดกแต่เพียงเท่านี้

ในชาดกนี้ เป็นเครื่องยกย่องบุคคลผู้มีปัญญา ซึ่งสามารถเข้าใจ
ความหมายคำเทศน์ย่อได้โดยพิสดาร แสดงให้เห็นว่า เหตุผลอันลึกลับย่อม
เป็นหน้าที่ของผู้มีปัญญาจะรู้ได้ ไม่ใช่เป็นวิสัยของคนโง่เขลา เพราะ
ธรรมดาคนโง่เขลา ถึงตาได้เห็น หูได้ยิน ใจได้คิด ก็ไม่อาจรู้เหตุผล
อันวิจิตรลึกซึ้งได้ และโดยมากคนโง่เขลาย่อมไม่รู้จักคิดเสียเลย เมื่อได้

เห็นหรือได้ยินอย่างไร ก็เชื่อถ้อยอย่างนั้น จดจำไว้อย่างนั้น เขาว่าคิดตาม
เขาว่าชั้วก็ชั้วตาม ส่วนผู้มีปัญญา เมื่อได้เห็นได้ยินสิ่งใดแล้ว ย่อมไม่
หลงเชื่อถ้อยผู้อื่นเป็นอันขาด ต้องใช้ความฉลาดของตนเป็นหลักฐาน หยิบ
มาพิจารณาเหตุการณ์ตลอดแล้ว จึงเชื่อถ้อยต่อภายหลัง โดยเหตุนี้ของท่าน
ทั้งหลายผู้ได้สดับฟัง จึงจำเป็นแบบอย่างต่อไป ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๕ มีนามว่าจันทาชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นพระบรมศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาที่พระเชตวนารามมหาวิหาร
เพราะทรงปรารภการที่พระสารีบุตรเถรเจ้ากล่าวแก่ปัญญา ที่พระองค์ทรง
แสดงในเวลาเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ ประทับอยู่ที่ประตูเมืองสังกัสสนคร

ในชาตกนี้เนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อพระเจ้าพรหมทัตสักราชสมบัติ
อยู่ในกรุงพาราณสี ฤๅษีคนหนึ่งได้บอกแก่ศิษย์ทั้งหลายในเวลาใกล้จะตาย
ว่า จันทาสุริยาภา ซึ่งแปลว่า แสงพระจันทร์ แสงพระอาทิตย์ มีอยู่ใน
จิตของตน ดังนี้ แล้วก็ทำกาลกิริยาตายไปเกิดในอภัสสรพรหมโลก ส่วน
ฤๅษีผู้เป็นศิษย์ทั้งหลาย หาได้เชื่อถ้อยตามถ้อยคำของอาจารย์ไม่ ถึงศิษย์
ผู้ใหญ่อะริบยาบให้ฟังก็ไม่เชื่อถ้อย เมื่ออาจารย์ได้ทราบเหตุการณ์ดังนี้ จึง
ลงมาจากพรหมวิมาน ประดิษฐานอยู่บนอากาศ กล่าวเป็นบาทคาถาว่า

จันทา สุริยาภณฺจ โยช ปรณฺฑาเย คารติ

อวิตกเกณ ฌานเน โหติ อหฺกสฺสรูปโค

แปลว่า ผู้ใดตั้งไว้ซึ่งรัศมีพระจันทร์และรัศมีพระอาทิตย์ ด้วยปัญญา
บุคคลนั้นย่อมเกิดในอภัสสรพรหมโลกด้วยฉาน อันไม่มีวิตกเป็นอารมณ์
ดังนี้ ฯ อริบยาบว่า ผู้ตั้งไว้ซึ่งรัศมีพระจันทร์ด้วยปัญญานั้น หมายถึงเจริญ
โอทาตกลีณซึ่งมีแสงขาวเหมือนกับแสงจันทร์ ฯ คำว่า ตั้งไว้ซึ่งรัศมีพระ
อาทิตย์ด้วยปัญญานั้น ได้แก่เจริญบตกลีณ ซึ่งมีสเล้องเป็นอารมณ์ เมื่อ
ผู้ใดสำเร็จฉานด้วยกลีณทั้งสองนั้นแล้ว ต้องได้ขึ้นไปเกิดในอภัสสรพรหม-
โลก ดังนี้ ฤๅษีทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ เมื่อได้ฟังอริบยาบอย่างนั้นแล้ว
จึงหายความเคลือบแคลงสงสัยในถ้อยคำของอาจารย์ อาจารย์ผู้เป็นพรหม
จึงกลับไปสู่พรหมโลกทิพย์สถาน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีต
 อย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ศิษย์ผู้ใหญ่ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็น
 พระสารบุตรในบัดนี้ ส่วนฤๅษณ์เป็นอาจารย์ คือเรตถาคตทศพลญาณนั้นแล
 จบจินตนาชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านี้

ในชาดกที่ ๕ นี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้มีปัญญาได้ฟังคำพูดแม้เล็กน้อย
 ก็เข้าใจความหมายได้ถูกต้อง ไม่ เอธิบายให้กว้างขวาง ส่วนผู้ไม่มีปัญญา
 ต้องได้ฟังอธิบายโดยพิสดารเสียก่อนจึงจะเข้าใจได้ เป็นอันได้ใจความว่า
 คนโง่พูดยาก เพราะจะต้องพูดมากจึงจะเข้าใจ ส่วนคนฉลาดพูดง่าย เพราะ
 ไม่ต้องอธิบายก็รู้ความประสงค์ ชาบซึ่งถึงความจำนงอันแท้จริงของผู้พูดว่า
 มีความประสงค์ใจอย่างใด โดยเหตุนี้ เวไนยสัตว์จึงแบ่งเป็นหลายพวก
 คือ พวกที่ตรัสได้ง่ายก็มี พวกที่ตรัสได้ยากก็มี พวกที่พอจะแนะนำได้ก็มี
 พวกที่เป็นหมั่นเสียทีเดียวก็มี รวมเป็นเวไนยนิกร ๔ จำพวก ดังนี้ การที่
 เราท่านทั้งหลาย อดส่ำหยาบคายศึกษาเล่าเรียน สดับฟังพระธรรมเทศนา
 ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาอยู่นั้น ก็ล้วนแต่มีความมุ่งหมายให้เป็นเวไนย
 นิกร ผู้ตรัสมรรค ผล นิพพาน ในข้างหน้าทั้งนั้น แต่บางคนก็อาจจะตรัส
 ง่าย บางคนก็อาจจะตรัสยาก ตามสติปัญญาของตน ๆ แต่เมื่อผู้ใดฝึกฝน
 ให้เกิดความลึกลับปัญญาด้วยการเรียน และการฟัง การคิด เสมอแล้ว
 ผู้นั้นอาจจะตรัสง่ายในอนาคตกาล เหมือนอย่างพระสารบุตร และพระ
 โมคคัลลานเถระเจ้า เป็นนันทสนุหาหรณ์ หรือเหมือนเรื่องแห่งฤๅษณ์เป็นศิษย์
 ผู้ใหญ่ ดังแสดงมาแล้วนั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒๘

กัมภีรขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในอัมปิทานวรรคที่ ๑๔

ขัม ลหุ ธเน ทูชพพิ
หังสราช คเหตวาน

อติโลโก หิ ปาปโก
สวณนา ปรีหาขสตี

อิห สตุกา เขตวเน วิหรนโต อุลลนันทากิกขุณี อารพภ กเถสตี.

ณ บัณเฑาะฏณิชาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคการณีย
ในกัมภีรขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๒๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๖
จนถึงชาดกที่ ๑๐ อันมีในอัมปิทานวรรคที่ ๑๔ แห่งกัมภีรเอกนิบาต
สืบต่อไป ตามวาระพระบาลี เพื่อให้เกิดปัญญาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
พอสมควรแก่สมัยเวลา

ก็แลในชาดกที่ ๖ มีนามว่า สุวณณหังสชาดก สุวณณหังสชาดก
สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงที่พระเชตะวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภ
นางอุลลนันทากิกขุณีให้เป็นที่ต้นเหตุ

คำเนนความสืบต่อไปว่า มีอุบาสกคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ได้ปวารณา
กิกขุณีสงฆ์ไว้ว่า จะถวายกระเทียมตามต้องการ แล้วจึงส่งคนเฝ้าไว้
กระเทียมไว้ว่า ถ้ากิกขุณีทั้งหลายมาที่ไร่กระเทียมนี้ เจ้าจงจัดกระเทียมถวาย
องค์ละ ๒-๓ ห่อเถิด จำเดิมแต่นั้นมา กิกขุณีทั้งหลายก็ไปที่เรือนอุบาสก
นั้นบ้าง ไปที่ไร่กระเทียมบ้าง ในเวลาที่ต้องการกระเทียม

ครั้นต่อมาวันหนึ่งเป็นวันมรสพ กระเทียมที่อยู่ในบ้านของอุบาสก
นั้นก็ใช้ได้หมดไป นางอุลลนันทากิกขุณีพร้อมด้วยบริวาร ได้พากันไปที่
บ้านอุบาสกคนนั้นเพื่อต้องการกระเทียม อุบาสกนั้นบอกว่า กระเทียมหมด
ขอให้พระแม่เจ้าไปที่ไร่กระเทียมเถิด นางก็พาบริวารไปถือเอากระเทียม
มากเกินประมาณ ภายหลังคนเฝ้าไร่กระเทียมจึงติเตียนว่า กิกขุณีเหล่านั้น

เป็นผู้ไม่รู้จักประมาณ เมื่อทราบถึงสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ พระองค์
จึงทรงติเตียนนางอุลลันนทาภิกษุณี และทรงติเตียนความเป็นผู้มักมากกว่า
ธรรมดาบุคคลผู้โลกไม่รู้จักประมาณ ย่อมเป็นที่เกลียดชังแก่คนทั้งหลาย
โดยที่สลดแต่มารดากับบุตรก็เกลียดชังกันได้ แล้วตรัสว่า นางอุลลันนทา
ภิกษุณี จะได้เป็นผู้มีความโลภมากไม่รู้จักประมาณแต่ในกาลบัดนี้เท่านั้น
ก็หาไม่ ถึงในกาลก่อนก็เหมือนกัน

กล่าวคือ ในอดีตกาล เมื่อจอมภูมิบาลพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่
ในกรุงพาราณสี มีตระกูลพราหมณ์อยู่ตระกูลหนึ่ง ในตระกูลนั้นมีอยู่ ๕ คน
ด้วยกัน คือ ๒ สามภรรยา กับธิดา ๓ คน ธิดา ๓ คนนั้นชื่อนางนันทา
คนหนึ่ง ชื่อนางนันทวคคคนหนึ่ง ชื่อนางสุนันทาคนหนึ่ง ครั้นต่อมา เวลา
ธิดาทั้ง ๓ นั้นไปอยู่ในตระกูลสามีแล้ว พราหมณ์ผู้เป็นบิดาได้ตายไปเกิด
เป็นหงส์ทอง ระลึกชาติเห็นหลังได้ เมื่อเติบโตขึ้นแล้วจึงคิดถึงชาติหนหลัง
ว่าเรามาจากไหน ก็ทราบว่าได้อุบัติมาจากกรุงพาราณสี และนึกถึงภรรยา
กับธิดา จึงเกิดเมตตาจิต คิดจะอนุเคราะห์ภรรยาและธิดาด้วยปากอันเป็น
ทองคำของตน จึงบินไปส่วบ้านเรือนของตน บอกเล่าความเป็นมาในชาติ
ปางหลัง ให้ภรรยาและธิดาฟังถ้วนทุกประการ แล้วให้ชนบึกไว้คนละเส้น
จึงบินกลับไปยังที่อยู่ แต่เวียนไปเวียนมาอยู่อย่างนี้เป็นนิตย์กาล จนนาง
พราหมณ์และธิดาทั้ง ๓ นั้นได้มีงมขึ้นด้วยการขายชนบึกอันเป็นทองคำ

ครั้นต่อมาวันหนึ่ง นางพราหมณ์จึงเรียกธิดาทั้ง ๓ ไปชี้แจงว่า ธรรมดา
ใจของสัตว์ครึ่งจันฉานยากที่จะประมาณรู้ได้ ถ้าในเวลาທີ່บิดาของเจ้าไม่มาหา
พวกเราอีกแล้ว พวกเราจะทำเป็นประการใด หนทางที่ดีที่สุดควรที่พวกเรา
จะจับถอนเอาชนบึกให้หมดทั้งตัวแล้วจึงปล่อยไป ฝ่ายธิดาทั้ง ๔ จึงคิด
กันว่า ความคิดนี้เป็นการไม่สมควรยิ่งนัก ถ้าทำอย่างนั้นบิดาจะลำบากเจ็บ
ร่างกายมาก ขออย่าได้กระทำเลย แต่มารดาไม่เชื่อฟัง เมื่อพญาหงส์ทองมาอีก
ก็เรียกให้เข้ามาใกล้ แล้วจับถอนชนบึกจนหมดทั้งตัว จนพญาหงส์ไม่
สามารถบินกลับไปได้ นางจึงเอาชนบึกไว้นึกว่าจะมีชนบึกงอกขึ้นมาอีก
แต่เมื่อพญาหงส์มีชนบึกงอกขึ้นมาอีก ก็กลายเป็นสีขาวเหมือนชนนกกาง

หรือเหมือนอย่างชนหงส์ธรรมดา แล้วก็บินกลับไป ต่อนั้นมาพญาหงส์
ก็ไม่กลับมาอีกเลย นางพราหมณ์ก็เสื่อมจากลาภที่จะได้จากพญาหงส์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า
ยี่ ลหุ ๓ เตน ตูฏขุพฺพํ แปลว่า บุคคลได้สิ่งใด ควรยินดีต่อสิ่งนั้น ๑
อติโลโก หิ ปาปโก เพราะว่าความโลภเกินไปเป็นของไม่ดี ๑ หัสราช
อเหควา สุวณฺณาย ปรีหยาติ คุณแต่นางพราหมณ์เป็นตัวอย่างเกิด นาง
เสื่อมจากทองคำ เพราะจับพญาหงส์ถอนขนปีก ด้วยความโลภเกิน
ประมาณ คังน

ครั้นตรัสคังนแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นางพราหมณ์ในครั้งนั้น
ได้มาเกิดเป็นนางกุลลันท์ทากิกษณ์ในบัดนี้ ชิดาทั้ง ๓ คนนั้น ได้มาเกิดเป็น
น้องสาวของนางกุลลันท์ทากิกษณ์ ส่วนพญาหงส์ทองนั้น ได้มาเกิดเป็น
เรือดกาคตนแล จบสวณฺณหังสชาดกที่ ๖ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้มีความเด่นชัดอยู่แล้วว่า ธรรมดาความโลภเกินประมาณ
ย่อมเป็นการเสื่อมเสียแก่บุคคลเป็นอย่างยิ่ง เข้าในสภาวะที่ว่า โลกนี้ก็มี
ลาภหาย โลกนี้ก็มีตัวตาย เหมือนเรื่องนางพราหมณ์ที่ได้แสดงมาแล้ว
เป็นตัวอย่าง เพราะฉะนั้น ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงอย่าได้ประพฤติดาม
เขียงอย่างนางพราหมณ์และนางกุลลันท์ทากิกษณ์ที่แสดงมาแล้วนี้เกิด จึงจัก
เกิดผลดีแก่ตนทั้งในปัจจุบันและอนาคตภายภาคหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่าพัพฺพชาดกฯ นี้ สมเด็จพระชินศรีทรงแสดง
ที่พระเชตะวันาราม ได้ทรงปรารภนางกานมาตาให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ในกรุงสาวัตถี ครึ่งหนึ่งมีอุบาสกคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อนาง
กานมาตา เพราะเป็นมารดาของนางกานา นางกานมาตานี้ เป็นโสดาบัน
อริยสาวิกา ครั้นต่อมาได้จัดการวิวาหมงคล ส่งนางกานาเป็นธิดาไป
อยู่ในตระกูลของสามี เมื่อนางกานาไปอยู่กับสามีได้หลายราตรีแล้ว ก็ลา
สามีมาหามารดาด้วยกิจธุระอย่างหนึ่ง ฝ่ายมารดาจึงจัดทำขนมเพื่อให้ธิดา
นำกลับไปบ้านสามี

ในเวลาหนึ่งภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปบิณฑเจนาต นางกานมาตาก็จัดขนมใส่บาตรของภิกษุรูปนั้นจนเต็มบาตร เมื่อภิกษุนั้นกลับไปแล้ว ก็ไปบอกเพื่อนให้ไปรับอีกรูปหนึ่ง เมื่อเพื่อนรูปนั้นกลับไปแล้ว ก็ไปบอกอีกรูปหนึ่ง รูปนั้นก็กลับไปบอกอีกรูปหนึ่ง รวมเป็นภิกษุ ๔ รูปด้วยกัน นางกานมาตาก็จัดขนมใส่บาตรของภิกษุทั้ง ๔ รูปนั้น จนขนมหมด จะทำใหม่ก็ไม่ทัน จึงให้ธิดาค้างอยู่วันหนึ่ง รุ่งขึ้นวันที่ ๒ ก็หอดขนมอีก ภิกษุทั้ง ๔ รูปนั้นก็พากันไปรับเสียหมดอีก ในวันที่ ๓ ก็เหมือนกัน ฝ่ายนางกานมาตาก็เสียใจร้องไห้

เมื่อเรื่องนั้นทรงทราบถึงพระภรรณสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จึงเสด็จไปสืบบ้านนางกานมาตา ทรงพระดำริสถามว่า เหตุไรนางกานมาตาร้องไห้ เมื่อทรงทราบแล้วจึงเสด็จกลับไปยังอาวาส

ในวันนั้น ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า ภิกษุ ๔ รูปนั้นไปรับขนมที่บ้านนางกานมาตาสีหาหมดทั้ง ๓ วัน จนนางกานมาตากลับไปบ้านสามีไม่ได้

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ๔ รูปนั้นได้เคยทำอย่างนี้มาแล้วแต่ปางก่อน

กล่าวคือ ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีเศรษฐีหนึ่งมั่งร่ำรวยไว้ ๕๐ โกฏิ เวลาจะตายได้มอบให้ภรรยาไว้ ต่อมาภายหลังเมื่อภรรยาตายไป ได้ไปเกิดเป็นนางหนูเผ่าชุมทรัพย์นั้นอยู่เพราะกรรมที่ห้วงแรพยสมบัติเป็นเหตุ ส่วนบ้านเศรษฐีนั้น เมื่อไม่มีผู้ใดปกปักรักษาก็ล่วงโรยเป็นบ้านร้าง ในครั้งนั้น มีนายช่างแก้วคนหนึ่งไปเที่ยวค้นหาของเก่าในบ้านร้างนั้นเสมอ นางหนูได้เห็นเนื่องๆ ก็มีความรักใคร่พอใจช่างแก้วนั้น จึงคิดว่า แรพยของเราก็มีอยู่มาก แต่ไม่เป็นประโยชน์แก่เราเลย เราควรจะทำความรักกับบุตรขึ้นเถิด ครั้นคิดแล้วจึงคาบเอาทรัพย์กหาปณะหนึ่งไปให้ช่างแก้วๆ จึงถามว่า หนูต้องการสิ่งใด หนูจึงตอบว่า ต้องการจะให้เป็นประโยชน์แก่ตัวท่าน แต่ขอท่านได้กรุณาซื้อเนื้อมาให้ข้าพเจ้า

บ้าง ช่างแก้วรับว่า ตีละ แล้วกลับไปซื้อเนื้อเป็นราคาเพียงหนึ่งมาให้หนูนัน
ทุกวัน หนูนันก็ให้ทรัพย์กหาปณะหนึ่งทุกวันไป

ครั้นนานมา มีแมวตัวหนึ่งตะครบนางหนูนันได้ นางหนูนันจึงอ้อนวอน
ว่า อย่าฆ่าข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้าจะแบ่งเนื้อให้ท่านทุกวันไป แล้วจึง
เรื่องทนต์ได้เนื่อนั้นให้แมวฟังจนถนัดถ้วนทุกประการ แมวก็ปล่อยหนูนันไป
จำเดิมแต่นั้นมา นางหนูนันก็แบ่งเนื้อออกเป็น ๒ ส่วน คือ สำหรับตน
และสำหรับแมว

อยู่มาวันหนึ่ง มีแมวอีกตัวหนึ่งจับนางหนูนันได้เป็นคำรบ ๒ นาง
หนูนันได้สัญญาว่าจะแบ่งเนื้อให้แก่แมวนั้นอีก เพื่อแลกชีวิตไว้เหมือนอย่าง
ครั้งก่อน ครั้นนั้นก็แบ่งเนื้อออกเป็น ๓ ส่วน

ต่อมาได้ถูกแมวตัวที่ ๓ และที่ ๔ จับนางหนูนันได้อีก นางหนูนันได้
สัญญาว่าจะแบ่งเนื้อให้เหมือนอย่างเดิม ครั้นนั้นมา นางหนูนันแบ่งเนื้อออก
เป็น ๔ ส่วน ตัวกินเสีย ๑ ส่วน อีก ๔ ส่วนให้แก่แมว ๔ ตัวนั้น เนื้อ
ที่ซื้อเป็นราคาเพียงเพียงเพียงเล็กน้อยลง ไม่เพียงพอก่อนเหมือนอย่าง
แต่ก่อน นางหนูนันก็ซบผอมลงโดยลำดับ ช่างแก้วเห็นผิดสังเกตดังนั้น
จึงได้ถามหาเหตุผล ครั้นนางหนูนันแจ้งเหตุผลให้ทราบแล้ว ช่างแก้วจึง
กลับไปทำหีบแก้วผลึก ชงมสขาวเหมือนกับน้ำ นำมาให้นางหนูนันอยู่
สั่งว่า เจ้าจงเข้าไปอยู่ในท่ามกลางหีบแก้วผลึก ถ้าแมวตัวใดมาจงทวาดด้วย
วาทอันหยาบคาย ครั้นสั่งแล้วก็กลับไป ไม่ช้าแมวตัวที่ ๑ ก็มาหานางหนูนัน
บอกว่า จงเอาเนื้อมาให้เรา นางหนูนันตอบว่า แน่ะแมวชั่วร้าย
เราเป็นข้าสงสวดยเนื้อของเจ้าหรือ เจ้าจงกลับไปกินเนื้อลูกของเจ้านั้นเถิด
แมวนั้นไม่รู้ว่านางหนูนันอยู่ในหีบแก้วผลึก นึกจะจับนางหนูนันกินเป็น
อาหารด้วยความโกรธ จึงกระโดดตะครบด้วยกำลังแรง ออกได้กระแทกลง
กับหีบแก้วผลึกถึงแก่ความตายในทันใด แต่ได้กระเด็นไปตกอยู่ในที่กำบัง
เสียข้างหนึ่ง

ต่อมาแมวตัวที่ ๒-๓-๔ ก็ถึงความสิ้นชีวิตอันทรมานองเดียวกัน
โดยลำดับ ฝ่ายนางหนูนันก็มีความสุขด้วยอาหารเป็นนิจดังแต่ก่อนมา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงตรัส
เป็นคาถาว่า

ขคฺเคโก ลกฺเค พพฺพุ หุติโย ตตฺถ ขาขติ
คฺคิโย จ จตฺตโก จ อิทฺเต พพฺพกา พิล

แปลว่า แมวตัวที่ ๑ จับนางหนูได้ในที่ใด แมวตัวที่ ๒-๓-๔ ก็ไปใน
ที่นั้น แมวทั้ง ๔ ตัวนั้นก็โดนปล้องแกวผลัดถึงซึ่งความตายสิ้น ดังนี้ ครั้น
แล้วพระองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า แมวทั้ง ๔ นั้นได้มาเกิดเป็นภิกษุ ๔ รูปใน
นางหนูตัวนั้น ได้มาเกิดเป็นมารดานางกานา ส่วนช่างแกวได้อุบัติมา
เป็นเรือดากคนแล จบพิพพชาดกที่ ๑ แต่เท่านั้น

ชาดกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น ข่มไม่
เจริญ ข่มถึงซึ่งความข้อยยับเป็นธรรมดา ในทางพระพุทธศาสนาจึงสอน
ไม่ให้คนเราเบียดเบียนกันด้วยกาย วาจา ใจ ให้มีไมตรีจิตต่อกันและกัน
ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามสติกำลังของตน ๆ จึงจะได้ผลดี คือ ความสุขกาย
สบายใจ ผู้ที่เบียดเบียนผู้อื่นย่อมได้รับโทษ เหมือนกับแมวทั้ง ๔ ตัว ดังที่
แสดงมาแล้วนั้นเป็นตัวอย่างให้อำนาจให้เห็น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่าโคธชาดก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระชินศรีศาสดา
ประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุโกหกรูปหนึ่งให้เป็นเหตุ
จึงทรงแสดงชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย

มีเนื้อความในชาดกนั้นว่า ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตจักรัตติ-
มหาศาล ทรงครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีดาบสตนหนึ่งอยู่ที่
อาศรมศาลาในป่าใกล้บ้านแห่งหนึ่ง คนทั้งหลายในถิ่นนั้นได้พากันไปปฏิบัติ
ดาบสนั้นเสมอมา

ในที่ใกล้ศาลานั้น มีจอมปลวกแห่งหนึ่งเป็นที่อยู่ของพญาเหี้ยตัวหนึ่ง
พญาเหี้ยตัวนั้นได้ไปไหว้ดาบสนั้นวันละ ๑ ครั้งบ้าง ๒ ครั้งบ้าง ๓ ครั้งบ้าง
ทั้งได้ฟังคำสั่งสอนของดาบสนั้นเสมอเป็นนิตยกาล อยู่มาดาบสนั้นก็ได้
ออกจากสถานนั้นไปอยู่ที่อื่น มีดาบสโกงอีกตนหนึ่ง มาอยู่แทนในศาลา
นั้น ดาบสโกงคนนั้นก็ได้เป็นที่นับถือแก่คนทั้งหลายเหมือนดาบสตนก่อน

ในวันหนึ่งมีฝนตกในฤดูร้อน แมลงเม่าทั้งหลายก็ออกจากจอมปลวกเป็น
 หมู่ ๆ คนทั้งหลายก็พากันออกเที่ยวจับเหยื่อกินแมลงเม่าตามจอมปลวก
 เข้าชนกก็ได้ถวายเนื้อเหยื่อกินเป็นอาหารเสร็จแล้วแก่ดาบสนัน ดาบสนัน
 เมื่อได้กินเนื้อเหยื่อกินดีใจ จึงคิดว่า ถ้าเหยื่อใหญ่ตัวนั้นมาหาเรา เราจะต้อง
 นำให้ชาวบ้านนำไปทำเป็นอาหารให้เรา ครั้นคิดแล้ว ก็ออกไปนั่งอยู่ที่
 ประตูกาลา ซ่อนไม้ค้อนไว้ภายในผ้า ทำกิริยาสงบสำรวมอินทรีย์

ครั้นถึงเวลาเย็น พญาเหยื่อกออกจากจอมปลวกเพื่อจะไปนมัสการ
 ดาบส พอเห็นกิริยาของดาบสผิดปกติจึงคิดว่า ดาบสนันไม่นั่งอยู่ในที่
 เคยนั่งเหมือนวันก่อน ๆ ทั้งคอยจ้องดูเราแปลกกว่าที่เคยมีมา เห็นจะคิด
 ทำร้ายเราเป็นแน่ ครั้นคิดแล้วจึงไปอยู่ทางใต้ลม พอลมพัดมาก็ได้กลิ่น
 เนื้อเหยื่อจากดาบส ก็แน่ใจว่าดาบสได้กินเนื้อเหยื่อแล้วดีใจ บัดนี้คิดจะ
 ทำร้ายเราเป็นแน่แน่นอน จึงถอยหลังออกมาให้ห่าง ฝ่ายดาบสนันก็เข้าใจว่า
 เหยื่อเห่าเหิน จึงนำไม้ค้อนออกมาจากผ้าห่ม ขว้างตามเหยื่อไปถูกหางพญา
 เหยื่อ พญาเหยื่อกรีบหนีเข้าไปในจอมปลวก โผล่ศีรษะออกไปทางช่องอัน
 กล่าวว่า เฮ้ย คนโกง คนลวงโลก เราเข้าใจว่าท่านเป็นนักบวชผู้มั่งคั่ง จึง
 ได้มานมัสการท่าน แต่เมื่อท่านเป็นอย่างนี้ การบวชจะมีประโยชน์แก่ท่าน
 อย่างไร ท่านเป็นเหมือนกับมหาโจร ท่านเป็นคนลวงโลกให้พิศวง ครั้น
 กล่าวอย่างนั้นแล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาต่อไปว่า

กินเต ชฎาหิ ทมเมธ

กินเต อชินสาฎิยา

อพภนตรนเต คหณ

พาหิรี ปริมชชสี

แปลว่า แน่ะเจ้าคนไม่มีปัญญา ประโยชน์อะไรด้วยชฎาและหนัง
 เสือเหลือง ซึ่งเป็นเครื่องนักบวชแก่เจ้า เพราะข้างในของเจ้ากรังกรัง
 กลบเกลตาแต่ข้างนอกเท่านั้น ดังนี้

ครั้นกล่าวดังนี้แล้วจึงบอกว่า เจ้าเป็นคนลวงโลก จงหนีออกไป
 จากศาลาโดยเร็ว ถ้าชนอยุ่ช้าเราจะบอกแก่ชาวบ้านทั้งหลาย ฝ่ายดาบส
 หนีรีบหนีออกจากศาลาไปอยู่ที่อื่น โดยกลัวพญาเหยื่อจะบอกความชั่วร้าย
 ของตนแก่คนทั้งหลาย

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า คาบสโกงในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็นภิกษุโกงในบัดนี้ ส่วนพญาเข็ญได้มาเกิดเป็นเรณูกาสตานแล จบโคธชาดกที่ ๓ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า ธรรมดาคนลวงโลกย่อมไม่พ้นจากสายตาของผู้มีปัญญา จะต้องถูกผู้มีปัญญาจับได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง เป็นแน่นอน เพราะธรรมดาคนลวงโลก คือ คนโกง หรือคนทอจริตนั้น กาย วาจา ใจ ย่อมเป็นเท็จต่อยุ่เสมอ คือ ในเวลาที่ไม่ทำทุจริตด้วยกาย วาจา ในใจก็คิดแต่ทุจริต ความคิดทุจริตในใจนั้น ย่อมบันดาลให้กิริยาพิรุณปรากฏออกมาภายนอก บอกให้คนทั้งหลายรู้ว่าตนเป็นคนทอจริต โดยเหตุนี้ผู้ทำทุจริตทั้งหลายจึงไม่พ้นจากเขาจับได้ ในเวลาไปสู่อุคที่โรงศาล คนทอจริตต้องมีอาการพิรุณให้ผู้พิพากษาได้ เพราะฉะนั้น คนทั้งหลายจึงไม่ควรทำทุจริตด้วย กาย วาจา ใจ เป็นอันขาด เพราะผู้ทำทุจริตจะต้องได้รับทุกข์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ถึงในชาตินี้จะไม่มีผู้จับได้ เมื่อตายไปก็ย่อมไม่พ้นจากเงื้อมมือของนายนิรยบาล ต้องถูกนายนิรยบาลจับกุมพันธนาการไปให้ทนทุกข์เวทนาในนิรายนายเป็นเที่ยงแท้โดยไม่ต้องสงสัย ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าอุกโกฏฐฐานชาดก ฯ นี้ เมื่อสมเด็จพระชินศรีศาสดา ประทับอยู่ที่พระเวฬุวนาราม ในกรุงราชคฤห์ ได้ทรงแสดงเพราะทรงปรารถนาพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ

ตัวได้สดับมาว่า ครั้งนั้นภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า คบเพลิงอันมีไฟติดลูกไฟลงทั้ง ๒ ข้าง ส่วนในตอนกลางเบอบุคุด บุคคลไม่อาจจะนำมาใช้ก่อไฟทั้งในบ้านและในบ้านฉันใด พระเทวทัตบรรพชาในพระธรรมวินัยอันประเสริฐเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่อาจจะทำให้เป็นประโยชน์ได้ เป็นอันว่าเขาขาดประโยชน์ทั้ง ๒ ประการ คือ ประโยชน์ทางฆราวาสก็เสีย ประโยชน์ทางสมณะก็ไม่มี พระเทวทัตเป็นเหมือนกับคบเพลิงที่มีไฟลูกไฟลงทั้ง ๒ ข้าง ในตอนกลางเบอบุคุดฉะนั้น

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงสดับคำสนทนาแห่งภิกษุทั้งหลาย ด้วยทิพโสตดังบรรยายมาฉะนี้แล้ว จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาตรัสว่า ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตจะได้เสียประโยชน์ทั้ง ๒ ประการ พร้อมกันในคราวเดียวแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไป

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพรานเบ็ดคนหนึ่งไปตกเบ็ดกับลูกชายที่แม่น้ำแห่งหนึ่ง เมื่อทอดเบ็ดลงไป ในน้ำ เบ็ดก็เผอิญไปติดต่อไต้ผา พรานเบ็ดเข้าใจว่าติดปลาตัวใหญ่ จึงคิดว่า เป็นลาภของเราแล้ว แต่เราควรจะพาลทะเลาะกับเพื่อนบ้านเสียให้หมดก่อน จึงจักไม่มีใครมาขอส่วนแบ่งจากเรา ครั้นแล้วจึงบอกลูกชายว่า เจ้าจงไปบอกมารดาของเจ้าว่า บิดาทอดเบ็ดได้ปลาตัวใหญ่ ให้มารดาของเจ้าเที่ยวพาลทะเลาะกับเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยเสียให้หมด ลูกชายก็ไปตามสั่ง ยังเหลืออยู่แต่พรานเบ็ดคนเดียว พรานเบ็ดนั้นเมื่อจุดเบ็ดขึ้นมาไม่ได้ จึงแก้ผ้าไว้บนบกแล้วกระโดดลงไปในน้ำ ต่อไต้ผาก็กระทบลูกตาแตกทั้ง ๒ ข้าง ส่วนผ้าที่อยู่บนบกก็เผอิญมีโจรมาลักเอาไป เมื่อพรานเบ็ดกุมลูกตาคลานขึ้นมาจากน้ำ ก็เที่ยวคลำหาผ้าอยู่ไปมา

ฝ่ายภรรยาทางบ้านก็ออกอุบายทะเลาะกับเพื่อนบ้าน โดยวิธีเอาใบตาลหักข้างหนึ่ง ทาขึ้นตาด้วยเขม่าหม้อข้างหนึ่ง แล้วก็อุ้มลูกคนเล็กไปที่บ้านหญิงสหายคนหนึ่ง หญิงสหายนั้นจึงกล่าวเป็นเชิงเข้าหยอกว่า เธอที่เป็นบ้าหรือ หญิงนั้นก็โกรธขึ้นทันที หาวว่าเพื่อนมันประมาท จึงไปฟ้องต่อผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้ปรับไหมเป็นเงิน ๘ กหาปณะ แต่ผู้ใหญ่บ้านได้ตัดสินให้ภรรยาพรานเบ็ดแพ้ โดยพิจารณาว่า ภรรยาพรานเบ็ดแกล้งหาเรื่อง จึงเขียนตบบังคับเอาสินไหมจากภรรยาพรานเบ็ด

ในครั้งนั้น มีรุกขเทวดาคนหนึ่ง เมื่อได้ทราบเหตุการณ์ของภรรยาพรานเบ็ดและตัวของพรานเบ็ดดังนี้แล้ว จึงไปกล่าวแก่พรานเบ็ดว่า

อกุจิ ภินนา ปโณ นญโจ	สขีเคเห จ ภณฺทนี
อุกโต ปทุญฺจกมฺมุนตา	อุทกมฺหิ กลมฺหิ จ

แปลว่า คุณก่อนพรานเบ็ด ลูกตาทั้ง ๒ ของท่านก็แตกแล้ว ผ้าของท่านก็หายแล้ว ภรรยาของท่านก็เกิดทะเลาะกับเพื่อนฝูงทางบ้านแล้ว เป็นอันว่า ท่านเสียประโยชน์ทั้ง ๒ ประการ คือ ทั้งทางน้ำและทางบก ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระชินศรีทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พรานเบ็ดในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ ส่วนรุกขเทพยดานัน คือ เราศกาคณิแล จบอุกโคภยฐชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านี้

ในชาดกนี้ให้เห็นว่า นิสัยคนอันธพาลนั้นย่อมไม่แลเห็นการณไกลเห็นแต่ได้เป็นประมาณ ไม่นึกถึงเหตุการณในอนาคตว่า สิ่งใดมีคุณโทษประโยชน์ผลเป็นประการใด เพราะธรรมดานิสัยคนอันธพาลย่อมเห็นแต่ประโยชน์ชั่วฝ่ายเดียว ไม่เหลียวแลถึงผู้อื่น ชาดความเมตตาอารีย์ในผู้อื่นเสีย ย่อมได้รับโทษ คือ ความเสื่อมเสียประโยชน์ทั้งในที่ไกลและที่ใกล้ ทั้งในบ้านและในป่า ทั้งในน้ำและบนบก ดังชาดกที่สาธกยกมาแสดงแล้วนี้ โดยเหตุนั้น ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายอย่าทำใจเป็นคนคับแคบ ให้มีเมตตากรุณากับคนและสัตว์ทั้งหลายตามสมควร จึงจะถูกต้องตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ผู้ใดเป็นคนขาดเมตตา กรุณา ผู้นั้นจะต้องเป็นเหมือนกับพรานเบ็ดที่แสดงมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ ว่าจะนิมว่ากาชชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงยกขึ้นแสดง ในเวลาที่พระองค์ประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภการที่พระองค์ทรงสงเคราะห์พระญาติให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความในชาดกนี้ว่า ครั้นรัชกาลพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ในวันหนึ่ง มีพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์ซึ่งเป็นพระบรมราชครูของพระเจ้าพรหมทัต ไปอาบน้ำนอกพระนคร เวลาเดินกลับเข้ามา มีกาคัวหนึ่งซึ่งจับอยู่ที่เสาได้ประตูประนคร ได้ถ้ายอจจาระรดศีรษะของพราหมณ์นั้น พราหมณ์นั้นก็โกรธจึงผูกอาฆาตต่อกาฬุณนั้น จำเดิมแต่นั้นมาก็คอยหาโอกาสที่จะคอยฆ่ากาฬุณนั้นให้พินาศอยู่เสมอ

ในครั้งนั้น มีทาสคนหนึ่งไปรับจ้างเขาค้าข้าว ได้คาก้าวเปลือกไว้ที่ประตูฉาง มีแพะตัวหนึ่งมาลักกินข้าวเปลือกนั้น ทาสนั้นก็ไล่แพะตัวนั้น

ให้หนีไป แต่แพะตัวนั้นมาเวียนลักกินข้าวเปลือกอยู่ถึง ๓ ครั้ง ทาสนั้น
จึงไปเอาคอกไฟขวางแพะตัวนั้น ไฟได้ไหม้ขนแพะไปทั้งตัว แพะจึงวิ่งไป
สู่ที่กระท่อมหญ้าแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้กับโรงช้าง ไฟได้ไหม้กระท่อมหญ้าลุกลาม
ไปถึงโรงช้าง ไหม้ช้างทั้งหลายเป็นอันมาก พวกแพทย์ไม่อาจรักษา
แผลที่ตัวช้างให้หายได้ จึงนำความกราบทูลแด่ นเรนทรสุริยพรหมทัต
พระบาทท้าวเธอได้ทรงตรัสถามถึงยากับพราหมณ์ปุโรหิต พราหมณ์ปุโรหิต
จึงกราบทูลว่า ต้องใช้น้ำมันเปลวของกาหา แผลช้างจึงจักหายเป็นปกติ
จอมนราโท ก็ทรงเช่ถือโปรดให้คนทั้งหลายเที่ยวฆ่ากาหาเปลวมันมาทำยา
แต่กาที่ถูกฆ่าในครั้งนั้นมากมายก่ายกอง ก็ไม่ได้เปลวมันแม้แต่สักตัวเดียว

ครั้งนั้นมโหฬารกาตัวหนึ่ง มีกา ๔ หมื่นตัวเป็นบริวาร อยู่ในวนสถาน
แห่งหนึ่ง เมื่อทราบว่าความพินาศได้บังเกิดมีแก่กาทั้งหลายดังนั้น จึงคิดว่า
นอกจากเราแล้ว ไม่มีใครที่จะช่วยกาทั้งหลายซึ่งนับเป็นญาติของเราให้
พ้นจากมหาภัยอันใหญ่ได้ เราควรจะทำจิตเสียซึ่งมหาภัยนั้น ครั้นคิดแล้ว
จึงคำนึงถึงบารมที่ได้เคยสร้างสมอบรมมา ตั้งใจเจริญเมตตาเป็นอันดีแล้ว
ก็บินเข้าไปภายในพระราชวัง จนกระทั่งถึงพระแท่นที่ประทับของพระเจ้า
พรหมทัต แล้วเข้าไปช้อนอยู่ใต้พระแท่น ขณะนั้นราชบริพารคนหนึ่งปรารภ
จะจับพญากานัน พระเจ้าพรหมทัตจึงทรงตรัสห้ามว่า อย่าเลย เพราะ
กาทวนเขามาหาทวง พอพญากาพักอยู่ใต้สักร์หนึ่งแล้ว ก็ออกมาถวาย
บังคมบรมกษัตริย์ กราบทูลว่า พระองค์ผู้ทรงครองราชสมบัติอยู่นี้ ไม่ควรลุ
แก่อำนาจอกติทั้ง ๔ ประการ จะทรงกระทำสิ่งใดควรใคร่ควรวญให้รอบคอบ
เสียก่อน สิ่งใดที่จะไม่สำเร็จประโยชน์ ขอย้ำทรงทำสิ่งนั้น พระมหา
กษัตริย์จึงตรัสว่า เราก็ได้ประพฤติมา เหมือนกับถ้อยคำของพญากาทุก
ประการ พญากาจึงกราบทูลถามว่า ได้ทราบว่าพระองค์โปรดให้ฆ่ากา
หาเปลวมันเป็นอันมาก แล้วก็ยังไม่ได้เปลวมันสมพระราชประสงค์จริงหรือ
ประการใด บรมกษัตริย์ตอบว่า จริง ครั้นแล้วกาจึงทูลถามต่อไปว่า
ก็สิ่งใดเมื่อทำไปไม่สำเร็จประโยชน์ ยังจะควรขึ้นทำสิ่งนั้นต่อไปอีกหรือ
ประการใด ตรัสตอบว่า ไม่ควร กากราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นก็ควรจะทรง

พระกรุณาให้ยกเลิกการฆ่ากาเสีย ขอย่ำหลงเช่ถือตามคำของพราหมณ
ผู้เฒ่า เพราะพราหมณผู้เฒ่าได้ผูกอาฆาตต่อกาทั้งหลาย จำเดิมแต่กาถ่าย
อุจจาระรดศีรษะมา เมื่อพระมหากษัตริย์ได้ทรงสดับดังนี้แล้ว จึงตรัสสอบ
ถามพราหมณ์ปุโรหิต เมื่อได้ความจริงตามถ้อยคำของพญากากราบหลแล้ว
ทรงโปรดปรานพญากาเป็นอันมาก เชิญให้พญากาขึ้นนั่งบนตั่งทอง โปรด
ให้ข้าเฝ้า เอาน้ำมันหอมซึ่งหุงได้ร้อยครั้ง ทาระหว่างบักชนพญากา แล้ว
ให้บริโภคน้ำขมิ้นหอม ให้ดื่มจากพระเต้าแก้ว เสร็จแล้วจึงตรัสถามว่า
ก่อนพญากา เหตุไรกาทั้งหลายจึงไม่มีเปลวมัน เมื่อพญากาจะกราบหล
จึงได้กล่าวเป็นคาถาว่า

นิจจํ อุพพิคฺคหทยา

สพฺพโลกวิหเสกา

คสฺมา เนสํ วสา นตฺถิ

กาทานมฺหากํ ฌาตึนํ

แปลว่า กาทั้งหลายย่อมมีหัวใจหัวนหวาคอยเป็นนิจ เป็นสัตว์ที่คน
ทั้งหลายในโลกชอบเบียดเบียน เพราะฉะนั้น กาทั้งหลายที่เป็นหมู่นิญาติ
ของข้าพระองค์จึงไม่มีเปลวมัน ดังนี้

ครั้นพระเจ้าพาราณสีทรงทราบ ก็ทรงเช่ถือ จึงโปรดให้ยกเลิกการ
ฆ่ากาเสีย พญากาจึงกราบหลขอให้พระราชทานอภัยโทษแก่สัตว์ทั้งหลาย
เหล่าอันค้ำย พระมหากษัตริย์ทรงอนุโมทนา ค่อนั้นมาได้โปรดให้หุง
ข้าวแฉกกว่าวันละ ๑๔ แฉก ให้คลุกด้วยอาหารต่าง ๆ ส่วนที่พระราชทานแก่
พญากานั้น ให้จัดให้เหมือนกับที่พระองค์ทรงเสวยเป็นนิตยกาล

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอนนท
ในบัดนี้ ส่วนพญากานั้น คือเรธาตาคณแล จบกาชาดกที่ ๑๐ อันมี
ในอัมบปทานวรรคที่ ๑๔ แค่นี้เท่านั้น

ในชาดกนี้ ชัดแจ้งบพพจรรยาพระโพธิสัตว์ทั้งหลายว่า ขรรคมดาพระ
โพธิสัตว์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเกิดเป็นคนหรือสัตว์ดิรัจฉาน ก็สงเคราะห์ช่วย
เหลือวงศ์ญาติอยู่เสมอ การสงเคราะห์ญาติเป็นธรรมเนียมของนักปราชญ์
ทั้งหลาย พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ว่า การสงเคราะห์ญาติ เป็นมงคลอัน

สูงสุดประการหนึ่ง ดังนี้ จึงควรที่คนทั้งหลายจะถือตามเชิงอย่างพญากา
และถือตามพระพุทโธวาทซึ่งยกขึ้นแสดงไว้โดยย่อให้จงได้ จึงจะเป็น
การดี จะได้รับประโยชน์แก่ตนและหมู่ญาติเหมือนกับเรื่องพญากา.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๒๙

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในกัณณกวรรคที่ ๑๕

น ปาปชนสเสว

อจจนตสุขเมตติ

โคธากุล กณณาว

กาลิ ปาเปติ อตฺตุนนติ

อิทํ สุตถา เวพฺพเน วิหรนฺโต เอกิ ปกฺกิชฺสวํ ภิกขุ อารพฺภ กเถสฺสติ.

ณ บัตถน อาทมภาพจกฺกได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณารนัย

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณท์ที่ ๒๙ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึง
ที่ ๕ อันมีในกัณณกวรรคที่ ๑๕ สืบต่อไป เพื่อให้สำเร็จมัสมัสสวนานิสงส์
แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายโดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ มีนามว่า โคธชาดก ฯ น เมื่อสมเด็จพระชินศรี
ศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกษุที่คบกับผีเป็นข้าศึก
รูปหนึ่งไว้แก่นเหตุ แล้วทรงตรัสเทศนาชาดกแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

ก็เรื่องราวอันเป็นปัจจัยในชาดกนี้ เหมือนกับที่กล่าวแล้วในมหิพา-
มุขชาดก ซึ่งยกขึ้นแสดงแล้วข้างต้น ส่วนเรื่องราวในอดีตมีดังต่อไปนี้ คือ

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต เป็นบรมกษัตริย์อยู่ในพระนคร
พาราณสี มีพญาเห็บตัวหนึ่งซึ่งมีบริวารหลายร้อย อาศัยอยู่ในโพรงไม้ใหญ่
ริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง พญาเห็บนั้นมีบุตรอยู่ตัวหนึ่งชื่อว่าโคมิลลิกะ ไปคบ
หาสมาคมกับกิ้งก่าตัวหนึ่ง ผูกเห็บจึงแจ้งแก่พญาเห็บเป็นบิดา ฯ จึงเรียก
บุตรมาว่ากล่าวสั่งสอนว่า เจ้าอย่าได้ไปคบกับกิ้งก่าเลย เพราะกิ้งก่าเป็น

๓๕๐ พระสุคันศรปุณฺณ มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

สัตว์คำชั่วช้า ถ้าชนคบกับกาคะระกลเหี้ยก็จะถึงความพินาศเพราะกังกำนัน ต่อ
นี้ไปเจ้าจงอย่าคบกับกังกาคำนันเป็นอันขาด แต่บุตรไม่เชื่อฟัง เมื่อพญา
เหี้ยไม่อาจจะห้ามบุตรได้ จึงรำพึงในใจว่า กัยอันตรายจะเกิดมีแก่เหี้ย
ทั้งหลาย เพราะกังกาคำนันเป็นเหตุ ควรเราจะทำทางหนีอันตรายไว้ จึง
ให้บริวารทำปล่องลมเตรียมไว้ข้างหนึ่ง

อยู่มาบุตรพญาเหี้ยนั้นก็เติบโตขึ้นตามลำดับ แต่กังกาหาโตขึ้นไม่
คงอยู่ตามเพศของมัน ในเวลาที่บุตรพญาเหี้ยขึ้นหับกอดรัดกังกาเล่น
อย่างแต่ก่อน กังกาหนีไม่ไหว ได้ความเหน็ดเหนื่อยบอบช้ำจึงคิดว่า ถ้า
เหี้ยนกอตรัดเราไปอีกสัก ๒-๓ วัน เราจะต้องตาย เราควรจะไปคบหากับ
นายพรานคนหนึ่งให้มาทำลายตระกูลเหี้ยให้พินาศเสียเถิด จึงจะเป็นการดี

อยู่มาวันหนึ่งฤดูร้อนฝนตกลงมา หม่แมลงเม่าออกจากจอมปลวก
เหี้ยทั้งหลายก็พากันไปหากินแมลงเม่า ในครั้งนั้นมีนายพรานคนหนึ่ง ถือ
จอบเข้าไปในป่ากับฝูงสุนัขเป็นอันมาก เพื่อประสงค์จะขุดโพรงหาเหี้ย
เมื่อกังกาคำนันได้เห็นนายพรานก็คิดใจ จึงไปถามนายพรานว่า ท่านมา
ในชนเพื่อประสงค์สิ่งใด นายพรานตอบว่า เพื่อประสงค์จะหาเหี้ย กังกา
จึงว่าเรารักห้อยของเหี้ย ซึ่งมีจำนวนหลายร้อยตัว ท่านจงหาไฟกับฟาง
มาเถิด ว่าแล้วกังกาก็พานายพรานไปสู่ที่อยู่แห่งเหี้ยทั้งหลาย ให้นายพราน
สมฟางเข้าที่โพรงเหี้ย เอาสนัขล้อมไว้ นายพรานก็กระทำตาม ฝ่ายกังกา
ก็คิดใจว่าวันนั้นเราจะได้เห็นหลังข้าศึก แล้วก็หมอบผงกศีรษะอยู่ในที่นั้น

เหี้ยทั้งหลายเมื่อแลเห็นควันไฟกล่มขึ้น ก็พากันตกใจกลัวด้วยความ
ตาย จึงพากันหนีออกจากโพรงไม้ นายพรานก็หับเหี้ยที่ออกไปนั้นให้ถึง
แก่ความตาย ที่พ้นจากมือนายพรานก็ไปถูกสุนัขกัดตายเสียสิ้น พญาเหี้ย
จึงจินตนาการว่า อันตรายเกิดขึ้นครั้งน เพราะกังกาเป็นเหตุ บุตร
ของเราไม่ควรคบกับกังกาเลย ขึ้นชื่อว่าประโยชน์และความสุขทั้งหลาย
ย่อมไม่ได้มาจากผู้เลวทราม เมื่อพญาเหี้ยนั้นจะหนีไปทางปล่องลม จึงกล่าว
ว่า น ปาปชนสํเสว เป็นอาทิ ซึ่งเป็นวาระพระบาลีที่ขกขึ้นไว้ใน
เบื้องต้นนั้น แปลว่า ผู้คบคนเลวทราม ย่อมไม่ได้รับความสุขเป็นเพียงแท้

ผู้มีสันดานลามก ย่อมทำตนและผู้อื่นให้ถึงความพินาศ เหมือนกับงูทำ
ที่ท่าตระกูลเห็บให้พินาศ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา แสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า กิงก่าในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ บุตร
พญาเหียนั้น ได้มาเกิดเป็นพระภิกษุผู้ไปคบคนผิด ส่วนพญาเหียนั้น
คือเรตถากตนั้นแล จบโคธชาดกที่ ๑ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า การคบคนเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าคบ
คนผิดก็ให้เกิดโทษทุกข์อย่างเดี๋ยว ถ้าคบคนถูกก็จะได้รับความเจริญอย่าง
เดี๋ยว โบราณจึงกล่าวไว้ว่า คบคนพาล ๆ พาไปหาผิด คบบัณฑิต ๆ พา
ไปหาผล คบคนชั่วพาตัวให้ยากจน อีกนัยหนึ่งว่า คบคนคัมภีร์แก้ตัว
คบคนชั่วอัปราชัย โดยนัยนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระบรม
ศาสดาแห่งเทพยดามนุษย์ทั้งหลาย จึงทรงสอนไว้ว่า อเสวนา จ พาลานํ
ปณจิตตานนจ เสวนา แปลว่า การไม่คบหาสมาคมกับคนพาล และการคบ
หาสมาคมกับบัณฑิต ทั้ง ๒ อย่างนี้ ล้วนแต่เป็นหนทางเจริญอย่างสูง ดังนี้
โดยเหตุนี้ คนทั้งหลายจึงควรสังเกตว่า คนใดมีนิสัยเลวทราม เป็นต้น
ว่านิสัยอำมหิตขาดเมตตากรุณาแก่ผู้อื่น และนิสัยอกตัญญูไม่รู้จักคนผู้
อื่น ดังนี้แล้ว อย่าได้คบเป็นเพื่อนฝูง เป็นครูอาจารย์ หรือเป็นศิษยานุศิษย์
เป็นอันขาด จึงจักไม่ถึงความพินาศ ดังเรื่องเห็บกับกิงก่าด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่า สิงคาลชาดก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค
เจ้า ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร กรุงราชคฤห์ ได้ทรงแสดงไว้เพราะทรง
ปรารภการที่พระเทวทัตพยายามจะทำลายพระชนมชีพของพระองค์

ในเรื่องปรากฏว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงสดับคำ
สนทนาของภิกษุทั้งหลายในธรรมภาวว่า พระเทวทัตเป็นผู้พยายามจะทำ
ลายพระชนมชีพของพระองค์ แต่ไม่สำเร็จตามความประสงค์ พระองค์
จึงตรัสว่า เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้วในปางก่อน

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติ
อยู่ในกรุงพาราณสี มีสุขจึงจกตัวหนึ่งกับบริวาร อาศัยอยู่ในป่าช้าแห่ง

หนึ่ง ครั้นนั้นมีการเล่นมหรสพในกรุงราชคฤห์ คนทั้งหลายได้พากันไปดื่ม
สุรา ในโรงสุราเป็นอันมาก ค้างก็พากันหาเนื้อหาปลาไปบริโภคกับสุรา
ร้องรำทำเพลงเล่นตามภาษาคนขเมา ม้ากเลงสุราคนหนึ่งเรียกเอาชนเนื้อ
เมื่อนักเลงทั้งหลายตอบว่า หมดแล้ว จึงกล่าวว่า ถ้าตัวเรายังมีอยู่ ชนขอ
ว่าชนเนื้ออันหมดไปย่อมไม่มี แล้วก็ออกจากพระนครไปโดยทางที่อนา
คัวยคิดว่า จะไปฆ่าสุนัขจึงจอกในป่าช้านำเนื้อมาเป็นอาหาร ครั้นไปถึง
ป่าช้าก็ได้ถือไม้ค้อนนอนหงายอยู่ ทำอาการเหมือนคนตาย

ในเวลานั้นสุนัขจิ้งจอกกับบริวารทั้งหลาย ได้พากันไปพบนักเลงคน
นั้นแต่เช้า ก็สงสัยว่าไม่ใช่คนตาย จึงได้ยืนอยู่ใกล้มสุมศตมกลั่นดู พอ
รู้ว่าไม่ใช่คนตาย เพราะกลิ่นตัวยังร้อน สุนัขจิ้งจอกตัวที่เป็นนายฝูงนั้น
จึงเข้าไปคาบปลายไม้ค้อนฉุดมา ส่วนนักเลงคนนั้นก็ยึดไม้ค้อนไว้อย่าง
มั่นคง พญาสุนัขจิ้งจอกจึงถอยออกไปไกลแล้วกล่าวว่า ถ้าท่านเป็นคน
ตาย ก็จักไม่ยึดไม้ค้อนไว้นั้นเหมือนอย่างนี้ แล้วกล่าวเป็นคาถาว่า

เอตํ หิ เต ทูราชาณํ ยํ เสสิ มตสายิตํ

ยสฺส เต ถชตฺมานสฺส หตฺตา ทณฺโท น มจฺจติ

แปลว่า อาการของท่านนี้ยากที่จะรู้ได้ ท่านมานอนทำเป็นตายด้วย
เหตุอะไร เมื่อเราฉุดไม้ค้อนมา ไม้ค้อนก็ไม่หลุดจากมือท่าน จะ
เรียกว่าคนตายได้อย่างไร ดังนี้

นักเลงคนนั้นคิดว่า สุนัขจิ้งจอกนี้รู้ว่าเราไม่ตาย จึงลุกขึ้นขว้างไม้
ค้อนไป ไม้ค้อนก็ไม่ถูกสุนัขจิ้งจอกดังใจ จึงกล่าวว่า ไปเถิดเจ้า ไม้ค้อน
ของเราพลาดเจ้าไปแล้ว สุนัขจิ้งจอกจึงกล่าวว่า ถึงไม้ค้อนพลาดเราไป
ท่านก็คงไม่พลาดคนรกรเป็นแน่แท้ ว่าแล้วก็พาบริวารหนีไป ส่วนนักเลงสุรา
ได้ออกจากบ้านแล้วอาบน้ำชำระตนแล้วก็กลับไปสู่กรุงพาราณสี

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า นักเลงสุราในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต
ในบัดนี้ ส่วนพญาสุนัขจิ้งจอกนั้น ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคตนแล จบ
สังคาลชาดกที่ ๒ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาตกนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า บัณฑิตย่อมคิดรักษาตัว จะทำสิ่งใด ต้องใช้ปัญญาออกหน้าเสมอ เมื่อพบเห็นสิ่งใดต้องพิจารณาให้รอบคอบ เสียก่อน จึงรอดพ้นจากอันตรายได้ ส่วนคนพาลย่อมคิดแต่จะปองร้ายผู้อื่น ออกอบายถ่ายเทหลายประการ ซึ่งล้วนแต่ผลาญผู้อื่นทั้งนั้น ถ้าผู้ใดไม่รู้เท่าทันก็ต้องเป็นอันตรายไป เพราะคนพาล อันนี้สยพาลย่อมฉลาดในการชั่ว ชื่นชอบในความชั่วแล้วถึงไม่มีใครเตือนสอน คนพาลก็เข้าใจเอง ส่วนบัณฑิตก็ฉลาดในการดี โดยตรงกันข้าม อันนี้สยชั่วและดี ย่อมมีมาแต่กำเนิด คนโบราณจึงกล่าวไว้ว่า ผู้จะดีเห็นไปแต่น้อย ดังนี้ ถึงผู้จะชั่วเลว ก็ต้องเห็นไปแต่น้อยเหมือนกัน ข้อสำคัญมีอยู่ว่า ทุกคนต้องระวังตัวอยู่เป็นนิจ อย่าคิดประมาทลืมหิว จึงจะไม่ต้องภัยอันตราย ดังปริยายสุภาษิตโบราณบทหนึ่งว่า อย่าไวใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง ดังนี้

ในชาตกที่ ๓ มีนามว่า วิโรจนชาตก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระชินศรี ศาสตราจารย์ ประทับอยู่ที่พระเวฬุวนาราม ได้ทรงแสดงไว้เพราะทรงปรารถนาที่พระเทวทัตแสดงตนว่า เป็นพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า ในคยาสิสประเทศ ให้เป็นอุบัติเหตุ

มีเรื่องปรากฏว่า เมื่อพระเทวทัตเสื่อมจากฉานและลาภสักการะแล้ว จึงหาอบายเข้ากราบทูลขอวัตถุ ๕ ประการ คือสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อไม่ได้สมประสงค์ จึงพากันหมู่ใหม่ ๕๐๐ องค์ ไปยังคยาสิสประเทศ เวลาจะแสดงธรรม ได้ทำท่าทางเหมือนอย่างพระพุทธเจ้า คือสมมติให้ภิกษุ ๒ รูป เป็นอัครสาวกซ้ายขวา แล้วได้ทำสังฆเภทให้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย โดยไม่ได้ทำอุโบสถสังฆกรรมพร้อมกัน

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบเรื่องนั้น จึงส่งพระอัครสาวกทั้งสองไปยังคยาสิสประเทศ พอพระเทวทัตได้เห็นก็ดีใจคิดว่า ก็นั่นเราจะทำท่าทางให้เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า เมื่อพระเทวทัตแสดงธรรมไปจึงกล่าวว่า คุณอนสาริบุตร ภิกษุสงฆ์ยังไม่ว่างเหงาหาชวน ท่านจงแสดงธรรมแทนเราต่อไป เราเมื่อยหลังนักแล้ว ว่าแล้วก็เข้าไปในที่อยู่

๓๕๔ พระศกคันทปูก มหานิบาดชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

นอนหลับไป พระอัครสาวกทั้งสองก็แสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น ๆ ก็ได้สำเร็จมรรคผล แล้วจึงพากลับไปสู่สำนักพระศกพล ที่พระเวฬุวัน

เมื่อพระโกกาลิกิกษุได้เห็นวิหารว่างเปล่า จึงเข้าไปหาพระเทวทัต บอกว่า อัครสาวกทั้งสองได้พาเอาบริวารของเราไปเสียสิ้นแล้ว ท่านมัวแต่นอนหลับอยู่อย่างนี้ ว่าแล้วก็เปิดองจัวร์ของพระเทวทัตออก ทำอาการเหมือนอย่างจะเอาสั้นหลังพิงฝา พอพระเทวทัตเผลอ ก็ถีบหน้าอกของพระเทวทัตคว้ยขึ้นเท่า ต่อนั้นมาพระเทวทัตก็อาพาธ

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงทราบอาการที่พระเทวทัตทำ ทำทางเหมือนอย่างพระองค์ จึงตรัสว่า ดูก่อนสารีบุตร พระเทวทัตเคยทำอย่างนี้มาแล้วแต่ในอดีต

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้งแผ่นดินพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ อยู่ในกรุงพาราณสี มีพญาไกรสรสัหราชอยู่ตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในถ้ำทองแห่งหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่ง พญาไกรสรสัหราชนั้นออกจากถ้ำทองชนเหยียด หักกายคุทิศทั้ง ๔ บ้นลือสัหนาท แล้วไปแสวงหาอาหาร

ในขณะนั้น มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง ได้เห็นพญาไกรสรสัหราชนั้นก็มีความกลัว แต่ไม่สามารถจะหลบหนีไปให้พ้นได้ จึงเข้าไปหมอบลงแทบเท้าแห่งพญาไกรสรสัหราช ๆ จึงถามว่า สุนัขจิ้งจอกต้องการสิ่งใดตอบว่า ข้าพเจ้าต้องการเป็นข้าใช้สอยของท่าน พญาไกรสรสัหราชจึงรับว่าจ้าว ดีละ เราจะให้เธอได้กินเนื้ออันอร่อย ว่าแล้วก็พาสุนัขจิ้งจอกกลับไปสู่ถ้ำทอง จำเดิมแต่นั้นมา สุนัขจิ้งจอกก็ได้กินเนื้ออันเป็นเดนของพญาไกรสรสัหราชอยู่เสมอ จนมีร่างกายอ้วนพูน

อยู่มาวันหนึ่ง พญาไกรสรสัหราชจึงบอกสุนัขจิ้งจอกว่า เธอจงขึ้นไปยืนอยู่บนยอดภูเขาแล้วแลลงไปใต้ภูเขา เมื่ออยากกินเนื้อสัตว์ชนิดใด จะเป็นช้างม้าโคกระบือเป็นต้นก็ตาม จงมาบอกแก่เรา สุนัขจิ้งจอกก็กระทำความ พญาไกรสรสัหราชก็ไปฆ่าสัตว์นั้นมากินเป็นอาหาร กับสุนัขจิ้งจอกผู้เป็นบ่าวอยู่ในถ้ำทองนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง สุนัขจิ้งจอกได้เห็นช้างใหญ่ตัวหนึ่งกำลังตกมัน อปาก
จะกินเนื้อช้างนั้น จึงไปบอกพญาไกรสรสัตว์ราช ๆ ก็วิ่งไปโดยเร็ว มาช้าง
ตกมันตัวนั้น แล้วแบ่งเนื้อให้สุนัขจิ้งจอกกิน

ครั้นอยู่มานาน สุนัขจิ้งจอกตัวนั้นก็มีความโลภขึ้น นึกว่าตัวเราก็คือ
สัตว์ ๔ เท้าเหมือนกับราชสีห์ เราไม่จำเป็นจะต้องอาศัยราชสีห์เลี้ยงชีพ
จำเดิมแต่เข้าไปเราจะฆ่าสัตว์มาช้างเป็นต้นมากินโดยลำพัง จะให้ราชสีห์พูด
กับเราว่า ข้าแต่สุนัขจิ้งจอก ขอท่านจงรุ่งเรือง ดังนี้ ครั้นคิดแล้วจึงเข้าไป
บอกแก่ราชสีห์ว่า นับแต่ข้าพเจ้าได้กินเนื้อช้างที่ท่านฆ่ามาแล้วมาหลายวันแล้ว
ก็อยากจะฆ่าช้างสักตัวหนึ่งเป็นอาหาร เราจะนอนอยู่ในถ้ำนี้ ท่านจง
ขึ้นไปบนยอดภูเขา เมื่อเห็นช้างอยู่ที่เชิงเขาของกลับมาบอกเรา พญาราชสีห์
จึงกล่าวว่า เธอเป็นแต่เพียงสุนัขจิ้งจอก ที่ไหนจะฆ่าช้างได้ อย่าได้คิด
อย่างนั้นเลย สุนัขจิ้งจอกก็ไม่เชื่อฟัง ได้ขึ้นอ่อนนอนอยู่เสมอ พญาราชสีห์
อดทนคำอ่อนน้อมไม่ได้ จึงรับว่าได้ เจ้าจงเข้าไปนอนอยู่ในถ้ำนอนของเรา
ว่าแล้วก็ให้สุนัขจิ้งจอกเข้าไปนอนอยู่ในถ้ำทอง ส่วนตัวเองได้ออกไป
ข้างนอก เมื่อได้เห็นช้างตกมันตัวหนึ่งอยู่ที่เชิงเขา จึงกลับไปบอก
สุนัขจิ้งจอกว่า ข้าแต่สุนัขจิ้งจอก ท่านจงรุ่งเรืองเถิด ดังนี้

ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกก็ออกจากถ้ำทอง ขึ้นสลัดกายแลดทิศทั้ง ๔ ถึง ๓
ครั้ง แล้วคิดว่า เราจะกระโดดขึ้นไปบนกระพองช้างซึ่งมันเหมือนอย่าง
ราชสีห์ ครั้นไปจวนจะถึงช้างจึงกระโดดไปโดยแรง ได้กระโดดพลาด
ตกลงไปที่เท้าช้าง ช้างก็ยกเท้าเบี่ยงขวามชนศีรษะและร่างกาย จนแหลก
รานแล้วก็หนีไป

ฝ่ายพญาราชสีห์ เมื่อได้เห็นดังนั้นจึงกล่าวว่า ดูก่อนสุนัขจิ้งจอก
เคยชวนท่านจงรุ่งเรืองเถิด แล้วกล่าวต่อไปว่า

ลสฺส จ เต นิปฺพลิตา

มตฺตโก จ ปทาสิโต

สพฺพา เต ผาสฺกา ภคฺคา

อชฺช โข ตํ วิโรจสิ

แปลว่า สมอศีรษะของท่านก็แตกแล้ว กระหม่อมของท่านก็ถูก
ทำลายแล้ว ชีโครงของท่านก็ถูกหักจนสิ้นแล้ว วันนั้นท่านรุ่งเรืองละ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องจบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า สมณซึ่งจอกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ ส่วนพญาราชสีสนั้น ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคตนั่นแล จบวิโรจนาชาดกที่ ๓ แต่เท่านี้

ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นโทษของความไม่รู้จักประมาณตน และโทษของความตีสื่อผู้อื่นว่า การไม่รู้จักประมาณตนเกิด การตีสื่อผู้อื่นเกิดทั้ง ๒ อย่างนี้ ข้อมให้โทษทกขณภัยแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของ โดยเหตุที่คนเราทุกคน ก่อนจะทำสิ่งใด ต้องให้คิดเสียก่อนว่า จะพอกแก่กำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา กำลังทรัพย์ ของเราหรือไม่ ต้องคิดอย่างนั้นแทบวนไปมาจนให้เห็นแน่แน่วว่า พอกแก่กำลังของตนแล้ว จึงตั้งใจทำลงไป จึงจะไม่ให้โทษต่อภายหลัง ส่วนการตีสื่อผู้อื่น คือทำเหมมณีนั่น ก็เหมือนกัน ถ้าเห็นว่าตนจะทำเหมมเขาได้จึงค่อยทำ ถ้าไม่อย่างนั้นจะต้องถึงความพินาศเหมือนกับสมณซึ่งจอกที่แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่านังคณฐชาดก ๆ นี้ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ได้ทรงแสดง เพราะทรงปรารภความเพียรในทางผิดของพวกอชัวก คือ นักบวชนอกศาสนาให้เป็นที่เห็นเหตุ

มีเรื่องปรากฏว่า ในคราวนั้น อชัวก ๓ คน ประพฤติผิดธรรมหลายอย่าง อยู่ที่ข้างหลังพระเชตวันาราม

ภิกษุทั้งหลายได้เห็นการประพฤติต่าง ๆ ของอชัวกทั้งหลาย เป็นดังนี้ว่า นังของ ๆ แล้วเดินไปเหมือนกับกา และนอนอย่างค่างคาว คือเอาขาเกาะกิ่งไม้หย่อนศีรษะลง และนอนบนหนาม นอนตากแดด นอนในที่มืดกองไฟล้อมรอบ โดยถือว่า เป็นความปฏิบัติเพื่อจะให้สิ้นกิเลสไป เมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นเช่นนั้น จึงกราบทูลพระพุทธองค์ว่า พวกนี้จะได้บุญกุศลบ้างหรือประการใด พระพุทธองค์จึงทรงแก้ไขว่า พวกนี้ไม่ได้บุญกุศลเลย บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อนเข้าใจว่า จะได้บุญกุศลเพราะความประพฤติผิดธรรมอย่างนี้ จึงตั้งใจบูชาไฟ แต่ว่าไฟไม่ได้ให้ผลพิเศษประการใด จึงกลับเจริญกุศลจนได้อากนสมาบัติ แล้วขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงธรรมเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต ผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพราหมณ์อยู่ตระกูลหนึ่ง พอบตรเกิดมามีมารดาที่จุดไฟทิ้งไว้ ระวังไฟนั้นไม่ให้ดับจนกว่าบุตรมีอายุได้ ๑๖ ปี มารดาจึงบอกแก่บุตรว่า เราทั้ง ๒ ได้จุดไฟไว้ตั้งแต่เจ้าเกิดมาจนกระทั่งบัดนี้ ถ้าเจ้าประสงค์จะอยู่ครองขรवास ก็จงตั้งใจเล่าเรียนไตรเพท ถ้าเจ้าประสงค์จะขึ้นไปเกิดในพรหมโลก จงถือเอาไฟนั้นออกไปทำพิธีบูชาอยู่ในป่า บุตรก็ถือเอาไฟนั้นออกไปสู่ป่า สร้างอาศรมบูชาไฟอยู่ในป่า ถือเพศเป็นนักบวชตามพิธีพราหมณ์ได้นามว่าดาบส

อยู่มานานหนึ่งดาบสนั้นรักโคที่เขาถวายเพื่อเป็นทักษิณาทานมาตัวหนึ่ง จึงคิดว่า เราจะฆ่าโคตัวนั้นเช่นพระเพลิง คือ เอาเนื้อทิ้งลงไปในไฟ ซึ่งถือว่าการบูชาไฟ จะดีหรือไม่อย่างไรหนอ แล้วคิดต่อไปว่า ในพื้นเกลือกก็ไม่มีไฟไม่อาจจะกินเนื้อโคที่ไม่ได้ใส่เกลือก เราจะต้องไปหาเกลือกมาก่อน ครั้นคิดแล้วก็ผูกโคไว้ที่ใกล้อาศรม ส่วนตนได้เข้าไปสู่บ้าน เพื่อจะหาเกลือก

ในขณะนั้น มีนายพรานพวกหนึ่งได้มาฆ่าโคนั้น เอาเนื้อย่างไฟแล้วถือเอาไปเสียบสน เหลือไว้แต่หางกับแข็งและหนังเท่านั้น เมื่อดาบสเห็นกลับมาจึงคิดว่า ไฟนี้เพียงแต่โคของตัวก็รักษาไว้ไม่ได้ ที่ไหนเลยจะรักษาเราได้ เราจะนำเรอไฟไปก็ไม่มีประโยชน์สิ่งใด คิดแล้วก็เอาหางโคกับแข็งโคและหนังโค โยนเข้าไปในกองไฟ แล้วกล่าวว่า

พหุเมเปคัง อสพฺภิ ชาตเวทยนตํ วาลธินาภิปุชฺชาม

มัสสารหสฺส นตถชฺช มิสํ นนฺตญฺจุมฺปิ ภวํ ปฏิกคฺคหาตุ

แปลว่า นี่แน่ะไฟผู้ชั่วช้า เราจะบูชาท่านด้วยหางโค เพราะไม่มีเนื้อโคที่จะบูชาท่าน เมื่อท่านไม่สามารถที่จะรักษาโคของท่านไว้ได้ ท่านก็จงรับแต่หางโคเถิด ดังนี้

เมื่อดาบสกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ดับไฟนั้นเสียด้วยน้ำ แล้วตั้งใจเจริญภาวนาจนได้สำเร็จอภิญญา ๕ สมบัติ ๘ มีหุทิพย์ ตาทิพย์ เป็นต้น แล้วได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ในเวลาสิ้นชีพ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องนอบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ดาบสในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นเวตถาคตนั่นแล จวบถึงกัณฐกชาดกที่ ๕ เพียงเท่านั้น

ในชาตกนั้นให้เห็นว่า การประพฤตินี้ทางธรรม ไม่ว่าแต่อย่างใด อย่างหนึ่ง ย่อมไม่มีประโยชน์แก่ผู้ประพฤติกเลย ถึงผู้ประพฤตินั้นตั้งใจทำ โดยถือว่าเป็นบุญกุศลอย่างไรก็ตาม ก็เป็นการลำบากเสียเวลาเปล่า เหมือนอย่างความประพฤติของพวกนักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ล้วนแต่เป็นความประพฤติอันหาประโยชน์มิได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมครูแห่งเทพตามนุษย์ทั้งหลาย จึงทรงสั่งสอนไม่ให้เวไนยนิกร ประพฤติเอาเยี่ยงอย่างของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ให้ประพฤติแต่ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์แก่ผู้ประพฤติกทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ความประพฤติในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่การทำดีด้วยกาย วาจา ใจ ซึ่งเรียกว่าสุจริต ถ้าทำด้วยกาย วาจา ใจ ซึ่งเรียกว่าทุจริตแล้ว เป็นอันว่าผิดทางพระพุทธศาสนา ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงอย่าขึ้นทำเป็นอันขาด เพราะไม่มีประโยชน์อันใด มีแต่จะให้โทษแก่ตน เหมือนเรื่องที่แสดงมาแล้วนี้ ด้วยประการฉะนี้

ในชาตก ๕ มีนามว่าราชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดา ได้ทรงแสดงที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภการเล่าโลมแห่งภรรยาเก่าของภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

เรื่องอันเป็นปัจจุบันในชาตกนี้ มีอยู่ในอินทริยชาตก ในอัฐกนิบาต กัจจายนวรรคข้างหน้า ส่วนในที่นี้แต่เนื้อความว่า สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ตรัสแก่ภิกษุรูปนั้นว่า ธรรมตามาคูคาม บัณฑิตไม่ควรรักษา เพราะถึงจะระวังรักษาเท่าใด ก็ไม่สามารถรักษาไว้ได้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต ผ่านสมบัติน้อยในกรุงพาราณสี มีพราหมณ์คนหนึ่ง อยู่ในแขวงกรุงพาราณสี ได้เลี้ยงนกแขกเต้าไว้ ๒ ตัว เหมือนกับบุตรของตน นกแขกเต้าตัวหนึ่งชื่อว่าปฏฐปาทะ ตัวนี้เองชื่อว่าราชะ ฝ่ายภรรยาของพราหมณ์นั้นเป็นหญิงเกาศิล ชอบประพฤตินิจฉาจาร พราหมณ์ผู้นั้นระแคะระคาย เวลาจะไปค้าขายจึงส่งนกแขกเต้าทั้งสองไว้ว่า ถ้าพราหมณ์ผู้เป็นมารดาของเจ้าประพฤตินิจฉาจารเจ้าทั้งสองจงห้ามปราม

นกแขกเต้าตัวหนึ่ง จึงกล่าวว่า ตามที่บิดาส่งไว้นั้นเป็นการดี แต่เมื่อข้าพเจ้า
อาจจะห้ามได้ ข้าพเจ้าก็จะห้าม ถ้าเห็นว่าห้ามไม่ได้ ก็จะนิ่งเสีย เมื่อ
พราหมณ์ส่งสิ่งนั้นแล้วก็ไปค้าขาย ฝ่ายภรรยาที่อยู่ข้างหลังก็ตั้งหน้าประพฤติ
แต่มีอาจารย์ จนจะประมาณเกณฑ์เข้ามาในบ้านและออกไปจากบ้านไม่ได้
นกแขกเต้าตัวนั้นจึงได้บอกพี่ว่า บิดาได้สั่งให้เราสองให้คอยห้ามปราม
มารดา ไม่ให้ประพฤติมีอาจารย์ เราทั้งสองควรจะห้ามเสีย นกแขกเต้าตัว
หนึ่งจึงตอบว่า การที่เจ้าพูดนี้ พูดด้วยความโง่เขลา เพราะฉันเชื่อว่ามารดา
แล้ว เมื่อบุคคลทั้งไว้นั้นเป็นอิสระ ก็ไม่มีผู้ใดจะห้ามได้ บิดาของ
เราไม่ควรจะทำอย่างนั้น แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

น ตั ว ราช วิชา นาสี

อหตุเรตเต อนาคเต

อพฺยาตํ วิลปสึ

วิรตเต โกสิยาชเน

แปลว่า ดูก่อนราชา เจ้าไม่รู้จักคนทั้งหลายที่ยังไม่มาในเทียงคืน
เจ้าพูดเพื่อไปด้วยความโง่เขลา นางพราหมณ์ผู้เป็นโกสิยโคตร อันเป็น
มารดาของเรา ไม่มีความรักใคร่เชื่อใจในบิดาของเรา เขาจึงประพฤติ
อย่างนั้นได้ ดังนี้

เมื่อนกแขกเต้าผู้พี่ชายกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ไม่ให้พี่น้องชายห้ามนาง
พราหมณี ๆ ก็ประพฤติมีอาจารย์ตามชอบใจ เมื่อพราหมณ์มาถึงจึงถามนก
แขกเต้าตัวเป็นพี่ชายว่า ดูก่อนโปฏฐปาทะ มารดาของเจ้าเป็นอย่างไร นก
แขกเต้าก็เล่าให้ฟังตามความจริงทุกประการ แล้วจึงกล่าวว่า บัดนี้ข้าพเจ้า
จะอยู่ในที่นี้ไม่ได้อีกแล้ว เพราะนางพราหมณ์จะทำลายข้าพเจ้าทั้งสอง
ว่าแล้วก็กราบลงที่เท้าของพราหมณ์ ลาบินไปสู่ป่า

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว
จึงทรงแสดงอริยสัจ เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุรูปนั้นก็สำเร็จโสดาปัตติผล
แล้วพระพุทธองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า พราหมณ์สองสามีภรรยาใน
ครั้งนั้น ได้เกิดมาเป็นภิกษุรูปหนึ่งกับภรรยาเก่า นกแขกเต้าที่ชื่อว่าราชา ได้
เกิดมาเป็นพระอานนท์ ส่วนนกแขกเต้าที่ชื่อว่าโปฏฐปาทะ คือ เราตถาคต
นี่แล จบราชชาดกที่ ๕ อันมีในกัณฐกวรรคแต่เพียงเท่านั้น

ในชาตกนั้นชี้ให้เห็นว่า ธรรมดานิสัยคนเลว ไม่ว่าหญิงหรือชาย บ่อมประพฤติกามใจตัวเอง ไม่รู้จักเกรงใคร และไม่รู้จักกลัวบาปกรรมที่จะนำทุกข์ภัยมาให้แก่ตัว ถึงจะมีผู้ว่ากล่าวห้ามปราม ก็ไม่เชื่อฟังผู้ใด เพราะธรรมดาคคนเลว บ่อมไม่รู้จักสอนตัวเอง ไม่รู้จักติเตียนตัวเอง ทั้งไม่ชอบให้ผู้อื่นว่ากล่าวสั่งสอนสักเดือนตน ส่วนคนดี บ่อมรู้จักสอนตัวเอง และชอบให้ผู้อื่นสั่งสอน ไม่กล้าทำควมชั่วทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง ไม่ทำเหมือนนางพราหมณ์ที่แสดงมาแล้วนั้น.

เอว ก็มี ค้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๓๐

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ อันมีในกัณฑ์ภูกวรรคที่ ๑๕

อปปี นุ หนุกา สนฺดา มุขณฺจ ปริสุตฺตติ
โอรามม น ปาเรม ปุเรว มโหทธิติ
อิหํ สคฺคา เซควเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสฺสิติ.
ณ บัคฺคิ อาคมฺภาพจกฺแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนฺนํ ใน
คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๓๐ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ ไป
จนถึงชาดกที่ ๑๐ อันมีในกัณฑ์ภูกวรรคที่ ๑๕ แห่งพระคัมภีร์เอกนิบาต
สืบต่อไป เพื่อเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ในการอบรม
ปัญญาบารมี โดยสมควรแก่เวลา

ก็ในชาดกที่ ๖ ซึ่งมีนามว่ากาชาดก ๆ นี้ มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระชินศรีศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกษุชราหลายรูป ด้วยกันให้เป็นต้นเหตุ กล่าวคือ พระภิกษุเหล่านั้นในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ได้เป็นคฤหบดีอยู่ในกรุงสาวัตถี มีทรัพย์สมบัติมาก และได้เป็นสหายกัน

เวลาได้ฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ปรีกษากันว่า พวกเราชาแล้วจะประโยชน์สิ่งใดด้วยการอยู่เป็นฆราวาส ควรพวกเราจะออกบวชในพระพุทธศาสนา ในสำนักสมเด็จพระบรมศาสดาให้สบายใจเกิด จักทำให้ทุกข์สันต์ลงได้ ครั้นปรีกษากันดังนี้แล้ว ก็มอบทรัพย์สินสมบัติให้แก่บุตรหลาน แล้วออกไปบรรพชาอยู่ในสำนักสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ แต่เมื่อได้บรรพชาแล้วก็ไม่ศึกษาเล่าเรียน ไม่บำเพ็ญสมณธรรมให้สมควรแก่บรรพชิต ให้คนปลุกศาลาหลังหนึ่งในบริเวณวิหาร เมื่อไปเที่ยวบิณฑบาต ก็ไม่พากันไปในที่แห่งอื่น ไปแต่ที่เรือนบุตรภรรยาของตนเป็นนิจ

ภรรยาเก่าของภิกษุชาองค์หนึ่ง เป็นอุบาสิกาปฏิบัติภิกษุชาเหล่านั้นอยู่เนือง ๆ อยู่มาวันหนึ่ง อุบาสิกานั้นเกิดโรคาพาธแล้วทำกาลกิริยาไป ภิกษุชาเหล่านั้นได้พากันกอดคอกันร้องให้อยู่ในบริเวณวิหาร โดยปรารภว่า อุบาสิกามีรสมือโอชาขี้ขี้ เมื่อก่อนทั้งหลายได้ยินเสียงภิกษุชาเหล่านั้นร้องให้จึงพากันไปได้ถาม เมื่อได้ความว่าร้องให้ถึงอุบาสิกาผู้เป็นภรรยาเก่า จึงสนทนากันขึ้นในธรรมสภา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงเสด็จ จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสถานนั้นแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชาเหล่านั้น จะได้ร้องให้ถึงภรรยาเก่าแต่ในบึงทุบน้ชาตินเท่านั้นก็หาไม่ ถึงในชาติปางก่อนก็เคยมีมาแล้วเหมือนกัน

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสีนั้น มีกาคูหนึ่งพานางกาไปเที่ยวหากินตามริมฝั่งมหาสมุทร ในเวลานั้น หม่อมมนุษย์ได้พากันทำพลักรรมแก่พญานาค ด้วยเครื่องกินมีประการต่าง ๆ เมื่อมนุษย์เหล่านั้นหลีกไปแล้ว กาสองสามภรรยา ก็ได้ไปถึงที่นั้น พากันกินข้าวปายาสคลุกเคล้าด้วยนมและปลา เนื้อ สุนัข เป็นอันมาก เมื่อกาทั้งสองเมาสุราและอึมน้ำสำราญแล้ว ก็พากันกลับไปเกาะอยู่ที่ริมฝั่งมหาสมุทร เพื่อจะอาบและลงเล่นน้ำให้สนุกสนาน

ในกาลนั้น ได้มีลูกคลื่นลูกหนึ่งซัดเอานางกาตกลงไปในมหาสมุทร นางกาตนั้นได้เป็นอาหารของปลาตัวหนึ่งไป ฝ่ายกาที่เป็นสามก่ร้องไห้รำไร เป็นอันมาก พอได้ยินไปถึงกาอีกฝูงหนึ่งซึ่งเป็นสหายกัน กาฝูงนั้นก็บิน มาไต่ถาม เมื่อทราบเหตุการณ์นั้นแล้วต่างก็พากันร้องไห้เป็นเสียงอันเดียวกัน แล้วคิดว่า พวกเราควรจะวัดน้ำในมหาสมุทรให้แห้ง เพื่อจะได้ศพนาง กาตนั้นขึ้นมา คิดตกลงกันแล้ว ก็พร้อมกันลงไปอมน้ำในมหาสมุทรขึ้นมาบ้วนเสียจนบก กาเหล่านั้นพากันอมแต่น้ำเค็มจนคอแห้ง ปากแห้ง คางล้า นัยน์ตาแดง เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเหลือที่จะทนทาน จึงปรึกษากันว่า พวกเราอมเอาน้ำไปทิ้งนอกมหาสมุทรเสียก็มาก แต่น้ำในมหาสมุทร ก็ยังทันล้นขึ้นมาอีก พวกเราจักไม่อาจทำน้ำในมหาสมุทรนี้ให้แห้งได้แล้ว จึงกล่าวว่า อปี หนูกา สุนดา เป็นอาทิ ดังวาระพระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นนั้นแล้ว แปลว่า เราทั้งหลายพากันเพียรขนน้ำไปจากมหาสมุทรจนคางล้าปากแห้งแล้ว แต่น้ำในมหาสมุทรก็ยังเต็มอยู่ดังเก่า พวกเรา ไม่อาจจะทำน้ำในมหาสมุทรให้แห้งลงได้ ดังนี้

ครั้นกาเหล่านั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว จึงรำพึงถึงนางกานั้นว่า จะงอยปากของนางก้างาม ดวงตาทั้งสองของนางก้างาม ผิวพรรณและทรวดทรงของนางก้างาม เสียงก่ไพเราะ แต่ได้มาถึงความตายด้วยน้ำในมหาสมุทรอันเป็นดุจโจรนี้ พวกเราทั้งหลายจึงมีความอาลัยถึงเจ้ายิ่งนัก ในครั้งนั้น มีสมุทรเทพดาคนหนึ่ง ได้สำแดงกายให้เป็นที่น่ากลัวแก่ฝูงกาทั้งหลาย ๆ ได้เห็นแล้วจึงพากันบินหนีไป

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรศาสดา ได้ทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นางกาในครั้งนั้นได้มาเกิดเป็นเอวาสีกาภรรยาเก่าของภิกษุชรา ส่วนกาที่เป็นสามก่กับฝูงกาเหล่านั้น ก็ได้มาเกิดเป็นภิกษุชราเหล่านั้น สมุทรเทพดาของเราผู้ศาสดาแล จบกาชาดกที่ ๖ แก่ท่าน

ในชาดกนี้แสดงโทษของความรักสำหรับคนโง่เขลาว่า ชรรมดาคนโง่เขลา คือ คนไม่รู้เท่าทันธรรมดาของสังขารว่า สังขาร คือ คน สัตว์ ที่ สิ่ง ขาว หงส่น ต้องตกอยู่ในความแปรผันเท่านั้น ไม่มีสิ่งใดจะคงทนถาวรอยู่

ได้ คนที่ไม่รู้อย่างนั้นเมื่อพลัดพรากจากของรักแล้ว ข้อมเศร้าโศกเสียใจ
เกินสมควร บางคนถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับ มีแต่ความกระสับกระส่าย
คิดถึงของรักอันพรากไป การกระทำอย่างนั้นเป็นการไม่มีประโยชน์สิ่งใด มี
แต่จะทำให้เกิดความทุกข์แก่ตนเปล่า ส่วนทางที่มีประโยชน์นั้น คือให้คิดถึง
ธรรมดาว่า เราต้องมีความพลัดพรากจากของรักเป็นธรรมดา ไม่เวลาใด
ก็เวลาหนึ่งเป็นแน่นอน เมื่อคิดได้อย่างนั้นแล้ว ให้ตั้งใจทำความดีต่อไปทั้งใน
ทางโลกและทางธรรม จึงจักนำมาซึ่งความสุขแก่ตนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า
โดยเหตุนี้ ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงอย่าให้ความทุกข์ครอบงำจิตใจได้
ในเวลาพลัดพรากจากของรัก อย่าให้เป็นเหมือนภิกษุชราและเป็นดังเรื่อง
กาที่แสดงมาแล้วนั้น

ในชาดกที่ ๑ มีนามว่าปุปผัตตชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดา
ได้ทรงแสดงที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้อยากจะสึกรูปหนึ่ง
ให้เป็นเหตุ กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงทราบว่า ภิกษุรูป
นั้นมีความกระสันอยากจะสึก จึงทรงรับสั่งให้หาตัวเข้าเฝ้า ภิกษุรูปนั้นก็ทูล
เล่าเรื่องถวายว่า ตนคิดถึงภรรยาเก่าซึ่งมีรสมีอร่อย ไม่อาจจะหักใจได้
สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เธอไม่ควรจะคิดถึงหญิงคน
นั้นเลย เพราะหญิงคนนั้นได้ทำให้เธอต้องถูกเสียบอยู่บนหลาวในครั้งก่อน
มาแล้ว คือ ในครั้งพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
ในงานนักขัตฤกษ์ประจำปีคราวหนึ่ง ชาวกรุงพาราณสี ได้พากันเล่นนัก-
ขัตฤกษ์ทั่วทั้งพระนคร ครั้นนั้นมีบุรุษขี้ตลกคนหนึ่งซึ่งมีผ้าขาวย้อมหนึ่ง
เขาให้ภรรยาเขาชักฟอกพับจับไว้เป็นอันดี ครั้นถึงวันนักขัตฤกษ์ ภรรยา
จึงกล่าวว่า อยากจะได้ผ้าข้อมดอกคำสีกลิ่นหนึ่งจึงจะไปเที่ยวงานมหรสพ
ได้ สามจึงตอบว่า เราหากจนจะได้มาแต่ไหน ภรรยาจึงบอกว่า ไม่ได้ก็จะ
ไม่ไปเที่ยวในงาน สามจึงตอบว่า ผ้าข้อมดอกคำสีมีแต่ในพระคลังหลวง
เท่านั้น ภรรยาจึงบอกให้สามไปขโมยมา

ขณะนั้น มีเทพยดาตนหนึ่งได้ขึ้นเสียงสองสามภรรยานั้นทะเลาะกัน
จึงส่งเสียงห้ามลงมาว่า ดูก่อนบุรุษ ท่านอย่าขึ้นเข้าไปลอบลักของหลวง

เลย ถ้าท่านเชื่อภรรยา ท่านก็จะได้รับความทุกข์อย่างแสนสาหัส แต่ภรรยา
นั้นจิตใจอ่อนวอนของภรรยาไม่ได้ ครั้นถึงเวลากลางคืนก็เสียวชีวิตลอบบน
กำแพงเข้าไปในพระคลังหลวง

เมื่อพวกพนักงานได้ขึ้นเสียวเกิดสังเกตก็ร้องขึ้นว่าโจร ๆ แล้วลอบ
จับตัวเอาไว้ได้ พวกนักโทษก็กลัวหมดแล้ว พอรุ่งเช้าก็นำความขึ้นกราบทูล
แด่บรมกษัตริย์ ๆ จึงมีพระบรมราชโองการรับสั่งให้นำโจรไปเสียบหลาวไว้
ทั้งเป็น เจ้าพนักงานก็กระทำตามพระบรมราชโองการนั้น นำภรรยาไป
เสียบหลาวไว้นอกพระนคร ฝูงกาได้พากันบินมาจับศีรษะแล้วจิกมันขึ้นตาคิน
ทั้งสองข้าง ทำให้ภรรยาได้รับทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส แต่ถึงอย่างนั้น
ภรณียังไม่วายรักและคิดถึงภรรยา แล้วกล่าวเป็นถ้อยคำที่แสดงความรัก
ต่อภรรยาว่า เสียหายที่ไม่ได้นั่งห่มผ้าข้อมดอกคำ เทียวตงานกับภรรยา
แล้วเทียวตงานมหรสพในวันเพ็ญเดือน ๑๒ คราวนี้ ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว
จึงกล่าวต่อไปว่า

นยิห์ ทุกข์ อหิ ทุกข์ ยิ มิ ตุหติ วายโส

ยิ สามา ปุปรตเตน กตาคิ นานโกสสตี

แปลว่า ทุกข์กายทุกข์ใจที่เกิดขึ้นเพราะถูกเสียบอยู่บนหลาวนกตี ทุกข์ที่
กาจิกเจาะลูกตาของเราเกิด ทุกข์ทั้งปวงนี้ จะได้ครอบงำจิตใจของเราให้หา
มิได้ เราทุกข์อย่างเดียวที่ไม่ได้ห่มผ้าข้อมดอกคำ เทียวตงานกับภรรยา
หน้าเพ็ญเดือน ๑๒ เท่านั้น ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ทำกาลกิริยาไปเกิดใน
นรก ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า สองสามีภรรยาในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นสองสามี
ภรรยาในบัดนี้ ส่วนเทพยดาที่ห้ามปรามนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตใน
บัดนี้แล จบปปรตตชาดกที่ ๑ แต่เพียงเท่านั้น.

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่บุรุษโดยมาก ข้อม
เนื่องมาแต่สตรีทั้งนั้น กล่าวคือ บุรุษทั้งหลายจะต้องตักแฉกกรำฝันทน
เหนื่อยยากและบากบั่นในการทำงาน ทั้งทางมาและทางบก ในบ้านและนอก
บ้าน กลางวันและกลางคืน ตลอดจนการบรรพชาที่หนักหน่วงที่สุด โดย

มากก็เกิดมาจากความรักสตรเป็นต้นเหตุ สมเด็จพระบรมโลกเชษฐ์ศาสดา
จึงทรงแนะนำพร้าสอนไม่ให้กลบตรล่ออำนาจแก่ความรักสตรจนเกินไป พระ
พุทธองค์ได้ทรงชี้โทษสตรไว้ ๕ ประการ โดยพระพุทธบรรหารว่า เขภยฺยเบน
ภิกฺขเว มาตุคามิ ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามโดยมากข่อมไม่ค้อย ๕
ประการ คือ โกรธโน มินิสัยขโกรธ ๑ อุปนาโห มักผูกอาฆาตเจ็บใจอย่าง ๑
โครวิโส มินิสัยร้ายดังอสรพิษ มีจิตมากไปด้วยราคะ ๑ ทุขฺขิวโห มีล้นไม่ค
คือ มักมีนิสัยส่อเสียด ๑ มิตฺตทุพฺพิ มักทำลายมิตร คือสามีของตนเอง
ด้วยการนอกใจสามี แล้วคิดทำลายสามี ๑ รวมเป็น ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้
โดยเหตุนี้ไม่ควรที่บุรุษทั้งหลายจะหลงตาเพราะสตร ถ้าบุรุษใดไม่เชื่อถือ
พระบรมพุทธโอวาทข้อนี้ บุรุษนั้นจะต้องได้รับโทษทุกขภัยเหมือนกับเรื่องที่
แสดงมาแล้วนี้ แต่พระบรมพุทธโอวาทข้อนี้ ได้ชี้ไว้ชัดว่า มาตุคามที่ไม่คั้น
ก็มีอยู่หลายอย่าง แต่ที่คั้นก็มีอยู่มาก เป็นแต่ว่ามือน้อย ในร้อยจะมีสัก
หนึ่ง ซึ่งจะมีครบทั้ง ๕ ประการ คือ ไม่ขโกรธ ๑ ไม่ผูกใจเจ็บ ๑ ไม่หนัก
ไปในความรัก ๑ ไม่มักส่อเสียด ๑ ไม่คิดนอกใจสามี ๑ สตรที่จะดีพร้อม
ทั้ง ๕ อย่างนี้แล้ว ข่อมมือน้อยคน โดยมากมักจะมีแต่เพียงอย่าง ๑ หรือ
๒ อย่าง ๓ อย่าง ๔ อย่างเท่านั้น มักไม่มีครบทั้ง ๕ อย่าง ถ้าสตรใด
มีครบทั้ง ๕ อย่างนี้แล้ว สตรนั้นเรียกว่ารัตนาร เป็นสตรแก้ว หาก
มิได้ ถ้าผู้ใดได้ไว้เป็นภรรยา ผู้นั้นจะมีแต่ความผาสุกเป็นนิตยกาล
รัตนารอย่างนี้ บุรุษผู้เป็นสามีควรจะถนอมตั้งแก้วมณีไซดี ถึงแม้ชีวิต
ก็ควรปลื้มปลดออกบูชา พระพุทธองค์ได้ทรงสรรเสริญสตรอย่างนี้ไว้ว่า
เป็นคฤหปตานี คือเป็นแม่เรือนอย่างดีของบุรุษ ให้บุรุษสงเคราะห์ด้วย
สถาน ๕ ประการ คือ ขกข้องให้ปรากฏเป็นภรรยาแก่คนทั้งหลาย ๑ ไม่คำ
ว่าทบตี ๑ ไม่นอกใจภรรยา ๑ มอบความเป็นใหญ่ในการจัดโภชนา ๑ หา
เครื่องแต่งตัวให้ ตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่มีอยู่ ๑ ดังนี้ แต่ไม่ให้บุรุษ
ไปทำความชั่ว เป็นต้นว่า ลักขโมยหรือฆ่าฟันผู้อื่นเพราะสตร เหมือนกับ
เรื่องที่แสดงมาแล้วเป็นอันขาด

ชาดกที่ ๔ ซึ่งมีนามว่าสิงกรลชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดา ได้ทรงแสดงไว้ในพระเชตवनาราม เพราะทรงปรารภการข่มกิเลสของภิกษุทั้งหลายให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ในกรุงสาวัตถีครั้งนั้น มบฺตรเศรษฐีซึ่งเป็นสหายกัน ๕๐๐ คน ได้บวชในพระพุทธศาสนา โดยการถวายชีวิตแก่พระรัตนตรัย ครั้นบวชแล้ว ได้อยู่ในกุฎแถวสุดท้ายภายในพระเชตवनาราม อยู่มาเวลาเที่ยงคืนวันหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นก็เกิดความกระสันขึ้น รุ่งเช้าขึ้นพระพุทธองค์จึงตรัสสั่งพระอานนท์ให้หาภิกษุเหล่านั้นเข้าเฝ้า พระอานนท์ทูลรับพระพุทธฎีกาแล้วได้ให้ภิกษุเหล่านั้นไปประชุมพร้อมกันที่บริเวณพระคันธกุฎี สมเด็จพระชินศรีทรงเปล่งพระรศมี ๖ ประการ ให้ปรากฏชัดสว่างไสว แล้วตรัสว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมคาถิกษุไม่ควรคิดถึงกามคุณารมณ์อันจะทำให้เราร้อน ไม่ควรคิดปองร้ายผู้อื่น ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ควรดูหมิ่นกิเลสที่เกิดขึ้นแม้แต่น้อย เพราะเหตุว่า ธรรมคาถิกเลสถึงจะเล็กน้อยก็ให้โทษได้เหมือนยาพิษอันร้ายแรง และเหมือนกับตอมผีเกิดขึ้นในร่างกาย เหมือนกับงูพิษ เหมือนกับสายฟ้าที่ฟาดให้พินาศลงทันตา ภิกษุทั้งหลายไม่ควรจะเกลือกกลั้วด้วยกิเลส ควรกำจัดกิเลสให้ตกไป อย่าให้ค้างอยู่ในใจได้ ให้เหมือนกับน้ำค้างอันกลิ้งตกไปจากใบบัวฉะนั้น ให้ทำเหมือนกับบัณฑิตในปางก่อน ดังเราจะแสดงต่อไปนี้

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำใหญ่ในป่าแห่งหนึ่ง ครั้นนั้น มีช้างแก่ตัวหนึ่งนอนตายอยู่ริมแม่น้ำ เมื่อสุนัขจิ้งจอกตัวนั้นได้มาเห็น ก็ได้ก่อดินทวงและงา ที่หู ที่ท้อง ที่เท้า ที่หาง แล้วไปกัดที่ทวารหนัก ค่อยกัดกินเข้าไปทีละน้อย ๆ จนทะลุเข้าในท้องช้าง แล้วนอนกินอยู่ในท้องช้างนั้นไม่ออกมา ครั้นเวลาล่วงไปหลายวันซากศพของช้างนั้นก็แห้งลง ช่องทวารปิดเสีย สุนัขจิ้งจอกนั้นก็ออกมาไม่ได้ ทั้งเนื้อและโลหิตในท้องก็หมดไป สุนัขจิ้งจอกนั้นได้ทนทุกข์อยู่ในท้องช้างหลายวัน จนฝนตกลงมาทำให้ซากศพช้างนั้นเปียกชุ่มอ่อนลง จนช่อง

ทวารนั้นเปิดจึงออกมาได้ แล้วเกิดความสลดใจว่า เราได้รับความทุกข์
ถึงเพียงนี้ ก็เพราะกิเลสคือความโลภเป็นเหตุ แล้วจึงกล่าวขึ้นว่า

นาหิ ปุณิ น จ ปุณิ น จาปี อปุณปุณิ
หตถิโพนฺธิ ปเวกฺขามิ ตถา หิ ภยตฺตชฺชิตฺโต

แปลว่า เราจะไม่เข้าไปในท้องช้างอีกแล้ว เพราะเราเกือบจะตายด้วยเหตุ
ที่เข้าไปในท้องช้าง ดังนี้ เมื่อสุนัขจึงจอกกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ไม่ตกอยู่ใน
อำนาจของความโลภอีกต่อไป

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงข่มกิเลสอย่าให้กำเริบขึ้นได้ แล้วพระ
องค์จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุเหล่านั้นก็ได้
สำเร็จมรรคผลตามวาสนาของตนๆ สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า
สุนัขจอกในคราวนั้น คือเรตถาคตนแล จบสังคายนาชาดกที่ ๘ แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้มีความเด่นชัดอยู่แล้วว่า บุคคลไม่ควรจะถือกิเลส คือ
ความโลภ ความโกรธ ความเกลียด ความหลงเป็นใหญ่ เพราะจักให้ทุกข์
แก่ตนเหมือนกับสุนัขจอกที่เห็นแก่ความโลภในอาหาร ดังแสดงมานี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่า เอกบัณฑิตชาดกๆนี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดา
ได้ทรงแสดงในกุฎาคารศาลา คือปราสาทใหญ่ที่บามหาวัน ใกล้เมืองสาวัตถี
โดยทรงปรารภลิจฉวีราชกุมารพระองค์หนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

ดังมีเรื่องปรากฏว่า ลิจฉวีราชกุมารนั้นเป็นคนดุร้ายขึงนัก ไม่มี
ผู้ใดจะกล่าวทัดทานได้ถึง ๒-๓ คำ ถึงพระชนกชนนีก็ว่ากล่าวไม่ได้ ครั้น
ต่อมา พระชนกชนนิจึงนำพระราชกุมารนั้นไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา
กราบทูลว่า พระราชกุมารนี้เป็นคนดุร้าย มีวาจาหยาบคายขึงนัก ขอพระ
พุทธองค์ทรงพระกรุณาสั่งสอนให้ละความโกรธด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า

พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนพระราชกุมาร ธรรมดาคนขโกรธย่อม
ไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของบิดามารดา บุตร ภรรยา พี่น้อง พวกพ้อง มิตร
สหาย ผู้ใดผู้หนึ่งเลย ธรรมดาคนขโกรธ ย่อมทำให้ผู้อื่นหวาดเสียวเหมือน
กับหวาดเสียวต่ออสรพิษ และหวาดเสียวต่อโจร ต่อยักษ์ฉะนั้น คนข

โกธรช่อมเป็นคนมีสีหน้าไม่งดงาม ตายแล้วไปเกิดในนรก พ้นจากนรกมา เกิดเป็นคนหน้าตาไม่สมประกอบ ทั้งเป็นคนมีโรคภัยไข้เจ็บมาก พระราชกุมารจงละความโกรธนั้นเสีย ดังนี้

เมื่อพระราชกุมารได้สดับพระพุทธบรรหารดังนี้แล้ว ก็ไม่ลุอำนาจ แก่ความโกรธอีกต่อไป ภิกษุทั้งหลายจึงได้สนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า สมเด็จพระบรมศาสดาเป็นผู้ทรงพระคุณน่าอัศจรรย์ ด้วยทรงสั่งสอนให้ พระราชกุมารละพหุอันร้ายได้เพียงคราวเดียว พระองค์จึงเสด็จไปประทับ ที่ธรรมสภา แล้วทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปนี้ว่า

ดังก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง พาราณสีในอดีตกาล มีพราหมณ์คนหนึ่งซึ่งสำเร็จไตรเพทได้ออกบวชเป็น ฤๅษีสำเร็จอภิญญาสมาบัติอยู่ในป่าหิมพานต์ ครั้นต่อมา ฤๅษีตนนั้นได้ไป สักการพาราณสี พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงเลื่อมใส จึงโปรดให้นิมนต์ขึ้นไปรับภัตตาหารในปราสาทปราสาท แล้วตรัสถามว่า พระผู้เป็นเจ้าจะไปไหน ฤๅษีนั้นตอบว่า จะไปหาที่จำพรรษา บรมกษัตริย์ จึงพาฤๅษีไปสู่พระราชอุทยาน โปรดให้ปลูกบรรณศาลาให้อยู่ในพระราช-อุทยาน ต่อนั้นมาก็ได้เสด็จไปหาฤๅษีวันละ ๒-๓ เวลาเสมอมา

ครั้นเมื่อโอรสของบรมกษัตริย์มียศพระองค์หนึ่ง เป็นคนดูร้าย มีวาจา หยาบคาย ไม่มีผู้ใดจะสั่งสอนได้ บรมกษัตริย์จึงนำตัวไปถวายแก่ฤๅษี ขอให้ฤๅษีช่วยสั่งสอน ฤๅษีจึงพาพระราชกุมารเที่ยวเล่นในพระราชอุทยาน เมื่อได้เห็นคันสเดาน้อยคันหนึ่ง จึงบอกให้พระราชกุมารเคียวใบสเดานั้น ว่าจะมีรสอย่างไร พระราชกุมารก็ปลิดมาเคียวดูใบหนึ่ง พอรู้ว่ามีรสขม ก็ล้มหงายเสียทันที ฤๅษีจึงถามว่า ใบสเดานี้มีรสอย่างไร พระราชกุมาร ตอบว่า มีรสขมไม่น่ากินเหมือนยาพิษ ควรจะถอนต้นทิ้งเสีย หุดแล้วก็ ถอนขึ้นมาขบควบพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

เอกปณฺโณ อโย รุกฺโข น ภุมฺบา จตฺตฺรคฺโค

ผเลน วิสกปฺเปน มหายุํ กิ ภาวิสฺสตี

แปลว่า ต้นไม้ต้นนี้เพียงแต่ใบๆเดียว สูงพื้นดินเพียง ๔ นิ้วเท่านั้น ยังมี พืชถึงเพียงนี้ เมื่อต้นไม้โค่นหักก็มีพิษทำให้คนตายเป็นแน่ ดังนี้

ฤษจึงกล่าวว่า ดูก่อนพระราชา Kumar ทานอนต้นสะเตาอ่อนนทง
 เสีย ด้วยเข้าใจว่าเมื่อมันโตขึ้นมันจะฆ่าคนได้นั่นใด ถึงประชาชนในแคว้น
 แคว้นของท่านก็คงจะคิดว่า พระราชา Kumar เมื่อทรงพระเยาว์ยังร้ายกาจถึง
 เพียงนี้ เมื่อเติบโตขึ้นได้เป็นพระมหากษัตริย์ในเวลาใดแล้ว จะมียิ่งร้ายกาจ
 มากกว่าหรือ พวกเรากำจัดเสียแต่เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ อย่าให้
 มันได้เสวยราชสมบัติเลย โดยเหตุนี้ ขอพระราชาจงอย่าได้ร้ายกาจอีก
 ต่อไปเลย เมื่อพระราชาทรงเห็นเหตุการณ์ตามที่ฤษได้ชี้แจงดังนี้แล้ว
 ก็ทรงสละความโกรธนั้นเสีย แล้วตั้งตนอยู่ในเมตตากรุณาต่อไป เมื่อ
 พระราชาบิดาสวรรคตแล้ว ก็ได้เสด็จเสวยราชสมบัติแทนพระราชาสืบไป

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตจบลงแล้ว จึงทรงประชุม
 ชาดกว่า พระราชา Kumar ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระราชาปกครองคน
 ส่วนฤษนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบเอกปณณชาดกที่ ๕ แต่เพียงนี้

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า คนชักรอช่อมไม่เป็นทุกข์ใครพอใจของ
 ผู้ใดเลย มีแต่ผู้เกลียดกลัวทั้งนั้น วาจาอันร้ายหยาบคายช่อมไม่เป็นที่
 พื่อใจของผู้ใด ก็มีอุปไมยเหมือนกับของที่มีรสขมขื่นฉนั้น จึงมีสุภาษิต
 ไว้ว่า สักรวาทวนอนมม่นแสน ไม่เหมือนม่นพจมานทหวานหอม
 กลิ่นประเทียบเปรี้ยวเทียมควงพวงพะยอม อาจจะน้อมจิตด้วยลมโคม
 อันวาจาหยาบคายไม่ปลาบปลื้ม ดังดุดคัมภรเผ็ดต้องเข็ดขม ผู้ใดใคร
 ไม่ประกอบชอบอารมณ์ ใครฟังลมเบือนหน้าระอาเอ๋ย ดังนี้ โดยเหตุนี้
 พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนให้เวไนยนิกรทุกหมู่เหล่า จงละวาจาหยาบคาย
 เสีย ให้กล่าวแต่วาจาไพเราะอ่อนหวาน ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ ซึ่งมีนามว่า สญชีวชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดา
 ได้ทรงแสดงเมื่อประทับอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภซึ่งการ
 ที่พระเจ้าอชาตศัตรูทรงยกย่องพระเทวทัตผู้เป็นอสัปปุรุษ ให้เป็นต้นเหตุ

ดังมีเรื่องมาว่า พระเจ้าอชาตศัตรุนั้น ทรงเลื่อมใสศรัทธาใน
 พระเทวทัตผู้เป็นอสัปปุรุษ ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างวิหารถวายที่

๓๗๐ พระสุคตัมคิปปูก มหานิบาดชาคก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑
คยาสิทธิ์ประเทศ หังได้ถวายโภชนาหารวันละ ๕๐๐ สำหรับเป็นต้น ต่อมาพระ
เทวทัตยังได้แนะนำบรมกษัตริย์ให้ปลงพระชนม์พระราชบิดาเสีย

เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว ก็ได้เป็นบรม
กษัตริย์สืบราชสมบัติแทน ครั้นนานมา เมื่อได้ทรงทราบว่าแผ่นดินสุขเอา
พระเทวทัตลงไปให้สิ้นชีวิตแล้ว หัวเขอกก็ทรงสะดุ้งตกพระหฤทัย เกรง
ว่าแผ่นดินจะสุขเอาพระองค์เอง ด้วยบาปกรรมที่ทำไปตวาด มีพระหฤทัย
ไหวหวัคอยู่เป็นนิจ ทรงบรรทมมิได้หลับสนิท พอหลับพระเนตรลง
ครั้งไร ก็ปรากฏคังแผ่นดินจะสุขเอาพระองค์ หังปรากฏว่าเปลวไฟใน
อวงจิมหามรกลุ่งขึ้นมาลวกเอาพระองค์ ปรากฏคังว่าพระองค์ถูกตรึงตรา
ไปด้วยหลาวเหล็กอันรุ่งโรจน์โชตินาการ

หัวเขอกจึงทรงจินตนาการไครจะไปเผ้าทูลขออภัยโทษ แต่สมเด็จพระ
พระบรมศาสดาจารย์ ในการที่พระองค์ได้เข้าไปเป็นสมัครพรรคพวกของ
พระเทวทัต ร่วมใจกับพระเทวทัตในการคิดทำลายพระชนมชีพของพระองค์

ครั้นถึงเวลารাত্রเพ็ญเดือน ๑๒ พระเจ้าอชาตศัตรูราชเสด็จแวดล้อม
ได้ด้วยหม้ออำมาตย์ราชบริพาร เสด็จออกไปเผ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์
โดยให้หม้อชวกโกมารภักจเป็นผู้นำเสด็จ เมื่อไปถึงสำนักสมเด็จพระบรม
ศาสดา ซึ่งประทับอยู่ในอุทยานของหม้อชวกแล้ว หัวเขอกก็ถวายนมัสการ
แล้วกราบทูลถามปัญหา ในเรื่องสามัญผล สมเด็จพระทศพลก็ทรงวิสัชนา
นิกัไซ เมื่อหัวเขอกได้ทรงสดับ ก็มีพระราชหฤทัยโสมนัส จึงประณมหัตถ์
อัญชลีกราบทูลขอขมาโทษ แล้วเสด็จกลับพระราชนิเวศน์ ต่อนั้นมาก็ไม่
ทรงเห็นนิมิตชั่วร้ายคังมรยาขมาแล้วนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า พระเจ้า
อชาตศัตรูได้เป็นผู้เลื่อมจากโศดาบัตติผล และคบคนผู้เป็นอัสปบุรุษ
ขกย่องนับถืออัสปบุรุษ เมื่อพระพุทธรองคได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับ
ในธรรมสภา แล้วทรงเทศนาชาคกนสืบค่อไปว่า

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต ได้เสวยราชสมบัติอยู่ในพระนคร
พาราณสี มีทศปาโมกขอาจารย์คนหนึ่งอยู่ในพระนครพาราณสี เป็นผู้สั่ง

สอนศิลปศาสตร์แก่มานพ ๕๐๐ คน ในมานพ ๕๐๐ คนนั้น มีมานพคนหนึ่ง
ชื่อว่าสัญชีวมานพ ได้เรียนมนต์ปลุกสัตว์ที่ตายแล้วให้ลุกขึ้นมา แต่ยังไม่
ได้เรียนมนต์ห้าม อยู่มาวันหนึ่งได้ไปเก็บฟืนในป่ากับมานพทั้งหลาย ได้
พบเสือโคร่งนอนตายอยู่ตัวหนึ่ง จึงบอกกับมานพทั้งหลายว่า เราจะปลุก
เสือโคร่งตัวนี้ให้ลุกขึ้น แต่ให้มานพทั้งหลายขึ้นไปอยู่บนต้นไม้เสียก่อน
แล้วสัญชีวมานพก็รำมนนต์ โยนก้อนกรวดไปให้ลูกเสือโคร่งที่นอนตาย
นั้น ๆ ก็ลุกขึ้นโดยเร็ว แล้วกระโดดไปกัดคอสัญชีวมานพให้ล้มลงตายอยู่
กับที่ และเสือโคร่งก็ล้มลงตายไปด้วยกัน มานพทั้งหลายจึงนำเรื่องไปแจ้ง
แก่อาจารย์ ๆ จึงกล่าวว่า ชนชื่อว่าอัสสปุรุษแล้วบุคคลไม่ควรยกย่องเลย
แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

อสุนต์ โข ปกฺกณฺหาติ

อสุนต์ จุปเสวติ

ตเมว มาสํ กุรุเต

พุกฺโข สญฺชีวโก ขลา

แปลว่า ผู้โดยยกย่องอัสสปุรุษ คบหาอัสสปุรุษ อัสสปุรุษย่อมฆ่าผู้นั้นเหมือน
กับเสือโคร่งที่ฆ่าสัญชีวมานพ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า เสือโคร่งในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเวททัต
ในบัดนี้ สัญชีวมานพได้มาเกิดเป็นพระเจ้าอชาตศัตรู ส่วนกุรุทิสปาโมกข์
ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบว่าด้วยชาตกที่ ๑๐ อันมีในกัณณกวรรค
ที่ ๑๕ และกัมภีรเอกนิบาตแต่เท่านั้น

ในชาตกนี้ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า การคบหา
สมาคมติดต่อกับผู้คนทั้งหลาย ย่อมเป็นของสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าคบคนผิดก็
ไป ถ้าคบคนเลวก็เลวไป เพราะนิสัยของคนเราอาจเอนเอียงไปตามบุคคลที่
เราคบได้ เว้นแต่ผู้มีนิสัยใจคอแก่กล้าขยันเท่านั้น แต่ถึงอย่างนั้นก็
ก็ยังได้ชื่อว่า คนนั้นคนนั้นเป็นพรรคพวกของคนนั้นคนนั้นนั่นเอง ถ้าผู้
ตนคบนั้นเป็นคนดี ตนก็มีชื่อเสียง เหมือนกับผ้าอันหอมเครื่องหอม ผ้า
นั้นก็พลอยหอมไปด้วย ถ้าผู้ตนคบเป็นคนไม่ดี ตนก็พลอยเสียชื่อไปด้วย
เหมือนกับใบไม้หอมของเน่าของเหม็นฉะนั้น ข้อนี้นควรเห็นพระเจ้าอชาตศัตรู

๓๗๒ พระสุคตบัณฑิต มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑
 เป็นตัวอย่าง เวลาพระองค์คบหากับพระเทวทัต ผู้เป็นอนัธพาล พระ
 องค์ก็มีนิสัยสันดานเป็นอนัธพาลไปด้วย เวลาพระองค์หันหน้าไปหาพระ
 บรมศาสดามาสัมผัสพระเจ้า ผู้เป็นนักปราชญ์ผู้เลิศในโลก พระองค์ก็กลับ
 มีพระอัชฌาศัยเป็นคนดีไปตาม จนถึงกับสละพระราชทรัพย์ออกบำรุงพระ
 บวรพุทธศาสนาครั้งยกพระปฐมสังคายนามจำนวนเป็นโกฏิ ๆ ได้ทรงมีพระ
 เกียรติยศปรากฏไปทั่วชมพูทวีปว่า เป็นพระมหากษัตริย์ที่ใจบุญ ได้บำรุง
 หิงพุทธจักรและอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรือง ไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใด
 จะเสมอเหมือน จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ก็ยังมีพระเกียรติยศปรากฏอยู่เสมอ
 เพราะฉะนั้น ทุก ๆ คนจึงเลือกคบแต่คนดี คือ คนที่มีความประพฤติดีงาม
 ไม่ทำความชั่วด้วยกาย วาจา ใจ มีใจประกอบด้วยเมตตา กตัญญู วิริยะ
 สัจจะ ปัญญา หิริ โอตตัปปะเป็นต้น จึงจะได้รับผลดี ไม่ได้รับโทษ
 ร้ายเหมือนอย่างพระเจ้าอชาตศัตรูดังที่แสดงมา.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณ ๓๑

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
 ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ อันมีในทัพพวรรคที่ ๑ แห่งทุกนิบาต

ทพฺหํ ทพฺหสฺส จิปลิ	พลฺลิกอ มุทฺธนา มุทฺ
สาธุมฺปิ สาธุนา เซติ	อสาธุมฺปิ อสาธุนา
เอตาหิโส อโย ราชา	มคฺคา อุยฺยาหิ สารถิ
อกุโกเชน ชินเ โกร	อสาธู สาธุนา ชินเ
ชินเ กทริยํ ทาเนน	สจฺเจนาถิกวาหิณิ
เอตาหิโส อโย ราชา	มคฺคา อุยฺยาหิ สารถิติ
อิหํ สคฺคา เวพฺพเน วิหรณฺโต ราโชวาทํ อารพฺภ กณฺเฐติ.	

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณารมณ์ ใน
คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๓๑ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ จน
ถึงที่ ๕ อันมีในทัพหรรคที่ ๑ ในคัมภีร์ขททกนิกาย ทกนิบาต ซึ่งประดับ
ด้วยพระคาถาชาดกละ ๒ คาถา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นคติแก่พุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ ซึ่งจักแสดงต่อไปนี้ เรียกว่าราโชวาทชาดก ซึ่งมี
คาถาตั้งที่สาธกยกขึ้นไว้แล้วนั้น มีเนื้อความในราโชวาทชาดกนี้ว่า เมื่อ
สมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม ทรงปรารภราโชวาท
สำหรับขัตติยราชบรมกษัตริย์จะทรงประพฤติตาม แก่พระจอมภูมิบาลผู้ทรง
พระนามว่าปเสนทิโกศล

มีต้นเหตุว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าปเสนทิโกศลราชบรมกษัตริย์
ทรงพิพากษาอรรคตือนายกที่จะให้เป็นยุติธรรมได้ เมื่อพระองค์เสวย
พระสัทธากะอาหารแต่เช้าเสร็จแล้ว เสด็จทรงราชรถออกไปเฝ้าสมเด็จพระ
พระศรีสคตเจ้าที่พระเชตवनาราม ถวายบังคมแล้วประทับนั่งอยู่ในที่สมควร
ส่วนข้างหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสถามว่า มหาบพิตรเสด็จไป
ไหนมาแต่เช้าเช่นนี้ บรมขัตติยาธิบดีจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์ตั้งใจที่ได้
ชำระอรรคตือนายกที่จะให้เป็นยุติธรรมได้ จึงได้มาเฝ้าพระองค์ในเวลา
เช้าเช่นนี้ จึงตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร การที่มหาบพิตรผู้ได้สดับคำสอนของ
นักปราชญ์ดังตัวเราตถาคตนี้ แล้วชำระอรรคตือนายกได้โดยยุติธรรม ไม่เป็น
การอัสจรรยิ์ ส่วนบุคคลบางพวก ก่อนที่จะได้สดับฟังคำสอนของนักปราชญ์
ผู้ไม่ใช่องค์สัพพัญญู แล้วตัดสินคดีได้โดยยุติธรรมนั้นแหละ เป็นการ
อัสจรรยิ์อย่างยิ่ง ครั้นตรัสดังนี้แล้ว สมเด็จพระมงกุฎพุทธองค์จึงทรงแสดงมา
เรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินิยอยู่ในกรุงพาราณสี พระ
ราชโอรสพระองค์หนึ่งของพระเจ้าพรหมทัต ได้สำเร็จศิลปศาสตร์มาจาก
คักกสิลาารัฐประเทศ มีพระชนม์ได้ ๑๖ ปี เมื่อสมเด็จพระชนกาธิบดี
สวรรคตแล้ว ก็ได้สืบราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แทน มีพระหฤทัยไม่

๓๗๔ พระสุคันธปฎก มหานิปาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑
เอนเอียงไปตามอคติทั้ง ๔ ประการ ทรงพิพากษาอรรถคดีโดยยุติธรรม ฝ่าย
เหล่าอำมาตย์ราชเสวกทั้งหลายก็พลอยตั้งอยู่ในยุติธรรมตาม พระองค์ทรง
ปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขทุกถ้วนหน้า ในเวลานั้นจนไม่มีอรรถคดี
ฟ้องกล่าวโทษแก่กันและกันเกิดขึ้นในบ้านเมืองของพระองค์ พวก
อำมาตย์เหล่าตุลาการต้องกลับจากศาลเสียเปล่า ๆ ทุกวันไป

ครั้นต่อมา พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงทรงพระดำริว่า บัดนี้ในบ้านเมือง
ของเราไม่มีอรรถคดีเหมือนแต่กาลก่อน จนถึงกับพวกตุลาการได้ทั้งศาล
ไว้ว่างเปล่าเช่นนี้ เพราะความยุติธรรมของเรากับเหล่าอำมาตย์เป็นต้นเหตุ
นับว่าในประเทศของเรามีความร่มเย็นเป็นสุขอย่างยิ่ง แต่จะมีสิ่งใดซึ่งไม่
ถูกใจของคนทั้งหลายอยู่ในตัวเราหรือไม่ เราควรจะสังเกตดูว่าจะมีผู้ใด
ยกโทษติเตียนเราเป็นประการใด แล้วพระองค์ก็เริ่มทรงสังเกตไปตั้งแต่
ข้าราชการบริพารภายในพระราชฐาน ตลอดจนออกไปถึงภายนอกพระนคร ก็ไม่
เห็นมีผู้ใดจะได้มากล่าวติเตียนพระองค์ มีแต่ผู้สรรเสริญพระบารมีทุกถ้วน
หน้า แล้วพระองค์จึงได้ทรงพระจินตนาสืบต่อไปว่า เราควรจะปลอมตัว
ออกไปฟังตามบ้านนอกขอบขันฑสีมาอาณาจักร ได้ตระหนักแน่แก่ใจว่า
จะมีผู้ใดติเตียนเราหรือไม่ ครั้นทรงดำริแล้ว จึงทรงปลอมพระองค์เป็นคน
ธรรมดา เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปกับนายสารถี ออกจากพระราชาน์
เพื่อทรงสืบข่าวผู้ทกลาวร้ายพระองค์ แต่เมื่อเสด็จไปจนสุดพระราชอาณา-
เขตแล้ว ก็ไม่ได้ยินเสียงติเตียนพระองค์เลย มีแต่เสียงยกย่องสรรเสริญ
ทุกแห่งไป จึงเสด็จกลับสู่พระนคร

ในคราวนั้น พระเจ้าพลลิกะผู้เป็นพระมหากษัตริย์อยู่ในกรุงสาวตถิ
ก็ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนโดยยุติธรรมเหมือนกัน และได้เสด็จปลอม
พระองค์ไปโดยรถพระที่นั่งกับนายสารถี เพื่อทรงสืบสารคดีเหมือนกันกับ
พระเจ้ากรุงพาราณสี พอถึงรถพระที่นั่งทั้ง ๒ คัน บ่ายหน้าลงสู่ทางเกวียนที่
ลุ่มแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นทางคับแคบไม่พอที่จะไปพร้อมกันได้ นายสารถี
ของพระเจ้ากรุงสาวตถิ จึงร้องบอกออกไปว่า คุณอนสารถีที่ขั้บรรดคันนั้น
ท่านจงถอยรถของท่านหลักไปก่อน ฝ่ายสารถีของพระเจ้าพาราณสี จึง

ร้องตอบบอกไปว่า ไม่ได้ ท่านจงถอยรถของท่านออกไปให้รถของเราไปก่อน เพราะว่าผู้หนึ่งมาในรถนี้ คือ สมเด็จพระเจ้ากรุงพาราณสี ผู้มีพระนามว่า พรหมทัต ส่วนนายสารภีของพระเจ้ากรุงสาวัตถี จึงร้องตอบบอกไปว่า ผู้หนึ่งมาในรถนี้เป็นพระมหากษัตริย์เหมือนกัน ทรงพระนามว่าพระเจ้าพัลลิกราช ผู้เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงสาวัตถี โดยเหตุนี้ท่านจงถอยรถของท่านหลักให้รถของเราไปก่อนจึงจะเป็นการดี เมื่อนายสารภีของพระเจ้าพาราณสีได้ทราบดังนั้น ก็คิดว่า ใครควรไปก่อนไปหลัง แล้วก็ได้เปรียบเทียบกษัตริย์ทั้งสองฝ่ายโดยพระชนมายุ พระราชอาณาจักร พลพาหนะ ทรัพย์สมบัติ บศศักดิ์ ชาติตระกูล ประเทศ จนถ้วนถี่แล้ว ก็เห็นว่า กษัตริย์ทั้งสองไม่ต่ำสูงกว่ากัน จึงสอบสวนตุลาการคุณของกษัตริย์ทั้งสองดูว่า กษัตริย์พระองค์ใดจะมีศลาจารคุณเป็นประการใด นายสารภีของพระเจ้ากรุงสาวัตถีจึงชี้แจงว่า พระเจ้ากรุงสาวัตถีทรงตั้งอยู่ในคุณธรรม ๔ ประการ มีความเข้มแข็งเป็นต้น แล้วจึงกล่าวเป็นนิพนธ์คาถาดังตักขกันไว้ในข้างต้นว่า “หพหิ หพหสฺส จิปติ” แปลว่า พระเจ้าพัลลิกะทรงชนะผู้เข้มแข็งด้วยความเข้มแข็งของพระองค์ ทรงชนะผู้อ่อนโยนด้วยความอ่อนโยนตอบทรงชนะคนดีด้วยความดีตอบ ทรงชนะคนไม่ดีด้วยความไม่ดีตอบ ดังนี้

ส่วนนายสารภีของพระเจ้าพาราณสี จึงชี้แจงพระคุณธรรมของเจ้านายแห่งตนว่า “อกโกเชน จินเน โกธ” เป็นต้น แปลว่า จอมภูมิพลพรหมทัตผู้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งเรา ได้ทรงมั่นอยู่ในคุณธรรม ๔ ประการนี้ คือ พระองค์ทรงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ ทรงชนะคนเลวด้วยความดี ทรงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ ทรงชนะคนพูดเหลวไหลและเหลวไหล ด้วยการพูดจริง

เมื่อพระเจ้ากรุงสาวัตถีก็นายสารภี ได้ฟังคุณธรรมทั้ง ๔ ประการของพระเจ้าพาราณสีอย่างนั้นแล้ว ก็มีความยินดีเลื่อมใส ขอมหลักให้รถของพระเจ้าพาราณสีเสด็จไปก่อน พระเจ้ากรุงพาราณสีก็ประทานพระบรมราโชวาทแก่พัลลิกราชบรมกษัตริย์แล้วก็เสด็จไป ส่วนพระเจ้าพัลลิกราชก็ทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระเจ้ากรุงพาราณสี ถือตามเยี่ยงอย่างคุณธรรม

๓๗๖ พระสุคันคบัฏ มหานิภาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑
ทั้ง ๕ ประการ มีการชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธเป็นต้น อยู่จนตลอด
พระชนมชีพของพระองค์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงเทศนาเรื่องอดีตแก่พระเจ้าโกศล
อย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นายสารถิของพระเจ้าพัลลภราชครั้งนั้น
ได้มาเกิดเป็นพระโมคคัลลาน์ในบัดนี้ พระเจ้าพัลลภราชได้มาเกิดเป็นพระ
อานนท์ นายสารถิของพระเจ้าพรหมทัต ได้อุปติมาเป็นพระสารีบุตร ส่วน
พระเจ้าพรหมทัตได้มาเกิดเป็นเรตถากต จบราโชวาทชาดกที่ ๑ แต่เท่านั้น

ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า การชนะผู้นั้นมี ๒ อย่าง คือ อย่างเฉว
และอย่างคิ ดังที่มีมาในชาดกแล้วนั้น อย่างเฉวนั้น ได้แก่การชนะตาม
เขียงอย่างของพระเจ้ากรุงสวตถิ คือ ชนะผู้เข้มแข็งด้วยความเข้มแข็งตอบ
เป็นต้น ส่วนการชนะอย่างคินั้น ได้แก่การชนะตามเขียงอย่างพระเจ้ากรุง
พาราณสี มีการชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธตอบเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ รองลงไป มีนามว่าสังกาสชาดก ซึ่งพระพุทธองค์
ทรงยกขึ้นแสดงในเวลาประทับอยู่ที่กุฎการศาลา เมืองเวสาลี เพราะทรง
ปรารภบุตรแห่งช่างตัดผมคนหนึ่งอันมีในเมืองเวสาลี

มีเรื่องปรากฏว่า บิดาของบุตรนั้นเป็นช่างตัดผมของหลวง ได้เป็น
ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีศีล ๕ ประจำตัวอยู่เป็นนิจ วันหนึ่งได้พาบุตร
ของตนไปทำราชการตามหน้าที่ในพระราชวัง บุตรนั้นได้เห็นนางกษัตริย์
พระองค์หนึ่งซึ่งทรงพระสิริวิลาสงดงามปานคิงเทพอัปสร ก็มีจิตเร้าร้อน
ด้วยความรัก เวลากลับจากพระราชวังไปถึงบ้านของตนแล้ว ก็เข้านอน
ไม่กินข้าวน้ำโภชนาหารด้วยตกลงใจว่า ถ้าเราไม่ได้นางสาวน้อยนั้น เรา
ก็จะตายอยู่ในทัน

เมื่อช่างตัดผมผู้เป็นบิดาได้ทราบอาการดังนี้ ก็ปลอมโขนบุตรให้
ตัดอาลัยในพระราชกมารนั้นว่า ตัวเจ้าเป็นแต่ไพร่อันต่ำช้า อย่าปรารภนา
นางกษัตริย์ผู้ทรงสูงศักดิ์เลย ดังนี้ เมื่อบุตรไม่เชื่อฟังจึงให้หม่อมญาติมาช่วย
ว่ากล่าวสั่งสอน บุตรนั้นก็ไม่เชื่อฟัง จนสิ้นชีวิตด้วยตัดอาหารกิจ ไม่บริโภค
อาหารอยู่ในสถานนั้น เมื่อช่างตัดผมเห็น ทำศพบุตรแล้ว ก็ออกไปเฝ้า

กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ แต่สมเด็จพระประทีปแก้วบรมศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมมติอยู่ในกรุงพาราณสี มีราชสีห์ ๑๐ ตัว คือ น้อยชาย ๖ ตัว น้อยหญิง ๑ ตัว พืชาย ๑ ตัว รวมกับบิดามารดา เป็น ๑๐ ตัวด้วยกัน อยู่ในถ้ำทองแห่งหนึ่งซึ่งมีอยู่ในป่าหิมพานต์ ที่ในถ้ำกล้ำถองนั้น มีถ้ำแก้วผลึกอยู่แห่งหนึ่ง ในถ้ำแก้วผลึกนั้นมีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอาศัยอยู่ เมื่อบิดามารดาแห่งราชสีห์เหล่านั้นตายแล้ว ราชสีห์ตัวพืชายได้พาน้อยชายทั้ง ๖ ไปเที่ยวแสวงหาอาหารมาเลี้ยงน้องสาว ซึ่งอยู่ในถ้ำทองเป็นปกติเสมอมา

ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกตัวนั้น ได้เห็นนางราชสีห์ก็มีจิตรักใคร่ผูกพัน เวลาพืชายทั้ง ๖ ของนางราชสีห์ไปเที่ยวแสวงหาอาหาร เหลืออยู่แต่นางราชสีห์ในถ้ำตัวเดียว สุนัขจิ้งจอกจึงลอบไปเกี่ยวพันด้วยสุนทรโวหารหลายประการ แต่นางราชสีห์ไม่ยินดีตาม จึงกลับเข้าไปนอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึกของตน

เมื่อราชสีห์พืชายทั้ง ๖ มาถึง จึงนำอาหารเข้าไปให้แก่ น้องสาว ๆ ก็ไม่บริโภค ครั้นพืชายถาม นางจึงแจ้งเรื่องที่สุนัขจิ้งจอกมาเกี่ยวพันให้ทราบสิ้นทุกประการ ราชสีห์พืชายทั้ง ๖ ก็เกิดหมกมุ่นเดือดดาล จึงถามว่า สุนัขจิ้งจอกตัวนั้นอยู่ในสถานที่ใด นางเข้าใจว่าสุนัขจิ้งจอกตัวนั้นอยู่ในอากาศ ด้วยแลเห็นแก้วผลึกที่อยู่ในเขาเงิน ปรากฏเป็นเหมือนอากาศว่าง พืชายก็มองดูไปเข้าใจว่าจริงตามคำน้องสาว จึงเล่นไปด้วยกำลังความโกรธ กระโดดเข้าไปในภูเขา จนหน้าอกโดนก้อนแก้วผลึกอันมีอยู่นอกถ้ำ หน้าอกแตก ตกลงมายังเชิงเขาโดยลำดับกันทั้ง ๖ ตัว ยิ่งแต่พืชายใหญ่ เมื่อพืชายใหญ่มาถึงแล้วจึงคิดว่า ธรรมดาสุนัขจิ้งจอกที่จะขึ้นไปนอนอยู่บนอากาศนั้นไม่ได้เป็นอันขาด จึงตรวจดูที่สุนัขจิ้งจอกนอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึก พวกน้องชายตายไปเพราะความไม่พิจารณา แล้วจึงกล่าวเป็นคาถาว่า “อสมกขิตกมฺมุนฺติ ฯ ล ฯ หตฺถณฺจสฺส อปฺผลิ” แปลว่า ผู้ทำ

๓๗๘ พระสุคันธปฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

สิ่งที่คนไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบ บ่อมเดือดร้อนเหมือนกันกับบอมของร้อน
เข้าไว้ในปาก แล้วราชสีห์ก็บินลือสำเนาขึ้น ๓ ครั้ง ดังสะท้อนสะท้อน
ทั่วทั้งปฐพี สุนัขจึงจอกได้ขึ้นเสี้ยมราชสีห์ ก็มีหทัยแตกตายไปด้วย
ความกลัว ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงข้แจงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป เมืองบอริยสัจลง ข้างทิศผมนั้นก็ได้ตั้งอยู่
ในโศคาบัตติผล แล้วสมเด็จพระศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจึงจอก
ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบุตรชายข้างทิศผมนั้น นางราชสีห์ในครั้งนั้น
ได้มาเกิดเป็นนางกษัตริย์เมืองเวสาลี ราชสีห์ผู้พี่ชายได้มาเกิดเป็นเรวตภาค
นี้และ จบสังคาลชาดกที่ ๒ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้มักใหญ่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์ ไม่รู้จัก
ประมาณคน ทะเยอทะยานให้เกินส่วน ไม่รู้จักที่ควรและไม่ควร ล้วนแต่ได้
รับความทุกข์เหมือนเรื่องที่เราแสดงมาแล้วนี้ โดยเหตุนี้ ทุกๆ คนจึงควร
ให้รู้จักประมาณตนว่า เรามีชาติ ตระกูล ยศศักดิ์ สมบัติ บริวาร ความรู้
ความคิดเพียงเท่านี้ แล้วจะทำสิ่งใดอย่าให้เกินฐานะของตน ต้องถือฐานะ
ของตนเป็นประมาณในการทาส่งไป จึงจักไม่เดือดร้อนเสียหาย ทำสิ่ง
ใดก็จักสำเร็จสิ่งนั้นคงประสงค์ แต่ในชาดกนี้ชัดเจนไปว่า ผู้ที่ปรารถนา
หาสามีภรรยา ต้องหาให้สมกับฐานะของตน อย่าให้เกินฐานะของตนไป
มากนัก จักไม่สมความมุ่งหมาย คนทั้งหลายจึงกล่าวสอนไว้ว่า อย่าอาจ
เอื้อมเด็ดดอกฟ้ามาชม ดังนี้ ในสุภาษิตนี้หมายความว่า บุรุษต่ำศักดิ์ไม่ควร
ปรารถนาสตรีที่สูงศักดิ์ ไม่ควรจะประพฤตินั้นเหมือนกับบุตรข้างทิศผมนั้น
เมืองเวสาลี ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่าสุกกรชาดก ชาดกนี้สมเด็จพระชินศรีศาสดา
ประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม ได้ทรงแสดงไว้ เพราะทรงปรารภภิกษุแก่รูป
หนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ในวันหนึ่งบริษัทเป็นอันมากประชุมกันฟังธรรมในเพลาราตรี
สมเด็จพระชินศรีประทับยืนทอดมณฑปแก้วมณเฑียรประตูประทิวพระคันธกุฎี ทรง

ประธานโอวาทแก่พระภิกษุสงฆ์เสร็จแล้ว จึงเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฏี พระ
 สารีบุตรกับพระโมคคัลลาน์และพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ก็พากันกลับไปสู่ที่
 อยู่ของตน แต่พอสักระยะแล้ว พระโมคคัลลานเถรเจ้าก็ไปหาพระสารีบุตร
 ใต้ถ้ำมรรณวินัย พระสารีบุตรก็แก้ไขให้ฟัง มีคนทั้งหลายมาฟังเป็นอัน
 มาก ในเวลานั้นมีภิกษุแก่รูปหนึ่งรำพึงว่า ถ้าเราถามพระสารีบุตรให้ท่าน
 จงจงในท่ามกลางบริษัทนี้ได้ บริษัทก็จักเข้าใจว่าเราเป็นนักปราชญ์ จักพา
 กันนับถือสักการบูชาเราเป็นอันมาก ครั้นคิดแล้วจึงยื่นขอร้องใต้ถ้ำมรรณวินัย
 คือพระสารีบุตร พระสารีบุตรก็รวางจิตของภิกษุแก่นั่นทันที พระสารีบุตร
 เถรเจ้าจึงไม่ให้โอกาสใต้ถ้ำมรรณวินัย ได้ลุกขึ้นจากอาสนะกลับไปสู่ที่อยู่ของตน ส่วน
 พระโมคคัลลานเถรเจ้าก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน คนทั้งหลายที่ฟังธรรมอยู่นั้น
 ก็พร้อมกันลุกขึ้นยืนร้องบอกกันว่า จงจับภิกษุแก่รูปนั้นให้จงได้ ควรหรือ
 มาทำให้เราทั้งหลายขาดจากการฟังธรรม ส่วนภิกษุแก่นั่นก็เกิดความกลัว
 วังหนีเข้าไปในเว็จ พลัดตกลงไปในเว็จ คนทั้งหลายก็มีความเสียใจ
 พร้อมกันไปเฝ้าสมเด็จพระจอมไตรศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า เรื่องนี้ได้
 เคยมาแล้วแต่ปางหลัง

ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมมติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพญาราชสีห์
 ตัวหนึ่งอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ ใกล้กับสระใหญ่แห่งหนึ่ง มีฝูง
 สุนัขเป็นอันมากมาอาศัยอยู่ใกล้สระใหญ่นั้น มีญาติทั้งหลายปลุกบรรณศาลา
 อยู่ใกล้สระนั้น เวลาราชสีห์ตัวนั้นมากินน้ำในสระนั้น เมื่อญมีสุนัข
 ตัวหนึ่งมาเที่ยวหาอาหารในสถานนั้น เมื่อราชสีห์ขึ้นจากสระ พอแลเห็น
 สุนัขตัวนั้นก็คิดว่า วันอื่นเราจะจับสุนักรุ่นเป็นอาหาร แต่วันนั้นมันเห็น
 เราเสียแล้ว มันคงจะไม่มาทันอีก คิดแล้วก็เดินเลิกลงไปเสียทางหนึ่ง เมื่อ
 สุนัขแลเห็น เข้าใจว่าราชสีห์กลัว จึงกล่าวท้าทายด้วยความฮึกเหิมใจว่า

จตุปปโต อหิ สมม ตุมปิ สมม จตุปปโต

เอหิ สมม นิวตตสส กิณฺณ กิโต ปลายสิ

แปลว่า แน่ะสหาย เราก็เป็นสัตว์ ๔ เท้า ท่านก็เป็นสัตว์ ๔ เท้า
 จงกลับมาก่อน ท่านกลัวหรือจึงหนีไป ดังนี้

เมื่อราชสีห์ได้ยินจึงตอบว่า แม้สุกร วันนี้อย่างไรยังไม่ต่อสู้กับท่าน
ต่อไปอีก ๗ วัน เราจะมาต่อสู้กับท่าน ว่าแล้วก็หนีไป ส่วนสุกรก็คิดว่า
จะได้ต่อสู้กับราชสีห์ จึงกลับไปบอกหมู่ญาติให้ทราบทั่วกัน เมื่อหมู่ญาติ
ได้ฟังดังนั้นจึงพากันกล่าวว่า คราวนี้แหละท่านจะทำให้เราทั้งหลายถึงซึ่ง
ความพินาศด้วยอำนาจราชสีห์ ท่านไม่รู้จักกำลังของท่านมาขึ้นต่อสู้ราชสีห์
สุกรตัวนั้นได้ฟังก็ตกใจกลัว จึงหาวิธีว่า ข้าพเจ้าได้พูดเกินตัวไปเสียแล้ว
จะทำอย่างไรดี พวกญาติก็คิดรองหาอุบายได้อย่างหนึ่งจึงตอบว่า ถ้าอย่างนั้น
ท่านจงไปนอนเกลือกอยู่จระของฤษฏ์ทั้งหลาย แล้วตากกายให้แห้งทุก ๆ
วันพักกลางแดดในเวลากลางวัน ส่วนในเวลากลางคืนจงออกตากน้ำค้างให้ชุ่ม
ไปทั่วตัว พอถึงวันที่ ๗ จงไปในที่ที่จะต่อสู้กับราชสีห์ แล้วยืนอยู่เกลือก
ราชสีห์ได้กลิ่นเหม็นในตัวของท่านก็จักหนีไป ไม่กล้าต่อสู้ สุกรตัวนั้น
ก็ได้กระทำการตามอุบายนั้นทุกประการ

พอถึงสัปดาห์ที่ ๗ ราชสีห์ก็มายังที่นั้น พอได้กลิ่นกลิ่นน้ำในร่าง
กายสุกรเข้าก็เข้าใจว่าเป็นอุบาย จึงกล่าวว่า แม้สุกรผู้สหาย อุบายของ
ท่านนั้นจริง ถ้าหาไม่ท่านจะต้องตายในคราวนี้ ท่านรอดชีวิตอันตรัยแล้ว
เพราะเราไม่มีความประสงค์จะถูกต้องตัวของท่าน ด้วยปากหรือด้วยเท้าของเรา
เราขอมิให้ท่านชนะ ว่าแล้วก็กล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

อสฺสจฺ ปุติโลโมสฺสิ ทุกฺคนฺโธ วาสี สุกร

สเจ ยฺชฺฌิตฺตฺวาโมสฺสิ ชยฺ สมนฺม ททามิ เต

แปลว่า คุณก่อนสุกร ตัวของท่านไม่สะอาด ทั้งขนก็เปื้อนด้วยของเน่า
มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป ถ้าท่านประสงค์จะสู้รบกับเรา เราก็ขอมิให้ท่านชนะ
ดังนี้ ครั้นราชสีห์กล่าวอย่างนั้นแล้วก็กลับไป ฝ่ายสุกรตัวนั้นก็คิดว่าตัวได้ชัย
ชนะราชสีห์ แล้วกลับไปอวดแก่พวกญาติ พวกญาติไม่สามารถอยู่ในที่นั้น
ได้ ด้วยกลัวราชสีห์จะมาทำอันตราย แล้วได้พากันไปอยู่ที่อื่น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว ก็จึงทรง
ประชุมชาดกว่า สุกรตัวนั้นได้มาเกิดเป็นภิกษุแก่รูปนี้ ส่วนพญาราชสีห์นั้น
ได้มาเกิดเป็นเวทถาถกตนแล จบสุกรชาดกที่ ๓ แต่ท่าน

ในชาดกนี้ ขอนานทั้งหลายจงเข้าใจว่า ชรรณคนผู้โง่เขลาไม่เข้าใจกำลังของตัว เมื่อเห็นว่าคนอื่นเกลียดชังยอมเข้าใจว่าเขากลัว หำไม่ว่าเขาไม่สัวตัวเพราะความเกลียดต่างหาก อีกประการหนึ่ง จงเข้าใจว่า ผู้โง่เขลาซึ่งมีสันดานพาล ย่อมกะกะระรานไม่เลือกหน้า ว่าตัวจะสู้เขาได้หรือไม่ประการใด จักเข้าในจำพวกที่ว่า “ไม่ตักน้ำใส่กระโหลกชะโงกดูเงาหัว” ดังนี้ ผิดต่อพุทธโอวาทข้อที่ ๑ ว่า “อตฺตณฺณตา” ความไม่รู้จักประมาณ คนว่าเราเป็นคนอย่างไร ผู้ที่ขาดความรู้จักประมาณตน ย่อมทะนงตัวเหมือนกับสุกรเบือนคูกุที่แสดงมาแล้ว

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่าอุรชชาดก ชาดกนี้พระศรีสรรเพชญ์ศาสดาได้โปรดประทานเทศนาไว้ในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภการผูกเวรให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ มีอำมาตย์อยู่ ๒ คน ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ต่างคนต่างไม่ชอบกัน เห็นกันเข้าในเวลาใดต้องทะเลาะกันในเวลานั้น จนคนรู้ทั่วไปทั้งพระนคร ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งสามารถที่จะประนีประนอม ให้มหาอำมาตย์ทั้งสองนั้นปรองดองกันได้

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ศาสดา ทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยที่จะได้โสคาบัติติผลแห่งมหาอำมาตย์ทั้ง ๒ คนนั้น ในเวลาใกล้รุ่ง

พอรุ่งขึ้นเช้า พระองค์ก็เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในสาวัดถิราชธานี ได้ประทับยืนอยู่ที่ประตูเรือนของอำมาตย์คนหนึ่ง มหาอำมาตย์ผู้นั้นก็ลงไปรับบาตรเชิญเสด็จขึ้นประทับที่บรรณาสน์ในนิวาสสถานของตน สมเด็จพระทศพลจึงทรงแสดงอานิสงส์แห่งเมตตา ๑๐ ประการ และอริยสัจทั้ง ๔ โปรดมหาอำมาตย์นั้นให้ได้บรรลุโสคาบัติติผล แล้วพระทศพลจึงตรัสสั่งให้มหาอำมาตย์ผู้นั้น ถือบาตรตามเสด็จไปประทับที่ประตูเรือนแห่งมหาอำมาตย์อีกผู้หนึ่ง มหาอำมาตย์ผู้นั้นก็ถวายบังคม เชิญสมเด็จพระพุทธองค์ขึ้นไปประทับที่ในเรือนของตน มหาอำมาตย์ผู้ถือบาตรนั้นก็ตามเสด็จขึ้นไปด้วย พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์เมตตา และประกาศอริยสัจทั้ง ๔ ประการ โปรดมหาอำมาตย์ผู้นั้นให้ได้บรรลุโสคาบัติติผล เมื่อมหาอำมาตย์ทั้ง ๒ คน

๓๘๒ พระศกคัมภีรูก มหานิบาดชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ได้สำเร็จโสคาบัตผลแล้ว ต่างก็ขอมาโทษต่อไป ชื่นชมยินดีต่อกัน
ร่วมบริโภคอาหารกันในที่เฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระพุทธรองค์ แล้วตามส่ง
สมเด็จพระพุทธรองค์จนถึงพระเชตุวนาราม

ครั้นถึงเพลาย่ำ ฤกษ์ทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า
สมเด็จพระบรมศาสดา เป็นผู้ทรงฝึกหัดบุคคลให้ได้อย่างยิ่ง คุณแต่มหา
อำมาตย์ทั้ง ๒ คน ซึ่งเป็นข้าศึกกันมาตลอดกาลนาน พระองค์ก็ยังทรงฝึกหัด
สันดานให้สมักรสमानกันได้เป็นอันดี เมื่อสมเด็จพระศรีสรวรรเพชญศาสดา
ได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาแล้วทรงเทศนาเรื่องอดีตต่อไป

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัต ทรงสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
คราวหนึ่งได้มีการมหรสพทั่วทั้งพระนครพาราณสี ผู้คนมนุษย์และเทวดา นาค
ครุฑเป็นต้น ได้ไปประชุมกันชมมหรสพในครั้งนั้น พญานาคตนหนึ่งไปยืน
ชมมหรสพอยู่ข้างหลังพญาครุฑ ซึ่งได้นิรมิตตนเป็นมนุษย์ พญานาคได้
ยกมือขึ้นพาดไหล่พญาครุฑ ด้วยไม่ทราบว่าเป็นพญาครุฑ พอพญาครุฑ
เหลียวหน้ามาดู จึงต่างฝ่ายต่างรู้จักกัน แล้วพญานาคก็ตกใจกลัวต่อความ
ตาย รีบย้ายหน้าหนีออกไปทางหน้าต่าง พญาครุฑก็ไล่ติดตามไปเพื่อจะจับกิน
เป็นอาหาร

ในกาลครั้งนั้น มีดาบสตนหนึ่งซึ่งอยู่ที่ยถรรณศาลาริมฝั่งแม่น้ำนั้น
เพลากลางวันได้เปลี่ยนผ้าไว้ริมแม่น้ำ นุ่งผ้าอาบน้ำลงไปอาบอยู่ในนทีธาร
พอพญานาคหนีมาถึงสถานนั้น คิดว่าเราจะต้องอาศัยพึ่งบรรพชิตผู้
จึงจะรอดชีวิต คิดแล้วก็นิรมิตเพศเป็นเหมือนแก้วมณีเข้าไปซ่อนอยู่ใน
ผ้าเปลือกไม้ของดาบส เมื่อพญาครุฑติดตามไปทัน ได้เห็นพญานาค
หนีเข้าไปในผ้าของดาบส ก็ไม่อาจจะเลิกผ้าขึ้นได้ เพราะความเคารพต่อ
ดาบส ประสงค์จะให้ดาบสหยิบผ้าขึ้นไปเสียก่อน จึงจะค่อยผ่อนผ่อนจับนาค
กินเป็นอาหาร จึงกล่าวว่า

อิชฺฐกานํ ปวโร ปวิภูโจ
เสสสส วณฺณเนน ปโมกขมิจฺฉํ
พรหมณฺจ วณฺณํ อปจายมาโน
พุกฺกขิโค โน วิสทมิ โกตตุํ

แปลว่า นาคที่ประเสริฐกว่าทั้งหลายอยากจะพ้นจากเงื้อมมือข้าพเจ้า
จึงจำแลงเพศเหมือนแก้ว เข้าไปอยู่ภายในผ้าของพระผู้เป็นเจ้าน ข้าพเจ้า
ขำเกรงพระผู้เป็นเจ้าผู้มีเพศอันประเสริฐ ถึงจะมีความหวั่นก็ไม่อาจจับนาค
ในผ้านุ่งของพระผู้เป็นเจ้าออกมาเกินได้

เมื่อดาบสได้ฟังคำพญาครุฑอย่างนั้น จึงกล่าวตอบว่า

โส พุรหมคฺตโต จิรเมว ชีว

ทิพฺยา จ เต ปาตุภวนฺตฺว ภกฺขา

โส พุรหมวณฺณํ อปจายมาโน

พุกฺกขิตฺโต โน วิตราสี โภตตุ

แปลว่า ผู้ใดขำเกรงผู้มีเพศประเสริฐ คือ บรรพชิต ถึงจะกระหาย
ก็ไม่อาจจับนาคอันอาศัยบรรพชิตออกมาเกินได้ ผู้นั้นจึงควาเป็นผู้ประเสริฐ ผู้
นั้นจะมีชีวิตอยู่ยืนนาน ขอทิพยกระษะอาหารจงบังเกิดมีแก่ผู้นั้น ท่านจงอย่า
ทำปณาทิบาตเลย ดังนี้

เมื่อดาบสกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ขึ้นมาจากน้ำ หยิบผ้าเปลือกไม้มานุ่ง
แล้วพาพญานาคและพญาครุฑทั้งสอง ไปสู่บรรณศาลา พรรณนาคุณ
ของเมตตา ให้พญานาคและพญาครุฑเกิดความรักใคร่ในกันและกัน จน
ตลอดอายุไข

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเทศนาเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึง
ทรงประชุมชาตกว่า พญาครุฑและพญานาคทั้งสองนั้น ได้มาเกิดเป็น
มหาอำมาตย์ทั้งสองในคราวนี้ ส่วนดาบสในครั้งนั้น คือ เราตถาคตนี้แล
จบอุรคชาตกที่ ๔ แค่นั้น

ในชาตกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่จะเป็นข้าศึกศัตรูกัน เป็นเพราะไม่
รู้จักคุณของเมตตาว่า ให้ความสุขแก่ตนและผู้อื่น ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า
ถ้ารู้จักคุณของเมตตาแล้ว ถึงจะเป็นข้าศึกก็กลับเป็นมิตรกันได้ เหมือน
อย่างเรื่องที่แสดงมาแล้วนี้ ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๕ มีนามว่าภคคชาตก ชาตกนี้สมเด็จพระศรีสรรเพชญ
ศาสดาได้ทรงแสดงไว้ในเวลาประทับอยู่ที่ราชการาม ที่พระเจ้าปเสนทิโกศล

สร้างถวาย โกลัพระเชตะวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภเสียงงามของพระองค์เองให้เป็นคันเหต

มีเรื่องมาว่า วันหนึ่งสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ศาสดาทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัททั้ง ๔ ทวีธาภิเษกนั้น ได้ทรงถามขึ้น ภิกษุทั้งหลายได้ร้องขึ้นว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระเจริญด้วยพระชนมายุ ขอพระสุคตเจ้าจงมีพระชนมายุเจริญเถิด ดังนี้ เสียงภิกษุทั้งหลายทำให้พรนั้นก็เป็นอันตรายขึ้นแก่การฟังธรรม พระองค์จึงทรงถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อผู้ใดถามขึ้นแล้วผู้ให้พรว่า ท่านจงอายุยืนนานเถิด ดังนี้ ผู้นั้นจะมีอายุยืนนานตามคำให้พรหรือไม่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า หามิได้ จึงทรงติเตียนว่า การให้พรแก่ผู้ถามเป็นของไม่มีประโยชน์ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า เมื่อภิกษุใดให้พรในเวลาผู้ถามว่า จงมีอายุเจริญเถิด ดังนี้ ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ

ก็ในครั้งนั้น มคณทั้งหลายได้ฟังภิกษุทั้งหลายถามขึ้นย่อมกล่าวว่า ขอท่านทั้งหลายจงมีอายุเจริญเถิด ดังนี้ ส่วนภิกษุทั้งหลายก็มีความรังเกียจกลัวผิดต่อสิกขา จึงไม่กล่าวตอบประการใด คนทั้งหลายก็พากันติเตียนจึงตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมดาคนทั้งหลายที่เป็นคฤหัสถ์ ย่อมต้องการคำอันเป็นมงคล โดยเหตุนั้น ถ้ามีคฤหัสถ์ให้พรแก่เธอทั้งหลายว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าจงมีอายุเจริญเถิด เธอทั้งหลายจงตอบว่า พวกท่านจงมีอายุเจริญนาน ดังนี้ แล้วภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลถามว่า คำให้พรนั้นมาแต่เมื่อไร จึงตรัสถามว่า มาแต่ครั้งอดีตกาล

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น มีพราหมณ์คนหนึ่งเลื่อมซพด้วยการค้าขาย เมื่อลูกชายมีอายุได้ ๑๖ ปี พราหมณ์คนนั้นก็ให้ลูกชายไปค้าขายด้วย ได้ไปหยุดพักบริโภคอาหารเวลาเย็นอยู่ที่ประตูเรือนหลังหนึ่ง ในกรุงพาราณสี แต่จักษุอาศัยนอนในเรือนนั้นไม่ได้ เพราะเป็นเรือนคับแคบ คนทั้งหลายจึงบอกว่า ภายนอกพระนครมีศาลาหลังหนึ่งซึ่งพอจะอาศัยนอนได้ แต่ว่ามีอมมนุษย์ร้ายกาจนัก ลูกชายจึงบอกบิดาว่า อย่ากลัวเลย เราพากันไปอาศัยนอนใน

ศาลาหลังนั้นเกิด ว่าแล้วก็พาบิดาไปอาศัยนอนในศาลาหลังนั้น เมื่อไปถึง ศาลาก็ให้บิดานอน แล้วได้นั่งนวดให้บิดาอยู่

ก็แลในศาลาหลังนั้น มียักษ์ตนหนึ่งอาศัยอยู่ ยักษ์ตนนั้นได้รับพรจาก ท้าวเวสวัณให้มาครอบครองศาลาหลังนั้นอยู่ ๑๒ ปี แล้วสั่งไว้ว่า ถ้า คนทั้งหลายเข้ามาในศาลานี้แล้วจามขึ้นจึงกล่าวว่า ท่านจงมีอายุเจริญเกิด ดังนี้ จงยกเว้นคนเหล่านั้น นอกจากนั้นจงจับกินเสีย เมื่อยักษ์แลเห็นคน ทั้งสองเข้าไปอาศัยอยู่ในศาลาคิดจะให้พราหมณ์ผู้บิดาจาม จึงบันดาลให้ ลมเข้าจมูกของพราหมณ์ พราหมณ์ได้จามขึ้นเป็นหลายครั้ง ลูกชายก็ให้พร ทุกครั้งว่า ท่านจงมีอายุเจริญเกิด พอยักษ์ได้ยินดังนั้นก็แสดงกายให้ ปราภฏลงมาจากข้อศาลา พอมานพแลเห็นก็รู้ว่า เป็นยักษ์กินคนผู้มีได้กล่าว ว่า ท่านจงมีอายุเจริญ เมื่อรู้ดังนี้แล้ว จึงกล่าวต่อไปว่า

ชีว วสฺสสํ ภคฺช อปรานิ จ วิสตี

มา มํ ปิสาจา ขาทนตุ ชิว คฺวํ สรโทสตี

แปลว่า ข้าแต่ท่านบิดา ท่านจงมีอายุเจริญถึง ๑๒๐ ปีเกิด ขอบิสาจ ทั้งหลายอย่ามากินเราเลย ท่านจงมีอายุอยู่ตลอด ๑๒๐ ปี ดังนี้ เมื่อยักษ์ ได้ฟังดังนั้น ก็หันหน้าไปหาบิดาของมานพนั้น บิดาของมานพจึงกล่าวว่า

ตวมปิ วสฺสสํ ชิว อปรานิ จ วิสตี

วิสํ ปิสาจา ขาทนตุ ชิว คฺวํ สรโทสตี

แปลว่า ถึงตัวท่านก็จงมีอายุเจริญอยู่ตลอด ๑๒๐ ปี จงให้ปิสาจ ทั้งหลายกินยาพิษเกิด ส่วนตัวท่านจงมีอายุเจริญอยู่ตลอด ๑๒๐ ปี ดังนี้ เมื่อ ยักษ์ได้ฟังคำของคนทั้งสองดังนี้ ก็หมดโอกาสที่จะกินคนทั้งสองนั้นได้ มานพเห็นเป็นบุตรของพราหมณ์จึงได้ไต่ถามยักษ์นั้นว่า เหตุไรท่านจึงจับ มนุษย์ที่เข้ามาในศาลานี้กิน ยักษ์ก็ชี้แจงให้ฟังดังที่แสดงมาแล้วนั้น มานพจึงสั่งสอนให้ยักษ์งดเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นว่า ที่ท่านเกิดมา เป็นยักษ์เช่นนั้น ก็เพราะบาปอกุศลที่ท่านทำไว้ในปางก่อน ท่านอย่าได้ทำ บาปต่อไปอีกเลย ท่านมีศมาแล้วจงอย่ามีศต่อไป ยักษ์ก็เชื่อฟัง ขอม รักษาตลอดจนตลอดชีวิต

๓๘๖ พระสุคัมภีร์ มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

รุ่งขึ้น เมื่อคนทั้งหลายทราบว่า มาณพณได้ทำไยก็ยกขึ้นละความ
โศคร้ายแล้ว จึงพร้อมใจกันนำความเข้ากราบทูลพระเจ้าพาราณสี พระเจ้า
พาราณสีโปรดให้มาณพณเข้ามา ทรงตั้งให้เป็นเสนาบดี ส่วนพราหมณ์
ผู้เป็นบิดาก็ได้รับพระราชทานฐานันดรอันใหญ่เหมือนกัน แล้วทรงตั้งยก
ให้เป็นผู้รักษาประตูพระนคร

ครั้นสมเด็จพระชินวรศาสดาทรงเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระกัสสป ส่วน
มาณพบุตรของพราหมณ์นั้น คือเรตถาคคณแล จบภักคชาดกที่ ๕ อัน
มีในขุททกนิกาย ทุกนิบาต แต่เท่านี้.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๓๒

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในทัพหรรคที่ ๑ แห่งทุกนิบาต

อลันจิตต์ นิสสาบ
โกสล์ เสนสนตุฏฐิ
เอวี่ นิสสขสมปโน
ภาวย์ กุสล์ ชมม
ปาปุเน อนุปุพเพน

ปญฺญา มหตี จม
ชีวคฺคาหิ อคาหิ ฯ
ภิกฺขุ อารทฺธวิริโย
โยคกฺเขมสส ปตฺติยา
สพฺพสโยชนกฺขยณฺติ

อิทํ สดฺดา เขตฺวาเน วิหรนฺโต โอสถุจฺฉริยํ ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพก็แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคถารนัย
ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๓๒ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ ถึง
ชาดกที่ ๑๐ อันมีในทัพหรรคที่ ๑ ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ทุกนิบาต สืบ
ต่อไป พอสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาตกที่ ๖ มีบาลตั้งที่สาธกยกขึ้นไว้แล้ว เรียกว่า อลจิตต-
ชาตก ๆ น เมื่อสมเด็จพระสรรเพชญ์เสด็จประทับอยู่ในพระเชตุวนาราม
ได้ทรงแสดงไว้ เพราะทรงปรารภภิกษุผู้สละความเพียรรูปหนึ่งให้เป็นเหตุ

เรื่องของภิกษุนั้นมีอยู่ในสังวรชาตก ในเอกาทศกนิบาต ซึ่งจักยกมา
แสดงข้างหน้า ส่วนในชาตกนี้มีเนื้อความแต่โดยย่อว่า ภิกษุรูปนั้นครั้น
พระบรมศาสดาคำรัสถามว่า เธอสละความเพียรจริงหรือ ภิกษุรูปนั้น
กราบทูลว่าจริง จึงตรัสว่า ในปางก่อนเธอได้อาศัยความเพียรของเธอ จึงได้
พระนครพาราณสีอันมีประมาณกว้างยาวถึง ๑๒ โยชน์ แล้วยกให้แก่กุมาร
น้อยมิใช่หรือ มาในครั้งนี้ เธอได้บรรพชาในศาสนาของเราเห็นปานดังนี้
แล้ว เหตุไรจึงได้สละความเพียรเสียเล่า ภิกษุรูปนั้นจึงกราบทูลอาราธนา
ขอให้พระองค์ทรงแสดงเรื่องอดีต พระองค์จึงทรงแสดงว่า

ในอดีตกาล ครั้นสมเด็จพระเจ้าพรหมทัตชัตติเยศร์ ได้เป็นขึ้นปก
เกตในกรุงพาราณสี มีช่างไม้พวกหนึ่ง ตั้งเคหสถานอยู่ใกล้เมืองพาราณสี
มีกำหนด ๕๐๐ คน ในครั้งหนึ่ง ช่างไม้เหล่านั้นได้ลงเรือขึ้นไปตัดไม้ทาง
เหนือแม่น้ำมาทำเป็นบ้านเรือนให้แก่คนทั้งหลาย โดยการซื้อขายแลกเปลี่ยน

อยู่มาวันหนึ่ง ช่างไม้เหล่านั้นไปตั้งกองตัดไม้อยู่ในป่า มีช่างตัวหนึ่ง
ไปเหยียบบดไม้ตะเคียนเสี้ยนตำเข้าไปได้เท้า ได้รับความเจ็บปวดเวทนา
ได้เดินโขยกไปนอนลงที่บ้านแห่งช่างไม้เหล่านั้น ช่างไม้เหล่านั้นได้เห็น
ช่างตัวนั้นมีเท้าอันบวม ก็ช่วยกันบ่งเสี้ยนตะเคียนออกจากเท้าของช่างนั้น
แล้วรักษาแผลที่เท้าให้ เมื่อช่างนั้นได้ความสบายหายโรคแล้ว จึงอยู่
รับใช้พวกช่างไม้ในบ้านนั้นเสมอมา ก็แลช่างนั้นมลักอยตัวหนึ่งเป็นช่างเผือก
เมื่อช่างตัวนั้นชราลง จึงพาบุตรมาจากป่าสั่งสอนให้ดีแล้ว ก็พาไปมอบให้
แก่พวกช่างไม้ ส่วนตัวก็เที่ยวไปในป่าตามอัธยาศัย

จำเดิมแต่นั้นมา ลูกช่างเผือกนั้นก็อยู่รับใช้การงานของพวกช่างไม้
ทุกประการ เมื่อเลิกการงานแล้วก็ลงเล่นน้ำในแม่น้ำ มีมรรยาทอันดีงามไม่
คร่ำครวญ จนทารกทั้งหลายได้พากันขึ้นบนปายจับวงงาเล่นตามสบาย อยู่มา
คราวหนึ่งฝนตกมาก น้ำในแม่น้ำไหลนองพาอุจจาระช่างเผือกไหลไปถึงท่าน้ำ

๑๘๘ พระสุตคันคับถูก มหานิบาดชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

กรุงพาราณสี พวกเลียงช้างของหลวงได้นำช้าง ๕๐๐ เชือก ลงไปที่ทำน้ำ
พองช้างเหล่านั้นได้กลิ่นคอกช้างเผือก ก็แสดงกิริยาทำท่าจะวิ่งหนี ไม่มีช้าง
ตัวใดที่จะกล้ำลงน้ำได้ พวกคนเลียงช้างจึงไปบอกแก่พวกควาญช้าง ๆ จึง
คิดว่า คงจะมีอันตรายในน้ำเป็นมั่นคง แล้วได้ตรวจค้นก็พบมูลช้างเผือก
ก้อนหนึ่งคอกอยู่ที่เชิงขัมนั้น จึงแน่ใจว่าสิ่งนั้นแหละเป็นเหตุ แล้วได้นำมูล
ช้างเผือกใส่ลงในถาดใหญ่ขยำให้ละลาย แล้วไปทรากร่างช้างทั้งหลาย ๆ
มักกลิ่นหอมฟุ้งไป ช้างทั้งหลายจึงกล้ำลงในแม่น้ำได้ พวกควาญช้างจึง
นำความกราบทูลแก่พระเจ้าพาราณสีให้ทรงทราบ

พระเจ้าพาราณสีกับพระฤทธิโยสมณัส ได้เสด็จยาตราโดยเรือ
ชบวนพวงกระแสน้ำขึ้นไป จนถึงที่อยู่ของพวกช้างไม้ ๆ ก็พากันต้อนรับ
กราบทูลถามถึงพระราชประสงค์ที่เสด็จมา เวลานั้นบรมขัตติยราชิเบสรพอดิ
ได้ทอดพระเนตรเห็นพญาเศวตกฤษณ ช้างน้อยอยู่ในที่ใกล้ช้างไม้เหล่านั้น
จึงมีพระราชโองการว่า เรามาครั้งนี้ ด้วยประสงค์จะใคร่ได้พญาเศวตกฤษณ
ตัวนี้ พวกช้างไม้ก็ยอมถวายตามพระราชประสงค์ แต่พญาเศวตจะไม่
ยอมไป พวกนายหัตถาจารย์กราบทูลว่า เห็นจะเป็นด้วยพญาเศวตประสงค์
จะได้ทรัพย์เป็นค่าเลี้ยง ให้แก่พวกช้างไม้เป็นแน่นอน เมื่อจอมอดิศรได้
ทรงสดับก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงได้พระราชทานทรัพย์นับตามส่วนอวัยวะใน
ร่างกายพญาช้าง คือ เท้า ๔ งวง ๑ หาง ๑ ส่วนละแสน ๆ รวมเป็น ๖
แสนกหาปณะ ให้แก่พวกช้างไม้เหล่านั้น แต่ถึงอย่างนั้นพญาช้างก็ยังไม่
ยอมไป จึงพระราชทานผ้าห่มและผ้าห่มแก่พวกช้างไม้พร้อมทั้งภรรยาคน
ละห่มจนทั่วทุกคน พญาช้างเผือกก็ยังไม่ยอมไป จึงโปรดให้พระราชทาน
เบขเลียงนกเล็กทั้งหลาย ที่เคยเป็นเพื่อนเล่นของพญาช้างนั้นจนทั่วทุกคน
พญาช้างจึงยอมตามเสด็จออกจากสถานนั้น พอออกจากสถานนั้นแล้ว
ก็เหลียวซ้ายแลขวาดูช้างไม้ทั้งหลาย หวังเด็กหญิงและเด็กชายจนลับตา
ด้วยความอาลัย

ส่วนพระเจ้ากรุงพาราณสีก็ทรงใส่พระทัยต่อพญาข้างนั้นยิ่งนัก เมื่อเสด็จกลับไปถึงกรุงพาราณสีแล้ว โปรดให้ตกแต่งพระนครและโรงพญาข้างให้บริบูรณ์ด้วยเครื่องอลังการ ประดับพญาคชสารด้วยสรรพคชาภรณ์ นำเลียบพระนครถึง ๓ รอบ แล้วอัญเชิญไปสถิตในโรงพญาข้าง โปรดให้มีอภิเษกสมรสแก่พระราชพาหนะเป็นการมโหฬาร ได้พระราชทานตำแหน่งให้เป็นพระสหายร่วมสุขทุกข์ของพระองค์ พระราชทานเครื่องบำรุงเลี้ยงเสมอกันกับพระองค์ จำเดิมแต่นั้นมา พระเจ้ากรุงพาราณสีก็มีพระบรมเดชานุภาพแผ่ไปทั่วสากลชมพูทวีป

ครั้นต่อมา พระอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี ก็ทรงพระครรภ์พอจนจะใกล้ประสูติ พระเจ้ากรุงพาราณสีก็สวรรคต อำมาตย์ทั้งหลายได้ปกปิดเนื้อความไว้ไม่ให้ทราบไปถึงพญาเสวต เพราะเหตุว่ากลัวพญาเสวตจะเสียใจถึงแก่ความตาย ในครั้งนั้น พระเจ้าโกศลผู้ครอบครองปฐพีคัลในกรุงสาวัตถี พอได้ทรงทราบว่าพระเจ้ากรุงพาราณสีสวรรคตแล้ว จึงเสด็จกรีธาทัพหลวงลงเข้ามาล้อมพระนครกรุงพาราณสี ชาวพระนครทั้งหลายก็พร้อมกันบิณฑบาตพระนคร รักษาพระนครไว้โดยกวดขัน แล้วส่งสาส์นไปถวายพระเจ้าโกศลว่า พระอัครมเหสีของพระเจ้าอยู่หัวแห่งข้าพเจ้าทั้งหลาย ทรงพระครรภ์จนจะถึงกำหนดประสูติแล้ว ไห้ท่านายว่าจะประสูติเป็นราชโอรสในวันที่ ๑ นับแต่วันนี้ไป ขอพระองค์จงส่งบุญตบสงกรรมไว้ก่อน จนกว่าพระอัครมเหสีจะประสูติ พระเจ้าโกศลก็ทรงยินยอมตาม

เมื่อถึงกำหนดวันที่ ๑ พระอัครมเหสีก็ประสูติพระราชโอรส ปรากฏเป็นชายชาญ พลโยธาหาญตลอดถึงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งหลาย ต่างก็มีใจร่าเริงไม่ย่อท้อต่อข้าศึกเหมือนแต่ก่อน เพราะฉะนั้น จึงพร้อมกันถวายนามแก่พระราชโอรสนั้นว่า อลันจิตตกมาร แปลว่า कुमारผู้มีจิตไม่ย่อท้อ แล้วชาวพระนครก็จัดการต่อสู้กับกองทัพพม่าล้อม ได้พ่ายแพ้ถอยทัพกลับไปเข้าพระนครเป็นหลายครั้ง อำมาตย์ทั้งหลายจึงได้กราบทูลแด่พระอัครมเหสีว่า พลรบฝ่ายเราไม่กล้าหาญการณรงค์เช่นนั้น เห็นจะเสียที

แก่ข้าศึก ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเห็นว่าควรจะแจ้งเหตุ ๓ ประการ คือ การที่พระเจ้าอโยหวัสวรคต กับการที่พระราชโอรสประสูติ และการที่ข้าศึกมาล้อมพระนครนี้ ให้พญาเศวตกฤษณชรรพาท เพื่อจะได้ขอ อานุภาพช่วยปราบปรามข้าศึก

พระอักรมเหล็กทรงเห็นชอบด้วย จึงประคับบองค์พระราชกุมารให้ บรรทมเหนือพระยัก พร้อมด้วยหม้ออำมาตย์เสด็จไปที่โรงพญาช้าง วาง พระยักลงแทบเท้าพญาช้างแล้วตรัสว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า พระสหาย ของท่านเสด็จสวรรคตเสียหลายวันแล้ว ข้าพเจ้าไม่อาจแจ้งความให้ท่าน ทราบ เพราะกลัวท่านจะเสียใจถึงกับมีดวงหทัยแตกทำลาย พระราชกุมาร นี้ เป็นพระราชโอรสของพระสหายของท่าน บัดนี้พระยาโกศลได้ยกพลมา ล้อมพระนครไว้ ไม่เห็นมีผู้ใดจะกู้พระนครได้ ขอท่านจงมีใจเอ็นดูพระ ราชโอรสแห่งพระสหายของท่าน ให้เหมือนบุตรของท่านเถิด อย่าทิ้ง ให้เป็นอันตรายเลย

เมื่อพญาเศวตกฤษณชรรพาทได้ทราบดังนั้น จึงขึ้นงวงลงไปอุ้มพระราชโอรส ขึ้นไปวางบนกระพองแล้วร้องให้ ด้วยความอาลัยในพระสหาย แล้ววาง พระราชโอรสลงในพระหัตถ์พระมเหสี มีช้านานก็ตั้งสัตยาธิษฐานในใจว่า จะจับพระเจ้าโกศลผู้เป็นข้าศึกให้จงได้ จึงโลดโผนโถมทะยานออกจาก สถานที่อยู่ หม้ออำมาตย์ราชโอรสก็เปิดประตูพระนคร พร้อมกับยกพลตามออก ไป พอพ้นประตูพระนครแล้ว พระเศวตกฤษณชรรพาทก็ร้องก้องโกญจนาท แผลดเสียงให้พวกพลข้าศึกตกใจกลัว ไม่สามารถรักษาการณ์ตามหน้าที่ไว้ ได้ แล้วพญาเศวตก็ทำลายค่ายเข้าไปได้ถึงภายใน ทรงเข้าจับพระเจ้า โกศลผู้เป็นจอมพลได้แล้ว ก็นำกลับเข้าไปในพระนคร ไปวางลงแทบ พระบาทพระราชโอรส ห้ามปรามมิให้ผู้ใดทำอันตรายพระชนมชีพของ พระเจ้าโกศล ให้พระเจ้าโกศลปฏิญาณตนเป็นเมืองขึ้นแล้วก็ให้ปล่อยไป

จำเดิมแต่นั้นไป ราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น ก็อยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ ของพระราชโอรสกรุงพาราณสี เมื่อพระราชโอรสมีพระชนม์ได้ ๗ ขวบ ก็ ได้ราชาภิเษกเป็นเอกบรมกษัตริย์ ทรงพระนามบัญญัติว่า อลันจิตตราชา ดำรง

ราชสมบัติโดยบดินทรมอญจนตลอดพระชนม์ชีพ แล้วเสด็จสู่สวรรคาลัย

ครั้นสมเด็จพระบรมจอมไตรศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องนิจบ
ลงแล้ว จึงตรัสว่า อลันจิตต์ นิสสาช เป็นอาทิ ซึ่งเป็นวาระพระบาลีที่ยก
ขึ้นไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น แปลว่า หมู่เสนาใหญ่ได้อาศัยพระบารมีของอลัน-
จิตตราชกุมาร มีใจเบิกบานอย่างยิ่ง ได้จับมังกฎพระเจ้าโกศลราชผู้ไม่ยินดี
ต่อราชสมบัติของพระองค์ได้ทั้งเป็นฉันทิ ภิษุผู้สมบุรณ์ด้วยนิสัย มีใจ
พากเพียรไม่ย่อท้อ ต้งหน้าต่อกมลธรรม พยายามกำจัดกิเลส ก็ต้องได้ธรรม
พิเศษ มีความหมดกิเลสทั้งสิ้นโดยลำดับฉนั้น ฉนั้น แล้วพระองค์ทรง
แสดงอธิบายสืบต่อไป เมื่อจบอธิบายลง ภิษุผู้สละความเพียรนั้น ก็ได้
สำเร็จพระอรหัตผล แล้วทรงประชุมชาดกว่า พระราชเทวีผู้เป็นพระชนนี
ของอลันจิตตรามารในครั้งนั้น ได้อุปติมาเป็นพระนางสิริมหามายา พระเจ้า
กรุงพาราณสีผู้เป็นพระราชบิดา ได้อุปติมาเป็นพระเจ้าสุทโธทนะ พญา
เศวตกกุญชร ได้มาเกิดเป็นภิษุผู้สละความเพียรรูปนี้ ข้างผู้เป็นบิดาของ
พญาเศวตกกุญชรนั้น ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร ส่วนอลันจิตตรามาร คือ
เรตถาคคตศาสดาจารย์ในกาลบัดนี้ จบอลันชาตกที่ ๖ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้มีพระพุทธประสงค์จะทรงแสดงให้เห็นว่า ผู้มีนิสัยกตัญญู
ย่อมเป็นผู้ประเสริฐ เหมือนกับช้างที่กตัญญูต่อพวกช่างไม้ ซึ่งได้มาเกิด
เป็นพระสารีบุตรนั้น มิใช่แต่เท่านั้น ในชาดกนยังชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่แก้แล้วกล้า
สามารถซึ่งเรียกว่าผู้มีความเพียร ย่อมเอาชนะชนะแก่ข้าศึกได้ เหมือนกับ
พญาเศวตกกุญชรเป็นอุทาหรณ์ ส่วนผู้กล้าสละความห่วงใยในทางโลกก็
กล้าให้ทาน กล้ารักษาศีล กล้าเจริญภาวนา ย่อมได้ผลานิสงส์อันใหญ่ยิ่ง
โดยลำดับกาล จนกระทั่งได้สำเร็จมรรคผลนฤพาน เหมือนกับภิษุผู้สละความ
เพียรนั้น แล้วได้กลับมีความเพียรขึ้นอีกในเวลาฟังชาดกนี้ จนได้สำเร็จพระ
อรหัตตคัคกิเลสให้ขาดจากสันดาน ต้งรับประทานแสดงมาด้วยประการฉนั้น

ในชาดกที่ ๗ เรียกว่าคุณชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดาได้ทรง
แสดงในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภการที่พระอานนทเถรเจ้า
ได้ผ้าพันผืนให้เป็นคันเหต

มีเนื้อความว่า พระอานนทเถระเจ้าได้รับผ้าสาฎก ๕๐๐ ผืน จากนาง
 นักสนมของพระเจ้าปเสนทิโกศลในคราวเดียว พระเจ้าปเสนทิโกศลทรง
 เฉลียวพระทัยว่า จะรอยพระผู้เป็นเจ้าจะนำผ้าเหล่านั้นไปขาย จึงเสด็จ
 ออกไปไต่ถาม เมื่อได้ทราบว่าพระผู้เป็นเจ้าหาได้นำผ้าเหล่านั้นไปขายไม่
 คือ พระผู้เป็นเจ้าได้แจกให้แก่ภิกษุทั้งหลายหมดทั้ง ๕๐๐ ผืนนั้น ส่วน
 ภิกษุทั้งหลายที่ได้รับไปใช้ ก็สละจีวรเก่าของตนออกให้ภิกษุอื่นเป็นลำดับ
 ไปจนกระทั่งถึงภิกษุที่มีจีวรเก่าคร่ำคร่าไม่สามารถใช้ได้แล้ว ภิกษุเหล่านั้น
 ก็ทำเป็นผ้าเช็ดเท้าเสีย เมื่อพระเจ้าโกศลได้ทรงสดับอย่างนี้ ก็ทรงเลื่อมใส
 ได้โปรดให้ราชบุรุษนำผ้าในคลังอีก ๕๐๐ ผืน มาถวายพระผู้เป็นเจ้า ๆ
 ได้ยกผ้า ๕๐๐ ผืนนั้น ให้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เป็นศิษย์รับใช้อดีตของพระ
 ผู้เป็นเจ้า เหล่าภิกษุจึงพากันเข้าไปกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า พระ
 อานนทเถระเจ้า เป็นมุขีโลกนะ แจกผ้าให้ไม่เหมือนกัน จึงมีพระพุท
 ธิบรรหารตรัสว่า อานนท์จะได้เป็นมุขีโลกนะหามิได้ เป็นเพราะอานนท์
 มีความกตัญญูต่อภิกษุรูปนั้นต่างหาก แล้วทรงแสดงเรื่องของพระอานนท์
 ให้เห็นว่า เป็นผู้มีดวงกมลน้อยในกตัญญูคิดมาแต่อดีตชาติว่า ในอดีตกาล
 มีราชสีห์ตัวหนึ่งแล่นไล่เนื้อคดหล่มอยู่แห่งหนึ่ง จมอยู่ในหล่มนั้นถึง ๗ วัน
 ในวันที่ ๘ มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งไปพบเข้า จึงขอร้องให้สุนัขจิ้งจอกนั้นช่วย
 สุนัขจิ้งจอกได้ตะกุกตะกัก ให้นำในหนองอันอยู่ใกล้เคียงไหลลงไปหล่ม
 จนโคลนในหล่มนั้นอ่อน พอพญาราชสีห์ไหว้วัวไปมาได้ สุนัขจิ้งจอกจึง
 กระโดดลงไปหล่มเอาศีรษะของตนคุดต้อนราชสีห์ ๆ กอดส่ำห้กระโดด
 ขึ้นจากหล่มได้ แล้วกลับลงไปอาบน้ำชำระตัวให้สะอาดสักครู่หนึ่ง จึงขน
 มาทำสัตย์สาบานเป็นมิตรสหายกับสุนัขจิ้งจอก ขณะนั้น พอเนื้อตัวหนึ่ง
 ได้เดินผ่านมา พญาราชสีห์ได้วิ่งเข้าไปจับเนื้อตัวนั้นมาแบ่งกันกินกับ
 สุนัขจิ้งจอก เมื่อสุนัขจิ้งจอกกินอิ่มแล้ว ก็คาบเนื้อก้อนหนึ่งเพื่อจะไป
 ให้ภรรยา พญาราชสีห์จึงขอให้สุนัขจิ้งจอกพาภรรยาไปอยู่ในถ้ำกับตน
 สุนัขจิ้งจอกก็กระทำตาม ครั้นต่อมาราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอกต่างก็มีลูกขึ้นข้าง
 ละ ๒ ตัว ฝ่ายนางราชสีห์ผู้เป็นภรรยา เกิดริษยาสุนัขจิ้งจอกขึ้นโดยเห็นว่า

สามของนครโกโรพวกสุนัขจึงจอกมาก ในเวลาสามกับสุนัขจึงจอกไปหา
กิน คนอยู่ข้างหลังก็ขับไล่ นางสุนัขจึงจอกกับลูก ด้วยถ้อยคำหยาบคายว่า
ถ้าเจ้าทั้งหลายไม่หนีไปจากที่นี่ ก็จะมีอันตรายแก่ชีวิตเป็นมั่นคง เมื่อ
สามกลับมา นางสุนัขจึงจอกก็เล่าให้ฟัง สุนัขจึงจอกก็เสียใจ จึงเข้าไปหา
ราชสีห์ เล่าเรื่องให้ฟังแล้วกล่าวว่า

เบน กาม ปณามติ

ชมโม พลวคฺ มิคิ

อนนทนต์ วิชานาหิ

ชาติ สรณโต ภยํ ฯ

แปลว่า ผู้กำลังมากย่อมขับไล่ผู้กำลังน้อยได้ตามความประสงค์ อันนี้
เป็นประเพณีของผู้กำลังกายทั้งหลาย บัดนี้นางมฤคิผู้เป็นภรรยาของท่าน
ได้เบียดเบียนบุตรภรรยาของข้าพเจ้าแล้ว ขอท่านจงรู้เถิดว่าภัยเกิดจากที่
ฟังของข้าพเจ้าแล้ว ดังนี้ เมื่อราชสีห์ได้ฟัง จึงขจัดแค้นบุตรภรรยาของตน
ให้ทราบว่า สุนัขจอกตัวนี้ ได้ช่วยชีวิตของตนไว้แต่ในเวลาติดหล่ม
จึงได้รักใคร่เอ็นดูสุนัขจอกตัวนี้ทั้งบุตรภรรยา แล้วสอนภรรยาต่อไปว่า

อปะเจปํ หุพฺพโล มิตฺโต

มิตฺตมเมสุ ตัญฺจติ

โส ฌาตโก จ พนฺธุ จ

โส มิตฺโต โส จ เม สขา

ทาสินี มาติมนฺวโร

สิกาโล มม ปาณโท

แปลว่า ผู้เป็นมิตรอันดี ถึงจะมีกำลังน้อยกว่าตนก็ตาม เรียกว่าเป็นญาติ
ด้วย เป็นพวกห้องด้วย เป็นมิตรด้วย เป็นสหายด้วย เจ้าอย่าดูหมิ่น
สุนัขจอกผู้ให้ชีวิตแก่เราอีกต่อไป ดังนี้ เมื่อนางราชสีห์ได้ฟังสามเล่า
เรื่อง และกล่าวสั่งสอนดังนั้น ก็รู้โทษของตัว จึงขอขมาต่อนางสุนัขจอก
แล้วคืนกันไปจนกระทั่ง ๗ ชั่วโมง

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องนี้แล้ว จึงประกาศอริยสัจ
สืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง บริษัททั้งหลายที่ประชุมกัน ก็ได้บรรลุมรรคผล
ตามบารมีของตน ๆ แล้วพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจอกใน
ครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนพญาราชสีห์ ได้มาเกิดเป็นเรตถาคต
ในบัดนี้ จบคุณชาดกที่ ๑ เทวน

ในชาคนั้นให้เห็นว่า บิดามารดาครูบาอาจารย์ ตลอดจนผู้เมตตา
 กรุณาทั้งหลาย ข้อมสงเคราะห์ผู้หมั่นคุณแก่ตนมากกว่าผู้อื่น และแสดงให้เห็น
 เห็นว่า ผู้เป็นมิตรสหายที่ดี ถึงจะตกไรไค้ยาก มีฐานะต่ำต้อยกว่าตน
 สักเพียงใดก็ตาม ก็ไม่ควรดูหมิ่น ให้ประพฤติตนตามเบี่ยงอย่างของพญา
 ราชสีห์สงเคราะห์สุนัขจึงจอกดังที่แสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่า สุหนุชาดก ๆ น สมเด็จพระชินศรีศาสดา ได้
 ทรงแสดงพระเชตวนาราม เพราะทรงปรารภภิกษุร้าย ๒ รูป ให้เป็นต้นเหตุ
 คือ ในคราวนั้น มีภิกษุร้ายรูปหนึ่งอยู่ในเชตวนาราม กรุงสาวัตถี
 ต่อมาภิกษุร้ายชาวบ้านนอกอีกรูปหนึ่ง เข้ามาพักในพระเชตวนาราม
 ภิกษุทั้งหลายประสงค์จะให้คนร้ายไปพบกันเข้า จึงแนะนำให้ไปพักกับ
 ภิกษุร้ายที่อยู่ในพระเชตวนาราม แต่เมื่อภิกษุทั้งสองนั้นไปเห็นกันเข้า
 ต่างก็มีใจอ่อนค่อนกัน ชอบพอกันเป็นอย่างดี ภิกษุทั้งหลายก็มีความพิศวง
 จึงไปกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เรื่อง
 ได้เคยมีมาแล้วในปางก่อน

ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยสมบัติในกรุงพาราณสี พระเจ้าพรหมทัต
 มีอำมาตย์สำหรับขอม้าผู้ศิธรมอยู่คนหนึ่ง อำมาตย์นั้น ได้ขอม้า
 จากพ่อค้าม้าทั้งหลายตามสมควรแก่ราคา ครั้นอยู่ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตเห็น
 เป็นการเปลืองพระราชทรัพย์มาก จึงตั้งอำมาตย์คนหนึ่งให้รักษาหน้าที่เป็น
 ผู้ขอม้าแทนอำมาตย์คนเก่าแล้วท้าวเธอได้ทรงบอกอุบายว่า เมื่อพวกพ่อ
 ค้านำม้ามาขาย จงปล่อยม้านั้นมามหาโสณะตัวร้ายออกไปให้กัด
 ม้าทั้งหลายให้เป็นบาดแผลเสียก่อน แล้วจึงฉนัมน้อนซื้อต่อภายหลัง จึงจัก
 ได้ราคาถูกต้องประสงค์ อำมาตย์คนใหม่ก็ทำตามพระราชโองการ พ่อ
 ค้าม้าทั้งหลายก็ขอม้ามาให้ด้วยความเสียวใจ แล้วจึงไปบอกแก่อำมาตย์
 คนเก่าให้ทราบ อำมาตย์คนเก่าจึงบอกอุบายว่า เมื่อพวกท่านมาที่หลังจง
 นำม้าที่ร้ายมาด้วย พ่อค้าม้าเหล่านั้นก็พากันกลับไป ในเวลาต่อมาเที่ยว
 หลังได้นำม้าตัวหนึ่งซึ่งมีชื่อว่าสุหนุมาคด้วย เวลาอำมาตย์ปล่อยม้ามหา
 โสณะออกไป ม้ามหาโสณะได้ไปกัดกับม้าสุหนุ เหมือนอย่างเคยเป็นมิตร

สหายกันมาแต่กาลนาน พระเจ้าพรหมทัตจึงมีพระราชโองการตรัสถาม
อำมาตย์คนเก่าว่า เหตุไรมาของเราจึงไม่ดูร้ายเหมือนแต่ก่อน อำมาตย์คน
เก่าจึงกราบทูลว่า เพราะมาทั้งสองมีอริยาสัຍ์ต้องกัน คือเป็นมาที่ดูร้าย
เหมือนกัน แล้วกราบทูลต่อไปว่า

นยิทั วิสมลิลเณ

โสณเณ สุหนุสสุท ๗ ล ๗

สเมติ ปาปิ ปาเปณ

สเมติ อสตาสติ

แปลว่า มาทั้งสองนี้มีอริยาสัຍ์เหมือนกัน มาโสณะเป็นมาอย่างไร มาสุหนุก็
เป็นมาอย่างนั้น มาทั้งสองยอมเสมอกันด้วยกิริยาเล่น กิริยาคะนอง การ
กัดเชือกผูก ความชั่วช้าก็เข้ากับ ความชั่วช้าได้ ความไม่เรียบร้อยก็เข้ากับ
ความไม่เรียบร้อยได้ ดังนี้

ครั้นอำมาตย์กล่าวดังนี้แล้ว จึงกราบทูลแนะนำไม่ให้พระเจ้าพรหม-
ทัตมีความละโมภอีกต่อไป ท้าวเชือกทรงเชือกก็ ได้โปรดให้ซื้อตาม
ราคาอันสมควร พวกพ่อค้ามาก็พากันชื่นชมโสมนัสต่ออุบายปัญญาของ
อำมาตย์คนเก่านี้เป็นอันมาก

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคบรมศาสดา ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนี้
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า มาดูร้ายทั้ง ๒ ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุ
ผู้ดูร้ายทั้ง ๒ รูปนี้ พระเจ้าพาราณสีได้มาเกิดเป็นพระอนนท ส่วนอำมาตย์
คนเก่านี้ ได้มาเกิดเป็นเรตถาคคตสหผลในบัดนี้ จบสุหนุชาดกที่ ๘
แต่เพียงเท่านี้

ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า คนที่ชอบกัน เพราะมีอริยาสัຍ์ใจคอเหมือน
กัน คนที่เกลียดชังกัน เพราะมีอริยาสัຍ์ต่างกัน ผู้มีอริยาสัຍ์ต่างกันถึงจะ
พยายามทำดีต่อกันอย่างไรก็ตาม ก็ไม่อาจผิดใจกันได้ ส่วนผู้มีอริยาสัຍ์
ถูกกัน ไม่ว่าจะทำสิ่งใด จะพูดสิ่งใด จะคิดสิ่งใด ย่อมถูกใจกันทั้งนั้น
แม้แต่ยังไม่รู้จักกันเลย พอเห็นหน้ากันเข้าก็ให้นึกเกลียด นึกชอบกัน
เสียแล้ว ขอนยอมมีปรากฏแก่คนทั้งหลายแทบทุกคน เป็นแต่ว่าบางคน
ไม่รู้สึกร เพราะไม่เคยนึกสังเกต โดยเหตุนี้ พึงนึกสังเกตไว้ว่า เมื่อเห็นกัน
เข้าครั้งแรก ถ้าไม่รู้สึกรพอใจแม้แต่เพียงอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม จงจำ

ไว้เถิดว่า คนนั้นแหละเป็นศัตรู ถ้าผู้ใดเป็นที่พึงพอใจในคราวพบเห็น ไม่
มีสิ่งสะกิดใจแม้แค่เล็กน้อย ผู้นั้นแหละจะเป็นมิตรอันดี ให้เริ่มคบหา
สมาคมไว้ ตลอดจนผู้จะเป็นนายและบ่าว สามิและภรรยาเป็นที่สุด ก็
ให้ทำคงแสดงมานี้ ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๘ มีนามว่าโมรชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์เสนา
ไศยทรงแสดงที่พระเชตุพนาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้มีความกระสัน
รูปหนึ่งให้เป็นคณฺเหต

กล่าวคือ ภิกษุนั้นได้เห็นสตรีนางหนึ่ง แล้วเกิดความรักใคร่พอ
ใจ ใคร่จะลักไปเป็นภรรยาเสียเลย สมเด็จพระโลกเชษฐาจึงตรัสว่า ชรรณ
มาตุคามอ่อนทำใจให้ชื่นมื่น ถึงนักปราชญ์ในปางก่อนซึ่งเป็นผู้มีใจดีกว่า
เธอ ก็ยังลุ่มหลงเพราะได้ฟังเสียงมาตุคาม แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีต
คือไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีนกยูงทองคำหนึ่ง มีขนปีกสีเหลืองดังทองคำ มีนามว่านกยูงทอง นก
ยูงทองตัวนั้น เห็นว่าจะมีอันตายแก่ตน เพราะขนของตนเป็นเหตุ
จึงพยายามบินข้ามเขาไปถึง ๓ ชั้น จนกระทั่งถึงเขาชั้นที่ ๔ อันมีนามว่า
หันทกหิรัญบรรพต แล้วขึ้นจับอาศัยอยู่ที่ยอดเขา ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้นมา
ได้เปล่งวาทาให้พระอาทิตย์ว่า โอเทพยดาจงจุมา เกรธา เป็นอาทิ แปล
ว่า พระอาทิตย์ผู้คงจักขุ ผู้เป็นพระราชาเอก ผู้มีสีดังทองคำ ผู้ทำ
แผ่นดินให้สว่างพระองค์ใด ทดงขนมาทางทิศตะวันออก ข้าพเจ้าขออนอบ
น้อมพระอาทิตย์พระองค์นั้น ขอพระองค์จงคุ้มครองข้าพเจ้าให้เป็นสุข
ตลอดวันในวโรกาสนี้ พราหมณ์เหล่าใดซึ่งรอบรู้ในธรรมทั้งปวง ข้าพเจ้าขอ
นอบน้อมพราหมณ์เหล่านั้น ๆ จงคุ้มครองข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขออนอบน้อมพระ
พุทธเจ้า ขอนอบน้อมท่านผู้พ้นกิเลสทั้งหลาย ขอนอบน้อมคุณชาตอัน
เป็นเหตุให้พ้นกิเลส ดังนี้

ครั้นนกยูงทองกล่าวดังนี้แล้ว จึงบินเที่ยวไปหาอาหาร ครั้นกลับมาใน
เพลานั้นก็กล่าวคาถาว่า โอเทพยดาจงจุมา เกรธา เป็นอาทิ มีคำแปลต่าง

กับที่วามาแล้วข ๒ คำ คือ คำว่าพระอาทิตย์ตก กับคำว่าตลอดราตรินเท่า
 นั้น นอกนั้นเหมือนกับที่แสดงมาแล้ว ในครั้งนั้น พระอักรมเหสีของพระ
 เจ้าพาราณสีทรงสืบนิมิตว่า ได้เห็นนกยูงทองกำลังจะแสดงธรรม แต่
 ยังไม่ทันได้ฟังก็พอดันพระบรมมหาราชวัง จึงกราบทูลบรมกษัตริย์ ให้ทรงทราบ
 พระองค์จึงดำรัสถามพวกพราหมณ์พฤชาจารย์ว่า นกยูงทองเห็นปานดังที่
 อักรมเหสีทรงฝันนั้น จะมีหรือประการใด พวกพราหมณ์กราบทูลว่า มีอยู่
 แต่ไม่ทราบว่ามิอยู่ในที่ใด แล้วจอมนราโทพรเมหัตต์ จึงตรัสใช้ให้คน
 หักหลายเที่ยวสืบเสาะแสวงหา เมื่อได้ความว่า มีพญานกยูงทองอยู่ทุกเขา
 ลุกนั้น จึงใช้ให้พวกนายพรานไปดักจับ แต่นายพรานไปพยายามอยู่ถึง
 ๑ ปี ก็จับไม่ได้ ด้วยเหตุว่าในเวลานกยูงทองลงมาใกล้เครื่องดัก เครื่องดัก
 เหล่านั้น ถ้าเป็นของขึงหรือของถ่างก็ล้มระเนนไปเสียเอง เมื่ออักรมเหสี
 ไม่ได้ฟังธรรมเทศนาของนกยูงทองดังประสงค์ก็ทวงคิด ฝ่ายพระเจ้าพรมหัตต์
 ทรงขัดเคืองพระราชหฤทัย จึงทรงจารึกแผ่นทองคำไว้ในหีบว่า ถ้าผู้
 ใดได้กินเนื้อของนกยูงทองนั้น ผู้นั้นจักไม่รู้จักแก่เจ็บตาย เมื่อพระองค์
 สวรรคตแล้ว กษัตริย์องค์ที่ ๒ ตลอดถึงองค์ที่ ๓ เมื่อได้เห็นคำจารึกใน
 แผ่นทองคำดังนั้น ต่างก็ให้พวกนายพรานไปพยายามจับ พยายามยิงนก
 ยูงทองตัวนั้น แต่ล่วงไปได้ถึง ๑ ชั่วโมงก็จับได้แล้ว ก็จับนกยูงทองตัวนั้น
 ไม่ได้ ในกษัตริย์องค์ที่ ๓ จึงมีนายพรานคนหนึ่ง นำนางนกยูงตัวหนึ่งไปล่อ
 พญานกยูงทองนั้นได้ลงไปที่เชิงเขา พญานกยูงทองพอได้ยินเสียงนางนก
 ยูงร้องก็หลงไหลไปด้วยกิเลส จึงลุ่มสาธยายพระเวทที่เคยแสดงมา ได้ลง
 ไปติดชายของนายพราน ๆ ได้นำตัวไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน ๆ ก็มีพระาฤทัย
 ยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงตรัสว่า คุณอนนกยูงทอง ท่านจะต้องตายในบัดนี้
 เพราะเราต้องการจะกินเนื้อท่านเพื่อให้มีอายุยืน ตามคำที่จารึกไว้ไว้ในแผ่น
 สุวรรณ นกยูงทองจึงกราบทูลว่า ขอพระองค์อย่าทรงเชื่อกถาจารย์นั้น
 เลย เพราะถ้าจริงอย่างคำที่จารึกแล้ว ข้าพระองค์ก็จักไม่ตาย ขอพระองค์
 อย่าได้หลงทำบาปเป็นอันขาด ข้าพระองค์ได้มาเกิดในกำเนิดของนกอิน
 ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

๓๕๘ พระสุทนต์ปิฎก มหาวิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

เป็นกษัตริย์อยู่ในเมืองนี้ เวลาตายแล้วได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จิตจากดาวดึงส์ได้มาเกิดเป็นนกยูงทอง ถ้าพระองค์ไม่เชื่อขอให้ขุดลงไป ในสระโบกขรณี ก็จะได้พบรถแก้วของข้าพระองค์จมอยู่ในที่นั้น กษัตริย์พระองค์นั้นก็โปรดให้คนขุดลงไป ในสระโบกขรณี ก็ได้รถแก้วขึ้นมาสมกับคำ นกยูงทอง จึงโปรดให้ปล่อยนกยูงทอง ๆ ก็ได้แสดงธรรมสั่งสอนพอ สมควรแล้ว ก็บินกลับไปสู่ที่อยู่ของตน

ครั้นสมเด็จพระเทพทศพรทรงแสดงเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ สิบต่อไป ภิกษุรูปนั้นก็สำเร็จอริยสัจผล พระเจ้าพาราณสีองค์ที่ ๗ ในครั้ง นั้น ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนนกยูงทอง ได้มาเกิดเป็นพระทศพร ในบัดนี้ จบโมรชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า การนอบน้อมพระอาทิตย์และพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ข้อมค้มครองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายได้ และ แสดงให้เห็นว่า สัตว์โลกทั้งหลายย่อมต้องภัยได้ทุกข์ด้วยอำนาจมาตุคาม เป็นอันมาก นักปราชญ์ทั้งหลายจึงควรระมัดระวัง อย่าหลงใหลในมาตุคาม ถ้าชาดการะวังก็จักเป็นดังพญานกยูงทองที่แสดงมา ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่าวันลกชาดก ๆ น สมเด็จพระชินศรีศาสดา ได้ ทรงแสดงพระเชตวนาราม เพราะทรงปรารภเรื่องที่พระเทวทัตทำเทิ่ม พระองค์ให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ เมื่ออัครสาวกทั้งสองซึ่งไปแนะนำภิกษุใหม่ทั่วไปอยู่กับพระ เทวทัตในคยาสิสประเทศ แล้วกลับไปกราบทูลว่า พระเทวทัตแสดงกิริยา คล้ายกับเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า พระเทวทัตได้เคยทำกิริยา อย่างนั้นมาแล้วแต่ปางหลัง คือ ครึ่งก่อน มีพญาหงส์ตัวหนึ่งไปทำความ สมัครักใคร่กับนางกาตัวหนึ่งจนมีลูกด้วยกัน แต่ลูกนั้นยังอ่อนอยู่ ลูก นั้นนมสืงเขวเกือบจะดำเหมือนกับนางกาตัวเป็นมารดา จึงมีนามว่าวันลกะ แต่หงส์ตัวนั้นนมลูกหงส์อยู่ในที่แห่งหนึ่งอีก ๒ ตัว เมื่อลูกทั้งสองนั้นได้เห็น หงส์ตัวเป็นบิดาขึ้นไปเยี่ยมลูกเสมอ จึงได้รับอาสาไปนำลูกกาตัวนั้นมา บิดาก่อนุญาต ลูกหงส์ทั้ง ๒ ตัว ได้พากันคาบไม้แล้วให้ลูกกาคาบตอนกลาง

แล้วพาบินมาข้ามพระนครมิถิลาไป ลูกกาได้เห็นพระเจ้ามิถิลากำลังทรงรถ
เลียบพระนคร จึงกล่าวว่า

เอวเมว นุน ราชานั

เวเทห์ มิถิลคุดห์

อสุสา วหนติ อาชณฺณ

ยถา หัสสา วินิลกั

แปลว่า หงส์ทั้ง ๒ พาเราผู้ชื่อนิลกะไปฉับไฉน ม้าอาชาในขบวนทั้งสี่ ก็พา
พระเจ้าวิเทหราชผู้ครอบครองเมืองมิถิลาไปฉับนั้น ดังนี้

เมื่อลูกหงส์ทั้งสองได้ฟังดังนี้ ก็โกรธคิดจะทิ้งให้ตกลงตายก็กลัวบิดา
จะ叱โทษ จึงอดใจไว้จนไปถึงบิดาแล้วเล่าให้บิดาฟัง บิดาจึงติเตียนลูกกาว่า
ไม่รู้จักประมาณคนด้วยคำว่า

วินิล ทุกคั ภขสิ

อภุมิ ตาค เสวสิ

คามนุตถานิ เสวสฺส

เอตํ มาตาลย์ ตวํ

แปลว่า ตุก่อนเจ้าวินิลกะ ถึงตัวของเจ้าจะเป็นลูกของข้าก็จริง จะมาอยู่
ในบ่าอันไปมายากไม่ได้ เจ้าจึงกลับไปอยู่ใกล้หม่มบ้านกับมารดาของเจ้าเถิด
เมื่อหงส์กล่าวดังนี้แล้ว ก็สั่งให้ลูกทั้งสองนำลูกกาไปส่งไว้ที่เดิม

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องอดีตนั้นแล้ว จึงตรัสว่า
ลูกกาในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต ลูกหงส์ทั้งสองได้เกิดมาเป็น
พระอัครสาวกทั้งสอง ส่วนหงส์ผู้เป็นบิดา ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ จอม
มหิตลวิเทหราช ได้มาเกิดเป็นเรวตภักตโนปัตถิ จบวินิลกชาตกที่ ๑๐ อันมี
ในทัพหรรคที่ ๑ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า คนต่ำศักดิ์มักทรนงตัวในเวลาที่ได้ดีมีแต่มี
ศักดิ์น้อย เมื่อคนผู้มั่งคั่งตระกูลต่ำต้อย มั่นสยเลวทรามได้ดีแล้ว ขอมเป็นเหตุเตยบน
แห่งคนทั้งหลาย เพราะมักมีกิริยาไม่สุภาพเรียบร้อยงดงาม มักจะยกตน
ข่มผู้อื่นไม่อย่างใด ก็อย่างหนึ่ง เหมือนอย่างลูกกาที่ได้หงส์เป็นบริวาร
ดังที่แสดงมาแล้วนั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๓๓

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในสังควรรคที่ ๒ แห่งทุกนิบาต

น สมนุท กาลปุริเสน กยิรา อริโยนริเบน ปชานมตถ
จิรานวุญโฆปี กโรติ ปาปี กโซ ขถา อินทสมานโคตตํ ฯ
ขเทวชฌญา สทิสो มมนติ สเลณ ปญญาช สุเตน จาปี
เคนเนว เมตติ กยิราถ สทริ สุโข หเว สปปุริเสน สงคโมติ
อิท สคถา เขตวเน วิหรนุโต เอกํ ทพพจกิกขุ อารพก กเถสสิ
ณ บัณ อคตมภาพจักแสดงพระโคตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัยใน
คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐก ๓๓ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ จน
ถึงชาดกที่ ๕ อันมีในสังควรรคที่ ๒ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป เพื่อให้
เป็นประโยชน์ในทางความรู้ แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควร
แก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ เรียกว่าอินทสมานโคตตชาดก ฯ น สมเด็จพระ
ศรีสรรเพชญ์ศาสดา ทรงแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม เพราะ
ทรงปรารภภิกษุผู้ว่ายากสอนยากรูปหนึ่งให้เป็นที่เห็นเหตุ

ก็เรื่องของภิกษุนั้นมีอยู่ในคัมภีร์ชาดก ในนวนกนิบาตข้างหน้า ส่วนใน
ชาดกนั้นแต่ใจความโดยย่อว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสแก่ภิกษุรูปนั้น
ว่า คุณก่อนภิกษุ ในกาลปางก่อนเชื่อเป็นผู้ว่ายากสอนยากไม่เชื่อถ้อยคำของ
นักปราชญ์ทั้งหลาย จึงมีร่างกายແหลกละเอียดไปด้วยเท้าข้างตมมัน ครั้น
ตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีภิกษุคนหนึ่งอยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นอาจารย์แห่งภิกษุ ๕๐๐ องค์ มีภิกษุ
ผู้เป็นศิษย์ตนหนึ่ง มีชื่อว่าอินทสมานโคตตภิกษุ เป็นคนว่ายากสอนยาก
ในครั้งนั้น ภิกษุนั้นได้ถูกช้างตัวหนึ่งมาเลียงไว้ ภิกษุผู้เป็นอาจารย์ห้าม
ไม่ให้เลี้ยงก็ไม่เชื่อฟัง

ต่อมาวันหนึ่ง ฤๅษีทั้งหลายได้พากันไปเที่ยวแสวงหาผลไม้ห้วยนั้นในป่าใหญ่ไกลถึง ๓ วันก็ยังไม่กลับมา ส่วนข้างตัวนั้นเกิดตกมันคลุ้มคลั่ง ตั้งใจทำลายบรรณศาลา ทบเครื่องใช้สอยของฤๅษีนั้นเสีย แล้วก็คิดว่า เราจะไปคอยฆ่าฤๅษีนั้นเสีย กรณึกแล้วก็นอนหลับอยู่ที่หนทาง ส่วนฤๅษีนั้นพอได้อาหารพอสมควรแล้วก็รีบกลับมาก่อนฤๅษีทั้งหลาย พอแลเห็นข้างนั้นก็เข้าใจว่าเป็นปกติค้อย จึงเข้าไปในที่ใกล้ ข้างตัวนั้นได้แล่นออกมาจากที่ซ่อนจับฤๅษีนั้นฟาดลงกับพื้นประทุพม์เหยียบศีรษะให้แหลกละเอียด แล้วก็เข้าไปเมื่อฤๅษีทั้งหลายมาเห็นก็ไปแจ้งแก่อาจารย์ ๆ จึงให้โอวาทแก่ฤๅษีทั้งหลายด้วยถ้อยคำตามทักขณไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น แปลว่า บุคคลอย่าคบกับคนเลวทราม พระอรិยะผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ ย่อมไม่คบกับคนเลวเลย เพราะเหตุว่า คนเลวถึงจะคบกันอยู่นานก็ย่อมทำความชั่วให้ได้ เหมือนกับช่างที่ทำลายอินทสมานโคตรฤๅษี อีกประการหนึ่ง บุคคลรู้ว่าผู้ใดเป็นเหมือนกับตน ด้วยศีล ด้วยปัญญา ด้วยการศึกษา จะคบหาผู้นั้นเป็นมิตรไม่ตรีก็ได้ เพราะการคบหากับคนดีย่อมมีความสุขเสมอไป ดังนั้น เมื่อฤๅษีผู้เป็นอาจารย์กล่าวดังนั้นแล้ว จึงได้สอนฤๅษีทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ต่อไปว่า ธรรมดาคนเราไม่ควรเป็นคนคดต่อคำสั่งสอนของนักปราชญ์ ควรเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ดังนั้นแล้ว จึงจัดการเผาอินทสมานโคตรฤๅษีนั้น แล้วตั้งใจเจริญพรหมวิหาร เมื่อถึงมรณกาลก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า อินทสมานโคตรฤๅษีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้ว่ายากสอนยากในบัดนี้ ส่วนฤๅษีผู้เป็นอาจารย์ คือ เราคฤาครในบัดนี้ จบอินทสมานโคตรชาดกที่ ๑ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้มีเนื้อเรื่องปรากฏอยู่แล้วว่า ธรรมดาคนคด ไม่เชื่อถ้อยคำสอนของนักปราชญ์ ย่อมถึงความพินาศอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่นอน สมเด็จพระชินวรศาสดาทรงสอนประชาณิกทั้งหลาย ไม่ให้เป็นคนหัวคดถือดี ให้เป็นคนว่านอนสอนง่าย แต่ข้อสำคัญมีอยู่อย่างหนึ่งว่า ให้

ว่าง่ายสอนง่ายแต่ในทางดีเท่านั้น เมื่อมีผู้ใดแนะนำพร้าสอนในทางดี จงเชื่อถือผู้นั้นโดยเร็ว ไม่อย่างนั้น ก็จะถึงอันตรายเหมือนกับอินทสมานโคตรฤๅษี ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกคำรบที่ ๒ เรียกว่าสังกัชาดกๆ นั้นสมเด็จพระมหามุนีศาสดาได้ทรงแสดงที่พระเชตุพนาราม เพราะทรงปรารภการบูชาไฟให้เป็นต้นเหตุ

ในชาดกนั้นมีเนื้อความว่า ครึ่งหนึ่งภิกษุทั้งหลายได้เห็นพวกชฎิล คือนักบวชนอกศาสนาพากันบูชาไฟ จึงไปกราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาว่า การที่พวกชฎิลพากันบูชาไฟนั้นจะมีประโยชน์บ้างละหรือ พระองค์ตรัสตอบว่า ไม่มีประโยชน์แม้แต่นิดหน่อย อันการบูชาไฟ บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อนเข้าใจว่าจะมีประโยชน์ จึงได้พยายามทำอยู่นาน เมื่อเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์แล้วจึงได้ละเลิกเสีย

กล่าวคือ ในอดีตกาลครั้งแผ่นดินพระเจ้าพรหมทัต ผู้ครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี มุตรของพราหมณ์คนหนึ่งซึ่งมารดาบิดาแนะนำให้ออกไปบูชาไฟอยู่ในป่าว่า จะเป็นเหตุให้ไปเกิดในพรหมโลก บุตรของพราหมณ์นั้นจึงกระทำตามถ้อยคำของมารดาบิดา

อยู่มาวันหนึ่ง บุตรของพราหมณ์นั้นได้ข้าวปายาสกับเนยใสมาแล้วคิดว่า จะเอาไปบูชาทั่วมหาพรหม แต่กลับคิดขึ้นได้ว่า เราควรจะนำไปบูชาไฟเสีย จึงเทข้าวปายาสลงในไฟ ข้าวปายาสนั้นมีอย่างมาก พอตกลงไปในไฟ ไฟก็ลุกโพล่งขึ้นไหม้บรรณศาลาเสียสิ้น จึงคิดขึ้นได้ว่า การคบกับผู้เลวทรามเป็นการไม่สมควรยิ่งนัก ดูแต่ไฟที่เราบูชามาตลอดกาลนานนี้ ยังไหม้บรรณศาลาของเราสิ้น ครั้นจินตนาการอย่างนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

น สนฺถวสุมา ปรมตฺถิ ปาปํ โย ๑ ล ๑

สามา มจฺ เเลหติ สนฺถวนาติ

แปลว่า สิ่งใดจะเลวทรามยิ่งไปกว่าการทำความสนิทสนมกับผู้ลามก ข้อมไม่มีเลย ดูแต่ไฟนี้เกิด เราได้ทำความสนิทสนมมานาน ด้วยการทำนุบำรุงจนอัมหมำสำราญด้วยข้าวปายาสและเนยใส ยังไหม้บรรณศาลาของเราเสียได้ สิ่งใดจะประเสริฐกว่าความรักใคร่สนิทสนมกับผู้เป็นคนดี ข้อมไม่มี

มีนางสามามฤติ จะเลียปากแห่งราชสีห์และเสือโคร่งเสือเหลืองได้ ก็เพราะความรักสนิทสนมกันเป็นต้นเหตุ

เมื่อกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็เลิกการบูชาไฟเข้าไปบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่า ทำฌานอกิณญาให้บังเกิด เมื่อทำลาชขันธก็ไปอุบัติในพรหมโลก ตามสนั่น ครั้นต่อมา ก็อุบัติมาเป็นพระตถาคตเจ้า จบสันถวชาดกที่ ๒ แต่ท่าน

ในชาดกนี้ มีข้อใหญ่ใจความอยู่ว่า การทำสิ่งใดต้องใคร่ครวญให้ ถัดวันเสียก่อนว่า จะมีประโยชน์สมแก่การเสียแรงเสียเวลา เสียสติปัญญา ทรัพย์สมบัติหรือไม่ อย่าสักแต่ว่าเห็นเขาทำก็ทำตาม เหมือนอย่างพวก พราหมณ์ที่นับถือการบูชาไฟมาจนตลอดหลายชั่วคน พวกพราหมณ์นั้นหา รู้เหตุผลไม่ว่า การบูชาไฟจะมีประโยชน์หรือไม่ เป็นแต่ทำตามกันเรื่อยมา ส่วนพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาได้ทรงเทศนาไว้ว่า การบูชาไฟตาม เขียงอย่างพราหมณ์ กล่าวคือ การหาฟืนใส่ไฟไม่ให้มีเวลาดับได้ ตลอดถึง ให้อาหารที่มึรสอโรย โดยวิธีเทอาหารลงไปในไฟนั้น ย่อมเป็นการไม่มี ประโยชน์สิ่งใด ส่วนการบูชาไฟในพระพุทธศาสนา ตามเขียงอย่างพระ อริยเจ้า จึงจะเป็นประโยชน์ การบูชาไฟตามเขียงอย่างของพระอริยเจ้า นั้น ได้แก่บูชาพ่อเรือน คือ เคารพ นับถือ เชื่อถ้อยคำ ของพ่อเรือน พ่อเรือนนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า คหปตฺถกฺกิ แปลว่า ไฟ คือ พ่อเรือน ซึ่งภรรยาและบุตรธิดาจะต้องบูชาอยู่เสมอ ถ้าบุตรภรรยาไม่บูชาไฟ คือ พ่อเรือนนี้ ก็จะได้รับโทษในปัจจุบัน และในอนาคตหลายสถาน เพราะ เหตุว่าไฟ คือ พ่อเรือน ย่อมเป็นไฟที่มีประโยชน์แก่บ้านเรือนมาก ด้วย เหตุว่า พ่อเรือน ย่อมเป็นผู้ชวนชวหาความสุขและความเจริญมาให้แก่ บ้านเมืองเป็นอย่างดีโดยมาก แต่พ่อเรือนที่ทำความพินาศให้แก่บ้านเรือน นั้นก็มีอยู่ แต่มิเป็นจำนวนน้อย พ่อเรือนชนิดนั้น ไม่จัดว่าไฟที่ควรบูชา ถึงบุตรภรรยาจะหมั่นประมาท ก็มีโทษแต่เล็กน้อย โดยเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลายจงจำวิธีบูชาไฟ คือ การเคารพนับถือพ่อเรือน ดังที่แสดงมานี้เถิด ความสวัสดีมงคลจึงจะเกิดมีแก่ตนและครอบครัว ทั้งในชาวนและชั่วหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่าสุสัสมชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีบรมศาสดา ไปรุดประทานเทศนาที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภการถวายทานของ ผู้มีความพอใจเป็นคณฺเหต

มีเรื่องปรากฏว่า ในกรุงสาวัตถี คนทั้งหลายได้ถวายทานแก่พระ ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธานโดยอาการต่าง ๆ กัน คือ บางตระกูล ก็ไม่ต้องรวมกับผู้อื่น บางตระกูลก็รวมกับผู้อื่น บางคราวก็พร้อมใจหมดทั้ง พระนคร บางคราวก็แยกกันเป็น ๒ พวก คือ พวกหนึ่งเห็นว่าให้ทานแก่ พวกเดียรถีย์มีผลานิสงส์มากกว่า อีกพวกหนึ่งเห็นว่าถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นของประเสริฐกว่า ส่วนพวกที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าก็กล่าวว่า เรา จะถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ จึงมีผู้คิดกันว่า ฝ่ายใดมากกว่าก็ควรจะถือตาม ฝ่ายนั้น ครั้นนั้นผู้ใดเห็นว่า พวกที่จะถวายพระภิกษุสงฆ์มีมากกว่า จึงเป็น อันตกลงกันถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ในครั้งนั้น ชาวพระนครทั้งสี่ ไม่ว่า สาวกของพวกเดียรถีย์หรือคนใดคนหนึ่ง ได้มารวมกันถวายทานแก่พระ ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นหัวหน้า อยู่ถึง ๘ ทิวาวาร ในวันที่ ๘ ก็ถวาย บริหารเครื่องใช้สอยต่าง ๆ พระพุทธองค์ได้ทรงอนุโมทนาด้วยธรรมกถา ให้ มหาชนสำเร็จมรรคผล แล้วเสด็จกลับสู่บรมพุทธานุสา

ในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายจึงสนทนากันขึ้น ถึงเรื่องพวกสาวกแห่ง เดียรถีย์ ที่พยายามคัดค้านในเรื่องการถวายทานนั้นแต่ไม่สำเร็จ สมเด็จพระ บรมศาสดาจารย์จึงเสด็จกมนการไปประทับในธรรมสภา แล้วจึงทรง แสดงเรื่องอดีตคือไปว่า

ในอดีตกาลมีกษัตริย์มหาศาลพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าสุสัสมะ อยู่ ในพระนครพาราณสี ได้มีพิธีทำการสมโภชข้างอยู่ทุกปี ในการสมโภช ข้างนั้น พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เป็นรางวัลแก่พราหมณ์ผู้ทำพิธีเป็น จำนวนปีละโกฏิ เมื่อพราหมณ์เหล่านั้นทำกาลกิริยาตายไปแล้ว จึงทรงมอบ หน้าที่นั้นให้แก่พราหมณ์เหล่านั้น ส่วนบุตรของพราหมณ์คนแก่นั้นมีอยู่ คนหนึ่ง แต่เพิ่งมีอายุได้ ๑๖ ปี ยังไม่ได้ศึกษาไตรเพทและหัตถิสสูตรสำหรับ ทำพิธีนั้น เพราะยังเป็นมาณพหนุ่มน้อยอยู่ เมื่อมาณพนั้นทราบว่า

พระมหากษัตริย์พระราชทานหน้าที่บิดาของตนให้แก่พราหมณ์พวกอื่น จึงคิดว่า ถ้าเราไม่พยายามแก้ไขก็จะเสียประเพณีของบิดา อันมีมาสำหรับตระกูลถึง ๑ ชั่วคนแล้ว ครั้นคิดดังนี้แล้วจึงเข้าไปลามารดา ขอไปศึกษาไตรเพทและหัตถิสฺตรในเมืองคักกสีลา เมื่อมารดาอนุญาตแล้ว ก็ออกเดินทางไปตลอดคืนหนึ่ง สั้นระยะทางถึง ๑๒๐ โยชน์ ไปขอเรียนไตรเพทและหัตถิสฺตรกับทศปาโมกขอาจารย์ ได้เงินจบในราตรีเดียว แล้วกลับไปสู่กรุงพาราณสี ก็พอดีกับเป็นวันที่ทำพิธีสมโภชช้าง จึงเข้ากราบทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า

กาพา มิกา เสตหนตา ตัวเว

โปรสคัม เหมชาลาภินนนา

เต เต ททามิตี สฺสิม พฺรหฺม

อนุสฺสริ เปตคฺคิตตามหวน

แปลว่า ข้าแต่พระเจ้าสุสิมะ ช้างเหล่านี้มีจำนวนนับด้วยร้อย ล้วนปกคลุมด้วยขำยทอง เป็นของๆ พระองค์ พระองค์ทรงระลึกถึงบิดาและปู่ของพระองค์ และของข้าพระองค์อยู่เนื่องๆ แต่ได้ตรัสว่า เราจะพระราชทานช้างเหล่านี้ให้แก่พราหมณ์เหล่านั้นจริงหรือ ดังนี้

เมื่อพระเจ้าสุสิมะได้ทรงสดับคำทูลถาม จึงตรัสตอบว่า กาพา มิกา เสตหนตา มม อิม เป็นอาทิ แปลว่า คุณอนมานพ ช้างอันมีจำนวนนับด้วยร้อย ซึ่งปกคลุมด้วยขำยทองเป็นของๆ เรานี้ เราได้ระลึกถึงบิดาและปู่ของเรา และของเจ้าอยู่เนื่องๆ เราได้กล่าวว่าจะยกให้พราหมณ์เหล่านั้นทำพิธีจริงอยู่ แต่เรายังหาได้ให้ไม่ ดังนี้

ลำดับนั้น มาณพจึงกราบทูลว่า พระองค์ทรงระลึกถึงวงศ์แห่งข้าพระบาท และวงศ์ของพระองค์อยู่เนื่องๆ แล้ว เหตุไรพระองค์จึงทรงเว้นข้าพระบาทเสีย จะให้พราหมณ์เหล่านั้นทำพิธีแทน พระเจ้าสุสิมะตรัสชี้แจงว่า เพราะตัวเจ้ายังมิรู้ไตรเพทและหัตถิสฺตร มาณพนั้นจึงกราบทูลทูลทูลขอกับพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น มาได้กั้นในเรื่องไตรเพทและหัตถิสฺตร ก็ไม่มีพราหมณ์ผู้ใดสามารถจะทำได้ พระเจ้าสุสิมะจึงโปรดให้มานพ

ทำพิธีสมโภชข้างตามอย่างที่เคยมา แล้วพระราชทานทรัพย์นับจำนวนโกฏิ ให้แก่มาณพนั้น เมื่อมาณพนั้นได้ทรัพย์แล้ว ก็กลับยังนิवासสถานของตน

ครั้นสมเด็จพระพุทธผลทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุม ชาดกว่า มารดาบิดาของมาณพนั้น ได้อุบัติมาเป็นพระพุทธรูปตามารดา พระเจ้าสุสุมะได้มาเกิดเป็นอาณัติเป็นผู้เป็นพุทธอนุชา ทิศาปาโมกขอาจารย์ ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร ส่วนมาณพนั้น ได้มาเกิดเป็นเรวตถาต ในบัดนี้ จบสุสุมชาดกที่ ๓ เพียงเท่านี้

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เป็นโพธิสัตว์ ย่อมเอาชนะชนะแก่ สามัญสัตว์ได้โดยง่าย ไม่มีผู้ใดจะได้ชัยชนะต่อพระโพธิสัตว์ผู้มีบารมีนัก กล่าว ไม่ว่าแต่จะเอาชนะชนะต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐในโลกเลย เพราะเหตุว่าพระโพธิสัตว์ผู้มีบารมีนักแล้ว จะทำสิ่งใดต้องมียุทธสาหะ แรงกล้า มีปัญญาออกหน้า มีความมั่นใจภายหลัง มีการทำสิ่งที่มี ประโยชน์แก่โลกเป็นเบื้องต้น ธรรมทั้งหลาย ๔ ประการนี้ เรียกว่าเป็น พุทธการกัมม คือ เป็นพระคุณธรรมประจำใจของผู้เป็นพระพุทธเจ้า กล่าว โดยย่อว่า ผู้จะได้เป็นพระพุทธเจ้าย่อมมีธรรม ๔ ข้อ คือ ความมอดสาหะ ความฉลาดรอบรู้ ความตั้งใจมั่น ความมุ่งหมายให้เป็นประโยชน์แก่คน ทั้งหลาย ประจำใจอยู่เสมอไป ไม่ว่าจะทำสิ่งใด ย่อมมีธรรม ๔ ข้อนี้ กำกับ โดยเหตุนี้ สามัญชนเหล่านั้น จึงไม่สามารถแข่งขันกับพระโพธิสัตว์ ได้เหมือนอย่างเรื่องทแสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่าคิชมชาดกๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดา ได้ ทรงแสดงที่พระเชศวนาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้เลียงมารดาคนหนึ่ง ให้ เป็นคณเฑาะ

กล่าวคือ สมเด็จพระชินศรีศาสดา เมื่อได้ยินภิกษุทั้งหลายยกโทษ ดิเคียนว่า ภิกษุรูปนั้นได้บิดาบิดามาเลียงคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นการไม่สมควร จึงรับสั่งให้หาภิกษุรูปนั้นเข้าเฝ้า แล้วตรัสถามว่า เธอเลียงคฤหัสถ์จริงหรือ ภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า จริง จึงตรัสถามว่า คฤหัสถ์นั้นเป็นอะไรกับเธอ เมื่อภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า เป็นบิดามารดาของข้าพระพุทธ พระองค์จึง

ประสาธสาธการว่า ดิลละๆ ภิกขุ เพราะการเลียงมารดาบิดาเป็นหน้าทของ
บัณฑิตทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อนได้ประพฤติกัณมาแล้ว

กล่าวคือ ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี
มีร้งหมู่หนึ่ง อาศัยอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ครั้นอยู่มาคราวหนึ่ง ได้เกิดฝน
ลมฟ้าใหญ่เกิดขึ้นที่เขานั้น จนร้งทั้งหลายทนหนาวอยู่ไม่ได้ จึงพากันบิน
ไปยังเมืองพาราณสี อาศัยอยู่ที่ใกล้กำแพงเมืองและประตูเมือง

ในครั้งนั้น เศรษฐีในเมืองพาราณสีคนหนึ่ง มีความเอ็นดูร้งเหล่านี
นั้น จึงให้บ่าวไพร่ก่อกองไฟใหญ่ขึ้นในที่แห่งหนึ่ง เพื่อให้ร้งเหล่านั้นผิง
ป้องกันไม่ให้ผู้ใดทำอันตรายแก่ร้งเหล่านั้น เมื่อฝนลมสงบลงแล้ว ร้ง
เหล่านั้นก็พากันบินกลับไปสู่เขาคิชฌกูฏ แล้วปรึกษากันว่า เศรษฐีนั้นได้มี
คุณแก่เราทั้งหลายๆ ควรจะตอบแทนคุณด้วยสิ่งของอันใดอันหนึ่ง โดย
เหตุนี้ เมื่อร้งตัวใดได้เห็นผ้าหรืออาหารใดต่างๆ อยู่ในที่ใด จึงคาบไปทิ้ง
ลงข้างบ้านของเศรษฐีนั้นเกิด

จำเดิมแต่นั้นมา ร้งทั้งหลายก็คาบเอาผ้าผ่อนท่อนสะไบ ที่คน
ทั้งหลายตากไว้ไปทิ้งลงข้างบ้านเศรษฐีนั้น เศรษฐีนั้นก็ให้บ่าวไพร่เก็บเอาไว้
เสียบส่วนหนึ่ง ไม่ให้ปะปนกับของๆ ตน คนทั้งหลายจึงได้ไปร้องทุกข์ต่อ
พระมหากษัตริย์ว่า บัณฑิตได้มีฝูงร้งมาปล้นพระนคร จึงมีพระราชโองการ
ให้จับร้งไปถวายสักตัวหนึ่งก่อน คนทั้งหลายจึงพร้อมกันดักบ่วงและข่าย
ไว้ในที่ต่างๆ ร้งผู้เลียงมารดาตัวหนึ่งได้ไปติดบ่วงเข้า คนทั้งหลายก็จับ
ไปถวายพระมหากษัตริย์ เศรษฐีนั้นก็ติดตามคนทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระมหา
กษัตริย์ด้วย เพื่อไปช่วยไม่ให้ร้งตัวนั้นเป็นอันตราย

ครั้งนั้น พระมหากษัตริย์ได้ตรัสถามร้งนั้นว่า พวกเจ้าได้พากันมา
ปล้นเอาผ้าของชาวเมืองจริงหรือ ร้งกราบทูลว่าจริง จึงตรัสถามว่า พวก
เจ้าปล้นเอาไปให้แก่ผู้ใด กราบทูลว่า เอาไปให้แก่เศรษฐี เพราะเศรษฐี
เป็นผู้มั่งคั่งคุณ ได้ก่อไฟให้แก่พวกข้าพระพุทธเจ้าผิงในคราวเกิดฝนลมใหญ่
ที่แล้งมานั้น จึงตรัสถามว่า

ชนนุ คิซุโณ โยชนสต

กุนปานิ อเวกขติ

กสฺมา ชาตญจ ปาสญจ

อาสขุชาปี น พุชณสิ

แปลว่า เขากล่าวกันว่า แร้งมองเห็นซากศพได้ในที่ไกลถึง ๑๐๐ โยชน์ มิใช่หรือ แต่เหตุไรจึงมาคิดขำและบ่วงเช่นนั้น

แร้งจึงกราบทูลว่า ยหา ปรากโว โหติ เป็นอาทิ แปลว่า ความพินาศจะมีในเวลาใด ชีวิตสิ้นไปในเวลาใด ในเวลานั้นแร้งย่อมไม่แลเห็น ขำและบ่วง ถึงจะมาคิดขำและบ่วงก็ไม่ได้ ดังนี้

พระมหากษัตริย์จึงฝันพระพักตร์ไปตรัสถามเสรมฐีว่า แร้งทั้งหลาย ได้นำข่าวของๆ ชาวเมืองไปให้ท่านจริงหรือ เสรมฐีกราบทูลว่าจริง แต่ข้าพระพุทธเจ้ามิได้เอาเก็บไว้เป็นของตัวเอง ได้เก็บไว้เป็นแผนกหนึ่งต่างหาก เพื่อจะส่งไปให้แก่เจ้าของ แต่ขอให้พระองค์ทรงปล่อยแร้งนั้นเถิด พระมหากษัตริย์ก็โปรดให้ปล่อยแร้งตามคำของเสรมฐี เสรมฐีก็คืนของให้แก่ชาวพระนครจนสิ้นเชิงไม่เหลือเศษ

ครั้นสมเด็จพระโลกเชษฐาเสด็จเสนาเรื่องนั้นแล้ว จึงประกาศอริยสัจสืบต่อไป ในเวลาจบอริยสัจลง ภิกษุผู้มีฉันทาตเลียงมารดานั้น ก็ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล แล้วพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นอานนท์ในครั้งนี้ เสรมฐีนั้นได้มาเกิดเป็นสารีบุตร ส่วนแร้งผู้เลียงมารดา ได้มาเกิดเป็นเรวตภาคตในบัดนี้ จบนิชฌชาดกที่ ๔ แค่นี้

ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า การเลียงบิดามารดาเป็นของดีแท้ แม้แต่แร้งซึ่งคิดบ่วงของนายพราณแล้วยังกลาตแกล้วจากความตายได้ ด้วยอานิสงส์ที่เลียงมารดาบิดา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ว่า การเลียงมารดาบิดาเป็นหนทางนำมาซึ่งความเจริญอย่างสูง ควรที่คนทั้งหลายจะถือไว้เป็นแบบฉบับสำหรับตนเองและสั่งสอนบุตรธิดาสืบต่อไป ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่า นกุลชาดกๆ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภการวิวาทกันแห่งพลเสนาให้เป็นต้นเหตุ

มีใจความในชาดกนั้นว่า พลเสนาคืออำมาตย์ทั้ง ๒ นั้น ได้เคยวิวาทกันมาแล้วแต่ในปางก่อน ตถาคตก็ทำให้ดีขึ้นได้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ในกรุงพาราณสี มีฤาษีคนหนึ่งอยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นผู้ได้อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ในที่ใกล้ท้องกรมของฤาษีนั้น มีจอมปลวกอยู่แห่งหนึ่ง ในจอมปลวกนั้น มีพังพอนตัวหนึ่งอาศัยอยู่ ต่อจากจอมปลวกนั้นไป มีงูตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในโพรงไม้ใกล้ๆ กัน กับพังพอนทั้งสองนั้นได้ทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ ฤาษีคนนั้นจึงสั่งสอนให้ดีขึ้นด้วยการแสดงคุณแห่งสามัคคีให้ฟัง ต่อนั้นมาเวลางูออกมาข้างนอก พังพอนก็โผล่ศีรษะออกมาอา้าปากนอนกรนอยู่ ฤาษีจึงถามว่า

สนธิ กตฺวา อมิตฺเตน อนุชฺเชน ชลาพุช

วริย หาจิ สยสึ กโต เต ภยมาคคิ

แปลว่า ดูก่อนพังพอนผู้เป็นชลาพุชกำเนิด เกิดเป็นตัวออกมาแต่ท้องมารดา ท่านได้ทำความรักใคร่กับงูที่เป็นอนุชชกำเนิด เกิดเป็นฟองไข่ออกมาจากท้องมารดา ที่เคยเป็นศัตรูเก่ามาแล้ว แต่เหตุไรจึงมานอนแยกเขี้ยวอีกเล่า ภัยที่โหดจะมีมาแก่ท่าน ดังนี้

พังพอนจึงตอบเป็นถาพที่ ๒ ว่า

สงฺเกถว อมิตฺตสฺมิ มิตฺตสฺมิบิ น วิสฺสเส

อกฺขา ภยมุปฺปนํ อปิ มฺลานิ กนฺตติ ฯ

แปลว่า คนควรระวังภัยอย่าไว้ใจในศัตรูที่กลับมาเป็นมิตร เพราะเหตุว่าภัยย่อมเกิดขึ้นแต่มิตรผู้ไม่มีภัยก็มี ภัยที่เกิดขึ้นนั้น ย่อมเป็นภัยอย่างร้ายแรง อาจตรากเหง้าไม่ให้เหลือหลออยู่ได้ ดังนี้

ลำดับนั้น ฤาษีจึงสั่งสอนว่า พังพอนอย่ากลัวเลย เราจะไม่ให้ทำอันตรายแก่เจ้าได้ จำเดิมแต่บัดนี้มา พังพอนก็หมดความสงสัยในงู ได้ปรองดองกันกับงูเสมอมา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า งูและพังพอนทั้ง ๒ นั้น ได้มาเกิดเป็นเสนา คืออำมาตย์

๔๔๐ พระศกตัมคปฏก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ทั้ง ๒ คนนี้ ส่วนฤๅษิตนนน คือเวตถาคตนแล จบนกลชาดกที่ ๕ แต่เท่านั้น

ในชาดกนั้นให้เห็นว่า ผู้ที่เป็นข้าศึกกัน ย่อมกลับเป็นมิตรกันได้ก็มี แต่เห็นทางเห็นสัดก็พอ ให้กลุบุตรระมัดระวังข้าศึกทั้งหลายมาเป็นมิตรนั้น จะคิดประทุษร้ายแก่ผู้อื่นหรือไม่ อย่าได้นอนใจในผู้ที่เป็มิตร เพราะเหตุว่า มิตรย่อมทำอันตรายได้สนิทกว่าคนอื่น เพราะเหตุว่า มิตรย่อมรู้ความคั่นลักหนาบางได้ดีกว่าคนอื่น โบราณจึงสอนไว้ว่า ช้างสาร งูเห่า ข้าเก่า เมียรัก อย่าวางใจ ดังนี้ ในภาษิตนี้ท่านไม่ให้ไว้ใจคน ๔ จำพวก เพราะคนทั้ง ๔ จำพวก ดังที่กล่าวมาแล้ว ถ้าคิดร้ายขึ้นมาในเวลาใด ย่อมทำอันตรายได้ในเวลานั้น คือ ช้างสารก็ฆ่าความได้ในทันใด งูเห่าที่หมองเลียงไว้ก็อาจกัดได้ตามสบาย ส่วนข้าเก่ากับเมียรักก็ทำนองเดียวกัน คือ อาจฆ่านาย หรือทำลายทรัพย์สมบัติร่างกายของนายและของสามีได้โดยง่าย โดยเหตุนี้บัณฑิตทั้งหลายจึงไม่ควรไว้ใจแก่คน ๔ จำพวก ดังที่แสดงมา.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฐ ๓๔

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในสันถวรรคที่ ๒ แห่งทุกนิบาต

อุปสาพหกนามานั

สหัสธานี จตุททส

อสมิ ปเทเส ทชฌานิ

นตฺถิ โลเก อนามตํ ฯ

ขมฺหิ สจฺจณฺจ ชมฺโม จ

อหิสา สลฺลโม ทโม

เอตฺถริยา เสวนติ

เอตํ โลเก อนามตฺตนิ.

อิทํ สตฺถา เวพฺพเน วิหรนฺโต เอกํ อุปสาพหํ นาม สุตฺตานสุทฺธิกํ
พฺราหฺมณํ อารพฺภ กถสฺสิติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณานิย
ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐกที่ ๓๔ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนถึง
ชาดกที่ ๑๐ อันมีในสันถวรรคที่ ๒ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป เพื่อให้สำเร็จ
สัมมัสสวานานิสงส์ แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ผู้จงใจในการสดับพระธรรม-
เทศนาเป็นนิตย์ประจำใจเสมอ

ก็แลในชาดกที่ ๖ ซึ่งได้ยกเวลาประพันธ์ขึ้นไว้แล้วนั้น มีนามว่า
อุปสาพหชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธานุญาตทรงเทศนาไว้ใน
เวลาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพราหมณ์คนหนึ่ง ผู้ถือ
ความบริสุทธิ์ด้วยบ่าช้า ซึ่งมีนามว่าอุปสาพหพราหมณ์ ให้เป็นต้นเหตุ

เรื่องของพราหมณ์นั้นชื่อว่า เขาเป็นมิจฉาทิฏฐิ ไม่นับถือพระ
รัตนตรัย เขามียศคนหนึ่งเป็นบัณฑิตที่มีปัญญา ในเวลาที่พราหมณ์ชราลง
จึงสั่งบุตรไว้ว่า เจ้าอย่าเฝ้าบิดาในบ่าช้าที่เฝ้าคนอื่นเลย จงเฝ้าบิดาในที่ใด
เป็นบ่าช้าของผู้ใด บุตรจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะควรเฝ้าบิดาในที่ใด
ถ้าจะให้ถูกใจ บิดาก็จะไปชี้ให้ข้าพเจ้าดูไว้ พราหมณ์จึงกล่าวว่า เป็นการดี
ทีเดียว แล้วก็พาบุตรออกจากเมืองราชคฤห์ ขึ้นไปบนยอดเขาคิชฌกูฏ
ระหว่างเขาทั้งสองให้บุตรดูแล้วบอกว่า ทนแหละเป็นที่ซึ่งไม่เคยเฝ้าคนอื่น
เจ้าจงเฝ้าบิดาในที่นี้เถิด ว่าแล้วก็ปรารภพาบุตรลงจากยอดเขา

ในขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ได้เสด็จไปประทับที่เชิงเขา
นั่งคอยท่าพราหมณ์กับบุตรอยู่ในที่แห่งหนึ่ง เมื่อพราหมณ์ทั้งสองได้ลงมา
จากเขา พบพระศาสดาเจ้าแล้วก็พากันหยุดยืนอยู่ สมเด็จพระบรมศาสดา
ผู้เป็นพระบรมครู จึงตรัสถามว่า คุณพราหมณ์ ท่านจะไปไหน พราหมณ์
ได้กราบทูลว่า จะกลับไปเมืองราชคฤห์ แล้วบุตรของพราหมณ์จึงกราบทูล
เรื่องที่บิดาไปชี้บ่าช้าให้ดังที่แสดงมา พระบรมศาสดาจึงให้พราหมณ์ทั้งสอง
นั้นพาขึ้นไปบนยอดเขาคิชฌกูฏ แล้วตรัสว่า คุณพราหมณ์ บิดาของท่าน
จะใดชทนไหนเป็นทเฝ้าเขาแต่ในบัดนี้ก็ตามได้ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน
ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล พราหมณ์^{๔๔} เชื้ออุปสาพหกะ^{๔๕} คน^{๔๖} ก็เกิดเป็นพราหมณ์^{๔๗} เชื้อว่า
อุปสาพหกะ^{๔๘} เหมือนกัน ได้พาบุตรมา^{๔๙} สถาน^{๕๐} ที่^{๕๑} เหมือนกับในบัดนี้ พอลง
จากภูเขาไป ก็ได้พบ^{๕๒} ฤๅษี^{๕๓} คน^{๕๔} หนึ่ง ซึ่งได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ ฤๅษี^{๕๕} คน^{๕๖} นั้น
เมื่อได้ทราบ^{๕๗} เรื่อง^{๕๘} ของพราหมณ์^{๕๙} ทั้งสอง^{๖๐} นั้น จึงให้พราหมณ์^{๖๑} ทั้งสอง^{๖๒} นั้นพา^{๖๓} ขึ้นมา
ในสถาน^{๖๔} ที่^{๖๕} นั้นแล้วกล่าวว่า อุปสาพ^{๖๖} หก^{๖๗} นาม^{๖๘} นี้ เป็นอา^{๖๙} ทิ^{๗๐} ซึ่งได้^{๗๑} ยก^{๗๒} ขึ้น^{๗๓} กล่าวไว้
ในเบื้องต้น^{๗๔} นั้นแล้ว แปลเป็นไทย^{๗๕} พากย์^{๗๖} ภาษา^{๗๗} ของเรา^{๗๘} ว่า พราหมณ์^{๗๙} ที่^{๘๐} มีนาม^{๘๑} ว่า
อุปสาพ^{๘๒} หกะ^{๘๓} ได้^{๘๔} มี^{๘๕} ผู้^{๘๖} นำ^{๘๗} มา^{๘๘} เฝ้า^{๘๙} ใน^{๙๐} ที่^{๙๑} นั้นถึง^{๙๒} ห่ม^{๙๓} ๔ พัน^{๙๔} คน^{๙๕} แล้ว ที่^{๙๖} อัน^{๙๗} ไกร^{๙๘} ๆ
ไม่เคย^{๙๙} ตาย^{๑๐๐} ไม่เคย^{๑๐๑} เฝ้า^{๑๐๒} ข้อม^{๑๐๓} ไม่^{๑๐๔} มี^{๑๐๕} ใน^{๑๐๖} โลก^{๑๐๗} พระ^{๑๐๘} ตรี^{๑๐๙} เจ้า^{๑๑๐} ทั้ง^{๑๑๑} หลาย^{๑๑๒} ข้อม^{๑๑๓} ถือ^{๑๑๔} ว่า
ที่^{๑๑๕} อัน^{๑๑๖} ไม่^{๑๑๗} มี^{๑๑๘} ผู้^{๑๑๙} ไค^{๑๒๐} เคย^{๑๒๑} ตาย^{๑๒๒} เคย^{๑๒๓} เฝ้า^{๑๒๔} นั้น ก็^{๑๒๕} คือ^{๑๒๖} ที่^{๑๒๗} อัน^{๑๒๘} มี^{๑๒๙} สัจ^{๑๓๐} จ^{๑๓๑} ธรรม^{๑๓๒} อหิง^{๑๓๓}สา^{๑๓๔} สัญญ^{๑๓๕} มะ^{๑๓๖}
หะ^{๑๓๗} เท่านั้น^{๑๓๘} ดังนี้

ครั้น^{๑๓๙} ฤๅษี^{๑๔๐} นั้น^{๑๔๑} กล่าว^{๑๔๒} ดังนี้^{๑๔๓} แล้ว ก็^{๑๔๔} กลับ^{๑๔๕} ไป^{๑๔๖} ที่^{๑๔๗} ที่^{๑๔๘} อยู่^{๑๔๙} ของ^{๑๕๐} ตน^{๑๕๑} ส่วน^{๑๕๒} พราหมณ์^{๑๕๓}
ทั้งสอง^{๑๕๔} ก็^{๑๕๕} มีความ^{๑๕๖} ชื่น^{๑๕๗} ชม^{๑๕๘} ยิน^{๑๕๙} ดิ^{๑๖๐} กลับ^{๑๖๑} สัน^{๑๖๒} วิ^{๑๖๓}าส^{๑๖๔}สถาน^{๑๖๕} ใน^{๑๖๖} กาล^{๑๖๗} สน^{๑๖๘}ช^{๑๖๙}ยา^{๑๗๐} สม^{๑๗๑}เด็จ^{๑๗๒}พระ^{๑๗๓}
บรม^{๑๗๔}ศา^{๑๗๕}ส^{๑๗๖}ดา^{๑๗๗}ทรง^{๑๗๘}ม^{๑๗๙}ส^{๑๘๐}ค^{๑๘๑}ง^{๑๘๒}เรื่อง^{๑๘๓}อดีต^{๑๘๔}อย่าง^{๑๘๕}นั้น^{๑๘๖}แล้ว จึง^{๑๘๗}ทรง^{๑๘๘}ประ^{๑๘๙}ภา^{๑๙๐}ศ^{๑๙๑}อ^{๑๙๒}ริ^{๑๙๓}ย^{๑๙๔}ส^{๑๙๕}ัจ^{๑๙๖} โปรด^{๑๙๗}
พราหมณ์^{๑๙๘} กับ^{๑๙๙} บุ^{๒๐๐}ตร^{๒๐๑}ให้^{๒๐๒} ได้^{๒๐๓} สำ^{๒๐๔}ร^{๒๐๕}ง^{๒๐๖} โส^{๒๐๗}ค^{๒๐๘}า^{๒๐๙}บ^{๒๑๐}ต^{๒๑๑}ติ^{๒๑๒}ผล^{๒๑๓} แล้ว^{๒๑๔}จึง^{๒๑๕}ประ^{๒๑๖}ช^{๒๑๗}ม^{๒๑๘}ชา^{๒๑๙}ด^{๒๒๐}ก^{๒๒๑}ย^{๒๒๒}ก^{๒๒๓}บ^{๒๒๔}ค^{๒๒๕}ค^{๒๒๖}ล^{๒๒๗}
ใน^{๒๒๘}ท้อง^{๒๒๙}เรื่อง^{๒๓๐}นั้น^{๒๓๑}ประ^{๒๓๒}ภา^{๒๓๓}ส^{๒๓๔}ว่า พราหมณ์^{๒๓๕} ทั้ง^{๒๓๖}สอง^{๒๓๗}นั้น ได้^{๒๓๘}มา^{๒๓๙}เกิด^{๒๔๐}เป็น^{๒๔๑}พราหมณ์^{๒๔๒}
พ่อ^{๒๔๓}ลูก^{๒๔๔}ทั้งสอง^{๒๔๕}ใน^{๒๔๖}บัด^{๒๔๗}นี้ ส่วน^{๒๔๘} ฤๅษี^{๒๔๙} นั้น คือ^{๒๕๐}เรา^{๒๕๑}ต^{๒๕๒}ถา^{๒๕๓}ค^{๒๕๔}ต^{๒๕๕}นี้^{๒๕๖}แล จ^{๒๕๗}บ^{๒๕๘}อุป^{๒๕๙}สา^{๒๖๐}พ^{๒๖๑}ห^{๒๖๒}ก^{๒๖๓}ชา^{๒๖๔}ด^{๒๖๕}
ที่ ๖ เพียง^{๒๖๖}เท่านั้น

ใน^{๒๖๗}ชา^{๒๖๘}ด^{๒๖๙}ก^{๒๗๐}นี้ มี^{๒๗๑}คำ^{๒๗๒}ที่^{๒๗๓}ควร^{๒๗๔}ต^{๒๗๕}อง^{๒๗๖}อธิบาย^{๒๗๗}อยู่^{๒๗๘}ถึง ๔ ข้อ^{๒๗๙} ซึ่ง^{๒๘๐}ได้^{๒๘๑}ยก^{๒๘๒}ขึ้น^{๒๘๓}แปล^{๒๘๔}ไว้
โดย^{๒๘๕}ย่อ^{๒๘๖}แล^{๒๘๗}นั้น คือ^{๒๘๘} คำ^{๒๘๙}ว่า ส^{๒๙๐}ัจ^{๒๙๑}จะ^{๒๙๒} ได้^{๒๙๓}แก่^{๒๙๔} ส^{๒๙๕}ัจ^{๒๙๖}จ^{๒๙๗}ญาณ^{๒๙๘}อัน^{๒๙๙}เป็น^{๓๐๐}เหตุ^{๓๐๑}ให้^{๓๐๒}รู้^{๓๐๓}อ^{๓๐๔}ริ^{๓๐๕}ย^{๓๐๖}ส^{๓๐๗}ัจ^{๓๐๘} ๔ ๆ
คำ^{๓๐๙}ว่า ธรรม^{๓๑๐} ได้^{๓๑๑}แก่^{๓๑๒} โล^{๓๑๓}ก^{๓๑๔}ค^{๓๑๕}ต^{๓๑๖}ร^{๓๑๗}ธ^{๓๑๘}ร^{๓๑๙}ม^{๓๒๐} ๘ ประ^{๓๒๑}การ^{๓๒๒} คือ^{๓๒๓}ม^{๓๒๔}ร^{๓๒๕}ร^{๓๒๖}ค^{๓๒๗} ๔ ผล^{๓๒๘} ๔ นิ^{๓๒๙}พ^{๓๓๐}พาน^{๓๓๑} ๑ ๆ
คำ^{๓๓๒}ว่า อ^{๓๓๓}หิง^{๓๓๔}สา^{๓๓๕} ได้^{๓๓๖}แก่^{๓๓๗} ความ^{๓๓๘}ไม่^{๓๓๙}เบียด^{๓๔๐}เบียน^{๓๔๑}ตน^{๓๔๒}และ^{๓๔๓}ผู้อื่น^{๓๔๔}ให้^{๓๔๕}เดือด^{๓๔๖}ร้อน^{๓๔๗}เสียด^{๓๔๘}หาย^{๓๔๙}
คำ^{๓๕๐}ว่า ส^{๓๕๑}ัญญ^{๓๕๒}มะ^{๓๕๓} ได้^{๓๕๔}แก่^{๓๕๕} การ^{๓๕๖}ระ^{๓๕๗}ว^{๓๕๘}ง^{๓๕๙}กาย^{๓๖๐} วา^{๓๖๑}จ^{๓๖๒}า^{๓๖๓} ใจ^{๓๖๔}ของ^{๓๖๕}ตน^{๓๖๖} ไม่^{๓๖๗}ให้^{๓๖๘}ทำ^{๓๖๙} พุ^{๓๗๐}ต^{๓๗๑} กิ^{๓๗๒}ต^{๓๗๓}
ใน^{๓๗๔}ทาง^{๓๗๕}ที่^{๓๗๖}เป็น^{๓๗๗}บา^{๓๗๘}ป^{๓๗๙} ท^{๓๘๐}ุ^{๓๘๑}จ^{๓๘๒}ริ^{๓๘๓}ต^{๓๘๔} อ^{๓๘๕}กุ^{๓๘๖}ส^{๓๘๗} ๔ คำ^{๓๘๘}ว่า ห^{๓๘๙}มะ^{๓๙๐} ได้^{๓๙๑}แก่^{๓๙๒} การ^{๓๙๓}อ^{๓๙๔}บ^{๓๙๕}ร^{๓๙๖}ม^{๓๙๗}จิต^{๓๙๘}ใจ^{๓๙๙}ของ^{๔๐๐}ตน^{๔๐๑}
ไม่^{๔๐๒}ให้^{๔๐๓}ย^{๔๐๔}ิน^{๔๐๕}ดี^{๔๐๖}ย^{๔๐๗}ิน^{๔๐๘}ร้าย^{๔๐๙}ใน^{๔๑๐}เวลา^{๔๑๑}ไ^{๔๑๒}ค^{๔๑๓}ลา^{๔๑๔}ก^{๔๑๕} ย^{๔๑๖}ศ^{๔๑๗} ส^{๔๑๘}ร^{๔๑๙}ร^{๔๒๐}เส^{๔๒๑}ริ^{๔๒๒}ญ^{๔๒๓} และ^{๔๒๔}ใน^{๔๒๕}เวลา^{๔๒๖}เส^{๔๒๗}ื่อ^{๔๒๘}ม^{๔๒๙}ลา^{๔๓๐}ก^{๔๓๑} ย^{๔๓๒}ศ^{๔๓๓}
ส^{๔๓๔}ุ^{๔๓๕}ข^{๔๓๖} ถ^{๔๓๗}ก^{๔๓๘}นิ^{๔๓๙}น^{๔๔๐}ทา^{๔๔๑} ๔ รวม^{๔๔๒}เป็น^{๔๔๓} ๕ ประ^{๔๔๔}การ^{๔๔๕} ธรรม^{๔๔๖} ๕ ประ^{๔๔๗}การ^{๔๔๘}นี้ มี^{๔๔๙}อยู่^{๔๕๐}ใน^{๔๕๑}บุ^{๔๕๒}ค^{๔๕๓}ค^{๔๕๔}ล^{๔๕๕}ใด^{๔๕๖}
พระ^{๔๕๗}อ^{๔๕๘}ริ^{๔๕๙}ย^{๔๖๐}เจ้า^{๔๖๑}ทั้ง^{๔๖๒}หลาย^{๔๖๓}ก็^{๔๖๔}ค^{๔๖๕}บ^{๔๖๖}หา^{๔๖๗}ส^{๔๖๘}มา^{๔๖๙}ค^{๔๗๐}ม^{๔๗๑}กับ^{๔๗๒}บุ^{๔๗๓}ค^{๔๗๔}ค^{๔๗๕}ล^{๔๗๖}ผู้^{๔๗๗}นั้น ธรรม^{๔๗๘} ๕ ประ^{๔๗๙}การ^{๔๘๐}นี้ มี^{๔๘๑}อยู่^{๔๘๒}
ใน^{๔๘๓}จิต^{๔๘๔}ใจ^{๔๘๕}ของ^{๔๘๖}ผู้^{๔๘๗}ใด^{๔๘๘}แล^{๔๘๙} จิต^{๔๙๐}ของ^{๔๙๑}ผู้^{๔๙๒}นั้น^{๔๙๓}เรีย^{๔๙๔}ก^{๔๙๕}ว่า เป็น^{๔๙๖}ที่^{๔๙๗}ไม่^{๔๙๘}เคย^{๔๙๙}มี^{๕๐๐}ผู้^{๕๐๑}ไค^{๕๐๒}ตาย^{๕๐๓} หรือ^{๕๐๔}เรีย^{๕๐๕}ก^{๕๐๖}ว่า

เป็นจิตใจอันไม่ตาย เพราะเป็นจิตใจอันพ้นจากความตายแล้ว เป็นจิตใจอันสำเร็จพระนิพพานแล้ว อีกประการหนึ่ง ในชาตกนี้ชี้ให้เห็นว่า ที่ซึ่งไม่มีใครเคยเกิด เคยตาย เคยเป็นป้าช้ำ ย่อมไม่มีอยู่ในโลก เหมือนอย่างระหว่างเขาคิชฌกูฏ ยังมีพราหมณ์ซึ่งมีนามอย่างเดียวกันที่คนทั้งหลายนำไปเผ่าถึงหมัน ๔ พันคน ดังที่แสดงมาแล้วด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๗ มีนามว่า สมัทธิชาตก ๆ น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงในคโปทาราม แขวงกรุงราชกฤห์ เพราะทรงพระปรารภพระสมัทธิเถระเจ้าให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ พระสมัทธิเถระนั้น เป็นผู้มีรูปร่างผิวดำพรรณงดงาม พระเถระเจ้าอาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในเวลารุ่งเช้าได้ลงไปสรงน้ำแล้วขึ้นมาขึ้นอยุริมฝั่ง นั่งสงบเรียบร้อยแล้วก่อจรรย์น้อย ครั้นนั้นมีนางเทพธิดานางหนึ่งได้แลเห็นพระเถระเจ้าก็เกิดความรักใคร่พอใจ จึงบันดาลกายให้ปรากฏแล้วมีสุนทรพจน์ปราศรัยว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ๆ ยังมีอายุเล็กน้อย ทั้งรูปร่างก็งดงาม ควรจะอยู่ครองขรรวาสจนแก่เฒ่าเสียก่อน จึงค่อยบรรพชา พระเถระเจ้าตอบว่า เราไม่ทราบวันตายของเราจะมีเมื่อใด เราจึงรับบรรพชาเสียแต่ในเวลายังหนุ่ม เพื่อพยายามทำให้สำเร็จนิพพาน เราได้ตัดการห่วงใยในทางขรรวาสแล้ว ท่านไม่ควรจะมาเจรจากับเรา เมื่อเทพธิดาได้ฟังเถรวาจาอย่างนั้นแล้ว ก็อันตรธานไปจากสถานนั้น พระเถระเจ้าจึงออกจากที่นั้นไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า เรื่องนี้ได้เคยมีมาแล้วในปางหลัง

กล่าวคือ ครั้นพระเจ้าพรหมทัต ได้เป็นพระมหากษัตริย์อยู่ในพระนครพาราณสี มีฤๅษีตนหนึ่งซึ่งสำเร็จอภิญญา สมบัติ อยู่ในพนัสสเนวหิมพานต์ ในเวลาปัจจุสกาลใกล้รุ่ง ฤๅษีได้ลงไปสรงน้ำท่ว้นพอรุ่งขึ้นก็ได้ขึ้นจากน้ำ นั่งผ้าเปลือกไม่เป็นอันคิดแล้วขึ้นผิงกายอยู่ ในครั้งนั้นมีเทพธิดาตนหนึ่งได้เกิดความรักใคร่ ได้กล่าวเล่าโลมฤๅษีนั้นว่า

อกุตวา ภิกขุสี ภิกขุ น ภี ภุตวา น ภิกขุสี
ภุตวาน ภิกขุ ภิกขุสส มา ม ภี กาโล อุปัจจคา

แปลว่า ดูก่อนภิกษุ ท่านยังไม่ได้บริโภคมกคุณ มาบวชเพื่อวิภิกขาทาร
เสียก่อน ท่านจงบริโภคมกคุณ แล้วจึงบวชเพื่อวิภิกขาทารต่อภายหลังมิได้หรือ
ท่านไม่ควรปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปเสียเปล่า ดังนี้ ฤๅษีจึงตอบว่า

กาล วัห น ชานามิ อนุโน กาโล น หิสฺสติ
ตสฺมา อภุตฺวา ภิกฺขามิ มา มํ กาโล อุปฺจจฺคา

แปลว่า เราไม่รู้จักเวลาตาชของเร เวลาตาชของเราไม่ปรากฏ เราจึงไม่
บริโภคมกคุณก่อน จึงออกบวชเพื่อวิภิกขาทาร เพราะเราไม่ประสงค์จะให้
บวชการเสียเวลา ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงขเรองอดตอบอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุม
ชาดกว่า นางเทพธิดาในครั้งนั้น ก็คือนางเทพธิดาในครั้งนั้น ส่วนฤๅษีตนนั้น
คือเรวตภาคตนแล จบสมิทฺธิชาดกแต่เท่านั้น

ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า คนโง่กับคนฉลาด ย่อมมีความคิดแปลก
ประหลาดกว่ากัน คนโง่ย่อมเห็นแก่ความสนุกรื่นเริงบันเทิงใจ ไม่เห็นความ
ทุกข์อันจะมาถึงตนในภายหน้า อีกประการหนึ่ง คนโง่ย่อมเห็นกาลไกล
ไม่มองเห็นกาลใกล้ จะทำสิ่งใดไม่คิดหน้าคิดหลัง ตั้งใจทำสิ่งนั้นลงไปทีเดียว
ไม่เหลียวแลให้รอบคอบว่าจักมีโทษประการใด หรือจักมีคุณประโยชน์
อย่างใดแก่ตนและผู้อื่น เมื่อทำสิ่งไร ก็มลายทำไปโดยไม่ได้พิจารณาพิจารณาว่า
จะดีชั่วประการใด เหมือนอย่างนางเทพธิดาที่ประโลมพระสมิทฺธิเถรเจ้า
และประโลมฤๅษี ดังที่ได้แสดงมาแล้วนั้น นางเทพธิดานั้นจัดเป็นจำพวก
โง่เขลาโง่เข้าใจว่า การทำอย่างนั้นจะมีโทษประการใด เพราะนางเทพธิดา
ตนนั้น เห็นแก่ความรักใคร่เป็นใหญ่ ไม่เห็นภัยในนรกซึ่งจักนำตนให้หมก
ไหม้อยู่ตลอดกาลนาน ส่วนผู้มีปัญญา ย่อมตรงกันข้ามกับผู้โง่เขลา จะทำ
สิ่งใดก็ใช้ปัญญาออกหน้า ไม่เห็นกาลไกล ไม่เห็นแต่การได้ฝ่ายเดียว
ย่อมเหลียวแลข้างหน้าข้างหลัง ตั้งใจทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ หลีกเว้นสิ่งที่เป็น
โทษเสีย เหมือนอย่างพระสมิทฺธิเถรเจ้า และฤๅษีที่ได้แสดงมาแล้วนั้น
ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่าสกนฺตคฺคิชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมนาภ
ศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวนาราม มหาวิหาร ได้โปรดประทาน
เทศนาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เพราะทรงปรารภสกุโณวาทสูตร อันต้อง
พระอริยาศัยของพระองค์

ก็วันหนึ่ง พระองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอควรประพฤตินิสัยอันถูกอริยาศัยของตนจึงจะเป็นการดี เพราะเหตุว่า
ในปางก่อน ถึงสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายสละนิสัยของตนซึ่งติดเนื่องมาแต่บิดา
เสีย แล้วเที่ยวไปผิตที่ ๆ เคยเที่ยวมา ก็ได้ตกอยู่ในเงื้อมมือของข้าศึก
แต่พอรอดพ้นได้ด้วยอุบายและปัญญาของตน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรง
แสดงเรื่องอดีตต่อไป

ครั้งนราโทพรหมทัต เสดยราชสมบัติอยู่ในกรุงเวราณสี มีนกมุลโก
ตัวหนึ่งเที่ยวหาอาหารผิตถิ่นเดิม ด้วยเริ่มจะไปหากินใหม่ในชายป่าแห่งหนึ่ง
ในเวลานั้น มีเหยี่ยวตัวหนึ่งมาเห็นเข้าก็ได้โฉบเฉี่ยวเอาไป นกมุลโกนั้นได้
ร้องรำครวญว่า เราเป็นสัตว์ที่ไม่รอดเสียแล้ว เราเป็นผู้มีบุญน้อยเสีย
แล้ว เราไม่ควรเที่ยวหากินผิตถิ่นเช่นนั้น ถ้าวินเราเที่ยวหากินอยู่ในถิ่นเดิม
เหยี่ยวตัวนี้ก็ไม่อาจทำอันตรายแก่เราได้ เหยี่ยวจึงถามว่า นี่แน่ะนกมุลโก
ถิ่นเดิมของท่านอยู่ที่ไหน ตอบว่า อยู่ที่ถ้ำนกมุลโก เวลานี้เหยี่ยวเข้าใจว่า
ตนมีกำลังพอ จึงท้าทายว่า ถึงเจ้าอยู่ถิ่นเดิมของเจ้าก็ไม่อาจพ้นเราไปได้
ว่าแล้วก็ปล่อยนกมุลโกนั้นไป ครั้นนกมุลโกไปอยู่ถิ่นของตนแล้ว จึงขึ้นขึ้น
บนก้อนหินอันใหญ่เรียกให้เหยี่ยวลงมา เหยี่ยวได้ผ่นกำลังร่อนลงไปแล้ว
หุบปีกทั้ง ๒ ข้าง เพื่อจะโฉบเฉี่ยวนกมุลโก แต่นกมุลโกมีกำลังว่องไว
พอการ ได้หลบเข้าไปเสียในระหว่างก้อนหิน เมื่อเหยี่ยวยังตัวไม่ทัน หน้าอก
ก็กระทบกับก้อนหิน หัวใจแตกตาทะเล้นถึงซึ่งความตายในทันใดนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องนั้นแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เหยี่ยวแต่เป็นสัตว์ดิรัจฉานเมื่อเที่ยวไปผิตถิ่น ก็ยังตกอยู่ใน
เงื้อมมือของศัตรู แทบจะถึงความสับพ แต่เมื่อกลับมาถึงถิ่นเดิมแล้ว

ก็ได้รอกันจากข้าศึก โดยเหตุนี้ พวกเของประพฤตินในวิสัยอันเป็นอารมณ์
ที่พอใจของคน จึงจะไม่คิดอยู่ในอำนาจของข้าศึก คือ กิลีสอันมีกามคุณ ๕
เป็นอารมณ์ เมื่อตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดงต่อไปว่า

เสโน พลสา ปตมานโน ลาปี โจรภูจนินิ

สหสา อชชปคโตว มรณิ เตนปาคมิ

แปลว่า เขี้ยวได้โผลงมาด้วยกำลังแรง เพื่อจะจับเอานกมุลไกที่จับอยู่
บนก้อนดินซึ่งเป็นที่นอนของตนโดยเร็วพลัน เขี้ยวนี้จึงถึงซึ่งความตายใน
ทันใดนั้น คังน

เมื่อนกมุลไกได้เห็นเขี้ยวตายแล้ว จึงออกมาขึ้นอยู่ข้างนอกด้วย
ความดีใจว่า คนได้เห็นหลังข้าศึกแล้ว จึงเปล่งวาจาขึ้นว่า

โสหิ นเขน สมปนโน เปตติเก โจรเร รโต

อเปตสตุ โมทามิ สมปสสิ อตตมตตโน

แปลว่า เราเป็นผู้เข้าใจในอุบายเครื่องหลอกเล่ห์ เราเป็นผู้ยินดีในถิ่นที่
อันเป็นของบิดา เราเป็นผู้มองเห็นประโยชน์ จึงพ้นจากศัตรู ได้อยู่เป็นสุข
ในบัดนี้ คังน

ครั้นสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีต
อย่างนั้นแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุทั้งหลาย
ก็ได้บรรลุผลตามวาสนาบารมีของตน ๆ แล้วทรงประชุมชาดกว่า เขี้ยว
อันหยาบเข้าในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ ส่วนนกมุลไกได้
มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบสกนธ์นิชาดกที่ ๔ แด่ท่าน

ในชาดกนี้มีใจความอยู่ว่า ไม่ว่าคนและสัตว์ เมื่อพลัดจากถิ่นของ
คนแล้ว มักจะไม่คลาดแคล้วจากศัตรู แต่สำหรับผู้มีสติปัญญา ก็หาอุบาย
ป้องกันศัตรูได้ ข้อนั้นขอให้ท่านทั้งหลายจงสังเกตผลภัยจากถิ่นเก่าไปอยู่
ในถิ่นใหม่ ในครั้งแรก มักจะมีศัตรูคิดข่มเหง แต่ถ้าผู้นั้นเป็นผู้คอยเพ่งเล็ง
หาอุบายป้องกันโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง เป็นต้นว่า ทำให้คนในถิ่นนั้นมีความ
รักใคร่เอ็นดูกรุณา หรือทำให้คนในถิ่นนั้น มีความเกรงกลัวด้วยอาการนี้
หรือด้วยอาการแสดงความดี อย่างใดอย่างหนึ่งของตนให้ปรากฏ จึงจะ

ปราบศัตรูในถิ่นนั้นได้ โดยเหตุนี้ เมื่อผู้ใดไปจากถิ่นของตนแล้ว ผู้นั้นจึง
ทำให้คนในถิ่นนั้นรักใคร่พอใจ ด้วยกิริยาอันอ่อนโยนเรียบร้อยของตน
ถ้าไม่ทำอย่างนั้น ก็จงทำเป็นคนเฉย ทำเป็นหนักปากหนักใจ อย่าพูดมาก
ปากกล้า ให้เขาเกลียดหน้าของตน เมื่อทำได้อย่างนั้น คนทั้งหลายจะมี
ความกลัวไม่กล้าลบหลู่ตักเตือน ส่วนผู้ที่เป็นภิกษุสามเณรก็จงปฏิบัติในทาง
ธรรมเฉพาะข้อที่ถูกกับนิสัยของตัว จงทำตนให้เพิกเฉยต่อเบญจกามคุณ
จึงจะพ้นจากศัตรูหมักเมโสถึงธรรมวิเศษได้ดังปรารถนา ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่า อรกชาดก ฯ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรง
ยกขึ้นแสดงไว้ในพระเชตवनาราม เพราะทรงปรารภเมตตสูตรให้เป็นต้นเหตุ
กล่าวคือ ในครั้งหนึ่ง พระองค์ได้ทรงแสดงเมตตสูตรแก่ภิกษุ
ทั้งหลาย ให้เห็นอานิสงส์ของเมตตาทั้ง ๑๐ ประการ แล้วจึงทรงแสดง
ชาดกเรื่องต่อไป

ในอดีตกาล ฤๅษีตนหนึ่งมีนามว่าอรกศาสดา ได้เจริญเมตตา กรุณา
มูทิตา อุเบกขา อยู่ในป่าหิมพานต์ มีบริวารเป็นอันมาก ได้สั่งสอนบริวาร
ให้มีเมตตาจิตแก่สัตว์ทั้งหลายทุกถ้วนหน้า ด้วยคาถาประพันธ์ว่า

โห เว เมตเตน จิตฺเตน	สพฺพโลกานุกมฺปติ
อุทฺธํ อโธ จ ตรีขณฺจ	อุปฺปมาเนน สพฺพโส ฯ
อุปฺปมาณํ หิตํ จิตฺตํ	ปริปฺณณํ สุภาวิตํ
ยํ ปมาณํ กตํ กมฺมํ	น ตํ ตตฺตวาสิสฺสติ

แปลว่า ผู้ใดอนุเคราะห์ที่โลกทั้งปวง ด้วยจิตเมตตาทั่วไปทั้งเบื้องบนเบื้องต่ำ
ทางขวาง จิตอันประกอบด้วยเมตตาอันหาประมาณมิได้ เป็นอันว่าบุคคล
นั้น ได้ทำให้เกิดขึ้นแล้วอย่างเต็มที่ สิ่งใดที่ทำแต่พอประมาณ สิ่งนั้น
จะได้เหลืออยู่ในจิตของผู้นั้นหาไม่ได้ คือ ผู้นั้นได้ทำสิ่งที่ควรทำด้วยเมตตา
ให้เต็มบริบูรณ์แล้ว ดังนี้

อรกศาสดานั้น ได้เจริญญาณอยู่จนตลอดอายุไขย แล้วขึ้นไปเกิด
ในพรหมโลกถึง ๑ สังวัฏฏกัลป์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำอัครนิทานเทศนามาแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า แม่ฤๅษีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนอรกศาสดาได้อุบัติมาเป็นเวรกาลตามแล จบอรกชาดกที่ ๘ แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายในชาติเป็นอรกศาสดา ได้ทรงเจริญพรหมวิหารทั้ง ๔ ยิ่งกว่าคุณธรรมอย่างอื่น ทั้งได้สั่งสอนฤๅษีทั้งหลายที่เป็นศิษย์ตลอดกาลนาน ในอวสานที่สุดแห่งชีวิต จึงได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก นานถึง ๑๕ กัลป์ ซึ่งพันจะกำหนดนับเป็นวัน เดือน ปี ว่ามีเท่านั้นเท่านั้นได้ ส่วนวิธีเจริญพรหมวิหารทั้ง ๔ นั้น มีวิธีละเอียดและพิสดาร เพราะเป็นบทกรรมฐานหนึ่ง ซึ่งพันความสามารถของเหล่าพุทธศาสนิกชนฆราวาสจะทำได้ง่าย จะอธิบายไว้แต่ย่อย่อ พอเป็นข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกบริษัททั้งหลาย คือ พรหมวิหารข้อที่ ๑ ซึ่งได้แก่ เมตตา นั้น วิธีเจริญภาวนาจริงนักกว่า เราอยากได้ความสุขฉันใด ผู้อื่นก็ล้วนแต่อยากได้ความสุขเหมือนกันฉันนั้น ขอให้ผู้อื่นจงได้ความสุขตามปรารถนาเถิด ข้อที่ ๒ ได้แก่ กรุณา ให้มีจิตคิดเอ็นดูผู้อื่น ในเวลาเห็นผู้อื่นตกทุกข์ได้ยาก ข้อที่ ๓ ได้แก่ มุทิตา ให้มีจิตคิดเอ็นดูต่อผู้อื่น ในเวลาที่ผู้อื่นได้ความสุข ข้อที่ ๔ ได้แก่ อุเบกขา ให้มีจิตเพิกเฉยในเวลาทุกข์มาถึงตนและคนอื่น เมื่อเหลือความสามารถที่จะแก้ไข ก็อย่าให้เกิดความโหม่นสลายใจ และในเวลาเห็นผู้ที่ตนเกลียดได้รับความทุกข์ ก็อย่าเกิดความเคียด ให้นึกว่าเป็นเพราะกรรมที่เขาได้ทำไว้ เมื่อทำได้ดังอธิบายมาโดยย่อ นี้ก็ได้ชื่อว่าเจริญพรหมวิหารโดยสมควรแก่ภูมิของตน จะได้รับผลในภพภาคหน้า เหมือนอย่างอรกศาสดาที่แสดงมาแล้วนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่า กณฺฐกชาดกนั้น สมเด็จพระบรมโลกนาถทรงแสดงไว้ในมหาอนสังคชาดก ซึ่งกล่าวถึงเรื่องกิงก้าได้ทอง มีใจความว่า ครั้นพระเจ้าวิเทหราชเสด็จประพาสราชอุทยาน ได้ทรงทัศนากการเห็นกิงก้าตัวหนึ่ง ได้หมอบถวายบังคมอยู่ที่ประตูพระนคร จึงตรัสถามพวกนักปราชญ์ทั้ง ๕ มหาสกลกราบทูลว่า เพราะกิงก้าตัวนั้นมีความสวามิภักดิ์ต่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท สมเด็จพระเจ้าวิเทหราชจึงทรงพระราชทาน

ทรัพย์ค่าเนื้อให้เป็นอาหารแก่งก่าวันละภาคณิกหนึ่ง ซึ่งคิดเป็นเงินของเรา
เท่ากับวันละไฟ ให้เจ้าหน้าที่ไปซื้อเนื้อในตลาดพระราชทานแก่งก่าทุกวัน

ครั้นต่อมาวันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ ไม่มีผู้ฆ่าเนื้อฆ่าปลาไปขายในตลาด
ราชบุรุษซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่เมื่อซื้ออาหารไม่ได้ ก็นำเงินไปนั้นไปเจาะแขวน
คอให้ก่งก่า รุ่งเช้าในเวลาพระเจ้าวิเทหราชเสด็จประพาสพระราชอุทยาน
ก่งก่าตัวนั้นก็เกิดมานะอหังการว่า เราก็มิทรัพย์เหมือนกับพระมหากษัตริย์
ไม่สมควรจะนอบน้อมต่อพระมหากษัตริย์ แล้วก่งก่าตัวนั้นก็ลงไป

ถวายเป็นบิณฑบาต เหมือนอย่างแต่ก่อนมา ได้แต่หงส์และชะนีบนปลายเสา
ระเนียดที่ประตูพระนคร เมื่อจอมอติสรทรงเห็นดังนั้น จึงหันพระพักตร์ไป
ตรัสถามมโหสถว่า ขาบี ปุเร อุณนมติ โตรณคฤเค กกณญโก เป็นอาทิ
แปลว่า คุณอนมโหสถ เหตุไรก่งก่าตัวจึงไม่อ่อนน้อมต่อเราเหมือนวัน
ก่อน ๆ ได้ทำกิจวัตรต่างกระเดื่องอยู่บนเสาระเนียดเช่นนั้น ดังนี้

มโหสถจึงกราบทูลคดีว่า อลหุชปุพพิ สหุชาน เป็นอาทิ แปลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ในวิเทหรัฐ ก่งก่าตัวไม่เคยได้ทรัพย์ในกาลก่อน
เพิ่งมาได้ทรัพย์หนึ่งมาสกลในบัดนี้ จึงดูหมิ่นพระองค์ผู้ครองกรุงมิลินดา

เมื่อพระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับ จึงมีพระบรมราชโองการให้ฆ่า
ก่งก่าตัวนั้นเสีย แต่มโหสถได้กราบทูลขอโทษไว้ ก่งก่าตัวนั้นจึงรอดพ้น
จากความตาย จบกถกนิฏฐชาดกที่ ๑๐ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ไม่มีประชุมชาดก เพราะเหตุว่าพระกัณทรณนารถได้ยก
ไปแสดงในมหาอุมมังคชาดก ก็มีกรัณหานิบาตข้างหน้า ซึ่งเรียกอีกอย่าง
หนึ่งว่า มโหสถชาดก ซึ่งท่านทั้งหลายคงจะได้ฟังในชาดกข้างหน้านั้น
ส่วนในชาดกนี้ได้ฟังแต่เนื้อเรื่องเท่านั้น ของจงจำไว้ว่า คนหรือสัตว์ก็ตาม
ถ้าเป็นผู้มีนิสัยเลวทราม ทั้งเกิดในตระกูลอันต่ำช้า เมื่อวาสนาส่งให้ได้
ดีแล้ว ย่อมทนงตน ดูถูกดูหมิ่นด้วยอาการ กาย วาจา มีกิจเป็นเหตุ
น่าเกลียดน่าชังของคนทั้งหลาย ส่วนผู้มีนิสัยดี ถึงเกิดในตระกูลต่ำก็
ตาม เวลาได้คัมภีร์ทรัพย์ ยศ สุข สรรเสริญแล้ว ก็ไม่เข่อหยิ่งให้เกินงาม
ย่อมประพฤติตนตามสมควรแก่ฐานะ เมื่อผู้ใดเห่อเหิมในเวลาได้ดี ผู้นั้น

๔๒๐ พระสุคตคันถปู้ถ มหาานิบาดชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

เป็นนัสนัยชาดกังกา ไม่สมควรคบหาสมาคม ถึงเขาจะมั่งมีเป็นเศรษฐี
หรือมียศศักดิ์เป็นเจ้าพิภพปฐพีก็ตาม ก็ไม่ควรที่ผู้ใดจะยินดี จงหลัก
เว้นให้ห่างไกล ถ้าเข้าไปใกล้เขาก็จักดูหมิ่นประมาทให้เข้าใจ เหมือน
อย่างกังกาที่ดูหมิ่นพระมหากษัตริย์ฉะนั้น.

เอว้ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฐ ๓๕

คัมภีร์ขททกนิกาย มหาานิบาดชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกัลยาณธรรมวรรคที่ ๓ ในทุกนิบาต

กัลยาณธมฺโมติ ขลา ชนินฺท โลเก สมณญํ อนุปาปณาติ
คสุมา น หิยเขต นโร สปญฺโณ หิริยาปํ สนฺโต ชฺรมาทียนฺติ
อิทํ สคฺคา เขตวนเ วิหรนฺโต พหิสสฺสํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจัดแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย ใน
คัมภีร์ขททกนิกาย มหาานิบาดชาดก กัณฐกัณฐ ๓๕ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึง
ชาดกที่ ๕ อันมีในกัลยาณธรรมวรรคที่ ๓ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป โดย
สมควรแก่เวลา

กัณฐกัณฐที่ ๑ ซึ่งสาธกยกคากาขึ้นไว้แล้วนั้น เรียกว่ากัลยาณ-
ธรรมชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่พระ
เชตวนาราม ได้โปรดประทานเทศนาไว้ เพราะทรงปรารถนาให้พหุชน
หนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

คัมภีร์นี้อธิบายพิสดารต่อไปว่า มีกัณฐกัณฐคนหนึ่ง อยู่ในกรุงสาวัตถี
เป็นผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย บริบูรณ์ด้วยศีล ๕ ประการ วันหนึ่งเขาได้
นำเกสัณและเครื่องสักการบูชาออกไปสู่พระเชตวนาราม ในเวลานั้น มารดา
นำขภรรยาได้มาเยี่ยมทางบ้าน แต่มารดานั้นเป็นคนพหุชน เมื่อบริโภค

อาหารอิ่มหน้าสำราญแล้วจึงซักถามลูกสาวว่า สามกับเจ้ามักมีความรักใคร่กัน คีตกหรือ ลูกสาวตอบว่า ลูกเขยของแม่เป็นคนมีศัล มีมรรยาทงดงาม ถึงบวชเป็นบรรพชิตก็หาเหมือนได้ยาก แม่ยายได้ฟังแต่เพียงคำว่า บวช ก็เข้าใจว่าลูกเขยของตัวไปบวชเสียแล้ว จึงพูดขึ้นด้วยเสียงอันดังว่า เหตุใดสามของเจ้าจึงบวชเสียเล่า คนทั้งหลายในเรือนนั้นก็พากันร้องให้ขึ้น เป็นโกลาหล ด้วยเข้าใจว่ากุมภพผู้เป็นนายของตนไปบวชเสียแล้ว

ฝ่ายกุมภพเมื่อฟังพระธรรมเทศนาจบลงแล้วก็กลับบ้าน คนทั้งหลาย จึงทักทายตามรายทางว่า ได้ยินข่าวว่าท่านบวชเสียแล้ว ทางบ้านของท่าน ได้พากันร้องให้เป็นโกลาหล กุมภพจึงคิดว่า เสียงที่ว่าเราบวชแล้วนั้นเป็น เสียงอันงดงาม ไม่สมควรจะปล่อยให้เสียงนี้ล่องไปเสียเปล่า เราควรจะบวชเสียในวันนี้ คิดแล้วก็ย้อนกลับไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบ ทูลเล่าเรื่องนั้นถวายให้ทรงทราบ สมเด็จพระบรมศาสดาก็โปรดให้บรรพชา อุปสมบท เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้วในไม่ช้า ก็ได้สำเร็จพระอรหัต ตักกิละชาตจากขันธสันดาน

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า กุมภพ นั้นได้ยินเสียงอันดี ก็คิดว่าเสียงอันดีนี้เราไม่ควรละทิ้งเสีย แล้วมาบวชได้ สำเร็จพระอรหัต เป็นการอัศจรรย์ยิ่ง เมื่อสมเด็จพระสัมพันธัญญ์ ได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาทรงแสดงเรื่องอดีตสืบต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มี เศรษฐีคนหนึ่งอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น เมื่อกลับจากที่เฝ้า พระเจ้าพาราณสี แล้ว ก็ได้ยินคำเจรจากันว่า เศรษฐีได้บวชเสียแล้ว โดยเหตุที่แม่ยาย หูหนวกได้ซักถามลูกสาว มีเรื่องราวเหมือนกับเรื่องกุมภพผู้นั้น เมื่อเศรษฐี ได้ฟังดังนั้นก็คิดว่า เสียงอันดีนี้เราไม่ควรละทิ้งเสีย เราควรจะบวชให้สม กับที่คนทั้งหลายเขาเจรจากัน คิดอย่างนั้นแล้วก็กลับไปเฝ้าพระเจ้าพาราณสี ขอลาออกบรรพชา ด้วยถ้อยคำเป็นประพันธ์คาถาที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้น แล้วนั้น แปลความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งประชาชนในสากล ราชอาณาจักร ในเวลาใด คำว่า กัถยาณธรรมได้เกิดขึ้นในโลก ในเวลา

นั้น ผู้มีปัญญาไม่ควรทำตนให้เสื่อมจากกัลยาณธรรมนั้น ธรรมดาผู้เป็นคนดีทั้งหลาย ย่อมถือธุระไว้ด้วยความละเอียดและความกลัวบาปอย่างมั่นคง

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมประชาชน คำว่ากัลยาณธรรม คือสิ่งที่ดี ได้เกิดขึ้นแก่ข้าพระพุทธเจ้าแล้วในวันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจักขอกราบถวายบังคมลาออกบรรพชา เพราะข้าพระพุทธเจ้าไม่มีความพอใจในทางโลกนี้แล้ว ดังนั้นเมื่อพระเจ้าพาราณสีทรงอนุญาตแล้ว เศรษฐินก็ออกบรรพชาเป็นฤาษีอยู่ในป่าหิมพานต์ สำเร็จปัญญาสมบัติแล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาชาดกนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นอานนท์ในบัดนี้ ส่วนฤาษีนั้น คือ เราตถาคตแล้ว จบกัลยาณธรรมชาดกที่ ๑ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้มีข้อใหญ่ใจความอยู่ว่า ธรรมดาผู้มีปัญญาข่มไม่ปล่อยให้ออกาสอันดีล่วงไป เมื่อตาได้เห็น หูได้ยินซึ่งสิ่งที่ดีสมควรที่ตนจะพยายามทำให้ได้แล้ว ผู้มีปัญญาทั้งหลายก็พยายามทำสิ่งนั้นจนสำเร็จประโยชน์ดังประสงค์ ส่วนผู้ไม่มีปัญญา ถึงจะให้เห็น ได้ฟัง สิ่งที่มีประโยชน์ก็ไม่คิดจะฉวยเอาไว้เป็นของ ๆ ตน เหมือนกับบางคนฟังพระธรรมเทศนาเมื่อได้ฟังสิ่งที่ประเสริฐประโยชน์แก่ตน พอที่ตนจะทำตามได้ก็ไม่จดจำไว้ปล่อยให้หลงลืมไปเสียก็มี ส่วนบางคนเมื่อได้ฟังว่าสิ่งใดเป็นของดี มีประโยชน์แล้ว ข่มจำสิ่งนั้นนำไปปฏิบัติ ไม่ให้เสียเวลาที่มานั่งฟังพระธรรมเทศนาไปเปล่า อันนี้เป็นความมุ่งหมาย คือ เป็นข้อใหญ่ใจความในกัลยาณธรรมชาดกที่ ๑ ซึ่งแสดงมานี้

ส่วนในชาดกที่ ๒ รองลงมา มีนามว่าทัตเทราชาดก ชาดกนี้สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ศาสดาจารย์ ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภพระโกกาลิกภิกษุให้เป็นต้นเหตุ

ดังมีเนื้อความว่า ในเวลานั้น ภิกษุทั้งหลายผู้วิเศษด้วยความเป็นพหูสูตร ได้พากันสาธยายธรรมด้วยเสียงเป็นทำนองเหมือนกันเสียงพระสวดเป็นทำนองวิสาขบูชาในสมัยนั้น ส่วนโกกาลิกภิกษุเห็นว่าตนไม่สามารถจะสาธยายธรรมด้วยเสียงเป็นทำนองดังนั้นได้ จึงเหี่ยวพุดกับภิกษุรูปอื่นรูปนี้

ว่า เมื่อไรโอกาสสาธยายธรรมเป็นทำนองนี้จะมาถึงเรา ภิกษุทั้งหลาย
ใครจะทดลองว่า พระโกกาลิกะจะสวดอย่างนั้นได้หรือไม่ จึงบอกว่า วัน
แผละเป็นโอกาสของท่านแล้ว ท่านจงสวดให้สงฆ์ฟังเถิด พระโกกาลิกะ
ก็รับว่าดีละ แล้วจึงพูดต่อไปว่า วันนั้นเราจะสวดสรภัญญะให้สงฆ์ฟัง ใน
เวลาพระอาทิตย์อัสดงคต เป็นเวลากำหนดฟังธรรม พระภิกษุสงฆ์
ประชุมพร้อมหน้ากันแล้ว ส่วนพระโกกาลิกะเมื่อขึ้นธรรมาสน์แล้วก็ไม่
จะสวดสิ่งไร รู้สึกทรนทรายจนไม่สามารถจะอยู่บนธรรมาสน์ได้ ก็ลงจาก
ธรรมาสน์เดินก้มหน้าก้มตากลับไปสู่ที่อยู่ของตน ภิกษุทั้งหลายก็รู้ชัดว่า พระ
โกกาลิกะกล่าวโอ้อวดเสียเปล่า อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงสนทนากันขึ้น
ในธรรมสภา ถึงเรื่องพระโกกาลิกะโอ้อวดดังที่แสดงมา สมเด็จพระบรม
ศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโกกาลิกะจะได้โอ้อวดให้คนอื่น
รู้จักธรรมชาติของตนแต่ในกาลนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในกาลก่อนก็เคยมีมา
แล้วเหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงชาดกสืบไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตผู้ผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีราชสีห์ตัวหนึ่งมีบริวารเป็นอันมากอยู่ในถ้ำเงินแห่งหนึ่ง ในป่าหิมพานต์
ในคราวนั้น สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำใกล้กับราชสีห์นั้น

อยู่มาวันหนึ่ง มีฝนตกลงมามาก เมื่อฝนหยุดแล้วหม่อมราชสีห์ที่เป็น
บริวาร ก็มาประชุมกันที่ปากถ้ำของพญาราชสีห์ ๆ ก็ปันลอสหนาทขณเพื่อ
ความคะนองของสัตว์หมีตะแบะ ราชสีห์ที่เป็นบริวารทั้งปวงก็พลอยปันลอ
สหนาทขณตามธรรมดาของราชสีห์ ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกเมื่อได้ยินเสียงปันลอ
ของราชสีห์ก็คะนองใจ จึงได้ร้องขึ้น เมื่อหม่อมราชสีห์ได้ฟังเสียงสุนัขจิ้งจอก
ร้อง ก็นึกตะอาบใจว่า สุนัขจิ้งจอกซึ่งเป็นสัตว์เลวทรามมาร้องประชันเสียง
กับเราผู้มีชาติสูงเช่นนี้ไม่สมควร ครั้นคิดดังนี้แล้ว ต่างก็พากันนั่งเสีย
ฝ่ายบุตรของพญาราชสีห์เมื่อจะถามให้รู้ชัดว่า สัตว์ที่ปันลอเสียงให้หมู่
ราชสีห์หยาบทร้องเช่นนั้น เป็นสัตว์ชนิดใด แล้วจึงได้กล่าวเป็นคาถาขึ้นว่า

โก นุ สหุเท มหตา	อภินาเทติ ททหริ
ติ สีทา นปฺปญฺญินฺทนฺติ	โก นามโส มิคากิภู

แปลว่า ศัตรูชนโคซึ่งอาจครอบงำราชสีห์ทั้งปวง ไครหนอแผด
เสียงครอบงำเขาได้ด้วยเสียงอันใหญ่เช่นนั้น จนราชสีห์ทั้งหลายไม่ได้
ตอบ ศัตรูที่ครอบงำห่มราชสีห์นั้นมีนามว่าอะไร ดังนี้ บิณฑกกล่าวตอบว่า

อธโม มิคชาตานํ สีคาโล คาท วสุสติ

ชาติมสฺส จิกฺกณฺณคา ตณฺหิ สีหา สมจณฺราติ

แปลว่า ลูกเอ๋ย ศัตรูที่ร่อนยอนนคอสุนัขจึงจอก ซึ่งมีชาติต่ำช้าเลว
ทรพกว่าสัตว์ ๔ เท้าทั้งปวง ห่มราชสีห์เกลียดชังของมันเป็นว่าต่ำช้า จึงได้
พากันนิ่งเสีย ไม่แผดเสียงแข่งกับมัน ดังนี้ จบที่ททราชาดกที่ ๒ แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้มีใจความว่า คนและสัตว์ทั้งหลายที่มีชาติตระกูลสูง หรือ
มียศศักดิ์สมบัติบริวารมาก มีความรู้และคุณธรรมอันดี ข่อมไม่พอใจที่
จะทำสิ่งใด แข่งดีกับผู้ที่ต่ำกว่าตน เมื่อเห็นผู้ที่ต่ำกว่าตนแข่งดีกับตน
ขึ้นในเวลาใด ก็พากันนิ่งเสียไม่ได้โต้ตอบในเวลานั้น ด้วยเห็นว่า จะแข่งดี
กับผู้ที่ต่ำกว่าตน ข่อมเป็นการไม่สมควร เพราะถึงชนะก็ไม่มีประโยชน์
สิ่งใด สุนัขนิ่งเสียไม่ได้ แต่เมื่อนิ่งเสียผู้ที่ต่ำช้าเลวทรามนั้นก็ข่อมทนงตัวว่า
เข้มข้มชนะ ซึ่งเป็นนิสัยของผู้มีสันดานอันต่ำช้า ไม่รู้จักประมาณตน
คนมีบุญญาทั้งหลายข่อมพากันขมเขาระว่า ผู้นั้นเป็นคนต่ำช้าและไม่รู้จัก
ประมาณตัว โดยเหตุนั้น ข่อมมีบุญญาทั้งหลายจงจำไว้เป็นเครื่องสั่งสอนตน
และคนอื่นต่อไปเถิด อย่าให้เกิดมานะอหังการแข่งขันกับผู้สูงกว่าตนเป็น
อันขาด เพราะถึงจะแข่งขันไปก็ไม่อาจชนะได้ดังประสงค์ ตรงกับสุภาษิต
ที่ว่า แข่งเรือแข่งพายพอแข่งได้ แต่แข่งบุญวาสนานั้นไซ้ ข่อมไม่ได้
ดังจำนง สันใจความในชาดกที่ ๒ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่า มกฺกชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ
ศาสดา ได้ทรงแสดงในพระเชตะวันาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้ล่อลวง
รูปหนึ่งให้เป็นคณฺเหต

ก็เรื่องของภิกษุรูปนั้น มีแจ้งอยู่ในอุทาลกชาดก ในปุกิณณกนิบาต
ข้างหน้า ส่วนชาดกนี้มีแต่ใจความโดยย่อ สมเด็จพระบรมศาสดาได้
ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุรูปนี้ไซ้จะเป็นคนล่อลวงแต่ในบัดนี้ก็หาไม่
ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงชาดกนี้ต่อไปว่า

ในครั้งพระเจ้าพรหมทัต เสด็จราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตร
ของพราหมณ์คนหนึ่ง ได้เรียนศิลปศาสตร์ที่เมืองตักกสิลาสำเร็จเป็นอันดี
แล้วกลับมาครอบครองคฤหัสถ์สถาน ทำการอาวาทมงคลกับนางพราหมณ์
คนหนึ่ง ได้มีบุตรชายคนหนึ่งกับนางพราหมณ์นั้น เมื่อลูกชายพอวิ่งเล่นได้
มาได้ นางพราหมณ์นั้นก็ทำกาลกิริยาตาย พราหมณ์ผู้สามก็จัดแจงทำ
ศพตามธรรมเนียม เมื่อทำศพเสร็จแล้วจึงคิดว่า เราจะอยู่ครอบครองเรือน
เพื่อประโยชน์อันใดเล่า เราควรพาลูกชายไปบวชเสียในวันนี้ คิดแล้ว
ก็ลาญาติมิตรทั้งหลาย พาลูกชายออกไปบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมพานต์
อาศัยผลไม้รากไม้เป็นอาหาร ตามธรรมเนียมของบรรพชิตผู้ถือบรรพชา
อยู่มาวันหนึ่ง มีฝนตกลงมา ฤๅษีผู้เป็นบิดาจึงไปหาไม้แก่นมาก่อไฟนั่งผิง
อยู่บนกระดาน ส่วนฤๅษีผู้เป็นลูกชายได้นั่งนวดเท้าบิดาอยู่ ในขณะนั้น มี
ลิงป่าตัวหนึ่งได้เบียดฝนหนาวจนตัวสั่น ครั้นแลเห็นกองไฟในบรรณศาลา
นั้นจึงคิดว่า ถ้าเราเข้าไปในศาลาด้วยกิริยาเป็นลิงอย่างนี้ ฤๅษีทั้ง ๒
ก็จะจับไล่เรา เราก็จักไม่ได้ผิงไฟดังประสงค์ ควรเราจะปลอมตัวเป็นฤๅษี
เข้าไป คิดแล้วจึงไปเที่ยวเก็บเอาบริวารของฤๅษีเก่า ๆ ก็ฉำเปลือกไม้และ
กระเช้า ขอ ไม้เท้า มาประดับกายทำท่าทางเหมือนอย่างฤๅษี ไปยืนพิงต้น
ตาลคันหนึ่งอยู่ในที่ใกล้ประตูบรรณศาลา ฤๅษีผู้เป็นลูกชายไม่รู้ว่าเป็นลิง
เข้าใจว่าเป็นฤๅษีแก่ถูกฝนหนาวจึงมาขอผิงไฟ เราควรจะเรียกให้เข้ามา
ผิงไฟในบรรณศาลา เมื่อจะบอกแก่บิดาจึงกล่าวว่า

ตาท มาณวโก เอโส

ตาลมูล์ อปสฺสโก

อาการกญฺจิ อตุลฺลิ

หนฺนเต เหมสฺสการกั

แปลว่า ข้าแต่บิดา ผู้มาขึ้นพิงต้นตาลอยู่นั้น คงจักไม่มีที่พักอาศัย
ควรจะให้พักแก่เขา ดังนี้

เมื่อฤๅษีผู้เป็นบิดาได้ฟังจึงตอบแก่ลูกชายว่า นั่นไม่ใช่มนุษย์ มัน
เป็นลิงต่างหาก ไม่ควรเรียกให้มันเข้ามาในศาลา แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

มา โข คัม คาค ปกโกสิ

ทุเสยฺย โน อการกั

เนคาหิสิ มจฺ โหติ

พฺราหมณสฺส สฺสลิโน

แปลว่า ลูกเอ๋ย เจ้าอย่ารีบก้มเข้ามาเลย ถ้ามันเข้ามาแล้วมันจะ
ทำลายศาลาของเราด้วยการเอาไฟเผา หรือถ้าขอร้องจระบีสสาวะให้เปราะ
เปื้อน หน้าของพราหมณ์ผู้มีศัลย์ย่อมไม่เป็นอย่างนั้น ดังนี้

เมื่อฤๅษีกล่าวดังนี้แล้ว ก็จับเอาคันไฟขว้างไปว่า เฮ้ยลิง มึงอย่ามา
อยู่ในที่นี้ ฝ่ายลิงจึงหงายเปลือกไม้และเครื่องบริจารขึ้นต้นไม้หน้าเข้าไป

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประชุม
ชาดกว่า ลิงตัวนั้นได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้ล่อลวงนั ฤๅษีผู้เป็นบุตรได้มาเกิด
เป็นพระราหุลผู้เป็นพุทธโอรส ส่วนคาบสผู้เป็นบิดา ได้มาเกิดเป็นเรวตถาต
ในบัดนี้แล จบมกฺกชาดกที่ ๓ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้ มีข้อใหญ่ใจความว่า ผู้ล่อลวงผู้อื่นด้วยอุบายวิธีต่าง ๆ
นั้น ย่อมมีอยู่ในหมั่นคนและสัตว์ดิรัจฉาน แต่ล่อลวงได้แต่เพียงผู้โง่เขลา
เท่านั้น จะล่อลวงผู้เป็นเจ้าความคิดมีสติปัญญาอันไม่ได้ ผู้ล่อลวงผู้อื่น
นั้น ต้องได้รับโทษทั้งในบัดนี้และอนาคต ส่วนในบัดนี้ เมื่อบริวาร
ในเวลาใด ก็ได้รับโทษในเวลาใด สำหรับในอนาคตนั้น ย่อมได้รับโทษ
ในอุบายภูมิทั้ง ๔ มัรกายเป็นต้น โดยเหตุนี้ สมเด็จพระทศพลสัมมาสัม-
พุทธเจ้า จึงทรงสั่งสอนเวไนยนิกร ไม่ให้ผู้ใดล่อลวงคดโกงผู้อื่นให้หลง
เข้าใจผิด ทรงสั่งสอนให้ทำกายวาจาจิตเป็นสุจริตข้อตรง เพื่อระสงคจะ
ให้เวไนยนิกรได้รับความสุขกายสบายใจทุกถ้วนหน้า อันนี้เป็นความประ-
สงค์ในชาดกที่ ๓ นี้ ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจดจำไว้เพื่อเป็นคติต่อไป

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่า พุทฺธิมกฺกชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าบรมศาสดา ได้ทรงเทศนาไว้ในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
เพราะทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นตัวการ

กล่าวคือ ในวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า
พระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้จักคุณของผู้อื่น ทั้งเป็นคนประทุษร้าย
แค้นแค้นเป็นมิตรของตนด้วย สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า พระเทวทัต

ได้เป็นกบฏออกตัญญุประทุษร้ายมิตรผู้มีคุณแก่ตนมาแล้วแต่ในอดีตกาล ครั้น
ตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ครั้งพระเจ้าพรหมทัต เป็นกษัตริย์อยู่ในกรุงพาราณสี ครั้นนั้นใน
แคว้นแคว้นแดนพาราณสี มีบ่อน้ำขบ่อบ่อหนึ่ง สัตว์ทั้งหลายไปกินน้ำ
ในบ่อนั้นไม่ได้ พวกคนที่ใจบุญจึงทำเชือกผูกโยงตักน้ำขึ้นใส่รางไว้รอบ
บ่อนั้นเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายกิน ในที่ใกล้บ่อน้ำนั้นมีพวกวานรอาศัยอยู่ในป่า
เป็นอันมาก คราวหนึ่งไม่มีผู้คนเดินทางไปมาอยู่ถึง ๒-๓ วัน พวกสัตว์
ก็พากันอดน้ำ มีวานรตัวหนึ่งกระหายน้ำมาก เดินกระสับกระส่ายอยู่ตาม
ริมบ่อ มีชายคนหนึ่งเดินไปทางนั้นจึงแวะเข้าไปตักน้ำกินและล้างเท้า ได้
เห็นกริยาของวานรนั้นทรนทราย ก็เข้าใจว่าวานรคงกระหายน้ำนัก จึงตักน้ำ
ขึ้นมาใส่รางเพื่อให้วานรกิน แล้วไปนอนพักที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ฝ่ายวานร
ตัวนั้นไปกินน้ำในรางนั้นแล้วก็ออกมาตั้งอยู่ในที่ไม้สูงไกลกับบรุษนั้น แล้ว
ทำกริยาหลอกบรุษนั้น บรุษนั้นจึงกล่าวว่า เฮยลิง! มึงอยากน้ำแทบจะตาย
ตักให้กินแล้วยังหลอกกได้ โอ! ทำคุณแก่สัตว์เลวทรามนี้ไม่มีประโยชน์
เสียแล้ว เมื่อกล่าวอย่างนั้นแล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

อหฺมฺห เต วา! พหุคฺคฺรปํ

ฉมฺมาภิสฺส นีปาติสฺส

โสทานิ นีคฺวานํ กิกิ กโรสี

น สงฺกโม ปาปชเนน โสยฺโย

แปลว่า คุณให้น้ำพอกับความประสงค์แก้มึงซึ่งมีร่างกายกระวนกระวาย
ด้วยความกระหายน้ำแล้ว บัดนี้มึงได้กินน้ำอิ่มแล้วยังทำกริยาหลอกกได้
การคบกับผู้ที่เลวทรามย่อมเป็นการไม่ดี ดังนั้น

ครั้นวานรได้ฟังจึงกล่าวว่า ท่านเข้าใจว่าเราจะทำแก่ท่านเพียงเท่านั้น
หรือ ไม่ช้าเราก็จะถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดศีรษะท่านอีก แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

โก เต สฺสโต วา ทิฏฺฐโห ว

สึลฺลา นาม มกฺกโฏ

อิทานิ โห ตํ โอหจํ

เอสา อสฺมาภมฺมตา

แปลว่า ท่านเคยได้ยินได้เห็นบ้างหรือว่า ลิงตัวไหนมีศีล ในไม่ช้า
เราจะถ่ายอุจจาระรดศีรษะท่าน อันนี้เป็นธรรมดาของพวกเราเหล่าวานร
ดังนั้น แล้วได้กระโดดขึ้นต้นไม้ถ่ายอุจจาระรดศีรษะบรุษนั้น ในเวลาที่บรุษ
นั้นจะลุกหนีไป บรุษนั้นเฝ้าบั้นเข้าร่างกายแล้วก็กลับไปสู่บ้านเรือนตน

ครั้นสมเด็จพระทศพลแสดงทรงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ลิงตัวนั้นได้มาเกิดเป็นพระทวาท์ในบัดนี้ ส่วนบุรุษนั้นได้มาเกิดเป็นเรือดากคนแล จมทุกข์ภัยภูชาดกที่ ๔ แคเท่านี้

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เป็นคนอกตัญญู หรือเป็นคนเนรคุณ ย่อมทำลายผู้ที่มีคุณแก่ตนด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแต่จะทำได้ บางทีก็ทำร้ายโดยตรงเฉพาะตัวของผู้ทำบุญคุณที่เดียว บางทีก็ทำร้ายโดยอ้อม กล่าวคือ ทำร้ายแก่พรรคพวกบุตรหลานเหลน หรือทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นแก่ตัว เข้าในสุภาษิตว่า กินบนเรือนขบนหลังคา ดังนี้ แต่ลิงตัวนั้นกินหีบอนาแล้วขรคัสระ อันบุคคลผู้มีใจกลับกลอกเหมือนกับวานร สมเด็จพระชินวรศาสดา เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นฤาษีได้สอนไว้ว่า ผู้มีใจเหมือนลิง มีความรักเหมือนน้ำขม รกง่ายหายไว ห้ามไม่ให้คบเป็นอันขาด ถึงคนทั้งสนในพื้นแผ่นดินจะพิณาศไปหมด เหลืออยู่แต่ผู้นั้นคนเดียวก็อย่าได้คบเป็นอันขาด เพราะเหตุว่าสัญชาติคนเนิสัยลิง ย่อมไม่ทิ้งสัญชาติไปได้ ผู้ใดจะมั่นใจว่าเขารักใคร่ชอบพอกับเรา เคารพนับถือเรานั้นไม่ได้เป็นแน่นอน เพราะใจเขาโยกคลอนหวั่นไหวอยู่เป็นนิจ ประเดี๋ยวก็คิดดี ประเดี๋ยวก็คิดร้าย ขากที่คนทั้งหลายจะวางใจได้ โดยเหตุนี้เมื่อเห็นว่าผู้ใดเป็นคนมีใจกลับกลอกไม่แน่นอน รกง่ายข้ง่าย มีใจเหมือนกับลิง มีความรักเหมือนน้ำขม คือธรรมดาน้ำขมย่อมสิ่งใดก็เหลืองเร็ว แต่ไม่ช้าก็จางสี อย่าได้คบคน ๆ นั้นเป็นมิตรไมตรี หรือเป็นครูบาอาจารย์ สามิภรรยา จงหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลเหมือนกับผู้มีนิสัยชอบสะอาด หลีกเว้นสิ่งที่จะเปื้อนจะนั้น

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่า อาทิจอปัญฐานชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระมหาโมคคัลลสา ได้ทรงแสดงในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภภิกษุผู้หลอกลวงรูปหนึ่งให้เป็นตัวการณแห่งเทศนา ก็แต่ว่าเรื่องของภิกษุนั้นเหมือนกับที่กล่าวไว้ในมกฏชาดกที่แสดงมาแล้ว ส่วนในชาดกนี้มีพิสดารแต่เรื่องในอดีต

กล่าวคือ ในอดีตกาลปางพระเจ้าพรหมทัต ผ่านสมบัตินิคมในกรุง
พาราณสี มีพราหมณ์คนหนึ่งสำเร็จศิลปศาสตร์จากเมืองตักกสิลา แล้วภายหลัง
ได้ออกบรรพชาเป็นฤๅษี ประพฤติพรหมจรรย์สำเร็จกัณเฑาะฐสมาบัติอยู่ใน
ป่าหิมพานต์ มีศิษย์บริวารเป็นอันมาก ครั้นอยู่นานมา ฤๅษีนั้นได้พาศิษย์
บริวารออกจากป่าหิมพานต์ประเทศ เข้ามาสู่เขตคามนิคมของหมู่มนุษย์
อันมีในที่สุดชายอาณาเขตแห่งประเทศกาลิ

ในคราวนั้น มีลิงโลเลตัวหนึ่ง อยู่ในที่ใกล้บรรณศาลาของฤๅษีเหล่า
นั้น ในเวลาฤๅษีทั้งหลายไปเที่ยววิณชาตกิจเข้าไปในนิวาสาศรม ทั้งไปไม้
และหญ้าให้เกลือกกล่นโสมมไปทั้งบรรณศาลา มิใช่แต่เท่านั้น ยังเที่ยวเท
น้ำค้อยตุ่มทำอุจจาระให้เประอะเปอนไปในเรือนไฟอยู่เสมอเป็นนิจมา ใน
เวลาออกพรรษา ฤๅษีทั้งหลายจึงลาชาวบ้านนิวัตนาการกลับสู่ป่าหิมพานต์
โดยเห็นว่า ในกาลนี้ พฤกษาชาติทั้งหลายกำลังบริบูรณ์ด้วยดอก และผล
คนทั้งหลายในตำบลนั้น จึงอาราธนาให้พักอยู่สักวันหนึ่งก่อน เพื่อจะได้
ตระเตรียมเสบียงอาหาร รุ่งขึ้นวันที่ ๒ คนทั้งหลายก็พร้อมกันจัดเสบียงถือ
ออกไปยังอาศรมศาลา

พอถึงวันนั้นได้แลเห็นจึงคิดว่า เราจักเลือกให้คนเหล่านั้นนับถือจึงจัก
ได้ของเคี้ยวของกินเหมือนอย่างฤๅษีทั้งหลาย ครั้นคิดแล้ว ก็ทำกริยาทำทาง
สงบเสงี่ยมเรียบร้อยเหมือนอย่างฤๅษี ได้ยื่นไหว้พระอาทิตย์อยู่ในที่ใกล้
ฤๅษีทั้งหลาย คนทั้งปวงได้เห็นดังนั้นจึงกล่าวกันว่า ถึงสัตว์ดิรัจฉานมาอยู่
ใกล้ฤๅษี ก็พลอยเป็นฤๅษีไปด้วย แล้วจึงกล่าวว่า

สหเพศสิริ ภุเตสุ สันติ สัสสมาคิตา

ปสฺส สาขมิกํ ชมมํ อาทิจจมปติฏฺฐติ

แปลว่า ในหมู่สัตว์ทั้งปวงที่มีอยู่ในโลกนี้ สัตว์ที่มีอยู่ในศีลก็มีอยู่
จงดูแต่ลิงที่มีชาติอันชั่วช้าขงขยน์ไหว้พระอาทิตย์อยู่เนือง คึงน

เมื่อฤๅษีผู้เป็นหัวหน้าได้ฟังคำเจรจาแห่งคนทั้งหลายเหล่านั้น จึงกล่าว
ว่า พวกท่านข้อมไม่รู้จักปกติและมารยาทของลิง ได้พากันเลื่อมใสในที่
ไม่ควรเลื่อมใส ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

นาสส สิล วิชามก

อณฺเวย ปสฺสถ

อตุคฺคิตฺตญฺจ อูเรน

เทวจ ภินฺนา กมณฺชลุตฺติ

แปลว่า ท่านทั้งหลายไม่รู้จักรัศมีชาติของลิงจึงพากันสรรเสริญ ถึงวันนี้
แล ได้เกี่ยวเผาไฟและตอข่มน้ำเสียหมด ดังนี้ เมื่อคนทั้งหลายได้ฟังคำ
ของฤาษีก็มีใจโกรธแค้น จึงพากันจับไม้ค้อนก้อนดินขว้างปาขับไล่ให้ลิง
ตัวนั้นหนีไปจากสถานนั้น แล้วถวายอาหารแก่ฤาษีทั้งหลาย ฤาษีทั้งหลาย
บริโภคโภชนาหารแล้วก็พากันกลับไปสู่ป่าหิมพานต์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์โปรดประทานเทศนาเรื่องนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า ลิงลงโลกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุชื่อลวงใน
ครั้งนั้น พวกฤาษีได้มาเกิดเป็นพุทธบริษัท ส่วนฤาษีที่เป็นอาจารย์ ได้อุปัฏฐา
เป็นเรวตฤาษีในบัดนี้ จงเอาทงจบฏฐานชาดกที่ ๕ แต่ท่าน

ชาดกนี้ ก็มีใจความสำคัญเหมือนกับชาดกที่แล้วมา กล่าวคือ ในชาดก
นี้แสดงให้เห็นว่า เขาเหล่านั้นมีเล่ห์กลหลอกลวงหลายประการ แต่ผู้มี
ปรีชาญาณย่อมรู้เท่าทันเสมอ ข้อสำคัญมีอยู่ว่า ทำอย่างไรจึงจะรู้ว่าผู้ใด
มีนิสัยชอบหลอกลวง อันนั้นแลเป็นปัญหาที่จะต้องคิด เมื่อผู้ใดปรารถนา
จะใคร่รู้จึงคอยสังเกตให้เสมอ ก็อาจจะได้ดังปรารถนา แต่ถ้าอย่าเินไกล
กันก็ยากที่จะรู้ได้ เพราะเหตุว่าธรรมชาติที่ชอบหลอกลวงผู้อื่นให้เข้าใจ
ผิด ข้อมมเล่ห์เหลี่ยมหลายประการ จึงสังเกตจดจำคำพูดและการทำของ
ผู้นั้นไว้ว่าจะคงทำหรือไม่ การกระทำและการพูดจะตรงกันหรือไม่ประการใด
ถ้าเห็นว่าพูดอย่างหนึ่ง ทำอย่างหนึ่ง หรือต่อหน้าตนทำอย่างหนึ่ง ลับ
หลังตนทำอย่างหนึ่ง จงรู้เถิดว่า ผู้นั้นเป็นคนมารยาเจ้าเล่ห์ ไม่สมควรจะ
เชื่อถือว่าเป็นคนดีอีกต่อไป สันเนือความในชาดกนี้แต่เพียงเท่านี้.

เอว ก็มิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๓๖

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในกัลยาณธรรมวรรคที่ ๓ แห่งทุกนิบาต

พาโล วทาม์ หุมสาขโคจโร	ปณฺณ ชนินฺท นยิมสฺส วิชชก
กพายมฺภูจิ อวฺกิริย เกวล	เอกํ กพายํ ปฏิทํ คเวสตี.
เฮวเมว มยํ ราช	เย จณฺเณ อติโลภีโน
อปฺเปเน พหุํ เชยฺยาม	กพายเเนว วานโรติ

อิทํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต โกสฺลราชานํ อารพฺภ กเถสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิถถารนัย ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณท์ที่ ๓๖ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ เป็นลำดับไปจนจบชาดกคำรบ ๑๐ อันมีในกัลยาณธรรมวรรคที่ ๓ แห่งทุกนิบาตสืบต่อไป เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ทราบเรื่องราวแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายในปางก่อน ครั้นยังทรงสร้างพระบารมีอยู่ในชาตินั้น ๆ เพื่อให้เกิดธัมมัสสวนานิสงส์ โดยสมควรแก่เวลาฟังพระธรรมเทศนา

ก็แลในชาดกที่ ๖ มีนามว่า กพายมฺภูจิชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมนายกศาสดา ได้ทรงแสดงในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพระเจ้าโกศลให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ครึ่งหนึ่งซึ่งเป็นฤดูฝน ในปัจฉิมัตถชนบท อันเป็นขอบเขตแห่งกรุงสาวัตถีได้กำเริบวุ่นวายขึ้นด้วยพวกโจรเป็นอันมาก พลรบที่ตั้งรักษาคำนทั้งหลายได้ออกปราบปรามถึง ๒-๓ ครั้ง ก็ไม่สงบลงได้ จึงมีโอรสเข้าไปกราบทูลพระเจ้าโกศลในกรุงสาวัตถี เมื่อพระเจ้าโกศลได้ทรงทราบสารคดีดังนั้น จึงได้เตรียมพลเสด็จออกไปตั้งพักแรมอยู่ที่ใกล้พระเชตวันมหาวิหาร แล้วพระองค์จึงทรงพระดำริว่า การที่เราจะยกพลโยธาหาญไปปราบปรามข้าศึกในครั้งนี้ จะร้ายเป็นประการใดก็หาทราบไม่ ควรเราจะไปเฝ้าสมเด็จพระจอมไตรศาสดา ถัดพระองค์ก็จะทรงนั่งเสียบ ถ้าย้าย

๔๓๒ พระสุตคัมภีร มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

พระองค์ก็จะหักท่าย้ามปรัม ครั้นทรงพระดำริแล้ว ก็เสด็จเข้าไปเฝ้า
สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ถวายนมัสการแล้วประทับอยู่ในที่สมควร
ส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น สมเด็จพระศาสดาจารย์จึงมีพุทธบรหารตรัสว่า วันนั้น
ประหลาดนัก มหาบพิตรเห็นจะมีราชกิจเป็นการด่วน จึงได้เสด็จมาในเวลา
นิคธรรมคาเชื่อนี้ จึงกราบทูลว่า จึ่งดังพระพุทธปฏิภาตรัสมา เพราะบัดนี้ได้
เกิดวุ่นวายขึ้นในปลายอาณาเขตของข้าพระองค์ ข้าพระองค์จะยกกองทัพ
ออกไปปราบปราม จึ่งได้เสด็จแวะเข้ามาถวายบังคมพระบรมบาทหงษ
ก่อน สมเด็จพระชินวรจึงตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร เมื่อพวกกษัตริย์ใน
ปางก่อนจะยกพลพยุหแสนยานุภาพ ย่อมเชื่อฟังวาจาของนักปราชญ์ทั้งหลาย
มิได้ยกไปในฤดูฝน พระเจ้าโกศลจึงกราบทูลอาราธนา ให้ทรงแสดงเรื่อง
ในอดีตนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

ในอดีตกาลปางจอมกัมบัลพรหมทัต ได้ครองมโหสิริยศสมบัติในกรุง
พาราณสี ท้าวเธอมีอำมาตย์คนหนึ่งซึ่งเป็นผู้แข็งเหตุผลถวาย และเป็นผู้
ซื่อสัตย์ในสรรพกิจราชการ คราวนั้นเกิดการจลาจลขึ้นในปัจฉิมคตคาม พล
โยธาหาญที่ดำรงรักษาอยู่ในที่นั้น ไม่สามารถจะปราบปรามให้ระงับไปได้ จึ่ง
บอกเข้าไปถวายพระเจ้ากรุงพาราณสี พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ยกกองทัพ
หลวงออกจากพระนครล่องถึงประเทศพระราชนิคม ท้าวเธอจึงโปรดให้หยุดกอง
ทัพ ในเวลานั้นพวกทหารได้นั่งถวีสมาสน์ไว้ในโรงไว้สำหรับม้า มีวานร
ตัวหนึ่งได้ลงมาจากต้นพฤกษา ถ้วยเอาถั่วใส่ปากจนเต็มแก้มแล้วยังแกลบ
ถั่วขึ้นไปบนต้นไม้อีก ถั่วเม็ดหนึ่งได้หลุดจากมือวานรลงมา วานรนั้นก็
หงัดไว้ในปากและมือทั้งสองเสีย โตดลงจากต้นไม้เที่ยวหาเม็ดถั่วที่ตกลง
ไป เมื่อหาไม่ได้ก็ขึ้นไปนั่งบนเขาอยู่บนต้นไม้ เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทอด
พระเนตรเห็นดังนั้น ก็ประหลาดพระทัย ตรัสสั่งให้อำมาตย์ผู้เป็นราชครู
นั้นเข้าไปใกล้แล้วตรัสถามว่า วานรตัวนั้นมันทำอะไรอยู่อย่างนั้น อำมาตย์
นั้นจึงกราบทูลว่า วานรตัวนั้นโง่เขลาเบาปัญญา หงของมากเสีย แล้วเที่ยว
หาของเล็กน้อย ถึงคนผู้ถ้อยปัญญาก็ยอมทำเหมือนกับวานรตัวนั้น แล้ว

จึงกล่าวเป็นคาถา ซึ่งได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นนั้น แปลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ในกรุงพาราณสี ขอพระองค์จงทอดพระเนตรวานรอันสัญจรไปตามกิ่งไม้ ซึ่งปราศจากปัญญาตัวนี้เถิด ถูทั้งกำได้โยนทิ้งเสีย ทิ้งมออยู่ในปากทั้งเสียออกแล้วลงเหยวคั่นหาถั่วเมล็ดเดียวที่ตกคลุกเคล้ากับดิน ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันวิเศษ เหตุที่จะยังปวงชนให้อินดีด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ พวกเราซึ่งพากันยกพลโยธาหาญมาในครั้งนั้น พวกอันหมิ่นความโลกเกินประมาณก็ดี ก็จะต้องทั้งของมากเพราะของเล็กน้อยเหมือนกัน พวกเรายกพลขันธ์มาในฤดูฝนซึ่งมีหนทางไม่สะดวกเช่นนั้น ก็จะเสียพลโยธาไปมากมาย เพราะประสงค์จะได้ของเล็กน้อย คือ บ้านปลายด่านชายแดน โดยเหตุนี้ ขอพระองค์อย่าได้ยาตราทัพในฤดูเช่นนั้น ดังนี้

เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับ ก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงโปรดให้เลิกกองทัพกลับเข้าสู่พระนคร แต่ภิกษุศัพทได้ขจรไปถึงพวกโจรอันก่อการกำเริบ่วนวายในปลายพระราชอาณาเขตว่า สมเด็จพระเจ้าพรหมทัตขัดติเบศได้เสด็จประเวศยatraพลโยธาหาญออกไปปราบ พวกโจรได้ทราบดังนั้น ก็พากันแตกหนีไปเสียสิ้น ส่วนพระเจ้าโกศลที่ยกพลออกไปในครั้งนั้น ได้แวะเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้านั้นเหมือนกัน คือ พวกโจรได้ทราบข่าวกองทัพหลวงก็พากันแตกหนีไป สมเด็จพระเจ้าโกศลได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาเรื่องอดีตนั้นแล้ว ก็ยกกองทัพกลับเข้าพระนคร

ครั้นสมเด็จพระชินวรศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพรหมทัตในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนอำมาตย์คนนั้น คือ เราคฤาครตในบัดนี้ จบกพาขมมุฏฐาตกที่ ๖ แต่เพียงเท่านั้น

ชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า ธรรมคำผู้มีปัญญาข่มไม่เอาของใหญ่แล็กของน้อย มีแต่สละของน้อยแล็กของใหญ่ ส่วนคนโง่เขลาหาความคึกมิได้ ข่มสละของใหญ่แล็กของน้อย คือ ข่มเสียของใหญ่เพราะของน้อย เหมือนกับเรื่องวานรที่แสดงมาแล้วนั้น โดยเหตุนี้ ไม่ว่าจะทำสิ่งใด ต้องตรองดู

๔๓๔ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ก็เห็นว่าสมควรไม่ควรประการใด ถ้าเห็นว่าประโยชน์ที่จะได้มานั้นเป็นของเล็กน้อยกว่าที่จะเสียไป ก็อย่าได้ทำเป็นอันขาด เว้นแต่จะได้มากกว่า จึงค่อยทำ อันนี้เป็นข้อสำคัญในชาดกที่ ๖ นี้

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่า ดินทุกชาดกๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดา ได้ทรงแสดงในพระเชศวนาราม เพราะทรงพระปรารภพระปัญญาบารมีของพระองค์ ให้เป็นคันเหต

มีข้อความโดยย่อว่า เมื่อพระองค์ได้ทรงสดับหม่อมภิกษุสงฆ์สนทนากันถึงพระปัญญาของพระองค์ จึงครุสว่า ดูก่อนภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย มิใช่เราตถาคตจะมีปัญญามากแต่ในบัดนี้เท่านั้น ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้น ครุสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงชาดกนั้นสืบต่อไปว่า

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีวานรตัวหนึ่งซึ่งเป็นพญาแห่งวานรทั้งหลาย มีวานรเป็นบริวารถึง ๘ หมื่นตัว อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ในที่ใกล้ป่าหิมพานต์นั้น มีบ้านปลายแดนอยู่บ้านหนึ่ง บ้านนั้นบางทีกมีคนอยู่ บางคราวก็เป็นบ้านร้าง ในกลางบ้านตำบลนั้น มีต้นมะพลับซึ่งบริบูรณ์ด้วยกิ่งก้านสาขา มีผลโอชารสอยู่ต้นหนึ่ง ผูกวานรได้พากันไปกินผลมะพลับนั้นเสมอมา

ต่อมาในเวลาต้นมะพลับมีผล ก็มีคนไปอยู่ในบ้านนั้น คนทั้งหลายได้ทำรั้วบ้านแข็งแรง ต้องเข้าออกทางประตูจึงจะได้ พวกวานรได้คิดกันว่า บัดนี้ พวกเราควรจะไปคุ้ยต้นมะพลับนั้น ว่าจะมีผลหรือยัง ที่บ้านนั้นจะมีคนอยู่หรือหาไม่ได้ แล้วจึงใช้ให้วานรตัวหนึ่งไปคุ้ย วานรตัวนั้นก็กลับไปบอก ว่า เวลานี้ต้นมะพลับกำลังมีผล แต่บ้านนั้นมีคนไปอยู่แล้ว พญาวานรจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเราอย่าพากันไปเลย เพราะพวกมนุษย์มีเล่ห์กลมาก แต่พวกวานรบริวารได้อ้อนวอนขอไปในเวลากลางคืน พญาวานรจัดไม่ได้ ก็อนุญาตให้ไป พวกวานรได้พากันออกจากป่าหิมพานต์ไปนอนพักอยู่ที่แผ่นหินใหญ่ก้อนหนึ่ง ใกล้กับบ้านนั้น เพื่อรอให้พวกมนุษย์นอนหลับ เมื่อพวกมนุษย์นอนหลับแล้ว พอถึงเวลาเที่ยงคืน พวกวานรก็พากันขึ้นไปกินผลมะพลับ

ในขณะนั้น มีบุรุษคนหนึ่งลงไปถ่ายอุจจาระ ได้เห็นหมูวานรเป็น
กลุ่มอยู่บนต้นมะพลับ จึงกลับไปบอกแก่เพื่อนๆ กัน พร้อมกันถือธนูไม้
ค้อนก้อนหินไปล้อมกันมะพลับไว้ ตกลงกันว่าเวลาเช้าจึงจักช่วยกันจับวานร
พวกวานรพากันกลัวตายยิ่งนัก จึงปรึกษากันว่า นอกจากพญาวานรแล้ว
ไม่มีผู้ใดจะเป็นที่พึ่งของพวกเราได้ แล้วจึงไปหาพญาวานรกล่าวสุนทรพจน์
ว่า ธนุหตุกถาเปหิ เป็นอาทิ แปลว่า คนทั้งหลายได้พร้อมกันถือธนูและ
ดาบคมกล้ามล้อมพวกเราไว้ จะทำอย่างไรจึงจะหนีไปให้รอดพ้นได้ ดังนี้

เมื่อพญาวานรได้ฟังจึงกล่าวว่า ท่านทั้งปวงอย่ากลัวเลย เพราะ
ธรรมคัมภีร์ทั้งหลายย่อมมีกิจธุระมาก เวลานั้นกำลังเป็นเวลาเที่ยงคืน เขา
อาจจะมึนง่วงเกิดซนก็ได้ แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า อปฺเปว พหุกิจฺจนํ เป็นต้น
แปลว่า ประโยชน์อันใดอันหนึ่งคงจะเกิดขึ้นแก่พวกมรุษผู้มึนง่วงจากการงานมาก
เป็นแน่ พวกเราที่มาเก็บผลมะพลับอยู่นี้ ยังมีเวลาพอจะมาเที่ยวเก็บได้
ได้ ดังนี้ เมื่อพญาวานรกล่าวอย่างนั้นแล้ว จึงสั่งให้นับพวกวานรดู เห็นหาย
ไปตัวหนึ่งมีชื่อว่าเสนก ผู้เป็นหลานของพญาวานร พญาวานรจึงกล่าวว่า
ถ้าเสนกไม่มากเป็นกาตแล้ว เพราะเขาจะทำความสวัสดิ์ให้แก่พวกเราใน
ไม่ช้า ในเวลานั้นพญาวานรทมิฬชื่อว่าเสนก ดันขึ้นไม่แลเห็นพวกเพื่อน
แต่ตัวเดียว จึงค่อยสะกดรอยตามไป เมื่อได้เห็นหมุ่มมนุษย์เกลือกกล่น
อยู่ ก็รู้แน่ว่าภัยได้เกิดขึ้นแก่พวกวานรแล้ว จึงรีบไปหาหญิงคนหนึ่ง ซึ่ง
กำลังก่อไฟอยู่ในเรือนหลังหนึ่ง พอไปถึงวานรตัวนั้นก็ทำกริยาเหมือนเด็ก
กำลังกลาน พยายามแก้มือถือถั่วเอาคันไฟวิ่งไปจุดเรือนหลังหนึ่งซึ่งอยู่
เหนือลมให้ไหม้โพล่งขึ้น คนทั้งหลายก็พากันละพวกวานรวิ่งไปดับไฟ พวก
วานรก็เก็บเอามะพลับตัวละผลไปฝากเสนก วานรนั้นได้ความสวัสดิ์ไม่มีภัย
อันตราย ด้วยอุบายปัญญาของเสนกวานร

ครั้นสมเด็จพระมุนิพรหมศาสดา โปรดประทานเทศนาอย่างนั้นแล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า เสนกวานรในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นมหานาม
สากยราช ฝูงวานรได้มาเกิดเป็นพุทธบริษัททั้งสาม ส่วนพญาวานรนั้น ได้
มาเกิดเป็นเรวตถาคตในบัดนี้ จบคัมภีร์ชาดกที่ ๖ แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ชรรณาผู้มีปัญญาย่อมรู้จักอุปายพลอบใจ
 ของผู้อื่นไม่ให้ตกใจกลัว ในเวลาที่เกิดภัยอันตราย เหมือนอย่างพญาวานร
 ที่กล่าวพลอบใจฝูงวานรไม่ให้เกิดสะดุ้งกลัวฉะนั้น ส่วนคนผู้ไม่มีปัญญา
 เมื่อเกิดอันตรายขึ้นมาไม่ว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่มีสติระคองใจ มีแต่
 ตกใจคว้านขวัญหาย มีหน้าซำทำให้คนทั้งหลายเหล่านี้นพลอยตกใจไปด้วย
 ในเวลาตกทุกข์ได้ยากก็เหมือนกัน บุคคลผู้มีปัญญาย่อมไม่โศกเศร้าเสียใจ
 มีแต่คิดหาอุปายแก้ไขให้พ้นจากความทุกข์ยาก ทำใจให้บากบั่นเร่งต่อการ
 งานเสมอ ตั้งใจไว้เสมอว่า เราจะต้องเอาชนะความลำบากยากจนให้จงได้
 ส่วนคนที่ไม่มีความรู้ได้แต่เศร้าใจว่า เรายากจน นี่ไปไหนก็ปรับทุกข์กัน
 ในเวลาอน ก็เอามือกำขาน้ำผาถอนใจใหญ่ กลัดกลุ้มทรนทรายไม่มี
 อุปายที่จะคิดแก้ไข ได้แต่คิดขวยว่าเรายากจนๆ ดังนี้ โดยเหตุนี้ ทุกๆ คน
 จงอย่าเศร้าใจในคราวทุกข์มาถึง ให้ตั้งใจไว้ว่า เราจะต้องเอาตัวให้รอดพ้น
 จากความทุกข์จงได้ อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความสำหรับในชาดกที่ ๗ นี้ .

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่า กัจฉปชาดกๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดา
 ในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภบุรุษผู้พ้นจากอหิวาตกโรค
 คนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกเรื่องนั้นไว้ให้เป็นผล

มีอนุสนธิสืบต่อไปว่า มีตระกูลหนึ่งในกรุงสาวัตถีเกิดอหิวาตกโรค
 ขึ้น อหิวาตกโรคได้จับมารดาบิดาผู้เป็นหัวหน้าตระกูลนั้นก่อน มารดาบิดา
 จึงเรียกบุตรเข้ามาสั่งสอนว่า ชรรณาเมื่ออหิวาตกโรคเกิดขึ้น ถ้าผู้ใดพึงฝ่า
 เรือนหนีไปอยู่ท่อน ผู้นั้นย่อมพ้นจากความตายได้ เมื่ออหิวาตกโรคสงบ
 ไปแล้ว เจ้าจงกลับมาขุดเอาทรัพย์ที่มารดาบิดาฝังไว้ในที่นั้นขึ้นใช้จ่ายให้
 เป็นสุขสบายเถิด บุตรก็กระทำตามถ้อยคำของมารดาบิดา เมื่ออหิวาตกโรค
 สงบลงแล้ว เจ้าจึงกลับมาขุดเอาทรัพย์นั้นขึ้นใช้จ่ายก่อสร้างตัวต่อไป

อยู่มาวันหนึ่ง เขาได้ให้บ่าวไพร่บริวารถือเอาเครื่องสักการบูชาออก
 ไปถวายสมเด็จพระบรมศาสดาที่พระเชตวันาราม สมเด็จพระบรมศาสดา
 ทรงปราศรัยได้ถามว่า ได้ยินว่า อหิวาตกโรคได้เกิดขึ้นในตระกูลของเธอ

เหตุไรเธอจึงเอาตัวรอดได้ เขาได้กราบทูลตามมูลเหตุที่มีมาให้ทรงทราบ
สนทกประการ จึงมีพระพุทธรูปทรงสุทนต์ว่า ดูก่อนอโศก ในปางก่อนก็
เคยมีมาแล้ว เมื่อภัยเกิดขึ้นแก่ผ้อาศัยในที่อยู่ ไม่หนีไปจากที่อยู่ของตน ก็
ได้ถึงความพินาศไป ส่วนผู้หนีไปอยู่หอที่รอดพ้นจากความตายได้ ครั้น
ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัตเกลิงราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี มี
ช่างหม้ออยู่คนหนึ่ง ในพระนครพาราณสีนั้น ที่ใกล้พระนครพาราณสีนั้น
สระใหญ่อยู่สระหนึ่งซึ่งติดกับสระอื่น ถึงคราวน้ำท่วมมาก น้ำก็ล้นขอบสระ
โอนคาคเป็นห่วงเคียวกันกับแม่น้ำ ถ้าน้ำน้อยก็ขาดตอนกันกับแม่น้ำนั้น ปลา
และเต่าทั้งหลายย่อมรู้ว่าบ่ไหนฝนจะดีหรือไม่ดี ในคราวหนึ่ง ปลาและเต่า
ทั้งหลายในสระนั้นรู้ว่าบ่ไหนฝนจะแล้ง ถึงคราวน้ำท่วมมากก็พากันออกจากสระ
เร่งไปอยู่ในแม่น้ำเสียสิ้น มีเต่าอยู่ตัวหนึ่งไม่ไปจากสระนั้น ด้วยคิดเสียดาย
กลัวเคยได้ออมา ในเวลาน้ำแห้งลงได้ไปซ่อนตัวอยู่ในโคลน ช่างหม้อ
คนหนึ่งไปขุดดินในสระนั้นขึ้นมาบนหม้อ เสียมได้ไปอุดกระดองเต่าตัวนั้น
แตก แต่เต่าตัวนั้นไม่ถึงกับตาย จึงยกเอาเต่าตัวนั้นขึ้นมาวางไว้ แล้วเต่า
ตัวนั้นได้รำพึงว่า ชนิด เม ภวดี เม เป็นต้น แปลว่า เพราะเราคิด
ห่วงใยที่อยู่ ว่าเราเกิดที่นี่ เติบโตอยู่ที่นี่ จึงได้แฝงอยู่ในเบือกตม เบือกตม
กลับทับถมเราให้ลำบาก ทำให้เราเป็นอันตรายถึงเพียงนี้ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
ความอาลัยทำให้เป็นอันตรายถึงเพียงนี้ ข้าพเจ้าจึงขอก้าวกับท่านๆ จงฟัง
ถ้อยคำของข้าพเจ้า บุคคลอาจได้ความสุขในที่ใด จะเป็นบ้านหรือป่าก็ตาม
ในที่นั้นแหละจัดว่าเป็นที่เกิดที่เจริญของพระจักขุเหตุผล บุคคลอาจมีชีวิตอยู่
ในที่ใดก็ควรไปในที่นั้น ไม่ควรอาลัยในที่อยู่ของตน ดังนี้

เมื่อเต่ารำพึงอย่างนั้นแล้วก็ตายไป ช่างหม้อได้นำเรื่องเต่านั้นกลับไป
สั่งสอนบุตรภรรยา ไม่ให้ห่วงใยในเคสสถานทรัพย์สมบัติบริวาร ตลอดถึง
บุตรและสามี คือ ในเวลาเจ็บไข้จึงนึกไว้เสมอว่า สิ่งเหล่านั้นทั้งสิ้น ล้วน
แต่ไม่ใช่ของเรา เป็นของจะต้องทับถมจมอยู่ในแผ่นดิน เมื่อนึกอย่างนั้น
เสมอ ในเวลาตายไปก็จะไปสู่สุคติอันดีงาม มีความสุขกายสบายใจใน
อนาคตกาลภายภาคหน้า

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานเทศนาเรื่องนั้นแล้ว จึงทรง
ประกาศอริยสัจสี่ต่อไป เวลาจบอริยสัจลง กุลบุตรนั้นก็สำเร็จพระ
โสดาปัตติผล แล้วจึงทรงประชุมชาดกยกด้วยบุคคลขึ้นประกาศว่า เต่าใน
ครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอนนท์ ส่วนข้างหม้อ คือ เราตถาคตทศพลใน
บัดนี้ จบกัจฉปชาดกที่ ๘ แค่นี้เท่านั้น

ในชาดกนี้มีข้อสำคัญอยู่หลายข้อ คือ ข้อว่าด้วยการหนีหิวตกโรค
ข้อหนึ่ง ข้อว่าด้วยการไม่มีอาลัยในสิ่งใดทั้งหมดข้อหนึ่ง เพราะฉะนั้น จะ
ได้อธิบายคำทั้ง ๒ ข้อต่อไปนี้ พอสสมควร คือ หิวตกโรค แปลว่า
ลมชนิดหนึ่งซึ่งมีพิษร้ายแรงเหมือนกับพิษ ในคัมภีร์พระธรรมบทกล่าว
ไว้ว่า เมื่อโรคชนิดนี้เกิดขึ้นในบ้านเมืองใด เริ่มต้นไปแต่สัตว์เล็กๆ
มีแมลงวันและแมลงเป็นลำดับขึ้นไป จนกระทั่งผู้คนในบ้านเรือนนั้น แต่
ไม่ได้กล่าวว่าโรคนี้มีอาการอย่างไร เป็นแต่กล่าวถึงอาการที่จะหนีให้พ้น
ว่า ถ้าคนในบ้านนั้นเรือนนั้น พังฝาเรือนหนีไปก็พ้นจากความตายได้ ส่วน
ในประเทศของเราได้กล่าวไว้ว่า อหิวตกโรคนี้ คือ โรคลงท้องอย่างร้าย
แรง แต่อย่างไรก็ดี เป็นอันได้ความเหมือนกันว่า อหิวตกโรค กับโรคลง
ท้องอย่างร้ายแรง เป็นอันเดียวกัน แยกแต่ในประเทศของเราโรคลงท้อง
อย่างร้ายแรงนั้น ไม่ได้เริ่มเป็นมาแต่แมลงวันในเรือนนั้นก่อน ได้เริ่มเกิดขึ้น
แก่คนในเรือนนั้นทีเดียว แล้วติดต่อลุกลามไปถึงเรือนอื่น ส่วนอหิวตกโรค
ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์นั้น ไม่ลุกลามติดต่อไปถึงเรือนอื่น เกิดขึ้นที่ไหน ก็อยู่
ในที่นั้นแต่อย่างเดียว แล้วก็สงบไป เมื่อสัตว์และคนในเรือนนั้นตายหมด
อันนี้เป็นคำอธิบายถึงเรื่องอหิวตกโรค ส่วนข้อว่าด้วยการอาลัยในที่อยู่นั้น
มีอรรถาธิบายว่า ได้แก่การห่วงใยในที่อยู่ คือ บ้านเรือนของตน ตลอดถึง
การห่วงใยในคน สัตว์ สิ่งของ ซึ่งเกี่ยวข้องกับตน การห่วงใยข่มให้โทษ
ทั้งในเวลาเป็น เวลาตาย ไม่ควรที่ผู้ใดจะห่วงใยในสิ่งใดเป็นอันขาด ขอ
จงปฏิบัติตามพระบรมพุทโธวาทว่า ไม่ให้ห่วงใย โดยถือว่าสิ่งนั้นทั้งสน
ล้วนแต่เป็นของอาศัยชั่วคราวเท่านั้น ดังนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าสตธรรมชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์
ศาสดา ได้ทรงแสดงในพระเชตะวันาราม เพราะทรงปรารภการที่ภิกษุทั้งหลาย
แสวงหาลาภอันไม่ชอบธรรมให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ครึ่งหนึ่งภิกษุหลายรูปด้วยกันได้เลิขจิตด้วยการเป็นหมอ
ข่า เป็นบุตรรับส่งข่าวสาส์น รับธนะชาวบ้านแล้วใช้ให้ผู้อื่นทำบ้าง ทำเองบ้าง
ให้ไม้สัฟน์ ไม้ไผ่ ดอกไม้ ผลไม้ เครื่องลูบไล้ร่างกายและหุยกยาอาหารเป็น
ต้น แก่ผู้คนทั้งหลายในบ้านนั้น ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงทราบ
พระองค์จึงทรงดำริว่า การที่ภิกษุเหล่านั้นเลิขจิตโดยไม่ชอบธรรม บ่อม
ไม่พ้นจากอบายภูมิ ๔ จึงโปรดให้ประชุมสงฆ์แล้วทรงติโทษภิกษุผู้เลิขจิต
โดยไม่ชอบธรรมนั้นว่า การบริโภคน้ำเหล้าและยาพิษอันแรงกล้า เหมือน
กันกับบริโภคของคนจัณฑาล ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงแสดงเรื่องอดีตต่อไป

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัต เกลิงกวัลราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มี
บุรุษจัณฑาลคนหนึ่ง ได้เตรียมเสบียงอาหารออกเดินทางด้วยกิจธุระอันหนึ่ง
ในวันนั้นมีพราหมณ์คนหนึ่ง ได้ออกเดินทางไปทางนั้นเหมือนกัน แต่
พราหมณ์คนนั้นไม่ได้ถืออาหารไปบริโภคตามทาง เมื่อคนทั้ง ๒ ไปเห็นกัน
เข้า ต่างก็กล่าวสนทนาปราศรัยกัน พอรู้จักว่าใครเป็นใครแล้ว ก็พากันเดิน
ทางต่อไป ในเวลาหยุดบริโภคอาหาร บุรุษจัณฑาลก็เชื้อเชิญให้พราหมณ์
คนนั้นบริโภคด้วย แต่พราหมณ์นั้นไม่ยินยอมบริโภค ด้วยเห็นว่าตนของคน
จัณฑาล บุรุษจัณฑาลนั้นได้แบ่งอาหารออกไว้ครึ่งหนึ่ง บริโภคเสียครึ่งหนึ่ง
แล้วเดินทางต่อไป ในเวลาเย็นลง ก็ได้พากันหยุดพักในที่แห่งหนึ่ง
บุรุษจัณฑาลนั้นจึงแก้ห่ออาหารออกบริโภคแต่ผู้เดียว ส่วนพราหมณ์นั้นเมื่อ
ทนความหิวไม่ได้ จึงขอบริโภคน้ำ เมื่อบุรุษจัณฑาลแบ่งอาหารให้แล้ว
พราหมณ์คนนั้นก็รับอาหารมาบริโภค แต่พอกลิ้นลงไปเพียงคำเดียวก็มัก
เจลิขจิตขึ้นว่า เป็นเดนของคนจัณฑาล มีใจไม่เบิกบานทุรนทุราย จน
ถึงกับอาเจียนโลหิตปนกับอาหารออกมา จึงกล่าวว่า ตณฺจ อปฺปณฺจ อจฺ-
จิญฺจํ เป็นอาทิ แปลว่า อาหารที่เราบริโภคแล้ว เป็นอาหารน้อยด้วย
เป็นเดนด้วย ทั้งเขาให้แก่เราได้โดยยาก เราต้องอ่อนน้อมขอเขา ไม่

๔๔๐ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

สมควรแก่เราเป็นเพราะแม่มชชาติอันสูงเช่นนี้ อาหารที่เราบริโภคเข้าไปนี้
จึงได้กลับออกมาปนกับโลหิต ดังนี้ เมื่อสตรกรรมมากพรวดพราดอย่างนี้แล้ว
ก็เริ่มเข้าไปทำกาลกิริยาตาย

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงแสดงเรื่องนั้นแล้ว จึงตรัสแก่ภิกษุ
ทั้งหลายว่า สตรกรรมมากเพื่อบริโภคอาหารอันเป็นเดนของคนจัณฑาลแล้ว
เกิดความไม่เบิกบานฉ่ำใจ บรรพชิตในศาสนาของเรา บริโภคของที่ได้มา
โดยไม่ชอบธรรม ก็รู้สึกความรำคาญใจฉนั้นแหละ แล้วจึงตรัสว่า เอวัง ธรรม
ฉริ กตวา เป็นอาทิ แปลว่า ภิกษุใดประพฤติกเลวโหดหุจริต หาเลี้ยงชีพ
โดยทางผิดธรรม ภิกษุนั้นถึงได้ลำบากมาแล้ว ย่อมไม่เพลิดเพลินเจริญใจ
อุปไมยเหมือนสตรมาดเพคะนั้น ดังนี้

ครั้นพระองค์ทรงแสดงอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจโปรด
ภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ให้บรรลุมรรคผลตามวาสนาของตนๆ แล้วทรงประชุม
ชาดกว่า บรรพชาลาในครั้งนั้น คือ เราตถาคตในบัดนี้ จบสตรกรรมชาดก
ที่ ๕ แค่นี้เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า การบริโภคของที่ได้มาโดยผิดทางธรรม
คือ ได้มาโดยทางทุจริตผลหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ชน
ย่อมเป็นการไม่สมควร เหมือนอย่างผู้ลักขโมย ปล้นสะดมก็ ฉ้อโกง
เขามาฉนั้น ย่อมรู้สึกไม่มีความสุขทุกเวลาบริโภค ผู้มีบุญญาทั้งหลาย
จึงได้แสวงหาทรัพย์สมบัติ ตลอดถึงโภชนาหารโดยทางสุจริตเท่านั้น อันนั้น
เป็นข้อใหญ่ใจความในชาดกนี้

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่า ทูตทกชาดกๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภเรื่องคนทั้งหลาย
พร้อมกันถวายทานให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ มีภิกษุมหี ๒ คนอยู่ในกรุงสาวัตถี ได้ชักชวนเพื่อนฝูงมารวม
กันถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน อยู่ถึง ๗ วัน
พระพุทธองค์จึงตรัสว่า การทำทานทั้งหลายทำอย่างนี้ ถ้าทำน้อยก็มีผลมาก
เพราะบัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน เมื่อจะทำทาน ก็ได้ทำอย่างนี้เหมือนกัน
แล้วทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีฤๅษีคนหนึ่งพาบริวารออกจากป่าหิมพานต์มาสู่กรุงสวคต คนทั้งหลายที่อยู่ใกล้ประตูพระนคร ให้พร้อมกันถวายอาหารบิณฑบาตฤๅษีแก่เหล่านั้น หนึ่งวันหนึ่ง ฤๅษีเหล่านั้นได้พากันเข้าไปบิณฑบาตในเมือง พวกชาวเมืองได้ชักชวนกันถวายมหาทานแก่ฤๅษีเหล่านั้น คนผู้เป็นหัวหน้าในที่ประชุมนั้น ได้กล่าวขึ้นว่า พวกข้าพเจ้าถวายทานในครั้งนี้ บางคนก็มีโทษทานมาก บางคนก็มีน้อย แต่ขอให้ได้ผลมากเสมอกัน ฤๅษีผู้เป็นหัวหน้าได้กล่าวอนุโมทนาว่า ททท ทมมานัน เป็นต้น แปลว่า คนผู้เป็นสัปบุรุษทั้งหลาย ข่อมให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ข่อมทำสิ่งที่ทำได้ยาก ส่วนอสัปบุรุษ ข่อมทำตามไม่ได้ ธรรมของสัปบุรุษทั้งหลาย ข่อมปฏิบัติตามได้ยาก เพราะฉะนั้น กติของสัปบุรุษกับอสัปบุรุษจึงต่างกัน อสัปบุรุษข่อมไปนรก สัปบุรุษข่อมไปสวรรค์ ดังนี้ เมื่อฤๅษีกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็พาบริวารไปพักอยู่ในพระราชอุทยาน จนตลอดกาลพรรษาฤดูฝน แล้วกลับไปสู่ป่าหิมพานต์

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงประชุมชาดกว่า หมู่ฤๅษีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนฤๅษีผู้เป็นหัวหน้า ได้มาเกิดเป็นเรวตภาคคนแล จบทุกทุกชาดกที่ ๑๐ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า การพร้อมกันทำความดี มีให้ทาน รักษาศีล พังธรรมเป็นต้น ตลอดถึงการทำงานอันหาโทษมิได้โดยความพร้อมเพรียง เป็นนาหนึ่งใจเดียวกัน ข่อมเป็นของมีประโยชน์มาก สมควรที่คนทั้งหลาย ผู้อยากได้ความสุข จึงมีความสมัครสมานพร้อมกันทำกิจการงาน อันเป็นทางมาแห่งทรัพย์สมบัติ และพร้อมกันทำบุญกุศลในครอบครัวของตน หรือในหมู่บ้านของตน ตามตัวอย่างที่แสดงมาแล้วนี้.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐิกที่ ๓๗

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอสทิสวรรคที่ ๔ แห่งทุกนิบาต

ธนุคโคโห อสทิส	ราชปุตโต มหพพโล
หุเร ปาติ อกฺขณเว	มหากายปฺปทาลโน ฯ
สพฺพามิตเต รณํ กตฺวา	น จ กิณฺณิ วิเหชยิ
ภาตฺร โสคฺถิ กตฺวาน	สญฺญมํ อชฺฌมฺปาคมิติ

อิหํ สคฺคา เชตฺวนเ วิหรนฺโต มหากิณฺณขมฺมํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัณฑิต อาคตมภาพักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถิตารนัย
ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐิกที่ ๓๗ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ไปจน
จบชาดกที่ ๕ ตามลำดับ อันมีในอสทิสวรรคที่ ๔ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป
เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้ทราบเรื่องอดีตอันเป็นจาริตแห่งพระโพธิ-
สัตว์ทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ ซึ่งได้ยกพระบาลีขึ้นตั้งไว้แล้วนั้น มีนามว่า
อสทิสชาดก ฯ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระ
เชตวันารามมหาวิหาร ได้โปรดประทานเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะทรง
ปรารภมหาภิเนษกรรมของพระองค์ให้เป็นต้นเหตุ

ดำเนิบความว่า สมเด็จพระชินศรีศาสดาเมื่อภิกษุทั้งหลายได้สนทนา
ถึงเรื่องที่พระองค์ทรงสละราชสมบัติเสด็จออกภิเนษกรรม จึงตรัสว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตจะได้สละเสวตถ์ตรออกมหาภิเนษกรรมแต่ในบัดนี้ก็
หาไม่ถึง ในกาลก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสแล้วจึงทรงแสดงชาดกนั้นต่อไปว่า

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัต เป็นพระมหาษัตริย์อยู่ในกรุงพาราณสี
ในอดีตกาลนั้น ท้าวเธอมีพระราชโอรส ๒ พระองค์ องค์ใหญ่ทรงพระนามว่า
อสทิสกุมาร องค์เล็กทรงพระนามว่าพรหมทัตกุมาร เมื่อพระราชโอรส

ทั้งสองทรงพระเจริญวัยแล้ว ก็โปรดให้ไปศึกษาศิลปศาสตร์ ในเมือง
ตักกสิลาราชธานี อสทิสกุมารเป็นผู้ชำนาญในศิลปขนานผู้ใดเปรียบปานมิได้
เวลาพระราชกุมารทั้งสองยังไม่เสด็จกลับจากกรุงตักกสิลา พระราชบิดาทรง
ประชวรพระโรคอาพาธ จึงตรัสสั่งไว้ว่า ให้ยกราชสมบัติให้แก่อสทิสกุมาร
พระราชทานตำแหน่งอุปราชให้แก่พรหมทัตกุมาร แล้วพระองค์ก็ทรงเสด็จ
สวรรคต เมื่อพระราชกุมารทั้งสองกลับมาถึงพระนครแล้ว อสทิสกุมาร
ไม่ทรงรับราชสมบัติ ได้อภิเษกพรหมทัตกุมารผู้เป็นพระกนิษฐภคินีให้ขึ้น
เสวยราชย์ ส่วนพระองค์ได้เสด็จอยู่แต่ลำพัง ถึงอย่างนั้น ประชาชนก็ยัง
นับถือพระองค์อยู่เหมือนอย่างพระองค์เป็นพระราชาเหมือนกัน

ครั้นต่อมา ทวกราชเสวกของพระเจ้าพรหมทัตที่พากันคิดหาความ
ชอบ จึงเข้าไปกราบทูลขย่งว่า อสทิสกุมารได้คิดจะชิงราชสมบัติ พระเจ้า
พรหมทัตทรงเชอถอ จึงรับสั่งให้จับตัวอสทิสกุมารผู้เป็นพระเชษฐาในเวลานั้น
มีอำมาตย์คนหนึ่งซึ่งเป็นคนสวามิภักดิ์ต่ออสทิสกุมาร ได้ไปกราบทูลเป็น
ความลับว่า บัดนี้มีพระราชบัญชาจะให้พลโยธาหาญมาจับพระองค์ไปทรง
สำเร็จโทษ เพราะมีข้าเฝ้าสอพลอทูลส่อเสียดว่า พระองค์เป็นกบฏ เมื่อ
พระอสทิสราชกุมารได้ทรงสดับเหตุการณ์ดังนั้น ก็ทรงโทมนัสน้อยพระทัย
จึงเสด็จไปสู่ที่เฝ้าพระเจ้าสามนตราชพระองค์หนึ่ง ทรงรับอาสาทำหน้าทนาย
ขมังธนู พระเจ้าสามนตราชพระองค์นั้นก็ทรงรับไว้ และได้พระราชทานทรัพย์
สิ่งการบริวารเป็นอันมาก พวกนายขมังธนูเก่าๆ ก็พากันเกิดริษยาว่า พระ-
ราชาของตนโปรดปรานนายขมังธนูใหม่เกินไป แต่ไม่รู้ที่จะทำประการใด

ครั้นต่อมาเพลวันหนึ่ง พระเจ้าสามนตราชพระองค์นั้น ได้เสด็จ
ประพาสพระราชอุทยาน เจ้าพนักงานจัดที่ประทับไว้ที่มณฑลศิลาอาสน์ ถวาย
แก่วัตถุขัตติยราชให้บรรทม เมื่อพระกนิษฐียทรงบรรทมในที่นั้นได้ทอดพระ
เนตรเห็นมะม่วงพวงหนึ่งอยู่บนปลายต้นมะม่วงต้นหนึ่ง จึงโปรดให้พวก
นายขมังธนูเข้าเฝ้า แล้วตรัสว่า พวกเจ้าผู้ใดสามารถยิงขว้มะม่วงพวงนั้น
ให้ขาดตกลงมา พวกนายขมังธนูจึงกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
สามารถยิงให้ตกลงมาถวายได้ทั้งนั้น เหมือนอย่างพระองค์ได้ทรงเคยเห็นมา

แต่ขอพระองค์ได้โปรดให้นายขมังธนูคนใหม่ ซึ่งพระองค์โปรดปรานมาก
 ให้ยิงลงมากวยเกิด จึงตรัสถามอสทิสกุมารผู้เป็นนายขมังธนูคนใหม่ว่า
 นายขมังธนูจะยิงขวมะม่วงนั้นด้วยลูกธนูให้ตกลงมาได้หรือไม่ พระราช-
 กุมารกราบทูลว่าได้ แต่ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าได้เข้าไปแต่งตัวภายในม่านที่
 บรรทมของพระองค์ก่อนจึงจะออกมายิงกวยได้ พระมหากษัตริย์พระองค์
 นั้นก็ทรงพระอนุญาต พระราชกุมารเสด็จเข้าไปในม่านแล้วทรงเปลื้องผ้า
 ขาวชั้นนอกออก ทรงนุ่งผ้าแดงคาดพุงด้วยผ้าแดง ชักพระแสงขรรค์อัน
 ช่อนไว้ในสับหลังออกมาแนบพระองค์ ทรงสรวมเกราะทองผูกสอดแหล่ง
 ธนู ทรงธนูอันมีสัณฐานคล้ายขาแพงมีสีดั่งแก้วประพาฬ ทรงสรวมพระ
 มงกุฎแก้วกวดแก้วลูกธนูอันคมกล้าด้วยหลังเล็บออกมาจากม่าน มีอาการ
 ปานประหนึ่งว่าพญานาค อันชำแรกแทรกแผ่นดินขึ้นมา เสด็จไปในที่จะยิง
 ขวมะม่วง แล้วกราบทูลพระเจ้าสามนตราขพระองค์นั้นว่า ข้าแต่มหाराช
 เจ้า จะโปรดให้ข้าพระบาทยิงพวงมะม่วงให้ตกลงมาในเวลาขาลูกธนูขึ้นไป
 หรือจะให้ตกลงมาในเวลาขาลูกธนูกลับลง พระเจ้าสามนตราขพระองค์นั้น
 ตรัสว่า คนที่จะยิงมะม่วงให้ตกลงมาในเวลาลูกธนูขึ้นไปเราเห็นมามากแล้ว
 แต่จะยิงมะม่วงให้ตกลงมาในเวลาลูกธนูกลับลงมาเรายังไม่เคยเห็น เธอจง
 ยิงมะม่วงให้ตกลงมาในเวลาลูกธนูกลับลงมาเถิด จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหา
 ราชเจ้า ลูกธนูที่ข้าพเจ้าจะยิงขึ้นไปจักขึ้นไปไกลมาก กว่าจะกลับลงมา
 ก็ถึงเวลาเย็น พระองค์จะต้องทรงรอในเวลาลูกธนูกลับ พระเจ้าสามนตราข
 ทรงรับสั่งว่าดีละ แล้วพระราชกุมารก็ทรงแผลงลูกธนูขึ้นไป ลูกธนูนั้น
 เมื่อขึ้นไปได้เชียดขวมะม่วงเข้าไปครึ่งหนึ่ง แล้วเคยขึ้นไปเบื่องบน พระ
 ราชกุมารทรงกะประมาณว่า บัดนี้ลูกธนูนั้นได้ขึ้นไปถึงชั้นจามมหาราชิกา
 แล้ว จึงทรงยิงลูกธนูอีกลูกหนึ่งตามขึ้นไปกระทบพ่ลูกธนูที่ยังขึ้นไปก่อน
 ทำให้ลูกธนูนั้นหันปลายกลับลงมา ส่วนตัวเองก็เลยขึ้นไปจนถึงชั้นดาวดึงส์
 อันมีกำหนดระยะทางไกลถึง ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ ลูกธนูที่กลับลงมานั้น
 มีเสียงบันลือลั่นปานประหนึ่งว่าเสียงฟ้าผ่า พวกมหาชนพากันได้ถามว่า
 นั้นเป็นเสียงสิ่งใดหนอ หน่อพุทธางกูรจึงตรัสตอบว่า เป็นเสียงลูกธนูที่กลับ

ลงมา มหาชนทั้งหลาย ก็พากันตบประหม่ากลัวลูกธนูจะกลับลงมาถกตน
หน่อพระทศพลจึงตรัสห้ามว่า อย่ากลัวเลย เราไม่ให้ลูกธนูตกลงที่พื้นดินได้
ฝ่ายลูกธนูนั้น เมื่อตกลงมาก็มิได้สายไปข้างโน้นข้างนี้แม้เพียงเส้นผมเดียว
ได้ตกลงมาตัดพวงมะม่วงให้ขาด พระราชกุมารได้ทรงรับลูกธนู และพวง
มะม่วงได้ด้วยพระหัตถ์ไม่ทันให้ตกถึงปฐพี

มหาชนทั้งหลายได้พากันอัศจรรย์ยิ่งนักหนา ได้พร้อมกันร้องสาธุการ
บันลือลั่นทั่วไปทั้งราชบริวาร พระเจ้าสามนตราฯ ทรงโปรดปรานอย่างยิ่ง
ได้พระราชทานทรัพย์สินนับด้วยโกฏิ ทรงตั้งพระราชกุมารไว้ในตำแหน่งนาย
ขมังธนูอันเลิศ

ครั้งนั้น มีพระราชา ๗ พระนครทราบว่า อสทิสกุมารมิได้เสด็จอยู่
ในกรุงพาราณสี ก็ยกพลโยธไปล้อมพระนครพาราณสี ส่วนพระเจ้าพาราณสี
ทรงตกพระราชหฤทัยสะดุ้งกลัวต่อข้าศึก จึงโปรดให้หาพระเชษฐภคินีว่า
บิดนพระเจ้าพี่ของเราเสด็จไปที่ไหน เมื่อทรงทราบว่าเสด็จไปเป็นนายขมังธนู
อยู่กับพระเจ้าสามนตราฯ พระองค์หนึ่ง จึงทรงแต่งราชทูตไปทูลเชิญโดยอ้าง
เหตุว่า มีข้าศึกมาตีพระนครอย่างแน่นหนา ถ้าพระเชษฐภคินีไม่เสด็จกลับ
พระนครก็จักตกอยู่ในเงื้อมมือของข้าศึก เมื่อพระอสทิสราชกุมารได้ทรงสดับ
พระราชสาส์นดังนั้น ก็ทูลลาพระเจ้าสามนตราฯ เสด็จกลับสู่กรุงพาราณสี
โลมเล้าเอาใจพระราชกนิษฐภคินีให้หายสะดุ้งตกพระทัยแล้ว ให้จารึกอักษร
ที่ลูกธนูว่า ตัวเราชื่ออสทิสราชกุมาร ได้นิวัตนาการกลับสู่พระนครแล้ว
เราจะยังลูกธนูให้กลับมาฆ่าชีวิตของท่านทั้งหลายเสียให้หมด ถ้าผู้ใดรัก
ชีวิตก็จงรีบหนีไป เราจะไม่ทำให้ผู้ใดเป็นอันตราขายแม้แต่สักคนเดียว กษัตริย์
ทั้ง ๗ พระนครได้ทราบสุภอักษรที่ลูกธนู ซึ่งมาตกลงในภาชนะทองในเวลา
ทรงเสวย ก็พากันสะดุ้งตกพระทัยแล้วแตกหนีไปเสียสิ้น ส่วนพระอสทิส-
ราชกุมารเมื่อเสร็จการปราบศัตรูแล้ว ก็ทรงอำลาพระราชกนิษฐภคินีออกทรง
ผนวชเป็นฤๅษี สำเร็จอภิญญาสมบัติ แล้วไปเกิดในพรหมโลก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องจบลงแล้ว จึงทรงแสดง
ว่า ชนุกุโธ อสทิส เป็นต้น ซึ่งเป็นนิพนธ์คาถาที่ยกขึ้นเป็นอุปพฺพประโยค

แห่งเทศนานั้นแล้ว แปลว่า พระราชาบุตรทรงพระนามว่า อสทิสกุมาร
ผู้ชำนาญในศิลปวิทยาเหมือนมิได้ สามารถยิงลูกธนูให้ตกลงไปในที่
ไกลและยังแม่นยำ ได้ทำลายกองทัพใหญ่ๆ ให้พ่ายแพ้โดยมิได้ทำให้ผู้ใด
เป็นอันตราย ทรงทำให้กนิษฐภคินีมีความสุขแล้ว ได้เสด็จออกทรง
บรรพชา ดังนี้ แล้วพระองค์ทรงประชุมชาดกว่า พระกนิษฐภคินีในครั้งนั้น
ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์พุทธอนุชาในบัดนี้ ส่วนอสทิสกุมารนั้น คือ
เรตถาคคศาสตราจารย์แล จบอสทิสชาดกที่ ๑ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า ธรรมดาพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมพอใจ
ในการออกบรรพชายิ่งกว่าสมบัติสถานทั้งปวง อีกประการหนึ่ง ธรรมดา
พระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมมีคุณสมบัติล่วงสามัญชนในสากลโลก ถ้าพระบรม
โพธิสัตว์ทรงกระทำสิ่งใด สิ่งนั้นย่อมเป็นที่อัศจรรย์ใจของคนในโลก พ้นวิสัย
ที่คนทั้งหลายเหล่านั้นจะเห็นได้ เหมือนอย่างการยิงธนู ซึ่งแสดงมาแล้ว
ก็เป็นอัศจรรย์ยิ่งนัก ไม่มีผู้ใดจะเปรียบปานแม้แต่เพียงอาการยิงลูกธนู
ให้ชนไปตัดลูกมะม่วง แล้วให้กลับลงมาตัดถูกที่เกาะจนขวมะม่วงขาดตกลงมา
ไม่ว่าแต่จะยิงให้ไปไกลถึงสวรรค์ดังที่แสดงมาแล้วนั้น เพียงแต่จะยิงให้ถูก
ขวมะม่วงทั้งขาจนขาดเท่านั้น ก็ไม่มีผู้ใดทำได้เสียแล้ว ทั้งนี้เป็นด้วยพระ
บรมโพธิสมภารบารมีที่ได้อบรมมาในอนันตชาติ ในขณะที่ได้อุบัติมาเป็นพระ
บรมโลกนาถเจ้าแล้ว ยังไม่มีผู้ใดในไตรภพจะเสมอเหมือนด้วยพระคุณ
ธรรมทั้งปวง พระองค์ล่วงเลียบขงวิสัยของสัตว์โลก พ้นที่ผู้ใดจะเล็งตามด้วย
ปัญญาญาณ ความอัศจรรย์ ๒ ประการ คือ การที่ยินดีในบรรพชา กับการ
ทรมานเป็นอัศจรรย์ของพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ดังที่บรรยายมาแล้ว
เป็นข้อใหญ่ใจความในชาดกที่ ๑ นี้

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่าสังคามาวจรชาดกๆ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าบรมศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรง
ปรารภพระนันทเถระเจ้าให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระโลกเชษฐเจ้าเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก
โปรดให้พระนันทกุมาร ผู้เป็นพระกนิษฐภคินีของพระองค์ ออกทรง

บรรพชาแล้ว พระองค์ได้เสด็จกลับจากกรุงกบิลพัสดุ์บุรี ได้ไปประทับที่
พระนครสาวัตถี ส่วนพระนันทภิกษุเมื่อไปอยู่ในกรุงสาวัตถีให้หวนระลึกถึง
คำที่นางชนปทกัลยาณีก่อภิชะรื่องสั่งให้รับกลับ ในเวลาที่ถือบาตรตามเสด็จ
พระบรมศาสดาออกไปสนิโครธาราม ในคราวนั้น เมื่อหวนนึกถึงคำสั่งสอน
ที่ไม่ยินดีที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ มีแต่เสียใจจนร่างกายซูบผอม

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบ จึงพาพระนันทภิกษุเหาะไปสั
บำหิมพานต์ บันดาลให้พระนันทภิกษุแลเห็นทองคำไหม้แห่งหนึ่ง ซึ่งมีใน
กลางทาง ได้เห็นนางวานรตัวหนึ่งอยู่บนต้นไม้ทองคำไหม้ นางวานรตัวนั้น
มีจมูกแหว่งหางค้วน ขนโกรน ผิวหนังขาดเป็นร้วยรอย ผอมเหลืองแต่หนัง
หุ้มกระดูก เปลือกกล้วยด้วยเถาวัลย์ แล้วพาไปให้เห็นสถานที่ต่างๆ คือ
แผ่นมโนศิลาอันกว้างใหญ่ได้ ๖๐ โยชน์ และสระใหญ่ทั้ง ๗ กับแม่น้ำใหญ่
ทั้ง ๔ ตลอดจนเขาเงิน เขาทอง เขาแก้วมณี จนทั่วดาวดึงส์สวรรค์ ครั้น
ถึงดาวดึงส์แล้ว ได้พาไปประทับที่บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ขณะนั้นท้าวสักก-
เทวราช ก็พาคนนาฏเทพอัปสร ๒ โกฎิ มาเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา
พระพุทธองค์จึงตรัสถามพระนันทภิกษุว่า นางเทพอัปสรเหล่านั้น กับนาง
ชนปทกัลยาณี ข้างไหนจะดีกว่ากัน พระนันทภิกษุกราบทูลว่า ถ้าจะเทียบ
นางชนปทกัลยาณี กับนางเทพอัปสรเหล่านั้นแล้ว นางชนปทกัลยาณีก็เหมือน
กับนางวานรที่เห็นในระหว่างทาง จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเธอจะต้องการนาง
เทพอัปสรเหล่านั้นหรือไม่ กราบทูลว่าต้องการ ถ้าเธอต้องการเรารับรองจะ
ให้เธอได้ แต่เธอจงตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรม ตรัสแล้วก็พาพระนันทภิกษุ
เสด็จกลับลงมาจากพรหมโลก ในไม่ช้าก็มีข่าวเล่าลือไปว่า พระนันทะ
ประพฤติพรหมจรรย์เพราะปรารถนานางฟ้า เมื่อพระนันทะได้ฟังก็มีความ
ละอายใจ จึงหลีกออกจากหมู่หนีไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่คนเดียว จนได้
สำเร็จพระอรหัตผล แล้วสมเด็จพระศพลจึงตรัสว่า ดูก่อนนันทะ เมื่อท่าน
ได้สำเร็จพระอรหัตผลแล้ว เราเป็นอันพ้นจากคำสัญญาที่ว่าไว้

ในเพลานั้นหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันขึ้นในโรงธรรมสภาว่า
พระนันทเถระเจ้าเป็นผู้เชื่อฟังคำสั่งสอนโดยง่าย ได้ฟังคำสั่งสอนไม่มาก

หลายแต่เพียงครึ่งเดียวเท่านั้น ก็ตั้งอยู่ในหิริโอตตปเปะ พยายามทำสมณธรรมจนได้สำเร็จพระอรหันต์ผล เมื่อสมเด็จพระทศพลได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นันทภิกษุจะได้เป็นคนเชื่อง่ายแค่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสแล้ว จึงทรงนำอัครนิทานมาแสดงว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตดำรงราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีมหานคร มีภคิตรีพระองค์หนึ่งได้ยกพลโยธาหาญมาล้อมกรุงพาราณสีไว้ แล้วส่งราชสาส์นเข้าไปถวายพระเจ้าพาราณสีว่า ให้ยอมยกราชสมบัติถวายแด่โคยคิ ถ้ามิฉะนั้นจงให้ออกมาทำสงครามกัน พระเจ้าพาราณสีได้ตอบออกไปว่า จะออกทำสงคราม จึงเกณฑ์พลโยธาหาญให้ขึ้นไปประจำบ้อมค่ายรักษาพระนครกวคชน ส่วนพระมหากษัตริย์ทยกมาล้อมพระนครกชน ทรงช้างพระที่นั่งสะพรั่งพร้อมด้วยพลนิกาย ปรารถนาจะยกไปทำลายกำแพงพระนคร แต่พอช้างพระที่นั่งได้แลเห็นชาวพระนครหุงชัตอาวุธสาตราอย่างห่าฝน ทั้งเทสาคเบือกคมอันร้อนและก้อนศิลาโยนลงมา ก็ไม่กล้าเข้าไปใกล้กำแพงพระนครได้ ได้แต่ถอยหลังออกไปทำเฉียว นายหัตถาจารย์เห็นภริยาคชสารทั้งนั้น จึงตกเตือนว่า ดูก่อนพญาช้าง ท่านเป็นพญาช้างทกล้ำหาญได้รับฝึกฝนชำนาญในการสงครามมาแล้ว บัดนี้สมควรจะแสดงความกล้าหาญให้ปรากฏ แต่เหตุไรจึงข้อยทอดถอยออกมาเช่นนั้นเล่า แล้วนายหัตถาจารย์ได้กล่าวต่อไปว่า

สงคามาวจโร สุโร พลวา อิติ วิสุสุโต ฯ ล ฯ

ไตรณานิ จ มหัทธินา ชิปปี ปวิส กุณฺधร

แปลว่า ดูก่อนกุณฺधร เขาออกขอลื่อนนามว่าท่านได้มีการฝึกฝนในการสงครามเป็นอันดี ทั้งมีความแกล้วกล้าไม่ข้อยทอดต่อข้าศึก มีกำลังพลกมหึมา บัดนี้ได้มาถึงเขื่อนพาราแล้ว เหตุไรจึงข้อยทอดถอยหลังกลับ ดูก่อนกุณฺधร ท่านจงทำลายลั้มและกลอนดอนเสาเขื่อน ทำลายบานประตูเข้าไปในเมืองให้จงได้โดยเร็ว ดังนี้

เมื่อพญาช้างได้ฟังคำตักเตือนดังนี้ ก็หันหลังกลับไปเองวงตระหวัด
เสาพะเนียดทั้งหลาย กอนขึ้นเหมือนกับกอนเห็ดได้โดยง่าย กระทบ
ธรณีและกรอบประตูให้ทะลายลง กอนล้มและกลอนให้หลุดสิ้น เข้าไป
จับเจ้าถิ่นโบพระนครได้ตั้งปรารภมา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องนจบลงแล้ว จึงทรงประชุม
ชาดกว่า พญาชสารในกาลนั้น ได้มาเกิดเป็นพระนันทกสิกรในบัดนี้ พระ
ราชาผู้ไปล้อมกรุงพาราณสี ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนนายหัตถาจารย์
คือเรณูศาสนานแล จบสังคามาวจรชาดกที่ ๒ แลท่าน

ในชาดกนี้มีความสำคัญว่า ผู้มีนิสัย ข้อมเป็นคนว่าง่ายสอน
ง่าย เมื่อผู้ใดออกอุบายแนะนำให้ทำในทางที่ชอบเพียงครั้งเดียว ก็กระทำ
ตาม ไม่ต้องให้ว่ากล่าวหลายครั้ง เพราะเหตุว่าผู้มีนิสัย ข้อมต้องการดี
อยู่เสมอ เมื่อผู้ใดว่ากล่าวตักเตือน ก็รู้สึกยินดีต่อผู้นั้น เหมือนกับคนที่
ขัดสนยินดีต่อบุคคลผู้บอกขุมทรัพย์ให้ฉะนั้น ส่วนคนที่นิสัยไม่ดี เมื่อ
มีผู้ใดว่ากล่าวสั่งสอน ก็โกรธแค้นขัดเคือง เหมือนกับมีผู้มาด่าว่าสบ
ประมาทตน เป็นคนมีนิสัยไม่ชอบให้ผู้อื่นว่ากล่าวสั่งสอน สมเด็จพระชินวร
ศาสดาจึงทรงแสดงไว้ว่า ผู้สั่งสอนข้อมเป็นที่พอใจของคนดี แต่เป็นที่
เกลียดชังของคนไม่ดี ดังนี้ อันนี้แลเป็นหัวใจของชาดกที่ ๒ นี้ ขอท่าน
ทั้งหลายจงจำไว้ว่า ผู้ที่ชอบให้ผู้อื่นว่ากล่าวสั่งสอนนั้นแหละ เป็นคนดี
ส่วนผู้ไม่ชอบให้ใครว่ากล่าวสั่งสอนตนนั้นแหละ เป็นคนไม่ดี มีพระนันทะ
ที่แสดงมาแล้วนี้เป็นอาทิ

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่าวาลอกชาดกฯ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร
เพราะทรงปรารภณกนิเคน ๕๐๐ คน ให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ในกรุงสาวัตถีนั้น มีอุบาสก ๕๐๐ คน ซึ่งล้วนแต่ได้มอบกิจ
กังวลในบ้านเรือนให้แก่บุตรภรรยาของตน แล้วออกไปบำเพ็ญเพียรในทาง
ศาสนา ก็อุบาสกทั้ง ๕๐๐ นั้น ล้วนแต่เป็นพระอริยบุคคล มีได้ครบใช้คน

๔๕๐ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก เรื่องพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ละคน เติกรับใช้เหล่านั้นเมื่อกินอาหารที่เป็นเดนของอบาสกเหล่านั้นแล้ว ก็พากันนอน ตื่นจากที่นอนก็พากันไปเล่นน้ำในแม่น้ำจรวด มีเสียงสนั่น หวังในใจ ส่วนอบาสกทั้ง ๕๐๐ นั้น ครั้นบริโภคอาหารแล้วก็พากันไปหาที่สังค บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ไม่มีเสียงอึกทึกกึกก้องเหมือนคนกินเดนเหล่านั้น เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับเสียงอึกทึกดังนั้น จึงตรัสถามพระ อานนทว่า เป็นเสียงใด เมื่อพระอานนทกราบทูลว่า เป็นเสียงของพวก คนใช้แห่งอบาสก ๕๐๐ จึงตรัสว่า เรืองนเคยมามาแล้วแต่ปางหลัง

กล่าวคือ ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ครึ่งหนึ่ง พระเจ้าพาราณสีเสด็จยกกองทัพออกไปปราบปรามจลาจลในปลาย พระราชอาณาจักร เมื่อเสด็จประเวศคืนเข้าพระนคร จึงมีพระราชโองการ สั่งเจ้าพนักงานทั้งหลาย ให้ขนานาเสฉนกันเลี้ยงม้าสินธพทั้งหลาย ส่วนภาค เสด็จกันที่เหลื่อจากกรองเอาน้ำให้แก่ม้าสินธพเหล่านั้น โปรดให้ตำขำกับ น้ำ กรองด้วยผ้าเก่า ๆ ไปให้ลาทั้งหลายกิน เจ้าพนักงานทั้งหลายก็กระทำ ตามพระราชโองการ เมื่อเหล้าม้าสินธพดื่มน้ำลูกจันทน์แล้วก็พากันสงบนิ่ง อยู่ แต่หมูลาที่ค่อมน้ำหาง ได้พากันก่อกำแหงเดินตามหน้าพระลานหลวง พระมหากษัตริย์จึงตรัสแก่อำมาตย์ผู้เป็นราชครูว่า จงดูสัตว์ทั้ง ๒ จำพวก เกิด เหตุไรจึงมีกิริยาแปลกไปเช่นนั้น แล้วตรัสต่อไปว่า โลหกัม อปฺปรัส นีหัง เป็นต้น แปลว่า ลาทั้งหลายได้กินแต่น้ำหางก็พากันเมามาย ส่วน ม้าสินธพทั้งหลายซึ่งได้กินหัวน้ำอันโอชะรส ก็ไม่มัวเมาถึงกับแสดงอาการ ลำพอง สัตว์ ๒ จำพวกนี้ มีกิริยาแปลกกันเพราะเหตุไร ดังนี้ อำมาตย์ นั้นจึงกราบทูลอธิบายเป็นคาถาว่า

อปฺปมฺปิวิตฺวาน นีห็นชฺชโง โส มชฺชตี เตน ชนินฺท ผุฏฺโง

โรธยหสฺสโล จ กลมฺหิ น มชฺชตี อคฺครสํ ปิวิตฺวา

แปลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งประชาชน ธรรมดาสัตว์ผู้มีชาติอัน เลวทราม ได้ดื่มของมีรสเล็กน้อยก็เมามาย ส่วนสัตว์ผู้สามารถในกิจธุระ ผู้มีกิริยา ผู้เกิดในตระกูลสูง ก็จะได้ดื่มรสอันเลิศก็ไม่เมา ดังนี้ ครั้น แล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงประชุมชาดกว่า ลาทั้ง ๕๐๐ ในครั้งนั้น

ได้มาเกิดเป็นคนกนฺเตนทั้ง ๕๐๐ ในบัดนี้ มาสนฺขพเหล่านั้น ได้มาเกิดเป็น
อบาสกเหล่านั้น พระเจ้าพาราณสีได้มาเกิดเป็นพระอนนท ส่วนอำมาตย์ผู้เป็น
ราชกรณนั้น ได้มาเกิดเป็นราตถาคตในบัดนี้ จบวาลอกชาดกที่ ๓ แต่เพียงเท่านั้น

ขอให้ท่านทั้งหลายผู้สดับ จงจับใจความในชาดกนี้ว่า ธรรมด่าผู้เกิด
ในตระกูลอันต่ำช้าเลวทราม และเป็นผู้มีนิสัยสันดานไม่ดีติดตัวมา เมื่อ
ได้ความดี คือ ทรัพย์ หรือยศศักดิ์ สมบัติบริวาร สุขสรรเสริญ แม้เพียง
เล็กน้อย ก็เกิดความมัวเมาเย่อหยิ่งจองหอง ประหนึ่งว่าตนเป็นผู้มีทรัพย์ ยศ
สุข สรรเสริญ เสียแต่ผู้เดียวไม่มีผู้ใดจะเหมือนตน ส่วนผู้เกิดในตระกูลดี
เคยเป็นเจ้าคนนายคน ทงมีนิสัยติดตนมา ถึงจะได้ทรัพย์ ยศ สุข สรรเสริญ
มากมายสักปานใดก็ดี ก็มีใจไม่ฮึกเหิมมัวเมา ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีกิริยา
น่าเกลียดน่าชังแก่คนทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่ากิริยัตตชาดก ชาดกนี้สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงยกขณมสดงในพระเชตวนาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้ไปคบพวกของ
พระเวททัตตรูปหนึ่งให้เป็นที่นินทา เรื่องของภิกษุนั้นเหมือนกับที่กล่าวแล้วใน
มหิละมขชาดก ส่วนในชาดกนี้มีเนื้อความว่า ในอดีตกาลมีพระราชพระ
องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสามราช อยู่ในกรุงพาราณสี พระเจ้าสามราชนั้น
มีมาทรงตัวหนึ่งชื่อว่าบัณฑิต เพราะเป็นม้าสีขาว คนเลี้ยงม้านั้นมีนาม
ว่ากิริยัตต เป็นคนมีเท้าวิบัติพิการเดินขากระเผลก ส่วนมีพระที่นั่งก็พลอย
เดินขากระเผลกตามไป ด้วยเข้าใจว่าฝึกหัดให้เดินขากระเผลก พระเจ้า
สามราชจึงโปรดให้อำมาตย์ไปพิจารณาว่า ม้าพระที่นั่งจะเป็นอะไรไปจึง
เดินขากระเผลก เมื่ออำมาตย์คนนั้นไปตรวจดูแล้วว่าเป็นเพราะคนเลี้ยงม้า
จึงกราบทูลว่า ทูสโธ กิริยัตเตน สามสฺส ปณฺชโว เป็นต้น
แปลว่า ข้าแต่จอมมเหสีล ม้าพระที่นั่งต้นอันมีนามว่าบัณฑิตของพระองค์
ถูกนายกิริยัตตทำให้เสียแล้ว ม้าพระที่นั่งได้ละปกติเดิมของตน มาศึกษา
ตามอย่างคนเลี้ยง ดังนี้

เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับจึงรับสั่งถามว่า จะแก้ไขอย่างไรดี
อำมาตย์นั้นจึงกราบทูลว่า ถ้าได้คนเลี้ยงที่ดี ม้าพระที่นั่งก็จะเดินดีดังเก่า

๔๕๒ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า๕๐๐ชาติ เล่ม ๑

แล้วกราบทูลต่อไปว่า สเจวจ ตนุโซ โปโส เป็นอาทิ แปลว่า ถ้า
ได้บรมผู้มกิริยางดงามสมควรแก่มา ตกแต่งสรีรกายให้งดงาม แล้วไป
จงมาเที่ยวเล่นในสนามเนื่อง ๆ มักจะละกิริยาเดิมออกเสียได้โดยเร็วพลัน
ดังนี้ เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับกือนุมิตตาม มาพระที่นั่งก็คดงก่า
แล้วท้าวเธอได้โปรดปรานอำมาตย์ผู้นั้นเป็นอันมาก พระราชทานยศทรัพย์
สังการเป็นรางวัลหลายหลาก

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเทศนาเรื่องนอบลงแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า นายครีฑัตในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระพระเทวทัตในบัดนี้
มาพระที่นั่ง ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้คบหากับพวกพระเทวทัต พระเจ้าพาราณสี
ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนอำมาตย์ผู้นั้น คือเรตถาคณินแล จบครีฑัต-
ชาดกที่ ๔ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ ช้ให้เห็นนิสัยของคนโลเลว่า ธรรมดาผู้มีใจไม่มั่นคง
เมื่อคบคนใดก็หันเหรวนไปตามคนนั้น ไม่มีความขึงขังประจำตัว เมื่อ
คบคนเลวก็เลวตาม คบคนดีก็ดีตาม เหนียวแน่นนอนไม่ได้ ส่วนผู้มีใจ
มั่นคงถึงจะคบคนใด ก็ไม่ละนิสัยของตน ตนเคยทำมาอย่างใด เคยมี
อัธยาศัยน้ำใจอย่างไร ก็คงอยู่อย่างนั้นไม่หันเหผันแปร ทำตนให้เป็น
เหมือนเกลือก้อยเสมอ คือ ธรรมดาเกลือก้อยจะปะปนกับสิ่งใด ก็ยังมีรส
เค็มอยู่เหมือนอย่างเดิม รักษาความเค็มของตัวไว้ไม่ให้เสียไป โดยเหตุนี้
เมื่อผู้ใดมีจิตใจไม่มั่นคง จงให้เลิกคบแต่คนที่ดี ที่พอจะแนะนำตนไปใน
ทางดี ส่วนผู้ที่มีจิตใจหนักแน่น อาจคบได้ทั่วไป เหมือนเกลือก้อยผสม
กับข้าวได้ทุกอย่างฉะนั้น

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าอนภริตติชาดก ชาดกนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาค
เจ้า ทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพราหมณกุมาร
ผู้หนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ พราหมณกุมารผู้นั้นเป็นชาวเมืองพาราณสี ได้เป็นผู้เล่า
เรียนจบไตรเพท แล้วได้เป็นอาจารย์สั่งสอนขัตติยกุมารและพราหมณกุมาร
เป็นอันมาก ครั้นอยู่มา พราหมณกุมารผู้นั้นได้มีวเมอบุด้วยบุตรภรรยา

ไม่มีเวลาจะสาธยายไตรเพทเหมือนแต่ก่อนมา บัดวันหนึ่ง พราหมณ-
 กุมารผู้หนึ่งได้ถือเครื่องสักการบูชาออกไปถวายสมเด็จพระบรมศาสดา สมเด็จพระ
 พระบรมศาสดาตรัสถามว่า ไตรเพทของเธอยังคล่องแคล่วอยู่หรือ จึง
 กราบทูลว่า หามิได้ พระพุทธเจ้าข้า นับแต่ข้าพระพุทธเจ้ามาอยู่ในการ
 บ้านเรือน เวทมนต์^{๔๔๔} ก็น่าสนใจเหลือ จึงตรัสว่า เธอได้เป็นอย่างไรมาแล้ว
 แต่ในปางก่อน กล่าวคือ ในครั้งก่อนเธอได้ไปศึกษาศิลปศาสตร์อยู่ในสำนัก
 ทิศาปาโมกขอาจารย์ แล้วได้กลับมาเป็นอาจารย์ของกุมารทั้งหลายที่เป็น
 กษัตริย์และพราหมณ์ ในเมืองพาราณสี เวลามันบุตรภรรยา ก็ได้หลงลืม
 ศิลปศาสตร์ไปทีละน้อยๆ เพราะต้องกังวลในการก่อร่างสร้างตัว วันหนึ่ง
 อาจารย์จึงกล่าวกับเธอว่า

ขโถทเก อาวิเล อปุปสนเน

น ปสฺสตี ลิปฺปิกสมฺพุทฺถจ

สกุขํ วาลุกํ มจฺจคฺคหํ

เอวํ อาวลมฺหิ จิตฺเต

น โส ปสฺสตี อตฺตทตฺถํ ปรมตฺถํ

เป็นอาทิ แปลว่า เมื่อน้ำขุ่น บุคคลก็มองไม่เห็นหอยนางลมและหอยโข่ง
 กรวดทราย ปุปลาฉนใด เมื่อใจขุ่นมัว บุคคลก็มองไม่เห็นประโยชน์ตน
 และผู้อื่นฉนใด เมื่อน้ำไม่ขุ่นจึงจะมองเห็นหอยนางลม และหอยโข่ง
 กรวดทราย ปุปลาฉนใด เมื่อมีใจผ่องใสจึงจะมองเห็นประโยชน์ตนและ
 ผู้อื่นได้ฉนนัน ดังนี้

ครั้นแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป
 เมื่อจบอริยสัจลง พราหมณกุมารนั้นก็ได้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วจึงทรง
 ประชุมชาดกยกบุคคลขึ้นแสดงว่า พราหมณกุมารในครั้งนั้น ได้มาเกิด
 เป็นพราหมณกุมารคนนี้ ส่วนทิศาปาโมกขอาจารย์ คือเวตถากตศาสดา
 นี้แล จบอนภริตชาดกที่ ๕ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า การครองพรวาสย่อมไม่สามารถจะศึกษาท่อง
 บ่นศิลปศาสตร์ให้แม่นยำจำขึ้นานาญได้ เพราะจิตใจของผู้ครองเรือนย่อม

๔๘๔ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

เพื่อนเพื่อนย่อมเสมอ ด้วยเหตุว่า ผู้ครองเรือนย่อมมีกิจกังวลในการที่จะหา
เลี้ยงบุตรภักดิ์ ผู้ครองเรือนก็ย่อมมีวามไปด้วยบุตรภรรยา ทั้งมีวามไป
ในทางอื่นอีกเป็นอันมาก ซึ่งยากที่จะทำใจให้แน่วแน่ไปแต่ในทางศึกษาเล่า
เรียน และท่องเที่ยวความวิชาการ ให้จำนิจำนานาญเหวือนอย่างบรรพจิตไม่
ได้ ยิ่งการอบรมจิตให้เป็นสมาธิและปัญญาเหมือนอย่างพระภิกษุสามเณร
ก็ยังเป็นการทำได้ยาก โดยเหตุนี้ ผู้มุ่งหวังจะตั้งหน้าบำเพ็ญเพียรในทาง
เล่าเรียนและอบรมจิตใจ จึงได้ออกบรรพชาตามเข็ญอย่างสมเด็จเจ้าพระบรม
ศาสดา เป็นอันสิ้นข้อความในชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณ ๓๘

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในอสทิสวรรคที่ ๔ แห่งทุกนิบาต

วณณคนุชรสุเปโต
ตเมว ปุชฺฌ ลกมาโน
ปุจิมนุทปรีวาโร
มุลฺล มุเลน สัสสุจฺจ
อสาตสนนิวาเสน

อมโหฬรํ อหฺวา ปุเร
เกณมโฬ กฏกปฺพลโล
อมโฬ เต ทธฺวาหน
สาชา สาขํ นิเสวเร
เตณมโฬ กฏกปฺพลโลติ

อิทํ สุตฺตา เขตฺตวเน วิหรณฺโต วิปกฺขเสวี่ อารพฺภ กเกสฺสิตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถิตถารนัย
ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐกัณที่ ๓๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๖
ไปตามลำดับ จนจบชาดกที่ ๑๐ อันมีในอสทิสวรรคที่ ๔ แห่งทุกนิบาต
สืบต่อไป โดยสมควรแก่เวลา เพื่อประดับสติปัญญาแห่งพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ซึ่งประชุมฟังพระสัทธรรมเทศนาอยู่ในศาลานี้

ก็แลในชาดกที่ ๖ ซึ่งได้สาธกยกพระกาถาตั้งขึ้นไว้แล้วนั้น มีนามว่า
ทริวาหนชาดก ๆ นั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้โปรดประทานเทศนาในเวลา
พระองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้คบหาคนซึ่ง
เป็นฝักฝ่ายแห่งพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ

ก็เนื้อเรื่องอันเป็นปัจจุบันของภิกษุนั้น เหมือนกับที่แสดงมาแล้ว
ในกิริยัตตชาดกที่ ๔ อันมีในวรรคเดียวกันกับชาดกนี้ ส่วนชาดกนี้ มีเนื้อ
ความต่อไปว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อัน
การอยู่ร่วมกับคนที่ไม่ดีแล้ว ย่อมมีแต่ความพินาศเสื่อมเสียต่าง ๆ อย่างว่า
แต่মনุษย์เลย ถึงขั้นไม้อันไม่มีจิตเจตนา เช่นเหมือนอย่างคันทันมะม่วงซึ่ง
มีมาแล้วในอดีตกาล

กล่าวคือ ครั้งพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มี
พราหมณ์พี่น้อง ๔ คน อันอยู่ในแขวงกรุงพาราณสี ได้พากันออกบรรพชา
เป็นฤๅษี สร้างบรรณศาลาอยู่เรียงรายกันในป่าหิมพานต์ ครั้นอยู่มานาน
ฤๅษีผู้เป็นพี่ชายใหญ่ก็ตายไปเกิดเป็นสมเด็จพระอินทราชา อยู่ในดาวดึงส์
ครั้นพระองค์ทรงพิจารณาถึงชาติหนหลัง ก็ทรงทราบว่า พระองค์จักมาจาก
เพศฤๅษีซึ่งมีน้องชายอีก ๓ คน ยังอยู่ในป่าหิมพานต์ แล้วพระองค์จึง
เสด็จลงมาหาฤๅษีทั้ง ๓ องค์นั้น ในวัน ๗ ค่ำ ๘ ค่ำเสมอ เป็นนิตยกาล

อยู่มาวันหนึ่ง ฤๅษีผู้เป็นน้องชายที่ ๑ ได้เกิดเป็นโรคผอมเหลืองต้อง
ผิงไฟอยู่เสมอ พระอินทร์จึงประทานพร้าตีพญาล่มหนึ่งไว้สำหรับผ่าฟัน
ทรงขแรงว่า ต้องการไฟในเวลาใด จงเอามือตบพร้าเล่นแล้วบอกว่า
จงไปหาฟันมาก่อไฟให้เรา พร้าก็จักไปหาฟันมาก่อไฟให้ในเวลานั้น

ครั้นตรัสสั่งดังนั้นแล้ว จึงเสด็จไปหาฤๅษีผู้เป็นน้องที่ ๒ ตรัสถามว่า
พระผู้เป็นเจ้าต้องการสิ่งใด ฤๅษีนั้นตอบว่า ต้องการจะให้ช้างหนีไป เพราะ
ช้างทั้งหลายมาก่อขอรูจระบัสสาวะ ให้เปรอะเปื้อนในบริเวณศาลาเสมอ
ทั้งทำให้บริเวณศาลาเป็นหลุมเป็นบ่อ อาตมภาพได้รับความลำบากด้วยการ
บิ่ดกวาดและทำฟันที่ในบริเวณศาลาให้สะอาดเรียบร้อยเสมอ พระอินทร์จึง
ประทานกลองตีพญ่าให้ไปหนึ่งบอกว่า กลองตีพญ่านี้มีคุณวิเศษ ๒ ประการ

๔๕๖ พระสุตตันตปิฎก มหานิปาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

คือ ถัดหนาม ทำให้เข้าสกกทั้งหลายแตกหนีไปสน ถัดหนามทำให้เข้าสกก
ทั้งหลายอ่อนนุ่มเป็นบรวาร

ครั้นครัสสั่งอย่างนั้นแล้วจึงไปหาฤาษีองค์ที่ ๓ ตรัสถามว่า พระผู้เป็นเจ้า
ต้องการสิ่งใด ฤาษีองค์ที่ ๓ นั้นตอบว่า ต้องการทริ คือ นมขัน เพราะ
อาคมภาพเป็นโรคผอมเหลืองอยู่เสมอ พระอินทร์จึงประทานหม้อทริใบ
หนึ่ง ครัสบอกว่า ถ้าต้องการทริเวลาใด จงเหม้อใบนี้ ทริกก็จะไหลออกมา
ในเวลานั้น ทริที่ไหลออกมาแล้วถ้าไม่บอกให้หยุดก็จักไหลอยู่ไม่มีที่สิ้นสุด
จักเป็นแม่น้ำใหญ่พัดเอาข้าศึกให้ไหลไปสู่มหาสมุทรได้ แล้วพระอินทร์จึง
เสด็จกลับไปสู่เทวสถานของพระองค์

จำเดิมแต่นั้นมา พราหมณ์ก็ทำการก่อไฟให้แก่ฤาษีองค์ที่ ๑ เสมอ ฤาษีองค์
ที่ ๒ ก็ดักกลองให้ช่างหนีไปได้ตามปรารถนา ฤาษีองค์ที่ ๓ ก็ได้ฉันนมมาก
และน้อยตามความประสงค์ทุกวัน

ครั้นต่อมาวันหนึ่ง มีสุกรตัวหนึ่งไปได้แก้วมณีในบ้านร้างแห่งหนึ่ง
แล้วคาบแก้วมณีเหาะหนีไปอยู่ในเกาะกลางมหาสมุทร อาศัยกินผลมะเดื่อ
อยู่คั่นหนึ่ง ในเวลาจะกินผลมะเดื่อและเวลาจะนอน ได้คาบแก้วมณีออกไว้
ภายใต้ต้นมะเดื่อนั้น ในเวลานั้น มีบรรพชาวมืดเมืองพาราณสีคนหนึ่งได้เป็นลูก
จ้างแห่งนายสำเภาก่อออกไปค้าขายทางทะเล เมื่อสำเภาแตก บรรพชาวนั้นได้ลอยน้ำ
ขึ้นไปที่เกาะนั้นเที่ยวแสวงหาผลไม้กินเป็นอาหาร ได้เห็นการเห็นสุกร
ตัวนั้นนอนอยู่ใต้ต้นมะเดื่อ จึงค่อย ๆ ไปหยิบเอาแก้วมณีดวงนั้นแล้วเหาะ
ขึ้นไปอยู่บนต้นมะเดื่อ จึงทราบว่าสุกรตัวนั้นเห็นจะมาในทันใดด้วยอำนาจ
แก้วมณีดวงนี้ ควรเราจะฆ่าสุกรตัวนี้เสีย ครั้นคิดแล้วก็หักกิ่งไม้ทิ้งลงไป
ให้ถุกศีรษะสุกร สุกรตกชนไม่เห็นแก้วมณีก็ใจหาย จึงวิ่งสาวยหา
ข้างโน้นข้างนี้ บรรพชาวนั้นอยู่บนต้นมะเดื่อนั้นก็หัวเราะขึ้น สุกรตัวนั้นได้
เห็นหน้าชนไปเห็น ก็มีความเสียใจ จึงเอาศีรษะชนกับต้นมะเดื่อถึงซึ่ง
ความตายอยู่ในทันนั้น

บรรพชาวนั้นก็ลงจากต้นมะเดื่อ ปังเนื้อสุกรนั้นกินจนอิ่มหน้าสำราญแล้วก็
เหาะไปสู่บำหิมพานต์ ได้แลเห็นอาศรมสถานแห่งฤาษีตนที่ ๑ จึงลงไปพัก

อยู่กับพระฤๅษี ๒-๓ วัน เมื่อได้เห็นอานภาพแห่งพราหมณ์นั้นก็นึกอยากได้ จึงเอาแก้วมณีขอแลกกับพราหมณ์นั้นไปจากพระฤๅษี พอไปได้หน้อยหนึ่ง ก็ส่งพราหมณ์ไปมาพระฤๅษีนำเอาแก้วมณีคืนมาให้แก่ตน แล้วไปพบฤๅษีองค์ ที่ ๒-๓ อีก เขาได้ขอเอาแก้วมณีแลกเอากลองและหม้อทรีจากฤๅษีทั้ง ๒ นั้น แล้วใช้ให้พราหมณ์ไปมาฤๅษีทั้ง ๒ นั้น นำเอาแก้วมณีคืนมาให้แก่ตนจน หน้อยหลัง ครั้นได้ของวิเศษทั้ง ๔ สิ่ง ดังที่แสดงมาแล้ว ก็เหาะไปสู่กรุง พาราณสี เขียนหนังสือให้บุรุษคนหนึ่งถือเข้าไปถวายพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า ให้พระเจ้าพาราณสีครีฑาทัพพอกมาทำสงครามกับ ถ้าไม่อย่างนั้นก็จงยก ราชสมบัติให้โดยเร็วอย่าได้ช้า เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงทราบดังนั้น จึงเสด็จยกกองทัพออกไป บุรุษนั้นก็ตกลงหน้าหนึ่งชน เสนาทั้ง ๔ เหล่า ของพระเจ้าพาราณสีก็ไปแวดล้อมบุรุษนั้น บุรุษนั้นรู้ว่าพระเจ้าพาราณสีมี กำลังพลมา จึงเทร้ออกจากหม้อให้เป็นแม่น้ำไหลไปท่วมพระเจ้า พาราณสี ทั้งพลโยธาหาญ แล้วสั่งให้พราหมณ์ไปตัดพระเศียรพระเจ้าพาราณสีมา ให้แก่ตน พราหมณ์ก็กระทำตามคำสั่ง เป็นอันว่าบุรุษนั้นได้กำจัดพระเจ้าพาราณสี ทั้งพลให้พ่ายแพ้แล้ว ชาวกรุงพาราณสีจึงอุญฺเญเชิญให้เป็นพระมหากษัตริย์ ถวายพระนามว่าพระเจ้าทริวาหนะ อยู่ในกรุงพาราณสีนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าทริวาหนะเสด็จไปเล่นน้ำอยู่ในชลธาร ให้เจ้า พนักงานซึ่งขายทองแดงล้อมที่สงรม มีเจ้าพนักงานคนหนึ่งเก็บมะม่วงผล หนึ่งอันเป็นของบริโศกแห่งเทพดาอันไหลมาแต่สระใหญ่ อันมีนามว่า กันมุทธะ แล้วนำไปถวายท้าวเธอ เมื่อท้าวเธอได้ทรงเสวยก็คิดพระหฤทัย ในระมะม่วง จึงโปรดให้นาเมล็ดระมะม่วงนั้นไปปลูกไว้ในพระราชอุทยาน ให้นาอุทยานนั้นเจริญด้วยนมสดทุกวันไป ครั้นถึงปีที่ ๓ ต้นมะม่วงนั้น ก็มิดอกออกผลบริบูรณ์ ผลมะม่วงต้นนั้นมีสีดุจทองคำ มีโอชารสหามะม่วง อันเสมอเหมือนมิได้ ท้าวเธอให้แควจูงต้นมะม่วงนั้นด้วยม่านอันวิจิตร ประดับไปด้วยพวงมาลัยคุตระการตา แล้วท้าวเธอโปรดให้ส่งผลมะม่วง ซึ่งแทงเมล็ดด้วยเงี่ยงปลากระเบน ไปถวายแก่พระราชา ในประเทศ

๔๕๘ พระสุตถัมปิฎก มหาวิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ขาติ เล่ม ๑

เมื่อพระราชทานทั้งหลายในประเทศอื่นได้เสวยผลมะม่วงแล้ว โปรดให้
เพาะไว้ แต่เมล็ดมะม่วงนั้นมิได้งอกขึ้นเพราะเขาแหว่งด้วยเงี่ยงปลากระเบน
เสียแล้ว มีพระราชอาพระองค์หนึ่ง ทรงรู้เท่าทันอุบายวิธีของพระเจ้าเทริวาหนะ
จึงโปรดให้นายอุทธานคนหนึ่งเข้าไป ตรัสถามว่า เจ้าสามารถทำให้ผล
มะม่วงของพระเจ้าเทริวาหนะให้มรสขมได้หรือไม่ นายอุทธานนั้นกราบทูล
ว่าได้ แล้วพระราชทานทรัพย์ให้เป็นรางวัลพันหนึ่ง นายอุทธานนั้นก็ถวาย
บังคมลาไปสู่กรุงพาราณสี ขอเข้าเป็นผู้รักษาพระราชอุทยาน พระเจ้าเทริวา-
หนะก็ทรงซักถามถึงความสามารถของนายอุทธานนั้น ทรงเห็นว่านายอุทธาน
นั้นมีความสามารถทุกประการ จึงพระราชทานตำแหน่งรักษาพระราชอุทยาน
ให้นายอุทธานนั้นได้เป็นผู้รักษาพระราชอุทยาน และได้พยายามทำต้นไม้ให้
มีดอกออกผลได้ในเวลาไม่ใช่ฤดูกาล พระเจ้าเทริวาหนะก็ทรงโปรดปราน
มาก จึงถอดนายอุทธานคนเก่าออกเสีย อยู่มาไม่นานนายอุทธานคนใหม่นั้นก็หา
ต้นสะเดาและเถาบรรเพ็ดไปปลูกล้อมต้นมะม่วงนั้น เมื่อต้นสะเดาและเถา
บรรเพ็ดเติบโตขึ้น รากต่อรากกิ่งต่อกิ่งก็เกี่ยวประสานรัดรั้งกันกับต้นมะม่วง
จนต้นมะม่วงนั้นเกิดมรสขมแล้ว นายอุทธานนั้นก็ได้ออบหนึกลับเข้าไปเฝ้า
พระมหากษัตริย์ของตน

ในเวลาพระเจ้าเทริวาหนะเสด็จไปสู่พระราชอุทยาน ได้เสวยมะม่วง
นั้น ก็ทรงทราบว่ามรสขมเหมือนสะเดา จึงตรัสถามหาเหตุผล มีอำมาตย์
คนหนึ่งกราบทูลด้วยนิพนธ์คาถาตั้งทสาธกยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นนั้น แปลว่า
แต่ก่อนมะม่วงนั้นบริบูรณ์ด้วยรส กลิ่น รส แต่บัดนี้มรสขม เป็นเพราะต้น
มะม่วงของพระองค์มันสะเดาและเถาบรรเพ็ดขึ้นห้อมล้อมเป็นบริวาร มีรากแล
กิ่งโอบประสานกัน จึงได้มรสขมเช่นนั้น เมื่อพระเจ้าเทริวาหนะได้ทรงสดับ จึง
รับสั่งให้ขุดต้นสะเดาและเถาบรรเพ็ดเสีย แล้วให้โกยดินในบริเวณเหล่านั้น
ออกทิ้ง หาดินใหม่มาใส่แทน แล้วให้รดต้นมะม่วงด้วยน้ำอันเจือด้วยนมสด
น้ำตาลกรวดและน้ำหอมต่าง ๆ เหมือนอย่างที่เคยทำมา ต้นมะม่วงนั้นจึงมี
โอหารสดีเหมือนอย่างเก่า ตรานำพระชนมายุของพระเจ้าเทริวาหนะราช

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องนจบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า อามตย์ผู้กราบทูลเหตุผลเรื่องต้นมะม่วงมีรสขมในครั้งนั้น คือเรตถาคคในบัดนี้ จบทริวาหนชาดกที่ ๖ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ให้เห็นชัดว่า คนสัตว์ทั้งหลายตลอดถึงต้นไม้ดอกไม้ไม่มีจิตวิญญาณ เมื่อพบปะพะพานคบหาสมาคม มีความยินดีอยู่ในคนใดสิ่งใดแล้ว ย่อมแปรจากนิสัยของตน มีนิสัยของผู้อื่นเข้าปะปนไม่มากนักน้อยเว้นแต่ผู้มีสติปัญญาแก่กล้าคอยตักเตือนตนเสมอ จึงจักไม่แปรไปตามผู้ที่ตนคบหาสมาคม โดยเหตุนี้ สมเด็จพระทศพลวง้า่มไม้ให้ไว้ในนิกรของพระองค์คบหาสมาคมกับคนเลวทราม ซึ่งหาคุณงามความดีมิได้ ให้คบแต่คนที่มีความรู้ดี ความประพฤติดี นิสัยใจคอดี อันรวมเรียกว่าบัณฑิตผู้มีปรีชาญาณเท่านั้น เพื่อประสงค์จะให้ไว้ในนิกรมีความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ไม่ให้เสียไป เหมือนกับต้นมะม่วงที่แสดงมาแล้วนั้น อันนี้เป็นใจความสำคัญในทริวาหนชาดกที่ ๖ ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่าจตุมัญญชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญศาสดา ได้ทรงเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภภิกษุแก่รูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

ดังได้สดับมาว่า ในเวลาวันหนึ่ง พระอัครสาวกทั้ง ๒ ได้นั่งปูลงวิสันาปัญหาก่อกันอยู่ มีภิกษุรูปแก่หนึ่งมาสู่สำนักพระอัครสาวกทั้งสอง แล้วลงนั่งขอไต่ถามปัญหากับอัครสาวกทั้งสอง ขอให้พระอัครสาวกทั้งสองไต่ถามปัญหากับตนด้วยคำว่า ข้าพเจ้าอยากถามปัญหาก่อท่านทั้งสอง ถึงท่านทั้งสองก็จึงถามความสงสัยกับข้าพเจ้า เมื่อภิกษุแก่รูปนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว พระอัครสาวกทั้งสองช่วยแก้ไขก็ลุกหนีไป คนทั้งหลายที่อยู่เฝ้าประชุมสนทนากันไปกราบทูลสมเด็จพระศรีสรรเพชญศาสดาให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนท่านทั้งหลาย ไม่ใช่สารีบุตรและโมคคัลลาน์จะเกลียดอาชภิกษุแก่แล้วลุกไปเสียแต่ในกาลนี้ก็ไม่หาไม่ ถึงในกาลก่อนก็เหมือนกัน

กล่าวคือ ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีหงส์ ๒ ตัว ออกจากภูเขาวชิตรุกุมมาจับที่ต้นไม้ต้นหนึ่งแล้วเหิรไปหาอาหาร

๔๖๐ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ครั้นนานมาหงส์ทั้งสองก็คุ้นเคยกันขึ้นกับเทพยดาที่อยู่บนต้นไม้ เมื่อเวลาไปมาก็แสดงความรื่นเริงบันเทิงใจต่อกันเสมอ อยู่มาวันหนึ่ง มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งมายืนแอบใต้ต้นไม้ ในเวลาหงส์ทั้งสองตัวเจรจากันอยู่กับเทพยดา สุนัขจิ้งจอกนั้นจึงกล่าวกับหงส์ทั้งสองว่า

อุจฺเจ วิภูมารุขห มนฺตขวฺโห รโหคตา

นีเจ โอรุขห มนฺตวฺโห มิตรราชาปี โสสฺสติ

แปลว่า ท่านทั้งหลายขึ้นไปสู่คำคมไม้อันสูงแล้วเจรจาปรึกษากันเถิด เชิญท่านทั้งสองลงมาเจรจากันในที่ต่ำเถิด พญาเนื้อจิ้งจอกได้ฟังบ้าง ดังนี้

เมื่อหงส์ทั้งสองได้ยินถ้อยคำแห่งสุนัขจิ้งจอก อันยกตนว่าเป็นพญาเนื้อ ก็เกลียดชังน่าหน้า แล้วพากันบินไปสู่เขาจิตรกูฏอันเป็นที่อยู่ของตน เมื่อหงส์ทั้งสองไปแล้ว พฤกษเทวดาจึงกล่าวแก่สุนัขจิ้งจอกว่า

ยํ สุปฺปณฺโณ สุปฺปณฺเณ เทโว เทเวณ มนฺตเย

กํ ตตฺต จตฺตมฺภูสฺส วิลํ ปวิส ขมฺพุก

แปลว่า ธรรมดาหงส์ก็เจรจากับหงส์ เทวดาก็เจรจากับเทวดา กงการอะไรของสุนัขจิ้งจอกผู้เกลียดเกลียด ๔ อย่าง ดูก่อนสุนัขจิ้งจอกผู้ลามกต่ำช้า เจ้าจงไปสู่โพรงไม้อันเป็นที่อยู่ของเจ้าเถิด ดังนี้ อธิบายในกาลานี้ว่า พฤกษเทวดานี้กล่าวประชดสุนัขจิ้งจอกด้วยคำว่า ผู้เกลียดเกลียด ๔ อย่าง คือ มีสกายอันเกลียด ๑ มีชาติตระกูลเป็นสุนัขจิ้งจอกแท้ ๑ มีเสียงก็เป็นสุนัขจิ้งจอกแท้ ๑ มีคุณความดีก็เพียงแต่ขึ้นเป็นสุนัขจิ้งจอกแท้ ๑ เมื่อสุนัขจิ้งจอกได้ฟังก็ตกใจกลัวแล้ววิ่งหนีไป

ในชาดกนี้สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุแก่รูปนี้ หงส์ทั้งสองในครั้งนั้น คืออัครสาวกทั้งสองนี้ ส่วนรูกขเทวดา นั้นคือ เราตถาคตในบัดนี้ จมจตุมัตถชาดกที่ ๑ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ เป็นเครื่องเตือนสติของคนทั้งหลายไว้ว่า ในเวลาผู้ใหญ่ สบหนากัน เด็กทั้งหลายไม่ควรจะเจรจาแทรกแซงขึ้น ในเวลาผู้มีความดี กว่าตนสนทนากันอยู่ อย่าให้ผู้มีความดีต่ำเจรจาสอดแซ่มนั้น เพราะ

เป็นการเสกิริยาชาตสัมมาการะ โดยเหตุนี้ คนทั้งหลายจึงมักห้ามปรามลูกหลานเหลนของตนไม่ให้ประพฤติตนเป็นเสือกอ ซึ่งแปลว่าเสือก อันกลายมาจากคำว่าสอด ถ้าเด็กคนใดเป็นคนสอดเสือก ชอบพูดแทรกแซงผู้ใหญ่ เด็กคนนั้นเรียกว่าเป็นคนมันส์ทะลึ่ง จะทำสิ่งใดก็ไม่ถึงที่สุด มักได้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ เสมอ จะหาความดีใส่ตัวก็ไม่ได้จนตลอดชีวิต เพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็นเด็กและผู้ที่เป็นคนดื้อตื้อทั้งหลาย จึงเพียงแต่ตั้งใจคอยฟังซึ่งถ้อยคำสนทนาแห่งผู้ใหญ่และผู้ตักเตือนตน จึงจะเป็นมงคลนำความสุขความเจริญมาให้แก่ตนทั้งในปัจจุบันและอนาคตภายภาคหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๘ มีนามว่าสีหโกฏฐชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดาได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภภิกขุรูปหนึ่ง มีนามว่าโกกาลิกะให้เป็นต้นเหตุ

ดังได้สดับมา ในเวลาวันหนึ่งเมื่อภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูตรสนทนาธรรมกันอยู่ พระโกกาลิกภิกษุได้อวดรู้นั้น เมื่อทราบถึงพระบรมศาสดาพระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโกกาลิกะจะได้บันลือเสียงให้คนทั้งหลายรู้จักธรรมชาติของตน แต่ในบัดนี้ก็หาไม่ ถึงชาติปางก่อนก็เหมือนกัน

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีราชสีห์ตัวหนึ่งอยู่ในป่าหิมพานต์ มีลูกตัวผู้กับแม่สุนัขจึงจอกตัวหนึ่ง ลูกนั้นมเลิ่บสัณฐานเหมือนกับบิดา แต่มีเสียงเหมือนกับมารดา อยู่มาวันหนึ่งมีฝนตกลงมา เมื่อฝนหยุดตกแล้วราชสีห์ทั้งหลายก็พากันไปเล่นสันทนาการตามสบาย ฝ่ายลูกราชสีห์ก็ได้บันลือเสียงเล่นบ้าง แต่เสียงไปข้างมารดาที่เป็นสุนัขจึงจอก ราชสีห์ทั้งหลายก็พากันละอายใจว่าสุนัขจึงจอกร้องแข่งตน ก็พากันหนีไปเสียสิ้น ยังมีแต่ลูกแห่งราชสีห์ตัวนั้นกับลูกราชสีห์เหี้ยตัวหนึ่ง ลูกราชสีห์ทั้งสองถามบิดาว่า ราชสีห์ตัวนี้มีรูปพรรณสัณฐานเหมือนกับพวกเรา แต่เสียงไม่เหมือนกัน จะเป็นพันธุ์ประเภทใด แล้วกล่าวเป็นคาถาต่อไปนี้ว่า

สีหกุลิ สีหนโฆ

สีหปาทปติภูจิโต

โส สีโห สีหสงฆมहि

เอโก นทติ อญญตา

แปลว่า ราชสีห์ตัวนั้นบอกเบญจราชสีห์ เล็บก็เช่นเล็บราชสีห์ ยืนก็
ยืนด้วยเท้าอย่างราชสีห์ แต่บันลือเสียงเป็นอย่างอื่นไปซึ่งมีอยู่ในหมู่ราชสีห์
เป็นสัตว์ชนิดใด ดังนี้ บิดาจึงตอบว่า ราชสีห์ตัวนั้นเป็นน้องของเจ้า แต่
เป็นลูกนางสนมจึงจอก รูปร่างเหมือนเรา เสียงเหมือนแม่ แล้วจึงเรียกลูก
ราชสีห์พันทางตัวนั้นไปสั่งสอนว่า

มา ตูว์ นที ราชปุตฺตฺห อปฺปสทฺโท วเน วส
สเรน โข ตํ ชานเอยฺย น หิตเ ปตฺติโก สโร

แปลว่า ดูก่อนเจ้าผู้เป็นบุตรแห่งพญาราชสีห์ เจ้าอย่าบันลือเสียงอีก
ต่อไป เจ้าจงเห็นเสียงบปากสงบเสียงอยู่ในป่า เขาทั้งหลายจะรู้จักตัวของเจ้า
ด้วยเสียงของเจ้า เพราะเสียงของเจ้าไม่เหมือนเสียงของบิดา ดังนี้ เมื่อลูก
ราชสีห์พันทางได้ฟังคำสั่งสอนของบิดาอย่างนั้นแล้ว ก็ไม่กล้าบันลือเสียง
อีกต่อไป เมื่อสมเด็จพระจอมไตรศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องนั้นจบ
ลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า สนมจิงจอกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระ
โลกาลิกภิกษุในบัดนี้ ลูกราชสีห์ที่ได้มาเกิดเป็นราหูล ส่วนพญาราชสีห์
ก็คือเรตถาคคณเฑ จบสหโกฏฐชาดกที่ ๘ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นขอให้ท่านผู้สดับทั้งหลายจำไว้เถิดว่า สำเนียงบอกชาติ
มารยาทบอกตระกูล หรือสำเนียงบอกภาษา ลดาวลย์บอกพนท์ ดังนี้ โดย
อธิบายว่า จะรู้จักผู้ใดเป็นชาติใดภาษาใด ย่อมรู้จักได้ด้วยสำเนียง จะรู้จักว่า
ผู้ใดมีตระกูลต่ำสูง ก็ต้องรู้ด้วยด้วยกิริยา จะรู้จักพนท์แห่งปฐพีอันใดว่าม่นา
อยกน ก็ต้องรู้ได้ด้วยต้นไม้ลดาวลย์ที่เกิดขึ้นในสถานนั้น อันธรรมเนียม
เจรจาไม่ใช่สำเนียงภาษาอันใช่ภาษาของตนก็คิด ผู้มีตระกูลต่ำทำกิริยาให้
เหมือนกับผู้มีตระกูลสูงก็ดี ถึงจะพยายามทำให้เหมือนสักปานใด ก็ย่อมมี
เหตุได้ เหมือนกับลูกราชสีห์ ซึ่งเกิดจากนางสนมจิงจอกตัวที่แสดงมาแล้วนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าสหอมมชาดก ฯ น สมเด็จพระชินศรีศาสดา
ได้ทรงเทศนาไว้ในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพระโกกาลิกภิกษุ ผู้
อวดอ้างว่าจะแสดงธรรมเป็นท่านองเล่นเสียงได้

มีเนื้อความในชาตกนี้ว่า ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพ่อค้าคนหนึ่งบรรทุกสินค้าไปขายในที่ต่าง ๆ เมื่อไปถึงที่พักแล้ว ก็ยกสินค้าลงมาจากหลังลาเอาหนึ่งราชสีห์คลุมตัวลาแล้วปล่อยไป เพื่อจะได้ไปกินข้าวในนาของคนทั้งหลาย เมื่อลาตัวนั้นไปเที่ยวกินข้าวในนาของคนทั้งหลาย ๆ ไม่กล้าจะเข้าไปได้ เพราะเข้าใจว่าเป็นราชสีห์

ต่อมาวันหนึ่งพ่อค้าคนนั้นได้ไปพักอยู่ใกล้ประตูบ้านแห่งหนึ่ง เวลาหุงข้าว เขาได้เอาหนึ่งราชสีห์คลุมตัวลาแล้วปล่อยไปในนาข้าวเหนียวแห่งคนทั้งหลาย ๆ ไม่อาจจะเข้าไปได้ได้ เพราะเข้าใจว่าเป็นราชสีห์ พวกเพื่อนนาจึงกลับไปบอกเพื่อนบ้านว่า ราชสีห์เข้ามาในนาอีกแล้ว ชาวบ้านได้พากันถือศาสตราวุธออกไป เมื่อออกไปถึงทุ่งนา ก็เข้าสังขตกลองโห่ร้องขึ้นเสียงสนั่นหวั่นไหว ลากลับต่อมาณภิกขุจึงร้องออกมาด้วยเสียงอันดัง ชาวนาคนหนึ่งรู้ว่าเบ็นลา จึงกล่าวขึ้นว่า

เนติ สีสส นทิต น พยคฺขสฺส น ทิปโน

ปารุโต สีหจฺมเมเน ชมโม นทติ คหฺรโก

แปลว่า เสียงที่มันลั่นนั้นไม่ใช่เสียงราชสีห์ หรือเสียงเสือโคร่ง เสือเหลือง เป็นเสียงลาอันต่ำช้า ซึ่งคลุมด้วยหนึ่งราชสีห์ต่างหาก ดังนั้น เมื่อคนทั้งหลายรู้ว่าเป็นลา ก็ช่วยกันทุบตีจนลาตัวนั้นกระดกหักล้มลงกับที่แล้วพากันถือเอาหนึ่งราชสีห์ไปเสีย ภายหลังพ่อค้านั้นจึงกล่าวขึ้นว่า

จิรมฺปิโข ตํ ขาเทยฺย คหฺรโก หริตํ บว

ปารุโต สีหจฺมเมเน รวมาโนว ทฺสยิ

แปลว่า ลาได้อาศัยหนึ่งราชสีห์คลุมตัวหากินข้าวกล้านานแล้วบัดนี้มาร้องขึ้นให้เขารู้ว่าเป็นลา จึงได้รับทุกข์ถึงเพียงนี้ จะคิดหนึ่งราชสีห์นั้นไม่ได้ ดังนั้น ส่วนลานั้นก็ได้ตายไปในที่นั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำอดีตเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ลาตัวนั้นได้มาเกิดเป็นพระโกณฑลิกะ ส่วนชาวนาผู้เป็นบัณฑิต ได้มาเกิดเป็นเวตถาคคณิแกล จบสหัสสมชาดกที่ ๖ แต่เท่านั้น

ในชาตนั้นก็มีความเหมือนกับชาตที่แล้วมา คือ สำเนียงบอกชาติ มารยาทบอกตระกูลนั่นเอง แต่มีแปลกอย่างหนึ่งว่า ในชาตนั้นก็ตายเพราะปากของลา โดยเหตุนี้ขอท่านทั้งหลายจงจำไว้ว่า ปากเป็นสำคัญ ยิ่งกว่าอย่างอื่น คนเราจะมีผู้รักและผู้ชัง จะมีความเจริญและความฉิบหาย ก็เพราะปากของตนเอง ดังนั้น ส่วนมือเท่านั้นทำความชั่วและความดีได้อยู่แล้ว แต่ไม่รวดเร็วเหมือนปาก จึงมีภาษิตไว้ว่า พูดดีเป็นเงินเป็นทอง พูดไม่ดี อปรัยกันตัว ดังนั้น โดยเหตุนี้ คนทั้งหลายจึงควรระวังวาจาของตน เมื่อจะพูด ด้วยบุคคลใด ต้องให้ใคร่ครวญให้ดีเสียก่อน อย่าสักแต่ว่ามีปากก็พูดไป เพราะธรรมคำพูดย่อมเข้าหูคน ถ้าตนไม่ช่างพูดก็จงอย่าพูดมาก ในเวลา ที่ผู้อื่นมาสั่งสอนสนทนาด้วย ก็จงนั่งฟังเขาไป อย่าทำเอะอะระรานใน ครอบครัวของตน และผู้คนในบ้านใกล้เรือนเคียง จึงจักมีผู้รักใคร่นับถือ ถ้าไม่อย่างนั้นก็ต้องมีผู้เกลียดชังทุกแห่งหนที่ตนไปมาหาสู่ จงจำชาตนี้ ไว้ว่า ลาตายเพราะปากของลา

ในชาตที่ ๑๐ มีนามว่า สีสานสังสชาต ฯ นี้ สมเด็จพระศรีศากยมุนี บรมศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรากฏ อุบาสกผู้มีศรัทธาคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

มีเรื่องราวปรากฏว่า อุบาสกคนนั้นเป็นพระอริยสาวกผู้ประกอบ ด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา วันหนึ่งได้ออกไปสู่พระเชตวันาราม เดินไป ตามริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีในเวลาเย็น พอประจวบคนเรือทั้งหลายเอาเรือไป ไว้เสียฝั่งโน้น แล้วได้พากันไปฟังธรรมเสียหมด หาเรือข้ามแต่สักลำหนึ่ง ก็ไม่มี อุบาสกนั้นก็กระทำบิณฑิในพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ให้มันคง ก้าวลงไป ในแม่น้ำ เท้าทั้งสองก็มิได้จมลงในแม่น้ำ เดินไปบนน้ำได้เหมือนบนแผ่นดิน พอถึงกลางแม่น้ำแลเห็นคลื่นใหญ่ ๆ บดทิ่มพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ ก็กลายลงไป เท้าทั้ง ๒ ข้างก็มีอาการประหนึ่งว่าจะจมลงในน้ำ อุบาสก ผู้้นกระทำบิณฑิอันมีพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ให้มันคงเป็นอารมณ์ เดินไป บนหลังน้ำ แล้วก็เข้าไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร ถวายนมัสการสมเด็จพระ ศาสดาจารย์แล้วก็นั่งอยู่ในที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา

ทรงปราศรัยได้ถามว่า อุบาสกมาลำบากหรือหาไม่ได้ กราบทูลว่าข้าพระองค์
กระทำปณิธานมีพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ ได้เดินมาบนหลังน้ำโดยสะดวก
จึงตรัสว่า ดูก่อนอุบาสก มิใช่แต่เธอผู้เดียวที่ระลึกถึงพระพุทธคุณเป็น
อารมณ์แล้วเดินมาบนหลังน้ำได้ ถึงอุบาสกทั้งหลายในปางก่อนก็เหมือนกัน
ครั้นตรัสดังนี้แล้วก็ทรงแสดงเรื่องในอดีตว่า

ในอดีตกาล ครั้งศาสนาแห่งพระศัพทญาณ ผู้ทรงพระนามว่ากัสสป
มีอริยสาวกโสดาบันคนหนึ่งกับภุมมทัฬหะเป็นช่างตัดผมอีกคนหนึ่ง พวก
ลงเรือไปในมหาสมุทร เมื่อเวลาจะไปในั้น ภรรยาแห่งช่างตัดผมได้ฝากฝัง
ช่างตัดผมกับอุบาสกว่า ถ้าสามีของข้าพเจ้ามีทุกข์ร้อนประการใด ขอท่าน
จงเอ็นดูช่วยด้วยเถิด ครั้นออกเรือไปได้สัก ๗ วัน เรือได้แตกในท่ามกลาง
มหาสมุทร อุบาสกกับช่างตัดผมได้เกาะกระดานแผ่นเดียวกัน ลอยไปถึง
เกาะกลางทะเลแห่งหนึ่ง แล้วพากันไปอยู่บนเกาะนั้น เมื่ออยู่บนเกาะนั้น
ช่างตัดผมได้มาลูบนกกตเกาะนั้นมาบังนงเองบ้าง ให้แก่อุบาสกบ้าง แต่อุบาสก
ไม่ยอมรับบริโภค ด้วยเห็นว่าเป็นการไม่สมควรแก่ตน แล้วอุบาสกจึงคิดว่า
สิ่งอื่นนอกจากพระรัตนตรัยแล้ว ย่อมไม่มีสิ่งใดเป็นที่พึ่งแก่เรา ครั้นคิด
อย่างนั้นแล้ว ก็ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ ในไม่ช้าก็ร้อนถึง
พญานาคผู้อยู่ในเกาะนั้น พญานาคจึงนิรมิตร่างกายของตนให้เป็นสำภา
ใหญ่ บันดาลให้เต็มไปด้วยแก้ว ๗ ประการ มีเสากระโดง ๓ เสา ๆ หนึ่ง
แล้วไปด้วยแก้วอินทนิล เสาหนึ่งแล้วไปด้วยทอง เสาหนึ่งแล้วไปด้วยเงิน
มีเทพยดาถือท้ายเป็นนายภคตรา ขับเรือร้องประกาศมาว่า คนที่จะไปสู่
ชมพูทวีปมีบ้างหรือหาไม่ อุบาสกจึงร้องตอบบอกไปว่า มีอยู่แล้ว แล้วชวน
ช่างตัดผมเดินลงจากเกาะ แต่เทพยดาผู้ถือท้ายภคตราให้ลงนาวาแต่อุบาสก
ผู้เดียว อุบาสกจึงขอให้ช่างตัดผมลงเรือไปด้วย โดยแบ่งส่วนกุศลที่ตน
ได้ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ให้แก่ช่างตัดผม เทพยดาจึงอนุญาต
ให้ช่างตัดผมนั้นลงเรือไปด้วย ช่วยไปส่งจนถึงท่าเมืองพาราณสี บันดาล
ให้ทรัพย์สมบัติทั้งสินอันมีในสำเภานั้น ไปอยู่ในเรือนของคนทั้งสอง แล้ว
จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

ปสฺส สหฺชาบ สลฺลสฺส	จกสฺส จ อํ ฝล
นาโค นาวาข วนฺณเนน	สทฺธํ วัหตุปาสก
ลพฺภิเรว สมาเสถ	สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถว
สคฺคํ หิ สมนฺวาเสน	โสคถิ คจฺฉติ นหามิโต

แปลว่า จงคุณศรัทธา ผลศีล ผลทานเกิด พญานาคผู้ประเสริฐ
ได้นิรมิตเพศเป็นสำเภาพาอูบาสกผู้ศรัทธาขึ้นไป บุคคลควรคบสัปบุรุษ
ทั้งหลาย ควรรักใคร่นับถือสัปบุรุษทั้งหลาย ช่างตัดผมย่อมมีความสวัสดิ
ก็เพราะอยู่ร่วมกับสัปบุรุษ ดังนี้ เมื่อเทวดากล่าวอย่างนั้นแล้วก็กลับไปสู่วิมาน
ของคน ครั้นสมเด็จพระทศพลทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดง
อริยสัจ ๔ สืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง อูบาสกนั้นก็สำเร็จสภากาตามิผล
จึงทรงประชุมชาดกว่า อูบาสกผู้เป็นโสคาบันในครั้งนั้น ได้สำเร็จนิพพาน
ไปแล้ว พญานาคนั้น ได้มาเกิดเป็นพระสาวก ส่วนเทพยดาผู้รักษามหาสมุทร
ตลอดห้ายภควานั้น คือเรตถาคตในบัดนี้ จบสาลานสังสชาดก
ที่ ๑๐ และอสทิสวรรคที่ ๔ แต่เท่านั้น.

ในชาดกนี้ให้เห็นว่า การให้ทาน รักษาศีล สดับพระธรรมเทศนา
มีศรัทธาเชื่อถือในพระพุทธศาสนา นึกถึงพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ ย่อม
ช่วยให้พ้นทุกข์ได้ในเวลาจำเป็น โดยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงแสดง
ไว้ว่า โยง พุทธญจ ฆมฺมญจ สงฺฆญจ สรณํ คโต เป็นต้น แปลว่า บุคคลใด
นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า เป็นที่พึ่ง ทั้งเห็นอริยสัจ
แจ่มแจ้ง บุคคลนั้นย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ การนับถือพระรัตนตรัยเป็น
ที่พึ่ง ย่อมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอันเสมอเหมือน ดังนี้ โดยเหตุนี้
ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จงปลูกฝังตั้งศรัทธาให้มั่นคงในพระพุทธ-
ศาสนา อุตส่าห์ให้ทาน รักษาศีล พึ่งพระธรรมเทศนา เวลาจะนอนในราตรี
จงให้นึกถึงคุณพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ ตามสติปัญญาของตนที่จะระลึกได้
เพื่อให้เป็นที่พึ่งแก่ตน ทั้งในปัจจุบันและอนาคตภพภายภาคหน้า เป็นอันว่า
สิ้นเนื้อความในชาดกทั้ง ๘ แห่งอสทิสวรรคแต่เพียงเท่านั้น

เอวํ กัมมํ คัวยประการณํ ฯ

กัณฑ์ที่ ๓๘

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในรุทรกวรรคที่ ๕ แห่งทุกนิบาต

อมโก รุทก ฉินนาบี	ชียา สนธิขยเต ปุณ
สนธิขยส ปราณียา	มา โกชสส วส คมิ ฯ
วิชชมานะส วาเกส	วิชชมานะส การิส
อลณ ชัย กริสสามิ	อลณเวว ปราณียาติ.

อิท สตุถา เขตวเน วิหรนุโต ปราณหุติปิภาปโลกน อารพภ กเถสตี.

ณ บัณ อวตมภาพักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย
ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๓๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๑
จนถึงชาดกที่ ๕ อันมีในรุทรกวรรคที่ ๕ แห่งคัมภีร์ทุกนิบาต โดยลำดับ
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นเครื่องอบรมนิสัยแห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดย
สมควรแก่ธรรมัสสวนเจตนา

ในชาดกที่ ๑ มีนามว่ารุทกชาดก ซึ่งได้สาธกยกบาลขึ้นไว้ในเบื้องต้น
แล้วนั้น ชาดกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าบรมศาสดาได้โปรดประทาน
เทศนาในพระเชตวันาราม ทรงปรารภการเล่าโลมแห่งภรรยาเก่าของภิกษุ
รูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ ซึ่งมีเรื่องพิสดารในอินทรีชาดก ในอัฐกนิบาตข้าง
หน้า ส่วนในชาดกนี้ มีแต่เนื้อความโดยย่อที่พระสว่ຍศอบรมศาสดาได้ตรัส
แก่ภิกษุรูปหนึ่งว่า คุณภิกษุ หญิงคนนี้เป็นผู้ทำความพินาศให้แก่เธอทั้งใน
เวลานี้ และเวลาก่อน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตร
ของพราหมณ์ปุโรหิตคนหนึ่ง ชื่อรุทกะ มีภรรยาชื่อว่าปราณี พระเจ้า
พาราณสีได้พระราชทานม้าตัวหนึ่ง พร้อมทั้งเครื่องตกแต่งให้แก่ปุโรหิต
สำหรับขี่ไปเฝ้าในพระราชวังเสมอมา

ครั้นนั้น คนทั้งหลายทยอยตามถนนหนทาง ได้เห็นปุโรหิตซึ่งมา
เวลาไปมา ก็พากันสรรเสริญรูปทรงของม้าว เมื่อปุโรหิตกลับมาถึงบ้านจึง
เล่าให้ภรรยาฟังว่า มีผู้ชมเชยม้าของฉันทนักหนา ภรรยาจึงรับว่า ท่านยังไม่
ทราบว่เหตุไรม้าจึงงาม ม้าตัวนี้งามเพราะเครื่องประดับประดาต่างหาก
ถ้าท่านอยากจะงามเหมือนอย่างม้า ก็จงแต่งตัวของท่านด้วยเครื่องประดับ
คล้ายกับเครื่องประดับม้า แล้วเดินกระต๊อบเท้าไปตามถนนให้เหมือนกริยาม้า
เวลาไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินก็จักชมเชยโปรดปรานท่าน
ส่วนปุโรหิตคิดจะเป็นคนขี้ขลาด ไม่รู้ความหมายแห่งคำพูดของภรรยา จึงทำ
ตามถ้อยคำแห่งภรรยา มหาชนได้พากันหัวเราะเยาะเย้ย กล่าวคำประชด
เป็นเชิงชมเชยว่า วันนั้นท่านอาจารย์ช่างงามเสียจริงๆ

เมื่อบรมกษัตริย์ได้ทอดทัศนาจึงตรัสว่า ท่านอาจารย์เห็นจะเป็นบ้า
เสียแล้ววันนี้ จึงได้ทำกริยาเช่นนั้น ขณะนั้นพราหมณ์ปุโรหิตคิดขึ้นมาได้
ก็มีความละอายทั้งโกรธแค้นภรรยา คิดจะกลับไปทบตีจับไล่ภรรยาให้ไป
เสียจากบ้าน จึงถวายเป็นกรรมลาบกลับเคหสถาน ฝ่ายภรรยาว่าพราหมณ์
โกรธกลับมา ก็รีบหลบออกจากบ้านไปซ่อนตัวอยู่ในพระราชวังถึง ๔-๕ วัน
เมื่อพระมหากษัตริย์ได้ทรงทราบเหตุนี้ จึงโปรดให้หาปุโรหิตเข้าเฝ้าตรัสว่า
ดูก่อนอาจารย์ ขนเชื่อว่ามาตุคามแล้วขอมมีความผดพล่งเป็นธรรมดา ควร
ที่ท่านอาจารย์จะอภัยแก่นางพราหมณ์เสีย แล้วตรัสต่อไปเป็นประชันศกกา
ดั่งที่สาธกไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น แปลว่า ดูก่อนท่านรูกะ สายธนูขาดแล้ว
ยังค่ออีกได้ ท่านจงดึกกับนางพราหมณ์ผู้ชื่อว่าปรานีเสียเถิด อย่าได้มีความ
โกรธแค้นไปเลย ปุโรหิตทูลตอบว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า เชือกป้ออ่อนๆ
สำหรับทำสายธนูยังมีอยู่ คนผู้เป็นช่างทำสายธนูก็ยังหาไม่ยาก ข้าพระองค์
จักทำสายธนูใหม่ ไม่ต้องการสายธนูเก่าอันขาดแล้ว ครั้นกราบทูลดังนี้แล้ว
ปุโรหิตนั้นก็หย่าร้างกับนางพราหมณ์คนเก่าเสีย นำนางพราหมณ์คนใหม่
มาเป็นภรรยา

ครั้นสมเด็จพระสร้อยคอหน่อสรพเชษฐาจารย์ โปรด
ประทานเทศนาเรื่องนั้นจบลงแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป พอบจบ

อริบสัจลง ภิกขุรูปนั้นก็สำเร็จโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา แล้วพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า นางพราหมณ์ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภรรยาของภิกขุรูปนี้ ปุโรหิตในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกขุรูปนี้ ส่วนพระเจ้าพาราณสี คือตัวเรตถาคตนั่นแล จบรมหชาดกที่ ๑ แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้มีใจความย่อว่า ชรรณานักปราชญ์ทั้งหลายย่อมพอใจแนะนำพราหมณ์ให้คนทั้งหลายมีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ไม่ให้แตกร้างกัน เมื่อเห็นพวกใดแตกร้างจากกันก็แนะนำให้สมัครสมานกันเหมือนอย่างเดิม เพราะนักปราชญ์ทั้งหลายย่อมนับถือความสามัคคีเป็นสำคัญ โดยเห็นว่า ความสามัคคีพร้อมเพรียงรักใคร่ชอบพอกกลมเกลียวกัน ย่อมมีคุณเป็นอเนกอนันต์ ส่วนความแตกร้างจากกัน ย่อมนำมาซึ่งโทษอันมหันต์ นักปราชญ์จึงประพันธ์เป็นสุภาษิตไว้ว่า

สามัคคี	ความพร้อมเพรียงก่อให้	เกิดผล	สุขนา
	ความแตกร้างพาล	ทุกก้าว	
	ดั่งกษัตริย์วัชชี	ความพินาศ	นอ
	ก็เพราะความแตกร้าง	เรื่อง	นี้ มานัน ดั่ง

ในสุภาษิตนี้ ได้กล่าวถึงเรื่องกษัตริย์วัชชีในกรุงเวสาลี ได้เสียบ้านเมืองไปแก่ข้าศึก ก็เพราะแตกความสามัคคีกัน คือในเวลาข้าศึกยกไปล้อมพระนคร กษัตริย์เหล่านั้นก็เกลี้ยกันให้ออกไปต่อสู้ว่า ผู้ใดอวดรู้วดเห็นก็จงไปต่อสู้กับศัตรู โดยเหตุที่กษัตริย์เหล่านั้นได้ผิดพ้องหมองใจกัน แยกสามัคคีกันมานานแล้ว เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายจงมีความสามัคคีกันในเคหสถานบ้านเรือนของตน ตลอดจนถึงผู้คนเหล่านั้น ซึ่งมีอยู่ในตำบลเดียวกัน บ้านเมืองเดียวกัน ประเทศเดียวกัน จงเป็นนิตยกาลเกิด จึงจักเกิดสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลอภิญญา อันพึงปรารถนา แก่ตนและคนอื่นทั้งในปัจจุบันและอนาคตกาลกาลหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่าสิริกาลกณนิชาดก ๕ มีเนื้อความพิสดารอยู่ในมหาอุมมังคชาดก ในมหานิบาตข้างหน้า ในชาดกนี้มีแต่ใจความโดยย่อ ที่พระเจ้าวิเทหราชตรัสถามมโหสถว่า

อิกกี สียา รูปวดี สา จ สีลวดี สียา

ปริโส คัม น อัจฉะย สททหาสิ มโหสถ

แปลว่า คุณก่อนมโหสถ ท่านเชื่อหรือว่า หญิงรูปงามและบริบูรณ์ด้วย
ศีลคุณ แต่บุรุษไม่ปรารถนา ดังนั้น มโหสถกราบทูลว่า เชื่อพระเจ้าข้า
แล้วอ้างเหตุผลต่อไปนี้

สททหามิ มหาราช ปริโส ทุพฺภโค สียา

สิริ จ กาลกณฺณิ จ น สเมนฺติ กทาจนํ

แปลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า เรื่องนี้ข้าพระองค์เชื่อ คือ ถ้าบุรุษเป็น
ผู้มีบุญวาสนาน้อย ส่วนสตรีมีบุญวาสนามาก บุรุษย่อมไม่ปรารถนารักใคร่
พอใจในสตรีนั้น เพราะธรรมดาว่า สิริและกาลกณณิย่อมไม่คู่ควรกัน ไม่
ว่าในเวลาไหนๆ สิริกับกาลกณณิย่อมอยู่ไกลกัน เหมือนกับฝั่งมหาสมุทร
ข้างนี้และฝั่งมหาสมุทรข้างโน้น ดังนั้น เมื่อพระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับ
ถ้อยคำของมโหสถ ก็ค่อยคลาญโรธในนางอหุมพรเทวี ทรงพระดำริว่า
ถ้าไม่มีมโหสถอยู่ในที่นี้ เราคงจะมานางแก้วเห็นปานนี้เสีย ตามถ้อยคำของ
เสนกอันธพาลเป็นเพียงแท้ บัดนี้เราได้นางแก้ว ก็เพราะอาศัยมโหสถผู้มี
บุญญา ครั้นทรงพระดำริอย่างนั้นแล้ว จึงพระราชทานทรัพย์แก่มโหสถแสน
หนึ่งเป็นรางวัล ครั้นนั้นพระนางอหุมพรราชเทวีจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้ประเสริฐ หม่อมฉันได้ชีวิตอันตรัยในครั้งนั้น ก็เพราะอาศัยมโหสถ หม่อม
ฉันขอรับพระราชทานพรอันหนึ่งจากพระองค์ คือ ขอต้มโหสถไว้เป็นนึ่ง
ร่วมอุทร เมื่อจอมอดิสรวิเทหราชทรงอนุญาตให้ตามคำทูลขอของพระนาง
พระนางจึงทูลขอต่อไปอีกว่า ขอให้มโหสถได้บริโภคอาหารที่หม่อมฉันทำ
ได้ตลอดเวลา คือหม่อมฉันจะส่งอาหารออกไปให้แก่มโหสถ ไม่ว่าเวลาใดกัน
จงอย่าให้นายประตูห้ามปราม พระเจ้าวิเทหราชก็ทรงอนุญาตให้ตามความ
ปรารถนาของพระราชเทวี จบสิริกาลกณณิชาดกแต่เท่านั้น ในชาดกนี้ยังไม่มี
ประชุมชาดก เพราะจะยกไว้แสดงในมหาอุมมังกชาดกข้างหน้า

ข้อสำคัญในชาดกนี้มียุว่า คนบาปกับคนบุญย่อมอยู่ด้วยกันไม่ได้
ต้องอยู่ไกลกันเสมอ เหมือนกับฝั่งมหาสมุทรข้างโน้นและข้างนี้ ย่อมไกล

กันสุดที่จะแลเห็น อีกประการหนึ่ง คนบาปและคนบุญ ซึ่งเรียกว่าเป็นคน กาลกัณณกับคนมีสิริ ย่อมไกลกันเหมือนกับฟ้าและดิน มีอรรธาธิบายว่า คนบาปนั้น ได้แก่ผู้ทำความชั่วไว้ในชาติก่อนและชาตินี้ นิสัยที่เคยทำ ความชั่วนั้น ย่อมติดเนื่องมาตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบัน ผู้มีนิสัยดีทำความ ชั่วมาเรียกว่าคนกาลกัณณ ย่อมพอใจแต่ในความชั่วและมีความพอใจแต่ ในคนชั่วคนเลวเสมอ เวลาเห็นคนดีซึ่งมีนิสัยเป็นบุญกุศล ย่อมเกลียดชัง ดัง ประหนึ่งว่าหมูเห็นแกวฉะนั้น แต่เมื่อเห็นคนกาลกัณณด้วยกันแล้ว ย่อม รักใคร่พอใจเหมือนกับหมูเห็นแกวฉะนั้น อีกประการหนึ่ง นิสัยของคนกาล- กัณณกับนิสัยของคนมีสิริ ย่อมไม่เข้ากัน มีอุปมาเหมือนน้ำท่ากับน้ำมัน ฉะนั้น สนใจความสำคัญในในชาตกนี้แต่เท่านั้น

ในชาตกที่ ๓ มีนามว่าจุลลปทุมชาตกๆนี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ ศาสตรา ได้โปรดประทานเทศนาในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภภิกษุผู้กระสันอยากสักการูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

เนื้อความพิสดารมีอยู่ในอุมาทนต์ชาตก ส่วนในชาตกนี้ มีแต่เนื้อ ความขบขันว่า พอสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทราบว่า ภิกษุรูปนั้นมีความ กระสันอยากสัก จึงรับสั่งให้หาตัวมาเฝ้า เมื่อตรัสถามได้ความตามเป็น จริงแล้วจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ ธรรมดาตามความโดยมากมักเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้จักคุณแห่งสามี มักประทุษร้ายสามีด้วยจิตอันแข็งกระด้าง นักปราชญ์ ในปางก่อน ได้เคยเจาะเลือดในเข่าของตนออกให้ภรรยาดื่ม เวลาเดินทาง กันดาร สู้ทนทานความเจ็บปวดไว้ แต่ถึงอย่างนั้นไซ้ภรรยาที่ยังนอกใจถึง กับทำลายชีวิตสามีตน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาลล่วงแล้วแต่ปางหลัง ครั้นพระเจ้าพรหมทัต เสดยราช- สมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ครั้นนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีมีพระราชโอรสอยู่ ๑ พระองค์ องค์ใหญ่มีพระนามว่าปทุมกุมาร เมื่อพระราชกุมารทั้ง ๑ นั้น ทรงพระเจริญวัยแล้ว ก็พากันเที่ยวกระเณงตามเชิงอย่างของเจ้านาย

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทอดพระเนตรลงไปเห็นหน้าพระ- ลานหลวง เห็นพระราชกุมารทั้ง ๑ พระองค์ พากุมารเป็นอันมากมาสู่ที่เฝ้า

๔๗๒ พระสุคันคปู้ก มหานิบาดชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ก็ทรงระแวงพระราชฤทัยว่า ลกเราเหล่านี้ท่วงทักจะชิงราชสมบัติ จึง
ครัสว่า เจ้าทั้งหลายจงอย่าอยู่ในเมืองนี้เลย จงพากันไปอยู่เสียในที่อื่นเถิด
เมื่อบิดาล่วงลับไปแล้ว จงพากันมาครอบครองราชสมบัติต่อไป

พระราชกุมารทั้ง ๗ รับพระราชโองการของพระราชบิดาแล้ว ต่าง
ก็ทรงพระกันแสงกลับสว่างของตนๆ แล้วพาพระชายาออกจากเมืองไปด้วย
กัน ด้วยตั้งพระทัยว่าจักพากันไปอาศัยอยู่ในประเทศอื่น เมื่อไปถึงทางกันดาร
แห่งหนึ่ง ซึ่งหาข้าวน้ำโภชนาหารบริโภคไม่ได้ ก็ไม่อาจจะทนความหิว
กระหายได้ จึงปรึกษากันว่า ถ้าเราทั้งหลายยังมีชีวิตอยู่ก็พอจะหาหญิงมา
เป็นชายาได้ ควรเราจะฆ่ากันเสีย เมื่อปรึกษากันดังนี้แล้วจึงฆ่าชายาของ
น้องชายคนเล็กเอาเนื้อมาแบ่งกันเสวยไปวันละคนๆ ส่วนพี่ชายใหญ่ได้เก็บ
เนื้อส่วนแบ่งไว้วันละส่วนๆ เมื่อถึงวันที่ ๗ อันเป็นวันจะฆ่าชายาของตน
จึงยกเอาเนื้อทั้ง ๖ ส่วนนั้นแจกให้น้องชาย ในเวลากลางคืนเมื่อน้องชาย
บรรทมหลับหมดแล้ว จึงได้พาชายาหนีไป เมื่อชายาเดินไม่ไหวจึงแบกขึ้นบ่า
ไปจนตลอดราตรี ในวันรุ่งขึ้นชายาทรงกระหายน้ำ จึงเอาพระขรรค์แทง
หัวเข้าเจาะเอาโลหิตมาให้ชายาดื่ม แล้วพาชายาเดินทางต่อไปจนพบแม่น้ำ
ใหญ่แห่งหนึ่ง จงพากันลงสรลงและเสวยจนเป็นที่สำราญใจ แล้วจึงเที่ยว
เก็บผลไม้เสวยต่างอาหาร พักสำราญอยู่ได้ ๒-๓ วัน จึงสร้างบรรณศาลา
ขึ้นอาศัยอยู่ริมแม่น้ำนั้น

ครั้นนานมา มีโจรคนหนึ่งซึ่งถูกตัดมือ ตัดเท้า ตัดหู ตัดจมูก ลอย
แพมาในแม่น้ำนั้น โจรนั้นได้แต่ร้องไห้คร่ำครวญมาตลอดทาง จนกระทั่งถึง
ที่ใกล้บรรณศาลา เมื่อพระราชกุมารพระองค์นั้นได้ทรงสวณาการ จึงลงไป
ตรวจดูก็รู้ว่า เป็นโจรต้องอาญา จึงได้ช่วยนำโจรนั้นขึ้นมารักษาบาดแผล
อยู่ในบรรณศาลาจนแผลนั้นหายเป็นปกติ แต่เมื่อทำหุจหมกข้อมด้วนเป็น
ธรรมดาของการตัด โจรนั้นจึงมีนามบัญญัติว่า อ้ายด้วน ได้อยู่เป็นเพื่อน
กับชายาของพระราชกุมาร ในเวลาพระราชกุมารไปเที่ยวแสวงหาผลไม้ใน
ป่า เมื่ออยู่นานมา ชายาของพระราชกุมารนั้นได้นอกใจรักใคร่กับอ้ายด้วน
แล้วคิดหาอุบายที่จะฆ่าพระราชกุมารเสีย อยู่มาวันหนึ่ง จึงหาเรื่องหลอก

ลวงว่า เวลาตัวได้นั่งบนบ่าของพระสามีมา ได้ขนบานเทพยดาไว้ในซอก
 เขาแห่งหนึ่งซึ่งไม่ไกลนัก บัดนี้ควรจะไปแก้บนเทพยดาแล้ว พระราช
 กุมาร^{๕๔๔๕} นกเชือกตามถ้อยคำของชาขา ได้จัดหาดอกไม้ในป่าให้เป็นเครื่อง
 สักการบูชาพาชาขาขึ้นไปบนยอดเขา ชาขาเจ้าเล่ห์ได้ทำกริยาเหมือน
 จะบูชาเทพยดา ได้ขอให้พระสามีขึ้นหั้นพระพักตร์ไปทางเหวด้วยกล่าวว่า
 หม่อมฉันจะบูชาพระองค์ก่อน แล้วจึงจะบูชาเทพยดาต่อภายหลัง เมื่อ
 พระสามีขึ้นหั้นพระพักตร์ไปทางเหว นางก็กระทำสักการบูชากราบลงข้าง
 หน้าแล้วเดินเวียนไปข้างขวา พอมาถึงข้างหลังก็ผลักพระสามีลงไป
 ในเหว แล้วก็เดินไปหาอำยด้วยด้วยความเอิบอิ่มใจ

ด้วยบุญญาภพของพระราชกุมารนั้นอุปถัมภ์ไว้ จึงบันดาลให้ตกลง
 ไปล้างอยู่บนยอดมะเดื่ออันมีใบดกหนา พระราชกุมารไม่เป็นอันตรายแต่
 อย่างใด แต่ไม่สามารถจะกลับขึ้นไปบนยอดเขาได้ ทั้งไม่สามารถจะลง
 จากต้นมะเดื่อนั้นได้ ในครั้งนั้นเมื่อใหญ่ตัวหนึ่งได้ขึ้นจากเชิงเขาไปกิน
 ผลมะเดื่ออยู่บนยอดมะเดื่อนั้น ในวันแรกพอเหียนนั้นเห็นพระราชกุมารก็หนี
 กลับลงไปด้วยความกลัว ต่อมาวันหลัง ๆ ก็ค่อยคุ้นเคยกับพระราชกุมารที่
 ละน้อย ๆ จนพระกุมารขึ้นหลังลงจากต้นมะเดื่อได้ เมื่อพระราชกุมาร
 ได้ลงมาถึงเชิงเขาแล้ว ก็เดินออกจากบ้านนั้นไปจนกระทั่งถึงหมู่บ้านแห่ง
 หนึ่ง ได้ทรงอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านนั้น ครั้นทรงทราบว่าพระราชบิดาสวรรคต
 แล้ว จึงเสด็จกลับกรุงพาราณสี ได้เสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์แทนพระ
 บิดา ได้ให้ตั้งโรงทานขึ้นถึง ๖ แห่ง คือ ในท่ามกลางพระนครแห่งหนึ่ง ที่
 ประตูประราชวังแห่งหนึ่ง ที่ประตูพระนครทั้ง ๔ ทิศ ทิศละแห่ง ๆ ทรง
 บริจาคพระราชทรัพย์ นับได้วันละ ๖ แสน ออกบำเพ็ญทานมิได้ขาด

ส่วนพระชาขาลักลอบกับอำยด้วยอยู่ในบรรณศาลานั้น ครั้นนานมา
 ก็ให้อำยด้วยขึ้นนั่งบนบ่าของตน พาออกมาจากป่าไปจนกระทั่งบ้านเมือง
 คน ได้เที่ยวขอทานไปตามลำดับบ้านน้อยเมืองใหญ่ ได้บอกคนทั้งหลายว่า
 บุรุษเป็นลูกอาวของข้าพเจ้า บิดามารดาได้ยกข้าพเจ้าให้แก่บุรุษนี้ ข้าพเจ้า

ได้มีความจงรักภักดีโดยฐานสามัภรรยา ถึงแม้ว่า เขาจะทำผิดพระราชา-
 อาญา ได้ถูกตัดมือตัดเท้าและจมนกเสียบหมดแขน ข้างเขายังขยับได้
 เลียงเขาด้วยการขอทาน คนทั้งหลายเข้าใจว่าจริงจึงพากันสงสาร ได้ให้
 ข้าวปลาอาหารมากขึ้น เมื่อขอทานไปได้หลงพลัดเข้าไปในกรุงพาราณสี
 เข้าไปขอทานอยู่ในโรงทานของพระมหากษัตริย์ผู้เคยเป็นพระราชสามี เมื่อ
 พระมหากษัตริย์ได้ทอดพระเนตรเห็น จึงรับสั่งให้หาตัวเขาเฝ้าแล้วตรัส
 ถามว่า เจ้าตัวนี้เป็นอะไรกับเจ้า นางตอบว่า เป็นสามัคคีตามารดา
 ขกให้ ที่พูดตอบอย่างนี้เพราะนางจำไม่ได้ว่า พระมหากษัตริย์นั้น คือ พระ
 ปฐมราชกุมารผู้เคยเป็นพระราชสามีของตน แต่พระมหากษัตริย์ทรงจำได้
 มันคงมีใตงอนในพระราชหฤทัย เมื่อตรัสถามถึง ๓ ครั้ง นางก็ยังยืนคำอยู่
 ถึง ๓ วัน พระองค์จึงตรัสว่า อ้ายตัวนั้นหรือเป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
 กรุงพาราณสี ซึ่งมีนามว่าปฐมกุมาร ก็ตัวเจ้าเป็นชายาของพระปฐมกุมาร
 มิใช่หรือ ตัวเจ้าเป็นธิดาของกษัตริย์องค์หนึ่งมิใช่หรือ ตัวเจ้าได้ดื่มกิน
 เลือดที่หัวเข่าของเราแล้วกลับไปรักใคร่กับอ้ายตัวนั้นนั้น จนถึงกับหลอก
 ลวงเรา ผลักเรากจากเขามิใช่หรือ บัดนี้เจ้ามาถึงปากพระยามัจฉราช
 แล้ว เจ้าสำคัญว่าเราตายแล้วหรือ จึงได้คานหน้าเข้ามาในเมืองนี้ ครั้นตรัส
 คังนั้นแล้ว นางนั้นจึงนึกขึ้นได้ว่า พระมหากษัตริย์องค์นั้นแหละคือพระปฐม-
 กุมาร ก็มีความสะดุ้งตกใจปานประหนึ่งว่าตนตกอยู่ในปากราชสีห์ แต่ไม่
 รู้จะทำประการใด ได้แต่หมอบก้มหน้านั่งอยู่กับพื้นแผ่นดิน มีความกลัว
 แสบสันชีวิตในครั้งนั้น ในครั้งนั้น พระมหากษัตริย์ได้โปรดให้หาอำมาตย์
 หักหลายเข้าเฝ้า แล้วตรัสเล่าเรื่องหลังครั้งพระองค์พาน้องชายทั้ง ๖ กับทั้ง
 พระชายาหนีออกจากพระนครไปจนตลอด แล้วจึงตรัสว่า ยมเมว สา
 อหัมปิ โส อนนฺตโย เป็นอาทิ แปลว่า หลึงคนนั้นแหละคือหลึงที่ทำชู้กับ
 นักโทษที่ต้องพระราชอาญา มีมือ ตัดเท้า ตัด หูขาด จมูกขาด ซึ่งเราได้
 ช่วยพยาบาลรักษาอยู่ในบรรณศาลาจนหายเป็นปกติ ถึงตัวเราก็คือคนที่ถูก
 หลึงคนนั้นผลักตักจากภูเขานั้นเอง บุรุษนี้แหละหลึงคนนั้นอ้างว่าเป็นผัวของตน
 มาแต่เดิม แต่ที่แท้ก็คือนักโทษคนนั้นเอง หลึงที่ไม่ซื่อตรงทั้งหลาย ควร

จะฆ่าเสียให้หมด เพราะหาความสัจในจำพวกหญิงเหล่านั้นไม่ได้ เจ้า
ทั้งหลายจงเอาบุรุษชั่วลามาก ซึ่งทำชู้กับภรรยาของผู้อื่นไปใส่ครกโขลก
เสีย แล้วจงตบตีตบตมของหญิงชั่วลามากนั้นเสียในทันที ดังนี้

เมื่อขัตติยาธิบดีมีพระราชโองการรับสั่งด้วยความพิโรธดังนี้แล้ว แต่
พวกอำมาตย์ยังไม่ทันได้กระทำตามพระราชโองการ พระองค์ก็ทรงบรรเทา
ความพิโรธได้ จึงโปรดให้ยกโทษเสีย ไม่ให้กระทำตามพระราชโองการ
เป็นแต่รับสั่งให้เอาตัวอำมาตย์นั้นลงใส่ในตะกร้าใหญ่ ผูกมัดให้มันคงไว้
กับคอของหญิงนั้นแล้วตีตราพระราชสีห์ มิให้ผู้ใดแก้ออกได้ แล้วให้
เนรเทศคนทั้งสองนั้น ออกจากบ้านเมืองของพระองค์ คนทั้งสองนั้นก็
ทนทุกทรมานไปในไม่ช้าเท่าไรนัก ก็กระทำกาลกิริยาตายไปเสวยทุกข์
อยู่ในอบายภูมิ คืออเวจีมหานรก อยู่ตลอดกาลนาน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์โปรดประทานเทศนาเรื่องนั้นจบลงแล้ว
จึงทรงประกาศอธิบายสืบต่อไปให้ภิกษุรูปนั้นได้สำเร็จโศดาปัตติผล แล้ว
ทรงประชุมชาดกยกบุคคลในท้องเรื่องนั้นแสดงว่า พระราชกุมารผู้เป็น
น้องชายของพระเจ้าปทุมทั้ง ๖ องค์ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุ ๖ รูป ใน
ครั้งนั้น ชายาของพระเจ้าปทุมคนนั้น ได้มาเกิดเป็นนางฉันทมาลเวกา บุรุษ
ลามากนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต เทียตัวใหญ่นั้นได้มาเกิดเป็นพระ
อาณนที ส่วนพระเจ้าปทุม คือ ตัวเรตถาคตทศพลในบัดนี้ จบจุลลปทุม—
ชาตกที่ ๓. แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้ ชดถันสัชอันชั่วร้ายของหญิงบางคน ซึ่งได้ทำตนเป็นศัตรู
ต่อสามีโดยการทำมิฉฉาจาร แล้วพยายามทำร้ายสามีของตนเสีย ขอท่านผู้
ฟังทั้งหลายจงเข้าใจว่า หญิงชั่วลามากเช่นนี้ย่อมมีอยู่เสมอไปแล แต่ว่า
มีอยู่น้อยไม่ค่อขปรากฏแพร่หลาย ไม่ควรที่หญิงทั้งหลายจะถือเป็นเยี่ยง
อย่างสำหรับตน เพราะถ้าตนถือเป็นเยี่ยงอย่างแล้ว ก็ไม่แคล้วจากความ
ทุกขทรมานในบัดนี้และอนาคต ควรทำตนให้เป็นหญิงที่ดีมีศีลาจารวัตร
บริบูรณ์ จึงจักเพิ่มพูนความสุขความเจริญให้แก่ตน ตลอดถึงบุตรหลาน
เหลนทั้งในชาวนและชนหน้า สนข้อความสำคัญในชาตกที่ ๓ แต่เท่านั้น

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่า มณีโอรชาดก ๆ น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
บรมศาสดาได้ทรงโปรดประทานในพระเวฬุวนาราม เพราะทรงปรารถนา

พระเทวทัตผู้พยายามจะปลงพระชนม์ของพระองค์ให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงทราบว่า พระเทวทัต
พยายามจะปลงพระชนม์ของพระองค์ จึงตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งปวงว่า
พระเทวทัตจะได้พยายามเพื่อจะฆ่าเราแต่ในบัดนี้กาลไม่ ถึงในปากก่อน
ก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุรุษ
คนหนึ่งอยู่ ในหมู่บ้านใกล้กรุงพาราณสี ได้มีภรรยาผู้สมบูรณ์ด้วยรูป
สมบัติ จรรยาสมบัติ ปานประหนึ่งนางเทพอัปสร อันเป็นบริวารแห่งท้าว
สหสนันย์นามว่านางสุชาดา อยู่มาวันหนึ่ง บุรุษนั้นได้พาภรรยาขึ้นเกวียน
ขับเข้าไปในพระนครพาราณสี พอเข้าไปถึงพระนครแล้วภรรยาก็ตกแต่ง
ร่างกายด้วยวัตถุอันงดงามแล้ว ลงจากเกวียนออกเดินนำหน้าไป
ในขณะนั้น พอดีพระเจ้าพรหมทัตทรงช้างพระที่นั่งเสด็จเลียบพระนคร
มาถึงสถานนั้น ท้าวเธอได้ทรงแลเห็นนางนั้นก็มิพระหฤทัยปฏิบัติเป็น
กำลัง ไม่อาจยับยั้งซึ่งความรักไว้ได้ จึงตรัสใช้ให้ราชบุรุษไปสืบดูให้รู้ว่า
นางนั้นมีสามีหรือยังประการใด เมื่อราชบุรุษกลับมากราบทูลว่านางนั้นมีสามี
สามีนางคือบุคคลหนึ่งขับเกวียนอยู่นั้น ขณะนั้น พระเจ้าพรหมทัตไม่
สามารถจะตัดความรักได้ จึงทรงดำริหาอุบายที่จะฆ่าสามีของนางนั้นเสีย
เมื่อทรงเห็นอุบายอย่างหนึ่ง จึงเรียกราชบุรุษคนสนิทเข้าเฝ้า ทรงแจ้ง
พระราชประสงค์ให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า เจ้าจงนำพระจุฬามณีสำหรับ
ประดับพระเมาลีของเรา แอบไปซ่อนไว้ในเกวียนของบุรุษนั้นแล้วจงกลับ
มา บุรุษนั้นรับราชบัญชาแล้วก็นำพระจุฬามณีไป ในเวลาบุรุษนั้นเผลอก็
รับชกไว้ในเกวียนแล้วกลับไปกราบทูลให้ท้าวเธอทรงทราบ ท้าวเธอจึง
เสด็จตรัสว่า บัดนี้พระจุฬามณีของเราหายไปไหน ขณานั้นก็เกิดวุ่นวายขึ้น
ว่า พระจุฬามณีของพระมหากษัตริย์หายไป ท้าวเธอจึงตรัสสั่งให้สืบดูประดุจ
พระนครทั้ง ๔ ไว้เป็นอันดี แล้วมีพระราชบัญชาให้ตรวจค้นผู้ทักสินธุไป

มาเป็นโกลาหล ส่วนราชบุรุษคนก็นำพระจุฬามณีไปซ่อนไว้ในเกวียนของ
 บุรุษนั้น ก็นำพวกราชบุรุษไปตรวจค้น พอได้พบพระจุฬามณีแล้วก็ช่วย
 กันทุบตีเตะต่อบว่า เจ้าบุรุษก๊อชคนนี้เป็นโจรลักพระราชทรัพย์ของเจ้านาย
 ของพวกเรา แล้วมัตมือโพล่หลังนำไปยังที่เฝ้าพระเจ้าพรหมทัต กราบทูล
 ว่า บุรุษคนนั้นเป็นโจรลักพระจุฬามณี พระเจ้าพรหมทัตก็ทรงพระ
 โสมนัสปริดาว่า บัดนี้สมควรความปรารถนาของเราแล้ว จึงมีพระราชโองการ
 ให้นำตัวบุรุษนั้นไปฆ่าเสีย ราชบุรุษทั้งหลายก็กระทำตามพระราชโองการ
 ได้นำบุรุษนั้นออกไปสู่ตะแลงแกงสำหรับฆ่า ส่วนนางสุชาดาผู้เป็นภรรยา
 แห่งบุรุษนั้นก็ร้องให้ติดตามไปจนกระทั่งถึงตะแลงแกง เมื่อนางไม่เห็น
 อุบายอันใดที่จะช่วยให้สามีรอดพ้นจากความตายได้ จึงระลึกถึงคุณศีล
 ที่ตนได้รักษามา แล้วได้ประกาศแก่เทพยดาว่า

น สนฺติ เทว ปวสฺสนฺติ นุน

น หิ นุน สนฺติ อธิ โลกปาลา

สทฺสา กโรนฺตา นมสฺสยฺยตานิ

น หิ นุน สนฺติ ปฏิเสธิตาโร

แปลว่า เทพยดาทั้งหลายผู้ดูแลรักษาคนหมกมุ่น หรือที่จะบ่มองกันไม่
 ให้คนอันธพาลทำกรรมอันร้ายแรงตามอำเภอใจก็ดี เห็นจะไม่มีอยู่ในโลก
 เป็นแม่นมั่น เพราะเมื่อเหตุการณ์อันสำคัญถึงเพียงนี้เกิดขึ้นแล้วก็ยังไม่มี
 ผู้ห้ามปราม สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่เขาสมมุติให้ดูแลช่วยเหลือผู้ที่ได้
 รับทุกข์ เห็นจะไม่มีอยู่ในโลกเสียแล้ว เมื่อคนทั้งหลายพากันกระทำ
 กรรมอันร้ายแรงถึงเพียงนี้ จึงไม่มีผู้ใดห้ามปรามเกะกะกันได้ ดังนี้ เมื่อนาง
 สุชาดาผู้มสฺสลาจารวัตรอันดีงาม ร้องไห้รำไรอยู่ด้วยถ้อยคำอย่างนี้ กร่อนขน
 ไปถึงอาสน์แห่งสมเด็จพระอมรินทราบหาราช พระองค์จึงทรงพิจารณาด้วยจักขุ
 ประสาทอันเป็นทิพย์ เมื่อทรงทราบแล้วจึงรับเคสจากเทวสถาน ลงมา
 บันดาลให้พระเจ้าพารานสี พลัดตกจากคอกขสารศรีพระที่นั่งต้น ลงไป
 นอนอยู่ที่กลางเชิงสำหรับตัดคอนักโทษ แล้วบันดาลให้บุรุษนั้นกลับขึ้น
 ไปอยู่บนคอกข้างพระที่นั่ง ในขณะนั้น ก็พอดีกับพวกราชบุรุษยกดาบขึ้นฟัน

๔๗๘ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ลงตรงพระเศียรพระเจ้าพารานส์ เมื่อพระเศียรขาดแล้วจึงรู้ว่าเป็นเจ้านาย
ของตน ฝ่ายสมเด็จพระนรินทราธิราชจึงสำแดงองค์ให้ปรากฏแก่ประชาชน
แล้วเข้าไปสู่สำนักบุรุษนั้น ทรงกระทำการราชาภิเษกบุรุษนั้น ให้เป็น
เอกอัครบรมกษัตริย์ อยู่ในกรุงพารานส์ ตั้งนางสุชาดาไว้ในที่อัครมเหสี
แล้วสั่งสอนพระมหากษัตริย์นั้นว่า

อกาเล วสฺสตี ตสฺส

กาเล ตสฺส น วสฺสตี

สคฺคา จ จวคฺติ จานา

นมนุ โส ตาวตา หโต

แปลว่า ฝนย่อมตกในเวลาอันไม่สมควรตก เวลาที่สมควรฝนก็ไม่
ตก พระราชาไม่ต้องอยู่ในธรรม ย่อมเคลื่อนจากฐานอันมีความสุขสบาย
ด้วยเหตุทั้งหลายดังที่กล่าวแล้ว ดังนี้ เมื่อท้าวกุสยี่ประทานโอวาทอย่าง
นั้นแล้ว ก็เสด็จกลับสู่เทวสถาน มหาชนทั้งหลายทั่วทั้งสากลพระราชา-
อาณาจักร ก็พากันปลื้มปิติมหาตมุกันได้ว่า บัดนี้พระราชาผู้ไม่มีศีลมีธรรม
ของเราทั้งหลายได้ถึงแก่ความตายไปแล้ว เราทั้งหลายได้พระราชาที่
พระอินทร์ประทานให้ ส่วนพระราชาผู้นั้น ก็ทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
ให้เป็นสุขทั่วทั้งพระราชอาณาจักรของพระองค์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำอดีตเทศนามาแสดงดังนี้แล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพรหมทัตในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต
ในบัดนี้ ท้าวโกสยี่ได้มาเกิดเป็นพระอนนรุท นางสุชาดาได้มาเกิดเป็น
พระนางพิมพา พระเจ้าพารานส์องค์ใหม่ ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคตนแล
จอมณิโจรชาดกที่ ๔ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ มีเนื้อความสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ ประการที่ ๑ แสดง
ให้เห็นว่า สตรหิมสลลาจารวัตรข้อสัตว์สุจริตต่อสาม ย่อมช่วยสามให้
รอดพ้นจากทุกข์ภัยได้ด้วยอานิสงส์แห่งสลลาจารวัตรของตน ประการที่ ๒
แสดงให้เห็นว่า คนทอจริตคิดปองร้ายแก่คนผู้หาความผิดมิได้ ตนเองย่อม
กลับได้รับโทษร้ายแทนผู้ที่ตนมุ่งหมายจะให้เป็นผู้อันตราย เข้าในสุภาษิต
ว่า อยากให้เขาตาย ตัวตาย อยากให้เขาฉิบหาย ตัวฉิบหาย อยาก
ให้เขาดี ตัวดี อยากให้เขามั่งมี ตัวจึงมั่งมี ดังนี้ โดยเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลาย

จงอย่าคิดให้ร้ายแก่ผู้ใด จงมีเมตตากรุณาแก่บุคคลอื่นให้เหมือนกับตนเอง จงหัดนึกไว้เสมอว่า เราอยากได้ผู้มีสุขฉันใด คนอื่นก็ฉันนั้น เราเกลียดทุกข์รักสุขฉันใด ผู้อื่นก็ฉันนั้น

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่า บัพพตูปัตถชาดก ๆ น สมเด็จพระศาสดายืนได้โปรดประทานเทศนาไว้ในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพระเจ้าโกศลเป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ มีอำมาตย์ของพระเจ้าโกศลอยู่คนหนึ่ง ได้คบกับนางนักสนมข้างใน เมื่อพระเจ้าโกศลทรงทราบแน่พระราชหฤทัยแล้ว จึงทรงพระดำริว่า เราจะออกไปทูลถามพระบรมศาสดาว่า จะทำประการใดดี ครั้นทรงดำริแล้วก็เสด็จออกไปสู่พระเชตวัน กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบแก่พระพุทธรองค์ แล้วทูลถามว่า ควรจะทำแก่อำมาตย์ผู้นั้นอย่างไร พระพุทธรองค์จึงตรัสถามว่า ดูก่อนมหาบพิตร อำมาตย์ผู้นั้นมีคุณแก่มหาบพิตรมากน้อยหรือ หญิงคนนั้นเป็นภริยาของมหาบพิตรหรือไม่ ท้าวไทจึงกราบทูลว่า เป็นอย่างนั้น พระพุทธรเจ้าข้า จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นก็ควรทรงเพิกเฉยเสีย ให้ประพฤติตามเข็ญอย่างของนักปราชญ์ทั้งหลายในอดีตกาล ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตสมัย ครั้นพระเจ้าพรหมทัต ได้เสวยมโหสิริยศสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีอำมาตย์หนึ่งได้คบกับนางนักสนมข้างใน พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงทราบประจักษ์แจ้ง จึงตรัสถามราชครูปโรหิตว่า บัดนี้อำมาตย์ผู้นั้นมีคุณแก่เรามาก ได้คบหากับหญิงอันเป็นภริยาของเรา ควรเราจะทำประการใด แล้วจึงทรงตั้งปัญหาถามว่า

ปพฺพตฺตฺยเร รมเม ชาตา โปกฺขรณิ สีวา

ติ สีคาโล อปาปาสี ชานํ สีเหณ รกฺขิตํ

แปลว่า สระโบกขรณอันเป็นภริยาของเรายกยอที่เชิงเขาแห่งหนึ่ง สุนัขจิ้งจอกผู้นั้นมีราชสีห์รักษา แต่กล้ำลงดื่มน้ำในสระนั้น จะว่าสุนัขจิ้งจอกนั้นไม่กลัวราชสีห์หรืออย่างไร ดังนี้ ปโรหิตจึงกราบทูลว่า

ปิวนฺติ เจ มหาราช สาปทานิ มหานที

น เตน อนทํ โหติ ขมสฺสํ ยถิ เต ปิยาติ

แปลว่า ข้าแต่มหาราช สัตว์ทั้งหลายที่มาข่มพากันลงดื่มน้ำใน
แม่น้ำใหญ่ แต่แม่น้ำจะกลายเป็นไม่ใช่แม่น้ำไปก็หาไม่ได้ ถ้าว่าคนทั้งสอง
นั้นเป็นทริกใครของพระองค์อยู่ พระองค์ก็ควรจะทรงยกโทษเสีย ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระเจ้าพาราณสี ได้ทรงสดับถ้อยคำของปุโรหิตอย่างนั้น
แล้ว ก็ทรงยกโทษให้แก่คนทั้งสอง ส่วนคนทั้งสองก็ไม่คบหากันในทาง
ชู้สาวอีกต่อไป ถึงพระเจ้าโกศลก็ทรงงดเว้นเหมือนกัน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระเจ้าพรหมทัตในครั้งนั้น ได้อุปติมาเป็นพระอนันต์
ในบัดนี้ ส่วนปุโรหิตนั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบพพาตูปัตถชาดกที่ ๕
แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า นักปราชญ์ทั้งหลายจะลงโทษแก่ผู้ใด ข่ม
ปรักษาหาหรือกับผู้ที่ตนเคารพนับถือ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความดีแก่ตนก่อน
ไม่ละนุสสันท์ทำลงไปด้วยความโกรธ เมื่อเห็นว่าควรยกโทษให้ได้ก็พอใจ
ยกโทษให้ด้วยเมตตา กรุณา ส่วนผู้ไม่มีปัญญาเมื่อโกรธแก่ผู้ใด ก็ไม่รู้
จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ปรักษาหาหรือผู้อื่น ด่วนลงโทษแก่ผู้ที่ตนโกรธในทันใด
เป็นอันได้ใจความว่า คนพาลข่มใช้ความโกรธออกหน้า ส่วนบัณฑิตผู้มี
ปัญญาข่มใช้ปัญญาออกหน้า ใช้ขันติเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ใช้สติเป็น
เครื่องควบคุมใจ ผู้มีปัญญาทั้งหลาย เมื่อทำสิ่งใดลงไปมักไม่มีผิดพลาด
อันเป็นเหตุให้เกิดความพินาศเสียหายแก่ตนและคนอื่น ควรที่คนทั้งหลาย
จะต้องถือขันติเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งใจ ใช้สติเป็นเครื่องควบคุม ใช้ปัญญาออก
หน้า ในเวลาทำสิ่งใดด้วยกาย วาจา ใจ จึงจักได้รับผลดี เป็นอันว่า แสดง
มาในชาดกที่ ๕ อันมีมาในรหกรวรรคที่ ๕ แห่งคัมภีร์ขุททกนิกาย ทุกนิบาต
ก็สนทนอความลงคงไว้แต่เท่านั้น.

เอวံ กัมม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๔๐

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในรุทรวรรคที่ ๕ แห่งทุกนิบาต

เบ น กาหuti โอวาท

พยุสนิ คมิสสนติ

เย จ กาหuti โอวาท

โสติ ปาริ คมิสสนติ

บรา พุทุเชน เทสติ

รกขสิหิ วาณิชา ฯ

บรา พุทุเชน เทสติ

วลาเหเนว วาณิชาติ.

อิหิ สตถา เขตวเน วิหรนโต เอกิ อุกกณจิตภิกขุ อารพภ กถสสิติ.

ณ บัตถิ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย ใน
คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณท์ที่ ๔๐ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนจบ
ชาดกที่ ๑๐ อันมีในรุทรวรรคที่ ๕ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป ตามวาระพระบาลี
โดยสมควรแก่กาลเวลา

ก็แลชาดกที่ ๖ มีนามว่า วลาหกลัษชาดก ฯ นี้ สมเด็จพระบรมนายก
ศาสดา ได้ทรงแสดงโดยทรงปรารภภิกษุผู้มีความปรารถนาจะสักการูปหนึ่งให้
เป็นต้นเหตุ ในเวลาพระโลกเชษฐเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร

มีเนื้อความพิสดารสืบต่อไปว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบ
ว่า ภิกษุรูปนั้นมีความกระสันอยากจะสึก เพราะมีความรักใคร่ติดใจใน
หญิงคนหนึ่ง พระองค์จึงให้หาภิกษุรูปนั้นเข้าเฝ้า เมื่อภิกษุนั้นทูลเล่าความ
จริงให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ นักปราชญ์ทั้งหลายในปางก่อน
ย่อมกล่าวว่า สตรีทั้งหลายมีอุบายเล่ห์กลเหมือนอย่างนางยักษิณี เพราะ
เหตุเล่าโลมบุรุษให้ตกอยู่ในอำนาจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
จิตรมารยาของตน เมื่อรู้ว่บุรุษตกอยู่ในอำนาจของตนแล้ว ย่อมทำให้
เสื่อมเสียจากสลาจารวัตร เหมือนกับพวกนางยักษิณี ที่ล่อลวงกินพวก
พานิชในอดีตกาล ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล มีเมืองขัณโณยเมืองหนึ่งชื่อว่าสิริวัตถ์ อันมีในตามพ-
 ันณทวีป นางขัณโณยทั้งหลายที่อยู่ในเมืองนั้น เวลาเห็นพวกพานิช
 ที่สำเภาแตกแล้วหนีขึ้นไปอยู่ในเกาะของตน ก็พากันจำแลงร่างกายเป็น
 มนุษย์ มีรูปร่างบริสุทธิ์ผุดผาดหอมล้อมด้วยทาสกรรมกร เทียวไปมาอยู่ใน
 เกาะนั้น ทำกริยาเหมือนมนุษย์ธรรมดา ล่องลงพานิชเหล่านั้นไปให้หลง
 เข้าใจผิด แล้วพาไปสู่เคหสถาน เลี้ยงข้าวปลาอาหารให้อิ่มจนสำราญ
 แล้วจึงได้ถามว่า ท่านทั้งหลายพากันมาจากสถานใด เมื่อพวกพานิชบอก
 ว่า พากันมาค้าขายสำเภาแตก จึงได้พากันว่ายนํ้ามาขึ้นที่เกาะนั้น แล้ว
 จึงแกล้งกล่าวว่า พวกสามของข้าพเจ้าทั้งหลายก็พากันไปค้าขายทางสำเภา
 แต่บ้านนี้ยังไม่เห็นกลับมา ชะรอยว่าสำเภาก็แตกพากันถึงซึ่งความตาย
 ในทะเลเสียเป็นแน่แล้ว บัดนี้ท่านทั้งหลายก็เป็นพานิช เหมือนกันกับ
 สามแห่งข้าพเจ้าทั้งหลาย ฯ ยินดีจะรับใช้สอยท่านทั้งหลาย โดยฐานะสาม
 ภรรยา เมื่อพานิชเหล่านั้นตกลงปลงใจแล้ว ก็พากันหลับนอนเหมือน
 อย่างมนุษย์ธรรมดา ครั้นเวลาเขาจับพวกพานิชใหม่ได้นั้น ก็กินพานิชเก่า
 เสียหมด นางขัณโณยเหล่านั้นทำอย่างนั้นเสมอมาเป็นนิตยกาล

ครั้นอยู่มาคราวหนึ่งมีพานิช ๕๐๐ คน เวลาสำเภาก็แตกได้พากันขึ้นไป
 อาศัยบนเกาะนั้น นางขัณโณยเหล่านั้นก็เล้าโลมให้เป็นสามเหมือนอย่าง
 เคยทำมาแล้ว ครั้นตกเวลากลางคืน นางขัณโณยเหล่านั้นก็พากันไปเคียวกิน
 พวกพานิชที่จับไว้คราวก่อน แล้วกลับมาหลับนอนกับพานิชใหม่ ใน
 จำพวกพานิชใหม่ทั้ง ๕๐๐ นั้น พานิชผู้เป็นหัวหน้า เป็นผู้มั่งคั่งบุญญามาก
 เวลาถูกต้องค้อนางขัณโณย ก็นึกสงสัยว่าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา รุ่งเช้าจึง
 กระซิบบอกพานิชทั้งหลายที่เป็นบริวารว่า หลึงเหล่านั้นไม่ใช่หญิงมนุษย์เสีย
 แล้ว คงเป็นนางขัณโณยแน่นอน พวกเราทั้งหลายจงหาอบายหลบหนีเสีย
 ให้พ้น แต่พวกพานิชเหล่านั้นเชื่อกครั้งหนึ่งไม่เชื่อกครั้งหนึ่ง นายสำเภาก็พา
 พวกที่เชื่อหลบหนีออกไปจากสถานนั้น ในเวลาที่พวกนางขัณโณยไว้อยู่

ก็ในคราวนั้น มีม้าลาหกตัวหนึ่ง มีร่างกายใหญ่ถึง ๒ คาพยุต คือ
 ไบชนหนึ่ง มีสีขาวดุจสำลี มีศีรษะดำเหมือนสีกา มีแปดงมงามเหมือน

กอลญามุงกระต่าย ทรงอิทธิฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศได้ ได้เหาะไปกินข้าวสาล์ที่เกิดขึ้นเองในเกาะนั้น ในเวลาจะกลับ ได้เปล่งเสียงเป็นภาษามนุษย์ขึ้น ๓ ครั้งว่า ผู้ใดมีความประสงค์จะไปสู่บ้านเมืองตน ก็จงมาหาข้าพเจ้า เมื่อพวกพานิช ๒๕๐ คนนั้น ได้ยินเสียงร้องดังนั้น ก็พากันไปสู่สำนักม้า ชื่นหล้งม้าบัง จัฆหางม้าบัง ม้าได้นำไปจนกระทั่งถึงบ้านเมืองของตน ส่วนพานิชที่ไม่เชื่อฟังถ้อยคำนายสำเภานั้น ก็ได้ตกเป็นอาหารนางยักษ์ณเหล่านนเสยหงสน

ครั้นสมเด็จพระมุนิทรศาสดาทรงนำอดีตเทศนามาแล้ว จึงตรัสว่า เยน กาหนดิ โอวาทิ เป็นต้น ซึ่งได้ยกไว้เป็นบุพพประโยคเทศนาแล้วนั้น แปลว่า คนเจ้าพวกใดไม่ทำตามคำสั่งสอนของผู้มีปัญญา คนเจ้าพวกนั้น ข้อมถึงความพินาศ เหมือนกับพวกพานิชที่ถูกนางยักษ์ณเหล่านนเสยหงสนเป็นอาหารฉะนั้น ส่วนคนเจ้าพวกใด เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้มีปัญญา คนเจ้าพวกนั้นข้อมจะมีแต่ความสุขสวัสดิ์ เหมือนพวกพานิชที่กระทำตามถ้อยคำของนายพานิชและพญาม้าวลาหกฉะนั้น ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสี่สืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุนั้นก็สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วพระพุทธองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า พานิช ๒๕๐ คน ที่กระทำตามถ้อยคำของนายพานิชและพญาม้าวลาหกนั้น ได้มาเกิดเป็นพทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนพญาม้าวลาหกนั้น คือเวตถาคตนแล จบวลาทสสชาดกที่ ๖ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นเด่นชัดว่า ผู้มีอวิชชาสยดอติงไม่เชื่อถ้อยคำสั่งสอนของนักปราชญ์ มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ข้อมมีแต่ความพินาศอย่างเดียว หากความสุขความเจริญมิได้ ส่วนผู้มีนิสัยไม่ดอติง ข้อมถึงซึ่งความสุขสวัสดิ์อันมีในโลกนี้และโลกหน้า โดยเหตุนั้น ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จงทำตนให้เป็นคนว่าง่าย เชื่อถ้อยคำสั่งสอนของนักปราชญ์ทั้งหลาย ที่บรรยายชี้แจงไว้ในพระพุทศาสนา เพื่อทำตนให้รอดพ้นจากทุกข์ภัยในปัจจุันและอนาคต ให้เหมือนกับพวกพานิช ที่มีจิตสันดานดี กระทำตามถ้อยคำของนายพานิชและพญาม้าวลาหกพาสฉะนั้น

๔๘๕ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก เวทีแวณชาดก ๕๐๐ ขาติ เล่ม ๓

ในชาดกที่ ๗ มีถามว่า มีตามิตตชาดก ๆ น สมเด็จพระบรมนาถ
ศาสดา ได้ทรงยกขึ้นแสดงในเวลาที่พระองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
เพราะทรงปรารภภิกขุรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ภิกขุรูปนั้นได้ถือเอาผ้าของพระอุปัชฌาย์ผืนหนึ่งไปทำถุง
ใส่รองเท้าในเวลาพระอุปัชฌาย์ไม่อยู่ โดยเข้าใจว่าพระอุปัชฌาย์จะไม่
โกรธ แต่เมื่อพระอุปัชฌาย์มาถึงก็โกรธตำหนิภิกขุรูปนั้นด้วยวาจาหยาบคาย
หลายประการ ทั้งได้ประหารภิกษุนั้นได้เจ็บปวดเวทนา เรื่อง
ได้ปรากฏไปในหมู่ภิกษุทั้งหลาย ๆ จึงได้สนทนากันในธรรมสภาว่า เหตุไร
หนอภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์รูปนั้น จึงไม่ทำตัวเป็นมิตรกับศิษย์ของตน เมื่อ
สมเด็จพระกุศลได้ทรงทราบเรื่อง จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา แล้ว
ทรงตรัสว่า ตัก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่จะเป็นมิตรและข้าศึกกัน ไม่ว่า
จะเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ หรือศิษยานุศิษย์ เมื่อจิตใจไม่ตรงกันแล้ว ข่อม
เป็นศัตรูกัน เหมือนกับฤษและลูกช้างตัวหนึ่ง ซึ่งมีมาแล้วในอดีตกาล

กล่าวคือ ในอดีตกาลที่ล่วงลับไปแล้วนั้น มีฤษตัวหนึ่งได้ลูกช้าง
กำพร้ามาเลี้ยงไว้เหมือนกับบุตรของตน ครั้นนานมา เมื่อลูกช้างนั้นเติบโต
ขึ้น ก็ฆ่าฤษผู้เลี้ยงนั้นเสีย แล้วหนีเข้าไป ฤษทั้งหลายจึงพากันไปหา
อาจารย์ ข้างแจ้งเหตุการณ์ให้ทราบ แล้วได้ถามอาจารย์ว่า ผู้จะเป็นมิตรและ
ศัตรู จะรู้ได้อย่างไร ฤษผู้เป็นอาจารย์จึงแก้ไขให้ฟังว่า

น น อุมฺหเต ทิสฺวา น จ นํ ปณฺณนฺตติ

จกฺขฺนํ จสฺส น ททาติ ปาฏฺโณมฺลจ วตฺตติ

เอเต ภวนฺติ อากาเร อมิตฺตสฺมิ ปตฺติจิตา.

เขหิ อมิตฺตํ ขาเนนฺย ทิสฺวา สุตฺวา จ ปณฺชิตฺโต

แปลว่า อาการ ๔ อย่าง คือ เห็นเข้าแล้วลงตาหรือหน้าบึ้ง ๑ ไม่
พูดด้วยก่อน ๑ ไม่แลดูให้สบายตา ๑ ประพฤติให้ผิดตรงกันข้าม ๑
อาการเหล่านี้มีอยู่ในบุคคลใด ให้รู้เถิดว่าบุคคลนั้นเป็นศัตรู ดังนี้

อธิบายความต่อไปว่า คนที่เป็นศัตรูกันนั้น ถ้าเห็นกันเข้าแล้วก็ทำ
หน้าบึ้ง ไม่ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่ว่าเรื่องดี เวลาได้ฟังเสียงอีกฝ่ายหนึ่ง

ก็ไม่ชอบใจ ถึงผู้นั้นจะพูดถูกก็ไม่ถูก ถ้าตาแลไปสบตากันเข้าก็เม็น
เลียบ ส่วนความประพฤติกาย วาจา ก็ทำไม่ได้เหมือนกัน อาการเหล่านี้
ล้วนแต่แสดงว่าเป็นศัตรู

ครั้นสมเด็จพระบรมครูทรงแสดงเรื่องอดีตดังนี้แล้ว จึงทรงประชุม
ชาตกถว่า ฤๅษีทั้งหลายข้างในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุเป็นศิษย์ของภิกษุ
นี้ ส่วนลูกข้างได้มาเกิดเป็นภิกษุเป็นอุปัชฌาย์นั้น ฤๅษีเป็นอาจารย์นั้น คือ
เราผู้เป็นศาสตราจารย์แล้ว จมมิตตามิตตชาตกถ ๗ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาตกถนี้มีสงทเป็นคติสำคัญอย่างหนึ่ง คือ อาการที่จะให้รู้ว่าผู้ใด
เป็นมิตรหรือศัตรู ขอให้ต้องการความรู้ในทางนี้ จงจำอาการทั้ง ๔ นั้นไว้ให้ดี
คืออาการทั้ง ๔ นั้น เมื่อกล่าวโดยย่อ คือ ถ้าผู้ใดเห็นเราแล้วก็ทำหน้าบึ้ง
กลึง ๑ ไม่พูดกับเราก่อน ๑ ไม่แลตให้สบตากัน ๑ ไม่ประพฤติกายเป็น
ที่ชอบพอกับเรา ๑ จงรู้เถิดว่า ผู้นั้นเป็นศัตรูของเรา ไม่ควรที่จะคบหา
สมาคม หรือไว้นือเชื่อใจอีกต่อไป เว้นแต่ผู้นั้นจะกลับประพฤติตัวดีขึ้น
จนหมดความระแวงสงสัยว่า เขาจะไม่เป็นศัตรูของเราแน่แล้ว จึงค่อย
คบหาสมาคม แต่อย่าด่วนไว้วางใจให้สนิทสนมจนเกินสมควร อย่าด่วน
เชื่อถือว่าเขาเป็นมิตรอันดีงามของเรา จงให้สังเกตไปอีกจนกว่าจะเห็นว่า
เขาจะไม่เป็นข้าศึกแน่แล้ว จึงค่อยไว้วางใจเป็นบางอย่าง จึงจะไม่เสีย
ที่ให้แก่ศัตรู ถ้าผู้ใดเป็นคนใจเบาด่วนเข้าใจศัตรูซึ่งทำตนเป็นมิตร ผู้นั้น
จะได้รับอนิฏฐผลอันไม่เป็นที่พึงพอใจจากศัตรูเป็นเทียงนั้ เหมือนอย่าง
ฤๅษีผู้เลียงลูกข้างที่แสดงมาแล้วนั้นเป็นตัวอย่าง อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความ
ในชาตกถ ๗ นี้

ในชาตกถ ๘ มีนามว่า ราชชาตก ๗ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดา ได้
ทรงยกขึ้นแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภ
ภิกษุผู้มีความกระสันรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงทราบว่ ภิกษุรูปนั้นมิ
มีความกระสัน จึงโปรดให้หาตัวเข้าเฝ้าแล้วตรัสถามว่า คุณอนภิกษุ ได้ยินว่า
เชอมีความกระสันจริงหรือ ภิกษุนั้นจึงกราบทูลว่า จริง พระเจ้าข้า แล้ว

๔๘๖ พระสุคันธบัฏ มหาโมคชาตก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ขาติ เล่ม ๑

จึงตรัสถามว่า เพราะเหตุไรเธอจึงมีความกระสัน กราบทูลขึ้นว่า เพราะ
ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นสตรี ผู้ประดับประดาร่างกายนุ่งรักใคร่คนหนึ่ง จึง
ตรัสว่า คุณอนภิกขุ ธรรมคสตร์โดยมาก ข้อมยากที่จะรักษาน้ำใจไว้ได้ ถึง
นักปราชญ์ในปางก่อน ซึ่งตั้งนายประตุให้รักษาสตรีอย่างกวตขัน ก็ยัง
รักษาไว้ไม่ได้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตสมัย กรุงจอมนราไทพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสี มีพราหมณ์คนหนึ่งเลียงนกแขกเต้าไว้ ๒ ตัว ตัวพี่ชื่อว่าราเช ตัว
น้องชื่อว่าโปฏฐปาทะ ภรรยาของพราหมณ์นั้นเป็นคนไม่มีศีล ไม่มีธรรม
น้ำใจไม่แน่นอน เมื่อพราหมณ์ผู้เป็นสามีจะลี้ไปค้าขายทางอื่น จึงสั่งลูก
นกแขกเต้าทั้ง ๒ ไว้ว่า บัดนี้บิดาจะไปค้าขายทางไกล เจ้าทั้ง ๒ จงดูแลสิ่ง
มารดาของเจ้ากระทำ ทั้งเวลากลางวันและกลางคืน ให้รู้ว่าเป็นประการใด
ครั้นส่งแล้วก็ไปค้าขายตามบ้านน้อยและเมืองใหญ่อยู่หลายทิวาวาร ฝ่าย
นางพราหมณ์ผู้เป็นภรรยา ก็ตั้งหน้าประพฤตินาจารตามความสุขสำราญ
แห่งตน มิได้เกรงกลัวต่อสิ่งใด เมื่อนกแขกเต้าที่ชื่อว่าโปฏฐปาทะได้เห็น
เช่นนั้น จึงถามนกแขกเต้าตัวที่เป็นพี่ชายว่า มารดาของเราทำการลามกเช่นนี้
เราควรจะว่ากล่าวตักเตือนหรือไม่ พี่ชายจึงตอบว่า เราไม่ควรจะว่ากล่าว
ตักเตือนเลย แต่น้องชายไม่เชื่อฟังขึ้นไปว่ากล่าวตักเตือนว่า ขอมารดาอย่าได้
ประพฤตชั่วช้าเช่นนี้อีกต่อไปเลย เมื่อนางพราหมณ์ได้ฟังก็โกรธ คิดจะฆ่า
นกแขกเต้านั้นเสีย จึงแกล้งทำใจดีเหมือนมีจิตรักใคร่ กล่าววาจาปราศรัย
ว่า แม้จะไม่ประพฤตอย่างนี้อีกต่อไป เจ้าจงเข้ามาหาแม่ในบัดนี้ เมื่อนก
แขกเต้าเข้าไปหา นางจึงกล่าวว่า เองมาว่าข้าทำไม เองไม่รู้จักประมาณ
ตัวของเอง ว่าแล้วก็บิดคอเสียให้ตาย แล้วโยนเข้าไปในกองไฟ

เมื่อพราหมณ์กลับมาถึงบ้าน พักผ่อนพอสำราญแล้ว จึงถามนก
แขกเต้าตัวพี่ว่า

ปวาสา อาคโต ตาต

อิทานิ น จิราคโต

กจจิ น ตาต เต มาตา

น อณฺณมฺปเสวติ

แปลว่า ดูก่อนลูกรัก บัดนี้บิดาได้กลับมาจากการค้าขายแล้ว มารดา
ของเจ้าได้คบหาสมาคมกับบุรุษอื่นหรือไม่ ดังนี้ เมื่อนกแขกเต้าจะประกาศว่า
ธรรมดานักปราชญ์แล้ว ย่อมไม่พูดในสิ่งที่ทำตนให้ได้ทุกข์ จึงกล่าวว่า

น โข ปเนตํ สุกณฺํ คิริ สจฺจอุปสฺสยหิตํ

สเบถ โปฏฐปาโท มุมฺมเร อุปฺกุสิโต

แปลว่า นักปราชญ์ทั้งหลาย ย่อมไม่เปล่งวาจาอันไม่ดงาม ซึ่งจะทำให้
ตนเป็นทุกข์ ถึงวาจานั้นจะเป็นวาจาจริงก็ตาม นักปราชญ์ทั้งหลายย่อม
ไม่พูด ถ้าพูดไปก็จะถูกโยนเข้ากองไฟ เหมือนกับแขกเต้าตัวที่ชื่อว่า
โปฏฐปาทะ ดังนี้ ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็อำลาพราหมณ์บินหนีไปร่ำว่า ด้วย
กลัวนางพราหมณ์จะทำร้ายตน

เมื่อสมเด็จพระทศพลทรงแสดงรื่องนจบลงแล้ว จึงทรงประกาศ
อริยสัจ ๔ โปรดภิกษุเหล่านั้น ให้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วทรงประชุมชาดก
ขกนกแขกเต้าทั้งสองชนทรงแสดงว่า นกแขกเต้าตัวที่ชื่อว่าโปฏฐปาทะ ใน
คราวนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ส่วนนกแขกเต้าตัวที่ชื่อว่าราทะ
ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคตนแล จบราชาตกที่ ๘ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ ช้ให้เห็นเหตุ ๒ ประการ คือ ประการที่หนึ่ง ช้ให้เห็น
นิสัยสันดานของหญิงผู้เป็นอันธพาลชั่วช้าว่า ธรรมดาหญิงผู้เป็นอันธพาล
ย่อมถนัดแต่ในทางลามก มีสันดานหมกมุ่นอยู่แต่ในทางทุจริตผิดทางธรรม
ประเวณี ไม่มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศล เมื่อได้โอกาสเป็น
ต้องทำความชั่วเสมอไป ส่วนหญิงผู้เป็นบัณฑิต ย่อมคิดหาแต่สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ อันปราศจากโทษทางกาย วาจา ใจ ถึงจะมีโอกาสพอจะทำความ
ชั่วช้าลามกได้ ก็ไม่กระทำ เป็นคนมีศีลธรรมประจักษ์ในขันธสันดาน ไม่
เอนเอียงไปตามถ้อยคำของผู้ใด อันนี้เป็นประการที่ ๑ ส่วนประการที่ ๒ ว่า
ธรรมดา นักปราชญ์ผู้มีปัญญา ย่อมไม่พูดสิ่งที่จะให้โทษแก่ตน ถึงได้
ยินได้เห็นประจักษ์แจ่มแจ้ง เป็นความจริงสักปานใดก็ตาม ผู้มีปัญญานั้น
ก็นิ่งเสีย ไม่พูดต่อ ส่วนสิ่งใดที่จะเป็นประโยชน์ นำความสุขมาให้แก่
ตนแล้ว ผู้มีปัญญาย่อมเจรจาแต่สิ่งนั้น ดังนี้

๔๘๘ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก เวทีพลชาดก เล่ม ๑

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่า กปติชาดก ๆ น สมเด็จพระบรมศาสดาทรง
ยกขึ้นแสดงในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้มีความกระสัน
อีกรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ พระองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุรูปนั้นให้หาความกระสันในสตร
ว่า คุณ่อนภิกษุ ธรรมศาสตร์โดยมากยากที่บุรุษจะรักษาไว้ได้ เมื่อสตร
ทำกรรมอันชั่วช้าลามกแล้ว ย่อมคิดหาอุบายหลอกลวงสามัคคีด้วยประการ
ต่าง ๆ เหมือนอย่างเรื่องอดีตที่เราจะนำมาแสดงในบัดนี้

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตได้ผ่านสมบัตินิยใน
กรุงพาราณสี มีภรรยาแห่งศฤงคารคนหนึ่ง เป็นคนไม่มีศีลธรรม ได้ลอบ
ประพฤตินาจารกับนายบ้านคนหนึ่ง เมื่อศฤงคารนั้นทราบเรื่องแล้ว จึง
พยายามจับ ในเวลานั้นเป็นฤดูฝน ข้าวกล้าทั้งหลายไม่ทันสุก ก็เกิดความ
อดอยากขึ้น ในเวลาข้าวกล้ากำลังมีท้อง พวกชาวบ้านได้พากันไปหานาย
บ้านผู้นั้นว่า อีกเดือนหนึ่งจะถึงเวลาเกี่ยวข้าวแล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลายจะ
ขอโคแก่ท่านไปฆ่ากินเป็นอาหารก่อน

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พอศฤงคารนั้นออกจากบ้าน นายบ้านผู้นั้นก็ลอบ
ไปทำชู้กับภรรยาแห่งศฤงคารนั้น ในขณะนั้น ศฤงคารนั้นได้หวนกลับ
มาถึงประตูบ้าน เมื่อภรรยาแลเห็นก็ออกไปยืนคอยที่ประตู พอรู้ว่าสามีมา
บอกแก่นายบ้าน นายบ้านก็ตกใจกลัว แต่หญิงนั้นได้ห้ามปรามว่า ท่านอย่า
กลัวเลย ข้าพเจ้ามีอุบายอย่างหนึ่ง คือ พวกข้าพเจ้าได้รับเนื้อโคของ
ท่านมากิน ท่านจงทำอาการเหมือนมาทวงค่าเนื้อ ข้าพเจ้าจะเข้าไปยืนอยู่ที่
ประตูข้างซ้าย จะร้องบอกแก่ท่านว่า ข้าวเปลือกยังไม่มี ท่านจงยืนอยู่กลาง
เรือน แล้วเร่งรัดทวงค่าเนื้อ ว่าแล้วก็นำไปยืนที่ประตูข้างซ้าย นายบ้าน
ผู้นั้นก็กระทำตามดังที่หญิงนั้นได้ออกอุบายไว้

ฝ่ายศฤงคารเมื่อได้เห็นภริยาดังนั้น ก็รู้ว่าภรรยาของตนทำอุบาย
จึงเรียกนายบ้านผู้นั้นออกมาจากเรือนแล้วกล่าวว่า เมื่อพวกเราไปรับโคของ
ท่านได้ให้สัญญาไว้ว่า อีกเดือนหนึ่งจะคิดข้าวเปลือกให้ เหตุไรท่านจึง
รับมาก่อนสัญญา การที่ท่านมาตรงนี้ ต้องมาด้วยเหตุอันเป็นแน่ ถึงหญิง

คนนกเหมือนกัน เขาว่าข้าวเปลือกในขังไม่มี แต่เหตุไรจึงขึ้นไปนั่งอยู่ที่
ประตยั้งว่า ข้าวเปลือกไม่มีอีกแล้ว กิริยาของเจ้าทั้งสองเราไม่ชอบใจเลย
เมื่อกล่าวดังนั้นแล้ว จึงกล่าวต่อไปอีกว่า

อุกขั เม น ขมติ

อุกขั เม น รุจติ

บา จาย โกฎจโมติณณา

น หสสั อติ ภาสติ

เป็นต้น แปลว่า นินเณนายบ้าน การกระทำของเจ้าทั้งสองข่มไม่
ต้องใจเรา เราจึงได้พูดกับเจ้าเช่นนั้น กิริยาที่หญิงลงไปนั่งข้าวแล้วพูด
ว่า - เราก็กู้หน้ให้ยังไม่ได้อีกดี กิริยาที่ท่านนางคำเนอโคแก่อนชูปหอม
ที่พวกเราได้สัญญาไว้ว่า อีก ๒ เดือนจึงจักคิดข้าวเปลือกให้ แต่เจ้ามา
ก่อนสัญญาเช่นนั้นก็ดี เราไม่ชอบใจ ดังนั้น ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ตรงเข้า
ไปจิกผมนายบ้านนั้นหลุดลากไปมาให้ล้มลงกลางเรือน แล้วด่าว่าด้วยอุบาย
ต่าง ๆ ทั้งจิกผมกรรามาโบยตีให้สาหัส

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประกาศ
อธิบายสืบต่อไป โปรดให้ภิกษุเหล่านั้นได้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วทรงประชุม
ชาดกว่า กุณฑลในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตนแล จบคหปติ
ชาดกที่ ๘ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้น ได้ชี้ให้เห็นความฉลาดของนักปราชญ์ทั้งหลายในปาง
ก่อนว่า มีความว่องไวไหวพริบ รู้เท่าทันอุบายทุจริตของหญิงอันธพาลได้
และชี้ให้เห็นว่า ธรรมดาผู้ที่ทำทุจริตแล้ว ข่อมมีกิริยาผิดปกตีย่อเยอ
ไป ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ซึ่งพอผู้มีปัญญาจะสังเกตได้ แต่ถ้าผู้มีปัญญา
นั้นเป็นคนมีเมตตา กรุณา เมื่อสังเกตได้แล้วก็ไม่ทำเพิกเฉยเสียก็มี หรือไม่
อย่างนั้น ก็ลงโทษเสียแต่พอเข็ดหลาบไม่ถึงกับทำลายชีวิต เหมือนอย่าง
กุณฑลที่จับผิดของภรรยาได้แล้ว ก็ได้แต่เพียงทบทให้สาหัสเท่านั้น ถ้า
ผู้มีปัญญานั้นไม่มีเมตตา กรุณา ประกอบ เวลาเห็นภรรยาทำผิดระบอบประ-
เพณีดังนั้น ก็จะต้องฆ่าเสียด้วยความโทมนัสขาดเคือง อันนี้เป็นหัวใจแห่ง
เนื้อเรื่องของชาดกที่ ๘ เพียงเท่านั้น

๔๕๐ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก เวทีพลชาดก ๕๐๐ ขาติ เล่ม ๑
ส่วนในชาดกที่ ๑๐ ซึ่งจัดเขียนยกขึ้นแสดงข้างหน้านี้ เรียกว่า
สาธกชาดก มีเนื้อความในชาดกนี้ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับ
อยู่พระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภพราหมณ์ผู้หนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้ว
ทรงแสดงชาดกนี้ให้เป็นผล

กล่าวคือ พราหมณ์ผู้หนึ่งมีชื่อนามว่า ๔ คน ในเวลานั้นมีบุรุษ ๔ คน มา
ทูลทูลนินทาของตน เพื่อใครจะได้ไปเป็นภรรยา ในบุรุษ ๔ คนนั้น คนหนึ่งรูป
สวยสมบูรณ์ คนหนึ่งเป็นหนุ่มอายุมาก คนหนึ่งมีตระกูลสูง คนหนึ่งมีสกุล
ธรรมเรียบร้อย พราหมณ์ผู้หนึ่งจึงคิดว่า เราควรจะยกธิดาให้แก่คนใด
ดี เมื่อคิดไม่ตกลง จึงคิดจะไปถามสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นแล้วจึง
ให้คนถือดอกไม้ของหอมเป็นต้น ออกไปเฝ้าสมเด็จพระเทพผล กราบทูล
ถามตามความประสงค์ สมเด็จพระเทพผลจึงตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ เรื่องนี้
บัณฑิตได้เคยชี้แจงให้ท่านฟังแล้วแต่ในอดีตกาล แต่ท่านระลึกไม่ได้

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้งจอมกัมมบาลพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่
ในกรุงพาราณสี ครั้นนั้นมีพราหมณ์คนหนึ่ง ซึ่งมีธิดา ๔ คน และมีบุรุษ ๔
คนไปคิดพัวพัน เหมือนกับตัวท่านในครั้งนี้ พราหมณ์นั้นไม่ตกลงว่าจะยก
ธิดาของตนให้แก่บุรุษคนไหน จึงได้ไปถามทิสปาโมกขอาจารย์ว่า

สรีรพญ์ วุฑฒพญ์ โสขจัมป สาส์ณีย

พราหมณ์นเตว ปุณฺณาม กิณฺณุ เตสํ วณฺนิมฺหเส

แปลว่า ข้าพเจ้าขอถามท่านพราหมณ์ผู้หนึ่งนามว่า ทิสปาโมกข์ บุรุษ
๔ คน คนหนึ่งมีรูปร่างสะสวยงดงาม คนหนึ่งมีอายุมาก คนหนึ่งมีตระกูล
สูง คนหนึ่งมีสกุลดี ข้าพเจ้าควรจะปรารภถามคนไหน ดังนี้ ฯ ทิสปาโมกข-
อาจารย์จึงตอบว่า

อตุโถ อตุถิ สรีรสมฺ วุฑฒพญสฺส นโม กเร

อตุโถ อตุถิ สุชาติสมฺ สัลลํ อสุมาก รุจฺจติ

แปลว่า ในร่างกายอันสวยงามก็มีประโยชน์อยู่ คนแก่ก็มีประโยชน์
อยู่ คนมีตระกูลสูงก็มีประโยชน์อยู่ คนมีสกุลดีก็มีประโยชน์อยู่ แต่เรา
ชอบใจคนมีสกุล อธิบายว่า รูปร่างอันสวยงามก็มีประโยชน์สำหรับเล็งแลดู

พอเป็นที่ชื่นชอุใจ คนแก่มีประโยชน์สำหรับเป็นที่กราบไหว้นับถือของคนหนุ่มสาว ตลอดถึงเด็กหญิงเด็กชาย คนมีชาติตระกูลสูงก็มีประโยชน์เป็นที่ขำเกรงแก่คนทั้งหลาย คนมีศัลยกรรมมีประโยชน์สำหรับให้ความร่วมมือเป็นสุขแก่คนทั้งหลาย ด้วยความประพฤติดีทางกาย วาจา ใจ ของตน โดยเหตุนี้ เราจึงชอบใจคนที่มีศัลยกรรมกว่า ๓ คนข้างต้น ดังนี้

ครั้นพราหมณ์ได้ฟังคำชี้แจงแห่งทิสปาโมกขอาจารย์แล้ว ก็ยกลูกสาวของตนทั้ง ๔ คนนั้น ให้แก่บุรุษผู้มีศัลยกรรมเดี๋ยวนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตจบลงแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอริยสัจสืบต่อไป พอจบอริยสัจลง พราหมณ์ผู้นั้นก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล แล้วสมเด็จพระศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในครั้งนั้น ก็ได้มาเกิดเป็นหัวหน้าในบัดนี้ ส่วนทิสปาโมกขอาจารย์ได้มาเกิดเป็นเรตถาคตศาสดาจารย์ในกาลบัดนี้แล จบสาธุสัลดชาดกที่ ๑ แต่เท่านั้น

ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า ความสวยงาม • อายุมาก • ชาติตระกูลสูง • ทั้ง ๓ ประการนี้ บ่อมนำมาสำคัญเท่าศีล ไม่ประเสริฐเหมือนศีล เพราะเหตุว่า ทั้ง ๓ ประการนั้น ให้คุณแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่สำเร็จประโยชน์สุขแก่ตนและคนอื่น ส่วนศีล คือ การทำดีด้วยกาย วาจา ใจ จะทำสิ่งใดก็เป็นสุจริต จะพูดจะคิดสิ่งใดก็เป็นบุญธรรม บ่อมนำความสุขความเจริญมาให้แก่ตนและคนทั้งหลายเป็นอเนกประการ มีความไม่ร้อนใจเป็นต้น ส่วนคนผู้ไม่มีศีล ถึงแม้จะมีรูปสวย อายุมาก ตระกูลสูงสักปานใดก็ตาม ก็ทำให้ตนและคนอื่นเดือดร้อนได้ ดังนี้

เป็นอันสิ้นเนื้อความในชาดกที่ ๕ อันมีในวรรคที่ ๕ แห่งคัมภีร์ขุททกนิกาย ทุกนิบาต แต่เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๑

กัมภีรขททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในนคังทังหวรรคที่ ๖ แห่งทุกนิบาต

น ตี หพหิ พนฺชนมาหุ ชีรา ขทาสสิ ทารุขปพฺพชณฺจ
สารตฺตรคฺคตา มณิกุณฺณเลสุ ปุตฺเตสุ ทาเรสุ จ ขา อเปกฺขา
เอตํ หพหิ พนฺชนมาหุ ชีรา โอหารินํ สีถิลํ ทุปฺปมฺมจํ
เอตมฺปิ เจตฺวาน วชฺศติ ชีรา อนเปกฺขิโน กามสฺสํ ปหายาติ
อิหํ สคฺฉา เซตฺวาน วิหรโค พนฺธนาการํ อารพฺภ กเถสฺสีติ.

ณ บัณฑิต อาคมภาพักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณารณัย
ในกัมภีรขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๔๑ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ จนถึง
ชาดกที่ ๕ อันมีในนคังทังหวรรคที่ ๖ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป เพื่อ
ประดับสติปัญญาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ ซึ่งได้สาธกยกพระบาลีไว้แล้วนั้น มีนามว่าพันธนา-
การชาดก ชาดกนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับอยู่ที่พระเชต-
วันาราม ทรงปรารภพันธนาการ คือเรือนจำให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรง
แสดงชาดกเรื่องนี้เป็นผล

มีเนื้อความอันเป็นต้นเหตุปัจจุบันว่า ในกาลนั้น พวกราชบุรุษได้นำ
โจรทั้งหลายเข้าไปถวายพระเจ้าโกศล พระเจ้าโกศลโปรดให้นำโจรเหล่านั้น
ไปจำด้วยเครื่องจองจำต่างๆ มีข้อและโซ่ตรวนเป็นต้นในเรือนจำ

ครั้งนั้น ภิกษุชาวชนบททั้งหลาย ได้พากันไปเฝ้าสมเด็จพระบรม-
ศาสดา ครั้นแล้วจึงถวายบังคมลากลับไปสู่ที่พักอาศัยของตน รุ่งเช้าขึ้นจึงได้
พากันไปเที่ยวบิณฑบาต ได้พบพวกโจรเหล่านั้นต้องเครื่องจองจำอยู่ใน
เรือนจำคุน้ำเวทนา ครั้นกลับจากบิณฑบาตแล้ว เวลาเย็นได้นำเรื่องนั้น
เข้าไปกราบทูลให้สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบว่า พวกตนได้เห็นโจร

ทั้งหลายถูกจองจำอยู่ในเรือนจำเป็นอันมาก ข้ากที่โจรเหล่านั้นจะหนีไปให้
พ้นได้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เครื่องจองจำ
เหล่านั้นไม่จัดว่าเป็นเครื่องจองจำอันแข็งแรง เครื่องจองจำอันแข็งแรง
ยิ่งกว่านั้นยังมีอยู่ ซึ่งภิกษุทั้งหลายได้หนีรอดพ้นไปได้ ครั้นตรัสดังนี้
แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติในกรุงพาราณสี มีบุรุษ
คนหนึ่งเป็นคนใจบุญ ตั้งใจอุทิศสาหัสทำการรับจ้างเลี้ยงมารดาอยู่เป็นนิจ
ไม่คิดที่จะมีภรรยา แต่ครั้นอยู่มานาน มารดาได้ไปขอภรรยามาให้คนหนึ่ง
แล้วไม่ช้ามารดาก็ทำกาลกิริยาตายด้วยความแก่ชรา ฝ่ายภรรยาของบุรุษนั้น
ก็มีครรภ์ แต่บุรุษนั้นยังไม่ทันรู้ จึงได้อำลาภรรยาเพื่อจะออกไปบรรพชา
ภรรยาจึงขแข็งให้ทราบว่ายามีครรภ์ ขอให้สามีรอนจนคลอดบุตรเสียก่อน
สามีก็ยินยอมตาม เมื่อคลอดบุตรแล้วก็อำลาอีก ภรรยาจึงบอกแก่สามีว่า
ขอให้รออยู่พอให้บุตรอดนมเสียก่อน สามีก็กระทำตาม แต่เมื่อรอนจนกว่า
บุตรจะอดนม ภรรยาก็มีครรภ์ขึ้นอีก บุรุษนั้นจึงคิดว่า ถ้าจะรอให้ภรรยา
อนุญาต ที่ไหนเลยเราจะได้ออกไปบวช เราควรจะหลบหนีออกไปในเวลา
กลางคืน ครั้นถึงเวลากลางคืนบุรุษนั้นก็หนีภรรยาไป ฝ่ายนายประตูที่
รักษาพระนครก็จับบุรุษนั้นไว้ บุรุษนั้นก็ขแข็งว่า ข้าพเจ้าเป็นคนเลี้ยงมารดา
ขอท่านทั้งหลายจงปล่อยข้าพเจ้าไปเถิด เมื่อพวกนายประตูพิจารณาเห็นว่า
ไม่มีความผิดอย่างใด ก็พากันปล่อยไป บุรุษนั้นได้หนีออกจากพระนคร
ไปยังป่าหิมพานต์ ถือการบรรพชาเป็นดาบส เจริญพรตพรหมวิหาร
จนได้กณสมมาเสด็จอยู่ในสถานนั้น

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ดาบสนั่นได้คิดถึงเรื่องเก่าครั้งเป็นฆราวาส แล้ว
ได้แปลงพจนารถอุทานขึ้นว่า น ตัม ทพหํ พนฺชนาหุ ธีรา เป็นอาทิ
ซึ่งเป็นวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นนั้นแล้ว แปลว่า นักปราชญ์
ทั้งหลายย่อมไม่กล่าวว่าเครื่องจองจำอันทำด้วยเหล็ก หรือไม้ หรือหนาม
กระต่าย หรือปอ ว่าเป็นเครื่องจองจำอันมั่นคง ส่วนความรักใคร่เขื่อใยใน
แก้วแหวนเงินทอง บุตรภรรยา นักปราชญ์กล่าวว่า เป็นเครื่องจองจำอัน

๔๕๕ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ขาติ เล่ม ๘
มั่นคงแข็งแรง เป็นเครื่องจองจำที่จะมาลงส่อบาย เป็นเครื่องจองจำที่เขื่อน
ยานแต่แก้ไคยาก นักปราชญ์ทั้งหลายยังตัดเครื่องจองจำอันนี้ หนีไปได้
โดยไม่มีความเขื่อใย ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงแสดงอริยสัจสี่ต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุทั้งหลายก็ได้สำเร็จ
มรรคผล ตามอุปนิสัยของตนๆ แล้วสมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดก
ว่า มารดาบิดาของบุรุษนั้น ได้อุปติมาเป็นพระพุทธรูปมารดาบิดา ภรรยา
เป็นมารดาพระราหู ส่วนบุรุษนั้นเป็นเรตถาคตในบัดนี้ จบพันธนาการ-
ชาดกที่ ๖ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า เครื่องจองจำผูกมัดมีอยู่ ๒ ประการ คือ
เครื่องจองจำผูกมัดภายนอก มีโชติรวนเป็นต้นประการหนึ่ง เครื่องจองจำผูก
มัดภายใน คือความรักใคร่เขื่อใยในทรัพย์สินสมบัติบุตรภรรยาประการหนึ่ง
ทั้ง ๒ ประการนี้ ล้วนแต่สำหรับผูกมัดบุคคลไว้ทั้งนั้น แต่เครื่องผูกมัดจำของ
ภายนอกปลดปล่อยได้ง่าย และเป็นเครื่องผูกมัดจำของชั่วครั้งชั่วคราว ถ้า
ปลดปล่อยในชาติหนึ่งไม่ได้ ก็ปลดปล่อยในชาติหน้าได้ ส่วนเครื่องผูกมัด
จองจำภายใน เป็นเครื่องผูกมัดปลดปล่อยได้แสนยาก ผูกมัดทั้งชาติหนึ่ง
และชาติหน้า รั้งรั้งตราเรื้อยไปจนกว่าจะมีบุญญาแก่กล้า จึงจะปลด
ปล่อยให้พ้นออกได้ แต่เป็นเครื่องผูกมัดที่ไม่หย่อนนัย ไม่ตึงนัย คือ
เมื่อเสร็จกิจจระแล้ว ต้องให้วนเวียนกลับมาสู่เคสสถานเหมือนอย่างเก่า
นักปราชญ์ซึ่งพิจารณาเห็นภัยในสงสาร ได้พยายามละเครื่องผูกมัดภายใน
เสียได้ แล้วสั่งสอนให้ผู้อื่นกระทำตาม เมื่อผู้ใดยังหนีจากเครื่องจองจำ
ผูกมัดภายในไม่ได้ จงรู้เถิดว่า ตัวติดอยู่ในเรือนจำ จะต้องได้รับความทุกข์
เสมอไป ทุกข์ด้วยตัวเองและบุตรภรรยา ตลอดถึงมารดาบิดาปู่ย่าตายาย
เป็นนิตยกาล สนใจความในชาดกที่ ๑ แต่เท่านั้น

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่าเกฬีสลชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาโปรด
ประทานเทศนาไว้ในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพระลูกนกกระทาที่หิระ
เถรเจ้าให้เป็นเหตุ

กล่าวคือ พระเถระเจ้านั้นเป็นผู้ลือชาปรากฏในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นผู้มีเสียงไพเราะ แสดงธรรมไพเราะจับใจทั้งได้ปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ จัดเป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ นับเข้าในจำนวนพระมหาเถระผู้ใหญ่ ๔๐ รูป แต่ที่ท่านเป็นผู้มีร่างกายเล็กน้อย รูปร่างกระจอยร่อยเหมือนสามเณร อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุชาวชนบท ๕๐ รูป ได้พากันเข้าไปสู่พระเชตวนาราม ได้ทัศนากการเห็นพระเถระเจ้าอยู่ที่ซุ้มประตูมหาวิหาร เข้าใจว่าเป็นสามเณร บางองค์ก็จับมุมจิ๋ว บางองค์ก็จับมอดอแขน บางองค์ก็จับศรษะสันไปมา บางองค์ก็จับจมูกและใบหูเล่นด้วยความคะนองของตน แล้วพากันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ กราบทูลถึงพระเถระเจ้านั้นว่า พระพุทธเจ้าข้า ได้ยินว่า พระสาวกของพระองค์รูปหนึ่งเป็นผู้มีเสียงไพเราะเสนาะโสต เห็นที่โปรดปรานของพระองค์อยู่องค์หนึ่ง พระสาวกองค์นั้นน้อยที่ไหน เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงชี้แจงให้ทราบว่า คือ ภิกษุที่พวกเรोजับมือและศีรษะเป็นต้นที่ซุ้มประตูนั้นเอง จึงกราบทูลว่า เหตุไฉนพระเถระเจ้าจึงเป็นผู้มีร่างกายเล็กเกินประมาณ มีพระพุทธบรรหารตรัสตอบว่า เป็นเพราะบุพพกรรมในปางก่อน คือในปางก่อนเขาได้เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ชอบเล่นแข่งช้าง ม้า โค กระบือ ตลอดจนแข่งคนแก่ คือเขาจับสัตว์พาหนะที่หนั่มและแก่มาวิ่งแข่งกันบ้าง เอามาเทียบพาหนะและให้คนขึ้นขับแข่งกันบ้าง ให้นำคนแก่มาวิ่งแข่งกันบ้าง ให้คนแก่ปล้ำกันบ้าง จนเดือดร้อนไปทั่วประเทศ พวกอำมาตย์ก็พลอยชอบเล่นอย่างนั้นตามกัน เมื่อพวกนั้นตายไปก็พากันไปตกนรกเป็นอันมาก จนร้อนไปถึงสมเด็จพระนรินทราธิราช พระองค์จึงเสด็จลงมาจากอมรมาสเมืองแมนแดนสวรรค์ ทรงจำแลงเป็นคนแก่ขับเกวียนอันบรรทุกเต็มไปด้วยหม้อน้ำมันผ่านหน้าพระที่นั่งของพระเจ้าพรหมทัตไป แต่บันดาลให้เห็นทั้งพระองค์และเกวียน เพียงแต่พระเจ้าพรหมทัตพระองค์เดียวเท่านั้น เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทอดพระเนตรเห็น จึงตรัสสั่งให้อำมาตย์ไปนำเข้ามาเฝ้า ในขณะนั้น สมเด็จพระนรินทราธิราชได้ขับเกวียนลอยขึ้นไปในอากาศบันดาลให้หม้อน้ำมันหกรดพระเจ้าพรหมทัต แล้วทรงเงื้อมมือจักร

๔๘๖ พระสุคตคันถปฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

เพชรตรัสว่า ถ้าท่านจักรพรรมาณสัตว์และคนแก่อยู่นอก เราจักตีศีรษะของท่านด้วยจักรเพชรอันนี้ ฝ่ายพระเจ้าพรหมเทตก็สะดุ้งตกพระทัย รับปฏิญาณว่า จะไม่ทำอย่างนั้นอีกต่อไป สมเด็จพระเจ้าวิสุทธิเทวาราชจึงเสด็จกลับไปสัพพิณวิมาน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานอดีตเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า หัสา โกณจา มยุรา จ เป็นต้น แปลว่า สัตว์ทั้งปวง คือหงส์ นกกระเรียน นกยูง ช้าง วัวกระทิงทั้งสน ขอมกลั้วราชสีห์ทั้งนั้น ถึงมนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ขอมกลั้วผู้มีบุญญาทั้งนั้น ผู้มีบุญญาถึงจะมีร่างกายเล็กก็ตาม เรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ ผู้ไม่มีบุญญาถึงจะมีร่างกายใหญ่ ก็เรียกว่าเป็นเด็ก ดังนี้ แล้วพระองค์ทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกษุเหล่านั้นก็ได้สำเร็จมรรคผล ตามสมควรแก่วาสนาของตน ๆ แล้วพระองค์จึงทรงยกบุคคลในชาดกนี้ ขึ้นประกาศว่า พรหมทัตตัตติยราชในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระลูกของกษัตริย์ในบัดนี้ ส่วนท้าวโกสีย์สักกเทวราช คือเรตราตตศาสดาณแล จบเทศนาชาดกที่ ๒ แต่ท่าน

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า การไม่เคารพนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ จมเหงผู้เฒ่าผู้แก่ เบียดเบียนสัตว์ทั้งคนเฒ่าให้ลำบาก ข่มนำไปสู่สนรก อีกประการหนึ่ง แสดงให้เห็นว่า คนและสัตว์ทั้งหลายไม่สำคัญที่ร่างกายสำคัญอยู่ที่สติปัญญาเท่านั้น ร่างกายใหญ่เล็กเท่าไรก็ตาม เมื่อมีสติปัญญามากแล้ว ก็จัดว่าเป็นคนสำคัญ ควรเป็นที่เกรงขามแห่งสัตว์และคนทั้งหลายเหล่านี้ อันนี้เป็นใจความในชาดกที่ ๒ นี้

ส่วนในชาดกที่ ๑ มีนามว่าขันธปริตตชาดก เมื่อสมเด็จพระพิชิตมารโปรดประทานเทศนา ในเวลาที่พระองค์ประทับอยู่พระเชตวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภภิกขุรูปใดรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ภิกขุรูปนั้นถูกงูกัดตายอยู่ในเรือนไฟ ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า ภิกขุรูปนั้นนั่งสัฟอยู่ที่ประตูเรือนไฟ ได้ถูกงูกัดตายน่าอัศจรรย์ ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบ จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกขุรูปนั้นได้แผ่

เมตตาไปถึงพญางูทั้ง ๔ ก็จักไม่ถูกงูกัดตาย ดาบสทั้งหลายในปางก่อนได้
สั่งสอนให้ศิษย์แผ่เมตตาไปถึงตระกูลพญางูทั้ง ๔ ได้พากันรอดพ้นจาก
ภัยอันเกิดจากตระกูลพญางูทั้ง ๔ ครนตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่อง
อดีตต่อไป

ในอดีตสมัยครั้งพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีพราหมณ์คนหนึ่งได้ออกไปบวชเป็นดาบส สำเร็จภิกขุญาสมบัติสั่งสอน
หมู่ญาติอยู่ในป่าหิมพานต์ ครั้นนั้นได้กัฏฐาทั้งหลายล้มตายเป็นอันมาก
ญาติผู้เป็นอาจารย์จึงประชุมพวกศิษย์ แล้วสอนให้แผ่เมตตาไปถึงตระกูล
พญางูทั้ง ๔ ด้วยคำว่า วิรูปกุเซหิ เม เมตตํ เป็นต้น แปลว่า ไมตรี
จิตของเราจงมีกับตระกูลพญางูทั้ง ๔ อันมีชื่อว่าวิรูปกษะ เอราปะตะ
ฉัพพาปุตตะ กัณหาโคตมกะ ไมตรีจิตของเราจงมีกับสัตว์ทั้งหลายที่หา
เหมามิได้ และสัตว์ ๒ เท้า สัตว์ ๔ เท้า สัตว์หลายเท้า สัตว์ไม่มีเท้าก็ดี สัตว์
๒ เท้าก็ดี สัตว์ ๔ เท้าก็ดี สัตว์มากเท้าก็ดี จงอย่าเบียดเบียนเรา สัตว์
ทั้งปวงจงมีแต่ความเจริญ อย่ามีความวิบัติเลย อีกประการหนึ่ง พระ
พุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ล้วนแต่มีคุณไม่อาจจะประมาณได้
ส่วนสัตว์ทั้งหลาย คือ งู เล็กๆ ใหญ่ ตะขาบ แมลงบึ้ง แมลงมุม ตั๊กแตน
และหนู ล้วนแต่เป็นสัตว์มีคุณประมาณเล็กน้อย เราได้ทำการรักษาตัว
แล้ว ได้ป้องกันตัวแล้ว สัตว์ทั้งหลายจงหลักไปให้พ้น เราขออนอบน้อม
พระผู้มีพระภาคเจ้า และพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ มีพระวิบสสเป็นต้น
เมื่อญาติผู้เป็นอาจารย์นั้น สอนให้ศิษย์ทั้งหลายแผ่เมตตาด้วยถ้อยคำเหล่านี้
แล้ว ศิษย์ทั้งหลายก็กระทำตาม จำเดิมแต่นั้นมา ศิษย์ทั้งหลายก็ไม่ถูกงูกัดตาย
อีกเหมือนอย่างที่เป็นมาแล้วในเบื้องต้น

ครั้นสมเด็จพระทศพลทรงแสดงเรื่องนอบลง จึงทรงประชุมชาดกว่า
ญาติทั้งหลายในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นบริวารแห่งเราในบัดนี้ ส่วนญาติ
ผู้เป็นอาจารย์ ได้มาเกิดเป็นเรณูศาสน์แล จบขันธปริตตชาดกที่ ๓ เท่านั้น

ในชาตกนี้แสดงให้เห็นว่า อำนาจของเมตตาข้อมบ่งกันภัยอันตรายได้ กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีเมตตาจิตคิดจะให้ผู้อื่นเป็นสุขอยู่ทุกถ้วนหน้าแล้ว ข้อมไม่มีผู้ใดจะทำร้ายได้ ถ้าผู้ใดคิดจะทำร้ายผู้มีเมตตา ผู้นั้นข้อมเป็นอันคราญไปเอง แต่ในชาตกนี้สอนให้บุคคลแผ่เมตตาด้วยคาถาที่แปลมาแล้ว แต่ข้อสำคัญมีอยู่ว่า ให้รู้เนื้อความของคาถานั้นด้วย ให้มีจิตเมตตาปรารถนาความสุขแก่ผู้อื่นด้วย จึงจะบ่งกันภัยอันตรายแก่ตนจากศัตรูทั้งหลายได้ ดังนี้

ในชาตกที่ ๔ มีนามว่าวิรกชาตก ๆ นี้ สมเด็จพระชินศรีศาสดาได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตवनาราม เพราะทรงปรารภซึ่งการที่พระเทวทัตทำทำทางเหมือนอย่างพระองค์ให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ เมื่อพระอัครสาวกทั้งสองพากันข้อมเป็นบริษัของพระเทวทัตมาถึงที่เฝ้าแล้ว พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เมื่อพระเทวทัตได้เห็นเรทั้งสองแล้วเขาทำอย่างไร พระสารีบุตรกราบทูลว่า เขาทำทำทางเหมือนอย่างพระพุทธองค์ จึงตรัสว่า ดูก่อนสารีบุตร พระเทวทัตทำทำทางเหมือนอย่างเราแล้วถึงซึ่งความพินาศ มิใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น ถึงในชาติก่อนก็เหมือนกัน ครนศรีสอย่างนั้นแล้ว พระสารีบุตรจึงทูลอาราธนาขอให้ทรงแสดงเรื่องในอดีต พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีนกกาตัวหนึ่ง อาศัยสระแห่งหนึ่งอยู่ในป่าหิมพานต์ มีนามว่าชื่อว่า วิรกะ ในเวลานั้น ได้เกิดข้าวแพงขึ้นในเขตแคว้นแดนพาราณสี คนทั้งหลายไม่สามารถจะให้ข้าวแก่กาด้วยการทำพิธีกรรมแก่ยักษ์และนาค กาทั้งหลายได้รับความอดอยากมาก ก็พากันหนีไปจากแคว้นแคว้นนั้น ไปอาศัยอยู่ในป่า

มีกาตัวหนึ่งชื่อว่าสวัณฐกะอยู่ในแขวงเมืองพาราณสี ได้พาภรรยาหนีไปอาศัยอยู่กับนกกาทั้งหลายชื่อว่าวิรกะ อยู่มาวันหนึ่ง กาบกตัวนั้นได้เห็นกาคำว่าวิรกะลงหาปลาในสระน้ำได้สบาย จึงคิดว่า ถ้าเราได้อาศัยกาน้ำตัวนี้แล้วก็จะได้กินปลาโดยสะดวกคาย ครั้นคิดแล้วจึงบินไปหากาน้ำ ขอรับพรณินันท์ตามแต่จะใช้สอย กาน้ำก็อนุญาตให้ตามความประสงค์ ต่อ

แต่นั้นมากานาควันนั้นก็ได้อาบน้ำเพื่ออาบกวันนเสมอ เมื่อกาบกวันน
กินอิ่มหน้าสำราญแล้ว ก็นำที่เหลือไปให้แก่ภรรยาของตน

ครั้นอยู่นานมากาบกวันนเกิดมานะขึ้นว่า เรากับกานาควันนมิได้ผัด
กันแต่สักอย่างเดียว เราไม่ควรอาศัยหาเลี้ยงชีพกับกานาคอีกต่อไป ควร
จะไปจับปลากินด้วยตัวเอง เมื่อคิดแล้วจึงไปบอกแก่กานาคว่า ตนจะหา
จับปลากินเอง กานาคจึงห้ามปรามว่า เพื่อนเอ๋ย ชรรณดาการบยอมไม่อาจ
ลงไปหาปลาในน้ำได้ เพื่อนอย่าขึ้นลงไปเลย กาบกวันนไม่เชื่อฟัง ได้ขึ้น
ลงไปในสระลงหาปลาในน้ำ เมื่อผจญน้ำก็ติดสาหร่ายถึงซึ่งความตาย
อยู่ในที่นั้น ฝ่ายภรรยาเมื่อไม่เห็นสามีกลับ จึงไปถามกานาคว่า อปปี วัรก
ปลุเสสิ เป็นต้น แปลว่า ข้าแต่ท่านวัรกะ ท่านเห็นนกสวัญฎกะผู้เสี่ยง
ไฟเพราะอ่อนหวาน มีสร้อยคอเหมือนอย่างนกยูง ซึ่งเป็นสามีของข้าพเจ้าบ้าง
หรือ กานาคจึงตอบว่า อทกกลจรสส ปกขินเน เป็นต้น แปลว่า เมื่อสวัญฎกะ
ทำตามเขยอย่างของผู้เที่ยวไปได้ทั้งในน้ำและบนบก ผู้บริโภคปลาดิบเป็นนิจ
ได้ถูกสาหร่ายรัดตายเสียแล้ว ดังนี้ เมื่อนางถามเป็นภรรยาได้ฟังก็ร้องไห้
ปริเวทนาการกลับไปสู่นิवासสถานอันเคยอาศัยอยู่ ในแขวงเมืองพาราณสี

ครั้นสมเด็จพระชินศรีศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า กาบกวันนชื่อว่าสวัญฎกะในครั้งนั้น ได้มาเกิด
เป็นพระเทวทัตในบัดนี้ ส่วนกานาคชื่อว่าวัรกะ ได้มาเกิดเป็นเวตถาคต
นแล จบวัรกชาดกที่ ๔ เพียงเท่านี้

ในชาดกนี้มีใจความสำคัญอยู่ว่า ผู้ทำตามอย่างของผู้อื่นโดยสิ้น
ธรรมชาติดูความสามารถของตน ย่อมได้รับผลเป็นทุกข์ โดยเหตุนี้ เมื่อผู้ใด
จะทำตามอย่างผู้อื่น จงพิจารณาความสามารถของตน ตลอดถึงชาติตระกูล
ยศศักดิ์สมบัติบริวาร ความรู้ และคุณธรรม ว่ามีเพียงพอหรือไม่ อย่าสัก
แต่ว่าเห็นเขาทำก็ทำตาม เช่นตัวมีกำลังกาย กำลังปัญญา กำลังทรัพย์น้อย
แต่ทะเขือทะยานทำตามเขยอย่างของผู้มีกำลังทั้ง ๓ ประการนี้ยิ่งกว่าตัว ผู้
นั้นจะมีความเสื่อมเสียหาความเจริญมิได้ โบราณจึงกล่าวว่า เห็นช้างข
อย่างตามช้าง ดังนี้ เมื่อผู้ใดทำเกินฐานะของตน ผู้นั้นจะได้รับผล คือความ
พินาศเหมือนกับกาบกที่ขกขึ้นแสดงแล้ว ดังนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่ากิงเคบขชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตุวาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้เป็น
สหายนัน ๒ รูป ให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ภิกษุ ๒ รูปนั้นเป็นชาวกรุงสาวัตถี นับแต่บวชมาในพระพุทธ-
ศาสนา ไม่ได้เจริญอุสภกรรมฐาน ได้แต่ชมร่างกายตัวเองว่าสวยงามเท่านั้น
ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุ ๒ รูปนั้น ได้โต้เถียงกันขึ้นว่า รูปร่างของใครจะ
งามกว่ากัน ครั้นเห็นพระเถระผู้ใหญ่องค์หนึ่งนั่งอยู่ในที่ใกล้ จึงพากันเข้าไป
ไปไต่ถามว่า ข้าพเจ้าทั้ง ๒ นี้ใครจะมีรูปร่างสวยงามกว่ากัน พระเถระนั้นจึง
ตอบว่า เรานี้แหละมามีรูปร่างสวยงามกว่าท่านทั้ง ๒ ภิกษุ ๒ รูปนั้นก็เกิดขัดใจ
จึงคิดเคียดพระเถระเจ้าองค์นั้นว่า พระเถระนี้ไม่บอกตามคำของเรา เรากถาม
อย่างหนึ่งตอบอย่างหนึ่งเป็นการไม่สมควร ครั้นคิดเคียดอย่างนั้นแล้ว ก็หลีก
ไปจากสถานนั้น เรื่องของภิกษุทั้ง ๒ นั้น ก็ได้แพร่หลายไปในหมู่สงฆ์

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า พระ
เถระผู้ใหญ่ได้แก่งภิกษุหนุ่มผู้พอใจในรูปของตนทั้ง ๒ รูป จนเกิด
ความละอายใจถึงกับตัดพ้อต่อว่าท่าน แล้วหลีกไป เมื่อสมเด็จพระจอมไตร
ได้ทรงสลับคำสนทนาคับด้วยทิพโสตธาตุ พระองค์จึงเสด็จเสด็จไปประทับ
ที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้น ได้เคย
สรรเสริญรูปร่างของตัวเองมาแล้วแต่ในอดีตกาล

กล่าวคือ ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเป็นกษัตริย์อยู่ในกรุงทวารวดี มีปลา
๒ ตัว ๆ หนึ่งชื่อกิงเคบขะ เพราะอยู่ในแม่น้ำคงคา ตัวหนึ่งชื่อบมเมขะ
เพราะอยู่ในแม่น้ำยมุนา เมื่อปลาทั้ง ๒ นั้นไปพบกับเจ้า ได้เกิดห่มเถียง
กันขึ้นว่า เรามีรูปร่างงามกว่าท่าน ท่านสู้เราไม่ได้ แล้วได้เข้าไปถามเต่าตัว
หนึ่งว่า ข้าพเจ้าทั้ง ๒ นี้ ใครจะมีรูปสวยงามกว่ากัน เต่าจึงบอกว่า ท่านทั้ง ๒ ก็งาม
เหมือนกัน แต่ยังไม่สู้เราไม่ได้ กล่าวอย่างนั้นแล้วจึงกล่าวต่อไปว่า โสภณคิ
มจนา กงเคบขะ เป็นต้น แปลว่า ปลาตัวชื่อกิงเคบขะและบมเมขะ
ล้วนแต่มีรูปร่างงดงามเหมือนกัน แต่เต่าซึ่งมี ๔ เท้า มีร่างกายเป็นปริมณฑล
เหมือนกับฉันนี้ใครจะสู้ฉันคอบยาวอยู่สักหน่อยนี้ งามกว่าท่านทั้งสอง ดังนั้น

เมื่อปลาทั้งสองได้ฟังก็เกิดขัดใจ จึงกล่าวว่า ยี่ ปจฉโต น ตี อกขา
เป็นต้น แปลว่า เราทั้งสองถามถึงสิ่งใดท่านไม่กล่าวถึงสิ่งนั้น เราถามถึง
เรื่องนั้นท่านตอบไปอย่างอื่นเสีย กลับสรรเสริญตัวท่านเอง เราทั้งสองไม่
ชอบถ้อยคำของท่าน ดังนั้น ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้วก็พากันกลับไปสู่ที่อยู่ของ
ตน ในขณะที่นั้น มีรุกขเทวดาตนหนึ่งอยู่ในที่ใกล้สัตว์ทั้ง ๓ สนนากันนั้น
แต่เทพยดานั้นไม่ได้กล่าวสิ่งใด

ครั้นสมเด็จพระทศพลทรงแสดงเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาตกว่า
ปลาทั้งสองในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนี้ เต่าตัวนั้นได้มาเกิด
เป็นภิกษุแก่รูปนี้ รุกขเทวดาผู้สังเกตเห็นเหตุการณ์ในครั้งนั้น คือเรา
ตถาคตนี้แล จบกังเคยยชาตกถ ๕ เพียงเท่านั้น

ในชาตกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ไม่มีปัญญา ย่อมมัวเมาอยู่แต่ในสิ่งไม่มี
ประโยชน์ มองไม่เห็นโทษแห่งสิ่งที่ตัวมัวเมา เหมือนอย่างเรื่องปลาและ
เต่า กับเรื่องภิกษุทั้ง ๓ รูปที่แสดงมาแล้วเป็นตัวอย่าง อันธรรมการปร่า
ถึงจะสวยงามสักปานใด ถ้าขาดคุณงามความดีแล้ว ก็ไม่สำเร็จประโยชน์อัน
ดีได้ เช่นอย่างในเวลาอดอยากยากจน จะเอาคนสวยมาล้างน้ำชดต่างอาหาร
ก็ไม่ได้ ได้แต่เป็นที่เจริญตาเจริญใจเท่านั้น เหมือนกับดอกไม้ซึ่งมีแต่สี
แต่ไม่มีกลิ่น ใครจะเอามาตัดทรงก็ไม่หอมฉนั้น ส่วนที่ให้สำเร็จประโยชน์
นั้น คือ คุณงามความดีเท่านั้น ผู้ที่มีคุณงามความดีประจำตัวแล้ว เรียกว่า
คนสวยด้วย ดีด้วย โดยเหตุนี้ ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำนำไปสั่งสอน
ลูกหลานเหลนอย่าให้เห็นแก่ความสวยงาม จงให้ถือความดีเป็นประมาณ
ถ้าตัวยังไม่มี美貌อยู่ตราบใด ก็ให้รู้เถิดว่า ตัวยังไม่สวยอยู่ตราบนั้น
ดังนี้ ฯ เป็นอันว่าสนเอนความในชาตกถ ๑ ถึงที่ ๕ อันมีในนัตถัททพหรรค
ที่ ๑ เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กิมี่ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฑ์ ๔๒

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในนคังทัพพวรรคที่ ๖ แห่งทุกนิบาต

อิงข วุฑฒบิ ปาสั	ฉินท หนุเตหิ กจอุป
อหิ ตกา กริสสามิ	ชลา เนหิติ ลุททโก
กจอุป ปาวิสสิ วาริ	กุงฺโก ปาวิสสิ วนิ
สทปคฺโค ทุมคฺคมา	ทฺเร ปุตเต อปานยิติ

อิหิ สคฺคา เชตวนะ วิหรนุโตทวทตฺตอารพฺภ กเถสิติ

ณ บัณเฑาะฏฐาณ อคฺคมาภักกแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคฺคณานิ
ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฐกัณฑ์ ๔๒ ว่าด้วยชาดกที่ ๖
จนถึงที่ ๑๐ อันมีมาในนคังทัพพวรรคที่ ๖ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป ตามเนื้อ
ความอันมีในวาระพระบาลี และอรรถกถา เพื่อเป็นเครื่องประกอบสติ
ปัญญาแห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

ก็ในชาดกที่ ๖ ซึ่งได้ยกกล่าวขึ้นไว้แล้วนั้นเรียกว่ากรุงคัมภีชาดก ๆ น
สมเด็จพระบรมศาสดาได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตวนาราม เพราะ
ทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงทราบว่า
พระเทวทัตพยายามจะปลงพระชนมชีพของพระองค์ จึงตรัสแก่งักขุสงฆ์
ว่า คุณ่อนิกขทั้งหลาย เทวทัตพยายามจะทำลายชีวิตเรตถาคต แต่ใน
ชาตินี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในชาติก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว
จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีกวาง
ตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในพุ่มไม้แห่งหนึ่งใกล้กับสระแห่งหนึ่ง อันมีอยู่กลางป่า
มีนกกระเรียนตัวหนึ่งอาศัยอยู่บนต้นไม้ใกล้สระนั้น และในสระนั้นมีเต่าอยู่ตัว
หนึ่ง สัตว์ทั้ง ๓ คือ กวาง นกกระเรียน เต่า ได้เป็นสหายรักใคร่กัน อยู่มา

วันหนึ่ง นายพรานคนหนึ่งเที่ยวยิงเนื้อในป่าได้เห็นรอยเท้ากวาง ซึ่งลงไปกินน้ำในสระนั้น จึงแอบวิ่งไปดักรอแล้วกลับบ้าน ในเวลาปฐมยาม กวางตัวนั้นก็ไปติดบ่วงของนายพรานแล้วร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง ฝ่ายนกกระเรียนและเต่าจึงรีบพากันไปหากวาง เมื่อเห็นกวางติดบ่วงจึงปรึกษากันว่า ทำอย่างไรจึงจะช่วยสหายของเราให้หลุดจากบ่วงไปได้ นกกระเรียนจึงกล่าวว่า นี่แน่ะเต่า ตัวท่านมีพื้นอันแข็งแรงใหญ่ ท่านจงกัดบ่วงให้ขาด เราจักไปทำอุบายไม่ให้นายพรานมาถึงโดยเร็ว เมื่อเรทั้งสองพยายามทำตามอุบายนี้ สหายของเราก็จะรอดชีวิตไปได้ แล้วกล่าวเป็นคาถาต่อไปว่า อิงฆ รุทรมย์ ปาสี เป็นต้น แปลว่า ดูก่อนเต่า เราขอให้ท่านกัดบ่วงมีเกลียวอันแข็งแรง ด้วยพื้นของท่าน ส่วนเราจักไปทำอุบายไม่ให้นายพรานมาถึงโดยเร็ว ดังนี้ในเวลาใกล้รุ่ง นายพรานก็ถือหอกออกจากบ้านคมนาการจะไปสู่ป่า นกกระเรียนนั้น พอรู้ว่านายพรานออกจากบ้าน ก็ไปคอยดูทางอยู่ที่ประตูบ้าน พอ นายพรานมาถึงก็โฉบลงมาจิกศีรษะนายพรานด้วยจะงอยปาก นายพราน จึงคิดหลากหลายว่า นกกาลกณีนจิกศีรษะของเราเสียแล้ว เรายังไปไม่ได้ จึงกลับเข้าไปนอนอีก แล้วลุกขึ้นถือหอกออกไปทางหลังบ้าน นกกระเรียน ก็ไปคอยจิกศีรษะอีก นายพรานจึงคิดว่า นกกาลกณีนตัวนี้จะไม่ให้เราออกจากบ้านเป็นมั่นคง คิดแล้วก็กลับเข้าไปนอนอีกจนกระทั่งสว่าง จึงตื่นขึ้น ถือหอกออกไปจากบ้าน นกกระเรียนตัวนั้นจึงรีบบินไปบอกเต่าว่า นายพราน กำลังมา ในขณะนั้น เกลียวบ่วงที่เต่ากัดยังไม่ขาด ยังเหลืออีกเพียงเกลียวเดียว ส่วนพื้นของเต่าก็เหมือนการร่อนเร่เหมือนจะร่วงหลุด ด้วยพยายาม กัดของแข็งเกินประมาณ หงปากของเต่าก็ฟุ่ไปด้วยโลหิต เมื่อเต่าเห็น นายพรานถือหอกวิ่งมา จึงกัดเกลียวบ่วงที่ยังเหลืออยู่นั้นขาดออกไปทันที แล้วกวางก็วิ่งหนีเข้าไป ฝ่ายนกกระเรียนนั้นได้บินขึ้นไปจับที่บนยอดไม้แน่น แต่เต่านั้นหมดกำลังจะวิ่งหนี ได้หมอบพุบ่ออยู่กับพื้น นายพรานก็จับเอาใส่กระโทกแขวนไว้กับคอไม้ ส่วนกวางเมื่อวิ่งหนีไปแล้ว ก็กลับมาแอบเห็นนายพรานจับเต่าใส่กระโทกแขวนไว้ที่คอไม้ จึงคิดว่า เราจะช่วยชีวิต สหายของเราให้ได้ จึงทำเหมือนอ่อนแอพลีบวิ่งไปให้นายพรานเห็น นาย

๕๐๔ พระสัคคัมคิภูก มหาภิชาติชาตก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

พรานก็ถือหอกวิ่งตามไป พอนายพรานจวนจะทันก็ทำให้รอยเท้าลบลื่น
เสีย แล้ววิ่งวกกลับคืนหลังจนกระทั่งถึงต้นไม้ด้วยกำลังรวดเร็วจดมพิศ ได้
เอาเขากระตั้นกระโทให้ตกลงที่พื้นดิน แล้วพังกระโทให้เต่าออกไปได้ ฝ่าย
นกกะไนก็นอนออกจากต้นไม้แล้วกวางจึงกล่าวแก่สหายทั้งสองว่า เรา
รอดชีวิตเพราะอาศัยท่านทั้งสอง ท่านทั้งสองได้ช่วยเหลือเราผู้เป็นสหาย
แล้ว ถ้าฉันอยู่ช้านายพรานก็จะกลับมาอีก ท่านทั้งสองจงพากันหนีไปอยู่
ที่อื่นเถิด สหายทั้งสองก็กระทำตามถ้อยคำของกวาง สมเด็จพระบรมศาสดา
จึงทรงตรัสเป็นคาถาไว้ ดังที่ยกขึ้นเป็นบุพผประโยชน์แห่งเทศนาแล้วนั้น
แปลว่า เต่าได้ลงไปอยู่ในน้ำตามเดิม กวางก็วิ่งเข้าไป นกกะไนกัพา
บุตรภรรยาหนีไปในที่อื่นไกล ดังนี้ เมื่อนายพรานกลับมาไม่เห็นสัตว์สัก
ตัวเดียว ก็เกิดโทมนัสจัดใจ ถือเอากระโทเปล่ากลับบ้านด้วยอาการไม่ชื่น
บาน ฯ ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีต
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นายพรานในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต
ในบัดนี้ นกกะไนได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร เต่าได้มาเกิดเป็นพระโมค-
คัลลาน์ ส่วนกวางได้มาเกิดเป็นเรวตภาคตนแล จบกรณมคชาดกที่ ๖ เหนือ

ในชาดกนี้ เป็นที่น่าชมเชยสรรเสริญสัตว์ทั้ง ๓ นั้นยิ่ง ว่าเป็นสหาย
ร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมเป็นร่วมตายของกันแท้ ควรเป็นตัวอย่างอันดีแก่คน
ทั้งหลายทุกถ้วนหน้า คนทั้งหลายที่เป็นสหายกัน จงพยายามช่วยกันให้จน
สุดกำลัง ในเวลามิตรสหายต้องภัยได้ทุกข์ อย่าได้ทอดทิ้งให้ข้างหนึ่งเป็น
อันตราย จงพยายามหาอุบายช่วยเหลือกันให้จงได้ ให้ทำตามอย่างชาดกที่
ยกขึ้นแสดงนี้เถิด จึงนับว่าไม่เสียทีที่เป็นเพื่อนฝูงกัน ในเวลาเพื่อนฝูงข้าง
ใดข้างหนึ่งลำบากยากจนลง ผู้ที่เป็นมิตรสหายก็จงพยายามหาอุบายช่วย
เหลือกัน ให้รอดพ้นจากความยากจนให้ได้ ถ้าไม่อย่างนั้น ก็จัดว่าเป็น
มนุษย์ที่เลวกว่าสัตว์ดิรัจฉานซึ่งมีปรากฏอยู่ในวัตถุนิทานนี้

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่าอัสสชาดก ฯ นี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์
ได้โปรดประทานเทศนาไว้ ในพระเชตุวนาราม เพราะทรงปรารภภิกษุ
รูปหนึ่ง ซึ่งถูกภรรยาเก่าแล้วโลมให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความสืบท่อไปว่า สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธานุภาพ
ถามภิกษุรูปนั้นว่า เธอมีความประสงค์จะสึกจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นกราบ
ทูลว่าจริง จึงตรัสถามว่า เพราะเหตุไร กราบทูลว่า เพราะข้าพระองค์มีความ
อาลัยในภรรยาเก่า จึงตรัสว่า คุณภิกษุ เธอจะได้มีความอาลัยในภรรยา
เก่าซึ่งทำให้เธอได้รับความทุกข์ใหญ่แต่ในชาตินี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในชาติ
ก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนั้นแล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล มีพระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าอัสสกะ เสวย
ราชสมบัติอยู่ในกรุงปาตลี ประเทศกาสิ มีพระมเหสีพระองค์หนึ่งทรงพระ
นามว่าอุพพร มีพระพลภักษณะอันงดงาม ทรงมีจรรยามารยาทสมบูรณ์ดี มี
ผิวพรรณคล้ายกับเทพธิดา ครั้นต่อมาพระนางก็กระทำกาลกิริยาสวรคต
ท้าวเธอก็ทรงกำสรดโศกเศร้าเสียพระทัย โปรดให้เชิญพระศพพระนางเจ้าลง
บรรจุในรางทองอันเต็มไปด้วยน้ำหอม แล้วโปรดให้ยกเข้าไปตั้งไว้ภายใน
ใต้พระแท่นที่ไสยาสน์ ต่อมาท้าวเธอก็ไม่เป็นอันสรงเสวย ได้แต่ทรง
กันแสงอยู่กับพระที่สิริไสยาสน์

ฝ่ายพระประยูรญาติทั้งหลายพร้อมด้วยสมเด็จพระชนกนาถราชมารดา
มิตรอำมาตย์ราชบริวาร ได้เข้าไปทูลชี้แจงว่า ธรรมเนียมสังฆารบมเป็นของ
ไม่เที่ยงแท้ถาวร ขอพระองค์อย่าทรงทุกข์ร้อนไปเลย แต่ท้าวเธอก็ไม่ทรง
เชื่อฟัง ได้แต่ทรงกันแสงอยู่เสมอไป ในวันที่ ๗ มีดาบสคนหนึ่ง ซึ่งได้
อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ อยู่ในป่าหิมพานต์ พิจารณาเห็นเหตุการณ์ว่า บัดนี้
พระเจ้าอัสสกราชทรงเสวยทุกข์เวทนาใหญ่ควรเราจะไปเทศนาโปรด ครั้น
คิดแล้วก็เหาะไปพักอยู่กับพระแท่นศิลาอันมีในพระราชอุทยาน ในเวลา
นั้น มีพราหมณ์มาณพคนหนึ่งได้ไปพบ จึงเข้าไปนั่งสนทนากับพระดาบส
พระดาบสแกจึงได้ถามถึงพระเจ้าอัสสกราชว่าเป็นประการใด มาณพนั้นก็
ชี้แจงไปตามความจริงว่า บัดนี้พระมหากษัตริย์กำลังทุกข์โศกเศร้าถึงพระ
อัคกรมเหสีที่สวรคต พระดาบสกล่าวว่า เราปรารถนาจะพบท้าวเธอ มาณพ
นั้นบอกว่า ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะไปกราบทูลให้พระองค์ทรงทราบ

๕๐๖ พระศุภคันทิภูก มหาภิเนษกชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ขาติ เล่ม ๑

ขอพระผู้เป็นเจ้าจงร่ายอยู่ในสภานี้ ^{๕๕} ว่าแล้วก็กลับไปกราบทูลพระมหากษัตริย์ว่า ^{๕๖} บัดนี้ตามสวัสดิมงคลของคันทิมาอยู่ในพระราชอุทยาน ^{๕๗} เป็นสุขทุกฝ่าย ^{๕๘} สามารถแลเห็นทุกสิ่งสรรพ มาพักอยู่ในพระราชอุทยาน ^{๕๙} ปราบปรามจะพบกับพระองค์ ^{๖๐} ของทรงทราบด้วยประการฉะนี้

ในครั้งนั้น พระเจ้าอัสสกราช ^{๖๑} ก็มีพระราชเหตุหยิ่งทรงปลาทะเลอมใส่ ^{๖๒} จึงเสด็จออกไปสู่พระราชอุทยาน ^{๖๓} นมัสการพระดาบสแล้วตรัสถามว่า ^{๖๔} พระผู้เป็นเจ้าทราบไหมว่า ^{๖๕} บัดนี้นางอุพพรไปเกิดในสถานที่ใด ^{๖๖} ดาบส ^{๖๗} ถวายพระพรว่า ^{๖๘} พระนางเจ้าไปเกิดเป็นหมอนอยู่ในมุกโค ^{๖๙} ในราชอุทยาน ^{๗๐} เพราะโทษที่พระนางเจ้าไม่เคารพใคร่รอบแต่ในร่างกายของตน ^{๗๑} ไม่ทำบุญกุศล ^{๗๒} สิ่งใดไว้ ^{๗๓} พระมหากษัตริย์ไม่ทรงเชื่อก่อ ^{๗๔} พระดาบสจึงถวายพระพรว่า ^{๗๕} ถ้า ^{๗๖} มหาบพิตรไม่ทรงเชื่อ ^{๗๗} อาตมภาพจักแสดงหมอนนั้นให้พระองค์ทรงเห็น ^{๗๘} แล้ว ^{๗๙} อธิษฐานว่า ^{๘๐} ขอให้หมอนทั้งสองสามภรรยาละก่อนโคมัยมาในสถานที่นี้ ^{๘๑} บัดนี้ ^{๘๒} พอขาดคำลง ^{๘๓} หมอนทั้งสองนั้นก็มาดงคำอธิษฐานของดาบส ^{๘๔} ดาบสจึง ^{๘๕} ถวายพระพรว่า ^{๘๖} หมอนตัวหนึ่งทมาข้างหลังนั้น ^{๘๗} คือ นางอุพพรราชเทวี ^{๘๘} พระ ^{๘๙} มหากษัตริย์ตรัสว่า ^{๙๐} ข้าพเจ้าไม่เชื่อ ^{๙๑} ถ้าพระองค์ไม่เชื่ออาตมภาพจักถามหมอน ^{๙๒} ตัวนั้นดู ^{๙๓} แล้วกล่าวว่า ^{๙๔} ดูก่อนนางหมอนผู้ชื่อว่าอุพพร ^{๙๕} นางหมอนนั้นพดขึ้น ^{๙๖} ด้วยภาษามนุษย์ว่า ^{๙๗} พระผู้เป็นเจ้ามีพระสงัด ^{๙๘} ดาบสถามต่อไปว่า ^{๙๙} เมื่อชาติ ^{๑๐๐} ก่อนนางหมอนได้เกิดเป็นอะไร ^{๑๐๑} ข้าพเจ้าได้เกิดเป็นพระนางอุพพรอัครมเหสี ^{๑๐๒} ของพระเจ้าอัสสกะ ^{๑๐๓} กับคนพระเจ้าอัสสกะหรือโคมัยเป็นทริภักของนางหมอน ^{๑๐๔} ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ^{๑๐๕} พระเจ้าอัสสกะได้เป็นทริภักของข้าพเจ้าจริง ^{๑๐๖} แต่บัดนี้ ^{๑๐๗} ข้าพเจ้าไม่รักแล้ว ^{๑๐๘} ถ้าข้าพเจ้าอาจว่าพระเจ้าอัสสกะได้ ^{๑๐๙} ข้าพเจ้าจักฆ่าเอา ^{๑๑๐} เลือดคอกมาทาเท้าแห่งหมอนผู้เป็นสามของข้าพเจ้าในบัดนี้ ^{๑๑๑} เมื่อกล่าวอย่างนั้นแล้ว ^{๑๑๒} จึงกล่าวต่อไปว่า ^{๑๑๓} อยมสสุกราเชน ^{๑๑๔} เทโส ^{๑๑๕} วิจริโต ^{๑๑๖} มยา ^{๑๑๗} เป็นต้น ^{๑๑๘} แปลว่า ^{๑๑๙} สอน ^{๑๒๐} อุทยานนี้ ^{๑๒๑} ข้าพเจ้าได้เคยเที่ยวเล่นกับพระเจ้าอัสสกะผู้เป็นสามที่รักใคร่ของ ^{๑๒๒} ข้าพเจ้า ^{๑๒๓} ได้รับความสุขเสมอไป ^{๑๒๔} แต่ความสุขทุกข์ในปางก่อนนั้นก็หายไป ^{๑๒๕} ด้วยความสุขและความทุกข์ใหม่กำบังไว้ ^{๑๒๖} อันนั้นเป็นธรรมดาของโลก ^{๑๒๗} เพราะ ^{๑๒๘} ฉะนั้น ^{๑๒๙} หมอนนี้จึงเป็นทริภักใคร่ของข้าพเจ้ายิ่งกว่าพระเจ้าอัสสกะนั้น ^{๑๓๐} ดังน

เมื่อพระเจ้าอัสสกะได้ทรงสดับถ้อยคำอันนี้ ก็หมดความอาลัยในนางอพรรี โปรดให้นำซากศพของนางออกจากพระราชวังไปเสียในทันที แล้วจึงทรงสนานพระเศียรในพระราชอุทยานเป็นพิชการสรี แล้วจึงเสด็จกลับสู่พระราชฐาน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกขุรูปนั้นก็ ได้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วจึงทรงประชุมชาดกว่า นางอพรรีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภรรยาเก่าของภิกขุรูปนี้ พระเจ้าอัสสกะ ได้มาเกิดเป็นภิกขุรูปนี้ พราหมณ์มาณพคนนั้น ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร ส่วนดาบสนั้น ได้มาเกิดเป็นเวตถาคตนั่นแล จบอัสสกะชาดกที่ ๗ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า เมื่อคนเรา สิ้นลมหายใจไปแล้ว ย่อมไปเกิดในภพใหม่ชาติใหม่ ไม่หลงอยู่ในรูปร่างเดิม ต้องไปเกิดเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่นอน ส่วนรูปร่างเดิมก็เป็นเหมือนอย่างคราบของงู ตัววิญญูณย่อมเป็นเหมือนกันงู ธรรมดา งูลอกคราบแล้วทิ้งคราบไว้เหยาะไปเสียในที่อื่น คราบนั่นจะเป็นอย่างไรก็ไม่มี ความยินดีในร้ายฉันทใด เมื่อคนเราตายไปแล้วก็ทิ้งไว้แต่คราบฉันทนั้น ไม่ควรที่ผู้ใดจะร้องให้รำไรถึง ควรนำคราบนั้นไปจุดเผาตามธรรมเนียมของบ้านเมืองแล้วทำบุญอุทิศให้ เพื่อให้ผู้ตายได้มีความสุขกายสบายใจในอนาคตภพหน้า อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความในชาดกนี้ ดังนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่าสูงสูมารชาดก ฯ นี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ ศาสดาจารย์ ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตะวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภพระเทวทัตผู้พยายามจะปลงพระขามะของพระองค์ให้เป็นต้นเหตุ มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อสมเด็จพระจอมไตรศาสดา ได้ทรงทราบว่าพระเทวทัตพยายามจะทำลายพระองค์ จึงตรัสขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตได้พยายามเพื่อจะทำลายเรตถาคตมาแล้วในอดีตกาลเหมือนกันในปัจจุบัณกาล แต่เรตถาคตไม่มีความสะดุ้งแม้แต่น้อย

กล่าวคือ ในอภิมหานครพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง
 พาราณสี มีวานรตัวหนึ่งมีร่างกายใหญ่แข็งแรงเหมือนกับช้างสาร อยู่ใน
 สถานที่ใกล้แม่น้ำคงคา ในแม่น้ำคงคานั้น มีกระแซะสองตัวเมียอาศัยอยู่
 กรรยาแห่งกระแซะนั้น เวลาแพ่ท้องก็อยากกินเนื้อหัวใจของวานรนั้น จึงบอก
 ให้สามีทราบ สามีตอบว่า เป็นการยากที่จะจับวานรนั้นได้ นางกระแซะเป็น
 ภรรยาจึงบอกว่า ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้กินเนื้อหัวใจของพญาวานรนั้น ข้าพเจ้า
 ก็จะตายเสียเป็นแน่ คง สามีจึงปลอบให้ดีใจว่า พึงจะจับพญาวานรนั้นให้
 ได้ จึงได้คอยสังเกตดู เวลาเห็นพญาวานรลงไปดื่มน้ำในแม่น้ำคงคา แล้ว
 ขึ้นมานั่งอยู่ริมฝั่ง จึงไปหาพญาวานรแล้วกล่าวว่า ดูก่อนพญาวานร
 เหตุไรท่านจึงชอบกินแต่กล้วยอันเป็นผลไม้เลวทราม ซึ่งมียอดฝงน ควร
 ที่ท่านจะข้ามไปกินผลไม้ซึ่งมีรสอร่อยอันมีอยู่ในฟากข้างโน้น พญาวานร
 จึงตอบว่า ดูก่อนพญากระแซะ แม่น้ำคงคานี้กว้างลึกสุดปัญญาที่เราจะข้าม
 ไปได้ ดูก่อนพญาวานร ถ้าท่านปรารถนาจะข้ามไปเราจะให้ท่านขึ้นขี่หลัง
 ไปให้ถึงฝั่งข้างโน้น พญาวานรตอบว่าดีละ แล้วได้ขึ้นขี่หลังกระแซะออกไปใน
 กลางแม่น้ำ พอกระแซะพาไปได้หน่อยหนึ่ง จึงพาพญาวานรจมลงไปในน้ำ
 แล้วโผล่ขึ้นมา พญาวานรจึงกล่าวว่า ดูก่อนสหาย เหตุไรท่านจึงทำอย่าง
 นี้เล่า เพราะเหตุว่าภรรยาของข้าพเจ้าแพ่ท้อง อยากกินเนื้อหัวใจของท่าน
 เราจึงจะให้ท่านจมน้ำตาย ดูก่อนกระแซะ ถ้าอย่างนั้นก็เป็นการดีแล้ว ก็แต่
 ว่า เนื้อหัวใจของเราไม่ติดอยู่กับตัวเรา ถ้าเนื้อหัวใจของเราอยู่ในท้องของ
 เราแล้ว เวลาเรากระโดดโลดเต้น เนื้อหัวใจของเราก็จะต้องโดนกับกิ่งไม้
 เป็นอันตราบไป กระแซะจึงถามว่า ถ้าอย่างนั้นหัวใจของท่านอยู่ที่ไหน เวลา
 นั้น พญาวานรแลเห็นต้นมะเดื่อต้นหนึ่ง มีผลอันสุกเป็นพุ่มพวงจึงกล่าวว่า
 หัวใจของเราห้อยแดงอยู่ที่ต้นไม้นั้น ดูก่อนวานร ถ้าอย่างนั้นท่านจงให้
 หัวใจของท่านแก่เรา ๆ จึงจักไม่ทำให้ท่านตาย นี่แน่กระแซะ เมื่อท่านอยาก
 ได้หัวใจของเราก็จงพาเราไปส่งให้ถึงต้นไม้นั้น กระแซะก็ทำตามด้วยความโง่
 เหลาของตน เมื่อพญาวานรขึ้นบนต้นมะเดื่อได้แล้ว จึงกล่าวว่า นี่แน่
 สหาย ท่านเข้าใจผิดเสียแล้ว ตัวท่านใหญ่แต่ร่างกายแต่หาปัญญาไม่ได้

แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า อลเมเตหิ อมเพหิ ขมพูหิ ปเนสสิ จ เป็นต้น
 แปลว่า ผลไม้เหล่านี้ที่ท่านแสดงว่ามีอยู่ริมฝั่งสมุทร คือ มะม่วง ลูกหว้า
 ลูกขนุน ผลไม้เหล่านั้นไม่ควรแก่เราสิ้น ต้นมะเดื่อของเรานี้แหละดีกว่า
 คุณอนักระเข็ สรรพกายของท่านใหญ่โตก็จริง แต่ว่าท่านเฝ้าเวลาหาปัญญาได้
 เราได้ลองท่าน ให้นำกลับมาส่งขึ้นฝั่งตามเดิมแล้ว ท่านจงกลับไปตาม
 สบายเถิด ดังนี้ เมื่อกระเข็ได้ฟังก็เกิดโศกสน้ำตาดำ แปร^{๕๔}พร้อมทั้งมีความ
 ละอาย จึงกลับไปหาภรรยาด้วยความโศกเศร้าเสียใจ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำอดีตเทศน์มาแล้ว จึงทรงประ
 ชมชาดกว่า จรเข็ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต จระเข็ตัวเป็นภรรยา
 ได้มาเกิดเป็นนางจิญจมาณวิกา ส่วนพญาวานร ได้มาเกิดเป็นเรวตถาคค
 ในบัดนี้ จบสงสุมารชาดกที่ ๘ แต่ท่าน

ในชาดกนี้ ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจดจำไว้ว่า ธรรมคาพระ
 โพรสัตว์เจ้าทั้งหลายย่อมมีปัญญาบารมีเป็นเครื่องรักษาตัว อาจป้องกันตัวและ
 ผ่อนให้พ้นอันตรายได้ในเวลาจำเป็น อีกประการหนึ่ง ของจำไว้ว่า ใน
 เวลาเกิดอันตรายจงทำใจให้มั่นคง อย่าทำใจให้วอกแวก จงนิ่งนึกหาอุบาย
 ที่จะแก้ไข เมื่อทำได้อย่างนี้ ปัญญาย่อมเกิดในขณะนั้น ถ้าผู้ใดทำใจวอก
 แวก ผู้นั้นย่อมหมดปัญญา ไม่อาจพาตัวให้รอดพ้นจากอันตรายได้ โดย
 เหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสสอนให้เวไนยนิกรทำใจให้เป็นสมาธิ คือ ทำ
 ใจให้มั่นคง เพราะเหตุว่า เมื่อใจมั่นคงย่อมเกิดปัญญา ดังนี้

ในชาดกที่ ๙ มีนามว่ากักรชาดก ๗ นี้ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ
 ศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตะวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารภ
 ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ของพระสารีบุตรให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ภิกษุหนุ่มรูปนี้เป็นผู้ฉลาดในการรักษาร่างกาย ไม่ฉัน
 อาหารที่เป็นจืดและร้อนจัด ไม่ออกไปภายนอกที่เป็นจืดร้อนจัด ไม่ฉันข้าว
 ที่เปียกนัก ข้าวสุก ๆ คิบ ๆ ด้วยกลัวโรคอาพาธ

ครั้นต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันขึ้นในธรรมสภาถึงเรื่องภิกษุ
 นั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา ครัสแก่ภิกษุ

ทั้งหลายว่า คุณอนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหนุ่มรูปน้อมเป็นผู้ฉลาดในการรักษาตัวมาแล้วแต่ในปางหลัง

กล่าวคือ ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพรานชื่อโกกคนหนึ่ง ได้อุ้มไก่ไปเที่ยวคักไก่อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ไก่กับคันทันไม้ใหญ่อันเป็นที่สิงอาศัยแห่งเทพยดาตนหนึ่ง ในวันหนึ่ง พรานนั้นได้ไปพบไก่ตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นไก่เก่าของคนพลัดไปอยู่ในที่นั้น จึงเริ่มคักไก่ตัวนั้น แต่ไก่ตัวนั้นฉลาดในการรักษาตัว จึงได้รับหนีไปเสียก่อน ไม่ให้นายพรานนั้นเข้าใกล้ นายพรานนั้นได้เอากิ่งไม้ใบไม้บีบคั้นร่างกาย ถือบ่วงเที่ยวติดตามไก่ตัวนั้นไป ไก่ตัวนั้นจึงกล่าวว่า หิอุชา มยา วเน รุกฺเข เป็นต้น แปลว่า คันทันทั้งหลาย คือคันทูกวางและสมอพิเภกในบ้าน เราไม่เคยเห็นเดินได้ คุณอนนายพรานผู้ทำอาการเหมือนคันทันไม้ ท่านก้าวเท้าไปฉันทันไม้ทั้งหลายก็หาก้าวไปเหมือนกับท่านไม้ ดังนี้ ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้วก็หนีไปซ่อนเสีย นายพรานจึงกล่าวว่า ปุราณกุกกุโฏ อยฺ เป็นต้น แปลว่า ไก่ตัวเก่าที่หนีออกจากกรงมาได้เป็นไก่ฉลาด ล่วงรู้ในวิธีของบ่วงพันด้วยขนสัตว์ กล่าวเขาะเขี่ยเราแล้วก็หนีไป ดังนี้ ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้วก็กลับไปสู่เคหาสถาน ฯ ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์โปรดประทานเทศนาเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นายพรานคนนั้นได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต ไก่ตัวนั้นได้มาเกิดเป็นภิกษุรูปนี้ ส่วนรุกขเทวดาผู้เห็นกิริยาของไก่และนายพรานในครั้งนั้น คือเราตถาคตในบัดนี้แล จบถกกรชาดกที่ ๕ แต่ท่าน

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้มีปัญญา ย่อมรู้จักรักษาตัวไม่ให้เป็นอันตราย ศัตรูผู้คิดมุ่งหมายทำร้ายก็ทำไม่ได้ดังเจตนา ขอให้ระลึกว่า ไก่ตัวนั้นมีความฉลาดมาก ได้สังเกตถึงไม้ที่นายพรานเอาคลมตัวเหมือนกับพุ่มไม้แล้วเดินไปว่า ธรรมดาพุ่มไม้นั้นย่อมเดินไม่ได้ การที่พุ่มไม้เดินได้ เห็นจะเป็นเพราะนายพรานอยู่ข้างในแน่นนอน เมื่อคิดอย่างนี้ จึงมีสุนทรวาจาเขาะเขี่ยนนายพรานให้ละอายแล้วหนีไป ขอให้ผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจว่า ธรรมดาผู้มีปัญญาย่อมรู้จักสังเกตเหตุการณ์ ไม่ไว้วางใจต่อผู้ใดและสิ่งใดโดยง่าย ส่วนผู้ไร้ปัญญา ย่อมขาดความสังเกตตรวจตรา อีกประการหนึ่ง เมื่อผู้ใดหมั่นสังเกตเหตุการณ์ ผู้นั้นย่อมมีปัญญาเจริญขึ้นเสมอ โดยเหตุนี้ ขอ

ท่านทั้งหลายจึงเป็นคนชอบสังเกต ในเมื่อพบเหตุการณ์ หรือผู้คนสิ่งของ อันแปลกประหลาด ว่าจะร้ายประการใด เมื่อทำได้เสมอจะเป็นคนมี บัญญาดี ไม่เสียที่แก่ข้าศึกศัตรูหรือผู้จะคนโกงได้ง่าย

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่ากัณทลลชาดก ๆ น สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ ศาสตรา ได้โปรดประทานเทศนาในพระเวฬุวนาราม เพราะทรงปรารถนาพระ เทวทัตทำท่าทางเหมือนอย่างพระองค์ให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระโลกเชษฐาธิราชทรงทราบว่า พระเทวทัตทำ ท่าทางเหมือนอย่างพระองค์ จึงทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มี นกหัวขวานตัวหนึ่งอยู่ในป่าตะเคียน เที้ยวเจาะหาเหยื่อในไม้ตะเคียนกิน เป็นอาหาร ในครั้งนั้นนกกระโถนตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นสหายแห่งนกหัวขวาน นั้น ไปเที้ยวเจาะหาเหยื่ออยู่ในไม้ทองหลางเป็นนิตยกาล

อยู่มาวันหนึ่ง นกกระโถนนั้นได้ไปหานกหัวขวาน นกหัวขวานได้พา ไปเที้ยวป่าตะเคียนเจาะเอาด้วงและหนอนในต้นตะเคียนมาเลี้ยงลูกกัน นก กระโถนกินด้วงและหนอนเหล่านั้นแล้ว ก็มีความคิดใจใคร่จะหาเจาะกินด้วย ตนเอง นกหัวขวานจึงห้ามปรามว่า ลูก่อนสหาย ท่านเคยหากินแต่ในต้น ไม้อันไม่มีแก่น เช่นต้นงวและต้นทองหลาง เพราะฉะนั้น ท่านอย่าคิดหา กินในต้นตะเคียนเลย แต่นกกระโถนตัวนั้นไม่เชื่อฟัง จึงบินไปเจาะต้น ตะเคียนโดยแรง จนถึงกับจะยอปากหักกันขึ้นตาทะเล้นสมองแตกในทันใด ตกลงไปพื้นดินแล้วกล่าวว่า ลูก่อนสหาย สมองของข้าพเจ้าแตกแล้ว เพราะเจาะต้นไม้ ต้นไม้ชนิดอะไร นกหัวขวานจึงกล่าวว่า อจาร์ วตายเป็นอาทิ แปลว่า นกกระโถนเคยเจาะไม้อันไม่มีแก่น ได้มาพบต้นไม้ อันมีแก่นเข้า ศีรษะก็ได้แตกทำลายไป ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนาเรื่องนี้แล้ว จึงทรงประชุม ชาดกว่า นกกระโถนในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ ส่วนนก หัวขวาน คือเรากลาก่อนแล้ว จบกัณทลลชาดกที่ ๑๐ และนันทัพพวรรคที่ ๖ ในทกนิบาตแต่เพียงเท่านั้น

๕๐๒ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก เรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ได้ใจความในชาดกนี้ว่า ผู้ที่ทำอะไรโดยไม่รู้จักประมาณตน ย่อมไม่ได้รับผลดีสมกับความประสงค์ มีแต่ได้รับโทษร้ายเสียภัยถึงกับเป็นอันตรายแก่ตนก็มี โดยเหตุนี้ หก ๆ คนเมื่อจะทำสิ่งใดต้องให้พอสอดกับกำลังของตน อย่าเห็นว่าคนอื่นทำได้เราก็ทำได้เหมือนกัน เพราะว่าคนเราข้อมมีกำลังต่างกัน ถ้าผู้ใดไม่รู้จักกำลังของตน ผู้นั้นจะได้รับผลร้ายเหมือนกันเรื่องนกกระเรียนที่บรรยายมาแล้ว

จบชาดกที่ ๖ จนถึงที่ ๑๐ อันมีในวรรคที่ ๖ แห่งทุกนิบาตเท่านั้น.
เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๓

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในพริ้งตัมภกวรรคที่ ๗ แห่งทุกนิบาต

อกาสี โยคคัม รุณปุปผโต	สัจจอร์ พริณตุมภกสมิ
พุชกาสิ อณฺณํ ปริสํ วิคยห	น นิยุโม ตายติ อปฺปปณฺณํ
หุยํ ยาจนโก ตาต	โสमतต นิคจจติ
อลาภํ ธนลาภํ วา	เอวี่ ธมฺมา หิ ยาจนาติ

อิหํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต เอกํ โลพูทายิตฺเถรํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัณฑิตน์ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถการณัย ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๔๓ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ จนถึงชาดกที่ ๕ อันมีในพริ้งตัมภกวรรคที่ ๗ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป พอสสมควรแก่เวลา

ดำเนินความในชาดกที่ ๑ ซึ่งมีนามว่าโสमतตชาดก สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภ พระโลพูทายิเถรเจ้าให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ พระโลพูทายเถรเจ้านั้น เป็นผู้มีความประหม่า ไม่กลัวหาญ ในการแสดงธรรมแก่บริษัท ตั้งแต่ ๒-๓ คนขึ้นไป เมื่อพระโลพูทายตั้งใจว่า จะกล่าวถ้อยคำอันนี้ เวลากล่าวออกไป ก็มักพลาดพลั้งเป็นคำอื่นไปเสีย เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ทราบทั่วกัน จึงประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า พระโลพูทายเป็นผู้มีนิสัยประหม่า แสดงธรรมเทศนาพลั้งพลาดเสมอ สมเด็จพระบรมศาสดา จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโลพูทายเป็นผู้มีนิสัยอย่างนี้มาแล้วแต่ในอดีตกาล

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ใน กรุงพาราณสี มืดบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง มีนามว่าโสमतักกุมาร เมื่อกลับ จากศึกษาศิลปศาสตร์ในเมืองคถกสิลาแล้ว ได้เข้าไปถวายตัวอยู่กับพระเจ้าพรหมทัต ได้เป็นที่โปรดปรานของพระมหากษัตริย์ จนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้สนิท เป็นมหาเดเล็กใกล้ชิดพระองค์

ครั้งนั้น พราหมณ์ผู้เป็นบิดาของโสमतักกุมารได้ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการกลสิกรรม พราหมณ์นั้นมีโคอยู่ ๒ ตัว ตัวหนึ่งตายเสีย พราหมณ์นั้นจึงไปหาบุตร ขอให้บุตรช่วยทูลขอโคจากพระมหากษัตริย์ บุตรจึงตอบว่า ข้าพเจ้ามาอยู่เป็นข้าเผ่ายังไม่นาน ครั้นจะไปทูลขอโคก็เป็นการไม่สมควร บิดาจึงไปทูลขอเถิด ว่าแล้วก็พาบิดาไปทูลข้า พุทฺโธอนุญาตให้เป็นหุน สมมติให้เป็นพระมหากษัตริย์ เสนาบดี แล้วสอนกิริยาท่าทางและการพูดให้แก่บิดาว่า ข้าแต่บิดา เมื่อบิดาเข้าไปหาเสนาบดีจงทำกริยาอย่างนี้ พูดอย่างนี้ เมื่อเข้าไปเฝ้าพระมหากษัตริย์จงทำกริยาอย่างนี้ ๆ แล้วกราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงมีชัยชนะแก่ข้าศึกเสมอไป แล้วกราบทูลต่อไปว่า ข้าแต่สมมติ.ทวราช ข้าพระบาทมีโคสำหรับไถนาอยู่ ๒ ตัว แต่ตัวหนึ่งได้ตายเสีย ขอพระองค์ได้ทรงโปรดพระราชทานโคตัวที่ ๒ ได้แก่ข้าพระบาทเถิด ดังนี้ โสमतักกุมารได้ฝึกหัดบิดาให้จนชำนาญชาญอยู่จนตลอดปีหนึ่ง จึงให้บิดาถือเอาเครื่องบรรณาการเข้าไปเฝ้าพระมหากษัตริย์ ส่วนตนได้เข้าไปเฝ้าอยู่ก่อนแล้ว เมื่อพราหมณ์ผู้เป็นบิดาไปถึงจึงถวายเครื่องบรรณาการ แล้วกราบ

๕๑๔ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ทูลว่า ขอพระองค์จงมีข้าชนะแก่ข้าศึกเสมอไปเกิด พระมหากษัตริย์จึง
ตรัสถามว่า ต่อก่อนโสมทัตถกุมาร พราหมณ์เป็นอะไรกับเธอ เป็นบิดา
ของข้าพระองค์ ก็เข้ามาเพื่อประสงค์สิ่งใด ในขณะที่นั้น พราหมณ์จึงกราบ
ทูลว่า ข้าแต่ महाराजเจ้า ข้าพระองค์มีโคอยู่ ๒ ตัวสำหรับไถนา ตัวหนึ่งได้
ตายเสียแล้ว ขอพระองค์จงทรงโปรดรับโคตัวที่ ๒ ไว้เกิด ดังนี้ เมื่อพระ
มหากษัตริย์ได้ทรงสดับคำกราบทูลดังนั้น ก็ทรงเข้าพระทัยว่า พราหมณ์นั้น
กล่าวพลีไป จึงทรงพระสรวล ตรัสแก่โสมทัตถกุมารเป็นเชิงสัพยอกว่า
ต่อก่อนโสมทัต โคในเรือนของเจ้า เห็นจะมีมากเกินประมาณกระมัง
โสมทัตถกุมารจึงกราบทูลตอบว่า ถ้าพระองค์พระราชทานก็เห็นจะมีมาก
พระเจ้าพาราณสีเมื่อได้ทรงสดับดังนั้น ก็ทรงโสมนัส จึงทรงพระราชทาน
โค ๖ ตัว พร้อมด้วยเครื่องประดับสำหรับโคและบ้านที่อยู่ให้แก่พราหมณ์
นั้น เพื่อเป็นรางวัลแก่โสมทัตถกุมาร ด้วยทรงโปรดปรานในคำกราบทูล

เมื่อพราหมณ์ได้รับพระราชทานแล้ว ก็ถวายบังคมลาออกจากที่เผามา
ขึ้นรถอันเทียมด้วยม้าขาวมีบริวารตามไปเป็นอันมาก ส่วนโสมทัตถกุมาร ก็
นั่งรถคันเดียวกับบิดา จึงพูดกับบิดาว่า ข้าพเจ้าได้สอนบิดาจนถึงบัดนี้แล้ว
บิดาก็ยังกราบทูลให้พลาดได้ แล้วจึงกล่าวต่อไปด้วยนัยพระคาถาซึ่งได้ยก
ขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนาแล้วนั้น แปลว่า ท่านเป็นผู้ไม่ประมาท ได้
พยายามเรียนคำกราบทูลอยู่ในป่าช้าถึงหนึ่งปี เมื่อเข้าไปสู่ที่เผาก็ยังกล่าว
ให้พลาดเป็นอย่างอื่นไป ความพยายามเล่าเรียนนั้น ย่อมไม่บังเกิด
บุคคลที่ไม่มีปัญญาได้ ดังนี้ พราหมณ์นั้นจึงตอบคำของบุตรว่า ชรรณดาผู้ขอ
ขอมถึงซึ่งอาการ ๒ อย่าง คือ บางทีก็ได้ทรัพย์ บางทีก็ไม่ได้ทรัพย์ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์โปรดประทานเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระโศภิตาธิ ส่วน
โสมทัตถกุมาร คือเรตถาคคในบัดนี้ จบโสมทัตตชาดกที่ ๑ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ มีข้อความสำคัญอยู่ว่า พุทธเป็นเงินเป็นทอง พุทธไม่
เสียเงินเสียทอง เพราะฉะนั้น ควรที่คนทั้งหลายจะระวังถ้อยคำของตน
อย่าให้พลั้งพลาดเสียผลในเวลาเจรจา ก่อนแต่จะเจรจา จงพิจารณาให้ดี

ถกวัน เมื่อเห็นสมควรแล้วจึงตั้งใจเจรจาออกไป ในขณะที่เจรจาก็จ
ระวังอย่าให้พลั้งพลาด เมื่อเจรจาไปแล้วจึงสังเกตดูว่า ผู้ฟังจะพอใจใน
ถ้อยคำของตนหรือไม่ อันนี้เป็นหลักสำคัญสำหรับบุคคลทั่วไป

ในชาตกที่ ๒ มีนามว่าอุจฉิฏฐภักตชาตก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดา
จารย์ ทรงยกขึ้นเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง
ที่หลงใหลในคำประโลมของภรรยาเก่าให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ภิกษุรูปนั้นเมื่อสมเด็จพระโลกเชษฐเจ้าไตรสถามว่า เหตุไร
เธอจึงมีความกระสัน จึงกราบทูลว่า เพราะนึกถึงคำประโลมของภรรยาเก่า
สมเด็จพระพุทธองค์จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ หญิงนี้ได้ทำความพินาศให้เธอ
มาแล้วแต่ในอดีตกาล

กล่าวคือ ในครั้งพระเจ้าพรหมทัต ได้เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสี มีบุรุษเชษฐใจคนหนึ่งเที่ยวพ่อนำของเลียงชีพ ครั้นในภรรยาของ
พราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในแขวงกรุงพาราณสี ได้ประพฤตินอกใจสามีเสมอ
มา อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อสามีออกจากบ้านไปแล้ว ชายชู้ก็เข้าไปในเรือน
นางพราหมณ์ได้ร่วมประเวณีกับชายชู้แล้ว จึงชวนชายชู้ให้อยู่บริโภค
อาหาร เมื่อชายชู้รับถ้อยคำแล้ว ก็ไปจัดแจงทำข้าวปลาอาหารยกมาให้ชาย
ชู้บริโภค ส่วนตนได้ขึ้นคอยคสามีอยู่ที่ประตูบ้าน

เวลานั้น บุรุษเชษฐใจนั้น ได้เข้าไปอยู่ใกล้กับที่บริโภคแห่งชายชู้
ของนางพราหมณ์เพื่อจะขอรับประทาน ในขณะนั้น พอนางพราหมณ์ได้เห็น
สามีเดินมา จึงเข้าไปบอกชายชู้ ให้หลบหนีลงจากเรือน ลงไปซ่อนอยู่ที่พุ่ม
ไม้ เมื่อสามีขึ้นไปนั่งบนเรือนแล้ว นางพราหมณ์จึงจัดน้ำล้างมือมาให้แล้ว
คดข้าวร้อนเค็มลงไปในข้าวเย็น ที่เป็นเค็มชายชู้มาให้แก่พราหมณ์ผู้เป็น
สามีบริโภค เมื่อพราหมณ์ผู้เป็นสามีล้างมือลงไปในภาชนะข้าว ก็พบว่าข้าว
ร้อนอยู่ข้างบนข้าวเย็นอยู่ข้างล่าง จึงคิดว่า ข้าวนี้คงเป็นเค็มของผู้อื่นแน่นอน
จึงถามนางพราหมณ์ว่า อุบล โย อปริโม วณ โณ เป็นต้น แปลว่า ข้าวข้าง
บนกับข้างล่างไม่เหมือนกัน คุณก่อนนางพราหมณ์ เราจะขอลามสักหน่อย
เหตุไรข้าวข้างล่างจึงเย็น ข้าวข้างบนจึงร้อนผิดธรรมดาไป คือ ธรรมดาข้าว
ที่คดลงในภาชนะแล้ว ข่อมเย็นข้างบน ร้อนข้างล่าง ดังนี้

๕๑๖ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตวรรค หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ในขณะนั้น บรุษเข้ญใจนั้นจึงคิดว่า คนนางพราหมณ์ไปเห็นลงจากเรือน
ไปนั่งอยู่ใต้ร่มไม้ นั้นคงจะเป็นชายชู้ ส่วนพราหมณ์ผู้หนึ่งคงจะเป็นเจ้าของ
เรือน นางพราหมณ์จึงนั่งอยู่ใต้ร่มไม้เพื่อตอบประการใด เราควรจะบอกให้
พราหมณ์ผู้เป็นสามีทราบ แล้วจึงกล่าวเป็นคำถ้อยว่า ออ! นโกลุมิ ภรรยา
เป็นต้น แปลตามนิพนธ์คำถ้อยว่า ข้าแต่พราหมณ์ ข้าพเจ้าเป็นคนที่เห็นว่ามี
ชาติคำข้า มาเที่ยวขอทานอยู่ที่นี่ แต่ได้เห็นบรุษคนหนึ่งลงไปซ่อนอยู่ที่
ร่มไม้หลังเรือน ผู้นั้นคือชายชู้แห่งภรรยาของท่าน ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว
ก็กลับไป พราหมณ์ได้จับคนทั้งสองนั้นมาโทษจำคุกแล้วสั่งสอนห้าม
ปรามไม่ให้กระทำความผิดลามกเช่นนั้นอีกต่อไป

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรบรมศาสดาจารย์ ทรงสารกอดัตตนิทานจบแล้ว
จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป ในเวลาจบอริยสัจลง ภิกษุรูปนั้นก็สำเร็จ
โศคาบัตติผล แล้วทรงประชุมชาดกยกด้วยบุคคลขึ้นประกาศว่า นาง
พราหมณ์ในอดีตชาตินั้น ได้มาเกิดเป็นภรรยาเก่าของภิกษุรูปนี้ พราหมณ์
ผู้นั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุรูปนี้ ส่วนบรุษเข้ญใจนั้น คือเรตถาคตในบัดนี้
จบอุจจัญญัตตชาดกที่ ๑ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ ขอให้พหุศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า ธรรมดา
คนผิด จะทำอย่างไรก็มีผิดเป็นพริฐไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ซึ่งพอที่จะสังเกต
เห็นแก่คนอื่น เพราะเหตุว่า ในใจของผู้กระทำผิด ย่อมคิดอยู่เสมอว่า
ตัวทำผิด เมื่อคิดอย่างนั้น ย่อมมีเวลาพลั้งพลาดพริฐ ยากที่จะหลุดพ้น
ไปจากความผิดได้ เว้นไว้แต่กุศลหนุนหลังกำบังไว้ ถึงอย่างนั้นก็คิด
ย่อมหนีไม่พ้นโทษในจตุราบายมนรกเป็นต้น กล่าวคือ เมื่อพ้นจากโลกมนุษย์
ไปแล้ว ก็ไม่แคล้วจากโทษในโลกหน้า โดยเหตุนี้ ขอจงจำไว้ว่า ชนชอ
ว่าความชั่วแล้ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่า ดังนี้

ในชาดกที่ ๒ มีนามว่า ภรรษาชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงยก
ขึ้นเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพระเจ้าโกศลให้เป็นต้นเหตุ
กล่าวคือ ในครั้งนั้นลูกาสักการะทั้งหลายเป็นอันมากได้เกิดขึ้นแก่พระ
ผู้มีพระภาคเจ้า และเหล่าภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก ฝ่ายพวกเดียรถีย์ปริ-

พวกกษัตริย์ทั้งหลาย ก็พากันเสื่อมจากลาภสักการะ จึงปรึกษากันว่า พระสมณ-
โคตม เหตุไรจึงบริบูรณ์ด้วยลาภสักการะ ในขณะนั้น เติรภัยคนหนึ่งจึง
กล่าวขึ้นว่า พระสมณโคตมได้ให้ชัยภูมิดี อันมีอุปมาเหมือนดังศีรษะแห่ง
ชมพูทวีป ถ้าพวกเราได้สร้างอารามลงในที่ใกล้พระเชตวันแล้ว ก็คงจะ
บริบูรณ์ด้วยลาภสักการะเหมือนกัน พวกเติรภัยทั้งหลายก็เห็นพร้อมกัน
จึงปรึกษากันว่า ถ้าพวกเราจะไปทูลขอพื้นเขตต์ขัตติยาบดินก่อน หมู่อภิษุก็
จะห้ามปรามพวกเรา การงานของเราก็จะไม่สำเร็จดังความประสงค์ ควรเรา
ทั้งหลายจะถวายสินบนแก่พระราชา แล้วทูลขอที่ดินสร้างอารามเถิด เมื่อ
ปรึกษากันตกลงดังนั้นแล้ว จึงไปหาคนผู้ใกล้ชิดพระราชาให้นำเข้าเฝ้า ถวาย
ทรัพย์สินเงินทองเป็นราชบรรณาการ แล้วกราบทูลว่า ขอให้พวกข้าพเจ้า
ทั้งหลายได้สร้างอารามข้างหลังพระเชตวัน ถ้าภิกษุสงฆ์มากราบทูลพระองค์
ด้วยเหตุใด ๆ ก็ขออย่าได้ตรัสตอบ พระราชาก็ทรงรับถ้อยคำแห่งเติรภัย
ทั้งหลาย แล้วพวกเติรภัยก็ให้หานายช่างมา เริ่มการที่จะก่อสร้างอาราม
ลงในที่นั้น เลียงในการที่จะสร้างอารามนั้นก็ดังไปถึงพระเชตวันมหาวิหาร
ครั้นนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสถามพระอานนท์ว่า เสียง
อีกทีนั้นเป็นเสียงสิ่งใด พระอานนท์ก็กราบทูลไปตามต้นเหตุ สมเด็จพระ
โลกเชษฐเจ้า จึงดำรัสสั่งให้พระภิกษุทั้งหลายไปทูลพระราชา ขออย่า
ให้พวกเติรภัยมาสร้างอารามลงในสถานนั้น ภิกษุทั้งหลายก็พากันไปที่
ประตูพระราชวัง เมื่อพระราชาทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงทราบว่าภิกษุ
ทั้งหลายมาด้วยเหตุที่พวกเติรภัยสร้างอาศรม จึงตรัสสั่งให้พวกราชบริพ
ออกไปบอกแก่พระภิกษุสงฆ์ว่า พระราชาไม่ได้ประทับอยู่ในพระราชวัง
ภิกษุทั้งหลาย ก็พากันไปกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดา ให้ทรงทราบว่า
การที่พระราชาทรงกระทำอย่างนั้น เป็นเพราะได้รับสินบนของพวกเติรภัย
จึงดำรัสสั่งให้อัครสาวกทั้งสองไปอีก พระราชาก็ให้ราชบริพารหยุดต่อ
พระอัครสาวกทั้งสองเหมือนในหนหลัง พระอัครสาวกทั้งสองก็กลับไป
กราบทูลแด่สมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า เติรภัยนั้นพระราชา
ยังประทับอยู่ในพระราชนิเวศน์ ไม่ได้เสด็จไปในที่ใด ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว

๕๐๘ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ที่ทรงนั่งอยู่ รุ่งเช้าชน พระองค์เสด็จเข้าไปยังเขตแดนพร้อมกับพระภิกษุ ๕๐๐ องค์ ที่เป็นบริวาร เสด็จลงมาการไปประทับที่ประตูพระราชนิเวศน์ เมื่อขัตติยราชเบสรทอดพระเนตรเห็น จึงรีบเสด็จลงมาจากปราสาทไปทรงรับบาตรจากพระกรของพระพุทธองค์ แล้วอาราธนาให้ขึ้นไปประทับบนปราสาทพร้อมทั้งพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ องค์ แล้วท้าวเธอก็ถวายข้าขนิษฐาตามที่เคยมา ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงเทศนาโดยอ้อมว่า ดูก่อนมหาบัณฑิต พระราชาทั้งหลายในปางก่อนได้ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้ศัลงหลาย เพราะได้รับสินบนแล้วถึงความพินาศใหญ่ ไม่ได้อิสระ ในกรุงราช อันเป็นแว่นแคว้นของตน ตรัสดังนี้แล้วก็ทรงนั่งอยู่ พระราชาก็กราบทูลขอให้ทรงแสดงเรื่องอดีต พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

ในอดีตกาลล่วงแล้ว มีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า กุรุ อยู่ในแว่นแคว้นกุรุ ครั้นนั้นมดาบสคนหนึ่งเป็นผู้ได้อภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ พากันบริวารมาจากป่าหิมพานต์ เข้าไปบิณฑบาตในกรุงนคร แล้วพากันออกไปอาศัยอยู่ที่ริมต้นไม้แห่งหนึ่ง จนล่วงไปได้เดือนหนึ่ง จึงมีดาบสคนอาจารย์องค์หนึ่ง พาศิษย์บริวาร ๕๐๐ มาถึงเมืองนั้น ได้พากันไปอาศัยอยู่ที่ต้นไทรข้างทิศทักษิณแห่งพระนคร

เมื่อดาบสคนอาจารย์ทั้งสองอยู่ในที่นั้นพอสมควรแล้ว ก็พากันบริวารกลับไปป่าหิมพานต์ตามเดิม ต่อมาต้นไทรทางทิศทักษิณก็ได้เหี่ยวแห้งลงตามลำดับ เหลืออยู่แต่กิ่งก้านลำต้นเท่านั้น

ครั้นอยู่ต่อมา ดาบสที่เคยอาศัยอยู่ที่ต้นไทรทางทิศทักษิณนั้นก็พาพวกบริวารไปสู่เมืองนั้นอีก แล้วออกไปที่ต้นไทรทางทิศอุดร เลียบพักอยู่ที่ต้นไทรนั้น ส่วนดาบสที่เคยอาศัยอยู่ที่ต้นไทรทางทิศอุดรได้มาถึงที่หลัง แล้วเกิดแก่งแย่งกันขึ้นว่า ต้นไทรนี้เป็นของเรา เพราะเราเคยอาศัยอยู่มาก่อน ดาบสนั้นจึงตอบว่า ต้นไทรนี้เป็นของเรา เพราะเรามาถึงก่อน ต่างก็ไม่ตกลงกัน จึงพากันไปเฝ้าพระราชาเพื่อขอให้พิจารณาว่า ต้นไทรนั้นจะเป็นของดาบสพวกใด พระราชาทรงได้สวนตลอดแล้วทรงตัดสินว่า เป็นของดาบสพวกก่อน ฝ่ายดาบสพวกที่แพ้จึงปรึกษากันว่า พวกเราจะไม่ยอมให้

ฤษีพวกนั้นกล่าวว่า พวกเราเป็นผู้แพ้ ครั้นปรึกษากันแล้วจึงเล็งแลดูด้วย
ทิพพจักขุ ได้เห็นรถคันหนึ่งอันสมควรแก่พระเจ้าจักรพรรดิอันอยู่ในสถาน
ที่แห่งหนึ่ง จึงไปนำมารถถวายพระมหากษัตริย์ ขอให้กลับตัดสินความข้อนั้น
เพื่อให้ตนชนะ พระมหากษัตริย์ทรงรับสินบนแล้วก็ตัดสินให้ดาบทั้งสอง
หมันนั้น เป็นเจ้าของตนไม่อยู่ด้วยกัน ฝ่ายดาบสทั้งสองก่อน จึงไปนำ
กงจักรรถอันแล้วไปด้วยแก้ว สมควรแก่เรือนรถนั้นเข้าไปถวายให้เป็น
สินบนแก่พระมหากษัตริย์อีก พระมหากษัตริย์ก็ทรงตัดสินให้พวกฤษีนั้น
กลับเป็นเจ้าของอีกอย่างเดิม

เมื่อดาบสทั้งสองเห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงกลับกลอกไม่เป็น
ยุติธรรม จึงพากันเกิดความสังเวชสลดจิตคิดกันว่า พวกเราทั้งหลายผู้เป็น
บรรพชิต พากันตัดสินบนแก่พระราชาด้วยเรื่องต้นไม้เช่นนั้น เป็นกิจไม่
สมควรแก่สมณะ คิดแล้วก็พากันกลับไปสู่บำเพ็ญตามเดิม

ฝ่ายเทพยดาทั้งหลายผู้รักษาดินแดน ได้เห็นเหตุการณ์ ก็พากันโกรธ
ว่า พระราชาทรงไม่เป็นยุติธรรม ทำให้ผู้สลดใจวาทกัน แล้วเทพยดา
ทั้งหลาย จึงได้บันดาลให้ประเทศอันมีอาณาเขต ๓๐๐ โยชน์ จมลงใน
มหาสมุทร พวกมนุษย์ก็ได้ถึงความพินาศไปสิ้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาสตฺถาจารย์ได้ทราบอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า อโสมมตร
กตวา เป็นต้น แปลว่า พระราชาผู้เป็นใหญ่ในกรุงประเทศอันทรงพระนาม
ว่ากัรราช ได้ให้อาวาสแก่ฤษีทั้งหลายแล้วเสวยราชสมบัติทั้งแว่นแคว้นไป
เพราะฉันทาคติ เพราะฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงไม่สรรเสริญฉันทาคติเป็น
คนผู้มีใจสุจริตควรกล่าวตามเป็นจริง จึงจะรอดพ้นอันตราย ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาอย่างนั้นแล้ว
จึงตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรไม่ควรลู่อ้างแห่งฉันทาคติ ทำให้
หม่มบรรพชิตวาทกัน แล้วประชุมชาดกว่า ดาบสผู้เป็นใหญ่กว่าดาบส
ทั้งปวงในครั้งนั้น คือเรตถาคตโนปัตถิ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับจาก
พระราชานิเวศน์แล้ว บรมขัตติยเศสพลโกศล จึงโปรดให้ราชบริพารไปรื้อ
อารามของพวกเดียรถีย์ที่กำลังจะสร้างขึ้นใหม่นั้นเสีย พวกเดียรถีย์ก็หาหนทาง
มิได้อีกต่อไป จบกุรราชชาดกที่ ๑ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาตกนี้แสดงให้เห็นว่า การตัดสินใจโดยดีธรรมนั้น เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ไม่ควรที่จะดูอำนาจแก่คติทั้ง ๔ ประการ คือ ความรัก ความโกรธ ความกลัว ความหลง ควรทำให้ดวงต้อบดีธรรม จึงจะไม่มีภัยพิบัติในบึงงูและอนาคต ด้วยประการฉะนี้

ในชาตกที่ ๕ มีนามว่า ปุณณทัชชาดก ๆ น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงยกขึ้นเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารถนาพระปัญญาบารมีของพระองค์ให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระปัญญาของพระตถาคตเจ้าย่อมแจ่มแจ้งแล้วจงฉลาดในอุบายหาที่สุดมิได้ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ได้ทรงสดับด้วยทิพย์โสตว่า พระองค์จึงเสด็จลลิตไปประทับที่ธรรมสภา แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย เราตถาคตย่อมฉลาดในอุบายแม้แต่ในอดีต คือในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตรแห่งปโรหิตคนหนึ่ง ได้ไปศึกษาศิลปศาสตร์ในตักกสิลาราชธานี ครั้นสำเร็จเรียนร้อยเป็นอันดีแล้ว ก็กลับมาสู่กรุงพาราณสี เมื่อบิดาทำกาลกริยาแล้ว ก็ได้เป็นปโรหิตแทนบิดา สำหรับสั่งสอนบรรพชิตแก่พระราชาครั้นอยู่นานมา มลูยงพระราชาให้เนรเทศปโรหิตนั้นไปอยู่อื่น เมื่ออยู่นานมาพระราชาทรงระลึกถึงปโรหิตนั้น มีพระประสงค์จะใคร่ไปรับปโรหิตนั้นคืนมา แล้วกลับทรงพระดำริได้ว่า ถ้าเราทำเป็นปริศนาไปชักเป็นการดี จึงโปรดให้หาเนื้อถามบ้าง แล้วจารึกอักษรลงบนกระดานส่งไปให้ปโรหิตนั้น เนื้อความในอักษรนั้นว่า ปุณณ หนิ เชน จ เปยฺยมาหุ เชนอาหิ แปลว่า พวกเรากล่าวว่า แม่น้ำอันเต็มไปด้วยน้ำ เป็นสิ่งที่สัตว์ตัวใดต้องดื่มดื่มน้ำกล่าวว่า ข้าวกล้าเป็นสัตว์ตัวใดจะต้องซ่อนกิด กล่าวถึงว่าสัตว์ใดจะบอกข่าวของศูที่ไปไกลให้รู้ว่าจะมากิด เราได้ส่งเนื้อสัตว์นั้นมาให้หาแล้ว ขอท่านจงบริโภคเนื้อสัตว์ตัวนั้นเถิด ดังนี้ เมื่อปโรหิตได้อ่านเนื้อความในพระราชสาส์นนั้นแล้ว ก็ทราบว่า พระราชาทรงระลึกถึง จึงทรงแสดงเนื้อความให้แก่ตน แล้วจึงกล่าวเป็นนิพนธ์คาถาว่า ขโต มํ สรติ ราชานํ เป็น

อาทิ แปลว่า ในเวลาใดพระราชาทรงระลึกถึงเรา ได้ทรงส่งเนือกามาให้เรา
ในเวลานั้น เราควรจะนำเนือกาส์ เนือนกกระเรียน เนือนกยูง อย่างใด
อย่างหนึ่งไปถวายจึงจะเป็นการสมควร การที่ไม่ระลึกถึงพระเดชพระคุณของ
พระราชาก็ ข่อมเป็นการไม่สมควร ดังนี้ แล้วจึงให้คนทั้งหลายหาเนือสัตว์
ต่าง ๆ มีนกยูงเป็นต้น บรรทุกเกวียนไปถวายพระราชาก็ทรง
พระโสมนัสปรีดา พระราชทานฐานันดรให้เป็นปุโรหิตตามเดิม

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์
ส่วนปุโรหิตนั้น คือ เราตถาคตในบัดนี้ จบปุณณทิจชาดกที่ ๔ เพียงเท่านั้น

ชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีบุญญาทั้งหลาย ข่อมรู้ความประสงค์
ของกันด้วยอุบาย ไม่ต้องพูดกันให้มากมายก็รู้เรื่อง ส่วนคนโง่เขลาข่อม
ไม่เข้าใจความประสงค์ของกันและกันได้โดยง่าย ต้องหาอุบายข่มขู่กัน
หลายประการ จึงจะลงสันนิษฐานถูกต้องตามความประสงค์ของกันและกัน
อีกประการหนึ่ง ในชาดกนี้ มีข้อความที่ควรอธิบายอีกอย่างหนึ่ง คือใน
ปริศนาของพระราชาก็ พระราชาทรงเขียนไปว่า แม่น้ำอันเต็มไปด้วยน้ำ
ข่อมเป็นทศมของสัตว์ตัวใดก็ดี ขำวกล้ำเป็นที่ซ่อนของสัตว์ตัวใดก็ดี ผู้ที่ไป
ทางไกลสัตว์ตัวใดบอกข่าวว่าจะมาถึงก็ดี ทั้ง ๓ คำนี้ หมายความว่า สัตว์
ตัวนั้นคือกา เพราะเหตุว่ากาข่อมลงไปดื่มน้ำในแม่น้ำที่เต็มฝั่ง ซึ่งคนทั้งหลาย
มักกล่าวกันว่า น้ำในแม่น้ำนั้นเต็มฝั่งพอกาก็มกินได้ และธรรมดากาชอบ
กินขำวกล้ำของชาวนา เวลาหว่านขำแล้วชาวนาต้องระวัง ธรรมดาการข่อม
ให้ข่าวของผู้ไปทางไกลว่าจะมาถึงเมื่อใด โดยเหตุนี้ ปุโรหิตจึงเข้าใจปริศนา
นั้นทันทีว่า เนือกที่ส่งไปนั้น คือเนือกา ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

ชาดกที่ ๕ มีนามว่ากัจฉปชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์
ทรงยกขึ้นแสดงในพระเชศวนาราม เพราะทรงปรารภซึ่งพระโกกาลิกะให้เป็น
ต้นเหตุ เรื่องแห่งพระโกกาลิกะนั้นมีพิสดารอยู่ในกากริชาดกข้างหน้า

ส่วนในนั้นมีเนื้อความว่า สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระโกกาลิกะฆ่าตัวเองด้วยวาจาของตัวในชาติที่เขานั่นก็หาไม่ ถึงในชาติก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้วจึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไป

ในอดีตกัมม ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตรหนึ่งอำมาตย์คนหนึ่ง ได้ไปเรียนศิลปศาสตร์ในตักกสิลาราชธานี เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ได้กลับมาเป็นอำมาตย์แทนบิดาสำหรับสั่งสอนบรรพชนแก่พระราชา พระราชาพระองค์นั้นเป็นผู้พอพระทัยในการที่จะตรัสเจรจา เมื่อได้ทรงเจรจาล้ว ข้อมไม่ให้โอกาสที่จะพูดแก่ผู้อื่น อำมาตย์นั้นคอยหาโอกาสที่จะทูลห้ามอยู่เสมอ แต่ไม่เห็นโอกาสอันใด ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง มีหงส์ ๒ ตัว ได้ไปค้นเคยกับเต่าซึ่งอยู่ในสระแห่งหนึ่ง แล้วชวนให้เต่าไปอยู่กับตน ให้เต่าคาบกลาไม้ แล้วหงส์ทั้งสองคาบปลายไม้ข้างละตัว พาเต่านั้นบินไป พอไปถึงกลางเมืองพาราณสี เด็กทั้งหลายก็ร้องขึ้นว่า หงส์หามเต่า ในขณะที่นั้น เต่าอยากพูดว่า กงการอะไรของพวกเอง พอนึกแล้วก็อ้าปากขึ้นเพื่อจะพูด ปากก็หลุดจากไม้ตกลงมาตายในพระลานหลวง คนทั้งปวงได้ดูกันเอิกเกริก พระราชาพร้อมด้วยอำมาตย์ก็เสด็จไปทอดพระเนตร จึงตรัสถามถึงเหตุการณ์ที่เต่าตัวนั้นตกลงตายว่า คุณอนุปุโรหิต เหตุใดเต่าตัวนี้จึงตกลงมาจากอากาศ ปุโรหิตกราบทูลว่า เห็นจะเป็นเพราะเต่าตัวนั้นคาบไม้ให้หงส์หามาแล้วอดพูดไม่ได้ ใครจะกล่าววาจาอันใดอันหนึ่งจึงหลุดจากไม้ตกลงมาตายเห็นปานดังนี้ ครั้นกราบทูลดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นนิพนธ์คาถาว่า อวิชชา อุตานํ เป็นอาทิ แปลว่า เมื่อเต่าจะพูดได้ฆ่าตัวเองเสีย เต่านั้นคาบท่อนไม้ไว้คั่นแล้ว ครั้นอดพูดไม่ได้ก็ฆ่าตัวเองเสียด้วยวาจาของตัวเอง ข้านต์พระองค์ผู้กล่าวกล่าในหมู่ชน บัณฑิตเห็นเหตุอย่างนั้นแล้ว ควรจะกล่าวแต่ว่าวาจาอันใดตามสมควรแก่เวลา อย่าเจรจาให้มากเกินไป เมื่อพระราชาได้ทรงสดับก็ทรงเข้าพระทัยว่า ปุโรหิตนั้นสอนพระองค์ ต่อแต่เนิ่นมาก็ไม่ตรัสจ্ঞานรรจาให้มากเกินไปประมาณเหมือนกาลก่อน

ครั้นสมเด็จพระชินวรศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า เต่าในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระโกกาลิกภิกษุ

ว่าด้วยชาตกที่ ๖-๑๐ ในวันตตัมภกวรรคที่ ๑ แห่งทุกนิบาต ๕๒๓

หงส์ทั้งสองนั้น ได้มาเกิดเป็นอัครสาวกทั้งสอง พระเจ้าพรหมทัตได้อุบัติ
มาเป็นพระอานนท์ ส่วนปุโรหิตนั้น คือเวตถากตในบัดนี้ จบกัจฉชาตก
ที่ ๕ เพียงเท่านั้น

ในชาตกนี้มีข้อความสำคัญอยู่ว่า การพูดมากเกินไปประมาณ คือพูด
พร่ำเพรื่อไม่รู้จักเวลา บ่อมนำมาซึ่งความเสียหายให้แก่ตน เพราะฉะนั้น
ทุกคนจึงควรพูดแต่น้อย และพูดตามเวลาที่สมควร ก่อนแต่จะพูดเรื่องใด ๆ
ต้องให้นึกว่า เวลานสมควรจะพูดหรือไม่ เมื่อเห็นสมควรจึงพูดออกไป
จึงจะได้ประโยชน์แห่งการพูด ถ้าไม่อย่างนั้น ก็จักให้โทษแก่ตน เหมือนกับ
เรื่องเตาที่แสดงมาแล้วนี้ เช่นอันว่า จบชาตกทั้ง ๕ อันมีในวรรคที่ ๖ แห่ง
ทุกนิบาตเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๔

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาตก

ว่าด้วยชาตกที่ ๖-๑๐ ในวันตตัมภกวรรคที่ ๑ แห่งทุกนิบาต

น มาขมกต ตปติ

น สุโล สารุ คจฉโต

ขณฺจ มํ มณฺเฑ มจฺฉิ

อนฺณํ โส รติยา คโต

โส มํ ทหติ รากคฺคิ

จิตฺตณฺจูปตเปติ มํ

ชาลิโน มณฺจ กยิรา มํ

น กามे หนฺนเตกฺวจิตฺติ

อิหํ สคฺคา เขตฺวเน วิหรนฺโต ปุราณหุติยิกปโลภนํ อารพฺภ กเถสฺสี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคถารนัย

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาตก กัณฑ์ที่ ๔๔ ว่าด้วยชาตกที่ ๖ จบ
ชาตกที่ ๑๐ อันมีในวันตตัมภกวรรคที่ ๑ แห่งเอกนิบาต สืบต่อไป ตาม
ลำดับแห่งเทศนานัย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ผู้มี
หมายซึ่งสติปัญญาในการสดับชาตกเทศนา โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๖ ซึ่งได้สาธกยกคาถาขึ้นตั้งไว้เนิ่น มีนามว่าปัจฉิมชาดก
ชาดกนี้ สมเด็จพระมหามุนีบรมศาสดา ได้ทรงเทศนาในพระเชตวันาราม
เพราะทรงปรารภภิกขุรูปหนึ่งซึ่งมีความกระสัน เพราะภรรยาเก่ากล่าวเล่าโลม
ให้เป็นต้นเหตุ

คือ ภิกขุรูปนั้น เมื่อภรรยาเก่าเล่าโลมก็เกิดความกระสัน ไม่พอใจ
ที่จะอยู่ประพฤติพรตพรหมจรรย์อีกต่อไป ครั้นภิกขุทั้งหลายรู้เรื่องนั้น จึง
นำตัวภิกขุนั้น เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ กราบทูลเรื่องให้ทรง
ทราบ พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกขุ หญิงคนนั้นเมื่อก่อนได้เคยทำให้เธอ
จะถูกบงมาแล้ว แต่เธอได้อาศัยบัดเหตจึงรอดชีวิตไปได้ ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว
จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัต เสด็จสมบัตินิอยู่ในพระนครพาราณสี
พราณแห่งหลายได้ปลาตัวหนึ่งนำไปทิ้งไว้บนหาดทราย แล้วพากันเหล่าไม้
เพื่อจะเสียบึง ปลาตัวนั้นคิดถึงนางปลาตัวหนึ่ง จึงกล่าวเป็นคาถาดังนี้ยก
ไว้ในเบื้องต้นนั้น แปลว่า ไฟก็ไม่ทำให้เราร้อน ไม้ที่เขาจะเสียบก็ไม่ทำให้
เราสะดุ้ง ส่วนนางปลาที่จะเข้าใจว่าเราไปหลงนางปลาตัวอื่นนั้นแหละ ข้อม
ทำให้เราเราร้อน อีกประการหนึ่ง ใจของเราข้อมเผาเราเองให้ร้อนกระวน
กระวาย ข้าแต่พราณแห่งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงปล่อยข้าพเจ้าไปเกิด
อย่าฆ่าข้าพเจ้าเสียเลย ดังนี้

ในขณะนั้น ปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัต ซึ่งเป็นผู้รู้ภาษาสัตว์ ได้
เที่ยวไปถึงที่นั้น เมื่อได้ยินเสียงปลานั้นคร่ำครวญ จึงขอให้พวกพราณแห
ปล่อยปลาตัวนั้นไป ปลาตัวนั้นก็รอดชีวิตไปตามยถากรรม

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเทศนาเรื่องอดีตดังนี้แล้ว
จึงทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ภิกขุรูปนั้นก็สำเร็จ
โสดาปัตติผล แล้วพระพุทธองค์จึงทรงประชุมชาดกยกบุคคลขึ้นประกาศว่า
ปลาตัวนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกขุรูปนี้ นางปลานั้นได้มาเกิดเป็นภรรยาเก่าของ
เขา ส่วนปุโรหิตนั้น คือเวตทกาคตโนบัดนี้ จบมัจฉชาดกที่ ๖ แต่เท่านั้น

ในชาดกนมเรื่องสำคัญอยู่แต่เพียงว่า คนและสัตว์ทั้งหลายย่อมตกทุกข์ได้ยากเพราะมาตุคามเป็นเหตุยิ่งกว่าอย่างอื่น ผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจของมาตุคาม ถึงจะตกทุกข์ได้ยากสักเพียงใด ก็ยังอาลัยถึงมาตุคามอยู่ ส่วนทุกข์ที่ตนได้รับเพราะมาตุคามนั้นตนไม่คำนึง คำนึงถึงแต่มาตุคามอย่างเดียว ควรที่นักปราชญ์ทั้งหลายจะเฉลียวใจถึงโทษแห่งมาตุคามว่า ใหญ่หลวงสักปานใด ไม่ควรจะลุ่มหลงต่อมาตุคามจนตนได้รับทุกข์ภัยใหญ่ โดยเหตุไรจำเป็น นักปราชญ์ทั้งหลายควรลุ่มหลงแต่ความดี อย่าทำตนเหมือนกับปลาที่แสดงมาแล้ว

ในชาดกที่ ๗ มีนามว่า เสกคุชาดก ชาดกในสมเด็จพระมหามุนีศาสดาโปรดประทานเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภอุบาสกผู้ชายฉกคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ เรื่องแห่อบาสกนี้มีพิสดารอยู่ในบันทึกชาดกในวรรคที่ ๑๑ แห่งเอกนิบาต ซึ่งแสดงมาแล้วข้างต้น ส่วนในชาดกนมนี้แสดงความสืบทอดไปว่า สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามอุบาสกนั้นว่า เธอหายไปไหน จึงไม่เห็นมานาน อุบาสกนั้นทูลว่า เพราะธิดาแห่งข้าพระองค์มียอคนหนึ่งซึ่งมกรียาเป็นเด็กอยู่เสมอ เวลาเขามาสว่ขอข้าพระองค์ก็กลัวว่าจะแต่งงานให้ไม่ได้ จึงได้หาโอกาสไปทดลองดูว่าจะเป็นผู้ใหญ่ได้หรือไม่ เมื่อเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ได้แล้ว จึงได้จัดแจงแต่งงานให้ โดยเหตุนี้ จึงไม่มีโอกาสมาเฝ้าพระพุทธองค์ สมเด็จพระพุทธองค์จึงตรัสว่า คุณอุบาสก ธิดาของเธอเป็นผู้มีสติจรรยาดีอันดงามทั้งในชาตินี้และชาติก่อน

กล่าวคือ ในชาติก่อน ครองพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีอุบาสกคนหนึ่งได้พาธิดาไปเที่ยวเก็บผักในป่า เมื่อจะทดลองธิดา ก็ได้จับข้อมือธิดาทำท่าเหมือนรักใคร่ด้วยกิเลส ธิดาจึงร้องไห้คร่ำครวญขึ้น เธอจึงปลอมธิดาว่า สหุโพ โลโก อุตตมโน อโหสิ เป็นอาทิ แปลว่า โลกหาปวงย่อมพอใจในกามคุณ นี่แน่ะนางสัคคะ เจ้าเป็นผู้ฉลาดในธรรมเนียมของโลก พอละมีสามีได้ เพราะเพียงบิดาจับมือก็ร้องไห้คร่ำครวญ ดังนี้ ธิดาจึงตอบว่า โอ ทุกขผลุราช ภเวยฺย ตาณิ เป็นอาทิ แปลว่า เมื่อข้าพเจ้าได้รับทุกข์ ก็ต้องหวังบิดาเป็นเทพย เมื่อบิดา

ประทศราชเจ้าในกลางป่าคังแล้ว ข้าพเจ้าจะร้องให้คร่ำครวญถึงผู้ใด
อีกเล่า คังนี้ ในขณะนั้น รุกขเทวดาคนหนึ่งได้เห็นเหตุการณ์แห่งบิดากับ
ธิดาทั้งสองนั้นโดยถนัด

เมื่ออุบาสกนั้นทดลองธิดาเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ได้แล้ว จึงพากลับมาบ้าน
จัดการมงคลให้ ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว
ก็ทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง อุบาสกนั้นก็สำเร็จโศคา-
บัคคผล แล้วสมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า บิดาและธิดาคัน
ได้มาเกิดเป็นอุบาสกกับธิดาคัน ส่วนรุกขเทพธิดา คือเรตถาคต ในบัดนี้

ในชาดกนี้ มีข้อสำคัญอย่างหนึ่งว่า กวารีบางคนถึงอายุพอสมควร
มีสามีได้แล้ว แต่ก็มีการเป็นเด็กทารกอยู่ก็มี ซึ่งยากที่จะทราบว่าเขารูจัก
เคียงสาในธรรมของโลกแล้วหรือยัง แต่ผู้ทกธรรมตาของโลกเป็นประมาณ
แล้ว เมื่อเห็นกุมารคนใด มีอายุและร่างกายเท่ากับกุมารทั้งหลายที่เคยมี
สามีไปแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยว่ากุมารนั้นระไม่รู้อะไรเลย ไม่จำเป็นต้องทดลอง
ด้วยการเกี้ยวพาราสี เหมือนอย่างอุบาสกทั้ง ๒ คน ดังที่แสดงมานั้น เพราะ
การทดลองอย่างนั้น นับว่าเป็นการโง่ไม่รู้จักธรรมตาของโลก ทำให้ธิดาของ
คนได้รับความอับอายเสียเปล่า โดยไม่มีประโยชน์อันใด ข้อสำคัญมีอยู่ว่า
ผู้จะแต่งงานให้แก่ธิดา ควรจะพิจารณาการงานและความประพฤติแห่งธิดา
ของตนว่า พอดีสมควรมีสามีได้หรือไม่ เมื่อเห็นว่าสิ่งใดยังไม่ดี ก็จงฝึกหัด
สั่งสอนให้ดีขึ้น เพื่อเป็นศรีแห่งความสง่าและความเจริญของธิดาของตน
ในเวลาที่คนจัดแจงให้สามีไปแล้ว อันนี้เป็นหน้าที่ของมารดาบิดาทุกคน
จะพึงปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ธิดาของตน ไม่ต้องกังวลที่จะต้องทดลอง
เหมือนกับเรื่องอุบาสกทั้งสองนั้น

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่า กุฏาวณิชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงยกขึ้นแสดงในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารถนา
ให้โกณฑนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ในกรุงสาวัตถีนั้น มีพ่อค้าเป็นสหายกันอยู่ ๒ คน พวกนี้
กลับมาจากค้าขายแล้ว พ่อค้าคนหนึ่งซึ่งมีนิสัยโง่งมจึงคิดว่า สหายของเรา
เห็นดเห็น้อยลำบากในกลางทาง ทั้งบริโภคอาหารก็ไม่อิ่มท้อง เมื่อกลับมา
ถึงบ้านเรือนแล้ว เขาก็จะบริโภคอาหารเกินประมาณ เมื่ออาหารไม่ย่อย
ก็จุกคับสังขาร ทนและกำไรทั้งหมดก็จะตกเป็นของเรา โดยเหตุนี้ เราจะยัง
ไม่รับแบ่งสันทันส่วนในเรื่องทุนและกำไรที่ได้มา เมื่อคิดดังนี้แล้ว ก็ปลัด
เพียนต่อสหายว่า พรุ่งนี้เกิด ๆ จึงค่อยแบ่งกัน จนล่วงไปได้ถึงเดือน เมื่อ
เห็นว่าเพื่อนยังไม่ตาย จึงตกลงแบ่งทรัพย์สินกัน เพื่อนนั้นก็มีนิสัยเป็นบัณฑิต
นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อได้ส่วนแบ่งแล้วก็กลับยังเคหสถาน ถือเครื่อง
สักการบูชาออกไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ กราบทูลเหตุการณ์ให้
ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า คุณก่อนอุบาสก สหายของเธอได้เคยคิดโกง
เธอมาแล้วแต่ในชาติปางก่อน

คือ ครึ่งพระเจ้าพรหมทัตทรงปกปักประชากรอยู่ในพระนครพาราณสี
มีพ่อค้า ๒ คนซึ่งเป็นสหายกัน คนหนึ่งอยู่ในเมือง คนหนึ่งอยู่บ้านนอก
พ่อค้าบ้านนอกได้นำผลไม้ ๕๐๐ เล่ม ไปฝากพ่อค้าในเมืองให้ขายให้ ฝ่าย
พ่อค้าในเมืองเมื่อขายผลไม้หมดแล้ว ก็หาขี้หนูไปกองไว้ในที่เก็บผลไม้
ในเวลาพ่อค้าบ้านนอกเข้าไปทวงถามค่าผลไม้ จึงบอกว่า ผลไม้ของเพื่อน
หนูกินเสียหมดแล้ว เพื่อนจงคุ้ยหนูในที่ไว้ผลไม้เถิด ฝ่ายพ่อค้าบ้านนอก
ก็ทำรู้ไม่เท่าทันว่าเป็นอุบายโกง จึงบอกว่า เมื่อหนูกินหมดแล้วก็แล้วไป
ครั้นว่าแล้วก็ชวนบุตรพ่อค้าโง่งมไปอาบน้ำ พาไปแวะช้อนไว้ในเรือนของ
เพื่อนอีกคนหนึ่ง เมื่ออาบน้ำเสร็จแล้วกลับมา พ่อค้าโง่งมจึงถามว่า บุตรของ
ข้าพเจ้าหายไปไหน ตอบว่า เขยี่ยวคาบไปกินเสียแล้ว คือ เวลาข้าพเจ้า
ลงไปอาบน้ำ บุตรของท่านได้ขโมยริมน้ำ มีเขยี่ยวคำตัวหนึ่งมาเฉี่ยวเอาไป
ข้าพเจ้าค่อมือร้องไล่สักปานใด เขยี่ยวนั้นก็ไม่ปล่อย ข้าพเจ้าไม่รู้จะทำ
ประการใด จึงรีบกลับมาเพื่อบอกแก่สหาย ในขณะนั้น พ่อค้าโง่งมก็โกรธ
ขึ้นมาทันทีว่า เจ้าลูกของเราเสียแล้ว เราจะนำตัวของเจ้าเข้าไปสู่โรง
ศาลในบัดนี้ ว่าแล้วก็พาพ่อค้าคนไปสู่โรงศาล ขอให้ตุลาการวินิจฉัย เมื่อ

ตุลาการได้ฟังคำโจทก์จำเลยตลอดแล้ว ก็เห็นว่าเป็นอุบายทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งเป็นอุบายโกง อีกฝ่ายหนึ่งเป็นอุบายตอบ จึงวินิจฉัยว่า การทำอุบายตอบแก่อุบายโกงเป็นการดีแล้ว ท่านได้เตรียมต่อสู้แล้ว ถ้าหนักินศาลใดได้ เขียวก็คาบคนไปได้ คนที่โกงตอบคนที่โกงเช่นนั้น ย่อมมีอยู่โดยแท้ คนที่ล่อลวงก็ตอบคนที่ล่อลวงก็อยู่เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผู้บุตรหายไปถึงส่งศาลใดให้แก่ผู้ที่ศาลใดหายไป ถ้าไม่ส่งเขาก็จักไม่นำบุตรมาให้แก่ท่าน พ่อคำโกงจึงกล่าวว่า ถ้าเขาคืนบุตรให้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็จะคืนศาลใดให้แก่เขา อีกฝ่ายหนึ่งก็กล่าวว่า ถ้าเขาจะคืนศาลใดให้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็จะคืนบุตรให้แก่เขาเหมือนกัน ว่าแล้วพ่อคำทั้งสองนั้นก็คืนศาลใดและบุตรให้แก่กันและกันในที่ต่อหน้าตุลาการ แล้วต่างคนก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน ๆ

ครั้นสมเด็จพระศพล ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พ่อคำโกงคนนั้น ได้มาเกิดเป็นพ่อคำคนน พ่อคำบ้านนอก ผู้ซื้อตรง ได้มาเกิดเป็นอบาสกผู้ ส่วนตุลาการนั้น คือเรือดาศตนั้นแล จบกฎวานิชชาดกที่ ๔ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ ขอท่านทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า คนโกงย่อมมีผู้โกงตอบ คนล่อลวงก็ย่อมมีผู้ล่อลวงตอบ โดยเหตุนี้ ผู้มีบุญญาจึงไม่ควรโกงและล่อลวงผู้อื่น ควรถือความสุจริตด้วยกาย วาจา จิต จึงจะได้รับอภิญญาอันเป็นที่พอใจทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่ากรหิตชาตก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงยกขึ้นโปรดประทานเทศนา ในเวลาที่ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภภิกษุผู้มีความกระสันรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระบรมโลกเชษฐตรีสถามภิกษุนั้นว่า เหตุไรเธอจึงมีความกระสัน ภิกษุนั้นกราบทูลว่า เพราะกิเลสครอบงำจิตใจของข้าพระพุทธเจ้า จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ สัตว์ดิรัจฉานในปางก่อนยังรู้จักดิถีบนกิลีส เหตุไรเธอผู้เป็นมนุษย์ ซึ่งได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงไม่รู้สึกดิถีบนกิลีส ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตทรงอภิบาลกรุงพาราณสี มีพราน
บางคนหนึ่งจับวานรตัวหนึ่งเข้าไปถวาย ท้าวเชือกทรงโปรดปรานวานรตัวนั้น
ด้วยเหตุที่วานรนั้นมีความประพฤติเรียบร้อยเป็นอันดีเหมือนมนุษย์ ครั้น
อยู่มาวันมา ท้าวเชือกทรงพระกรุณาโปรดให้นายพรานนำวานรตัวนั้นไปปล่อย
เสียในที่ที่เขาจับมาได้ เมื่อวานรนั้นกลับไปถึงที่อยู่ของตนแล้ว ก็มีพวก
พ้องมาเยี่ยมเยือนเป็นอันมาก พวกนั้นไปประชุมบนลานหินใหญ่แห่งหนึ่ง
พวกพ้องจึงถามว่า พวกมนุษย์เขามีกิริยาทำทางเป็นอย่างไรบ้าง มีขนบ
ธรรมเนียมอย่างไร วานรตัวนั้นจึงห้ามว่า ท่านทั้งหลายอย่าถามถึงเรื่อง
มนุษย์เลย ข้าพเจ้าไม่พอใจจะเล่าให้ฟัง แต่วานรทั้งหลายได้อ้อนวอนขอ
ให้เล่า เมื่อวานรตัวนั้นขัดอ้อนวอนไม่ได้ จึงเล่าให้ฟังโดยย่อว่า ธรรมดา
มนุษย์ทั้งหลายมีอยู่อย่างหนึ่งซึ่งแปลกจากพวกเราอย่างยิ่ง คือ มนุษย์ทุก
คน ข้อมมีการหวังเห็นว่า สิ่งของเรา สิ่งนั้นของเรา เงินของเรา นทอง
ของเรา หรือเรือนหลังหนึ่งซึ่งมีเจ้าของอยู่ ๒ คน คนหนึ่งมีทนวดเครา
อีกคนหนึ่งไม่มีทนวดเครา คนที่ไม่มีทนวดเครานั้นเกล้าผมเจาะหู มีของ
ร้อยหู คน ๆ นั้น เป็นผู้ว่ากล่าวเสียดสีคนทั้งปวงซึ่งอยู่ในเรือนนั้นเสมอไป
ส่วนคนที่มียทนวดเครานั้นไม่ค่อยพูดจาวากล่าวผู้ใด เมื่อพวกวานรได้ฟังคำ
เล่าแต่โดยย่ออย่างนี้ ก็พากันเกลียดชัง เรื่องของมนุษย์ล้วนแต่เป็นของ
จุกจิกน่ารำคาญ ชวนกันคิดแผนกันนั้นว่า เป็นเพราะเห็นแผนนี้ จึงทำให้
พวกเราได้ฟังเรื่องลามกเช่นนั้น ว่าแล้วก็พากันแตกหนีไปจากสถานนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องจบลงแล้ว จึงทรงแสดง
อธิบาย สืบต่อไป โปรดให้ภิกษุรูปนั้นได้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วทรง
ประชุมชาดกยกบุคคลในท้องเรื่องขึ้นประกาศว่า วานรทั้งหลายในครั้งนั้น
ได้มาเกิดเป็นพุทธเวไนยในครั้งนั้น ส่วนวานรตัวนั้น คือเรตถาคคตแล
จบครุฑชาดกที่ ๘ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้มีใจความสำคัญอยู่ว่า นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมติเตียนกิเลส
คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ว่าเป็นของไม่ดี มีแต่ให้โทษฝ่ายเดียว

ควรผู้แก้กลับคชังจะพยายามละกิเลสไปให้หมดทีละน้อย ๆ จนกว่าจะสิ้น
สลด เมื่อกิเลสยังไม่สิ้นสลดตรามใด ก็ให้คอยระวังกิเลสกำเริบรุกราน
ถ้าเห็นว่ากิเลสอันใดจะทำให้เกิดร้อนเสียหาย ก็จงรีบระวังกิเลสนั้นเสีย
อย่าให้กำเริบขึ้นได้ เมื่อทำได้อย่างนี้เสมอไป จึงจะมีความสุขกายสบาย
ใจ ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ถ้าผู้ใดไม่เห็นโทษแห่งกิเลส ไม่รู้จักตีเตือน
ว่ากิเลสเป็นของไม่ดี ผู้นั้นนับว่าเลวทรามกว่าสัตว์เครื่องงาน คือ พวกควา
นที่แสดงมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่าธัมมัทธชชาดก ชาดกนี้สมเด็จพระมา
มุนีนาคาสคา โปรดประทานเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารถ
นาจะให้พยานจะปลงพระชนม์ของพระองค์ให้เป็นต้นเหตุ

มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อสมเด็จพระมุนีนาคาสคาได้ทรงทราบว่า
พระเทวทัตพยายามจะตัดเสียซึ่งพระขวตอินทรีย์ของพระองค์ จึงตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตจะได้พยายามทำลายชีวิตเราแต่ในบัดนี้
เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรง
แสดงเรื่องในอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาลล่วงแล้วแต่ปางหลัง มีพระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนาม
ว่าชสปานี ครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ท้าวเธอมีเสนาบดีอยู่หนึ่ง
ชื่อว่ากาลกะ มีปุโรหิตอยู่คนหนึ่งชื่อว่าธัมมัทธชะ มีช่างกลบกลอยคนหนึ่งชื่อว่า
ฉัตตปาณี ท้าวเธอทรงตั้งอยู่ในสหพิธีราชธรรม แต่กาลกะเสนาบดีนั้นเป็น
ผู้พิพากษา ไม่เป็นยุติธรรม รับแต่สินบนของคนทั้งหลาย

วันหนึ่งคนทั้งหลายผู้แพ้ความ โดยไม่ยุติธรรม จึงพากันไปร้องทุกข์
ต่อธัมมัทธชปุโรหิต ธัมมัทธชปุโรหิตก็รับวินิจฉัย ตัดสินให้ใหม่โดย
ยุติธรรม คนทั้งหลายก็ร้องสารการเอิกเกริกโกลาหล เมื่อทราบถึงจอม
ภุมิฉลขัตติยราช พระบาทท้าวเธอก็ทรงพระโสมนัส จัดให้ปุโรหิตรับหน้าที่
ผู้พิพากษาแทนเสนาบดีสืบต่อไป

จำเดิมแต่นั้นมา กาลกะเสนาบดีก็เกิดริษยาปุโรหิต คิดหาอุบายทุบาย
พระมหากษัตริย์ว่า ปุโรหิตจะชิงราชสมบัติ แต่พระมหากษัตริย์ไม่ทรง

เชื่อ จึงทูลว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อก็จงทอดพระเนตรดูปุโรหิตในเวลาเข้ามาเฝ้าพระองค์ จะทรงเห็นว่าเขาทำชาวเมืองให้อยู่ในอำนาจสิ้นแล้ว รุ่งขึ้นพระมหากษัตริย์ก็ทรงกระทำตาม เมื่อทรงเห็นว่าจริงตามคำกาลกเสนาบดี จิตรัสถามเสนาบดีว่า บัดนี้เราจะทำอย่างไร เสนาบดีกราบทูลว่า ขอให้ฆ่าเสีย พระมหากษัตริย์ตรัสตอบว่า เรายังไม่เห็นความผิดของเขานั่นอน จะฆ่าเขาก็ไม่ควร เสนาบดีจึงกราบทูลขอให้ฆ่าด้วยอุบายว่า สิ่งทั้งหลายวิสัยของคนทั้งหลายที่จะทำให้สำเร็จมีอยู่ คือให้ปุโรหิตสร้างพระราชอุทยานให้ทันเสด็จประพาสในวันพรุ่งนี้ ถ้าไม่ทันก็จงฆ่าเสีย พระมหากษัตริย์ก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงโปรดให้หาขัณฑ์ทศขปุโรหิตเข้ามาเฝ้าแล้วตรัสว่า ดูก่อนบัณฑิต เราประพาสอุทยานเก่ามานานแล้ว บัดนี้เราประสงค์จะประพาสอุทยานใหม่ ท่านจงไปสร้างอุทยานใหม่ให้ทันเราประพาส ในวันพรุ่งนี้ ถ้าไม่ทัน ชีวิตของท่านก็ไม่รอดโดยแน่แท้

เมื่อขัณฑ์ทศขปุโรหิตได้สดับกระแสพระราชโองการดังนั้น ก็เข้าใจว่ากาลกเสนาบดีทูลของพระมหากษัตริย์เสียแล้ว จึงถวายบังคมลาวันิวัฒนาการกลับไปสู่นิवासสถาน บริโภคโภชนาหารอิ่มหน้าสำราญแล้ว ก็นอนตรึกตรองหาอุบายแก้ไขอยู่บนที่นอนอันประกอบด้วยสิริ

ในขณะนั้น บัณฑกัมพลศิลาอาสน์แห่งท้าวสักกเทวราชก็ร้อนแปลกประหลาดผิดปกตินั้น ท้าวสักกเทวราชทรงทราบเหตุจึงเสด็จจากสวรรค์ลงมาหาปุโรหิต บัณฑกัมพลศิลาอาสน์ให้ปุโรหิตเห็นประจักษ์แจ่มแจ้งว่า พระองค์เป็นท้าวสักกเทวราช แล้วอาสน์นิรมิตพระราชอุทยานให้ รุ่งเช้าขัณฑ์ทศขปุโรหิตก็เข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ กราบทูลให้เสด็จประพาสพระราชอุทยานที่สร้างใหม่ เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จออกไปเห็นพระราชอุทยาน อันมีกำแพงสูง ๑๘ ศอกพร้อมทั้งประตูหอรบ บริบูรณ์ด้วยต้นไม้ต่าง ๆ อันเต็มไปด้วยดอกและผล จิตรัสถามเสนาบดีนั้นว่า บัดนี้เราจะทำอย่างไร เสนาบดีจึงกราบทูลว่า จงรับสั่งให้เขาสร้างสระโบกขรณีอันแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ ให้ทันตามพระราชประสงค์ ถ้าไม่ทันจงฆ่าเสีย พระมหากษัตริย์ก็ทรงกระทำตามคำกราบทูลของเสนาบดี แต่ท้าวสักกเทวราชก็นิรมิตสระโบกขรณีอันแล้ว

ด้วยแก้ว ๑ ประการ มีค่าพันหนึ่ง ประดับด้วยเขาวงกตพันหนึ่ง คารคาช
ไปด้วยปทุมชาติ ๕ ประการ ให้แก่ปุโรหิต แล้วกลับสู่เทวโลก เมื่อพระ
มหากษัตริย์ได้ทอดพระเนตรเห็น ก็ตรัสถามเสนาบดีอีกว่า เราจะทำอย่างไร
อีกต่อไป เสนาบดีกราบทูลว่า ขอได้โปรดสั่งให้ปุโรหิตหาแก้วมณีดวง
ใหม่มาถวาย ครั้นพระราชาทรงรับสั่งว่า ให้ได้แก้วมณีในวันพรุ่งนี้ ท้าวโกสีย์
ก็นิรมิตแก้วมณีให้ เสนาบดีจึงกราบทูลว่า ปุโรหิตคนนั้นมึนเมาช่วยอยู่
โดยแท้ ก็แต่ว่าสิ่งที่เทพยดานิรมิตไม่ได้ยังมีอยู่ คือ คณรักษาพระราชอุทยาน
อันประกอบด้วยองค์ ๔ อันได้แก่ ไม่มีความริษยา ๑ ไม่ดื่มน้ำเมา ๑ ไม่รัก
ผู้หญิง ๑ ไม่โกรธผู้ใด ๑ พระราชาทรงเห็นชอบด้วย จึงตรัสสั่งให้ปุโรหิต
หาผู้ประกอบด้วยองค์ ๔ มารักษาพระราชอุทยาน ในครั้งนั้นปุโรหิตก็เห็นว่า
เหลือวิสัยที่ท้าวสักกเทวราชจะนิรมิตให้ได้ จึงทรงดำริต่อไปว่า เราควรจะไป
ตายเสียในป่าดีกว่าที่จะอยู่ให้ศัตรูเห็นหลัง ครั้นดำริดังนี้แล้ว จึงถวายบังคม
ลากลับไปสู่เคหาสถานของตน บริโภคอาหารแล้วก็หลบหนีไปสู่ป่าแต่ผู้เดียว
นั่งคร่ำครวญถึงธรรมของสัปบุรุษอยู่ทรมานไม่แห่งหนึ่ง ครั้นท้าวสักกเทวราช
ได้ทราบ จึงนิรมิตเพศเป็นเหมือนคนเหี่ยวบ่าเข้าไปหาปุโรหิตแล้วได้ถามว่า
ดูก่อนพราหมณ์ ท่านเป็นสุขุมลชาติ เราไม่เคยเห็นท่านเป็นทุกข์เหมือน
อย่างนี้เลย เหตุไรท่านจึงมานั่งซบเขายอยู่คนเดียวในป่าเช่นนี้ ปุโรหิต
ตอบว่า เรามิชีวิตเป็นสุขแต่ครั้งออกจากแคว้นแคว้นมาสู่ป่าอันสงบบ แล้วเรา
นั่งคร่ำครวญถึงธรรมของสัปบุรุษอยู่คนเดียว ที่โคนต้นไม้เหมือนกับคนกำพร้า
ที่ท่านนั่งระลึกลถึงธรรมของสัปบุรุษก็สมควรอยู่แล แต่เหตุไรจึงมานั่งระลึกล
อยู่ในที่นี้เล่า จึงตอบว่า เพราะเราคิดจะตายเสียในที่นี้ ด้วยหาคนที่
ประกอบด้วยองค์ ๔ ถวายพระมหากษัตริย์ไม่ได้ ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราช
ผู้จำแลงเพศเป็นเหมือนคนเหี่ยวบ่าจึงบอกให้ทราบว่า ตัวเราคือท้าวสักก-
เทวราช เราสามารถนิรมิตสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ แต่ไม่อาจนิรมิตคนอันประกอบด้วย
องค์ ๔ ให้ได้ ถึงอย่างนั้นก็ดี ท่านอย่าเป็นทุกข์ไปเลย จงกลับไปสู่
บ้านเรือนเถิด คนที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นั้นมีอยู่คนหนึ่ง คือ นายช่างกลบก
ผู้มีนามว่าฉัตตปาณิ จงนำนายฉัตตปาณิไปถวายพระมหากษัตริย์ เมื่อ

ปุโรหิตได้ทูลพระดำรัสแห่งเทพยเจ้าดังนี้แล้ว จึงกลับยังเคหาสถาน รุ่งเช้า
จึงนำช่างกลบกนั้นไปถวายพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงไล่เลียงจน
เห็นแท้ในพระหฤทัยว่า ช่างกลบกนั้นประกอบด้วยองค์ ๔ จริง ดังคำขอ
ปุโรหิตทูลแล้ว จึงอาณัติสัญญาแก่อำมาตย์ราชบริวารทั้งปวง ให้ไปนำ
ราชบริวารทั้งปวง พร้อมกันแลกขึ้นค่ากาลกเสนาบดีด้วยถ้อยคำหยาบว่า
แล้วมาเสียบในที่นั้น จำเดิมแต่นั้นมา พระราชาที่เสวยราชย์โดยยุดิกรรม
จนตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตจบลงแล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า กาลกเสนาบดีในครั้งนั้น ได้เกิดมาเป็นพระเทวทัต
นายช่างกลบก ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร ธัมมัทธชปุโรหิต คือ เวศธาคค
นั้นแล จบธัมมัทธชาดกที่ ๑๐ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า คนทุจริตร่วมสุขคนสุจริตไม่ได้ คือ คน
ทุจริตร่วมไม่มีเทพดาฟ้าดินอากาศช่วยเหลือ ส่วนคนสุจริต ร่วมมีผู้
ช่วยเหลือเสมอ เว้นแต่บุรพกรรมปางหลังตามมาทันเท่านั้น จึงจะไม่มีผู้
ช่วยเหลือ อีกประการหนึ่ง ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า คนที่หาได้ยาก คือ
คนที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ซึ่งแสดงมาแล้ว ก็องค์ ๔ นั้น คือ ความไม่ริษยา
ได้แก่ความไม่หึงหวง ๑ อธิบายว่า บุรุษที่ไม่หึงหวงสตรีนั้นหาได้ยาก ประการ
ที่ ๒ ได้แก่ การไม่คั่นน้ำเมา คือ สุราเมรัยเป็นนิตยกาล ประการที่ ๓ ได้
แก่ ความไม่มีสินหารรักใคร่ในบุคคลใด หรือสิ่งใด ประการที่ ๔ ได้แก่ ไม่มี
ความโกรธผู้ใดตลอดกาลเป็นนิจ คนที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นี้ เป็นคนที่หา
ได้ยาก ถึงเทพดาอินทร์พรหมมณิกย์ก็หาไม่ได้ สมควรที่เราท่านทั้งหลาย
จะพยายามทำองค์ ๔ ให้เกิดขึ้นในใจของเรา เพื่อให้เราได้รับผลดี จึงจะมี
นามว่า เป็นบุคคลผู้หาได้ยากในโลกนี้ ฯ เป็นอันว่า ตามที่แสดงมาแล้ว
จบชาดกที่ ๑๐ อันมีในวรรคที่ ๗ แห่งทุกนิบาต แต่เพียงเท่านั้น

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๕

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในกาสาवรรคที่ ๘ แห่งทุกนิบาต

อนิกุกสาโว กาสาว

โย วตุถ์ ปรีทิสุสดี

อเปโต ทมสจฺเจน

น โส กาสาวมรตติ

โย จ วนฺตกสวสฺส

สึเลสุ สุตมาหิโต

อเปโต ทมสจฺเจน

ส เว กาสาวมรตติ.

อิหํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต เทวตตฺตํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ภ ขัน อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณารนัย ใน
คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๔๕ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึงที่ ๕
อันมีในกาสาवรรคที่ ๘ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป เพื่อให้เกิดสติปัญญา
แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ในชาดกที่ ๑ ซึ่งได้สาธกยกพระคาถาขึ้นตั้งไว้แล้วนั้น มีนามว่า
กาสาवชาดก ๆ น สมเด็จพระมหามุณีศาสดา ได้ทรงโปรดประทานเทศนา
ในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ครึ่งหนึ่งพระสารีบุตรพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ ไปสู่เวฬุวันาราม
เมืองราชคฤห์ ฝ่ายพระเทวทัตกับบริษัทยุสสี ก็อยู่ในแขวงกรุงราชคฤห์
เหมือนกัน ครึ่งนั้น ชาวกรุงราชคฤห์ได้เรียไร้ทรัพย์ถวายแก่ภิกษุสงฆ์
มีพ่อค้าคนหนึ่งนำผ้ามาขายที่เมืองนั้น ชาวเมืองได้พร้อมใจกันซื้อผ้าข้อม
ผ้าผืนหนึ่งด้วยทรัพย์พันกหาปณะ แล้วปรารภจะถวายพระภิกษุสงฆ์ บาง
พวกกล่าวว่า ควรจะถวายแก่พระสารีบุตร บางพวกก็กล่าวว่า ควรจะถวาย
แก่พระเทวทัต พวกที่กล่าวว่าควรถวายแก่พระเทวทัตนั้นอ้างเหตุว่า พระ
เทวทัตเป็นพระที่อยู่ประจำบ้านเมือง ส่วนพระสารีบุตรไม่ได้อยู่ประจำ
เป็นแต่เพียงไปพักครั้งละ ๒-๓ วันเท่านั้น พวกที่เห็นว่าควรถวายแก่พระ
เทวทัตนั้นมีมากกว่า จึงตกลงถวายแก่พระเทวทัต เมื่อพระเทวทัตได้ผ้า

แล้ว ก็ให้ช่างทำเป็นจิวรห่มตามความประสงค์ ไม่ช้าก็มีกิกขุ ๓๐ รูป
ออกจากเมืองราชคฤห์ไปสู่กรุงสรวดี กราบทูลเรื่องพระเทวทัตห่มจิวร
อนมีค่ามากผืนนี้ให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า คุณอนกิกขุทั้งหลาย
พระเทวทัตเคยห่มผ้าอันไม่สมควรแก่ตนมาแล้วแต่ในอดีตกาล

กล่าวคือ ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีบุรุษเชิญโจชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่ง เทียวไปในถนนที่พวกช่างทำเครื่อง
งาอยู่ จึงถามพวกช่างว่า ท่านทั้งหลายอยากได้งาช้างบ้างหรือ พวกช่าง
ตอบว่าอยากได้ บุรุษเชิญโจนั้นรับว่าจะนำมาขายให้ แล้วกลับไปเตรียม
อาวธนึ่งต้มผ้าข้อมผ้าด ทำให้เหมือนพระบิณฑุเจกพุทธเจ้าไปยืนคอยอยู่ที่ทาง
ข้างไปมา ช่างทั้งหลายก็ไม่ทำอันตราย เพราะเข้าใจว่าเป็นพระบิณฑุเจกพุทธเจ้า
บุรุษเชิญโจนั้นได้มาข้างตัวเดินข้างหลัง ตัดเอามาขายเลียงชีวิตเสมอมา

เมื่อช่างทั้งหลายเห็นว่า พวกของตนหายไปทุกวัน ๆ จึงแจ้งแก่พญา
ช่างตัวเป็นนายฝูง พญาช่างสงสัยว่า บุรุษหนึ่งห่มเหมือนกับพระบิณฑุเจก-
พุทธเจ้านั้นจะขายบวรของเราแน่นอน รุ่งวันหลังจึงให้บรวารออกมา
ส่วนตัวพญาช่างมาตามหลัง พอเดินผ่านบุรุษนั้นไปได้หน่อยหนึ่ง ก็หันหน้า
กลับมาดู เห็นบุรุษนั้นกำลังถวยอาวธวิ่งตรงเข้าไปเพื่อจะแทง จึงเอียวตัว
ตระหวัดบุรุษนั้นด้วยงวง เมื่อเลิกผ้าข้อมผ้าดขึ้นจึงรู้ว่าเป็นคนปลอมไม่ใช่
พระบิณฑุเจกพุทธเจ้า คิดจะฆ่าเสีย ก็เห็นว่าไม่เป็นการเคารพต่อผ้าข้อมผ้าด
อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์ จึงกล่าวเป็นคาถาดังที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้น
แล้วนั้น แปลว่า ผู้ใดยังมีเลสดจน้าย่อม ไม่ฝึกหัดตนด้วยธรรมเครื่อง
ฝึกหัด คือสัจจะ ความจริงใจ ผู้นั้นย่อมไม่สมควรนั่งห่มผ้าข้อมผ้าด
ส่วนผู้ไม่มีเลสดจน้าย่อม ตั้งอยู่ในศีล ฝึกหัดตนให้ดีด้วยขันธ์ และ
สัจจะแล้ว ผู้นั้นย่อมสมควรนั่งห่มผ้าข้อมผ้าด ดังนี้ เมื่อพญาช่างกล่าว
อย่างนั้นแล้ว จึงคึกถามบุรุษเชิญโจนั้นว่า ต่อกันไปเจ้าอย่าได้มาในหน่อ
เป็นอันขาด ถ้าเจ้าเขามาชีวิตของเจ้าจะไม่มี แล้วก็ปล่อยบุรุษนั้นไป

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรศาสดา โปรดประทานอดีตเทศนาตั้งนั้นแล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า บุรุษเชิญโจคนนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต ส่วน
พญาช่าง คือ เราตถาคตในบัดนี้ จบกาสรวรรคที่ ๔ เพียงเท่านี้

ในชาตกนแบบเครื่องแสดงให้เห็นว่า ผ้าข้อมผ้า คือ ผ้าสีเหลืองหม่น
อย่างลบงจิวของพระภิกษุสามเณรทั้งหลายในบัดนี้ ข้อมไม่สมควรที่คฤหัสถ์
จะนุ่งห่ม เพราะเหตุว่า ผ้าสีเหลืองหม่นซึ่งข้อมด้วยน้ำฝาด มีข้อมด้วยแก่น
ขนุนเป็นต้น ข้อมสมควรแก่บรรพชิต ผู้ละกิจการของคฤหัสถ์จำพวกเดียว
เท่านั้น อันผ้าเหลืองหม่นนั้น เรียกว่า เป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์
โดยอรรถาธิบายว่า นุ่งห่มผ้าชนิดนี้ ข้อมมีเนื่องมาจากพระอรหันต์เป็น
ปฐม อีกประการหนึ่ง ในชาตกนนี้แต่เป็นการนุ่งห่มอันเกินกว่าฐานะของตน
คือ พระเทวทัตไม่สมควรจะนุ่งห่มจีวรอันมีค่าถึงพันกหาปณะ เพราะฉะนั้น
พระพุทธร่องจึงตรัสว่า พระเทวทัตได้เคยนุ่งห่มผ้าอันไม่สมควรแก่ตน
มาแล้วแต่ในอดีตกาล แล้วจึงทรงแสดงวัตถุนิทานเรื่องนี้ สิ้นใจความใน
ชาดกที่ ๑ เพียงเท่านั้น

ในชาดกที่ ๒ เรียกว่า จุฬนันทิยชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมนาถ
ศาสดา โปรดประทานเทศนาในพระเวฬุวัน เพราะทรงปรารภพระเทวทัต
ให้เป็นต้นเหตุ กล่าวคือ ในวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในธรรม-
สภาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตเป็นผู้หยาบเข้าสาหัส ตั้งใจพยายาม
จะปลงพระชนมชีพของพระองค์ ได้กลิ้งก้อนศิลาลงมาจากภูเขา และปล่อย
ช้างนาฬาคีรี หมายจะให้ทำลายพระชนมชีพของพระพุทธร่องค์ พระเทวทัต
จะได้มีขันติ เมตตา แม้มาตรว่าสักกนิคหนึ่งก็ไม่มี เมื่อพระบรมศาสดา
ได้ทรงสดับคำสนทนาของภิกษุทั้งหลายด้วยโสตวิถิ จึงเสด็จไปประทับ
ที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตได้หยาบเข้า
สาหัสแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัส
ดังนั้นแล้ว จึงโปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
มีวานรตัวหนึ่งชื่อว่า นันทิยะ กับน้องตัวหนึ่ง ชื่อว่า จุฬนันทิยะ เป็นนายฝูง
แห่งวานร ๘ หมื่นตัว อยู่ในป่าหิมพานต์ วานรทั้ง ๒ พี่น้องนั้นได้ตั้งใจปฏิบัติ
มารดาผู้ดาบอดอยู่เป็นนิตยกาล ในเวลาจะคุมฝูงไปเที่ยวหาผลไม้ในป่าเป็น
เวลานาน ได้ให้มารดาอยู่ในพุ่มไม้อันเป็นที่สำราญแล้วจึงไป เมื่อเก็บได้

ผลไม้อันมีรสโอชาทำให้วานรที่เป็นบริวารนำกลับมาให้มารดา แต่วานรนั้น
ได้กินเสียหมดทุกครั้ง จนกระทั่งมารดาอยู่ข้างหลังหัวโหลยัดโรยชุมพอม
หมดกำลัง เวลากลับมา เมื่อวานรทั้ง ๒ พี่น้องทราบว่ามารดาไม่ได้กินผลไม้
ก็ปรึกษากันว่า ควรเราทั้ง ๒ จะละฝูงเสีย คงไปปฏิบัติมารดาผู้แก่ชรา
ตามบอดให้เป็นสุขสำราญเถิด เมื่อปรึกษากันดังนี้แล้ว ก็พามารดาออกจากป่า
หิมพานต์ ไปอาศัยอยู่ที่ต้นไทรแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในที่ใกล้กรุงพาราณสี

ในคราวนั้น มีมาณพคนหนึ่งไปเรียนศิลปศาสตร์อยู่ที่เมืองตักกสิลา
เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ก็กราบลาอาจารย์เพื่อจะกลับยังเคหสถานของตน
อันมีอยู่ในกรุงพาราณสี อาจารย์พิจารณาเห็นว่า มาณพนั้นเป็นผู้มีสันดาน
หยาบช้ำ จึงสั่งสอนว่า เจ้าอย่าทำกรรมหยาบช้ำเป็นอันขาด ถ้าเจ้าขึ้นทำ
ในเวลาใด เจ้าก็จะถึงความพินาศในเวลานั้น ว่าแล้วก็ส่งมาณพนั้นกลับไป
เมื่อมาณพนั้นกลับไปถึงกรุงพาราณสีแล้ว ก็ตั้งตัวเป็นนายพรานเที่ยวหาขี
เนื้อเป็นนิตยกาล เพราะเหตุว่าไม่มีกาลงานอย่างอื่นที่จะทำ

อยู่มาวันหนึ่ง นายพรานคนนั้นได้ออกไปยิงเนื้อในป่า แต่ไม่ได้เนื้อ
สักตัว จึงบ่ยหน้าออกจากป่า เดินมาตามมรรคาที่จะไปยังต้นไทรนั้น
เมื่อวานรพี่น้องทั้งสองแลเห็นนายพรานเดินมา จึงปรึกษากันว่า ถ้านาย
พรานเห็นแต่มารดาผู้ตามบอดของเราอยู่ผู้เดียว ก็จะไม่ทำอันตรายประการใด
เพราะฉะนั้น ควรเราทั้งสองจะซ่อนตัวเสีย ว่าแล้วก็พากันไปซ่อนตัวอยู่
ในคำคบไม้ เมื่อนายพรานไปถึงก็แลเห็นวานรตามบอดนั้นจึงคิดว่า เราไม่
ควรกลับไปมือเปล่า เราควรจะชิงเอาวานรตัวนี้ไปด้วย ว่าแล้วก็โก่งธนูขึ้น
เพื่อจะยิง วานรตัวพี่ชายจึงบอกแก่น้องชายว่า นายพรานจะยิงมารดาของ
เราเสียแล้ว พี่ขอตายแทนมารดา เจ้าจงอยู่ปฏิบัติมารดาเถิด ว่าแล้วก็
ออกจากคำคบไม้เดินลงไปในที่ใกล้นายพราน อ้อนวอนขอตายแทนมารดา
ว่า ข้าแต่นายพราน ขอท่านอย่ายิงมารดาข้าพเจ้าเลย จงยิงตัวข้าพเจ้าแทน
เถิด ส่วนนายพรานหาได้ทำตามคำอ้อนวอนไม่ ได้ยิงวานรตัวนั้นตกลงมา
แล้วยังจะปรารถนาถึงมารดาของวานรอีก ฝ่ายน้องชายจึงออกจากคำคบไม้มา

ขอตายแทนมารเจ้าอีก นายพรานก็ยงวานรตัวนั้น แล้วจึงมารดาเป็นกำรบ ๓
เมื่อได้วานรทั้ง ๓ ตัวแล้ว จึงจัดการพากลับไปบ้าน แต่ในขณะที่ได้เกิด
ฟ้าผ่าเรือนของนายพรานนั้นขึ้น ภรรยาถูก ๒ คน ได้ตายไปในทันใด
แล้วเกิดไฟไหม้เรือนยังเหลืออยู่แต่เสา พอนายพรานนั้นจวนจะไปถึงก็มี
บุรุษคนหนึ่งมาเล่าเรื่องนั้นให้ฟัง พอเขาได้ฟังก็หมดสติลงในเล ได้
ทิ้งหาพานรแก่ผ้าผ่อนเปลือยกายวิ่งกลับบ้านไป พอไปถึง ก็วิ่งเข้าไปใน
เรือนหลังที่ไฟดับแล้ว ขณะนั้นขอรือนกตกลงมาทับเขา เขาก็ล้มลงกับ
แผ่นดิน แผ่นดินก็แยกออกเป็นช่องสุบเขาลงไป ในขณะนั้น เขาจึงได้
สดับถึงคำสั่งสอนของอาจารย์ แล้วปริทวนการขึ้นว่า

อิหฺม! ตูหาจริยาวโจ เป็นอาทิ แปลว่า ปาราสิริยพราหมณ์ได้กล่าวว่า
ท่านอย่าทำบาปกรรม บาปกรรมสิ่งใดที่ท่านทำไว้แล้ว บาปกรรมนั้นจะทำ
ให้ท่านเดือดร้อนในภายหลัง อันนี้เป็นคำสอนของอาจารย์ ผู้ทำทุจริต
ย่อมได้รับผลทุจริต ส่วนผู้ทำสุจริต ก็ย่อมได้รับผลสุจริต คนทำบาปก็ได้
รับบาป คนทำบุญก็ได้รับบุญ คนหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น
ดังนี้ เมื่อคร่ำครวญอย่างนั้นแล้ว แผ่นดินก็สุบลงไปให้อยู่ในอเวจีนรก

ครั้นสมเด็จพระบรมนาถศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า นายพรานผู้หยาบช้าในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระ
เทวทัต อาจารย์ของนายพรานนั้น ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร วานรตัวน้อง
ชายได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ วานรผู้เป็นมารดา ได้มาเกิดเป็นพระนาง
มหาปชาบดีโคตมี วานรตัวพี่ชาย คือ เราตถาคตในบัดนี้ จบอุพพันนทียชาดก
ที่ ๒ เหยงแทน

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้มีสันดานหยาบช้าแกเมตตากรุณาก็ได้
ย่อมทำความชั่วช้าสาหัสในภายหลัง เหมือนกับนายพรานนั้นเป็นตัวอย่าง
นายพรานนั้นได้รับความทุกข์ใหญ่ทั้งในเวลามชีวิตอยู่ และเวลาตายไป
แล้ว โดยเหตุนี้ ควรที่คนทั้งหลายจะมีความเมตตากรุณาแก่คนและสัตว์
เหล่าอื่นโดยไม่เลือกหน้า จึงจะได้รับความสุขความเจริญแก่ตนและผู้อื่น
ทั้งในปัจจุบันและอนาคต จงกว่าจะบรรลุพระนิพพาน

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่าปฏักตชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงปรารภกุณมพผู้หนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงเทศนาในเวลาพระองค์ประทับ
อยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร

มีเรื่องมาว่า กุณมพผู้หนึ่งเป็นชาวกรุงสาวัตถี ทำการค้าขายเข้าส่วน
กับกุณมพในหัวเมือง ในคราวหนึ่ง ได้พาภรรยาไปหาผู้เก็บทรัพย์สินของกุณมพ
หัวเมือง แต่ผู้เก็บทรัพย์สินนั้นไม่ให้ทรัพย์สินสิ่งใดแก่กุณมพนั้นกุณมพนั้นก็พา
ภรรยากลับบ้าน ในเวลาเดินทางได้สนอาหารลง มีคนเดินทางคนหนึ่ง
ได้เอาห่อข้าวให้แก่กุณมพนั้นในที่ลับหลังภรรยา คิดจะไม่ให้ภรรยาบริโภค
ด้วย จึงให้ภรรยาออกเดินหน้า ส่วนตัวเดินหลัง แล้วตั้งใจกินข้าวในห่อ
นั้นจนหมดแต่ผู้เดียว เมื่อกินข้าวหมดแล้วจึงเอาห่อข้าวนั้นให้ภรรยาดู
บอกว่า มีชายคนหนึ่งเอาห่อข้าวเปล่าให้แก่เรา เมื่อภรรยาแลเห็นก็รู้เห็นว่า
สามก้นข้าวในห่อนั้นหมดแล้ว ก็รู้สึกโทมนัสน้อยใจ แต่มิได้ต่อว่าประการใด
ตั้งใจเดินทางไปกับสามี จนกระทั่งถึงพระเชตวันมหาวิหาร ได้เข้าไปเฝ้า
สมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งประทับอยู่ข้างหลังพระคันธกุฎีในที่มรรณเจาสันนิท
สมเด็จพระบรมศาสดา มีพระพุทธานุญาตถามว่า ดูก่อนอุบาสิกา สามี
ของเธอรักใคร่เอ็นดูเธอหรือไม่หรือประการใด อุบาสิกานั้นจึงทูลเล่าเรื่อง
ที่สามก้นข้าวหมดทั้งห่อแต่ผู้เดียวให้ทรงทราบ สมเด็จพระบรมศาสดาจึง
ตรัสว่า ดูก่อนอุบาสิกา ตัวอุบาสิกาได้เป็นผลความรักใคร่สามีเป็นนิจ
แต่สามีหาได้มีจิตกรุณาไม่ ย่อมเป็นอย่างนี้ทั้งในปัจจุบันและอดีต ครั้น
ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำมาซึ่งอดีตเทศนาว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ได้
ทรงส่งสัษพระราชาเฝ้าว่าจะเป็นกบฏต่อพระองค์ จึงทรงเนรเทศเสียจาก
บ้านเมือง ในเวลาพระเจ้าพรหมทัตสวรรคตไปแล้ว พระราชาเฝ้าผู้ถูก
เนรเทศ จึงพาพระชายากลับมาจากที่อาศัยในเวลาถูกเนรเทศนั้น ในเวลา
เดินทางมา ได้สนโภชนาหารมีความหิวโหยทั้ง ๒ พระองค์ ในเวลาเดิน
ทางนั้น พระราชกุมารเดินหน้า พระชายาเดินหลัง มีบุรุษคนหนึ่งเดินสวน
ทางมา ได้ให้ข้าวห่อหนึ่งแก่พระราชกุมาร ๆ ก็ซ่อนห่อข้าวนั้นเสีย แล้วให้

พระชายาเค็มเน้า ตัวพระราชมารดาเดิมแล้ว เมื่อเสวยห่อข้าวหมดแล้ว จึงเอาห่อข้าวเปล่าให้พระชายาคู พระชายาก็แก้เห็นว่าพระสามีเสวยข้าว เสวยหมดแล้วแต่พระองค์เดียว แต่พระนางก็มิได้ว่าหาประการใด ได้ตั้ง พระทัยเดินทางกับพระสามีมาจนกระทั่งถึงกรุงพาราณสี เมื่อพระสามีได้รับ ราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว พระนางเจ้าก็ได้เป็นพระอัครมเหสี มีความสวามิภักดิ์รักใคร่ต่อพระราชมารดาเป็นนิตยกาล แต่พระราชมารดาได้ ทรงมีเชื้อโอรสแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ครั้นอยู่นานมา ก็ไปถึงปโรหิตผู้เป็น อำมาตย์สำหรับสั่งสอนพระมหากษัตริย์ ปโรหิตคิดจะช่วยเหลือพระอัคร- มเหสีให้พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณา จึงเข้าไปกราบทูลพระอัครมเหสีว่า พระแม่เจ้าช่างไม่ทรงพระกรุณาแก่ข้าพระบาทเลย นับแต่ข้าพระบาทเป็น ข้าเฝ้ามานานแล้ว พระแม่เจ้ายังไม่เคยพระราชทานแม้แต่ผ้าผืนหนึ่ง หรือ ข้าวก้อนหนึ่งแก่ข้าพระบาทเลย พระอัครมเหสีจึงมีพระเสาวนย์ดำรัสว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าจะทำสิ่งใดให้แก่ท่านอาจารย์ได้ เพราะนับแต่เรา ได้เป็นพระอัครมเหสีมา ก็ไม่ได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งจากพระราชาเลย แล้วพระ นางเจ้าก็ทรงเล่าเรื่องเบื่องหลังครั้งเดินทางมาจากชนบท เพื่อจะรับราช- สมบัตินั้น ให้ปโรหิตฟังตั้งแต่ต้นจนจบ ปโรหิตจึงกราบทูลว่า พระ แม่เจ้าอาจจะตรัสแก่ข้าพระบาท ในที่เฝ้าของพระมหากษัตริย์เจ้าได้หรือไม่ พระอัครมเหสีรับว่าได้ ปโรหิตจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นก็เป็นการดีแล้ว ขอพระแม่เจ้าจงไปเฝ้าพระมหากษัตริย์ในบัดนี้เถิด กราบทูลแล้วกลับไปเฝ้า พระมหากษัตริย์ก่อนพระอัครมเหสี เมื่อพระอัครมเหสีเสด็จไปถึงก็กราบทูล เป็นเชิงต่อว่า เหมือนดังที่แสดงมาแล้วนั้น พระอัครมเหสีก็ตรัสตอบโดย นัยนัยหลัง ครั้นนั้นปโรหิตจึงกราบทูลว่า ถ้าพระราชาไม่ทรงพระกรุณาแล้ว พระแม่เจ้าก็ควรจะถวายบังคมลาไปอยู่สืบในที่อื่น กราบทูลอย่างนั้นแล้ว จึงทูลสั่งสอนต่อไปว่า

นเม นมนตสฺส ภเช ภขณฺติ เป็นอาทิ แปลว่า บุคคลควรไหว้คน ที่ไหว้ตน หวังคบคนที่คบกับตน ควรตอบแทนแก่คนที่ช่วยกิจการของตน อย่าทำประโยชน์ให้แก่คนที่ไม่ทำประโยชน์ให้แก่ตน อย่าคบกับคนผู้ที่ไม่

ชอบคบกับตน ควรละผู้ที่ตนเสีย อย่าคบคนที่มีใจเหลวไหลและ ธรรมดา
หาก เมื่อรู้ว่าต้นไม้ต้นใดมีผลสุกไปแล้ว ข้อมบินไปหาต้นไม้อื่นที่มีผลฉ่ำได้
เมื่อบอกกล่าวการคบกันไม่มีผลแล้ว ก็ควรหาคบคนอื่นต่อไป เพราะเหตุว่า
โลกเป็นของกว้างใหญ่ไพศาลจะหาคบคนดีได้ ดังนี้

เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับ ก็กลับทรงเสนาหาห้วงโยในพระ
อัครมเหสี ทรงพระราชทานยศและบริวารแก่พระนางเจ้าเป็นอันมาก ทว่า
ได้ทรงร่วมสามัคคีกับนางพระฤทธิยอยู่โดยสวัสดิ์ จนตลอดพระชนมชีพ

ครั้นสมเด็จพระประทีปแก้วบรมศาสดา ทรงโปรดประทานเทศนาเรื่อง
อดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจสืบต่อไป ในเวลาจบอริยสัจลง
กฤมพทั้งสองสามภรรยานกได้สำเร็จโศดาบัตติผล แล้วสมเด็จพระทศพล
จึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชา กับพระอัครมเหสีซึ่งมีมาในอดีตกาลนั้น
ได้มาเกิดเป็นกฤมพทั้ง ๒ สามภรรยาน ส่วนปุโรหิตนั้น คือ เราตถาคตนั้นแล
จบปฏิกัตตชาดกที่ ๓ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า สัตว์ทั้งสามอย่างจริงใจก็มีอยู่มิใช่น้อย
แต่ข้อสำคัญในชาดกนี้มีอยู่ว่า ให้ประพฤติตามโอวาทที่ปุโรหิตได้ภาษิตไว้
ดังที่แสดงมาแล้วในท้องเรื่องนั้น ใจความในภาษิตนั้นมีอยู่ว่า การที่จะ
เคารพนบไหว้นับถือกต การจะคบหาสมาคมกต การจะช่วยเหลือพ้องกต
ก็ต้องกระทำแก่คนดีที่จะให้ตนได้รับความปรีดีใจ อย่าทำแก่คนเลว ซึ่งจะทำ
ให้ตนเสียใจ ดังนี้

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่ากุมภิลชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรง
ปรารภพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ แล้วทรงเทศนาในพระเวฬุวนาราม

เรื่องอันเป็นปัจจุบันแห่งพระเทวทัตนั้น มีพิสดารอยู่ในสงฺสุมาร-
ชาดก ซึ่งแสดงมาแล้วในวรรคที่ ๖ แห่งทกนิบาต ส่วนในชาดกนี้มีแต่
กาลาเท่านั้น คือ ในชาดกนี้ เมื่อจรเข้จะลวงกับพญาวานร ๆ ขอผลัดขนผ้ง
ได้แล้ว จระเข้จึงกล่าวแก่พญาวานรว่า ยสฺสเสเต จตุโร ธมฺมา เป็นอาทิ
แปลว่า คุณก่อนพญาวานร ผู้มีธรรม ๔ ข้อ คือ ความจริง ๑ ความชอบ

๕๔๒ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก เรือพระเจ้า ๕๐๐ ขาติ เล่ม ๑
ธรรม ๑ ความกล้าหาญ ๑ ความยอมเสียสละ ๑ ครบทั้ง ๔ อย่างนี้ อยู่ใน
ตัวแล้ว ศัตรูย่อมทำอันตรายไม่ได้ ดังนี้

พญาวานรจึงตอบว่า ยสฺส เจเต น วิชฺชนฺติ เป็นลาภี แปลว่า
ลูกน้องพระเจ้า ธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ไม่มีอยู่แก่ผู้ใด ผู้ที่ย่อมไม่พ้นอำนาจ
ศัตรูไปได้ ดังนี้ จนกุมภลชาดกที่ ๔ เปรียบเท่านั้น

ในชาดกนี้ชี้ใจความไว้มั่นใจแล้วว่า คนทั้งธรรมครบทั้ง ๔ ประการ
คือ ความจริงใจ ความชอบธรรม ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ความยอม
สละทุกอย่าง อยู่ในตัวแล้ว ย่อมไม่มีศัตรูจะทำอันตรายได้ ดังนี้

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่าขันตีวิถเณชาดก ๆ น สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงโปรดประทานเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารถนาพระเจ้า
โกศลให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ อำมาตย์ผู้หนึ่งของพระเจ้าโกศล มีอุปการคุณแก่พระเจ้า
โกศลทรงทราบลือดกกลั่นใจมิได้ ได้ทรงพระพิโรธ แต่เห็นว่าอำมาตย์ผู้นั้น
เป็นผู้มีคุณแก่พระองค์มาก แล้วได้นำความไปกราบทูลแด่พระพุทธองค์ ๆ
จึงตรัสว่า ลูกน้องมหาบพิตร กษัตริย์ในปางก่อนก็อดกลั้นความโกรธไม่ได้
เหมือนอย่างพระองค์ในครั้งนี้ ท้าวเธอจึงขอให้ทรงแสดงเรื่องอดีตบ้าง มี
จาวัดเป็นมวอย่างไร พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินั้นอยู่ในกรุงทวารวดี มี
อำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตคนหนึ่งได้ลอบรักกับนางสนม แต่พระเจ้า
พรหมทัตได้ทรงอดกลั้นความโกรธไว้ได้ ฝ่ายบุรุษคนใช้ของอำมาตย์นั้น
ก็ได้บังอาจเป็นชู้กับภรรยาของอำมาตย์อีกคนหนึ่ง อำมาตย์นั้นไม่อาจจะ
อดกลั้นความโกรธไว้ได้ จึงนำตัวคนใช้นั้นไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต กราบท
ูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทวราช คนใช้ของข้าพระบาทได้บังอาจลอบรัก
กับภรรยาของข้าพระบาท ควรจะลงพระราชอาญาได้สักเพียงใด ครั้น
กราบทูลอย่างนั้นแล้ว จึงกราบทูลถามต่อไปอีกว่า อดีติ เม ปุริโส เทว
เป็นอาทิ แปลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ คนใช้ของข้าพระองค์มีอยู่

คนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้รับใช้ข้าพระองค์ในกิจการงานทั่วไป แต่บัดนี้เขามี
ความผิดอย่างหนึ่ง จะควรลงโทษเขาประการใด ดังนี้

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตได้สดับคำของอำมาตย์นั้น จึงย้อนตรัสถามว่า
อมหากิ อตถิ ปุริโส เป็นอาทิ แปลว่า บุรุษผู้ประทุษร้ายในเรื่องเช่นนี้
ของเราก็มียุคนั้น แต่เขามีอุปการะแก่เรามาก บุรุษคนนั้นได้อยู่ใน
ที่นั้นแล้ว บุรุษผู้ประกอบด้วยของคณหาได้ยาก เราชอบใจการอดกลั้น
ความโกรธ ดังนี้ เมื่ออำมาตย์นั้นได้ฟังพระราชดำรัส ก็เข้าใจว่าพระเจ้า
พรหมทัตทรงดำรัสถึงคณหาที่เขา ต่อئ้นมาเขาก็ไม่คบหากับนางสนม
คนนั้นอีก ฝ่ายคนใช้ของอำมาตย์นั้นก็เหมือนกัน ครั้นทราบว่า อำมาตย์
กราบทูลพระราชาร้องโทษของตนแล้ว ก็ไม่ทำชู้กับภรรยาของอำมาตย์นั้น
อีกต่อไป ครั้นสมเด็จพระจอมไตรศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีต
อย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพรหมทัตในครั้งนั้น ก็คือ
เรตถาคณแล จบขันธ์วิวัฒนาชาดกที่ ๕ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนชให้เห็นเด่นชัดว่า การกำจัดความชั่วของผู้เอนต้องสำเร็จ
ด้วยความดีของตน สมกับพระพุทธนิพนธ์ภาษิตว่า อสาลุ สาธุนา จินเน
การชนะความไม่ดีของผู้เอนด้วยความดีของตน มีอรรถาธิบายว่า ธรรมดา
ผู้ทำความชั่วแก่ผู้อื่น เมื่อเห็นว่าเขาไม่ทำตอบ ก็ย่อมรู้สึกตัวกลับใจได้
แล้วเลิกละความชั่วนั้นเสียเอง ถ้าผู้ใดทำตอบ คนที่ทำความชั่วนั้นยังมีความ
กำเริบ พยายามทำความชั่วนั้นยิ่งขึ้นไป โดยเหตุนี้ นักปราชญ์ทั้งหลาย
จึงใช้ขันคัมเป็นเครื่องมือสำหรับปราบผู้ถือทิฐิมานะ ให้ละความชั่วได้โดยง่าย
เมื่อจะอธิบายให้แลเห็นง่าย ๆ ก็จะขอยกตัวอย่างแห่งบุคคลที่ด่าว่าผู้อื่น
คือ ถ้าด่าว่าเขา เขาไม่ด่าว่าตอบแล้ว ไม่ช้าก็หยุดด่าว่าไปเอง ถ้าเขาด่าว่า
ตอบ ก็ย่อมการด่าว่ากันเหน็ดเหนื่อย เปรียบเหมือนกับตบมือข้างเดียว ละนั้น
โบราณท่านกล่าวไว้ว่า ตบมือข้างเดียวไม่ดัง ต่อเมื่อตบมือ ๒ ข้างจึงจะดัง
ดังนี้ คำสอนแบบเกรงขโมให้แก่งการกระทำของคนเลวกับคนดี ดังเรื่องท
แสดงมาแล้ว

เป็นอันว่าจบชาดกทั้ง ๕ อันนี้ในวรรคที่ ๒ แห่งทุกนิบาตเพียงเท่านั้น

เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๖

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในกาสาवรรคที่ ๔ แห่งทุกนิบาต

กาเล นิกุมมนา สาธุ นกาเล สาธุ นิกุมโม
อกาเลน หิ นิกุมม เอกกมฺปิ พหุเชชน
น กิณฺจิ อตุถิ ชาเตติ ธงฺกเสนาว โกสิยิ ฯ
ธโร วิธวิธานญญ ปเรสํ วิวรานคุ
สพฺพามิตเต วสีกตฺวา โกสิโยว สุขิ สียาคิ

อนิ สุตถา เขตวเน วิหเรโต โกสตราชนํ อารพฺภ กเถสฺสติ

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถการนี้
ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ ๔๖ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ ไป
ตามลำดับ จนจบชาดกที่ ๑๐ อันมีในกาสาवรรคที่ ๔ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป
เพื่อให้เกิดสติปัญญาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายโดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ มีนามว่าโกสิยชาดก โกสิยชาดกนี้ สมเด็จพระ
มุนีนาถสาสตรา เมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม ได้โปรดประทานเทศนาไว้
เพราะทรงปรารภเรื่องพระเจ้าโกศลให้เป็นต้นเหตุ

ก็เรื่องแห่งพระเจ้าโกศลนั้น มีพิสดารอยู่ในชาดกที่ ๖ แห่งวรรคที่ ๓
แห่งทุกนิบาต ซึ่งแสดงมาแล้วข้างต้น ส่วนในชาดกนี้มีแต่เรื่องอดีตว่า ใน
อดีตสมัย พระเจ้าพาราณสีได้เสด็จยกกองทัพออกไปเพื่อจะปราบปราม
ข้าศึกที่เกิดขึ้นในปลายพระราชอาณาเขตของพระองค์ ได้ทรงพักกองทัพอยู่ที่
พระราชอุทยาน ในกาลอันไม่สมควรจะยกกองทัพ เวลานั้นมีนกเถาตัวหนึ่ง
หลบฝูงกาอยู่ในต้นไม้หนึ่ง ฝูงกาได้พากันไปล้อมต้นไม้ไว้ เพื่อจะคอย
ไล่จับนกเถาตัวนั้น นกเถาตัวนั้นกลัวฝูงกา ก็หนีออกจากต้นไม้ไปใน
เวลากลางวัน ฝูงกาก็พากันโจมตีจนนกเถาตัวนั้นตกลงมายังพื้นปฐพี พระเจ้า

พาราณสีทอดพระเนตรเห็น จึงตรัสถามปุโรหิตคนหนึ่งว่า เหตุไรนกกะจึง
ถูกฝูงกาตอมตักลงมาเช่นนั้น ปุโรหิตกราบทูลว่า เพราะนกกะมีศัตรูโดยไม่
รู้จักเวลา ถึงแม้คนทั้งหลายก็เหมือนกัน ถ้าออกจากที่อยู่ของตนในเวลา
อันไม่สมควร ก็ย่อมได้ประสบความทุกข์เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ขอ
พระองค์อย่าขากกองทัพไปในเวลานี้ ครั้นกราบทูลดังนี้แล้ว จึงทูลต่อไป
ด้วยพระคาถาซึ่งได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น แปลว่า การออกไปในเวลา
อันสมควรเป็นการดี ส่วนการออกไปผิดเวลาย่อมหาความดีมิได้ เพราะ
เหตุว่า พวกข้าศึกจะล้อมจับผู้ที่ออกไปคนเดียว ในเวลาอันไม่สมควรได้
โดยง่าย เหมือนกับฝูงกากับนกกะฉะนั้น ผู้มีปัญญาควรรอบรู้แบบแผนของ
นักปราชญ์ และฉลาดในส่วนได้ส่วนเสีย ย่อมทำข้าศึกให้อยู่ในอำนาจได้
แล้วมีแต่ความสุข เหมือนกับนกกะอีกตัวหนึ่ง ซึ่งจิกศรณะกาทั้งหลาย
ให้ขาดไปฉะนั้น ดังนี้ เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับคำของปุโรหิต
นั้นแล้ว ก็เสด็จยกทัพกลับเข้าสู่พระนคร

ครั้นสมเด็จพระชินวรศาสดาโปรดประทานเทศนาชาดกนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นอานนท์ใน
บัดนี้ ส่วนปุโรหิตนั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบโกสิยชาดกที่ ๑ แต่เท่านี้

ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า การทำสิ่งใดทั้งหมด ถ้าไม่ถูกกับเวลาอัน
สมควรแล้ว ย่อมเป็นการไม่ดี ไม่ว่าแต่จะออกไปจากบ้านหรือยกกองทัพ
ครั้งเรื่องที่แสดงมาแล้วนั้น ถึงจะไปทำสิ่งอื่นก็เหมือนกัน จะไปหาเพื่อนฝูง
หรือไปหาคนใดคนหนึ่งก็ตาม ถ้าไปในเวลาไม่สมควร ก็เป็นการไม่ดีทั้งนั้น
โดยเหตุนี้ ไม่ว่าจะไปไหนหรือจะทำสิ่งใด จงให้เวลาอันสมควรแล้ว
จึงค่อยทำค่อยไป จึงจะนำมาซึ่งผลประโยชน์อันดีงาม ให้ถูกต้องกับสภาวะ
ของปุโรหิตซึ่งได้ยกขึ้นแปลมาแล้วนั้น ถ้าไม่อย่างนั้น ก็จักได้รับผลร้าย
เหมือนกับเรื่องนกกะที่บรรยายมา

ในชาดกที่ ๑ มีนามว่ากุปฺปาณกชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมนาถ
ศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตวนาราม เพราะทรงปรารภภิกษุ
รูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

คงได้สลับมาว่า มีบ้านอยู่แห่งหนึ่ง อยู่ห่างจากพระเชตวันารามได้กึ่งโยชน์กับคาวคหนึ่ง ชาวบ้านนั้นได้จัดสลากภัตและบักจิกภัตไว้มาก มีชายคนหนึ่งเป็นคนมีนิสัยทะเล้งหัวหาญ เมื่อภิกษุสามเณรไปรับไทยทานในหมู่บ้านนั้นก็ยกปัญหาขึ้นถามว่า คนเช่นไรควรดื่ม คนเช่นไรควรเคี้ยว คนเช่นไรควรบริโภค ภิกษุสามเณรทั้งหลายแก้ไม่ได้ ก็พากันได้รับความอับอายกลับไป ไม่มีภิกษุสามเณรรูปใดอาจไปรับไทยทานในหมู่บ้านนั้นได้

อยู่มาวันหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งไปที่โรงแจกสลาก แล้วถามภิกษุผู้แจกสลากว่า ในหมู่บ้านนี้มีสลากภัตและบักจิกภัตหรือไม่ ภิกษุผู้แจกสลากตอบว่ามี แต่ไม่มีผู้ใดกล้าไปรับ เพราะกลัวบุรุษทะเล้งถามปัญหา ภิกษุนั้นตอบว่า ข้าพเจ้าขอรับอาสาไปทรมานบุรุษนั้นให้จงได้ ภิกษุผู้แจกสลากก็อนุญาตให้ไป

ภิกษุนั้นก็ตรงไปสู่หมู่บ้าน เมื่อบุรุษนั้นแลเห็นก็ทำอาการปาดังแพะตุร้าย รับเข้าไปรบเร้าถามปัญหาว่า ท่านจงแก้ปัญหาก่อน ภิกษุนั้นจึงตอบว่า ให้เราไปเที่ยวรับยาคุในหมู่บ้านมาฉีกก่อน จึงค่อยแก้ปัญหาค่อยภายหลัง บุรุษนั้นก็ขงขรบนเราอยู่ ภิกษุนั้นจึงตอบว่า รอให้เราดื่มข้าวต้มและบักควาควโรงฉีก รับสลากภัตก่อนเถิด บุรุษนั้นก็ยอมตาม ครั้นแล้วภิกษุรูปนั้นจึงให้บุรุษนั้นถือบาตรตามหลังไป พอออกไปถึงนอกบ้านก็ม้วนจีวรขึ้นพาดไหล่ รับบาตรจากมือบุรุษนั้นมา บุรุษนั้นจึงเตือนให้แก้ปัญหา ภิกษุนั้นจึงกล่าวว่า เราจะแก้ปัญหาให้เถละ ครั้นแล้วก็ถีบบุรุษนั้นให้ล้มลงในทันใด ถกดอไว้เอาคุกขัตปาก แล้วขว้างตั้งแต่วันนี้ไปเองจงรู้จักภิกษุอย่าถามปัญหาจงต่อไป บุรุษนั้นลุกขึ้นได้ก็วิ่งหนี ด้วยกลัวจะถูกถีบอีก

ครั้นต่อมาเรื่องทักขุทำแก่บุรุษนั้นก็รู้ทั่วไปในหมู่ภิกษุสงฆ์ จึงเกิดมีการสนทนากันขึ้นในธรรมสภา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ภิกษุนั้นได้เคยรุกรานบุรุษนั้นมาแต่ในอดีต ครั้นแล้วก็ทรงแสดงชาดกนั้นต่อไปว่า

ในสมัยล่วงแล้วมาช้านาน มีชาวอังคะและมคธไปค้าขายติดต่อกัน วันหนึ่ง พ่อค้าทั้ง ๒ พวกนั้น ได้เดินทางมาถึงแดนต่อแดนแห่งพระนครนั้นในเวลาเย็นแล้วก็พากันพักอยู่ใกล้สระแห่งหนึ่ง รุ่งเช้าขึ้นก็พากันเดินทางต่อไป

ในขณะนั้น มีแมลงจจ คือหนอนสำหรับกินขี้วัวตัวหนึ่งเที่ยวหากิน
อยู่ในที่พักของพ่อค้าเหล่านั้น ได้พบน้ำสราทเขาทิ้งไว้ ก็คืบคินน้ำสราทนั้น
เข้าไป แล้วกลืนเข้าไปในกองมูลซึ่งกำลังเปียกอยู่ เมื่อแตกขึ้นมา คืบ
นั้นก็แห้งไป หนอนนั้นก็ออกมาไม่ได้จึงร้องว่า เราไม่สามารถจะให้แผ่นดิน
ทรงอยู่ได้ ในขณะนั้น มีช่างตมไม้ตัวหนึ่งได้เดินมาถึงที่นั้น พอได้กลิ่นมูล
ก็หันหน้ากลับ หนอนตัวนั้นเข้าใจว่าช่างกลัว จึงร้องไปว่า สุโร สุเรน
สงคมม เป็นอาทิ แปลว่า ตัวท่านก็นับว่าเป็นผู้กล้าหนึ่ง ได้มาพบกับเรา
ผู้แก่กล้าแล้ว จงกลับมา ท่านกลัวตายหรือจึงได้หนีไป จงให้ชาวเมือง
องค์ละละมคช ได้เห็นความกล้าหาญของเราทั้ง ๒ ซึ่งต่อสู้กัน ดังนี้ เมื่อ
ช่างได้ฟังจึงหันหลังกลับไปยังที่ใกล้หนอนตัวนั้น แล้วกล่าวว่า น ตปทา
วชิสสามิ เป็นอาทิ แปลว่า เราไม่ต้องฆ่าท่านด้วยเท้าหรือด้วยงาด้วยวง
เพียงแต่ฆ่าด้วยคืบของเราเท่านั้นพอ ดังนี้ เมื่อช่างกล่าวดังนี้แล้ว ก็ถาย
มตรครรคหนอนตัวนั้นลงไปให้ถึงซึ่งความตายอยู่ในที่นั้น แล้วก็เข้าไป
มธุรเหนกแด่รุกขเทวดาตนหนึ่งซึ่งสิงอยู่ในที่ใกล้ที่นั้น

ครนสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตดังนี้แล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า หนอนตัวนั้นได้มาเกิดเป็นบุรุษต่ำลงคนนั้น ช่างตัวนั้น
ได้มาเกิดเป็นภิกษุรูปนี้ ส่วนรุกขเทวดานั้น คือ เราตถาคตในบัดนี้ จบ
คุตปาณกชาตกถ ๗ แต่เพียงเท่านั้น

ขอให้ท่านทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า ในชาดกนี้ได้กล่าวถึงผู้ต่ำลงซึ่งถูก
ผู้ต่ำลงด้วยกันธรรมดา เข้าในหลักการแห่งวิธธรรมานอย่างหนึ่งเหมือนกัน
คือ วิธธรรมานมีอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเป็นวิธละเอียดอ่อนโยน อีกอย่าง
หนึ่ง เป็นวิธหยาบช้าทารุณ วิธละเอียดอ่อนโยนนั้นสำหรับธรรมานคนที่
ละเอียดอ่อนโยน วิธหยาบช้าสำหรับธรรมานคนหยาบ โดยเหตุนี้คนทั้งหลาย
จึงมักกล่าวกันเสมอว่า เมื่อสอนดีไม่ได้ต้องสอนร้าย ดังนี้ เพราะเหตุว่า
นิสัยของคนเรามีต่าง ๆ กัน บางคนก็ชอบว่ากล่าวสั่งสอนแต่ดีงาม บางคน
ก็ถามว่ากล่าวสั่งสอนแต่ดีงาม ก็ถามปามไม่เกรงกลัว ยังสอนยังทะเล้ง
ยังवादิกยังกำเริบ คนชนิดนี้ต้องสอนด้วยวิธร้าย ปราบด้วยวิธหยาบคาย
จึงจะหายพยศ เหมือนกับบุรุษที่ปรากฏมาแล้วในชาดกนี้

ในชาดกที่ ๘ มีนามว่ากามนิตชาดก กามนิตชาดกนี้ สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า^{๖๔}เป็นพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงในพระเชตวันาราม เพราะ
ทรงปรารภพราหมณ์^{๖๕}หนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

ก็เรื่องแห่งพราหมณ์^{๖๕}นั้น มีพิสดารอยู่ในกามชาดกที่ ๔ แห่งคัมภีร์
ทวาทสนิบาตข้างหน้า แต่จักหยิบยกเอาใจความมาแสดงไว้ในชาดกนี้ด้วย
เพื่อช่วยให้เนื้อความติดต่อกัน

คือ ในกรุงสาวัตถี มีพราหมณ์คนหนึ่งได้ไปทำไร่สำหรับปลูกข้าวอยู่
ในที่ใกล้แม่น้ำอจิรวดี สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยที่จะได้
โสคาปัตติผลของพราหมณ์^{๖๕}นั้น จึงเสด็จไปทำความคันเคียบกับพราหมณ์^{๖๕}
เสมอ เริ่มแต่พราหมณ์^{๖๕}แรกถางไร่ไปจนถึงเวลาเกี่ยวข้าว พอจะถึงวันเกี่ยว
ข้าว ฝนก็ตกใหญ่ น้ำก็ไหลบ่ามา พัดเอาข้าวของพราหมณ์^{๖๕}ให้ไหลไปส่มหา
สมุทรเสียสิ้น รุ่งเช้าชนพราหมณ์^{๖๕}ก็เกิดความโศกเศร้าเสียใจ ร้องไห้รำไร
ต่าง ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเสด็จไปเทศนาโปรด ให้พราหมณ์^{๖๕}
สร้างความสำเร็จได้สำเร็จโสคาปัตติผล ครั้นต่อมาภิกษุทั้งหลาย
ก็สนทนากันขึ้นในธรรมสภา ถึงเรื่องสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเทศนา
โปรดพราหมณ์^{๖๕}นั้นให้หายความโศกเศร้าเสียใจ พระองค์จึงทรงแสดงชาดก
เรื่องนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมมติอยู่ในกรุงพาราณสี ท้าว
เธอมีพระราชโอรสอยู่ ๒ พระองค์ องค์ใหญ่ท้าวเธอทรงตั้งให้เป็นอุปราช
องค์ที่ ๒ ทรงตั้งให้เป็นเสนาบดี ครั้นท้าวเธอสวรรคตแล้ว พระราชโอรส
องค์ใหญ่ไม่ต้องการราชสมบัติ จึงยกราชสมบัติให้แก่น้องชาย แล้วเสด็จ
ออกไปอาศัยอยู่ในหัวเมืองแห่งหนึ่ง ต่อมาภายหลังเมื่อมีราษฎรห้อมล้อม
มากขึ้น ก็มีใจกำเริบปรารถนาราชสมบัติ จึงรวบรวมพลโยชากเข้าไปสู่
กรุงพาราณสี เพื่อจะชิงเอาราชสมบัติจากพระราชกนิษฐา แต่พระกนิษฐา
ได้ยอมถวายราชสมบัติให้โดยดี ถึงอย่างนั้น ก็ยังมีความทะยานอยากได้
ยิ่งขึ้นไปจนไม่ทราบว่าจะสิ้นสุดความทะยานอยากลงเมื่อใด อันนี้เป็นเนอ
ความที่ขกมาจากทวาทสนิบาต

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในทกนิบาตว่า ในเวลานั้นร้อนขึ้นไปถึงอาสน์
 แห่งสมเด็จพระอินทราชาว่า พระบาทท้าวเธอมีความปรารถนาไม่จักสิ้น
 สุด สมเด็จพระอินทร์ปิ่นเทวศรี จึงทรงแปลงเพศเป็นพราหมณ์หนุ่มน้อย
 คนหนึ่งเข้าไปกราบทูลท้าวเธอว่า บัดนี้มีเมือง ๓ เมือง คือ เมืองอุตตระ
 เมืองปัญจาละ เมืองกุรุ เป็นเมืองที่บริบูรณ์ด้วยผู้คนและทรัพย์สมบัติ แต่
 ไม่มีพลโยธาหาญแข็งแรง ข้าพเจ้าจะขอรับอาสาไปตีเมืองทั้ง ๓ นั้นถวาย
 ในวันพรุ่งนี้ให้จงได้ เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับ ก็เกิดปริศนาปริโมทย์
 จึงโปรดประกาศตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น มาณพกับเราจงพร้อมกันยกกองทัพ
 ไปในวันพรุ่งนี้ ครั้นแล้วมาณพนั้นก็ถวายบังคมลาออกจากที่เฝ้ากลับไป
 สู่พิภพดาวดึงส์ รุ่งเช้าขึ้นพระเจ้าพาราณสีจึงโปรดให้มหาอำมาตย์ราชมนตรี
 มาพร้อมกันแล้ว ตรัสเล่าเรื่องที่ขกกองทัพไปตีเมืองทั้ง ๓ กับมาณพ
 ให้ฟังจนตลอด แล้วให้มหาอำมาตย์เที่ยวหาตัวมาณพนั้นเข้ามาเฝ้า หม่อม
 อำมาตย์จึงกราบทูลถามว่า มาณพน้อยที่ไหน ท้าวเธอก็จันทฤทัยด้วย
 มีทราบสถานที่อยู่แห่งมาณพนั้น จึงรับสั่งให้เที่ยวค้นหาทั้งในเมืองและ
 นอกเมือง เมื่อไม่มีผู้ใดทราบเรื่องว่ามาณพนั้นหายไปไหน จอมนราไท
 ก็ทรงเสรำโศกเสียดพระทัยจนถึงกับเป็นโรคลงแดง หม่อมอำมาตย์ก็จัดการ
 รักษาจนเต็มสามารถ แต่พระโรคอาพาธนั้นมิได้บรรเทา เมื่อล่วงมาได้ ๓ ราตรี
 ท้าวโกสีย์จึงเสด็จลงมาจากเทวโลก จำแลงเพศเป็นแพทย์ผู้วิเศษเข้าไป
 ขอรับรักษาพระโรคอาพาธของท้าวเธอ กราบทูลถามถึงต้นเหตุของโรคว่า
 เพราะเหตุไรจึงได้เกิดโรคนั้น ท้าวเธอก็ทรงขบแฉ่งให้แจ่มแจ้งตามเรื่อง
 ที่แสดงมาแล้ว แล้วตรัสว่า ดโย คิริ อนุตร กามขามิ เป็นต้น
 แปลว่า มีเมืองอยู่ ๓ เมือง คือ ปัญจาละ กุรุ อุตตระ เราปรารถนา
 สมบัติในเมืองทั้ง ๓ นั้น มากกว่าสมบัติที่เราได้อยู่แล้ว ดก่อนพราหมณ์
 ท่านจงรักษาเราให้หายโรคอันเกิดจากความปรารถนานั้นเถิด ดังนี้

ในขณะนั้น ท้าวโกสีย์ผู้จำแลงเป็นแพทย์จึงตรัสว่า กณหา ทฤษส
 กโรนโต เทภ เป็นอาทิ แปลว่า เมื่อคนถูกงูกัด หมองูก็รักษาได้ เมื่อ
 คนถูกผีสิง ผู้มีบุญญาก็รักษาได้ แต่คนถูกถามคุณชักนำไป ยากที่จะรักษา

๕๕๐ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ได้ ดังนั้น แล้วจึงถามกลับไปว่า ถ้าพระองค์ได้ราชสมบัติในเมืองทั้ง ๓ นั้น รวมเป็น ๔ กับเมืองแล้ว พระองค์จะทรงนั่งผ้าพร้อมกันทั้ง ๔ ผืนได้ หรือ จะทรงเสวยพร้อมกันทั้ง ๔ สำหรับได้หรือ จะทรงบรรทมพร้อมกันทั้ง ๔ ที่ใดหรือ อันความปรารถนาไม่มีที่สิ้นสุด บ่อมทำให้บุคคลไปทนทุกข์ อยู่ในนรก เมื่อพระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับดังนั้น ก็หมดความทะเยอทะยาน แล้วหายจากพระโรคาพาธ ท้าวโกสีย์ก็เสด็จกลับสู่เทวสถาน

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องนั้นจบลง แล้ว จึงทรงประชุมชาดกต่อไปว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพราหมณ์คนหนึ่ง ส่วนท้าวโกสีย์สักกเทวราช คือ เราผู้เป็นศาสดานี้แล จบกามนิคชาดกที่ ๔ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า โรคที่เกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น มีต้นเหตุหลายอย่าง คือ เกิดจากต้นเหตุภายนอก มีการเปลี่ยนฤดูเป็นต้น ๑ เกิดจากต้นเหตุภายใน มีความโศกเศร้าเสียใจ ๑ ส่วนที่เกิดจากต้นเหตุภายนอกนั้น ต้องรักษาด้วยยาภายนอก มีใบไม้และรากไม้เป็นต้น ส่วนที่เกิดจากต้นเหตุภายในนั้น ต้องรักษาด้วยยาภายใน คือ ธรรมคำสั่งสอน เหมือนอย่าง ที่แสดงมาแล้วนี้จะหาย เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ใดเกิดโรคด้วยต้นเหตุภายในนั้นจงรักษาด้วยของตน ด้วยนึกถึงคำสั่งสอนของนักปราชญ์ หรือนึกแก้ไขด้วยอุบายปัญญาของตน อย่ามัวหลงรักษาด้วยยาภายนอก แต่ข้อสำคัญมีอยู่ว่า ควรระวังอย่าให้เกิดโรคใจขึ้นได้ เมื่อระวังไม่ได้ก็จงรีบแก้ไขให้หายไป ถ้าไม่อย่างนั้น อาจถึงแก่ความตายหรือเป็นบ้าหลงโหลไปอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ หากไม่อย่างนั้น ก็จะทำให้กินไม่ได้นอนไม่หลับ มีความกระสับกระส่ายไม่สบายใจ บางทีอาจจะฆ่าตัวตายก็เป็นได้ ดังที่มีปรากฏอยู่เสมอว่า หญิงคนนั้นชายคนนี้ได้กินยาตาย ผูกคอตาย เพราะโรคใจ คือ ความรักใคร่ไม่สมหวัง โดยเหตุนี้ ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จงจำไว้แต่โดยย่อว่า โรคมี ๒ ชนิด คือ โรคกายกับโรคใจเท่านั้น ส่วนโรคใจนั้น ยากที่จะระวังไม่ให้เกิดขึ้นได้ สำหรับโรคกายพอระวังได้โดยง่าย จงอย่าให้โรคใจเกิดขึ้นได้เป็นอันขาด อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความในชาดกนี้

ในชาตกที่ ๖ มีนามว่าปลาชาดก ปลาชาดกนั้นสมเด็จพระจอมโมลี
ศาสดา ได้ทรงยกขึ้นเทศนาในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวนารามมหาวิหาร
เพราะทรงปรารภปราชัยปริพาชกให้เป็นต้นเหตุ

คือ ปลาชาดกนั้นได้เที่ยวไต่ถามปัญหาไปทั่วชมพูทวีป เมื่อไม่
เห็นมีผู้ใดจะแก้ไขได้ จึงเที่ยวไปตามลำดับจนถึงกรุงสาวัตถี ได้ถามคน
ทั้งหลายว่า มีผู้ใดสามารถจะโต้ตอบกับเราได้ คนทั้งหลายตอบว่า มีอยู่ คือ
พระสมณโคตมผู้เป็นพระบรมครูแห่งเทพยตามนุษย์ทั้งปวง ปริพาชกนั้น
กล่าวว่า ดีละ เราจะไปสนทนากับพระสมณโคตมให้จงได้ แล้วมหาชนชาว
กรุงสาวัตถี ก็ได้พาปริพาชกนั้นไปจนตราบเท้าถึงข้ามประตูพระเชตวนาราม
ปริพาชกจึงถามคนทั้งหลายว่า พระสมณโคตมอยู่ที่ไหนหรือ คนทั้งหลาย
จึงตอบว่า ห้ามได้ นี่เป็นข้ามประตูต่างหาก ส่วนพระสมณโคตมเสด็จ
อยู่ในพระคันธกุฏี ซึ่งมีอยู่ภายในพระอาราม อันเป็นที่อยู่ทั้งดงามหาที่
เปรียบปานมิได้ ปริพาชกนั้นจึงนึกในใจว่า เพียงแต่ข้ามประตูยังคงสง่า
ดงามถึงเพียงนี้ ผู้ใดจะโต้ตอบกับพระสมณโคตมผู้สมบูรณ์ด้วยสงลาลเลิศ
อย่างนี้ได้ ครั้นคิดแล้วก็หนีไปด้วยความกลัว

เมื่อปริพาชกหนีไปแล้ว มหาชนจึงพากันเข้าไปภายในพระเชตวนา-
ราม กราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบ เรื่องปริพาชกนั้นทุก
ประการ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนท่านทั้งหลาย ปริพาชก
นั้นได้เห็นแต่เพียงข้ามประตูแห่งพระเชตวัน อันเป็นที่อยู่ของเราแล้วหนี
ไป ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน

คือ ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
ได้ยกพลโยธาไปตีเมืองตักกสิลา หวังจะชิงเอาราชสมบัติให้ได้ เมื่อยกไป
ถึงแล้วก็ล้อมเมืองไว้ แล้วประกาศแก่พลโยธาทั้งหลายว่า กษัตริย์เมฆ
หบลุมาลิก เป็นต้น แปลว่า เมืองตักกสิลา เราล้อมไว้แล้วด้วยพลช้าง
พลม้า พลรถ พลเดินเท้า ซึ่งล้วนแต่ถือหน้าไม้ ปืนไฟ เจ้าทั้งหลายจง
ยกกันเข้าไป ทั้งให้ร้องเอาชัยให้มีเสียงดังฟ้ากระหึ่มฉะนั้น ดังนี้

๕๕๒ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

เมื่อพระเจ้าพาราณสีทรงร้องประกาศแก่พลโยธาอย่างนั้นแล้ว ก็ขับพลเสนาเข้าไปใกล้ทวารพารา ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นข่มทวาร จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า นี่หรือเป็นพระราชนิเวศน์ของพระปิ่นปกเกษตรกกลีลา ครั้นทรงทราบว่า เป็นแต่เพียงข่มทวาร ก็มีพระราชโองการตรัสว่า เพียงแต่ข่มทวารยังแน่นหนาจงมาถึงเพียงนี้ ส่วนที่ประทับของท้าวเธอจะประเสริฐสักเพียงใด ก็ทรงท้อพระทัย ไม่กล้าจะยกพลโยธาบุกเข้าไป จึงยกกองทัพถอยย่นกลับไปสู่ราชธานีของพระองค์ในทันใด

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรโลกาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น คือ ปริพาชกคนนั้น ส่วนพระเจ้าดกกกลีลา คือ เราตถาคตนั้นแล จบปลายชาดกที่ ๕ แต่ท่าน

ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า คนอวดดี มักจะพบผู้วิเศษกว่าตนเสมอไปอีกประการหนึ่ง ท้ายอันสง่ารุ่งเรือง ข่มเป็นเครื่องให้เกิดความขำเกรงแก่ผู้ได้พบเห็น เหตุนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายจึงได้สร้างวัดวาอารามและปราสาทราชวังให้เป็นสง่างดงาม เพื่อเป็นที่เลื่อมใสและเกรงขามแก่คนทั้งหลายผู้ได้ทัศนาการ ถึงแม้สถานทอซ้อนเล็กน้อยซึ่งเป็นสถานที่สะอาดเรียบร้อย ก็เป็นที่เลื่อมใสเกรงใจแก่ผู้ที่ไม่มาหาสู่ เป็นเครื่องสื่อให้เห็นว่า เจ้าของสถานที่เป็นคนดีมีความสะอาดเรียบร้อย โดยเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลายผู้ได้สดับทั้งชาดกนั้นแล้ว จงปฏิบัติดีดกवादบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย เก็บสิ่งของให้เป็นระเบียบไว้ลำดับ อย่าให้บ้านเรือนสกปรกกรุงรัง ถ้าบ้านเรือนสกปรกกรุงรัง บ้านเรือนนั้นจะไม่เป็นที่ตั้งแห่งสิริ จะมีแต่ความวิบัติเสื่อมเสีย บรรดาเครื่องใช้สอยหม้อยู่ในบ้านเรือนของตน จงเก็บให้เป็นระเบียบ เพราะจะหยิบง่าย ทายกร ตักงามตา อันเป็นข้อสำคัญของหญิงทั้งหลายผู้เป็นแม่เรือน หญิงผู้เป็นแม่เรือนจงปฏิบัติให้กวัดข้น อย่าให้บ้านเรือนของตนกรุงรัง จึงจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ ดังนี้

ในชาดกที่ ๑๐ มีนามว่าทุติยปลายชาดก ซึ่งสมเด็จพระศรีศากยมุนีศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภปลายปริพาชกอีกคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

ปริพาชกนั้น ได้เที่ยวไปตามบ้านหาเหมือนกับปริพาชกคนก่อน เมื่อมาถึงกรุงสาวัตถีได้เข้าไปในพระเชตวัน ได้เห็นพระพุทธองค์ประทับแสดงธรรมอยู่บนธรรมาสน์อันวิจิตรด้วยเครื่องอลังการ ในท่ามกลางบริวารเป็นอันมาก เมื่อปริพาชกได้เห็นพระรูปอันงดงาม ทั้งได้ฟังพระสุรเสียงอันไพเราะก็กกก้องกังวานของสมเด็จพระบรมศาสดาดังนั้น ก็เกิดความครั่นคร้ามแล้วหนีไป สมเด็จพระจอมไตรโลกาจารย์จึงทรงประทานเทศนาชาดกนี้ว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าคันธารราชพระองค์หนึ่งซึ่งเสวยราชย์อยู่ในกรุงคักกสีลา ได้กรีธาทัพไปล้อมกรุงพาราณสี แต่พอได้ทอดพระเนตรเห็นพลพาหนะของพระเจ้าพาราณสี ก็ตรัสแก่พลโยธาทั้งหลายว่า ชชมปรีดิ์อนนตปารี เป็นต้น แปลว่า ชงสำหรับรถของพระเจ้าพาราณสีมีกำหนดนับไม่ถ้วน พลพาหนะก็เหลือจะคณนา แสนยากที่ศัตรูจะสู้รบได้ อุปไมยคัมภีร์สมุทซึ่งสศยากที่ฝูงกาจะบินข้ามได้ ส่วนพลโยธาของเรามีเท่านี้ ก็ยากที่ศัตรูอื่นจะข่มขืนเหมือนกัน

ในลำดับนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จไปประทับบนเชิงเทินที่กำแพงพระนคร พอให้พระเจ้าคักกสีลาทอดพระเนตรเห็น แล้วตรัสว่า สา พาลียวิป্লปปี นชิสฺส ตาทิสฺส เป็นต้น แปลว่า ท่านอย่าเพ่งถึงความเป็นคนพาลเลย คนเช่นท่านไม่สามารถจะทำดีได้ ท่านผู้มีสันดานอันมีความโลภโกรธหลงเผาผลาญอยู่เช่นนั้น อย่าเขยอเลยว่าจะกำจัดเราได้ ไม่ช้าท่านก็จักหนีไป อุปไมยดังช้างโคดเคี้ยวเที่ยวเพริดพลัด พลโยธาของเราจักกำจัดท่านทั้งกองทัพให้แตกย่อยยับไป เหมือนกับช้างเหยียบบไม้อ้อให้แหลกละเอียดฉะนั้น ดังนี้ เมื่อพระเจ้าคักกสีลา ได้ทรงสดับพระราชบัญชาของพระเจ้าพาราณสีอย่างนั้นแล้ว ก็ทอดพระเนตรไปได้แลเห็นพระนลาต คือหน้าผากของพระเจ้าพาราณสีมีรัศมีงามดั่งแผ่นเงิน ก็มีพระหฤทัยงกเงิ่นตกประหม่ากลัวพระเดชานุภาพ รีบเลิกกองทัพกลับไปในบัดเดี๋ยวใจ

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรโลกาจารย์ โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าคันธารราชในครั้งนั้น ได้มาเกิด

๕๕๔ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก เวทีสุต ๕๐๐ ขาติ เล่ม ๑

เป็นปริเวชกณณ^{๕๓} ส่วนพระเจ้าพาราณสนัน^{๕๔} กอเรตถาคตนแล^{๕๕} จบ
หุคฺขิยปฺลาชชาดกที่ ๑๐ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นก็แสดงให้เห็นว่า ความสง่าผ่าเผยแห่งร่างกายและที่อยู่
อาศัย ตลอดจนเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ย่อมทำให้เป็นที่เกรงขามแก่ศัตรูได้
เหมือนกัน มีข้อความสำคัญเหมือนกับชาดกที่ ๑๐ ซึ่งแสดงมาแล้วนี้ โดย
เหตุ^{๕๖} ของเข้าใจว่า กิริยาทำทาง เสี่ยงเจรจาปราศรัยอันองอาจกล้าหาญ
ย่อมบันดาลให้ศัตรูหรือผู้เห็นครั้นคร้ามได้ จึงขอแนะนำไว้ว่า คนเรา
ทุกคนเวลาจะขึ้น เดิน นั่ง นอน จงให้มีท่าทางสง่าผ่าเผย เวลาจะกินดื่ม
ทำ พูด สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม จงอย่าได้มุ่มมามและมอซอ เหมือนกับกิริยา
ของหาสหาสี จงให้มีกิริยาน่าดูน่าชมเสมอไป จึงจะเป็นที่รักใคร่ยำเกรง
แห่งคนทั้งหลาย

ตามที่ได้รับประทานแสดงมาแล้วนี้ เป็นอันจบชาดกอันมีในวรรค
ที่ ๕ แห่งทุกนิบาตแต่เพียงเท่านั้น

เอว^{๕๗} ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๗

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในอุปาหนวรรคที่ ๕ แห่งทุกนิบาต

ขณานิ กิตา ปุริสสุส ปาหนา สุขสุส อตุถาย หุตฺตพฺพเท จ
ขมฺมาภิตตฺตา ตลสาว ปิฬิตา ตสฺสเสว ปาเท ปุริสสุส ขาทเร
เอวเมว โย หุคฺคฺกลิโน อนริโย ตุมหากิ วิชฺชณฺจ สุตฺตณฺจ อาทิย
ตเมว โส ตคฺค สุตฺเตน ขาทติ อนริโย วุจฺจตุปาหนูปโมติ.
อิหิ สตุถา เขตฺตวเน วิหรนฺโต เทวทคฺค อารพฺภ กถสฺสติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาเวตถารนัย ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๔๗ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ ถึงชาดกที่ ๕ อันมีในอุปาหนวรรคที่ ๕ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป เพื่อให้เกิดปัญญาแก่ผู้สดับฟังทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในชาดกที่ ๑ ซึ่งได้สาธกยกพระคาถาขึ้นตั้งไว้แล้วนั้น เรียกว่า อุปาหนชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระศรีสวรินทราธิราช ได้โปรดประทานเทศนา ไว้ในเวลาประทับอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร เพราะทรงปรารถนาพระเทวทัต ให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า พระเทวทัตบอกเลิกความเป็นศิษย์ กับสมเด็จพระธรรมมิสราศาสดาจารย์ แล้วมีมานะอหังการ ตั้งตัวเป็นศัตรูของพระศากยวงศ์ ในที่สุดก็ถึงความพินาศอันใหญ่หลวง สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ทรงสดับคำสนทนา แห่งภิกษุทั้งหลายอย่างนั้น จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา ทรงแสดงชาดกนี้ต่อไปว่า

ในอดีตกาลล่วงแล้วมา ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีมาณพคนหนึ่งไปเรียนศิลปศาสตร์สำหรับฝึกหัดช้างในสำนักแห่งอาจารย์คนหนึ่ง จนสิ้นความรู้ของอาจารย์แล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าปรารถนาจะถวายตัวเป็นข้าราชการ อาจารย์รับปากว่า ดีแล้ว ว่าแล้วก็ออกจากบ้านไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต ทูลถวายมาณพนั้น ให้เข้ารับราชการ พระเจ้าพรหมทัตตรัสว่า เป็นการดีทีเดียว จงอย่าเหนียวไว้ให้ชักช้า ให้เขามารับราชการในเร็ว ๆ นี้เถิด ข้าแต่มหाराชาเจ้า พระองค์จะพระราชทานเบญหวัดแก่มาณพนั้นเท่าใด ดูก่อนนายหัตถดาจารย์ ศิษย์ของท่านจะได้รับเบญหวัดได้ครั้งหนึ่งของท่าน นายหัตถดาจารย์จึงบังคมลา กลับไปบอกมาณพนั้นให้ทราบ มาณพนั้นจึงกล่าวว่า ถ้าท่านอาจารย์ได้รับพระราชทานเท่าใด ข้าพเจ้าขอรับพระราชทานเท่านั้น ถ้าไม่ได้เท่าอาจารย์ ข้าพเจ้าก็จักไม่ทำราชการ เพราะเหตุว่า บัดนี้ข้าพเจ้ามีความรู้เท่าอาจารย์แล้ว ขออาจารย์ได้กลับไปกราบทูลให้ทรงทราบเถิด อาจารย์จึงกลับเข้า

ไปกราบทูลแด่พระมหากษัตริย์ตามถ้อยคำของศิษย์ พระมหากษัตริย์จึง
ตรัสว่า ถ้าศิษย์ของท่านดีตัวเสมอกับท่านแล้ว จงให้เขาแสดงศิลปแข่ง
ขันกับท่านในวันพรุ่งนี้ ถ้าเขาดีเท่ากับท่าน เราก็จักให้เบี้ยหวัดเท่ากับ
กับท่าน นายหัตถาจารย์จึงกลับไปบอกแก่ศิษย์ตามกระแสพระราชโองการ
เมื่อศิษย์รับว่าจะแสดงถวายได้แล้ว จึงกลับเข้าไปเฝ้าอีก พระมหากษัตริย์
จึงโปรดให้ศิษย์ร้องบ่าว ให้ชาวพระนครทั้งปวง มาดูอาจารย์กับศิษย์
ฝึกหัดช้างแข่งขันกันที่หน้าพระลานหลวงในวันพรุ่งนี้

ฝ่ายอาจารย์จึงคิดว่า ศิษย์ของเราข้อมไม่รันทัดถึงในอบาวยวิช ครั้นคิด
แล้วจึงนำมวงกลหัตถ์เชือกหนึ่ง มาฝึกหัดให้กระทำกริยาแปลกจากที่สั่งสอน
จนชำนาญแต่ในเพลากลางคืน ในวันรุ่งขึ้นก็ช้างตัวนั้นไปที่หน้าพระ
ลานหลวง ฝ่ายมาณพเป็นศิษย์ก็ขมช้างเชือกหนึ่งตามไปที่หน้าพระลาน
หลวง พอได้เวลาฝึกหัดช้างแข่งขันก็โดยทำทางหลายทำนอง ศิษย์กับ
อาจารย์ทั้ง ๒ ก็ฝึกหัดช้างได้เท่ากันทุกทำนอง แล้วอาจารย์จึงฝึกหัดช้างตาม
ทำทางที่สอนไว้ในเวลากลางคืน คือ บอกช้างว่าจงเดินตรงไปข้างที่คุกเข่าลง
เมื่อบอกว่าคุกเข่าลง ช้างก็เดินตรงไป เมื่อบอกว่าจงหยุดยืน ช้างก็
ลงนอน เมื่อบอกว่าจงลงนอน ช้างก็กลับลุกขึ้น เมื่อบอกว่าจงจับไว้ให้มัน
ช้างก็วางเสีย เมื่อบอกให้วาง ช้างก็จับไว้ ฝ่ายมาณพเป็นศิษย์ก็ทำตาม
เยี่ยงอย่างอาจารย์ไม่ได้ เพราะไม่รู้จักอธิบายที่จะทำ ก็นั่งเฉยอยู่บนคอช้าง

ขณะนั้นมหาชนทั้งปวงที่มาคู่ต่างก็ร้องคำมาดพนันว่า เฮ้ยเจ้าคนถ้อย
เจ้าไม่รู้จักประมาณตัว มาขกตนเสมอกับอาจารย์ ครั้นแล้วก็พากันขว้างปา
ด้วยก้อนดินและท่อนไม้ ให้มาณพนั้นตกลงจากคอช้าง ถึงซึ่งความตาย
ในสถานนั้น

ฝ่ายอาจารย์เมื่อได้ชัยชนะแก่ศิษย์แล้ว จึงลงจากคอช้างเข้าไปถวาย
บังคมบรมกษัตริย์ กราบทูลว่า ขณนี้ กิตา เป็นต้น ดังนี้พนธคาถาซึ่งได้
สาธกไว้ในเบื้องต้นนั้นแล้ว แปลว่า รongเท่าที่ทำไมดีเมื่อสวมใส่เท่าข้อม
ไม่รู้สีกสบาย เวลา รongเท่าถูกแดดแผดเผาก็กัดเท้าให้เป็นแผล ฉันทิดก็ดี
คนที่เกิดในตระกูลต่ำ หงมนิสัยเลวทราม เมื่อเรียนศิลปวิทยาได้แล้ว ข้อม

ฆ่าตัวเองด้วยสิลปวิธานนั้น เพราะฉะนั้น นักปราชญ์จึงกล่าวว่า ศิลปวิทยา
ที่เขาเรียนมาอุปมาดุจดังรองเท้าที่ทำไม่ดีฉะนั้น ดังนี้ เมื่อบรมกษัตริย์
ได้ทรงสดับก็ได้ทรงโปรดปรานนายหัตถาจารย์นั้น พร้อมทั้งได้พระราชทาน
ทรัพย์ ยศ บริวารเป็นอันมาก

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่อง
อดีตอย่างนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า มาณพผู้เป็นศิษย์ในครั้งนั้น ได้
มาเกิดเป็นเทวทัตในบัดนี้ ส่วนอาจารย์นั้น คือเรณูศาสดาจารย์แล้ว จบ
อุปาหนชาดกที่ ๑ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้ เป็นเครื่องแสดงเรื่องศิษย์อวดดั่งกับอาจารย์ ให้เห็นว่า
ธรรมดาศิษย์ เมื่ออวดดั่งกับอาจารย์แล้ว ย่อมไม่แคล้วจากความพินาศ
ฉิบหาย โดยเหตุนี้ โบราณจึงสอนลูกหลานเล่นไว้ว่า ถึงตัวจะดีกว่า
อาจารย์สักปานใดก็ตาม ก็อย่าดุดดกหมิ่นอาจารย์ ให้เคารพนบ
อาจารย์เหมือนอย่างที่เคยมีมา จึงจักมีความสุขวัฒนาถาวร ถ้าผู้ใดหมิ่น
ประมาทอาจารย์ของตน ถือว่าตนดกว่าอาจารย์ ผู้นั้นจะไม่มีความสุข
อยู่นาน เหมือนกับนิทานที่แสดงมาแล้วนี้

ในชาดกที่ ๒ รองลงไป มีนามว่าวิณาทูลชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระ
ศรีสุคตศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม
เพราะทรงปรารภเรื่องนางกุมาริกาคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ นางกุมาริกานั้นเป็นธิดาแห่งเศรษฐีในกรุงสาวัตถี เมื่อ
ได้เห็นเครื่องสักการะ หกคนทั้งหลายบูชาโคอุสุภราชในเรือนของตน จึง
ถามพิเลียงว่า ใครจะเป็นผู้รับเครื่องสักการบูชาอันนี้ พิเลียงบอกว่า โค
อุสุภราชที่เป็นนายฝูง จะได้รับเครื่องสักการบูชาอันนี้ ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง
นางกุมาริกานั้นยืนอยู่หน้าตำราสาธน์ แลลงไปเห็นบุรุษค่อมคนหนึ่งซึ่ง
มีโหนกที่หลังเหมือนกับโคอุสุภราช นางจึงคิดว่า บุรุษผู้ค่อมเป็นใหญ่กว่า
คนทั้งหลาย และคงได้รับเครื่องสักการบูชาเหมือนกับโคอุสุภราช เรา
ควรจะเป็นบาทบริจาริกาภรรยาที่รักของเขา ครั้นคิดแล้ว จึงให้สาวใช้ไป
บอกแก่บุรุษค่อมนั้นว่า ตนจะตามไปเป็นภรรยา แล้วก็เก็บเอาสิ่งของที่
เป็นสาระ ลอบหนีออกไปกับบุรุษค่อมนั้น

ครั้นนานมา ก็ทราบถึงภิกษุทั้งหลายและชาวพระนครทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายจึงประชุมสนทนากันในธรรมสภา ถึงเรื่องธิดาเศรษฐีลอบหนีมารดา บิดาไปอยู่กับบุรุษค่อมนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เขาได้เคยเป็นอย่างนั้นมาแล้วแต่ในอดีตกาล

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีเศรษฐีคนหนึ่งอยู่ที่นครแห่งหนึ่ง ได้ไปส่ขอธิดาของเศรษฐีในกรุงพาราณสีให้แก่บุตรของตน ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้นได้วิ่งหนีตามบุรุษค่อมไปเหมือนกับในเรื่องปัจจุบันนี้ ฝ่ายเศรษฐีผู้มาส่ขอพอลถึงกำหนดวันแต่งงาน ก็พาบริวารมาสู่กรุงพาราณสี ตามหนทางที่บุรุษค่อมกับธิดาเศรษฐีพากันมา บุรุษค่อมกับธิดาเศรษฐีได้เดินทางมาหลายราตรก็เกิดโรคลมขึ้น บุรุษค่อมนั้น ไม่สามารถจะทนทุกขเวทนาได้ จึงหลีกออกจากทางพานางกุมาริกานั้นไปนอนอยู่ริมทาง ขณะนั้นก็พอดิเศรษฐีได้พาบริวารไปถึงที่นั้น ครั้นแลเห็นธิดาเศรษฐีนั้นอยู่ใกล้เท้าบุรุษค่อม ก็จำได้ว่าเป็นนางกุมาริกา ที่ตนจะไปส่ขอ จึงแวะเข้าไปไต่ถามด้วยคำพูดว่า เอกจินติโต อยมตโก เป็นต้น แปลว่า เรื่องนี้เป็นอันเจ้าคิดคนเดียว บุรุษค่อมคนนั้นพาเจ้าไปไม่ได้เป็นอันขาด เจ้าไม่ควรจะไปกับบุรุษค่อมคนนั้นเลย ดังนี้

ธิดาเศรษฐีจึงตอบว่า ปุริสุสก็ มณฺณมานา เป็นอาทิ แปลว่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่าบุรุษค่อมนี้เป็นอสุภราชผู้ประเสริฐ จึงได้เกิดรักใคร่ติดตามมาบัดนี้ บุรุษค่อมนี้ได้มานอนงอตัวอยู่ในที่นี้ เหมือนกับคันพิณที่ไม่มีสาย เมื่อเศรษฐีได้ฟังก็เข้าใจว่า ธิดาเศรษฐีได้ลอบหนีมากับบุรุษค่อมนี้ ด้วยความเข้าใจผิด จึงมีจิตกรุณาให้นางอาบน้ำชำระกายแล้ว ให้ประทับประค้ำด้วยสรรพาวรณ์อลังการ แล้วให้ขึ้นรถ พากลับไปแต่งงานกับบุตรของตน

ครั้นสมเด็จพระศุพลญาณ ทรงนำอดีตนิทานนั้นมาแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ธิดาเศรษฐีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นธิดาเศรษฐีคนนั้น ส่วนเศรษฐีผู้ไปส่ขอนั้น คือเรวตถาคคณิแล จบวิณาทนชาดกที่ ๒ แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้เป็นเครื่องแสดงถึงความโง่และนิสัยของสตรีบางคน คือสตรีบางคนข่อมไม่ถือตนของตนเป็นใหญ่ ถือแต่คำพูดของคนเป็นประมาณ

เมื่อผู้นั้นว่าตักตาม หาได้ด้วยตาพิจารณาด้วยใจของตนเองไม่ สตรีผู้นั้นก็สยออย่างนั้น มักหลงเล่ห์หลมของชายและอุบายเสกบนของแม่สื่อ สตรีผู้นั้นก็สยออย่างนั้น มักได้รับความเดือดร้อนเสียใจภายหลัง เหมือนอย่างเรื่องธิดาเศรษฐีที่ได้แสดงมาแล้ว

ในชาดกที่ ๓ มีนามว่าวิกัลณเกชาดก ๆ น สมเด็จพระบรมศาสดาได้โปรดประทานเทศนาไว้ ในเวลาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภภิกษุที่มีความกระสันรูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

มีเรื่องมาว่า ภิกษุรูปนั้นได้กราบทุกสมเด็จพระบรมศาสดาว่า ตนมีความกระสันเพราะกามคุณ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ตัก่อนภิกษุ ธรรมดากามคุณย่อมเป็นเหมือนชนัขสำหรับฆ่าจะเข้ ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาล พระเจ้ากรุงพาราณสีได้เสด็จประพาสพระราชอุทยาน ขาวพนักงานได้จัดหื้อนรำถวายที่ริมสระโบกขรณี บรรดาเต่าปลาทั้งหลายในสระโบกขรณินั้น เมื่อได้ยินเสียงขั้บร้องก็ได้มาประชุมฟัง แล้วว่ายนำตามพระราชวังเสด็จเลียบบอขรมฝั่งสระนั้น พระราชาได้ทอดพระเนตรเห็นฝูงปลาและเต่าอันว่ายนำตามกันเป็นหมู่ ๆ จึงตรัสถามอำมาตย์ทั้งหลายว่า เหตุไฉนปลาและเต่าเหล่านั้นจึงว่ายเวียนตามเรา อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า เพราะปลาและเต่าเหล่านั้น ประสงค์จะบำรุงพระหฤทัยของพระองค์ไว้เบิกบาน เมื่อพระราชาได้ทรงสวนาการดังนั้น ก็ทรงยินได้โปรดให้เลี้ยงปลาและเต่าเหล่านั้น ตั้งแต่วันนั้นไป ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้หุงข้าวไปเลี้ยงปลาและเต่าเหล่านั้นทุกวัน ต้องเอาใจใส่กวาดขันแข็งแรง แต่ปลาบางจำพวกก็มาในเวลาไปรยข้าวลงไป บางพวกก็ไม่มา เมื่อข้าวที่หุงไว้ให้ปลาต้อเสียเปล่า ๆ ทุกวัน เจ้าพนักงานนั้นก็ได้กราบทูลแด่พระราชา พระราชาจึงตรัสว่า จำเดิมแต่วันนั้นไป เวลาจะไปรยข้าวลงไปพวกเจ้าจงตักลองให้สัญญาเสียก่อน เพื่อให้ปลาเหล่านั้นได้ยิน เจ้าพนักงานก็กระทำตาม เมื่อปลาทั้งหลายมาประชุมกันแล้ว ก็มักจะเข้ตัวหนึ่งมาคอยกินปลาเหล่านั้น เจ้าพนักงานจึงนำความไปกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชารับสั่ง

๕๖๐ พระสทนต์ปฎัก มหานิบาดชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ไว้แห่งจระเข้ในค้วยชนัก เมื่อเจ้าพนักงานกระทำตามรับสั่ง แห่งจระเข้ในค้วยชนักถูกแทงแล้ว จระเข้ก็ได้รับทุกข์เวทนาพาชนักหนีไป เจ้าพนักงานนั้นจึงกล่าวกันว่า กาม ขฬ อัจฉริ เตน คจฺจ เป็นอาทิ แปลว่า ดูก่อนจระเข้ เจ้าปรารถนาจะไปในที่ใดก็จงไปเถิด เจ้าถูกชนักของเราแล้ว เพราะเจ้าโลกในอาหารเที่ยวติดตามกินปลา บัดนี้อาหารอันเกิดแต่เสียงกลองนั้น ก็ได้กำจัดเจ้าแล้ว ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสไว้อีกว่า เอวมบีโลกามิสโมปคฺนฺโต เป็นต้น แปลตามพระพุทฺธนิพนธ์ภาสิตว่า บุคคลผู้ตกไปสู่อำนาจโลกามิส กระทำตามจิตของตน ย่อมได้รับผลเดือดร้อน บุคคลนั้น ย่อมได้รับความเดือดร้อน ในท่ามกลางแห่งญาติมิตรสหายทั้งหลาย เหมือนกับจระเข้ขึ้นตามจับปลาฉะนั้น ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระศาสดายืนทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจสืบต่อไป โปรดให้ภิกษุผู้กระสันนั้นสำเร็จโศคาปัตติผล แล้วทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น คือเรตถาคตในบัดนี้ จบวิภังคณกชาดกที่ ๓ แต่เก่า

ใจความสำคัญในชาดกนี้ คือสอนไม่ให้คนมีคติน้อยในกามคุณ อันเป็นต้นเหตุแห่งกองทุกข์ อธิบายว่า ทุกข์ทั้งสี่ย่อมเกิดขึ้นเพราะการกวนทั้งนั้น ถ้าหากกวนได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่รักใคร่พอใจแห่งคนและสัตว์ทั้งหลายในโลก เมื่อผู้ใดหลงหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ ไม่เหลียวแลถึงบุญกุศลแล้ว ผู้นั้นย่อมไม่แคล้วจากกองทุกข์ ทั้งในชาตินี้ และชาติหน้า โดยเหตุนี้ ผู้มีปัญญาทั้งหลายจึงไม่หลงมกมุ่นอยู่ในกามคุณอย่างเดียว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นางกุมาริกาในได้คิดแสวงหาประโยชน์ในวัฏฏสงสาร ด้วยประการฉะนี้

ในชาดกที่ ๔ มีนามว่า อสีตภาวชาดก ซึ่งสมเด็จพระบรมนาถศาสดาทรงยกขึ้นแสดงในพระเชตะวันาราม เพราะทรงปรารภนางกุมาริกาคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ

นางกุมาริกานัน เป็นธิดาแห่งตระกูลปฏฐากของพระอัครสาวกทั้ง ๒ นางเป็นผู้รูปร่างอันสวยงาม พร้อมทั้งกริยาก็น่าชมทุกประการ เมื่อนางเจริญวัยขึ้น ก็ได้ไปอยู่ในตระกูลแห่งสามผู้มีชาติเสมอกัน ครั้นต่อมาสามได้ไปหลงสตรีอื่นเสีย นางจึงคิดว่า บัดนี้ สามของเราไม่ไยดีกับเราแล้ว เราควรจะตั้งหน้าบ่าเพิกุลสกุลสืบต่อไป คิดแล้วจึงนิมนต์พระอัครสาวกทั้ง ๒ ให้เข้ามาแสดงธรรมในบ้านของนางเสมอ เมื่อนางได้ฟังธรรมทุก ๆ วัน ก็ได้สำเร็จโศคาบัตติผล ต่อมาได้อำลาสามและมารดาบิดาออกไปบวชเป็นนางภิกษุณี แล้วได้สำเร็จพระอรหัตผล

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงประชุมสนทนากันในธรรมสภา ถึงเรื่องนางกุมาริกานัน สมเด็จพระบรมศาสดาจึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นางกุมาริกานันได้คิดแสวงหาประโยชน์ให้แก่อนตนเองจนมาแล้วแต่ในอดีต

กล่าวคือ ครองพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงส่งสัษพระราชนิเวศน์ให้ไปเป็นกบฏ ด้วยเหตุที่พระราชนิเวศน์รักใคร่นับถือมากมาเกินไปประมาณ ท้าวเธอจึงได้เนรเทศพระราชนิเวศน์เสียจากพระนคร พระราชนิเวศน์ได้พานางอสิตาภูกุเป็นพระชายาหนีออกไปสู่ป่าหิมพานต์ สร้างอาศรมสถานในป่าหิมพานต์ใกล้กันกับที่อยู่ของดาบสผู้ได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระราชกุมารได้เห็นนางกนิรตนหนึ่งแล้วได้ทูลพระชายาตามนางกนิรไป ฝ่ายพระชายาจึงคิดว่า บัดนี้ สามของเราไม่ไยดีต่อเราแล้ว เราจะต้องการอะไรกับพระสามเช่นนี้ เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว จึงเข้าไปหาพระดาบสนั้น ขอเรียนกสิณบริกรรม เมื่อได้เรียนกสิณบริกรรมแล้วก็ได้พยายามทำตามวิธีกสิณ จนได้สำเร็จอภิญญาสมบัติ แล้วก็นมัสการลาพระดาบสไปสู่ที่อยู่ของตน

เมื่อพระสามติดตามนางกนิรไปไม่ทัน ได้กลับมาสู่บรรณศาลา พอนางแลเห็นจึงเหาะขึ้นไปบนอากาศมีพจนารถว่าแก่พระสามว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นพระราชนิเวศน์ บัดนี้ ข้าพเจ้าได้ความสุขในฌานเพราะท่านเป็นต้นเหตุ

๕๖๒ พระศกคันทันตบิฎก มหาวิบาตชาตก เวทีพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า ควเมวทานิมกริ เป็นต้น แปลว่า ท่านได้กระทำเหตุ
ที่ให้เรามาตจากกันแล้ว บัดนี้ ความรักใคร่ในตัวท่านที่ขาดจากข้าพเจ้าแล้ว
นั้นจะกลับติดต่อกันอีกไม่ได้ เหมือนกับขางที่ตัดด้วยเลื่อยแล้วจะกลับติด
ต่อกันไม่ได้ฉะนั้น ดังนี้ แล้วนางก็เกาะไปสู่ที่อื่นเสีย

เมื่อนางเกาะหนีไปแล้ว พระราชกุมารจึงแสดงความเสียใจด้วย
ถ้อยคำว่า

อติริจฺจา อติโลเกน อติโลกมแทน จ

เอวํ หายติ อตุณฺหา อหํ อสิตาภฺยา

แปลว่า คนผู้โลกเกินไป บ่ยอมเสียประโยชน์เพราะความโลกเกิน
ประมาณด้วย เพราะความเมาอันเกิดจากความโลกเกินประมาณนั้นด้วย
เหมือนกับตัวเราผู้พลัดพรากจากนางอสิตาทูณนั้น ดังนี้ เมื่อพระราชกุมาร
กล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็ร้องไห้อยู่ในป่าคนเดียว เวลาพระราชบิดาสวรรคตแล้ว
ก็ได้กลับไปครองราชสมบัติแทนพระราชบิดา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องนั้นแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า พระโอรสและพระราชธิดาทั้ง ๒ ในครั้งนั้น ได้มาเกิด
เป็น ๒ สามภรรยาในครั้งนั้น ส่วนดาบสนั้น คือ เราตถาคตนั้นแล จบอสิตาทู
ชาดกที่ ๕ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า สตรีโคขมากมามีใจเด็ดเดี่ยวในเมื่อสามีไม่
เกี่ยวข้องปรองดอง อีกประการหนึ่ง ชาดกนั้นชี้ให้เห็นว่า ผู้มีความโลภไม่
รู้จักประมาณ บ่ยอมเป็นการเสียหายหลายสถาน กล่าวคือ ถ้าโลกในทรัพย์
เกินประมาณ ก็มักเสียทรัพย์ที่มีอยู่ ถ้าโลกในภรรยาเกินประมาณได้แล้ว
ไม่รู้จักเพียงพอ ก็เป็นเครื่องก่อให้เกิดภรรยาเก่าที่มีอยู่ในก่อน ไม่ว่าโลก
ในสิ่งใด ถ้าเกินประมาณแล้ว มักเสียในสิ่งนั้นไป โดยเหตุนี้ บุคคล
จึงไม่ควรโลภให้เกินประมาณ ควรตั้งใจให้เป็นคนพอประสงค้อยู่ในสิ่ง
ที่ได้แล้ว อย่าได้ทะยานในของใหม่เสมอไป จึงจักไม่เสียใจต่อภายหลัง
เหมือนกับเรื่องที่แสดงมาแล้ว

ในชาดกที่ ๕ มีนามว่า วัจนขชาดก ๆ นี้ สมเด็จพระศาสดายมุนี-
ศาสดา ได้โปรดประทานเทศนาในพระเชตวันาราม เพราะทรงปรารภนักมว
คณหนึ่งซึ่งมีนามว่า นายโรชะ ให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ นายโรชะนั้นเป็นสหายแห่งพระอานนทเถระเจ้า อยู่มา
วันหนึ่ง นายโรชะได้นิมนต์พระเถระเจ้าไปสู่เรือนของตนถวายโภชนาหารอัน
ประณีตต่าง ๆ แล้วก็นั่งสนทนากับพระเถระ ได้กล่าวแก่พระเถระเจ้าว่า
ข้าแต่ท่านอานนท์ ทรมณ์ทัมวิญญานและไม่มีวิญญาน มีอยู่ในบ้านเรือน
ของข้าพเจ้ามาก ขอท่านจงสักมาเถิด ข้าพเจ้าจะแบ่งให้ท่านกึ่งหนึ่ง พระ
เถระเจ้าได้แสดงโทษแห่งกามคุณทั้ง ๕ แก่นายโรชะนั้น แล้วกลับไปเฝ้าพระ
บรมศาสดา เมื่อพระบรมศาสดาตรัสถามว่า นายโรชะได้กล่าวเป็นประการใด
พระเถระเจ้าก็กราบทูลให้ทรงทราบ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น สมเด็จพระบรม
ศาสดาจึงตรัสว่า คุณอานนท์ นายโรชะเคยทำเช่นนั้นมาแล้วแต่ในอดีต

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสี มีดาบสคนหนึ่งมาจากป่าหิมพานต์มาพักอยู่ในราชอุทยานของพระ
เจ้าพาราณสี รุ่งเช้าเขาก็เข้าไปเฝ้าวิภิกขจารในพระนคร มีเศรษฐีคนหนึ่ง
ได้เกิดความเลื่อมใสนิมนต์ไปสู่เรือนของตน ถวายอาหารอันประณีตแล้ว
ก็ขอให้อยู่ในสวนของตนต่อไป ดาบสนั้นก็อนุโลมตาม ครั้นต่อมา เศรษฐี
กับดาบสนั้นก็มีความรักใคร่กันเคยกันขึ้นเหมือนอย่างมิตรสหาย อยู่มา
วันหนึ่ง เศรษฐีจึงขอให้ดาบสนั้นสักด้วยจะแบ่งทรัพย์สมบัติให้กึ่งหนึ่ง ด้วย
คำว่า สขา ภรา วัจนขชา เป็นต้น แปลว่า ข้าแต่ดาบสผู้มีเลิปรากฏงาม
เรือนที่บริบูรณ์ด้วยข้าวน้ำเงินทอง ย่อมเป็นของนำมาซึ่งความสุข การ
ครองเรือนที่ไม่ต้องขวนขวายหาเครื่องกินอยู่ใช้สอย ย่อมเป็นสุขอย่างยิ่ง
ดังนี้ ดาบสนั้นจึงกล่าวว่า ภรา นาน्हมานสส เป็นอาทิ แปลว่า บุคคล
ที่เป็นภราวาสเมื่ออดสาหาทำงานก็ดี ไม่พูดปลกก็ดี ไม่ลงโทษผู้ทำความ
ผิดก็ดี ย่อมครองเรือนอยู่ไม่ได้ เมื่อเป็นอย่างนั้น ใครเล่าจะอยู่ครองเรือน
อันให้เกิดความสุขได้ยาก และจะทำไมให้บกพร่องได้ ดังนี้ เมื่อดาบส
นั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็กลับออกไปยังพระราชอุทยานตามเดิม

กัมมสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า เศรษฐีในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นโรหะในบัดนี้ ส่วน
ดาบสผู้เฒ่ามานั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบฉณนชาดกที่ ๕ แต่เท่านี้

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ตฤทสัถยวาทพหุสมบัติ ย่อมเห็นว่า
ทางฆราวาสดีกว่าทางบรรพชิต ส่วนบรรพชิตผู้มีความคิดอันดีงาม คือ รักษ
โทษแห่งกามคุณ รักษผลแห่งการบรรพชา ก็เห็นว่าการบรรพชาดีกว่าเป็น
ฆราวาส ความจริงก็มีอยู่ว่า การบรรพชาเป็นของประเสริฐกว่าฆราวาส
โดยแท้ เพราะเหตุว่า การบรรพชามีแต่ตั้งหน้าบำเพ็ญสมณกิจ กับหาเลี้ยง
ชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ไม่มีกังวลวุ่นวายกับผู้อื่น โดยที่สวดในวันหนึ่ง ๆ
จะไม่ทำสิ่งใดเสียเลย เพียงแต่เจริญกรรมฐานอย่างเดียวก็น่าพอใจ ไม่มีผู้ใด
จะว่าให้ร้อนหรือใจ จะกินก็ได้ จะนอนก็ได้ จะไปไหนมาไหนก็สะดวก
ไม่มีผู้ใดขัดขวาง โดยเหตุนี้ ผู้แสวงหาความสุขแก่ตนโดยมากจึงได้ออก
บรรพชา ตามที่ได้แสดงมาแล้วนี้ เป็นอันจบชาดกทั้ง ๕ อันมีในวรรคที่ ๕
แห่งทุกนิบาตเพียงเท่านี้.

เอวํ กัมมํ คัวยประการฉะนี้ ฯ

กัมมชาดกที่ ๔๘

กัมมวิรัชททกนิกาย มหาานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในอุปาหนวรรคที่ ๕ แห่งทุกนิบาต

ภทฺทโก วตํ ปกฺขิ	ทีโฆ กุมฺภสนฺนิโก
วูปสนฺเตหิ ปกฺเขหิ	มนฺทมมฺโทว ฌายติ
นาสฺส สัลลํ วิชานาก	อนนฺถาย ปสฺสถ
อมฺเห ทีโฆ น ปาเลติ	เคน ปกฺขิ น ผนฺตติ.
อิทํ สคฺคา เขตฺวเน วิหรนฺโต	เอกํ กุหํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาเวตถารนัย ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๔๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ จนถึงชาดกที่ ๑๐ อันมีในอุปาหนวรรคที่ ๕ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป เพื่อเป็นอุปนิสัชชัจฉัยแห่งสวรรค์ นฤพาน แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ดำเนินความสืบต่อไปว่า มีภิกษุรูปหนึ่งซึ่งประพฤติดัวเป็นคนลวงโลก ภิกษุทั้งหลายจึงนำไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลให้ทรงทราบเรื่องภิกษุรูปนั้นลวงโลก พระองค์จึงตรัสว่า คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้จะได้เป็นผู้ลวงโลกแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงแสดงชาดกนี้ต่อไปว่า

ในอดีตกาลสมัยพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์อยู่ในกรุงพาราณสี มีพญาปลาตัวหนึ่งควบคุมฝูงปลาเป็นอันมาก อยู่ในสระแห่งหนึ่ง ในป่าหิมพานต์ ครึ่งหนึ่งนั้นนกยางตัวหนึ่งได้บินไปเที่ยวหากินที่ริมสระนั้น ขึ้นหุบปีกทำหัวตกคอยดูฝูงปลาอยู่ พอปลาเผือกก็ได้อีกินเป็นอาหาร ครั้นนานมา พญาปลาดังนั้นก็คุมฝูงปลาเที่ยวมาถึงที่นั้น เมื่อฝูงปลาได้เห็นกิริยาดังนั้น จึงกล่าวว่า ภทฺทโก วตถ์ ปกฺขี เป็นต้น ซึ่งเป็นบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้แล้ว แปลว่า นกนั้นจริงหนอ ขึ้นนั่งอยู่เหมือนกอบัว ทำหัวตกหุบปีกคอยเหมือนกับไม่รู้จักอะไร ดังนี้ เมื่อพญาปลาได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า นาสฺส สลฺล วิชานาถ เป็นต้น แปลว่า ท่านทั้งหลายไม่รู้จักความประพฤตินกยางนั้นว่าเป็นอย่างไร จึงได้พากันสรรเสริญ นกยางตัวนี้จะได้มีความเอ็นดูพวกเรากี่หาไม่ มันคอยจ้องดูพวกเราอยู่ว่าจะกินพวกเราได้อย่างไร ? เพราะฉะนั้น ปีกของมันจึงไม่ไหวหวังจะให้พวกเราตายใจ เมื่อกล่าวดังนี้แล้ว ฝูงปลาทั้งหลายก็ทำน้ำให้กระเด็นถูกันนกยาง ไล่ให้นกยางหนีไปเสีย

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นกยางในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุผู้ลวงโลกในครั้งนี้ ส่วนพญาปลานั้น คือ เราตถาคตนี้แล จบพกชาดกที่ ๖ แต่ท่าน

ในชาตกนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้มีใจทุจริต ไม่ว่าจะบีบ เค็น นัง นอน ทำทุจริตประการใด ก็มีแต่จิตทุจริตอยู่เสมอไป ผู้มีใจทุจริตชนิดนี้ก็มีท่าทางเหมือนอย่างผู้มึนคลุ้มคลั่ง เพื่อหลอกลวงให้ผู้อื่นตายใจ ไม่พูดจาสมทนาในเรื่องทุจริตให้ผู้ใดฟัง มักพูดแต่เรื่องดีทั้งนั้น โดยมากก็ทำท่าเฉยเหมือนอย่างไม่เอาใจใส่ต่อสิ่งใด คล้ายกับกาที่เคยขโมยอาหารของคนทั้งหลาย บางคนก็ทำท่าเหงาหงอยเหมือนกับกิริยาที่นกยางคอยจับปลา เพราะฉะนั้น ของจําไว้เถิดว่า ผู้จะทำความชั่วในทางใด ย่อมไม่พูดในทางนั้นเป็นอันขาด เข้าในบทสภาษัตถ์ว่า หมาจะกัดไม่เห่า ดังนั้น ส่วนคนที่พูดว่าจะทำนั้น จงวางใจเสียเถิดว่าเขาไม่ทำ สมกับคำโบราณว่า หมาที่เห่าไม่กัด ดังนั้น เพราะฉะนั้น ของระวังคนหึงมึน ๆ ให้มากกว่าคนเอะอะโวเว เพราะคนโง่นั้นโดยมากเป็นแต่ปากเท่านั้น ส่วนใจหาเป็นไปตามไม่ เมื่อปากพูดแล้วก็แล้วไป ไม่มีใจผูกพันเกี่ยวข้อง สันใจความสำคัญในชาตกที่ ๖ แต่เท่านั้น

ในสาเกตชาตกที่ ๗ สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเมืองสาเกต ได้โปรดประทานเทศนาไว้ เพราะทรงปรารภพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในเมืองสาเกต

เรื่องพิสดารในชาตกนี้มียุคอยู่ในชาตกที่ ๗ แห่งวรรคที่ ๓ ในเอกนิบาตข้างคั่นนั้นแล้ว ส่วนในชาตกนี้เนื้อความโดยย่อว่า สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเหตุที่พราหมณ์ทั้ง ๒ เคยเป็นมารดาบิดาของพระองค์มาได้ ๕๐๐ ชาติ และประกาศธรรมเทศนาแสดงธรรมความผูกพันและเลื่อมใสด้วยอำนาจความรักอันเนื่องมาแต่ในปางก่อน ให้จบลงแล้ว ได้เสด็จกลับไปสู่พระวิหาร ภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามว่า ความรักใคร่เชื้อไขมีมาเพราะเหตุไร ครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว จึงทูลถามต่อไปว่า โก นุโข ภควา เหตุ เป็นอาทิ แปลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุไร ? คนบางคนพอเห็นกันเข้าจิตใจก็กระบังเป็นปกติอยู่ แต่บางคนพอเห็นกันเข้าก็เกิดความรักใคร่พอใจทันที ดังนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงมีพระพุทธานุญาตว่า ปุพเพว สนฺนิวาเสน เป็นอาทิ แปลว่า ความรักใคร่พอใจย่อมเกิดด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ เกิด

ด้วยเคยอยู่ร่วมกันมาในปางก่อน ๑ เกิดด้วยได้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑ เหมือนกับดอกบัวอันเกิดขึ้นในน้ำ ซึ่งอาศัยทั้งน้ำและโคลน ฉะนั้น ดังนี้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พราหมณ์ชราทั้ง ๒ สามภรรยาที่เคยเป็นมารดาบิดาของเราตถาคตมาแล้วนั้น ได้มาเกิดเป็นพราหมณ์ ๒ สามภรชาน ส่วนบุตรของพราหมณ์ทั้ง ๒ ในอดีตนั้น คือเราตถาคตนี้แล จบสาเกตชาดกแต่เท่านั้น

ในชาดกนี้ให้เห็นว่า ความรักและความเกลียดเกิดด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ เคยได้รักได้เกลียดกันมาแต่ในปางก่อน ๑ ได้รักได้เกลียดกันในปัจจุบันชาติ ๑ อันความรักและความเกลียดที่เคยมีมาในชาติก่อนนั้น ข้อมแตกต่างจากรักและความเกลียดอันจะพึงเกิดขึ้นในชาตินี้ คือ ถ้าผู้ใดเคยรักเคยเกลียดกันมาแต่ในปางก่อน มาในชาตินี้พอเห็นกันเข้า ก็รักก็เกลียดทีเดียว ส่วนความรักความเกลียดที่จะพึงเกิดขึ้นในชาตินี้ ต้องอาศัยการทำถูกใจกันและผิดใจกันเป็นเหตุ อันเป็นเครื่องสังเกตอันแน่นอน ถ้าไม่ถือตามหลักนี้ก็มิเข้าใจกันได้ชื่อว่า อย่างไหนมีเนื้อมาแต่ในปางก่อน และอย่างไหนที่เพิ่งมีขึ้นในปัจจุบัน สืบใจความสำคัญในชาดกนี้แต่เท่านั้น

ในเอกปทชาดกที่ ๘ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ในพระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภเรื่องกุฎุมพคนหนึ่ง แล้วจึงทรงแสดงชาดกเรื่องนั้น

กล่าวคือ กุฎุมพคนนั้น เป็นคนชาวกรุงสาวัตถี ในวันหนึ่งบุตรของกุฎุมพนั้นได้ถามปัญหาในทางมาแห่งประโยชน์กับกุฎุมพนั้น กุฎุมพนั้นจึงคิดว่า ปัญหาอันเป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้าจะทรงแสดง คนอื่นไม่อาจแสดงได้ แล้วจึงพาบุตรไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ที่ทรงประทับอยู่ในพระเชตวันาราม ได้กราบทูลให้ทรงทราบว่า บุตรของตนได้ถามปัญหาอย่างไร ? พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ตัก่อนอุปาสก ปัญหาอันนั้นบัดนี้ทั้งหลายในปางก่อนได้แก้ไขให้ทารกคนนั้นฟังแล้ว แต่เขาจำไม่ได้ เพราะความมึนตมึนในการเที่ยววนเวียนอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในสมัยพระเจ้าพรหมเทสเวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุตร
เศรษฐีคนหนึ่งได้ถามบิดาของตนว่า ทางๆ เดียวแต่ให้สำเร็จประโยชน์ได้
มาก มีอยู่หรือไม่ แล้วได้ถามซ้ำต่อไปอีกว่า อิงฆะ เอกปทั ตาต
อเนกตถปทสสัคคัง ดังนี้เป็นอาทิ แปลว่า ข้าแต่บิดา ทางๆ เดียวแต่ให้
สำเร็จประโยชน์ได้มากมีอยู่หรือไม่ ขอบิดาจงกรุณาชี้แจงให้ข้าพเจ้าฟังด้วย
เพื่อข้าพเจ้าจะได้ทำประโยชน์ให้มากด้วยทางนั้น ดังนี้ ฯ บิดาจึงตอบบุตร
ด้วยถ้อยคำเป็นคาถาว่า

ทุกเขยฺยเอกปทั ตาต

อเนกตถปทสสัคคัง

ทณฺจ สํเลนํ สํยุตฺตํ

ชนฺติยา อุปปาทิตํ

อลํ มิตฺเต สฺวาเปตฺตํ

อมิตฺตานํ ทุกฺขา ย วา

แปลว่า ลูกอ่อนบุตร ทางๆ เดียว แต่ให้สำเร็จประโยชน์ได้มากนั้น
ได้แก่ความขยันขันแข็ง แต่ความขยันขันแข็งนั้น ต้องมีศีลกับขันติประกอบ
ด้วย จึงจะช่วยให้สำเร็จประโยชน์ได้มาก ความขยันขันแข็งอันมีศีลกับ
ขันติประกอบด้วยนั้น อาจทำมิตรสหายให้มีความสุข และทำศัตรูให้มีความ
ทุกข์ได้โดยแท้ ดังนี้ เมื่อบุตรได้ฟังคำตอบอย่างนั้นแล้ว ก็กระทำตามซึ่งความ
มักใฝ่ในอภัยจนตลอดชีวิตของตน

ครั้นสมเด็จพระทศพลทรงแสดงชาดกนั้นจบลงแล้ว จึงทรงแสดง
อริยสัจสี่สืบต่อไป เมื่อจบอริยสัจลง ก็ถามพิกษิตว่า ได้สำเร็จโศดาปัตติผล
แล้วพระองค์ทรงประชุมชาดกว่า บุตรของเศรษฐีคนนั้น ได้มาเกิดเป็นบุตร
ของกุณมพคณน ส่วนเศรษฐีผู้เป็นบิดา คือ เราตถาคตนี้แล จบเอกปถชาดก
ที่ ๘ แต่เพียงเท่านั้น

ขอความในชาดกนี้ชื่อว่า ความขยันขันแข็งอันประกอบด้วยศีลและ
และขันตินั้น ได้แก่ความขยันของคนหมัศีลด้วย มีขันติด้วย คือ ถ้าขยันขัน
แข็งอย่างเดียว แต่ไม่มีศีลและขันติประกอบ ก็ไม่ให้สำเร็จประโยชน์ได้มาก
เพราะคำว่า ความขยันขันแข็งย่อมเป็นกลางๆ ใช้ในทางชั่วก็ได้ ในทางดี
ก็ได้ ถ้าผู้ใดไม่มีศีลมีขันติประกอบด้วย ผู้นั้นก็ขยันขันแข็งไปในทางชั่ว เป็น
คัมภีร์ว่า ทางฉ้อโกงลักขโมย ถ้าผู้ใดมีศีลและขันติประกอบด้วย ผู้นั้นจึงจะ

ขยันขันแข็งไปในทางดี เป็นต้นว่า ทางศึกษาเล่าเรียน และทางทำการทำงาน อันจะเป็นการให้เกิดทรัพย์สมบัติ อันเป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่น เมื่อมีทรัพย์สมบัติพอสมควรแล้ว ก็ขยันขันแข็งในทางให้ทาน รักษาศีล สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาด้วย โดยเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลายจงจำไว้ว่า ความขยันขันแข็งมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ความขยันขันแข็งในทางเลว ๑ ความขยันขันแข็งในทางดี ๑ ดังนี้

ในหริตมาตชาดกที่ ๕ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเจ้า ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภเรื่องอชาตศัตรุราชกุมาร ให้เป็นต้นเหตุ แล้วทรงแสดงชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย

มีเนื้อความสืบท่อไปว่า พระเจ้ามหาโกศลซึ่งเป็นพระราชาบิดาของพระเจ้าโกศล ได้ทรงยกพระราชธิดาของพระองค์ ให้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร แล้วได้พระราชทานเงินส่วยอันเก็บจากพวกชาวนา ให้เป็นค่าน้ำ แก่พระราชธิดา

ครั้นต่อมาอชาตศัตรุราชกุมาร ได้ปลงพระชนม์ชีพของพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชบิดาแล้ว พระราชเทวีผู้เป็นพระชนนีมารดา ก็ทรงพระโศกาลัย ตรอมพระทัยไม่เป็นอันทรงเสวย จนถึงกับเสด็จทวงคต

เมื่อพระราชชนนีทวงคตแล้ว อชาตศัตรูผู้ได้ผ่านสมบัติแทนพระราชบิดา ก็ครอบครองบ้านส่วยตำบลนั้นต่อมา พระเจ้าโกศลจึงทรงรำพึงว่า เราไม่ควรจะให้บ้านส่วยนั้นแก่เจ้าอชาตศัตรูผู้กตัญญูฆ่าพระบิดา เมื่อทรงรำพึงแล้ว ก็ทรงยกพลโยธาไปสู้รบกับพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้เป็นหลานอยู่หลายครั้ง ผลัดกันแพ้และชนะเสมอ ในเวลาพระเจ้าอชาตศัตรูได้ชัยชนะ ก็ให้โบกธงราชรถพร้อมด้วยบริวารยศแห่งแทนกลับเข้าสู่พระนคร คราวใดปราชัยพ่ายแพ้ ก็ทรงเสียบพระหัตถ์ เสด็จเข้าไปสู่พระนครโดยเร็วพลัน

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจึงประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทำสงครามกับพระเจ้าลง เวลาชัยชนะก็ตีพระหัตถ์ในเวลาพ่ายแพ้ก็เสียบพระหัตถ์ จักว่าเป็นกษัตริย์ที่มีพระหัตถ์ไม่มั่นคง

๕๗๐ พระสุกตัมคิฏฏ มหาภิเนศชาตก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ครั้นสมเด็จพระเชษฐาองค์เสด็จไปถึงจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อชาต-
ศักร^{๕๗๑} เป็นคนฉลาด เวลาชนะเขาก็นิ่ง เวลาแพ้ก็ขบเขา จะได้เป็นแต่
ในชาตินี้เท่านั้น^{๕๗๒} กะทำไม ถึงในชาติก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว
จึงทรงแสดงชาตกต่อไปว่า

ในอดีตสมัยล่วงแล้วนาน ครั้งพระเจ้าพรหมทัตทรงอภิบาลกรุงพาราณสี
ครั้งหนึ่ง คนทั้งหลายได้เอาลอบไปดักไว้ตามซอกซอย เพื่อจะจับปลา
ปลาได้เข้าไปติดในลอบนั้นเป็นอันมาก ขณะนั้นมีปลาตัวหนึ่งไปพบฝูง
ปลาที่ติดอยู่ในลอบ จึงเข้าไปในลอบเพื่อจะกินปลา ฝูงปลาในลอบจึง
ช่วยกันกัดตัวนั้นจนเลือดไหลนอง ตัวนั้นไม่อาจจะสู้รบหรือหลบหนี
อย่างไรได้ จึงคืนรนโดยแรงจนออกทางปากลอบได้ ได้ความทุกข์เจ็บปวด
อย่างสาหัสไปนอนลอยอยู่บนน้ำ ขณะนั้นมีเขียดหลังเขียวตัวหนึ่งกระโดด
ขึ้นไปอยู่บนปลายไม้หลักลอบ พองปลาตัวนั้นแลเห็นจึงถามว่า “อาสี-
สมบัติ มี สุนต์” เป็นต้น แปลว่า คุณก่อนบุตรแห่งเขียดหลังเขียว ปลา
ทั้งหลายได้กลุ้มรมกัดข้าพเจ้าผู้มiserable ซึ่งได้เลื้อยผ่านมาน้ำลอบเท่านั้น
ท่านเห็นว่าการที่พวกปลากัดข้าพเจ้านี้ เป็นการถูกต้องแล้วหรือ ดังนี้

เมื่อเขียดหลังเขียวได้ฟังจึงตอบว่า คุณก่อนสหาย การที่พวกปลากัด
ท่านนี้ เราเห็นดีเห็นชอบด้วย เพราะเหตุว่าท่านกินปลาทั้งหลายซึ่งล่องมา
ในเขตแดนของท่านก็ควรอยู่ แต่เมื่อพวกปลาได้รุมกัดท่านผู้ล่วงเขตแดน
ของเขาจึงจัดว่าเป็นการถูกต้อง เพราะฉะนั้น คำร้องขอของท่านจึงเป็น
อันพึงไม่ได้ ดังนี้ เมื่อกล่าวอย่างนี้แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า

วิลุมปเตว ปุริโส

ยาวสสุ อุปกปฺปติ

ยทา จญฺเณ วิลุมปนฺติ

โส วิลุตฺโต วิลุมปติ

แปลว่า ความเป็นใหญ่ของบรมมัยอยู่ตราบใด บรมกีย้ายผู้อื่นได้อยู่
ตราบนั้น ในเวลาใดมีผู้อื่นมาข้าย ในเวลานั้นตนก็พาลเกะกะกับผู้อื่น
อีกต่อไป ดังนี้ เมื่อเขียดตัดสินความเสร็จแล้ว ฝูงปลาทั้งหลายก็รู้ว่าจะอ่อน
กำลัง ทั้งแพ้แล้ว จึงปรึกษากันว่า พวกเราช่วยกันฆ่าตัวนี้เสียเถิด
ปรึกษากันแล้วก็พากันกรูออกจากลอบมาฆ่าปลาตัวนั้นให้ถึงซึ่งความตาย

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า งปลาในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นอชาตศัตรูในครั้งนั้น ส่วนเข็ญติหลังเข็ญติวนั้น คือเรตถาคตนแล จบบริตมาตชาดกที่ ๘ แต่เท่านั้น

ในชาดกนั้นเรื่องสำคัญอยู่แต่เพียงว่าด้วยการแพ้การชนะเท่านั้น คือ การแพ้ย่อมทำให้ผู้แพ้เสียใจ ไม่ว่าจะแพ้ในทางใด เป็นต้นว่าแพ้ในทาง พนันหรือในทางสู้รบก็เหมือนกัน ส่วนการชนะนั้น ย่อมทำให้ผู้ชนะดีใจ แต่สำหรับผู้ชนะทำใจเหึกเฉยได้ก็เป็นการดีไม่มีใครติเตียน คือ ในเวลาแพ้ ก็อย่าเสียใจ ให้นึกว่า เป็นธรรมดาของการต่อสู้กัน ในเวลาชนะก็อย่าดีใจ ให้นึกว่าเราอาจจะกลับแพ้ในคราวใดคราวหนึ่งอีกก็ได้ สนใจความสำคัญ ในชาดกนั้นแต่เท่านั้น

ในมหาปิงคตชาดกที่ ๑๐ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่ พระเชตะวัน ทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นที่เห็นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาดกนั้น

มีเรื่องมาว่า เมื่อพระเทวทัตถูกอาฆาตในพระบรมศาสดา ครั้นอยู่มาได้ ๘ เดือน ก็ถูกแผ่นดินสูบที่ขุมประตูประเสนานาราม ชาวกรุงสาวัตถีทั่วทั้งประเทศ ต่างก็ดีใจกันว่า บัดนี้พระเทวทัตผู้เป็นข้าศึกต่อพระพุทธองค์ ได้ถูกแผ่นดินสูบแล้ว เมื่อพวกเขยภัยและภุคณ์สาจากับเทพยดาทั้งหลายใน ชมพูทวีปทั้งสน เมื่อได้ยินคำเล่าลือมาจากพวกมนุษย์ว่า พระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบแล้ว ต่างก็พากันดีใจ กล่าวเหมือนกันกับพวกมนุษย์ อยู่ เอ็กเกริกโกโลาหล

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า เมื่อพระเทวทัตจมลงไปแผ่นดินแล้ว มหาชนคนทั้งปวงต่างก็ดีใจ ว่าบัดนี้พระเทวทัตผู้เป็นเสนานามต่อพระพุทธองค์ ได้ถูกแผ่นดินสูบแล้ว เป็นอันว่า พระพุทธองค์ทรงกำจัดเสนานามได้แล้ว ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระชินศรีศาสดา เสด็จมาถึงธรรมสภาจึงตรัสว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระเทวทัตตาย มหาชนคนทั้งปวงได้พากันดีใจ แต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอภิสสมัยล่วงแล้วมา มีจอมกมุขมาครองตำแหน่งซึ่งทรงพระนามว่า มหาปิงคละ เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี โดยไม่ยุติธรรม ทำบาปกรรมโดยความลำเอียง เบียดเบียนราษฎรให้เดือดร้อน ด้วยส่วยสาอากรเกินประมาณ พวกราษฎรถูกบีบคั้นเหมือนกับอ้อยที่ถูกกดทับด้วยเครื่องขบคั้นนั้น พระเจ้ามหาปิงคละนั้น ไม่มีเมตตากรุณาแก่ผู้ใด ไม่มีผู้ใดรักใคร่ชอบใจ เป็นที่เกลียดชังแห่งคนทั้งหลายอย่างยิ่ง ประสงค์หนึ่งว่าฝังอันเข้าตา และกรวดทรายอันติดกันเข้าเมื่อเวลาเคียว ประสงค์หนึ่งว่าหนามปักเท้าในเวลาก้าวไปฉะนั้น เมื่อพระเจ้ามหาปิงคละสิ้นชีพแล้ว ชาวพระนครพาราณสีทั้งสามได้พากันยืนกันอย่างยิ่ง ช่วยกันหาพื้นดินพื้นเกี่ยวนาเผาให้เป็นผงคลี แล้วช่วยกันบรรทุกน้ำด้วยหม้อเต็มไปทั้งพื้นเกี่ยวนา มารดสาตให้เผาให้เป็นสนิท เมื่อเสร็จการอาปนกิจแล้ว จึงพร้อมกันอภิเษกพระโอรสของท้าวเธอให้เป็นกษัตริย์สืบราชสมบัติต่อไป ในครั้งนั้น มหาชนพากันคิดว่า เราได้กษัตริย์ที่เป็นยุติธรรมแล้ว แล้วพากันตกแต่งพระนครสมโภชเป็นการใหญ่หลวง

เมื่อพระราชโอรสได้เสวยราชสมบัติแล้ว ได้เสด็จออกประทับภายใต้เศวตฉัตร อันจัดตั้งไว้ในท่ามกลางแห่งมหามณฑป มีหมู่อำมาตย์และพราหมณ์ คฤหบดี เศรษฐี พ่อค้า ชาวนา เผ่าอยู่เกลื่อนกลาด ขณะนั้นมีนายประคุดคนหนึ่ง ได้ยินถอนใจใหญ่แล้วร้องให้ขึ้นมาในที่ใกล้พระราชามือพระราชาทอดพระเนตรเห็นจึงตรัสถามว่า เธอทุกข์ร้อนอย่างไรจึงมาร้องให้เช่นนั้น แล้วจึงตรัสต่อไปว่า “สพฺโพ ชโน หีสโต ปิงคเลน” เป็นต้น แปลว่า คนทั้งปวงถูกพระเจ้าปิงคละบีบคั้นจนสาหัส เมื่อพระเจ้าปิงคละสวรรคตไปแล้ว มหาชนได้พากันโสมนัสยินดี ตัวนายประคุดเหตุไรจึงร้องให้ พระเจ้าปิงคละนั้นเป็นทรักของเธอรึหรือ ดังนี้

เมื่อนายประคุดได้สดับพระคำรัสอันนี้ จึงกราบทูลว่า ข้าพระบาทจะได้ร้องให้เพราะรักพระเจ้าปิงคละนั้นหาไม่ได้ เมื่อพระเจ้าปิงคละสวรรคตแล้ว ข้าพระบาทได้สบายศีรษะของข้าพระบาท เพราะว่าเมื่อพระเจ้าปิงคละยังทรงพระชนม์อยู่ ได้เคาะศีรษะของข้าพระบาทครั้งละ ๘ ที ทุกคราวที่

พระองค์เสด็จขึ้นบนปราสาทและเสด็จลงจากปราสาท ข้าพระบาทจึงนึกว่า เมื่อพระเจ้าบึงกละไปสู่โลกหน้าแล้ว ก็จะไปเกาะสิริธะมานนิรยบาลและ พระยายมราชอีก พระยายมราชก็จะเห็นว่าพระเจ้าบึงกละเบียดเบียนพวก เขา แล้วจักส่งกลับคืนมาอีก โดยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ร้องไห้ แล้วกราบทูล ต่อไปว่า “น เม บิโฆ อาสิ อกณฺหเนตฺโต” เป็นต้น แปลว่า พระเจ้า บึงกละผู้ไม่มีตาตำเหมือนคนธรรมดา มีแต่ตาเหลืองเท่านั้น จะได้เป็นที่ รักของข้าพระบาทก็หาไม่ ข้าพระบาทกลัวว่าพระเจ้าตาเหลืองนั้นจะกลับ มาอีก โดยที่พระยายมราชจะจับส่งคืนมา ข้าพระบาทจึงได้ร้องไห้เช่นนี้

บรมกษัตริย์จึงตรัสบอกนายประตุว่า “ทชฺโณ วาสสสเสหิ” เป็น ต้น แปลว่า พระเจ้าตาเหลืองนั้น พวกเราได้ช่วยกันเผาเป็นเถ้าสนพินพิน เล่มเกวียนแล้ว ชาติด้วยน้ำหลายร้อยหม้อแล้ว เธออย่ากลัวเลยว่าพระ เจ้าตาเหลืองนั้นจะกลับมาอีก ดังนี้ จำเดิมแต่นั้นมา นายประตุก็ได้ไปไม่มี วิตกทุกข์ร้อนอีกต่อไป

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าบึงกละในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต ในครั้งนั้น ส่วนพระราชโอรสผู้เป็นกษัตริย์สืบราชสมบัติแทนในครั้งนั้น คือ เรตถาคณฺเฑ จมมหาบึงกลชาดกที่ ๑๐ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนโมข้อความสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งคนทั้งหลายจะลืมเสีย ไม่ได้ ข้อความสำคัญนั้น คือ คนเลวย่อมเป็นที่เกลียดชังแห่งคนทั้งหลาย ตลอดถึงเทพยดาภูตผีสาง ทั้งในเวลาเป็นและเวลาตาย ผู้ทำความชั่ว ข้ำเลวทรามไว้ให้คนอื่นทุกข์ร้อน ในเวลายังเป็นอยู่ก็มีแต่ผู้เกลียดชัง ใน เวลาตายไปแล้วก็ยังไม่หมดความเกลียดชัง ส่วนผู้ทำเป็นคนดี ย่อมเป็นที่ รักของผู้อื่นทั้งเวลาเป็นเวลาตาย ข้อความทั้ง ๒ นี้ มีพระเทวทัต และพระพุทธรองค์เป็นตัวอย่าง คือ พระเทวทัตซึ่งตายไป ๒๕๐๐ ปีแล้ว ผู้รื้อเรื่องพระเทวทัตก็ยังนึกเกลียดพระเทวทัตอยู่เสมอ ส่วนพระ พุทธรองค์ซึ่งเสด็จเข้าสู่พระนฤพานถึง ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว ก็ยังเป็นที่รัก ใคร่เคารพนับถือแห่งเทพยดามนุษย์ทั้งหลายอยู่ โดยเหตุนี้ ขออย่าคิดว่า

เมื่อเรตายแล้วก็แล้วไป ความชั่วและความดีที่เราทำไว้นั้นจะทำอะไรให้
แก่เราได้ ขอท่านทั้งหลายผู้เคยทำทั้งความชั่วและความดีมาแล้ว อย่าได้
นึกเช่นนั้นเลยเป็นอันขาด จงนึกว่าถึงตัวเรตายความชั่วและความดีที่เราทำ
ไว้อย่างน้อย มิใช่แต่เท่านั้น ถ้าเราทำความชั่วมีลักษณะโมฆะปล้นสะดมก็ เล่าเชื้
เมียเขา คมสรวาเมา เป็นต้น เมื่อเรตายไปแล้วก็จักต้องไปทนทุกข์อยู่ใน
อบายภูมิเป็นต้น ถ้าเราทำความดี มีการให้ทาน รักษาศีล ฟังเทศน์
เป็นต้นไว้ เราก็จะได้ความสุขในมนุษย์และสวรรค์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแท้
ขอท่านทั้งหลายจงนึกให้แน่ว่าใจอย่างนี้ แล้วจงละความชั่วทำแต่ความดีด้วย
กาย วาจา ใจ ทุกทีพาราตริกกาลเกิด ก็จักเกิดความสุขสวัสดิ์ทั้งในชาตินี้
และชาติหน้า รับประทานแสดงมาในชาดกที่ ๖ จนถึงที่ ๑๐ อันมีในวรรคที่ ๕
แห่งทุกนิบาต ก็สันเนอความลงแต่ท่าน.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๘

คัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ว่าด้วยชาดกที่ ๑-๕ ในสังคาลวรรคที่ ๑๐ แห่งทุกนิบาต

สีกาโล มานถุโธ จ

ปรีวาเรน อตถิโก

ปาปุณิ มหติ ภูมิ

ราชาสี สพุพทาจิณฺ ๗

เอวเมว มนุสเสสุ

โย โหติ ปรีวารวา

โส หิ ตตฺถ มหา โหติ

สีกาโล วีย ทาจิณฺนติ.

อิทํ สุตถา เวพฺพเวน วิหรนฺโต เทวตตํ อารพฺภ กเถสฺสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย
ในคัมภีร์ขททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๔๘ ว่าด้วยชาดกที่ ๑ จน
จบชาดกที่ ๕ อันมีในสังคาลวรรคที่ ๑๐ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป เพื่อให้
เกิดสติปัญญาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในสัพพทชาดกที่ ๑ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับ
อยู่ที่พระเวฬุวนาราม ทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ แล้วตรัส
เทศนาชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย

ดำเนินความต่อไปว่า พระเทวทัตได้แสดงปาฏิหาริย์ให้อาชาตศรั
ทธาภิกษุมารทรวงเลื่อมใสได้สักการะเป็นอันมากแล้ว แต่ไม่อาจทำลายสักการะ
นั้นให้มันคงอยู่ได้ ได้เสื่อมจากลาภสักการะนั้นเสีย ในเวลาที่พระเทวทัต
ปล่อยช้างนาฬาคีรี เพื่อจะให้แห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมสนทนากันในธรรมสภาถึงเรื่อง
ที่พระเทวทัตเสื่อมจากลาภสักการะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จ
ไปประทับที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตจะได้
เสื่อมจากลาภสักการะแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน
ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงชาดกต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
ท้าวเธอมีปุโรหิตคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้แตกฉานในไตรเพทและศิลปศาสตร์ ๑๘
ประการ กับเชี่ยวชาญในมนต์อันวิเศษซึ่งมีชื่อว่าปฐมวิชัย เป็นมนต์เครื่อง
กลับใจของคนให้หลงใหล

อยู่มาวันหนึ่ง ปุโรหิตนั้นได้ออกไปสาธยายมนต์อยู่บนแผ่นหินกลาง
ป่าแห่งหนึ่ง มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งนอนอยู่ในโพรงไม้ใกล้แผ่นหินนั้น ได้
จามนัตนั้นไว้แล้วหนีเข้าไป ได้ไปพบนางสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง จึงถาม
ว่ารู้จักเราหรือไม่ นางสุนัขจิ้งจอกตอบว่า รู้จัก สุนัขจิ้งจอกนั้นจึงรำยมนต์
ขึ้น ทำให้สุนัขทั้งหลายตลอดถึงช้างเสือและราชสีห์ ให้อยู่ในอำนาจทั้งสน
แล้วสุนัขจิ้งจอกนั้นก็ตั้งตัวเป็นพญา มีนามว่าสัพพทาฐิ ตั้งนางสุนัขจิ้งจอก
นั้นให้เป็นมเหสี ครั้นอยู่ต่อมา พญาสุนัขจิ้งจอกนั้นให้ราชสีห์ขึ้นเหยียบ
บนหลังช้าง ๒ ตัว ส่วนตัวได้ขึ้นนั่งบนหลังราชสีห์กับนางสุนัขจิ้งจอก คู
มฝูงสัตว์อันมีประมาณได้ ๑๒ โกฏิ ยกเข้าไปล้อมกรุงพาราณสี เพื่อจะตีเอา
ราชสมบัติ คนทั้งหลายก็พากันสะดุ้งตกใจกลัว รีบช่วยกันปิดประตูพระนคร
อำมาตย์ของพระเจ้ากรุงพาราณสีคนหนึ่งจึงขึ้นเฝ้าพระเจ้ากรุงพาราณสี ขอ

ขอรับอาสาปราบสนัขจิ้งจอกนั้น เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้วก็ถวาย
บังคมลาไปขึ้นเชิงเทินร้องถามสุนัขจิ้งจอกไปว่า ท่านจะชิงเอาราชสมบัติ
ด้วยอาการอย่างไร พญาสุนัขจิ้งจอกจึงร้องบอกขึ้นไปว่า เราจะให้ราชสีห์
แผดเสียงให้แก้วหูคนแตกตายหมด แล้วจึงจะยึดเอาราชสมบัติในเมือง
นี้ เมื่ออำมาตย์ได้ทราบดังนั้น จึงกลับลงมาจากเชิงเทิน แล้วให้คนร้อง
ร้องไปว่าชาวพระนครให้พากันปิดหูด้วยแป้งทั่วทุกคน ตลอดจนถึงสัตว์-
ดิรัจฉานมีแมวเป็นที่สุด แล้วรุ่งขึ้นวันใหม่จึงขึ้นไปบนเชิงเทินบอกให้สุนัข
จิ้งจอกบังคับให้ราชสีห์แผดเสียง สุนัขจิ้งจอกจึงกระดิกเท้าให้สัญญาณ
แก่ราชสีห์ ๆ ตัวนั้นก็นอนเหยียบบดอย่างแล้วแผดเสียงถึง ๓ ครั้ง ช้างทั้ง ๒ ที่
ราชสีห์เหยียบบดอยู่บนคอนนั้นก็สะดุ้งตกใจ สลัดพญาสุนัขจิ้งจอกให้พลัดตก
ลงแทบเท้า แล้วเลยเหยียบศีรษะให้แหลกเป็นผงไป ถึงความตายในที่นั้น
ช้างทั้ง ๒ กว้างตกใจกลัวก็วิ่งหนีโดยเร็ว งาทั้ง ๒ ได้ประสานกันล้มตาย
ในที่นั้น บรรดาสัตว์ทั้งปวงอันมีประมาณได้ ๑๒ โกฏิ ก็มีแก้วหูแตกถึงซึ่ง
ความตายคาม ๆ กัน ส่วนราชสีห์ตัวนั้นก็แผ่นโผนโจนเข้าป่าไป แล้วอำมาตย์
ผู้นั้นก็ลงจากเชิงเทินบ่าวร้องให้คนทั้งหลายไปขนเอาเนื้อสัตว์

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาสีเทสนาอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปโดย
นัยพระบาลีที่ได้ยกไว้แล้วนั้น แปลว่า สุนัขจิ้งจอกมีมานะกระด้าง ต้องการ
จะให้มีความบริวารมากขึ้น ได้สำเร็จบุญอันใหญ่จนได้เป็นพญาแห่งสัตว์ที่มีเขี้ยว
งาทั้งหลายอันใด บรรดามนุษย์ทั้งหลายในโลก ผู้ใดมีบริวารขึ้น ผู้นั้นชื่อว่า
เป็นใหญ่ เหมือนกับสุนัขจิ้งจอกที่เป็นใหญ่กว่าสัตว์มีเขี้ยวทั้งหลาย ดังนั้น
แล้วทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต
พระเจ้าพาราณสี ได้มาเกิดเป็นพระสารีบุตร อำมาตย์ผู้เป็นปโรหิต คือ
ตัวเรือดภาคในบัดนี้ จบสัพพททธิชาดกที่ ๑ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้มีกใหญ่ใหญ่สูงให้เกินตัว ย่อมถึงความ
พินาศฉิบหาย ไม่ควรที่ผู้ใดจะถือเอาเป็นตัวอย่าง เพราะฉะนั้น ไม่ว่าผู้ใด
ผู้หนึ่ง ก่อนแต่จะทำสิ่งใดให้คิดถึงภูมิขั้นของตัวให้ละเอียดว่า สมควร
แก่สิ่งนั้นหรือไม่ เมื่อเห็นว่าสมควรจึงค่อยทำไป จึงจักสำเร็จดังประสงค์

ถ้าผู้ใดปรารถนาเกินตัว ผู้นั้นจะถึงความพินาศเหมือนกับเรื่องสุนัขจิ้งจอกที่แสดงมาแล้ว อันนี้เป็นใจความสำคัญในชาดกที่ ๑

ในสุณขชาดกที่ ๒ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ในพระเชตवनาราม ทรงปรารภสุนัข ที่กินข้าวในโรงฉันใกล้กันกับขุมแห่งรางน้ำ แล้วจึงทรงแสดงชาดกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

มีเนื้อความสืบต่อไปว่า คนตักน้ำของภิกษุทั้งหลายได้เลี้ยงสุนัขไว้ตัวหนึ่งที่โรงฉัน สุนัขตัวนั้นได้กินอาหารในโรงฉันของสงฆ์ ก็มีร่างกายอ้วนพื่อน่าเอ็นดู มีบุรุษคนหนึ่งมาพบเข้า จึงขอเอาผ้าเนื้อดีผืนหนึ่งกับเงินพอสมควรแลกเอาสุนัขตัวนั้นไป สุนัขตัวนั้นเมื่อบุรุษนั้นปล่อยกว้างกลับไปก็โรงฉันตามเดิม ภิกษุทั้งหลายจึงสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า สุนัขตัวนั้นฉลาดทำตนให้พ้นจากเครื่องผูกแล้วกลับมาอยู่ยังโรงฉัน สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ก่อนภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่ว่าสุนัขตัวนั้นจะฉลาดในอบายที่จะทำตนให้พ้นจากเครื่องผูกแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อน ก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงชาดกต่อไปว่า

สมัยพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีบุรุษผู้หนึ่งคนหนึ่ง อยู่ในแขวงกรุงพาราณสี ได้เลี้ยงสุนัขไว้ตัวหนึ่ง ต่อมา มีบุรุษบ้านนอกอีกคนหนึ่งมาขอแลกเอาสุนัขนั้นด้วยผ้าเนื้อดีผืนหนึ่ง และเงินพอสมควร แล้วผูกสุนัขนั้นจึงไปด้วยเชือกหนึ่ง พอลงถึงปากดงแห่งหนึ่ง จึงแวะเข้าไปพักในศาลาอันทำด้วยไม้ไผ่ ผูกสุนัขตัวนั้นไว้กับแผ่นกระดานแล้วนอนทับเชือกกลับไป เผอิญเจ้าของไปพบเข้า จึงกล่าวเตือนสุนัขว่า พาโล วคาย สุนโฆ เป็นอาทิ แปลว่า สุนัขตัวใดไม่กัดเชือกหนึ่งให้ขาด สุนัขตัวนั้นนับว่าโง่มาก สุนัขควรจะปล่อยตนให้พ้นจากเครื่องผูกโดยง่าย กัดกินเชือกหนึ่งให้อัมแล้วจึงกลับไปที่อยู่ของตน ดังนี้ เมื่อสุนัขได้ยินคำนี้ จึงกล่าวว่า อญจิตฺ เม มนสมฺ เม เป็นอาทิ แปลว่า ท่านกล่าวถ้อยคำอันใดแก่ข้าพเจ้า ถ้อยคำอันนั้นย่อมมีอยู่ในใจของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้แล้ว แต่หวังให้เขาหลับสนิทก่อน ดังนี้ ว่าดังนี้แล้ว สุนัขนั้นก็พยายามกัดเชือกหนึ่ง กินเชือกหนึ่งจนอัมแล้ว ก็ได้กลับไปสู่เรือนของเดิม

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า สุนัขตัวนั้นได้มาเกิดเป็นสุนัขตัวนี้ ส่วนเจ้าของสุนัข
ตัวนั้น คือเรตถาคตนแล จบสนชชาดกที่ ๒ แต่เก่ามา

ในชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า คนและสัตว์ทั้งหลายที่มีปัญญา เมื่อตก
ทุกข์ได้ยาก ย่อมมีอุบายทำตนให้พ้นไปได้ แต่อุบายที่จะทำตนให้พ้นไปได้
นั้น ไม่มีแบบแผนไว้ตายตัว เป็นแต่มีหลักอยู่ว่า สิ่งใดจะเหมาะแก่การซึ่ง
จะทำตนให้พ้นไปได้ ก็ให้พยายามทำสิ่งนั้น เป็นอันพ้นไปได้ดังประสงค์
ส่วนพวกเราที่ยังอยู่ในโลกนี้ ก็เป็นผู้ตกอยู่ในเรือนจำ คือเบญจกามคุณ
อันเป็นเครื่องอุดหนุนให้เกิดกองทุกข์ อุบายที่จะให้พ้นจากเบญจกามคุณไป
ได้ และพ้นจากกองทุกข์ไปได้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้หลายทาง แต่
เมื่อขอลงถึถกมี ๓ คือ สล สมาธิ ปัญญาเท่านั้น เมื่อผู้ใดพยายามทำให้สล
สมาธิ ปัญญา เกิดขึ้นได้เต็มที่ ผู้นั้นย่อมหนีไปได้จากกองทุกข์อันเกิดจาก
เบญจกามคุณได้ อันนี้เป็นข้อใหญ่ใจความแห่งชาดกที่ ๒ นี้

ในคตติลชาดกที่ ๓ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่พระ
เวฬุวนาราม ได้ทรงแสดงไว้ เพราะทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นต้นเหตุ

กล่าวคือ ในวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายได้เตือนพระเทวทัตว่า พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นอาจารย์ของท่าน ได้สั่งสอนท่านจนสำเร็จมานทั้ง ๔ ท่าน
กลับเป็นศัตรูเช่นนั้น หาสมควรไม่ พระเทวทัตจึงตอบว่า พระสมณโคดม
เป็นอาจารย์ของเราเมื่อไร เราได้ความรู้และฉานทั้ง ๔ ด้วยปัญญาของเรา
ต่างหาก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนั้นไปสนทนากันในธรรมสภา สมเด็จพระ
บรมศาสดา จึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระเทวทัตได้ปฏิเสธว่าเราไม่ใช่อาจารย์ แล้วกลับเป็นศัตรูต่อเราแต่บัดนี้
ท่านนั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน

คือ ในครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มี
กุมารคนหนึ่งชื่อกุตติลกุมาร เป็นผู้แตกฉานในการคิดพิณ ได้หาเลี้ยง
มารดาบิดาซึ่งตาบอดทั้ง ๒ คน ด้วยการคิดพิณ อยู่ในสำนักพระเจ้าพรหม-
ทัต ครั้นหนึ่ง มีพวกพ่อค้าชาวเมืองพาราณสี ได้ไปค้าขายที่เมืองอุชเชนี

ประสบกับคราวทวาชบรุษประกาศให้ชาวเมืองเล่นการมหรสพ พวกพ่อค้า
นั้น ได้พร้อมกันเร่ไรทรัพย์สินขอเครื่องหอม และเครื่องลูบไล้ กับอาหาร
ค่าง ๆ แล้วก็พากันไปเที่ยวชมมหรสพ ได้จ้างพวกนักเลงเล่นมหรสพนั้นไป
หากคนคิดพิณมาให้

ก็แลในเมืองอุชเชนีนั้นมีคนคิดพิณอยู่คนหนึ่งชื่อว่ามุสละ เป็นใหญ่
กว่าคนคิดพิณทั้งปวง เมื่อพวกพ่อค้าได้ฟังเสียงคิดพิณของมุสละ ก็รู้สึก
ไม่เพราะ จึงมิได้แสดงความยินดี เพราะเหตุว่าพ่อค้าเหล่านั้นได้เคยฟัง
เสียงพิณของคฤตติลกูมารผู้ชำนาญในการคิดพิณมาแล้ว มุสละจึงคิดว่า เรา
เห็นจะชิงสายพิณดังมากเกินไปกระมัง จึงผ่อนสายพิณให้หย่อนลงพอปาน
กลางแล้วคิดต่อไป พ่อค้าเหล่านั้นก็นิ่งเฉย ไม่แสดงความยินดีอย่างไร
มุสละจึงคิดว่า พวกเขามิเห็นจะไม่เข้าใจฟังเสียงพิณ จึงแกล้งทำไม่รู้จักดีและ
ชั่ว และได้ลดสายพิณลงไปอีก พ่อค้าเหล่านั้นก็นิ่งเฉยอยู่อย่างเดิม มุสละจึง
ถามว่า เหตุไรพวกท่านจึงนิ่งเฉยอยู่อย่างนี้ พวกพ่อค้าตอบว่า เราทั้งหลาย
เข้าใจว่าท่านคิดพิณไม่เป็น ถ้าอย่างนั้นแล้ว ท่านทั้งหลายรู้จักผู้คิดพิณดีกว่า
ข้าพเจ้าหรือ พ่อค้าทั้งหลายจึงตอบว่ารู้จัก คือคฤตติลกูมาร ในเมืองพาราณสี
มุสละจึงขอกันค่าจ้างให้แก่พ่อค้าเหล่านั้น แล้วบอกว่า ข้าพเจ้าจะขอไป
ยังเมืองพาราณสีกับพวกท่าน เพื่อจะไปศึกษาวิชาคิดพิณกับคฤตติลอาจารย์
ในเวลาที่พักพ่อค้าเหล่านั้นกลับไปกรุงพาราณสี ก็พามุสละไปด้วย ช่วยแนะนำ
ให้รู้จักทางไปบ้านคฤตติลอาจารย์ แล้วมุสละก็ไปสู่นบ้านคฤตติลอาจารย์ แต่
เวลานั้นคฤตติลอาจารย์ไม่อยู่ อยู่แต่มารดาบิดาเท่านั้น นายมุสละได้เห็น
พิณของคฤตติลอาจารย์วางอยู่ จึงจับขึ้นคิดดูมีเสียงดังหนักดีไม่ มารดาบิดา
ของคฤตติลอาจารย์จึงร้องขึ้นว่า หนูกัดพิณของลูกเราแล้ว ในขณะที่
นายมุสละกำลังวางพิณไว้ทันที เมื่อคฤตติลอาจารย์กลับมาถึง จึงเข้าไปขอ
มอบตัวเป็นศิษย์ศึกษาวิชาคิดพิณ คฤตติลอาจารย์เห็นว่า นายมุสละมีลักษณะ
เป็นคนเลว จึงกล่าวว่า วิชาดังที่ท่านเรียนไว้ก็ไม่มีประโยชน์ จะต้องให้โทษ
แก่ตนเสียเปล่า ท่านจงกลับไปสู่นบ้านเมืองของท่านดีกว่า ฝ่ายนายมุสละก็
ไม่ยอมกลับไป ได้อ้อนวอนและขอให้มารดาบิดาของคฤตติลอาจารย์ช่วยอ้อน

๕๔๐ พระสุตตันตปิฎก มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

วอนให้ เมื่อคฤศลอาจารย์ทนคำอ้อนวอนมารดาบิดาไม่ได้ ก็ยอมรับนาย
มุสละไว้เป็นศิษย์ ให้นายมุสละได้ติดตามเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงพาราณสีเสมอ
กราบทูลพระเจ้าพาราณสีให้ทรงทราบว่าเป็นศิษย์ของตน เมื่อนายมุสละศึกษา
วิชาคิดพิณได้เป็นผลดังประสงค์แล้ว จึงว่าจะอยู่ทำราชการในสำนักของ
พระเจ้ากรุงพาราณสีสืบไป ด้วยเห็นว่าอาจารย์แก่เฒ่าแล้ว จึงแจ้งความ
ประสงค์ให้อาจารย์ทราบ อาจารย์จึงเข้าไปกราบทูลพระเจ้าพาราณสี พระ
เจ้าพาราณสีก็ทรงยินดีจะรับไว้ แต่จะให้เบิยหวัดเงินบงกชหนึ่งของคฤศล
อาจารย์ คฤศลอาจารย์จึงกลับไปบอกแก่นายมุสละตามบัญชา นาย
มุสละจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่ได้รับเบิยหวัดเงินบงกชกับอาจารย์แล้ว ข้าพเจ้า
ก็จะไม่อยู่ทำราชการ จะกลับไปบ้านเมืองของตน เพราะเหตุว่า บัดนี้
ข้าพเจ้ามีความรู้เท่ากับอาจารย์แล้ว เมื่อคฤศลอาจารย์ได้ฟังดังนั้น จึง
กลับไปกราบทูลใหม่ พระเจ้าพาราณสีมีพระราชบัญชาว่า ถ้านายมุสละ
คิดพิณแข่งขันกับท่านอาจารย์ได้ เราจะให้เบิยหวัดเงินบงกชแก่เขาเท่ากับท่าน
อาจารย์ คฤศลอาจารย์จึงถวายบังคมลากลับไปบอกให้นายมุสละทราบ นาย
มุสละรับว่า ได้เป็นไร ข้าพเจ้ายินดีจะคิดพิณแข่งขัน ขอท่านอาจารย์จง
ไปกราบทูลให้ทรงทราบเถิด คฤศลอาจารย์ก็กลับไปกราบทูลตามถ้อยคำ
ของนายมุสละ ผู้มีมานะอหังการจะแข่งขันคิดพิณสู้ พระมหากษัตริย์จึง
ตรัสถามว่า ท่านอาจารย์จะให้มีการแข่งขันกันเมื่อไร กราบทูลว่า ในวันที่ ๑
นับแต่วันนี้ไป พระมหากษัตริย์จึงตรัสใช้ให้ราชบุรุษไปบ่าวประกาศแก่ชาว
พระนคร ให้มาดูการแข่งขันคิดพิณที่หน้าพระลานหลวงในวันที่ ๑ ฝ่ายคฤศล
อาจารย์ เมื่อถวายบังคมลากลับไปสู่เคหสถานแล้ว ก็เห็นว่าเราแก่เฒ่า
แล้วเห็นจะสู้ศิษย์ไม่ได้ เมื่อเราแพ้ก็จะมีอายแก่คนทั้งหลาย เรา
ควรจะไปตายเสียในป่าดีกว่า คิดแล้วก็หนีเข้าไปสู่ป่า แต่มีมานะหวนกลับ
มาอีก ทำอย่างนั้นอยู่วันละหลายหน จนล่วงไปถึงวันที่ ๖ จึงร้อนขึ้นไปถึง
สมเด็จพระอินทราชาผู้เป็นใหญ่ในดาวดึงส์สวรรค์ สมเด็จพระอินทราชา
จึงเสด็จลงมาสู่สำนักคฤศลอาจารย์ บอกอุบายให้ว่า ท่านอาจารย์จงเด็ด
สายพิณหงษ์แต่ละสายแล้วคิดไปจนกว่าจะหมด ๑ สาย เมื่อหมดหงษ์ ๑ สาย

แล้ว จึงตัดแต่ตัวพินเปล่านั้นมีเสียงพินดังไปทั่วพระนคร ว่าแล้วก็ให้บ่วง
ทิพย์อีก ๓ บ่วง บอกว่า ท่านจงโยนบ่วงนั้นไปบนอากาศที่ละบ่วง จักมี
นางเทพอัปสรลงมาห่อหุ้มไว้ละ ๓๐๐ บอกดังนี้แล้วก็เสด็จกลับสู่เทวสถาน

ฝ่ายคฤตลอาจารย์จึงนิวัตนาการกลับสู่เรือนของตน พอรุ่งเช้าขึ้น
ก็ถือเอาพินเข้าไปสู่พระราชวัง พร้อมกับนายมุสละผู้เป็นศิษย์ พอได้เวลา
ก็คิดพินแข่งขันกับนายมุสละ ตามอุบายที่ท้าวโกสีย์ตรัสบอกไว้ นาย
มุสละก็กระทำตามได้ทุกอย่างไป แต่พอถึงตอนคิดตัวพินเปล่านั้น นายมุสละ
ก็คิดให้ดังเหมือนกับอาจารย์ไม่ได้ แล้วอาจารย์ก็โยนบ่วงทิพย์ขึ้นไปในอากาศ
ที่ละบ่วง ได้มีนางเทพอัปสรลงมาห่อหุ้มอยู่ในอากาศที่ละ ๓๐๐ เมื่อคน
ทั้งหลายได้เห็นดังนั้น ก็พากันอัศจรรย์ใจ ได้ขอสวรรการเสวยสนั่นหวั่น
ไหว และได้ติเตียนตำว่านายมุสละด้วยถ้อยคำหาญเข้าหลายประการ ใน
ที่สุดก็พร้อมกันประหารนายมุสละ ด้วยไม้ค้อนก้อนดิน ให้สิ้นชีวิตไปใน
สถานนั้น ส่วนพระมหากษัตริย์ก็ทรงโสมนัสโปรดปรานคฤตลอาจารย์
เป็นอันมาก ได้พระราชทานยศบริวารเป็นพิเศษ สมเด็จพระเจ้าสุทนต์
มัญวานเมื่อเสด็จกลับถึงเทวสถาน ก็พรรณนาการคิดพินของคฤตลอาจารย์
ให้เทพดาทั้งหลายฟัง เทพดาทั้งหลายใคร่จะเห็นคฤตลอาจารย์ ท้าว
มัญวานจึงมีเทวโองการ ให้มาตลีเทพสารภี นำเวชยันตรถมารับคฤตล
อาจารย์ขึ้นไปสู่เทวสถาน ให้คิดพินถวายแก่เทพดาทั้งหลายถึง ๖ วัน ใน
วันที่ ๗ คฤตลอาจารย์ได้ไต่ถามบุพพกรรมแก่เทพดาทั้งหลาย พอได้
ทราบว่ามีใครทำอะไรจึงได้มาเกิดในสวรรค์ แล้วก็ลากลับลงมาสู่มนุษยโลก
โดยเวชยันตราชรถ ที่มาตลีเทพบุตรขับลงมาส่ง ดำรงอยู่จนสิ้นชีพแล้ว
ก็ไปตามขกากรรม

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้
แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นายมุสละในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระ
เทวทัตในบัดนี้ ท้าวโกสีย์สักกเทวราช ได้มาเกิดเป็นพระอนรุธ พระ
เจ้าพาราณสี ได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ ส่วนคฤตลอาจารย์ ได้มาเกิดเป็น
เรวตภากคในบัดนี้ จบคฤตลชาดกที่ ๓ แต่ท่าน

๕๘๒ พระสุตตันตปิฎก มหาวชิราลงคก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

ในชาตกนั้นแสดงให้เห็นว่า ศิษย์อวดดีกับอาจารย์ หรือตัวเสมอกับอาจารย์ ข่มถึงความพินาศฉิบหาย ดังเรื่องนายมุสละที่บรรยายมาแล้ว

ในวิกติจฉชาตกที่ ๔ ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ได้ทรงปรารภปลายักปริพาชกคนหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้วจึงทรงแสดงชาตกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย

กล่าวคือ ปริพาชกผู้นั้นได้เที่ยวถามปัญหาไปตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ จนกระทั่งมาถึงกรุงสาวัตถี ได้เข้าไปเฝ้าถามปัญหากับสมเด็จพระบรมศาสดา ในท่ามกลางบริษัท ๔ เมื่อพระองค์ทรงแก้ไขปัญหาของปริพาชกนั้นแล้ว จึงทรงไต่ถามปัญหาว่า เอกนามก็ สิ่งใดชื่อว่าหนึ่งไม่มี ๒ ดังนี้ ปริพาชกผู้นั้นก็แก้ไขไม่ได้ แล้วได้ลุกขึ้นหนีไป พระองค์จึงทรงแสดงแก่บริษัททั้งหลายว่า เขาเคยเป็นอย่างนั้นมาแล้วแต่ในปางก่อน

กล่าวคือ ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัต ผ่านสมบัตินิยในกรุงพาราณสี มีปริพาชกคนหนึ่งไปเที่ยวถามปัญหาในนानาสถาน แต่ไม่มีผู้ใดจะแก้ไขได้ จึงเลยไปถึงดาบสผู้หนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา ดาบสนั้นถามว่า ท่านคัมภีร์ในแม่น้ำคงคาอันมีสี่และกลั่นคืออย่างนี้หรือไม่ ปริพาชกผู้นั้นย้อนถามว่า อะไรเป็นแม่น้ำคงคา เพราะว่ามันก็น้ำ น้ำก็ทราย น้ำก็ฝั่งน้ำ ดาบสจึงตอบว่า เมื่อท่านแยกน้ำและทราย ฝั่งนี้และฝั่งโน้นเสียแล้ว จะได้คงคาจากไหนเล่า คำที่ท่านถามว่า อะไรเป็นแม่น้ำคงคานั้น ก็หาประโยชน์มิได้ เมื่อปริพาชกได้ฟังดังนั้นก็มีความละอายเก้อเขิน ได้ลุกขึ้นวิ่งหนีไป ฯ เมื่อปริพาชกหนีไปแล้ว ดาบสนั้นจึงกล่าวขึ้นในที่ประชุมบริษัทว่า ยัม ปสฺสตี น ตัม อิจฺฉตี ฯ ล ฯ วิกติจฉานัม มโน กโมรเส แปลว่า บุคคลเห็นสิ่งใดข่มไม่ต้องการสิ่งนั้น ต้องการแต่ที่ยังไม่เห็น เราเข้าใจว่า ผู้นั้นยังเวียนตายเวียนเกิดไปอีกนาน ผู้นั้นอยากได้สิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้น ได้สิ่งใดไว้ก็ไม่ยินดีต่อสิ่งนั้น ต้องการสิ่งใดก็คิดแต่ขโมยสิ่งนั้นได้แล้ว เพราะความต้องการของเขาออกเตลิดน้ำหน้าเสมอไปจนหาที่สุดไม่ได้ เราทั้งหลาย ข่มมอบบ่มแก่บัณฑิตทั้งหลายผู้หมดความต้องการแล้ว ดังนี้

กรณสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตอย่างนี้ แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ปริพาชาดกในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นปริพาชก คนนี้ ส่วนดาบสนัน คือเรตถาคคนแล จบวัตถุชาดกที่ ๕ แต่เท่านั้น

ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ใดจะต้องได้รับความอับอายแก่คนทั้งหลายในเวลาใดเวลาหนึ่งแน่นอน เพราะฉะนั้น ผู้คนส่วนมากจึงถึงเรื่องนี้ได้ จงอย่าอวดดีเป็นอันขาด อันนี้เป็นใจความสำคัญในชาดกที่ ๕ นี้

ในมูลปริยายชาดกที่ ๕ ว่า สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในสุททโนทยาน เมืองกุกกัฏฐะ ได้ทรงปรารภเรื่องมูลปริยายสูตร แล้ว ตรัสเทศนาชาดกนี้แก่มิถุนทั้งหลาย

ดำเนินความต่อไปว่า ในครั้งนั้นมีพราหมณ์ ๕๐๐ คน ซึ่งล้วนเรียนจบไตรเพท แล้วออกบวชในพระพุทธศาสนา พยายามเล่าเรียนจนจบพระไตรปิฎก กรณต่อมาได้มีมานะขึ้นว่า พระพุทธเจ้ากับพวกเราต่างก็รับพระไตรปิฎกเหมือนกัน ไม่แปลกอะไรกัน ต่อนั้นไปก็ไม่ไปเฝ้าพระพุทธองค์เหมือนที่เคยมา ฯ กรณอยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุ ๕๐๐ นั้น ได้ไปฟังมูลปริยายสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดง จะจดจำแต่สักข้อหนึ่งก็หาไม่ได้ จึงหมดหวังการในเวลาที่มีสมเด็จพระศาสดาจารย์ ออกจากกุกกัฏฐนคร ไปประทับที่เมืองเวสาลี ได้แสดงโคตมสูตรที่บ้านโคตมเถรี หมั่นโลกชาตก็หวั่นไหว ภิกษุเหล่านั้นก็ได้สำเร็จอรหัตผล

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันถึงเรื่องภิกษุ ๕๐๐ นั้น ในธรรมสภา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ภิกษุทั้ง ๕๐๐ นั้น จะได้มีมานะว่าตนรู้เสมอกับอาจารย์แต่ในกาลนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในกาลก่อนก็เหมือนกัน

กล่าวคือ ในกาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสดยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีที่มีมาแล้วในอดีตนั้น มีมาณพ ๕๐๐ คน ไปเรียนศิลปศาสตร์อยู่กับพราหมณ์คนหนึ่งจนสำเร็จบริบูรณ์ แล้วเกิดมานะว่า มีความรู้เท่ากับอาจารย์ ไม่พากันไปปฏิบัติอาจารย์อีกต่อไป

อยู่มาวันหนึ่ง อาจารย์นั่งอยู่ใต้ต้นพุทธรักษาหนึ่ง มาณพเหล่านั้นมีความประสงค์จะดูหมิ่นอาจารย์ จึงเคาะต้นพุทธรักษาด้วยเล็บมือแล้วกล่าวว่า ไม่

๕๘๔ พระสวดคัมภีร์ มหานิบาตชาดก หรือพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เล่ม ๑

นี้ไม่มีแก่น เมื่ออาจารย์ได้ฟังดังนั้นก็เข้าใจว่าศิษย์คนหนึ่งตน จึงเรียกมา
ประชุมพร้อมกันแล้วถามปัญหาว่า กาโล นสติ กุตานี ฯ ล ฯ ส กุตปจัน
ปิ แปลว่า กาลย่อมกินสัตว์ด้วยกินตัวเองด้วย ผู้ใดกินกาล ผู้นั้น
ได้เผาผลาญอันเผาสัตว์ได้แล้ว ดังนั้น คำนี้หมายความว่าอย่างไร มาณพ
เหล่านั้นก็แก้ไขไม่ได้ อาจารย์จึงบอกว่า ให้พวกเขากลับไปคิดอีก ๗ วัน จ
มาแก้ไขให้เราฟัง เมื่อล่วงไปได้ ๗ วันก็ยังคิดไม่ได้ จึงพากันไปหาอาจารย์
ให้แก้ไขให้ฟัง อาจารย์จึงกล่าวว่า พุทธิ นรสีตานี ฯ ล ฯ โกจิ เทเวตถ
กณฺณวา แปลว่า พวกเรามีศีรษะมากก็จริง แต่เหมือนกับมีศีรษะเดียว มี
นมคำใหญ่ยาวปกคลุมถึงคอเสียเปล่า แต่ไม่มีปัญญาสักคนเดียว ดังนั้น
มาณพเหล่านั้นเมื่อได้ฟังอาจารย์ว่าเช่นนั้น ก็พากันขอขมาโทษ แล้วไม่
ศุภกอาจารย์อีกต่อไป

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า มาณพ ๕๐๐ นั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุ ๕๐๐ น ส่วนคาบสผู้
เป็นอาจารย์นั้นได้มาเกิดเป็นเรวตภาคคนแล จบมูลปริยายชาดกที่ ๕ เท่านั้น

ในชาดกนี้ มีคำที่ควรยกขึ้นแสดงอีกก็คือคำตอบปัญหาเท่านั้น คือข้อ
ที่ ๑ ถามว่า กาลย่อมกินสัตว์ทั้งหลายด้วยกินตัวเองด้วย อธิบายอย่างไร ข้อน
นี้มีคำอธิบายว่า คำว่ากาลนั้น ได้แก่เวลา ทว่ากินสัตว์ทั้งหลายด้วย กินตัว
เองด้วย ได้แก่ทำให้ชีวิตสัตว์ทั้งหลายน้อยไปด้วย หมดไปด้วย เหมือนกับคำ
ว่าผู้ใดกินกาล ผู้นั้นย่อมเผาผลาญอันเป็นเครื่องกินสัตว์ ข้อนอธิบายว่า
ได้แก่พระชินาสพผู้สนกิเลสแล้ว คือพระชินาสพได้ชื่อว่ากินกาล อันได้แก่
กินเวลา เพราะพระชินาสพไม่เกิดอีกต่อไป คำว่าเผาผลาญอันเป็นเครื่อง
เผาสัตว์นั้น อธิบายว่า สนกิเลสแล้วเป็นอันได้ชื่อว่าเผาผลาญ อันเผา
สันดานสัตว์ได้ ดังนั้น เป็นอันสิ้นความในชาดกที่ ๕ เพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๐

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก
ว่าด้วยชาดกที่ ๖ ๑๐ ในสังคาลวรรคที่ ๑๐ แห่งทุกนิบาต

หนควา ขควา วชิควา จ	เทติ ทานํ อสณฺณโค
อิทํ ภคฺคํ ภูณฺฆมาโน	ส ปาปมฺปลิมฺปติ
ปุตฺตทารมฺปิ เจ หนควา	เทติ ทานํ อสณฺณโค
ภูณฺฆมาโนปิ สปุณฺณโย	น ปาปมฺปลิมฺปติ

อิทํ สตุถา เวสาลี อุปฺปนิสฺสาข ภูฏาการสาลาญํ วิหรนฺโต สหเสนาปติ
อารพฺภ กเถสฺสตี

ณ บัณฑิต อาत्मภาพักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคิตารนํ ใน
คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก กัณฑ์ที่ ๕๐ ว่าด้วยชาดกที่ ๖ ถึงที่ ๑๐
ในสังคาลวรรคที่ ๑๐ แห่งทุกนิบาต สืบต่อไป เพื่อให้เป็นเครื่องเตือนสติ
แห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

ก็แลในพาโลวชาดกที่ ๖ มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา
ประทับอยู่ที่ภูฏาการสาลา ใกล้กรุงเวสาลีนั่น ทรงพระปรารภสหเสนาบดี
ให้เป็นต้นเหตุ แล้วโปรดประทานพระธรรมเทศนานี้แก่ภิกษุทั้งหลายสืบไป

ดังมีเนื้อความว่า สหเสนาบดีนั้นเป็นผู้มีความเลื่อมใสนับถือสมเด็จพระ
บรมศาสดาเสมอมา ได้กราบทูลอาราธนาให้ไปเสวยในเคหสถานของ
คนทุกวัน ในวันหนึ่ง เมื่อสหเสนาบดีได้ถวายพระกระยาหารแด่สมเด็จพระ
บรมศาสดาจารย์แล้ว พวกเดียวยุบันครนถ์ มีนิกัณฐนาฏบุตรเป็นต้น ได้
พากันยกโทษสมเด็จพระบรมศาสดาว่า เสวยเนื้อที่เขาทำมาเฉพาะเจาะจง
ภิกษุทั้งหลายจึงนำไปสนทนากันในธรรมสภาว่า พวกนิครนถ์พากันติเตียน
สมเด็จพระพุทธเจ้าว่า ฉันทเนื้อที่เขาทำมาถวายโดยเจาะจง พระพุทธองค์
จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกนิครนถ์มีนิกัณฐนาฏบุตรเป็นต้น จะ
ได้ยกโทษติเตียนเราอย่างนี้แต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เคย

มีมาแล้วเหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงเรื่องอดีตต่อไปว่า

ในอดีตกาลล่วงแล้วแต่ปางหลัง ครั้งพระเจ้าพรหมทัตทรงเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น มีพราหมณ์คนหนึ่งได้ออกบวชเป็นฤาษีอยู่ในป่าหิมพานต์ แล้วได้กลับมายังเมืองพาราณสี เพื่อต้องการบริโภคอาหาร มีรสเปรี้ยวและเค็ม แล้วเข้าไปบิณฑบาตภายในเมือง มีภุมมพิศคนหนึ่งคิดว่าเราจักเบียดเบียนตาบสนให้ได้ความลำบากใหญ่ กิจดังนั้นแล้ว จึงมีมนต์ให้ไปฉนอาหารในบ้านของตน เมื่อตาบสนนั้นฉนเสร็จแล้วจึงกล่าวว่า เนื้อและปลาเหล่านี้ ข้าพเจ้าทำไว้เฉพาะพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว เพราะฉะนั้นบาปกรรมในส่วนนี้ จงอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าเลย ขอจงตกเป็นของพระผู้เป็นเจ้าแต่ผู้เดียวเถิด ดังนี้ แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า จตุรา เป็นต้น โดยนิพนธ-
 ชาติที่ไคยภขณไว้แล้วนั้น แปลว่า บุคคลที่ไม่สำรวมกาย วาจา ใจ ข้อม
 มาสค์ด้วย ทำให้สค์ลำบากด้วย จึงให้ท่านแก่สมณะองค์ใด สมณะองค์
 นั้นบริโภคซึ่งทานที่เขาทำให้เฉพาะนั้น ข้อมได้รับบาปฝ่ายเดียว ดังนี้

เมื่อตาบสนได้ฟังดังนี้จึงกล่าวว่า ปุตตหารมย์ เป็นอาทิ ตามวาระ
 พระบาลที่ไคยภขณไว้แล้วนั้น แปลว่า ถ้าบุคคลผู้ใดสำรวมกาย วาจา ใจ
 ถึงจะฆ่าบุตรภรรยาเอามาให้ท่านแก่สมณะก็ได้ ถ้าสมณะนั้นเป็นผู้มีบุญญา
 มีขันติและเมตตา เป็นต้น ประจำใจ ถึงจะบริโภคเนื้อนั้นก็ไม่มีความบาปกรรม
 อย่างใด ดังนี้ กล่าวดังนี้แล้วก็กลับไป

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องนั้นจบลงแล้ว จึงทรงประชุม
 ชาดกว่า ภุมมพิศในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นนิกัณฐนาฏบุตร ส่วนตาบสนใน
 ครั้งนั้น คือเรวตภักตในบัดนี้แล จมพาโลวาทชาดกที่ ๖ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ มีข้อความสำคัญอยู่ ก็คือ เรื่องสมณะฉนเนื้อและปลา
 ดังภุมมพิศกับตาบสนได้โต้ตอบกันมาแล้วนั้น เรื่องนี้ขอพุทธศาสนิกชน
 ทั้งหลายจงจำไว้ตามคำของตาบสนที่ขกขณแปลไว้แล้วนั้นว่า ถ้าสมณะองค์
 ใดเป็นผู้มีบุญญา มีเมตตากรุณา ไม่มีจิตมุ่งร้ายต่อเนื้อและปลาทั้งหลาย
 ว่า ขอจงให้เขามาให้เราเถิด ดังนี้ ถึงสมณะองค์นั้นจะฉนเนื้อและปลา
 ที่เขาทำเป็นอาหารถวายก็ตาม ก็ไม่มีบาปกรรมอะไร ส่วนในพระวินัย

ได้วางกฎไว้ว่า ถ้าเนื้อและปลาอันใด พระภิกษุไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้
นึกสงสัยว่าเขาฆ่าเพื่อตน เนื้อและปลาอันนั้นพระภิกษุฉันได้ ไม่เป็นอาบัติ
ดังนี้ ถ้าพระภิกษุรูปใดเห็นว่า เนื้อและปลาอันนั้นเขาได้ฆ่าทำเป็นอาหารไว้
เพื่อตน หรือได้ยิน หรือสงสัยว่าเขาฆ่าเพื่อตน แล้วฉันเนื้อและปลานั้น
พระภิกษุนั้นต้องอาบัติ เป็นอันชัศคิได้ว่า ผู้ฆ่ากับผู้นิยมเป็นคนละส่วน
ส่วนบาปย่อมตกเป็นของฆ่า ฝ่ายผู้กินหาได้รับบาปไม่ แต่ถ้าผู้กินเห็น
เป็นใจด้วยจึงจะบาป การทวารเห็นเป็นใจด้วยนั้น คือ เห็นเขาฆ่าเพื่อตน
แล้วยินดีกิน หรือได้ยินว่าเขาฆ่าเพื่อตนแล้วยินดีกิน ได้นึกสงสัยว่าเขา
ฆ่าเพื่อตนแล้วยินดีกิน เหล่านี้ แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่าเห็นเป็นใจ
จัตวาได้บาป ถ้ายิ่งกว่า ขอรให้เขามาให้เรากินเถิด ดังนี้ ก็ยังจัตวา
เป็นบาปหนักทีเดียว ถ้าไม่เข้าในลักษณะที่ว่ามาแล้วนี้ ผู้กินย่อมไม่มี
บาปเลย ขอพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจงจำไว้ให้แม่นยำ อย่าหลงไหลไป
ตามถ้อยคำของคนอื่นที่ไม่มีเหตุผล สนใจความสำคัญในชาดกที่ ๖ เท่านั้น

ในปาตัญชลีชาดกที่ ๑ มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา
ประทับอยู่ที่พระเชตะวันารามนั้น ทรงปรารภพระโลพูทายให้เป็นต้นเหตุ แล้ว
จึงตรัสเทศนาชาดกให้เป็นผลแก่ภิกษุทั้งหลาย

ครั้งมีเรื่องในชาดกนั้นว่า เวลารวันหนึ่ง พระอัครสาวกทั้ง ๒ ได้ประชุม
ชำระคดีให้ถูกต้องเป็นอันดีแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ก็พากันสรรเสริญพระ
อัครสาวกทั้ง ๒ นั้น แต่พระโลพูทายซึ่งนั่งอยู่ในอาสนะสุดท้าย ได้ติเตียน
พระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้น ว่าเหมือนกันกับพวกเรา ไม่ได้รู้สิ่งใดมากไปกว่า
พวกเรา ติเตียนอย่างนั้นแล้วก็เที่ยวปากหงับ ๆ ไม่พูดจาอย่างใดอีกต่อไป
พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ไม่ได้ว่ากล่าวประการใด เป็นแต่เรียกประชุมสงฆ์แล้ว
กลับไปสัทธิของตน

ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องพระโลพูทายนั้น ไปสนทนากันในธรรมสภา
เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงเสด็จไปประทับบนพุทธอาสน์
แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโลพูทายนั้นจะรู้สิ่งอันยิ่งกว่าการ
เคียวปากหงับ ๆ สำหรับติเตียนผู้อื่นก็หาไม่ เขาได้เป็นอย่างนั้นมาแล้วแต่
ในอดีตกาล

กล่าวคือ ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี นั้น เมื่อเจ้าเวสสวรรคตแล้ว หม่อมอำมาตย์ราชเสวกทั้งหลาย ได้ถวายพระเพลิงตามธรรมเนียมของบรมกษัตริย์ แล้วจึงปรึกษากันจะจัดการราชาภิเษก ปาหุญชลีราชโอรส ให้ขึ้นครองราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป ฝ่ายมหาอำมาตย์ผู้ใหญ่จึงคัดค้านว่า ยังไม่สมควรก่อน พระราชกุมารพระองค์นี้มีพระทัยโลเลไม่แน่นอน หังไม่ปรากฏว่ามีสติปัญญาพอจะปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ได้ ควรเราทั้งหลายจะทดลองเสียก่อน เมื่อเห็นว่าสมควรราชาภิเษก จึงค่อยจัดการค่อภายหลัง อำมาตย์ทั้งหลายก็เห็นชอบตามถ้อยคำของมหาอำมาตย์นั้น จึงได้ออกอุบายที่จะทดลองต่อไป ในการทดลองนั้น ได้เชิญพระราชกุมารให้ไปฟังพระวินิจฉัยถ้อยความ แต่ได้กำชับอำมาตย์ผู้วินิจฉัยคัดค้านความนั้น คือ ไม่ใช่เจ้าของทรัพย์กลับไปเป็นเจ้าของทรัพย์ แล้วทูลถามพระราชกุมารว่า การคัดค้านความนั้นถูกต้องดีหรือยังพระเจ้าข้า แต่พระราชกุมารมิได้ตอบประการใด เป็นแต่ประทับนั่งเฉยปากหงับ ๆ อยู่ มหาอำมาตย์นั้นกว่าพระราชกุมารจะทรงเข้าพระทัยว่าคัดค้านความผิดจึงได้ทำกริยาเช่นนั้น แล้วจึงกล่าวในที่ประชุมว่า อหฺธา ปาหุญชลี เป็นอาทิ แปลความว่า ปาหุญชลีราชกุมารเห็นจะยิ่งกว่าพวกเราด้วยปัญญา จึงทรงเคียวพระโอษฐ์อยู่อย่างนี้ ด้วยเห็นว่าวิธีคัดค้านความจะมีดีขึ้นไปอีกกระมัง ดังนี้

ครั้นต่อมาในวันหลัง อำมาตย์ทั้งหลายจึงมาประชุมคัดค้านความอีกครั้งวนได้คัดค้านให้ถูกต้องทุกประการ แล้วกราบทูลถามพระราชกุมารว่า การคัดค้านนั้นถูกต้องดีหรือยังประการใด พระเจ้าข้า พระราชกุมารก็ได้แต่เคียวพระโอษฐ์หงับ ๆ เหมือนเช่นเคย อำมาตย์จึงเข้าใจได้ว่า พระราชกุมารไม่มีความรู้ประการใด แล้วกล่าวต่อไปว่า นาย ฐมมํ อฐมมํ วา เป็นอาทิ แปลความว่า พระราชกุมารนั้นย่อมไม่รู้จักดีชั่วประการใด ได้แต่เคียวพระโอษฐ์อยู่หงับ ๆ เท่านั้น จะรู้ดีชั่วแต่สักกนิทหนึ่งก็มีได้มึ ดังนี้ อำมาตย์ทั้งหลายก็เห็นจริงตาม จึงไม่ยินดีที่จะราชาภิเษกพระราชกุมารขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ จึงพร้อมใจกันยกราชสมบัติให้แก่มหาอำมาตย์ขึ้นครองราชย์เป็นบรมกษัตริย์สืบไป

ครั้นสมเด็จพระจอมไตรศาสดา โปรดประทานพระธรรมเทศนา เรื่องจบลงแล้ว จึงโปรดประชุมชาดกว่า ปาหุญชลีราชกุมารในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นพระโกลาหิไนบัดนี้ ส่วนมหาอำมาตย์นั้น คือเรตถากต นแล จบปาหุญชลีชาดกที่ ๗ แต่เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้เป็นเครื่องสังเกตว่า กิริยาของคนโง่ซึ่งอวดคัมภีร์เหมือน อย่างที่แสดงมาแล้วนี้ ชรรณคนโง่มิอยู่ ๒ จำพวก คือ จำพวกหนึ่ง ไม่อวดดี เวลาเมื่อได้ถามสิ่งใด ก็ตอบตามความรู้ความเห็นของตน อีก จำพวกหนึ่งอวดดี เมื่อมีผู้ใดถาม ก็มักแสดงกิริยาทำทางว่าตนเป็นผู้รู้ วิเศษเสมอไป จำพวกนี้มักปราชญ์ทั้งหลายติเตียนว่าเลวทราม เพราะยาก ที่จะสั่งสอนให้ได้ดี เป็นจำพวกที่โง่อย่างน่าเกลียด ส่วนจำพวกที่ไม่อวดดี เป็นจำพวกที่น่าเอ็นดู พอดีจะแนะนำสั่งสอนให้มีความรู้ความฉลาดได้ โดยเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลายจงจำไปสั่งสอนลูกหลานเหลนว่า ถ้าตัวโง่ก็อย่า อวดดี อย่าให้เป็นคนโง่ที่น่าเกลียด จงให้เป็นคนโง่ที่น่าเอ็นดู สนใจความ ในชาดกที่ ๘ แต่เพียงเท่านั้น

ในกิงสุโกปมชาดกที่ ๘ มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภกิงสุโกปมสูตรแล้ว จึงทรงแสดง ชาดกนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย สืบต่อไป

ดังมีเนื้อความตามกระแสพระพุทธชบรหารว่า คราวหนึ่ง มีภิกษุ ๔ รูป เข้าไปขอเรียนพระกรรมฐานจากสำนักสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ ทรงโปรดประทานสอนพระกรรมฐานแก่ภิกษุทั้ง ๔ รูปนั้น เป็นอันดี แล้ว ภิกษุ ๔ รูปนั้น ก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน ๆ ต่างรูปก็พิจารณาพระกรรมฐาน รูปละอย่าง ๆ รูปหนึ่งพิจารณาอาบตนะ ๖ รูปหนึ่งพิจารณาขันธ ๕ รูปหนึ่ง พิจารณาธาตุ ๔ รูปหนึ่งพิจารณาธาตุ ๑๘ แล้วได้บรรลุพระอรหัตทั้ง ๔ รูป จึงพากันไปกราบทูลเรื่องที่ตนได้บรรลุพระอรหัตนั้น แต่สมเด็จพระทศพล มีภิกษุรูปหนึ่งนึกขึ้นว่า พระกรรมฐานที่ภิกษุเหล่านั้นเรียนไปมีพระนิพพาน ต่างกัน หรืออย่างเดียวกัน ได้สำเร็จพระอรหัตด้วยอาการอย่างใดหนอ ครั้นนึกอย่างนั้นแล้ว จึงกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จึงโปรด ประทานเทศนาชาดกนี้ว่า

ในอดีตกาลล่วงแล้วมานี้ ครั้นพระเจ้าพราหมณ์ที่ ผ่านสมบัติอยู่ใน
กรุงพาราณสี ท้าวเธอมีพระราชโอรสอยู่ ๔ องค์ พระราชโอรสทั้ง ๔ องค์
นั้นรับสั่งให้นายสารภีพาไปคู้ต้นทองกวาวว่าจะเป็นอย่างไรมาก่อน นายสารภีจึงนำ
พระราชโอรสเหล่านั้นไปคู้ต้นทองกวาวครั้งละองค์ องค์ใหญ่ได้ไปคู้ใน
คราวยังไม่มีใบ องค์ที่ ๒ ได้ไปคู้ในคราวมีใบหนาทึบ องค์ที่ ๓ ได้ไปคู้
ในคราวมีดอก องค์ที่ ๔ ได้ไปคู้ในคราวมีผล

ครั้นต่อมา พระราชโอรสทั้ง ๔ องค์นั้น ต่างสนทนากันถึงเรื่องต้น
ทองกวาว องค์ใหญ่นั้นได้ตรัสว่า ต้นทองกวาวนั้นเป็นต้นไม้ไม่มีใบ องค์ที่ ๒
ตรัสว่า เป็นต้นไม้มีใบหนา องค์ที่ ๓ ตรัสว่า เป็นต้นไม้มีดอก องค์ที่ ๔
ตรัสว่า เป็นต้นไม้มีผล ต่างองค์ต่างโต้เถียงกัน ไม่ตกลงกันได้ จึงพากันไป
เฝ้าพระราชบิดา กราบทูลถามเรื่องต้นทองกวาวที่โต้เถียงกันให้ทรงทราบ
พระราชบิดาจึงตรัสถามว่า นายสารภีพาเจ้าทั้ง ๔ ไปคู้ต้นทองกวาวเวลาไหน
พระราชกุมารต่างก็กราบทูลว่า พาไปคู้ในเวลาไหน ๆ พระราชบิดาจึงตรัสว่า
ธรรมดาต้นไม้ย่อมเป็นตามฤดูกาล มีเวลาใบไม้ร่วง และเวลาใบไม้ผลิ และ
มีดอกตามฤดู แต่เจ้าทั้ง ๔ ไม่ถามนายสารภีให้ถว้ว่า ต้นไม้นั้นในฤดูไหน
เป็นอย่างไรมาก่อน จึงพากันเกิดความสงสัยว่า ต้นทองกวาวต่างกันอย่างไร ครั้น
แล้วพระราชบิดาจึงตรัสว่า สหุเพหิ กิสุโก ทิฏฐิ เป็นต้น แปลว่า
ต้นทองกวาวที่เจ้าทั้งปวงเห็นแล้ว เป็นต้นไม้ที่ไม่น่าสงสัย แต่เหตุไร
จึงสงสัย เหตุว่าเจ้าทั้ง ๔ ไม่ได้ถามนายสารภีให้ถว้ว่า ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาโปรดประทานเทศนาอย่างนั้นแล้ว จึงตรัส
ว่า เอวัง สหุเพหิ ฌาณเหติ เป็นอาทิ แปลว่า พระราชกุมารทั้ง ๔ สงสัย
ในต้นทองกวาวอันใด คนทั้งหลายที่ยังไม่ได้สำเร็จพระอริยมรรคอริยผล
ก็ย่อมสงสัยในธรรมทั้งหลายดังนี้

สมเด็จพระพุทธองค์จึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีใน
ครั้งนั้น คือเรวตถาคคโคตมโคตม จบกิงสุโกปมชาดกที่ ๘ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้ มีใจความสำคัญอย่างหนึ่งว่า ธรรมทั้งหลายของพระ
พุทธเจ้าย่อมมีประเภทมากมายหลายประการ ผู้ศึกษาเล่าเรียนอาจสงสัยว่า

ข้อนั้นกับข้อแฉ่งกัน ข้อนั้นกับข้อนั้นผลต่างกัน อันนั้นเป็นธรรมดาของผู้
ยังไม่สำเร็จมรรคผล ผู้ยังไม่สำเร็จมรรคผลย่อมเข้าใจธรรมต่างกันตามชั้น
ของตน ผู้ร้น้อยก็เข้าใจไปอย่างหนึ่ง ส่วนผู้ร้นาก็เข้าใจอีกอย่างหนึ่ง
แต่ความเข้าใจทั้ง ๒ จำพวกนั้น เป็นอันถูกเหมือนกัน เป็นแต่ว่ายังไม่ถูก
แท้ ต่อเมื่อสำเร็จมรรคผลแล้ว จึงจะเข้าใจถูกแท้ไม่มีสงสัย ดังนี้

ในสาลกชาดกที่ ๕ มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับ
อยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งให้เป็นต้นเหตุ แล้ว
ตรัสเทศนาชาดกนแกภิกษุทั้งหลาย

คือ พระเถระผู้ใหญ่นั้นได้เด็กคนหนึ่งมาบวชเป็นสามเณร แล้ว
ทำให้สามเณรนั้นได้รับความลำบาก ด้วยการว่ากล่าวสั่งสอนจุกจิกไม่
เป็นระเบียบการ สามเณรจึงกลับบ้านแล้วสึกเสีย พระเถระนั้นจึงตามไป
อ้อนวอนให้มาบวชอีก ด้วยกล่าวว่า จะมอบบาตรจีวรของตนให้ใช้สอย
ตามสบาย กุमारนั้นก็ตอบว่า จะไม่ไปบวชอีก แต่ว่าขจิตพระเถระไม่ได้
ก็กลับไปบวชใหม่ แล้วพระเถระก็กลับใช้สอยและบังคับจุกจิกอีก
สามเณรนั้นทนไม่ไหวก็หนีไปสึกเสียอีก คราวที่ ๒ นั้นถึงพระเถระไปอ้อนวอน
สึกเท่าไรก็ไม่ยอมไปบวชอีก

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า เด็กนั้นเป็น
คนรั้งจุกจิกของพระเถระได้แน่นอน จึงไม่ยอมกลับมาบวชอีก สมเด็จพระ
พระบรมศาสดาจึงเสด็จไปตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เด็กนั้นเป็นผู้มี
นิสัยดี แต่ได้รู้โทษของภิกษุนั้นแล้ว จึงไม่กลับมาบวชอีก เขาเคยเป็น
อย่างนั้นมาแล้วแต่ในอดีตกาล

คือ ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในพระนคร
พาราณสี มีหมองคนหนึ่ง จับลิงตัวหนึ่งมาผูกหัดเล่นละครลิง เวลาจะ
เล่นละครก็ให้ลิงคาบขาไว้เพื่อกันงูกัด ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง หมองนั้นคิดจะ
ไปเล่นมหรสพในกรุงพาราณสี จึงเอาลิงไปฝากไว้กับพ่อค้าขายข้าวเปลือก
คนหนึ่ง แล้วได้ไปเที่ยวในกรุงพาราณสี พอครบ ๓ วันก็กลับมารับลิง พอถึง
ได้ขึ้นเสียงเจ้าของ ก็กระโดดออกจากร้านขายข้าวเปลือกไปหาเจ้าของทันที

ด้วยความคิดใจ หมองผู้เป็นเจ้าของจึงคิดถึงด้วยไม้เรียว ถูกหักกลางหลังที่
หนึ่ง แล้วจึงนำลงไปผูกไว้ในสวนแห่งหนึ่ง ส่วนตนเองก็นอนหลับไป ลิงจึง
แก้เชือกออก แล้วหนีขึ้นต้นไม้มองไปกินมะม่วงอยู่ตามสบาย ครั้นกินอิ่ม
แล้ว จึงเก็บเม็ดมะม่วงทิ้งลงไปให้ถูกศีรษะหมอง หมองตกใจตื่นขึ้น
แลเห็นลิงอยู่บนต้นไม้ มองก็เข้าใจว่าลิงหนีไปจากตน จึงคิดว่า เราจะลง
ลิงด้วยวาจาอันอ่อนหวาน ให้ลงมาจากต้นไม้แล้วจับเอา ครั้นคิดแล้ว
จึงกล่าวว่า เอกปุตตโก ภวิสสสิ เป็นต้น แปลว่า คุณก่อนสาธกวานร เจ้า
จะได้เป็นลูกชายที่รักคนเดียวของเรา จะได้ครอบครองทรัพย์สมบัติใน
ตระกูลของเรา เจ้าจงลงจากต้นไม้ไปบ้านของเราเถิด ดังนี้

ลิงตอบว่า นน มํ สุทโหติ มณฺณสิ เป็นต้น แปลว่า ท่านดีเรา
ด้วยเรียวไม้ไผ่แล้ว บัดนี้มาเข้าใจว่าเราจะดีใจหรือ เราไม่ไปบ้านกับท่าน
แล้ว เราจะไปอยู่ในป่ามะม่วงอันมีผลสุกบริบูรณ์ดีกว่า ท่านจงกลับไป
บ้านตามสบายเถิด ดังนี้ เมื่อกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็กระโดดหนีไปตามต้นไม้
ส่วนหมองนั้นก็กลับไปบ้านด้วยความเสียใจ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดา โปรดประทานเทศนาเรื่องอดีตดังนี้แล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า ลิงในครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นเด็กคนนั้น หมองใน
ครั้งนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกษุรูปนี้ ส่วนพ่อค้าข้าวเปลือก คือเรตถาคณนั้นแล
จบสาธกชาดกที่ ๕ เพียงเท่านั้น

ชาดกนั้นแสดงให้เห็นว่า ผู้มีอหิชาศรัยไม่ดี ข่อมไม้เป็นไม้ที่รักใคร่นับถือ
ของผู้อยู่ได้บังคับ มีศรัยและคนใช้ เป็นต้น อย่างว่าแต่คนเลว แม้แต่สัตว์
ดิริจฉานมีลงเป็นต้น ก็ไม่ชอบคนที่มีอหิชาศรัยไม่ดี โดยเหตุนี้ คนทั้งหลาย
ควรจะทำให้เป็นคนมีอหิชาศรัยดีต่อผู้อื่น ถ้าเป็นมารดาบิดาก็ให้มีอหิชาศรัย
ดีต่อบุตรธิดา บุตรธิดาก็ให้มีอหิชาศรัยดีต่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์ก็ให้มี
อหิชาศรัยดีต่อศิษย์ ส่วนศิษย์ก็ให้มีอหิชาศรัยดีต่อครูบาอาจารย์ นายก็ให้มี
อหิชาศรัยดีต่อบ่าวไพร่คนใช้สอย ส่วนบ่าวไพร่คนใช้สอยก็ให้มีอหิชาศรัยดี
ต่อนาย จึงจะเป็นที่รักใคร่นับถือแก่กันและกัน ถ้าไม่มีอหิชาศรัยดี ข่อม
เป็นไม้ที่เกลียดชังกัน ถึงจะเป็นบิดามารดาของเรา เขาก็จะไม่รักใคร่นับถือ

อย่าว่าแต่เป็นคนอื่นเลย จงจำใจความสำคัญในชาดกนี้ไว้แต่เพียงเท่านั้น ไม่ต้องจดจำอย่างอื่นให้มากมายก็ได้ เมื่อจำได้แล้ว จงนำไปสอนตนเอง และคนอื่น จึงจะไม่เสียเวลาที่ได้ฟังชาดกนี้ ถ้าจดจำได้แล้วแต่ไม่กระทำตาม คือ คนมีอริยาสัย์ไม่ดี เป็นต้นว่า ไม่มีเมตตาปราณี หรือตระหนี่จนเกินไปแล้วไม่แก้ไขให้ดีขึ้น ก็ไม่มีประโยชน์อันใด จิตว่าฟังชาดกนี้เสียเวลาเปล่าเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายผู้มีอริยาสัย์ไม่ดี จงพยายามแก้ไขให้ดีขึ้น จึงจะเกิดประโยชน์สุขแก่ตนและคนอื่น ด้วยประการฉะนี้

ในปฐชาดกที่ ๑๐ มีเนื้อความว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ทรงปรารภภิกขุโกหกรูปหนึ่งให้เป็นคัมภีร์ แล้วจึงทรงแสดงชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย

มีเนื้อความสืบต่อไปในเรื่องอันเป็นปัจจุบันว่า การที่ภิกษุรูปนั้นเป็นผู้ชอบโกหก ได้ปรากฏทั่วไปแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายจึงได้ประชุมสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า ภิกษุนั้นบวชในพระพุทธศาสนา อันจะทำให้พ้นจากทุกข์ในสงสารได้แล้ว ยังเป็นคนโกหก มารยาอยู่อีก เป็นการไม่สมควรหนักหนา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภาแล้วตรัสว่า คุณอนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นจะได้เป็นคนโกหกหลุดลวง แต่ในบัดนี้ท่านนั้นก็หาไม่ ถึงในปางก่อนก็เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงชาดกนี้ต่อไปว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผ่านสมบัตินิเวศน์ในกรุงพาราณสี มีพราหมณ์คนหนึ่ง ครอบครัวชราวาสสียอยู่ในแขวงกรุงพาราณสี มีบุตรคนหนึ่ง เมื่อกรรยาตายแล้ว จึงพาบุตรไปบวชเป็นดาบสอยู่ในป่าหิมพานต์ ครั้นอยู่มาจนถึงฤดูฝน คราวหนึ่งฝนตกไม่ขาดสาย เกิดความหนาวอยู่หลายเวลา มีวานรตัวหนึ่ง หนาวฝนจนตัวสั่นไปในที่ใกล้บรรณศาลาอันเป็นที่อยู่ของดาบสทั้ง ๒ พ่อลูกนั้น ในขณะนั้น ดาบสผู้บิดาได้นอนผิงไฟอยู่คนเดียว ส่วนดาบสผู้ลูกนั้นได้นั่งนวดเท้าบิดาอยู่ วานรตัวนั้นก็ไปเที่ยวเอาใบไม้ของดาบสที่ตายแล้ว มาแต่งตัวเหมือนดาบส เพื่อจะหลอกผิงไฟ

แล้วเข้าไปยืนอยู่ที่ใกล้ประตูบรรณศาลา ตามลัทธิแบบตรัสเข้าใจว่า เป็นคาบสจริง จึงอ้อนวอนบิดาขอให้มาฝังไฟด้วยกัน ด้วยถ้อยคำว่า อัย อีสึ อุปสมสณณเม รโค เป็นต้น แปลว่า ผู้ที่ยืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลานี้ เป็นฤาษี ผู้ยินดีในความสงบและความสำรวมได้ยืนหนาวอยู่ ขอบิดาจงเรียกให้เข้ามาฝังไฟเพื่อให้หายหนาวด้วยกันเถิด ดังนี้

คาบสผู้เป็นบิดาก็ถูกขืนแล้ว รู้ว่าเป็นวานร จึงกล่าวเป็นสุนทรภพว่า นาย อีสึ อุปสมสณณเม รโค เป็นต้น แปลว่า ผู้ไม่ใช่ฤาษีซึ่งยินดีในความสงบและความสำรวม เป็นวานรอันโง่จ้อยตามกึ่งมะเคือต่างหาก ธรรมความรุ่มร้อนมีสยเกะกระราน ได้เข้ามาในสถานที่นั้นแล้ว ก็จะทำให้ประณบือนด้วยอาการบัสสวาระ มีหน้าซำยังนำไฟขึ้นไปจุดบรรณศาลาเสียอีก ดังนี้ ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้วก็เอาลูกมะกอกขว้างไปถถวานรนั้น ๆ ก็กระโดดหนีเข้าป่าไป แล้วไม่กลับมาอีก คาบสทั้งสองก็เจริญกุศลจนได้อภิญญาสมบัติ แล้วขึ้นไปเกิดในพรหมโลก

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตนั้นจบลงแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจสี่ต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่เวไนยนิกรทั้งหลาย อันมีอยู่ในสถานที่นั้น พอบอริยสัจลง บริษัททั้งหลายก็ได้สำเร็จมรรคผลตามวาสนาขารมย์ของคน ๆ แล้วทรงประชุมชาดกยกด้วยบุคคลขึ้นประกาศว่า วานรตัวนั้น ได้มาเกิดเป็นภิกขุรูปนี้ คาบสผู้เป็นบุตร ได้มาเกิดเป็นพระราหุล ส่วนคาบสผู้เป็นบิดา คือเรตถาคคตินันต์นั้น จบกบิชาดกที่ ๑๐ เพียงเท่านั้น

ในชาดกนี้มีถ้อยคำที่ควรอธิบายอยู่เพียงคำเดียว คือ คำว่า โกหก เท่านั้น เพราะคำว่า โกหกนี้ คนโดยมากยังเข้าใจว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า มุสา เพราะฉะนั้น จะอธิบายให้ท่านทั้งหลายเข้าใจแจ่มแจ้งไว้ คือ คำว่า มุสา ได้แก่ การพูดเท็จด้วยปาก หรือเขียนเป็นตัวหนังสือ หรือแสดงกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้นว่า กำมือเปล่าแต่ข่มมือขึ้นถามคนอื่นว่า อะไรอยู่ในมือนี้ หรือเมื่อผู้อื่นถามว่า ชอบสิ่งนี้หรือไม่ ถึงชอบอย่าได้โบกมือหรือสั่นศีรษะ เพียงแสดงให้คนอื่นเข้าใจผิดว่า ตนไม่ชอบดังนี้ เป็นต้น เรียกว่า มุสาทั้งนั้น

ว่าด้วยชาดกที่ ๖-๑๐ ในสังคาลวรรคที่ ๑๐ แห่งทกนิบาต ๕๔๕

ส่วนคำว่า โทกานั้น ไม่ใช่กิริยาที่พูดออกมาด้วยปาก เป็นกิริยาอันทำทางกาย
อย่างเดียว เพื่อหลอกลวงคนอื่นให้เข้าใจผิด ดังเช่นวานรที่แต่งตัวเหมือน
ดาบสเพื่อจะหลอกลวงไฟนั้นเป็นตัวอย่าง ถ้าจะแปลคำว่า โทก ให้เป็น
ภาษาของเราให้ชัดเจนแล้ว ต้องแปลว่า หลอกลวง หรือทำให้พิศวง ถ้า
หลอกลวงคนส่วนมาก ต้องว่าลวงโลก ส่วนคำว่า มสา แปลว่า เท็จ คือ
ไม่จริง ดังนี้ ฯ ตามที่ได้แสดงมาแล้วนี้ เป็นอันว่าจบชาดกที่มีอยู่ใน
วรรคที่ ๑๐ แห่งทกนิบาตแต่เพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

คัมภีร์ที่ ๕ ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

หรือ

พระเจ้า ๕๐๐ ชาต

จบเล่ม ๑ มีต่อเล่ม ๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ลูก ส. ชรรณภักดี ถนนข้าวสาร
นายบุญช่วย หิรัญวัฒน์ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๕๒๕